ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ **ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ**

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄

ΤΟΜΟΣ 22ος

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948
(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΧΡ. Ν. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΗ
1957

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ & ΕΚΔΟΤΗΣ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: ΛΕΥΚΑΔΟΣ 32 (ΚΥΨΕΛΗ), ΤΗΛΕΦ. 812.269

Τὸ «ΑΡΧΕΙΟΝ τοῦ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ καὶ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ» ἀπὸ τοῦ 1953 (τόμος ΙΗ΄) ἀποτελεῖ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, ὑφ' ἧς καὶ ἐπιχορηγεῖται ἡ ἔκδοσίς του.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΑΚΗ

Τόμος 22ος ἑορταστικὸς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εἴκοσι δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ : «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» 1934—1956

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Κατὰ τὸ 1956 ἐξεπέμψαμε τὴν ἑξῆς ἔκκλησιν πρὸς ἐπιστήμονας βυζαντινολόγους ξένους καὶ ἡμετέρους διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς εἰκοσιδιετίας τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» καθ' ἣν ἐξετυπώσαμε 21 τόμους καὶ τὸ *Ἐπιτύμβιον Χρήστου Τσούντα,* ὡς ἐπίμετρον τοῦ ΣΤ' τόμου μὲ τὴν πρόθυμον συνεργασίαν 32 διαπρεπῶν ἐπιστημόνων ἀρχαιολόγων, ἱστορικῶν καὶ βυζαντινολόγων ἡμετέρων καὶ ξένων.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

Τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ.

Πρὸς

τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους κ.κ. Βυζαντινολόγους

Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης συνεπλήρωσε καὶ τὸν εἰκοστὸν πρῶτον τόμον του ὁ ὁποῖος ἐκυκλοφόρησε. Ἤδη ἀξίζει, νομίζω, νὰ ἑορτασθοῦν τὰ εἰκοσάχρονά του, ὄχι μὲ λόγια καὶ δεῖπνα, ἀλλὰ μὲ πνευματικὰ ἔργα. Ἡ διεύθυνσις πρὸς τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκτυπώσῃ ἕνα τόμον ἑορταστικὸν—καὶ εἰδικῶς τὸν ΚΒ' διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ ξένων βυζαντινολόγων ἐπιστημόνων πρὸς δημιουργίαν ἔργου, ποὺ ἀφορᾷ τὴν Βυζαντινὴν καὶ Μεταβυζαντινὴν Θράκην, περὶ τῆς ὁποίας τόσον ὀλίγα ἐγράφησαν. Διὰ τὴν δημιουργίαν ὅθεν τοῦ τόμου τούτου καλεῖ πάντας τοὺς τιμῶντας τὸ ἔργον τοῦ «*Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*» ὅπως εὐαρεστηθοῦν νὰ δηλώσουν συμμετοχὴν καὶ νὰ γράψουν μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην μελέτην περὶ Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Θράκης, ποὺ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν λαογραφίαν, τὴν ἐθνολογίαν, τὴν διοίκησιν, τὴν ἐκκλησίαν, τὰς τέχνας, τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ζωγραφικήν, τορρευτικήν, ξυλογραφίαν, στρατιωτικὴν διοίκησιν κλπ. κλπ.

Ἡ Βυζαντινὴ Θράκη, ὁ κορμὸς καὶ τὸ προπύργιον τῆς βασιλευούσης ἀπὸ τοῦ 330 μ.Χ. ὅτε ἐξελληνίσθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη αὕτη μέχρι τῆς ἁλώσεως 1453, παραμένει ἀκόμη, νομίζω, ἀνερεύνητος. Καλὸν εἶναι νὰ συνδεθῇ αὐτὴ ἡ προσπάθεια τῆς ἐρεύνης, εἰς τὴν ὁποίαν καλῶ τοὺς κ.κ. Βυζαντινολόγους, μὲ τὰ εἰκοσάχρονα τοῦ «Ἀρχείου Θράκης», ποὺ ἔχει ἤδη ἱκανοποιητικὴν σταδιοδρομίαν καὶ ἀναγνώρισιν εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς Θράκης.

Οἱ μελέτες τῶν κ.κ. συνεργατῶν θέλουν δημοσιευθῇ κατὰ σειρὰν προτεραιότητος οἱ δὲ κ.κ. συνεργάτες θέλουν λάβει ἕως ἑκατὸν ἀνάτυπα ὡς ἀντίδωρον διὰ τὴν προσφοράν των.

Ἔχων τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἔκκλησίς μου αὐτὴ θὰ εὕρῃ ἀπήχησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων βυζαντινολόγων ἐπιστημόνων καὶ θὰ προκαλέσῃ τὸ προσῆκον ἐνδιαφέρον καὶ ὅτι ἡ συνεισφορά των θὰ εἶναι πλουσία, χαιρετῶ πάντας μὲ τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς προκαταβολικῆς ἀπείρου εὐγνωμοσύνης.

Ἀθῆναι Αὔγουστος 1956

Ὁ ἱδρυτής, ἐκδότης, διευθυντὴς
Πολ. Παπαχριστοδούλου

Ἤδη ἀρχόμεθα τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ ἑορταστικοῦ τούτου τόμου διὰ τῶν μελετῶν ποὺ ἀπεστάλησαν ἕως τώρα εἰς τὴν ἔκκλησίν μας αὐτήν, καὶ ὁ Θεὸς ἂς εἶναι βοηθὸς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου μας.

Σημείωσις: Ἀποστέλλων τὴ μελέτη του πρῶτος ὁ μακ. G. Hofmann μᾶς ἔστειλε καὶ τὸ ἑξῆς γράμμα :

7 X 1955

Κύριε Διευθυντή,

Σήμερον ἀποστέλλω Σας τὴν μελέτην ἐπηγγελμένην Σας.

Ἐλπίζω, ὅτι ἀρέσει Σας καὶ τοῖς Ἕλλησι οὓς ἀγαπῶ ἐν Χριστῷ καὶ ὑπὲρ ὧν ἀφιέρωσα τὸν βίον μου καὶ τὴν ἐπιστήμην, ὡς οἴδατε. Ἔχω φίλους ἐν τῇ Ἑλλάδι, οἳ γιγνώσκουσι καλῶς τὴν γλῶσσαν γερμανικήν. Ἄμαντος Κουκούλης[1], Κουγέας, Μβόνης, Ζεπός, Λάσκαρις κτλ. οὓς ἀσπάζεσθαι βούλοισθε παρ' ἐμοῦ.

Ἐν Κυρίῳ ἕκαστον ἀγαθὸν εὐχόμενός Σας
Georg. Hofmann S.I
Professor

Ὁ διεθνοῦς φήμης Γερμανὸς ἱστορικὸς Πατὴρ Γεώργιος Hofmann, Καθηγητὴς εἰς τὸ Ποντιφικὸν Ἰνστιτοῦτον Ἀνατολικῶν Μελετῶν ἀπεβίωσεν (1956) Ὁ ἀποθανὼν ἐπιστήμων ἱερωμένος ἀνῆκεν εἰς τὸ Μοναχικὸν Τάγμα τοῦ Ἰησοῦ, συνέγραψε δὲ σειρὰν ἐμβριθῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων βάσει ἀνεκδότων χειρογράφων κατανεμημένων εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, ἐκδοθέντων εἰς τὴν σειρὰν τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τοῦ ὡς ἄνω Ἰνστιτούτου «Orientalia Christiana Periodica». Ὁ ἀοίδιμος Πατὴρ Hofmann εἶναι γνωστὸς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως ἐπεσκέφθη καὶ μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων Διεθνῶν Συνεδρίων Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἐδημοσίευσε σειρὰν τόμων ἐξ ἀνεκδότων χερογράφων, κατακειμένων εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, κυρίως ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

1. Κουκουλές.

GEORGE HOFMANN S. I. PROFESSOR

DIE FREIHEIT DES METROPOLITEN ANTONIOS VON HERAKLEIA IN THRAZIEN AUF DEM IN FLORENZ (1438-1439)

Eine historische Studie.

Die Geshichte der Freiheit wird sehr vernachlässigt, besonders heute. Einer der Gründe hiefür liegt darin, dass das Denken vernachläsigt und das gedankenlose Zeitungslesen bevorzug wird, dass das Zurückgehen auf die trockenen geschichtlichen Quellen dem Durchschnitt der Leser nicht behagt, öfters auch gar unmöglich wird. Umsomehr haben die Lehrer und Forscher der Geschichte trotz der geschichtlichen Kongresse, die sogar als Hebel der geschichtlichen Entwicklung oft nur die materiellen Gründe wenigstens zulassen, die Pflicht und die Aufgabe, der Wahrheit den Weg zu bahnen. Dies gilt auch von unserer scheinbar so unbedentenden Teil frage, wie es mit der Freiheit auf dem Konzil von Florenz bestellt war, wie es, um einen Beitrag zum Zwanzigjährigen Jubiläu des *Archeion Thrakikon Meleton* zu leisten, aussah mit der im geschichtlichen volkstümlichen und leider noch auch in einem Teil des sogenannten wissenschaftlichen Schrifttums verbreiteten Legende, dass der Metropolit von Herakleia auf dem Konzil von Florenz nicht menschenwürdig und besonders seinem Rang gemäss behandelt worden sei.

Ich werde dieses Problem der Wahrheit in Licht der historischen Quellen und zwar der hier in Frage kommenden des Konzils von Florenz prüfen, die ich nach der neuen kritischen Ausgabe des Päpstlichen Orientalischen Instituts *Concilium Florentinum* zitieren werde, und zwar vor allem nach den Bänden I, 1—3 (Epistolae pontificiae ; ed. Hofmann), III, 1—3 (Acta Camerae Apostolicae etc.; ed. Hofmann). 1—2 (Acta Graeca ; ed. Gill), VI (Acta Latina ; ed. Hofmann). Den VII. Band uber Syropulos, den P. Laurent herausgeben wird muss ich noch nach der mandelhaften Ausgabe von R. Greyghton zitieren. C F=Concilium Florentinum.

Metropolit Antonios von Herakleia kam nach Ferrara und Florenz in der doppelten Eigenschaft als Metropolit Thraziens und als einer der zwei Vertreter des griechischen Patriarchen von Alexan-

drien. Er kam zum Konzil nach Ferrara am 8. März 1438 ; nach Florenz, wohin das Konzil am 10. Januar 1439 verlegt worden war, am 13. Februar 1439. Ungefähr am 20. Juli 1439 verliess er das Konzil, wo bereits am 6. Juli die Einigung der byzantinischen kirche mit der römischen vollzogen worden war.

1. *Freiheit von Belästigungen.*

Im Zeremoniell bei den Audienzen des Papstes brauchter er sich keiner Handlung zu bedienen, die für ihn demütigend gewesen würbe. So hatte er keine Kniebeugung[1] zu machen. In den katholischen Kirchen des Abendlandes hatte er nicht einen Platz einzunehmen, der für ihn eine Herabminderung seiner kirchlichen Würde bedeuter hätte.

Er hatte einen ehrenvollen Platz in der Kathedrale von Ferrara, wie uns die *Acta Latina* (CF VI, p. 29) berichten : In quatuor scabellis post patriarcham dispositis sequebantur archiepiscopus Eracliensis Allexandrini patriarche legitimum mandatum habens eiusve locum tens . . .

Er durfte im vollen kirchlichen Ornat erscheinen (C F VI, p. 29) : Patriarche, archiepiscoporum et episcoporum habitum indem vidimus nigrum, tegmen capiti appositum monachorum more, cappa celestini coloris, rigis albis purpureisve per transversum a summo usque ad deorsum variata ; sacrarium quoddam, crucis venerabilis signum certasque sanctorum reliquias continens in pectore medio gerentes.

Was ist zu sagen auf ie Anschuldigungen, dass den griechisehen Synodalen und sogar den ältesten und den durch ihre Amsttitel am meisten Ausgezeichneten, unter die Antonios von Herakleia, und Vertreter des Patriarchen von Alexandrien zu rechnen war, nicht einmal die allernotwendigsten Rücksichten erwiesen worden sind ? Und dazu gehörten sicherlich die über seine Verpflegung und sonstige menschenwürdige Behandlung. Auf diese Anklagen kann ich mit dem umfangreichen erstem Heft des dritten Bandes des C F antworten. Denn die Verträge zwischen dem Papst und dem Markgrafen von Ferrara, zwischen dem Papst und der Stadt Florenz haben ausdrücklich nicht bloss die menschenwürdige, sondern auch die standesgemässe kirchliche Behandlung besonders der Syno-

1. cf. CF III, 2, (Fragmenta protocolli, diaria privata, sermones ; ed. Hofmann), p. XXIII : seculares convenienter summi pontificis in accessu genuflexi sunt ; clerici vero curvato capite aliam reverentiam non exhibuerunt.

dalen festgelegt. Dass diese Verträge nicht bloss auf dem Papier gestanden sind, sondern auch in die Tat umgesetzt worden sind, kann durch die Rechnungsbelege der Apostolischen Kammer, die ich ebenda veröffentlicht habe, bewiesen werden.

II. *Freiheit des Wortes.*

Metropolit Antonius von Thrazien hat auf dem Konzil von Florenz reichlich Gelegenheit gehabt, seine Meinung über die Kircheneinigung, selbst wenn er von anderen Prälaten abwich, zu äussern. Gegen die Union sprach er nach dem Ausweis der Griechischen Akten z. B. am 24. März 1439 (Gill 400), und hernach (Gill 434) noch vor dem Tod des Patriarchen Joreph II. (10 Juni 1439), am 17. Juni 1439 (Gill 450), und besonders in den vielen bei Syropulos sich findenden Stellen, w e n n diese immer objektiv berichtet worden sind. Denn nach dem Bericht der *Lateinischen Akten* stellte noch am 26 Juni 1439 der Kaiser Iohann VIII. Palaiologos eine für die Union arbeiten sollende Abordnung von sechs kirchlichen Persönlichkeiten auf, die mit einer päpstlichen ebenfalls sechs Mitglieder umfassenden Vertretung verhandeln sollte: Darunter war neben Isidor von Kiew und Bessarion auch Antonios Metropolit von Herakleia (Hofmann 253). Weis aber die Zeit schon weit vorangeschritten war, schlug der Kardinal Julian Cesarini vor, dass am morgigen Tag die vereinbarte Beratung stattfinden sollte. Vorher wurde auch den Griechen wegen der drückenden Hitze die Gelegenheit zu einem kühlenden Trunk geboten, eine erquickende Stärkung (Hofmann 253). Aber diese wurde den Griechen nicht aufgenöigt oder in Form einer stillen Bestechung zur Erlangyng ihrer Unionsbereitschalt dargeboten ; es heisst ausdrücklich volentibus.

III.—*Freie Zustimmung des Metropoliten Antonios zu den Beschlüsen des Konzils von Florenz.*

In der ersten gemeinsamen Sitzung der Lateiner und Griechen am 9. April 1438 stimmte Antonius von Herakleia in Thrazien für die Rechtmäsigkeit des Konzils, ja für die Oekumenizität. Das Dekret, dessen lateinischer und griechischer Wortlaut noch vorliegen, erwähnt ausdrücklich die Zustimmung der griechischen Synodalen und darunter der Vertreter der Patriarchen. Vgl. den Text in CF I, (Epistolae pontificiae), p. 21—23.

In der Unionsbulle wird nicht bloss am Eingang die Zustimmung der Vertreter der Patriarchen erwähnt ; sondern unter den

Unterschriften des griechischen Textes (vgl. meine Ausgabe in CF I, 2, p. 77) steht die auch für die kirchliche Geographie Thraziens bedeutsame Originalerklärung :

† Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἔξαρχος πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φιλοθέου Ἀντώνιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Haeraklea, Heraklia, Eracklia, Yraklia, früher Πέρινθος genannt, bestand vor der Gründung Konstantinopels, und hatte das Recht, den Bischof, von Byzanz zu weihen. Auch später noch, als es dem Bischof von Konstantinopel gelungen war, mit Hilfe der Staatsmacht Heraklia in Schatten zu stellen, bewahgte es noch einige Ehrenrechte, worunter z.B. dieses sich befand, bei den Wahlen des Patriarchen von Konstantinopel den Vorsitz zu führen und den neuen Patriarchen zu weihen. Der tilel, den sich der Metropolit von Herakleia noch im Konzil von Florenz sich beiligte, war früher [1] fast der gleiche : ὁ Ἡρακλείας Πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἔξαρχος πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας.

Der Titel ὑπέρτιμος war nur ein Ehrentitel für bestimmte Metropoliten. Unter Macedonien ist das sogenannte *zweite* Mazedonien gemeint.

IV.—*Syropulos hat dem Rufe den Metropoliten Thraziens geschadet.*

Syropulos hat den Metropoliten von Herkleia oft erwähnt, besonders in den gegen die Florentiner Kircheinigung seines Werkes gerichteten Teilen. Nur scheinbar ist diesem das von jenem Schriftsteller über ihn Ausgesagte günstig. Denn der Metropolit ist als ein streitssüchtiger, die Verantwortung scheuender und deshalb zu Fluchtversuchen geneigter, verbitterter und vom Alter griesgrämig gewordener Mann geschildert. Es ist sehr zu bezweifeln, dass Syropulos eine wahrheitsgetreue Geschichte der einst von ihm selber unterschriebenen und dann mit heftiger Leidenschaft bekämpften Florentiner Kircheinigung in seinen «Erinnerungen» uns dargebo-

1. *G. Parthey, Hieroclis Synecdomus et Notitiae graecae episcopituum,* Berlin 1866, Not. 4, n 4 ; *H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der «Notitiae Episcopatuum»,* München 1900, 599—511 ; *F. Miklosich—J. Mueller, Acta et diplomata patriarchatus Constantinopolitani,* I, p. 119.

Auch Ianozens III. berücksichtigte unter der Lateinerherrschaft diese alte Ordnung ; vgl. Th. *Haluscynskyj, Acta Innocentii III,* Roma 1944, 373—374.

ten hat. Hat Metropolit Antonius wirklich allen Ernstes gesagt, was Syropulos ihm nachsagte? «er habe zu einigen seiner Bekannten gesagt, dass das in Florenz Vorgefallene ein verderbliches Uebel, ist ein Verderben für den orthodoxen Glauben ; und es geschah mit Gewalttätigkeit. Auch ich tat schlecht daran, dass ich unterschrieben habe, obwohl dazu gezwungen. Es muss diese Hand, die unterschrieben hat, abgehauen werden». ῎Ελεγε γὰρ πρός τινας τῶν ὁμιλούντων αὐτῷ, ὅτι τὸ γεγονὸς ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ κακόν ἐστι καὶ ὀλέθριον, καὶ φθορὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἐγένετο βιαίως. Ἐποίησα δὲ καὶ ἐγὼ κακῶς, ὅτι ὑπέγραψα, ἀναγκασθεὶς δὲ ὅμως. Καὶ χρή, ἵν' ἐκκοπῇ αὕτη ἡ χείρ' ἡ ὑπογράψασα (Creyghton 332).

Dies soll der Metropolit um die Zeit der Wahl des neuen unionsfreundlichen Patriarchen Metrophanes II., um Christi Himmelfahrt (4. Mai 1440) gesagt haben. Durch seine Worte hat Syropulos auch dem Rufe Thraziens geschadet. Denn gerade damals hat Papst Eugen IV, ernstliche Schritte unternommen, wie aus den von mir veröffentlichen Briefen hervorgeht (cf. C.F II, 17 sqq.,) auch Thrazien zu retten, das noch nicht für das griechische Reich verloren war. Noch am 1. Januar 1443 schrieb Eugen IV. (C F II,70) : Illa enim Turcorum natio, postquam peccatis christianorum exigentibus tota Asia occupata, eamque partem Europe, quam Greci incolunt, Thraciam, Macedoniam, Illyricum, Epirum, Bulgariam, Albaniam fere totam, Aulonem magnamque Sclavonae partem etiam in parte aquilonari, Gachiam (lege Gothiam), non parvam Russie plagam iamdiu, ac novissime dominium delecti filii, nobilis viri Georgii, despoti Rascie . . . impie servituri subegit . . .

Ich habe ohne jede Polemik diese kleine geschichltliche Studie geschrieben ; ich hoffe, damit den Freunden der Geschichte des byzantinischen Thraziens einen Gefallen erwiesen zu haben, ohne die Nachfolger seit 1453 beleidigt zu haben.

Rom, 4. Oktober 1956

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Στὰ ἔσχατα χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, καὶ ἔπειτα τῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν μεθορίων ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων ἐγκαθίσταντο κατὰ μῆκος τῶν μεθορίων αὐτῶν γεωργοὶ στρατιῶτες ἢ μέτοικοι ἀπὸ ἀνυπότακτους καὶ ὕποπτους λαοὺς ποὺ προικίζονταν μὲ γῆ μὲ τὸν ὅρο νὰ στρατολογοῦνται. Ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ λεγόμενοι ὁροφύλακες (Milites Limitares Pauly - Visowa real encykl. λέξ. limes - istros I σ. 73 ἑ.ἑ. 1934).

Αὐτὸ τὸ καθιερωμένο ἔθιμο ἀκολουθώντας οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τὸν ὄγδοο ἤδη αἰῶνα, ἄρχισαν νὰ μετοικίζουν καθ' ὅλη τὴ μεθόριο πρὸς τὴ Βουλγαρία χώρα, ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ὡς τὴν Ἀγχίαλο, συμπαγεῖς πληθυσμοὺς ἀπὸ ἄλλες χῶρες τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ τὴ συμπύκνωση τοῦ ἀραιωμένου πληθυσμοῦ ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιδρομῶν καὶ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀπὸ βορρᾶ.

Πρῶτος Κωνστ. ὁ Κοπρώνυμος στὸ ἔτος 751 μετώκησε στὰ βόρεια μεθόρια τῆς Θράκης καὶ ξέχωρα γύρω στὴ Φιλιππούπολη Σύρους καὶ Ἀρμενίους (Μανιχαίους) χτίζοντας σύγκαιρα καὶ ὀχυρώματα. «*Κωνσταντῖνος ἦρξε δομεῖσθαι τὰ ἐπὶ Θράκης πολίσματα, ἐν οἷς οἰκίζει Σύρους τε καὶ Ἀρμενίους, οὓς ἔκ τε Μελιτηναίων πόλεις καὶ Θεοδοσίου - πόλεως μετανάστας πεποίηκε τὰ εἰς τὴν χρείαν αὐτῶν ἀνήκοντα φιλοτίμως δωρησάμενος*» λέγει ὁ Νικηφόρος Πατριάρχης στὶς ἱστορίες σ. 74 (ἔκδ. Βόννης).

Αὐτὴ ἡ ἐνίσχυση τῶν μεθορίων μὲ τὴ μετοικεσία αἱρετικῶν ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του καὶ διαδόχου Λέοντος τοῦ Δ'. Χαζάρου. Αὐτὸς στὰ 777 ἀπώκισε κοντὰ στοὺς Μανιχαίους, τοὺς μονοφυσίτες Σύρους, ποὺ λέγονταν Ἰακωβίτες, αἰχμαλωτίζοντάς τους στὴ Γερμανικία, ὅπως λέγει ὁ Κεδρηνός. (ΙΙ, 19), ὅμοια στὸν καιρὸ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου (802—811) καὶ τελευταῖα ὁ Ἰωάν. Τσιμισκῆς στὰ 871 μὲ Μανιχαίους πάλι ἀπὸ τὴ Συρία κατ' ἀξίωση τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιώνει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (Ἀλεξ. XIV 8) ὁ Ζωναρᾶς (XVII, II), ὁ Κεδρινὸς (ΙΙ) καὶ ὁ Γλυκᾶς (IV 15).

Οἱ ἀρηίφυλοι αὐτοὶ ἔποικοι ὅλοι αἱρετικοὶ (Μανιχαῖοι—Παυλικιάνοι) ὄχι μόνον προάσπισαν πρόθυμα καὶ γενναῖα τὰ πολιτικὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας συμφέροντα, ἀποτελώντας τὰ μαχιμώτερα στρατιωτικά της τάγματα, ἀλλὰ καὶ σὰν πολιτισμένοι συνετέλεσαν μὲ τὸ βιομηχανικὸ καὶ ἐμπο-

ρικό τους πνεῦμα, νὰ προκόψη καὶ νὰ προοδεύση ἡ χώρα καὶ τὰ γύρω ποὺ τοὺς δόθηκαν. Συνέδεσαν δὲ μὲ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη σχέσεις καὶ διέδωκαν μερικὲς ἀπὸ τὶς αἱρέσεις τους βάζοντας ἔτσι σ' αὐτὴν τὰ πρῶτα τῆς νεώτερης μεταρρυθμίσεως σπέρματα, ὅπως λέγει ὁ Γίββων (ἱστορία τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐκδ. Λονδίνου 1862 τομ. 7ος κ. 14ον σ. 58 κ.ἑ).

Οἱ ἀλλόφιλοι αὐτοὶ ἂν καὶ αἱρετικοὶ πρέπει νὰ μὴ ξεχωρίζωνται ἀπὸ τοὺς Θρακοέλληνες, ὅπως οἱ Σλάβοι, ὄχι μόνον ὡς ὑπέρμαχοι τῆς αὐτοκρατορίας πιστοὶ ὑπήκοοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐλληνίζοντες, διότι ἀναμφισβήτητα μιλοῦσαν τὴν ἑλληνική, ποὺ καθὼς φαίνεται τὴν ἐγνώριζαν καλά. Αὐτὸ τὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν κατήχησή τους στὴν ὀρθοδοξία τὸν 12ον αἰῶνα καὶ ἀπὸ τὶς μακρὲς συζητήσεις γιὰ λεπτὰ Θεολογικὰ ζητήματα περὶ τῆς αἱρέσεώς των τοῦ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ, παρουσίᾳ τοῦ Νικαίας ὡς καὶ τοῦ γαμπροῦ του Βρυεννίου, ποὺ διεξάγονταν σὲ γλῶσσα ἑλληνική. ("Αννα Κομνηνὴ 'Αλεξιὰς 14 8—9). 'Αλλὰ ὅπως τὸ δόγμα τους ὁλότελα κατεστράφηκε χωρὶς νὰ ἀπομείνη ἴχνος κανένα ἀπὸ τὶς ἀδιάλειπτες συμφορὲς τὸν 13ον αἰῶνα, γιὰ τὴν ἐπιμειξία τους μὲ σλαυοβουλγάρους, ἀπὸ τὴν αὐξανόμενη σιγὰ σιγὰ δεισιδαιμονία τους καὶ ἀπαιδευσία τους, ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ οἱ ἴδιοι σχεδὸν ἐξαφανίσθηκαν. "Αλλοι προσῆλθαν στὴν ὀρθοδοξία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ καὶ ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τοὺς Σλαυοβουλγάρους, ἄλλοι πάλιν στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἔγιναν ὀθωμανοὶ (Κ. Παπαρρηγόπουλος σ. 219). 'Απ' αὐτοὺς ἔμειναν ἐλάχιστοι καὶ ζοῦν σήμερα στὴ Φιλιππούπολη καὶ τὰ πέριξ φέροντας τὸ πολύκροτο ἄλλοτε ὄνομά τους Παυλικιάνοι [1]). Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἡ Βουλγαρικὴ πολιτεία προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐξαφανίση, γιατὶ κατάντησε 'Ε θ ν ι κ ό. 'Επίσημα καλοῦνται Βουλγαροκαθολικοί, γιατὶ ἔχουν μητρικὴ γλῶσσα τὴ Βουλγαρικὴ καὶ ὅλοι ἀνεξαίρετα ἀνήκουν στὴν καθολικὴ ἐκκλησία ποὺ τοὺς δέχτηκε στοὺς κόλπους της ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα. Εἶναι 8—9 χιλιάδες. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ D. Takella λέγοντας : *«Οἱ πρώην Παυλικιάνοι καὶ οἱ νῦν καθολικοὶ Φιλιππουπολῖτες»*.

'Ο "Αγγλος John Burbury περιγράφοντας στὰ 1664 τὴ Φιλιππούπολη λέγει γιὰ τοὺς Παυλικιάνους : *«Μεταξὺ ἄλλων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν τῇ πόλει μακρὰν ἐπί τινος λόφου ἐκκλησίαν, ἀφιερωμένην εἰς τὸν 'Απόστολον Παῦλον. 'Αξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἔντινι περιφερείᾳ τρεῖς λεύγας μακρὰν ἐντεῦθεν εἶναι διασκορπισμένοι τῇδε κακεῖσε ἐν κώμαις, πολίχναις πολλαὶ χιλιάδες τῶν καλουμένων Paulini (Παυλικιάνοι)»*. Καὶ ὁ Paul Taffernern ἀκόλουθος Λεοπόλδου τοῦ Α' 1665 λέγει : *«'Αξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ νῦν τρία Γαλλικὰ μίλλια μακρὰν τῆς πόλεως ζοῦν πολλοὶ ἐν πολίχναις καὶ κώμαις ὀνομαζόμενοι*

1) *Κωνστ. Οἰκονόμου* 'Ιστοριογεωγραφικὴ περιγραφὴ Φιλιππουπόλεως 1818 κλπ. «Μανιχαῖοι ἤγουν οἱ κοινῶς λεγόμενοι Παυλικιάνοι ἀπὸ τοῦ Παύλου καὶ 'Ιωάννου τῶν υἱῶν τῆς Καλλινίκης» καὶ *Δ. Βογαζλῆ* Φυλετικὲς καὶ 'Εθνικὲς μειονότητες στὴν 'Ελλάδα καὶ τὴ Βουλγαρία ('Εταιρία Θρακ. Μελετῶν ἀρ. 35 σ. 37).

ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Pauliner». Καὶ ὁ κόμης Marsigli κάμνει λόγον 1679—1700 γιὰ τοὺς Παυλικιάνους. Ἡ προσέλευσή τους στοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἄρχισε ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα. Οἱ Ἐρετικοὶ Σλαβόφωνοι αὐτοὶ Παυλικιάνοι, ζοῦσαν ἀπομονωμένοι γιὰ τὸ μῖσος τῶν ὀρθοδόξων ἐξ αἰτίας τῆς αἱρέσεώς των. Γι' αὐτὸ καὶ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τους στὴ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἂν καὶ ἀπολάμβαναν πλήρη καὶ ἀπόλυτο ἐκκλησιαστικὴ ἐλευθερία κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴ δυναστεία. Πρῶτος ποὺ ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ καθολικισμοῦ στοὺς Παυλικιάνους, εἶναι ὁ Βόσνιος ἱεραπόστολος Φραγκῖσκος Πέτρος ἀπὸ τὴν Τούσλα. Τὸν Φραγκῖσκον αὐτὸν ἀναγόρευσε ἐπίσκοπο ὁ Πάπας Κλήμης ὁ 8ος ὡς ἐπίσκοπο Σόφιας μὲ ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς τὴν κωμόπολη Tschiprovtsi. Αὐτὸς ἀφοῦ προσείλκυσε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Παυλικιάνους ποὺ κατοικοῦσαν κοντὰ στὸ Δούναβη, στράφηκε ὕστερα στὴ Φιλιππούπολη, ὄχι χωρὶς κινδύνους, γιατὶ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μητροπολῖτες καὶ ἀπὸ τοὺς Παυλικιάνους ποὺ ἐγύρισαν στὴν ὀρθοδοξία, καταγγέλθηκε ὡς κατάσκοπος τῶν Ἱσπανῶν στὶς Τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ αὐτοῦ τοῦ Πάπα. Ἡ λειτουργία τῶν μεταστάντων ἐκτελοῦνταν μέσα σὲ σιταποθήκες καὶ ἀχυροκαλύβες. Ἡ προσέλευσή τους στὸν καθολικισμὸ στὴν ἀρχὴ εὐδοκίμησε στὴν κωμόπολη τῶν Παυλικιάνων Davadjchevo κοντὰ στὸ Χισὰρ καὶ στὴν Kalatchevo κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη καὶ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ὅλοι οἱ Παυλικιάνοι εἶταν καθολικοί. Ἀπὸ τοὺς προσερχομένους ἰθαγενεῖς χειροτονοῦνταν οἱ παπάδες ποὺ ἐκπαιδεύονταν στὴ Ρώμη, ὅπου τοὺς ἔστελναν. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Ρώμης, Βόσνιοι καὶ κάποτε Ραγουσαῖοι, τοὺς ὑπεστήριζαν ὑλικὰ καὶ σὲ καμμιὰ δὲν ὑποβάλλονταν δαπάνη οἱ νεοφώτιστοι γιὰ νὰ συντηρήσουν τὶς ἐκκλησίες τους. Στοὺς Τουρκικοὺς πολέμους κατὰ τῶν Εὐρωπαίων, στὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, οἱ παπάδες τῶν νεοφώτιστων αὐτῶν καταδιώχτηκαν, ἀλλ' οἱ προσηλυτισμένοι δὲν ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐκκλησία, ἂν καὶ δὲν εἶχαν ποιμένες ἐκκλησιαστικούς.

Στὰ 1649 στὴ Φιλιππούπολη εἶταν, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκθεση στὸν Πάπα τοῦ ἀρχιεπισκόπου καθολικῶν Σόφιας, περὶ τοὺς δέκα μόνο καθολικοὶ Ραγουσαῖοι ἔμποροι χωρὶς ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ προσκαλοῦσαν ἱερέα ἀπὸ τὶς κοντινὲς καθολικὲς κωμοπόλεις. Ὁ ἱερέας λειτουργοῦσε σὲ κάποιο σπίτι στὴν πόλη.

Ἀπὸ τὰ 1708 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σόφιας μετέθεσε τὴν ἕδρα του στὴ Φιλιππούπολη καὶ ἔκτοτε ὁ προσηλυτισμὸς δυνάμωσε. Ἡ λειτουργία ὅμως γίνονταν σὲ σπίτι ἕως τὸ 1836, ὁπότε δόθηκε ἡ σουλτανικὴ ἄδεια ν' ἀνεγερθῆ ἐκκλησία. Ἂς σημειωθῆ δὲ ὅτι ἡ Πύλη ἔβλεπε γενικὰ δυσμενῶς τοὺς καθολικοὺς γιὰ τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, μὴ ὀρθόδοξους. Μάλιστα στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ρώσους (1736—1739) συνέλαβε δυὸ ἱερεῖς τους στὴ Φιλιππούπολη καὶ τοὺς ἀπεκεφάλισε στὴν Ἀδριανούπολη ὡς ἐπαναστάτες. Εἶχαν πιάσει γράμματά τους, ποὺ εὔχονταν γιὰ τὴν

ὑπερίσχυση τῶν Χριστιανικῶν ὅπλων. Ὕστερ' ἀπὸ αὐτὸ τὸ συμβὰν πάλι ἐξακολουθοῦσαν νἆναι ἱερεῖς τῶν νεοφώτιστων Ραγουσαίων, Ἀλβανοί, Ἰταλοὶ καὶ ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1834 ἀνῆκαν στὸ Λιγουριανὸ τάγμα, ἀπὸ δὲ τὸ 1841 εἶταν ὅλοι Ἰταλοὶ Καπουτσῖνοι. Στὰ 1848 ἔγινεν Ἀρχιεπίσκοπος τῶν καθολικῶν ὁ Καπουτσῖνος Ἀνδρέας Κανόβα. Αὐτὸς ἐνεφύσησε νέα ζωὴ στὸ πνευματικό του ποίμνιο, ποὺ ἀνέλαβε τὴν προστασία του ἡ Γαλλικὴ κυβέρνηση μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο τὸ 1854. Στὸν καιρὸ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ ρέκτου καὶ δεινοῦ Θεολόγου Κανόβα, κτίσθηκε στὰ 1866 καὶ εὐρύχωρος τῶν Καθολικῶν ναὸς τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου στὴ Φιλιππούπολη (Takella καὶ **Sbornik** τόμ. II ἔ. 1903 σ. 1—369). Οἱ σημερινοὶ καθολικοὶ πρώην Παυλικιάνοι, ἢ ὅπως ἐπίσημα ὀνομάζονται Βουλγαροκαθολικοὶ στὴν περιφέρεια τῆς Φιλιππουπόλεως, ὑπερβαίνουν τὶς 20 χιλιάδες ψυχὲς καὶ ὁλοένα πληθύνονται. Κατοικοῦν σὲ δέκα κῶμες βορεινὰ κυρίως τῆς Φιλιππουπόλεως ἐκεῖθε ἀπὸ τὸν Ἕβρο καὶ ἀσχολοῦνται στὴ γεωργία καὶ κτηνοτροφία. Στὴ Φιλιππούπολη ζοῦν πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλ. καὶ βρίσκονται στὴ συνοικία *Παυλικιάνικα*, νοτίως τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβατῶν, στὸν ἁμαξητὸ δρόμο ἐπάνω, πρὸς τὴ Στενίμαχο, ὅπου ἐκάθονταν καὶ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἀσχολοῦνται ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γεωργία καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ τὶς τέχνες. Ὁ φυλετικὸς τύπος τῶν πρώην Παυλικιάνων διαφέρει οὐσιωδῶς καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ τύπου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Εἶναι οἱ Παυλικιάνοι κοντόκορμοι, κοντομέτωποι μὲ μεγάλες μύτες καὶ σχεδὸν ὅλοι μεταχροινοὶ καὶ μαυρότριχοι. Μιλοῦν τὴ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἔχουν στὴν προφορά τους τὸ συριστικὸ καὶ εἶναι στὸ ἔπακρον φιλόθρησκοι. Ἀποτελοῦν μιὰν ὄαση καθολικὴ μέσα στὴν ὀρθοδοξία τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ, ποὺ οὔτε τὸ καθολικὸ Βουλγαρικὸ περιβάλλον ἠμπόρεσε νὰ τοὺς ἀφομοιώση ἐθνικῶς παρ' ὅλες τὶς εντατικὲς βουλγαρικὲς προσπάθειες [1].

Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῶν Παυλικιανῶν Βουλγάρων ἠμπορεῖ νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς. Στὰ 748 μ Χ. ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος μετεβίβασε ἀπὸ τὴν ἀνατ. Μικρὰν Ἀσία Σύρους καὶ Ἀρμενίους στὴ Θράκη [2]) Αὐτοὶ ἦταν αἱρετικοὶ Παυλικιανοὶ ἢ Μανιχαῖοι ἐπονομαζόμενοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ νὰ ἐξασθενίση καὶ ἀνακόψη τὴν καταπληκτικὴ πρόοδο αὐτῆς τῆς αἱρέσεως, ποὺ ἔπαιρνε σοβαρὲς διαστάσεις εἰς βάρος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ συμπληρώση τὰ κενὰ τῆς Θράκης ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸ λοιμό. Ἐπίσης στὰ 780 μ.Χ. ἐπὶ Λέοντος τοῦ Δ' καὶ στὰ 969—976 ἐπὶ Τσιμισκῆ Ἰ μεταφέρθηκαν Παυλικιάνοι στὴ Θράκη. Στὰ 1096

---

1) *Μ. Ἀποστολίδου* Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΓ' σ. 14 § 4. Βλ. καὶ *Α. Vasiliev* Ἱστορία Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μετάφρ. Δ. Σαβράμη 1954 σ. 1072, 318, 377, 473, 581.

2) Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΘ' σ. 64 σειρ. 3 «ἀπὸ δὲ Θεοδουσιουπόλεως καὶ Μελιτηνῆς εἰς τὴν Θράκην μετῴκησαν ἀθρόους τοὺς Παυλικιάνους ἐξ οὗ καὶ ἐπλατύνθη ἡ τούτων αἵρεσις». Θεφ. σ. 422.

ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἔπεισε τοὺς Πουλικιάνους νὰ ἐπανέλθουν στοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς ἔκτισε τὴν Ἀλεξιούπολη. Οἱ Παυλικιάνοι εἴταν λαὸς πολεμικὸς καὶ αἱμοχαρὴς καὶ φύλαξ τῶν συνόρων τῆς Θράκης. Ἀσπάσθηκαν τὸν καθολικισμὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας τῆς Θράκης καὶ τὸν κρατοῦν φανατικά. Εἶναι 20 χιλ., ζοῦν συμπαγεῖς μέσα στὴ Φιλιππούπολη, θεωροῦνται ἐγκληματικοὶ καὶ αἱμοβόροι καὶ φανατικοί, ὥστε οἱ Βούλγαροι δὲν κατώρθωσαν νὰ τοὺς δαμάσουν. Ἀποτελοῦν μειοψηφίαν [1]) καὶ ἐγκληματοῦν χωρὶς σοβαρὲς αἰτίες. (Βλ. καὶ ἄρθρο Σαμοθράκη στὸ ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν λεξικὸν Θράκης Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ. τ. ΙΑ' σ. 272.)

---

1) *Δ. Βογαζλῆ* : Φυλετικὲς καὶ ἐθνικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ Βουλγαρία (ἀρ. 35 δημ. Ἑτ. Θρ. Μελετῶν 1954 σ. 37–38) Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Η' *Μ. Ἀποστολίδη* σ. 68.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

Ο ΚΑΒΑΛΛΑΡΗΣ ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΝ ΤΗι ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑι ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑι ΔΗΜΩΔΗΣ ΤΥΠΟΣ ΕΝ ΘΡΑΚΗι

I. *Ὁ καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Θρᾳκὸς ἱππέως.*

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίᾳ ἐν Θρᾴκῃ, ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς.—2. Ὧρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα, ὁ μεταμορφωθεὶς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ.—3. Αἱ ἐν Λύδδᾳ περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως ἁγίου Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Θρᾳκὸς ἱππέως.—4. Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὁ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, Περσεὺς ἐλευθερώνων τὴν Ἀνδρομέδαν. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος, τὸ πρότυπον τοῦ ἁγίου Γεωργίου.—5. Ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ Ἀράπης καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προέλευσις τοῦ ἀναγλύφου.

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι, τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Θρᾴκῃ. Ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς [1].

Οὐδεὶς ἐκ τῶν καλλινίκων τῆς πίστεως μαρτύρων τόσον λατρευτὸς καὶ λαοφιλὴς κατέστη ὡς ὁ καβαλλάρης οὗτος ἅγιος. Ὁ ἱππεὺς ἀείποτε διὰ τῶν αἰώνων ὑπῆρξε παρ' Ἕλλησιν ἡ εὐγενεστέρα ἔκφρασις τοῦ στρατιώτου, τοῦ ἀθλητοῦ, διότι ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ ἀπετέλει τὸν ἀριστοκράτην, ὅπως ἦν ὁ ἱππότης τοῦ μεσαίωνος. Ὁ ἔκδηλος τοῦ *τροπαιοφόρου* ἡρωϊσμὸς φονεύοντος διὰ τοῦ δόρατος τὸ παμφάγον θηρίον καὶ ἐλευθεροῦντος τὴν βασιλόπαιδα — παράστασις γραφικωτάτη, θεαματικωτάτη ἅμα τε συγκινητικὴ — προκαλεῖ πάντοτε βαθὺ αἴσθημα θαυμασμοῦ καὶ λατρείας πρὸς τὸν ἅγιον. (βλ. τὴν θεαματικὴν τοῦ Γεωργίου Scott εἰκόνα). Οὕτω οἱ δύο στρατηλάται τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ στεφηφόρος καὶ θεία ξυνωρίς, *ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Δύσει, εἶναι οἱ δύο πόλοι τοῦ νοητοῦ στερεώματος, περὶ οὓς διηνεκῶς στρέφεται ἡ λαϊκὴ εὐλάβεια·* διὸ καὶ λίαν ἐνωρὶς κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν βυζαντινὴν τῆς ἁγιογραφίας περίοδον ὁ ἱππεὺς κατενίκησε καὶ παρηγκώνισε τὸν πεζόν, ἕως ὅτου ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἑκατονταετηρίδων ὁ καβαλλάρης ἅγιος ἐξησφάλισε προνομιοῦχον θέσιν ἐν τῷ

1. Βλ. καὶ «ἱππέα Μαδάρων» τοῦ Beševliev ἐν τῇ τοῦ Ν. Βέη Byz. neugr. Jahrbücher IX, 1932, σ. 1–35.

ἑλληνικῷ εἰκονοστασίῳ [1]. Ἤκουσά ποτε τοὺς παγκοσμίου φήμης Ἁγιορείτας ζωγράφους Ἰωασαφαίους, ὅτι πάντες παρήγγελλον τὸν ἅγιον Γεώργιον καβαλλάρην καὶ ὅτι κάποιος ἐπέστρεψε τὴν εἰκόνα, διότι παρίστατο πεζὸς καὶ αὐτὸ τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον προσφέρει εἰς ἐπισήμους ἐπισκέπτας δῶρα εἰκονίσματα τοῦ καβαλλάρη ἁγίου [2]. Ὁ «τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτὴς καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστής», ὁ ὡς ταχύπτερος ἀετὸς εἰς βοήθειαν τῶν δεομένων σπεύδων, σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένετο κοινὸς τῶν πάντων προστάτης ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῶν γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ναυτιλομένων, καίτοι αὐτὸς χερσαῖος· ὅθεν χαρακτηριστικώτατα ἡ ἐκκλησία ψάλλει :

Ἐν θαλάσσῃ με πλέοντα,
ἐν ὁδῷ με βαδίζοντα,
ἐν νυκτὶ καθεύδοντα,
περιφρούρησον.
ἐπαγρυπνοῦντα διάσωσον,
παμμάκαρ, Γεώργιε κτλ.[3].

Ἀλλ' ***οὐδεμία ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δαψιλεστέρας διέσωσε καὶ ἀπεθησαύρισε τὰς περὶ τοῦ καβαλλάρη ἁγίου Γεωργίου παραδόσεις, ὅσον ἡ Θράκη***. Αὕτη εἶναι γνωστὸν πόσον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεράπευε τοὺς ἵππους, ὥστε καὶ μέχρι σήμερον εἶναι διὰ τὴν Μακεδονίαν ἡ κοινὴ ἀγορά [4]. Ἐνταῦθα

---

1) Ὁ μεσαιωνοδίφης *Μ. Γεδεὼν* μετὰ τοῦ μητρ. Φαναριοφερσάλων *(Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου)* ἐποιήσαντο τὴν ὑπόμνησιν, «ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* παράστασις εἶναι ἔργον τῶν ἱπποτῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, διότι αἱ παλαιαὶ εἰκόνες τοῦ μεγαλομάρτυρος ζωγραφοῦσιν (αἱ εἰκόνες ζωγραφοῦσιν !) αὐτὸν ὄρθιον» κτλ. (Μεσαιων. γραμμ. Β', σ. 279). Ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ διαλύσωμεν τὴν πλάνην ταύτην, ἣν πρῶτος εἶπεν ὁ μακ. *Ν. Πολίτης*. Κακῶς δὲ διατυποῦται ἐνταῦθα. Ἐκεῖνος εἶπεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται τότε, καὶ οὐχὶ ὅτι εἶναι ἔργον τῶν σταυροφόρων, ἐμφανίζεται δὲ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως. Καὶ ἐν τῷ Γ' τόμῳ, σ. 42 γράφει ὁ *Γεδεὼν* : «Ἡ τετάρτη σταυροφορία μεγίστας ἐκτάσεις τῆς ἐπιφανοῦς ἡμῶν αὐτοκρατορίας ἁρπάσασα καὶ ἐπὶ ἑξήκοντα ἔτη τὰ ἴχνη αὐτῆς ὧδε κακεῖσε, πέριξ καὶ μακρὰν ἢ πλησίον τῆς Κων)πόλεως σημειώσασα, βεβαίως εἰσήγαγε καὶ τὸν νεωτερισμὸν τῆς παραστάσεως ἱπποτῶν καὶ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐζωγράφισεν (sic) ἐφίππους τοὺς ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὺς ἁγίους· ἐνῷ μέχρι σήμερον οὐδαμόθεν ἐβεβαιώθημεν, ὅτι οἱ μάρτυρες *Μερκούριος* καὶ *Μηνᾶς, Δημήτριος* καὶ *Γεώργιος* καὶ οἱοσδήποτε *Θεόδωρος* ἀνῆκον εἰς τὸ ἱππικὸν πάντες . . . Ἐξ ἄλλου τετραστίχου τοῦ *Φιλῆ* «εἰς εἰκόνα λιθίνην τοῦ μεγάλου Γεωργίου»—περὶ ἧς ἀγνοοῦμεν, εἴπερ κατεσκευάσθη τότε—μοὶ φαίνεται, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν παράστασιν λιθίνην τοῦ Θρακὸς ἱππέως»

2. Φυλάττεται ὡς σεβαστὸν κειμήλιον παρὰ τοῖς ἐν λόγῳ Ἰωασαφαίοις εἰκὼν τοιαύτη ἐπὶ ὀστράκου, ἔργον τῆς Ρωσσικῆς Ἀκαδημίας, δωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου *Ἰωακεὶμ Γ'*.

3. Τροπάριον ἑσπερίων.

4. Ὁ *Ὅμηρος* ὀνομάζει τοὺς Θρᾶκας ἱπποπόλους (Ἰλιάδ. 227, Κ. 436 ἑ.) Ὁ Σοφοκλῆς φιλίππους, ἀπόσπ 428. Βλέπ. V. Hehn, Kulturpflanzen und Haus-

ἀνυψώθη εἰς θείαν περιωπὴν καὶ ἐλατρεύετο ὁ *«Θρᾷξ ἥρως ἱππεύς»*. Τὴν σεπτὴν ταύτην παράδοσιν διετήρησαν καὶ ὡς χριστιανοὶ οἱ Θρᾷκες καὶ τὴν λατρείαν ἐκεί ην *μετεβίβασαν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος εἰς τὸν ἥρωα τῆς νέας πίστεως, τὸν ἅγ. Γεώργιον*· καθ' ὑπερβολὴν ὅθεν διεκρίθη ὡς *φιλογεώργιος* ἡ Θρᾴκη καὶ δὴ ἡ ἐπαρχία Ἡρακλείας, ὅπου, θέλω νὰ πιστεύσω, ὅτι ἀνεκάλυψα τὴν κοιτίδα τῆς διαδύσεως τῆς ἐφίππου παραδόσεως τοῦ ἁγίου, ἴσως δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐγένετο ὁ πρῶτος φυσικώτερος συμβιβασμὸς τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων πρὸς τὰ χριστιανικὰ καθεστῶτα. Ἕνεκα τῆς σπουδαίας ταύτης ἀπόψεως ἠναγκάσθημεν διεξωδικώτερον νὰ πραγματευθῶμεν τὸ κεφάλαιον, ὅπως διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν σχετικῶν δῶμεν ἀφορμὴν τοῖς εἰδικώτερον περὶ τὰ τοιαῦτα θέματα ἀσχολουμένοις.

Ἐξ ὅσων διεξοδικῶς ἐγράψαμεν ἄλλοτε (Θρακικά, τόμ. ΙΖ', σ. 31 ἑ.) περὶ τοῦ λατρευτοῦ Θρᾳκὸς ἥρωος πάντες ἀντιλαμβάνονται πλέον, ὅτι ὁ προσφιλέστατος ἐκεῖνος ἱππεὺς δὲν ἔμελλε νὰ ἐξοστρακισθῇ ἐκ τῆς θρακικῆς αὐτοῦ ἑστίας λίαν εὐκόλως, ὁ τοσοῦτον ἐρριζωμένος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐσεβῶν Θρᾳκῶν. ἠδύνατο νὰ συμβῇ ὅ τι δήποτε, ἀλλ' ὁ ἐκπατρισμὸς τοῦ ἐφεστίου Θεοῦ ἦτο ἀδύνατος, καὶ εὑρέθη ὁ συμβιβασμός, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ὁμοφώνως σχεδὸν οἱ ἐξιστοροῦντες καὶ περιγράφοντες τὸν Θρᾷκα ἱππέα ἐξέφρασαν ἤδη τὴν γνώμην, ὅτι ἐν αὐτῷ *προφοιβάζει ὁ τροπαιοφόρος ἅγιος τῆς χριστιανικῆς πίστεως Γεώργιος*, καὶ ἂν υἱοθετήσωμεν μίαν θεωρίαν παλαιάν, ὅτι ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ τὰ πάντα ἦσαν σύμβολα καὶ τύποι τῶν μελλόντων νὰ ἀποκαλυφθῶσιν ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ὁ ἱππεὺς τῆς εἰδωλολατρικῆς Θρᾴκης κατέχει εἰς τοῦτο τὴν πρώτην θέσιν. Αἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν δύο ἡρώων εἶναι πλήρεις, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔλλειπόν τινα, ὁ εὐσεβὴς πόθος καὶ ἡ ζωηρὰ τῶν πρώτων ἐκείνων χριστιανῶν φαντασία εὐχερῶς ἀνεπλήρου. Ἐὰν πρὸς ἓν σημεῖον ὑπῆρχεν ἐνδοιασμός τις, μία τελευταία (τοῦ 1937) ἀνακάλυψις ἀναγλύφου τοῦ Θρᾳκὸς ἱππέως ἐν Κομάροις τῆς περιφερείας Ὀρεστιάδος ἔρχεται νὰ ἐπιχύσῃ πλῆρες φῶς πρὸς πλήρη ἀποκατάστασιν τῶν ἐξισώσεων Τοῦ ἀναγλύφου τούτου παρέχει πλήρη καὶ ἐξηκριβωμένην περιγραφὴν ὁ εὐπαίδευτος ἀρχιμανδρίτης *Νικ. Βαφείδης* κατατεθειμένου τότε εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου [1]. Πλὴν τῶν συνήθων μορφῶν ἐνταῦθα πρὸ τοῦ ἵππου καὶ ἐκτὸς τῆς ἐσκαμμένης βάσεως ἤτοι πρὸς τὰ κάτω τοῦ δεξιοῦ πλαισίου παρίσταται παῖς φέρων οἱονεὶ συμπεπυκνωμένον κάλυμμα ἴσως καὶ κόμην (εἶναι δυσδιάκριτον) καὶ βραχὺν χιτῶνα, ὅστις γονατίζει κατὰ πρόσωπον, οὕτως ὥστε οἱ πόδες αὐτοῦ νὰ εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐπιφέρει ὁ ἀρχιμαν-

---

thiere κτλ. Berlin 1874[3], σ 45 ἑ ὅστις ὑποθέτει, ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ Θρᾷκες κατήγοντο ἐκ τῶν Ἱππομολγῶν, ὡς ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι (βλ. σημειωσίν μου 1 εἰς τὰ Θρακικὰ ΙΖ'. 1942, σ. 42).

1. Θρακικά, τόμ. Θ', 1938, σ. 404—7. Ἡ παρατεθειμένη φωτογραφία δυστυχῶς δὲν εἶναι καθαρά.

δρίτης συγκαλύπτων ἕνεκα εὐνοήτων λόγων δι' ἀοριστίας, τὰ εὐκόλως ἐννοούμενα *«πρόκειται πιθανὸν περὶ γόνου ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας ἢ ἡγεμονόπαιδος ἐκτεθέντος δεδεμένου πρὸς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων καὶ διασωζομένου ὑπὸ τοῦ ἥρωος»* [1].

Ἀλλὰ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Θρᾳκὸς ἱππέως εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον ἐμεσολάβησε πολὺς χρόνος. Αὕτη ἐγένετο βραδέως καὶ ἀσυναισθήτως. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὁπότε τὴν ἀντίθεσιν τοσοῦτον ὑπεδαύλιζον καὶ ὤξυνον οἱ πολεμικοὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας λόγοι, ὁ ἥρως ἐκρύπτετο ὑπὸ χθόνα ἁπαλήν. Ἔπειτα δειλῶς ἐνεφανίζετο, καὶ εἰσήγετο εἰς τὰ ἱερὰ ὡς ἐπείσακτος. Ἐν τῇ παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν μονῇ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τὴν ἐν τῷ ἱερῷ ἁγίαν τράπεζαν ὡς βάθρον (κάλαμον) ὑποβαστάζει ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ Β' ἢ Γ' μ.Χ. αἰῶνος. Αὕτη ἐν τῇ ἐμπροσθίᾳ πλευρᾷ ἔχει εἰς δύο ζώνας ἀναγλύφους παραστάσεις, ὧν ἡ ἄνω ἔχει δύο ἱππεῖς μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς :

Ἀλέξανδρος Φιλίππου Ἀγοραῖος [2].

Ἐν τῇ κάτω ζώνῃ εἰκονίζονται τρεῖς παῖδες καὶ γυνὴ καὶ ἐπιγραφή :

τοῖς τέκνοις ἑαυτοῦ [3].

Ἐν Φιλιππουπόλει, ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* τῶν Ἀρμενίων (πρώην ἑλληνικὸς ὁ ναὸς) ἦν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον Θρᾳκὸς ἱππέως, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἥναπτον λαμπάδας, καὶ ἕτερον ἐν τῷ ναῷ τῆς κώμης Ἐλὶ-δερὲ τῆς περιφερείας Τατὰρ-Παζαρτζικίου (ἀρχαία Βησσαπάρα), τιμᾶται ὡς εἰκὼν τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*. Πλὴν τούτων καὶ ἰδιαιτέρως ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐν Φιλιππουπόλει εἶχον ἐν τοῖς εἰκονοστασίοις καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ἥρωος κατὰ παράδοσιν τιμῶσαι αὐτὸν ὡς τὸν ἅγ. *Γεώργιον* διὰ κανδή-

---

1. Δηλαδὴ θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*, περὶ ἧς ἀμέσως ὁ λόγος (σ. 406). Βεβαίως ἐν τῷ ἄνω τεθραυσμένῳ μέρει θὰ ἦτο ἡ τυπικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἥρωος, κάτωθεν δὲ ὑπάρχει αὕτη :

Κυρίῳ Ἀπόλλωνι
Αὐλούζενις Αὐλουζένεος
. . . . εὐξάμενος
. . . . ριοναλέο . . . . (αὐτ. σ. 407).

Δυστυχῶς ὁ ἐκδοὺς τὴν ἐπιγραφὴν ἀφῆκεν αὐτὴν ἀσυμπλήρωτον μὴ δυνηθεὶς νὰ διακρίνῃ τὰ ἐφθαρμένα γράμματα· ταῦτα δέον νὰ συμπληρωθοῦν ὡς ἑξῆς : [ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΑΝΕΘ [ΗΚΕ].

2. Ἀγορὰ πόλις παρὰ τὰ Μάλγαρα κειμένη τὸ πάλαι.

3. *Μ. Ἀποστολίδης* ἐν Θρᾳκ. Ε', σ. 242, ὅστις τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀναγλύφου σχετίζει πρὸς προσκύνησιν τοῦ ἥρωος μὲ τὸν ἅγ. *Γεώργιον*. Ἡ ἐνταῦθα παράστασις τῶν δύο ἱππέων ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην τοὺς δύο ἁγίους *Θεοδώρους* τὸν *στρατηλάτην* καὶ τὸν *Τήρωνα*, οἵτινες παρίστανται ἀντιμέτωποι ἱππεῖς ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ.

λας ἀκοιμήτου δυσκόλως ἀπεσπάσθη παρὰ γραίας ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, ἵνα κατατεθῇ εἰς Μουσεῖον τοιοῦτον ἀνάγλυφον, καὶ ἐν τέλει παρέδωκεν αὐτό, ἀφοῦ τρὶς ἐσταυροκοπήθη, ὡς διηγεῖται ὁ *A. Dumont*[1] ὅστις ἐπιπροστίθησιν : «*Ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὁ Θρᾷξ ἱππεὺς καθηγιάσθη μόνον διὰ σταυροῦ, διασώζων ἄθικτον καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀφιέρωσιν. Ἐν Περιστάσει ἐκτίσθη ναὸς ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ ἕνεκα μαρμάρου εὑρεθέντος ἐν μέσῳ ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ παριστάνοντος τὸν ἐθνικὸν ἡμίθεον . . . Ἡ ὁμοιότης τῶν δύο ἐστὶ μεγίστη, διότι δὲν παραδέχομαι. ὅτι μᾶλλον ὁ Βοιωτὸς ἱππεύς, ὅστις καὶ σπανιώτατα ἀπεικονίζεται ὡς προσβάλλων ἄγριόν τι ζῷον, ὑπῆρξεν ὁ τύπος καθ᾽ ὃν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ παρέστησαν τὸν ἅγ. Γ ε ώ ρ γ ι ο ν, ἢ ὁ Θρᾷξ ἱππεύς*». Ὅθεν δικαίως προοιμιάζεται : «*ἡ πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον, καθ᾽ ὃν μάλιστα τρόπον στερεότυπον . . . ἀπὸ τῆς βυζ. ἐποχῆς εἰκονίζεται, ὁμοιότης τοῦ ἀρχαίου ἥρωός ἐστι προφανεστάτη* [2]». Ὁ Θρᾷξ ἱππεὺς συνήθως φέρει τὸν βραχὺν δωρικὸν χιτῶνα, ἀλλ᾽ ἐν Τυρολόῃ ἀνευρέθη καὶ θωρακοφόρος μετ᾽ ἐπιγραφῆς :

Βενέριος Ἰούλιος Ἴουλλος
στρατηγὸς Ἀστικῆς περὶ
Πέρινθον εὐχαριστήριον.

Οὗτος ἐν τῷ ἁγιάσματι (ἐντὸς χαράδρας) τοῦ ἁγ. *Χαραλάμπους* ἐλατρεύετο ὡς ἅγιος *Θεόδωρος* (Θρακικά, ΙΕ', σ. 111).

Ἀλλὰ πῶς ἐπετράπη ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἱππέως τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἐν τοῖς ναοῖς ; Ὅπως, ὡς ὀψόμεθα, τῆς Ρέας (ἀντὶ τῆς Θεοτόκου) τὸ ἄγαλμα, ὅπως εἰς τὴν Συροφοίνισσαν ὁ θρυλούμενος λαμπρὸς ἀνδριὰς τοῦ αὐτοκράτορος *Ἀδριανοῦ* καταλαβὼν τὴν θέσιν τοῦ Χριστοῦ ἐν Πανεάδι, καὶ ὃν ἀναφέρουσι πάντες οἱ ἱστορικοί [3], ὅπως ἡ εἰδωλολατρικὴ τοῦ *Ὀρφέως* παράστασις, τοῦ κατελθόντος εἰς τὸν Ἅδην πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς προσφιλοῦς αὐτοῦ συζύγου, ἥτις ὄντως ἦν προτύπωσις τοῦ Λυτρωτοῦ τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἐν τῷ Ἅδῃ βασανιζομένων. Τοιαύτη ἀλληγορικὴ παράστασις ἦν καὶ ἡ «τοῦ καλοῦ ποιμένος» φέροντος ἐπ᾽ ὤμων τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον. Ὁ *Εὐσέβιος* γράφει ἐν τῷ βίῳ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* (Γ', 49) ὅτι ἐκ τῶν πολυαρίθμων τῆς παραστάσεως ταύτης εὑρεθέντων ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ ἀγαλμάτων, ἐκόμισε «τὰ τοῦ

---

1. Rapport sur un voyage archéologique en Thrace par M. Albert Dumont. Ὁ ἑταῖρος οὗτος τῆς ἐνταῦθα γαλλ. ἀρχαιολ. σχολῆς εἶναι γνωστὸς διὰ τὰς ἐκδοθείσας θρᾳκ. ἐπιγραφὰς ἐν τῷ «Archives des missions scientifiques, deux. série τόμ. VI, Paris, 1871 Inscriptions céramiques de Grèce, ἔνθα ἐν συνεχείᾳ ἐδημοσίευσε τὸ Papport σ. 447—515, καὶ συμπλήρωμα τῷ 1877, Inscriptions et monuments figurés de la Thrace, σ. 88 σ. 476—7. Παραπέμπω εἰς τὸ ἐν Real Encycl. τοῦ *Pauly-Wissowa*, Suppl. III, σ. 1321 ἑ. ἄρθρον τοῦ καθ. *Καζαρώφ*, ὅπου πράγματι εὑρίσκει τις πλείονα παραδείγματα.
2. Rapport σ. 477,
3. Εὐσ. Ἐκκλησ. ἱστορ. Ζ', 18, *Σωζομ.* Ε', 21, *Φιλοστοργ.* Ζ', 3.

καλοῦ ποιμένος σύμβολα» ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ διεκόσμησε τὰς ἐν τῷ φόρῳ κρήνας. Ὅτι δὲν εἶχον ἐξοστρακισθῆ τελείως ἐκ τῆς λατρείας τὰ ἀγάλματα ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνος ἠναγκάσθη ἡ ἐν Νικαίᾳ τὸ β' συνελθοῦσα οἰκουμ. σύνοδος νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν χρῆσιν αὐτῶν αὐστηρῶς, διότι πολλοὶ συνέχεον αὐτὰ πρὸς τὰς εἰκόνας, ὅπως μέχρι τοῦ νῦν ἡ δυτ. ἐκκλησία.

2. *Ὧρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα, μεταμορφωθεὶς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ.* Ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου ὑπάρχει ἀνάγλυφος στήλη βαναύσου ἐργασίας τῆς ρωμ. ἐποχῆς παριστῶσα τὸν *Ὧρον* καταβάλλοντα τὸν *Τυφῶνα Σήθ*[1]. Ὁ ἱερακόμορφος (ὡς ἐζωγράφουν συνήθως αὐτὸν οἱ Αἰγύπτιοι) νεαρὸς θεὸς τοῦ φωτὸς παρίσταται ἔφιππος καὶ κατάφρακτος ὡς Ῥωμαῖος στρατιώτης κεντῶν διὰ δόρατος στερεοῦ, σιδηρᾶν καὶ ἀγκιστρωτὴν ἔχοντος τὴν αἰχμὴν τὸν ἐν μορφῇ κροκοδείλου Τυφῶνα. φέρει χλαμύδα συγκρατουμένην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου διὰ πόρπης καὶ καταπίπτουσαν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς ὀσφύος καὶ ἐν μέρει κρύπτουσαν τὸν ἁλυσιδωτὸν θώρακα· φολίδες ἐπάλληλοι καλύπτουσι τὸ κάτωθεν προεξέχον χιτώνιον[2]. Οἱ πόδες εἶναι γυμνοί, ἄνευ περικνημίδων[3], ἐνῷ ὁ ἵππος παρίσταται περισσῶς ἐπεστρωμένος. Ὁ ἱππεὺς θεὸς κατατείνων ὀπίσω τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὰς ἡνίας παρουσιάζει κατὰ κρόταφον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἵππου, τῇ δὲ δεξιᾷ κεντᾷ δι' ἔγχους ἐπὶ τὸν αὐχένα παμμεγέθη κροκόδειλον διασπώμενον ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου[4]. «*Ὁ ἅπαξ ἰδών, λέγει ὁ Νεροῦτσος, τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκόνα, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῇ τὴν καθ' ὅλον ὁμοιότητα μετὰ τῆς*

---

1. Τὸ ἀνάγλυφον περιέγραψε πρῶτος ὁ *Clermont Ganneau* καὶ ἀνεκοίνωσε τῷ 1876 τῇ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν.

2. Ἀκριβῶς οὕτω ζωγραφίζεται ὁ ἅγιος Γεώργιος.

3. Τοῦτο αἰγυπτ. ἔθος.

4. Ἡ χρῆσις ἵππου εἶναι ἐπινόησις ῥωμ. χρόνων, ἀναφέρεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ *Πλουτάρχου*, καὶ ὅτι ὁ Τυφὼν ἀπέδρα γενόμενος κροκόδειλος. Ἡ περιγραφὴ ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ, 1889, σ. 96—103 κατ' ἔκτασιν ὑπὸ *Τάσου Νεροῦτσου* μετ' εἰκόνος. Περαιτέρω θὰ ἴδωμεν καὶ ἄλλας ὁμοιότητας τοῦ Ὥρου π.χ. πρὸς τὸν *Ὀρφέα*, ὅστις ὡσαύτως ὑπῆρξεν ὁ σωτὴρ ἐν τῇ γεωργικῇ Θρᾴκῃ, ἀντιπροσωπεύων ὅμως ἀνώτερον πολιτισμόν, διότι διὰ τῆς λύρας ἐξημέρου τὰ βλαπτικὰ θηρία, ὡς λέγει ὁ *Εὐσέβιος* (Εὐαγγ. προπαρασκ. βιβ. γ'.) καὶ ἡ παράστασις τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* ὡς ἀπώτερον σκοπὸν τοῦτον ἔχει. Εἰς τὰ «Αἰγυπτιακὰ» τοῦ *Π. Κ. Βυζαντίου* ἀναγινώσκω: «Τὸ δὲ δεύτερον φῶς τῆς σελήνης ἐν *Ἀπόλλωνος* πόλει (νῦν Ἐδφοὺ) καθιέρωται· ἔστι δὲ τοῦτο σύμβολον ἱερακοπρόσωπος ἄνθρωπος ζιβύνῃ χειρούμενος *Τυφῶνα* ἱπποποτάμῳ εἰκασμένον, λευκὸν δὲ τῇ χρόᾳ τὸ ἄγαλμα ... θεὸς δὲ τιμᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ *Ὧρος*» (σ. 86—7). βλέπετε τὴν ἐξέλιξιν τῆς παραστάσεως καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὴν σελήνην. Ὁ *Ὧρος* ἐπὶ τοῦ κροκοδείλου καταβάλλων αὐτὸν εἶναι ἀρχαία αἰγυπτιακὴ παράστασις μαγικὴ περὶ ἧς ἐκτενῶς ἐπραγματεύθη ὁ *Moret* ἐν Revue de l'histoire des religion, 1905, τόμ. 72, σ. 213.

παρ' ἡμῶν συνήθους βυζαντ. εἰκόνος τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου χιλιάρχου λεγεῶνος ἐν τῷ ρωμ. στρατῷ ἀθλήσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ[1], *ὅτε μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν Αἰγυπτίων ὑπῆρχον κοιναὶ τοῦ Ὥρου αἱ εἰκόνες*[2]. «*Ἡ ὁμοιότης τῆς. . . παραστάσεως τοῦ Ὥρου καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. . κτείνοντος δράκοντα εἶναι καταπληκτικὴ καὶ ἀκριβεστάτη καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας*» (μόνον ἡ κεφαλὴ διαφέρει [3]). Ἀλλὰ δὲν παρήχθη ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Ὥρου τούτου, ἐμεσολάβησεν ὁ ἑλληνικὸς μῦθος, κατὰ *Νεροῦτσον*, τοῦ ἄθλου τοῦ *Περσέως* φονεύσαντος τὸ θαλάσσιον κῆτος πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς βασιλόπαιδος Ἀνδρομέδας.

3. *Αἱ ἐκ Λύδδας περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν. Ναοὶ ἐν ΚΠόλει.*

Ἡ Λύδδα, πόλις τῆς Παλαιστίνης, ἐτιμήθη διὰ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου ὡς πατρὶς τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Αὕτη φέρεται ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς καταλόγοις τῆς Παλαιστίνης, ὅτι ἀντὶ Διοσπόλεως (ὡς μετωνομάσθη ἔπειτα), ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκαλεῖτο *Ἁγιογεωργιούπολις* (ἐν κώδικι 276, φ. 103 τῆς Ἱεροσολυμ. βιβλιοθήκης) Οἱ ἐξισλαμισθέντες κάτοικοι αὐτῆς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα διασώζουσι μέχρι σήμερον τὴν μνήμην τοῦ ἱππέως προφήτου *Χίδρ*, ὡς καλοῦσι τὸν ἅγιον *Γεώργιον* οἱ Ἄραβες καὶ πάντες οἱ Μουσουλμάνοι καὶ δεικνύουσι τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ μεταβληθεῖσαν εἰς μωαμεθανικὸν εὐκτήριον.

Κατὰ τὰς εἰς τὸν *Μωάμεθ* ἀποδιδομένας μουσουλμ. παραδόσεις ὁ Ἰησοῦς ἐζωσμένος δίστομον ρομφαίαν ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κρατῶν λόγχην καταδιώκει τὸν μέγαν δράκοντα Δαγὼν καὶ ἀποκτείνει αὐτὸν ἔμπροσθεν τῆς ἐν Λύδδῃ ἐκκλησίας τοῦ προφήτου *Χίδρ*. Ἡ περίεργος αὕτη παράδοσις ἐνέπνευσε τὸν ζωγράφον τῆς ἐπὶ τῆς προμετωπιδίου ψαλιδωτῆς κόγχης εἰκόνος τοῦ τροπαιοφόρου, ἄνωθεν τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ, παλαιοτάτου, ὅπως εἰκονίζεται ἐπὶ βυζ. εἰκόνων καὶ ἀναγλύφων τῆς λατ. ἐκκλησίας. Αἱ πλεῖσται τῶν ἁγιολογικῶν παραδόσεων τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* κατὰ τὸν μακ. *Πολίτην* ἐντοπίζονται ἐν Λύδδῃ, ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἔνδειξις περὶ γενέσεως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς περὶ τῆς δρακοντοκτονίας διηγήσεως [4]. Πέντε που μίλια

1. Καὶ ὅμως εἶναι γνωστὸν ἤδη, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις συναξαρίοις τοῦ ἁγίου Γεωργίου δὲν ὑπάρχει ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἱππεὺς (βλ. κατωτέρω).

2. Διὰ τῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν καὶ ἐμπόρων ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσήχθη εἰς Θράκην ἡ λατρεία τοῦ *Μίθρα, Σαράπιδος* καὶ τῆς *Συρίας θεᾶς* (Ἀστάρτη), ὧν εὑρέθησαν νομίσματα (καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ) καὶ ἀνάγλυφα, ὡς καὶ τοῦ *Ἀννούβιος* (Ὧρος) *Ὀσίριδος* καὶ *Ἴσιδος* καὶ τοῦ *Ἀρποκρατίωνος* (νομίσματα) βλ. *Μ. Ἀποστολίδην* Θρακ. Ε'. σ. 57. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὥρου ἦν ἐν χρήσει π. χ. *Μᾶρκος Ὧρον* ἐν ἐπιγραφῇ Αἴνου (Inscriptions 72 c, σελ. 38. Σαραπεῖον Θράκης ἐν Χαλκηδόνι. Πόλυβ. 4, 39, 6).

3. Ἀττ. Ἡμερ. 104.

4. Δημώδη ᾄσματα τῆς δρακοντοκτονίας ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Α', σ. 218—19. Τὴν γένεσιν τῆς διηγήσεως ἐν Λύδδᾳ ὑπεστήριξεν ὁ *Max Meyer* ἐν Verhandlungen

μακρὰν τῆς Λύδδης κεῖται παραθαλασσίως ἡ Ἰόππη. Ἐνταῦθα παραγενόμενος ὁ ἥρως *Περσεὺς* εὗρεν ἐπὶ προβλῆτος προσδεδεμένην τὴν βασιλόπαιδα *Ἀνδρομέδαν*, θυγατέρα τοῦ βασιλέως *Κηφέως* ἐκτεθειμένην εἰς βορὰν θαλασσίου κήτους. Ταύτης ἐρασθεὶς ὁ Περσεὺς ἀπέκτεινε τὸ τέρας ἐπιβαίνων τοῦ Πηγάσου καὶ ἠλευθέρωσε τὴν παρθένον. Τὴν ὁμοιότητα τοῦ μύθου τοῦ *Περσέως* προσεπάθησε νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὴν δρακοντοκτονίαν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* καὶ ὁ *Πολίτης* [1] καὶ ὁ *Max Meyer* ἰσχυρίσθη, ὅτι ὁ μῦθος τοῦ *Περσέως* διετηρεῖτο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ζωντανὸς ὑπὸ δημώδη τύπον, ὃν προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ *Εὐριπίδης* εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰόππης (σ. 343) Σπουδαῖον ποίημα

---

die 40ter Versammlung deutscher Philologen, 1889, σ. 342. Ὅμως ὁ *Πολίτης* προκρίνει ὡς ἰδιαιτέραν τοῦ ἁγίου πατρίδα, τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου ἐσώζοντο ὀψιαίτατα αἱ παραδόσεις περὶ Περσέως. ἀλλ' ὁ *Κωδινὸς* εἰς Ἰκόνιον ἀναφέρει τὸ περὶ *Περσέως* πρὸς τὸν δράκοντα γεγονὸς θαῦμα. Ἐν Συναῷ ὁ ἐπίσκοπος ἅγιος *Ἀγαπητὸς* «δράκοντα» τοῖς τόποις ἐμφωλεύοντα τούτοις καί . . . πολλῶν κακῶν τοῖς προσοίκοις γινόμενον αἴτιον, κτήνη τούτων καὶ αὐτοὺς δὴ τούτους λαφύσσοντα, εὐχῇ τῇ πρὸς θεὸν θανατοῖ» (*Κεραμέως*, Varia graeca sacra, σ. 115, 24). Εἰς ὡριαίαν ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος ἀπόστασιν, εἰς τὸ μέχρι τοῦδε δρακοντοπέ(η)γαδον λεγόμενον ἐνεφώλευε δράκων, ὅστις ἔπινε τὸ ὕδωρ. Τοῦτον ἐφόνευσεν ὁ βασιλεὺς *Ἀλέξιος* (*Π. Τριανταφυλλίδου*, Οἱ φυγάδες, Ἀθῆναι, 1870, σ. 38). Κατὰ τὸν *Γεώργ. Κύπριον* (ἔκδ. Gelzer) 1890, σ. 51, 1002, βλ. καὶ 189) τὸν ἐν Λύδδῃ τάφον τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἀναφέρει πρῶτος τῷ 570 ὁ *Ἀντώνιος Placentinus*, κεφ. 25 Γεωργιούπολις δὲ τὴν Λύδδαν ἢ Διόπολιν, οὐδεὶς ὠνόμασε πρὸ τοῦ *Κυπρίου*. Περὶ τοῦ ναοῦ καὶ λειψάνου ἐν Λύδδῃ βλ. Κάλλιστον, «Οἱ ἅγιοι τόποι», τόμ. Α', σελ. 386—7. Ἐν ΚΠόλει ὑπῆρχον δύο ναοὶ κατὰ τὸ 1303, ὁ τοῦ Γαλατᾶ πυρποληθεὶς τῷ 1696 καὶ ὁ τοῦ Πύργου ἔνδον τῆς Πύλης τοῦ Φαναρίου, ὅπου κατὰ Γεδεὼν ἡ οἰκία τοῦ Κ. Θωμαΐδου (Βυζαντ. ἑορτ. 213, καὶ ἄλλοι ναοὶ ἐν τῷ ΚϚ'—ΚΗ' τόμ. τοῦ Φιλ. Συλλ. σ. 191—2, 138—9). Ἐκεῖ πλησίον ὑψοῦται νῦν ὁ μεγαλοπρεπὴς πατριαρχικὸς ἐπώνυμος ναὸς (ἡ παράδοσις ἦν λίαν ἰσχυρά). Κωνσταντινουπολίτης μ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὸ ἐν Γαλατᾷ τζαμίον τοῦ Ἀράπη λεγόμενον ἐτιμᾶτο ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡρακλειώτου Ἁγ. Γεωργίου. Ὁ Richter εἰς τὰ Quellen ἀναφέρει ναὸν εἰς Κοντάρια, σ. 207 βλ. καὶ τὰς παραπομπὰς ἐν σ. 149. Κατὰ τὰ «Πάτρια» (σ. 225, ἔκδ. Preger, Teubner) καὶ εἰς τὰ Σφωρακίου ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὃν ἀνήγγειλεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἐν Χαλκιδόνι ὁ πατριάρχης Σέργιος, σ. 280. Κατὰ Γεδεὼν ὑπῆρχε καὶ μονὴ παρὰ τὴν Πύλην Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 1555—6 ἐντὸς τῶν τειχῶν. εἶτα μεταβληθείσης εἰς τέμενος οἱ Χριστιανοὶ ἔκτισαν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου («Ἱστορία Χριστοῦ πενήτων», σ. 23—24). Σημαντικὴν εἴδησιν παρέχει ἡμῶν ἱστορικὸς τῆς σταυροφορίας, ὅτι τότε ἐν Λύδδῃ ἐσώζετο καὶ ὁ τάφος, «ᾧ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς περικαλέστατον ναὸν ἐπῳκοδόμητο» («Γουλιέλμου Τύρου» Ὕβωνος Δουχατίου Τρικκέως, τοῦ ἱεροῦ πολέμου διηγήσεις τέσσαρες». Parisii, 1620, σ. 312. Οὗτος ἦν αὐτόπτης).

1 *Περσεὺς* καὶ ἅγιος *Γεώργιος* ἐν Ἀττ. Ἡμερολ. 1872, σ. 174—193. Κατὰ τὰ Πάτρια σ. 71—2, εἰς Ἰκόνιον ἐσώζετο ὁ μῦθος Περσέως καὶ Ἀνδρομέδας προεικόνισμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Γεωργίου ἀπαραλλάκτως. *E Sidney Hartland*, The legend of Perseus, 1896, τόμ. III, σ. 38 *Νεροῦτσος* ἐν Δελ. Ἱστορ. καὶ ἐθνολ. Ἑταιρ. Γ', 1890, σ. 24—26.

Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ναὸν Ἴσιδος ἐν Νικομηθείᾳ (ἐπιστ. ἔκδ. Γρατσιάδου σ. 88).

γραφὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Καρμηλιτῶν τοῦ Βαπτιστοῦ Μαντουάνου ῥητῶς ἀναφέρει, *ὅτι ὁ Μίθρας εἶναι αὐτὸς ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν στρατιωτῶν* (Σάθα «Μεσαιων. βιβλιοθήκ.» Ζ', ϞΑ'=91). Ἐξ ἄλλου ὁ ἅγιος σώζει τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἔτι ᾀδομένην Ἀμαζόνα. Αὕτη ὑπὸ Ἀράβων διωκομένη κρύπτεται ἐντὸς ἀνοιχθέντος μαρμάρου ὡς κόρη παρθένος. Ἀλλ' ὑποσχομένου τοῦ διώκτου νὰ γείνῃ χριστιανὸς ὁ ἅγιος ἀνοίξας τὸ μάρμαρον παραδίδει αὐτὴν (αὐτ. σ. ρκδ' βλ. καὶ κρητικὸν ποίημα ἐν Γιανναράκη Kretas Volkslieder). Ὁ δὲ *Νεροῦτσος* ἀναφέρει καὶ τοῦτο *«ἐν ἔτει 58 . . κήτους ὀστᾶ τεράστια τὸ μέγεθος ἐσώζοντο παρὰ τὸ αἰγιαλὸν τῆς Ἰόππης, ἃ ἐπάρας ὁ Μάρκος Αἰμίλιος Σκαῦρος ἔφερεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐξέθεσε θέαμα τῷ πλήθει κατὰ δημοτελῆ ἑορτήν, ἣν ἑώρτασεν ἐκλεχθεὶς πολίαρχος* (aedilis curulis). *Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Ἰωσήπου . . ἐδείκνυντο ἔτι οἱ τύποι τῶν δεσμῶν τῆς Ἀνδρομέδας ἐπὶ πέτρας τοῦ τραχέος τῆς Ἰόππης αἰγιαλοῦ, πιστοῦντες τὴν ἀρχαιότητα τοῦ μύθου»* [1]. Ὁ τρόπος καθ' ὃν οἱ βυζ. συγγραφεῖς, ἰδίᾳ *Γεώργιος ὁ Κωδινός*, περιγράφουσιν εἰκόνας τοῦ *Περσέως* καὶ τῆς *Ἀνδρομέδας* καὶ ἀφηγοῦνται τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, *«καταδεικνύει τὴν ἄλυσιν τὴν συνέχουσαν τὸν ἑλληνικὸν τοῦ Περσέως καὶ τὸν χριστιανικὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου μῦθον»* [2].

Δρακοντοκτονία.

Ἡ διήγησις τῆς δρακοντοκτονίας ἡ ἀντικαταστήσασα τὸν ὁπλίτην ἅγιον εἰς ἱππέα ἀνεφάνη βεβαίως πρὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος· διότι τότε ἦτο κοινοτάτη [3], ὅθεν καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως (στ. 4787, σ. 316 Schmidt) παρουσιάζεται ὁ ἅγιος ὑπὸ τὸν νῦν κοινότατον τύπον τοῦ ἱππέως εἰς τὴν ἐν Πρινίτσᾳ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν τῆς Ὀλυμπίας μάχην τῷ 1261 :

Τινές, ὁποῦ ἴσασιν ἐκεῖ στὸν πόλεμον ἐκεῖνον,
εἶδαν καὶ ἐμαρτύρησαν, ὅτι εἶδαν καβαλλάρην
ἀσπραλογᾶτον εἰς φαρὶ γυμνὸν σπαθὶν ἐβάστα,
καὶ πάντα ὑπήγαινεν ὀμπρὸς ἐκεῖ, ποῦ ἦσαν οἱ Φράγκοι,
καὶ εἶπαν κι' ἀφερώσασιν, ὅτι ὁ ἅγιος Γεώργιος ἦτον
καὶ ὡδήγευεν κι' ἀντρείευεν τοὺς Φράγκους νὰ πολεμοῦσι [4].

---

1 Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 106—7.

2 *Πολίτης* ἐν Λαογραφικοῖς συμμείκτοις Α', σ. 82—84.

3 *Krumbacher*, Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung, Aus dem Nachlassehrg von A. *Eberhard* (Abhandlungen der bay. Akad. d. Wiss. phil. hist. Klasse, XXV, 3. München, 1911, σ. 164, 231, 241. I. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung, Λειψία, 1911, σ. 32. Ἐπιθι καὶ τὸ νεώτερον ἔργον αὐτοῦ Miracula sancti Georgii, Λειψία, 1913, ὅπου συνεπλήρωσε τὸν Krumbacher μεταβὰς εἰς Ἄθω καὶ εἰς τὸν φιλογεώργιον οἶκον Ἰωασαφαίων ζωγράφων πάντα τὰ τοῦ Γεωργίου.

4 Ἔκδ. *Π. Καλονάρου*, Ἀθῆναι, 1940, στ. 4787έ. Καὶ ὁ *Καραϊσκάκης* ἔβλεπε τὸν ἅγ. *Γεώργιον* (Ἱστ. Θηβῶν ὑπὸ Γ. Τσεβᾶ τόμ. Β'. 1929, σ. 22).

Ἐντεῦθεν διὰ τῶν σταυροφόρων ὁ «καβαλλάρης ἅγιος» διεδόθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ περιελήφθη ἐν τῇ *Χρυσῇ Βίβλῳ* τοῦ *Βοραγίνου*. Εἶναι ἄξιον ἀπορίας ὅμως πῶς, ἐνῶ ἦτο τοσοῦτον γνωστὸν καὶ δημοφιλὲς τὸ συναξάριον τῆς δρακοντοκτονίας ἐν Ἑλλάδι, δὲν συμπεριέλαβεν αὐτὸ ὁ ἀδόλεσχος καὶ ἀρρητολόγος *Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης*· διὸ καὶ ὁ *Aufhauser* ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο εἶναι μεταγενέστερον παρεμβληθὲν ὑπὸ μοναχοῦ.

Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ταϋγέτου εἰς τὸ κάστρον τοῦ μεσαιωνικοῦ χωρίου Λογγανίκου σώζεται ναός, καμαροσκέπαστος βασιλικὴ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ὡς νεκροταφεῖον νῦν χρησιμεῦον. Οὗτος ἀνεγερθεὶς τῷ 1375 ἐπὶ τῆς βασιλείας *Ἰωάννου Παλαιολόγου* καὶ τοῦ δεσπότου τῆς Σπάρτης *Ματθαίου Καντακουζηνοῦ* ἐτοιχογραφήθη συγχρόνως [1]. Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς εἰκονίζεται εἰς τὴν ἁψῖδα ὁ ἅγιος *Γεώργιος* καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Οὗτος «*παρίσταται ἐν τῇ βυζαντινῇ καὶ τῇ μεταβυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφιππος ἢ ὀρθός, πολὺ δὲ σπανιώτερον καθήμενος ὡς ἐνταῦθα*» [2].

Ἐν τῇ ὑπεράνω ζώνῃ, ἀφιερωμένῃ ἐξ ὁλοκλήρου εἰ, τὸ μαρτύριον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου, ὑπάρχουσι καὶ *τρεῖς φάσεις τῆς δρακοντοκτονίας*, ἤτοι πρῶτον ἡ σκηνὴ τῆς παρὰ τὴν λίμνην συναντήσεως καὶ συνομιλίας αὐτοῦ — πεζεύσαντος, ἵνα ποτίσῃ τὸν ἵππον—μετὰ τῆς βασιλόπαιδος, δεύτερον ἡ σκηνὴ τῆς προσδέσεως τοῦ δράκοντος διὰ τῆς ζώνης αὐτῆς, καθ' ἣν ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφιππος συνοδεύων τὴν κόρην, ἥτις σύρουσα αὐτὸν φθάνει εἰς τὴν πόλιν, ἧς πρὸ τῶν πυλῶν ἔκπληκτοι θεῶνται τὸ θαῦμα ὁ βασιλεὺς πατὴρ αὐτῆς μετὰ τῶν δορυφόρων καὶ τῶν πολιτῶν. Ἡ πόλις εἰκονίζεται τετειχισμένη καὶ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή : «*Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ πόλει μετὰ τοῦ δράκοντος*». Οὗτος ἵσταται εἰς ὡραίαν θεαματικὴν στάσιν ἐπὶ τοῦ καλπάζοντος λευκοῦ ἵππου λογχίζων τὸν δράκοντα, ἐνῶ ὁ ἵππος ἀνατινάσσεται ἁλματικῶς εἰς ὕψος [3]. Ταῦτα εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν κ. *Aufhauser* [4]. Οὗτος τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας ἐξέδοτο ἐκ κώδικος 78 τῆς βιβλιοθήκης *Ἰωασαφαίων Καυσοκαλυβιτῶν* ἀντιγράφου τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος γέμοντος σφαλμάτων, ὅπερ ἐγένοντο ἐκ τοῦ 31 τοῦ XVII ἔχοντος ἀρίστην ὀρθογραφίαν καὶ ἀπορῶ πῶς δὲν εἶδε τὸν κώδικα τοῦτον ὑπάρχοντα ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ [5].

---

1 *Ἀν. Ὀρλάνδου*, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν κλιτύων τοῦ Ταϋγέτου ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, τόμ. ΙΔ', 1938, σ. 462, 479—481.

2 Αὐτ. σ. 468. Ἐν Ἄθῳ ἐν ταῖς πρὸ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τοιχογραφίαις οὐδαμοῦ εἶδον τὸν ἅγιον ἔφιππον.

3 Βλ. τὴν εἰκόνα αὐτ. σ. 271.

4 Οὐδεὶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοιχογραφίαν ταύτην, οὔτε ἄλλην τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* τοῦ Κάστρου Γερακίου δι' ὧν πιστοποιεῖται, ὅτι τὸ θαῦμα εἶναι παλαιό-τατον. Εἶναι, ἀπορίας ἄξιον πῶς ἐν τοῖς τοῦ Μιστρᾶ ναοῖς τῆς Παντανάσσης, Περιβλέπτου καὶ τοῦ ἁγ. Θεοδώρου Βροντοχίου ὁ ἅγιος εἰκονίζεται πεζός, καίτοι οὗτοι εἶναι μεταγενέστεροι.

5 *Βλ. Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς . . . ἐκδιδόμενος μετὰ προλεγομένων καὶ

Ἡ κλεινὴ τῶν Ἰωασαφαίων ἁγιογράφων ἀδελφότης εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἀξία· διότι ἔχουσα πολιοῦχον τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ἐξ εὐλαβείας ἐφιλοτιμήθη νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν ὅ,τι ἔν τε χειρογράφοις καὶ ἐντύποις περὶ τοῦ ἁγίου τούτου διεσώθη· ἐγὼ δ' αὐτὸς ἐπρομήθευσα αὐτῇ δύο πολύτιμα βιβλία. . τὰ Acta Sanctorum τοῦ Ἀπριλίου, τόμ. III, καὶ τὸ τοῦ *Krumbacher* Der heilige George. Ὕμνοι, ἐγκώμια, ἀκολουθίαι καὶ μαρτύρια τοῦ τροπαιοφόρου περιλαμβάνονται ἐν τοῖς ἑξῆς κώδιξι τῆς βιβλιοθήκης Ἰωασαφαίων ἀναγεγραμμένοις ἐν τῷ ἡμετέρῳ καταλόγῳ (σ 59—97) : 6, 29—31, 35, 36, 38, 39, 43, 61, 66, 69, 70, 73, 74—78, 82, 84, 85. Οἱ φιλογεώργιοι δύνανται τοὺς κώδικας τούτους συμβουλευόμενοι νὰ ἐκπληρώσωσι πᾶσαν περιεργίαν ἁγιογεωργικήν. π.χ. ἐν τῷ 6 τοῦ ἔτους 1617 εὑρίσκει τις σφραγῖδα : «*Σφραγὶς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τὴν Βρανᾶ*», ἐφ' ἧς ἡ εἰκὼν τοῦ ἐφίππου ἁγίου. Λυποῦμαι, διότι δὲν ἠδυνάμην νὰ χρησιμοποιήσω τοὺς κώδικας τούτους, οὕς, ὅταν τῷ 1913 περιέγραφον, δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν, ὅτι θὰ γράψω τὴν πραγματείαν ταύτην (Βλ. τὸ «Γεωργητάριον» τοῦ Μοσχοπολίτου Γ. Πρωτοπαπᾶ, Βενετία 1706).

4. *Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὁ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, ὁ Περσεὺς ἐλευθερῶν τὴν Ἀνδρομέδαν. Οἱ ἅγιοι Γεώργιος καὶ Θεόδωρος.*

Τὸ περίφημον τοῦτο θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, δι' οὗ ὁ ἅγιος ἀπήλλαξε τὸν λαὸν τοῦ παμφάγου θηρίου, εἰς οὐδὲν τῶν ἀρχαίων συναξαρίων εὕρηται [1], οὔτε ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Συναξαριστοῦ [2], ἔχει δὲ ὧδε :

Εἰς πόλιν μεγάλην ἐφάνη θηρίον ἐμφωλεῦον εἰς τὴν πηγήν, ἀφ' ἧς ὑδρεύετο ὁλόκληρος ἡ πόλις [3], καὶ δὲν ἐπέτρεπε τοῖς ἀνθρώποις τὴν ὕδρευσιν, ἐὰν δὲν ἔρριπτον αὐτῷ πρὸς βορὰν 1—2 ἀνθρώπους. Ὁ κλῆρος ἔλαχεν εἰς μονογενῆ τοῦ βασιλέως κόρην, καὶ παρὰ τὰς ἱκεσίας αὐτοῦ αὕτη προσεδέθη εἰς τὴν πηγὴν δι' ἀλύσεων ἔντρομος ἀναμένουσα τὸ τραγικὸν δρᾶμα. Τότε ἐπεφάνη σωτὴρ ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἐπιβαίνων φαιοῦ ἵππου καὶ πλήξας θανα-

πινάκων ὑπὸ μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου,* Paris, 1930, σ. 70. Τὸ δεύτερον τοῦ *Aufhauser* περὶ ἁγ. *Γεωργίου* βιβλίον εἶναι : Miraculasancti Georgii, Teubner. Lipsiae 1913, σ. 114—126.

1 Βλ. Acta sanctorum Ἀπριλίου, III, Apendix σ. IX—XV τοῦ Μεταφραστοῦ ἀρχή. *Διοκλητιανὸς ὁ Ρωμαίων αὐτοκράτωρ ἀναξίως τῶν σκήπτρων ἐπιλαβόμενος* (τὸ α' τὸ μαρτύριον συνεπάγη περὶ τὸν ς' αἰῶνα) καὶ ἄλλο : ἀρχή· *Πολλοὶ οὖν ἀνδρῶν ἀρίστους βίους καὶ μαρτύρων ἀνδραγαθίας* (αὐτ. σ. XVἑ.). *Θεοδώρου* μαγίστρου τοῦ *Δαφνοπάτου*, (Ι' αἰὼν) ἀρχή. *Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ρώμης σκήπτρων ἐπειλημμένου* (παρὰ *Krumbacher*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 59—78, καὶ ἕτερον σ. 41—51).

2 Βλέπ. τὴν σημείωσιν τοῦ Νικοδήμου 23 Ἀπριλ.

3 Συνήθως δὲν ὀνομάζεται ἡ πόλις. λέγεται ἐν Κυπριακῷ ᾄσματι Βηρυτός.

σίμως τὸ θηρίον ἐλύτρωσε τὴν κόρην. Ὁ ἅγιος εἰς ἀνταμοιβὴν ἐζήτησε τὴν ἀνέγερσιν ναοῦ,

«ὁποῦ νὰ εἰκονίσουν ἕνα καβαλλάρη
ἁρματωμένον μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι»[1].

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἁδρομερῶς πως διαμνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀκολουθίᾳ ἐκδοθείσῃ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1774, πλῆρες δὲ τὸ διήγημα ἐξεδόθη ἐκ χειρογράφου (ΙΘ' αἰῶνας) τοῦ ἐν Καρεαῖς τοῦ Ἄθω κελλίου Πατερίτσα ὑπὸ *Κων. Δουκάκη*[2]. Ἀνεξήγητον ὅλως εἶναι, ὅτι καὶ ἐν τῇ «Ἑρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς» τοῦ ἐκ Φουρνᾶ *Διονυσίου* ἱερομονάχου, γραφείσῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δὲν ὑπάρχει τι περὶ τοῦ ἱππέως ἁγίου Γεωργίου[3]. «Τοῦτο φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ἐπιφέρει ὁ *Πολίτης*, ὅτι *ἐξ ἀρχαίου τύπου εἰκόνος καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀπεικόνισις ἐλήφθη*» καὶ ὑποστηρίζει ἤδη τὴν ἐκ *Βελλεροφόντου* κτείνοντος τὴν Χίμαιραν καταγωγὴν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, καὶ ἀναφέρει εἰκόνα ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου *Jahn* δημοσιευθεῖσαν καὶ «καταπληκτικὴν ὁμοιότητα» ἐμφαίνουσαν. Ἡ Χίμαιρα ἀντὶ τοῦ δράκοντος ἀσπαίρει ὁμοίως ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου πληγεῖσα ὑπὸ τοῦ *Βελλεροφόντου*, ὅστις παραδόξως ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ φέρει τὸν ἀκτινωτὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φωτοστέφανον τῶν ἁγίων, καὶ ὄπισθεν ἵσταται γυνή τις καὶ παρ' αὐτῇ νέος ἴσως ὁ ὁδηγός. Ἐν ἄλλῃ παραστάσει παρίσταται πάνοπλος ἡ Ἀθηνᾶ καὶ παρ' αὐτῇ ἀνήρ τις κρατῶν σκῆπτρον, ἴσως ὁ *Ἰοβάτης* ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας[4]. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Βελλεροφόντου ὑπῆρχον ὅλα τὰ στοιχεῖα[5] διὰ τὴν ἀπομίμησιν ἐν τῇ συνθέσει τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ἀκόμη καὶ τὸ μειράκιον, ὅπερ οὗτος ἀπηλευθέρωσε ἀπὸ τῶν Τούρκων[6]. Ἀλλ' ὁ δεινὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ πρῶτος λαογράφος *ἐζήτησεν ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τοῦ ἁγίου ν' ἀνακαλύψῃ τὴν γένεσιν τοῦ θαύματος συνδεομένην πρὸς τὸν τοῦ Περσέως μῦθον*, ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ, ἔνθα ὑπῆρχε παλαιὰ παράδοσις περὶ *Περσέως*, εἰς δὲ τὸ Ἰκόνιον τὰ νομίσματα ἔφερον αὐτὸν καὶ τὴν *Μέδουσαν*. Ὁ μῦθος κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τὸν δημώδη τύπον διαπλασθεὶς παρεμφερῶς πρὸς τὰ στοιχεῖα, ἅπερ παρουσιάζει τὸ θαῦμα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*,

---

1 Βλ. *Πολίτου* Λαογρ. Συμμ. Α', σ. 82 ὅστις λέγει : *«Ὁ μῦθος οὗτος εὕρηται ἐν ταῖς μυθολογίαις ὅλων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν»*.

2 Μέγας συναξαριστής, Ἀπρίλιος, Ἀθῆναι 1892, σ. 338, βλ. *Aufhauser*, σ. 146ἑ.

3 Τὸ λίαν εὔχρηστον καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο βιβλίον ἐγράφη τὸ 1758 (ͅαψνη' ὅπερ ὁ πλαστογράφος *Σιμωνίδης* ἔκαμε αυνη' ἀπαλείψας τὴν κάθετον γραμμήν), καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γάλλου *Didron* τῷ 1839, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ *Κεραμέως* τῷ 1909 ἐν Πετρουπόλει.

4 Βλ. τὴν θαυμασίαν ταύτην παράστασιν ἐν τῇ τοῦ *Millin* Mythologische Gallerie, Berlin, 1820, πίν. XCII καὶ σ. 80, ἀρ. 393.

5 Λαογρ. Σύμμ. Α', σ. 85.

6 Σημ. Περὶ τοῦ *Βελλεροφόντου* ὡς ἁγίου ἔγραψεν ὁ *K. Lehmann - Hartleben* ἐν Röm. Mitteilungen, τόμ. 38—39, σ. 264.

ὑπὸ βυζ. συγγραφέως ἔχει ὧδε : «*καὶ γὰρ ἐν τῇ τοιαύτῃ πόλει (Ἰκονίῳ) ἱστορεῖται τὸ περὶ Περσέως πρὸς τὸν δράκοντα γεγονὸς θαῦμα. Δράκων ἦν ἐμφωλεύων ἐκεῖ καὶ κατὰ καιρὸν συνηθείας ἐδίδουν κόρην περιφανῆ καὶ ὡραίαν. Τότε παρέσχον τὴν Ἀνδρομέδαν, παρθένον ὡραίαν καὶ καλὴν [ἄλλως : θυγατέρα ὑπάρχουσαν Βασιλίσκου]. Διερχόμενος οὖν ὁ Περσεὺς καὶ τῆς κραυγῆς ἀκηκοὼς τῆς παρθένου, ἐπυνθάνετο τί ἂν ὀδύρηται [ἄλλ. τίς ἂν εἴη δεδεμένη καὶ θρηνοῦσα]. Καὶ αὐτὴ ἐξηγήσατο, ὅτι τῷ θηρίῳ προτίθεμαι εἰς βοράν, τοῦ δὲ καθίσαντος ἧκε τὸ θηρίον. Αὐτὸς δὲ Γοργόνης κεφαλὴν ἐν πήρᾳ κατέχων ὀπισθοφανῶς στραφεὶς δείκνυσι τὸ θηρίον· ὅπερ ἰδὼν ἐκεῖνος (ὁ δράκων) ἀπέψυξεν*».[1] Οὕτω ἐν τῷ δημώδει τούτῳ βυζ. μύθῳ ἀνακαλύπτομεν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως καὶ τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος.

Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ *Ὥρου παράδοσις* ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ θεὸς οὗτος *Ἄννουβις* ἀντεπροσώπευε τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ ὡς πρὸς τοῦτο εὐκόλως ἠδύνατο νὰ πολιτογραφηθῇ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς. Διεδόθη ἐνωρὶς εἰς Ἀσσυρίαν, Συρίαν καὶ Ἀρμενίαν (ὑπὸ τοὺς κύνας θεοὺς *Ἀραλὲζ*) καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἥρως τοῦ Ἀρμενίου*. Παρὰ *Πλάτωνι* (Πολ. Ι', 614) ἐκπροσωπεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀνήχθη εἰς ὕψος φιλοσοφικὸν ὁ ἱερακόμορφος Ὧρος *παρὰ Πλουτάρχῳ* (Συμπ. Θ', 5, 2) μεταμορφωθεὶς εἰς *Ἁρμόνιον* καὶ συναφθεὶς οὕτω πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν. Δὲν ἐβράδυνε νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις καὶ τῇ τέχνῃ ὡς *κυνοπρόσωπος ἅγιος*. Ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ἐγένετο *ἅγιος Χριστοφόρος*[2] καὶ ἐν Βιθυνίᾳ *ἀρχάγγελος Γαβριήλ*, παρὰ Γεωργιανοῖς καὶ Ρώσοις *Σέργιος* (ἐκ τοῦ ἀρ-

1 *Κωδινός*, περὶ ἀγαλμάτων, σ. 58, Βόννης, βλ. Λαογραφ. Δ', σ. 220.

2 Παραρτ. ΙΖ' τόμ. Φιλολ. Συλλ. 99. Εἰς μεταγενεστέρας τοιχογραφίας τοῦ Ἄθω (μονὴ Καρακάλου) εἰκονίζεται ὄντως κυνοπρόσωπος, ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ θέλων νὰ κολάσῃ τὸ πρᾶγμα μέμφεται τοὺς τοιούτους ζωγράφους, λέγων ὅτι δὲν ἦτο τοιοῦτος τερατόμορφος, ἀλλὰ δυσειδής. Ὁ *Βαρθολομαῖος* γράφει εἰς τὸ Ὡρολόγιον (ἔκδ. 1927 σ. 350) «Περὶ δὲ τοῦ ἁγ. *Χριστοφόρου* λέγουσι τερατώδη καὶ μυθώδη πολλὰ . . . ἐντεῦθεν προῆλθε καὶ τὸ περιᾳδόμενον ἐκεῖ : «*Χριστοφόρον ἀφοῦ ἴδῃς ὕστερ' ἀσφαλῆς βαδίζεις*» . . . οὐχὶ ὅμως ἔχοντα καὶ πρόσωπον κυνός, ὥς τινες τῶν ἀμαθῶν ζωγράφων ζωγραφίζουσιν». βλ. *Καρολίδου* Παγκ. Ἱστορία, Τόμ. Γ, Ἀθῆναι 1928, σ. 63—4 καὶ πλείονα ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ : Anubis, Hermes, Michael. Ein Beitrag zur Geschichte des religiös—philosophischen Syncretismus in griechischen Orient, Strassburg, 1913. Διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐμπόρων Ρωμαίων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἶχον εἰσαχθῇ ἐν Θράκῃ ἡ λατρεία τοῦ *Μίθρα Σαράπιδος* καὶ τῆς *Συρίας θεᾶς* (Ἀστάρτη) ὡς καὶ τοῦ *Ὀσίριδος*, *Ἴσιδος* καὶ *Ἀννούβιος* ὡς μαρτυροῦσιν εἰκόνες αὐτῶν ἐπὶ νομισμάτων διαφόρων πόλεων (Θρᾴκ. Ε', σ. 57). Ἡ Πέρινθος εἶχεν εἰς τὰ νομίσματα τὸν *Σέραπιν*, τὴν *Ἴσιδα* καὶ τὸν *Ἄνουβιν* Βλ. *Μελισσ. Χριστοδούλου*, Ἡ Θράκη καὶ αἱ Σαράντα ἐκκλησίαι, σ. 114. Ὡσαύτως κεφαλὴν Σεράπιδος—Ἴσιδος εἶχον ἡ Ἀγχίαλος καὶ ἡ Ἀδριανούπολις σ. 109, 112.

μενικοῦ *Σαρκίζ)* [1]. Δὲν εἶναι δὲ ἄσχετον τὸ ὅτι ἐνταῦθα εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Κουμβάου ὁ *Κεραμεὺς* ἀνεκάλυψεν ἐρείπια μεγάλης ἐκκλησίας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι, κατὰ παράδοσιν, τοῦ *ἁγίου Χριστοφόρου,* ἅπερ «μαρτυροῦσι τὸ μὲν ἱκανῶς ἀρχαίαν ἐποχήν, τὸ δὲ ὅτι ἀνῆκεν εἰς μεγίστην μονήν» [2].

Πασῶν τῶν δρακοντοκτονιῶν ἁγίων ἡ συγγενεστέρα κατὰ τὸν Πολίτην [3] εἶναι ἡ τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου* ἔχουσα ὧδε :

«Ἰωάννου τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου Εὐχαΐτων εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου καὶ τὴν τοῦ πρωτοσαββάτου ἡμέραν ἐν Εὐχαΐτοις. Σάββατον α' τῶν νηστειῶν».

«Οὐ γὰρ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα παντάπασιν, ἐνταῦθα δὴ μάλα ἡ τοῦ μεγάλου δράματος ἐκείνου σκηνὴ καὶ διάθεσις, ὃ πᾶσα μὲν γλῶσσα, πᾶσα δὲ ἀκοὴ περιφόρητον ἔχει καὶ πολυθρύλητον. Τοῦτο τὸ χωρίον, οὗτος ὁ τόπος, αὕτη τὸ δεινὸν ἐκεῖνο θηρίον ἐμφωλεῦον εἶχεν ἡ τρώγλη, καὶ ὁ φωλεὸς αὐτὸς οὗτος καὶ ἡ κοίτη, καὶ ἔτι φόβου μεστὴ καὶ μετὰ τὴν δείματος ἀπαλλαγὴν (τὸ παραδοξότατον), μηδ' ἐν χιλιάσιν ἐνιαυτῶν μικροῦ δεῖν ἀποβαλεῖν δυνηθεῖσα τὸ φοβερόν. Ἕλος ὅλος ὁ χῶρος, ἕλος ἄγριον ἦν, ἀγεώργητον, ἄκαρπον, ἀοίκητον, ἄχρηστον, ἔρημον μὲν δι' ἑαυτὸ καὶ τὴν φύσιν, χαλεπώτατον δὲ διὰ τὸν ὀλέθριον ἔνοικον. φευκτὸν μὲν τὰ πρῶτα τοῖς περιοίκοις· ἐπεὶ δ' ἐκείνους φυγάδας ὁ πικρὸς κατέστησε γείτων, τὸ δεινὸν ἀπ' ἐκείνων πρὸς τοὺς ὁδοιπόρους μετέβαινε καὶ κακὸν ἀπροσδόκητον τοῖς ἀθλίοις ἀπήντα. καθ' ὅλου δ' ἦν οὐχ ὁδός, οὐκ ἐργασία, οὐκ οἴκησις ἐν ὅλῃ τῇ περιχώρῳ ἀσφαλὴς ἢ ἀκίνδυνος· ἔνθεν ἐξηρήμωτο πᾶσα καὶ συνέβαινεν αὐτῇ δυστυχέστερον ἔχειν παρὰ τὰς ἄλλας χώρας ἁπάσας δ ἁ κακὸν ἓν οἰκεῖον αὐθιγενὲς καὶ ἐγκάτοικον, πρὸς ὃ πᾶσα πᾶσιν ἐπίνοια καὶ πᾶς τρόπος μηχανῆς ἐξησθένει. τοσοῦτον ἦν ἄμαχον τὸ δεινὸν καὶ ἀμήχανον. Ταῦτα καὶ ἀκούων καὶ βλέπων ὁ γεννάδας ἐκεῖνος ἠνιᾶτο μὲν ὡς εἰκὸς καὶ τοῖς πατριώταις συνήλγει καὶ τῇ πατρίδι συνέπασχε καὶ πολλὰ τοῦ πάθους αὐτὴν καὶ τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς ᾤκτειρεν, ἀνέμενε δὲ παρὰ τῆς ἄνωθεν νεύσεως τὸν τῆς βοηθείας καιρόν, κἀκείνου τηνικαῦτα δοθέντος ἁρπάζει τὸ σύνθημα — πῶς ἂν εἴποις ἡδέως ;— καὶ ἀντὶ παντὸς ἑτέρου σημείου τούτου δὴ τούτου δεηθεὶς καὶ τυχὼν ἐνεπνεύσθη δύναμιν καὶ θάρσος ὑπερφυῶς παρὰ τοῦ καταπατεῖν λέοντα καὶ δράκοντα τοὺς αὐτῷ πεποιθότας ἐνδυναμοῦντος καὶ πλησθεὶς ὁρμῆς ἀκαθέκτου καὶ τῆς φορᾶς γενόμενος ὅλος· ἐπεὶ προσελαύνων ὀξὺν εὐθὺς εἶδεν ἐπ' αὐτὸν ἐξελιχθέντα τὸν θῆρα, ῥαγδαιότερον ἄνωθεν αὐτὸς ἐπικατεχύθη καὶ φθάνει διελάσας καιρίαν καὶ μιᾷ πληγῇ τίθησιν αὐτίκα νεκρόν, μέγα δέος τοῖς ὁρῶσι καὶ μετὰ θάνατον· καὶ γὰρ πολὺς ἔκειτο καὶ ἐπὶ πολὺ κατὰ θέαν παρ' αὐτὸν τὸν τόπον τῆς ἀναιρέσεως[2], τοιοῦτον μὲν τὸ ἀρίστευμα

---

1 Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 215.

2 Τὸ συναξάριον λέγει, ὅτι ὁ ἅγιος *«ἀποβὰς τοῦ ἵππου ὕπνῳ ἑαυτὸν δέδωκέ τε καὶ διανέπαυε»* καὶ ὅτι γυνή τις βλέπουσα τὸν ἐκ τοῦ θηρίου κίνδυνον ἔσπευσε ν' ἀ-

τοῦτο τοῦ στρατιώτου, τοσοῦτον ἡμῖν τοῦ ἀθλητοῦ τὸ γυμνάσιον, τοιοῦτον τὸ προαγώνισμα τῷ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ, θαυμαστὸν μὲν ἐπ' ἴσης πᾶσιν ἀνθρώποις, ὑμῖν δὲ πρὸς ἔτι καὶ σωτήριον ἄντικρυς· οὐ γὰρ μόνον ὑπῆρξεν ἐπανελθεῖν τοῖς πρὶν μετανάσταις ἤδη τοῦ κακοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ εἰς τοσούτους προβῆναι καὶ πληθυνθῆναι τῷ χρόνῳ, οὕτω τε πολυάνθρωπον πόλιν ἐκ τελματώδους ἕλους καὶ θηριώδους ἀπολιπεῖν ὑμῖν τοῖς ἐκγόνοις καὶ παραδοῦναι τὴν χώραν οἰκουμένην ἐξ ἀοικήτου. ἀλλ' ἡ μὲν εὐεργεσία τοιαύτη καὶ τὸ θαῦμα τοσοῦτον καὶ οὕτω πέρα θαυμάτων· οὗ καὶ τρόπαιον ἄξιον ὁ περικαλλής τε καὶ μέγας οὗτος ναός, ἐπαναστὰς εἰκότως τῷ κατορθώματι καὶ τήν τε δρακοντείαν λείαν ὑποχθόνιον ἐνταῦθα καλύπτων εἰς πίστιν τοῦ γεγονότος, τόν τε τροπαιοῦχον τοῦτον δεικνὺς ἀνεστηλωμένον πανταχοῦ καὶ τιμώμενον μετὰ τῆς ἀρίστης ἀνδραγαθίας πολὺ τὸ λαμπρότερον πλουτούσης καὶ γνωριμώτερον ὑπὲρ τὸν μυθικὸν ὀφιοῦχον, ὃν ἐπί τινι δῆθεν πράξει παραπλησίᾳ κατηστέρισαν Ἕλληνες. τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τί λοιπὸν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ῥοπὴ τῷ γενναίῳ ; ζητεῖ φιλοπόνως τὸν ἀναβάτην μετὰ τὸν ἵππον, ἵν' ἐπ' ἀμφοτέροις καὶ οὗτος μετὰ Μωσέως ᾄσῃ τὸν ἐπινίκιον, οὐχ ὡς ῥιφεῖσιν εἰς θάλασσαν, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτοῖς ξένῳ τρόπῳ παραδεδομένοις εἰς ὄλεθρον. πῶς οὖν ὁ βέλτιστος κἀκεῖνου κρατεῖ ; ἀλλά μοι χαρίσασθε τὴν ἀκοὴν μικρόν, ἔτι καὶ δότε τὴν διάνοιαν ὅλην τῷ καλῷ διηγήματι· ἔνθεν γὰρ ὁ ἀγὼν ὁ ἐκ τοιούτου προάγωνος [1].

5. *Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀράπης, καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προέλευσις τοῦ περιφήμου ἀναγλύφου.*

Πρὸς τὴν Συρίαν μᾶλλον ἢ τὴν Καππαδοκίαν συνδέεται ὁ πολιοῦχος οὗτος τῆς Ἡρακλείας ἅγιος, ὅστις καθ' ὅλην τὴν Θράκην εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ἀράπης*», διότι εἶναι ἀναγεγλυμμένος ἐπὶ μέλανος γρανίτου, ὅπως

φυπνίσῃ αὐτὸν καὶ *«εἰς δεῖγμα συμπαθείας δάκρυα κατέρρει τῶν ὀφθαλμῶν» Delehaye,* Les légendes grécques des saints militaires, Paris, 1909, σ. 137—138, κατὰ τὸν μακ. *Ν. Πολίτην*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 211—12.

1 Iohannis Euchaitorum quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt... descripsit P. de Lagarde, Gottingae, 1882, σ. 122—3. Βλ. σ. 142—7. «Ἰωάννου... Εὐχαΐτων λόγος εἰς τὴν 192 ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ μεγάλου τροπαιοφόρου καὶ τὴν νῦν γενομένην ἐπὶ τοῖς βαρβάροις θαυματουργίαν», ἧς ἕνεκα καὶ ναὸς θαυμαστὸς καὶ πολυτελέστατος ἀνηγέρθη τότε ἐν Εὐχαΐτοις. Ἄλλη ὁμοιότης εἶναι ἡ τοῦ αἰχμαλώτου παιδὸς ἀπολύτρωσις, θαῦμα, ὅπερ ὑπάρχει ἐν ἀμφοτέρων τῷ συναξαρίῳ (βλ. *Πολίτην*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 224). Καὶ ὁ Θρᾷξ ἱππεὺς ἐνίοτε ἀποδίδοται εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον π.χ. ἐν Τυρολλόῃ, ὡς γράφει ὁ *Λαμπουσιάδης : «εἶναι ὁ γνωστὸς ἥρως τῆς Θράκης»*, λέγει περὶ θωρακοφόρου ἱππέως ἀποκειμένου ἐκεῖ *«ὅστις παρὰ τὸ ἐν τῇ χαράδρᾳ ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους ἐλατρεύετο ὡς ἄλλος Θ ε ό δ ω ρ ο ς»* Θρακ. ΙΕ', σ. 111 Περὶ ἄλλων δρακοντοκτόνων ἁγίων βλ. ἐν *Maury,* Essai sur les légendes pieuseus σ. 144—5, *Collin de Plancy,* Dictionnaire critique de reliques et des images miraculeuses, Paris, 1822, τόμ. I, σ. 36 καὶ Παραδόσεις *Πολίτου* σ. 927,

ἀκριβῶς τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα Κατὰ τὴν παράδοσιν εὑρέθη ἡ εἰκὼν πρὸ 230 ἐτῶν ἐπί τινος βράχου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἡρακλείας, ὅτε καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγ. *Νικολάου*, ἐν ᾗ θέσει ὁ νῦν ναὸς ὑψοῦται εἰς τιμὴν τοῦ τροπαιοφόρου, ἡ μεγαλοπρεπὴς μητρόπολις εἰς τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς πόλεως. Μετὰ τὴν καταστροφὴν οἱ κάτοικοι ἀπεκόμισαν καὶ τὴν ἀνάγλυφον εἰκόνα καὶ ἀπέθεντο ὡς τιμαλφὲς κειμήλιον εἰς τὸν μητροπολ. ναὸν Θεσσαλονίκης τοῦ ἁγ. *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*. Παρίσταται ἔφιππος ἐν κινήσει φορῶν περισκελίδα καὶ χλαμύδα καὶ κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς μὲν τὸν χαλινόν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς σπάθας δύο μεγάλας. Ἡ ἐργασία εἶναι χονδροειδής. Κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. *Γ. Σωτηρίου*, ὅστις περιέγραψεν τὸ ἀνάγλυφον, ἡ εἰκὼν εἶναι λίαν ἀρχαϊκὴ — *ἐγένετο πρὶν ἢ διαμορφωθῇ ὁ τύπος τῆς δρακοντοκτονίας* — καὶ συνδέεται μᾶλλον πρὸς τὸν Θρᾶκα ἥρωα ἀρχηγέτην, ἔργον μᾶλλον Βυζαντινῶν χρόνων πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος [1]. Ὁ μακ. πατριάρχης Ἱεροσολύμων *Τιμόθεος* (τότε Ἰορδάνου) ἀναγνοὺς τὰ *Λεριακὰ* [2] ἐζήτησε πληροφορίας παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας *Γρηγορίου* περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μαύρου. Οὗτος ἀπὸ 13 Νοεμ. 1924 ἀπήντησεν, ὅτι πράγματι ἔχουσι ἅγιον *Γεώργιον Μαῦρον*, ἀλλ' οὗτος εἶναι νεομάρτυς, ἦτο μαῦρος ὄντως, αἰχμάλωτος δοῦλος παρ' Ὀθωμανῷ ἐν Δαμασκῷ, ὅπου ἐμαρτύρησε καὶ ἑορτάζεται [3]. Ἡ γνώμη τοῦ *Σωτηρίου* δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθή, διότι ὁ Ἀράπης ἐκτὸς τῆς ὕλης ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένος,[4] ἥτις οὐδαμοῦ χρησιμοποιεῖται παρ' ἡμῖν εἰς τοιαῦτα ἔργα, δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα Θρᾶκα ἱππέα καὶ κατὰ τύπους καὶ κατὰ χρόνον. Ὅτι ἐπεφοίτησεν ἔξωθεν μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις καὶ ἡ θέσις, ὅπου εὑρέθη Ὡς γνωστὸν ἡ ἁγιογραφία ἐν Συρίᾳ

1 Θρακικά, τόμ. Α', σ. 33—7 μετὰ τῆς εἰκόνος, ἥτις ἐκ φωτογραφίας τοῦ μακ. Α. Σταμούλη ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν Δελτίῳ τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. Περιόδ. Β', ἔτ. Γ', 1926, σ. 64.

2 *Ὁ Διον. Οἰκονομόπουλος* πρῶτος ἔγραψε περὶ τοῦ Ἀράπη ἐν σ. 175. Ἐν ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ εἶχον εἰσαχθῆ ἐνταῦθα συριακαὶ θεότητες. Ὁ *Λαμπουσιάδης* ἀνεκάλυψεν εἰς τὸ παραλιακὸν τεῖχος τοῦ Πανίου βυζαντ. ναὸν πελώριον (30μετρ. μήκους) καὶ ἐπιγραφήν: *Μενεκλῆς Πύρρου τὸ ἀνάλημμα Σαράπιδι καὶ Ἴσιδι* (Θρακικὰ τόμ. ΙΕ', σ. 116—8). Βλ. ἀνωτέρω, σ. 29.

3 Νέα Σιών, τόμ. ΛΕ', 1940, σ. 181.

4 Κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν ὁ ἅγ. *Γεώργιος, «ὅταν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔκαψαν μὲ ἀσβέστη γιὰ νὰ τουρκέψῃ, ἀπὸ τὸ κάψιμο μαύρισε σὰν Ἀράπης, μὰ δὲν ἄλλαξε τὴν πίστη του. Ὁ Θεὸς τὸν σήκωσε καὶ τὸν πῆγε μέσα στὸ βουνό, ἐκεῖ ἅγιασε καὶ ἔκαμε θαυματουργίες, μετὰ τοῦ εἶπε νὰ πάγῃ, ὅπου θέλει καὶ κεῖνος διάλεξε τὴν Ἡράκλεια». Ἐλπ. Σταμούλη—Σαράντη* ἐν Μεσ. γράμμ. Α', σ. 149. Ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ ἁγ. Γεωργίου Ἡρακλείας ἐγένοντο ἀντίγραφα, ὡς π. χ. ἐν Τυρολλόῃ ἡ εἰκὼν εἶναι ἀνάγλυφος ἐκ μέλανος ξύλου. Λαμπρὸν μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ τροπαιοφόρου εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ ἐντετειχισμένον ἡμικαθημένου τοῦ ἁγίου καὶ σύροντος τὴν σπάθην, ἔργον τοῦ XI—XII αἰῶνος (βλ. L' art byzantin par L. *Bréhier*, Paris, 1924, σ. 134).

καὶ Αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι ἔχει τὸ περίεργον φαινόμενον, ὅτι παρίστανται οἱ ἅγιοι μέλανες καὶ οἱ δαίμονες λευκοί![1] καὶ ἐν τούτῳ εἶχε δίκαιον ὁ Ἡρόδοτος εἰπών, ὅτι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μορφὴν ἔπλασαν τοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι. *Εἶναι λοιπὸν τὸ ἀνάγλυφον ξένης προελεύσεως ἐκ Συρίας, μετακομισθὲν ἐνταῦθα ὅμως κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα* μετὰ τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν μερῶν ἐκείνων. Βλ. Ἀλεξ. Σολομωνίδου, «Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν παλαιῷ Καΐρῳ», τεύχη I—III, Κάϊρον, 1944—6 εἰς δύο τόμους, 4ον, σ. 144 καὶ 176 μετὰ πλείστων εἰκόνων. Περὶ τῆς περιωνύμου καὶ παναρχαίας ταύτης μονῆς ἐγράφησαν πλεῖστα καὶ μονογραφία ὑπὸ Ε. Μιχαηλίδου (βλ Βραδυνὴν 12—5—54). Κατὰ Κόντογλουν «εἰς Χαλέπιον καὶ Βέρροιαν τῆς Συρίας σ' ἕνα χτίριο καταραμένο λεγόμενο Μάμα... σὲ κεῖνα τὰ μέρη καθόντανε κάτι χριστιανοί, ποὺ ἤτανε καὶ σὰν ἀγαρηνοὶ καὶ ποὺ κρατούσανε ἀπὸ τοὺς παληοὺς ἀπελάτες, ποὺ λέγονται Ἀνσαρῖτες καὶ λατρεύουνε ἀκόμη τὸν ἅγιο Γεώργιο, ποὺ τὸν θαυμάζουνε γιὰ τὴν παλληκαριά του καὶ σὰν ἀντρειωμένον καβαλλάρη καὶ προστάτη τους τὸν λένε Γκιόρντ» («Ὁ θεὸς Κόμανος», Ἀθήνα, 1945, σ. 39). Τότε ἔκ τε Παλαιστίνης καὶ ἀλλαχόθεν οἱ μοναχοὶ παραλαβόντες τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ πᾶν ὅ τι ἠδυνήθησαν τιμαλφὲς διαπεράσαντες τὸ πέλαγος κατέκλυσαν τὰς ἐντεῦθεν ἀκτὰς ἀπὸ τῆς Θράκης μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Παρνασσοῦ[2]. Κατὰ τὴν τρικυμιώδη περίοδον τῶν εἰκονομάχων ἦν εἰσέτι πολιοῦχος ἐν Ἡρακλείᾳ ἡ *ἁγία Γλυκερία*, ἀλλὰ τότε ἡ πόλις ἀπώλεσε τὸ λείψανον τῆς ἁγίας, καὶ οὕτως ἕτερον σέμνωμα ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἀπεθησαυρίσθη ἐν αὐτῇ, πηγὴ πάσης χάριτος καὶ θαυματουργίας, ἡ εἰκὼν τοῦ *τροπαιοφόρου*· διὸ καὶ ὁ περὶ τὸ 1000 ἀνεγερθεὶς νέος ναὸς καθιερώθη εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*. Ἐν Ἡρακλείᾳ ἀσπασίως ἐγένετο δεκτὸς ὁ ἐκχριστιανισθεὶς ἐθνικὸς ἥρως, ὅπου ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιαν. χρόνων ὁ *«Θρᾷξ ἥρως»*, εἶχε καταλάβει τὴν πλέον τιμητικὴν θέσιν εἰς τὰ προσκυνητάρια τῶν εὐλαβῶν Θρᾳκῶν. Οὕτω συνηντήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ δύο ἱππεῖς καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα πλέον τοῦ ἐνδόξου στρατηλάτου τῆς χριστιανικῆς πίστεως συνέχισαν ἐπὶ τοῦ φιλοξένου ἐδάφους τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας τὴν εὐεργετικὴν τῆς θαυματουργίας δρᾶσιν. Οὕτω δι' εὐφυοῦς *συγκρητισμοῦ*, ὃν συνεχώρησε φαίνεται ὡς πρὸς ὡρισμένα τῆς ἐθνικῆς τέχνης μνημεῖα ἡ πανάκεια, ἡ λεγομένη *«ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία»*, μετεβιβάσθη εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ὁ νέος πρὸς τὸν παλαιὸν κό-

---

1. Βλ. *Φωτίου ἐπιστ.* μγ'. ἔκδ. *Βαλέττα*, σ. 310.

2. Βλέπ. ἐν τοῖς περὶ Γάνου ἐν τῇ «Ἱστορία τῆς Ἡρακλείας» εἰρημένοις. ἤρχισεν ἤδη ἡ ἔκδοσις εἰς τὰ «Θρακικά», τόμ. ΚΖ'. ὁ πρῶτος τόμος. Τὸ κεφάλαιον τῶν Παλαιστινιακῶν στοιχείων ἐθίξαμεν ἀκροθιγῶς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἱστορίας τοῦ ἀσκητισμοῦ. Θεσσαλονίκη, 1929, σ. 34—38. πλείονα ἔχομεν συγκεντρώσει ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἡμῶν Ἱστορίᾳ τοῦ Ἄθωνος.

σμον γενόμενος «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα Χριστὸν κερδίσῃ» κατὰ τὴν σοφὴν ῥῆσιν τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν[1].

Ὅταν συνεβιβάσθησαν αἱ ἀνατολικαὶ καὶ θρακικαὶ περὶ ἡρώων θρησκευτ. παραδόσεις ἐπὶ χριστιανικῆς βάσεως καὶ ἀπετέλεσαν τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ ἐξαγιασθέντος διὰ τοῦ φωτοστεφάνου τοῦ μαρτυρίου ἥρωος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τροπαιοφόρου, τότε ὁ ἅγιος *Γεώργιος ἀπέβη ὁ πολιοῦχος καὶ ἐφέστιος θεὸς τῆς Θράκης ὁλοκλήρου*[2], κέντρον ἐκλεξάμενος αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Θρακικῆς διοικήσεως, τὴν Ἡράκλειαν, ἵνα τάχιον τὴν γεραρὰν αὐτοῦ μνήμην ἐπεκτείνῃ καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Π α ρ έ κ β α σ ι ς. Περὶ θαυματουργοῦ εἰκόνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὑρισκομένης εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Ζωγράφου λέγεται ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ Συρίας κατὰ διατυπωθεῖσαν ἐν αὐτῇ παράδοσιν τὴν ἑξῆς :

«Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ἁγίας ταύτης εἰκόνος διηγοῦνται τὰ ἑξῆς· ὅτι δηλ. αὕτη ὑπῆρχεν *ἐν τῇ Μονῇ τῇ καλουμένῃ Φανουὴλ τῇ εὑρισκομένῃ εἰς τὴν Συρίαν πλησίον τῆς Λύδδης*, τῆς πατρίδος οὔσης (τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς μητρός του) τοῦ Μεγαλομάρτυρος, θαυματουργοῦσα ἐξαίσια· καὶ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ καθηγουμένου τῆς ῥηθείσης Μονῆς τοῦ *Φανουήλ, Εὐστρατίου* ὀνόματι, ὅτε ἐπλησίασεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ὁ πανάγαθος Θεὸς τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ ὀργῇ ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ πᾶσαν τὴν Συρίαν καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν τοῦ Φανουὴλ ταύτην Μονὴν τοῖς Σαρακηνοῖς εἰς ἀφανισμόν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἡ ζωγραφία τῆς ἁγίας εἰκόνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὁρώντων τῶν ἀδελφῶν ἀπεχωρίσθη ἐκ τῆς σανίδος αὐτομάτως ἀνυψώθη ἐκ τοῦ τόπου καὶ ἐκρύβη εἰς μέρος ὅλως ἄγνωστον. οἱ δὲ λυπηθέντες καὶ φοβηθέντες ἀδελφοὶ ἐκ τοῦ τοιούτου θαύματος ἔπεσον μετὰ δακρύων καὶ παρεκάλουν τὸν Θεὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυ-

---

1. Πλεῖστοι ἔχουσιν ἀσχοληθῆ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς προσλήψεως ἐθνικῶν θρησκευτικῶν στοιχείων ὑπὸ τῆς πρώτης Χριστιαν. ἐκκλησίας καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἀντικαταστάσεως ἐν Ἑλλάδι μάλιστα τῶν ἐθνικῶν ναῶν συχνότατα εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους καὶ δὴ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἢ ἀνάλογον ἐπίκλησιν (βλ. *Petit de Julleville*, Recherches sur l' emplacement et la vocable des églises chrétiennes en Gréce ἐν Archives des missions scientifique II. τόμ. V. σ. 469 ἑ. Τοῦ θέματος ἐπελήφθη μετὰ σοβαρᾶς κριτικῆς ὁ μακ. *Πολίτης* ἐν τῇ ἀνακοινώσει εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ διεθνὲς ἀρχαιολογ. συνέδριον τοῦ 1913 προτείνας πολλοὺς περιορισμοὺς εἰς τοῦτο (βλ. Περὶ τῆς τοπογρ. σημασίας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ἱερῶν βλέπ. ἐν Λαογρ. Δ', σ. 12—21). Περὶ μεταβολῆς τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν εἰς χριστιανικοὺς ἐπραγματεύθη εἰς συνεχῆ κεφάλαια ὁ *Κάρολος Texier* ἐν τῷ περισπουδάστῳ του μνημειώδει ἔργῳ L'architecture bygantine ou recueil de monuments des premiers temps du christianisme en orient présédé de recherches historiques et archéologiques, Londres, σ. 79, 93, 95, 97, 100, 103, 110, 143.

2. Ὡς ἱππεὺς ἰθαγενὴς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἀνεφάνη ἐν εἰκόσιν ὁ ἅγιος, πάντως κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἶχεν ἀρκούντως διαδοθῇ, ἀφοῦ τῷ 1325 εὑρίσκομεν καὶ κύριον ὄνομα, *Γεώργιος ὁ Καβαλλάριος* συγγενὴς *Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου* τοῦ γέροντος (Acta patr. I, σ. 139).

ρος Γεωργίου, ἵνα φανερώσῃ αὐτοῖς, ποῦ ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν τὸ πρόσωπον τούτου τοῦ ἀθλοφόρου· καὶ ὁ μὲν Θεὸς εἰσήκουσε τῆς δεήσεως αὐτῶν, ὁ δὲ μεγαλομάρτυς Γεώργιος παρηγόρησε τὸν ῥηθέντα καθηγούμενον τοῦ Φανουὴλ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ «μὴ λυπεῖσθε δι' ἐμέ, εἶπεν αὐτῷ ὁ φανεὶς Τροπαιοφόρος, ἐγὼ εὗρον ἐμαυτῷ Μονὴν ἐν τῷ κλήρῳ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Ἄθωνι· καὶ ἐὰν θέλετε σπεύσατε καὶ ὑμεῖς ἐκεῖ καθότι ἡ ὀργὴ τοῦ Κυρίου ἑτοίμως ἔχει ἐξαφθῆναι ἐπὶ τῆς διεφθαρμένης Παλαιστίνης καὶ ἐφ' ἁπάσης σχεδὸν τῆς Οἰκουμένης διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν Χριστιανῶν!» Ὁ δὲ καθηγούμενος συναθροίσας τοὺς μοναχοὺς ἀπήγγειλεν αὐτοῖς τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου λαληθέντα· εἶτα προσκαλεσάμενος καὶ τοὺς ἐγκρίτους τῆς πόλεως Λύδδης, καὶ εἰπὼν τὰ περὶ τῆς ἁγίας εἰκόνος παρήγγειλεν αὐτοῖς λέγων: «παρακατέχετε ὑμεῖς τὴν Μονὴν καὶ φυλάξατε αὐτήν· ἡμεῖς δὲ ἀπερχόμεθα εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν ἅγιον Τάφον τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. καὶ εὐθέως μετὰ δακρύων καὶ ὀδυρμῶν ἀνεχώρησαν καὶ κατέβησαν εἰς Ἰόππην καὶ ἐν πλοίῳ ἀναβάντες, καὶ ἱκανὰς ἡμέρας πλεύσαντες ἔφθασαν Θεοῦ ὁδηγίᾳ εἰς τὸ ποθούμενον τοῦ Ἄθωνος ὄρος καὶ περιήρχοντο ἐν αὐτῷ· καὶ ἐλθόντες καὶ εἰς τὴν Μονὴν ταύτην δηλ. τοῦ Ζωγράφου καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἄρρητον αὐτῶν χαρὰν καὶ μέγαν θαυμασμὸν εὗρον τὸ ἐγκαταλοιπὸν αὐτοὺς πρόσωπον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ θαυμασμοῦ ἐνεργείας καὶ θείας προνοίας προσκολληθὲν ἐπὶ τῆς νέας σανίδος, καὶ γνωρίσαντες αὐτὸ ὅλως ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, καθὼς ἦν καὶ ἐν τῇ τοῦ Φανουὴλ Μονῇ τὸ πρότερον, προσέπεσον ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας εἰκόνος καὶ τὸ ἔδαφος τοῖς δάκρυσι καταβρέχοντες ἔλεγον: «Τί τοσαύτη λύπη περιέβαλες ἡμᾶς μεταναστεύσας ἐνθάδε, ὦ μεγαλομάρτυς Γεώργιε! οἱ δὲ μοναχοὶ τῆς Μονῆς μόλις κατέπαυσαν τοῦ δακρύειν· καὶ ἐπερώτουν αὐτοὺς τὶς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ τοσούτου αὐτῶν κοπετοῦ; (καθότι δὲν ἐγίνωσκον εἰσέτι τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου πραχθέντα) οἱ δὲ ἐδιηγήθησαν αὐτοῖς ἅπαντα, ὅσα εἰς αὐτοὺς διεπράξατο ὁ ἅγιος· κἀκεῖνοι δὲ πάλιν ἐδιηγήθησαν τοῖς ἐλθοῦσιν ὅσα καὶ ἐνταῦθα ἐνήργησεν ὁ αὐτὸς μεγαλομάρτυς Γεώργιος . . . . . τὸν δὲ ρηθέντα ἡγούμενον τῆς τοῦ Φανουὴλ Μονῆς Εὐστράτιον καὶ ἐνταῦθα κατέστησαν ἡγούμενον [1]».

II. Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων ἐν τῇ χριστιανικῇ εἰκονογραφίᾳ.

1. Ἡ καταγωγὴ τοῦ λευκοῦ ἵππου καὶ σχέσις πρὸς τὸν θεὸν Ἥλιον. 2. Ἡ ἐξ Αἰγύπτου προέλευσις τῶν ἐφίππων ἁγίων. Ἡ μονὴ Μπάουϊτ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος. 3. Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισινίου καὶ

---

1 Ἀνωτέρα ἐπισκίασις ἐπὶ τοῦ Ἄθω ἤτοι διηγήσεις περὶ τῶν . . . θαυματουργῶν . . . εἰκόνων κτλ. Κ)πολις 1861, σ. 71.

ἡ Γυλοῦ. Προέλευσις τῶν παραστάσεων. 4. Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων, αἱ ἰρανικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι. 5. Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸν Ἀράπην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ Γυλοῦ ἐξορκιζομένη.

1. Ἡ καταγωγὴ τοῦ λευκοῦ ἵππου σχέσις πρὸς τὸν θεὸν Ἥλιον.

Συμμεριζόμεθα τὴν γνώμην ἐκείνων—καὶ εἶναι πρῶτος ὁ *Βίκτωρ Hehn*—οἵτινες ὑπεστήριξαν τὴν ἀσιατικὴν τοῦ ἱππέως ἐν Θράκῃ καταγωγήν. Οὗτος γράφει, ὅτι οἱ Θρᾷκες διετέλουν εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἔναντι κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας, τοῦτο δὲ ἔσχε πολλὴν τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Εὑρίσκει λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ βασιλέως *Ρήσου*, ὅστις ἐν Τροίᾳ ἦλθε μετὰ τῶν ἵππων αὐτοῦ ὄντων λευκοτέρων χιόνος, παρεστάθη ἰρανικὸς θεὸς τοῦ φωτός· Οἱ ἵπποι τοῦ Ρήσου ἔτρεχον κατὰ τὸν Ὅμηρον ὡς οἱ ἄνεμοι «θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι». Οἱ δὲ τοῦ Ἀχιλλέως ἦσαν τέκνα τοῦ Ζεφύρου καὶ τῆς Ἁρπυίας Ποδάργης (δηλ. τῆς ταχύποδος). Αἱ Ἅρπυιαι εἶναι αἱ καταστρεπτικαὶ καταιγίδες καὶ ἐνεφανίζοντο σὺν ταῖς τοῦ ἀνέμου καταστροφαῖς· διὸ ἐν ταὐτῷ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὁ ποιητὴς ἐν Ἰλιάδι (ΙΘ', 415). Ὁ Δάρδανος θεωρούμενος «ἀφνειότατος θνητῶν ἀνθρώπων» εἶχε 3000 θηλείας ἵππους, αἵτινες ἐγέννων 12 πώλους ἑκάστη (Κ', 220). Ὁ Αἴολος, ὁ κύριος τῶν ἀνέμων, ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Ἱπποτάδης, υἱὸς τοῦ Ἱππότου ἤτοι τοῦ ἱππέως. Τοιοῦτοι ἵπποι, ὡς περιγράφει αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος, ἥρμοζον τοῖς θεοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς θνητοῖς ἀνθρώποις. Τούτου ἕνεκα ἐν τῷ σκότει, ἐν καιρῷ νυκτός, ἀποστερεῖται ὁ ἥρως τῶν ἵππων καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οἱ Σαρμᾶται τοῦ Ὄδερ καὶ Ἔλβα ἐλάτρευον σχεδὸν τὸν ἵππον, ὅπως καὶ οἱ ἰρανικοὶ λαοί. Εἰς τὸν *Svatovit*, θεὸν τοῦ φωτός, ἀφιεροῦτο λευκὸς ἵππος, εἰς τὸν *Triglav*, τὸν κακὸν καὶ πολέμιον, μέλας. Ὁ τελευταῖος οὔτε κἂν ἱππεύετο, ὁ πρῶτος ἐνίοτε μόνον ὑπὸ τῶν ἱερέων. Ὁ ἵππος χρησιμεύει καὶ ὡς οἰωνός : προλέγει τὴν εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν, οἱ δὲ ναοί, παρ' οἷς οἱ ἵπποι διατηροῦνται, καθίστανται ὡς ἐκ τούτου κέντρα μαντείας Καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις παραδόσεσι τῆς Βοεμίας ὑπάρχει ἱερὸς ἵππος, ὅστις εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Libussa δείκνυσι τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν *Premysl*, τὸν ἐκλεκτὸν ἄρχοντα. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος, ὅπως καὶ ἡ ἱερότης τοῦ ἵππου, προῆλθον προφανῶς, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, bogû, ἐκ τῶν γειτόνων, τῶν Σαρματῶν καὶ Ἀλανῶν.[1]

Ὁ *λευκὸς ἵππος*, ἐφ' οὗ ἱππεύει καὶ ὁ ἅγ. *Γεώργιος*, εἶναι ὁ διὰ τῆς ἐξελίξεως παραχθείς, ὁ εὐγενέστερος τύπος· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τῷ Ἡλίῳ, ὡς θεῷ τοῦ φωτός, ἐθυσίαζον λευκὸν ἵππον, ἀφοῦ ἦτο καὶ βασιλεὺς τῶν ἵππων. Ὁ *Κάστωρ* καὶ *Πολυδεύκης*, οἱ δίδυμοι θεοὶ τοῦ φωτός, ἐπέβαινον χιονολεύκων ἵππων [2] καὶ νυμφεύονται τὰς φαιδρὰς καὶ λαμπούσας θυ-

1. Kulturpflanzen und Hausthiere κτλ. σ. 38, 46, Berlin, 1874.
2. *Justin.* 20, 3, 8. Cicero de nat. deorum 3, 5.

γατέρας τοῦ *Λευκίππου.*[1] Εἰς νομίσματα τῆς Μαρωνείας εἰκονίζεται ἵππος μετὰ ἡλιοτροπίου.[2] Ἔπειτα ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ λευκὸς ἵππος νὰ θεωρῆται βασιλικός, ὅθεν καὶ τὸ ἅρμα τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐσύρετο ὑπὸ λευκῶν ὡς τὸ φῶς ἵππων, καὶ οἱ παρὰ Πέρσαις ἀθάνατοι ἐπὶ λευκῶν ἵππων ἐφορμῶσιν ἐν ταῖς μάχαις.[3] Τέλος κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπικάθηται λευκοῦ ἵππου ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ : «*Ἰδοὺ ἵππος λευκὸς καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ ἔχων τόξον*» (Ϛ', 2). καὶ πάλιν : «*καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκὸς καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖ καὶ πολεμεῖ*» (Ι', 10)[4].

Οὕτω καὶ ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀσπροκαβαλλάρης καὶ ἀσημοκαβαλλάρης :

Ἄη μου Γιώργη, ἀφέντη μου κι' ἀσήμω-καβαλλάρη,
ποῦ'σαι ζωσμένος μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.[5]

2. Ἡ ἐξ Αἰγύπτου καταγωγὴ τῶν ἐφίππων ἁγίων, ἡ μονὴ Μπαουῒτ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος.

Ἐκ τῆς Ἀσίας λοιπὸν ἡ καταγωγὴ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ἱππέως ἐν Θρᾴκῃ καί, ἵνα μὴ τοῦτο λησμονηθῇ, ἐντεῦθεν καὶ αὖθις, καίτοι χερσαῖος, ὑπερπόντιος ἐπιφοιτᾷ καὶ ὁ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἥρως ἱππεύς, ὁ ἅγιος *Γεώργιος*, ἔφιππος παρὰ πάντων λατρεύεται, ἵνα πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ταχὺς ἐμφανίζηται εἰς βοήθειαν. Καὶ εἰ μὴ ἦν ἱππεὺς ὡς στρατιώτης τοῦ *Διοκλητιανοῦ*, τοῦ ἐπουρανίου ὅμως βασιλέως γενόμενος στρατηλάτης μετεμορφώθη εἰς ἱππέα, ὅπως καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ : «*καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο μυριάδες μυριάδων ! καὶ εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακιν-*

1. Ἔκφρασις τῆς σχέσεως τοῦ ἵππου πρὸς τὸ φῶς. Παρὰ *Σοφοκλεῖ* Αἰ. 672. ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει *λευκόπωλος* (βλ. καὶ ἄλλα παραδείγμ. παρὰ *Hehn*. σ. 45). Περὶ τῶν ἵππων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ καὶ μυθολογίᾳ ὑπὸ *L. Stephani* (ἐν Πετρουπόλει 1865, Πρακτ. αὐτοκρ. ἀρχαιολ. ἀποστολῆς τοῦ ἔτους 1864 (βλ. τὴν βιβλιογραφίαν αὐτ. σ. 53 ἐν ταῖς σημειώσεσιν).

2. *Σακελλ.* 179, ἐκ τοῦ *Head-Σβορώνου* σ. 326. Περὶ τοῦ ἡλιοτροπίου ὡς ἱεροῦ φυτοῦ παρὰ Σύροις βλ. *Peterson* «Εἷς Θεός». Epigraphische, formgeschitliche und religionsgeschitliche Untersuchungen, Göttingen, 1926, σ. 16.

3. *Hehn,* ἔνθ' ἀνωτ. 34.

4. Εἰς τὰ κύρια ὀνόματα τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν τῆς περιόδου τῶν Kassu (Κοσσαῖοι=Ξούθιοι) ἔκδ. *Albert Clay* (Personalnames from cuneiform inscriptions of Cassit periode) εὑρίσκομεν Hipa, dea, θεότης καὶ Ippa ἐν *Ippa-bur-ias*= θεός, κύριος τῆς γῆς, *Ippa-ea* = θεὸς τῶν ὑδάτων, *ὁ Ποσειδῶν, Ippa-marduk*= θεὸς τῶν κεραυνῶν, τῶν λαιλάπων ὡς ὁ *Ζεύς*. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ *Ἵππιος,* ὁ *Ἄρης,* καὶ ὁ *Ποσειδῶν, Ἱππία,* ἡ *Ἀθηνᾶ,* ἡ *Ἥρα* καὶ ἡ *Ἄρτεμις* (πβλ. εἰς τὴν ἐκδιδομένην Ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας τὴν ἑρμηνείαν τοῦ λουτροῦ Ζεύξιππος = *Ἱππίου Διός).*

5. Μεσ. γράμμ. Γ', σ. 98.

θίνους καὶ θειώδεις καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θεῖον».[1]

Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας μεταφέρει ἡμᾶς εἰς τὰς ἀπεράντους τῆς Αἰγύπτου ἐρήμους, ἵνα ἀνακαλύψωμεν τὸν ἅγιον ἱππέα τῆς ἐκκλησίας, ὁπόθεν ἐξώρμησε ταχύς, ὅπως διασχίσας ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν καταντήσῃ εἰς τὸν εὔδιον τῆς Ἡρακλείας λιμένα ὡς «μαῦρος καβαλλάρης». Οἱ τὴν «κατ' Αἴγυπτον τῶν μοναχῶν ἱστορίαν» συντάξαντες ἀποιχομένου τοῦ Δ' αἰῶνος μ.Χ. πρὸς τοῖς ἄλλοις θαυμασίοις τῶν οὐρανοπολιτῶν ἐκείνων μοναχῶν τῆς ἄνω Αἰγύπτου περιγράφουσι καὶ μίαν μεγάλην μονὴν τοῦ ἀββᾶ *Ἀπολλὼ* ἐν Θηβαΐδι, ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Ἑρμουπόλεως τῆς μεγάλης[2]: *«εἴδομεν οὖν τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐν τῇ ἐρήμῳ ὑπὸ τὸ ὄρος ἔχοντα μοναστήριον, πατέρα μοναχῶν πεντακοσίων, ὃς διαβόητος ἦν ἐν Θηβαΐδι καὶ ἔργα μεγάλα ἦν ἐν αὐτῷ καὶ μεγάλας δυνάμεις ἐποίει δι' αὐτοῦ ὁ Κύριος»*.[3] Ὁ *Ἀπολλὼ* ἦν τοῦ ἁγίου *Παχωμίου* μαθητὴς καὶ ἀπέθανε τῷ 395, ἀλλ' ἡ μονὴ ἐξηκολούθησεν ὀνομαζομένη τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἔκειτο ἐν τῇ νῦν Βαουῒτ ἢ Μπαουῒτ περὶ τὴν Ἄβυδον ἢ ἀρχαίαν Ψόην καὶ ἐλέγετο ἡ Πτολεμαῒς (=Menshieh).[4] Ἡ μονὴ ἱδρύθη κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα μετὰ βασιλικῆς (basilica) σπουδαίας Deir el- Moharrag (couvent brûlé)[5] καὶ διετηρεῖτο μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἦν ἐζωγραφισμένος διὰ τοιχογραφίας. Ἐνταῦθα λοιπὸν *εὑρέθη ἀνάγλυφον τοῦ V αἰῶνος τελευτῶντος, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ ἅγιος Γεώργιος φονεύων δράκοντα* «sur un autre bloc de calcaire est presenté sous un edicule un cavalier probablement saint Georges terrassant de sa lance le demon figurè sous la forme d'un serpent. Le travail de cette est très médiocre».[6]

1. Ἀποκ. *Ἰωάννου* Θ', 16.

2. Νῦν Σχμοὺν ἢ Ἀσχμουνεΐν.

3. «*Παλλαδίου* ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία κτλ. ἐκδίδονται ὑπὸ *Αὐγουστίνου* μοναχοῦ *Ἰορδανίτου*», Ἱεροσόλυμα 1914, σ. 210, βλ. καὶ 214.

4. *Cabrol*, Dictionnaire d' archéologie chretiénne et de liturgie, II, 1910, σ. 205 ἑ. Ὁ τὸ ἄρθρον γράψας *Clédat* λέγει, ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο εἰς τὸ Ἐλ-Δεὶρ Ν.Δ. τῆς Menshieh, 247. εἶναι δὲ γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Baouit* καὶ ὡς ὁρίζεται ἐν τῇ Θηβαΐδι βεβαίως ἀνήκει εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ Μεγ ἑλλ. ἐγκυκλοπαιδείᾳ ἐπιμελείᾳ τοῦ στρατηγοῦ *Ἀνδρ. Ἀναγνωστοπούλου* ἐκδοθεὶς λεπτομερὴς χάρτης τῆς νέας Αἰγύπτου τὸ Μπαουῒτ τίθησιν ἐν τῇ μέσῃ Αἰγύπτῳ, οὐχὶ πλέον ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου, ὡς ὁ *Clédat*, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῆς ἐρήμου παρὰ τὴν ὄασιν Βαχαρία. ἀσφαλῶς τοῦτο εἶναι λάθος· διότι ἡ Θηβαῒς δὲν ἔκειτο ἐν τὴν μέσην, ἀλλ' εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, εἰς τὸν νομὸν Συήνης, οὗ πρωτεύουσα νῦν τὸ Ἐλ-Νεδέ.

5. Μετάφρασις τῆς λ. Λαύρα κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ *Σουΐδα*.

6. *Clédat*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 226 καὶ ἡ εἰκὼν σ. 231. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δέον νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς εὑρέθη εἰς τὴν ἐνδοτέραν ταύτην ἔρημον τῆς Αἰγύπτου τοιοῦτος ἁγιογραφικὸς πλοῦτος. Ἐνταῦθα ὄντως *ὑπὸ τοῦ ὁσίου Παγωμίου συνεστήθη τὸ πρῶτον ἀμέσως μετὰ τοὺς διωγμοὺς κοινόβιον*, ἔνθα συνήθροισε 1400 μοναχούς, ὧν χάριν συνέταξε τοὺς θαυμασίους κανόνας. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπὶ τοῦ Θεοδώρου τρίτου διαδόχου τοῦ Πα-

'Αλλ' ὁ ἔφιππος ἅγιος *Γεώργιος* ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ περιφήμου τούτου ναοῦ διασταυροῦται καὶ πρὸς ἄλλου ἱππέως δρακοντοκτόνου παράστασιν, τοῦ ἁγίου *Σισιννίου*, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐνταῦθα ὁ δράκων—δαίμων παρίσταται ὑπὸ τὴν μορφὴν γυναικὸς λογχιζομένης πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἵππου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀνάγλυφον δὲν φέρει ἐπιγραφήν, ἀλλ' ὁ *Clédat* παρωμοίασε τὸν εἰκονιζόμενον πρὸς τὸν ἅγιον *Γεώργιον*, ἐνῶ ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου *Σισιννίου*,[1] ὅπως καὶ τοῦ δαίμονος *'Αλαβασδρία* ἤτοι τῆς γυναικός, διὸ ὁ *Peterson* ἐχαρακτήρισε τὸν εἰκονογραφικὸν τοῦτον τύπον ὡς *τεκμήριον κλασσικὸν διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Σισιννίου*, καὶ συνδυάζει αὐτὸν πρὸς τὰ κατὰ τῆς βασκανίας φυλακτήρια (amulette) τοῦ *Σολομῶντος*, καὶ φρονεῖ, ὅτι ἐντεῦθεν κατάγονται αἱ μεταγενέστεραι τῶν Αἰθιόπων μαγικαὶ εἰκόνες. Πέριξ τοῦ ἱππέως ὑπάρχουσι διάφοροι τερατώδεις μορφαὶ καὶ ποικίλα μαγικὰ σύμβολα ζῴων καὶ πτηνῶν.

3. *Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισιννίου* καὶ ἡ *Γυλοῦ*, *ἡ πολυωνυμία. Προέλευσις τῶν παραστάσεων, θηλυκοὶ δαίμονες.*

'Ο *Peterson* ἐν δυσὶ κεφαλαίοις Die Sisinnius - Legende καὶ Die Herkunft des Sisinnius-Legende (σ. 114—130) διεξοδικῶς ἀναπτύσσει τὸ περιεχόμενον τοῦ συναξαρίου τοῦ *Σισιννίου* καὶ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ τὸ συναξάριον τοῦτο ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ παράσχωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῆ περίληψιν τῶν δύο τούτων κεφαλαίων παραλείποντες ὀλίγα ἐπουσιώδη. *«Τὸ συναξάριον τοῦ Σισιννίου ὡς πρὸς τὴν δημοτικότητα παραβάλλεται πρὸς τὸ τοῦ Γρηγορίου (γρ. Γεωργίου) καὶ Θεοδώρου*, ἀλλὰ τῶν χειρογράφων ἡ παράδοσις καὶ τῶν κειμένων ἡ ἀντιπαραβολὴ ἐλλείπει σχεδὸν ἐντελῶς, ἐντεῦθεν ἡ περὶ τῶν λεγομένων ἀβεβαιότης». (Σημ. Γενικῶς βλ. U. Buriant, Fragments de Manuscrits thébains du musée de Boulaq. II. Hagiographies, Recueil de travaux relatifs à la philologie et à archéologie égyptiennes et assyriennes, IV, 1883, σ. 154—155. 'Ο Σισίνιος ἐμαρτύρησεν ἐν 'Αντιοχείᾳ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (βλ. Bibliotheca ha-

---

χωμίου ἐπισκεψάμενος τὴν μονὴν ἐξύμνησε τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐθαύμασε τὴν ἁγιότητα τῶν ἐν ικούντων εἰς τοῦτο καὶ ἄλλα μοναστήρια περιλαμβάνοντα περὶ τοὺς 7000, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ "Ελληνες. "Οτε ἐτελεύτα ὁ 'Ιουλιανὸς ὁ ἐπίσκοπος "Αμμων μετέβη παρὰ τῷ Θεοδώρῳ νὰ μονάσῃ καὶ *εὗρεν ἐν τῇ μονῇ Βαῦ 600 μοναχοὺς* (βλ. κύριον σύγγραμμα «Sancti Pachomii vitae graecae», ex rec. Franc. Halkin, Bruxelles, 1932, σ. 98,4). 'Ο Θεόδωρος οὗτος ἔκτισε περὶ τὴν 'Ερμούπολιν δύο μοναστήρια «λεγόμενα Καίορ καὶ Οὐΐ» (αὐτ. 84, 10). Συνδέσατε νῦν τὸ Βαῦ καὶ Οὐΐτ καὶ ἔχετε τὸ Μπαουΐτ, τὴν ἐν λόγῳ μονὴν προελθοῦσαν, ὡς εἰκάζω, ἐξ ἑνώσεως μετὰ τῆς ἄλλης.

1. *Peterson* σ. 113, ὅστις παρατίθησι καὶ τὴν φωτογραφίαν λαβὼν ἐκ τοῦ *Clédat*, Le monastère et la nécropole de Bawit, Le Caire 1904—6, σ. 39 καὶ 43. Οὗτος σχετίζει τὴν παράστασιν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ *"Ωρου*.

giogr. orientalis, ὑπὸ P. Peeters, Bruxelles 1910, σ. 237, Ἀλ' ἔχομεν καὶ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἔχει μυθώδη βίον *καὶ ἴσως ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ζητούμενος*, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ μηνολογίῳ (Delehage, Les matyrs d'Egypte, ἐν Analecta boll. XXXI, Bruxelles, 1912, σ, 75,103). Παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας δὲν ὑστερεῖ εἰς μυθολογίαν. Ἐν τῷ κοπτικῷ μαρτυρολογίῳ τῶν *δύο Θεοδώρων* ἀναφέρονται καὶ μάρτυρες ἕτεροι ὁ *Κλαύδιος*, *Ἀπάτωρ* (Apater), *Βίκτωρ*, *Ἰούλιος*, *Εὐσέβιος*, *Βασιλείδης*, *Στέφανος*, *Πόλιος* [1], ὥστε ὁ *Σισίννιος* ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀντιοχειανῶν μαρτύρων, οἵτινες περιγράφονται ὡς στρατιῶται, ἢ τὸν τοῦ *Βασιλείδου*, ὡς λέγεται νῦν. Καὶ τὸ αἰθιοπικὸν [2] καὶ τὸ κοπτικὸν [3] συναξάριον ἀναφέρουσι τὸ ἑξῆς γεγονός, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα : Ἡ ἀδελφὴ τοῦ *Σισιννίου* ἐγέννησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τέκνον, ὅπερ φονεύει αὐτὴ ἡ μήτηρ καὶ πίνει τὸ αἷμα. Εἶτα γεννᾷ τέρας, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀκριβῶς σημαίνει τὸν διάβολον, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας τῆς πόλεως καὶ πίνει τὸ αἷμα τῶν μικρῶν παιδίων. Ὅταν ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς *Σισίννιος* ἤκουσε τοῦτο, ἐπιβαίνει ἵππου καὶ φονεύει αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς συμμορίας αὐτῆς, τῆς ἐκδότου εἰς τὴν μαγείαν. Εἰς αἰθιοπικὸν κείμενον ἡ γυνὴ αὕτη ὀνομάζεται *Ἀντιλία* ἢ *Λουτοσία* [4] καὶ εἰς ἄλλο *Βερζελύα*, ἥτις ὑπεισελθοῦσα κρυφίως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, ἁρπάζει τὸ μεγαλήτερον αὐτοῦ τέκνον. Ὁ *Σισίννιος* καταδιώκει αὐτὴν καὶ καθ' ὑπόδειξιν γραίας μαθὼν τὸ κρησφύγετον, ἀφοῦ προσηυχήθη, ἁρπάζει τὸ δόρυ καὶ διαπερᾷ αὐτήν, ἐνῶ ὁρκίζεται, ὅτι δὲν θὰ ἐμφανισθῇ πλέον, ὅπου ἀκούεται τὸ ὄνομα τοῦ *Σισιννίου*, καὶ οὕτω ἀποθνήσκει [5]. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμφωνοῦσι καὶ τὰ κείμενα τῶν αἰθιοπικῶν μαγικῶν παπύρων [6]. Ὁ *Λέων Ἀλλάτιος* ἐδημοσίευσεν ἑλλην. κείμενον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ δύο ἁγίων τοῦ *Σισιννίου* καὶ *Σινιδώρου*, οἵτινες καταδιώκουσι τὴν *Γυλοῦν* ἁρπάζουσαν τὰ παιδία [7]. Τὸ τέρας τοῦτο δὲν εἶναι ἀδελφὴ τοῦ *Σισιννίου*, ἀλλ' ἁρπάζει τὸ τέ-

1. Οἱ ἅγιοι μάρτυρες *Βάσσος*, *Εὐσέβιος*, *Εὐτύχιος καὶ Βασιλείδης* ἐμαρτύρησαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τῷ 298, ἐλλείπει δὲ ἐντεῦθεν ὁ *Σισσίνιος* ἐν τῷ Συναξαριστῇ τῆς 20 Ἰανουαρίου, ὅτε ἑορτάζονται. πρὸς οὐδένα δὲ ἕτερον τῶν ἐν αὐτῷ δύναταί τις νὰ ταυτίσῃ τὸν ἐν λόγῳ τῆς Κοπτικῆς ἐκκλησίας *Συσίννιον* ἢ *Σουσίνιον*. (βλ. Winstedt Copt. texts on st. Theodore, σ. 81).

2. Βλ. *R. Passet,* Les apocryphes éthiopiens, σ. 10 ἑ.

3. E. *Amélineau,* Les actes des martyrs de l' église copte, Paris, 1890, σ. 183 ἑ.

4. Peterson, σ. 114—115.

5. Τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *Fries* ἐν Actes du 8 congrés internat. des Orientalistes, partie II, sect. I, fasc 2 (1889).

6. Βλ. W.H. *Wortell* ἐν Zeitsch. für Assyriologie, τόμ. 23 (1908), σ. 149, 24 (1910), σ. 59. 29 (1914), σ. 85.

7. De templis graec. recentioribus. Koln, 1645, σ. 126. Ἡ Γυλοῦ λέγεται καὶ Μελιτένη καὶ 10 ἄλλα ὀνόματα παρὰ *Pedrijet* Negotium perambulans in tenebris, Strassburg, 1922, σ. 16.

κνον αὐτῆς. Ἡ ἑλλην. ἐκδοχὴ αὕτη πιθανῶς εἶναι μεταγενεστέρα ὡς καὶ ἡ γλῶσσα μαρτυρεῖ, καὶ διορθοῦταί πως τὸ συναξάριον, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν ἀδελφὴ ἁγίου νὰ ἦτο δαίμων [1], ἀλλὰ διατηρεῖται ἡ ἀνατολικὴ σκηνὴ τῆς δράσεως (*Συρία*, Ἀραβία), καὶ διπλασιάζεται ὁ ἅγιος (ἐν μικρασιατικῷ περιάπτῳ *Σισίννιος* καὶ *Σισιννάριος*· ὅθεν καὶ εἰς τὸ αἰθιοπ. μαρτύριον *Σισιννάριος* ἔγραψεν ὁ *Pereira* [2], ὁ δὲ συνοδὸς *Ἀνσάνιος*. Εἰς ἀρμενικὰ χειρόγραφα ἀναφέρουσι συνταγὴν μετ' ἐξορκισμῶν κατὰ τῆς κεφαλαλγίας τοῦ *Σιὸν* καὶ *Σισσιανοῦ* [3]. Οὕτω καὶ *τὸ ὄνομα τοῦ Σισιννίου δὲν ἔχει εἰσέτι καθορισθῇ αὐθεντικῶς (*ὁ *Ἀλλάτιος* ἔχει *Σισύνιος*, *Συνόδωρος)*. Εἰς τὰ αἰθιοπικὰ κείμενα εἶναι *Susneyos* καὶ *Σουσέννιος*. «Ἐν τέλει δέον νὰ σημειωθῇ ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τοῦ συναξαρίου τούτου πρὸς τὰ σολομωνικὰ περίαπτα, εἰς ἃ ὅμως εἰς μάτην ἀνεζητήσαμεν νὰ εὕρωμεν ἱππέα φονεύοντα τῷ δόρατι θηλυκὸν δαίμονα». Ταῦτα περίπου γράφει ὁ Peterson, ὅστις τελευτᾷ οὕτως :

«*Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ συναξαρίου τοῦ Σισιννίου* μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ταύτας μετ' ἐπιφυλάξεως» [4]. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα διευκρίνησιν ἐπεχείρησεν ὁ *van Lemm* [5], καὶ φρονεῖ, ὅτι τὸ *Σισίννιος* καὶ *Βερζελύα* πιθανῶς εἶναι σημιτικὰ (ἀμφότερα ὑπὸ ἄλλους τύπους ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ (πρβλ. *Σουσάνα*).

Ἐπίσης ὁ *Gaster* ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὸ συναξάριον πρὸν τὸν Ἰουδαϊσμόν. Ἐν τῷ βιβλίῳ *Ραζιὲλ* (τοῦ Χ αἰῶνος ;) εὑρίσκεται ἐξορκισμὸς κατὰ τῆς *Λιλὶθ* (=Εὔα, ἥτις ἥρπαζε τὰ παιδία), ἐν ὀνόματι τριῶν ἀγγέλων *Snoi, Snsnoi* καὶ *Smnglf!* Ταῦτα τὰ ὀνόματα ἀπαντῶνται ἐν ἑβραϊκῷ χειρογράφῳ τοῦ βρεττ. Μουσείου τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Εἰς τὸ Alphabetum Siracidis [6] ἱστορεῖται, ὅτι ὁ *Σειράχ*, ἵνα θεραπεύσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Nebukadnezar ἐχρήσατο τοῖς τρισὶ τούτοις ἀγγέλοις : *Snoi*, *Susoi* καὶ *Smnglf*, οἵτινες ἦσαν πτερυγοφόροι (ὡς περιγράφονται ἐν *Ἰεζεκιὴλ* Ι).[7] Ἡ *Λιλὶθ* φιλονικήσασα πρὸς τὸν *Ἀδὰμ* ἀπέπτη εἰς τὸν ἀέρα, τρεῖς δὲ ἄγγελοι διὰ προσευχῆς τοῦ *Ἀδὰμ* κατεδίωκον αὐτὴν καὶ συναντῶσιν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν (ἐνταῦθα ἀνεμίχθη ὁ *Σισίννιος* μετὰ τοῦ Σολομῶντος, ὡς παρατηρεῖται εἰς χειρόγραφον τοῦ Κιέβου, *Gaster*, σ. 154). Ἀρνουμένης νὰ ἐπανέλθῃ παρὰ τῷ Ἀδὰμ ἐπιβάλλεται αὐτῇ ἡ ποινὴ νὰ φονεύῃ καθ' ἑκάστην 100 τῶν τέκνων αὐτῆς, τοῦτο δὲν δύναται νὰ πράξῃ, ὅπου ἐπικαλοῦνται τῶν τριῶν ἀγγέλων τὰ ὀνόματα.[8]

1. *Peterson* σ. 116. Ἐν τούτοις φέρει καὶ ἄλλα δαιμονικά· διότι οἱ δαίμονες εἶναι πολύμορφοι καὶ πολυώνυμοι.
2. Corpus script. chist. orient. aeth. 2, 28.
3. Macler ἐν Rev. de l' hist. des relig. τόμ. 58, Paris, 1908, σ. 28,
4. *Peterson* σ. 117.
5. Bulletin de l' academie de st. Petersbourg, 6, sér. I, 1907, σ. 499.
6. Ἐκδ. *Steinschneider*, Berlin 1858, σ. 23α τοῦ ΙϚ' αἰῶνος.
7. *Peterson* σ. 118.
8. Τὰ κείμενα ταῦτα εἰς Folklore, τόμ. 11 (1900) σ. 152 ἑ.

Κατὰ ταῦτα τοῦ *Sefer Ραζιὲλ* τὸ βιβλίον συμφωνεῖ οὐσιωδῶς τῷ Alphabetum Siracidis· ὅθεν δυνάμεθα νὰ παραδεξώμεθα, ὅτι *τὸ συναξάριον ἦν γνω στὸν τὸν Ι΄ αἰῶνα*, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἐρανίζεται, ἄρα εἶναι προγενέστερον. Ὁ *Gaster* εἰς τὰ τῶν ἀγγέλων τούτων ὀνόματα εὑρίσκει τὸν ἡμέτερον *Σισίννιον*, ἀλλὰ τὸ τρίτον ὄνομα δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μύθου τοῦ *Σισιννίου*. Ἐπὶ κοπτικοῦ καλύμματος λειψανοθήκης εὑρίσκονται τρεῖς ἱππεῖς, ὧν εἷς διαπερᾷ ὄφιν.[1]

«Εἰς τὰς εἰκονογραφικὰς παραστάσεις τῶν μικρασιατ. περιάπτων, παριστώντων μετὰ τοῦ *Σισιννίου* ἄγγελον συνοδόν, εὑρίσκομεν στοιχεῖον τῆς ἐκδοχῆς, καθ' ἣν ὁ *Σισίννιος* ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἄγγελος.[2] Ἄγγελοι δὲ τρεῖς παρίστανται εἰς τὰς λεχωΐδας πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς παιδοφάγου *Λιλίθ*. Εἰς ἀραβ. χειρόγραφον Βατικ. 118 συνιστᾶται νὰ ἀναρτᾶται εἰς τὸ παιδίον ὁ ἐξορκισμὸς τοῦ *Σισιννίου* ὡς περίαπτον. Οὕτω ἡ δύναμις τοῦ Σισιννίου κατὰ πρῶτον λόγον ἀναφέρεται εἰς τὰς λοχευούσας».[3]

«Καταφανὴς εἶναι ἡ συγγενική, σχέσις τοῦ μύθου τοῦ *Ἀδὰμ* πρὸς τὸν *Σισίννιον*—πρόκειται ἐν ἀμφοτέροις περὶ θηλυκοῦ δαίμονος—καίτοι ἐκεῖ μὲν ὑπάρχει σύζυγος, ἐδῶ δὲ ἀδελφός, ἀλλ' ὁπωσδήποτε γυνὴ ἁρπάζουσα τὰ παιδία, ἐπὶ πλέον δὲ συνάγεται καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀμφοτέρων τῶν συναξαρίων προέλευσις. Τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ *Σισιννίου* ἐξυμνεῖ αἰθιοπικὸς ὕμνος.

Χαῖρε, υἱὲ τοῦ Σ ω σ ι π έ τ ρ ο υ ![4] (*γρ. Σωσιπάτρου*)

καρτερικὸς ἐν τῷ πόνῳ τοῦ μαρτυρίου.

Ἕτοιμος εἰς φόνον τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς, ἐν ᾧ οὐδένα ἔδειξεν οἶκτον (πρὸς ἐκείνην), ἥτις τὰς τῆς φύσεως δυνάμεις τῷ ἰῷ τῆς μαγείας ἐματαίωσεν ὑπὸ τὴν μορφὴν πτηνοῦ καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν δράκοντος»[5]

«Οὕτως αἵ τε γλωσσικαὶ καὶ πραγματικαὶ βάσεις τοῦ van *Lemm* καὶ *Gaster* φαίνονται, ὅτι συνηγοροῦσι ὑπὲρ τῆς ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τοῦ συναξαρίου τοῦ *Σισιννίου*, ὅπερ πιθανὸν νὰ μὴ εἶναι καὶ πρωτότυπον, καὶ

---

1. Βλ. *Pagenstecher* ἐν Arch. f. Religionswissenschaft, τόμ. 19, σ. 424.
2. *Peterson*, σ. 119.
3. *Mai* Script. vet. nova collectio, IV, σ. 240.
4. Σημ. μεταφραστοῦ ἡ ὑπόθεσις περὶ τοῦ *Σισιννίου*, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἦν ἄγγελος, πίπτει ἐκ τοῦ ὕμνου τούτου, ὅπου ὀνομάζεται ὁ πατὴρ αὐτοῦ.
5. Zeitschr. Assyriologie, τόμ. 24. 1910, σ. 82. Σημ. μεταφρ. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει, ὅτι εἰς τὸν ὕμνον τοῦτον ὑπάρχει τὸ κέντρον (acumen) τῆς διηγήσεως, ὅπερ δὲν παρετήρησαν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ δὲν λέγει τί ἐννοεῖ κέντρον. Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὸ νέον ἐνταῦθα καὶ ἡ σπουδαιότης ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ *Σισιννίου* μεταμορφοῦται εἰς ζῷα προκειμένου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κακοῦργον πρᾶξιν. μήπως ὁ διάβολος δὲν παρουσιάσθη εἰς τὴν Εὔαν ὑπὸ μορφὴν ὄφεως; Ὥστε καὶ τοῦτο ἀπόδειξις τῆς ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν ἐξορκισμῶν τοῦ *Ἠλία* πρὸς τοὺς τοῦ *Σισιννίου* (βλ. *Montgomery*, Aramaic Incant. texts ἀρ. 42 τῶν ἐκδοθέντων ἐξορκισμῶν). *Peterson* σ. 120.

ἐξηγεῖται ἐντεῦθεν, ὅτι ἐν ταῖς εἰκονογραφικαῖς παραστάσεσι τόσον συχνὰ ἀπαντᾶται ὁ *Σολομὼν* ἀντὶ τοῦ *Σισιννίου*, ὥστε νὰ συγχέωνται οὗτοι. Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν εἰς περίεργον περίαπτον, ὅπερ φέρει εἰς συνάφειαν τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς μετὰ τοῦ ἑτέρου ἢ μετὰ τῆς σφραγῖδος τοῦ *Σολομῶντος*. Τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ *Pridik* [1], καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κατάγεται ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Τοῦτο ἀποδεικνύει σαφῶς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως παράστασις τοῦ *Ὥρου* ἐπὶ τοῦ κροκοδείλου [2]. Τὸ περίαπτον ἔχει τὰ ἑξῆς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων :

Βι]σι σίν[νο]ς Βισισίννος [3] *κατ' ἀπάτης· τὴν μυσερὰν μηκέτι εἰσχύιν. Σφραγὶς τοῦ Σολομόνος σὲ κατήργησεν, Μηχαήλ, Γαβριήλ, Οὐρηήλ, Ῥαφαήλ, δεσμεύουσίν σε, ἀλιμερβιμαχ* [4].

Κύριε μὴ δόῃς ἰσχὺν τοῖς ἐχθροῖς μου, ὅτι σκέπι με ἡ δεξηά σου πάντοτε. Κύριε, ὅς ὅπλων εὐδοκίας ἐστεφάνοσας ἡμᾶς. (Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ὑπάρχουσι παραστάσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ).

«Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα Σισίννιος μὲ τὸ ἑβραϊκὸν προθεματικὸν Βὶ εἶναι ὡς μαγικὴ λέξις. Ὁ μαγικὸς δακτύλιος τοῦ *Σολομῶντος* ἐμφανίζεται ὡς ἱστορικὴ ἀνάμνησις. Ἐπίσης περίεργος εἶναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος. Ὁ *Pridik ἀνάγει τὸ περίαπτον εἰς τὸν ϛ' αἰῶνα*, ὅπερ δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ καὶ ὑστερώτερον νὰ εἶναι δὲν ἀποκλείεται κατὰ τὴν γνώμην μου [5]. Ἐὰν ἡ λ. *Βισισίννος* ὀρθῶς ἀνεγνώσθη, τότε καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ περιάπτου θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναγάγῃ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ συναξαρίου τοῦ *Σισιννίου* εἰς ἰουδαϊκοὺς κύκλους, ἀπὸ δὲ τῆς εἰκονιζομένης παραστάσεως ὁρίζομεν καὶ τὴν γεωγραφικὴν περιοχήν. Ὁ δαίμων εἶναι γυνὴ ἔχουσα λελυμένην τὴν κόμην καὶ γυμνή, κατὰ δὲ τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν οὕτω παρίσταται καὶ ἡ *Λιλίθ*,[6] ὡς δεικνύουσι καὶ τὰ ἀραμαϊκὰ μαγικὰ πινάκια, καὶ ὁ τύπος ἔχει τὴν καταγωγὴν ἐκ Βαβυλῶνος [7].

1. Ἐν τῇ ρωσ. ἐφημερίδι πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ λαοῦ, τόμ. 338 (1901) σ. 133 καὶ ὑπὸ *Ajnalow* Hellenistisch Grundlage der byzant. Kunst, St. Petersburg, 1900, σ. 192.

2. Παραστάσεις τοιαύτας βλ. εἰς *Daressy*, Textes et dessins magiques, Catal. du Musée du Caire, 1903 καὶ *Lacau* ἐν Monuments et mémoires. Fondation Piot, τόμ. XXV, σ. 189.

3. Εἰς ἀναπαράστασιν διέκρινα *Βισισιηνος*, ὅπερ εἶναι σφαλερόν.

4. Ἐνταῦθα ἠδύνατό τις νὰ ἀναγνώσῃ ἀλιπερβιμαχ. Ἰστέον, ὅτι τὰ 4 ὀνόματα τῶν ἀγγέλων ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς τὸ μικρασιατ. περίαπτον.

5. *Peterson* σ. 121.

6. *Kohut*, Die jndische Angelologie und Wellhausen Skizzen, III, 32.

7. *Labarta* und Gallu bei den Babyloniern, βλ. Zeitshr. für Assyriologie, τόμ. 16, σ. 147. *Montgomery*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 264.

«Οὕτως ὁδηγούμεθα νὰ ζητήσωμεν τὴν μόρφωσιν τοῦ συναξαρίου εἰς τοὺς κύκλους τοῦ μεσοποταμιακοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἱππέως τοῦ ἐπιτιθεμένου κατὰ τοῦ θηλυκοῦ δαίμονος. Δαίμονες λυσίκομοι εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐν Περσίᾳ, καὶ οἱ τῆς κολάσεως ἐν τῷ ἑβραϊκ. «*Ἠλία* ἀποθῆκαι» σ. 8,8 ἑ. Ἀξιοσημείωτον ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἐν τῇ Διαθήκῃ τοῦ *Σολομῶντος* ὁ φονεύων παιδία θηλυκὸς δαίμων *Ὀβυζοὺθ* εἶναι «λυσίτριχος» 13,1. «σκότος τὸ σῶμα αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ αἱ τρίχες αὐτῆς ἠγριωμέναι» 13,5 . . . «πνεῦμα μυριώνυμον» (κατὰ χειρογρ. Mc. *Cown*, σ. 44). καὶ οὕτω τὸ ὄνομα *Ὀβυζοὺθ* ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν πολυώνυμον *Γυλοῦν* τοῦ συναξαρίου *Σισιννίου*, καὶ ὁ ἴδιος τύπος τοῦ θηλυκοῦ δαίμονος ἐπανέρχεται καὶ εἰς τὴν «τριχωτὴν γραῖαν» δαίμονα τοῦ μανιχαϊκοῦ κειμένου».[1]

4. *Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων, αἱ ἰρανικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι.*

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐνέκυψαν πλεῖστοι συνεχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἐν ἐκτάσει ἐπραγματεύθη τελευταίως ὁ *Strzygowski* εἰς τὸ περὶ Ἀρμενίας βιβλίον αὐτοῦ,[2] καὶ αὖθις εἰς τὸ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας τέχνης.[3] *Πάντοτε οὗτος ὑπεστήριξε τὴν ἀνατολικὴν τῶν ἱππέων ἁγίων προέλευσιν.*[4] Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα τὴν Μεσοποταμίας περιοχὴν ἀπέδειξε τὸ ἐρευνητικὸν ἔργον τοῦ *Preusser*[5]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ *Strzygowski* κατέστησε λίαν πιθανὴν τὴν *ἰρανικὴν προέλευσιν* τῆς παραστάσεως καὶ ὁ *Geiger* (παρὰ *Strzygowski* σ. 631) ἀναφέρει χωρίον ἐκ τῆς περσικῆς φιλολογίας[6], καθ' ὃ δύο Amschapands παρίστανται ὡς ἱππεῖς κρατοῦντες ὅπλα ἐν χερσίν. Προσέτι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον χωρίον ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ *Ἰωάννου τῶν Μανδαίων*, ἐν ᾧ περιγράφονται οἱ ἔφιπποι κατὰ τοῦ *Ἰωακεὶμ* μαχόμενοι *Uthras* ὑποδεικνύει περσικὴν τὴν καταγωγὴν τοῦ ἱππέως. Συναφῶς ἀναφέρω καὶ τὸ χωρίον Δ' Μακκαβ IV, 10 οὐρανόθεν ἔφιπ-

---

1. βλ. Le Coq. Abhandl. berl. Akad. 1919, σ. 10. Τριχωτοὶ θηλυκοὶ δαίμονες καὶ παρὰ Ψευδοκαλλισθένει, II, σ. 39 Peterson σ. 121—122.
2. Die Baukunst der Armenier, Wien, 1918, σ. 631.
3. Ἐν Λειψ'ᾳ, σ. 148.
4. Βλ. Hellenstische und koptische Kunst in Alexandrien, 1902, σ. 21, καὶ Kleinasien, 1903, σ. 210 κτλ. *Peterson* σ. 122.
5. Nordmesopotamische Baudenkmäler, Leipzig, 1911, σ. 8, Πίν. VI, IX-X καὶ σ. 14, XXII.
6. Zarâtuscht Nâma, 13 Jh. Ὁ *Strzygowski* ἐδημοσίευσεν εἰδικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ θέματος τούτου : Der koptische Reiterheilige und der heilige Georg, ἐν Zeitschrift für ägyptische Sprache und altertumskunde 1902—1903, τόμ. XL, σ. 49—60. Δυστυχῶς τὸ περιοδικὸν τοῦτο δὲν εὑρέθη ἐνταῦθα παρ' ὅλην τὴν καλωσύνην, ὅπου εἶχεν ὁ τῆς βυζ. τέχνης καθηγητὴς κ. *Ἀναστ. Ὀρλάνδος* συνάδελφος δ' ἐν Πανεπιστημίῳ νὰ ἐρευνήσῃ εἰς τὰς ἐνταῦθα βιβλιοθήκας.

ποι προυφάνησαν ἄγγελοι περιαστράπτοντες τοῖς ὅπλοις καὶ πολὺν φόβον τε καὶ τρόμον αὐτοῖς ἐνιέντες», Μακκαβ. βιβ. Δ', κεφ. IV, 10 ἦτο ἡ στιγμὴ καθ' ἣν πανστρατιᾷ Ἀπολλώνιος ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου εἰσήλαυνεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος «πρὸς τὴν τῶν χρημάτων ἁρπαγήν». Τὸ βιβλίον τοῦτο ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῆς Π. Διαθήκης τοῦ Ἀλφρέδου Rahlfs (Stuttgart. τόμ. I—II, 1935—43)[1]. Σπουδαῖον μοὶ φαίνεται ἐκεῖνο, ὅπερ ἀναφέρει ὁ *Rostovtseff*[2] περὶ τοῦ ἰρανικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἱππέων ἐπὶ τῶν ἀναθηματικῶν (μικρῶν ἀναγλύφων) πλακιδίων τῶν παριστρίων χωρῶν c'est un motif iranien que le dieu-guerrier, le dieu batailleur, le dieu vainqueur des forces malfaisantes, des forces primordiales de la nature[3]. Ἐπίσης ἀξιοσπούδαστοι εἶναι δύο εἰς Ἐκβάτανα εὑρεθέντες πολύτιμοι λίθοι, ἐφ' ὧν βλέπει τις τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου ἔφιππον παριστάμενον[4]. Περὶ τοῦ ἐφίππου θεοῦ ἰδίως τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ τις ὁλόκληρον βιβλίον. Σπουδαῖον εἶναι, ὅτι καὶ ὁ *Ὀρμούσδης* εἰκονίζεται ἱππεύων εἰς σασσανιδικὸν μνημεῖον[5], ὡς καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ τέχνῃ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν 3 ἢ 7 βασιλείων τοῦ κόσμου ὡς βασιλεῖς παρίστανται ἔφιπποι»[6].

Νέαν γνώμην περὶ γενέσεως τῶν ἐφίππων ἁγίων ἐξέφρασεν ὁ *Wesendok*[7] καὶ τὴν τελευταίαν εὐκαιρίαν ὁ *K. Lehmann—Hartleben* εἰς τὴν διατριβήν: «Ὁ *Βελλεροφόντης* ὡς ἅγιος ἱππεύς[8]. Αἱ εἰκασίαι τοῦ *Strzygowski* ἐπεβεβαιώθησαν, ὡς μοι φαίνεται, γράφει ὁ Peterson ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ *Grünwedel* ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ Alt Kutscha (Berlin 1920, σ. I, 63) περὶ εἰκόνος τῆς Turfan κειμένης ἐν τῷ ναῷ τοῦ Bäzäklik. Εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας, ἐν αἷς εἰκονίζεται *ἱππεὺς μαχόμενος πρὸς δαίμονας ἁρπάζοντας παιδία*, πρόκειται κατὰ τὸν *Grünwedel* περὶ ἰρανικῶν μορφῶν. Ἴσως

1. Πρβλ. Μακκ. Β', III, 25. X, 29 XI, 8, «ἐφάνη προηγούμενος αὐτῶν ἔφιππος ἐν λευκῇ ἐσθῆτι πανοπλίαν χρυσῆν κραδαίνων». Τὴν ἑρμηνείαν τοῦ *Strzygowski* περὶ τούτου ἀποδέχεται ἐμφαντικῶς ὁ *O. Wolff* ἐν Byz. Neugr. Jahrb. II (1921) σ. 364, σημ. 1. Ὁ *Perdrizet*, Negotium perambulans in tenebris, 1922, Stasburg τὸν ἅγιον ἱππέα παράγει ἀπὸ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τιμωμένου *Ἥρωνος*, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετον.

2. Une tablette votive Thraco-Mithriaque ἐν Mémoires présentés par divers savants à l'académie des inscriptions et belles lettres, τόμ. XIII², Paris 1923 (πρόκειται περὶ Θρακὸς ἱππέως) σ. 15 ἑ.

3. αὐτ. σ. 21.

4. Rev. de archéologie, τόμ. 27 (1774) σ. 246, ἀρ. 87, σ. 386, ἀρ. 309.

5. Βλ. Grundriss der iran. Philol. II, 636.

6 Βλ. *Sauer*, Symbolik des Kirchengebäudes, σ. 262, σημ. 3 καὶ προσθ. σ. 422.

7. Die Herkunft des christlichen Reiterheiligen in Oriental. Literaturztg, 1920, σ 260 ἑ.

8. Röm. Mitteilungen, τόμ. 38—39, σ.264 (γερμανιστὶ) *Peterson* σ. 123.

οἱ *Μανιχαῖοι μετήνεγκον πρῶτοι τὴν παράστασιν ταύτην τῆς Turfan*. Ἀλλὰ μοὶ φαίνεται, ὅτι ἀπαραιτήτως ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν παραστάσεων ἱππέων, ἐὰν π.χ. παραβάλωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ *Σισιννίου* Baouit πρὸς τὴν τοῦ Bäzäklik. Ὁ τύπος οὗτος μετεδόθη ἔπειτα καὶ εἰς τὴν κινεζικὴν τέχνην, ὡς εἰκάζει ὁ *Grünwedel* εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν εἰκονισμάτων (I, 45) τῆς Wu Tao-Tze. Δέον νὰ προϋποθέσωμεν ἓν συναξάριον ἢ μᾶλλον ἕνα μῦθον, οὗτινος *ἡ κυρία πατρὶς ζητητέα ἐν Ἰράν*, ὅθεν ἀκολούθως ἐπεξετάθη εἰς τὴν Δύσιν ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν λαογραφικῶς τε καὶ εἰκονογραφικῶς. Παραδίδοται ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς Κ)Πολιν διάφορα ἀγάλματα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐκ διαφόρων τόπων πρὸς στολισμὸν αὐτῆς καὶ δὴ «Ἐκ τοῦ . . Ἰκονίου Περσέως στήλη (=ἄγαλμα) καὶ Ἀνδρομέδας θυγατρὸς Βασιλίσκου ὑπαρχούσης . . δίδοσθαι θυσίαν τῷ ἐκεῖσε ἐμφωλεύοντι δράκοντι. Οὕτως γὰρ ἦν ἐκ παλαιᾶς συνηθείας δίδοσθαι παρθένον κόρην τῷ θηρίῳ, καθ' ἣν Ἀνδρόμεδα δοθεῖσα θανάτου αἰτία (;) τῷ θηρίῳ ἔμελλε δίδοσθαι Ὁ γοῦν . . Περσεὺς ἐκεῖσε ἥκων πύθεται κλαιούσῃ τῇ Ἀνδρομέδᾳ . . . ». Πάτρια Κ)Πόλεως, Preger, σ. 71—2 καὶ 194—195. Ὁ στρατιώτης ἅγιος, ὅστις ὡς *Σισίννιος* μάχεται κατὰ τοῦ ἁρπάζοντος τὰ παιδία ἐν Δύσει δαίμονος καὶ ὁ ἱππεὺς τῶν εἰκόνων Turfan, ὅστις κατὰ τὰ φαινόμενα τὸ αὐτὸ πράττει ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρέπει τελικῶς νὰ ὑπεισέλθωσι εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν (ἰρανικὴν) συναξαρικὴν ὑπόθεσιν. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Peterson δὲν πρέπει νὰ συνδέηται τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἱππέως ἁγίου πρὸς τὸ τοῦ ἱππέως θεοῦ [1]. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων συνάφεια θὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ διαφιλονικουμένη. Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον, ἡ διάδοσις αὐτοῦ συνδέεται ἐν τῇ Δύσει πρὸς τὴν διείσδυσιν καὶ σύνδεσιν τοῦ Διοκλητιανείου ἢ Βασιλειδίου κύκλου, οὗ μέρος ἀποτελεῖ καὶ τὸ συναξάριον τοῦ *Σισιννίου* ἐπιφέρει δὲ τὰ ἑξῆς :

«Ὡς ἔχουσιν αἱ νῦν γνώσεις ἡμῶν δὲν δύναται κατ' ἐμὲ νὰ ὁρισθῇ μετὰ βεβαιότητος, ἂν ὁ *Σολομὼν* ἢ ὁ *Σισίννιος* πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ παρεστάθησαν ἔφιπποι ἢ ἂν ἐνομίζοντο πρότερον ὡς ἱππεῖς. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι ἡ Αἴγυπτος *παρέλαβε μόνον ἕνα προϋπάρχοντα τύπον εἰκόνος*, καὶ οὗτος θὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ συναξαρίου».

«Μάχη ἐφίππου *Σολομῶντος* ἐν ταῖς παραδόσεσι δὲν εὑρίσκεται, ἄλλως θὰ ἐπεδεικνύετο ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τοὺς προσκυνητὰς καὶ ἡ λόγχη αὐτοῦ, τὴν σφραγῖδα ἤτοι τὸν δακτύλιον μόνον ἔβλεπον οὗτοι καὶ τὸ κέρας τοῦ χρίσματος [2]». Ἐὰν ἐν τοῖς περιάπτοις ὁ *Σολομὼν* ὡς ἱππεὺς παρίσταται, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου *Σισιννίου*, τότε ἐκ τού-

1. Περὶ θεοῦ ἱππέως βλ. τὰς ἑρμηνείας τοῦ *W. Weber*, Die ägyptisch—griechischen Terrakotfen σ. 67, σημ. 139.

2. Βλ. *Burdach* ἐν Archiv für das Studium d. neueren Sprachen u. Literaturen, τόμ. 108 (1902) σ. 131 καὶ ἀνατύπωσις I, 1, (1925) σ. 159. *Peterson*, σ. 124.

του μετεφέρθη καὶ εἰς τὸν Ἰουδαῖον βασιλέα, εἴτε ὡς πηγὴ κεῖται τρίτον ἀρχαιότερον συναξάριον (*περσικόν, μεσοποταμιακόν*). Τότε μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ τὸ τοῦ *Σισιννίου* ὡς ἀρχέτυπον, ἐὰν καθωρίζετο ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰ τοιαῦτα συγγενῆ συναξάρια (ἐν τῷ τοῦ *Θεοδώρου Ἀνατολίου* (sic) καυχᾶται π.χ. ὁ διάβολος, ὅτι θέλει μεταβάλει εἰς δαίμονα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα, ὅπερ ὅμως δὲν κατορθώνει» (Peterson σ. 125).

Τὸ *συναξάριον* τοῦτο ὡς καὶ τὸ ἰουδαϊκὸν τῆς *Λιλίθ*, (Βλ. Περὶ *Λιλὶθ Μαρούτ*, σημιτικῶν δαιμόνων ὑπὸ *Κ. Περδικίδου* Φ. Συλλ. ΚΑ΄ 1891, σ. 160—164), καίτοι ἡ σχέσις αὐτῶν δὲν δύναται ἀκόμη νὰ προσδιορισθῇ, δὲν θεωρεῖται ἀπίθανον ἐκ ξενικῆς τινος ὑποθέσεως νὰ προῆλθον μετὰ μυθολογικῶν προσθηκῶν, διαμορφωθέντα εἰς σύμπλεγα εἰκονογροφικὸν ὑπὸ τῶν Γνωστικῶν. Ἀφ᾿ ἑνὸς ὁ *Grünwedel* τὴν εἰκόνα Turfan ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ εἰς Μανιχαϊκὰς ἐπιδράσεις, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ ἠθέλησαν ἄλλοι νὰ συνταυτίσωσι τὸν *Σισίννιον* πρὸς τὸν μαθητὴν τοῦ *Μάνεντος* [1]. . . ὁ θηλυκὸς δαίμων τοῦ συναξαρίου ἀρχικῶς δὲν ἦτο τῶν λοχευουσῶν, ἀλλὰ πρόκειται περὶ μορφῆς τῆς μεγάλης μυθολογίας ἴσως διὰ τῶν συναξαρίων καὶ μαγείας ἀπομαρανθείσης. Θὰ ἠδυνάμεθα τὴν ἀρχικὴν μυθολογ. μορφὴν τῆς *Γυλοῦς* ν᾿ ἀναπαραστήσωμεν οὕτω περίπου, ὅτι αὕτη ἁρπάζει ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς τὰς ψυχάς, ὅτι ἀποχωρίζει ἀπ᾿ αὐτοῦ τὰ τέκνα. Ἀπὸ τῆς μυθολογ. ἁρπαγῆς ψυχῶν καὶ παιδίων διεμορφώθη ἐν τῇ μαγείᾳ ἡ ὑπὸ δαίμονος ἁρπαγὴ παιδίων τῶν λεχωΐδων. Μία τοιαύτη μορφὴ ὁ *Ἀδάμας* τοῦ Μανιχαϊσμοῦ φέρων ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ καταδιώκων τοὺς δαίμονας τοῦ σκότους. Οὗτος διαπερᾷ διὰ τοῦ δόρατος τὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον τέρας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱππεύς [2]. ἐπειδὴ ἐν τῷ ἰουδαϊκῷ τοῦ *Ἀδὰμ* μύθῳ καὶ ἐν τῷ τοῦ *Σολομῶντος* καὶ *Σισιννίου* οἱ δαίμονες σχετίζονται τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα ἀξιοσημείωτοι παραλληλισμοί, ἀλλ᾿ ἀπαιτεῖται καὶ ἱστορικὴ συνάφεια. Μία ἀλήθεια διακρίνεται εἰς τὰς προβαλλομένας ἐνταῦθα εἰκασίας, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι περὶ *Γυλοῦς* διηγήσεις διεδόθησαν κατὰ τὴν γνώμην τῶν σλαβιστῶν ὑπὸ τῶν Βογομίλων [3]. Οὗτοι λοιπόν, νομίζω, διέδωκαν καὶ τὴν μανιχαϊκὴν παράδοσιν. ***Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Peterson τὸ συναξάριον τοῦ Σισιννίου θὰ εἶναι παραφυὰς ἰρανικοῦ μύθου διαδοθὲν διὰ τῶν μανιχαϊκῶν κύκλων.*** Τὸ συναξάριον τοῦ *Σισιννίου* εἴτε παρόμοιαι διηγήσεις θὰ ἐτροποποίησαν ἔπειτα τὸν μῦθον τοῦ Σολομῶντος, ὅθεν προῆλθε τὸ μεταγενέστερον ἰουδαϊκὸν τοῦ *Ἀδὰμ* συναξάριον καὶ θὰ ἔφθασε δι᾿ ἄλλης ὁδοῦ εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς ἰρανικοὺς μύθους. Εὐπαράδεκτον δύναται νὰ γένηται, ὅτι ὁ *εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ Σισιννίου ἐγεννήθη ἐν Ἰρὰν καὶ διεμορφώθη ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὅπου εὑρίσκομεν*

1. Ὅλως ἀναποδείκτως ὅμως διατείνεται ὁ *Perdrizet*, Negotium κτλ. σ. 19, *Peterson* σ. 125.
2. F. C. *Burkitt*, The religion of the Manichees. Cambridge, 1925, σ. 28.
3. Archiv f. slav. Philologie, 15 (1893) σ. 376.

θηλυκὸν δαίμονα. Ἐπὶ πολυτίμου λίθου τοῦ βρεττανικοῦ Μουσείου παρίσταται ἔφιππος Abraxas [1], ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Αἰὼν παρεστάθη ὡς ἱππεύς, ὅπως καὶ εἰς τὰ Διονυσιακὰ τοῦ *Νόννου* 36, 422 [2]. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ἑνὸς ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ Αἰῶνος ὡς ἀντίθεσις εὐοδοῦται καὶ ἡ παράστασις τοῦ *Σισιννίου* καὶ *Σολομῶντος* ἀμφοτέρων ὡς ἱππέων. Εἰς σφραγῖδα τοῦ Σολομῶντας παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ δύο ἀγγέλων καὶ αὐτὸς ὁ *Σολομὼν* ἔφιππος ὡς καὶ ἄγγελος ἔφιππος καὶ αὐτὸς κρατῶν σταυρὸν καταδιώκοντες δαίμονας. Ἡ σφραγὶς εὑρέθη ἐν Καρθαγένῃ βυζαντ. ἐποχῆς [3].

5. Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸν Ἀράπην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ Γυλοῦ ἐξορκιζομένη.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἅγιος *Σισίννιος* εἶναι ὁ προστάτης τῶν παιδίων, ἅπερ ἐπιβουλεύεται ἡ παιδοφάγος ἀδελφὴ αὐτοῦ *Βερζελύα* ἢ Ἀντιλὶ ἢ καθ' ἑλληνικὴν μεταρρύθμισιν ἡ *Γυλοῦ*. ἀλλ' ἡ πρώτη μεταμορφώνεται, ὡς διδάσκει ὁ εἰς τὸν *Σισίννιον* αἰθιοπικὸς ὕμνος, καὶ εἰς δράκοντα, καὶ αὕτη εἶναι μορφὴ τῆς μεγάλης ἰρανικῆς μυθολογίας, *εἶναι ὁ φθορεὺς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ διάβολος*. Ἐντεῦθεν ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ δρακοκτόνου ἁγ. *Γεωργίου*· διὸ καὶ ὁ *Clédat* ἐταύτισε πρὸς αὐτὸν τὸν *Σισίννιον*. Τὸ σωζόμενον συναξάριον τοῦ *Σισιννίου* εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ παλαιότερον περίαπτον τοῦ Ϛ' αἰῶνος. Ἐκ τῶν σημιτικῶν ὀνομάτων ὁρμώμενοι ἐσχέτισαν αὐτὸ πρὸς ἰουδαϊκὸν παρεμφερὲς συναξάριον, ὅπου πρόκειται περὶ τοῦ *Ἀδὰμ* καὶ τῆς Εὔας, ἥτις ὀνομάζεται ἐνταῦθα *Λιλίθ*, καὶ ἐπειδὴ οἱ δαίμονες ὑπὸ τὸν τύπον λυσικόμων γυναίων εὑρέθησαν ἐν Βαβυλῶνι, συνεσχετίσθη πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸν τῆς Μεσοποταμίας κύκλον. ἀλλ' ὁ τύπος διεμορφώθη πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰρανικῶν προτύπων. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ παράστασις τοῦ *Σισσινίου* διεσταυρώθη ἐν τοῖς γενικοῖς κύκλοις πρὸς τὴν *Σφραγῖδα τοῦ Σολομῶντος*, ὡς βλέπομεν εἰς τὸ ἐν Ρωσσίᾳ ὑπάρχον περίαπτον, ὅπερ φέρει τὸ ὄνομα *Βισισίννος* διπλοῦν (ὁ διπλασιασμὸς τοῦ ὀνόματος εἶναι συνήθης ἐν ταῖς μαγικαῖς ἐπικλήσεσιν). Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως παρίσταται ὁ *Ὧρος* λούων κροκόδειλον, ὅπερ προάγει τὴν ἐκδοχήν, ὅτι ὁ Ὧρος μετεμορφώθη εἰς ἅγιον *Σισίννιον* ἢ *Γεώργιον*. Ἐπὶ τούτοις καθιστῶμεν γνωστὸν ὡς ἐντριβέντες ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἰατροσοφίων, ὅτι σπανίως εἰς τοὺς μαγικοὺς ἐξορκισμοὺς ἀναφέρονται αἱ «Γιλλούδαις» καὶ ὁ Σισίννιος. Εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς κώδικας ἀναγινώσκο-

1. *W. Budge*, A guide to the 3rd. and 4th. rooms usw. σ. 241, ἀρ. 37.
2. *Reitzenstein*, Erlösungsmysterien, σ. 193, 246.
3. Βλ. *Babelon*, ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ἐν Societè des antiquaeres de France, συνεδρία 10 Μαρτίου 1897. βλ. καὶ American journal of archeology, 1897, σ. 439-440.

μεν: «Δῆσον, Κύριε, τοὺς λα' κοσμοκράτορας. δῆσον, Κύριε, τοὺς ζ' ἄρχοντας καὶ ταῖς ζ' ζάλαις... *τὸν πτεροδράκοντα τῆς Σκέλιδος καὶ τὴν κατάρατον Γελλοῦ*... ἀφάνισον ἀπὸ τὸν ὕπνον τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ ὁ δ(εῖνα) *διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Σισινίου καὶ Μελετίνης τῆς ἀδερφῆς αὐτοῦ*...»[1] Καὶ ἕτερον: «Ταῦτά εἰσιν τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, οἵτινες *καταργοῦν τὴν Γιλλοῦ καὶ πᾶν ἀκάθαρτον πνεῦμα, ἀρσενικόν τε καὶ θηλυκὸν* ἑβραΐδα φωνὴν διαλεγόμενον... ἀπὸ πέντε μιλίων σὲ ὁρκίζω εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Θεοτόκου μὴ ἀδικήσῃς τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνα. ὁρκίζω σε εἰς τοὺς εἴκοσι τέσσαρας πρεσβυτέρους τοὺς παρισταμένους καὶ λειτουργοῦντας τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντας: ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. *ὁρκίζω σε εἰς τὸν ἅγιον Σισίννιον καὶ Διόνυσον*...»[2]

Ἀναντίλεκτον εἶναι πλέον, ὅτι οἱ ἱππεῖς ἅγιοι εἶναι ἀνατολικῆς καὶ δὴ ἰρανικῆς καταγωγῆς· ὅθεν καὶ ὁ Βούλγαρος *N. Rostovtseff* οὕτως ἐχαρακτήρισε τὸν Θρᾷκα ἱππέα. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἱππέως ἐν τῷ ναῷ Bäzärklik, ὅστις μάχεται πρὸς δαίμονας ἁρπάζοντας παιδία, οὐδεμίαν ἀφίησιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς προελεύσεως τῆς παραστάσεως τοῦ *Σισιννίου*. Αὕτη εἰς τὸν χριστιανικὸν κύκλον τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ μαρτύρων εἰσήχθη ὑπὸ τῶν Μανιχαίων καὶ εἶτα ὑπὸ τῶν Βογομίλων μετεκομίσθη εἰς Θρᾴκην. Ἄξιον θαυμασμοῦ εἶναι, ὅτι τὸ γεγονὸς τοῦτο διαμνημονεύεται ὑπὸ δημώδους παραδόσεως διασωθείσης εἰς γειτονικὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας, εἰς τὸ Φανάριον τῆς Σηλυβρίας. Εἶναι ἐξορκισμὸς ἢ γήτευμα πρὸς τὴν *Γυλοῦν* μετ' ἐπικλήσεως πρὸς τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅστις διὰ τῶν ἀκαταλήπτων ἐπιθέτων *δίσηνε* καὶ *τρίσηνε* συνδέεται πρὸς τὸν ἅγιον *Σισίννιον*. Τὸ κείμενον παραλαμβάνεται ἐνταῦθα, ὅπως ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς φιλοπόνου δεσποίνης *Ἐλπινίκης Σταμούλη Σαραντῆ* ὡς «Γήτεμα τσαλαπατημένης»[3], εἰς ἧς τὸν ὀμφαλὸν ἀκουμβᾷ «μαυρομάνικον μαχαῖρι» καὶ μετὰ τὴν μαγικὴν «καλὴ μέρα» λέγει:

Ἁγιὰ Μαρίνα ἀνέβαινε ἀπὸ τὸ Γεροσέλιο[4]
τὸ καλαμάρι της κρατεῖ καὶ τὴ γητειά της λέγει:
Ἀῆ Γ ι ώ ρ γ η μ' δ ί σ η ν ε, δ ί σ η ν ε καὶ τ ρ ί σ η ν ε,

---

1. Anecdota atheniensia, fasc. XXXVI, τόμ. I. Textes grecs inédits relatifs à l'histoire des religions par *Arm. Delatte* (Biblioth. de la faculté ... de l'université de la Liège). Liège-Paris, 1927, σ. 98-99.

2. Αὐτ. σ. 249. εἶναι δὲ ἐξορκισμὸς ἢ ἡ εὐχὴ ἐπιγεγραμμένη εἰς ὄνομα τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου. Τοιούτους ἐξορκισμοὺς ἀναφέρομεν εἰς τὸ βιβλίον: «Δασονομία καὶ γεωπονία πάλαι τε καὶ νῦν...» Ἀθῆναι, 1935, σ. 260 ἑ. διὰ τὰ βλαπτικὰ τῶν ζῴων, πτηνῶν, ἐντόμων καὶ δὴ ἀκρίδων κ.τ.τ. (εἶναι δὲ συνηθέστατοι ἐν τῇ Θρᾴκῃ. βλ. «Ἀρχαῖα ἐπιγράμματα γεωπονικὰ» μετὰ μεταφράσεως καὶ σχολίων σ. 226-260).

3. Πατημένος ἢ τσαλαπατημένος λέγεται ἡ ἐκ τοῦ ὀμφαλοῦ πάσχουσα, ἴσως διότι φαντάζονται, ὅτι ἀερικόν τι ἐπάτησε τὴν κοιλίαν.

4. Ἱεροσόλυμα.

δέσε καὶ χαλίνωσε τὴ Γ ε λ λ ο ῦ, τὸ μιαρό [1].
τὸ κακὸ τὸ πονηρό, καταπόδι τὸ Κλωθῶ.
καὶ τὴ νύχτα πορπατεῖ καὶ τὰ τζάτζαλα φορεῖ
νὰ πάγ' σαράντα ὀργυιὲς μακρυὰ κτλ. [2].

Ὁ *Ψελλὸς* διέσωσεν ὑπὸ τὸν τίτλον. «*Ἀποστροφὴ τῆς μιαρᾶς καὶ ἀκαθάρτου Γυλλοῦς*» παράδοσιν βυζαντινήν, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ὁ ἅγιος *Σισίνιος*. Τὸ περιεχόμενον εἶναι τὸ ἑξῆς. Ἡ *Μελετινὴ* ἐπὶ βασιλείας Τραϊανοῦ ἐγέννησεν ἓξ παιδία, ἅπερ «καὶ συνέλαβεν ἡ μιαρὰ καὶ ἀκάθαρτος *Γυλλοῦ*» καὶ πάλιν ἐνεγαστρώθη καὶ κατέφυγεν εἰς τὰ Χαλκοπρατεῖα εἰς ὑψηλὸν πύργον καὶ ἐκεῖ καλῶς ἐξασφαλισθεῖσα ἔτεκε τὸ παιδίον.

«Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν ὁ ἅγιος *Σισίνιος*, *Σίνης* καὶ *Σινόδωρος* κατῆλθον τοῦ ἐπισκέψασθαι τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν καὶ γινόμενοι πλησίον τοῦ πύργου ἔκραξαν αὐτὴν λέγοντες, ἄνοιξον ἡμῖν, ἀδελφὴ *Μελετινή*.» Αὕτη καίτοι φοβουμένη κατῆλθε καὶ ἤνοιξε καὶ εἰσήγαγε τοὺς *ἐφίππους* ἀδελφούς, μεθ' ὧν ὡς μυῖα διεισέδυσε καὶ ἡ *Γυλλοῦ* καὶ ἀπέκτεινε τὸ παιδίον. Ἡ δυστυχὴς ἀδελφὴ ὠλόλυζε πικρῶς λέγουσα «ὦ *Σισίνιε*, *Σίνη* καὶ συνοδία, οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι παιδίον ἐγέννησα καὶ φοβοῦμαι ἀνοῖξαι; ἦλθεν ἡ μιαρὰ καὶ ἀπέκτεινε αὐτό. Τότε ἐκεῖνοι ἐτράπησαν εἰς καταδίωξιν αὐτῆς καὶ συνέλαβον αὐτὴν ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ὅπου εἰσῆλθον ἔφιπποι. Βιασθεῖσα ἐζήτησε γάλα ἐκ τῶν μαστῶν τῆς Μελετινῆς καὶ πιοῦσα ἐξέρασε τὰ παιδία ζῶντα. Μὴ ἀντέχουσα εἰς τὰς μαστιγώσεις εἶπε: ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, μὴ μὲ πολυβασανίσετε, καὶ ὀμνύω σας εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου καὶ εἰς τὸ κέρας τῆς σελήνης, ὅτι ὅπου γράφεται τὸ ὄνομά σας καὶ ἀναγινώσκεται ἡ πολιτεία σας καὶ τὰ ιβ' ἥμισυ ὀνόματά μου, οὐ μὴ τολμήσω προσεγγίσω ἐν τῷ οἴκῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' ἀπὸ τριῶν μιλίων φεύξομαι ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου» καὶ ἀποκαλύπτει τὰ 12 ὀνόματα αὐτῆς [3]. ἀκούσαντες ταῦτα οἱ ἅγιοι ἐθαύμασαν καὶ ἀνέσπασαν πλόκαμον ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, ὅνπερ ἐποίησαν σχοινία εἰς τοὺς ἵππους καὶ λαβόντες τὰ «*ἰδιόχειρα*» αὐτῆς ὀνόματα καὶ τὰ παιδία ζῶντα ἀπέλυσαν αὐτήν. Εἰσῆλθον εἶτα εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ἐδόξασε τὸν Θεόν. «Ὁ ἔχων τὴν ἀποστροφὴν (τὸν ἐξορκισμὸν) αὐτῆς οὐ μὴ ἀδικηθῇ».[4]

---

1. Τὸ κείμ. Μιαρώ.
2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 168, Θρακ. Α', σ. 407. τζάτζαλα φλυαρία.
3. Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τούτων, *Αἰγυπτιανὴ* καὶ *Ἀβυζοῦ*, *ὁ Ἀλλάτιος*, De templis graecorum, σ. 126 ἔχει καὶ *Βυζοῦ* (πβρ. Θρακ. πόλιν Βύζαν) *Μαρμαροῦ*. παιδοπνίκτρια καὶ *στρίγκλα*.
4. *Σάθα*, Μεσ. βιβλ. Ε', σ. 573—575. Ἕπονται τὰ ἑξῆς ἐξορκιστικά: «*Εὐχὴ τῆς Γυλοῦς*», «*Εὐχὴ ἑτέρα, τῆς Ἀβιζοῦς ἐξορκισμός*», «*Ἐξορκισμὸς τῆς Γιλλοῦς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Μάμαντος*», τὸ δεύτερον εἶναι φυλακτήριον (αὐτ. σ. 576—578). Ἐν κώδ. 210 (XVIII αἰῶνος τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης, φ. 86β : «Φυλακτήριον εἰς τὴν μηαρὰν Γέλουν». 87 : «Τζῆ Γέλους φυλακτήρη καὶ ἐτοῦτα τὰ σιμάδια δικά της» βλ. Catalogus codicum astrologicorum graecorum. Codices Athenienses, descr. A. Delatte, tom. X. Bruxellis, 1924, σ. 49. ἐν Σαρανταεκκλησίαις ἡ Γυλοῦ εἶναι ὄνομα κύριον.

Οἱ ἐξορκισμοί, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα μαρτυροῦσι, εἶναι θρᾳκικοί, ἐπομένως ὁ *Σισίννιος* ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἶχεν ἐνδημήσει ἐν τῇ θρᾳκικῇ παραλιακῇ χώρᾳ, ὅπου ὡς ἔφιππος συνήντησε τὸν Θρᾷκα ἱππέα καὶ ἐνετοπίσθη καὶ ἐνεκλιματίσθη ἔπειτα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. τὰ κοινὰ στοιχεῖα ἀνακαλύπτομεν εἰς τὴν διήγησιν τῆς δρακοντοκτονίας καὶ εἰς τὰ παρὰ τοῦ *Ψελλοῦ διασωθέντα* ἀνέκδοτα περὶ Γυλλοῦς, ἥτις ἀντικατέστησεν ἐνταῦθα τὰ βάρβαρα ὀνόματα τῆς Αἰγύπτου, προσεκτήσατο δὲ καί τινα θρᾳκικὰ ἐπωνύμια, ἅπερ πιστοποιοῦσι τὴν προέλευσιν τῶν ἐξορκισμῶν ! Ἐν τέλει τῆς παραγράφου ἀναγράφομεν τοῦ Ρώσου Χρ. Λοπάρεφ τὸ σπουδαῖον ἄρθρον «Ἡ νεωτάτη φιλολογία περὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου» δημοσιευθὲν ρωσιστὶ ἐν τοῖς «Βυζαντ. Χρονικοῖς» Π)πόλεως, τόμ. XX, 1913 τεῦχ. 1, σ. 25—50. Μανθάνομεν, ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἅγιον τιμὴ καὶ εὐλάβεια Ἑλλήνων, Λατίνων, Ρώσων, Γεωργιανῶν, Κοπτῶν, Σύρων, Γερμανῶν, Κοπτῶν καὶ Κελτῶν προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τροπαιοφόρου παρίσταται ὁ ἀγὼν τῆς νίκης τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ σταυροῦ.

Κεφ. III. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν ταῖς παραδόσεσι πανθρᾳκικὴ ἁγιολογικὴ μορφή. 1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας. 2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος, νέαι δημώδεις παραλλαγαὶ καὶ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ συναξάριον, ἡ κοινὴ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἀρακλειανός. Οἱ δύο καβαλλαραῖοι.

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας.

Ἡ «ἱπποπόλος» Θρᾴκη ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἔχῃ τὸν λατρευτὸν ἱππέα καὶ κατώρθωσε νὰ ἔχῃ. Ἀπὸ τοῦ γηγενοῦς Θρᾳκὸς ἱππέως, ὅταν ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ ἐθαμβώθη πρὸ τοῦ «ἡλίου τῆς δικαιοσύνης», μετεβίβασε τὴν εὐλάβειαν τὴν λατρείαν αὐτῆς εἰς τὸν μετανάστην ἅγιον *Γεώργιον*. Ὁ λαὸς ἐτοποθέτησεν αὐτὸν λίαν ἐνωρίς, μόλις αἱ ἀκτῖνες τῆς νέας θρησκείας ἤρχισαν διασελαγίζουσαι τὸν θρᾳκικὸν οὐρανόν, εἰς τὸν σπουδαιότερον τῆς Προποντίδος λιμένα καὶ ἐγγὺς τοῦ Ἑλλησπόντου, εἰς τὴν Ἡράκλειαν. ἐκεῖ παρέσχεν αὐτῷ τὴν ξενίαν, εἰς τὸ προσκυνητάριον τοῦ ἁγ. *Νικολάου*. Εἰς τὴν ξηρὰν εἶχε τότε προστάτην καὶ πολιοῦχον, τὴν ἁγίαν *Γλυκερίαν*, ἐν Ἡρακλείᾳ καὶ τὴν ἁγίαν Σεβαστιανὴν ἐν Ραιδεστῷ, τὰς παρθενομάρτυρας. ἠθέλησε τὸν προσφοιτήσαντα νέον ἅγιον, τὸν ἐπὶ τοῦ ἱπταμένου ἵππου καθήμενον, νὰ ἔχῃ φρουρὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, εἰς ἐποχήν, ὅτε ἡ ἐκ τῆς πειρατείας κίνδυνοι ἦσαν συνεχεῖς, καὶ σύμπλουν τῶν πλεόντων καὶ τῶν ναυτιλλομένων σωτῆρα. Ὁ ἵππος ἐν τῇ θέᾳ συγχέεται πρὸς τὴν καταιγίδα, ὡς ἀριδήλως βλέπομεν ἐν τῷ

ποιήματι τοῦ *Βορέου*, ὅστις γονιμοποιεῖ τὰς φορβάδας τοῦ *Ἐριχθονίου*. Οἱ ἵπποι ἀφίπτανται χωρὶς νὰ θλάσωσι τοὺς στάχεις τοῦ πεδίου, ἅπτονται τῆς ἐπιφανείας τῆς κυανῆς θαλάσσης καὶ συγχέονται πρὸς τὴν κυματαγωγήν. Ἡ γραφικὴ παρ' Ὁμήρῳ παράστασις περὶ τῶν ἐν Ἴδῃ ἀγελαίων φορβάδων :

«Αἱ δ' ὑποκυσσάμεναι ἔτεκον δυοκαίδεκα πώλους.
αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλων.
ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον». (Ἰλιαδ. Υ, 225—229).

Ἡ Θρᾴκη ἦτο ἡ πατρὶς τοῦ ἵππου, ὅπως καὶ ἡ πατρὶς τῶν ἀπὸ βορρᾶ καταιγίδων.[1] Ἐκ τῆς θρᾳκικῆς θαλάσσης καταφέρονται βιαίως τὰ ἄγρια κύματα, ἀλλ' ἐν τῷ ἵππῳ προφανῶς συμβολίζεται ἡ τρικυμία καὶ τὸ μετὰ λευκῆς τῆς χαίτης ἀνυψούμενον κῦμα. Ἐντεῦθεν ὁ ἵππος παρήχθη ὑπὸ τοῦ *Ποσειδῶνος* καὶ χρησιμεύει πρὸς τὸ ἀσκεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι ἐν οἷς τόποις λατρεύεται ὁ θεὸς οὗτος.[2] Ἄλλως τε εἴδομεν, ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως ἐπλάσθη παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὅπου συνήντησεν ὁ *Ἀδὰμ* νὴτ δαιμονιῶσαν *Λιλίθ*. Θαυματουργὸς λοιπὸν καὶ προστάτης τῶν ἐν τρικυμίαις ἐπικαλουμένων αὐτὸν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου *Νικολάου*.[3] «Ὅταν στὸ ταξεῖδι τοὺς πιάσῃ φουρτοῦνα οἱ θαλασσινοὶ τάζουν στὸν Ἀῆ *Γιώργη* τὸν Ἀράπη νὰ φθάσουν γεροὶ στὸ λιμάνι τῆς Ἡράκλειας, ποῦ ἦταν ἀσφαλισμένο καὶ δὲν τὸ εὕρισκε ὁ νοτιᾶς, καὶ νὰ τὸν πᾶνε ἀπ' ὅτι φόρτωμα ἔχουν στὸ καράβι. Στὶς μεγάλες νοτιὲς γέμιζε ἀπὸ καράβια μικρὰ καὶ μεγάλα, καΐκια, τριχαντήρια. Μόλις ἄραζαν ἀνέβαζαν στὸν *Ἀῆ Γιώργη* ἀπ' ὅτι φορτίο εἶχαν, στάρι, κριθάρι, ξύλα, κεραμίδια, κρομύδια, καὶ νὰ τοῦ ἀνάψουν λαμπάδα. Πολλὲς φορὲς γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ ἡ θάλασσα, ὅταν ἦταν ἀγριεμένη ἔρριχναν ἀπὸ τὸ καράβι λάδι γιὰ τὸν *Ἀῆ Γιώργη* καὶ τὸ λάδι ἔβγαινε μὲ τὸ τουλοῦμι στὸ ἁγίασμά του, ποῦ ἦτανε στὴν ἀκρογυαλιά».[4]

Ἀλλὰ δὲν ἀφέθη μέχρι τέλους ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἔνοικος τοῦ ἁγίου *Νικολάου*, ὅταν χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ μητροπολίτου *Γερασίμου* ἐκτήσατο ἴδιον οἴκημα, τὸν μεγαλοπρεπῆ ναόν, καὶ ἐξετόπισε τὴν θαυματουργὸν ἁγίαν Γλυκερίαν, τότε ἡ Ἡράκλεια ἀντικατέστησε πλέον τὴν Λύδδαν καὶ ἐγέ-

---

1. Ὁ σφοδρότερος τῶν ἀνέμων, ὁ βορρᾶς ἐν Μακεδονίᾳ λέγεται θρασκίας καὶ τραμουντάνα (transmontana, ὀρεινός).

2. *Hehn*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 39,45. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν δημώδη παροιμίαν ἀντικατέστησε τὸν ἅγιον *Νικόλαον : ἅγιε Γιώργη βοήθα με, κούνει καὶ σὺ τὸ χέρ σ'*. (Πετροχῶρι Μετρῶν, Θρᾳκ. ΙϚ', σ. 193).

3. Ὅπως ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ ἅγιος *Γεώργιος* κατ' ἀρχὰς ἦν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου *Νικολάου*, ἔπειτα ἐχωρίσθη, οὕτω καὶ εἰς ἄλλα παραλιακὰ μέρη ἀπαντῶμεν ἀμφοτέρων τοὺς ναούς· π.χ. ἐν Καλλιπόλει, ἐν Καλαμιτσίῳ κ.ἄ.

4. *Ἐλπινίκης Σταμούλη Σαραντῆ*, Ὁ ἅγιος Γεώργιος εἰς τὴν Θρᾴκην, Μεσ. γράμμ. Α', σ. 148—9.

νετο τῇ ἀληθείᾳ Ἁγιογεωργιούπολις· καὶ ὁ ἅγιος εἰς ἀνταμοιβὴν ἐπολλαπλασίασε τὰ θαύματα, οὕτως ὥστε κατηχμαλώτισεν αὐτὸς ὁ «τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτὴς» τὴν Θρᾴκην· διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια *νὰ πωλῶνται οἱ εὐλαβεῖς εἰς τὸν ἅγιον, νὰ γίνωνται σκλάβοι.* «Κάνει πολλὰ θαύματα καὶ μεγάλη ἡ χάρι του. Σὲ ὅλα τὰ γύρω χωρία πολὺ τὸν δοξάζουν καὶ τοῦ πηγαίνουν πολλὰ χαρίσματα. Πολλοὶ πουλιοῦνται σκλάβοι στὸν *Ἀῆ Γιώργη,* ὅταν εἶναι μικροί, καὶ ὅταν μεγαλώσουν καὶ θέλουν νὰ παντρευθοῦν ξεσκλαβώνονται, ἀφοῦ δώσουν λάδι ἢ παράδες, ὁ καθένας κατὰ τὴ δύναμί του, μετζῆτι ἕνα ἢ περισσότερα».[1] Ἕνεκα τῶν τεραστίων καὶ τῶν πολλῶν θαυμάτων ἐν Περίνθῳ ἢ τῇ Ἡρακλείᾳ ὠνομάσθη ὁ ἅγιος «Τροπαιοφόρος», διότι ἐνταῦθα συναντῶμεν τὸν τίτλον τοῦτον ὡς κύριον ὄνομα. Ὁ ἐξ Ἀγχῶνος τοῦ μεσαίωνος περιηγητὴς *Κυριακὸς* ἀνεκάλυψεν ἐνταῦθα λατινικὴν ἐπιγραφήν, ἧς διεσώζετο τὸ ἑξῆς μέρος :

[una cum] Tropaiophoro fratre.[2]

Ἀλλ' ἡ Θρᾴκη, ἡ κατ' ἐξοχὴν γεωργικὴ χώρα, δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνακηρύξῃ τὸν ἐπώνυμον τῆς γεωργίας καὶ προστάτην τῆς καρποφορίας, καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἐκλιπόντα θρᾳκικὸν θεὸν *Τελεσφόρον.*[3] Τοῦτον εὑρίσκομεν ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Αὐγούστης (Στάρα Ζαγορά) :

Ἀσκληπιῷ, Ὑγιείᾳ καὶ Τελεσφόρῳ
Συνέρως καὶ Ἑρμιόνη εὐχὴν ἀνέθηκαν.[4]

Ἡ γεωργία ἐν Θρᾴκῃ ἦν συνδεδεμένη τῇ λατρείᾳ. Ὁ *Ἡρόδοτος* γνωρίζει ἡμῖν, ὅτι αἱ Θρᾷσσαι καὶ αἱ Παιονίδες γυναῖκες «ἐπεὰν θύωσι τῇ *Ἀρ-*

1. Αὐτ. 149. Ἐν Σηλυβρίᾳ παρόμοιόν τι ἐγίνετο. Ὑπῆρχεν ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου εἰκὼν διφυής, ἀφ' ἑνὸς μὲν παριστῶσα τὸ γενέθλιον καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀγκαλοφοροῦσαν μητέρα. Ἐνώπιον αὐτῆς γίνεται ἡ πώλησις καὶ ἡ ἐξαγορὰ οὕτως : «Ἐν τῷ ναῷ ὁ νεωκόρος σύρει τὸν ἄνθρωπον ἐνώπιον τῆς εἰκόνος διὰ σύρματος λεπτοῦ δι' οὗ ἐδέσατο (sic) τὸν τράχηλόν του καὶ φωνεῖ «ὁ δεῖνα σκλάβος τῆς Παναγίας», καὶ εἶτα τὸν περιβάλλει ἕτερον σύρμα καὶ τὸν ἀπολύει. κατόπιν, ὁπότε θέλει ὁ αἰχμάλωτος, ἐκεῖνος ἔρχεται καὶ ἐξαγοράζεται, δηλ. ἀποθέτει τὸ σύρμα ἐκεῖνο καὶ προαιρετικῶς δίδει τῷ ναῷ ποσόν τι χρηματικόν». *Δράκου* Θρᾳκ. σ. 18—19.

2. Dumont, Inscript. et monuments figurés de la Thrace, σ. 44, 74 ἑ. Τοῦτο ἐγένετο, ὅταν τὸ τροπαιοφόρος εἶχα καταστῆ πλέον ἴδιον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου.* Οὕτω ἀντὶ κυρίου ὀνόματος χρῆται αὐτῷ *Ἰωάννης* ὁ Εὐχαΐτων· π.χ. «Λόγος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου», ἔκδ. *de Lagarde,* σ. 137.

3. *Preller,* Griech. Mythol. σ. 635,3 ὡς ἐπίθετον τῆς Γῆς τὸ τελεσφόρος.

4. Θρᾳκ. Η', σ. 105. Ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ Φιλιππουπόλεως τῷ 1921 εὑρέθη ἀνάγλυφον (2,70×0,80) ὀκτάμορφον. Ὁ μικρὸς τὸ δέμας *Τελεσφόρος* ὡς θρᾳκικὸς θεὸς κατὰ τὸν *Reinach* φέρει καυσίαν καὶ ἀχειρίδωτον χλαῖναν. Δηλοῖ δὲ τοὔνομα τὸν φέροντα τελείους, ὡρίμους καρπούς, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἀρίστην τῶν τροφῶν· διὸ καὶ συνάπτεται τῇ Ὑγιείᾳ. Περίεργον εἶναι ἡ εὐχὴ τῶν κολλύβων ἄρχεται ἀπὸ τῆς λέξεως ταύτης : «Ὁ πάντα τελεσφορήσας τῷ λόγῳ σου, Κύριε, καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφύειν καρποὺς εἰς ἀπόλαυσιν καὶ τροφὴν ἡμετέραν κτλ» Εὐχολ. μέγα, Βενετία, 1862, σ. 496.

τέμιδι τῇ βασιλῄτῃ, οὐκ ἄνευ πυρῶν παλάμης» πράττουσι τοῦτο [1]. Ὁ *Αὐλουξένης Αὐλουξένιος* ἐπὶ ἀναγλύφου :

«Ἀπόλλωνι ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτη-
ρίας καὶ τῶν ἰδίων ἀμπέλων ἐπὶ ἄ-
κραν εὐχαριστήριον ἀνέθηκε. [2]

Εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ψάλλει ἡ Ἐκκλησία πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι :

Τοῦ Χριστοῦ τὸ γεώργιον,
τὸν γενναῖον ἐν μάρτυσι, . . .
κλῆμα τὸ ἀείζωον
τῆς ἀμπέλου τῆς ζωῆς
τὸν καρπὸν ἐξανθήσαντα κτλ. [3]»

Τοῦτο ἐγένετο, ὅταν πλέον τὸ τροπαιοφόρος κατέστη ἴδιον γνώρισμα τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*. Οὕτω χρῆται αὐτῷ ὁ *Ἰωάννης* Εὐχαΐτων : «Λόγος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου» κτλ. (ἐκδ. de Lagarde. Gottingae, 1882, σ. 137. Κατὰ δημώδη παράδοσιν ἐν Ἡρακλείᾳ τὴν παραμονὴν τῆς ἑαυτοῦ μνήμης ὁ ἅγιος φεύγει ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τρέχει εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ εὐλογεῖ τὰ σπαρτὰ καὶ λέγει :

«Σ' ἀφίνω γειὰ ριζίτσα μου
καὶ στὸ καλὸ κορφίτσα μου» (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 151).

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον προστάτην θεὸν δι' ἑκάστην τοῦ ἔτους ὥραν, ὡς γράφει ὁ *Μακρόβιος :*

«Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ΙΑΩ,
χείματι μὲν *Ἀΐδην, Δία* δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἥλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν *Ἴακχον.* [4]»

Ἀλλὰ πρὸς τὸ Ἐλευσίνια μᾶλλον συντρέχει τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ὁ δὶς τοῦ ἔτους ἑορτασμὸς κατὰ τὴν ἄνοιξιν (23 Ἀπριλίου) καὶ τὸ φθινόπωρον (3 Νοεμβρίου). Εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου ἡ ἁγία ἡμῶν ἐκκλησία ἑορτάζει τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ τοῦ ἁγίου (ἡ Λύδδα εἶναι ἐν Παλαιστίνῃ ἀπέχουσα ἐξάωρον τῆς Ἐμμαούς. Οὗτος ἱδρύθη ἐπὶ τοῦ Μ. *Κωνσταντίνου*, καὶ ἅμα τοῖς ἐγκαινίοις κατετέθη καὶ τὸ λείψανον τοῦ μεγαλομάρτυρος. Κατὰ τὸ χρονικὸν τῶν σταυροφόρων τοῦ Δουχατίου Τρηχέως (Παρισ. 1620, σ. 312 τὸν ναὸν ἔπειτα «ἐπῳκοδόμητο. ἀλλὰ τοῦτον ὀλίγῳ πρόσθεν τῆς τῶν ἡμετέρων ἀφίξεως οἱ βάρβαροι κατηρείφεσαν». Οἱ δὲ Ἡρακλειῶται πανηγυρίζουσα τὴν ἡμέραν ταύτην, «διότι ηὗραν τὴν εἰκόνα του τότε καὶ οἱ Γιώργηδες κάμνουν ἄρτους» (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 150). ἤτοι κατὰ τὴν ἀνθοφορίαν καὶ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ὀργώσης φύσεως, ὡς καὶ τὸ τέλος τῆς καρποφορίας, ὅτε συντελεῖται ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος τῆς

1. Μοῦσαι, Δ'. 33. 2. C.I.G, 2054. 3. Τροπάριον τῶν αἴνων, Νοεμβ. 3.
4. Saturn. I, 40. Τὸ ΙΑΩ εἶναι τὸ συμβολικὸν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ὄνομα ὡς ἀπεδείξαμεν ἐν διατριβῇ «Εἰς μνήμην *Σπυρίδωνος Λάμπρου*», Ἀθῆναι, 1933, 223ἑ.

φυτικῆς οὐσίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ σύλληψις καὶ κυοφορία αὐτῆς. ἤτοι ἡ ἀνάστασις τῆς νεκρᾶς φύσεως, σύμβολα ταῦτα τοῦ τῷ αἵματι τοῦ μαρτυρίου ἀναγεννωμένου *Τροπαιοφόρου*· διὸ καὶ συμπίπτει ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «κοινὰ δὲ καὶ τἄλλα τὰ παρὰ τῆς ὥρας καρποφορούμενα,» γράφει ὁ *Ἰωάννης* Εὐχαΐτων «ὧν ἐπίσης ἁπάντων τῇ μαρτυρικῇ τελετῇ πρὸς τὴν ἀναστάσιμον μέτεστιν.» [1] Καὶ ὁ ἑορτασμὸς οὗτος πολλὰ αὖθις τὰ κοινὰ ἔχει καὶ πρὸς τὸν τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου* κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐποχὴν πανηγυριζομένου, ὡς θαυμασίως διεξέρχεται ὁ εἰρημένος κλεινὸς ἐπίσκοπος ἐν τῷ λόγῳ «εἰς τὴν μνήνην τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος *Θεοδώρου* τοῦ Τήρωνος ἤτοι εἰς τὸν ἀνθισμὸν» γράφων: «ἔαρ γὰρ ἡ βασίλισσα νυνὶ τῶν ὡρῶν, καὶ τοῦ ἔαρος ἤδη τὸ λῆγον, οὐ τὸ ἀρχόμενον, ὥστε δύο καιρῶν τῶν καλλίστων ἐξόχως καὶ τερπνοτάτων, ἔαρος τε καὶ θέρους ἐν μέσῳ τὴν ἡμέραν λαχεῖν καὶ τὸ φαιδρὸν ἑκατέρωθεν προδήλως καταπλουτεῖν... καθ' ἣν ὅ τε ἥλιος εἰς ἄκρον ὕψος ἐπῆρται καὶ τηλαυγεστέρας ἐκεῖθεν ἐπαφίησι τῇ γῇ τὰς ἀκτῖνας, σελήνη δὲ νύκτα καὶ ἀστέρες φαιδρύνουσι... συναυγάζοντες ἀλλήλοις καὶ συνεκλάμποντες, ὑφ' ὧν ἥ τε νὺξ εἰς ἡμέρας ὄψιν μεταποιεῖται καὶ τὰ οὐράνια κάλλη πανταχόθεν προβάλλοντα μαρμαρυγὰς ἐξαισίους ἥδιστόν εἰσι θέαμα τοῖς ἐκείνων φιλοθεάμοσιν. ὅ τε πάλιν ἀὴρ τὴν πασῶν νῦν ἀρίστην κέκραται κρᾶσιν, ζωογόνους μὲν αὔρας καὶ τελεσφόρους ἀναδιδούς, καρποῖς τε καὶ ζῴοις ἀναγκαιοτάτας καὶ σωτηρίους, ὑετοὺς δὲ ὡρίους τοῖς κόλποις ἐπιπέμπων τῆς γῆς· ἡ δὲ τὸν ἑαυτῆς κόσμον, ὥσπερ νύμφη φιλόκαλος ὡραίως ἠμφιεσμένη, βρύει μὲν φυτῶν κάλλεσι καρπῷ βριθομένων καὶ τῇ κόμῃ τῶν φύλλων κατεστεμμένων, βρύει δὲ λειμῶσι καὶ ἄνθεσι καὶ πυκνότητι πόας...» [2]

Ἐξαιρετικῶς πρὸς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ἐξεπόνησεν *Δαβὶδ* ὁ Ἀττικὸς (ἴσως Ἁγιορείτης) ᾀσματικὸν κανόνα πρὸς τὸ Ἀναστάσεως ἡμέρα, ἤτοι πρὸς τον πασχάλιον. ὅπου αἱ ὑποθέσεις τῶν δύο ἑορτῶν θαυμασίως καὶ ἁρμονικῶς συνδυάζονται.[3] Λαμπρὸν εἶναι τὸ δοξαστικὸν τῶν αἴνων:

---

1. «Λόγος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου μετὰ τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα τελουμένην», ἔνθ' ἀνωτ. σ. 139. ὁ λόγος οὗτος ἐξεφωνήθη παρουσίᾳ «τῶν φιλοχρίστων καὶ φιλομαρτύρων» βασιλέων ἐν Κ]πόλει ἐν τῷ ἐπωνύμῳ θαυμασίῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος, ἐν τῇ εὐαγεῖ μονῇ τῶν Μαγγάνων (αὐτ. σ. 139—140).

2. αὐτ. σ. 134—5 καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ ἐκθειάζων τὰ κάλλη τῆς φύσεως συμπανηγυριζόντων καὶ πάντων τῶν ἐμψύχων ὄντων. «καὶ ἡ ἑορτή, ἐπιλέγει, *ἀνθοφόρια*, ὥσπερ ἤδη παρά τισι καὶ ῥοδισμὸς εἶτουν ἀνθισμὸς προηγόρευται» αὐτ. 135.

3. Ἡ τοιαύτη παρῳδία ἐπέδωκε μέχρις ἀηδίας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. καὶ εἰς κοσμικὰ ἔτι πρόσωπα ἐγένοντο κανόνες πρὸς τὸ Ἀναστάσεως ἡμέρα· Περὶ τούτου βλ. διεξοδικῶς τὸ 9 κεφάλαιον τῆς πραγματείας ἡμῶν «Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησ. βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ ὀρθ. ἀνατ. ἐκκλησίᾳ (ἀπόσπ. ἐκ τῆς Νέας Σιών, Ἱεροσόλυμα, 1936, σ. 233 ἑ.)

«Ἀνέτειλε τὸ ἔαρ, δεῦτε εὐωχηθῶμεν.
ἐξέλαμψεν ἡ ἀνάστασις, δεῦτε εὐφρανθῶμεν.
ἡ τοῦ ἀθλοφόρου μνήμη
τοὺς πιστοὺς φαιδρύνουσα ἀνεδείχθη·
διὸ φιλέορτοι,
δεῦτε μυστικῶς αὐτὴν πανηγυρίσωμεν κτλ.»

Ὅθεν καὶ ἡ πασχαλιὰ ἐν Ἡρακλείᾳ ὠνομάσθη *Ἁγιωργιά.* [1]

Ἀλλὰ λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ κοντάκιον πρὸς τὸ Ὁ ὑψωθείς :

Γεωργηθεὶς ὑπὸ θεοῦ ἀνεδείχθης
τῆς εὐσεβείας γεωργὸς τιμιώτατος,
τῶν ἀρετῶν τὰ δράγματα συλλέξας ἑαυτῷ·
σπείρας γὰρ ἐν δάκρυσιν
εὐφροσύνην θερίζεις;·
ἀθλήσας δὲ δι' αἵματος
τὸν Χριστὸν ἐκομίσω κτλ.»

Διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ἐμαρτύρησαν καὶ *Γλυκέριος* ὁ γεωργός, ὅστις ἐπίστευσεν εὑρισκομένου τοῦ ἁγίου ἐν τῇ φυλακῇ, διότι ἀνέστησε τὸν βοῦν αὐτοῦ, καὶ ὁ *Θερινός*. Τὸ θαῦμα τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς πάπυρον Negeb τοῦ VI—VII αἰῶνος ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ Colt τῷ 1937. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Casson καὶ E. L. Hettich (βλ. Excavations at Nessana, tom. II. Literary Papyri, Princeton, 1950, σ. 128—142). Ἐντεῦθεν καὶ προστάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς γεωργίας. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς «ὁ Ἅη Γιώργης βγαίνει ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ τρέχει μέσα στὰ χωράφια γιὰ νὰ μεγαλώσουν τὰ σπαρτὰ καὶ λέγει : Σ' ἀφίνω γειὰ ριζίτσα μου καὶ στὸ καλὸ κορφίτσα μου». (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 151). Οἰκογενειακῶς κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὡς ἀρχὴν τῆς πλήρους ἀνοίξεως, ἐξήρχοντο εἰς τὰς ἐξοχάς, ὅπως χαιρετίσωσι τὴν ἄνοιξιν. Ἐνιαχοῦ (εἰς τὸν Σκοπὸν) πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἔσπευδον εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπως ἀλλαχοῦ τὴν πρωτομαγιάν, νὰ κόψωσι στάχεις ἀπ' ἐκεῖ, ὅπου τὸ πρῶτον ἔσπειραν, ἵνα κομίσωσιν οἴκαδε ὡς ἀπαρχήν.[2] Κατὰ ταῦτα ἔχομεν ἅγιον Γεώργιον ἀνοιξιάτικον καὶ φθινοπωρινόν. Πᾶσαι αἱ γεωργ. πράξεις τὰ συμβόλαια καὶ αἱ μισθώσεις γίνονται κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχάς, αἱ μὲν διὰ τὸ θέρος, αἱ δὲ διὰ τὸν χειμῶνα. Ἐν Ἠπείρῳ τὸ γεωργικὸν κατάστιχον λέγεται «ἁγιογεωργήσιον» καὶ «ἁγιοδημητρήσιον» διφτέρι (=διφθέρα, ὡς ὠνομάζετο πρόπαλαι τὸ χαρτὶ) βλ. «Ἠπειρ. Χρονικά», ΙΕ, 1939, σ. 16—17. Ἐν Ρωσίᾳ οἱ χωρικοὶ ἐπλήρωνον τοὺς φόρους εἰς δύο δόσεις πρὸς τοὺς γαιοκτήμονας. Ὁ δὲ «Κῶδιξ Ἰωάννου Γ'» ὑπήγαγε πάσας τὰς προθεσμίας εἰς τὸν φθινοπωρινὸν

---

1. Μεσ. γράμμ. Α'. 165.
2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 159.

ἅγ. Γεώργιον (βλ. Ἱστορ. Ρωσίας ὑπὸ Αἰκ. Στσεπκίνας, μετάφρ. Π. Λέφα ἐν Βιβλ. Μαρασλῆ, σ. 160). Ἀλλ' ἡ ἑορτὴ αὕτη εἶναι καὶ ποιμενική, διότι κατ' αὐτὴν καταμετροῦσι τὰ ποίμνια, ἐνοικιάζουσι τὰς βοσκάς, (ὅπως καὶ οἱ γεωργοὶ συνάπτουσι συμβόλαια καὶ «πιάνουσι» τοὺς δούλους καὶ ἐργάτας) καὶ ἀπὸ τῶν πεδιάδων ἀνέρχονται εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἵνα παραθερίσωσι μετὰ τῶν ποιμνίων, ἀφοῦ τελέσωσι τὴν θυσίαν τοῦ ἁγιωργίτου ἀμνοῦ (τότε κατὰ πρῶτον σφάζουσι ἀρνίον) καὶ ἐξετάσωσι τοὺς οἰωνοὺς ἐκ τῆς ὠμοπλάτης.[1] Ἀλλὰ τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου ἦν συνδεδεμένον μετὰ προσφορᾶς θυσίας ζῴων (κουρμπάνι), διότι ἐθεωρεῖτο *προστάτης τῆς κτηνοτροφίας*. Τὰ πρὸς σφαγὴν ζῷα ἔπρεπε νὰ εἶναι λευκά, ἐλούοντο καὶ ἐκαθαρίζοντο ἐπιμελῶς καὶ ἐστολίζοντο «μὲ ἄνθη γαρούφαλα καὶ τέλια». προσέδενον εἰς τὰ κέρατα κηρία καὶ ὡδηγοῦντο πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ ἁγίου, ὅπου ἐπάτουν εἰς κάσαν διὰ νὰ ἀσπασθῶσι (νὰ λείχωσι διὰ τῆς γλώσσης) τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου, καὶ ἀφοῦ περιεφέροντο πέριξ τοῦ ναοῦ, ἐκοιμῶντο πρὸ τῆς εἰκόνος.[2] Ἐκ τοῦ αἵματος ἔπρεπε διὰ τοῦ δακτύλου οἱ προσκυνηταὶ νὰ βάψωσι τὰ μέτωπα, ἀκριβῶς ὅπως ἐγίνετο εἰς τὰ Ἐλευσίνια, ἀλλὰ πρὸ τῆς θυσίας ἔδει καὶ ὁ παπᾶς νὰ διαβάσῃ τὴν εὐχὴν ἐπὶ τοῦ θύματος. Ἐκ τῶν σφαγίων τοῦ ναοῦ ἔτρωγον ὅλοι ὁμοῦ συγκροτοῦντες τὰς ἀρχαίας ἀγάπας καὶ ἀγῶνας καὶ χοροὺς ἔπειτα. «. . . στὰ παληὰ χρόνια τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀῆ *Γιώργη* ἕνα λάφι ἀπὸ τὸ βουνὸ ἔρχουνταν μονάχο στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα νὰ τὸ σφάξουν κουρμπάνι. Μιὰ φορὰ δὲν πρόφθασε ἀπὸ βραδὺς καὶ ἦλθε τὸ πρωῒ μέσ' τὸν ἵδρω πινημένο. Τὸ ἔσφαξαν χωρὶς νὰ ξεκουρασθῇ, καὶ δὲν ματαῆλθε τὸν ἄλλο χρόνο, μόνο ἦλθε φωνὴ σὲ μιὰ γυναῖκα καὶ τῆς εἶπε : Θέλω τὸ παιδί σου κουρμπάνι. Αὐτὴ δὲν γύρισε ἀπὸ τοῦ *Ἀῆ Γιώργη* τὸν λόγο καὶ τὸ ἔσφαξε, τὸ ἔπλυνε, τὸ παραγέμισε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ φουρνί. Ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ πάρουν τὸ κουρμπάνι ψημένο καὶ βρίσκουν τὸ παιδὶ μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι νὰ διαβάζῃ . . . Ὁ *Ἀῆ Γιώργης* λυπήθηκε ποὺ θὲ νὰ σωθῇ ὁ κόσμος κάμνοντας κουρμπάνι κάθε χρόνο ἕνα παιδὶ καὶ εἶπε : νὰ σᾶς δώσω ἕνα πρόβατο νὰ τὸ κάμετε κουρμπάνι στὴ μέρα μου. Ἀπὸ τότε κάθε χρόνο θὰ γίνῃ ἕνα πρόβατο κουρμπάνι στὸν Ἀῆ *Γιώργη*».[3] Ἐφέτος (δηλ. τῷ 1956) ἀνέγνων εἰς ἀθην. περιο-

---

1. Ὁπόση σημασία ἐδίδετο παλαιότερον εἰς τοῦτο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεπτῶν καὶ ἀγωνιστῶν τοῦ 1831 βλ. *Πολίτου*, «Ὡμοπλατοσκοπία» ἐν Λαογρ. συμμ. Α', σ. 77—7.

2. Μεσ. γράμμ. σ. 157. Αὐτὰ διηγεῖται ἡ δέσποινα *Ἐλπινίκη*, ὅτι συνέβαινον εἰς Τυρολόην, Αὕτη ἀναφέρει, ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἑώρταζον τὸν ἅγιον Γεώργιον διὰ θυσιῶν, ὅπως καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου γίνεται μάλιστα κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὸ νέον ! καὶ ὁ Σουλτάνος ἐμοίραζε 5000 ἀρνιὰ καὶ 1000 ἡ βασιλομήτωρ.

3. Ἐκ Τυρολόης τὸ ἀνέκδοτο ἔνθ' ἀνωτ. σ. 158—159 καὶ ἡ λαογράφος ἐκδότρια παραπέμπει εἰς τὸν Ἡρωϊκὸν τοῦ *Φιλοστράτου* III, 16, 18 (ἔκδ. Παρισ. 1878, σ. 278) ὅστις ἀναφέρει τὸ ἑξῆς : «Θηρία πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ *Ῥήσου* φοιτᾶν κατὰ δύο ἢ τρία, θύεσθαί τε οὐδενὶ δεσμῷ συνεχόμενα καὶ παρέχειν τῇ μαχαίρᾳ ἑαυτά». Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀποδεικνύει πῶς αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις ἐν Θράκῃ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων μετεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἥρωας τῆς θρησκείας.

δικὸν ἢ ἐφημερίδα τοῦ λογίου ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου Θρᾳκὸς ἄρθρον περὶ τῶν τοιούτων θυσιῶν ἢ κουρμπανιῶν τελουμένων μέχρι σήμερον. ἐν Θράκῃ.

2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος, νέαι δημώδεις παραλλαγαί, σχέσεις πρὸς τὸ συναξάριον, ἡ κοινὴ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἡρακλειανός.

Ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἀπέβη ὁ δημοφιλέστατος ἁγιολογικὸς τύπος τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ ᾄσματος τῆς δρακοντοκτονίας. Δὲν ὑπάρχει χώρα, ὅπου νὰ μὴ ψάλληται τὸ ᾆσμα τοῦτο, ὅπερ συγκινεῖ πᾶσαν ψυχήν, καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς δὲν ἐγένετο εἰσέτι διήγημα καὶ δρᾶμα, ὅπως ἡ *Γενοβέφα*. Ὁ *Παν. Σεφερλῆς* δημοσιεύσας παραλλαγὴν τοῦ ᾄσματος, ψαλλομένου ἐν Ἄργει κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ἔξωθεν τοῦ ναοῦ, ὅπου γίνεται καὶ χορός, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ἑορτὰς ὡς τραγούδιον [1], ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὸν *Ν. Πολίτην* νὰ γράψῃ «τὰ δημώδη ᾄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*»,[2] πραγματείαν περισπούδαστον. Ἐνταῦθα μετὰ διεξοδικὴν ἔρευναν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ διηγήματος τούτου ποιεῖται τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν 27 παραλλαγῶν τέως δημοσιευθεισῶν ἀπὸ διαφόρων ἑλλην. χωρῶν προερχομένων. Ἐκ Θρᾴκης ἔχει δύο μὲν ἐκ Βάρνης [3] τὸ τρίτον ἐκ Καρυῶν Καβακλῆ [4] καὶ τὸ τέταρτον ἐκ Σαράντα ἐκκλησιῶν [5]. Τελευταῖον ἐγνώσθησαν καὶ ἄλλαι παραλλαγαὶ ἐκ Θρᾴκης καὶ ἄλλων μερῶν :

1. Ἐξ Ἀσκοῦ τῆς Βιζύης.

Ἄχ, ἀῆ Γιώργ' ἀφέντη μου, ἀφέντη καβαλλάρη,
στὸ τόπο μας βγαίνει θεριὸ κάθε πρωῒ καὶ βράδυ.[6]

2. Ἐξ Ἀλατσάτων τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ *Ε. Σαβράμη*.[7]

Ἅη μου Γιώργη, ἀφέντη μου κι' ἀσημοκαβαλλάρη,[8]
ποῦ 'σαι ζωσμένος μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.

3. Ἐξ Ἑξαμιλίου ὑπὸ *Χαρ. Παρασκευοπούλου* [9].

Σῶσ' ἅη Γιώργη μου, ἀφέντη μ' καβαλλάρη,
θηριὸ βγαίνει στὸ τόπο μας σ' ἕνα βαθὺ πηγάδι.

1. Λαογρ. τόμ. Δ', 1913, σ. 66—67.
2. Αὐτ. σ. 185—235. Περαιτέρω βλ. Α. Β. Ρυστένκο, «Ἡ περὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ δράκοντος» παράδοσις ἐν τῇ σλαβορρωσικῇ φιλολογίᾳ δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς «Πραγματείαις τοῦ αὐτοκρ. σλαβορρωσ. πανεπιστημίου», 1910, τόμ. 112, σ. 542 ἑ. (ρωσιστί).
3. Τὸ μὲν α' ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Φιλ. Συλλ. Η', 500—1, τὸ β' ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Λαογρ. σ. 234 εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους.
4. Ὑπὸ *Λουλουδοπούλου* ἐν Συλλογῇ ἀνεκδότῳ, Βάρνη 1903, σ. 85—7.
5. Ὑπὸ τοῦ *Πολίτου* ἐν Λαογραφίᾳ, σ. 234—5.
6. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 166—7. Ἡ ἐκδ. κ. Ἐλπινίκη σημειώνει : «Παραλλαγὴ αὐτοῦ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Θρᾴκης. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν Βαϊντῆρι, Τσεσμέ, Βουρλά, Φώκιες, Γκιοὺλ-μπαξέ.
7. Μεσ. γράμμ. Γ', 1936, σ. 98—99.
8. Τὸ κείμ. ἀσήμω καβαλλάρη.
9. Ἀρχεῖον Θρᾳκικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσ. θησαυροῦ, τόμ. Α', 1934—5, σ. 51.

4. Ἐκ Παλατίων Προικονήσου ὑπὸ *Νικ. Λαμπαρίδου.*

Ἔχουμ' θεριὸ στὸν τόπο μας σ' ἕνα βαθὺ πηγάδι
κι' ἀνθρώπους τὸ ταΐζουνε κάθε πρωῒ καὶ βράδυ. [1]

Τὸ νέον εἰς τὴν παραλλαγὴν ταύτην εἶναι τὸ ἑξῆς ;

Τρεῖς μέρες ἐχυνότανε τὸ αἷμα μέσ' στὴ πύλη (γρ. πόλι)
μεγάλος θρῆνος ἔγινε στὶς εἰκοσιτρεῖς τ' Ἀπρίλη (σ. 90).

5. Ἐξ Ἀφθονίου τῆς Προικονήσου ὑπὸ τοῦ ἰδίου.[2]

Εἶδες καστέλι ὤμορφο! δράμι νερὸ δὲν ἔχει.
Ἂν ἔχῃ καὶ δράμι νερό, δράκος τὸ διαφεντεύει.
(τέλος) καὶ βάλε καὶ ζωγράφισε Χριστὸ καὶ Παναγία.
καὶ στὴ δεξιά του τὴν πλευρὰ βάλ' ἕνα καβαλλάρη,
ἀρματωμένο μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι.[3]

6. Ἐκ Ζακύνθου ὑπὸ *Λεων. Ζώη.*[4]

Ἁγιέ μου Γ ι ώ ρ γ η μάρτυρα κι' ἀφέντη καβαλλάρη,
ἀρματωμένος τὸ σπαθὶ καὶ τὸ χρυσὸ κοντάρι.
τώρα νὰ πῶ στὴ χάρι σου κι' ἀναθιβάλλω
γιὰ κεῖνο τ' ἄγριο τὸ θεριὸ τσῆ χώρας τὸ μεγάλο.

Κατὰ ταῦτα αἱ παραλλαγαί, αἱ ἐμοὶ γνωσταί, τοῦ ᾄσματος τῆς δρακοντοκτονίας ἀνέρχονται εἰς 34. Κατὰ τὴν συγκριτικὴν ἀντιπαραβολὴν τοῦ *Πολίτου* οὐσιώδης διαφορὰ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν, εἰμή, ποῦ μὲν ἡ διήγησις εἶναι ἐκτενεστέρα, ποῦ δὲ ἐπιτομωτέρα. καὶ εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ τοῦτο πῶς ᾆσμα ἀπὸ στόματος παραδιδόμενον ἐκ τῆς Κύπρου μέχρι τῆς Ἠπείρου καὶ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Θράκης διετήρησεν ἀλώβητα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα μετὰ θρησκευτικῆς ὄντως εὐλαβείας—εἶχον δίκαιον οἱ ἀρχαῖοι ἐκτείνοντες τὰς θρησκ. παραδόσεις εἰς ποίησιν ἔμμετρον.—Τὸ πεζὸν τοῦ θαύματος συναξάριον εὑρίσκεται εἰς κώδικας ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ὁ ἐν Φλωρεντίᾳ πίναξ τοῦ Ραφαὴλ μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θαύματος. ἀλλ' ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, τὰ τοιαῦτα συναξάρια κατεδίκασεν ἡ ἐκκλησία, δὲν ἐξεδόθη μετὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, οὔτε παρὰ τοῦ *Δαμασκηνοῦ Στουδίτου* εἰς τὸν «Θησαυρόν». Ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ Μεγ. Συναξαριστοῦ ἡγούμενος κ. Βίκτωρ εἰς τὸν Ἀπρίλιον (Ἀθῆναι, 1950, σ. 401—407) ἐν τέλει τοῦ βίου

1. Μεσ. γράμμ. Δ', 1939, σ. 87. Ὁ ἐκδότης ἥνωσε μετ' ἄλλου τὸ ποίημα, ὅπερ δέον νὰ χωρισθῇ. Κατὰ τὰ ἄλλα οὐδὲν κενὸν παρουσιάζεται, μόνον ἡ σύνθεσις εἶναι ὀλίγον χαλαρά. Εἰς τὸν στίχον : «Κόρη μ' ποῦ τὄβρες τὄνομα καὶ ποῦ τὸ *ἀμφιβάλλεις ;*» (σ. 89) γράφε ἀντιβάλλεις (ἢ ἀθιβάλλεις)=ἀναφέρεις (πρβλ. *Λουκ.* κδ', 17 : «τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες» (βλέπ. κατωτ.)

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 92—95.

3. Ὁ καλύτερος τύπος τῆς ἐπῳδοῦ, πλήρης καὶ ἀκριβής, ὡς εἴθισται ζωγραφιζόμενος ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ. Ἐπίμετρον τοῦ ΚΑ' τόμ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης σ. 176—7, ᾆσμα ἀρ. 76, ὁ *Ἁγιγεώργης* ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς δρακοντοκτονίας.

4. Μεσ. γράμμ. Β', 1934, σ. 283—286.

τούτου προσέθηκεν : «Ἕτερον θαῦμα τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Γεωργίου... περὶ σφαγῆς τοῦ δράκοντος» ἀπὸ κελλιώτην τῶν Καρεῶν τοῦ Ἄθωνος λαβὼν (τοῦ χιλιανδαρινοῦ κελλίου Πατερίτσα βλ. ἀνωτ. σ 12). Μόλις τῷ 1881 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Βεσελόφσκη* ἐκ κώδικος Μεδιολάνων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος,[1] καὶ ὑπὸ *Rystenko* ἐκ κώδικος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τῆς ἐν Ἄθωνι τοῦ ἁγ. *Παντελεήμονος* μονῆς τῷ 1909 ἐν Ὀδησσῷ. Κατὰ 40 δὲ ἐν ὅλῳ κώδικας τελευταῖον ὁ *Aufhauser*. Ὁ *Πολίτης* ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἐν τοῖς συναξαρίοις διήγησις ἐρανίσθη κατ' ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ δημώδους ᾄσματος, διότι λέγει : «ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸ δημοτικὸν ᾆσμα πάντων τούτων τῶν παλαιῶν μυθολογικῶν στοιχείων . . . καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἐκ τῶν ψυχωφελῶν στοιχείων τῆς διηγήσεως πείθουσιν ἡμᾶς κτλ.» [2] καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ προέλευσις αὐτοῦ ἐκ τῆς θρησκ. διηγήσεως.[3] Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἐκ τοῦ δημώδους ᾄσματος ἦν ἀδύνατον νὰ παραλαμβάνῃ ἡ ἐκκλησία καὶ νὰ υἱοθετήσῃ θαῦμα τοιοῦτον. Συμφωνοῦμεν δὲ ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ συμφωνία ἀμφοτέρων εἴς τινα σημεῖα καθιστᾷ πιθανώτατον, ὅτι τὸ ᾆσμα καὶ ἡ διήγησις ἐκ κοινῆς ἀπέρρευσαν πηγῆς. Ἀπέτυχε δὲ ὁ μακαρίτης παρ' ὅλην τὴν ἐξεζητημένην αὐτοῦ προσπάθειαν ν' ἀνακαλύψῃ τὴν πηγήν, ἣν ἐν τῷ ἀνωτέρω Ι κεφαλαίῳ ἐξεθέμεθα, καὶ κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι «αὐτὴ ἦτο ὁ περὶ τῆς δρακοντοκτονίας δημώδης μῦθος (τοῦ *Περσέως)*, ἢ ἀκριβέστερον παραλλαγὴ αὐτοῦ ἐπιχωρία . . . ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ εἰς τὸν ἀνώνυμον ἢ ἄλλως ὠνομασμένον ἥρωα εἶχεν ἐπιτεθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*».[4] Ἤδη διὰ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐκ τοῦ ἁγίου λογικοῦ κύκλου τῆς Αἰγύπτου προελεύσεως τῆς διηγήσεως ὁ ἀνώνυμος ἥρως ἦν ὄντως ὠνομασμένος, εἶναι ὁ ἅγιος *Σισίννιος.*

Θαῦμα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. ὁ φόνος τοῦ δράκοντος. Δέσποτα εὐλόγησον.[5]

«Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαῦμα ἀκούσαντες τοῦ μεγαλομάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Γεωργίου δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ τῷ μεγαλύναντι αὐτὸν καὶ

1. Ἐν Sbornik (=συλλογὴ) τῆς ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως, τόμ. ΧΧ, σ. 14—22), ὡς σημειοῦται ὁ *Πολίτης*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 197—215.

2. Αὐτ. σ. 214.

3. Μοὶ εἶναι ἀκατανόητον τοῦτο τὸ τελευταῖον, καὶ φέρω ὡς πρόχειρον παράδειγμα «Τὸ συναξάρι τοῦ ἁγ. Κασσιανοῦ» τοῦ *Βιζυηνοῦ* (ἐκδ. Λονδίνου, 1884, σ. 293), ὅπερ ἐκ θρησκ. δημώδους διηγήσεως μετεποιήθη εἰς στίχους, ὡς διηγεῖται τὸ γεγονὸς αὐτὸς ὁ ποιητής. (πρβλ. τοῦ *Παράσχου* τὸ «Ἁγιέ μου Παντελεήμονα, χαμόγελο τοῦ κόσμου».

4. Αὐτ. σ. 214.

5. «Miracula Sancti Georgii». edidit J. Aufhauser. Lipsiae, Teubner, 1913, σ. 113—128. ἀριθ. 12 ἐκ τοῦ ἐν Ρώμῃ κώδικος Angelicus 46 τοῦ XII αἰῶνος. Ὁ παρισινὸς τοῦ XI, ὁ περιέχων τοῦ ἁγίου τὸ μαρτύριον, δὲν ἔχει τὸ θαῦμα. Ὁ Aufhauser ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον κείμενον παρέθηκε καὶ τὸ νεοελληνικὸν ἐκ κώδικος Ἰωασαφαίων ἁγιογράφων τοῦ Ἄθω 308. Διὰ λόγους αὐθεντίας προετιμήσαμεν τὸ ἀρχαῖον.

δόντι τοιαύτην χάριν τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι Γεωργίῳ. τίς ἤκουσεν ἐξ αἰῶνος ἢ τίς ἑώρακεν πώποτε τὸ τοιοῦτον θαῦμα, ὃ ὁ παμμακάριστος ἐποίησεν;

«Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἐγένετο πόλις ὀνόματι Λασία καὶ ἐβασίλευεν ἐπ᾽ αὐτὴν βασιλεὺς ὀνόματι Σέλβιος· καὶ αὐτὸς ἦν πονηρὸς εἰδωλολάτρης, παράνομος, ἀσεβής, μὴ ἐλεῶν ἢ οἰκτείρων τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύοντας. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· ἐγγὺς γὰρ τῆς πόλεως ἦν λίμνη ἔχουσα ὕδωρ πολὺ καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ ὕδατι τῆς λίμνης πονηρὸς δράκων καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἐξερχόμενος κατέσθιεν αὐτούς. καὶ πολλάκις ὁ βασιλεὺς συναγαγὼν πάντα τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς πόλεμον ἐξῆλθον κατὰ τοῦ θηρίου καὶ ταραχθέντος τοῦ ὕδατος οὐκ ἴσχυσαν οὔτε τῷ τόπῳ προσεγγίσαι. Ὡς δὲ κατήσθιεν αὐτούς, κατεπείγοντο πονηρῶς, συναχθεῖσα ἡ πόλις ἐβόησαν πρὸς τὸν βασιλέα λέγοντες· «βασιλεῦ, ἰδοὺ ἡ κατοίκησις τῆς πόλεως ἡμῶν καλὴ καὶ ἀγαθὴ καὶ ἡμεῖς ἀπολλόμεθα κακῶς», καὶ λέγει ὁ βασιλεὺς «δότε ἀπογραφὴν πάντες ὑμεῖς καὶ δοθῇ ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν λαχμός, κἀγὼ ἔχω ἓν θυγάτριον μονογενῆ (sic) καὶ δίδωμι αὐτὸν ὡς καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ λαχμῷ μου· καὶ μὴ ἐκτριβώμεθα ἐκ τῆς πόλεως ἡμῶν». καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος τοῖς πᾶσιν καὶ ἤρξατο δίδειν ἕκαστος ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὰ νήπια αὐτῶν, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ λαχμὸς τοῦ βασιλέως. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνέδυσεν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ πορφύραν καὶ βύσσον, κοσμήσας αὐτὴν διὰ χρυσοῦ καὶ λίθου καὶ μαργαριτῶν, κρατήσας ποθεινῶς κατεφίλει αὐτὴν ὡς νεκρὰν ὀδυρόμενος μετὰ δακρύων καὶ ἔλεγεν· «ὕπαγε, μονογενῆ καὶ γλυκύτατόν μου τέκνον, τὸ φῶς τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν· τίνα, γλυκύτατόν μου τέκνον, περιβλέψομαι, ἵνα μικρὸν εὐφρανθῶ ; πότε γάμον σοι ποιήσω ; πότε θάλαμον ὄψομαι, πότε λαμπάδας ἀνάψω, πότε μελῳδήσω, πότε καρπὸν κοιλίας σου ὄψομαι ; οἴμοι γλυκύτατόν μου τέκνον, πορεύου, οὗ δίχα ἦν ὁ θάνατος, χωρίζομαί σου»· καὶ φησὶν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν λαόν· «Λάβετε χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ τὴν βασιλείαν μου καὶ ἄφετε τὸ θυγάτριόν μου»· καὶ οὐδεὶς αὐτῷ συνεχώρησεν διὰ τὸ δόγμα, ὃ ἐκεῖνος νενομοθέτηκεν· τότε ὁ βασιλεὺς βρύξας πικρῶς ὥρμησεν αὐτὴν πρὸς τὴν λίμνην· συνέδραμεν δὲ πᾶσα ἡ πόλις ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου πρὸς θεωρίαν τῆς κόρης.

Ὁ δὲ φιλάνθρωπος Θεὸς καὶ εὔσπλαγχνος μὴ θέλας (sic) τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν, θέλας δεῖξαι σημεῖον διὰ τοῦ πανενδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἦν ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὅστις εἶχεν ἀξίαν κόμης· ἐγένετο δὲ ἀπολυθῆναι τὸν στρατόν· ἤρχετο δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Καππαδόκων χώραν πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα. κατ᾽ οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ κατήντησεν ὁ ἅγιος ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ· καὶ ἐξένευσεν ἐν τῇ λίμνῃ ποτίσαι τὸν ἵππον αὐτοῦ· καὶ θεωρεῖ τὴν κόρην καθεζομένην καὶ τοῖς δάκρυσιν βρέχουσαν τοῖς γόνασιν καὶ περιβλέπουσαν ὧδε κἀκεῖσε καὶ ὀλολύζουσαν· ὁ δὲ ἅγιος πρὸς αὐτὴν εἶπεν· «Γύναι, τίς εἶ σὺ καὶ τίς ὁ λαὸς ὁ ἀπὸ μακρόθεν ἑστὼς καὶ [τί] ὁρῶντες μεγάλως θρηνοῦ-

σιν ;» ἡ δὲ κόρη φησίν· «πολλὴ ἡ ἀφήγησις τοῦ λόγου καὶ οὐ δύναμαί σοι λέγειν· ἀλλὰ φύγε, πρὶν κακῶς ἀποθάνῃς»· καὶ λέγει αὐτὴν [1] ὁ ἅγιος· «εἰπέ μοι, γύναι, τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ μὰ τὸν δεσπότην Θεόν, σὺν σοὶ ἀποθανοῦμαι, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπω». Τότε ἡ κόρη στενάξασα πικρῶς εἶπεν· «Κύριέ μου, ἡ κατοίκησις τῆς πόλεως ἡμῶν καλὴ καὶ ἀγαθή· καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ ὕδατι τῆς λίμνης πονηρὸς δράκων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐξερχόμενος κατήσθιεν τὸν λαὸν τῆς πόλεως· καὶ ἔδωκε δόγμα ὁ πατήρ μου καὶ ἀπέστειλέ με εἰς βρῶσιν τοῦ θηρίου, νῦν ἰδοὺ εἶπόν σοι πάντα· ἔξελθε ἐν τάχει»· ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ἅγιος λέγει τῇ κόρῃ· «μὴ φοβοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλὰ θάρσει»· καὶ ἠρώτησεν αὐτὴν λέγων· «ποῖον σέβας ἔχει ὁ πατήρ σου καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ;» ἡ δὲ κόρη φησὶν πρὸς αὐτόν. «Ἡράκλην καὶ Σκάμανδρον, Ἀπόλλωνα καὶ τὴν μεγάλην θεὰν Ἄρτεμιν»· ὁ δὲ ἅγιος λέγει τῇ κόρῃ». «Σὺ δὲ πιστεύεις εἰς τὸν ἐμὸν Θεόν ; μὴ φοβοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλὰ θάρσει». καὶ ἦρεν τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὁ μακάριος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν· «Ὁ Θεός, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφὶμ καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους, ὁ ὢν καὶ διαμένων ἀληθινὸς Θεός, αὐτὸς γινώσκεις τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶν μάταιαι, ὁ δείξας τὰ φρικτὰ σημεῖα τῷ θεράποντί σου Μωσῇ, δεῖξον καὶ ἐπ' ἐμοὶ τὰ ἐλέη σου καὶ ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθὸν καὶ ὑπόταξον τὸ δεινὸν θηρίον ὑπὸ τοὺς πόδας μου, ἵνα γνώσουσιν [ὅτι] πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ»· καὶ ἦλθεν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα. «Εἰσηκούσθη σου ἡ δέησις εἰς τὰ ὦτα Κυρίου, ποίει ὃ βούλει»· καὶ εὐθέως ἡ κόρη ἐβόησεν λέγων·[2] «Οἴμοι, κύριέ μου, ἔξελθε, ὅτι ἔρχεται τὸ δεινὸν θηρίον !» καὶ δραμὼν ὁ ἅγιος εἰς ἀπάντησιν τοῦ δράκοντος ἐποίησεν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ εἰπών· «Κύριε ὁ Θεός μου, μετάβαλε τὸ δεινὸν θηρίον τοῦτο εἰς ὑπακοὴν πίστεως τοῦ ἀπίστου λαοῦ τούτου»· καὶ τοῦτο εἰπὼν συνεργίᾳ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ τῇ εὐχῇ τοῦ ἁγίου ἔπεσεν ὁ δράκων εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου· καὶ λέγει ὁ ἅγιος τῇ κόρῃ· «Λῦσον τὴν ζώνην σου καὶ τὸ σχοινίον τοῦ ἵππου [μου καὶ φέρε μοι ὧδε»· καὶ λύσασα ἡ κόρη] δέδωκεν αὐτὰ τῷ ἁγίῳ, καὶ κατ' οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ ἔδησεν τὸν δράκοντα καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τῇ κόρῃ λέγων· «Ἄγωμεν αὐτὸν [ἐν] τῇ πόλει»· καὶ λαβοῦσα τὸν δράκοντα ἤρχοντο ἐν τῇ πόλει, ἰδὼν δὲ ὁ λαὸς τὸ παράδοξον θαῦμα καὶ ἐν φόβῳ [3] αὐτῶν γενομένων ἔμελλον φεύγειν διὰ τὸν φόβον τοῦ δράκοντος, ὁ δὲ ἅγιος Γεώργιος ἐβόησεν πρὸς αὐτοὺς λέγων· «Μὴ φοβεῖσθε, ἀλλὰ στήκετε καὶ ὁρᾶτε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πιστεύσατε εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ἀποκτενῶ τὸν δράκοντα»· καὶ ἐβόησεν ὁ βα-

---

1. Τὸ κείμενον εἶναι λίαν διδακτικὸν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τότε γραφομένης γλώσσης, ἥτις ἤρχισε νὰ παραλαμβάνῃ δημώδεις τύπους καὶ συντάξεις.
2. «ἡ κόρη . . . λέγων !» Οἱ σολοικισμοὶ εἶναι συμφυεῖς εἰς ἐκείνους, ὅπου ἀγράμματοι ὄντες ἐπιμένουσι νὰ ἑλληνίζωσιν ἢ μᾶλλον νὰ σολοικίζωσιν.
3. ἐν φόβῳ, ἴσως ἐμφόβων.

σιλεὺς καὶ πᾶσα ἡ πόλις· «Πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, εἰς Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον». καὶ ταῦτα ἀκούσας ὁ ἅγιος ἐξενέγκας τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἀπέκτεινε τὸν δράκοντα καὶ παρέδωκεν τὴν κόρην τῷ βασιλεῖ. τότε συνήχθη τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου δοξάζοντες τὸν Θεόν. Μετακαλεσάμενος δὲ ὁ ἅγιος Γεώργιος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ἐβάπτισεν τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μεγιστάνους αὐτοῦ καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐπὶ ἡμέρας δεκαπέντε ὡσεὶ χιλιάδας σμ΄ καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη τῷ τόπῳ ἐκείνῳ.

«Τότε Λασία ἡ πόλις ἀνήγειρεν πάνσεπτον ναὸν [1] εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου· καὶ ὅτε ᾠκοδομεῖτο ὁ ναός, ἐστὼς ὁ ἅγιος ἐν ἑνὶ τόπῳ καὶ ἐπευξάμενος ἐξῆλθεν πηγὴ ἁγιασμοῦ. τότε ἐπίστευσαν ὑπὸ τὸν Κύριον.

«Πολλά τε θαύματα καὶ σημεῖα ἐποίησεν ὁ ἅγιος Γεώργιος διὰ τῆς δοθείσης αὐτοῦ χάριτος».

Εἰς τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγίου, ὅπερ τόσον συχνῶς ἤκουον οἱ φιλογεώργιοι Θρᾷκες ἐν τοῖς ναοῖς θίγονται αἱ πλέον εὐαίσθητοι χορδαὶ τοῦ δουλεύοντος ὑπὸ τὴν σκληρὰν τῶν Τούρκων τυραννίαν χριστιανισμοῦ.

Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτὴς
καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστής,
ἀσθενούντων ἰατρός,
βασιλέων ὑπέρμαχος,
τροπαιοφόρε μεγαλομάρτυς Γεώργιε κτλ.

Εἰς τὸν πρῶτον στίχον ὑπονοεῖται ὁ λυτρωθεὶς παῖς, ὁ ἐπικαθήμενος ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου τοῦ δρακοντοκτόνου ἁγίου. Τὰ συναξάρια ἀναφέρουσι τρία τοιαῦτα θαύματα παίδων ἐλευθερωθέντων, τοῦ ὑπηρετοῦντος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐν Παφλαγονίᾳ, τοῦ υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ *Λέοντος Φωκᾶ* Παφλαγόνος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς μυτιληναίας χήρας συλληφθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Κρήτης Σαρακηνῶν.[2] Ἐντεῦθεν εἰς πολλὰς παραδόσεις, ὁ ἅγιος φέρεται ὡς προστάτης τῶν πασχόντων καὶ καταδυναστευομένων καὶ αἰχμαλωτιζομένων χριστιανῶν, ταχὺς εἰς βοήθειαν σπεύδων καὶ θαυματουργῶν.[3]

Κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην τῆς τουρκοκρατίας περίοδον, ὅτε τὰ μὲν

---

1. Βεβαίως ἡ ἀναγνώρισις ὡς ἁγίου καὶ ἡ ἀνέγερσις ναοῦ ἐγένοντο οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου,

2 βλ. *Aufhauser*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 3, 4, 9 καὶ *Πολίτην*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 224.

3. Βλ. δημοτικὸν ᾆσμα Ἀδριανουπόλεως Θρᾳκ. Β΄, 118,13. Ἕνα Τουρκὶ Τουρκόπουλο, ἕνα βασιλοπαίδι, μιὰ ρωμνιοπούλα ἀγάπησε καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ. καὶ 422,21. Ἕνα μικρὸ Τουρκόπουλο, ἕνα βασιλοπαίδι κτλ. Τελειοτέρα παραλλαγή, ἐν Αἴνῳ (Ἀμυγδαλιά) ἔνθα ᾄδεται, ὅτι «Ὁ κιὸρ τυφλίτης (=ὄφις ἰοβόλος) τσίμπσε τὸν Ἅϊ Γιώργη, καὶ ἀπὸ τότε τυφλάθκε καὶ βλέπ' μόνε τὸ πρωῒ τῆς γιορτῆς τ' ἅϊ Γιώργη πρὶν ἀπολύσ' ἡ ἐκκλησιά». Θρακ. Ζ΄, 274.

παιδία ἀπεσπῶντο βιαίως ἀπὸ τῶν μητρικῶν ἀγκαλῶν ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων, τὰ δὲ κοράσια ὑπὸ τῶν σατύρων ἀρχόντων :[1] τὸ καταφύγιον τῶν δυστυχῶν πλασμάτων καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἀπηλπισμένων ἦν ὁ Τροπαιοφόρος, ὁ ἀπαλλάξας τὴν βασιλόπαιδα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος. Εἰς τὴν δεινὴν ταύτην ἀνάγκην ἀντὶ πάσης ἄλλης δεήσεως ἐξεφωνεῖτο τὸ ᾆσμα τοῦ δρακοντοκτόνου ἁγίου—καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ μεγάλη αὐτοῦ διάδοσις—χαρακτηριστικὸν ᾆσμα εἶναι τὸ ἐν Σηλυβρίᾳ.

῾Αῆ Γιώργης ὁ ῾Αρακλειανὸς καὶ τὸ Τουρκόπαιδο

Ποιὸς εἶδε ἥλιο τὸ πρωί, ἀστρὶ τὸ μεσημέρι,
ποιὸς εἶδε τέτοια λυγερὴ νὰ φκιάνῃ τὸ φκιασίδι.
Παρασκευὴ τὸ ἔφκιανε, Σαββάτο τελειώνει,
τὴν Κυριακὴ τὸ ἔβαλε στὴν ἐκκλησιὰ πηγαίνει·
ὅσ᾿ ἄρχοντες τὴν εἴδανε, ὅλοι τὰ φέσια βγάλαν,
κι᾿ ἕνα παιδὶ τουρκόπαιδο, ἕνα βασιλοπαίδι
ἀγάπησε τὴν χριστιανὴ καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.
῾Η χριστιανὴ σὰν τ᾿ ἄκουσε πῆρε βουνὰ καὶ πάγει,
βάζει τὸν ἥλιο πίσω της καὶ τὰ βουνὰ μπροστά της.
κι᾿ ὁ Τοῦρκος ποὺ τὴν ἀγαπᾷ πέφτει τὸ καταπόδι.
῾Η κόρη ὅπου ἔφευγε στὸν ῾Αῆ Γιώργη τάζει :
«῾Αῆ Γιώργη μου ῾Αρακλειανέ, ἀφέντη μ᾿ καβαλλάρη,
«Κρῦψε με ἀπὸ τὸν Τοῦρκο νὰ σὲ πλέξ᾿ ἕνα στεφάνι, ὅλο μαργαριτάρι».
Ραγίσθηκαν τὰ μάρμαρα, πῆραν τὴν κόρη μέσα,
κι᾿ ὁ Τοῦρκος ποὺ τὴν φύλαγε στὸν ῾Αῆ Γιώργη τάζει :
«῞Οσιε ῾Αῆ Γιώργη μου ῾Αρακλειανέ, μεγάλο τ᾿ ὄνομά σου,
νὰ βαπτιστῶ στὴν πίστι σου, νὰ βγάλω τ᾿ ὄνομά σου,
νὰ φέρν᾿ ἁμάξι τὸ κερὶ καὶ δύο μαξιὰ θυμιάμα
καὶ μὲ τὴν καραβόβαρκα νὰ κουβαλῶ τὸ λάδι,
θὰ σὲ καπνίσω μάλαμα, θὰ σ᾿ ἀσημώσ᾿ μ᾿ ἀσῆμι,
θὰ κάμω τὸ στεφάνι σου ὅλο μαργαριτάρι,
τὴν κόρη ποῦδα σήμερα ταῖρι νὰ τὴν ἐκάνω».

---

1. ῾Υπάρχουσιν ἐν τῇ θρακικῇ λαογραφίᾳ περὶ τῶν ἀπαγωγῶν διηγήματα, ὧν ἀναφέρω δύο ἐνταῦθα τὸ ἓν παλαιότερον ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Α. *Σαμοθράκη* ἐν Θρακ. ΙϚ΄, σ. 404—411 περὶ νύμφης ἀριστοκράτιδος ἀπαχθείσης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τοῦ στεφανώματος, καὶ ὁδηγηθείσης εἰς πλοῖον, ἀλλ᾿ ἡ θάλασσα, εἰς ἣν ἐρρίφθη ἡ νεόνυμφος διὰ νὰ σωθῇ ἐχερσώθη ὡς ἐκ θαύματος καὶ ἐγένετο ξηρὰ καὶ οὕτως ἐσώθη. Τὸ ἕτερον συνετάχθη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Θρακ. ᾿Αρχείου κ. *Πολ. Παπαχριστοδούλου* «῞Οταν ἤμουν σκλάβα». Εἶναι τραγικὴ περιπέτεια τῆς ἀρχοντίσσης *᾿Ιφιγενείας*, κόρης τῆς παλαιᾶς Φαναριωτικῆς οἰκογενείας *Βαρδέκη*, ἥτις ἀπήχθη τῷ 1856 καὶ προσεφέρθη ὡς δῶρον εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Θράκης Νουρολλάχ. Σκηναὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς σπουδαιοτέρας πόλεις τῆς Θράκης, 40 ἐκκλησίας, ᾿Ανδριανούπολιν, Ραιδεστόν, Καλλίπολιν κλπ. ὡς ἐπιφυλλὶς τῆς «Μακεδονίας» Θεσ)νίκης 1936, 30 Αὐγ. ἑξῆς.

Ἀνοίγουνε τὰ μάρμαρα, βγῆκε ἡ κόρ' ἐπάνω
καὶ τὸ μικρὸ Τουρκόπουλο εὐθὺς τὴν ἀγκαλιάζει.[1]

Ὁ Ἁγιγιώργης

Κοράσιν ἐ—κοράσιν ἐβουλήθηκε νὰ πὰ νὰ σεργιανίση
κι ὀξωπίσω νὰ γυρίση,
—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε.—
Μαζεύει τὶς γειτόνισσες, καί, μὰ τὸν Ἁγιγιώργη,
καὶ τὶς γειτονοποῦλες,
καὶ στὸ γιαλὸ κατέβηκε,—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε—
κάτω στὸ περιγιάλι,
βλέπει καράβια κι' ἔρχονται καράβια κι' ἀρμενίζουν
καὶ τὸ νοῦ της δαιμονίζουν.
Ρίχνουν τὶς βάρκες στὸ γιαλό,—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε —
βάρκες στὸ περιγιάλι,
βγάλαν τὰ βαρελάκια τους νερὸ νὰ τὰ γεμίσουν
κι' ὀξωπίσω νὰ γυρίσουν.
Κι' ἀφῆκαν τὰ βαρέλια τους κι' ἐδέσαν τὰ κοράσια,
σὰν τοῦ Μάη τὰ κεράσια.
Κι' ἕνα κοράσι ὄμορφο στὸν Ἁγιγιώργη τρέχει
καὶ πολὺ τότε προσέχει.
—Ἁγιμιγιώργη μ', κρύψε με πίσω ἀπ' τὰ μάρμαρά σου
καὶ τὰ σπίτια τὰ δικά σου,
νὰ σὲ στολίσω μάλαμα, νὰ σὲ στολίσω ἀσήμι,
νὰ πιάνω τὰ καντήλια σου ὅλα μὲ τὸ γιλντίζι.
Κι' ἀνοίξανε τὰ μάρμαρα κι' ἐκρύβη τὸ κοράσι,
σὰν τοῦ Μάη τὸ κεράσι,
Κι' ἕνας λεβέντης ὄμορφος στὸν Ἁγιγιώργη τρέχει:
—Ἁγιμιγιώργη, δεῖξε μου ποῦ κρύβεις τὸ κοράσι,
νὰ φέρω λίτρες τὸ κηρὶ καὶ δυὸ λιτρῶ τὸ λάδι
καὶ μὲ τὴν καραβόβαρκα νὰ φέρω τὸ θυμιάμα.
Κι' ἀνοίξανε τὰ μάρμαρα κι' ἐφάνη τὸ κοράσι
σὰν τοῦ Μάη τὸ κεράσι.
—Δὲν εἶδα ἅγιο χαραμή, δὲν εἶδα ἅγιο ψεύτη
νὰ λιμπιστῆ τὰ τάματα καὶ νὰ μὲ φανερώση.

Ὅμοιον διεσώθη καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ ἐν Χίῳ σύντομον.[2]

---

1. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 165—6 βλ. καὶ σ. 290.
2. Ἀρχεῖον Θρακ. λαογραφ. καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, Ἀθῆναι, 1956. Ἐπίμετρον τοῦ 21ου τόμου «Μουσικὰ κείμενα δημ. τραγ. Θράκης, Α', σ. 176—7, ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους εὐλαβείας τῶν Θρακῶν εἶναι τὸ κεφάλαιον Χάρες, Θρᾳκ. Θ', 269ἑ.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ἐν χωρίῳ Καστανιές, ἐσώθη ἐπίσης ἄλλη σπουδαία παράδοσις περὶ θηλυκῶν δαιμόνων σχετιζομένων πρὸς τὴν *Λιλὶθ* (=Εὔαν) καὶ καλοῦνται «διαβολίνες» [1] καὶ οὕτως εἰσέρχεται ἡ λαϊκὴ παράδοσις εἰς τὴν ἀποκρυφολογίαν.

Τοιαῦτά τινα ἦσαν, ἅπερ ὁ πατριάρχης *Νικηφόρος* (806—815) ἀπεκήρυξε «τὴν ἀποκάλυψιν *Ἔσδρα* καὶ *Ζωσιμᾶ* καὶ τὰ δύο μαρτύρια τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* καὶ *Κηρύκου* καὶ *Ἰουλίττης*» διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς μυθολογήματα [2], ἀκολουθῶν τῷ ξγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (692) κανόνι, καθ' ὅν : «Τὰ ψευδῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν συμπλασθέντα μαρτυρολόγια, ὡς ἂν τοὺς Χριστοῦ μάρτυρας ἀτιμάζοιεν καὶ πρὸς ἀπιστίαν ἐνάγοιεν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπ' ἐκκλησίαις δημοσιεύεσθαι προστάττομεν, ἀλλὰ ταῦτα πυρὶ παραδίδοσθαι». γράφει δὲ καὶ *Νικήτας Δαυῒδ* (ἀρχ. Ι'. αἰῶνος) : «ἐνέτυχον δὲ καὶ ἑτέρῳ δῆθεν μαρτυρίῳ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου (Γεωργίου) πολλὰ τερατώδη παραληροῦντι καὶ φλυαρίας ἀνάμεστα»[3].Ἐν τούτοις ὑπάρχει μία δυσκαταμάχητος παρὰ τῷ λαῷ δύναμις καὶ κρατεῖ τὰς ἀνοήτους παραδόσεις. Εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κ)πόλεως, εἰς τὸ Οἰκονομεῖον, ὑπάρχει τὸ γήτευμα διὰ κριθαράκι ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου :

Ἀη Γιώργη καβαλλάρη μὲ σπαθὶ καὶ μὲ κοντάρι,
δός με τὸ κλειδάκι σου ν' ἀνοίξω τὸ ματάκι μου
νὰ δῶ τὶ ἔχει μέσα.
Γιὰ σιτάρι, γιὰ κριθάρι, γιὰ κουκκὶ μαργαριτάρι

Τὰ ἄλογα τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου κατὰ Ζωσιμᾶν Ἐσφιγμενίτην

«Πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας ἡμᾶς διατὶ ὁ ἵππος τοῦ ἁγίου Δημητρίου ζωγραφεῖται πάντοτε κόκκινος καὶ ὁ τοῦ ἁγίου Γεωργίου λευκός.

«Ἀπαντῶντες λέγομεν ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος, ὅτε ἔζη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἦτο διδάσκαλος τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ χριστιανικῆς κοινότητος, ὅτε δὲ ἐμαρτύρησε δι' ἀγάπην Χριστοῦ καὶ ἤρξαντο οἱ Χριστιανοὶ νὰ ζωγραφῶσι τοὺς ἁγίους ἐζωγράφουν τὸν ἅγιον Δημήτριον οὐχὶ ἔφιππον, ἀλλὰ ἐζωγράφουν κατὰ τὴν διάταξιν τῆς ζωγραφικῆς ἑρμηνείας. «Νέον μουστακίζοντα» καὶ καθήμενον ἐπὶ διδασκαλικῆς ἕδρας, ὡς νὰ ἐδίδασκε. Καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος δὲν ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ἀλλὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ ὅτε ἐζωγράφουν τὴν εἰκόνα του, ἐζωγράφουν αὐτὸν «νέον ἀγένειον» ἔχοντα τῇ δεξιᾷ λόγχην καὶ τῇ ἀριστερᾷ ξῖφος ἢ καὶ τανάπαλιν τῇ δεξιᾷ ξῖφος καὶ τῇ ἀριστερᾷ λόγχην καὶ σταυρὸν ἐξηρτημένον ἀπὸ τοῦ τραχήλου» καθ' ἃ αἱ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει σωζόμεναι μέχρι σήμερον ἀρχαῖαι εἰκόνες μαρτυροῦσιν, ὡς εἶναι

1. Θρακ. τόμ. Ζ', σ. 304, ἀρ. 183.
2. Pitra, Juris eccles. graecorum historia et monumenta, II, σ. 332.
3. *Krumbacher,* Der heilige George, σ. 181.
4. Μεσ. γράμμ. Α', 169.

καὶ ἐν τῇ «Ἀνωτάτῃ ἐπισκιάσει» πανομοιότυποι καὶ ὅρα ἐκεῖ· εἰσὶ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου σώζονται τοιαῦται ἀρχαῖαι εἰκόνες, οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ναούς, ἀλλὰ καὶ νομίσματα ἔκοπτον οἱ βασιλεῖς τῆς Κων)πόλεως μετὰ τῆς εἰκόνος τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου ἄνευ ἵππων. Ἀνδρόνικος ὁ Β′ καὶ Γ′, 1325—1328 ἔκοψαν εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου φέροντος τῇ δεξιᾷ σταυρόν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Ε′, 1341—1391, ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Δημήτριον πάνοπλον ἱστάμενον, τῇ δεξιᾷ κρατοῦντα λόγχην καὶ τῇ ἀριστερᾷ θυρεόν. Ἀνδρόνικος Α′. ὁ Κομνηνὸς 1182—1185 ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Γεώργιον τῇ δεξιᾷ κρατοῦντα δόρυ ἐστραμμένον πρὸς τὰ κάτω, τῇ δὲ ἀριστερᾷ θυρεόν, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἄνθος κρίνου. (Ἰδὲ Χριστιανικὴν ἁγιογραφίαν, σελ. 71, ἐκδ. ὑπὸ Γεωργίου Λαμπάκη, παρ' ἧς (sic) καὶ ἡμεῖς ἀντεγράψαμεν τὰ εἰρημένα).

«Ἀπὸ τότε ἤρξαντο νὰ ζωγραφῶνται οἱ ἅγιοι ἔφιπποι ;

«Ὅτε οἱ Καταλάνοι καὶ οἱ Ἀλμογάβαροι ἦλθον μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ρογήρου ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὑπετάγησαν νὰ ὦσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, 1283—1332, τότε τὰ δύο ἐθνάρια ἀπεφάσισαν καὶ ἐζωγράφησαν εἰς τὰ φλάμπορά των τοὺς ἁγίους Δημήτριον καὶ Γεώργιον ἐφίππους· τὸν μὲν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἵππον κόκκινον· διότι ἑορτάζεται κατὰ τὴν 26 Ὀκτωβρίου καθ' ὃν καιρὸν κοκκινίζουσι τὰ φύλλα τῶν δένδρων, καὶ βλέποντα πρὸς ἀνατολάς· ὁ δὲ ὑπὸ τοὺς πόδας του ὕπτιος ἄνθρωπος ἦτο σύμβολον καὶ ἐφανέρωνε τοὺς ἐχθροὺς τῶν Καταλάνων χριστιανούς.

«Τὸν δὲ τοῦ ἁγίου Γεωργίου λευκόν, διότι ἑορτάζεται κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου καθ' ὃν καιρὸν ἀνθίζουσι τὰ δένδρα καὶ τὰ χόρτα ἄνθη λευκά, καὶ βλέποντα πρὸς δυσμάς. ὁ δὲ δράκος ὁ ὑπὸ τοὺς πόδας του ἦτο σύμβολον καὶ ἐσήμαινε τὴν δύναμιν τῶν Τούρκων. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ρογήρου ὄντες εἰς Καλλίπολιν ἐποίησαν καὶ σφραγῖδα ἔχουσαν εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ κύκλῳ τὰς λέξεις «σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φραγκικοῦ στρατοῦ». (Ἰδὲ βιβλίον οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ, σελ. 106). ὅτε ἐσχάτως οἱ Καταλάνοι περιῆλθον εἰς δυσχερῆ θέσιν, μία φωνὴ ἠκούσθη τότε ἐξ ὅλων τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Ἐμπρός ! Ἐμπρός ! Ἀραγών ! Ἀραγών ! Ἅγιος Γεώργιος ! Ἅγιος Γεώργιος ! αὐτόθι σελ. 108 [1].

1. Εἶναι τὸ μοναδικὸν βιβλίον τοῦ Ε. Σταματιάδου, ἀλλ' εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς δὲν ὑπάρχει τὸ ζητούμενον, εἰμὴ μόνον Ἀραγών, Ἀπὸ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς οἱ βυζ. αὐτοκράτορες εἶχον εἰς τὸ λάβαρον παραστήσει τὸν ἔφιππον ἅγιον Γεώργιον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνακηρύξει αὐτὸν προστάτην τοῦ στρατοῦ, ὅπως μέχρι τοῦδε τὴν παράδοσιν διατηρεῖτο ἑλλ. κράτος. Οἱ σταυροφόροι, οἵτινες παρέλαβον τὸν ἅγιον ἐξ Ἀνατολῆς καὶ ἐπειδὴ εὗρον σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ της, διέδωκαν ἐν Εὐρώπῃ.

«Ὁ Μανουὴλ Ἰων. Γεδεὼν ἐν τῷ Βυζαντινῷ ἑορτολογίῳ, σελ. 95 γράφει. «Εἰκόνες ἁγίου Γεωργίου παρὰ Βυζαντινοῖς ἀναφέρονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Νικοποιοῦ Θεοτόκου, ἣν ἔγραψε «Παῦλος ἐκεῖνος ὁ τῶν ζωγράφων ἄριστος» ὅστις νομίζω (λέγει ὁ Γεδεὼν) πρῶτος ἐζωγράφησεν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τὸν ἅγιον Γεώργιον ἔφιππον». Πότε δὲ ἤκμασεν ὁ ρηθεὶς Παῦλος, ἀγνοῶ.

«Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σταυροφοριῶν, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γενουῆται ἔλαβον προστάτην τὸν ἅγιον Γεώργιον. Τῷ 1769 συνέστη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β΄ τὸ στρατιωτικὸν παράσημον τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Γεωργίου». (Ἰδὲ λεξικὸν Βουτυρᾶ ἐν τῇ λέξει «ἅγιος Γεώργιος»).

«Τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων τούτων εἶχον οἱ Καταλάνοι ὡς ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν τοῦ ἑξαμήνου τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ καλοκαιρίου καθ᾽ ἃς ἡμέρας ἐπλήρωνον τοὺς μισθοὺς πρὸς τοὺς μισθωτοὺς στρατιώτας. Ἔκτοτε τὸ παρέλαβον καὶ οἱ ἡμέτεροι τὸ τοιοῦτο ἔθιμον καὶ τὸ φυλάττουσιν εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη καὶ κυρίως κατὰ τὸ μέρος τῆς Κων)πόλεως. Αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους οὕτω μισθοῦσι τοὺς βορδοναρίους (ξυλοφόρους) ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου μέχρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου· καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

«Μετὰ τοὺς Καταλάνους ἤρξαντο καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ ζωγραφῶσι τοὺς ἁγίους ἐφίππους, ὡς μὴ ὤφειλε.

«Πρῶτος ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Β΄ ὁ Παλαιολόγος, 1394—1423, ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Δημήτριον ἔφιππον (ἰδὲ Χριστιανικὴν ἁγιογραφίαν σελ. 71). Νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι καλὸν νὰ ζωγραφῶνται οἱ ἅγιοι ἔφιπποι καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὅτε ἦσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἦσαν ἀρχηγοὶ ἱππικοῦ».

IV. *Ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θράκῃ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας.*

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης, τὸ ἐπώνυμον στρατιωτικὸν τάγμα καὶ ναοὶ ἐν Κ)πόλει. 2. Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καί τινες ἐκτὸς αὐτῆς. 3. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταί, ὁ χαιρετισμὸς τοῦ ἵππου.

Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς Προποντίδος πορθμῶν, ὁ θαλασσοκράτωρ τοῦ Αἰγαίου.

Σχεδιάζοντες τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν μελέτην πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν μεγάλων γραμμῶν ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ παρουσιάσωμεν ἐν ἑκάστῳ μέρει τύπους παραστατικούς· ὡς ἐπὶ παραδείγματι διὰ τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων Θρᾳκῶν τὸν Ὀρφέα καὶ Θρᾶκα ἱππέα, διὰ τὴν χριστιανικὴν τέχνην τὸν ναὸν τῆς Ἡρακλείας, διὰ τοὺς λογίους τὸν *Ἰωάννην Κομνηνόν.* Τούτῳ τῷ κανόνι στοιχοῦντες πρὸς παράστασιν τῆς θρησκευτικότητος τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας περιγράφομεν ὧδε τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις τοῦ πολιούχου αὐτῆς ἁγίου *Γεωργίου,* οὗτινος τὸν ναὸν ἑκάστη πόλις καὶ

αὐτὸ τὸ τελευταῖον χωρίον ἐθεώρει ἀπαραίτητον πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ ἐφεστίου τούτου τῆς Θράκης θεοῦ, καὶ τὴν μνήμην ἦγε μεγαλοπρεπέστατα καὶ ἐπανηγύριζεν ὡς πασχάλιον ἑορτήν. Οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἔλεγεν ὁ *Ricaut* γράφων, ὅτι *«δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ Θράκῃ χωρίον μὴ ἔχον ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου»*. Πολλὰ χωρία μάλιστα ἐκλήθησαν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Τὸ κράτος τῆς παραδόσεως εἶναι ὄντως ἰσχυρόν, ἀκαταμάχητον. Οἱ φιλιππίδαι Θρᾷκες ἐν τῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ οὐ μόνον συνέχισαν, ὡς εἴδομεν, τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τοῦ ἥρωος αὐτῶν βασιλέως *Ρήσου*, ἀλλ' εὗρον καὶ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ στρατηλάτου εἰς ὃν ἀτενῶς ἔδει νὰ ὦσι πάντοτε προσηλωμένοι οἰκοῦντες χώραν ἥττον ὀρεινὴν καὶ ποδοπατουμένην ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν ἵππων τῶν ἐπιδρομέων. Ἡ ἱππασία λοιπὸν ἦν τὸ σωτήριον δι' αὐτοὺς ἀγώνισμα καὶ ὁ ἔφιππος ἅγιος ὁ ἀγωνοθέτης, ὁ προστάτης καὶ ἔφορος τῆς χώρας. Πανταχοῦ ὁ ξένος ἀνεκάλυπτε τὸν γενναῖον μάρτυρα, ὁ ἐπιδρομεὺς τὸν φοβερὸν στρατηλάτην ἱστάμενον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων πρόσκοπον καὶ ἀκοίμητον φρουρόν. Δυτικὸς περιηγητὴς τοῦ 1102 – 1103 γνωρίζει ἡμῖν—καὶ ἴσως εἶναι μοναδικὴ ἡ μαρτυρία αὐτοῦ—ὅτι ἡ χερσόνησος ὡς ἀποτελοῦσα τὰ ἀπόρθητα στενὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐκαλεῖτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου. Ἰδοὺ ἡ περίεργος περιγραφὴ μετὰ τῶν ἐκβαρβαρισμένων ὀνομάτων καὶ τύπων καὶ τῆς ἀφορήτου μυθολογικῆς ἱστορίας καὶ ἀκατανοήτου γεωγραφικοῦ προσανατολισμοῦ «... ἤλθομεν εἰς τὴν νῆσον Μιτυλήνην καὶ ἐντεῦθεν εἰς Τένεδον.[1] Ἐνταῦθα δὲ κατὰ τὰ μέρη τῆς Ῥωμανίας ἦν ἡ περιφημοτάτη καὶ ἀρχαιοτάτη πόλις Τροία, ἧς τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Ἕλληνες, ὁρῶνται μέχρι σήμερον. Ἐντεῦθεν δὲ ἀλλάξαντες τὴν πορείαν ἡμῶν ἤλθομεν εἰς τὴν ἐσωτέραν θάλασσαν, ἥτις καλεῖται *Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου*, ὅστις διαιρεῖ δύο χώρας, ἤτοι τὴν Ῥωμανίαν τῆς Μακεδονίας.[2] ἱστιοδρομοῦντες δὲ διὰ τῆς θαλάσσης ταύτης ἤλθομεν εἰς *ἅγιον Φέμιον!* ἔχοντες δεξιᾷ μὲν τὴν Ἑλλάδα, ἀριστερᾷ δὲ τὴν Μακεδονίαν· ἡ δὲ πόλις τοῦ ἐπισκόπου ἁγίου Φεμίου εἶναι ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς τοῦ Βραχίονος ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ δὲ ἄλλη πόλις ἥτις καλεῖται *Σάμθη* κεῖται ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἐν Ἑλλάδι, οὕτως ὥστε δύο ἢ τρία τόξα νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ριφθῶσιν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν. αἱ πόλεις δὲ αὗται λέγονται *κλεῖδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Εἶτα δὲ ἱστιοδρομοῦντες ἤλθομεν εἰς *Καλλίπολιν, εἰς ἅγιον Γεώργιον καὶ Πανίαδον* καὶ τὰς περιφήμους πεδιάδας τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τὴν πόλιν *Ροδοστόκην* μετὰ τὴν ἑορ-

1. Εἰς Τένεδος ἔχει τὸ κείμενον.

2. Εἶναι σπουδαῖον τὸ χωρίον ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, διότι ἀφ' ἑνὸς ἐκτείνει τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας μέχρις Ἡρακλείας καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι τὴν Θρᾴκην καλεῖ Ρωμανίαν, ἐνῷ αἱ μέχρι τότε γνωσταὶ μαρτυρίαι τὴν Ἑλλάδα λέγουσι Ρωμανίαν. (βλ. Ἄμαντον κατωτ. ὅστις ὅμως λέγει τὰ ἀντίθετα) εἰς τὸ χωρίον τοῦτο Ἑλλὰς καλεῖται ἡ μικρασιατικὴ ἀκτή.

τὴν τοῦ ἁγίου Μιχαήλ. Εἶτα δὲ κινήσαντες ἐντεῦθεν ἤλθομεν εἰς τὴν *ἐκπρεπῆ πόλιν Ῥάκλειαν*, ὅθεν, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Ἕλληνες, ἡ *Ἑλένη* ἀνηρπάγη ὑπὸ τοῦ *Πάριδος Ἀλεξάνδρου*»[1].

Ὁ «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου» ἔχει σημαντικὴν ἀξίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν στενῶν. Τοῦτο γνωρίζων ὁ Σουλιμὰν ὁ υἱὸς τοῦ Ὀρχὰν παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας «ἃς ἔθετο ἐπὶ τῷ Τζύμπην ἀποδιδόναι, σπουδῇ πολλῇ ἐπεραιοῦτο πρὸς τὴν Θράκην» (Καντακουκ. ἔνθ. ἀνωτ. στ. 289β) τὸ δὲ ἕτερον ἀκρωτήριον τῆς Προποντίδος ἦν ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἅγ. Δημήτριον. Ὁ Χάμμερ ὡς ἑξῆς γράφει : «Σχῆμα δὲ ἔχει ἡ πόλις μεγάλου καμπύλου τριγώνου, οὗ τὴν μὲν τῶν πλευρῶν ἀποτελεῖ ὁ λιμὴν τὴν δὲ ἡ παραλία τῆς Προποντίδος, τὴν δὲ τὸ πρὸς τὴν γῆν τεῖχος· ἐκλείετο δὲ ἐκ τῶν δύο θαλασσίων πλευρῶν μόνον δι᾿ ἁπλοῦ τείχους ἄνευ τάφρου· ἀλλ᾿ ἐκ τῆς γῆς ἦν ὠχυρωμένη διπλῷ ὑψηλῷ τείχει μεθ᾿ ὑψηλῶν πύργων καὶ διπλῇ βαθείᾳ καὶ εὐρείᾳ τάφρῳ. Ἐπὶ ἑκάστης τῶν τριῶν γωνιῶν τοῦ τριῶν ὡρῶν περίοδον ἔχοντος τριγώνου ὑψοῦτο ὀχυρὸν φρούριον. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς ἄκρου τοῦ λιμένος κατὰ τὴν ἑκατέρωθεν περίρρυτον ἄκραν, ἥτις πάλαι ποτὲ ἐκαλεῖτο ἀκρόπολις, νῦν δὲ ἐστιν ἡ ἄκρα τοῦ σεραγίου, ἔκειτο τὸ φρούριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου (τοῦ ἐπονομαζομένου Μεγαδημητρίου)[2] ἐν τῷ

1. Ἀφήγησις τῆς περιηγήσεως τοῦ *Σαιβούλφου* τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰς τὰ «Ἀρχαῖα... ὁδοιπορικὰ εἰς τὴν ἁγίαν Γῆν» μεταφρασθέντα ὑπὸ Κλ. *Κοικυλίδου* καὶ Ἰω. *Φωκυλίδου*, Ἱεροσόλυμα 1912, σ. 281 : *Ἅγιος Φέμιος* ἀσφαλῶς εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἐκ Μαδύτου ἁγίου Εὐθυμίου ἐπισκοπεύσαντος ἐν Μαδύτῳ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Ι' αἰῶνος (944—989). Τούτου τὸν μὲν βίον ἐξέδοτο ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης *Ἀρσένιος* ἐν Μόσχᾳ τῷ 1889, γραφέντα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κων)πόλεως *Γρηγορίου Κυπρίου*· ἐγκώμιον δὲ ἀρχαῖον ὁ καθ. *Βασ. Ἀντωνιάδης* ἐν Δελτίῳ ἱστορ. καὶ ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Δ', 1892, σ. 387—422. Ἐσχάτως ἀνετυπώθη τοῦτο ἐν Ἀθήναις. Ἐν σ. 407 ἀναγινώσκω : «ἔστι τις ἐν τῇδε τῇ Χερσονήσῳ κώμη, ἔστι δέ τις καὶ παρὰ τῇ κώμῃ ναός, ὑπὸ μίαν ἄμφω καὶ τὴν αὐτὴν ἥκοντα προσηγορίαν· ἅγιος γὰρ Εὐφημινὸς ἑκατέρῳ καλεῖσθαι συμβαίνει». Νομίζω, ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ γραφῇ Εὐθύμιος, ἐκτὸς ἐὰν θεωρήσωμεν ὡς δημώδη τὸν τύπον, διότι συνήθως ὁ λαὸς τὸν *Εὐθύμιον* λέγει *Εὐφήμιον* (ἐκ τῆς *Εὐφημίας*). Τοῦτον τὸν τύπον φαίνεται ἀκούσας καὶ ὁ *Σαιβοῦλφος* ἴσως καὶ συγκεκομμένον (πβλ. *Εὐθύμιος—Θύμιος*). Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ὑπάρχει κατὰ *Δράκον* (Θρακ. 128) παρεκκλήσιον μετ᾿ ἁγιάσματος. *Σάμφθη*. (παραφθορὰ τοῦ saint Ephthym) Εἰς τὸ τυπικὸν τῆς Κοσμοσωτείρας, τὸ ὑπὸ τοῦ *L. Petit* ἐκδοθὲν (σ. 55,31) ὑπάρχει ὁ τύπος *Τζάμπη*, φρούριον τῆς θρακ. χερσονήσου, ὅπερ ἐν τῷ III τόμῳ Migne, 154, στ. 256 τῆς ἱστορίας τοῦ Καντακουζηνοῦ *Τζύμπη* γράφεται. Μακεδονία ἐνταῦθα εἶναι ἡ Θράκη, καὶ Ρωμανία ἡ Ἑλλὰς (βλ. *Ἄμαντον Κων*. καθ. ἐν Ἐπετ. ἑταιρ. βυζ. σπουδ. Α', σ. 43—4). Ὁ ἐνταῦθα βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὡς φρούριον μᾶλλον μνημονεύεται παρ᾿ Ἕλλησι συγγραφεῦσι, ἀλλ᾿ εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ *Ville Hardouin* οὕτως ὀνομάζει τὴν Θρακ. χερσόνησον le bras saint Georges. Εἰς χάρτας τινὰς (καὶ ἔχω ὑπ᾿ ὄψιν τὸν τῆς γαλλ. ἀκαδημίας ἐκδοθέντα περὶ τὰς ἀρχὰς νομίζω τοῦ παρελθόντος αἰῶνος) ὁ ἅγιος Γεώργιος σημειοῦται κακῶς μετὰ τὸ πέρας τοῦ στενοῦ ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἀκτῆς.

2. Κατὰ Δοῦκαν, Βυζαντ. ἱστορίας κεφ. 38, σ. 269 (Βόννης) : «αἱ δὲ νῆαι (sic) βουλόμεναι περᾶσαι *τὸν Μεγαδημήτριον, τὴν ἀκρόπολιν, τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ . . .*»

ὁμωνύμῳ ναῷ, ἐξ οὗ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ *ἀκρωτήριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὡς ἡ θάλασσα καὶ ὁ βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐκ τοῦ παρακειμένου ναοῦ αὐτοῦ* [1]». ἀλλ' ὁ βραχίων οὗτος, ὅστις τότε ἀντικαθίστα τὸ ἰσχυρὸν νῦν φρουριακὸν σύστημα τοῦ Κοὺμ-Καλὲ καὶ Κιλὶντ Μπὰχρ τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων, ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος εἰς τοὺς διαμαχομένους Ἕλληνας καὶ Λατίνους σταυροφόρους ἐπί τε τῆς Δ' σταυροφορίας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ Καταλανῶν. Τὸ μὲν πρῶτον ἀνθίσταντο ἐνταῦθα οἱ Βυζάντιοι ἀπὸ Κ)πόλεως, ἔπειτα ἀπὸ τῆς Νικαίας μέχρι τοῦ 1250. Ἀλέξιος Γ' ὁ υἱὸς τοῦ παραιτηθέντος Ἰσαακίου ἐν ἀρχῇ ἔδειξεν ὑψηλὸν καὶ γενναῖον φρόνημα πρὸς συνέχισιν τῆς κατὰ τῶν σταυροφόρων ἀντιστάσεως λαβὼν μάλιστα μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν ἀρχαίαν προσωνυμίαν τῶν Κομνηνῶν. Οὗτος ἐξέδωκε «ἐπεγάμβρευσε» τὴν θυγατέρα του Ἄνναν τῷ νεαρῷ καὶ γενναίῳ μεγάλῳ δομεστίκῳ Θεοδώρῳ Λασκάρει. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἐνθουσιασμός του ἔσβυσε καὶ τὸ μένος ἀπέλιπεν αὐτόν. Ἀνάνδρως ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν καταφυγὼν εἰς Δεβελτὸν τῆς Θράκης. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ κατάπτωσις, ὥστε ὁ υἱός του Ἀλέξιος Δ' ἐκάλεσε ὡς συμβασιλέα τὸν τυφλὸν πάπον Ἰσαάκιον. Τότε ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ δραστήριος μέγας δομέστικος Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος, ὅστις περὶ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1204 ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Αὐτὰ εἶναι τὰ πρόσωπα τὰ ἱστάμενα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀριστεὺς εἰς τὸν κατὰ τῶν σταυροφόρων ἀγῶνα εἶναι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ὁ ἔπειτα βασιλεὺς ἐν Νικαίᾳ καὶ δὴ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς κατάληψιν τοῦ βραχίονος τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Μανθάνομεν ταῦτα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου, ὅστις εἶναι αὐτάδελφος τοῦ γεραροῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου [2]. Συνεχιστὴς τοῦ Νικήτα εἶναι ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης (1203—1261) ὅστις γράφει κυρίως τὰς τύχας τῆς περιπετειώδους ἐν Νικαίᾳ ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος εἶχε μαθητὴν τὸν Θεόδ. Λάσκαριν, οὗτινος διέσωσε καὶ τὰς ἐπιστολάς. Ἐπὶ πλέον περὶ τοῦ ἥρωος βασιλέως Θ. Λασκάρεως ἀναφέρει καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως μετὰ πολλῶν ἐπαίνων [3]. Ἀλλ' ἡ σπουδαιοτέρα πηγὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ «Βραχίονος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» εἶναι οἱ τὴν ἱστορίαν τῆς Δ' σταυροφορίας γράψαντες Φράγκοι συγγραφεῖς καὶ δὴ *ὁ Ἡρόδοτος τῶν σταυροφοριῶν Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος*, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ

---

1. «Ἱστορία τῆς ὀθωμαν. αὐτοκρατορίας ὑπὸ Ι. Χ. ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κων. Κροκιδᾶ», τόμ. Β' Ἀθῆναι, 1870, σ. 197.

2. Εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία αὐτοῦ. Ἐκ τῶν τοῦ Ἀκομινάτου πλείω ὁ Ch. Hoph, Chroniques Gréco-Romanes. Berlin, 1873, σ. 1—85, ἅπερ δὲν περιελήφθησαν εἰς τὴν Πατρολογίαν τοῦ Migne. βλ. καὶ E. Miller, Recueil des histories grecs. Les croisades, I. Paris, 1875.

3. Buchon, «Chroniques étrangères aux expéditions français pendant le XIIIe siècle. Paris, 1853, σ. 28—29.

Krumbacher, οἵτινες ὄντως συμπληροῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀκομινάτου παραδοθέντα. Οὗτοι *ἀνεκήρυξαν προστάτην τοῦ στρατοῦ τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅπερ ἔπειτα διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην*—αὐτὸν τὸν λόγον ἔχει ἡ ἐπιμονὴ ἡμῶν εἰς τὰ τῆς Δ′ σταυροφορίας—ἐντεῦθεν συνέχισαν τὴν τιμὴν καὶ λατρείαν τοῦ τροπαιοφόρου καὶ οἱ Καταλανοί, οἵτινες εἰς τοὺς μεγάλους κινδύνους ἐπεκαλοῦντο αὐτὸν «Ἀραγών, Ἀραγών, ἅγιε Γεώργιε!» *ποιήσαντες αὐτὸν πολιοῦχον τῆς Ἀραγωνίας*. «Ταυτοχρόνως κατεσκεύασαν ἰδιαιτέραν σφραγῖδα, γράφει ὁ μόνος Ἕλλην καταλανογράφος Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης, ἵνα δι' αὐτῆς σφραγίζωσι τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἤθελεν ἐκδώσει τὸ δωδεκαμελὲς συμβούλιον. *ἔφερε δὲ ἡ σφραγὶς αὕτη τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ κύκλῳ τὰς λέξεις: «Σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φραγκικοῦ στρατοῦ»*. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς Φράγκους. Οὗτοι διὰ τὴν αναξιότητα τῶν τελευταίων βυζ. αὐτοκρατόρων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων μὲν ἐξ Ἀνατολῶν τῶν Βουλγάρων δὲ καὶ Βλάχων ἐκ Βορρᾶ ἐκυρίευσαν τὴν Κ)πολιν τὴν 12 Ἀπριλίου τοῦ 1204. Ὁ γενναιόφρων ἀρχιστράτηγος Θ. Λάσκαρις ἀμυνθεὶς μέχρι τέλους εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατώρθωσε νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ συνεμάχησεν ἐκεῖ τοῖς Τούρκοις κατὰ τῶν σταυροφόρων, οἵτινες ἐπελάθοντο τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας καὶ ἤρχισαν τὰς κατακτήσεις τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εὑρισκόμεθα εἰς τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ αἱ δυνάμεις τῶν Λατίνων συνεκεντροῦντο εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐκ τῆς ἔναντι μικρασιατικῆς ἀκτῆς ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ. Τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀναδρομὴν ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν «βραχίονα τοῦ ἁγίου Γεωργίου», ἣν προσδιορίζει ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς τῆς Δ′ σταυροφορίας καὶ διακεκριμένος στρατηγὸς μεγάλης δὲ ἡγεμονικῆς γαλλικῆς οἰκογενείας, *ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος* εἰς τὸ μνημειῶδες σύγγραμμα (2). Οὗτος ἡγούμενος 1000 ἱπποτῶν ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ στρατιᾶς καὶ προσῆλθεν ἐπίκουρος εἰς τὸν Βαλδουῖνον ταχθεὶς εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἑλλησπόντου. Οὗτος ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἑρρίκου ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν μετὰ ἓν ἔτος θὰ διεδέχετο ἐπὶ τοῦ θρόνου Ὁ Ἑρρῖκος ἐκ τῆς θρᾳκικῆς ἀκτῆς καὶ τοῦ «Βρα-

1. «Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτλ.». Ἀθῆναι, 1869, σ. 106. ὡς πρὸς τονισμὸν Καταλανὸς ἠκολουθήσαμεν τὸν Παπαρρηγόπουλον, Καλλιγᾶν καὶ πάντας τοὺς λεξικογράφους. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητής μου Σπ. Λάμπρος ἔγραφε Καταλώνιοι, ὅπερ ὅμως δὲν ἐπεκράτησεν.

2. «*La conquête de Constantinople par Geoffroi de Ville - Hardouin* avec la continuation de Henri de Valenciennes, texte original accombagne d' une traduction par M. Natalis de Nailly. Paris, 1872. Τελευταία ἔκδοσις μικροτέρου σχήματος τρίτομος ἐγένετο ὑπὸ E. Faral τῷ 1939 μετὰ σημειώσεων καὶ πλουσίου πίνακος. Σημειωτέον, ὅτι τὸ χρονικὸν τοῦτο *εἶναι τὸ πρῶτον ἱστορικὸν μνημεῖον τῆς γαλλικῆς φιλολογίας* εἰς τὴν τότε ἀρχαίαν γαλλικὴν γεγραμμένον γλῶσσαν· ὅθεν καὶ ἐκδίδοται μετὰ μεταφράσεως.

χίονος τοῦ ἁγίου Γεωργίου» κατέπλευσε εἰς τὴν ἔναντι μικρασιατ. ἀκτὴν καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν Ἄβυδον, ἣν οἱ Φράγκοι καλοῦσι βαρβαρικῶς Avie. Ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀφιεροῖ πολλὰ εἰς τοῦτο κεφάλαια, ἀλλὰ διὰ τὸν βραχίονα γράφει εἰς δύο. 1), εἰς τὸ κεφ. LXIX, ὅπερ ἐπιγράφεται κατὰ τὴν μετάφρασιν ὧδε: «Prise d' Avie, de Finepople (Φιλιππούπολις) et de Nicomie (Νικομήδεια) Théodore Lascaris prétentd à l'Empére» ἐν § 310 γράφει:

«A la fête saint-Martin aprés (11 Novembre 1204), (1) Henri, le frére de l' emperent Baudouin, sortit de Constantinople et s'en alla en descendant *le Bras jusqu' à bouche d' Avie;* et il mena bien avec lui cent vingt chevaliers de trés-bonnes gens. Et il passa le Bras à la cité que l'on appelle Avie...» (αὐτ. La guerre s'engage avec les Grecs σ. 185). Κατωτέρω § 312 ὁρίζεται ἐπακριβῶς ὁ «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου». «L'empereur avait bien envoyé cent chevaliers passer *la Bras de Saint-Georges en face de Constantinople*...... Et ils chevauchérent vers une citè pui était appellée Nicomie et qui est situè (2) sur un golfe de mer; et elle était bien à deux journées loin de Constantinople» (αὐτ.) 2). Εἰς τὸ μέρος Histoire de l' empereur Henri par Henri de Valenciennes, κεφ. X, § 550-55, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Θ. Λασκάρεως κατὰ τοῦ Δαβὶδ κυριάρχου τῆς Παφλαγονίας γράφει: «Alors l' empereur s'en vers Constantinople, pars qu'il ne voulait pas que David entan ât un mauvais procés avec Lascaris; et il dit qu'il passerait la Bras pour combattre Lascaris; et qui donc en peut avoir qu'il en ait. Et tout comme il le dit il se fit passer outre le Bras, et commanda que nul ne demeurât en arrière qu'il ne fût avec lui à Chartelenne (3) et quand Lascaris sut que l' empereur venait sur lui, s'il en fut effrayé, celo n'est pas à demander.

§ 553. «Alors il laissa le siége qu'il avait mis devant l'Areclée(4)

1. Διερωτᾶται τι: διατί ἐν ἀρχῇ ἀναφέρει τὸν ἅγιον τοῦτον; ἀπάντησις εἰς τὴν 11 τοῦ μηνὸς κατὰ τὸ λατιν. μηνολόγιον καὶ κατὰ τὴν 12 κατὰ τὸ ἡμέτερον ἑορτάζεται *ὁ ἅγιος Μαρτῖνος ἐπίσκοπος Φραγκίας*, ὁ θαυματουργός. Οὗτος πρὶν ἦν ἀρχιστράτηγος καὶ κατεπολέμησε τῷ 381 μὲ 50000 τοὺς βαρβάρους, οἵτινες ἐπέδραμον κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἐνίκησε μὲ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ καὶ ἀφοῦ ἐκήρυξε γενόμενος ἐπίσκοπος εἰς πολλὰ μέρη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐτέλεσεν ἄπειρα θαύματα, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τῇ δεκάτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς κατὰ τὸν Μέγαν συναξαριστὴν (ἔκδ. Ἀθηνῶν 1956, Νοέμβριος, σ. 339). Ἡ χρονολογία αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὸ Χρονικόν. Ἑώρταζον λοιπὸν οἱ σταυροφόροι πανηγυρικῶς ὡς προστάτην τὸν ἅγιον τοῦτον.

2. Qui était assise ἔχει ἡ μετάφρασις τοῦ Faral (τόμ. II, σ. 121).

3. Chartelenne καὶ Carcelaine εἶναι ἡ ἐν τῇ Προποντίδι Καρταλιμὴ ἐπὶ τῆς βιθυν. παραλίας κειμένη.

4. Areclée εἶναι ἡ Ἡράκλεια, ὥστε ἔκτοτε εἶχε λάβει ἡ πόλις τὸν δημώδη τοῦτον τύπον· ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐλέγετο Ἀρακλεινός.

et s'enfuit. Et sachez bien qu'il s'en noya dans les fleuves jusqu' à mille plus ; et jamais Lascaris ne retint ses rênes jusqu' à ce qu 'il vint à Nikè la grande([1]).

Ὁ *πορτολάνος ἢ λιμενοδείκτης ἅγιος Γεώργιος*—*Ἀκρωτήρια, νῆσοι καὶ παράκτια χωρία ἐπώνυμα τοῦ θαλασσοκράτορος*.

Εἰς τὰ θαλασσινὰ προπύλαια τῆς βυζαντίδος περιοχῆς ἐγκατασταθεὶς ὁ φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Μεγαλοπόλεως Τροπαιοφόρος ἅγιος ἔσχε τοὐνδόσιμον ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ τὸ θαλάσσιον κράτος εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς ἀκτάς, ἐν αἷς *ἐνωρὶς ἱδρύθησαν προσκυνητάρια καὶ ναΐσκοι, εἶτα δὲ ναοί*. Κατ' ἀρχὰς ἀντὶ κανδηλῶν ἐχρησίμευον εἰς τοὺς φάρους οἱ «ἀκοίμητοι» φανοί, ἕως οὗ εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς διὰ τὰς θαυματουργίας τοῦ ἁγίου ἐγένοντο καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν πιστῶν φιλογεωργίων καὶ τέλος συνεκροτήθησαν τὰ χωρία, ἅπερ μέχρι σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα «ἅγιος Γεώργιος». εἰς τὰ ἀκρωτήρια ἀνηγέρθησαν καὶ μοναί, αἵτινες ἐγένοντο πάνδημον προσκύνημα τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῶν πέριξ κατοίκων ἱερὸν καταφύγιον. *Ἀρξώμεθα ἀπὸ τῶν Δαρδανελλίων*. Ὁ πορθητὴς Μωάμεθ τῷ 1462 μετὰ τὴν τῆς Λήμνου κατάληψιν ναυπηγήσας ἱκανὸν στόλον ὠχύρωσε τὰ στενὰ ἰσχυρῶς «μέγα τῆς θαλάσσης τὸ κράτος ὁρῶν» [2] πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βενετικῶν ἐπιθέσεων. καὶ εἰς τὸ στενότερον μέρος τὸ μεταξὺ Μαδύτου καὶ Ἐλαιοῦντος [3] ἀφ' ἑνὸς ἀνήγειρε τὸ φρούριον Κιλὶντ-Μπάχρ, (κλεὶς τῆς θαλάσσης) καὶ ἀρ' ἑτέρου ἐπὶ τῆς ἀσιατ. ἀκτῆς τὸ Τσανὰκ-Καλεσὶ «ἐς ἄμφω τὰ πολίχνια καθίστη τηλεβόλους τῶν μεγίστων ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα καὶ ἑτέρους οὐκ ὀλίγους. ναύσταθμον δὲ τὸν ταύτῃ αὐτοῦ χῶρον ποιησάμενοι οὐδενὶ ἐπιτρέπουσι παριέναι ἔσω ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ἂν μὴ τῷ ταύτῃ ὑπάρχῳ ἀποβαίνοντες ἐπιφαίνωνται οἱ πλέοντες ἔσω» [4]. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ὀλίγα περὶ

1. Αὐτ. σ. 335 τὸ κεφάλαιον ἐπιγράφεται: «L' empereur secourt David attaqué par Theodore Lascaris» τὸ ἀρχέτυπον ἐνταῦθα ἀντὶ Lascaris ἔχει Ascres καὶ ἐννοεῖ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Θ. Λασκάρεως Κωνσταντῖνον, οἷα βαρβαρότης εἰς τὰ ὀνόματα καὶ τὰς τοπωνυμίας ! Εὐτυχῶς ὅπου ἔχομεν τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους καὶ δὴ τὸν Νικήταν Χωνιάτην, ἄλλως τὸ Χρονικὸν τοῦ Βιλλαρδουΐνου θὰ ἦτο αἴνιγμα καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀκατάληπτον γλῶσσαν· ὅθεν καὶ ὁ νέος ἐκδότης Farar ἠναγκάσθη ἐν τέλει τοῦ II τόμου νὰ δημοσιεύσῃ καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαϊκῆς ταύτης Γαλατίδος (σ. 319—332).

2. Κριτόβουλος Ἴμβριος, ἐκδ. Didot, σ. 146, κεφ. XIV, 2 (Fragmenta histor. graec. C. Müller, V, 1870, μέρ. 1) Οὗτος διηγεῖται πῶς κατώρθωσαν νὰ εὕρωσι τὸ πλέον στενὸν τοῦ πορθμοῦ.

3. Ἐλαιοῦς καὶ Ἐλεοῦς ἔνδοξος πόλις τῆς ἀρχαιότητος, ἔνθ' ὁ τάφος τοῦ ἥρωος τῶν Θρᾳκῶν Πρωτεσιλάου (νῦν Ἐσκὶ-Χισαρλὶκ = ἀρχαῖον φρούριον).

4. Χαλκοκονδύλης, «Ἀπόδειξις ἱστοριῶν», X, σ. 530 (Βόννης).

Σημειωτέον, ὅτι ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς πραγματείας διὰ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου τοῦ Μιχ. Γούδα, τοῦ Ἀλεξ. Σακελλαρίου καὶ τοῦ Κων. Ράδου, ἃς ἀπὸ τοῦ 1903 ἐδημοσίευσαν καὶ γράφουσι διὰ τὰ στενά, παρατηροῦμεν, ὅτι *οὐδὲν περὶ τοῦ «Βραχίο-*

τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων. Οὐδεμίαν ἐργασίαν γνωρίζω περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως δηλ. περὶ τῶν ἀκρωτηρίων καὶ παρακτίων σταθμῶν ἢ καὶ χωρίων, ἅτινα προσεπωνυμοῦνται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ καταφεύγω εἰς τὸν «Πορτολάνον» (λέξις ἰταλική=λιμενοδείκτης). Οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἔλεγον «Περίπλους, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ «*Σταδιασμὸς* τῆς μεγάλης θαλάσσης». Τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου ὑπάρχουσι γνωσταί μοι 4 ἐκδόσεις (ἀπὸ τοῦ 1573—1818). Ὁ νεώτατος καὶ πληρέστερος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀποκειμένων χειρογράφων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ὧν σπουδαιότερος εἶναι ὁ κῶδιξ 108 τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἑλλην. βουλῆς, ἐξεδόθη πρὸ δεκαετίας [1]. Ἐν πρώτοις ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ ναυτικαὶ λέξεις ἀφ' ὅτου οἱ Βυζαντινοὶ (ἀρχομένου τοῦ ΙΔ') διέλυσαν τὸν στόλον, εἶναι ἰταλικαί. Οὕτω τὸ ἀκρωτήριον λέγεται κάβος.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπου συναντῶμεν τὸν ἅγιον Γεώργιον ὡς καβαλλάρην, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

1. «Ἀπὸ τὸν Καφᾶ ὡς ταῖς Κόκκαις... ἔναι μίλλια λε'. ἀπὸ ταῖς Κόκκαις ὡς τὸν *κάβο Καβαλιέρ*... εἶναι μίλλια ν'... ἀπὸ τὸν κάβο Καβαλιὲρ ὡς τὸν Τραπεζόντα μίλλια νξ'» σ. 234, 11 ἑ.).

2. «Ἀπὸ τὸ Σάντα Κροῦζε (ὁ τίμιος Σταυρὸς) τὸν κάβο . . . εὑρίσκεις ταῖς Ἁλικαῖς, ὅπου φορτώνουν τὰ καράβια καὶ ὑπὰν εἰς τὴν Τάνα. *Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Γεώργιον* ὡς τὸν κάβο Κούμανο «ἔναι μάλλια κε'.» (σ. 235, 2).

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὰ Στενὰ «εἰς τὴν χώρα τοῦ Σὰν Σῆστο (ἡ Σηστὸς μετεβλήθη εἰς ἅγιον Σήστιον) καὶ φθάνομεν «εἰς τὴν ποῦντα Τραγγιλό.

3. «Ἀπὸ τὸ Τραγγιλὸ ὡς *τὸν κάβο Καβαλάρη* . . , ἔναι μίλλια μ'. Ἀνάμεσα τὸν *κάβο Καβαλάρη* καὶ τὴν Κιέτα ἔναι τὰ νησία ἡ Παγονέραις [2]

νος τοῦ ἁγίου Γεωργίου» ἀναφέρουσι καὶ μόνον ὁ ἀλλογενὴς Χάμμερ ἔγραψεν. καὶ γνωρίζομεν σήμερον περὶ τοῦ σπουδαίου ὀχυρώματος τῶν Βυζαντινῶν ἐφ' οὗ εἶχον ἐνθρονίσει τὸ τροπαιοφόρον. Τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον τῶν Ναυτικῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐκδόσεων : «Bassin oriental de la Méditerranée», τὸν II τόμον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Ἑλλάδος καὶ εὐρωπ. Τουρκίας ὑπὸ τὸν τίτλον : «Côte est de Grèce et arhipel grec. Turquie d'Europe et d'Asie. Dardanelles—Mer de Marmara—Bospore». Paris, 1917, 8ον, XXXIII, 629. μετὰ λεπτομεροῦς εὑρετηρίου. τὸ τελευταῖον III μέρος (Δαρδανέλλια—Μαρμαρᾶ καὶ Βόσπορος) ἐν σ. 467—589. Ἐν ταῖς ὑπερεκατὸν ταύταις σελίσιν ὁ φιλομαθὴς ἐρευνητὴς δύναται νὰ εὕρῃ ὅ τι ἔχει ἀνάγκην περὶ τῆς ἐνεστώσης πραγματικῆς καταστάσεως. Ἐπιθι τέλος καὶ τὴν ἐξαίρετον μονογραφίαν τοῦ C. Fredig : «Vor den Dardanellen auf altgriechichen Inseln und auf dem Athos» (μετ' εἰκόνων καὶ χαρτῶν). Berlin 1915. Τὰ νεώτερα δὲν ἐχρειάζοντο εἰς τὸ μετὰ χεῖρας κεφάλαιον, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν παλαιοτέραν ἱστορίαν.

1. «Les Portulans grecs édités» par Armand Delatte, Paris, 1947, (Bibliothéque de la faculté de philosophie et lettres de l' université de Liége. Fasc. CVII). Πρόσθες Ν. Κοτσοβίλλη «Νέος λιμενοδείκτης». Ἑρμούπολις, 1899.

2. Παγονέραις. ἐν σ. 285,3 Μαγουνέραις.

καὶ εἶναι νησία πέντε (Χάλκη πρώτη κτλ.) τὸ πέμπτο ὁ ἅγιος Ἀνδρέας» (σ. 240, 11 ε΄.). Ἐρχόμεθα εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μέχρις Ὕδρας καὶ Κέας.

4. «Ἡ Περαπόλα μὲ τὸν ἅγιον Γεώργιον δὲ Ἄρπουρα [1] . . Ὁ ἅγιος Γεώργιος δὲ Ἄρμπουρης μὲ τὴν Ὕδρα βλέπουνται εἰς τὴν κάρτα (τὸ τέταρτον) τοῦ γρέγου εἰς τὸν λεβάντες, μίλλια μ΄.» (σ. 271 πεντάκις ὁ ἅγιος σημειοῦται κατὰ ταῦτα ἅγιος Γεώργιος ἐν τῷ Πορτολάνῳ εἰς ἀκρωτήρια καὶ ἄλλα παραλιακὰ σημεῖα εὑρίσκεται εἰς τὰς ἑξῆς σελίδας :

47, 5.	206, 29.
96, 3, 7.	210, 16, 26.
99, 4.	216, 19.
125, 1.	217, 5,
160, 12.	223, 1.
161, 3.	227, 1.
192, 12.	235, 8.
198, 1.	239, 25, 27
199, 2ε.	254, 23.
202, 7.	290, 1, 3.
205, 4.	291, 9, 11.

Ἐπίσης μὲ τὸ ἐπωνύμιον Ἄρμπουλος ἐν. σ. 271, 1, 3, 6, 9, 13.

Ὡσαύτως μὲ τὸ ἐπωνύμιον Σαγόρα (κατ' ἰταλικὴν παραφθορὰν) ἐν σελίσιν :

226, 16.
271, 8, 10, 12, 14, 16.
276, 11.
297, 3, 7.

Καὶ ταῦτα ἐν τῷ εὑρετηρίῳ. ἀλλ' ἐν τῷ κειμένῳ τὸ Σαγόρα ὑπάρχει μόνον εἰς δύο τελευταίας παραπομπάς.

Ἐπὶ πλέον καὶ τὸ λοιμοκαθαρτήριον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ἤτοι ἡ λεγομένη κοινῶς καραντίνα ἔχει τοποθετηθῆ εἰς τὴν ἔναντι τῆς Σαλαμῖνος νῆσον τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἐπιπροσθέτομεν ὧδε, ὅτι οὐ μόνον ἐν ταῖς παραλίαις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν πλεῖστα χωρία φέρουσι ἐπώνυμον καὶ πολιοῦχον τὸν ἅγιον Γεώργιον.

---

1. Δὲ Ἄρμπουρα καὶ δὲ Ἄρμπουρης ἢ δὲ Ἄρμπουρη καὶ ἐν σελ. 223, 6 : «πηγαίνης ἀνάμεσα τὸν Σὰν Τζόρτζη δ' Ἄρμουρα καὶ τὸν κάβον δὲ Κολόναι καὶ βιστηρᾶς τὴν Τζία». καὶ 315, 9. «ἀπὸ τὸν κάβον δὲ Κολόναις ἕως τὸν Σαντζόρτζη δὲ Ἄρμπουρα εἶναι μίλλια εἴκοσι». *Τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπερ, ὅπως τὸ καβαλλάρης εἶναι ἐνταῦθα ἀναπόσπαστον καὶ ἔχουσιν καὶ αἱ τοπωνυμίαι,* κατ' ἐμὴν γνώμην *προέρχεται ἐκ τούτου, διότι σημαίαν εἰς τὸ ἄλμπουρον (τὸν ἱστὸν) οἱ πλοίαρχοι εἶχον τὸν ἅγιον Γεώργιον,* ὅπως καὶ οἱ πολλοὶ νῦν ἔχουσι καὶ τὰ ἱστιοφόρα ὀνομάζοντα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου.

Ἀλλ' ὁ φρουρὸς ἅγιος ὁ χριστιανὸς Ποσειδῶν εἶχε τοποθετηθῆ πρὸς τὸν αὐτὸν *εὐλαβῆ σκοπὸν καὶ πρὸς τὴν ἄλλην θάλασσαν*, εἰς τὸ Φαναράκι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Βοσπόρου εἰς τὰς Συμπληγάδας πέτρας παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Εὐξείνου, καὶ οὕτως ἀμφιλαφῶς ἐπροστάτευε τὴν Ἑπτάλοφον ἀπὸ τῶν φρυκτωριῶν τούτων προσημαίνων τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἐμφάνισιν, (βλ. κατωτ. ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ναῶν τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*).

Ὅπως ἡ πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας ἔχει τὸν πολιοῦχον αὐτῆς, τὸν μυροβλήτην *Δημήτριον*, οὕτως ἠθέλησε καὶ ἡ βασιλεύουσα τῶν πόλεων πρὸς τῇ ἀμάχῳ προστασίᾳ τῆς Θεοτόκου νὰ ἔχῃ καὶ τὸν Τροπαιοφόρον· διὸ καὶ συνέστησε τὸ τάγμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τάγμα ἱπποτικόν, ἑλληνικῷ τῷ τρόπῳ καὶ οὐχ ὅπως τὰ τῶν Δυτικῶν ὠργανωμένον. Ἰδοὺ μία ἐξήγησις:

Πολιορκοῦντος τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* τὸν *Μαξέντιον* ἐν Ῥώμῃ φωτεινὸς ἀστὴρ δι' ἀστέρων ἐπεφάνη αὐτῷ εἰς τὸν οὐρανὸν αἴφνης φέρων ἐπιγραφὴν ὑποσχομένην αὐτῷ τὴν νίκην. Τὴν ἐπαύριον κερδίσας ὁ *Κωνσταντῖνος* τὴν περίφημον ἐκείνην μάχην τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν μὲν Ῥώμην τυράννου, τὴν δὲ ἐκκλησίαν διώκτου, διέταξε, ἵνα τὸ θριαμβεῦσαν ἔμβλημα τοῦ Χριστοῦ ἐκτεθῇ *πανταχοῦ ὡς τροπαιοφόρον σύμβολον πάσης τῆς ρωμ. αὐτοκρατορίας.* καὶ ὄχι μόνον νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, τῶν θωράκων καὶ τῶν περικεφαλαιῶν ἁπάντων τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ φέρηται διὰ χρυσῆς ἁλύσεως περὶ τὸν τράχηλον τῶν πεντήκοντα ἐκείνων λογάδων μαχητῶν τῶν συστηθέντων τότε ὑπ' αὐτοῦ, ἤτο ἱπποτικὸν τάγμα, ἵνα φρουρῇ καὶ ὑπερασπίζηται τὸ *λάβαρον*, τὴν ἱερὰν *τοῦ στρατοῦ* καὶ *τοῦ κράτους σημαίαν.*[1] Ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο τῶν ἀθανάτων δὲν εἶχεν ὄνομα. Παρῆλθον πολλὰ ἔτη διὰ νὰ βαπτισθῇ. Τὸ τάγμα τοῦτο ἀνεμορφώθη τῷ 1192 σύμφωνα πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς (χωρὶς ὅμως νὰ τεθῇ ὑπὸ μοναστικοὺς κανόνας, ὡς τὰ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τῶν Ναϊτῶν), ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος *Ἰσαακίου Β', τοῦ Ἀγγέλου.* Οὗτος μάλιστα καὶ ἐδημοσίευσε τότε νέον κανονισμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ φεουδαρχικώτερον, συνταχθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰσχυουσῶν διατάξεων *Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου* καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν μαγίστρων τοῦ τάγματος. Διὰ τῆς *καταλλήλου ταύτης ἀναδιοργανώσεως* τάγμα ἐπίτιμον ἱπποτικὸν τοῦ μέσου αἰῶνος ἐνερριζώθη οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ ἀρχαίου *καὶ σεβαστοῦ καθιδρύματος τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὁ δὲ ἀναδιοργανώσας αὐτὸ* αὐτοκράτωρ τόσον ἐνθέρμως ἐπεθύμησε νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου προκατόχου αὐτοῦ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ἰδέαν, ὥστε *μετέδωκε καὶ εἰς τὸ ἀνανεωθὲν τάγμα τὸν τίτλον τοῦ Militia constantiniana τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ προστάτου αὐτοῦ* καὶ τὰ παράσημα τὰ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* παραδεχθέντα διὰ τὰ μέλη αὐτοῦ καὶ

1. Βλ. D.G. *Moller*, Dissertatio de labaro constantiniano. Altdorf, 1696 καὶ I.F. *Borchmann*, Dissertatio historicocritica de labaro Constantini. *Hafniae*, 1700.

ἅτινα ἦσαν ἐρυθρὸς σταυρὸς περικεχρυσωμένος, ἔχων τὸν τύπον, ὃν εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ὁ *Μ. Κωνσταντῖνος*, καὶ εἰς τὰ τέσσαρα αὐτοῦ ἄκρα τὰ γράμματα I.H.S.V. δηλοῦντα τὰς λέξεις in hoc signo vinces, (ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ νίκα, ἢ συντομώτερον ἐν τούτῳ νίκα) αἵτινες ἔλαμπον περὶ τὸν σταυρόν. Ὁ δὲ περὶ τοῦ θέματος καὶ ἄλλα γράφων πρίγκηψ *Δ. Ροδοκανάκης* ἐπάγεται : «Περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἁπάντων τῶν ἱπποτ. ταγμάτων αὐτοκρατορικοῦ κωνσταντινείου τάγματος τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ἐγράφησαν κατὰ τὸν ιϚ' αἰῶνα πολλὰ βιβλία [1]. Εἰς τὸν χῖον ἐπίσκοπον *Λεονάρδον Λόγγον Ἰουστινιάνην*, τὸν μεταβάντα μετ' ἐπικουρίας εἰς τὴν πολιορκουμένην Βασιλεύουσαν, ὁ ἀτυχὴς αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος* ἰδίαις χερσὶν ἀνήρτησεν εἰς τὸ στῆθος τὸ ἐρυθροκυανόχρυσον περιδέραιον σὺν τῷ σταυρῷ τοῦ ἱπποτ. τάγματος τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* εἰς ἀμοιβὴν τῶν καταβληθεισῶν ἐνεργειῶν παρὰ τῷ φιλέλληνι, ἀλλὰ φανατικῷ παπολάτρῃ Πελοποννησίῳ καρδιναλίῳ *Ἰσιδώρῳ*, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀποδέξηται τὸν ὅρον τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου».[2] Παρὰ τοῦ προειρημένου μουσοτραφοῦς τῶν Εὐχαΐτων ἱεράρχου μανθάνομεν ἐκ τοῦ λόγου, ὃν ἀπήγγειλεν «εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου *καὶ τὴν νῦν γενομένην ἐπὶ τοῖς βαρβάροις θαυματουργίαν*», ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ (περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος) ἐπὶ *Κωνσταντίνου Μονομάχου*, κατώρθωσαν καὶ αὖθις οἱ Σκῦθαι «ἔθνος ἀσεβές τε καὶ ἄνομον . . . ἀπηγριωμένοι τὸ ἦθος, βδελυροὶ καὶ ἀκάθαρτοι τὴν ζωὴν» νὰ διαβῶσι τὸν Ἴστρον καὶ ὁρμητικῶς κατηυθύνοντο πρὸς τὰ ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ὁ βασιλεύς, ἅτε μὴ ἔχων ἐπαρκεῖς δυνάμεις νὰ ἀντιπαρατάξῃ εὗρε τὸν τοῦ Χριστοῦ στρατηλάτην *Γεώργιον* σύμμαχον καὶ πρόμαχον. «ἀλλὰ τίς ὁ διδοὺς ἐν τοῖς ἀπόροις πόρον ἑτοίμως» ; γράφει ὁ Εὐχαΐτων, «τίς ὁ λύων κλαυθμὸν τὸ πρωΐ ; οὗτος ἔτι καλοῦντι τῷ βασιλεῖ παρῆν βοηθὸς καὶ ὁ στρατὸς ὁρμῆς πλήρης κατὰ τῶν πολεμίων ἐχώρει καὶ τὰ τῆς θείας αὐτίκα συμμαχίας ἐφανεροῦτο . . . συμβολὴ γὰρ αὖθις μεγάλη . . . καὶ νικᾷ κατὰ κράτος ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ . . .

---

1. Βλ. καὶ πραγματείαν Χρ *Σαμαρτζίδου* ἐν Φιλολογ. Συλλ. ΚΠόλεως, ΙΘ', 1866, σ. 35—47, τοῦ Ροδοκανάκη, Ἰουστινιαναὶ —Χῖος, Σῦρος 1900, σ. 104—107.

2. Αὐτ. σ. 103. βλ. Leonardi chiensis historia C)politanae urbis a Mahumete II captae per modum epistolae die 15 Augusti ad Nicolauns V rom. pont (Part. graecae. Migne, τόμ. 159 στ. 923-944).

3. Ἐκδ. *de Lagarde*, σ. 145 καὶ ἀναφέρει τὸ παράδοξον φαινόμενον, ὅπερ σχετίζεται πρὸς τὰ ἀνωτέρω περὶ λαβάρου εἰρημένα, ὅτι ἐθεάθη ὡς ἐπὶ *Κωνσταντίνου* ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ πάλιν ὁ σταυρὸς καὶ ταῦτα ἐπὶ *Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου*. Σημειωτέον ὅτι ἐν ταῖς Βλαχέρναις διεσώζετο μέχρι τῆς Δ' σταυροφορίας ὁ βραχίων τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ὃν ἀπήγαγον οἱ σταυροφόροι καὶ νῦν σώζεται ἐν Βενετίᾳ κατὰ *Πασπάτην* Βυζ. μελέται, σ. 394.

Κληρονόμος καὶ πιστὸς θεματοφύλαξ πολλῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀξιολόγων πρα-

Ἐκ τῶν τεσσάρων ἑκατοντάδων σχεδὸν ναῶν καὶ μονῶν, οὓς εἰς τεμένη ὀθωμανικὰ μετεποίησαν οἱ ἀλλόπιστοι κατακτηταὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, τρεῖς μόνον τὴν βεβήλωσιν ταύτην διέφυγον. Οἱ δύο ἀνῆκον εἰς τὴν Θεοτόκον, ὁ τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὁ τοῦ Μουχλίου—εἶναι σημειῶδες τὸ τοιοῦτον, διότι ὁ μὲν εἶναι τῆς ἁγίας Σκέπης καὶ ὁ δὲ τῆς Ὁδηγητρίας—καὶ ὁ τρίτος εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τὸν ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ,[1] ὅστις καὶ ἀνανεωθεὶς μετὰ τὴν πυρκαϊὰν διέσωσε τὸν ἀρχαϊκὸν τύπον. Πρὸς τῇ θεομητορικῇ λοιπὸν σκέπῃ τῇ περιεπούσῃ καὶ προασπιζούσῃ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα καὶ ὁ Τροπαιοφόρος οὐδόλως ἐγκατέλειπε τὴν Πόλιν. Ἡ πόλις αὕτη ἀνεγνώρισεν αὐτὸν προστάτην καὶ πολιοῦχον, ἀφ᾽ ὅτου πρώτη ἴσως αὕτη δι᾽ ἁγιογραφικῆς καινοτομίας ἀνεβίβασεν αὐτὸν ὡς στρατηλάτην ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἵππου, κατὰ Νικ. *Γρηγορᾶν*»,[2] καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς *Νικοποιοῦ* ὡς ἀναφέρει ὁ *Κωδινός*.[3] Ἑτέρα ἀρχαία εἰκὼν τοῦ ἁγίου ὑπῆρχεν ἐν τοῖς Χαρσίου, ἥτις φέρεται βλύζουσα αἷμα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ***Ἀνδρονίκου** Παλαιολόγου*, ὅστις ἐνόμισε τὸ θαῦμα προάγγελον ἐρίδων (βλ.

γμάτων, ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ἐθνικῶν ἅμα καὶ θρησκευτικῶν συμβόλων ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ Ρωσία, ἡ ἁγία Ρωσία, ὡς ἔλεγον οἱ παλαιοί. Ὁ μέγας δοὺξ τοῦ Νοβογορόδου *Ἰαροσλάβος,* ἵνα συνδέσῃ στενώτερον τὸν λαὸν πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὅθεν ἐδέξαντο τὸν χριστιανισμόν, ἵδρυσεν ἐν Κιέβῳ τὸν ὀνομαστὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ μονὴν ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ προστάτου αὐτοῦ ἁγίου Γεωργίου (Ἱστορία τῆς ρωσ. ἐκκλησίας μετάφρ. Θ. Βαλλιάνου. σ. 20—21). Ἔκτοτε ὡς φαίνεται ὁ *ἅγιος οὗτος ἀπετέλεσε τὸ ἔμβλημα τῆς ἐθνικῆς τῶν Ρώσων σημαίας*· καὶ ὁ ἔφιππος ἅγιος τοῦ ρωσικοῦ στέμματος ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ὅτε τὸ ἔνδοξον τοῦτο ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου πλάνον περιεφέρετο ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ τελευταίου μάρτυρος αὐτοκράτορος, ἕως ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν εὐσεβῆ Ρῶσον μονάρχην *Ἰβὰν* τῷ 1482 συζευχθέντα τὴν *Σοφίαν* θυγατέρα *Θωμᾶ Παλαιολόγου* (βλ. «Τὰ μυστικοσυμβούλια κτλ.» παρὰ *Μπινιών,* μετάφρ. *Σπηλιάδου,* 1826, σ. 134).

1. Βλεπ. *Πασπάτη*, «Βυζ. μελέται, αἱ βυζ. ἐκκλησίαι εἰσέτι ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κατεχόμεναι» (μετὰ τῶν εἰκόνων, σ. 387—395).

2. Τόμ. Α΄, σ. 304. Τὴν ἔφιππον ταύτην εἰκόνα ἐποίησε ζωγράφος ὀνομαστὸς ὁ *Παῦλος* πρὸ τοῦ 1300.

3. Περὶ ὀφφικίων, (σ. 69. βλ. *Γεδεών*, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κωνσταντινουπόλει, Μεσ. γράμμ. Γ΄, 1936, σ. 43, ὅστις ἐπιμένει, ὅτι ἡ Δ΄ σταυροφορία «εἰσήγαγε καὶ τὸν νεωτερισμὸν τῆς παραστάσεως ἱπποτῶν καὶ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐζωγράφησεν ἐφίππους τοὺς ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὺς ἁγίους» (αὐτ. 42) ἄνευ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας. Ὅτι ἡ παράδοσις περὶ ἐφίππου ἁγίου ἦν ἀρχαία ἐν Κ)πόλει ἐπικαλοῦμαι ὡς μάρτυρα τὸν βιογράφον τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου Συκεώτου,* ἐπὶ Ἡρακλείου ἀκμάζοντος, ὅστις ὀλίγῳ πρὸ τῆς αὐτοῦ ἀποδημίας, εἶδεν ἐν ὁράματι ἔφιππον τὸν ἅγιον, προστάττοντα αὐτῷ νὰ ἀκολουθήσῃ ἐπὶ ἑτέρου ἵππου (Συναξ. 22 Ἀπριλίου, τόμ. Β΄, ἔκδ. Ἀθηνῶν 1868, σ. 104). Τίς δε ἡ *«σεπτὴ εἰκὼν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου καὶ (γρ. τοῦ) ἐπικεκλημένου Καταβιώτου»* οὗ *Μακάριος ὁ Ἰαρχανειώτης* ἀνήγειρε ναὸν καὶ κελλία; (βλ. Acta patr. I, 103).

Γεδ. Ἑορτολόγιον Βυζ. σ. 95) [1]. Καὶ αὐτὸ τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον μετὰ τὴν ἅλωσιν μεθ' ἱκανὴν περιπλάνησιν εἰς διαφόρους ναοὺς μετατοπιζόμενον ὑπὸ τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ, ἐσχάτως ἐνεκαταστάθη μονίμως εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τοῦ Φαναρίου, ὅπου καὶ δύο ἕτεροι ναοὶ ὑπῆρχον τοῦ Τροπαιοφόρου ἐπώνυμοι, ὁ καὶ νῦν διατηρούμενος τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ μετοχίου καὶ ὁ τοῦ Πύργου τοῦ Φαναρίου. Καταντῶμεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ σκάφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας εἶχε τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τούτου, καὶ πιστεύομεν εἰς τοῦτο, διότι εἶναι ὁ μόνος ἅγιος ἐν Κ)πόλει, ὅστις, ὅταν ὁ σουλτάνος ἠβουλήθη νὰ καταστρέψῃ τὸν ναὸν αὐτοῦ, αὐτὸς ἐμφανισθεὶς κατ' ὄναρ κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ αὐτόν. Τὸ θαῦμα διηγεῖται ὁ ῥῶσσος *Τρύφων Κοροβέινικωφ*, προσκυνητὴς εὐλαβὴς τῶν ναῶν τῆς Κ)πόλεως κατὰ τὸ 1593, ὅτε τοῦτο συνέβη, καὶ γράφει, ὅτι τοσοῦτον ἐτρομοκρατήθη ὁ σουλτάνος, ὥστε «διέταξε νὰ σταλῇ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον κουρβάνιον ἐκ δέκα προβάτων, πρὸς δὲ καὶ λαμπὰς ἑνὸς πουτίου, στήσας ἅμα κανδήλαν ἐκεῖ ἀργυρᾶν». καὶ αὐτὸς δὲ ὁ *Τρύφων* εὐλαβηθεὶς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τοῦ Πύργου, ἔδωκε διὰ τὸν αὐτοῦ αὐθέντην χρυσοῦς τρεῖς διὰ τὴν λυχνοκαΐαν καὶ ἑτέρους τρεῖς χάριν τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνος καὶ ἑτέρους τρεῖς διὰ λαμπάδα ἀκοίμητον εἰς ἀνάρτησιν βασιλ. κηροστάτου πρὸ τῆς εἰκόνος κηροῦ ἑνὸς πουτίου καὶ ἡμίσεος, εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ κηροστάτου καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ κηροῦ 7 χρυσοῦς, διὰ τρεῖς ὑαλίνας κανδήλας, ἐν αἷς ἔλαιον καίεται, ἓν τάλληρον κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ μακ. *Ξεν.Σιδερίδου* καὶ ἄλλας δὲ ἀφιερώσεις εἰς τὸν ναὸν ἔκαμε, ὡς καὶ εἰς τὸν ἱερέα *Γεώργιον Μπαλουρδὲν* (ἴσ. Μπαλουρδῆν) ἔλεος ὡσαύτως τριῶν χρυσῶν, τὸ ὅλον δὲ χρυσοῦς 16, καὶ ἐπιφέρει, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἔδωκε διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* γενόμενον θαῦμα.[2] Τὰ λεγόμενά μου ἐνταῦθα, ὅτι ὁ *ἅγιος Γεώργιος ἦν ὁ μόνος μετὰ τὴν ἅλωσιν πολιοῦχος ἐν Κωνσταντινουπόλει* ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ναῶν, τῶν ἀφιερωμένων εἰς ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ Ἀθηναῖος *Ἀντ. Πατεράκης* συντάξας κατάλογον τῶν σωζομένων τῷ 1604 ἐκεῖ ναῶν, 55 ἐν συνόλῳ, ἀναφέρει 11 τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* (8 τοῦ ἁγίου *Νικολάου* καὶ 5 τοῦ ἁγίου *Δημητρίου*) καὶ εἶναι τοῦ Γεωργίου οἱ ἑξῆς : ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης, ὁ τῆς Καλλιγαρίας, ὁ Ροδίτης, ὁ τοῦ παπᾶ Φιτίλ, ὁ τοῦ Φαναρίου, ὁ τῶν Ψαροπουλείων, ὁ τῶν Ψαμαθείων, ὁ τῶν Ἓξ μαρμάρων, ὁ εἰς τὰ Ἀσπροκαστρινά, ὁ τοῦ Νεοχωρίου καὶ ὁ τοῦ Γαλατᾶ.[3] Ὁ κ. *Μ. Γεδεών*, εἰς τὴν

---

1. Ἐλλιπῶς καὶ οὐχὶ ὀρθῶς παραπέμπει ὁ Γεδεὼν εἰς τὸν Παχυμέρην ΙΙ, 82. Βεβαίως κάποιας ἐκδόσεως θὰ εἶναι ὁ ΙΙ τόμος, ἀλλὰ τίνος δὲν γράφει. Τὸ χωρίον θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω πλήρως.

2. Ταῦτα κατὰ Κεραμέα, ὅστις γράφει, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ *Τρύφωνος* περιέχον καὶ κατάλογον τῶν τότε σωζομένων ναῶν τοῦ Βυζαντίου ἐξεδόθη πεντηκοντάκις (ἐν Ἐκκλ. ἀληθ. Κ', 1900, σ. 524).

3. Αὐτ. 523.

διαληφθεῖσαν πραγματείαν ἀπαριθμεῖ πρὸ τῆς ἁλώσεως 11 ἐπίσης ναοὺς ἐν Κ)πόλει, ἄλλους παρὰ τοὺς εἰρημένους· εἰσὶ δ' οὗτοι : Ὁ τοῦ Ξηροκέρκου, ὁ εἰς τὸ Δεύτερον, ὁ τῶν Μαγγάνων, ὁ ἐν τῷ Κυπαρισσίῳ, ὁ τοῦ Χαλκίδου ἢ ἐν Χαλκηδόνι, ὁ τῆς *Κερᾶς Μάρθας*, ὁ τῆς Συκεοῦς ἢ Σικέλων, ὁ τοῦ Πύργου τοῦ Φαναρίου καὶ ὁ τοῦ Γαλατᾶ, ὁ τοῦ Μεσαμπέλου καὶ ὁ τῆς πύλης τοῦ Χαρισίου.[1] Δύο ἔτη πρότερον ἔγραφεν : «Εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* εὗρον ἀφιερωμένους 14 ναοὺς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἄλλους δὲ 3 ἢ 4 ἴσως πρὸ 200 καὶ 300 ἐτῶν».[2] Τοὺς ναοὺς τούτους καὶ ἄλλους, οὓς εὗρον πολλαχοῦ ἐγκατεσπαρμένους καὶ σεμνυνομένους εἰς ὄνομα τοῦ Τροπαιοφόρου, καταστρώνω ἐνταῦθα.[3]

§ 1. *Ἁγιοταφίτης* (Μετόχιον) ἐν Φαναρίῳ. Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας τῶν Κανταχουζηνῶν ἀγορασθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου *Θεοφάνους* τῷ 1645 (Βυζ. ἐκκλ. 141. Ἑορτ. 36, 151). Τῷ 1640 ἀνηγέρθη πυρποληθείς, δαπάναις τῆς συντεχνίας Γουναράδων καὶ πάλιν τῷ 1730, τῷ δὲ 1783 ὁ νάρθηξ καὶ ἐπεσκευάσθη τελευταῖον τῷ 1833 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου *Ἀθανασίου* Ἱεροσολύμων μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ (Ἑορτ. 234—5). Ὁ *Κερ*. (σ. 525) πειρᾶται συνταύτισιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ροδίτην ἅγ. *Γεώργιον*, καὶ φρονεῖ, ὅτι ἦν ἀπὸ τοῦ 1593 μετόχιον τοῦ ἐν Ἀταβυρίῳ ὄρει τῆς Ρόδου μοναστηρίου τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*· διὸ καὶ δὲν ἀναφέρεται ὁ Ροδίτης εἰς τὸν κατάλογον τοῦ *Πατεράκη* τῷ 1604, οὔτε ἐν τῷ τοῦ *Smith*· ὅθεν ὀλίγον χρόνον διετηρήθη τὸν ΙΖ′ αἰῶνα. «Τὸ μετόχι ἅγιος Γεώργιος» προσφέρει τὸ ἐμβατοίκιον εἰς

---

1. Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 33—4. Ὁ τελευταῖος δὲν εἶναι ὁ τῆς πύλης Ἀδριανουπόλεως, ὡς θέλει νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεύς, διότι κατεσχέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1565, ἐνῷ τὸν Ἀδριανουπόλεως ἀναφέρει ὁ Πατεράκης ὑπάρχοντα τῷ 1604. Ἀμφιβολία ὑπάρχει διὰ τὸν τοῦ Γαλατᾶ, διότι, ἐὰν ἦτο βυζαντινός, πῶς ἀφέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ;

2. Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἀθῆναι, 1934, σ. 340. Ἐνταῦθα καταγράφονται οἱ σπουδαιότεροι οὓς ἐκ διαφόρων βιβλίων ἐσταχυολογήσαμεν.

3. *Πηγαί* : Μ. *Γεδεών*, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κ)πόλει, Μεσ. γραμμ. Γ′, σ. 29- 46 (=Γεδ.) Ἐξεδόθη συγχρόνως καὶ ἰδιαιτέρως τῇ διαφορᾷ τῶν στοιχείων μόνον. Ἐκκλησίαι βυζαντιναὶ ἐξακριβούμεναι Κ)πολις 1900 (=Βυζ. ἐκκλ.). Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου προσκυνητοῦ, Κ)πολις 1904 (=Ἑορτ.). *Ἀθ. Π. Κεραμέως* : Ναοὶ Κ)πόλεως ἔτει 1593ῳ καὶ 1604ῳ (Ἐκκλησ. Ἀληθ. Κ′, 1900 (=Κερ). Ἐν τῷ ΚΗ′ τόμῳ τοῦ Ἑλλ. Φ, Συλλ. οὗτος ἀναδημοσιεύει τὴν ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. πραγματείαν περὶ τῶν ναῶν τῆς Κ)πόλεως τοῦ *Κεραμέως* καὶ ἐπιφέρει ἀξιολόγους παρατηρήσεις· (Τὸ μὲν κείμενον ἐν σ. 118—125, αἱ δὲ σημειώσεις 126—145 διὰ στοιχείων τῶν 8). Τὰ δῶρα τοῦ Ρώσου προσκυνητοῦ Τρύφωνος ἐν σ. 129. (=Σιδερίδης). *Α. Πασπάτη*, Βυζαντιναὶ μελέται. Κ)πολις 1887 (=Πασπ.) Ἰδίᾳ τὸ κεφ. Βυζαντ. ἐκκλησίαι. *Σωφρονίου Δούκα* ἀρχιμανδρίτου, Ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν Κ)πόλει (=Δούκας). Ἡ ὡραία αὕτη περιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἱερῷ συνδέσμῳ Ἀθηνῶν, 1909, ἀρ. 106—120, Κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν τούτου ὑπῆρχον 400 ναοί, οἱ μὲν τούτων κατεστράφησαν, οἱ δὲ μετεβλήθησαν εἰς τζαμία. Νῦν ὑπάρχουσι 350 τζαμία ἐξ *ὧν* 12 αὐτοκρατορικά Αὐτὸς περιγράφει ἐνταῦθα 29.

τὰ πατριαρχεῖα μετὰ τὸ 1696 (Βυζ. ἐκκλ. 25). Ὁ Δουκάγγιος ὀνομάζει Ἱεροσολυμίτην. Ὁ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ βλ. Τὸπ-καπί.

§ 2. *Ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης.* Ἦν κατ' ἀρχὰς μονὴ καλογραιῶν, εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ τὸ σωζόμενον ἐν τῷ πατριαρχ. σκευοφυλακίῳ εὐαγγέλιον τῆς ἁγίας Σοφίας λεγόμενον.[1] Κατὰ τὸν πατρ. *Κωνστάντιον* ἐκτίσθη τῷ 1568, ἀντὶ τοῦ καταληφθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1565, ἔνδον τῆς πύλης «καὶ ἣν μονή, λέγει, καὶ πρὸς μνήμην τῆς πρώτης ἐκείνης ὠνομάζετο νέα, καὶ διότι οἱ ἐν ἐκείνῃ μονάζοντες μετέβησαν καὶ κατῴκησαν εἰς τὴν νέαν, ἥτις χρόνῳ ὕστερον ἐγένετο ἐνοριακὴ ἐκκλησία»[2] εἶχε καὶ ἁγίασμα φρέαρ καὶ ἕτερον τοῦ ἁγ. Βασιλείου. Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα τυχῶν τοῦ ναοῦ βλ. Ἑορτ. σ. 235—7. Μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1728 ἐδόθη ἡ αὐτοκρατορικὴ ἄδεια τῆς ἀνοικοδομήσεως, καὶ ἥτις ἐγένετο τῷ 1730 (Φωτίειος βιβλιοθήκη ὑπὸ *Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου* μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως μέρ. Α', Κ)πολις, 1933, σ. 48, 55). Τῷ 1683 προσφέρει ἔρανον ἐμβατοίκιον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα (Βυζ. ἐκκλ. 23).

§ 3. *Ὁ εἰς τὰ Ἀσπροκαστρινά.* Ὁ *Τρύφων* ἐπεσκέψατο τῷ 1593 ἐν Ἓξ μαρμάροις ἐν τῇ θέσει Ἀστροκαστρινὰ (sic) τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*, προσενεγκὼν εἰς αὐτὸν ἓν χρυσοῦν καὶ εἰς τὸν ἱερομόναχον *Παρθένιον* ἕτερον (Κερ. 560), ἀλλὰ δέον νὰ διακριθῇ ἑτέρου ἐν Ἓξ μαρμάροις ναοῦ, ὃν ἰδίᾳ σημειοῦται ὁ *Πατεράκης*, ὡς ἀποτελῶν ἰδίαν ἐνορίαν ἐγγὺς τῶν Ἓξ μαρμάρων.

§ 4. *Ὁ τῆς Ἀφαμείας* ἢ Ἀπαμείας δηλ. τοῦ Μακροχωρίου, προαστείου θρακικοῦ (Γεδ. 36) δίωρον ἀπέχοντος τῆς Πόλεως πρὸς Ν. Ἐνταῦθα ἔκειντο τὰ θερινὰ τῶν βασιλέων ἀνάκτορα.

§ 5. *Ὁ τοῦ Γαλατᾶ.* Ὁ ναὸς ἦτο ἀρχαῖος καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, ὅθεν καὶ ἀπέφυγε τὸν ἐκτουρκισμὸν (βλ. *Τιμοθέου Σοφιανοῦ*, Ἱστορία τοῦ ἐν Γαλατᾶ . . . ἁγίου *Νικολάου*, Ἀθῆναι, 1919, σ. 32ἑ.) Ρητῶς ἀναφέρεται ὑφιστάμενος τῷ 1303 ὑπὸ *Πασπάτη* (Βυζ. μελ. σ. 218). Κατὰ *Γεδεὼν* (Βυζ. ἐκκλ. 34), ἀπετεφρώθη τῷ 1660, 1683, καὶ 1696, καὶ δὲν ἀνεστήθη πλέον, ἣν τύχην ὑπέστησαν καὶ οἱ δύο ἕτεροι ναοὶ τῆς Θεοτόκου (Χρυσοπηγὴ καὶ Ἐλεοῦσα (*Πασπάτη* Βυζ. μελ. 20, *Γεδεών*, Βυζαντ. ἑορτολόγιον ἐν τέλει). Κατὰ τὸν πρῶτον (σ. 221) τῷ 1304 ὑπῆρχον ἕτεροι (παρὰ τοὺς 4) τρεῖς ναοὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνεγερθέντες. Τελευταῖον ἀναφέρεται «*ἡ ἐνορία τοῦ*

---

1. *Γ. Σωτηρίου*, Κειμήλια Οἰκουμ. πατριαρχείου, Ἀθῆναι, 1938, σ. 66—67. Εἰς τὰ Χαρισίου ἤτοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τὸν ἔσω τῆς πύλης Μυριάνδρου ἢ Ἐδιρνέκαπι, ὑπῆρχεν ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν αὐτοῦ. Κατὰ *Γεδεὼν* (Μεσ. γράμμ. Γ', σ. 43).
2. Κωνσταντινιάς, ἐκδ. Β', σ. 143.

ἁγίου Γεωργίου Γαλατᾶ» προσφέρουσα τὸ νόμιμον εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐμβατοίκιον (Γεδ. Βυζ. ἐκκλ. 24).

§ 6. *'Ο τοῦ Δευτέρου.* Οὗτος εὑρίσκετο εἰς τὸ ἐντὸς τῶν τειχῶν μέγα ἀπὸ Μεβλεβῆ-Χανὲ-καποῦ μέχρι Τὸπ καποῦ διάστημα (ἤτοι ἀπὸ τῆς Μελενδησίας πύλης μέχρι τῆς τοῦ ἁγίου *Ρωμανοῦ).* Βλ. *Janin,* Deuteron, Triton et Pempton ἐν Echos d'Orient, 39 (1936), σ. 205—219). 'Ο *Γεδεὼν* ('Εορτ. ΚΠ. πρ. σ. 235) ταυτίζει αὐτὸν πρὸς τὸν ἐν Κυπαρισσίῳ (οὐχὶ τὸν Κυπαρισσᾶν) ἐν σ. 84 *«Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου* ('Απριλίου 22), ἐπισκόπου 'Αναστασιουπόλεως. Σύναξις ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ Δευτέρῳ». 'Αλλὰ τὸ δεύτερον δηλοῖ δύο σταδίους ἔξω τῆς πόλεως, ὅπως *Ἄννα ἡ Κομνηνὴ* ἐξηγεῖται τὸ Δέκατον : «'Ωσεὶ δέκα σταδίους τῶν τειχῶν ἀπέχοντος τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἐξ οὗ, οἶμαι, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐκτήσατο» σ. 386 Α' τομ.) ἄρα ἔκειτο ἔξω.

§ 7. *'Ο τοῦ Διπλοφαναρίου.* Μόνον ὑπὸ τοῦ *Τρύφωνος* ἀναφέρεται (Κερ. 5241 5). Βεβαίως ἔκειτο ἐν Φαναρίῳ καὶ διακρίνεται τοῦ Ροδίτου καὶ τοῦ εἰς τὴν οἰκογένειαν *Κανταχουζηνοῦ* ἀνήκοντος, ἢ λοιπὸν εἶχε καταστραφῆ τῷ 1604, διότι ἀγνοεῖται ὑπὸ τοῦ *Πατεράκη,* ἢ κατὰ *Κεραμέα* εἶναι ὁ τῆς Καλλιγαρίας (560. 'Ιεροσ. σταχ. Α', σ. 450, 282. ἐκάη τῷ 1659).

'Ο κ. *Σωτηρίου* (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 9) τὸ Διπλοφανάριον ταυτίζει πρὸς τὸ Φανάριον ἤτοι θεωρεῖ ἀμφοτέρας τὰς ὀνομασίας εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν ἀνηκούσας, παραπέμπων εἰς τὸν 'Ηλιουπόλεως. Μετὰ τὴν ἐν τῷ ΙΖ' αἰῶνι καταστροφὴν αὐτοῦ «τῶν πραγμάτων αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Φαναρίου μετακομισθέντων ἅγιον *Γεώργιον* ἡ παράδοσις μετέδωκεν αὐτῷ ὡς ἐσχάτην κληρονομίαν καὶ τὴν τοῦ Διπλοφαναρίου ὀνομασίαν» Κερ. σ. 525. 'Ο *Πατεράκης* παρέλειψεν τὸν ἐν Διπλοφαναρίῳ ἅγιον Γεώργιον, οὐχὶ βεβαίως, ἀφοῦ ἔγραφε τὸ βιβλίον αὐτοῦ μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ πατριαρχ. ἐκκλησίας. ἀλλὰ διότι ἐγένετο πατριαρχεῖον, ἑπομένως τόν, ὃν ἀναφέρει, εἰς Φανάριον ἅγιον Γεώργιον εἶναι ὁ ἐν τῷ Πύργῳ Φενὲρ καπισί καὶ ὃν ὁ *'Υψηλάντης* τοποθετεῖ «ἐπὶ τῆς πύλης καὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου» καὶ «ἐπὶ τῷ τείχει τῷ κατὰ τὴν πύλην τοῦ Φαναρίου ὁ *Γερλάχ* . . ἐστολισμένον δι' ἀρχαίων εἰκόνων καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον ἔχοντα . . . τὸν γυναικωνίτην κεχωρισμένον διὰ δικτυοειδοῦς φράκτου» κτλ. (*Σιδερίδης* σ. 131). Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰς κατάλογον ἐμβατοικίων ἀναγράφεται πρῶτος «εἰς τὸ Διπλοφανάριον τὸ πατριαρχεῖον ἅγιος *Γεώργιος»* (Γεδ. Βυζ. ἐκκλ. σ. 25).

§ 8. *'Ο τῶν Ἓξ μαρμάρων.* 'Αναφέρεται ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν περιηγητῶν (Κερ. 523, 560).

Ὁ τῶν Θεραπείων ἢ τῆς Θεραπείας [1] τῆς θρακικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου (Γεδ. 36) μητροπολιτικὸς ναός. Ἀναφέρεται τῷ 1652 κατὰ Δεκέμβριον, ὅτε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας *Μακάριος* ἐτέλεσεν ἁγιασμόν. Ἀνεκαινίσθη τῷ 1796—8 (Ἑορτ. 237—8).

§ 9. *Ὁ τῆς Καλλιγαρίας* (Κερ. 523). Ἔκειτο ἔξω τοῦ Ἐγρὶ-καπὶ (Πασπ. 21—22). Ὁ *Κεραμεὺς* ἐκινδύνευσε νὰ συνταυτίσῃ αὐτὸν πρὸς τὸ Διπλοφανάριον (560). Εἶναι περίεργον, ὅτι τοῦτον δὲν ἀναφέρει ὁ *Τρύφων*.

§ 10. *Ὁ Καρίπης* ἐν Ἀντιγόνῃ. Ἀνεξήγητον τὸ ὄνομα (Γεδ. 31) τοῦ μονυδρίου τούτου, ὅπερ τῷ 1786, ἐπινεύσει τοῦ πατριάρχου *Προκοπίου* κατεστάθη μετόχιον τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Μεγ. σπηλαίου (Προσκυνητάριον σ. 97—99).

§ 11. *Ὁ τοῦ Καντακουζηνοῦ* ναὸς τῆς ἀρχαίας ταύτης οἰκογενείας ἐν Φαναρίῳ κείμενος, ὡς διαλαμβάνει ὁ *Τρύφων*. ὁ *Πατεράκης* οὐδὲν λέγει. Διαπορεῖ καὶ ὁ *Κεραμεὺς* (524—525) ἂν πρέπῃ νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Ροδίτην ἢ τὸν Ἁγιοταφίτην, ἐφ' ὅσον δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδιορίσῃ ἄλλον τόπον. καὶ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἀληθεύει τὸ δεύτερον. Τὸ περὶ τοῦ Ροδίτου εἶναι ἀναπόδεικτον.

§ 12. *Ὁ Καταβιώτης ἅγ. Γεώργιος.* Εἰς συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ Μαΐου 1324 ἀναφέρεται ἡ «σεπτὴ εἰκὼν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου τοῦ ἐπικεκλημένου Καταβιώτου» (Acta patr. I, 1860, σ. 103). Αὕτη βεβαίως ἀνῆκεν εἰς ναὸν ἢ μονήν, ἥτις δὲν ὑφίστατο τότε καὶ ἡ εἰκὼν εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως.

§ 13. *Ὁ τῶν Κονταρίων.* Κατὰ τὸν ψευδο - Κωδινόν : «Ὁπότε ἦλθεν Αἷμος ὁ βασιλεὺς Θρᾴκης πρὸς Βύζαντα, ἔκοψαν οἱ Βυζάντιοι ἐκ τῶν ἐκεῖσε (τοῦ δάσους δηλονότι) κοντάρια καὶ οὕτως ἐκλήθη». (Πάτρια, ἐκδ. Preger, σ. II, 187 228-229). Κατὰ τὸν ἀνώνυμον τοῦ Banduri ἐνταῦθα μετὰ τὸν τῆς ἁγίας Θέκλης κατὰ τὸν Ϛ' αἰῶνα *ἀνηγέρθη καὶ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου.* (βλ. Quellen der byzantinischen, Kunstgeschichte. Aus gewählte Texte über die Kirchen, Klöster κ.τ.λ. von Kontsantinopel, heraurg. von Jean P. Richter, Sonder. Aufgabe aus Eitel berger-ilgs Quellenschriften. Wiens, 1897, σ. 124—125).[2]

---

1. Ὁ *Γεδεὼν* θεωρεῖ ὡς ἀρχαίαν γραφὴν τὸ Θεραπεία, διότι δὲν εὗρε λέγει Θεράπιον ἢ Θεραπεῖον (Ἑορτ. 238). Τὸ λαμπρὸν προάστειον κεῖται περὶ τὸν Φαρμακέα, κόλπον τοῦ Βοσπόρου, ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ *Ἀττικοῦ* πατριάρχου (406—425) διότι εὗρεν ἐκεῖ τὴν θεραπείαν, πρὶν ἐλέγετο Φαρμακιὰς ἢ Φαρμακεὺς ἐκ τῆς φαρμακίδος Μηδείας, ἥτις συνάγουσα βοτάνας ἀφῆκεν ἐκεῖ τὸ κιβώτιον (*Κυφιώτης*. Ἡ Κωνσταντινούπολις, 1884, σ. 47).

2. Ὁ Richter ἐν ἀρχῇ (σ. XLVI) γράφει : «Τὰ λεγόμενα Κοντάρια, μέγα ὄρος ὁ Ἅγιος Γεώργιος . . .» καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Ἀνωνύμου τοῦ Banduri.

§ 14. *Ὁ τοῦ Κουδουνᾶ.* Μονύδριον ἐν Πριγκήπῳ εὑρισκόμενον, δοθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου *Γαβριὴλ* ὡς μετόχιον τῇ τῶν Καλαβρύτων Λαύρᾳ τῷ 1782—1783 (Ἑορτ. 152). Δὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετ' ἀκριβείας ἂν εἶναι ἡ ἀρχαία τοῦ Κωδωνοῦ μονή ὑπὲρ ἧς ἀπελύθη χρυσόβουλλον ὑπὸ *Μανουὴλ Κομνηνοῦ* τῷ 1158 ; (Γεδ. 32).Ὁ *Ἀντ. Μαλέτσκος* ἔγραψεν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, τόμ. ιϛ', 1940, σ. 281—321 πραγματείαν περὶ τῆς μονῆς ταύτης, ἧς τὴν ἵδρυσιν ἀνάγει εἰς *Νικ. Φωκᾶν* (963). Ἐνταῦθα ὑπάρχει *εἰκὼν τοῦ ἐφίππου ἁγίου Γεωργίου*, ἥτις κατὰ τὴν παράδοσιν εἶναι ἀρχαιοτάτη. Βεβαίως ἡ χρονολογία, ἣν φέρει, (607) δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθής, ὅπως δὲν εἶναι ἀληθές, ὅπερ λέγει ὁ συγγραφεύς, ὅτι ὁ ἔφιππος ἅγιος Γεώργιος εἰσήχθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα παραπέμπων εἰς τὴν τελευταίαν περὶ τοῦ ἐν Κ)τόλει ἁγ. Γεωργίου διατριβὴν τοῦ κ. *Γεδεών*. οὗτος ἐν τοῖς Πατρ. πίν. σ. 557 γράφει, ὅτι τότε (περὶ τὸ 1880) ἀνεκαλύφθη αὕτη ἡ εἰκὼν καὶ ὅτι ἡ μονὴ καὶ ὁ ναὸς αὐτῆς ἐκτίσθη (γρ. ἀνεκτίσθη) τὸ 1628 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ *Ἡσαΐα* ἢ τοῦ Κωδωνᾶ. Ὁ ἅγιος ἐτέλει θαύματα ἰδίως εἰς τοὺς φρενοβλαβεῖς· διὸ ἔσπευδεν ὁ λαὸς πανταχόθεν καὶ δὴ ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου παραμένων ἐπὶ τριήμερον (σ. 44—5).

§ 15. *Ὁ τοῦ Κρημνοῦ* ἐν τῇ Χάλκῃ. Ἔκειτο εἰς ἀπορρῶγα βράχον, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα (Γεδ. 31, 36). ἀνῳκοδομήθη τῷ 1758 ὑπὸ τοῦ Χαλκηδόνος *Ἰωαννικίου* καὶ ἐξεχωρήθη τῷ Παναγίῳ τάφῳ (Ἑορτ. 238).

§ 16. *Ὁ ἐν τῇ κυπαρίσσῳ ἢ τοῦ Κυπαρισσᾶ.* Ὁ *Γεδεὼν* (σ. 34) διακρίνει αὐτοὺς καὶ τὸν δεύτερον τάσσει μετὰ τὴν ἅλωσιν. ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ δίκαιον, μᾶλλον ἐκ τῆς φυομένης ἐκεῖ ἀνέκαθεν πελωρίας κυπαρίσσου ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ *Πασπάτης* (σ. 387). κεῖται ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βλάγκας εἰς Ψαμαθείαν ἀγούσης λεωφόρου καὶ πρὸς Α τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Κατὰ τὸν Συναξαριστὴν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἑωρτάζοντο τῇ 28 Νοεμβρίου.[1] Ἐνταῦθα ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν ἁγίων μαρτύρων *Ζήνωνος* καὶ *Ζηνᾶ* καὶ τοῦ ἁγ. *Χριστοφόρου*. Περὶ τούτων αἱ παραπομπαὶ τοῦ *Πασπάτη* δὲν ἀναστοιχοῦσιν εἰς τὸν Συναξαριστὴν τοῦ *Νικοδήμου*, ὅστις εἰς τὰς 22 Ἰουνίου ἔχει τοὺς πρώτους καὶ γράφει : «τελεῖται δὲ ἡ αὐτῶν σύναξις καὶ ἑορτὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ εὑρισκομένου εἰς τόπον λεγόμενον Κυπαρίσσιον». *Ὁ Χριστοφόρος* νομίζω, ὅτι εἶναι ὁ μετ' ἄλλων συμμαρτυρήσας τῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ καὶ ἑορτάζεται τῇ 20 Ἀπριλίου (βλ. Συναξ. ἔκδ. Ἀθηνῶν, 1868, σ. 79, 219, τόμ. Β').Ὁ φιλάρχαιος πατριάρχης *Κωνστάντιος* ἀνεκαίνισε τῷ 1833 τὸν ναὸν πυρποληθέντα τῷ 1782 πανομοιοτύπως φυτεύσας καὶ τὴν κυπάρισσον, ὡς ἡ ἐπὶ τῇ εἰσόδου ἐπιγραφὴ διδάσκει, ἀλλ' ὁ τροῦλλος εἶναι

1. Κατὰ Γεδ. Ἑορτ. 85, «Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος *Γεωργίου* ἐν τῷ Κυπαρισσίῳ» ἐτελοῦντο 24 Ἀπριλίου.

ἀκαλλής. ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐκίνησε, λέγει ὁ *Πασπάτης*, τὴν ὄρεξιν τῶν κατακτητῶν. Μέχρι τοῦ 1652 ἀναφέρεται *ἡ ψηφιδωτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰκὼν* καὶ ἁγίασμα.[1] Τοῦτον τὸν ἅγιον ὀνομάζει ὁ Γεδ. Ἑορτ. 235 : «ὁ Κυπαρισσᾶς, ὁ ἐν Ψαμαθείᾳ, βεβαίως ἐστὶν ὁ παρὰ Βυζαντινοῖς «ἐν Κυπαρισσίῳ», διότι ἐκεῖνος ἔκειτο ἐν τῷ Δευτέρῳ» (ἀκατάληπτον).

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ *Γερλὰχ* γράφει : «Τῇ 23 Ἀπριλίου 1577 ἤλθομεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἐζωγραφημένη ἐπὶ τοῦ τοίχου διὰ μικρῶν τετραγώνων ἐπιχρύσων τμημάτων πλακῶν, ἔχουσα κρεμαμένην ὡραίαν μεταξίνην σκέπην . . .» (Tagesbuch, σ. 339). Μετὰ ἓν ἔτος καὶ πάλιν ἐπεσκέψατο καὶ ἀναφέρει τὸ ἁγίασμα «θεραπεῦον τοὺς πυρέσσοντας» (σ. 484). Κατὰ τὸν *Σιδερίδην* εἶναι αὐτὸς ὁ ἐν Ὑψωμαθείοις ἀλλαχοῦ (βλ. ὁ ἐν Ψαμαθείᾳ) ἀναφερόμενος, περὶ οὗ ὁ διάκονος *Παῦλος* γράφει, ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀνακτηθεισῶν ἐκκλησιῶν, ὅτι ὡραία μωσαϊκὴ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπάρχει ὡς καὶ ἁγίασμα καὶ τὸ λείψανον τῆς ἁγίας *Ἀναστασίας* τῆς Φαρμακολυτρίας καὶ περιγράφει τὸν τροῦλλον (αὐτ. σ. 139). Ὅτι ὅμως ὑπῆρχον δύο ναοὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀναφέρει σημείωμα τοῦ *Πασχάλη* (βλ. Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ ἐν Κ)πόλει 1886, σ. 313) : «Ἅγιος Γεώργιος Παρμακαπῆ (βλ. παρὰ Σιδερίδῃ καὶ τοὺς ἰάμβους τοῦ *Νικ. Λογάδου* εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου *Κωνσταντίου* ἀνάκτισιν τοῦ ναοῦ). Ἴσως ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς Μιχαὴλ τὸν Ἀτταλειάτην, διότι ἐνταῦθα οὗτος εἶχεν τὸ οἰκογ. μαυσωλεῖον (*Σάθα* Μεσ. βιβλ. Α', σ. 20).

§ 17. *Ὁ τῆς Κυρὰ Μάρθας* ἢ Κερὰ Μάρθας (Γεδ. 33) πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅπου τὸ Κίρκ-ντόρτ-τσεσμὲ-καποὺ ἐντὸς τῶν τειχῶν.

§ 18. *Ὁ ἐν Λίτραις* ἔξω τῶν τειχῶν ἀνοικοδομηθεὶς τῷ 1830—4 (Ἑορτ. 239 μετὰ φωτογραφίας σ. 11).

§ 19. *Ὁ τῶν Μαγγάνων*, ἐπισήμου μονῆς, (ἐν τῇ νῦν ἀποβάθρᾳ τοῦ Σιρκετζῆ. Οὗτος ἀνηγέρθη μεγαλοπρεπέστατος κατὰ τὰ ἔτη 1042—1055 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος *Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου* (Γεδ. 33) καὶ γεραίρει αὐτὸν ἐν τῷ πανηγυρικῷ εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ἐκφωνηθέντα παρόντος καὶ τοῦ κτίτορος ὁ Εὐχαΐτων *Ἰωάννης*.[2] «οἷα δὲ καὶ τὰ θαύματα τῆς λαμπροφόρου

---

1. Βλ. S. Petrides, Eglises grecques de Constantinople en 1652, Echos d'Orient, 1900, τόμ. Δ', σ. 47.

2. Περὶ τούτου λέγει : «Ἀλλ' εἰς καλὸν ἥκουσιν ἡμῖν οἱ βασιλεῖς εἰς τὸν λόγον . . . ὅτι βασιλεῖς φιλοχρίστους οὕτω καὶ φιλομάρτυρας ἐξάρχους ἔχει καὶ χορηγούς» (ἐκδ. De Lagarde, Gottingae, 1882, σ. 140, 143.

ταύτης ἡμέρας! ὁ μὲν δὴ καινὸς οὐρανός,[1] ὁ θαυμαστὸς ναὸς οὗτος, ὃν ὁ μέγας οἰκεῖν Τροπαιοφόρος εὐδόκησε, *μεγέθει καὶ κάλλει καὶ πολυτελείᾳ κατασκευῆς πολύ τι τὰς ἄλλας ὑπερβαίνων οἰκοδομάς, καὶ διὰ τὸ περιὸν τῆς λαμπρότητος ἀπαξιῶν* μὲν ὥσπερ (γρ. ὡς πρὸς)τὴν γῆν, αἰρόμενος δὲ καὶ ἀνατρέχων εὖ μάλα πρὸς τὸν ὕπερθεν οὐρανόν, ὅλην μὲν ἔνδον δέχεται τὴν ἐκεῖθεν ἡμέραν, ὅλην δὲ λαμβάνει τὴν κάτωθεν, ἐξ ἀπείρων λαμπάδων τε καὶ λύχνων ἀναπτομένην καὶ διπλῶς ἑκατέρωθεν πυρσευόμενος καὶ αὐτὸς ἤδη ὅλος φῶς αὐτόχρημα δείκνυται κτλ.» (*αὐτ.* 139—140, 142). Καὶ ὁ *Χριστοφόρος* Πατρίκιος: «Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν ἐν τοῖς Μαγγάνοις».

«Ἐν ταῖς ἄνω μὲν μαρτύρων κατοικίαις,
ἃς εἰς ἀμοιβὴν τῶν πόνων Θεὸς νέμει,
ποία τὸ κρεῖττον ἔσχε οὐκ ἔχω λέγειν.
ἐν τοῖς δόμοις δὲ τοῖς κάτω τούτοις τέως
Γεώργιος τὰ πρῶτα κληροῦται γέρα.
κἂν τῶν ἀθλητῶν ἡ θεοστεφὴς φάλαγξ
ὥρας ναῶν ἤριζον ἀλλήλοις χάριν,
πάντων ἂν ἐκράτησεν οὗτος μαρτύρων·
ὑπερφυῆ γὰρ πάντα τοῦδε τοῦ δόμου
καὶ πλῆρες ὧδε χαρίτων τὸ χωρίον
καὶ θεῖον ὄντως, εἰ τἀληθὲς χρὴ λέγειν».[2]

Ἐν τῷ πύργῳ τῶν Μαγγάνων ἐφυλάττοντο πολεμικαὶ μηχαναί, ὅπου καὶ τὰ παλάτια. Τὴν μονὴν ἵδρυσεν ὁ *Μονομάχος Κωνσταντῖνος* «κοσμήσας οἰκοδομαῖς καὶ λειμῶσι πολλὴν τὴν τερπωλὴν παρεχομένοις» καὶ διατάξας ὅπως γίνηται τῇ 23 Ἀπριλίου ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς αὐτοκρατορικὴ προέλευσις (*Ἀτταλειάτης*, σ. 48 καὶ 71, *Κωδινοῦ*, Περὶ ὀφφ. 81). Ὁ χρονογράφος Μανασσῆς (σ. 266, στ. 6272, Βόννης, ἐκθειάζων τὸν Μονομάχον καὶ διὰ τὰ ἄλλα κτίσματα πρὸς κόσμον τῆς Μεγαλοπόλεως ἐπιφέρει τὰ ἀξιόλογα ταῦτα διὰ τὴν μονὴν τοῦ Τροπαιοφόρου:

«Κἂν γνῶναι θέλῃ τις αὐτοῦ τὰ τῆς λαμπροψυχίας,
ἡ λαμπροδόμητος μονὴ πιστώσεται τὸ πρᾶγμα,
ἣν ἐκ θεμελίων ἤγειρεν ἀπὸ ῥιζῶν ἐσχάτην
τῷ θείῳ χριστομάρτυρι, τῷ τροπαιοφοροῦντι».

---

1. Οὐρανὸς καλεῖται ὁ ναὸς ἐν τῷ γνωστῷ τροπαρίῳ, ὅπερ ἦν κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ τρούλλου τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς ἄλλους βυζαντινοὺς ναούς:

«Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ ἐκκλησία,
καταυγάζει ἅπαντας
φωταγωγοῦσα τοὺς πιστούς,
ἐν ᾧ ἑστῶτες κραυγάζομεν:
τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον, Κύριε».

2. Die Geschichte des Christophoros Mitylenaios her. von *Eduard Kurtz* ἀρ. 95, Leipzig, 1903.

Ἐφεξῆς διηγεῖται τὴν ἐκ τῆς ποδάγρας ἴασιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου, ἐξ ἧς δεινῶς ἔπασχεν ὁ αὐτοκράτωρ, γεγονός, ὅπερ ἐπαναλαμβάνουσι καὶ οἱ μετὰ ταῦτα χρονογράφοι καὶ ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν ταύτην, ὅπου ἀπέθανε καὶ ἐτάφη [1]. Ἄννα ἡ τὴν Ἀλεξιάδα συγγράψασα περὶ τῆς βασιλίδος μητρὸς Μαρίας, ἥτις κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου συνεβασίλευε τῷ Ἀλεξίῳ Α', γράφει : «Οὕτω γοῦν τῶν βασιλείων ἐκείνη ἐξέρχεται μετὰ προπομπῆς ἀξίας ἐν τοῖς κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου παρὸ τοῦ ἀποβεβιωκότος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου βασιλέως οἰκοδομηθεῖσαν οἰκήμασι κατασκηνώσασα, (Μάγγανα ταῦτα ἡ κοινὴ εἰσέτι κικλήσκει διάλεκτος), Ἰσαακίου συνεφεπομένου ταύτῃ τοῦ σεβαστοκράτορος» [2]. Ἔπειτα δὲ εἶχε καταντήσει ἡ μονὴ βασιλικὸν μαυσωλεῖον [3]. Τοσαύτη ἦν ἡ εὐρυχωρία, τὰ περὶ τὴν μονὴν ἄλση καὶ οἱ παράδεισοι, ἅπερ ἐκθειάζων ὁ Ψελλός, ὡς καὶ τὸν ἐν τῇ ὀροφῇ τοῦ ναοῦ χρυσὸν μέμφεται τοῦ Μονομάχου διὰ τὴν σπατάλην (*Σάθα* Μεσ. βιβλ. Δ', σ. 191—3. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς κατεῖχεν ἐπίσημον θέσιν, δεύτερος τῇ τάξει μεταξὺ τῶν ἄλλων κατὰ τὰς συνοδικὰς συνελεύσεις καὶ τὰς ἱερὰς τελετὰς τῆς ἁγ. Σοφίας, τὰς εἰς ἐξαιρέτους δεσποτικὰς ἑορτὰς τελουμένας (Acta patr. II, σ. 22. Γεδ. Βυζ. Ἑορτ. σ. 191).

Μακροχώριον βλ. Ἀφάμεια.

§ 20. *Ὁ τοῦ Μεγάλου ῥεύματος.* Αὕτη ἡ ἀρκούντως μεγάλη (ὡς πρὸς τὸν τόπον) μονὴ ἔκειτο μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἄνωθι τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου, ἧς τὰ τείχη ἐσῴζοντο μέχρι 1877 καὶ μαρμάρινον ἡλιακὸν ὡρολόγιον, ὅπερ νῦν ὑπάρχει ἐν τῷ ἀρχαιολ. Μουσείῳ Κ)πόλεως. Ὁ ναὸς εἶχε διαστάσεις 10×5 καὶ οἱ κίονες 3,50 μετρ. καὶ 0,50—0,55 διάμ. καὶ τὰ τόξα τῶν παραθύρων πλάτος ὀλίγῳ στενότερον τοῦ μέτρου. Ταύτην ἀνεκήρυξε σταυροπηγιακὴν τῷ 1573 ὁ πατριάρχης *Ἱερεμίας* Β', ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη τὸ κτίριον, διότι οἱ τοῖχοι ἔμενον μέχρις ἐσχάτων τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Οἱ ἐγχώριοι, γράφει ὁ κ. *Γεδεών*, διηγοῦνται πολλὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ἐκεῖ γινόμενα («Ἔγγραφα, λίθοι καὶ κεράμια», Κ)πολις, 1892, σ. 29—30).

§ 21. *Ὁ τοῦ Μεσαμπέλου.* Μονὴ ἀπέναντι τῆς Πόλεως κειμένη (Γεδ. 31, 34), ἔνθα κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἦν ἡ μονὴ τοῦ *Πελεκάνου* (Ἄννα Κομν. Β', σ. 55, καὶ 75).

§ 22. *Ὁ τοῦ Νεοχωρίου* τοῦ ἐν τῷ Βοσπόρῳ. καὶ τοῦτο ἦν μετόχιον, τὸ τρίτον ἐν Κ)πόλει τοῦ Παναγίου Τάφου παραχωρηθὲν πρὸ τοῦ 1700, καί-

1. Βλ. Γεώργιον Ἁμαρτωλόν, σ. 879, ἐκδ. Muralt, Ἰωήλ, χρονογρ. σ. 63, Βόννης. Ζωναρᾶν, XVII, 20—21. Πρὸς τούτοις καὶ I. Labarte, «Le palais imperial de Constantinople et ses abords . . . » Paris, 2861, σ, 97—99.

2. Ἄννης τῆς Κομνηνῆς Ἀλεξιάς, βιβλ. Γ', 4, σ. 151, Βόννης.

3. Βλ. τὰς σχετικὰς παραπομπὰς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους παρὰ Richter, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 237—239 «Das Klöster der Mangana».

τοι μέχρι τοῦ 1777 διεβίβαζε τὸ ἐμβατοίκιον εἰς τὰ πατριαρχεῖα (Ἑορτ. 151). Ἐπίσης καὶ προηγουμένως «ὁ ἅγιος Γεώργιος τῶν Ἁγιοταφικῶν εἰς τὸ Νεοχῶρι» ἐλέγετο (Βυζ. ἐκκλ. 27). Κατὰ τὰς συμπληρώσεις τοῦ Η' βιβλίου, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεύς, εἰς τοῦ Ὑψηλάντου «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν» εἰς τὸ Νεοχώριον τὸ παρὰ τῷ Σωσθενίῳ τῆς Προποντίδος (sic) «ἀφιέρωσε τῷ Παναγίῳ τάφῳ ὁ πρόπαππός μου Χατζῆ Νικόλαος τόπον ἀπὸ τὸ μποστάνι, ἐν ᾧ *ἦν καί τις μικρὰ ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι . . . τοῦ ἁγίου Γεωργίου*. Ἐκτίσθησαν ὕστερα καὶ πλείω κελλία εἰς τὸν τόπον αὐτὸν διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ σπίτι πατριαρχικὸν ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου» (Documente Hurmujaki, τόμ. XIII, 1909, σ. 520.

§ 23. *Ὁ ἐν τῷ Ξυλοκέρκῳ.* Οὗτος ἦν λίαν ἀρχαῖος, διότι ἀνῆκεν εἰς μονήν, ὅθεν καὶ ὁ μουσικὸς Συμεὼν ὁ Ξυλοκερκῖνος. ἀναφέρονται μοναχοὶ ἐπὶ *Ἰουστινιανοῦ* πρὸ τοῦ 550 καὶ ἔκειτο ἔξω τοῦ περὶ τὰς Βλαχέρνας ἡρακλείου τείχους. Ἐσφαλμένως, ὡς φαίνεται, γράφει ὁ κ. *Γεδεὼν* Ξηροκέρκου (σ. 33 Ἑορτ 84).[1] Πολλοὶ κατὰ *Πασπάτην* συγχέουσι τὴν Ξυλόκερκον πρὸς τὴν Ξυλόπορταν, ὅπου ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου *Δημητρίου* (Βυζ. μελ. σ. 61—62). Ἡ Ξυλόκερκος ἦν στάδιον ἢ ἱπποδρόμιον ξύλινον ἤτοι ξυλίνας τὰς κερκίδας ἔχων, πλησίον τοῦ ἀνακτόρου.

§ 24. *Ὁ τοῦ Ὀρατορίου*[2]. Ὁ ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου Β' πατρίκιος Θεόδωρος ὁ Σφωράκιος ἵδρυσε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐπὶ Μαυρικίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε Ὀρατόριον *τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τοῖς Σφωρακίου*[3].

§ 25. *Ὁ ἐν Ὀρτάκιοϊ* Τὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦτο προάστειον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν ὠνομάζετο Ἅγιος Φωκᾶς διὰ τὴν ἐν αὐτῷ μονὴν τοῦ ἁγίου, ἣν ἔκτισε *Βασίλειος ὁ Μακεδών*, ἔπειτα καὶ Μεσαχώριον καὶ κεῖται εἰς τὴν τρίτην πεδινὴν παραλίαν μετὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Δολμᾶ Μπαξέ. Ὁ ναὸς κατὰ *Γεδεὼν* (σ. 38) ἦν ἐκτισμένος εἰς ἄθλιον ὑπόγειον.

§ 26. *Ὁ εἰς Παντίχειον* τῆς ἀσιατ. ἀκτῆς. Ἐνταῦθα μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ πανήγυρις συνεκέντρου μεγίστην συρροὴν πιστῶν (Γεδ. 38).

§ 27. *Ὁ τοῦ παπᾶ Φυτίλη.* Οὗτος ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν δύο περιη-

---

1. Ὁ Du Cange ἔχει ἐν Constantinopolis christiana, α' ἐκδ. σ. 125 : «ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Ξηροκέρκῳ ἢ Ξυλοκέρκῳ».

2. Ὀρατόριον ἐπὶ Βυζαντινῶν ἦν αἴθουσα προσευχῆς καὶ θρησκ. συγκεντρώσεων καί, ἐπειδὴ τὸ κύριον εἰς ταύτας ἦν ἡ μουσική, κατήντησε νὰ σημαίνῃ τὸ νῦν ἐκκλησ. μελόδραμα. (βλ. Μεγ. Ἐγκ. ΙΘ' σ. 16).

3. Richter, Quellen κτλ. σ. 149, 207.

γητῶν καὶ ἔκειτο εἰς τὸ πατριαρχεῖον (Βυζ. ἐκκλ. 22)· τῷ 1648 προσφέρει ἡ ἐνορία τοῦ Φυτίλη μετὰ τῆς τοῦ Ραμουνιῆ ἔρανον ἐμβατοίκιον (Κερ. 523, 525). ἔκειτο παρὰ τὸ Φανάριον (;). Πέραν τοῦ σημείου τούτου οὐδὲν γνωρίζομεν, εἰς ὄνομα ἱερέως εἶναι καὶ ὁ Ταξιάρχης τοῦ παπᾶ Λουκᾶ (523).

§ 28. *Ὁ τοῦ Κοτηρᾶ.* Οὗτος μετὰ τὸ 1568, ὅτε ἡ Παμμακάριστος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, μετεβλήθη εἰς ἐνοριακὸν ναὸν ἀνήκων τέως εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ λογοθέτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας *Γεωργίου Κοτηρᾶ* (Βυζ. ἐκκλησ. 140). Ὁ ναὸς μοναστηριακὸς ὢν πρότερον τῷ 1648 φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο. (ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλος φέρων παρεμφερὲς ὄνομα, χαρτοφύλοξ μέγας τῆς Μ. ἐκκλησίας τῷ 1555, ὁ *Ἀλέξανδρος Ἀποτυρᾶς*. Πλὴν τούτου ὁ *Γεδεὼν* δὲν ἐγνώριζε τὸν κατάλογον τοῦ *Τρύφωνος*, ὅστις ἐν τῷ γενικῷ τῶν ναῶν καταλόγῳ ἔχει καὶ τὸν τοῦ *Κοτηρᾶ* τῷ 1593, σημειωσάμενος ὅτι κεῖται «ἐγγὺς τοῦ παλαιοῦ πατριαρχείου» ἤτοι τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὅτι εὗρεν ἐκεῖ ἱερέα τὸν παπᾶ *Δημήτριον* (561). Κατὰ τὸν μέγαν τοῦ 1728 ἐμπρησμὸν ἐκάη καὶ οὗτος καὶ ἀνεκαινίσθη μετὰ 2 ἔτη (βλ. καὶ ἄλλα χρονικὰ Ἑορτ. 233—234), δηλ. εἶναι ὁ 7ος ναός, δι' ὃν παρεχωρήθη ἡ κυβερνητικὴ τῆς ἀνοικοδομήσεως ἄδεια (Φωτίειος βιβλιοθήκη, Α', σ. 48) καὶ τῷ 1683 ἀναγράφεται, ὅτι προσέφερεν ἡ ἐνορία ἔρανον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα (Βυζ. ἐκκλ. 23).

§ 29. *Ὁ τοῦ Πύργου Φαναρίου.* Οὗτος ἀνηγέρθη τὸν ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνα καὶ κατεστράφη τῷ 1703 (Γεδ. 33—4). Κατὰ τὸν *Ὑψηλάντην* ἔκειτο ἐπὶ τῆς πύλης καὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου» (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σ. 681)· καὶ ἐξ ἀνακαλύψεως λειψάνων τῆς ἱερᾶς δομικῆς γενομένης τῷ 1884, ἐμάθομεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἐγγὺς πρὸς τὴν δευτέραν τοῦ Φαναρίου πύλην προσερειδόμενος σχεδὸν ἐπὶ τοῦ τείχους, κυρίως εἴς τινα πύργον, ὅθεν καὶ ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς καταστίχοις τὸ ὄνομα «ἅγιος *Γεώργιος* τοῦ Πύργου». Ἔκειτο ἀκριβῶς, ὅπου ἡ οἰκία τοῦ *Κωστάκη Θωμαΐδου*. Κατεσκάφη, ὡς φαίνεται, μετὰ τοῦ πύργου τῷ 1704 πρωθυπουργοῦντος τοῦ *Ἀχμὲτ Καλαϊλῆ* πασᾶ (Βυζ. ἐκκλ. 15—16), ἐνῷ τῷ 1648 ἀναφέρεται, ὅτι «ἡ ἐνορία τοῦ Πύργου μετὰ τῆς τοῦ Παπᾶ *Νικορήτου*» (ναὸς ἄλλος οὗτος) προσέφερεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἐμβατοίκιον (αὐτ. σ. 22).

Ὁ Κεραμεὺς εἰς τὸ συμπλήρωμα τοῦ Η' βιβλίου «Τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν» τοῦ Ὑψηλάντου γράφει περὶ τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅτι μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Μπαλατᾶ, ὅτε ἐκάη καὶ αὐτὸ κείμενον ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ, οἱ Γουναράδες ἔκτισαν νέαν ἐκκλησίαν πενταπλασίαν τῆς πρώτης, ἀλλ' ὁ πατριάρχης Παρθένιος ὁ νέος «οὐ συνεχώρει λειτουργεῖν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ μὴ ἔχειν ποσῶς ἐνορίαν καὶ τελεῖν αὐτὴν (τὴν λειτουργίαν) *ὑπὸ τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τῇ κειμένῃ ἐπὶ τῷ κάστρῳ τῆς Πύλης τοῦ Φαναρίου*» (Ἑλληνικὰ κείμενα ἐν τῷ XIII τόμῳ τῶν Documente τοῦ Hurmuzaki, Βουκουρέστιον, 1909, σ. 516).

Ὁ Τρύφων ἀναφέρει (ἀρ. 1) ἅγιον Γεώργιον Φενὲρ καπισῆ καὶ ἀρ. 46) ἅγ. Γεώργιον ἐν τῷ Πύργῳ Φενὲρ καπισῆ, καὶ εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς κατὰ *Σιδερίδην* (σ. 131).[1]

§ 30. *Ὁ Ροδίτης.* Οὗτος παραδίδοται μόνον ὑπὸ τοῦ *Πατεράκη*. Κατὰ *Κεραμέα* ἴσως ὁ εἰς Κανταχουζηνοῦ—μαχαλεδά, ἂν καὶ ἡ συνταύτισις αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ σήμερον (525, 560). Ἐν τούτοις ἐν τῷ πατριαρχικῷ σκευοφυλακίῳ ὑπάρχει ἐπιτάφιος ἀρίστης τέχνης, ὅστις φέρει ἐπιγραφήν : «Ὁ παρὼν ἐπιτάφιος ὑπάρχει τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Ῥοδίων ἐπιτροπεύοντος τοῦ κυροῦ Γεωργάκη τοῦ Χρυσοχοῦ, τοῦ υἱοῦ Δανιήλ. Ἔτοι ἀπὸ Χριστοῦ 1637 χαὶρ Δαβεὶδ ἱερομονάχου» (*Σωτηρίου*, Κειμήλια οἰκουμ. πατρ. σ. 59). Ἐν τῷ καταλόγῳ ἐμβατοικίων τοῦ 1683 δὲν ὑπάρχει πλέον ὁ ναὸς οὗτος.

§ 31. *Ὁ ἐν Συκεοῦς ἢ Σικελῶν* μονῇ. (Ἑορτ. 85). Εἰς τὰς 18 Μαΐου ἐτελεῖτο «ἐν τῇ μονῇ τῶν Σικελῶν» (ἢ Σικέλλων) ἡ σύναξις *Στεφάνου* πατριάρχου, ὅπου ἐτάφη, κατὰ δὲ τὸν Ἱεροσολ. κώδικα 40 εἰς τὰς 27 «ἐν τῷ μαρτυρείῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ μονῇ Συκεοῦς» (Ἑορτ. 89). Ἐν τῷ βίῳ *Θεοδώρου Συκεώτου* ἐπισκόπου Ἀναστασιουπόλεως, ὅστις, ὡς εἴδομεν, ἑωρτάζετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ Δευτέρῳ τὴν 22 Ἀπριλίου, σημειοῦται ὁ Συναξαριστής, ὅτι οὗτος εἶχε τόσην πρὸς τὸν Τροπαιοφόρον εὐλάβειαν «ὥστε ὁ μέγας *Γεώργιος* ἐφαίνετο, ὅτι πάντοτε εὑρίσκετο μαζί του, ὅτι τὸν ἐδίδασκεν ὡς παιδαγωγός . . . μεγαλυτέρων ἀρετῶν, καὶ ὅτι ἠγάπα αὐτόν . . με πνευματικὸν καὶ θαυμαστὸν ἔρωτα». Τελευταῖον παρουσιάσθη καὶ πάλιν κατ' ὄναρ πρὸς αὐτὸν ἔφιππος σύρων καὶ ἕτερον ἵππον, προτείνας αὐτῷ νὰ ἱππεύσῃ (προμήνυμα τοῦ θανάτου). Κατήγετο δὲ οὗτος ἐκ Συκεοῦ, χωρίου τῶν Γαλατῶν (ἔκδ. Ἀθηνῶν 1868, Β', σ. 103—4). Ὅθεν καὶ ὁ *Du Gange* (σ. 125) «ἅγ. Γεωργ. τοῦ Συκεώτου».

§ 32. *Ὁ τοῦ Συγκέλλου* (*Συναξ.* Τσεγκὲλ κιοϊ). Ἡ μονὴ αὕτη κειμένη ἀπέναντι τοῦ Βέικοζ ἐπὶ τῆς ἔναντι ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἀναφέρεται τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ *Μιχαὴλ Ψελλοῦ* (παρὰ *Σάθα* Μεσ. βιβλιοθ. Ε', σ. 177). Ὁ *Γεδεὼν* (σ. 36), ἐνῶ πρὶν (Ἑορτ, 239) ἀνέφερε τὴν μονήν, μεταγνοὺς ὀνομάζει τὸ Συγκέλλου, τὸ χωρίον, ὅπου ἵδρυτο ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ὅπερ σώζεται νῦν εἰς τὸ ἐκ τοῦ Συγκὲλλ παρεφθαρμένον τουρκ. ὄνομα Τσεγκέλ. Ἐν-

1. Ἐνταῦθα ἐντὸς στρατ. πύργου ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου καὶ τὸ ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ εἶναι δὲ ὁ πύργος καλὸς ηὐτρεπισμένος. ἐπανηγύριζε τὴν Κυριακὴν τῆς Σαμαρείτιδος.

ταῦθα τῷ 1830 πολλὰ ἀδελφάτα τελευταῖον ἀνῳκοδόμησαν τὸν ναόν.[1]

§ 33. *Ὁ τοῦ Τὸπ-καπί.* Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ *Τρύφωνος* τῷ 1593, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ *Πατεράκη* τῷ 1604, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑφίστατο πλέον (Κερ. 524).

Τσεγκὲλ κιοϊ βλ. Συγκέλλου.

Ὑψωμαθεῖα βλ. Ψαμαθεῖα.

§ 34. *Ὁ τοῦ Φαναρίου* πατριαρχικὸς ναός. Εἶναι ὁ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1941 πυρποληθεὶς ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει (ἀντιφάσκουσαι αἱ πρῶται διὰ τοῦ τύπου μεταδοθεῖσαι εἰδήσεις). Πρῶτος ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ *Ματθαῖος* Β′ τῷ 1601. Ἐν τοῖς ὑπὸ Μ.Δ. Χαμουδούλου ἀποσπάσμασιν ἐγγράφων, ὀνομάζεται ναὸς τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* (Ἐκκλ. Ἀλήθ. Β′, σ. 779—81), καὶ ἐπηύξησεν αὐτὸν *Τιμόθεος* Β′ τῷ 1614. Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ 1720 ἀνεκαινίσθη. Οἷος ἐσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ *Ἱερεμίου* Γ′, ἐπιμελείᾳ τοῦ ἀρχιγουνάρεως τοῦ Μ. Βεζύρου *Ἰμπροΐμ πασᾶ Μανωλάκη Ὑψηλάντου* καὶ μάλιστα μετὰ τρούλλου (σπανιώτατον εἰς τοὺς καιροὺς ἐκείνους), ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ ἔργον ἀποπερατωθῇ κατέπεσεν οὗτος καὶ τότε ἐγένετο ξυλίνη στέγη. Ἐπεσκευάσθη ἐπὶ *Γρηγορίου* Ε′ 1798 καὶ πάλιν ἀνῳκοδομήθη τῷ 1837 ἐπὶ *Γρηγορίου* Ϛ′ (βλ. *Γεδεών*, Ἐκκλησίαι ὀρθοδόξων ἐν Κ)πόλει, 1888, σ. 56—58). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πλέον, ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ τοῦ Διπλοφαναρίου, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ *Τρύφων*, ἐνῶ ὁ *Πατεράκης* ἔχει τὴν ἔπειτα ἐπικρατήσασαν ἁπλῆν ὀνομασίαν τοῦ Φαναρίου (Κερ. 524). Περὶ τούτου ὁ κ. *Γεδεὼν* γράφει : «Οὐδὲν μνημεῖον γραπτὸν ἀρχαιότερον τοῦ ΙΖ′ αἰῶνος μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν ἐν Διπλοφαναρίῳ ναοῦ βυζαντινοῦ κειμένου, ὅπου νῦν ὁ πατριαρχικός Παλαιοτέραν μνείαν ἔχομεν ὑπομνήματα δύο ἀπὸ 28 Φεβρουαρίου 1601 ὀνομάζοντα τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν «νέον πατριαρχεῖον», ὃς προϋπῆρχε βεβαίως. (Βυζ. ἐκκλ. 42). Ταῦτα γράφων οὗτος φωρᾶται ἀγνοῶν τὸν 50κις ἐκδοθέντα κατάλογον τοῦ *Τρύφωνος*, ὅστις ἀναφέρει τὸν ναὸν ὑπάρχοντα τῷ 1593, καὶ δι᾽ ἣν ἄγνοιαν δριμέως ὑπὸ τοῦ *Κεραμέως* (σ. 521) ἐξηλέγχθη ὡς ῥακοσυλλέκτης καὶ πάντη ἀμεθόδως γράφων καὶ πραγματευόμενος θέματα, ἅπερ ἄλλος ἠδύνατο δι᾽ ὀλίγων γραμμῶν νὰ ἐκθέσῃ. Ἀλλ᾽ ὁ Γεδεὼν κατωτέρω συνεχίζων τὰ περὶ πατριαρχικοῦ ναοῦ ὑποπίπτει καὶ εἰς ἕτερον χονδροειδὲς σφάλμα γράφων : «Ἡ παράδοσις ἔσωζεν οὐ πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτι ὁ ναὸς ἦν μονὴ γυναικεία· παράδοξον δὲ ἐφάνη μοι, ὅτι κατὰ πᾶσαν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ

1. Εἶναι ἀκριβῶς παρὰ τῷ Βεϊλέρβέη. Ὁ σεβ. Καβάλλας *Χρυσόστομος*, νομίζω ἔγραψεν ἄλλοτε ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ὁ τοῦ Συγκέλλου. Ὁ ναὸς τῷ 1919 ἀπεκόπη ὑπὸ τῆς ῥυμοτομίας καὶ ἔμεινε τὸ ἥμισυ μόνον. Εὑρέθησαν χρυσοκέραμοι ἐνταῦθα, ὅθεν ὁ πρότριτα θανὼν μακ. καθηγητὴς Ι. Παπαδόπουλος μοὶ ἔλεγεν, ὅτι ἐνταῦθα ἦν ὁ ναὸς τοῦ Χρυσοκεράμου.

πατριαρχείου ἐν νέῳ ναῷ ἐξελέγετο μονὴ γυναικεία . . .» (σ. 42). Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο παράπτωμα τοῦ κ. *Γεδεὼν* ἀπαντᾷ ὑποδεικνύων ὅτι δὲν ἦτο γυναικεία μονὴ ὁ Ἡλιουπόλεως *Γεννάδιος*. Οὗτος προσεπικυροῖ τὰ περὶ ταυτότητος τοῦ Διπλοφαναρίου πρὸς τὸν νῦν πατριαρχικὸν ναόν, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1623 ἐπὶ *Ἀνθίμου* Β', ὅτε ὁ πατρ. ναὸς καθορίζεται διὰ τῆς φράσεως «ὁ ἐν Διπλοφαναρίῳ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος *Γεωργίου* τοῦ τροπαιοφόρου» καὶ διὰ τοῦ ἐπὶ *Ραφαὴλ* Β' σχετικοῦ σιγιλλίου ἀπολυθέντος τῷ 1604 «ἔγινε πατριαρχεῖον καὶ ὠνομάσθη θεῖος ναὸς τοῦ . . . τροπαιοφόρου ὁ ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ» κτλ. (Ὀρθοδοξία ΙΑ', 1936, σ. 398) καὶ ἐπιφέρει : «Αἱ πληροφορίαι τοῦ καταλόγου τοῦ *Τρύφωνος* ἀναιροῦσι τὴν γνώμην πολλῶν... καθ' ἣν δηλ. ὁ πατριαρχικὸς ναὸς τοῦ Φαναρίου . . . πρὸ τοῦ 1601 ὑπῆρχε γυναικεία μονὴ» κτλ. (αὐτ. σ. 399). Εἰς συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ 1639 ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ Προϊλάβου καὶ Ἰσμαηλίου Μελετίου ἀναφέρεται : «οἱ καθευρεθέντες ἀρχιερεῖς συνήχθημεν ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, τῷ νέῳ πατριαρχείῳ». (Κεραμεὺς Documente, σ. 386 καὶ Ἱεροσ. σταχ. Α', 451—2, περὶ προδοσίας τοῦ Πατρ. Θεολήπτου).

§ 35. *Ὁ τοῦ Χαλκίδου ἢ τοῦ Χαλκηδόνος*· ἀναφέρεται παρὰ τῷ *Κωδινῷ* κτισθεὶς ὑπὸ *Σεργίου* πατριάρχου «Περὶ κτισμάτων» ἔκδ. Preger, σ. 280·

§ 36. *Ὁ τοῦ Χαρισίου ἢ Χαρσίου* (βλ. Ἀδριανουπόλεως πύλη), ὅπου εἰκὼν τοῦ ἁγίου βλύζουσα ἐπὶ *Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου* αἷμα, προμήνυμα ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων (*Παχυμ*. Β', σ. 82).

Ἐν Esquisse, § 33 ὁ *Murdtmaun* ἀπέδειξεν, ὅτι ὅ τε ὁ ἐν τοῖς Χαρσίου, ὁ τοῦ Δευτέρου καὶ ὁ τοῦ Συκεώτου εἷς ἐστι ναός, ὁ τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ τῷ 1640 ἀναφερόμενος.

§ 37. *Ὁ ἐν Ψαμαθείᾳ*. Ἀναφέρεται ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν περιηγητῶν (Κερ. 523, 562) καὶ ἐν τοῖς τρισὶ καταλόγοις τῶν πατριαρχ. ἐμβατοικίων ὡς ἐνορία «ἡ ἐνορία τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ὑψωμαθείων» (Βυζ. ἐκκλ. 21), τῷ 1683 ὁμοίως (σ. 23) καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ : «εἰς τὰ Ὑψωμαθεῖα Παναγία *Χρυσαληθηνὴ* καὶ ἅγιος *Νικόλαος* καὶ ἅγιος *Γεώργιος*» (σ. 26). Ὁ *Σιδερίδης* ταυτίζει αὐτὸν πρὸς τὸν Κυπαρισσᾶν. Ὁ Καισ. Δαπόντες γράφει ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν τῆς Παναγίας : «Δύο (ναοὶ) μὲ κουμπέδες ἔμειναν μόνον τοῦ Βυζαντίου αὐτὴ (ἡ τοῦ Μουχλίου) καὶ εἰς τὰ Ψωμαθιὰ τἀγίου Γεωργίου» αὐτ. σ. 282.

§ 38. *Ὁ εἰς Ψαροπωλεῖα*. Οὗτος ἦν ἀκμάζων ἐπὶ Τρύφωνος τῷ 1593, (ἐνῶ δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ *Πατεράκη)* ἔχων δύο ἐφημερίους τὸν *Ἑρμα-*

γένην καὶ *Φίλιππον* καὶ (προστεθεὶς)τὸ ὄνομα τοῦ τόπου. τουρκ. λέγεται Μπαλοὺκ-παζὰρ (Κερ. 562).

Ὁ *Γερλάχ* ἀναφέρει, ὅτι τῇ 15 Ἀπριλίου 1579 (ἴσως τῇ 23) ἐλειτούργησεν ὁ *πατριάρχης*, ὁ δὲ *Πατεράκης* «τανῦν οὐκ ἔστι» ὁ *ναὸς* ἐρημωθεὶς ἔκ τινος πυρκαϊᾶς ἐπισυμβάσης κατὰ τὰ ἔτη 1593—1604. Οὕτω δὲ μετὰ ταῦτα ἐξέλιπε πᾶν ἴχνος περιληφθείσης τῆς περιοχῆς εἰς τὸν περίβολον τοῦ Γενὶ Βαλινὲ τζαμίου, ἴσως μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1660 κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ πυρποληθέντος τμήματος (*Σιδερίδης* σ. 136). Ἄγνωστον ποῦ ἔκειτο ὁ παρὰ *Τρύφωνι* «ἅγιος Γεώργιος», οὗτινος ἐφιλοδώρησε τὸν ἐφημέριον παπᾶ Ἰωάννην (ἀρ. 35). Ὁ *Σιδερίδης* (σ. 129) οὐδὲν λέγει, ὁ *Banduri* (**Imperium orient.** σ. 39) ἀναφέρει ἅγιον Γεώργιον εἰς τὰ Κοντάρια.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι *ἐκ τῶν 400 περίπου ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ 35 ἢ 83 ἦσαν τιμώμενοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐνῷ πάντων τῶν λοιπῶν μαρτύρων οἱ ναοὶ ἦσαν περὶ τοὺς 70.* Οἱ πλείονες τῶν ναῶν τούτων, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας, ἔχουσι καὶ ἁγιάσματα, εἰς ἃ τελοῦνται ἄπειρα θαύματα. Ἀπαιτεῖται τόμος ὁλόκληρος, ὅπως ἀναγραφῶσι ταῦτα καὶ αἱ παντοειδεῖς ἁγιογεωργικαὶ παραδόσεις. Εἶναι συμφυὲς πρὸς τὰς παραδόσεις ταύτας, ὅτι τὸ οἰκουμ. πατριαρχεῖον κατέληξε νὰ ἔχῃ πολιοῦχον τὸν Τροπαιοφόρον, καὶ ὡς ἱερὸν ἐνθύμιον καὶ εὐλογία πατριαρχικὴ δωρεῖται τοῖς ἐπισήμοις ἐπισκέπταις τῶν πατριαρχείων εἰκὼν τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Προστάτης τῆς Ἀβυσσηνίας εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ἡ κατὰ τῶν Ἰταλῶν τῷ 1894 νίκη συνέπεσε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου, Ἀπριλίου 23. ἔκτοτε ὁ ἀβυσσηνιακὸς λαὸς ἑορτάζει τοῦτον ἑκάστην 23 τοῦ μηνὸς ἤτοι 12κις τοῦ ἔτους ! Ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ παρίσταται ὁ βασιλεὺς π.χ. *Μενελὶκ* ἢ ὑποτελής τις αὐτῷ καταδιώκων τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος ὁμοῦ μετὰ τοῦ Τροπαιοφόρου καὶ ἀφαιρῶν δι' ἑνὸς σπαθισμοῦ ἑκατοντάδος ἀπίστων κεφαλάς ! Ἐν Ἀξώμῃ, τῇ ἱερᾷ πόλει τῶν Ἀβυσσηνῶν, ὅπου στέφονται βασιλεῖς, σώζονται ἀνάγλυφοι εἰκόνες τοῦ ἐφίππου ἁγίου *Γεωργίου* τοῦ Δ'—Ε' μ.Χ. αἰῶνος. καὶ ἐν Ἀδὶς-Ἀμπέμπα ὁ κυλινδρικὸς (**rotunda**) ναὸς τοῦ ἁγίου, πανάρχαιος καὶ οὗτος. Ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι Ἡρακλειῶται μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀπετέλεσαν τὴν ἑλλ. κοινότητα τῆς Βενετίας. Ἐκεῖ οἱ «Στρατιῶται», οἵτινες ἦσαν οἱ ψιλοὶ ἱππεῖς τῆς βενετ. ἀριστοκρατίας, συνέστησαν τῷ 1511 τὸν ὀνομαστὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου [1], ὅστις ὑπῆρξε σπουδαιότατον πνευματικὸν κέντρον τῶν ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν Ὀρθοδόξων. Οἱ Ὀρθόδοξοι δὲ τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας, ὅταν ἴδιον τάγμα τοῦ τουρκ. στρατοῦ ἀπετέλεσαν, ὡς λάβαρον εἶχον τὸν ἅγιον Γεώργιον. Κατὰ Καρολίδην «ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον στρατείαν τοῦ Σελὴμ Α' ὑπῆρχον ἐν τῷ

---

1. *Ἰωάννου Βελούδου*, Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλλην. ἀποικία, Β' ἔκδοσις, Βενετία 1893, σ. 19.

στρατῷ καὶ χιλιὰς χριστιανῶν μαχητῶν μετὰ σημαίας φερούσης τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου». (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1923, σ. 319).

Εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον ἡττήθησαν οἱ Σέρβοι ἐπαναστάται, ἀλλ' ὁ πατριώτης Μάρκος Ὄμπλιτς ἐφόνευσε τὸν σουλτὰν Μουρὰτ καὶ ἀπεθανατίσθη εἰς τὰ ἐθνικὰ ᾄσματα, εἰς ἃ παρακολουθεῖ διαρκῶς τοὺς μαχητὰς ὁ καβαλλάρης ἅγ. Γεώργιος, ἐμπνέει δύναμιν καὶ μεταβάλλει αὐτοὺς ἥρωας (βλ. Ι. Σοφιανοπούλου «Πῶς εἶδα τὴ Βαλκανική», Ἀθῆναι, 1927, σ. 6).

Οἱ Ἄγγλοι θεωροῦν προστάτην τὸν ἅγιον Γεώργιον (ὅπως καὶ οἱ Σκῶτοι τὸν ἅγ. Ἀνδρέαν). Ὅτε οἱ βασιλεῖς ἐπολέμουν κατὰ τῶν βαρώνων, τότε πανταχόθεν καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἐφώναζον τὸν ἅγιον Γεώργιον εἰς βοήθειαν «Ἅϊ Γιώργη φωνάζει ὁ βασιληάς, Ἅϊ Γιώργη καὶ ὁ βαρῶνος» κατὰ Λ. Ἰασωνίδην ἐν «Προσφυγ. κόσμῳ» 30—10—49. Ἔκτοτε ὁ ἅγιος ἐχαράχθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν στερλίναν καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν ἔμβλημα.

2. *Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καί τινες ἐκτὸς αὐτῆς.*

Ὁ κ. *Εὐστρ. Δράκος* περιερχόμενος τὴν ἐπαρχίαν Ἡρακλείας γράφει «καὶ θαυμάζων, ὅτι εἰς ὄνομα τοῦ τροπαιοφόρου ἁγίου Γεωργίου πολλοὶ ναοὶ τιμῶνται σχετικῶς μετ' ἄλλων τῶν ἐν νοτίᾳ Θράκῃ εὑρισκομένων».[1] καὶ ὁ Ricaut, ὡς εἴδομεν, παρετήρησε τοῦτο καὶ ἡ δέσποινα *Ἐλπινίκη Σταμούλη-Σαραντῆ* «εἰς οὐδένα ἄλλον ἅγιον ἦσαν ἀφιερωμέναι τόσον πολλαὶ ἐκκλησίαι» [2]. Αὕτη κατέστρωσε καὶ πίνακα τῶν ναῶν κατὰ χωρία καὶ ἐπαρχίας, ὃν ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα συμπληρωμένον. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσι καὶ παρεκκλήσια καὶ ἁγιάσματα καὶ χωρία ἐπώνυμα τοῦ ἁγίου.

Ἅγιος Γεώργιος χωρίον Βιζύης, ὅπερ ἐκτίσθη κατὰ τὴν παρακμὴν ταύτης (Θρακ. Θ', 68. βλ. Σοφίδες). Συνῳκίσθη ἐκ τῶν πέριξ ἠρειπιωμένων 4 χωρίων κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὧν οἱ κάτοικοι κινδυνεύοντες ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν ληστρικῶν συμμοριῶν συνεκεντρώθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου [3]. Πρὸ τοῦ πολέμου εἶχε 1000 κατοίκους [4]. Ὁ Γιάγκος ἐν τῷ Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς τοῦ 1886 γράφει, ὅτι τὸ χωρίον εἶχε «καθαρῶς χριστιανικὸν 500 ψυχὰς (σ. 114). ἀλλ' ὁ σύγχρονός του Σάβας Ἰωαννίδης (Ἱστορία τῆς Βιζύης, Ἀθῆναι 1954) ἔγραφεν ὅτι ἦσαν καὶ 200 Τοῦρκοι (σ. 20) καὶ ὅτι ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάτζᾳ τῆς πόλεως «εὑρέθη καὶ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔκτυπος ἐπὶ μαρμάρου ὕψους ἑνὸς πήχεως καὶ 3/4 πλάτους φέ-

---

1. Θρακικά, σ. 84.

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 162. Οὐδὲν σχόλιον καὶ ἐξήγησις οὔτε δὲ καὶ παραπομπή τις ὑπάρχει ἀλλ' ἁπλῶς κατάλογος ὀνομάτων.

3. Περιγραφὴ ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα ἐκκλησιῶν ὑπὸ *Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου*, Ἀθῆναι, 1881, σ. 42 (=Μελ. Ἱστορ.).

4. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Θρᾴκη καὶ αἱ Σαράντα Ἐκκλησίαι κτλ. Κ)πολις, 1897, σ. 42 (=Μελ. Θρᾳκ.).

ροντος ἐν ἑκατέρᾳ δόρυ καὶ σταυρὸν ἐποχῆς τῆς πρὸ τῶν εἰκονομάχων, ὄπισθεν δὲ τοῦ λίθου» (σχετιζόμενα πρὸς τὸν Θρᾶκα ἱππέα) σ. 15. Περὶ τοιούτων ἀναγλύφων καὶ παρὰ Θεσσαλοῖς καὶ Βοιωτοῖς βλ. Θεσσ. Χρον. Β', 1931 σ. 195 - 202. καὶ ἐκ τοῦ Δημ. Τσόντσεφ, «Ἀρχαιολ. Φιλιππουπόλεως» (βουλγαριστὶ) Σόφια 1938. Ὀλίγα ἔγραψε καὶ ὁ καθ. κ. Π. Παπαχριστοδούλου εἰς τὸ Ἀρχεῖον, τόμ. ΙΖ', 1952, σ. 283.

Ἅγιος Γεώργιος χωρίον Δέρκων (Τουρκ. Ἀζατλῆ).

Ἁγάλανι » » (» Ἄκαλαν).

Ἁγιασματάκι » » μετ' ἁγιάσματος

Ἀγριδιανοῦ μονὴ ἁγ. Γεωργίου, βλ. Μνεία, σ. 62.

Ἀλμαλὶ Ἡρακλείας εἰς τμῆμα Μαλγάρων (Ἡμερολ. ἐθν. φιλανθρ. καταστ. ΚΠόλεως, ἔτους 1905, 172).

Ἀμυγδαλιὰ Αἴνου, Μαΐστρο (Δελτ. χριστ. ἀρχαιοτ. ἑταιρ. Η', σ. 40)

» Μακρᾶς γέφυρας, ἠρειπώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων,[1] (Τουρκ. Κὶρ-κιοϊ).

Ἀρειὼ (Ἀρεσοῦ) Μετρῶν ΝΑ Ἀθύρων κατ. 750 (Δράκ. Θρακ. σ. 62)

Αὐδήμιον παρεκκλήσιον εἰς τὴν παραθαλασσίαν ἐν ἀλσώδει καὶ καταρρύτῳ χώρῳ τερπνοτάτῳ. (Θρακ. *Δρακ.* σ. 49). Πέριξ εἶχον ἀνεγερθῇ κελλία καὶ διετηρεῖτο ὡς μονὴ μέχρι τοῦ 1915, ὅτε οἱ Τοῦρκοι καταστήσαντες ὡς φυλακεῖον πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ὑποβρυχίων κατέστρεψαν τὰ κελλία καὶ κατέκοψαν τὸ ὡραῖον δάσος (*Παπαευγ.* σ. 40).

Ἀσά—κιοϊ Ἡρακλείας, ἁγίασμα.

Ἀχμὲτ βέης Ἀρκαδιουπόλεως (Δουλὲ Βουργὰζ) κατ. 1000. Ἐν τῇ Α. πλευρᾷ ἦν ἐντετειχισμένη πλὰξ (0,33×0,25) ἀνάγλυφος τοῦ Θρακὸς ἱππέως ἔχοντος ἔμπροσθεν τρεῖς μορφὰς ἐστραμμένας πρὸς αὐτὸν καὶ μίαν ὄπισθεν (Μελ. Ἱστορ. σ. 46). Οἱ Ἕλληνες μετωνόμασαν τὸ χωρίον Στρατηγεῖον εἰς τιμὴν τοῦ Τροπαιοφόρου, ἀλλ' οὗτος ἦν ἀδυσώπητος καὶ οὕτω ὁ ναὸς ἐγένετο ἐρείπιον μετὰ τὴν ἀποχώρησιν (*Παπαευγ.* 29).

Βελιγράδι Δέρκων οἰκογ. 160 Ὀρθόδοξοι (Ἡμερ. Ἀνατολῆς 1886, σ. 144).

Βιζύη. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἑλλην. στρατοῦ κατεστάθησαν ἀμφότεροι οἱ ναοὶ ὅτε τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ ἐρείπια (*Παπαευγ.* 29) τῆς ἀκμαζούσης ταύτης πόλεως (κατ. 5000) καὶ πατρίδος τοῦ *Γεωργ. Βιζυηνοῦ.*

Βουνὰρ - Χισὰρ, βλ. Βρύσις.

Βρύσις πάλαι ἕδρα μητροπολίτου ΝΑ τῶν 40 ἐκκλησιῶν (Βουνὰρ - Χισὰρ τουρκιστί). Ἐντεῦθεν ἀναβρύουσι πέντε πηγαί, ὅθεν καὶ τοὔνομα πρὶν τοῦ πολέμου εἶχε 4000 κατ. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι (*Παπαευγ.* σ. 32).

1. *Ἀθαν. Παπαευγενίου,* Ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐν Θρᾴκῃ κτλ. Θ)νίκη 1926 (=*Παπαευγ.*) σ. 22.

Βιθυνία. Μονὴ ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ τῆς ἔναντι τοῦ Βυζαντίου ἀκτῆς (βλ. R. Guilland, «Essai sur Nicéphore Grégoras, l'homme et l'oeuvre». Paris, 1926, σ. 181.

Γάζα. Περὶ τῆς ἐνταῦθα μονῆς γνωρίζομεν τὴν τῷ 1157 ἐπίσκεψιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, ὅστις ἀνεκοίνωσε τῷ ἡγουμένῳ Μελήτῳ, ὅτι ἡ Ἐλευθερούπολις προσηρτίσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Γάζης. καὶ οἱ σταυροφόροι ἀντικατέστησαν τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς, πείσας αὐτὸν ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ἱππότας κατέχων τὴν μονὴν (Ἐκκλ. Φάρος ΚΓ, σ. 296).

Γάνος. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι δύο μοναὶ ὀνομασταὶ (διὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον) τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* τοῦ Ξενίτου καὶ τοῦ Ἀγριδιανοῦ (βλ. Μοναὶ ἁγ. Γεωργίου) [1].

Γιαβὰτς βλ. Καλόδενδρον.

Γρύπες βλ. Δρυπία.

Δελειῶναι ἐξωκκλήσια καὶ ἁγίασμα ἐν Σηλυβρίας ἐπαρχίᾳ (κάτοικοι 1582). Ἐγίνετο πανήγυρις.

Δέρκοι, βλ. ἐν ἀρχῇ·

Διδυμότειχον. Βυζαντινὸς ναὸς ἀνήκων νῦν εἰς τοὺς Ἀρμενίους, λέγεται *ἅγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστρίτης*, διότι εἶναι ἐκτισμένος εἰς τὸ κάστρον τὸ παλαιόν, —ὅθεν καὶ εἰς τὸ «Παλαιὸ» ὑπὸ τοῦ λαοῦ— ἤτοι εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἐνταῦθα τῷ 1341 ἐστέφθη αὐτοκράτωρ *Ἰωάννης ς' ὁ Καντακουζηνός*. Φαίνεται, ἕνεκα τῶν πέριξ ἠρειπιωμένων οἰκοδομῶν, ὅτι ἦν ἀρχαῖον μοναστήριον, ἔνθα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπανηγύριζον, καὶ διατηρεῖται τὸ βαπτιστήριον καὶ σκευοφυλάκιον (Θρακ. Η', σ. 321—23).

Δομοὺζ - ντερέ Δέρκων.

Δρυπία - Δρύπια - Γρύπες. Ἔκειτο ἔξω τῶν χερσαίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τειχῶν ὅπου καὶ ναὸς τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ εἰς τὸν Τσιφοὺτ—μπουργάζ, ἤτοι Ἰουδαϊκὸν πύργον νῦν Γρύπες, χωρίον ἐξ 25 οἰκογενειῶν ἀποτελούμενον. Ἦν ἐνδιαίτημα τερπνὸν τῶν βυζ. αὐτοκρατόρων. Ἡ παλαιοτέρα εἰκὼν τοῦ 1798 ἔχει ἐπιγραφήν : «οἱ καπέλοι καὶ οἱ μουτζῆδες Κουμπακοῦ» ἀφιέρωσαν αὐτὴν «εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον εἰς τῆς Γρῦπες». (*Γεδεὼν* Θρακ. κέντρα 20).

Ἑξάστερον καὶ Ἑξάστρον Ἐπιβατῶν, λαμπρὰ κωμόπολις. Κατὰ τὸν μακ. *Ἀντώνιον Α. Σταμούλην* (Θρακ. ις', σ. 307) ἔχει ἁγίασμα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*.

Ἐπιβάται. ὁ ἀρχαῖος ναὸς τοῦ Τροπαιοφόρου κατὰ *Δράκον* (Θρακ.

---

1. Πλὴν τῶν δύο τούτων μονῶν, αἵτινες ἦσαν γενικὸν προσκύνημα τῆς ἀνατολ. Θράκης, ἡ δυτικὴ εἶχε τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τῆς Ροδόπης, ἧς ἡ ἵδρυσις ἀνάγεται ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (βλ. περὶ ταύτης τὴν ὡραίαν διατριβὴν τοῦ Κ. Μ. *Ἀποστολίδου* ἐν Θρᾳκικοῖς Ε', σ. 236—245). Καὶ ἄλλαι ὑπῆρχον ἐλάσσονες μοναί.

30) ἀνιδρύθη τῷ 1857, ὁ δὲ πρωτεύων ναὸς ἀφιερωμένος τῷ 1896 τῷ ἁγίῳ Θεοδώρῳ ἦν ἔκτοτε κατεστραμμένος.

Ἑλλήσποντος, (τὸ στενὸν ἔχει μῆκος 61 χιλμ. καὶ πλάτος 1,3 ἕως 7,4 χιλμ. ἤτοι διπλάσιον τοῦ Βοσπόρου) «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Οἱ ξένοι κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐκάλουν τὴν ἀρχὴν τοῦ στενοῦ τῶν Δαρδανελλίων λήγοντος εἰς τὴν Καλλίπολιν Brachium sancti Georgii (βλ. Real-Encycl. Pauly - Wissowa λ. Hellespontos καὶ ἀνωτ. σ. 54 ἑ. ἀναφέρεται καὶ Ἀχυράους «κάστρον ὀχυρῶν» Ἑλλησπόντου παρὰ τὸν Κομηνᾶν εἰς τὴν μικρασ. ἀκτὴν (Ἀκρόπ. χρονικῆς συγγραφῆς, ἐκδ. Heisenberg, 27, 22, 28, 1.37, 7) ἐνῷ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κεῖται ὁ Ὁλκὸς (36, 12) ἤτοι τὸ στενότερον μέρος. Παρομοίως καὶ τοῦ Δουνάβεως τὸ στενὸν (στόμιον ὀνομάζεται ἅγιος Γεώργιος (τουρκ. ἐδρελλὲζ-μπουγαζί).

Ἐξαμίλιον. Τὸ παρεκκλήσιον κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων τελευταῖον (*Παπαευγ*. 45). Ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις (Ἀρχ. Θρᾳκ. Α', σ. 50).

Ἐξάστερον Σηλυβρίας ἁγίασμα (Θρακ. ιϛ', 307).

Εὐγενικὴ (Τουρκ. Τσανακτσῆ) Ἡρακλείας. Ἐκ τῆς καταστροφῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ τοῖχοι μόνοι ἔμειναν (*Παπαευγ*. 35).

Εὐδήμιον βλ. Αὐδήμιον.

Ἡράκλεια ναὸς μετ' ἁγιάσματος βλ. ἀνωτ. σ. 16 τὸ κείμενον.

Ἡρακλεῖτσα κατ. 1850 (Δρακ. Θρᾳκ. σ. 84—5, ὅπου καὶ μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπάρχει.

Θεραπεῖα βλ. Δέρκοι ἡ μητρόπολις (Ἡμερ. τῆς Ἀνατολῆς 1886 σ. 14). Βλ. Γεδεών, ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐν Κ)πόλει. Ἀθῆναι, 1937, σ. 16 περιγραφὴν πανηγύρεως.

Ἰατροῦ καὶ Γιατροῦ χωρίον (Μελισσ. ἱστορ. 78) γραπτέον Γιάτρος ἢ Γιάτρου (Ἰωαννίδης, σ. 20) καὶ Γιάντρος Βιζύης 4 ὥρας μακρὰν ἐντὸς δάσους ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ*. 30 Θρᾳκ. Θ', 68).

Ἴμβρασος ἢ Ἰμπρὶκ - τεπὲ Ἡρακλείας. κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1915 (Παπαευγ. 50).

Ἴμπρικ τεπὲ Ἡρακλείας.

Καδῆ - γκριὲν βλ. Μαυρηλιά.

Κάϊρον Παλαιὸν (βλ. ἀνωτ. σ. 17 τὸ τρίτομον ἔργον ἢ μᾶλλον Λεύκωμα περὶ τῆς μονῆς ταύτης. Ἀξίαν τοῦ ὀνόματος τῆς γεραρᾶς ταύτης μονῆς ἱστορίαν ἔγραψεν ὁ κ. Εὐγ. Μηχαηλίδης ἐν τῷ Ἐκκλ. Φάρῳ, Ἀλεξάνδρεια, 1935, τόμ. ΛΔ', σ. 9 ἑ. Φρονῶ, ὅτ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν Λύδδᾳ κέντρου τοῦ ἁγ. Γεωργίου συνέστη ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Καΐρου ἡ μονή, ἥτις καὶ ἤκμασεν.

Καρακλησὶ βλ. Μαυροκλῆσι.

Καθάριον (τουρκ. Χάσκιοϊ). ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1913—1914 (*Παπαευγ*. 23). Ἀδριανουπόλεως.

Καλαμίτσι Μυριοφύτου κατ. 1000 (*Δρακ.* Θρᾳκ. σ. 82). Πανηγυρίζει τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸ Πάσχα τὸ ἁγίασμα, διότι τὴν 23 Ἀπριλ. ἑορτάζει ὁ καθεδρικὸς ναός. Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1914—1918 καταστρεψάντων τὰς εἰκόνας καὶ ἀφαιρεσάντων τὴν ξυλείαν (*Παπαευγ.* 39).

Καλλίπολις. Συνοικία ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη τῷ 1832 καὶ καεὶς αὖθις ἀνηγέρθη κατὰ τῷ 1846 μετὰ λαμπροῦ κωδωνοστασίου, καὶ ὁ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἀνῳκοδομήθη τῷ 1759 καὶ 1832 μετ' ἐξαιρέτου τέμπλου (*Δρακ.* Θρᾳκ. σ. 103—4). Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἦν ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς καὶ μετὰ 4 ἄλλων κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων (*Παπαευγ.* 45)· ὑπῆρχε καὶ ἐξωκκλήσιον. Βλ. Θρακ. ΚΕ' 1956, σ. 12—18, 115 λαμπρὰν περιγραφήν.

Καλλονὴ (Τουρκ. Ναδιρλῆ) Ἀδριανουπόλεως· κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1914 (*Παπαευγ.* 27).

Καλλιὸ Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 151).

Καλύβια κάτ. 1500 ὁ ναὸς μετ' ἀρχαίου τέμπλου, ὅπως καὶ ἡ Παναγία Πορταΐτισσα τοῦ Ἰβηριτ. μετοχίου κατεστράφησαν ὑπὸ Τούρκων (αὐτ. σ. 35). Ἡρακλείας.

Καλόδενδρον (τουρκ. Γιαγάτς) Μυριοφύτου. Ὁ *Δράκος* (Θρᾳκ. 84) γράφει «τῇ ἁγίᾳ Τριάδι δὲ ἀνατεθειμένος ὁ ναὸς τούτων ἐστίν. οἱ κάτοικοι (200) ἴσως εἶχον παρεκκλήσιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου *Γεωργίου.*

Καρατζά-κιοΐ Τυρολλόης, ἀρχαῖος ναὸς (Ἡμερολ. 175).

Καστανιὲς Δέρκων, ἁγίασμα.

Καστανιὲς (τουρκ. Τσορέκ - κιοΐ μετ' ἁγιάσματος. Ἀδριανουπόλεως, κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1912 καὶ Βουλγάρων (*Παπαευγ.* σ. 20, 72).

Κερασιὰ Γανοχώρων. Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου (1789—1794) ἡ μονὴ αὕτη σταυροπηγιακὴ οὖσα μετεβλήθη τῷ 1792 εἰς ἐνοριακὴν (Πατρ. Πίν. σ. 673).

Κιοσελὲς Ἡρακλείας.

Κὶρ - κιοΐ, βλ. Ἀμυγδαλιά.

Κομοτινὴ κατεστράφη ὑπὸ Βουλγάρων (*Παπαευγ.*) σ. 75).

Κοπάριον βλ. Τυρολλόη.

Κουμβάον Ἡρακλείας, παρεκκλήσιον καταστραφὲν ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 34).

Κουροῦ δερὲ Βρύσεως (Βουνὰρ Χισάρ) Σκοπέλου Σαράντα ἐκκλησιῶν. Ἔξω τοῦ χωρίου, ὅπου εὑρίσκονται ἀρχαῖα νεκροταφεῖα, ὧν οἱ τάφοι καλύπτονται ὑπὸ παμμεγέθων ἀκατεργάστων λίθων. Περαιτέρω δὲ ἐν τῇ θέσει Τσαῒρ -κιογιοῦ ὀνομάζονται ἑλληνικὰ λιμώρια (ἴσ. μνημόρια) κατὰ *Μελισσηνὸν* (Ἱστορ. σ. 34).

Λίτραι Δέρκων *Γεδεών*, Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου προσκυνητοῦ 1904, σ. 239 (φωτογραφία ἐν σ. 11).

Λούπιδα Μυριοφύτου, κατ. 1100, κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 45. *Δράκ.* Θρακ. σ. 83).

Μάδυτος, ἐπὶ γηλόφου πρὸς Δ τῆς πόλεως μετὰ τέμπλου σκαλιστοῦ ἐκ φιλυρέας, ὅπου οἱ φρενοβλαβεῖς θεραπεύονται. φιλοξενεῖ καὶ τὸν θαυματουργὸν τίμιον Πρόδρομον (πανήγυρις τριήμερος τῆς Ἀποτομῆς. *Δράκ.* 121). κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 45). Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ ἅγ. Γεώργιος ἦν ὁ πολιοῦχος. Ὁ ναὸς ἀνῳκοδομήθη τῷ 1838 ὅπου ἦν καὶ ἡ ἱστορ. εἰκὼν τοῦ Προδρόμου (1080). Τῷ 1821 οἱ Τοῦρκοι ἔκαυσαν τὴν μονὴν αὐτὴν καὶ ὁ μοναχὸς Βαρθολομαῖος ἔσωσε τὸν Πρόδρομον. Ἐδῶ συνεώρταζον καὶ οἱ γῦφτοι σφάζοντας ὅλοι ἀρνία «διότι ὅτε ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον συνήντησαν τὸν ἅγιον καβαλλάρην καὶ τοὺς ὡδήγησεν...» (Προσφ. Κόσμος Ἀθῆναι, 29—8—48).

Μακροχώριον Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 152).

Μάλγαρα Ἡρακλείας (Ἡμερολ. 171).

Μαυροκλήσιον (τουρκ. Καρακλῆσι) Διδυμοτείχου· κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων (Παπαευγ. 48).

Μεγάρισι Ἡρακλείας.

Μέτραι, μητρόπολις, ἀνεκαινίσθη τῷ 1845.

Μηλιὰ Γάνου καὶ Χώρας.

Μηλιὰ (τουρκ. Καδὴ - γκιρὲν) Μακρᾶς γεφύρας. ἠρειπώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων (Παπαευγ. 22).

Μπελαστίτσα ἀρχαία μονὴ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ἐγγὺς τῆς Φιλιππουπόλεως (11 χιλιομ.) κειμένης. Αὕτη, ἐπειδὴ εὑρίσκεται παρὰ τὸ χωρίον Μπελαστίτσι, εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο, ὅπερ προέρχεται ἐκ μεταφράσεως ἑλληνικῆς λέξεως. Ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἐπισκοπὴ Ἀγαθονίκεια, *ἀγαθὴν νίκην* δὲ σημαίνει καὶ ἡ βουλγαρικὴ λέξις. Ἔλαβε δὲ ὁ τόπος τὴν κλῆσιν ταύτην ἐκ τῆς μεγάλης νίκης, ἣν ἤρατο *Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος* κατατροπώσας ἐνταῦθα τὸν τσάρον *Σαμουήλ*, ὅπου ἔπειτα βυζαντινὸς στρατηγὸς κατὰ τὴν παράδοσιν ἔκτισε πρὸς διαιώνισιν τοῦ γεγονότος τὴν κώμην ἢ μᾶλλον τὴν μονήν, ἴσως *διότι ὁ ἅγιος Γεώργιος εἶχε συντελέσει καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων*. Περὶ τῆς μονῆς ὁ μακ. *Μυρτίλος Ἀποστολίδης* ἔγραψεν ἱκανῶς διαφωτιστικὸν ἄρθρον, ἐξ οὗ καὶ ἀντλοῦμεν τὰς εἰδήσεις ταύτας [1]. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν β' σταυροφορίαν ἐτάφη ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος Alvisus Artebatensis τῷ 1147 ἐν Φιλιππουπόλει ἀποθανών, διότι εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου κεῖται ἡ μονή, φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ ὑπὸ τὸν ἀγέρωχον *Κονράδον* Ἀλ-

1 Θρακ. τόμ. Ε', σ. 236—245.

λαμανοί, ὅπως καὶ ὁ *Ἀλέξιος Κομνηνὸς* τῷ 1113, διὰ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου προσπαθήσας νὰ προσηλυτίσῃ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν τούς τε ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς περιχώροις Παυλικιανούς.[1] Καὶ ὁ τελευταῖος Ἕλλην μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως *Παΐσιος* (1858—1861) ἐν αὐτῇ παρεθέριζεν. Ἡ μονὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπέστη πολλὰς καταστροφὰς καὶ κατὰ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τῷ 1878 ἐνεπρήσθη, συληθείσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τῷ 1880 ἀνεκτίσθη ὑπὸ τῆς θείας τοῦ μακ. *Ἀποστολίδου*, τῆς Φιλιππουπολίτιδος *Μελάχρως Γκόρτζογλου*, ἥτις καὶ ἐγκαταβιώσασα ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 1892 εἰς τὸν περίβολον τῆς ἰδίας μονῆς. καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς *Κώστας* ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν καὶ ἀνελαβε τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ὁ δὲ Ἕλλην μητροπολίτης διώρισεν ἡγούμενον τὸν ἱερομόναχον *Νικόδημον*, ὅστις ἐκυβέρνησε τὴν μονὴν μέχρι τοῦ 1906, ὅτε περιῆλθεν εἰς τὴν βουλγαρικὴν μητρόπολιν. Οὗτος συνεπλήρωσε τὴν οἰκοδομὴν καὶ κατεσκεύασεν ὡραῖα δωμάτια πρὸς ἐνοικίασιν τῶν παραθεριζόντων Φιλιππουπολιτῶν καὶ προήγαγε μεγάλως τὰ οἰκονομικὰ τῆς μονῆς. Ὁ ὑπάρχων ναὸς ἀνεκτίσθη ἐκ βάθρων τῷ 1838 μεγάλη βασιλικὴ μεθ' ἑνὸς κύτους καὶ ἀψῖδος μετὰ νάρθηκος ἐπὶ μητροπολίτου *Νικηφόρου* τοῦ Λεσβίου (1824—1850.[2]) Ἡ ἁγία τράπεζα στηρίζεται ἐπὶ στήλης ἢ βάθρου φέροντος δύο ἱππεῖς ἀναγλύφους. Εἶναι ἐπιτύμβιον, ὅπερ ἀνέθηκε: «Ἀλέξανδρος Φιλίππου Ἀγοραῖος εἰς μνήμην τῶν τέκνων». Ἡ Ἀγορὰ ἦν πόλις τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου (Θρακ. Ε' σ. 242—244). Κ. Οἰκονόμου, «Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως περιγραφή». Βιέννης 1819, § μη', σ. 49). Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐξ ἑπτὰ τριμέτρων ἰαμβικῶν ἐπιγραφή:

«Ὁρᾷς, θεατά, τοῦ ναοῦ τὸ ὡραῖον;
τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ πανιερωτάτου
καὶ ἀρχιθύτου Λεσβίου Νικηφόρου
καὶ Χριστιανῶν φιλοτίμῳ δαπάνῃ
τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἠγέρθ' ἐκ βάθρων
ὁ Γεώργιος, πρέσβυς ὢν ἐν γῇ μέγας
καὶ γῆς ἀποστὰς εἰς τὸ πρεσβεύειν ζέει.
1838, Ὀκτωβρίου 1».

Μυριόφυτον (*Μολ.* Δρομ. σ. 535).
Ναδιρλῆ βλ. Καλλονή.

1. *Ἄννα Κομνηνή*, βιβ. XIV, 8.
2. Οὗτος ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων καὶ τοὺς τῆς Φιλιππουπόλεως ναοὺς τῆς ἁγίας *Κυριακῆς*, ἁγ. *Κωνσταντίνου*, ἁγ. *Παρασκευῆς*, ἁγ. *Δημητρίου* καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐν δὲ τοῖς προαστείοις ἐκτίσθησαν νέοι, ὁ τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* καὶ τοῦ ἁγίου *Ἰωάννου* τῆς Ρίλας. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτου καὶ ἄλλων ναῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* κοσμεῖται ὑπὸ τοιχογραφιῶν.

Νεοχώριον Μυριοφύτου.

Νεοχώριον Μετρῶν (*Δράκ*. Θρακ. σ. 66). Ἡ πανήγυρις μετὰ θυσίας προβάτου, ἔπειτα «γίνεται παλαίστρα καὶ ὅποιος νικήσει πέρνει ἕνα πρόβατο καὶ ὕστερα γυρίζει τὸν δίσκο καὶ μαζεύει παράδες! Σὲ καλὸ ἔχουν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* νὰ μαζεύουν χαμόμηλο». (*Ἐλπινίκη* αὐτ. σ. 161).

Νεοχώριον Περιστάσεως (Παπαευγ. 45).

Νεοχώριον Καλλιπόλεως. ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις· κατεστράφη ἐσχάτως ὑπὸ τῶν Τούρκων (*Παπαευγ*. σ. 40).

Νεοχώριον Γάνου καὶ Χώρας ἐγγὺς Αὐδημίου, κατ.1250 (*Δράκ*.Θρακ.49)

Ντομοὺζ-δερὲ Δέρκων. Τὸ χωρίον ἐκαλεῖτο πάλαι καὶ Γκιουμοὺζ ἢ Κουμλοὺ-δερὲ διὰ τὴν συσσώρευσιν ἄμμου, ὅθεν καὶ ἀμμοθεραπείαν ἔκαμνον οἱ πέριξ κατ' Αὔγουστον ἐκ ρευματικῶν πάσχοντες. Εἰς ἡμίωρον ἀπόστασιν ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὁ παλαιὸς ἐν μέσῳ τερπνῆς δασισκίου κοιλάδος. Ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ ἠρειπιωμένου ναοῦ καὶ ὑπ' αὐτόν, ὡς συνήθως εἰς τοὺς ἀρχαίους ἁγίασμα ἢ βαπτιστήριον. Τοῦτο ἀνεκαλύφθη τῷ 1854 ὡς καὶ σταυρὸς καὶ φλωρίον· διὸ καὶ ὀνομάζεται Παλαιοχῶρι. Εἶναι δὲ τὸ μέρος αὐτὸ παρὰ τὴν Κεσσάνην ἢ τὸ Κεσσάνι. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο θρησκευτικὸν κέντρον ἀνηγέρθη ὁ τεκὲς τῶν Μπεκτασίδων. Οὗτοι σέβονται τὸ δάσος ὡς καὶ ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ τσιφλίου κ. Σταμούλης δὲν ἔκοπτε ξύλα (αὐτὴ ἡ συνήθεια ἐπικρατεῖ μέχρι τοῦδε ἐν Ἀλβανίᾳ, τὸ δάσος τῶν ναῶν θεωρεῖται ἱερόν, ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ), ὡς γράφει ἡ ἐγγονή του κ. Ἐλπινίκη (Μεσ. γράμμ. Α' σ. 164) ἥτις φρονεῖ, ὅτι μονὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου. ἀλλὰ κατὰ Καλίμην ἡ πανήγυρις ἐγίνετο τὴν 23 Αὐγούστου καὶ ἐπειδὴ ἐπυροβόλουν οἱ προσκυνηταὶ διελύθη προώρως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅστις παρέχει καὶ τὰς ἀνωτέρω εἰδήσεις (ἔνθ. ἀνωτ. 155—156). Τὰ Κεσίανα, ἅπερ ἐπεσκεύασεν ὁ Ἰουστινιανός, ἦσαν εἰς τὴν ἔναντι ἀκτὴν ἐν Δαρδανίᾳ (Προκ. περὶ κτισμ. IV, 4 σ. 119, Haury) βλ. Ἐπετηρίδα Ἀγγλ. Σχολῆς Ἀθηνῶν 1914, σ. 102 τὸν Hasluk.

Ντουλοῦ-κιοϊ Ἡρακλείας.

Νύμφαιον, ἅγιος Γεώργιος ἀκρωτήριον Ἄθω, ὅνπερ οἱ ἀρχαῖοι ἔτασσον εἰς τὴν Θράκην καὶ νῦν ὑπάρχει τὸ μονύδριον τοῦ ἁγίου ἐκεῖ. Ἐθεωρεῖτο ὡς φρουρὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μαστιζούσης τὸ Αἰγαῖον πειρατείας (βλ. ἀνωτ. σ. 11 καὶ 39). Ἐκεῖ ἦτο πρὶν κατέβη εἰς τὸ Καυσοκαλύβι καὶ ὁ ἁγιογραφικὸς τῶν Ἰωασαφαίων οἶκος, τὸ κέντρον τῶν ἁγιολογ. μνημείων τοῦ Τροπαιοφόρου, ἐκεῖ εἰς τὴν Κερασιὰν ὕπερθεν τοῦ ἀκρωτηρίου.

Ξάνθη. κατεστράφη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (Παπαευγ. 75).

Ὀκλαλῆ Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 148).

Ὀμουρτζᾶ. Ἡρακλείας τσιφλίκιον μετὰ ναοῦ, ὅπου ἐγίνετο πανήγυρις.

Πάτινον τὸ παλαιὸν ἢ ἀρχαία Πακτύη κατὰ τὸ ἄκρον (ἔξοδον) τῆς Χερ-

σονήσου πρὸς τὴν Προποντίδα, ἥτις ἔκειτο παρὰ τὸν ἅγιον *Γεώργιον* (*Σακελλ.* 113 Δράκ. 81).

Πάνιον Ἡρακλείας παρὰ τὸ βυζ. τεῖχος, «*Καλὲς* καὶ δρόμος τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* λέγεται» μέχρι σήμερον κατὰ *Λαμπουσιάδην* (Θρακ. ΙΕ', σ. 118).

Πασχαλιὰ Μυριοφύτου. παρεκκλήσιον ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ.* 45).

Πεντάπορος (κοινῶς Σαρακίνα) Βιζύης. παρεκκλήσιον, ὅπερ κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ.* 30).

Περίστασις Μυριοφύτου μία τῶν 5 ἐνοριῶν. Ὁ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν θεμελίων εἰδωλικοῦ ναοῦ, ἔνθα καὶ ἐπιγραφαὶ ἐσώθησαν (*Μολ.* Δρομ. σ. 535. *Δράκ.* Θρᾳκ. 87). Κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς παραλίας. Ἐκτίσθη δὲ χάριν τοῦ Θρακὸς ἱππέως, ὅστις ἀνεκαλύφθη ἐκεῖ καὶ ἐνομίσθη, ὅτι εἶναι ὁ ἅγιος Γεώργιος κατὰ τὸν Α. *Dumont* (Rapport, σ. 377) Πολ. Παπαχριστοδούλου Ἀρχεῖον ΙΖ', σ. 284).

Περγάζ βλ. Πύργιον

Πετροχῶρι (τουρκ. Τσακῆλυ, Μετρῶν) ὅπου ἐγίνετο καὶ πανήγυρις (Θρᾳκ. Η', 332), ὑπάρχει περίβολος ὅστις θεωρεῖται τῆς πανηγύρεως ὁ ἀρχαῖος ναός· (περιγραφὴ Θ' 324).

Πλάγια Μετρῶν. ναὸς μετ' ἁγιάσματος (κατ. 500). Εἰς τὴν κλιτὺν τοῦ ὄρους τῆς Καλλικρατείας, ἐντεῦθεν ἀνεδείχθησαν πολλοὶ μουσικοδιδάσκαλοι (*Δρακ.* Θρᾳκ. σ. 65). Ἐγγὺς Καλλικρατείας, ἐγίνετο πανήγυρις μετὰ θυσίας.

Πλάτανος ἐπὶ τῆς νοτ. κλιτύος τοῦ Ἱεροῦ ὄρους (κάτ. 1500) μετ' ἁγιάσματος καὶ ἐξωκκλησίου. Μυριοφύτου.

Πύλη Ἀδριανοῦ (βλ. Ἀδριανουπόλεως πύλη εἰς τοὺς ναοὺς ΚΠόλεως). Ἐσώζετο κατὰ Γεδεὼν ἡ μονὴ ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Ἐδιρνὲ - καπῆ μέχρι τοῦ 1555 - 6. Τότε καταλαβόντες αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς συνοικίας ἄδειαν καὶ τόπον νὰ κτίσωσι νέον ναὸν χαρακτηρισθέντα κατὰ Κωνστάντιον μονὴν (Ἱστορ. Χριστοῦ πενήτων σ. 23 - 24 μετ' εἰκόνος).

Πύργιον (τουρκ. Περγὰζ) Καλλιπόλεως, κάτ. 1150 (*Δράκ.* 114). παρεκλήσιον καταστραφὲν ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. σ. 42).

Ραιδεστός. ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη τῷ 1838. Διηρπάγη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ εἰκονοστάσιον καὶ ἔργα τέχνης (*Παπαευγ.* σ. 72).

Σαρακίνα βλ. Πεντάπορος.

Σασλῆ-δερὲ βλ. Σάσσος.

Σάσσος (τουρκ. Σασλῆ-δερέ). παρεκλήσιον καταστραφὲν ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ.* σ. 42). Ἡρακλείας ἐπαρχία.

Σαφρᾶς ἢ Ζεφύριον Δέρκων. Ὁ ναὸς ἦτο ἀρχαῖος καὶ τελευταῖον ἀνεκαινίσθη τῷ 1832 Μαρ. 27, ὡς δεικνύει τὸ τέλος τῆς ὑπερθύρου ἐπιγραφῆς.

Ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ Γεωργίου
ἐπ' ὀνόματι τιμώμενος τοῦ θείου
σ' αὐτὴν τὴν χώραν Σαφρᾶ τὴν καλουμένην
εὐσεβείας τε καὶ ἀγάπης πληρουμένην,
ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου
Τοῦ σεβαστοῦ γέροντος Δέρκων ἐκ βάθρων
μ' ἁδρὰς δαπάνας ὅλων τῶν ἐγχωρίων
καὶ πολλῶν ἄλλων χριστιανῶν τιμίων.
(Γεδεών, Θρακ. κέντρα 71)

Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου *Μωκίου,* ἔνθα εὑρέθη καὶ ἐπιγραφόμενος ἐπισκόπῳ *Κωνσταντίνῳ* σταυρὸς τοῦ Ι' αἰῶνος (Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου. Κ)πολις, 1904, σ. 240).

Σηλυβρία. τῶν Ἀρμενίων ὁ ναὸς παραχωρηθεὶς ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων περὶ τὸ 1700. Ὁ ὑφιστάμενος ναὸς ἐκτίσθη τῷ 1863 (Δράκ. Θρ. 22). Ὁ *John Covel* τῷ 1675 γράφει, ὅτι «ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία (καὶ νῦν ἡ ὡραιοτέρα) εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸν ἁγ. Γεώργιον...ὁ θόλος...εἶναι πολὺ ὡραῖος μωσαϊκὸν ἔργον καὶ περὶ τὸ διάζωμα αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένα : «Τῷ οἴκῳ σου πρέπει ἁγίασμα Κύριε εἰς μακρότητα ἡμερῶν» ἀναφέρει δὲ καὶ τοιχογραφίας (Θρακ. Ζ', σ. 135).

Στράντζα (τουρκ.) ἢ Σιρένιζιον Τυρολόης. ναὸς μετ' ἁγιάσματος (Ἡμερ. σ. 175). Κεῖται 20 λεπτὰ τῆς ὥρας ἔξω τοῦ χωρίου.Ὁ λαὸς ἐπανηγύριζε μετὰ μεσημβρίαν. «Ὅσοι ἔταζαν στὸν Ἁϊ *Γιώργη* δαμάλι, ὅταν ἐγίνετο τριῶν χρονῶν, καλοθρεμμένο καὶ παχύ, γυαλιστερό, σὰν τὴν νύφη τὸ πάγαιναν τὸ πρωῒ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ ἔδεναν μὲ καινούργια γερὰ σχοινιά. Τὰ τάματα μετὰ τὴν ἀπόλυσι ἐπωλοῦντο πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ ἀγοραστὴς εὐχαρίστως ἔδινε καὶ περισσότερα, ἀφ' ὅ,τι ἄξιζε τὸ δαμάλι». *Ἐλπινίκη* Μεσ. γράμμ. Α', σ. 155.

Σκεπαστὸν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Μελισσ. Ἱστρ. σ. 75).

Σκόπελος Σαράντα ἐκκλησιῶν ἐντὸς τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ὅπου καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐτελεῖτο πανήγυρις κατὰ τὴν ἐπέτειον μνήμην τοῦ μεγαλομάρτυρος. Τὸ περιβόητον τοῦτο φρούριον (βλ. Κανταχουζ. ἱστορ. βιβ. Α'..) ἦτο ὀνομαστὸν διά τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὑψηλοτάτην καὶ περίοπτον τοποθεσίαν, ὅθεν τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ οὐδαμόθεν περιοριζόμενον ἐκτείνεται εἰς ἀπροσδιόριστον ὁρίζοντα. Ἔχει ὕψος 500 βήματα καὶ πλάτος 130. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 4,50, ὅπερ ἐξασφαλίζεται δι' 21 πύργων, ὧν τινες μόνον ἐσεβάσθησαν ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτου φρουρίου καθιδρύθη ὁ σηκὸς τοῦ μεγάλου στρατηλάτου καὶ παρὰ τῇ δυτικῇ πύλῃ διεσώθη καὶ ἐντετειχισμένοις πλίνθοις ὁ σταυρός. Τοῦτο μοὶ ὑπενθυμίζει τὸ πολυθρύλητον φρούριον τῆς Κρόιας ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου ἐπίσης σώζεται πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον ὁ ναὸς τοῦ τροπαιοφόρου (οὗ δυστυχῶς ἀφη-

ρέθη ἡ στέγη), καὶ σιδηροῦς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων σταυρός, πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀπογόνων τοῦ περιλαλήτου ἥρωος *Σκενδέρβεη*, οὔτινες προσπαθοῦσι νὰ συστήσωσι κράτος, ἄνευ Θεοῦ, ἄνευ σταυροῦ δι' οὗ ἐκεῖνος ἐθαυματούργησεν. Ἕτερον φρούριον ὑπάρχει εἰς δίωρον ἀπόστασιν ἐν Φουντουκλῆ-Ντερέ. Ἐνταῦθα εὑρίσκονται ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ μνημεῖα διάφορα καὶ 8 ναοὶ εἰς δεκάλεπτον ἀπὸ τοῦ Σκοπέλου ἀπόστασιν, ὧν μόνα τὰ ὀνόματα διετηρήθησαν τῶν ἁγίων *Θεοδώρου*, *Ἀρχιστρατήγου*, *Ἀθανασίου*, *Ἰωάννου*, *Φωτεινῆς* καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου τοῦ *ἁγίου Γεωργίου* (Μελισσ. Ἱστορ. σ. 28 - 29). Οὐ μακρὰν τῆς κώμης Κουρού-δερὲ ὑπάρχει θέσις ἅγιος *Γεώργιος*, ὅπου ὑπάρχει ἀρχαῖον νεκροταφεῖον. οἱ τάφοι δὲ καλύπτονται ὑπὸ παμμεγέθων ἀκατεργάστων λίθων, εὑρέθησαν δὲ καὶ ἀγγεῖα ἀρχαῖα (σ. 34) βλ. Θρακ. Γ', σ. 257.

Σκοπός. Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Μελισσ. Ἱστορ. σ. 69). Τὸ ἁγίασμα κεῖται εἰς βάθος τριῶν σκαλοπατίων καὶ γίνεται μεγάλη πανήγυρις μετὰ θυσιῶν καὶ ἀρτοκλασιῶν. ἑκάστη οἰκία πράττει τοῦτο χωριστά, καὶ διαμένουσιν ἐξ ἀμφοτέρων κατ' οἶκον ἢ εἰς τοὺς πανηγυριστὰς (Μεσ. γρ. Α' 159).

Σουφλίον. Εἰς τὰς τελευταίας τῆς Ροδόπης ὑπωρείας ἐν μέσῳ ὑλομανούσης φύσεως κεῖται ἡ μονὴ Δαδιᾶς ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Διδυμοτείχου. Τὸ ἵδρυμα τοῦτο ἐπὶ βυζαντινῶν ἔκειτο χαμηλότερον εἰς τόπον καλούμενον τοῦ «Ἄη - Γεώργη τὸ χωράφι». Τὴν προσοχὴν τῶν περιέργων ἐπισκεπτῶν ἐπέσυρεν εἰκὼν τοῦ *ἁγίου Γεωργίου* φέρουσα τήν δε τὴν ἐπιγραφήν : «Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ κυρίου Χαλὴλ ἀγᾶ ἀπὸ Καρατζᾶ Χαλὴλ - κιοῖ, ἔτος 1838 καὶ τουρκιστὶ ἔτος 1274». Ὁ ἀγᾶς οὗτος τοὐπίκλην *Πατζιόγλου* ἦν ἀρχιληστὴς λυμαινόμενος ἀπὸ τῶν κρυσφηγέτων τῆς Ροδόπης τὴν ἐπαρχίαν Σουφλίου. ἐφοδιασθείς ποτε δυναστικῶς ἀπὸ τῆς μονῆς ὑπέσχετο εἰς τὸν ἡγούμενον, ὅτι θὰ ἐδωρεῖτο εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ὡραίαν εἰκόνα. Συλλαβὼν λοιπὸν τὸν Ἕλληνα πραγματευτὴν Χατζιόγλου ἀφήρησεν ἀπ' αὐτοῦ 5 λίρας καὶ κατεσκεύασε τὴν εἰκόνα ταύτην (Θρακ. Ι', σ. 30 - 1, ἀφήγησις *Κ. Κουρτίδου*).

Σοφίδες Βιζύης (κάτ. 2000) μετὰ παρεκκλησίου. Τουρκιστὶ Ἐβρενλῆ, ὀνομάζουσιν οὗτοι τὸν ἅγιον *Γεώργιον*. Μετῴκησαν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πλησίον ἁγίου *Γεωργίου* (μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Θρακ. Θ', 68). κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ*. 30).

Στέρνα Μυριοφύτου, κωμόπολις, 4.000 κάτ. Ἀνεκαινίσθη τῷ 1887 (*Δράκ*. Θρακ. 81).

Στέρνα Ἀδριανουπόλεως (τούρκ. Ταταρ - κιοϊ), ἐκάη τῷ 1915 (Παπαευγ. 20).

Τάρφα Ἡρακλείας, ἁγίασμα. «Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου εὑρίσκεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν νηῶν τῆς Ἰλιάδος Β 533, κεῖται πρὸς Δ τῆς λίμνης Δέρκων καὶ ὑπήγετο εἰς τὴν μητρόπολιν Δέρκων (διατὶ τότε γράφει Ἡρακλείας ;). Κατὰ τὸν βαλκαν. πόλεμον ἐδιώχθησαν οἱ κάτοικοι καὶ τὸ χωρίον ἔγινε τουρ-

κικόν». Ἐλπινίκη αὐτ. σ. 160. Ὁ Δημ. Καλέμης ἐν τῷ Ἡμερ. τῆς Ἀνατ. 1886, σ. 150, τάσσει τὸ χωρίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δέρκων. Τάρφη εἶναι πόλις τῶν ἐπικνημίδων Λοκρῶν.

Ταϊφίρι Καλλιπόλεως ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς (*Δράκ.* Θρακ. 114).

Τατὸρ - κιοϊ βλ. Στέρνα Ἀδριανουπόλεως.

Τεβετζῆ - κιοϊ μετ' ἁγιάσματος Ἡρακλείας.

Τιλάτη (τουρκ. Τσιλτίκ).

Τρουλλιὰ Βιζύης καὶ Ἀζ - Βουγᾶ ὁμοίως ἐν ἀμφοτέροις ὁ ναὸς εἶναι ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Μελισσ. ἱστορ. σ. 77, 79) ἀλλὰ καὶ χωρίον ἅγ. Γεώργιος.

Τσανάκτσα Δέρκων, βουλγ. χωρίον (Ἡμερ. Ἀνατολ. 1886, σ. 148).

Τσανακτσῆ βλ. Εὐγενική.

Τσαντὼ Σηλυβρίας. ἁγίασμα ἔξω εἰς τὸ βουνόν.

Τσορὲκ - κιοϊ βλ. Καστανίες Ἀδριανουπόλεως.

Τσακῆλι βλ. Πετροχῶρι.

Τζελὲπ - κιοϊ Δέρκων. (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 150).

Τσιφλὶκ - κιοϊ Δέρκων.

Τυρολόη, κάτ. 7000. ὁ ἀρχαῖος μητροπολιτικὸς ναὸς (Θρακ. ΙΕ', σ. 107), ὅπου νῦν τὸ νεκροταφεῖον (Ἡμερολ. 174). Μεταξὺ ταύτης καὶ Ἀδριανουπόλεως ἀναφέρεται κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ ὁ ἅγιος *Γεώργιος ὁ Κουπεριώτης* (ἴσ. μονή.) Ταῦτα κατὰ Γεδεὼν Μεσ. γράμμ. Γ', σ. 31. Ἀλλὰ κατὰ Σκαρλάτον Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις, Β', σ. 296) Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει παρὰ τὴν Τυρολλόην *ἐν τόπῳ καλουμένῳ Κουπαρίῳ* ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο πανήγυρις, ἐπιφέρει, γίνεται καὶ νῦν ἐτησίως. Ὁ ναΐσκος κεῖται ἐντὸς τοῦ ἑλλην. νεκροταφείου. Ἡ ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εἰκὼν εἶναι ἀνάγλυφος, ἂν καὶ ξυλίνη, διαφέρουσα οὐσιωδῶς τῶν συνήθων κατὰ τὴν παράστασιν. Λείπει τὸ τέρας, ὅπερ διατρυπᾷ ὁ μάρτυς, τὸ δὲ ἀκόντιον αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀναβολέως. Πλὴν τούτου καὶ ἕτερον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον διεσώθη ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ παρεκκλησίου τῆς κατὰ τοῦ Σαμουὴλ νίκης τῶν αὐταδέλφων αὐτοκρατόρων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου (976 - 1025), ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἡ Θρακ. Ἐπετηρὶς Α', 1897, σ. 392—294.

Φανάριον Σηλυβρίας (κάτ. 3.000) ἡ συνοικία ὁλόκληρος φέρει τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἁγίου (Θρακ. ΙϚ', 310). συρροὴ κόσμου εἰς τὴν πανήγυριν ἐν ᾗ ἐγίνοντο θαύματα. (Δρακ. Θρακ. σ. 25).

Φαναράκιον Βοσπόρου χωρίον Δέρκων εἰς τὸ στόμιον Εὐξείνου. Εἰς τὴν πανήγυριν συνέρρεον ἐκ τῶν θρακ. χωρίων ἀπεχόντων 5 - 6 ὥρας ἀπὸ Φαναρακίου (Μεσ. γράμμ. Γ', 45). Ἐνταῦθα εἶναι αἱ Κυάνεαι νῆσοι (Ρόκα νῦν) ἢ κατὰ ποιητὰς Πλαγκταὶ ἢ Συμπληγάδες (Ἡμερ. Ἀνατολ 1856, σ. 143).

Πλὴν τῶν δύο τούτων μονῶν, τῶν Γανοχώρων αἵτινες ἦσαν γενικὸν προσκύνημα τῆς ἀνατολ. Θρᾴκης καὶ ἡ δυτικὴ εἶχε τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου

Γεωργίου Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τῆς Ροδόπης, ἧς ἡ ἵδρυσις ἀνάγεται ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (βλ. περὶ ταύτης τὴν ὡραίαν διατριβὴν τοῦ *Μ. Ἀποστολίδου* ἐν *Θρᾳκ.* Ε', σ. 236 - 245). Καὶ ἄλλαι ὑπῆρχον ἐλάσσονες μοναί.

Φιλιππούπολις βλ. Μπελαστίτσα.

Χαρουπιὰ Βιζύης (Παπαευγ. 29). Κατεστράφη ἐσχάτως ὑπὸ Τούρκων.

Χάσκιοϊ βλ. Καθάριον (τουρκ. Χασμπουγά).

Χώρα, ἐπαρχίας Γάνου καὶ Χώρας μετ' ἁγιάσματος. (Ὁ Δράκ. Θρᾳκ. σ. 50 ἀναφέρει τοὺς ἁγίους τῶν 7 ναῶν, ἀλλ' ἅγιον Γεώργιον δὲν ἔχει). περιγράφει τὸ ἁγίασμα καὶ τὰ ὑπόγεια τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου *Γεωργίου τοῦ Ξενίτα* μιᾶς τῶν μεγαλητέρων μονῶν (σ. 58).

Ἡ ἐπαρχία Ἡρακλείας ἐν τῇ προχείρῳ ταύτῃ ἀπαριθμήσει παρουσιάζουσα *πλέον ἢ ἑκατὸν ναοὺς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἀποδεικνύεται τὸ κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Τροπαιοφόρου.*[1] Οὐδεμία ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχει νὰ ἐπίδείξῃ τοσαύτην πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον εὐλάβειαν καὶ ἀφοσίωσιν. Αἱ κρατικαὶ παραδόσεις καὶ ἱεραὶ ἀναμνήσεις περὶ τοῦ ἥρωος ἱππέως, μεταστραφεῖσαι πρὸς τὸν ἱππέα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἀνέδειξαν εἰς ὕψιστον βαθμὸν τὸ νέον τρόπαιον τῆς θρησκευτικότητος τοῦ θρᾳκικοῦ λαοῦ. Ἐν Περιστάσει ἐκτίσθη ναΐσκος ἐπ' ὀνόματι ἁγ. Γεωργίου ἕνεκα μαρμάρου εὑρεθέντος ἐν μέσῳ ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ παριστάνοντος τὸν ἐθνικὸν ἡμίθεον. Φρονῶ δὲ ὅτι λίαν ὠφέλιμον τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἔσεται ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἴσως ἔσχεν ἡ τοῦ Θρᾳκὸς ἥρωος ἀπεικόνισις ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τύπου τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὃν βλέπομεν καθιερούμενον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων (Rapport 377). Ἀλλ' ἡ γεωργιολατρεία ἐκ τῆς ἡρακλειώτιδος ἑστίας μετελαμπαδεύθη οὐ μόνον καὶ εἰς τὰ πέριξ καὶ ἐπεξετάθη ἐνωρὶς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Θρᾴκην, ὡς ἀκροθιγῶς ἐδηλώσαμεν ἐν τῷ καταλόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐξῆλθε τῶν ὁρίων αὐτῆς. Εἰς τὸν ἱερὸν Ἄθωνα π.χ. ἐκ τῶν 21 μονῶν τρεῖς, ἡ τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ τοῦ Ζωγράφου καὶ ἡ τοῦ Ξενοφῶντος, σεμνύνονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος σύμπαν δὲ τὸ ἅγιον ὄρος ἀνακηρύττει αὐτὸν προστάτην, ὡς ψάλλει ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ Θ' ᾠδῇ, τροπαρίῳ α', τοῦ ἀναστασίμου κανόνος.

Πρὸς τό : Φωτίζου, φωτίζου.
Γλυκύτατον δρόσον
ὄρη σταλάξατε,
καὶ σὺ κατ' ἐξαίρετον σκίρτα
τὸ Ὄρος τὸ Ἅγιον.
Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου φαιδρῶς·
εὗρες καὶ γὰρ κράτιστον τὸν μέγαν
Γεώργιον ὀροφύλακα.

---

1 Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους δὲν συμπεριελήφθησαν πολλαὶ μοναὶ τοῦ Τροπαιοφόρου (βλ. Μοναί).

Τρεῖς θαυματουργοὶ εἰκόνες τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* εὑρίσκονται ἐν μιᾷ μονῇ τῇ τοῦ Ζωγράφου, ἐν αἷς καὶ ἡ δοῦσα τὴν νίκην τῷ τῆς Βλαχίας ἡγεμόνι *Στεφάνῳ* κατὰ Τούρκων περὶ τὸ 1500 ἐν Πούτνᾳ ἐμφανισθέντος τοῦ ἁγίου καθ᾽ ὕπνον καὶ προτρέψαντος αὐτὸν ἀπηλπισμένον ὄντα νὰ ἐπιτεθῇ· ἀπέστειλε δὲ τὴν εἰκόνα, ὡς εἶδεν ἐν ὕπνῳ, εἰς τὴν μονήν, ἥτις ἐσώζετο μέχρι τοῦ εὐρωπ. πολέμου, ὅτε τῷ 1916 οἱ Γάλλοι διήρπασαν καὶ αὐτὴν (βλ. «Ἀνωτέραν ἐπισκίασιν» σ. 77-9)

Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλονίκῃ, ἐν τῇ πόλει τοῦ μυροβλήτου, κατεσκήνωσεν ὁ *τροπαιοφόρος* καὶ κατέλαβε τὸν ἐπώνυμον πανάρχαιον ναόν, ὃν μέχρι σήμερον ὁ λαὸς ἕνεκα τοῦ ἰδιορρύθμου κυκλοτεροῦς σχήματος (**rotundus**) καλεῖ βωμὸν ἑλληνικόν. Πάντες οἱ σοφοὶ ἀρχαιολόγοι καὶ βυζαντινολόγοι ὑπεστήριξαν, ὅτι οὗτος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων (ὁ *Κάβειρος* ὑπάρχει ὡς ἔμβλημα καὶ εἰς τὸν ἅγιον *Δημήτριον*), ὡς ἀπέδειξεν ἐν διαλέξει ὁ καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θ)νίκης *Ἰωάννης, Παπαδόπουλος*, καὶ ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα μετεποιήθη εἰς ναὸν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*. Μόνος ὁ *Texier* διαφωνεῖ καὶ δέχεται, ὅτι δὲν ἐπεσκευάσθη, ἀλλ᾽ ἐκτίσθη ἐξ ὑπαρχῆς κατὰ τὸν περίεργον ρυθμόν ([2]).

3. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅπως τὸ πάλαι καὶ νῦν, εἶναι φιλέορτος καὶ φιλοθεάμων. Τὸ Πάσχα ἔρχεται ἅπαξ τοῦ ἔτους, δὲν τὸν εὐχαριστεῖ. εὗρε τοὺς ἁγίους, οἵτινες στολίζουσι τὸν χρόνον κατὰ μικρὰ ἢ μεγάλα διαστήματα, ὅπως αἱ δενδροστοιχίαι τὰς λεωφόρους. Οὕτω συχνότερον ἐπιδεικνύει τὰ ἀγαθά, ἅπερ ἐχάρισεν εἰς αὐτόν, ἡ φύσις, ἡ ἐργασία, ὁ Θεός. Καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος θέλει πρὸς στιγμὴν νὰ λησμονήσῃ τὰς στενοχωρίας τῆς βιοπάλης, θέλει ἐν τῇ ἑορταστικῇ μέθῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν παράδεισον τῆς εὐτυχίας, ἀνασκιρτᾷ εἰς τὸν ἦχον τοῦ πανηγυρικοῦ κώδωνος καὶ μακαρίζει ἑαυτόν, διότι ἐγεννήθη χριστιανὸς καὶ μετὰ φιλαρεσκείας ἐπιδεικνύει πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἁγίας ἡμῶν θρησκείας. Ὁ θέλων νὰ διδαχθῇ πῶς ὁ θρακικὸς λαὸς ἐπανηγύριζε τὴν ἐπέτειον τοῦ Τροπαιοφόρου, ἂς ἀναγνώσῃ τὸ θαυμάσιον ἄρθρον τοῦ κ. *Μιλτιάδου Σαραντῆ* ἀπὸ τὰ πανηγύρια τῆς Θράκης ([3]). Πρόκειται διὰ τὴν Καστανιά, ὅπου ὁ ἅγιος Γεώργιος ἑωρτάζετο δύο συνεχεῖς ἡμέρας, 23 καὶ 24 Ἀπριλίου, καὶ ὁσάκις ἐτύχαινε Σαββατοκύριακον 3-4 ἡμέρας—προεόρτια καὶ μεθέορτα—Κατὰ τὴν δευτέραν

1. Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων κατέτασσον τὸν Ἄθωνα ἐν τῇ Θράκῃ. καὶ οἱ Βυζαντινοὶ οὕτως ἔπραττον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου *Μακαρίου τοῦ Μακρῆ*, οὗ *ὁ Κεραμεὺς* μέρος ἐδημοσίευσεν ἐν Δελτ. ἱστ. ἐθν. ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος Γ', σ. 464 λέγεται: ἐφ' ἑνὶ τῶν ὀρέων κειμένων ἐν τῇ Θράκῃ παραγίνεται, Ἄθῳ προσαγορευομένῳ κτλ.

2. L' architecture bygantine κτλ. Londres, 1864, σ. 43-44.

3. Θρᾳκ. Η', σ. 412-419.

ἡμέραν τῆς πανηγύρεως ἐγίνετο ἡ ἱερὰ πομπή. «Εἶναι ξεφάντωμα στ' ἁγίασμα ἐπάνω στὸ βουνό. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ πρωΐ καὶ τελειώνει μὲ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Εἶναι μία ἀνοιξιάτικη χαρὰ στὸ μαγεμένο λόφο ποὺ ἔχει στήσει τὸ κονάκι του ὁ ἄξιος Καβαλλάρης. Δὲν ἔμαθε κανεὶς ἂν εἶναι ὁ ἅγιος ἀπὸ τὴν Καππαδοκία ἢ ὁ Ἥρωας ἀπὸ τὴν Θράκη ποὺ ξεκουράζεται ἐκεῖ καὶ καμαρώνει τὶς γύρω ὀμορφιές . . . .»(1). Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνοίξεως, ὅπου ἡ φύσις ὅλη ἐν τῇ ἐκπάγλῳ αὐτῆς μεγαλοπρεπείᾳ πανηγυρίζει, ἡ ἑορτὴ τοῦ Τροπαιοφόρου ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἑορταστικοῦ τόνου, ὅπου ἡ χάρις αὐτοῦ ἀκτινοβολεῖ καὶ διασελαγίζει τὸ στερέωμα ἡμῶν. Ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἀναψυχὴ καὶ παραμυθία τοῦ γήρατος. Ψυχαγωγία τῶν ἀνδρῶν καὶ χαρμονὴ τῆς νεότητος, ἣν ἀνυπομόνως ἀναμένουσιν οἱ ἐρωτόπληκτοι [2]. «Ἀνήμερα γυναῖκες καὶ κορίτσια σηκώνονται χαράματα... καὶ πηγαίνουν στὸ βουνὸ γιὰ νὰ κόψουν γλωσσίτσες (ἴα) καὶ πρασινάδες, καὶ ἀπὸ τοὺς μπαχτσέσες μεγάλα κλωνιὰ ἀπὸ καρποφόρα δένδρα ἀνθισμένα, κυδωνιές, ἀβραμηλιές, βερυκοκκιές, μηλιές, ὅ,τι βροῦν, καὶ στολίζουν τὶς πόρτες γιὰ νὰ καλωσορίσουν τὸν Ἅη Γιώργη μὲ ἄνθη καὶ πρασινάδες. Θὰ πᾶνε εἰς τὰ χωράφια νὰ διαλέξουν τὰ μεγαλύτερα στάχυα νὰ τὰ πλέξουν κτενιὲς καὶ τὰ κρεμοῦν στὸν τοῖχο. Τὸ κάμνουν γιὰ νὰ δώσῃ πολὺ καρπὸ ὁ Ἅη Γιώργης καὶ νὰ φέρῃ τὸ γοῦρι. Τὰ παλληκάρια κόφτουν ἕνα μεγάλο κλωνὶ ἴσιο καὶ μακρὺ μεσιᾶς (δρῦς) ἢ μελιᾶς, ἀφίνουν μόνον ἐπάνω στὴ κορφὴ λίγα φύλλα καὶ τὸ κάμνουν μπαϊράκι. Ἀφοῦ ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία μὲ ζουρνάδες καὶ νταβούλια τρέχουν σὲ ὅλα τὰ σπήτια καὶ μὲ μπαϊράκι χτυποῦν τὰ παράθυρα. Οἱ νειόνυφες, οἱ ἀρραβωνιασμένες καὶ τὰ κορίτσια ποὺ εἶναι φθασμένα δίνουν τσεβρέδες [3] ὅλο μὲ μετάξι καὶ χρυσὸ κεντημένους... καὶ τὸ ἔδεναν ἐπάνω στὸ μπαϊράκι καὶ πρεπομαχοῦσαν, ἡ ἴδια ἡ ἀρραβωνιασμένη θὲ νὰ βγῇ νὰ τὸ κρεμάσῃ. Οἱ ἡλικιωμένες ἔδιναν χρωματιστὸ ἢ παράδες ποὺ τὶς ἔδεναν κόμπο σ' ἕνα κρεμασμένο μαντῆλι. Ἀφοῦ κάνουν τὸν γύρο τοῦ χωριοῦ θὰ κτυπήσῃ ἡ καμπάνα καὶ μαζύ τους ὁ παπᾶς μὲ τὸ πετραχῆλι καὶ τὸ

---

1. Αὐτ. σ. 418. Κατόπιν ὅλων τούτων, ὅπερ ἐξυψοῦσι τὸν πολιοῦχον τῆς Θράκης ἅγιον μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἀπορῶ πῶς δὲν εὑρέθη ὁ ἀνάδοχος νὰ βαπτίσῃ εἰς τὴν χαρὰν τῶν φιλεόρτων καὶ νὰ μετονομάσῃ τὴν Ἡράκλειαν εἰς Γεωργιούπολιν. Λέγεται, ὅτι Γεώργιος ὁ Κύπριος (ἔκδ. Gelzer, 1890, σ. 51, 1002) πρῶτος ἐκάλεσε τὴν Λύδδαν Γεωργιούπολιν. Ὁ Ἀντώνιος Placentinus τῷ 570 ἀναφέρει τὸν τάφον τοῦ ἁγίου ἐπ' ὀνόματι τῆς Λύδδας. Πρὸ τοῦ Κυπρίου, οὐδεὶς ὠνόμασεν αὐτὴν Γεωργιούπολιν (βλ. κεφ. 25, σ. 189).

2. Ἡ νεότης τὸν ἔχει προστάτην, ἐπειδὴ αὐτὸς προσηλύτισε καὶ ἔφερεν εἰς θεογνωσίαν τὴν βασίλισσαν Ἀλεξάνδραν, σύζυγον Διοκλητιανοῦ καὶ ἔσωσε τὴν βασιλόπαιδα ἀπὸ τοῦ Δράκοντος· ὅθεν καὶ ψάλλουσιν οἱ νέοι «Ἅη Γιώργη καβαλλάρη — στεῖλε με τὸ παλληκάρι». καὶ «Μὰ τὸν ἅη Γιώργη τὸν Ἀράπη πέρνω σε μὲ τὴν ἀγάπη», καὶ ἕτερον: Ἅη Γιώργη μου Ἀράπη—βάσανα πὤχ' ἡ ἀγάπη» Μεσ. γράμμ. Α', σ. 150-156.

3. πετσέτες κεντητές.

μπαϊράκι ποὺ θὰ φωτίση μὲ τὸν ἁγιασμό, ὁ ἐπίτροπος μὲ τὰ κεριὰ θὰ ἀνέβουν ἐπάνω στὸ ἁγίασμα» [1].

Ἡ πανήγυρις τῆς Ἡρακλείας ἐγίνετο εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου, διότι τότε εὗρον τὸν καβαλλάρην ἅγιον εἰς τὴν παραλίαν. Ἀλλ' ἡ κυρία ἑορτὴ εἶναι εἰς τὰς 23 Ἀπριλίου, ὅτε ἐγίνετο καὶ τὸ κουρμπάνι ἤτοι ἡ θυσία, ἀμνοί, μόσχοι πρόβατα καὶ ἀγελάδες ὡδηγοῦντο εἰς τὴν μάνδραν τοῦ ἁγίου. «Πρὶν τὰ βάλουν μέσα στὴν ἐκκλησίαν κολνοῦν κεριὰ στὰ κέρατα καὶ ἀφοῦ τ' ἀνάψουν τὰ πηγαίνουν νὰ προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα καὶ ὕστερα τὰ ἀφίνουν στὸν αὐλόγυρο. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ζῶα εἶναι ἄγρια...μόλις ὅμως φθάσουν ἐκεῖ καὶ τοὺς βάλουν κεριὰ ἡμερώνουν καὶ μόνα τους πηγαίνουν μέσα» [2]. Πρὶν σφαγῶσιν ἔπρεπε νὰ εὐλογήση αὐτὰ ὁ ἱερεύς, ὅστις καὶ ἐλάμβανεν ἔπειτα τὴν ὠμοπλάτην, ἐπίσης διενέμετο ἐκ τοῦ λέβητος εἰς τοὺς προσκυνητὰς μερὶς κρέατος. Ἐν δὲ Ἡρακλείᾳ «ἀφοῦ βράση θὰ διαβασθῇ ἡ παράκλησις, ὁ παπᾶς θὰ εὐλογήση τὸ κουρμπάνι καὶ τοὺς ἄρτους καὶ θὰ καθίσουν ὅλοι γύρω στὰ χόρτα νὰ φᾶνε» [3]. Χαρακτηριστικὸν τῆς Θράκης γνώρισμα εἶναι ἡ διατήρησις τῶν ἀρχαίων θυσιῶν κατὰ τὰς δημοτελεῖς ἑορτάς. Ὁ Καμπάνιας Θεόφιλος ἐν «Ταμείῳ Ὀρθοδοξίας», κεφ. νζ'- νη' [4] καταδικάζων ταῦτα καὶ τὴν ἀφιέρωσιν τῶν δερμάτων ἐπάγεται τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ Μενάνδρου:

«Εἴτις θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
ταύρων τε πλῆθος ἢ ἐρίφων, ἤ, νὴ Δία,
ἑτέρων τοιούτων . . .
εὔνουν νομίζει τὸ θεῖον καθεστᾶναι,
πεπλάνηται ἐκεῖνος καὶ φρένας κούφας ἔχει».

καὶ ἐπάγεται, ὅτι καὶ οἱ φρόνιμοι τῶν πάλαι Ἑλλήνων «ἐγνώριζον μισητὰς παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πλάνην εἶναι» τὰς τοιαύτας προσφοράς. Βλ. ἀφορισμὸν τοῦ 99 καν. Πενθέκτης ἐν τῷ Πηδαλίῳ καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ΛΕ', σ. 126 τὰ σχόλια Γεδεών». Ὁ τῆς λαογραφίας καθηγητὴς κ. Γ. Μέγας, ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε συνεσπουδάζομεν ἔτι, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Λαογραφίᾳ περὶ θυσίας ταύρων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ (Ἀγχιάλου ;) καὶ μοὶ ἐνεποίησε τότε ἐντύπωσιν. Ἤδη βλέπω ὅτι τὸ «κουρμπάνι» εἶναι κοινότατον ἐν Θράκῃ, ὅπερ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὸ μπαϊράμιον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία : «δὲν γίνεται μπαϊράμι χωρὶς κουρμπάνι».

---

1. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 152-3 *Ἐλπινίκης Σταμούλη Σαραντῆ.*

2. Αὐτ. σ. 150.

3. Αὐτ. 153. Ἄλλο πρόβατον ἐστόλιζον «μὲ χρυσᾶ βαράκια στὰ κέρατα, στὸ μέτωπο, στὴ ράχη ..κρεμοῦν γαλάζιες χάντρες καὶ μαρίτσες (κοχχύλια). Τότε ἀφοῦ περιάγωσι μετὰ τοῦ λαβάρου τραγουδῶντες, παλαίουσι καὶ οἱ νικηταὶ πλὴν τοῦ προβάτου συνάγουσι δῶρα (αὐτ. σ. 153 - 4).

4. Ἔκδοσις Ἀθηνῶν, (1859, τόμ. Β', σ. 13 - 14. «Περὶ θυσιῶν».

Ἡ ἐκκλησία ὥριζε τὴν ἐπιτροπὴν «ὅπου θέλουν κάμει τὸ κουρμπάνι», ὡς ἀνέγνω εἰς Μηναῖον (1727) ὁ *Γεδεὼν* (Θρακ. κεντρ. σ. 7).

Τοῦ πανηγυρισμοῦ καὶ τῆς πανδαισίας ὡς εἰκὸς μετεῖχον καὶ οἱ ἀλλόφυλοι, μεθ' ἣν συνήπτετο χορὸς καὶ προσέφερον δῶρα πρὸς τὸν ἅγιον ὡς συμβολίζοντα τὴν ἔναρξιν τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἅγιος *Δημήτριος* τοῦ χειμῶνος [1]. Ἄλλαι δημοτελεῖς ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις ἐτελοῦντο ἐν Στράντζᾳ, εἰς τὸ Νεοχώριον (Δέρκων), ἐν Ἑξαμιλίῳ καὶ ἀλλαχοῦ [2]. Τέλος καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλεκπαιδευτικὸς Θρακικὸς Σύλλογος πάτρωνα ἐκέκτητο τὸν ἅγιον Γεώργιον πανηγυρίζων τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐπισήμως [3].

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὅσῳ περιωρισμένοι ἦσαν οἵ τε ναοὶ καὶ πανηγύρεις ἐν Βυζαντίῳ τόσῳ ἐπολλαπλασιάσθησαν μετὰ τὴν ἅλωσιν, καὶ παλλαϊκὸν προσκύνημα ἦν ὁ καβαλλάρης Ἀράπης τῆς Ἡρακλείας, ὅπου καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβαινον προσκυνηταί, ὑφιστάμενοι μυρίους κινδύνους καὶ μάλιστα, ὅσοι προυτίμων τὸ θαλάσσιον ταξίδιον χρησιμοποιοῦντες ἢ μεγάλα ἀκάτια δεκάκωπα ἢ ταὶς κοινότερον γνωστὰς «ἀνεμότρατες» [4]. Δίκαιος ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ Συλλόγου Μεσ. γραμμάτων, δι' ἣν ἔσχεν ἀγαθὴν ἔμπνευσιν νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸ ὁμώνυμον βυζαντιογενὲς περιοδικὸν διὰ σειρᾶς δημοσιεύσεων περὶ τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τούτων ἀξιόλογος τυγχάνει οὖσα ἡ ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ τῆς λαογράφου δεσποίνης Ἐλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ «Ὁ ἅγιος Γεώργιος εἰς τὴν Θρᾴκην» (σ. 146 - 169) κατὰ δεύτερον λόγον ἡ τοῦ *Γεδεὼν* «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει» [5]. Εἰς τὰ «Μεσαιωνικὰ γράμματα» ἐπραγμα-

1. Μεσ. γράμμ. Γ', 37.
2. Αὐτ. Α', σ. 155 - 161. Ἀρχεῖον Θρακ. Α'. 54.
3. Ἐπετηρίς, 1873, σ. 30.
4. Μεσ. γράμμ. Γ', 1936, σ. 45.
5. Αὐτ. σ. 29 - 46. Ἐνταῦθα ἡ πραγματεία τοῦ κ. Γεδεὼν ἐδημοσιεύθη διὰ κοινῶν στοιχείων (ἐλζεβίρ), παραδόξως ὅμως τὸ τράβηγμα ἤτοι ἀνάτυπον, ὡς εἴθισται νῦν νὰ λέγηται, ἐξεδόθη τῷ 1937 διὰ διαφόρων στοιχείων (Πρωΐας ἢ Δημητράκου) Τόσῳ γενναιόδωρος ἀπεδεικνύετο πρὸς ἑαυτὸν ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, ὅσῳ φειδωλὸς πρὸς τοὺς ἄλλους! Ἐκράτει ἀπὸ τοῦ 1935 διατριβήν μου πρὸς δημοσίευσιν, μὲ ἠνάγκασε τῷ 1939, καίτοι πρόσφυγα ἐξ Ἀλβανίας, νὰ πληρώσω τὴν καταβολὴν διακοσίας δραχμάς. ἐξεδόθη τὸ Α' μέρος τοῦ Δ' τόμου, χωρὶς ἡ ἐμὴ διατριβὴ νὰ ἴδῃ τὸ φῶς. Τὰ περιοδικὰ παρ' ἡμῖν δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ μέλη τῶν Συλλόγων ἢ Ἑταιρειῶν. ἀλλ' εἰς τὴν πρόεδρον ἢ διευθυντήν, καὶ πρέπει νὰ κορεσθῇ αὐτὸς ὅταν εἶναι γραμματιζούμενος διὰ νὰ ἀφήσῃ τὰ ψυχία εἰς τοὺς ἄλλους τῆς τραπέζης, ἣν αὐτοὶ ἔστρωσαν. Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος ἀποτελοῦσιν οἱ τοῦ Θρακικοῦ Ἀρχείου χάρις εἰς τὴν ἀνιδιοτέλειαν καὶ γενναιοδωρίαν τοῦ ρέκτου διευθυντοῦ του. Σημειῶδες εἶναι τὸ ἑξῆς ὡς πρὸς τὰς πανηγύρεις τῆς Θρᾴκης, ὅτι μετὰ τὸν ἅγιον *Γεώργιον* πρώτη ἔρχεται ἡ ἁγία *Παρασκευὴ* θεωρουμένη καὶ αὕτη ὡς πολιοῦχος, διὰ τὸ ἐν Ἐπιβάταις ὑπάρξαν λείψανον αὐτῆς. Ταύτης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μάλιστα ἐν τοῖς προαστειίοις ἀπηρίθμησεν ὁ *Γεδεὼν* ἐν ὅλῳ 32 τελουμένας ἐτησίως πανηγύρεις καὶ ἑορτὰς (Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου προσκυνητοῦ, σ. 254 - 6.)

τεύθησαν περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἁγίου ἐν διαφόροις τόποις ὁ Ε. Σαβράμης ἐν Ἀλατσάτοις (Γ', σ. 97 - 101) καὶ ἐν Βησσάνῃ (Ἠπείρου) σ. 101—104 παρὰ τοῖς Τουρκογύφτοις· ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ (σ. 104 - 7) ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου Ἀθ. Παπαχαρίση, διότι δὲν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ Τουρκόγυφτοι. Ὁ Γεδεὼν ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐν Κωνσταντινουπόλει (αὐτ. σ. 29 - 39). Ὁ Εὐστρ. Βαλσάμης ἐν Προικοννήσῳ (Δ', 1939, σ. 76 - 89). Ὁ Ν. Σ. Λαμπαδαρίδης ἐν Ἀφθόνῃ καὶ ἐν Παλατίοις Προικοννήσου (αὐτ. σ. 83 - 95) βλ. σ. 85: Ἐν Ἀνακοῦ μάλιστα τῆς Καππαδοκίας καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ὑπάρχει φρέαρ . . . τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται «ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου» . . . αὐτὸ τοῦτο τὸ φρέαρ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐφόνευσε τὸν δράκοντα . . .» Ὁ Γ. Μάδιας ἐν Χίῳ (Β', σ. 286 - 290). Ὁ Θεόφ. Ἀμαραντίδης, «Πῶς ἑωρτάζετο ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς τὸν Πόντον (Κοτύωρα)» καὶ γράφει ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι συνεώρταζον τὸν Χουντουρλὲζ ἤτοι τὸν ἅγ. Γεώργιον (αὐτ. σ. 236 - 240). Ὁ Λεων. Ζώης ἐν Ζακύνθῳ (αὐτ. 280 - 286).

4. Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν ΚΠόλει. Ὁ χρεμετίζων ἵππος τῆς εἰκόνος προμηνύων ἔκτακτα ἐν τῷ κράτει συμβάντα.

Ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ τῶν διακεκριμένων σοφῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πρύτανις Νικηφόρος Γρηγορᾶς εἶναι ὁ ὑποβαλὼν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον ἔκθεσιν περὶ διορθώσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου 300 σχεδὸν ἔτη πρὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου· διὸ καὶ Γρηγοριανὸν τοῦτο δέον διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν νὰ λέγηται, διότι πρῶτος ὁ Γρηγορᾶς ἀνεκάλυψε τὸ σφάλμα. Ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικοῦτος ἀνὴρ ἀναφέρει τὸ θαῦμα, ὅπερ συνέβη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ὅπερ περιτράνως μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Τροπαιοφόρος ἦτο πράγματι ὁ φρουρὸς τοῦ κράτους καὶ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς ἐν πάσαις ταῖς περιπετείαις τοῦ τότε κλυδωνιζομένου σκάφους τῆς μεγάλης καὶ ἐνδόξου αὐτοκρατορίας. Εὑρισκόμεθα εἰς τὴν μεγάλην τότε σύγκρουσιν τοῦ Ἰω. Παλαιολόγου καὶ Ἰ. Καντακουζηνοῦ καὶ τὸν διχασμὸν τοῦ κράτους, καθ' ὃν ὁ τελευταῖος ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ ἐν Διδυμοτείχῳ ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του (!) Ὀρχὰν ἐκ Προύσης εἰς βοήθειαν, ὅστις ἔκτοτε κατηυνθύνθη εἰς Ἀδριανούπολιν. Λοιπὸν τότε ὁ ἅγιος δίδει τὸ σύνθημα τοῦ ἐπικειμένου μεγάλου κινδύνου, ὡς εἶχε πράξει καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Βαλδουΐνου εἰς τὴν Πόλιν, ὡς λεχθήσεται.[1]

Ὁ γέρων Ἀνδρόνικος ἦν θρησκόληπτος καὶ προσεῖχεν εἰς τοιαύτας θεοσημείας. Ὡς γνωστὸν τότε ὑπῆρχε σχίσμα καὶ ἔρις μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Λατινοφρόνων. «Ὅθεν πέμπων ἔστι δ' οὗτος καὶ προσκαλούμενος, πολὺς ἦν δεικνύων διὰ φροντίδος ἔχων τὰ ἐκείνων . . . καὶ μᾶλλον ὅτι *τέρατ' ἄττα τελούμενα κατεμάνθανεν*, οἷά τ' ὄντα καὶ τὸν λίαν θαρροῦντα δεδίττεσθαι». καὶ

1. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, «Ρωμαϊκῆς ἱστορίας», βιβλ. VIII, 5, τόμ. Α', σ. 303 - 305 (Βόννης).

ὁ ταῦτα προοιμιαζόμενος Παχυμέρης ἀναφέρει δύο ἀξιοσημείωτα γεγονότα συμβάντα τότε, ὧν τὸ ἕτερον περὶ αἱμορροούσης εἰκόνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου : «Ἐχόμενα γὰρ τοῦ περιπύστου νεὼ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἔν τινι δημοτικῷ οἰκήματι ἐν τοίχῳ τῆς Θεοτόκου εἰκὼν καθιστόρητο καὶ *ἡ εἰκὼν ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐδακρυρρόει ἀμάρας*[1] *ἐξ ὀφθαλμῶν χέουσα*, ὥστε καὶ σπόγγοις τὸ ἐκρέον συνάγεσθαι· ἐλθόντος δὲ αὐτοῦ βασιλέως ἅμα μὲν κατὰ προσκύνησιν, ἅμα δὲ καὶ κατὰ θέαν τῶν τελουμένων καὶ προσταγὲν (sic) ἀσφαλισθέντος τοῦ οἴκου βεβαίως τὰ αὐτὰ ἦν καὶ πάλιν τοῖς πρότερον.[2]

«Καὶ αὖθις ἐν τοῖς Χαρσίου ἢ Χαρισίου *αἷμα τῆς εἰκόνος τοῦ λαμπρὸν ἐν μάρτυσι λάμποντος Γεωργίου δαψιλῶς ἀνέβλυζε*. Ταῦθ᾽ ὁρῶν ὁ κρατῶν δειδήμων ὤν, ὡς τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ εὐλαβής, φόβον οὐ μικρὸν εἶχε, μήπως Θεῷ δοκοῦν ἐκείνοις προσέχειν αὐτὸς ἐπ᾽ ἄλλοις ἔχοι τὸν νοῦν καί γε ἔξω τοῦ θείου θελήματος διαπράττοιτο». Περιδεὴς ἐκ τούτων γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἀμέσως σύνοδον διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ὁμόνοιαν· διότι μόλις αὕτη ἀπηλλάγη τοῦ Βέκκου, οὗ ὀπαδὸς ἦν καὶ ὁ ἐν λόγῳ Γρηγορᾶς, καὶ ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸ β′ ὁ Ἰωσὴφ (1283), ἐξηγέρθησαν οἱ τοῦ Ἀρσενίου φίλοι, οἵτινες «τὸ τοῦ Ἰωσὴφ μνημόσυνον καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ᾤοντο λέγοντες, ῥύπασμα, κοινωνούσης ἀφορισμοῖς» (αὐτ.). Ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ὁ τὴν περιγραφὴν τοῦ τεραστίου τούτου θαύματος παραδιδοὺς ἡμῖν δὲν εἶναι τυχαῖος, ἀλλὰ τῶν ἐξεχόντων λογίων τοῦ ΙΔ′ αἰῶνος, ὁ κορυφαῖος ἴσως. Ὁ Γρηγορᾶς διεκρίθη καὶ ὡς ῥήτωρ καὶ γραμματικὸς καὶ διδάσκαλος, δεξιῶς καὶ ἐπιτυχῶς χειριζόμενος τὴν τότε ἀττικίζουσαν γλῶσσαν. Ἐξέχει ὅμως καὶ ὡς θεολόγος καὶ φιλόσοφος, ὡς φυσικός, μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος. Πρὸ παντὸς δὲ ὡς ἱστορικός. Δὲν θέλω νὰ συμφωνήσω πρὸς τὸν Krumbacher, ὅστις θεωρεῖ αὐτὸν «τὸν μέγιστον πολυΐστορα τῶν δύο τελευταίων τοῦ Βυζαντίου αἰώνων» (Α′, 592). Ἀλλ᾽ ἐ-

---

1. *Ἀμάρα*, ὀχετός. τὸ τοῦ αὔλακος ὕδωρ κυρίως δι᾽ οὗ ποτίζομεν τοὺς ἀγρούς.

2. Γεωργ. Παχυμέρους Περὶ τῶν πράξεων Ἀνδρονίκου Β′ Παλαιολόγου, βιβλ. Α′, 30, Migne Patr. gr. 144, στ. 92—93. Περὶ προσηλώσεως τῶν βυζαντ. αὐτοκρατόρων εἰς τὸν μυστικισμόν, ὅστις ἀποτελεῖ δευτέραν θρησκείαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ ἐν γένει τῷ ἑλλην. ἔθνει βλ. ὀγκώδη τόμον, ὅνπερ ἐδημοσιεύσαμεν τῷ 1935 ὑπὸ τὸν τίτλον : «Θεόκλητος ὁ Πολυείδης ὁ λεγόμενος Ἀγαθάγγελος καὶ τὸ Λεύκωμα (1731 - 1733) αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ (ἐξ ἀνεκδότου Ἀθωνικοῦ κώδικος). Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν» (ἀνάτυπον συμπεπληρωμένον (ἐκ τῶν τόμων Α′- Ε′ τῶν «Θρακικῶν») κεφ. 22, σ. 158 - 181, καὶ 24, σ. 198 - 214. Ὁ ἐλλογιμώτατος διευθυντὴς τοῦ παρόντος περιοδικοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, εἶχεν τὴν ὑπομονὴν—εἷς ἐκ τῶν ὀλίγων—νὰ διέλθῃ (δὶς μάλιστα) τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ ἐδημοσίευσε κριτικὴν τὸ πρῶτον κολοβὴν (διότι πλὴν τῶν ἄλλων λείπει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως) ἐν τῷ «Ἑλλην. βήματι» Ἀθηνῶν, 1938. . . καὶ τὸ δεύτερον ἐν τῷ Ἀρχείῳ, τόμ. ΙϚ′, 1951, σ. 247-251, ἔχει πλήρη ἀνάλυσιν μετὰ ἐμβριθῶν κρίσεων καὶ σχολίων. καὶ χαίρω, διότι ὡς Θρᾷξ καὶ συμπατριώτης τοῦ Θεοκλήτου ἦτο ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἐργασίαν μου ταύτην, ἣν ἔγραψα τῷ 1930 - 1932 ἐν Ἄθῳ.

κεῖνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα πρὸ παντός, εἶναι, ὅτι ὁ Γρηγορᾶς *ὡς συναξαριστὴς καὶ ἐκδότης ἁγιολογικῶν κειμένων δὲν ἦτό τις εὔπιστος ὡς πρωτόπειρος καὶ ἀνίδεος τοῦ πράγματος* καὶ ἐγνώριζε παντὸς ἄλλου κάλλιον, ὅτι ἐνίοτε δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἐξ ὑπογυίου θαυματοποιοὶ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἐμπολιτευομένη ἀνίερος καπηλεία καὶ ἐκμετάλλευσις. Δὲν δυνάμεθα δὲ καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν ὡς φιλομόναχον καὶ ὅτι χαριζόμενος ἀνέγραψε τὸ θαῦμα. Εἶναι αὐτός, ὅστις κατηγόρει εἰς τοῦτο τὸν ἀντίτεχνόν του, τὸν ἱστορικὸν βασιλέα Ἰ. Κανταχουζηνὸν ὡς φίλα προσκείμενον τοῖς Ἁγιορείταις καὶ συχνάζοντα εἰς τὸν μετέωρον Ἄθω, ἵνα συμβουλεύηται αὐτοῖς καὶ ἐξευμενίσῃ δι' αὐτῶν τὸ θεῖον κττ. Εἶχε μάλιστα τὴν χειρίστην περὶ αὐτῶν ἰδέαν· καὶ ἀληθείας δικαζούσης ἀδικεῖ αὐτοὺς γράφων ταῦτα κατὰ τὸν Κανταχουζηνόν: «Ἔπειτα ἐπὶ τοὺς μοναχοὺς τραπόμενος πολλὰ καὶ δεινὰ κατηγόρει... καὶ περὶ τὰ ὀρθὰ δόγματα διεφθαρμένους λέγων. ἀλλὰ καὶ περὶ πότους καὶ οἰνοφλυγίας ἀκρατεῖς· ἐσθίουσι γὰρ ὑπὲρ χοίρους καὶ πίνουσιν ὑπὲρ ἐλέφαντας· ἐπειδὰν δὲ ἀνανήψωσι τῆς πολλῆς μέθης, *μυστήρια Θεοῦ εἰδέναι διατείνονται καὶ περὶ μελλόντων προφητεύουσι καὶ ἕτερ' ἄττα κατηγόρηκεν ἐκείνων, ὧν πᾶς τις ἂν ἀπέσχετο πλὴν αὐτοῦ*». Ταῦτα ἀμέσως ἀντικρούει ὁ ἴδιος ὧδε: «Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἄθῳ ἁγίων, ὧν μέθας καὶ ἀδδηφαγίας καταψεύδεται, τοῦ βίου λαμπρότερον παντὸς φωτὸς τὴν ἐκείνων ἀρετὴν καὶ οἰκειότητα πρὸς Θεὸν ποιοῦντος ἐναργῆ· τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχοντο μέθης καὶ κραιπάλης, ὅσον ἀληθείας ὁ κατηγορῶν»[1]. Ἑπομένως *ὁ κῆρυξ τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος δὲν εἶναι δεισιδαίμων καὶ ἀγύρτης. Ἀλλ' ἀξιόπιστος μάρτυς*, οὗτινος τὸ κατὰ Ἁγιορειτῶν σφοδρὸν πάθος ἔχει ἄλλην ἀφορμήν· διότι εἰς τὴν ἔριδα τῶν ἡσυχαστῶν ἐκεῖνοι ἐτάχθησαν πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του τὸν γενναῖον ἀμύντορα Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν κατενεγκόντα καίριον τραῦμα κατὰ τῶν ἐγκαθέτων τοῦ πάπα Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου καὶ συντρίψαντα κατὰ κράτος τοὺς λατινόφρονας. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἰδοὺ τί γράφει:

«Ὁ μέντοι λογοθέτης τοῦ γενικοῦ (Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης) ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς Χώρας μονὴν ὁπόσος ὁ ἔνδον ἐτύγχανε κόσμος· ὅθεν ἐφιλοτιμεῖτο συνδιανυκτερεύειν ἐν ταῖς παννυχίσιν, ἔσθ' ὅτε μετὰ τῶν μοναχῶν. ἐπεὶ οὖν ἧκε τὸ τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς σάββατον, ὁπότε δὴ καὶ ἔμελλε τῇ ὑστεραίᾳ *κηρύττεσθαι δημοσίᾳ τῶν ὀρθοδόξων ἡ μνήμη βασιλέων ὁμοῦ καὶ πατριαρχῶν*, ἐληλύθει καὶ οὗτος συνήθως εἰς τὴν ἐξ ἑσπέρας ἐκείνης παννυχίδα. περὶ δὲ μέσας νύκτας ἅμα αὐτῷ συνισταμένων ἡμῶν καὶ τῆς δοξολογίας ἀκουόντων ἥκει τις ἐκ βασιλέως, καινοτέραν τινὰ κομίζων αὐτῷ ἀγγελίαν καὶ ζητῶν τὴν τῆς αὐτοῦ γνώμης κρίσιν. «ἄρτι

1. «Βυζαντινῆς ἱστορίας», τόμ. 1, ἐκδ. Παρισίων, σ. 802 καὶ 803. Πρβλ. Φιλοθέου πατρ. ΚΠόλεως εἰς τὸν κατὰ Γρηγορᾶ ΙΒ' ἀντιρρητικόν, Migne Patr. gr. 151, στ. 1111 - 1114 (Φιλιππικὸς κατὰ Γρηγορᾶ).

γάρ», φησί, «τῶν περὶ τὸν βασιλέα πελεκυφόρων καὶ στρατιωτῶν καὶ ξιφηφόρων καταδαρθάνειν μελλόντων ἐξηνέχθη *χρεμετισμὸς πάντα περιηχῶν τὰ βασίλεια*, ὡς ἐκπλαγῆναι πάντας τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις· ἀωρίας γὰρ οὔσης πολλῆς καὶ μὴ παρόντος τῶν ἵππων τινός, οὔτε τῶν βασιλικῶν, οὔτε τῶν συγκλητικῶν, οὔτε ἐντὸς βασιλείων, οὔτε πρὸ τῶν πυλῶν, θόρυβον τὸ τοῦ πράγματος παράδοξον ἐνεποίησε ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς καὶ ἀλλήλων ἅπαντες ἐπυνθάνοντο. οὔπω δὲ τοῦ θορύβου πεπαυμένου καὶ *δεύτερος ἐξηνέχθη χρεμετισμὸς μείζων τοῦ πρώτου*, ὡς καὶ αὐτὸν αὐτήκοον τῆς ἠχοῦς γενέσθαι τὸν βασιλέα καὶ πέμψαντα ἔρεσθαι, εἴ τις εἰδείη, ὅθεν ὁ χρεμετισμὸς οὗτος ἐν ἀωρίᾳ τοσαύτῃ. ἀλλ' ἀκήκοε πλέον οὐδέν, ἢ ὅτι *παρὰ τοῦ ἵππου τοῦ γεγραμμένου περὶ ἕνα τῶν βασιλείων τοίχων πρὸ τοῦ εὐκτηρίου τῆς Νικοποιοῦ Θεοτόκου· ἵππον δὴ λέγω τοῦτον, ᾧ ἐποχεῖσθαι κάλλιστα Γεώργιον, τὸν τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα, ὃ εἴργασται πάλαι Παῦλος ἐκεῖνος ὁ τῶν ζωγράφων ἄριστος*». Εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν, ὅτι ἐν τοῖς ἀνακτόροις πρὸς τῇ τῆς Νικοποιοῦ εἰκόνι τῆς Θεοτόκου ἦν προσηλωμένη καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐνταῦθα κατ' ἔθος ἀπαράβατον μετὰ τὴν στέψιν ὁ στεφθεὶς προσήρχετο εἰς προσκύνησιν ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός: «Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἐξέρχεται μὲν ἐν τῇ αὐλῇ, ἐν ᾧ τόπῳ ἐστὶν ἡ εἰκὼν τοῦ μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου . . .» Περὶ ὀφφικίων, Mignes Patr. gr. 157, στ. 113A. Καὶ ὅμως ἡ ἐλευθερωθεῖσα Ἑλλὰς δὲν κατώρθωσεν εἰσέτι νὰ θεσπίσῃ νόμον περὶ τοῦ ἁγίου ὡς φρουροῦ τοὐλάχιστον τοῦ στρατοῦ. Γίνεται κἄτι τι ὅλως ἀνεπισήμως καὶ ὁ πολὺς κόσμος λαμβάνει γνῶσιν ἐκ τῶν ἐφημερίδων. Οὕτως ἀναγινώσκω εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» 27-4-54. «Ἐπίσημος ἑορτασμὸς τοῦ προστάτου τοῦ Πεζικοῦ ἁγίου Γεωργίου. Χθὲς εἰς τὴν Χαλκίδα ἐγένετο εἰς τὰς 26 Δευτέρα τοῦ Πάσχα» εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ οὐχὶ εἰς τὰς Ἀθήνας; διότι ἑδρεύει τὸ σύνταγμα τοῦ Πεζικοῦ. Πρὸς ταῦτα ὁ λογοθέτης χαριεντισάμενος, ὡς εἰώθει, πρὸς τὰς τοῦ βασιλέως ἐρωτήσεις, «συγχαίρω σοι,» ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ, τῶν μελλόντων ἕνεκα τροπαίων· οὐδὲν γὰρ ἕτερον οἶμαι σημαίνειν», φησί, «τὸν παράδοξον τοῦτον τοῦ ἵππου χρεμετισμόν, ἢ σὴν βασιλικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν τὴν ἡμετέραν Ἀσίαν λεηλατούντων Ἀγαρηνῶν». Ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκηκοὼς μειρακίσκον ἕτερον αὖθις πρὸς αὐτὸν ἐπεπόμφει· «σὺ μέν», λέγων, «εἴτ' ἐμοὶ τὰ τῆς θυμηδίας, ὡς ἔθος, λέγων, εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ταῦτ' ἀποκρίνῃ, ἔοικας ἀγνοοῦντι. ἐγὼ δέ σοι τἀληθῆ μοι δοκοῦντα καταλέξω· *ὡς γὰρ ἡμῖν οἱ ἡμέτεροι πατέρες παρέδοσαν καὶ ἄλλοτέ ποθ' ὁ ἵππος οὗτος τὸν ὅμοιον ἐχρεμέτισε τρόπον, ὁπότε Βαλδουῖνος ὁ τῶν Λατίνων ἄρχων ὑπὸ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἔμελλεν ἀφαιρεῖσθαι τὴν μεγαλόπολιν ταύτην*· πρὸς γὰρ τὸν παράδοξον τῆς ἀκοῆς συχνόν τινα χρόνον κἀκεῖνος ἐθορυβεῖτο, κακὸν οἰωνὸν ἑαυτῷ λογιζόμενος τοῦτο. ἔπειτ' ἐν οὐ μακρῷ τῷ χρόνῳ τὸ πέρας εἶδε τὸν οἰωνὸν κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκτοξεύσαντα, ὅτε πορθουμέ-

νην τὴν μεγαλόπολιν ἑώρακε ταύτην ὑπὸ Ῥωμαίων». ὁ δὲ λογοθέτης οὐδὲν ἔχων πρὸς ταῦτα ἀποκρίνασθαι, «ἄπιθι», ἔφη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, «ἐν γε τῷ παρόντι, ἐγὼ δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν τὰς ἐμαυτοῦ κομίσω τῷ βασιλεῖ ἀποκρίσεις». ἀλλὰ καὶ ὁ περὶ τὴν ἑώαν ἀκρόπολιν ἱστάμενος κίων, ἐν ᾧ λόγος τὸν τοῦ Βύζαντος πάλαι σταθῆναι τοῦ κτίσαντος τὸ Βυζάντιον ἀνδριάντα, πρὸ πολλῶν καὶ αὐτὸς ἤρξατο σείεσθαι ἡμερῶν καὶ ἐπὶ πολλαῖς δ' ἐμφανῶς ἐσείετο ταῖς ἡμέραις, πάντων συντρεχόντων καὶ θεωμένων. Ἐπεὶ δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν ὁ μέγας ἀφίκετο λογοθέτης πρὸς τὸν βασιλέα, ἅττα μὲν αὐτοὶ κατὰ μόνας ἐκοινολογήσαντο πρὸς ἀλλήλους, τότε μὲν οὐδεὶς ἔγνω τῶν πάντων. ἐκ σημείων μέντοι τινῶν στοχάζεσθαι ἡμῖν ἐξεγένετο ὕστερον, ὡς *βιβλία τινὰ χρησμολογικὰ ἐθεάσαντο,* ἐν οἷς τινα τῶν μελλόντων ἀσαφῶς τε καὶ αἰνιγματωδῶς παρ' ὅτων δήποτε ἐξετέθησαν· καὶ ἐπὶ τούτοις θεμάτιον ἐξέθεντο, δι' ὃ τῶν ἀστέρων τοὺς δρόμους ἐρευνῶσιν ἄνθρωποι καὶ μελλόντων κερδαίνουσι πρόγνωσιν· *ἐξ ὧν ἐχθρικήν τινα ἔφοδον ἐτεκμήραντο καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων κυκεῶνα καὶ ὁποιονδήτινα τῆς βασιλικῆς ἡγεμονίας κίνδυνον».* Αὐτ. σ. 305. Ταῦτα ἐξιστορεῖ ὁ Γρηγορᾶς αὐτόπτης ὢν τοῦ θαύματος. Γνωρίζω, ὅτι ἀποσκυβαλίζουσι τὰς τοιαύτας παραδόσεις καὶ προφητείας, εἰς ἃς ὁ λαὸς ἐπιμόνως πρόσκειται, Ἀλλ' ὁ Χάμμερ διακηρύττει: *«Αὗταί εἰσι μεγάλης ἀξίας τῷ ἱστοριογράφῳ, ὅτε οὐ σπανίως διαφωτίζουσαι τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου, τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐθνῶν, τὴν φύσιν τῶν κυβερνήσεων, τὴν συνάφειαν τῶν γεγονότων κτλ».* (Ἱστορ. τῆς Ὀθωμ. αὐτοκρατορίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κ. Κροκιδᾶ, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1870, σ. 202 ἑ.). Ταῦτα συνιστῶ ὡς ἀξιοανάγνωστα.

5. *Ἡ τιμωρία τῶν γενιτσάρων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.*

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἦν παλαιά τις γέφυρα λιθίνη Μιχάλ-κιοπροῦ καλουμένη καὶ ὅπου ἡ ἑλλην. συνοικία εἶχε ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Μεταξὺ τῶν Τούρκων ἦσαν καὶ πολλοὶ γενίτσαροι διατηροῦντες σταύλους διὰ τοὺς ἵππους. Οὗτοι, ὅταν ἤθελον χαλβᾶν ἀπὸ σεμιδάλι ἢ ὄρυζαν καὶ δὴ κατὰ τὸ ραμαζάνιον, ἔστελλον διαταγὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους νὰ φέρουν αὐτὸ τὸ ἄλευρον, βούτυρον καὶ μέλι διὰ τὸν χαλβᾶν. Αὐτὸ δὲ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολὺ καὶ τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας ἐκενοῦτο καὶ ὑπεχρεοῦντο οἱ ἐνορῖται νὰ συνεισφέρουν φοβούμενοι τοὺς γενιτσάρους. Ἐπειδὴ δὲν ὑπέφερον συνήχθησαν οἱ ἱερεῖς μετὰ τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν προκρίτων καὶ ἔκαμαν ὁλονύκτιον παρακαλοῦντες τὸν ἅγιον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς φορολογίας. Τὴν ἄλλην τοῦ ραμαζανίου νύκτα, ἐνῷ οἱ γενίτσαροι διεσκέδαζαν εἰς τὸ καφενεῖον, ὅπου εἶχον γείνει τακτικοὶ θαμῶνες διὰ νὰ εἶναι δῆθεν πλησίον τοῦ σταύλου, «αἴφνης ἔλαμψεν ὁ δρόμος ὡς νὰ ἐφωτίσθη ἀπὸ ἀστραπὴν καὶ ἐφάνη ὁ ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος διερχόμενος πολλὰς φορὰς ἀπὸ τὸ καφενεῖον καὶ μὲ τὴν λόγχην του ἀπειλῶν τοὺς γενιτσάρους». Τόσος

δὲ τρόμος κατέλαβεν αὐτούς, ὥστε οὐ μόνον ἔπαυσαν νὰ ζητοῦν χαλβάδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἔστειλαν καὶ ὀκάδας κηροῦ καὶ ἐλαίου διὰ τοὺς πολυελαίους καὶ τὰς κανδήλας τοῦ ναοῦ. (Θρακ. ΚΕ', 1956, σ. 236-7).

6. Δημοτελεῖς ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις πάνδημοι εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὸ σφουγγᾶτον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν 23 Ἀπριλίου συμπίπτει ἐν Θρᾴκῃ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνοίξεως, ἧς ἐν Ἀθήναις ἐθεσπίσθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ πρώτη τοῦ Μαΐου. Ἡ ἑορτὴ ἦτο δημοτελὴς καὶ ὡμοίαζε πολὺ πρὸς τὰ ἀνθεσφόρια καὶ τὰς διονυσιακὰς ἑορτὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ συμβαίνοντα, διότι ἐν ΚΠόλει καὶ ἔν τισι μεγάλαις πόλεσιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος καθιερώθη ὡς ἐαρινὴ ἑορτὴ ἡ πρωτομαγιά. Ἐν τοῖς χωρίοις οἰκογενειακῶς καὶ πανδήμως ἐγίνετο ἡ εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς λειμῶνας καὶ δενδροκήπους ἔξοδος καὶ ἡ διασκέδασις δὲν παρεξέκλινεν ἐκ τῆς σεμνότητος τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν. Πρὸς τὰ θέλγητρα τῆς ἀνοίξεως καὶ τὴν οὐρανόπεμπτον τῆς Ἀναστάσεως χαρὰν συνεδύασε καὶ ἡ ἐκκλησία τὰ ἑόρτια ᾄσματα. Πασχάλιος κανὼν τοῦ Δαμασκηνοῦ, ᾠδ, ϛ', 1. Πρὸς τὸ Κατῆλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις.

«Ἰδού σοι, καὶ μία τερπνὴ χελιδὼν — θεοσύλλεκτε λαέ, τὴν τοῦ ἔαρος χάριν — ἀναπληροῖ θαυμαστῶς ὁ Γεώργιος — καὶ συγχάρητε λοιπὸν — τῇ χαρᾷ τούτου πάντες».

Θαυμάσιον εἶναι καὶ τὸ ἐξαποστειλάριον πρὸς τὸ Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν. «Ἔαρ ἡμῖν ἐξέλαμψεν — ἡ λαμπρὰ τοῦ Δεσπότου — καὶ θεία ἐξανάστασις — πρὸς οὐράνιον Πάσχα — ἐκ γῆς ἡμᾶς παραπέμπων — ταύτῃ δὲ συνεκλάμπει — τοῦ πανενδόξου μάρτυρος — Γεωργίου ἡ μνήμη, ἡ φωταυγὴς — ἣν φαιδρῶς τελέσωμεν»...

Ὁ ἑορτασμὸς ἐποικίλλετο κατὰ τόπους διὰ τελεστικῶν πράξεων οἷαι αἱ θυσίαι — κουρμπάνι ζώων, αἱ ἀγάπαι — κοινὸν συσσίτιον — ἀθλητικοὶ ἀγῶνες τὰ παίζοντα παιδιὰ καὶ οἱ συναγωνιζόμενοι ἀθληταὶ τάζουσι καὶ νῦν κατὰ τὴν Ἐλπιν. Σταμούλη - Σαραντῆ.

«Ἄη Γιώργη μου, κάνε μου νὰ κερδίσω — ἕνα σφουγγᾶτο θὰ σὲ ψήσω».
Πράγματι κατὰ τὸν ἀρχαῖον τοῦ Βατικανοῦ κώδ. 1190 τοῦτο συνέβη ἐν Παφλαγονίᾳ. «Παιδίων ἐκεῖσέ ποτε συναχθέντων καὶ παιγνίοις ἀσχολουμένων ἓν ἐξ αὐτῶν πολλάκις ἡττηθὲν ὠνειδίζετο παρὰ τῶν λοιπῶν. στρέψαν δὲ τὰς ὄψεις πρὸς τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν εἶπεν : «Ἅγιε Γεώργιε, ποίησόν με νικῆσαι, ἵνα φέρω εἰς τὸν ναόν σου σφογγᾶτον καλόν». καὶ εὐθέως ἀρξάμενος παίζειν ὁ παῖς ἐνίκησεν οὐχ ἅπαξ καὶ δίς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις. Τότε ἀπελθὸν τὸ παιδίον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ, ᾐτήσατο δοθῆναι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ ἐπηγγείλατο δῶρον, ἡ δὲ γυνὴ φιλόπαις οὖσα μᾶλλον καὶ φιλομάρτυς ἐποίησεν συντόμως τὸ ἐπιταχθὲν καὶ δέδωκε τῷ παιδίῳ, ὁ δὲ παῖς λαβὼν αὐτὸ εἰ-

σήγαγεν ἔνδον τοῦ ναοῦ ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἀνεχώρησεν. καὶ παραυτίκα διερχόμενοι τέσσαρες ἔμποροι εἰσῆλθον ἐν τῷ ναῷ προσευξόμενοι. καὶ ὡς εὗρον τὸ σφογγᾶτον ἀτμῖζον, εὔοσμον, εἶπον πρὸς ἑαυτούς: «Τοῦ ἁγίου χρείαν μὴ ἔχοντος φάγωμεν ἡμεῖς καὶ δώσωμεν τῷ ἁγίῳ ἀντὶ τούτου θυμίαμα». καὶ τοῦτο ποιήσαντες ἐκωλύοντο τῆς ἐξελεύσεως καὶ ἐξελθεῖν οὐκ ἠδύναντο. καταβαλόντες δὲ ἀνὰ μιλιαρίσιον ἓν ὡσαύτως ἐκωλύοντο. Τότε δεδώκασι νόμισμα (φλωρίον) καὶ παρεκάλουν τὸν ἅγιον συγχωρηθῆναι αὐτοῖς τὴν ἐξέλευσιν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠδυνήθησαν ἐξελθεῖν τοῦ ναοῦ ἀορασίᾳ κρατούμενοι. ὅτε δὲ ἀνὰ ἓν νόμισμα τεθείκασιν (sic) οἱ τέσσαρες καὶ θερμῶς παρεκάλεσαν, ἐξῆλθον ἀκωλύτως. ἐξελθόντες δὲ εἶπον: «Ὦ ἅγιε Γεώργιε, κνιπὰ (γρ. ἀκριβὰ) πωλεῖς τὰ σφογγᾶτά σου καὶ ἡμεῖς ἐκ σοῦ ἄλλο οὐκ ἀγοράζομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτου συγχώρησον ἡμῖν»[1].

Ἀλλὰ τῶν τοιούτων πανηγύρεων ὁ κεντρικὸς πυρὴν καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῶν διασκεδάσεων ἦν ὁ χορός, ἐν ᾧ νέοι καὶ νεάνιδες ἔκαμνον τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπεδείκνυον τὴν ἑορτάσιμον ἀμφίεσιν καὶ τὰ δῶρα τῆς φύσεως, εἰς ἃ ἐναβρύνεται ἡ φιλάρεσκος νεότης. Ἐκεῖ ἀνεπτύσσοντο αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ ἔρωτος. Ἐκεῖ ἐβλέποντο τὰ κορίτσια καὶ τὰ παλληκάρια καὶ ἐγεννᾶτο μεταξύ τους ἡ συμπάθεια καὶ ἀγάπη. Εἰς τὰς ποικίλας περιπετείας τῶν νεανικῶν σχέσεων οἱ ἐρωτόπληκτοι κατέφευγον εἰς τὸν ἅγιον.

«Ἄη Γιώργη μου Ἀράπη — βάσανα πῶχ' ἡ ἀγάπη».

αὐτὸν εἶχον προστάτην καὶ εἰς αὐτὸν ἐστηρίζοντο αἱ ἐλπίδες. Ἡ κόρη παρεκάλει:

«Ἄη Γιώργη καβαλλάρη — στεῖλέ μου τὸ παλληκάρι».

καὶ ὁ παραμονεύων ἀνυπόμονος νέος ἀπήντα ἀποφασιστικῶς:

«Μὰ τὸν Ἄη Γιώργη τὸν Ἀράπη — παίρνω σε μὲ τὴν ἀγάπη».

Ἀλλ' οἱ θιασῶται τοῦ ἁγίου ἐλάμβανον τὰ μέτρα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν καταχθονίων μεθόδων τῶν μαγισσῶν, αἵτινες «θεόγυμνες» ὡς προξενήτριες μετὰ τὸ μεσονύκτιον περιεφέροντο ἐνσπείρουσαι τὰς μαγγανείας. «Ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνιοῦ ποὺ κόφτουν τ' ἅη Γιωργιοῦ κάμνουν σταυρὸ ἐπάνω στὴν ἐξώπορτα γιὰ τὶς μαγίστρες».

Ἡ πανήγυρις, ἐν ᾗ συνέρρεον ὅλα τὰ πέριξ χωρία, διήρκει σχεδὸν ἑβδομάδα. Τότε δὲ εἰς τὰ μεθεόρτια, ἐπηκολούθουν αἱ καλοκαιριναὶ συμφωνίαι διὰ τὰς γεωργικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς ἐργασίας. Ὅπως εἰς τὴν Παναγίαν δηλ. καὶ εἰς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου ἐπωλοῦντο σκλάβοι τοῦθ' ὅπερ σημαίνει νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν λόγον καὶ εἰς τὰς μισθωτικὰς συμφωνίας. *Ὁ βίος ὅλος ἦν συνδεδεμένος μετὰ τῆς ἱερότητος τῆς θρησκείας.* Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐν Θράκῃ ἑώρταζον τὸν ἅγιον Γεώργιον Χι-

1. Miracula S. Georgii, ed. Jo. Aufhauser. Lipsiae, 1913, σ. 103 - 107 ὑποσελιδίως ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ἁπλοῦν διπλάσιον κατὰ τὴν ἀφήγησιν.

δὴρ - Ἐλλὲζ μετονομάσαντες αὐτόν. Μεταβαίνοντες εἰς τὰς ἐξοχὰς διεσκέδαζον ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας εὐωχούμενοι μὲ τὰ κουρμπάνια [1].

Ἰδοὺ ἡ περὶ τούτου τουρκικὴ ἐγχώριος παράδοσις κατὰ Ξ. Σιδερίδην. Παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς κατέστη ταὐτώνυμος ἡ ἑορτὴ Χιτριλὲζ καὶ ἅγιος Γεώργιος [2] Χιζὶρ ἀραβιστὶ καλεῖται ἡ χλόη, ὁ δὲ μουσουλμανικὸς λαός, ὅστις κυριολεκτικῶς λατρεύει μανιωδῶς τὴν πρασινίδα — εἶδον αὐτὸ σπουδάζων ἐν τῇ Μεγ. τοῦ γένους σχολῇ τῷ 1903 — διότι καὶ ἔξαλλος χύνεται εἰς τὰς τερπνὰς καὶ μοναδικὰς ἐξοχὰς τῆς ΚΠόλεως κατὰ τὴν πρωτομαγιὰν καὶ ὀργιάζει ἀναμὶξ μετὰ τῶν χριστιανῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκληρονόμησαν πολλὰς τῶν χριστιανῶν συνηθείας ὡς καὶ τοπωνυμίας. Τὸ στόμιον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἡ παρακειμένη ἀκτὴ ἔφερον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα ἅγιος Γεώργιος· ὅθεν παρ' αὐτοῖς Χιζὶρ Ἰλιὰς μπογαζῆ. Ἀναφέρεται, ὅτι ἡ χανούμισα ἐζήτει ἀμέσως διαζύγιον, ἐὰν ὁ σύζυγος δὲν ἐκόμιζε κρέας ἐκ τοῦ κουρμπανίου τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἐπὶ Γενιτζάρων ἐτιμωρεῖτο ὁ σφάζων ἀρνίον πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Χὶτρ Ἐλὲζ ἢ ἁγ. Γεωργίου. Εἶναι γεγονὸς σημαντικόν, ὅτι ὁ σουλτάνος κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐμοίραζεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς 5000 ἀμνοὺς καὶ 1000 ἡ βασιλομήτωρ [3] καὶ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς τὴν ἡμέραν ταύτην ἐλάμβανε δι-

1. Καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ τὸ αὐτὸ γίνεται. Ὑπάρχει δὲ ἡ παράδοσις, ὅτι, ὅτε ποτὲ ὁ σουλτάνος πολεμῶν κατὰ τῆς Αὐστρίας ἐστρατολόγησε καὶ χριστιανούς, συναδελφωμένοι πλέον οἱ στρατιῶται ὕψωσαν ὡς ἐθνικὴν σημαίαν τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ὁ Σκενδέρβεης εἰς τὸ φρούριον τῆς Κρόιας, ὅπου εἶχε στήσει τὸ ἀήττητον στρατόπεδον, ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου σωζόμενον μέχρι σήμερον. Αὐτὸν λοιπὸν ἐπεκαλεῖτο εἰς τὰς φοβερὰς κατὰ τοῦ σουλτάνου μάχας καὶ ἦτο πάντοτε νικητὴς ὁ Γεώργιος Καστριώτης, ὡς ἦτο τὸ ἀρχικόν του ὄνομα. Εἰς τὰ 1937 μετέβημεν εἰς Ἀλβανίαν μετὰ τοῦ ἁγίου Ἀργυροκάστρου Παντελεήμονος χειροτονηθέντες εἰς τὰ Πατριαρχεῖα νὰ ὀργανώσωμεν τὴν ἀλβ. ὀρθόδοξον αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν. Ἐκεῖνος προσέφερε δῶρον χρυσῆν σπάθην εἰς τὸν βασιλέα Ἀχμὲτ Ζώγου, ἀλλὰ τὸ μὲν δῶρον ἐγένετο δεκτόν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ δωρητὴς εἰς ἀκρόασιν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος μετέβην εἰς τὸν Ἄθω ὡς ἀρχιερεὺς καὶ ἠγόρασα δύο κειμήλια, τὸν ἅγιον Γεώργιον, ξυλογραφικὸν ἀριστούργημα (0,40×0,20) μὲ τὰ θαύματα πέριξ, διὰ τὴν βασίλισσαν, τὴν κόμησσαν τῆς Οὐγγαρίας Γεραλδίναν. ἦτο ἔργον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου Ἀρσενίου Καυσοχαλυβίτου (πέρυσι ἀποθανόντος) τὸ δὲ ἕτερον ἐλαιογραφία τοῦ Γεωργ. Καστριώτου, θαυμάσιον ζωγράφημα τοῦ Ἀλβανοῦ μοναχοῦ Γεωργίου Παναρέτου Ἰωασαφαίου, ὅπερ ἠγόρασα ἀντὶ 600 δραχμῶν. Ὁ βασιλεὺς προθύμως ἐδέξατό με καὶ κατενθουσιάσθη ἐκ τῶν δώρων, τὰ ὁποῖα, εἶπε, θὰ τὰ ἔχῃ νὰ κάμνῃ τὴν προσευχὴν καθεκάστην καὶ θεωρεῖ ὡς τὰ πολυτιμότερα τῶν ἀνακτόρων κειμήλια (ἔχω τὸ εὐχαριστήριον).

2. Χιτριλὲζ ἢ Χιδὴρ - Ἐλλὲζ καὶ Ἐλιὰς κυρίως εἶναι ὄνομα προφήτου, ὅστις πιστεύεται, ὅτι ζῇ εἰσέτι. εἶναι ὁ προφήτης Ἠλίας, ὅς ἔστιν ὅτε ἐμφανίζεται ὡς ζῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπειδὴ καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεδείκνυεν ὅτι ζῇ, ἐταυτίσθη πρὸς τὸν προφήτην ἐκεῖνον τῶν Μουσουλμάνων σύγχρονον τοῦ Μωϋσέως. Ὁ Χιδὴρ ἢ Χιζὴρ θεωρούμενος ζῶν προσέρχεται ἀρωγὸς τοῖς ἐπικαλουμένοις.

3. Ἡ διανομὴ αὕτη ἐλέγετο γιάγμα, ὅπερ λέγεται νῦν ἐπὶ ἀφειδοῦς διασκορπισμοῦ, ἡ παροιμία δὲ «γιάγμα γιόκ, καζὰν δὰ γὲ» ἔχει τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ σουλτὰν Ἀζίζ, ὅστις δὲν ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο ἔθιμον. Τινὲς τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρουσιν εἰς τὸ Πάσχα

πλὴν μερίδα ἀρνείου κρέατος.[1] Ἀπὸ τῶν Ὀρθοδόξων παρέλαβον τὸν ἑορτασμὸν οἵ τε Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἀθίγγανοι.

Διατὶ ἐμαύρισεν ὁ ἅγιος Γεώργιος Ἡρακλειανός : Ὅταν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔκαψαν μὲ ἀσβέστη γιὰ νὰ τουρκέψῃ, ἀπὸ τὸ κάψιμο μαύρισε σὰν Ἀράπης μὰ δὲν ἄλλαξε τὴν πίστι του. Ὁ Θεὸς τὸν σήκωσε καὶ τὸν πῆγε μέσα στὸ βουνό, ἐκεῖ ἅγιασε καὶ ἔκαμε θαυματουργίες. Μετὰ τοῦ εἶπε νὰ πάγῃ ὅπου θέλει καὶ κεῖνος διάλεξε τὴν Ἡράκλεια».[2] Οἱ Ἡρακλειανοὶ ἑορτάζουν καὶ εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου, διότι τότε ηὗραν τὴν εἰκόνα του καὶ οἱ Γιώργηδες κάμνουν ἄρτους. Οὕτως ἔχει ἡ λαϊκὴ παράδοσις. Ἀλλ' εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὴν 3 Νοεμβρίου ἐγένοντο τὰ ἐν Λύδδῃ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ καὶ ἡ κατάθεσις τοῦ ἁγίου λειψάνου.[3] καὶ ἡ πόλις αὕτη, ὅθεν κατήγετο ἡ μήτηρ τοῦ ἁγίου, ἐθεωρεῖτο δευτέρα πατρίς, διότι ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Ἐγεννήθη εἰς τὰ Ποτάμια (Μεγαρρησὸς) τῆς Καππαδοκίας. Ἦτο πρὸ τῆς καταστροφῆς κώμη καθαρῶς ἑλληνικὴ ἔχουσα 900 κατοίκους καὶ ἀρρεναγωγεῖον μέχρι Α' ἑλληνικοῦ, ἐκεῖ πλησίον εἶναι ἡ Σόανδος ἢ Σοάνδα.[4] Μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς ἐπεθύμησε νὰ πολιτευθῇ, ὅπως οἱ φιλόδοξοι νέοι τῆς ἐποχῆς του, καὶ λαβὼν τὰ χρήματά του ἐπορεύθη εἰς τὸν Διοκλητιανόν, ἵνα ἀγοράσῃ μεῖζον ἀξίωμα. ἀλλ' ἀπετροπιάσθη βλέπων τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν λύσσαν αὐτοῦ· ὅθεν διανείμας αὐτὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν χριστιανόν· διαθέσας δὲ καὶ τὰ ἐν Παλαιστίνῃ κτήματα καὶ ἐλευθερώσας τοὺς δούλους τὴν τρίτην ἡμέραν αὐτόκλητος παρουσιάσθη εἰς τὸν Διοκλητιανὸν καὶ ἀνακηρύξας τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἤλεγξε αὐτὸν ἐπὶ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ τῶν εἰδόλων ματαιότητι. ὅθεν καὶ παρεδόθη τοῖς δημίοις καὶ ἀγρίοις βασανισταῖς.[5] Ὑπερόχως ἐξύμνησεν αὐ-

---

1. Μεσ. γράμμ. Α', 1931, σ. 147—8.

2. Αὐτ. 149. Καὶ ἐχρονολόγησαν τὸ ἄγαλμα: «μπροστὰ ἀπὸ 200 χρόνια βρέθηκε στὴν ἀκρογιαλιά, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ ἁγίασμα, λέγουν, καὶ ἄλλοι μέσα στὸ χωριὸ στὴν ἐκκλησιά». δηλ. εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Ἡράκλεια ἢ Ἡρακλείτσα ἦτο χωρίον ἐπὶ τῆς παραλίας.

3. Τοῦ Χριστοφόρου Πατρικίου τὸ δίστιχον τοῦ Μηναίου ἔχει ὧδε.

«Ναοῦ τὰ ἐγκαίνια, μάρτυς, καὶ θέσιν
τῶν λειψάνων σου νῦν γεραίρει ἡ κτίσις».

Ἡ Λύδδα, Διόσπολις ὀνομαζομένη τότε, εὑρίσκεται μακρὰν τῆς Ἰόππης πρὸς Α μίλλια 9 καὶ ὡς ἀναφέρει ὁ Συναξαριστὴς καὶ ὁ μὲν ναὸς ἦν κατεστραμμένος. ἐσώζετο ὅμως τὸ βῆμα, ἐν ᾧ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου, ὅπου ἐλειτούργουν οἱ χριστιανοί.

4. Cornelia Steketee Hulst, «St. George of Cappadocia in legend and history». London, 1909, σ. 8. Καταστροφὴν ἐννοῶ τὴν Μικρασιατικήν.

5. Ὁ νέος ἐκδότης τοῦ Μεγ. συναξαριστοῦ σημειοῦται τὰ ἑξῆς: «Περὶ τοῦ ποῦ ἄράγε νὰ εὑρίσκετο τότε ὁ Διοκλητιανὸς ἠρεύνησεν ὁ ἀοίδιμος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης πολλὰ περὶ τούτου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ὁριστικῶς τὸν τόπον» (Νοέμβριος, γ', σ. 108). Συμπεραίνει ὅμως, ὅτι ἐμαρτύρησεν εἰς Ρώμην, ὡς τὸν ἐπληροφόρησαν καὶ διδάσκαλοί τινες. Ἀλλ' οἰκτρῶς πλανᾶται· διότι ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι μετὰ τὴν

τὸν ὁ Νικ. Κάλλιστος, ὁ μετὰ τὸν Εὐσέβιον διάσημος τῆς ἐκκλησίας ἱστορικὸς γράφων: «Γεώργιος τὸ μέγα τῶν ἀθλητῶν ὄνομα καὶ τοῦ χοροῦ τῶν μαρτύρων ὁ κορυφαῖος ... νεανίας ἔτι καὶ ἀγαλματίας τὴν ὄψιν καὶ οὔπω ἰούλοις περιστέφων τὸν πώγωνα γενναίως τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἄθλοις διεμαρτύρει ... πολλαῖς δὲ ἄλλαις μηχαναῖς συντριβόμενος τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ παράστημα τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῆς συννοίας ἀνεσταλμένον ἱκανῶς ἀνεδείκνυ» (Migne, Patr. gr. 145, στ. 1236). Τὴν παρεμβολὴν ταύτην ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίαν πρὸς ἐξήγησιν πολλῶν σημείων τῆς πραγματείας· διότι περὶ μὲν τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου οὐδεὶς ἀναφέρει, περὶ δὲ τῆς πατρίδος του εἶναι ἀσαφῆ τὰ γραφέντα. Ὁ Dom Baudot, ἐκδότης τοῦ Dictionnaire d'hagiographie (Paris, 1925) ἐμφαντικῶς ἀποφαίνεται ἐπὶ λέξει περὶ τῆς ἐλλείψεως ταύτης: «Georges est un des saints dont nous ne savons presque rien». Οὗτος μάλιστα ἐπιφέρει, ὅτι εἶχε καταταχθῆ ὡς στρατιώτης τοῦ Διοκλητιανοῦ. διὸ καὶ ὡς τοιοῦτος παρίσταται ἐν ταῖς εἰκόσιν. Παραδόξως βλέπω, ὅτι ὁ συγγραφεὺς συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην περὶ τοῦ τόπου. Διετύπωσα ταύτην τῷ 1941, ἥτις ἐξετυπώθη τῷ 1942, εἰς τὴν «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐκκλησ. ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας», ἥτις ἐξετυπώθη ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΖ' τόμου τῶν Θρακικῶν, σ. 2. (Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τὸ Λεξικὸν ἔλαβον τῷ 1947 ἐκ τῆς πωληθείσης βιβλιοθήκης τοῦ Ἐμμ. Παντελάκη) Ὁ Baudot γράφει: «Quand parut à Nicomédie l'édit de persécution, Georges qui se trouvait dans cette ville quitta son emploi (=δημοσίαν ὑπηρεσίαν) et osa même reprocher à l'empereur la cruauté de ces édits». σ. 293).

7. *Περιγραφὴ τοπικῆς πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου.*

«Ἀνήμερα γυναῖκες καὶ κορίτσια σηκώνονται χαράματα, πρὶν βγῇ ἀκόμα ὁ ἥλιος, καὶ πηγαίνουν στὸ βουνὸ γιὰ νὰ κόψουν γλωσσίτσες[1] καὶ πρασινάδες καὶ ἀπὸ τοὺς μπαχτσέδες μεγάλα κλωνιὰ ἀπὸ καρποφόρα δένδρα ἀνθισμένα, κυδωνιές, ἀμυγδαλιές, ἀβραμηλιές, βερυκοκκιές, μηλιές, ὅ,τι βροῦν καὶ στολίζουν τὶς πόρτες γιὰ νὰ καλωσορίσουν τὸν Ἀῆ Γιώργη μὲ ἄνθη καὶ πρασινάδες. Θὰ πᾶνε εἰς τὰ χωράφια νὰ διαλέξουν τὰ μεγαλείτερα στάχυα

ἔκδοσιν τοῦ περιφήμου κατὰ τῶν χριστιανῶν διατάγματος (edictum) οἱ δυὸ συμβασιλεῖς ἔσπευσαν ἐπὶ τόπου νὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτὸ «*Διοκλητιανὸς μὲν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας τὴν ἐπ' Αἴγυπτον πορείαν ἐποιεῖτο*· ἐκάλει γὰρ αὐτὸν ἡ τότε συμβᾶσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ πρὸς Αἴγυπτον στάσις, Μαξιμιανὸν δὲ εἰς τὰ ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων ἔθνη ἐκπέμπει παύσοντα τοὺς ἐκεῖσε θορύβους» (Γεώργ. Ἀμαρτωλός, ἔκδ. Muralt, Π)πολις, 1861, σ. 371). *Κέντρα δέ, εἰς ἃ ὁ Διοκλητιανὸς συνέστησε τὰ κριτήρια ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Νικομήδεια καὶ ἡ Ἡράκλεια,* ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν (βλ. Εὐσέβιον, Ἐκκλ. Ἱστορ. (Dind.) ΙΧ 9, 1, σ. 436 ἑ.)

1. Λουλούδια κόκκινα ὡς μεγάλα ἴα.

νὰ τὰ πλέξουν κτενιὲς καὶ τὰ κρεμοῦν στὸν τοῖχο. Τὸ κάμνουν γιὰ νὰ δώσῃ πολὺ καρπὸ ὁ Ἁῆ Γιώργης καὶ νὰ φέρῃ τὸ γοῦρι.[1]

Τὰ παλληκάρια κόφτουν ἕνα μεγάλο κλωνὶ ἴσιο καὶ μακρὺ μεσιᾶς [2] ἢ μελιᾶς, ἀφίνουν μόνον ἐπάνω στὴ κορφὴ λίγα φύλλα καὶ τὸ κάμνουν μπαϊράκι. Ἀφοῦ ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία μὲ ζουρνάδες καὶ νταβούλια τρέχουν σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ μὲ τὸ μπαϊράκι κτυποῦν τὰ παράθυρα. Οἱ νειόνυφες, οἱ ἀρραβωνιασμένες καὶ τὰ κορίτσια ποὺ εἶναι φθασμένα δίνουν τσεβρέδες [3] ὅλο μὲ μετάξι καὶ χρυσὸ κεντημένους. τὰ τελευταῖα χρόνια ἔδιναν ἀπὸ ἕνα ἄσπρο μαντῆλι κεντημένο καὶ τὸ ἔδεναν ἐπάνω στὸ μπαϊράκι καὶ πρεπομαχοῦσαν [4] ἡ ἴδια ἡ ἀρραβωνιασμένη θὲ νὰ βγῇ νὰ τὸ κρεμάσῃ. Ἡ ἡλικιωμένες ἔδιναν χρωματιστὸ ἢ παράδες ποὺ τὶς ἔδεναν κόμπο σ' ἕνα κρεμασμένο μαντῆλι.

Ἀφοῦ κάνουν τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ θὰ κτυπήσῃ καμπάνα καὶ μαζί τους ὁ παπᾶς μὲ τὸ πετραχῆλι καὶ τὸ μπακιράκι ποὺ θὰ φωτίσῃ μὲ τὸν ἁγιασμό, ὁ ἐπίτροπος μὲ τὰ κεριὰ θὰ ἀνέβουν ἐπάνω στὸ ἁγίασμα.

Ἡ ἐκκλησία ἔχει ἀγορασμένα δύο πρόβατα κουρμπάνια γιὰ τὸν Ἅη Γιώργη, ὁ παπᾶς τὰ διαβάζει εὐχὴ καὶ τὸ ἕνα θὰ σφάξουν ἐκεῖνος δὲ ποὺ θὰ τὸ σφάξῃ θὰ πάρῃ τὰ τζιγέρια καὶ τὴν προβιὰ καὶ ὁ παπᾶς τὴν πλάτη. Τὸ κρέας θὰ κόψουν σὲ μικρὰ κομμάτια θὰ ἀνάψουν φωτιὰ καὶ θὰ τὸ βράσουν μὲ ρίζι μέσα σὲ γανωμένο καζάνι.

Ἀφοῦ βράσῃ θὰ διαβασθῇ ἡ παράκλησις. ὁ παπᾶς θὰ εὐλογήσῃ τὸ κουρμπάνι καὶ τοὺς ἄρτους καὶ θὰ καθίσουν ὅλοι γύρω στὰ χόρτα νὰ φᾶνε.

Ὕστερα τὰ παλληκάρια θὰ στολίσουν τὸ πρόβατο καὶ τραγουδοῦν. Βάζουν χρυσᾶ βαράκια στὰ κέρατα, στὸ μέτωπο καὶ στὴ ράχη, βάφουν κόκκινα τὰ πλάγια τῆς κοιλιᾶς καὶ τὴν οὐρά, στὸ λεμάκι του κρεμοῦν γαλάζιες χάντρες καὶ μαρίτσες [5]. θὰ τὸ βάλουν κάτω ἀπὸ τὸ μπαϊράκι καὶ θὰ τὸ τραβοῦν, ἂν εἶναι μικρὸ ἕνα παλληκάρι τὸ σηκώνει στὸν ὦμο καὶ θὰ κατέβουν στὸ ἁλῶνι μὲ τὰ λαλήματα [6], ἐκεῖ θὰ γίνῃ τὸ πάλαιμα καὶ θὰ μαζευθῇ ὅλο τὸ χωριό.

---

1. Περὶ τοῦ προστάτου τῆς γεωργίας καὶ γεωπονίας Τελεσφόρου (βλ. ἀνωτ. σ. 37 σημ. 4) ἀναφέρει καὶ ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης ἐν «Θρακικοῖς», ΙΓ', 1940, σ. 268, 272).

2. Μεσιά, δρῦς.

3. τσεβρέδες λ. τουρκική, πετσέτες μικρὲς κεντημένες εἰς τὶς δύο ἄκρες ἢ τετράγωνες κεντημένες γύρω ἀπὸ ἕνα κλωνὶ κεντημένο στὴ κάθε γωνία, κέντημα μετρητὸ μὲ χρυσὸ σύρμα ἢ χρωματιστὰ μετάξια,

4. λ. θρᾳκική, ὅπως προφέρονται ἐν τοῖς χωρίοις (ἀλλὰ τί σημαίνει ;) κατὰ σημείωμα λίαν εὐγενῶς ἀποσταλέν μοι παρὰ τοῦ ἀξιοτίμου διευθυντοῦ κ. Π. Παπαχριστοδούλου : *πρεπομαχῶ* = λάμπω ἀπὸ ὀμορφιά, πρέπει γ' πρόσ.= φαντάζει, ἡ νύφ' πρέπ' πρεπομαχεῖ ἡ νύφη = φαντάζει πάρα πολύ, *πρεπομάχησε* ἡ ἐκκλησιὰ = ἔλαμψε ἡ ἐκκλησιὰ ἀπὸ ὀμορφιὰ καὶ καθαριότητα. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β', σ. 192. λ.

5. Εἶδος κογχυλιῶν, ποὺ τὰ φοροῦν γιὰ τὸ μάτι.

6. Λαλήματα (ἀλλαχοῦ λαλούμενα) τὰ μουσικὰ ὄργανα.

Οἱ παλαισταὶ βάζουν ἕνα σκληρὸ πέτσινο παντελόνι καὶ ἀλείφουν τὰ κορμιά τους μὲ λάδι ποὺ ἀγόρασαν μὲ τὶς παράδες ποὺ μάζεψαν, τὰ νταβούλια καὶ οἱ ζουρνάδες παίζουν καὶ ἀρχίζει τὸ πάλαιμα, ὅποιος ρίξει τὸν ἄλλον τρεῖς φορὲς κάτω ἀνάσκελα, αὐτὸς νίκησε καὶ θὰ πάρῃ τὸ κουρμπάνι τοῦ Ἅη Γιώργη. θὰ διαλέξῃ νὰ πάρῃ καὶ τὸν καλλίτερο τσεβρὲ ἢ μαντῆλι θὰ τὸ δέσῃ στὸ λαιμὸ καὶ γυμνὸς καθὼς εἶναι θὰ γυρίσῃ μέσα στὸ πλῆθος νὰ πάρῃ τὰ μπαχτσίσια. Ὁ δεύτερος ποὺ θὰ κερδίσῃ, θὰ διαλέξῃ νὰ πάρῃ τὸ καλλίτερο μαντῆλι, ὁ τρίτος τὸ ἀμέσως καλλίτερο. Ὅσα μαντήλια περισσεύσουν ἡ ἐκκλησία τὰ πουλεῖ [1].

Μαζὺ μὲ τοὺς δικούς μας πάλευαν καὶ Τοῦρκοι καὶ τὶς περισσότερες φορὲς Τοῦρκος ἦταν ὁ νικητὴς καὶ αὐτὸς ἔπερνε τὸ κουρμπάνι.

Τὸ πρωῒ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἂν ἔβρεχε λίγο, τὸ θεωροῦσαν καλὸ σημάδι γιὰ τὴν εὐφορία.

Τὴν δεύτερη μέρα γίνεται πανηγύρι στὸ ἁγίασμα καὶ ἔρχονται πολλὰ ἁμάξια ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Μέτρες, Ὀχλαλή, Τσανακτσή, Ἀκ-Ἀλὰν καὶ ἄλλα. διασκεδάζουν μὲ μουσικές, τραγούδια καὶ χορούς. Πολλὲς φορὲς βαστοῦσε τὸ πανηγύρι τρία καὶ τέσσερα μερόνυχτα, ἂν ἤτανε καλὸς ὁ καιρός.

Ἀπὸ τὰ δένδρα ποὺ ἦταν γύρω στὸ ἁγίασμα δὲν ἔκοφταν οὔτε κλωνί.

Κρομύδι, προζύμι, ἁλάτι, φωτιὰ στὴ χρονιάρα μέρα [2] τ' Ἅη Γιώρ-

---

1. [Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τῆς πάλης ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἀγὼν ἦν ὠργανωμένος συστηματικῶς. Ἀποδεικνύεται δὲ φίλαθλος ἡ Θράκη καὶ ἐκ τοῦ ὀνομαστοῦ ἀθλητοῦ, ὅστις ἤρατο τρόπαια καταβαλὼν εἰς τὴν πάλην τοὺς διασημοτέρους παλαιστὰς τῆς Ἀμερικῆς. Εἶναι ὁ πασίγνωστος καὶ παροιμιώδης Παναγῆς Κουταλιανός, ἐκ τῆς Κουτάλης, νησῖδος τοῦ ἐν τῇ Προποντίδι Μαρμαρᾶ, καταγόμενος. Ἡ Κούταλη, ἀποικία τοῦ ὁμωνύμου χωρίου τῆς Πρεμετῆς, ἐγέννησε καὶ ἕνα τῶν διασημοτέρων πατριαρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸν Ἄνθιμον Κουταλιανὸν τοὐπίκλην Ἰωαννίδην (βλ. Γεδεών, «Προικόννησος», ΚΠολις, 1895, σ. 77-86). Πλὴν ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἡ Κούταλη ἀνέδειξε καὶ τὸν βαθύπλουτον Ζηχ. Ζαχάρωφ. Ἐδοξάσθη ὡς ὀλυμπιονίκης ὁ Παναγῆς κατὰ τὰ ἔτη 1892—1896. ἦτο ὅμως ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ ἐκ φύσεως ἀθλητής, τοῖς τοιούτοις δὲ ἀπαγορεύεται ἡ συμμετοχὴ εἰς διεθνεῖς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας—εἰς τὴν πάλην καὶ τὴν ἄρσιν βαρῶν. Ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀμερικῆς ἐστεμμένος ὡς νικήσας τοὺς σπουδαιοτέρους ἀθλητὰς καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ὄντως ἐπανηγύριζε καὶ αὐτὸς ὁ σουλτὰν Χαμὶτ ἐτίμα αὐτὸν διὰ φιρμανίου καὶ οἱ παῖδες ἐθαύμαζον τὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας εἰκόνας καὶ παραστάσεις τοῦ θριάμβου καὶ ἔψαλλον τὰ ἐνθουσιώδη θούρια.

«Ἦλθες ἐκ τῶν Ἀντιπόδων δόξαν περιβεβλημένος κτλ.»

Ἀλλὰ τὰ ἐγκυκλ. Λεξικὰ μόλις διαθέτουσιν ὀλίγας γραμμὰς διὰ τὸν ἐν τῇ ξένῃ τὴν πατρίδα δοξάσαντα Παναγῆν, ἐνῷ διὰ τὸν Τόφαλον καὶ τὸν Τζὶμ Λόντον καὶ βιβλία κυκλοφοροῦν καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἐπληρώθη τῆς δόξης των]. Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι ἡμέτεραι σημειώσεις.

2. Χρονιάρα μέρα! οὕτως ἡ κυρία Ἐλπινίκη, θιασῶτις τοῦ δημοτικισμοῦ, μετέφρασε τὴν ἐτήσιον ἡμέραν ἢ ἐπέτειον.

γιοῦ, ὡς τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα δὲν ἔδιναν, καὶ ἂν ἔδιναν ἔπρεπε νὰ τὰ γυρίσουν ὡς τὸ βράδυ, πρὶν βασιλέψῃ ὁ ἥλιος....

8. Τὸ κουρμπάνι τοῦ ἄη Γιώργη στὴν Τσορλοῦ (Τυρολόην).

«Κάθε χρόνο πέντε-ἕξ οἱ καλλίτεροι ἀγοράζουν τὸ κουρμπάνι. Τὸ πρόβατο ὁλόασπρο, θὰ τὸ λούσουν, θὰ βάψουν κόκκινα τὸ μέτωπο, τὴν οὐρὰ καὶ τὴν μέση, θὰ βάλουν τέλια στὰ γαρούφαλα καὶ ἀπὸ ἕνα κερὶ καὶ τὸ πηγαίνουν ἀπὸ βραδὺς στολισμένο στὸν Ἄη Γιώργη. Βάζουν ἐμπρὸς στὸ εἰκόνισμα δυὸ ἀπανωτὲς κάσες, τὸ πρόβατο ἀνεβαίνει μοναχό του, βγάζει τὴν γλῶσσα καὶ προσκυνάει τὴν εἰκόνα. Ἀφοῦ τὸ κάμουν ἕνα γῦρο στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας τὸ ἀφίνουν νὰ κοιμηθῇ ἐμπρὸς στὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἄη Γεώργη.[2]

Τὸ πρωΐ, ἀκόμα ποὺ διαβάζει ἡ ἐκκλησία, τὸ σφάζουν στὸν αὐλόγυρο, ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ χύνεται θὰ βάλουν ὅλοι μιὰ δακτυλιὰ στὸ μέτωπο γιὰ νὰ εἶναι καὶ τοῦ χρόνου καλά[3]. Ξεγδέρνουν τὸ πρόβατο τὸ πλύνουν, τὸ παραγεμίζουν μὲ σταφίδες καὶ κουκουνάρια καὶ τὸ στέλνουν στὸ βοῦρνο νὰ ψηθῇ. Τὰ ἄντερα καὶ τὴν σκεμπὲ δίνουν σὲ μιὰ φτωχιά. Ἅμα τὸ φέρουν ἀπὸ τὸν φοῦρνο, θὰ τὸ βάλουν στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ καὶ θὰ ἀνάψουν τρία κεριά, τὸ θυμίαμα θὰ καίῃ στὸ θυμιατό, τρία ποτήρια κρασί, ἕνα ποτῆρι νερὸ καὶ στὸ γύρο σαράντα λειτουργόπλα[4] ποὺ ἔκαναν οἱ γυναῖκες. Ὁ παπᾶς θὰ θυμιάσῃ τὸ κουρμπάνι καὶ ὕστερα θὰ δώσῃ σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸ ἔσφαξε τὴν δεξιὰ πλάτη, θὰ κρατήσῃ γιὰ τὰν ἑαυτόν του ἕνα μεγάλο κομμάτι καὶ τὸ ἄλλο θὰ τὸ κόψῃ σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ ὅλοι θὰ φᾶνε λίγο κρέας καὶ λίγο ἀπὸ τὰ λειτουργόπλα, θὰ πιοῦν λίγο ἀπὸ τὸ κρασὶ καὶ ἀπὸ τὸ νερὸ ποὺ εἶναι

---

1. «Μεσαιωνικὰ γράμματα», περιοδ. τοῦ ἐν Ἀθήναις ὁμωνύμου συλλόγου, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1931, σ. 152—4. «Στὶς μάνδρες κάθε χρόνο ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετροῦσαν τὰ πρόβατα γιὰ νὰ διοῦν πόσα τοὺς ἔμειναν ἀπὸ τὸν χειμῶνα. Εἶχαν σὲ καλὸ νὰ κοιμηθοῦν τὸ μεσημέρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου καθὼς καὶ τὸ Πάσχα. ἔλεγαν: Τὸ Πάσχα ἀγοράζνε ὕπνο—τ' ἄη Γιώργη τὸν πουλοῦν καὶ τῆς Ἀναλήψεως ἀνελοῦν. Γι' αὐτὸ τῆς Ἀναλήψεως δὲν κοιμοῦνται τὸ μεσημέρι μήπως καὶ ἀνελύσουν καὶ ἀναληφθοῦν. Ὅταν ζητοῦσαν νὰ τοὺς βοηθήσῃ:

   Ἄη Γιώργη, βοήθαμε.
   Σειέ καὶ σὺ τὸ πόδι σου». (αὐτ. σ. 156—157).

2. [Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐ μόνον οἱ θύοντες προσήρχοντο ἐστεφανωμένοι ἢ κρατοῦντες ἐν χερσὶ στεφάνους, ἀλλὰ «καὶ τὸ ἱερεῖον αὐτὸ ἐκοσμεῖτο ὁμοίως στεφάνοις καὶ τὰ κέρα αὐτοῦ ἐνίοτε ἐχρυσοῦντο». βλέπ. τὸ «Λεξικὸν τῶν ἑλλ. καὶ ρωμ. ἀρχαιοτήτων... κατὰ Οὐϊλλιέλμον Σμὶθ ὑπὸ Σ. Τσιβανοπούλου», Ἀθῆναι, 1890, σ. 404].

3. Τοῦτο ἐγένετο εἰς τὰς διονυσιακὰς θυσίας τοῦ τράγου, ἐν αἷς ἢ ἔβαπτον ἢ καὶ ἔπινον αἷμα, ἵν' ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ θεοῦ, προεικόνισμα τῆς μυστικῆς ἱερᾶς θυσίας τοῦ Χριστοῦ.

4. Λειτουργόπλα μικρὲς λειτουργιές, προσφορές.

ἐμπρὸς στὸ κουρμπάνι. Τὴν ἄλλη μέρα δὲν κάνει νὰ μείνῃ οὔτε βουκιὰ ἀπὸ τὸ κρέας.

Κατὰ διήγησι τῆς κερὰ Καλλιόπης, ἡ ὁποία μοῦ εἶπε πῶς ἡ πεθερά της ἄκουσε ἀπὸ τὴ γιαγιά της ὅ,τι στὰ παληὰ χρόνια τὴν παραμονὴ τοῦ Ἅη Γιώργη ἕνα λάφι ἀπ' τὸ βουνὸ ἔρχουνταν μονάχο στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα νὰ τὸ σφάξουν κουρμπάνι. Μιὰ φορὰ δὲν πρόφθασε ἀπὸ βραδὺς καὶ ἦλθε τὸ πρωῒ μεσ' τὸν ἴδρω πινημένο. Τὸ ἔσφαξαν χωρὶς νὰ ξεκουρασθῇ καὶ δὲν ματαῆλθε τὸν ἄλλο χρόνο, μόνο ἦλθε φωνὴ σὲ μιὰ γυναῖκα καὶ τῆς εἶπε: «Θέλω τὸ παιδί σου κουρμπάνι». Αὐτὴ δὲν γύρισε ἀπὸ τοῦ Ἅη Γιώργη τὸν λόγο καὶ τὸ ἔσφαξε, τὸ ἔπλυνε, τὸ παραγέμισε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ φουρνί. Ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ πάρουν τὸ κουρμπάνι ψημένο καὶ βρίσκουν τὸ παιδὶ μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι νὰ διαβάζῃ [1].

Τὰ παληὰ χρόνια ὁ Θεὸς ἔδωσε στὸν κάθε γονιὸ τρία παιδιά, τρία καὶ ἀθάνατα, οὔτε παντρεύοντο, οὔτε ἀπέθνησκον. Ὁ Ἅη Γιώργης λυπήθηκε ποὺ θὲ νὰ σωθῇ ὁ κόσμος κάμνοντας κουρμπάνι κάθε χρόνο ἀπὸ ἕνα παιδὶ καὶ εἶπε: Νὰ σᾶς δώσω ἕνα πρόβατο νὰ τὸ κάμετε κουρμπάνι στὴ μέρα μου. Ἀπὸ τότε κάθε χρόνο θὰ γίνῃ ἕνα πρόβατο κουρμπάνι στὸν Ἅη Γιώργη [2] (αὐτ. σ. 157—9) εἶναι ταῦτα τῆς Ἐλπ. Σταμούλη Σαραντῆ.

Ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Μ. Γεδεὼν «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει». Ἀνάγνωσμα τῆς 10-5-36 ἐν τῷ Συλλόγῳ μεσαιων. γραμμάτων, Ἀθῆναι 1937).

«Αἱ ἑορταὶ καὶ κοσμικαὶ πανηγύρεις διεξήγοντο τῇ 23 Ἀπριλίου. εἴς τινα δὲ ναὸν τῆς Κων)πόλεως πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐτελεῖτο πάννυχος ἀγρυπνία τῇ 2 πρὸς τὴν 3 τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς διὰ τὴν μνήμην τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ τιμίου αὐτοῦ λειψάνου (δηλ. τοῦ ἁγίου Γεωργίου).

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ἡ μνήμη αὐτοῦ ἡ ἱερὰ ἐπανηγυρίζετο κατ' ἔτος καὶ τῇ 30 Ἰανουαρίου. Τὴν ἡμέραν ταύτην τοῦ ἔτους 1689 ἐσημειώθη ἡ παῦσις ἐπιδημίας πανώλους ἐν Ζακύνθῳ καὶ ναὸς ᾠκοδομήθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐπῆλθεν δὲ ἡ τῆς ἐπιδημίας ἐξαφάνισις. Ἡ ἐνετικὴ διοίκησις ἀπεφάσισε τότε νὰ καθιερώσῃ λιτανείας τῇ 30 Ἰανουαρίου. Νικόλαος δὲ ἱερεὺς ὁ Γαβριηλόπουλος συνέθεσεν ἀκολουθίαν ἐπὶ τούτῳ, ταύτης εἶδον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἔκδοσιν, τίτλον ἔχουσαν τοῦτον:

«Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ψαλλομένη τῇ λ'

---

1. [Ἀντιγραφὴ πιστὴ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβράμ, ὅπου ὁ Θεὸς εἶδε τὴν πίστη του καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἔσυρε τὴν μάχαιραν νὰ σφάξῃ τὸν Ἰσαάκ, παρουσιάσθη ὁ κριός].

2. [Εἶναι ἔνδειξις τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο τῆς παύσεως τῆς ἀνθρωποθυσίας, ἥτις ἀρχὴν ἔσχεν ἀπὸ τῆς ἠοῦς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀπηγορεύθη καὶ τῶν ζώων ἡ θυσία κατὰ τὸν προφητάνακτα εἰς ὃν ὁ Θεὸς ἐλάλησε τὰ ἑξῆς: «Οὐ δέχομαι κρέα τράγων καὶ αἷμα ταύρων οὐ πίομαι. Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως». τὰ κουρμπάνια καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες ἀπαγορεύουσιν αὐστηρῶς.

Ἰανουαρίου μηνός, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Ζακύνθῳ ἐπὶ τῇ τοῦ λοιμοῦ ἀπαλλαγῇ· νεωστὶ τυπωθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα». Ἐνετίῃσιν, αψμη' 1748. Παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ. Σύγκειται τὸ βιβλίον ἐκ σελίδων 24 εἰς δον μικρόν . . . .

. . . .

«Αἱ περισσότεραι πανηγύρεις (καὶ περισσότεροι ναοὶ) τοῦ ἁγίου Γεωργίου γινώσκονται μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἢ πρὶν αὐτῆς. Ἡ ἱερὰ μνήμη αὐτοῦ παρὰ βυζαντινοῖς ἐστερεῖτο τῆς κοσμικῆς, ἢ λαϊκῆς αἴγλης τῆς δοθείσης εἰς αὐτὴν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἐντεῦθεν ἡ πανήγυρις, ἡ ἱερὰ καὶ ἡ κοσμική, διήρκει ὄχι 24, ἀλλὰ 48 ὥρας εἰς αὐτὰς δὲ συνέρρεον καὶ ἐκ χωρίων μακρὰν κειμένων. Εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Κουδουνάν, ὅπου περιώριζον ἄλλοτε τοὺς φρενοβλαβεῖς, ἔσπευδον ἀπὸ τῆς παραμονῆς ἐκ πολλῶν παραλίων τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου χωρίων παραμένοντες καὶ τὴν ἐπιοῦσαν (24). Τὸ ἴδιον ἐγίνετο καὶ εἰς τὸ Φαναράκι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Εὐξείνου· καὶ εἰς αὐτὸ συνέρρεον ἐκ θρακικῶν χωρίων ἀπεχόντων πέντε καὶ ἓξ ὥρας ἀπὸ Φαναρακίου. Εἰς δὲ τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Ἀράπην τῆς Ἡρακλειᾶς (Ἡρακλείας) μετέβαινον προσκυνηταὶ καὶ ἐκ Κων)πόλεως. Καὶ σήμερον μὲν ὑποφέρεται τοιαύτη μετάβασις—ἀπὸ πολλοῦ μὴ γινομένη—ἀλλά, πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν οἵαν ὑφίσταντο δοκιμασίαν οἱ προσκυνηταὶ ἢ πανηγυρισταὶ μεταβαίνοντες ἐκ τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους εἰς Ἡράκλειαν· διότι ἐχρησιμοποίουν ἢ ἀκάτια δεκάκωπα, πέντε ζεύγη κωπίων ἔχοντα, ἢ τὰς κοινότερον γνωστάς, «ἀνεμοτράτες». Τὰ μεγάλα ἀκάτια ἦσαν οἱ «μπὲς - τσιφτέδες», οἱ ὑπηρετοῦντες τοὺς εἰς τὸν Βόσπορον κατοικοῦντας διὰ τὰ ταξείδια αὐτῶν.

«Ἐπὶ βυζαντινῶν ἡ λαϊκὴ πανήγυρις ἔπρεπεν, ὡς ὑπονοῶ, νὰ γίνηται περιωρισμένη. Γινώσκομεν τὴν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ὁρισθεῖσαν ἀπραξίαν τῶν δικαστηρίων. εἰς τὸν πίνακα τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἤργουν τὰ δικαστήρια καὶ τὰ δημόσια γραφεῖα, ἴσως σημειοῦνται καὶ αἱ «ἐπὶ μέρους ἄπρακτοι» ἑορταί. Τοιαῦται ὁρίζονται ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Εἰς αὐτὰς ἤργουν τὰ δικαστήρια μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἡμέρας· ἐν τούτοις ἤργουν κατὰ τὰς μνήμας τοῦ Χρυσοστόμου (13 Νοεμβρίου) καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (26 Ἰανουαρίου) δι' ὅλης τῆς ἡμέρας· παρατρέχω τὴν μνήμην Βασιλείου τοῦ μεγάλου, καθὸ συμπίπτουσαν τῇ τῆς Περιτομῆς τοῦ Κυρίου πανδήμως πανηγυριζομένην.

Ταῦτα δύναμαι νὰ γράψω καὶ εἰς αὐτὰ γίνεται διόρθωσίς τις παραδρομῆς, εἰς ἣν ὑπέπεσα, ναοὺς ἢ μονὰς ἀπαριθμῶν εἴς τε τὸ «Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον» καὶ τὰ πέντε ἔτη κατόπιν ἐκείνου ἐκδοθὲν «Ἑορτολόγιον Κωνσταντινοπολίτου προσκυνητοῦ». Ἐλπίζω ὅτι θ' ἀνευρεθῶσί που ναοὶ καὶ ἄλλαι μοναὶ ἁγιογεωργιακαί, ὧν ἀριθμὸς καὶ ἱστορία καὶ τυπικὰ οὐδὲν πιθανῶς θὰ μεταβάλωσι τῶν ἐκτιθεμένων ὧδε συμπερασμάτων.

Τὸ ὄνομα καὶ μόνον ἅγιος Γεώργιος ἀπετέλεσε διὰ τὰς ἑλληνικὰς ὀρθοδόξους μετὰ τὴν ἅλωσιν γενεὰς τὸ παλλάδιον αὐτῶν, ποθουσῶν τὴν ἀπὸ δεσποτῶν ἀλλοφύλλων ἀπαλλαγήν. Φρονῶ, ὅτι ἐνέπνευσαν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπέβαλον τὴν ἀγάπην, τὴν τιμήν, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν ἐκ Καππαδοκίας τροπαιοφόρον μάρτυρα, διὰ πέντε αἰώνων ὅλων, αἱ τέσσαρες πρῶται λέξεις τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ «*Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτής*» (σ. 13 καὶ 16—17).

«Θὰ μὲ συνοδεύσητε, ἀδελφοί, εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν πανηγυριζόντων ναῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἔχομεν ἕνα πατριαρχικόν. τὸν τοῦ Φαναρίου—Τρεῖς Ἁγιοταφικούς : τὸν ἐν Φαναρίῳ, τὸν πρὶν τοῦ 1650 ναὸν τοῦ μεγάρου τῶν Κανταχουζηνῶν, τὸν ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου καὶ τὸν ἐν Χάλκῃ τῇ νήσῳ τοῦ Κρημνοῦ—τὸν τοῦ Ποτηρᾶ, κατ' ἐμὲ βυζαντινῆς προελεύσεως, ἀγνώστου ἁγίου· γινώσκομεν ὅμως οἰκογένειαν Ἀποτυρᾶ, ζῶντος ἑκατὸν τριάκοντα μετὰ τὴν ἅλωσιν ἔτη — τὸν ἐν Ἐδινέρκαπι, διάδοχον βυζαντινῆς μονῆς—τὸν εἰς Ψαμμάθειαν Κυπαρίσσαν—τὸν εἰς θεραπείαν τῆς θρακικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου—τὸν ἐν Ἀφαμείᾳ ἢ Ἀπαμείᾳ δῆλα δὴ Μακροχωρίῳ—τὸ ἐν Ζεφυρίῳ ἢ Σαφρᾷ—τὸν ἐν Δρουπίᾳ—Γρύπες, ἢ Τσιφοὺτ-μπουρνὰζ—τὸν ἐν τῷ χωρίῳ Λίτραις, σχεδὸν μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Ἐδιρνὲ-καπὶ—τὸν ἐν Τσεγκέλκιοϊ (Συγκέλλου χωρίῳ, διότι ὑπῆρχε καὶ Συγκέλλου βυζαντινὴ μονή)—τὸν εἰς τὴν νησίδα Ἀντιγόνην Ἅγιον Γεώργιον Καρίπην—τὸν ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ, (Λαύρας), ὀλίγον φροντιζούσης περὶ τοῦ δῆθεν μετοχίου αὐτῆς, ὅπερ οἱ παλαιοὶ ἔλεγον νομισματοκοπεῖον τῆς μονῆς ταύτης. Ἠρίθμησα πέντε καὶ δέκα ναούς, ὅσους ἐγνώρισα. Εἰς αὐτοὺς μετέβαινον πανηγυρίζοντες, δῆλα δὴ διασκεδάζοντες οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ μέχρι τοῦ 1660 εἰς δεκαεπτὰ συγχρόνως ἀκμάζοντας ἢ ὁπωσδήποτε ζῶντας. Καὶ οἱ μὲν βυζαντινοὶ μετέβαινον εἰς τὰς συνάξεις, ἃς εἴπωμεν ἀγρυπνίας. οἱ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ μέχρι πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ προσηύχοντο καὶ προσῆγον τῷ Θεῷ τὰς προσφορὰς αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῶν ναῶν πλουσίας ἡτοίμαζον τραπέζας καὶ συνεκρότουν μετ' αὐτὰς συμφωνίας καὶ χορούς. Διεσκέδαζον δὲ μεθ' ἡμῶν μωαμεθανοὶ καὶ δῶρα μετὰ τῶν ἑλλήνων καὶ τῶν βουλγάρων, μετὰ τῶν ἀλβανῶν καὶ τῶν ἑλληνοτουρκαρμενίων προσέφερον εἰς τὸν ἅγιον ὡς συμβολίζοντα τὴν ἔναρξιν τοῦ καλοκαιριοῦ, καθὼς ἐπίστευον τὸν ἅγιον Δημήτριον ὡς σύμβολον τῆς ἐνάρξεως τοῦ χειμῶνος.

«Ἐκ τῆς πατρικῆς ἡμῶν παρακτίου κατὰ τὸ Φανάριον οἰκίας, ὅπου ἐγκατεστάθημεν τῷ 1859, κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, παρετηροῦμεν ἀπὸ τοῦ 1860, κατ' ἔτος, τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς τὴν 23 Ἀπριλίου, εἰς τὸν ὑπεράνω τοῦ Κασὴμ-πασᾶ (ἄνω τοῦ Ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν) κυπαρισσόφυτον χῶρον καιόμενα φῶτα μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου καὶ ἐμανθάνομεν ἐπὶ εἰκοσιπέντε καὶ πλέον ἔτη ἐρωτῶντες, ὅτι οἱ μέχρι πρωΐας μετὰ φωταγωγίας ἀγρυπνοῦντες

ἦσαν ἀθίγγανοι μωαμεθανοί, διὰ νυκτὸς ἐν ὑπαίθρῳ τὸν μεγαλομάρτυρα γεραίροντες, ἐν ἡμέρᾳ, δὲ διασκεδάζοντες μεθ' ἡμῶν ἔξω τῶν ναῶν [1].

Ὁ Παπαρρηγόπουλος χαρακτηρίζων τὰ περὶ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ μητροπολίτου Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εἰρημένα ὡς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα τοῦ γνωστοῦ χρονογράφου γράφει : «Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλλην. ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιαν. πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον, ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς». (Ἱστορία τοῦ ἑλλην. ἔθνους, ἐκδ. Α', τόμ. IV, σ. 690).

«Πρὸς τούτοις καὶ τοῦτο τοὐλάχιστον εἶναι σαφῶς γνωστόν, ὅτι ὁ *Χριστιανικὸς προσηλυτισμὸς κατώρθωσε νὰ ὑπερφαλαγγίσῃ τὸν θρησκευτικὸν ἑλληνισμὸν* καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ σημείῳ, ἔνθα ἀξιόλογοι ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσιν ἐπιτυχίαι, ἂν ἡ ἐκκλησία χάριν ταχυτέρας ἐπικρατήσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τῷ πλήθει ἐβουλεύετο νὰ προβῇ εἰς πολλὰς παραχωρήσεις εἰς τὴν δύναμιν τῆς παναρχαίας παραδόσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐθισθῆ προφανῶς οἱ χριστιανοὶ νὰ μὴ ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν Ἑλλήνων προσηλύτων ῥῆξιν πρὸς τὰς ἀπὸ αἰώνων ὑφισταμένας ἀρχαίας ἕξεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος κατώρθωσαν κατὰ μικρὸν οἱ Χριστιανοὶ νὰ μετατυπώσωσιν χριστιανικῶς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔθιμα, ἐποιήσαντο τέλος ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει τὴν παραχώρησιν, δι' ἧς *πλεῖστοι ὅσοι θρησκευτικοὶ τύποι τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἤθη καὶ ἔθιμα διατηροῦντο ὑπὸ χροιὰν χριστιανικήν*. Ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀνεκάλυψεν ἔτι παρὰ τοῖς νῦν Ἕλλησι πλεῖστα λείψανα ἀρχαίων θρησκευτικῶν ἐθίμων, ἅτινα δι' αἰώνων διετηρήθησαν μεχρι νῦν.[2] Ἐπειδὴ δὲ ἡ λατρεία τῶν κειμηλίων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἤδη τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἶχεν ἀναπτυχθῇ ἐν μεγίσταις διαστάσεσι, διὰ τοῦτο κατέστη σύνηθες, ἵνα τόποι καὶ ναοὶ ἀρχαιόθεν ἱεροὶ διατηρούμενοι χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὑπὸ ὀνόματα ἠλλοιωμένα. Διδασκαλίαι δὲ χριστιανικαὶ ἐτέθησαν ἐν παραλλήλῳ πρὸς τὰς ἀναλόγους παραστάσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρὸ πάντων δὲ ἤρξατο νῦν *ἡ ἀντικατάστασις θεῶν καὶ ἡρώων διὰ Χριστιανῶν Ἁγίων ἐχόντων ἐσωτερικὴν συγγένειαν πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἥρωας ἢ ἁπλῶς ἐχόντων φωνητικὴν ὁμοιότητα ἐν τοῖς ὀνόμασιν*. Οὕτω δὲ ἐν τῇ τῶν ὀνομά-

1. Μ. Γεδεών, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κωνσταντίνου πολει». Ἀθῆναι, 1937, σ. 9-10.

2. Ἐνταῦθα παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Curt Wachsmuth, «Das alte Griechenland im neuen», τὸν Bernhard Schmidt «Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum» μέρος I καὶ τὸν A. Mommsen «Athenae christianae». Πρόσθες : τοῦ Αὐγ. von Eye, «Classisches Alterthum und christl. Zeit», Göttingen 1848, σ. 76. Wendland, «Hellenismus und Christentum, 1912, σ. 211 ἑ. E. R. Bevan, «Hellenism and Christianity», London, 1921.

των ἀλλαγῇ ἡ κυρία σημασία τοῦ τιμωμένου θείου ὄντος ἔμεινεν ἡ αὐτὴ καὶ ὁ λαὸς ἐλάτρευεν, ἐν μέρει ἀσυνειδήτως, *ἀρχαίας θεότητας ὑπὸ νέα ὀνόματα.* Ἐν τῇ πίστει δὲ καὶ τῇ λατρείᾳ τὰ πρωτεῖα ἔλαβον νῦν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τούτοις πρὸς τῇ πολυϋμνήτῳ «Θεομήτορι», τῇ Παναγίᾳ, ἰδίως οἱ ἅγιοι, εἰς οὓς, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς εἰκονικὰς αὐτῶν παραστάσεις, ὁ λαὸς πρωΐμως προσέφερε λατρείαν ὡς εἰς πραγματικὰς θεότητας. Οὕτω διαφερόντως ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀνεπτύχθη τελείως ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ πρώτῳ ἤδη τμήματι τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Μετὰ δὲ τοῦ κύκλου τῶν παραδόσεων, ὅστις ἐσχηματίσθη τάχιστα περὶ τοὺς δημοτικωτάτους τῶν νέων ἁγίων, *συνεχωνεύθη σπουδαῖον μέρος τῆς ἀρχαίας μυθολογίας ἐν μορφῇ ὀλίγον ἠλλοιωμένῃ.* Ὡσαύτως δὲ σπουδαῖον μέρος τοῦ ἀρχαίου βίου τοῦ ἀναφερομένου εἰς ἑορτὰς καὶ αἰσθηματικὴν δεισιδαιμονίαν, ὡς λ. χ. αἱ περὶ τοῦ Χάρου καὶ μετὰ τὸν θάνατον ζωῆς δημώδεις νεοελληνικαὶ δοξασίαι, πολλάκις μὲν ὑπὸ τύπον ἐξηυγενισμένον, πολλάκις δὲ καὶ ἁπλῶς ὡς εἶχον (ὡς ὁ θαυματουργὸς ἐν ταῖς ἀσθενείαις ἐν τοῖς ναοῖς ὕπνος) μετεδόθησαν ὑπὸ χριστιανικὴν μορφὴν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐξακολουθοῦσιν ὑφιστάμεναι μέχρι τῆς σήμερον. *Αὕτη ἦν ἡ ὁδός, δι' ἧς ὁ χριστιανισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατήντησεν ἐπὶ τέλους νὰ γίνῃ ἀχώριστον τμῆμα τῆς ἐθνότητος τῶν νῦν Ἑλλήνων».*[1]

1. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον ὑπὸ Γ. Φρ. Χέρτσβεργ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου κτλ. (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ). Ἀθῆναι, 1906, τόμ. Α΄, σ. 121 123. Αἱ ἰδέαι αὗται ἀνεπτύχθησαν ἔπειτα συστηματικῶς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ Ἀδόλφου Harnack ἐν τῷ βιβλίῳ Das Wesen des Christentums. Leipzig, 1925, σ. 137—138: «Ἡ ἑλλ. ἐκκλησία ἐμφανίζεται, οὐχὶ ὡς δημιούργημα χριστιανικὸν ἐντὸς ἑλληνικοῦ περιβλήματος, ἀλλ' ἑλληνικὸν δημιούργημα ἐντὸς χριστιαν. περιβλήματος... Εἶναι σύνολον ἐμφανίσεως ὅλως παρεισφρησάσης, συνέχεια τῆς θρησκευτ. ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ξένην τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπίδρασιν, ἀφοῦ τόσῳ ξένον ἐπενήργησε στοιχεῖον ἐπ' αὐτοῦ». Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξακολουθεῖ ἔπειτα νὰ γράφῃ καὶ γράφουσι μέχρι σήμερον οἱ πολυπληθεῖς ὀπαδοί του. Περὶ τούτου βλ. τὸ βιβλίον μας: «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας» Ἀθῆναι, 1944, σ. 59 ἑ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μερικὴ βιβλιογραφία τοῦ βίου καὶ τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἀγ. Γεωργίου ἑλληνιστὶ ἐκδεδομένων.

Karl Krumbacher, Der heilige Georg in der griechischen Ueberlieferung. Aus dem Nachlasse herausg. von A. Eberhard. München, 1911, 4ον, σ. XLIV, 382 (Abhandlungen d. bayer. Akademie d. Wiss. philos. philol, und historische Klasse, XXV, 3)[1]. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο βιβλίον ἀγοράσας παρὰ τοῦ ἐν Θ)νίκῃ διαμένοντος μακ. Βασ. Μυστακίδου ἀντὶ 400 δραχμῶν τῷ 1929 παρέδωκα εἰς τὴν ἁγιογεωργικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασαφαίων Καυσοκαλυβιτῶν. καταρτίσας ἐκεῖθεν τὸν ἑξῆς πίνακα περιεχομένων.

Α'. Περιεχόμενον τῶν ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τοῦ Κρουμβάχερ τὸ βιβλίον περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

1. (σ. 1—2) Τεμάχια ἀρχαίου βίου.
2. (σ. 3—16) Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τῆς ἀσεβεστάτης ... θρησκείας.
3. (σ. 16—18) Ἐγὼ Παγκράτιος καὶ δοῦλος.
4. (σ. 18—30) Ἀνήρ τις συγκλητικός.
5. (σ. 30—40) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία.
6. (σ. 41—51) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία (διάφορος).[2]
7. (σ. 51—58) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία (διασκευή).
8. (σ. 59—78) Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ῥώμης σκήπτρων ἐπειλημμένου (παρὰ *Θεοδώρου Μαγίστρου τοῦ Δαφνοπάτου*).

---

1. Μέγα θεωρεῖται εὐτύχημα, διότι ὁ Πρύτανις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Βυζαντιολόγων Krumbacher, ὁ ἀσυναγώνιστος ἱστοριοδίφης ἔργον ὄντως ἐποιήσατο ἐξ ὅλων τῶν ἁγιολογ. ἐρευνῶν τὴν συγκέντρωσιν τῶν περὶ τὸν ἅγιον Γεώργιον ἑλλην. κειμένων ὑποτύπωσιν ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου τὴν ἀξιόλογον διατριβήν, De Georgiis eorumque scriptis». Αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ τόμῳ De Georgii Acropolitae historia κτλ.» Paris, 1651, σ. 229—427. Ἐπανελήφθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1729 καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Φαβρικίου.

2. Ἐν κώδ. Λαύρας Γ 87, φ. 148α 157β. Τὸ α' ἐξεδόθη ὑπὸ Βεσέλοβσκη ἐν Πετρουπόλει, 1880.

9. (σ. 78—81) Συγκαλεῖ πάλιν ἡμᾶς σήμερον. (*Ἀρκαδίου ἐπισκόπου Κύπρου.*[1])

10. (σ. 81—83) Προτρέπουσί με πρὸς εὐφημίαν τὴν γλῶτταν *Θεοδώρου κναίστορος*).

11. (σ. 84—102) Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Οἶκοι 3.

12. (σ. 103—105) Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, ὅτε τὸ ἔθνος τῶν Περσῶν.

18. (σ. 136—137) Ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν τούτοις.

(σ. 160—181) Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὑπῆρχε βασιλεύς.

25. (σ. 181—182) Καὶ μὲν ἄλλως, τιμιώτατε καὶ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, τὸν πᾶσι τοῖς καλοῖς ἐπιφυόμενον (*Νικήτα τοῦ κ. Δαβὶδ* . . . φιλοσόφου).

Β'. Περιεχόμενον τῶν ἑλληνικῶν κειμένων τῶν« Acta Sanctorum quot —quot toto orbe . . . collegit I. Bollandus . . . Antverpiae, 1643», edit. 2, Aprilis tom. III, 1738[2].

1. (σ. IX—XV) Διοκλητιανὸς ὁ Ρωμαίων αὐτοκράτωρ ἀναξίως τῶν σκήπτρων.

2. (σ. XV—XX) Ἄρτι τοῦ τῆς εἰδωλομανίας νέφους τὴν οἰκουμένην διαλαβόντος.

3. (XX—XXV) Ἥλιος μὲν ἑκάστης ἀνίσχων ἡμέρας. (*Ἀνδρέα Κρήτης* ἐγκώμιον).

4. (XXV—XXXIV) Ἔθος τοῦτο τῶν λόγοις ἀγωνιζομένων σχεδὸν ἑκάστῳ. (*Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου*).

5. (XXXV—XXXIX) Οἱ τῶν αὐτῶν δωρεῶν ἀξιωθῆναι ἐπιποθοῦντες. Διήγησις περὶ τοῦ παραδόξου θαύματος . . . τοῦ γεγονότος εἰς αἰχμαλωτισθέντα παῖδα καὶ παρ' ἐλπίδα σωθέντα.

6. (XXXIX—XLI) Ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις τοῦ μεγάλου καὶ εὐσεβεστάτου βασιλέως ἡμῶν Θεοδοσίου ἦν τις ἄνθρωπος ἐν Καππαδόκοις *Θεόπιστος* (βλ. Aaufh. Mirac. 5).

7. (XLII—XLIV) Ὁ στρατηγὸς Νικόλαος, ὁ λεγόμενος Ἰούλας *Γρηγορίου Δεκαπολίτου*.

8. (XLV—XLVIII) Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου θαύματα πολλὰ ἐγένοντο.. (θαῦμα περὶ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ εἰς τὸν Σαρακηνόν)

Γ'. Miracula S. Georgii. ed. I. Aufhauser, Lipsiae. 1913[3].

1. (σ. 2—3) Περὶ τῆς *οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κίονος*. Ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὴν μητρώαν τοῦ ἁγίου πολίχνην.

---

1. Ὑπάρχει καὶ παρὰ Migne, Patr. gr. 142, στ. 229—345.

2. Ὁ μακ. Louis Petit φιλοξενηθεὶς ἐν τῷ οἴκῳ Ἰωασαφαίων ἠγαθύνθη ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν πλουσίαν αὐτῶν βιβλιοθήκην τὸν τόμον τοῦτον ἐξ οὗ καὶ ἠρανισάμην.

3. Ὁ Aufhauser διαπρεπὴς μαθητὴς τοῦ Krumbacher ἐν τῷ περιφήμῳ βυζαντινῷ φροντιστηρίῳ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, μετ' εὐγνωμοσύνης ἀφιεροῦ-

2. (σ. 3—8) . . . *Περὶ τὸ κιόνιον τῆς χήρας*. Εἰς τὸν τόπον τῆς Συρίας εἰς κάστρον λεγόμενον Ῥάμελ. (*Κῶδ*. *Ἰωασ*. *308*, σ. 113).

2α (σ. 9—12) *Περὶ τῶν Σαρακηνῶν*. Καὶ ἄλλο θαῦμα τοῦ μεγαλομάρτυρος ἀ. καὶ π. μέλλω νὰ διηγηθῶ. (*Κῶδ*. *Ἰωασ*. *308* σ. 138).

3. (σ. 13—18) *Περὶ τοῦ ἁρπαγέντος νέου ἀπὸ Συρίας* (Παφλαγονίας). Ἂς ἀπεράσωμεν ἀπὸ τὰ πρῶτα θαύματα τοῦ ἁγίου. (*Κῶδ*. *Ἰωασ*. *308* σ. 135). Τὸ ἑλληνικόν : Ἐπελθόντος ποτὲ τοῖς τῆς *Παφλαγονίας* μέρεσι (αὐτ. Aufh).

4. (σ. 18—44) Ἕτερον θαῦμα τοῦ . . . Γεωργίου *περὶ τοῦ ἁρπασθέντος νέου*, (τοῦ δουκὸς *Λέοντος*). Καὶ ἄλλο δὲ θαῦμα θαυμαστὸν καὶ παράδοξον . . . Οἱ χριστιανοί. (*Κῶδιξ Ἰωασ*. *308*) σ. 150). Τὸ ἑλληνικόν : Εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι, ὦ φιλόχριστον ἄθροισμα.

5. (44—64) Ἕτερον θαῦμα . . . περὶ *Θεοπίστου* τοῦ ἀπολέσαντος τοὺς βόας αὐτοῦ. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ εὐσεβεστάτου βασ. Θεοδοσίου ἦτον ἕνας ἄνθρωπος *Θεόπιστος* (βλ. Act. 55. 6. *Κῶδ*. *Ἰωασ*. *308* σ. 121). Τὸ ἑλλην. Ἀκούσατε ἀδελφοί μου . . . ἐν Καππαδόκοις ἐν τοῖς καιροῖς.

6. (σ. 64—89) Ἕτερος λόγος καὶ διήγησις . . . *Περὶ τοῦ Σαρακηνοῦ*... Ἐν τοῖς μέρεσιν Ἱεροσολύμων (sic) κατὰ τὴν Καππαδοκίαν χώραν ἦν τις ναός. Τὸ ἑλληνικόν. Λόγος Ἱστορικὸς Γρηγορίου κτλ. (ὅπως ἐν Acta 8).

(σ. 66—88 ὑποσελιδίως) Ἕτερον θαῦμα. . . περὶ τοῦ Σαρακηνοῦ . . . Ὁ Ἀμηρᾶς τῆς Συρίας ἕνα καιρὸν ἔστειλε τὸν ἀνεψιόν του (*Κῶδιξ Ἰωασ*. *308*) σελ. 141).

7. (σ. 90—93) Θαῦμα τοῦ . . . Γεωργίου *περὶ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ*. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου . . Γ. καὶ ἄλλα παράδοξα θαύματα ἐγένοντο πολλὰ ἐξ ὧν καὶ τοῦτο (βλ. Acta 8.)

8. (93—101) Ἕτερον θαῦμα *περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος στρατιώτου*. Ἄρχων τις ταξεώτις ἐξώρμησε.

(94—100) . . . περὶ τοῦ θανατωθέντος στρατιώτου. Ἕνας ἄρχοντας ἀπὸ στράτευμα ὥρμησε μὲ ὅλους τοὺς στρατιώτας τοῦ βασιλέως (*Κῶδιξ Ἰωασ*. *308*, σ. 131).

ται αὐτῷ τὸ βιβλίον του. Εἰργάσθη ἐπισκεψάμενος τῷ 1910 τὸ ἅγιον Ὄρος εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασαφαίων καὶ δὴ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Μόναχον κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν αὐτῶν τὸ κύριον κώδικα ὑπ' ἀριθ. 308 (εἰς ὃν παραπέμπω ἐνταῦθα). Τοῦτον περιέγραψα ἐν ἐκτάσει εἰς τὸν «Κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων» ἐκδοθέντα ἐν Παρισίοις τῷ 1930. Κατὰ τὴν νέαν κατάταξιν φέρει τὸν ἀριθ. 78, ἐν σ. 86—88). Μετὰ πενταετίαν ὅλην ἐπέστρεψεν ἐπὶ τέλους τὸν κώδικα. Ἐν τῷ μονυδρίῳ τῶν Ἰωασαφαίων συνέταξα τὸν Κατάλογον καὶ ἀντιχαριζόμενος εἰς αὐτοὺς ἐποιησάμην τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Ἱστορίας τῆς σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων» (Ἱστορία τοῦ ἀσκητισμοῦ, τόμ. Α΄, Θ)νίκη 1929). Ἐνταῦθα «ἔγεινα σκλάβος», ὡς λέγουσιν οἱ Θρᾷκες, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον· καὶ τελείως ᾐχμαλωτίσθην ὑπ' αὐτοῦ ἐν Κορυτσᾷ, ἔνθα ὁ καθεδρικὸς ναὸς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματί του καὶ γεραίρεται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἀλβανίαν ἑορταζόμενος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων.

9. (100—103) . . . *Περὶ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος ἐν Μυτιλήνῃ νέου*. Τὸ δὲ γενόμενον ἐν Μυτιλήνῃ καταπλήττει πᾶσαν ἀκοὴν καὶ ἔννοιαν.

(101—103) . . . περὶ τοῦ ἁρπασθέντος ἑτέρου τινὸς νέου. Εἰς τὴν Μυτιλήνην τὸ νησὶ ἦτο ναὸς τοῦ ἁγίου . . . καὶ εἶναι ἕως τὴν σήμερον. (*Κῶδιξ Ἰωασαφαίων 308*, σ. 155).

10. (σ. 103—107) *Περὶ τοῦ σφουγγάτου*. Ἐν δὲ τῷ θέματι τῆς Παφλαγονίας ναός ἐστι περίδοξος . . . ὃν οἱ ἐγχώριοι Φατρυνόν . . .

104—107) Καὶ ἄλλο δὲ θαῦμα γλυκύτατον κατὰ πολλὰ ἀκούσατε τοῦ ἁγίου . . . Εἰς τὴν Παφλαγονίαν ὁποὺ ἐδιηγήθημεν ὀλίγον παρὰ πάνω. (*Κῶδιξ Ἰωασ. 308*, σ. 157).

11. (σ. 107—113) Περὶ τοῦ *καρποφόρου ἀνδρός, τοῦ Μανουήλ*. Οἱ τῷ ἀξιώματι τῆς διδασκαλίας τῶν θείων γραφῶν . . .

12. (σ. 113—129). Περὶ τοῦ δράκοντος. Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαῦμα ἀκούσαντες τοῦ . . . Γεωργίου δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ . . . Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἐγένετο πόλις ὀνόματι Λασία [1] . . .

(σ. 114—126) Θαῦμα περὶ τῆς κόρης καὶ τοῦ δράκοντος. Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ ἀκούσετε τοῦτο τὸ μέγα καὶ φρικτὸν θαῦμα . . . ἔγινε λοιπόν . . . εἰς τὴν πόλιν τῶν Λασουαίων, ὁποὺ εἶναι χώρα τῆς Παλαιστίνης. *Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ. 113.

13. (σ. 129—135) Περὶ τοῦ δαίμονος [2]. Ἐξερχομένου δὲ τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπερχομένου πρὸς τὴν ἰδίαν πόλιν.

130—134) Ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἅγιος ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Λασαίων (!) ἀκολουθοῦσε τὸν δρόμον του. (*Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ, 119).

14. (134—137) Διήγησις περὶ τῆς τοῦ ἁγίου ζώνης, λόγος ε'. Φοβερὸς εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου καὶ ἐνδοξότατα,

15. (σ. 137—147) Ὀπτασία καὶ θαῦμα τοῦ ἁγίου . . . Γεωργίου (τὸ α' ἐν «Βυζαντίδι, τεῦχ. Β', 1911, σ. 138—142). Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, ἀδελφοὶ καὶ ἴδετε τὸ καινὸν τοῦτο θαῦμα.

16. (σ. 148—154) Ὕμνος . . . περιέχων ἐν συνόψει τὸν βίον αὐτοῦ, τὰ ἆθλα καὶ μερικὰ θαύματα . . . Πρὸς τὸ ἀκατάληπτόν ἐστι. Δεῦτε κλίνατε τὸ οὖς, τοῦ ἀκοῦσαι ἀδελφοί. (*Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ. 181).

Δ'. Συναξαριστὴς τοῦ Δουκάκη, Ἀπρίλιος

1. Περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ δράκοντος. Ἀρχ. Μέγα τι καλόν ἐστιν, εὐλο-

1. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς δρακοντοκτονίας ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Aufhauser ἐν τῷ τεύχει τῆς ἐναισίμου διατριβῆς του : «Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung» (Byzant. Archiv, Heft 5. Leipzig, Teubner, 1911) ἐν σ. 52—68.

2. Καὶ τὸ θαῦμα περὶ τοῦ δαίμονος ἐξεδόθη τὸν πρῶτον αὐτ. σ. 70—71.

γημένοι ἀδελφοί, ἵνα διηγώμεθα τῶν ἁγίων μαρτύρων σ. 338—345. Ἐκ χειρογράφου τοῦ Κελλίου τῆς Πατερίτσας.[1]

2. Μαρτύριον . . . μεταφρασθὲν ὑπὸ *Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου*. ἀρχ. Αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις τῆς ἐκκλησίας μας, σ. 346—364.[2]

3. Διήγησις *Μάρκου μοναχοῦ* ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομ. Γεωργίου τοῦ εἰς Σαρακηνοὺς γενομένου. Ἀρχ. Ὁ στρατηγὸς Νικόλαος ὁ ἐπιλεγόμενος Γουλᾶς, σ. 364—370, (εἶναι διάφορον τοῦ ἐν Acta XLII—XLIV)[3]

4. Ἀρκαδίου ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος. Ἐγκώμιον εἰς τὸν μ. Γεώργιον, ἀρχ. Συγκαλεῖ πάλιν σήμερον ἡμᾶς σ. 375—378. εἶναι ἡ α' ἔκδοσις.

5. Σκορδίλλη Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον σ. 370—75.

6 Διήγησις περὶ τῶν θαυματουργῶν εἰκόνων τοῦ ἁγίου μεγαλ. Γεωργίου. (Ἐκ τῆς «Ἀνωτέρας ἐπισκιάσεως» σ. 379—386).[4]

Ε'. *Κοσμᾶ μοναχοῦ* Νεασκητιώτου.

Τὸ παρὸν μαρτύριον κτλ. σώζεται . . . ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγ. Παύλου, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἐτιμᾶτο εἰς ὄνομα τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἑρμούπολις, 1880, σ. 1—34. ἀρχ. Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ῥώμης σκήπτρων ἐπειλημμένου.[5] (sic)

Συμπληρωματικὰ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ μονὰς ἁγίου Γεωργίου πλεονάζουν ναοὶ ἁγ. Δημητρίου καὶ Ἀθανασίου 1934-5 Ἀρχ Θρακ. Θησ. ΙΗ'.

Χωρία Διδυμοτείχου.

Κορουτζῆ (νῦν Καρωτὴ) σ. 38, 19.

Καδὴ-κιοι (νῦν Μάνο) σ. 39, 30.

Πραγγίσκοιν. Πυθίου σ. 41, 45.

Χωρία Ὀρεστιάδος.

Βάλτος σ. 42, 5.

Γιουροὺς (νῦν Δίλοφοι) σ. 42, 8.

Κροβύλη, σ. 42, 12.

Καστανιὲς (τσερὲκ-κιοϊ) σ. 42, 15.

---

1. Εἰς τὴν νέαν τοῦ 1950—56 ἔκδοσιν τοῦ Συναξαριστοῦ «Ὁ μέγας Σ. τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» ὑπὸ Βίκτωρος Ματθαίου ἡγουμένου ἐν Ἀθήναις τὸ θαῦμα ἐν σ. 401—407 τοῦ Ἀπριλίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου τῆς Πατερίτσας μὲ παράλειψιν τοῦ προλόγου καὶ βελτιωμένην φράσιν.

2. Αὐτ. σ. 373—393 καὶ ἐνταῦθα ἡ τετριμμένη καὶ μιξοβάρβαρος δημοτικὴ ἄγαν ἀποκρουστικὴ τοῖς Ἁγιορείταις ἐβελτιώθη ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον.

3. Αὐτ. σ. 397—400 ἐπὶ τὸ συντομώτερον.

4. Αὐτ. σ. 407—418. Ἐπὶ πλέον ὁ πατὴρ Βίκτωρ προσέθετο καὶ τὸ ἑξῆς ἐκ τοῦ κελλίου τῆς ἐν Καρεαῖς τοῦ Ἄθω Πατερίτσας λαβών :

«Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα τροπαιοφόρον Γεώργιον».

Ἀρχή. Ὅσον ἀγαπᾷ, ὅσον ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἔργον.

Κυπρίνος σ. 43, 19.
Λεπτὸς σ. 43, 20.
Μαράσια σ. 43, 21.
Μπάρα σ. 43, 21.
Ὁμούρτζα Τσιφλίκιον Μιχ. Λογοθέτου σ. 63.
Ὁρμένιον (Τσερμπὴ Τιρμήν), σ. 43, 31.
Ὀχυροχώριον παλαιὸν σ. 43, 39.
Πλάτη (Σαντηρλῆ), σ. 44, 41.
Στέρνα σ. 44, 46.
Ταουσλῆ, τσιφλίκιον Θ. Τσούνη, σ. 63.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου τῆς ἐκκλησ. περιγραφῆς Βιζύης βλέπομεν εἰς τὰ Δάματα, ὅπως καλεῖται τὸ «Κάστρον» ὑπὸ τῶν χωρικῶν, μεταξὺ Κιόζτεπε καὶ Βιζύης ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου σπήλαια ἢ ὀπαὶ (ὅπως τὰ Καρούλια τοῦ Ἄθω) καὶ ἐπειδὴ τουρκ. λέγονται Ἀσμᾶ-Καγιὰ ἤτοι κρεμαστόν, ἀνήρχοντο συρόμενοι ἄνωθεν διὰ σχοινίου ἢ ἀνεμόσκαλας. *ἦτο σκήτη τοῦ ἁγ. Γεωργίου*· τινὰ εἶναι ἀρκετὰ εὐρύχωρα καὶ εἶχον καὶ ναὸν ἐντὸς λελαξευμένον καὶ κάτωθεν πηγήν, ἥτις καλεῖται ἁγίασμα. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΙΘ΄ σ. 195—196. (Φάκελ. Βιβλ. Βουλῆς 434).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. *Ὁ καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Θρᾳκὸς ἱππέως*

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι, τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ ἐν Θρᾴκῃ. Ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς σελ. 1—6.

2. Ὧρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα μεταμορφωθεὶς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ. σελ. 6—7.

3. Αἱ ἐκ Λύδδας περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν. Ναοὶ ἐν ΚΠόλει. Δρακοντοκτονία σελ. 7—11.

4. Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὁ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, ὁ Περσεὺς ἐλευθερῶν τὴν Ἀνδρομέδαν. Οἱ ἅγιοι Γεώργιος καὶ Θεόδωρος σελ. 11—15.

5. Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀράπης καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προέλευσις τοῦ περιφήμου ἀναγλύφου σελ. 15—19.

II. ***Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων ἐν τῇ χριστιανικῇ εἰκονογραφίᾳ***

1. Ἡ καταγωγὴ τοῦ λευκοῦ ἵππου καὶ σχέσις πρὸς τὸν Θεὸν Ἥλιον σελ. 19—21.

2. Ἡ ἐξ Αἰγύπτου καταγωγὴ τῶν ἐφίππων ἁγίων, ἡ μονὴ Μπαουΐτ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος, σελ. 21—23.

3. Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισιννίου καὶ ἡ Γυλοῦ, ἡ πολυωνυμία. Προέλευσις τῶν παραστάσεων, θηλυκοὶ δαίμονες σελ. 23—28.

4. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων, αἱ ἰρανικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι σελ. 28—32.

5 Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς εἰρημένων παραστάσεων πρὸς τῶν τὸν Ἀράπην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ Γυλοῦ ἐξορκιζομένη σελ. 32—35.

Κεφ. III. ***Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν ταῖς παραδόσεσι πανθρᾳκικὴ ἁγιολογικὴ μορφή.***

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας σελ. 35—42.

2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος. νέαι δημώδεις παραλλαγαί, σχέσεις πρὸς τὸ συναξάριον, ἡ κοινὴ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἡρακλειανὸς σελ. 42—52.

Κεφ. IV. ***Ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θρᾴκῃ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας.***

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῆς Προποντίδος πορθμῶν, ὁ θαλασσοκράτωρ τοῦ Αἰγαίου σελὶς 52—58.

2. Ὁ πορτολάνος ἢ λιμενοδείκτης ἅγιος Γεώργιος—Ἀκρωτήρια, νῆσοι καὶ παράκτια χωρία ἐπώνυμα τοῦ θαλασσοκράτορος, σελ. 58—79.

3. Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καί τινες ἐκτὸς αὐτῆς ὡς καὶ μοναί, σελ. 79—92.

4. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου σ. 92—96.

5. Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν ΚΠόλει. Ὁ χρεμετίζων ἵππος τῆς εἰκόνος προμηνύων ἔκτακτα ἐν τῷ κράτει συμβάντα σ. 96.

6. Ἡ τιμωρία γενιτσάρων ὑπὸ τοῦ ἁγίου σελ. 100.

7. Περιγραφὴ τοπικῆς πανηγύρεως σελ. 105.

8. Τὸ κουρμπάνι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σελ. 108.

ΓΙΑΝΝΗ ΑΡΓ. ΤΟΖΗ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΔ' ΑΙΩΝΑ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΕΙΔΕΝ ΕΝΑΣ ΙΣΠΑΝΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ

Ἡ τάση ποὺ εἶχαν ἀναπτύξει κατὰ τὸν μεσαίωνα πολλοὶ δικοί μας καὶ ξένοι χρονογράφοι νὰ προσγράφουν ἀρχαϊκὰ ὀνόματα σὲ πόλεις, χῶρες καὶ λαοὺς ποὺ εἴτε λίγη εἴτε καὶ καμμιὰ δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὰ ὑποτιθέμενα ἀρχέτυπά τους, στάθηκεν ἀφορμὴ νὰ γίνουνε κατόπι χίλιες δυὸ παραπλανήσεις [1]. Τοὺς Βουλγάρους λ.χ. καὶ τοὺς Σέρβους συνήθεια εἶχεν ἐπικρατήσει νὰ τοὺς λένε Μυσοὺς (Μοισοὺς) καὶ Τριβαλλούς, ὄχι γιατὶ εἶχαν καμμιὰ ἀπόλυτα ἐθνολογικὴ σχέση μὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτοὺς φερώνυμους λαούς, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιατὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ, μόνιμα πιά, στὶς χῶρες ἀκριβῶς ἐκεῖνες ποὺ κάποτε ἤτανε κοιτίδες τῶν λαῶν αὐτῶν καὶ ποὺ ἔγιναν κατόπι γνωστὲς στὴν Ἱστορία μὲ τὰ σημερινὰ ὀνόματά τους: Βουλγαρία καὶ Σερβία (=τώρα Νοτιοσλαβία). Ἄλλοτε, πάλι, συνήθιζαν νὰ ταυτίζουνε, πότε χλευαστικὰ καὶ πότε ὑβριστικά, τοὺς Σλάβους μὲ τοὺς Σκύθες, τοὺς Σαρμάτες, Ἄβαρες καὶ ἄλλους ἀρχαίους, βάρβαρους λαοὺς τοῦ Βορρᾶ [2].

Ἀποτέλεσμα τῶν γεωγραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν αὐτῶν αὐθαιρεσιῶν ὑπῆρξε νὰ γεννηθοῦν μετέπειτα ἕνας σωρὸς παράδοξες θεωρίες [3]. Ἡ πιὸ πα-

1. Στὸ ξεκαθάρισμά τους πολὺ βοηθητικὲς εἶναι δυὸ διατριβὲς τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Ἀμάντου. Βλ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1924) σελ. 41 κ.ἑξ. καὶ Ἑλληνικά, τόμ. Β' (1929) σελ. 97 κ.ἑξ.

2. Τοὺς ἐπιπολαίους αὐτοὺς σολοικισμοὺς δὲν ἦταν δυνατὸ παρὰ νὰ προσπαθήσουν νὰ τοὺς ἐκμεταλλευθοῦν οἱ «φίλοι» μας οἱ Βούλγαροι κατὰ τὸν πιὸ ἀνοίκειο τρόπο. Ἔτσι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας πολλὰ βουλγαρικὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα ὅλως ἀνερυθριάστως ψάλλουνε τὸ τροπάριο πὼς οἱ Βούλγαροι εἶναι δῆθεν οἱ πιὸ παληοὶ κάτοικοι τῆς Χερσονήσου Αἵμου—Θρᾶκες—Μακεδόνες—Δάρδανοι (Ἰλλυριοί), πὼς αὐτοὶ εἶναι ἱδρυτὲς τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης, πὼς οἱ ἀρχαῖοι Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν Βούλγαροι καὶ τὰ ὀνόματά τους Ζεὺς κλπ. εἶναι δῆθεν Βουλγαρικὰ καὶ ἄλλα παρόμοια παραμύθια τῆς Χαλιμᾶς. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. τὰ ἑξῆς βιβλία: 1) Georgi Stoykov Rakonsky, Rakazalek (Inticateur), Odesa 1859. 2) Δ. Δασκαλώφ. οἱ Βούλγαροι ἀπόγονοι τῶν βασιλευομένων Σκυθῶν καὶ Σαρματῶν . . . Σόφια 1912. 3) Δανιὴλ Γιουρούκωφ. Σκέψεις ἐπὶ τῆς τῶν Βουλγάρων καταγωγῆς, Σόφια 1926. 4) Gantscho Tzenoff, Die Alstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven, Berlin—Leipsig 1930.

3. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ πὼς σὲ τέτοιου εἴδους γκάφες κι' ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν πέφτουμε παρακάτω. Ἁπλῆ διαπίστωση μερικῶν Ἑλληνοφανῶν ὀνομάτων σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νησιὰ Bahamas εἶχε δώσει πρό τινων δεκαετηρίδων ἀφορμὴ σ' ἕναν Ἑλληνοαμερικανὸ δημοσιογράφο νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς τὰ νησιὰ ἐκεῖνα εἶχαν δῆθεν κα-

ράδοξες ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς θεωρίες εἶναι δυό : Ἡ μιὰ ποὺ τὴν ἐπεξεργάσθη ἕνας διαβασμένος Σλάβος γλωσσολόγος [1] εἶναι πὼς οἱ Σλάβοι εἶχαν ἔρθει στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἵμου σύγχρονα, ἂν ὄχι καὶ προτήτερα ἀπὸ τοὺς Πελασγούς ! Κι' ἡ ἄλλη ποὺ τὴν ἐπεξεργάσθη ἕνας πολυπαθὴς Γερμανὸς ἱστοριοδίφης [2] εἶναι πὼς στὶς φλέβες τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων δὲν ρέει οὔτε μιὰ σταγῶνα Ἑλληνικοῦ αἵματος, γιατὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδας εἶχε δῆθεν ἐξολοθρευτῆ ὁλότελα ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές, τὶς σφαγὲς καὶ τὶς δηώσεις τῶν Σλάβων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσαίωνα !

Τὸ σαπρὸ τῆς πρώτης θεωρίας εἶναι τόσο αὐταπόδεχτο, ὥστε δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μᾶς ἀπασχολήση καθόλου. Τὸ ὅτι βρέθηκαν μερικοὶ ξένοι διανοούμενοι [3] νὰ τὴν υἱοθετήσουν ὅλως ἀβασάνιστα, ἡ εὐθύνη βαρύνει αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Ἡ δεύτερη πάλι θεωρία, μ' ὅλο τὸν κρότο ποὺ εἶχε προκαλέσει στὴν ἀρχή, ὕστερα ἀπὸ τὸ γερὸ ξετίναγμα ποὺ δέχθηκεν ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα δικῶν μας [4] καὶ ξένων [5] ἱστορικῶν, πολὺ λίγους βρίσκει

τοικηθῆ ἀρχικῶς ἀπὸ Ἕλληνες. Τὸ ἀβάσιμο τοῦ πράγματος ἀπέδειξεν ὁ ὑποφαινόμενος (βλ Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιο, Θεσ)νίκη 1938 σελ. 91 κέξ.)

1. Ὀνομάζεται Γρηγόρης Δανκόφσκης—Βλ. Homerus Slavicis dialectis gognata lingua scripsit ; ex ipsius Homeri Carmine ostendit Gregorius Dankovsky, Vindob, 1829. Ἐδῶ καταβάλλεται προσπάθεια ν' ἀποδειχθῆ συγγένεια τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν μὲ τὰ Πελασγικὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς. Κάτι ἀνάλογο εἶχε γίνει καὶ ἀπὸ ἕναν Ἕλληνα διανοούμενο. Πρόκειται περὶ τοῦ Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαυο - Ρωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, ἐν Πετρουπόλει 1828.

2. Jacob Ph. Fallmerayer, Geschichte des Halbinsel Morea im Mittlelalter, Στουτγάρδη 1830. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἐπανῆλθε καὶ στὸ ἔργο του Fragmente aus Orient, Στουτγάρδη 1845, τόμ. 2. Τὴ σαχλὴ τούτη θεωρία υἱοθέτησεν ἄνευ ἐγγυτέρας μελέτης τῶν πηγῶν ὁ Ἀμερικανὸς Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Warren O. Ault, Europe in the Middle Ages, Boston 1937 σελ. 119.

3. Βλ. John W. Donaldson, New Cratylus, or Contributions towards a more accurate Knowledge of the Greek Language, Cambridge, 1839 σελ. 92. Στὴν ἴδια γκάφα ὑπέπεσε καὶ ὁ ἀκόλουθός του Charles Anthon, A System of Ancient and Mediaeval Geography, New York 1850 σελ. 3.

4. Ἐπιστημονικὴ ἀναίρεση ἔγινεν ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου, Περὶ Ἐποικίσεως Σλαβικῶν τινων φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἀθῆναι 1843. Στὴν πλειάδα τῶν ἀντιταχθέντων πρὸς τὴν θεωρία τοῦ Φαλλμεράϋερ, καταλέγεται καὶ ὁ ἄγνωστος Φιλιππουπολίτης λόγιος Ἀναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας. Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων, γραψάντων καὶ τύποις κοινωσάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπόγονες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστίν, Ἀθῆναι 1843 (μετὰ Λατινικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ ἰδίου). Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ ἀδιάσπαστου τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ὁ συγγραφέας προσήγαγε καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα.

5. Στὴ χορεία τῶν πάσης ἐθνικότητος ἐπιτιμητῶν τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράϋερ περιφανῆ κατέχουν θέση δυὸ Γερμανοὶ ἱστορικοί. 1) G. Zinkeisen, Geschichte Griechenlands, 1832 καὶ 2) Carl Hopf, Geschichte Griechenlands (στὸν 85ο τόμο τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας Ersch - Gruber). καθὼς καὶ ὁ Πρύτανις τοῦ Ἀμερικανικοῦ

σήμερα ὀπαδοὺς κι' αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Σλάβους, ποὺ σὲ πολιτικοὺς μᾶλλον ἀποβλέπουν ὑπολογισμούς [1]. Στὴ γέννεση τῆς τελευταίας ταύτης θεωρίας εἶχαν συντελέσει μερικὰ σκοτεινὰ χωρία ἀγεωγράφητων χρονογράφων, ποὺ ὁ ἐκμαιευτής της [2] ἔκρινε καλὸ νὰ τὰ ἑρμηνεύση ὅπως σύμφερνε στὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπό του [3]. Τρία ἀπ' αὐτὰ στάθηκαν τὰ κυριώτερα στηρίγματά τους [4].

Πανεπιστημίου Harvard ἀείμνηστος Cornelius C. Felton (βλ. σχετικὴ πραγματεία τοῦ ὑποφαινομένου στὰ Μακεδονικά, τόμ. Β' σελ. 328 κἑξ.).

1. Σὲ πρόσφατη ἐπιστολή του πρὸς τὸν γράφοντα ὁ γνωστὸς Ρῶσσος Βυζαντινολόγος Al. A. Vasiliev μετέδωκε τὴν πληροφορία πὼς στὴ Σοβιετικὴ Ρωσσία μεγάλη καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως ἀνοζωογονήσουν τὴ θεωρία τοῦ Φαλλμεράϋερ, ἀλλ' ἄνευ πολλῆς ἐπιτυχίας. Αὐτὸ μᾶς δίδει νὰ καταλάβουμε ποιὸς εἶναι ὁ ὑποβολέας τῶν παρακάτω ἀφορισμῶν, τοὺς ὁποίους παραλαμβάνομε ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Γιάννη Κορδάτου. 'Ο Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχή του, 'Αθ. 1931 σελ. 10 : «'Εξ ἄλλου αὐτὸ τὸ ζήτημα ὕστερα ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ Φαλλμεράγιερ εἶναι λυμένο. Οἱ σημερινοὶ ρωμιοὶ ἂν καὶ μιλοῦν τὴν νεοελληνικὴ γλῶσσα (δημοτική), εἶναι ὅμως ἀπὸ ἐθνογραφικὴ ἄποψη, σλαῦοι στὸ πιὸ πολὺ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της». Τὸ ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Φαλλμεράϋερ στηρίζεται στὴν παρερμηνεία τῶν πηγῶν, οὐδόλως σκοτίζει τὸν «σύντροφο» Κορδάτο. Ποῦ δὲν φέρνει, ἀλήθεια, ἡ τυφλὴ προσήλωση στὰ κελεύσματα τοῦ Σλαβόδουλου κομμουνισμοῦ!

2. Μολονότι ἡ θεωρία τούτη φέρνει τὸ ὄνομα τοῦ Φαλλμεράϋερ, ὁ προμνημονευθεὶς διάσημος Ρῶσσος Βυζαντινολόγος ἀείμνηστος Vasiliev (βλ. History of the Byzantine Empire, Madison 1952 σελ. 179 σημ. 138) καὶ ὁ Albert Trumb (βλ. Φιλολογικὸ Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. 27ος, 1895—99 σελ. 329 β') κατέδειξαν ὅτι τὰ πρῶτα σπέρματά της εἶχεν ἐγκατασπείρει ὁ βαθὺς γνώστης τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν, καθ' ὃ Σλάβος ὁ ἴδιος, καὶ διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης Βιέννης Kopitar. Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ πράγματος. ὁ μὲν πρῶτος παραπέμπει στὴ μελέτη τοῦ N. Petrovsky «'Επὶ τοῦ Προβλήματος τῆς γενέσεως τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer» στὸ «Δελτίο τοῦ 'Υπουργείου Δημοσίας Παιδείας» 1913 σελ. 143, 149, ὁ δὲ δεύτερος στὸ Jahrbucher fur Literatur, Wien XVII (1822), σελ. 95 κἑξ.

3. Σὲ μερικὰ ταξείδια ποὺ ἔκαμε στὴν 'Ελλάδα γιὰ νὰ περισυλλέξη τὸ ἀπαιτούμενο ὑλικό, ὁ Φαλλμεράϋερ εἶχε γιὰ συνοδοιπόρο του τὸν Ρῶσσο στρατηγὸ Ὄστερμαν-Τολστόϊ. 'Ο προμνημονευθεὶς 'Αμερικανὸς ἱστορικὸς Felton ποὺ εἶχε γνωρίσει τὸν Φαλλμεράϋερ καὶ προσωπικά, δὲ δίσταασε νὰ τὸν καυτηριάση μὲ τὴν παρατήρηση πὼς «ὁ φιλοσλαβισμὸς τοῦ ἀνδρός, ὑπερέβη τὴν ὀξυδέρκεια καὶ τὴν πολυμάθειά του». 'Ο ἴδιος μετέδωσε καὶ τὴν φήμη περὶ παρασημοφορίας τοῦ Φαλλμεράϋερ ἀπὸ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσσίας γιὰ τὸν ἐκσλαβισμὸ τοῦ 'Ελληνικοῦ Ἔθνους. (Γιὰ ὅλ' αὐτὰ βλ. σχετικὴ μελέτη μας διὰ Μακεδονικά, τόμ. Β' σ. 328 κ.ἑξ.).

4. 'Ο ἀείμνηστος Vasiliev (π.π. σελ. 177) δέχεται ἀνεπιφύλακτα πὼς ἡ ὅλη θεωρία τοῦ Φαλλμεράϋερ στηρίζεται κυρίως καὶ πρωτίστως στὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Εὐάγριου. Τὸ ἄκρως ἐπισφαλὲς τοῦ πράγματος ἀπέδειξαν πολλοὶ δικοί μας καὶ ξένοι συγγραφεῖς. Τὴ χαριστικὴ βολὴ ἔρχεται ἤδη νὰ δώση τὸ περιηγητικὸ κείμενο τοῦ 'Ισπανοῦ Μοναχοῦ ποὺ γίνεται ἀντικείμενο τῆς μελέτης μας αὐτῆς. Ὅπου ἀποδεικνύεται πόσο δίκηο εἶχεν ὁ Δημ. Βικέλας, ποὺ στὴν «Περὶ Βυζαντινῶν Μελέτη» του (Λονδῖνο 1874 σελ. 31) διεκήρυξεν, ὅτι «στὸ ἔργο τοῦ Γερμανοῦ ἱστοριογράφου (Φαλλμεράϋερ) ἔδωκαν οἱ ἡμέτεροι βαρύτητα καὶ σημασία πέρα τοῦ δέοντος».

1. Εὐάγριος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 6, 10 : *«Τούτων ὧδε χωρούντων, οἱ Ἄβαρες δὶς μέχρι τοῦ καλουμένου μακροῦ τείχους ἐλάσαντες Σιγγηδόνα* [1] *Ἀγχίαλόν τε καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο, ἀπολλύντες ἅπαντα καὶ πυρπολοῦντες, τῶν πολλῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἀφαν διατριβόντων».*

2. Μένανδρος (ἀποσπ 48) : *κεραϊζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηνῶν καὶ ἁπανταχόσε ἀλλεπαλλήλων αὐτῇ ἐπηρτημένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος . . . . πρεσβεύεται ὡς Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων . . . . καὶ πείθει γε αὐτὸν κατὰ Σκλαβηνῶν ἄρασθαι πόλεμον».*

4. Θεοφάνης (ἐκδ. de Boor I, 253 : *«ὁ Χαγάνος τὴν Σιγγηδόνα πόλιν κατέστρεψεν καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο τὰς ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν* [2] *τελούσας· παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχίαλον, ἠπείλει δὲ καὶ τὰ μακρὰ τείχη καταστρέψαι».*

Ἁπλὴ ματιὰ εἶν' ἀρκετὴ νὰ πείση τὸν καθένα πὼς τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο χωρίο ἀναφέρονται ἀκριβῶς στὸ ἴδιο γεγονός, ἂν πραγματικὰ μπορῆ νὰ ὀνομασθῆ ἔτσι. Ἡ μόνη διαφορὰ ποὺ παρατηρεῖται εἶναι πὼς ὁ μὲν Σύριος σχολαστικὸς Εὐάγριος χρησιμοποιεῖ τὸν γεωγραφικὸ ὅρο *Ἑλλάδα*, ὁ δὲ Θεοφάνης χρησιμοποιεῖ στὴ θέση του τὸ γεωγραφικὸ ὅρο *Ἰλλυρικό*. Τὸ ὕποπτο [3] κενὸ ποὺ παρουσιάζει τὸ χωρίο τοῦ Εὐαγρίου, ἐκσφενδονίζοντας μὲ μιὰ μονοκονδυλιὰ τοὺς Ἄβαρες ἀπὸ τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Ἀγχίαλο στὴν *«Ἑλλάδα πᾶσαν»* ἔγινεν ἀμέσως ἀντιληπτὸ σ' ἕναν ἄλλο συμπατριώτη του, τὸν Ἐπίσκοπο Ἐφέσου Ἰωάννη. Αὐτὸς ἔσπευσε νὰ τὸ συμπληρώση μὲ τὴν αὐθαίρετη προσθήκη πὼς τὸν καιρὸ τοῦ Τιβέριου Α', τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ Θρᾶκα Αὐτοκράτορα, ποὺ τόσο πολὺ εἶχε διακριθῆ στοὺς πολέμους του ἐνάντια στοὺς Σλάβους, οἱ τελευταῖοι εἶχαν δῆθεν καταλάβει καὶ ἐγκατασταθῆ στὴ Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Ἑλλάδα [4]. Περιττό, βέβαια, νὰ τονισθῆ πὼς ὁ ἀλλόκοτος αὐτὸς ἰσχυρισμὸς ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Μενάνδρου, ὅπου σημειώνεται καθαρὰ καὶ ξάστερα πὼς ὁ Τιβέριος, γιὰ ν' ἀποσοβήση τὸ μεγάλο κίνδυνο ποὺ ἐπικρέμον-

---

1. Μὲ τὸ Λατινικὸ ὄνομα Singidonum ἦτανε γνωστὸ ἴσια μὲ τὸν 7ο αἰῶνα τὸ σημερινὸ Βελιγράδι. Ἀπὸ τότε καὶ δῶθε ἔγινε γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Alba Graeca = ἑλληνικὴ Λευκούπολη.

2. Διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, κατόπιν δὲ καὶ τῆς Βυζαντινῆς. Κατὰ τὴν πιὸ μεγάλη ἔκτασή της περιλάμβανε τὶς χῶρες ἀπὸ Δαλματίας μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ ἀπὸ τῆς νοτίου Οὐγγαρίας μέχρι τῆς Κρήτης. Πολλοὶ δικοί μας καὶ ξένοι χρονογράφοι συνήθιζαν κατὰ τὸν μεσαίωνα νὰ μεταχειρίζωνται στὴ θέση τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτοῦ ὅρου τὸ ὄνομα Ἑλλάς.

3. Τὸ ὕποπτο τοῦ πράγματος παρατήρησε πρῶτος ὁ Παπαρρηγόπουλος.

4. Τὰ ἴδια ἐπανέλαβε καὶ ὁ ἀκόλουθός του Μιχαὴλ ὁ Σύρος. Βλ. τὸ σχετικὸ χωρίο στοῦ Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικά, Ἀθ. 1920 σελ. 7 καὶ O. Tafrali, Thessalonique au XIV siécle, Paris 1913 σελ. 3 σημ. 4.

ταν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ Κράτος του, ἔπεισε τὸν ἀρχηγὸ τῶν Ἀβάρων Βαϊανὸ νὰ χτυπήση τοὺς Σκλαβηνοὺς μέσα σ' αὐτὴ τὴ χώρα τους, ποὺ βρίσκονταν τότε πρὸς βορρᾶ τοῦ Δουνάβεως.

Ὅπως κι' ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἂν ἀπίδωμεν μερικὲς μεταγενέστερες μαρτυρίες ποὺ οἱ δράστες τους εἶχαν ἀντλήσει ἀπὸ τὶς παραπάνω θολὲς πηγὲς καὶ ποὺ ὁ διαβόητος Φαλλμεράϋερ τὶς χρησιμοποίησε γιὰ ἐνισχυτικές, ἡ κυριώτερη πέτρα τοῦ σκανδάλου στὴν ἀνήκουστη τούτου ὑπόθεση στάθηκεν ὁ γεωγραφικὸς ὅρος *Ἑλλὰς* καὶ *Ἰλλυρικό*. Πόσο εὔκολο εἶναι νὰ διαπράξη κάποτε σφάλματα χονδροειδέστατα ἀκόμα κι' ὁ πιὸ καλόβουλος ἱστορικός, μπορεῖ ν' ἀποδειχτῆ ἀπὸ τὸ ἑξῆς γεγονός : Σ' ὅλα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα [1], ἀκόμα καὶ σ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων [2] κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, οἱ προπάτορές μας ἀναφέρνονταν στὸν ἐχθρικὸ στόλο ὄχι μὲ τὴν καθαυτὸ λέξη «Τουρκικό», ἀλλὰ «Βυζαντινό» ! Ἕνας ὁποιοσδήποτε ἀπρόσεχτος ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος δὲν θὰ δυσκολευτῆ καθόλου νὰ ἐξαγγείλη τὸν ἀνιστόρητο ἀφορισμό, πὼς κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 οἱ Ἕλληνες δὲν πολεμούσανε ἐνάντια στοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ἐνάντια στούς . . . Βυζαντινούς ! Ποῦ δὲν ὁδηγεῖ, ἀλήθεια, ἡ ἄκριτη χρησιμοποίηση μιᾶς λέξης ἢ ἑνὸς γεωγραφικοῦ ὅρου, ποὺ ἄλλοτε ἔχει εὐρύτερη καὶ ἄλλοτε στενότερη σημασία καὶ ποὺ σήμερα εἶναι πιὰ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου !

Στὴν πληρέστερη κατανόηση τοῦ πράγματος πολὺ θὰ μᾶς βοηθήση τὸ περιηγητικὸ κείμενο ἑνὸς Ἱσπανοῦ Μοναχοῦ ποὺ γράφηκε κατὰ τὸν δέκατο τέταρτο αἰῶνα. Ἀνάγκη, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, νὰ γνωρίσουμε τὸν συγγραφέα καὶ τὶς γενικὲς γραμμὲς τοῦ χειρογράφου. Ἀπὸ ὑπερβολικὴ μετριοφροσύνη ἢ καὶ γιὰ λόγους γνωστοὺς μονάχα σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ὁ συγγραφέας, ἕνας Φραγκισκανὸς Καλόγερος, ἔκρινε καλὰ νὰ παραμείνη ἀνώνυμος. Ὅλες οἱ προσπάθειες τῶν εἰδικῶν ὅπως ἐξακριβώσουν τ' ὄνομά του ἀπέβηκαν ἄκαρπες. Ἀπαραίτητο θεώρησεν ὡστόσο νὰ μᾶς γνωρίση τοὐλάχιστο τὸν τόπο καὶ τὸν χρόνο ποὺ γεννήθηκε.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὁ ἴδιος βεβαιώνει ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πὼς εἶχε γεννηθῆ στὸ βασίλειο τῆς Καστίλλης κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸ ἔτος (δηλ. ἀπὸ κτίσεως κόσμου) 5065, ἀπὸ τοῦ Κατακλυσμοῦ 4407, ἀπὸ Ναβοχοδονόσσορα 2502, ἀπὸ Μεγάλου Ἀλεξάν-

---

1. Σ' ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὕδρας, γραμμένη ἀπὸ τὰ Ψαρὰ στὶς 4 Ἰουλίου 1824 ἀπαντοῦν τὰ ἀκόλουθα : « . . . μετ' ὀλίγον δὲ σκοπεύομεν νὰ κινήσωμεν κατὰ τοῦ λοιποῦ Βυζαντινοῦ στόλου» (βλ. Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη» Ἀθ. 1922 σελ. 12). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ πολλὲς ἐπιστολὲς τῶν ἀδελφῶν Κουντουριώτη.

2. Στὴ Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος (βλ. φύλλα 3 Ἰουλίου 1826 σελὶς 284 α'—11 Αὐγούστου 1826 σελ. 326 β' καὶ 4 Δεκ. 1826 σελ. 34 β') γίνεται λόγος περὶ τοῦ «Βυζαντινοῦ στόλου» κατὰ τοῦ ὁποίου ἔπλευσεν ὁ Ἑλληνικός.

δρου τῆς Μακεδονίας 1617, ἀπὸ τοῦ Καίσαρα, Αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης, 1343, ἀπὸ Χριστοῦ 1304 καὶ κατὰ τὸ Ἀραβικὸ ἔτος 706, τὴν 11 ἡμέρα τοῦ Σεπτέμβρη. Γιὰ τὸ πολυτάραχο καὶ κοπιαστικότατο ἐκεῖνο ταξεῖδι του σ' ὅλο σχεδὸν τὸν τότε γνωστὸ κόσμο, ξεκίνησεν—ὁ χρόνος, δυστυχῶς, δὲν σημειώνεται—ἀπὸ τὴν Ἱσπανικὴ πόλι Σεβίλλη. Ὕστερα ἀπὸ σύντομη περιγραφὴ τῆς Ἱσπανίας, διάβηκε στὴν Πορτογαλία, καὶ ἀπὸ κεῖ πέρασε στὴ Γαλλία, Δανιμαρκία, Γερμανία, Βοημία, Πολωνία, Γαλικία, Σουηδία, Νορβηγία, Βαλτικὰ νησιά, Σκωτία, Ἀγγλία, Ἰρλανδία καὶ Βορείους νήσους.

Ἀπὸ κεῖ κατέβηκε στὴν Ἰταλία, Δαλματία, Βοσνία καὶ Οὐγγαρία. Μέσω Τεργέστης πέρασε μὲ τὸ βαπόρι στὸ Δυρράχιο τῆς Ἀλβανίας κι' ἀπὸ κεῖ στὸ Μωρηά, Μικρὰ Ἀσία, Αἴγυπτο, Ἀκτὲς τῆς Βερβερίας, Μαγιόρκα, Μαρόκκο, Ἀφρικανικὲς ἀκτές, Νησιὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, Ὄαση τῆς Σαχάρας, Γουϊνέα, Κεντρικὴ Ἀφρική, Αἰθιοπία, Ἐρυθρὴ θάλασσα, Μεσοποταμία, Ἀραβία, Περσικὸ κόλπο, Ἰνδίες, Ἀνατολικὸ ἀρχιπέλαγο, Κίνα, Μογγολία, Θιβέτ, Βοχάρα, Κασπία θάλασσα, Τίγριν, Εὐφράτην, Περσία, Παλαιστίνη, Κύπρο, Ἑλλάδα, Θεσσαλονίκη, Καλλίπολι, Κωνσταντινούπολι, Δυτικὲς ἀκτὲς Εὔξεινου Πόντου, Βιδίνι, Ἀνατολικὲς ἀκτὲς Εὔξεινου Πόντου, Γεωργία, Τραπεζοῦντα, Σαμψοῦντα, Σινώπη, Ἄμαστρι, Σακαρία, κοντὰ στὸ Σκούταρι, Φιλαδέλφεια, Ἀτολόγο, Σεβάστεια, Γεωργία, Ρωσσία, Σουηδία, Φλάνδρα καὶ πίσω στὴ Σεβίλλη, δηλ. στὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχε ξεκινήσει.

Στὴν περιγραφὴ ὅλων αὐτῶν τῶν χωρῶν ὁ συγγραφέας εἶναι συντομώτατος. Συστηματικὰ ἀποφεύγει νὰ ὑπεισέλθη σὲ ἱστορικὲς λεπτομέρειες. Μὰ καὶ στὴν παροχὴ πληροφοριῶν σχετικῶν μὲ τὰ σύγχρονα τότε γεγονότα εἶναι πολὺ φειδωλός. Σ' ἕνα τέτοιο ἔργο καὶ μάλιστα γραμμένο ἀπὸ κληρικὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας [1] δὲν ἦταν δυνατὸ παρὰ νὰ ἔχουν γίνει κάμποσα μπερδέματα [2] καὶ μερικὲς νὰ παρεισφρύσουνε ἀνακρίβειες. Ἡ δημοσίεψη

---

1. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν ὀπαδῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἴδια καὶ χειρότερα ἔπραξαν καὶ οἱ δικοί μας. Ἐδῶ ἔχουν τὴ θέση τους οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις τοῦ Παπαρρηγοπούλου (π.π σελ. 74—75 σημ, 83) : «Ἐν γένει φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ προσοχῆς τὰς ἐκκλησιαστικὰς μαρτυρίας. Τόση ἀμάθεια καὶ τόσα συμφέροντα ἐκίνησαν πολλάκις τὸν κάλαμον τοῦ κλήρου τῆς βαρβάρου ἐκείνης ἐποχῆς, ὥστε ἠθέλομεν ἐξυβρίσει τὴν ἱερότητα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐὰν παραδεχόμεθα τυφλῶς τὰ διηγήματά του, μάλιστα ὅταν ἀντιφάσκωσι πρὸς τὰς κοινὰς χρονογραφίας. Ἰδίως πρέπει νὰ ἀπέχωμεν εἰς τοὺς λόγους τῶν Συναξαριστῶν· ὁ σοφὸς Τάφελ ἔκαμε, νομίζω, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὲρ τὸ δέον χρῆσιν τῶν θαυμάτων τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου . . .». Ἡ τελευταία τούτη παρατήρηση ἐφαρμόζεται καθ' ὅλη τὴ γραμμὴ καὶ στὴν περίπτωση τοῦ προμνημονευθέντος Ρώσου Βυζαντινολόγου Vasiliev, ποὺ χρησιμοποίησε τὰ θαύματα τοῦ μεγαλομάρτυρα Δημητρίου γιὰ νὰ ἐξαγάγη τὸ ἀνιστόρητο συμπέρασμα πὼς δῆθεν ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε καταστεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα Σλαβικὰ κέντρα στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἵμου ! Περισσότερα περὶ τούτου ἄλλοτε.

2. Γιὰ παρόμοια μπερδέματα ποὺ ὑπέπεσεν ὁ κατὰ τὸ 1634 ἐπισκεφθεὶς τὴ

τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Αἴγυπτο χωρίων [1] εἶχε δόσει κάποτε ἀφορμὴ σὲ μερικοὺς κριτικοὺς ν' ἀποφανθοῦνε πῶς ὁ συγγραφέας, μακρὰν τοῦ νὰ ἔχῃ ἐπισκεφθῆ ὁ ἴδιος τὰ μέρη ποὺ περιγράφει, εἶναι ἁπλούστατα ἕνας ἐπιτήδειος συλλογέας συγκεχυμένων γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων [2]. Τὴ γνώμη ὅμως τούτη ἀντέκρουσε μὲ ἁδρὰ ἐπιχειρήματα ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ χειρογράφου [3]. Κατ' αὐτόν, ἡ συλλογὴ χρωματιστῶν εἰκόνων τῶν σημάτων, σημαιῶν ἢ συμβόλων τῶν διαφόρων κρατῶν, ἡγεμονιῶν ἢ διοικήσεων ποὺ ἐπεσκέφθηκεν ὁ συγγραφέας εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς παλαιότερες. Ἔπειτα, αὐτὸς εἶναι ποὺ μᾶς γνώρισε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν Καναρίων νήσων, τῆς Μαδέϊρας καὶ τῶν νήσων 'Αζόρες. Τὸ ἐνδιαφέρο, ἄλλωστε, ποὺ περικλείει τὸ περιηγητικὸ αὐτό, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μεταφράσθηκε στὴν 'Αγγλικὴ γλῶσσα καὶ μάλιστα περιελήφθηκε στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Hakluyt Society τοῦ Λονδίνου, πού, ὡς γνωστό, ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ σπάνια καὶ ἀξιόλογα περιηγητικὰ κείμενα [4].

Θράκη Ἄγγλος περιηγητὴς Sir Henry Blount, βλ. σχετικὴ μελέτη μας στὸ «'Αρχεῖο Θρακικοῦ.., Θησαυροῦ» τόμ. ΙΘ' (1954). Ἡ μελέτη αὐτὴ τυπώθηκε καὶ χωριστά.

1. Αὐτὸ ἔγινεν ἀπὸ τοὺς παππάδες Pierre Bontier καὶ Jean Verrier στὸ βιβλίο τοῦ Jean de Bethencourt περὶ Καναρίων νήσων. Τὸ βιβλίο αὐτὸ μεταφράσθηκε στὴν 'Αγγλικὴ ἀπὸ τὸν R. H. Major, περιελήφθη δὲ στὶς ἐκδόσεις τοῦ Hakluyt Society (1872).

2. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, ἀκόμα κι' ἂν συνέβαινε τὸ πρᾶγμα αὐτό, τὰ σχετικὰ μὲ τὸν 'Ελληνικὸ κόσμο κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα στοιχεῖα τοῦ συγγραφέα δὲν χάνουν τὴν ἀξία τους, γιατὶ ἡ ἀπήχηση παληῶν ἢ καὶ συγχρόνων τότε ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν παραδόσεων ἔρχεται μᾶλλον νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ὄχι νὰ ἐξασθενήσῃ τὴ γνώμη τῶν ἐπιτιμητῶν τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράϋερ.

3. 'Ο πλήρης τίτλος τῆς 'Ισπανικῆς ἐκδόσεως ἔχει ὡς ἑξῆς:

Libro del conoscimiento—de todos los reinos y tierras y senorios que por el mundo y de las senales y armas que han cada tierra y senorio por si y de los reyes y senores que los poseen, escrito por un Franciscano espanola mediados del siglo XIV y publicado. . . por primera vez con notas de Markos Jiminez de la Espada. Madrit : 1877.

4. 'Ο τίτλος τῆς 'Αγγλικῆς ἐκδόσεως, τὴν ὁποία ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Book of the knowledge
Of all the kingdoms, lands, and lordships
That are in the word, and the arms, and
Devices of each land and lordship,
Or the kings and lords who possess them.
Written by
A Spanish Franciscan
in the middle of the XIV century
Published for the first Time
With Notes
By

Τρομερὲς παραμορφώσεις [1] ὀνομάτων χωρῶν καὶ πρὸ παντὸς πόλεων ποὺ ἐπισκέφθηκεν ὁ συγγραφέας παρατηροῦνται στὸ χειρόγραφό του. 'Αποκατάσταση μερικῶν ἀπ' αὐτὰς προσπάθησε, ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό, νὰ κάμη ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ χειρογράφου [2]. Στοὺς δεσπότες ἢ διοικητὲς τῶν χωρῶν ἢ πόλεων ποὺ πέρασεν, ὁ συγγραφέας συνήθως δίνει τὸ ὄνομα βασιληάς [3]. 'Ωρισμένοι ὑπαινιγμοί του ἤγαγαν τὸν πρῶτο ἐκδότη νὰ γνωμοδοτήση πὼς τὸ χειρόγραφο αὐτὸ γράφηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1375, πιθανώτατα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1350 καὶ 1390. Λόγος δὲν ὑπάρχει σοβαρὸς ν' ἀμφισβητήση κανεὶς τὴ γνώμη τούτη. 'Ωστόσο ὑπάρχει ἔδαφος νὰ προσφέρη κανεὶς μερικὲς διασαφηνιστικὲς ὑποδείξεις. "Οτι τὸ χειρόγραφο αὐτὸ γράφηκε σύγχρονα μὲ τὴν περιήγηση τοῦ συγγραφέα, καμμιὰ δὲν ἔχουμε ἀπόδειξη ἢ ἔστω καὶ ἁπλῆ νύξη. Πιὸ λογικὸ εἶναι νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ συγγραφέας κρατοῦσε σημειώσεις, τὶς ὁποῖες ἐπεξεργάσθηκε κατόπι. 'Η περιήγησή του ἑπομένως, προηγήθηκε τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς τοὐλάχιστο κατὰ μερικὰ ἔτη. 'Η παρασιώπηση δυὸ ἱστορικῶν γεγονότων μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίσουμε τὸ χρόνο ὅσο τὸ δυνατὸ πλησιέστερα. Μολονότι ὁ συγγραφέας βρῆκε τὴ Μικρὰ 'Ασία στὴν κυριαρχία τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους καὶ μνημονεύει πολλαχοῦ, δὲν τοὺς μνημονεύει καθόλου στὴν Καλλίπολη, ἡ ὁποία, ὡς γνωστό, εἶχε περιέλθει στὰ χέρια τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1348 – 9 [4]. Δὲν μνημο-

---

Marcos Jimenez de la Espada
IN 1877
Translated and Edited
By
Sir Clements Markham
Vise - President of the Haklayt Society
London
Printed for the Hakluyt Society
1912

1. Τὸ πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζη καὶ τόσον πολύ, ὅταν λάβουμε ὑπ' ὄψει μας ὅτι καὶ στὸ «Συνέκδημο τοῦ 'Ιεροκλέα» πλεῖστες ὅσες πόλεις μνημονεύονται «οὐχὶ μὲ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα ἐπακριβῶς, ἀλλὰ ὅπως ὡμιλοῦντο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του (6ο αἰῶνο), ἤτοι τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀμαθείας παρεφθαρέντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον». (Παπαρρηγόπουλος, π.π. σελ. 60).

2. Τὶς διορθώσεις αὐτές, ὡς καὶ τοῦ μεταφραστῆ, καθὼς καὶ μερικὲς δικές μας βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὶς παρενθέσεις ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα.

3. Κυριολεκτικά, τὸ πρᾶγμα ἐφαρμόζεται σὲ μερικὲς μόνο περιπτώσεις. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι καὶ τὸ 'Ελληνικὸ Βασίλειο τῆς Σαλονίκης.

4. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἔρθει καὶ προτήτερα στὴν Εὐρώπη, ὄχι ὅμως ὡς κατακτητές, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς σύμμαχοι καὶ μισθοφόροι τοῦ Κανταχουζηνοῦ. Πρώτη ὡστόσο καὶ μόνιμη ἀπὸ τότε (1348—9) βάση τους στὴν Εὐρώπη στάθηκεν ἡ Καλλίπολη. Μὲ ὁρμητήριο τὴν πόλη τούτη οἱ Τοῦρκοι ἔκαμναν συχνὲς ἐπιδρομὲς στὰ ἐνδότερα τῆς Θράκης. Στὰ 1359 κυρίεψαν τὴν 'Αδριανούπολη, κάμνοντάς τηνε πρωτεύουσα τοῦ Κράτους των. 'Ακατάσχετη στάθηκεν ἡ ἐξάπλωσή τους ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Στὰ 1360

νεύει ἀκόμα οὔτε τὴν ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν Σαλονίκης ποὺ εἶχε συνταράξει τὴ Μακεδονικὴ τούτη πόλη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1342—9. Ἑπομένως, δὲν ἀπομακρύνεται κανεὶς τῆς ἀληθείας ἂν προσδιορίση τὴ διέλευση τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1349—2. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ διέλευσή του ἐκείνη ἔγινε προτοῦ ν' ἀποβιβασθοῦν οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ ἐγκαταστάθοῦνε, μόνιμα πιά, ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία στὴν Εὐρώπη. Εἶναι, βλέπετε, ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὕστερα ἀπὸ τὴ χιλιόχρονη σταδιοδρομία της, ἔβαινε, γηρασμένη πιά, πρὸς τὴ δύση της. Ὁλόκληρη ἡ Μικρὰ Ἀσία εἶχε περιέλθει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Πολλές, πάλι, ἐπαρχίες τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας εἶχαν περιέλθει στὰ χέρια τῶν Σέρβων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὶς ἀφήρεσαν κατόπιν οἱ Τοῦρκοι. Τὸ περιηγητικό, λοιπὸν κείμενο τοῦ ἐν λόγῳ Ἱσπανοῦ Μοναχοῦ, ἔχει γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρο, ὅτι μᾶς δίνει μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου κατὰ τὴν πολυτάραχη ἐκείνη περίοδο.

* * *

Καὶ τώρα τὸ λόγο ἔχει ὁ συγγραφέας :

«. . . Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴ Βενετιὰ μὲ τὴν ἴδια γαλέρα καὶ παραπλέοντας τὶς ἀκτὲς κατὰ μῆκος τῆς Σκλαβωνίας, πέρασα κοντὰ ἀπὸ μιὰ πόλη ποὺ ὀνομάζεται Aquilea (Aquilea) καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ποὺ ὀνομάζεται Triesa (Trieste). . . Τὸ βασίλειο αὐτὸ τῆς Ungria ὁροθετεῖ μὲ τὴν Ἑλλάδα [1], τὴ Γερμανία, Σκλαβωνία, Βολωνία καὶ Βουλγαρία . . .

»Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς Οὐγγαρίας καὶ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς σὲ μιὰ πόλη ποὺ ὀνομάζεται Durazo (Δυρράχιο). Ἐκεῖ ἐπέβηκα ἑνὸς πλοίου καὶ τράβηξα γιὰ τὸ νησὶ τοῦ Μωρηᾶ. Σ' αὐτὸ ὑπάρχουν ἑπτὰ πόλεις, δηλ. ἡ Trareoza (Τροιζήνα), Pàtras, Coranto (Κόρινθος), Neapoli (Ναύπλιον), Marbaxa (Μονεμβασία), Colon (Κορώνη) καὶ Mutam (Μεθώνη).

»Ἄφησα τὸ νησὶ τοῦ Μωρηὰ καὶ πῆγα στὸ νησὶ τῆς Rodas (Ρόδου) ὅπου εἶναι μιὰ πόλη ποὺ ὀνομάζεται Creta [2]. Τὸ νησὶ αὐτὸ ἀνήκει στοὺς

κυρίεψαν τὶς Σέρρες κι' ἄλλες Ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Στὰ 1389 κατέλυσαν ὁριστικὰ τὸ Κράτος τῶν Βουλγάρων. Τὴν ἴδια χρονιὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔθεσαν ἐκτὸς μάχης καὶ τὸ Κράτος τῶν Σέρβων. Ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἔπεσαν ἀπὸ τότε στὰ χέρια τῶν Τούρκων κι' ἄλλες Ἑλληνικὲς χῶρες. Μὲ τὸ πέσιμο τῆς Πόλης στὰ 1453 ὁλοκληρώθηκε πιὰ ἡ ὁριστικὴ κατάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

1. Ἑλλάδα ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ἐδῶ, ἀναχρονιστικὰ βέβαια, καὶ αὐτὴν τὴν Σερβία. Αὐτὸ γίνεται σύμφωνα μὲ τὴν εὐρύτητα ποὺ εἶχε λάβει ἄλλοτε ὁ γεωγραφικὸς ὅρος Ἰλλυρικὸ - Ἑλλάς. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς γνώμη εἶχεν ἐκφράσει κατὰ τὸν 7ο αἰῶνα καὶ ὁ περίφημος Ἐπίσκοπος Σεβίλλης Ἰσίδωρος Hispalensis (βλ. Migne, Patrol. Lat. τόμ. 83 σελ. 1056. Πρβλ. καὶ Ἄμαντο, Μακεδονικά. Ἀθ. 1920 σελ. 7).

2. Πόλη μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴ Ρόδο δὲν εἶναι γνωστὴ ἀπὸ καμμιὰ ἄλλη πηγή. Ἑπομένως κάποια σύγχυση γίνεται ἐδῶ μὲ τὸ γνωστὸ ὁμώνυμο νησί.

'Ιππότες τοῦ ῞Αη Γιάννη [1]. 'Εγκατέλειψα τὸ νησὶ τῆς Ρόδου καὶ πῆγα στὸ νησὶ Candia [2] κι' ἀπὸ κεῖ σ' ἕνα ἄλλο νησὶ ποὺ τὸ λένε Negropont (Εὔβοια) καὶ ποὺ τὸ ἔχουν κατακτήσει οἱ Βενετσιάνοι.

»῎Αφισα τὴν εἴσοδο πρὸς τὴ μεγάλη θάλασσα καὶ Κωνσταντινούπολη, ποὺ θὰ τὴν περιγράψω πιὸ κάτω, ἀριστερά μου καὶ πῆγα σὲ μιὰ πόλη ποὺ ὀνομάζεται Satalia ('Αττάλεια) καὶ ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ ῞Ελληνες χριστιανούς. Αὐτὴ ἡ Satalia εἶναι μέρος τῆς ἐπαρχίας τῆς Naturi ('Ανατολῆς). 'Ο βασιληὰς αὐτῆς τῆς Satalia ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία μὲ ἀργυροειδεῖς καὶ πορφυρένιες κυμματιστὲς ὁριζόντιες γραμμὲς κι ἀπάνω ἀπ' ὅλα τὸ σῆμα τῆς σφραγίδας τοῦ Σολομῶντα (βλ. Πίνακα ΙΧ, 35).

»'Η πόλη Satalia, Sinbichon (;) καὶ ἄλλες ἴσια μὲ τὴν μικρὴ 'Αρμενία ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάζονταν Μικρὰ 'Ασία, εἶναι ὅλες στὴν ἐπαρχία τῆς Turquia (Τουρκίας). Σ' αὐτὴν ὑπάρχουν πολλὲς ἐξουσίες (ἡγεμονίες) καὶ ἐπαρχίες ποὺ θᾆταν δύσκολο νὰ τὶς ὀνομάσω, γιατὶ ἡ Τουρκία ἐκτείνεται ὡς τὴ μεγάλη θάλασσα. ῎Ας γίνη γνωστὸ πὼς εἶναι παρὰ πολὺ πλούσια χώρα κι' ἐφοδιάζεται καλὰ μ' ὅλα τὰ ἐμπορεύματα. 'Ο βασιληὰς τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἔχει γιὰ σύμβολό του τὴ σημαία τούτη (βλ. Πίνακα ΙΧ, 36)[3].

»Πῆγα κατὰ μῆκος τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν σὲ μιὰ πόλη ποὺ τὴ λένε Candebor (Alaya) κι' ἀπὸ κεῖ σὲ μιὰ ἄλλη ποὺ τὴ λένε Antroçeta ('Αντιόχεια ;) κι' ἀπὸ κεῖ στὸ Coníncho [4].

»'Η Τουρκία τούτη εἶναι διηρεμένη σὲ πολλὲς ἐπαρχίες, Capadoçia (Καππαδοκία), Felicia (Κιλικία), Boescia (;), Vitilia (Βιθυνία), Gala (Γαλάτια), Çialidia (Λυδία), Frigia (Φρυγία) ὅπου βρίσκεται ἡ Troya (Τροία), Panfilia (Παμφυλία), καὶ Isauria ('Ισαυρία). 'Ο βασιληὰς τούτης τῆς χώρας ἔχει μαύρη σημαία μὲ πέντε ἄσπρους σταυρούς (βλ. πίνακα ΙΧ, 37).

»'Ανεχώρησα ἀπὸ τὴν Coníncho τούτη καὶ πῆγα στὴν πόλη Feradelfia ἢ Feradelfin (Φιλαδέλφεια) ποὺ ὁροθετεῖ μ' ἐκείνη τῆς Τροίας ποὺ εἶχε καταστρέψει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Βασιληὰς τῆς 'Ελλάδας Μενέλαος [5].

1. Στὸ κείμενο : Order of St. John.

2. ῎Ετσι ὀνομάζονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Κρήτη. Τὸ ὄνομα εἶχε παραχθεῖ ἀπὸ τὴν πόλη Χάνδακα.

3. Οἱ παραπομπὲς γίνονται στοὺς Πίνακες τῆς 'Αγγλικῆς ἐκδόσεως. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ σημαία χωρίζεται σὲ δυὸ μέρη : τὸ ἕνα κίτρινο καὶ τὸ ἄλλο ἄσπρο. Στὴ μέση ἀπὸ τὸ κίτρινο ἕνα κόκκινο τετράγωνο. Στὴ μέση ἀπὸ τὸ ἄσπρο κόκκινος σταυρός. Μιὰ καὶ τὸ φαινόμενο τῶν σταυρῶν παρατηροῦνταν στὰ σύμβολα πολλῶν τουρκοκρατουμένων τότε πόλεων τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, δύο προϋποθέσεις ὑπάρχουν. ῎Η ἀναφέρονται σὲ παληότερη ἐποχή, ἢ οἱ Τοῦρκοι, γιὰ νὰ προσελκύσουν μὲ τὸ μέρος τους τοὺς ὑποτασσομένους ραγιάδες μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα προνόμια εἶχαν ἀναγνωρίση στοὺς διαφόρους διοικητὲς τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήσουν στὰ σήματά τους τὸ σύμβολο τοῦ χριστιανισμοῦ.

4. 'Ο ἐκδότης διορθώνει : Κόγκο. Θαρρῶ πὼς ἐδῶ γίνεται κάποια σύγχυση.

5. 'Ο Μενέλαος ἦταν βασιληὰς τῆς Σπάρτης, ὄχι ὅλης τῆς 'Ελλάδος.

Ἡ Τροία ἦταν κεφαλὴ ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποὺ τὴ λένε τώρα Turquia. Τὸ σύμβολό της εἶναι μιὰ σημαία κατὰ τὸ ἕνα ἥμισυ ἄσπρη μ' ἕναν κόκκινο σταυρὸ καὶ κατὰ τὸ ἄλλο κίτρινο μὲ ἕνα τετράγωνο (βλ. Πίνακα Χ, 38).

»Σὲ τούτη τὴν Turquio ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἐπαρχία ποὺ τὴ λένε Cunio (Ἰκόνιο). Σ' αὐτὴ βρίσκεται μιὰ ὁμώνυμη πόλη μὲ μεγάλη ἔκταση. Ὁ βασιληάς της ἔχει σημαία μὲ ἀργυροειδεῖς καὶ κόκκινες κυματιστὲς ὁριζόντιες γραμμὲς (βλ. πίνακα Χ, 39).

»Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ μιὰ ἄλλη ἐπαρχία ποὺ τὴ λένε Sauasto (Σεβάστεια), ἡ ἀρχαία Sauasco ποὺ πῆρε τ' ὄνομά της ἀπὸ μιὰ ὁμώνυμη πόλη ποὺ ἤτανε κεφάλι σ' ὅλες τὶς πόλεις. Τούτη ἡ πόλη Sauasco ἦταν ἡ ἀρχαία Samaria, μολονότι τώρα λέγεται Sauasca, κεφαλὴ τοῦ βασιλείου μὲ μιὰ ἄσπρη σημαία μὲ πέντε κόκκινους σταυροὺς (βλ. πίνακα Χ, 40.

»Σὲ τούτη τὴν Turquia εἶναι δυὸ πόλεις πρὸς τὸ μέρος τῆς μικρῆς Ἀρμενίας ποὺ ἡ μιὰ ὀνομάζεται Chontay (Κιουτάχεια ;) κι' ἡ ἄλλη Silia (Κιλικία). Τὶς ἄφισα καὶ μπῆκα στὴ μικρὴ Ἀρμενία ποὺ περιτριγυρίζεται ἀπὸ ψηλὰ ὁμώνυμα βουνὰ καὶ ποὺ ἀνάμεσά τους εἶναι ἐπίπεδο ἔδαφος ὅπου ὑπάρχουν 360 πόλεις καὶ χωριὰ καὶ κάστρα. Στὶς ἀκτὲς τῆς Μεσόγειας θάλασσας, στὸ μέρος ὅπου λήγει, πρέπει νὰ ξέρετε πὼς ἡ Ἀρμενία τούτη ὀνομάζονταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νησὶ τῆς Colcos (Ἰωλκός). Γιατὶ στὴν Ἀρμενία τούτη εἰσέρχεται ἕνας βραχίονας τῆς θάλασσας στὸν ὁποῖο εἶν' ἕνα νησάκι ποὺ τὸ λένε Porto Bonel [1] καὶ ποὺ ἤτανε τὸ ἱερὸ μὲ τὸ χρυσόμαλλο ἀρνὶ ποὺ τόσο πολὺ εἶχε γοητέψει τὸν Ἕλληνα Ἰάσωνα. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀρμενίας εἶναι τέσσερες μεγάλες πόλεις, δηλ. ἡ Laiso, Curcuo, Airso καὶ Suçia. Μετὰ τὴν Ἀρμενία τούτη εἶναι τὸ νησὶ τῆς Chipre (Κύπρου) καὶ σ' αὐτὴ τὴν Κύπρο εἶναι τέσσερες μεγάλες πόλεις Famagosta (Φαμαγόστα), Nycroxia (Νικωσία), Lamiss (Λεμεσσὸς) καὶ Bafa (Πάφος). Ὁ Βασιληὰς τῆς Κύπρου ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία χωρισμένη σὲ δυὸ μέρη, τὸ ἕνα κάπως ἀδύνατο ἀργυροειδὲς μὲ πέντε κόκκινους σταυροὺς καὶ τ' ἄλλο πορφυροῦν μὲ δυὸ χλωμὰ σχήματα fleurs de lys, γιατὶ εἶναι ἀπὸ τὸν (Βασιλικὸ ;) Οἶκο τῆς Γαλλίας [2].

»Ἄφησα τὴν Κύπρο (σ' ἕνα σημεῖο ποὺ τὸ λένε Santander καὶ ἔφθασα στὴν Alixandreta κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Antiocha, μιὰ πολὺ λαμπρὴ πόλη τῆς Συρίας. Οἱ Γάλλοι τὴν κατέλαβαν ὅταν κατέκτησαν τὴ Συρία. Τὴν ἀρχαία ἐποχὴ λεγότανε Repeleta (Πιερικὴ Σελεύκεια). Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὸ Solin, τὴν Tortosa (Ταρσὸ) καὶ τὴ Συριακὴ Tripul (Τρίπολι). Στὸ Solin μ' ἔφτασεν ὁ Don Remondo, Κόμης τῆς Τολόσας, πατέρας τοῦ Don Alfonso, Αὐτοκράτορα τῆς Ἱσπανίας [3]. Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὴν Eborut (Βεϊ-

---

1. Ὁ ἐκδότης σημειώνει : στὸν κόλπο τῆς Ἀλεξανδρέττας.
2. Ὁ ἐκδότης σημειώνει : Hugh de Lusignon, Βασιληὰς τῆς Κύπρου.
3. Ὁ ἐκδότης διορθώνει : Πατέρας τοῦ Ἀλφόνσου, Κόμητα τῆς Τολόσσας, ὄχι τοῦ Ἀλφόνσου VII (Αὐτοκράτορα) τῆς Καστίλλης.

ρούτη) κι' άπὸ κεῖ στὴν πόλη Acre ("Ακρη) ποὺ τὴν κατείχανε οἱ Ἱππότες τοῦ Ἅη Γιάννη. Πῆγα μετὰ στὴν Çesaria (Καισαρία) καὶ τὴν Escalona ('Ασκαλῶνα). Λένε πὼς τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὀνομαζόντανε Παλαιστίνη. Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὸ λιμάνι τῆς Jafa ὅπου εἶναι οἱ προσκυνητὲς γιὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ . . . Τὸ σύμβολο τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς εἶναι ἄσπρη σημαία μὲ κόκκινους σταυροὺς (βλ. Πίνακα XI, 43).

»Ἡ Συρία ὁροθετεῖ μὲ τὴ χώρα τοῦ Jafet καὶ τὸ Jafet αὐτὸ συνορεύει μὲ τὴν πλουσιώτατη πόλη Damasco, ποὺ προμηθεύεται πολὺ καλὰ ὅλα τὰ πράγματα. Κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ Δαμασκὸ χύνεται ὁ Εὐφράτης ποταμὸς ποὺ προτήτερα λεγότανε Lirak (Ἰράκ). Ὁ Βασιληὰς ἔχει κίτρινη σημαία μὲ ἄσπρο φεγγάρι (βλ. Πίνακα XI, 44).

»Μὲ τὴ Συρία συνορεύει ἡ Αἴγυπτος ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λεγότανε Exia . . . Ἄφησα τὸ Alcaira (Κάϊρο) καὶ πῆγα στὴν παραλία ποὺ εἶναι ἡ Alexandria, πολὺ λαμπρὴ καὶ πλούσια πόλη. Ὁ Βασιληάς της ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ κίτρινη σημαία μ' ἕναν μαῦρο τροχὸ στὴ μέση καὶ μέσα του ἕνα λευκόφαιο λιοντάρι (βλ. Πίνακα XI, 46) . . .

»Μετὰ ταῦτα ἄφησα τὴν Περσία μὲ τὴ συντροφιὰ μερικῶν ἐμπόρων ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸ Catavo. Περάσαμε τὸν ποταμὸ Cur, κοντὰ στὸ νησὶ Ausero κι' ἤρθαμε στὴν Αὐτοκρατορία Baldac, στὴν πόλη Mesopotamia. Ἀπὸ κεῖ ὁδοιπορήσαμε μεγάλη ἀπόσταση χωρὶς νὰ πᾶμε σὲ καμμιὰ πόλη, γιατὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι βρίσκονταν στὶς ἐξοχές. Μετὰ ἤρθαμε στὸν Εὐφράτη ποταμὸ καὶ περνώντας τον φθάσαμε σὲ μιὰ πόλη ποὺ τὴ λένε Lualaxa. Ἐδῶ στρέφεται ἕνας παραπόταμος πρὸς τὴ Δαμασκὸ καὶ τὴ χώρα Jafet καὶ χύνεται στὴ Μεσόγειο Θάλασσα. Πῆγα τότε κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Ayuso μέχρις ὅτου ἦρθα σὲ μιὰ πόλι ποὺ τὴ λένε Tripul (Τρίπολι) τῆς Suria (Συρίας) ποὺ βρίσκεται στὴν ἀκτὴ τῆς Μεσογείου. Ἐκεῖ ἐπέβηκα ἑνὸς πλοίου χριστιανικοῦ καὶ πῆγα στὴν Κύπρο. Ἀπὸ κεῖ στὰ νησιὰ τῆς Romania [1]

---

1. Κατὰ τὸν Γιάννη Κορδάτο π.π. σελ. 10 σημ. 1) : «Τὸ ὄνομα τῆς Ρωμανίας δόθηκε στὸ Κράτος ποὺ ἱδρύθηκε στὴ Βαλκανικὴ ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ 1204. Γενικὰ ὅμως μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στοὺς τελευταίους αἰῶνες λεγότανε καὶ Ρωμανία». Καὶ ὅμως τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπαντᾷ ἤδη στὸν Ἀμμιανὸ Μαρκελλῖνο (11,7) : «Imperium Romanorum», κάμνοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του περὶ τὸ 330 μ. Χ. Κατὰ τοὺς εἰδικοὺς (βλ. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια λ. Ρωμανία), τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐδήλου ἄλλοτε τὶς Δυτικὲς καὶ ἄλλοτε τὶς Ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Μιὰ κι' ἔκαμε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του ταὐτόχρονα μὲ τὴ μετάθεση τῆς ἕδρας στὴν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία εἶχε προσλάβει καὶ τὸ ὄνομα Roma Nova (τὸ πρᾶγμα διατηρεῖται ἀκόμα στὸν τίτλο τοῦ Ἕλληνα Πατριάρχη μέχρι σήμερα) δὲν ἀποκλείεται νὰ παρήχθη τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς λέξεις Ρώμα Νέα. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ἀπὸ τὸ 476, ὁπότε κατελύθη ὁριστικὰ τὸ Δυτικὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος, τὸ ὄνομα αὐτὸ ἄρχισε νὰ σημαίνη ἀποκλειστικὰ τὸ Βυζαντινὸ Κράτος. Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῶν Λατινικῶν κρα-

καὶ Ancandia [1]. Ἀπὸ κεῖ στὴν Creta [2], Negrodont (Εὔβοια) κι' ἕνα 'Ελληνικὸ Βασίλειο [3] ποὺ τὸ λένε Salonico καὶ ποὺ βρίσκεται στὴ Μακεδονία, ὅπου βασίλεψεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. 'Ο Βασιληὰς τῆς Salonica (Σαλονίκης) ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἕναν κίτρινο σταυρὸ καὶ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVII, 81).

»Ἀπὸ κεῖ πῆγα σὲ μιὰ πόλη ποὺ βρίσκεται στὴν παραλία τοῦ κόλπου μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μεγάλης Θάλασσας καὶ ποὺ τὴ λένε Callipoli (Καλλίπολη). Ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ Γάλλοι [4] ὅταν κατέκτησαν τὴ Συρία. Ἀπὸ κεῖ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς παραλίας σὲ μιὰ πόλη ποὺ τὴ λένε Recrea ('Ηράκλεια) κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Konstantinopla, πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, μιὰ πλούσια πόλη ὅπου στέφουνε τοὺς Βασιληάδες. Ἐδῶ εἶναι ἕνας Ναὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ τὸν λένε Santa Sofia, πολὺ πλατύς, ψηλὸς κι' ὡραῖος. Μπροστά του ἕνας πέτρινος στύλος ποὺ δὲν τὸν ἔχει ἀναβεῖ κανείς. Στὴν κορυφὴ τοῦ στύλου αὐτοῦ ἔχει τοποθετηθεῖ ἕνας ἱππότης μὲ τὸ μετάλλινο ἄλογό του. Εἶναι πολὺ μεγάλο κι' ἔχει στὸ κεφάλι του ἕνα ἐπισκοπικὸ καπέλλο. Εἶναι πρὸς τιμὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου [5]. Τὸ δεξί του χέρι ἐκτείνεται πρὸς τὴν Turquia, στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ κόλπου, ποὺ προτήτερα λεγότανε Μικρὰ Ἀσία [6]. 'Ο Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ τετράγωνη σημαία, τὸ 1 καὶ τὸ 4 ἀργυροειδῆ μ' ἕναν ἐρυθρὸ σταυρό, τὸ 2 καὶ 3 ἐρυθρὸ μ' ἕναν σταυρὸ ἀνάμεσα σὲ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVII, 82) [7].

τιδίων στὴ Βαλκανική, ἤρχισε νὰ λαβαίνη εὐρύτερη διάδοση, ἔγινε δὲ ταὐτόσημο μὲ τὸ Ἰλλυρικὸ καὶ Ἑλλάδα. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο κι' οἱ Τοῦρκοι, ὅταν κατέλυσαν τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ἔδωσαν τὸ ὄνομα Roum - illi=Χώρα τῶν 'Ελλήνων. Κατὰ καιροὺς καὶ περιστάσεις τὸ ὄνομα Ρωμανία χρησιμοποιόντανε μὲ εὐρύτερη σημασία (καλύπτωντας ὁλόκληρη τὴ Χερσόνησο τοῦ Αἵμου) καὶ ἄλλοτε στενότερη (καλύπτοντας πότε τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ πότε τὸν Μωρηά). Στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ ὄνομα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία τοῦ Μωρηὰ ἢ τῆς 'Ελλάδας.

1. 'Εδῶ ὁ συγγραφέας ὁμιλεῖ περὶ Χάνδακος (Κρήτης) σὰν νὰ πρόκειται περὶ καμμιᾶς ξεχωριστῆς χώρας.

2. Αὐτὸ μᾶς δίδει νὰ ἐννοήσουμε πὼς ὁ συγγραφέας γνώριζε καὶ τὸν πραγματικὸ τύπο τοῦ ὀνόματος τοῦ νησιοῦ.

3. Στὸ κείμενο : Kingdom of Greeks=Βασίλειο 'Ελλήνων.

4. Ἀπὸ δῶ ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Sir Heury Blount νόμισε πὼς παρήχθη τὸ ὄνομα Gallipoli.

5 Πρόκειται βέβαια, περὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ποὺ εἶχε μεταφέρει τὴν ἕδρα τῆς Ρωμαΐκῆς Αὐτοκρατορίας στὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴν ἀρχὴ σκεφτόντανε νὰ τὴν μεταφέρῃ στὴ γενέτειρά του Ναϊσσὸ (Νύσσα), τὴ Σαρδικὴ (Σόφια), ἢ τὴ Σαλονίκη (βλ. Jack Lindsay, Byzantium in Europe, Londoa 1952 σελ. 19).

6. 'Ο ἐκδότης διορθώνει : Μιὰ κολώνα. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε πέσει κατὰ τὸ 1207. Στὴ θέση του βάλανε κατόπι τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοδόση ποὺ ἤτανε καμωμένο ἀπὸ ἄργυρο. Τὸ ἐπισκοπικὸ καπέλλο ἦταν ἴσως mimbus ἢ κορώνα.

7 Πιστεύεται γενικὰ πὼς τὸ σύμβολο τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων ἦταν ὁ

»"Αφισα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μπῆκα στὸ Mare Mayor (Εὔξεινο), προχωρῶντας κατὰ μῆκος τῆς παραλίας πρὸς τὸ ἀριστερὸ χέρι μέχρις ὅτου ἦρθα σ' ἕνα βασίλειο ποὺ τὸ λένε Lodomago [1]. Εἶναι πολὺ πλούσια χώρα. Ὁ Βασιληὰς ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἕναν κίτρινο σταυρὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVIII, 81.

»'Αφίνοντας τὸ Lodomago ἦρθα στὴ Mesenbez (Μεσήμβρια) κι' ἀπὸ κεῖ στὴ Barna. 'Εδῶ εἶναι ἡ ἀληθινὴ 'Ελλάδα [2]. Καὶ ἡ Αὐτοκρατορία τῶν 'Ελλήνων στὴν 'Ελλάδα σχηματίζεται ἀπὸ πολλὲς ἐπαρχίες. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι Archadia ('Αρκαδία), Achia ('Αχαΐα), Boecia (Βοιωτία), Macedonia (Μακεδονία), Cahonia (Χαωνία), Letedomonia (Λακεδαιμονία), Cesalonica (Θεσσαλονίκη), Parus ("Ηπειρος), ἄλλη Macedonia (Μακεδονία) πρὸς τὸ μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως [3], ἡ χώρα Sufragia (;) καὶ ἡ αὐτὴ Micali(;). Κοντὰ σ' ὅλες αὐτὲς τὶς χῶρες εἶν' ἕνας ποταμὸς ποὺ τὸν λένε Pirus (Δρίνος) καὶ ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὰ βουνὰ Cerua [4].

»'Ανεχώρησα ἀπὸ τὸ Βασίλειο τῆς Menseber [5] (Μεσημβρίας) καὶ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τῆς Mare Mayor (Εὐξείνου) σὲ μιὰ μεγάλη πόλη ποὺ τὴ λένε Vesina (Βιδίνι ;). 'Εδῶ συναντῶνται ἐννέα ποταμοὶ καὶ χύνονταν στὸν Εὔξεινο. Ὁ πρῶτος λέγεται Turbo, ὁ δεύτερος Danubio, ὁ τρίτος Dacia, ὁ τέταρτος Drinago, ὁ πέμπτος Pinga, ὁ ἕκτος Raba, ὁ ἕβδομος Rabesa, ὁ ὄγδοος Ur καὶ ὁ ἔνατος Vecine. Οἱ ἐννέα αὐτοὶ ποταμοὶ κάμνουν μεγάλο θόρυβο μπροστὰ στὴν πόλη Vecina (Βιδίνι ;) ποὺ εἶναι πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου. "Εχει λευκὴ σημαία μὲ τέσσερα ἐρυθρὰ τετράγωνα (βλ. Πίνακα XVII, 83).

». . . Μετὰ (τὴ Γεωργία) πῆγα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς καί, ἀφοῦ πέρασα ἀπὸ τὴ Faxa καὶ Conisa, ἦρθα στὴν πόλη Trapezonda (Τραπεζοῦντα), ὅπου παρέμεινα κάμποσο καιρό. Τούτη ἡ Αὐτοκρατορία συνορεύει μὲ τὴν

δικέφαλος ἀητός. Παρακάτω θὰ ἰδοῦμε τὸν δικέφαλο ἀητὸ νὰ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντας.

1 Δύσκολο νὰ μαντεύση κανεὶς ποιὸς λαὸς ἢ μᾶλλον ποιὰ διοίκηση κρύφτεται πίσω ἀπὸ τὸ παραμορφωμένο αὐτὸ ὄνομα. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς εἶχε τὸ ἴδιο σύμβολο μὲ τὸ 'Ελληνικὸ Βασίλειο τῆς Σαλονίκης.

2. Στὸ κείμενο : Here is rhe true Greece. Νά, λοιπὸν πιὰ σημασία εἶχεν ἡ 'Ελλάδα τοῦ Εὐαγρίου. Μιὰ κι' ὁ διαβόητος Φαλλμεράϋερ χρησιμοποίησε τὸν Εὐάγριο γιὰ τὴν σπουδαία βάση του, ἕπεται ὅτι ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημά του καταπίπτει αὐτομάτως. Τὴν εὐπρόσδεκτη τούτη μαρτυρία τοῦ 'Ισπανοῦ Μοναχοῦ θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρίση κανεὶς γιὰ τὸν ἐλλείποντα κρῖκο.

3 'Εδῶ ἀσφαλῶς ὑπονοεῖται τὸ μεσαιωνικὸ Θέμα τῆς Μακεδονίας, ποὺ εἶχε γιὰ πρωτεύουσά του τὴν 'Αδριανούπολη.

4. Τὰ βουνὰ αὐτὰ χωρίζουν τὴν 'Αλβανία ἀπὸ τὴν 'Ερζεγοβίνα.

5. Τὸ ὄνομα αὐτὸ γράφηκε προτήτερα, ἴσως κατὰ λάθος τυπογραφικό, Mesenbez.

Τουρκία. Ὁ λαός της ὅμως εἶναι Ἕλληνες Χριστιανοί. Ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Τραπεζοῦντας ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μὲ χρυσὸ δικέφαλο ἀητὸ (βλ. Πίνακα XVIII, 85).

»Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ πῆγα στὴν Quinisonda (Κερασοῦντα), ἔφθασα στὸ Βασίλειο τῆς Semiso (Σαμψούντας), μιὰ ἐκτεταμένη καὶ πολυάνθρωπη περιφέρεια ποὺ συνορεύει μὲ τὴν Τουρκία καὶ τὸν Εὔξεινο. Ὁ Βασιλειὰς ἔχει γιὰ σύμβολό του ἄσπρη σημαία μ' ἕνα σῆμα σὰν αὐτὸ (βλ. Πίνακα XVIII, 86). Ὁ λαὸς εἶναι Ἕλληνες Χριστιανοί.

»Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴ Semiso (Σαμψοῦντα) καί, πηγαίνοντας ἀκόμα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἦρθα σ' ἕνα Βασίλειο ποὺ τὸ λένε Castelle (Σινώπη) ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ Ἕλληνες Χριστιανούς. Οἱ τελευταῖοι βρίσκονται σ' ἐμπόλεμο κατάσταση μὲ τοὺς Turcos (Τούρκους). Τὸ Βασίλειο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ καὶ πολυάνθρωπο. Τὸ σύμβολό του του εἶναι κόκκινη σημαία μ' ἕνα χρυσὸ σταυρὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τέσσερες κρικέλες.

»Ἀπὸ τὴν Castelle (Σινώπη) πῆγα στὴ Samasco (Ἄμαστρι). Ἀπὸ κεῖ στὴν Punta Rancha καὶ Capri, φθάνοντας σ' ἕνα Βασίλειο ποὺ τὸ λένε Palolimen [52] καὶ ποὺ συνορεύει μὲ τὴν ἐπαρχία τῆς Τροίας καὶ τοῦ Εὐξείνου. Οἱ κάτοικοί του εἶναι Ἕλληνες Χριστιανοί.

»Ἄφισα τὸ Palolimen καὶ πῆγα μέσω τῆς Diaschilo στὴ Feradelfia (Φιλαδέλφεια) καὶ βρῆκα μιὰ πλούσια καὶ καλῶς ἐφοδιασμένη πόλη. Ὅλες αὐτὲς οἱ πόλεις εἶναι στὴν Τουρκία ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λεγότανε Μικρὰ Ἀσία. Ὁ Βασιληὰς ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία ποὺ χωρίζεται ἀπὸ γραμμὲς φαιόχροες, ἀργυροειδεῖς καὶ γαλάζιες, μ' ἕναν κόκκινο σταυρὸ σ' ἕναν ἀρχυροειδῆ χῶρο (βλ. Πίνακα XVIII, 87).

»Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ Βασίλειο τῆς Feradelfia (Φιλαδέλφειας) καὶ πῆγα σ' ἕνα ἄλλο ποὺ τὸ λένε Atologo (;) ποὺ ἔχει μεγάλες ἐκτάσεις κοντὰ στὴ θάλασσα. Ὁ Βασιληὰς ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἕναν μαῦρο τροχὸ στὴ μέση (βλ. Πίνακα XIX, 88) . . .

* * *

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ συγγραφέας, διασχίζοντας τὴν Τουρκία, ἀνέβηκε στὴ Ρωσσία κι' ἀπὸ κεῖ, μέσω Σουηδίας καὶ Φλάνδρας, ἔφθασε στὴ γενέτειρά του. Τὰ πορίσματά του, τόσο χρήσιμα γιὰ τὴ διευκρίνηση σκοτεινῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας, παραδίδονται σήμερα μὲ χαρὰ στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη γιὰ τὰ περαιτέρω.

ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΛΕΠΟΧΩΡΙΩ ΕΒΡΟΥ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ *

Ἀλεποχώριον

Τὸ χωρίον Ἀλεποχώριον, ἐξελληνισμὸς τῆς τουρκικῆς ὀνομασίας αὐτοῦ *Τελκίκιοϊ*, κεῖται ἐπὶ τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς μεθορίου, ἀπέχον περὶ τὰ ὀκτακόσια μέτρα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι καθαρῶς ἑλληνικός, ἄνευ οὐδεμιᾶς φυλετικῆς ἀναμίξεως. Ἐλάχισται ποσφυγικαὶ οἰκογένειαι ἐξ ἀνατολικῆς Θρᾴκης ἐγκατεστάθησαν ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἀνταλλαγήν. Σήμερον ὁ πληθυσμὸς ἔχει κατὰ πολὺ ἐλαττωθῆ.

Προγενεστέρως ὅμως καὶ δὴ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὅτε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ Ὀρτάκιον, ἦτο ἀκμαιότατος, τὸ δὲ χωρίον ἦτο ἐκ τῶν εὐφορωτέρων τῆς περιοχῆς. Ἄξιον σημειώσεως τυγχάνει ὅτι, παρὰ τὴν γειτνίασιν μὲ τὴν Βουλγαρίαν, οὐδὲ μία οἰκογένεια βουλγαρικὴ κατῴκησε ἐν αὐτῷ.

Ἡ ἐκ τοῦ Ὀρτακίου ἐξάρτησις τοῦ χωρίου καταφαίνεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς ἀμφιέσεως τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὡρισμένων ἐθίμων, ᾀσμάτων καὶ θρησκευτικῶν ὕμνων, ὄντων κοινῶν εἰς Ὀρτάκιον καὶ Ἀλεποχώριον. Οὕτω, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ὀρτακίου, ἐκσλαβισθέντος διὰ στόματος βουλγαρικῆς μαχαίρας, οὐ μόνον δὲν ἀπώλοντο, ἀλλὰ καὶ διετηρήθησαν μέχρι σήμερον εἰς τὴν μνήμην τῶν παλαιοτέρων, οἵτινες δακρύβρεκτοι ἐνθυμοῦνται τὰς ἡμέρας τῆς εὐημερίας τοῦ ἑλληνικωτάτου Ὀρτακίου.

Τὸ ὅτι κατὰ τὰ παλαιότερα ἔτη ἤκμαζεν ὁ πληθυσμὸς τοῦ Ἀλεποχωρίου ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς λαμπρότητος τοῦ μέχρι σήμερον σῳζομένου Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν πρεσβυτέρων κατοίκων τοῦ χωρίου ὁ Ἱ. Ναὸς περιεστοιχίζετο ἀπὸ λαμπρὰ οἰκήματα, καταστραφέντα καὶ μὴ ὑπάρχοντα σήμερον, τὸ δὲ χωρίον μετετωπίσθη πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ ὁ Ναὸς ἔμεινεν ἀπομεμονωμένος.

Περιγραφὴ τοῦ Ναοῦ.

Α' Ἐξωτερικῶς: Ὁ Ναὸς εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ λόφου, κειμένου πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ χωρίου. Πρὸς τὴν ἀπὸ νότου εἴσοδον τοῦ ναοῦ καὶ εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ εἶναι ἐπὶ γῆς ἐμπηγμένοι ἀπέναντι ἀλλήλων

---

* Κατόπιν ἐνεργειῶν μας ὁ ἐν λόγῳ ναὸς ἐκρίθη παρὰ τῆς Δ)σεως Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ὡς ἱστορικὸν διατηρητέον μνημεῖον.

δύο εὐμεγέθεις λίθοι, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῶν ὁποίων ὑπάρχει γεγλυμμένος ἐντὸς κύκλου ὁ Βυζαντινὸς σταυρός.

Ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον παρουσιάζει. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ λευκῶν πλακῶν, ὡς καὶ αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου, ἐξορυσσομένων ἀπὸ πλησίον κείμενον λατομεῖον. Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ εἶναι περίπου 8×18. Στερεῖται ἐντελῶς παραθύρων, ἢ φωταγωγῶν. Ἡ βορεία πλευρὰ εἶναι σχεδὸν ἐκτισμένη ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Δὲν ἔχει κωδωνοστάσιον. Ὑπάρχουν δύο θύραι, μία ἀπὸ δυσμῶν, διὰ τὴν εἴσοδον τῶν γυναικῶν καὶ μία ἀπὸ νότου, διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀνδρῶν. Ὑπὲρ τὴν ἀπὸ δυσμὰς θύραν καὶ κατὰ πλάτος αὐτῆς ὑπάρχει λίθος γεγλυμένος κοῖλος καὶ κατὰ σχῆμα τοξοειδής. Ἐντὸς τοῦ κοιλώματος ὑπῆρχε τοιχογραφία τις, ὡς εἰκάζομεν ἀπὸ σῳζόμενα ἴχνη χρώματος. Ὑπὲρ δὲ τὴν τοιχογραφίαν ταύτην καὶ ἐντὸς τῶν δύο λίθων ὑπάρχει ἐκτύπως γεγλυμένη ἐπιγραφὴ συντετμημένη *. Ἀπόπειρα ἑρμηνείας τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θὰ εἶχεν οὕτως : *Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Κοίμησις Θεοτόκου Κυρίας Μητρὸς Θεοῦ Σωτῆρος.*

Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ δὲν ἀναφέρεται εἰς ὁλόκληρον τὸν ναόν, τιμώμενον ἄλλωστε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἐν τῷ κοιλώματι τοιχογραφίαν, ἥτις θὰ παρίστα τὴν εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Τὰ γράμματα εἶναι τῆς περιόδου τῆς παρακμῆς.

Β' Ἐσωτερικῶς : Ὁ ναὸς ἐσωτερικῶς εἶναι κεχωρισμένος εἰς δύο τμήματα, χωριζόμενα διὰ τοίχου. Τὸ πρῶτον τῷ εἰσερχομένῳ ἀπὸ δυσμὰς τμῆμα ἐχρησίμευεν ὡς γυναικωνῖτις. Ὑπεράνω τῆς θύρας ἐσωτερικῶς σῴζονται ἴχνη τινὰ τοιχογραφιῶν. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ κατὰ πλάτος ὁ τοῖχος εἶναι διῃρημένος εἰς δύο ἐπίπεδα.

Εἰς τὸ πρῶτον ὑπάρχουν οἱ κάτωθι τοιχογραφίαι :

1) Τοιχογραφία παριστῶσα τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστήν, τείνοντα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἵνα λάβῃ παρ' αὐτοῦ ἓν μικρὸν ἀντικείμενον, ὁμοιάζον δοχείῳ. Τὰ δηλωτικὰ τῆς παραστάσεως γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

2) Παρὰ ταύτην ἑτέρα τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη : *Ἡ ἀποτομὴ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου.* Ἐν αὐτῇ ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρίσταται γυμνὸς μέχρις ὀσφύος, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ δήμιος ὑψοῖ γυμνὸν τὸ ξίφος, ἵνα ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀποστόλου. Παρὰ τὸν ἀπόστολον ἵστανται δύο Ρωμαῖοι ἄρχοντες εἰς στάσιν μεταξύ των συζητήσεως. Ἐκ τούτων ὁ εἷς, ὁ ἐγγὺς τοῦ ἀποστόλου, ἀνέχει διὰ τῆς χειρὸς ἀκόντιον. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις ἐγκαρτερήσεως, ἡ διατυπουμένη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀγρίαν μορφὴν τῶν δύο ρωμαίων ἀρχόντων.

* Ἐπειδὴ τόσον τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅσον καὶ τῶν τοιχογραφιῶν δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποδοθῶσι διὰ τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, διὰ τοῦτο ἀναγράφομεν ταῦτα, ὡς ἑρμηνεύονται.

3) Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πρώτου ἐπιπέδου τελειώνουν μὲ μίαν κακότεχνον ἀναπαράστασιν ἀγροτικῆς σκηνῆς, στερουμένης θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Ἐν αὐτῇ γεωργός τις, φέρων μηλωτὴν μέλανος χρώματος, ὁδηγεῖ ζεῦγος βοῶν εἰς τὴν ἀροτρίωσιν. Ἀπέναντι αὐτοῦ εἰκονίζεται γυνή τις, φέρουσα ἐπὶ τῶν ὤμων της μικρὸν πεδίον, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φαγητὸν καὶ ἄρτον. Τὸ τοπεῖον στερεῖται βάθους καὶ προοπτικῆς. Πιθανὸν ἡ τοιχογραφία νὰ εἶναι μεταγενεστέρα. Τὰ γράμματα αὐτῆς εἶναι ἐσβεσμένα. Τὰ δὲ ἐλάχιστα σωζόμενα ἔχουν γραφῇ μὲ μικρογράμματον γραφήν, μὴ βυζαντινήν.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς τοιχογραφίαι :

1) Τοιχογραφία τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, καθαρῶς βυζαντινῆς τέχνης, ἀνέχοντος διὰ τῆς δεξιᾶς ὑψωμένης σπάθην, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλιτάριον, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκομεν : *Βροτοὶ βλέποντες τὸ ξίφος τεταμένον . . .*

Αἱ ὑπόλοιποι λέξεις λόγῳ φθορᾶς εἶναι λίαν δυσανάγνωστοι.

2) Ἐν συνεχείᾳ ὑπάρχει ἑτέρα τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη : *Ὁ ἄρχων Γαβριήλ.*

3) Παρὰ τὸν Γαβριὴλ ἑτέρα τοιχογραφία, φέρουσα τὰ γράμματα Ὁ *Ἅγιος Θεοδόσιος ὁ Κοινοβιάρχης.* Ὁ ἅγιος Θεοδόσιος παρίσταται διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλιτάριον. ἐν ᾧ διακρίνονται ἀμυδρῶς ὀλίγα γράμματα, τῶν ἄλλων ὄντων ἐφθαρμένων.

4) Ἑτέρα τοιχογραφία παρὰ τὸν ἅγιον Θεοδόσιον ἐπιγράφεται : *Ἁγία Μαρίνα.* Αὕτη διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατεῖ τὸν διάβολον ὑπὸ μορφὴν φανταστικοῦ ζώου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὑψοῖ εἶδος μικροῦ πελέκεως, ἑτοιμαμαζομένη νὰ τὸ καταφέρῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του.

Ἡ πρὸς τὴν περιγραφεῖσαν συνεχομένη βορεία πλευρὰ τοῦ γυναικωνίτου διαιρεῖται ἐπίσης εἰς δύο ἐπίπεδα. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πρώτου ἐπιπέδου εἶναι τελείως κατεστραμμέναι, ὁ δὲ τοῖχος εἶναι ἠλειμμένος μὲ πηλὸν ἠχυρωμένον, ὅπως συνηθίζουν οἱ χωρικοὶ νὰ κάμνουν εἰς τὰς οἰκίας των.

Τὸ δεύτερον ἐπίπεδον περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς τοιχογραφίας. Ἡ τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : *Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος.* Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος εἰκονίζεται διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κρατῶν εἰλιτάριον, οὗ τὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς ἐσβεσμένα :

2) Παρὰ τὸν ἅγιον Ἀντώνιον εἰκονίζεται ὁ *Ἅγιος Σάβας* διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλιτάριον, οὗ τὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένα.

3) Ἀκολουθεῖ ἑτέρα τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος.* Ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰλιτάριον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

4) Ἡ Ἁγία Βαρβάρα.

5) Ἡ Ἁγία Εκατερίνα.

6) Παρὰ ταύτην ὑπάρχει ἑτέρα τοιχογραφία, ἧς ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπι-

γραφῆς εἶναι δυσχερής. Ὁ Ἅγιος οὗτος εἰκονίζεται ἀνέχων διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀκόντιον, φέρει δὲ στολὴν ρωμαίου πολεμιστοῦ. Ἡ τελευταία τοιχογραφία τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιπέδου εἶναι τελείως κατεστραμμένη, σῴζεται δ' ἐλάχιστον μέρος αὐτῆς.

Ἡ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ παρὰ τὴν θύραν πλευρὰ τοῦ γυναικωνίτου διαιρεῖται ἐπίσης εἰς δύο ἐπίπεδα. Τὸ πρῶτον εἶναι τελείως κατεστραμμένον, ὁ δὲ τοῖχος εἶναι ἐκτισμένος διὰ πηλοῦ ἠχυρωμένου κατὰ τὸν τρόπον τῶν χωρικῶν.

Τὸ δεύτερον μέρος εἶναι ἱστορημένον διὰ τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι κατὰ σειρὰν αἱ ἑξῆς :

1) *Ἡ κιμώμενη Παναγία κυρία ἡμῶν.* Ἐν αὐτῇ παρίσταται ἡ Παναγία κοιμωμένη μετὰ τοῦ μικροῦ Ἰησοῦ. Ἀμφότεροι εἶναι σκεπασμένοι δι' ἐρυθροῦ τινος σκεπάσματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέχουν μόνον αἱ κεφαλαί των. Κατὰ τὸ μέρος τῶν ποδῶν ἵσταται δαίμων κρατῶν εἰς χεῖρας μακρὰν σάλπιγγα, κατὰ τὸ μέρος δὲ τῆς κεφαλῆς ἕτερος δαίμων κρατῶν μυστηριῶδές τι ἀντικείμενον.

Ἐπειδὴ ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος παράδοσις οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὅτι ὁ δαίμων ἐπείραξε τὴν Παναγίαν, διὰ τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ παράστασις αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα τῶν λοιπῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ, κακότεχνος καὶ χονδροειδής, ποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πρὸς διακωμῴδησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἢ πρὸς ἱκανοποίησιν ἀποκρύφων παραδόσεων σλαβικῆς πίστεως.

2) *Η πῶρνη.* Ἐν ταύτῃ παρίσταται γυνή τις γυμνή, συρομένη ὑπὸ δύο δαιμόνων, ἑκατέρωθεν αὐτῆς εὑρισκομένων.

3) *Ὁ κλεπτής.* Οὗτος εἰκονίζεται ἐλαυνόμενος ὑπὸ δαίμονος.

4) *Ὁ φιλᾶργῆρος καὶ ἀνέλεημον.* Οὗτος παρίσταται ἀγόμενος ὑπὸ δαίμονος.

5) Παράστασίς τις τελείως κατεστραμμένη.

Ἅπασαι αἱ περιγραφεῖσαι παραστάσεις εἶναι πολὺ μεταγενέστεραι τῶν ἄλλων. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύεται :

α) Ἐκ τῶν γραμμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ μεταγενέστερα.

β) Ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ βάθους, τὸ ὁποῖον εἶναι κίτρινον, ἐνῷ τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν εἶναι μέλαν.

γ) Ἐκ τοῦ σχεδίου καὶ τῶν γραμμῶν τῶν ἐν λόγῳ τοιχογραφιῶν. Ἐνῶ αὗται εἰς τὰς λοιπὰς τοιχογραφίας εἶναι αὐστηρῶς βυζαντιναὶ μὲ ἁρμονίαν χρωμάτων καὶ εὐγένειαν γραμμῶν, αἱ τῶν ἐν λόγῳ παραστάσεων εἶναι κακότεχνα καὶ βάναυσα σχεδιάσματα δι' ἐρυθροφαίου ζωηροῦ χρώματος.

Πάντα ταῦτα καταδεικνύουσιν ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι μεταγενέστεραι, μὴ ἐξελθοῦσαι τοῦ χρωστῆρος, ὅστις ἀπεικόνισε τὰς ἄλλας. Ἐκ

τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν δύο τινά : ἢ ὅτι καταπεσόντος ποτὲ τοῦ τοίχου, ἀνεκτίσθη οὗτος καὶ ἱστορήθη ὑπὸ ἄλλου ζωγράφου, ἢ ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι παλίμψηστοι, χρωσθεῖσαι ἐπίτηδες ὑπὸ σλάβων, ἢ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν σλαβικῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων.

Ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ γυναικωνίτου ὑπάρχουν ἐπίσης δύο ἐπίπεδα τοιχογραφιῶν. Τὸ ἄνω ἐπίπεδον καταλαμβάνεται ἀπὸ μίαν τοιχογραφίαν, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοίχου ἐκτεινομένην καὶ ἐπιγραφομένην : *Ἡ ἑτοιμασία τοῦ Θρόνου.*

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ εἰκονίζονται :

1) Μορφὴ ἀποστόλου, κρατοῦντος ἀνοικτὸν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διακρίνονται λέξεις μὴ ἀναγιγνωσκόμεναι :

2) Ἀκολουθεῖ ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας κρατῶν εὐαγγέλιον ἐν ᾧ αἱ λέξεις:

Ἦλθεν . . . . . .
οΚυριος . . . . . .

3) Εἶτα ὁ Ἀπόστολος Σίμων, κρατῶν εὐαγγέλιον ἐν ᾧ διεκρίνομεν

ορα τὰ . . . . . .
ἀγα πη . . . . .
. . . .
. . . .

4) Παρὰ τοῦτον ὁ ἀπόστολος Λουκᾶς, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διεκρίνομεν λέξεις : δυσανάγνωστοι.

5) Ἀκολουθεῖ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διεκρίνομεν δυσαναγνώστους λέξεις.

6) Μετὰ τοῦτον ὁ ἀπόστολος Πέτρος

Ἀκολουθεῖ ἄγγελος, εἶτα ἡ Παναγία, εἰς τὸ κέντρον ὁ Ἰησοῦς ἐν νενεφέλῃ, εἶτα ὁ ἅγιος Ἰωάννης καὶ μετ' αὐτὸν πάλιν ἄγγελος.

7) Παρὰ τὸν ἄγγελον εἰκονίζεται ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος κρατῶν εὐαγγέλιον τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα δὲν διακρίνονται.

8) Ἀκολουθεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος, κρατῶν εὐαγγέλιον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα δὲν διακρίνονται.

9) Παρ' αὐτὸν ὁ Ἀκύλας κρατῶν εὐάγγέλιον, ἐφ' οὗ διακρίνεται μόνον ἡ λέξις . . . . . *προσεύχεται* . . .

10) Ἀκολουθεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Εἰς τὸ εἰς χεῖρας του εὐαγγέλιον ἀναγιγνώσκομεν : *Ἀγαπᾶτε ἡμῶν τοὺς . . . τοῦ . . . Κυρίου.*

11) Τελευταῖος ὑπάρχει ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκομεν : *ἀδελφὴ τοῦ Χριστοῦ* . . .

Τὸ δεύτερον ἐπίπεδον τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου. Οὕτως ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ὑπάρχει :

1) Χορὸς Ἱεραρχῶν κάτωθι δ' αὐτοῦ χορὸς Ὁσίων. Τόσον ὁ χορὸς τῶν Ἱεραρχῶν ὅσον καὶ τῶν Ὁσίων εἰκονίζει τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐντὸς νεφέλης.

2) Χορὸς Προφητῶν κάτωθι δ' αὐτοῦ χορὸς Μαρτύρων. Ἀμφότεροι οἱ χοροὶ εἰκονίζονται ἐντὸς νεφέλης.

3) Ὁ χορὸς Ἀποστόλων, ὁμοίως ἐντὸς νεφέλης, κάτωθι δ' αὐτοῦ *Ἄγγελος Κυρίου τυλίσσων τὸν οὐρανὸν ὡς χαρτίον*. Ἀπόκρυφος παράστασις.

4) Εἶτα εἰκονίζονται δύο ἄγγελοι ἑκατέρωθεν τοῦ Θρόνου τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι κενός.

5) Μετὰ τὴν οὕτω ὁλοκληρουμένην ἑτοιμασίαν τοῦ Θρόνου, ἀκολουθεῖ παράστασις ἐπιγραφομένη :

Ὁ Προφήτης μόυσις (Μωϋσῆς). Ὁ προφήτης κρατεῖ εἰλιτάριον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

6) Ἐν τέλει ὑπάρχει περίεργός τις τοιχογραφία, εἰκονίζουσα δύο ἀγγέλους, φονεύοντας δι' ἀκοντίων ἀνθρώπους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐπιγραφή : *ἡ ἑβρέοι*.

7) Τέλος, πρὸς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ τοίχου ὑπάρχει ἀπόκρυφός τις τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη : *ἄγγελος Κ[υρίου] σαλπίζον κύματω τὴν θάλασσα*. Ὁ ἄγγελος κρατεῖ μακρὰν σάλπιγγα, ἐκ δὲ τῆς θαλάσης ἐξέρχονται κήτη φανταστικά, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχουν κεφαλὴν ἀνθρωπίνην.

Αἱ δύο τελευταῖαι τοιχογραφίαι δὲν φαίνεται νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἱστορήσαντος τὸν Ἱ. Ναόν, ὡς καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν κακότεχνον ἀπεικόνισιν καὶ ἀπὸ τὴν μικρογράμματον γραφὴν καὶ ἀπὸ τὸ ἀπόκρυφον περιεχόμενον.

Οὕτω κλείει ὁ κύκλος τῶν εἰς τὸν γυναικωνῖτιν τοιχογραφιῶν. Μετὰ ταῦτα εἰσερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως ναόν. Ὑπὲρ τὴν κατὰ τὸν νότον θύραν ἱστορεῖται ἄγγελος, κρατῶν διὰ τῶν χειρῶν τὴν κάτωθι ἐπιγραφήν : Ἀνεγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ ἅπαντας τῶν εὐσεβεστάτων ἱερέον καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων τῆς αὐτῆς χόρας ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου κυρίου Μεθοδίου. Ἐν ἔτει αχκθ' Ὀκτωβρίου η'.

Ἀκολουθεῖ ἐν συνεχείᾳ λίαν ἀξιόλογος τοιχογραφία, κάτωθι τῆς ὁποίας διακρίνομεν τὰ γράμματα : *τω στερέομα τῶμ ἐπὶ σὶ πεπιθότων στερέοσον Κύριε τὴν ἐκκλησίαν σου (ἣν) εκτισο το τιμήο σου αἵματι.*

Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ὁ Νιπτῆρας, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ Ἰησοῦς νίπτων τοὺς πόδας ἑνὸς μαθητοῦ, περιστοιχιζόμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων.

Εἶτα ἕπεται ἡ Προδοσία. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν Ρωμαῖόν τινα ἀξιωματοῦχον, συνοδευόμενον ὑπὸ στρατιωτῶν, νὰ συλλαμβάνῃ τὸν Ἰησοῦν, πρὸς ὃν ὁ ἐξ ἀριστερῶν εὑρισκόμενος Ἰούδας ἀποδίδει τὸ φίλημα. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ ἔκφρασις τῆς λύπης καὶ τῆς ἐγκαρτερήσεως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς παραστάσεως ταύτης εἰκονίζεται ὁ Πέτρος, ὅστις, σπασάμενος μάχαιραν καὶ καταβαλὼν τὸν Μάλχον, ἀποκόπτει τὸ ὠτίον αὐτοῦ.

Ἀκολουθεῖ ἡ τοιχογραφία [ὁ Ἰησοῦς] ἀνακρινόμενος ὑπὸ Καϊάφα, μετὰ δὲ ταύτην ἡ Μαστίγωσις. Ἐν ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς παρίσταται γυμνὸς καὶ δεδεμένος, ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ δύο δήμιοι Ρωμαῖοι καταφέρουσιν ἐπὶ τοῦ σώματός του πλήγματα διὰ μαστίγων. Ζωηρὰν ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ ἔκφρασις τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου.

Ἕπεται παράστασις τοῦ Ἰησοῦ, φέροντος τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἀγομένου πρὸς τὸ σταυρωθῆναι, μετὰ δὲ ταύτην ἑτέρα, εἰκονίζουσα τὴν σταύρωσιν κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Ἀριστερᾷ τοῦ Σταυροῦ παρίσταται ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ὀδυρομένη, δύο δ' ἄλλαι γυναῖκες κρατοῦσι ταύτην. Ἡ ἔκφρασις τῆς μητρικῆς ὀδύνης ἐπετεύχθη ἀριστουργηματικῶς ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου διὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ στόματος τῆς ἀνυψώσεως τῆς κεφαλῆς, τῆς ἐν γένει στάσεως τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου, καταλειπομένης κατὰ μικρὸν εἰς τὰς περιποιήσεις τῶν δύο ἄλλων γυναικῶν, αἵτινες δὲν γνωρίζει τις ἂν συμπάσχωσι τῷ σταυρωθέντι ἢ τῇ ὀδυρομένῃ. Δεξιᾷ τοῦ Σταυροῦ εἰκονίζεται ὁ Ἰωάννης κλαίων, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἑκατόνταρχος, μὲ ὕφος σκεπτικὸν καὶ συντετριμμένον, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν στάσιν τῆς κεφαλῆς. Παρὰ τὴν Σταύρωσιν εἰκονίζεται ἡ Ἀποκαθήλωσις, κατεστραμμένη εἰς πολλὰ σημεῖα. Φαίνεται ὁ Νικόδημος μετὰ τεσσάρων γυναικῶν καὶ ἑνὸς μαθητοῦ περιποιούμενος τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Ἀκολουθεῖ ἡ Ἀνάστασις. Χαρακτηριστικὴ ἐν αὐτῇ εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ τρόμου τοῦ φυλάσσοντος τὸν τάφον στρατιώτου.

Τέλος τὸ πρῶτον ἐπίπεδον κλείει μὲ τοιχογραφίαν παριστῶσαν τὴν πρώτην ἀνάστασιν, καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἴς τινα τῶν μυροφόρων γυναικῶν. Προφανῶς ἡ τοιχογραφία αὕτη ὁλοκληροῖ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «Μή μου ἅπτου», ὡς φαίνεται ἐκ τῆς στάσεως τοῦ σώματος καὶ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς γυναικός, τεινούσης ἱκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κύριον.

Ἡ δευτέρα σειρὰ τῶν τοιχογραφιῶν εἰκονίζει μορφὰς ἁγίων εἰς μέγεθος μικρότερον τοῦ Φυσικοῦ. Πρώτη ἐξ ἀριστερῶν εἶναι ἡ τοιχογραφία ἡ ἐπιγραφομένη : *Ὁ ἄρχων Μιχαήλ.* Ὁ Ἄρχων Μιχαὴλ παρίσταται κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ξίφος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἱλιτάριον, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκομεν τὰς λέξεις : *Βροτὶ βλέποντες τὸ ξίφος τεταμένον.*

Αἱ ἀκολουθοῦσαι σειραὶ γραμμάτων εἶναι λίαν δυσανάγνωστοι. Χαρακτηριστικὸν ὅλων τῶν ἁγιογραφιῶν τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι ὅτι ἅπαντες οἱ εἰκονιζόμενοι ἅγιοι φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φωτοστέφανον ἀνάγλυφον ἐκ γύψου καὶ ἐχρωματισμένον διὰ κιτρίνου χρώματος.

Ἐν τῇ παρούσῃ τοιχογραφίᾳ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ βαθυτάτην προκαλεῖ ἐντύπωσιν ἡ καθαρῶς βυζαντινὴ μορφὴ αὐτοῦ. Τὸ πρόσωπον εἶναι ᾠοειδὲς καὶ μελαχροινόν, ὁ δὲ λαιμὸς λεπτὸς καὶ μακρύς. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἔχουσι γλυκυτάτην γλαυκὴν ἀνταύγειαν, ἡ δὲ γραμμὴ τῶν χειλέων προδίδει εἰς τὸ

πρόσωπον εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. Οἱ βόστρυχοι τῆς κεφαλῆς, καστανοῦ χρώματος, ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς κεφαλὴν κούρου τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἐν γένει ἡ ἀτένισις τῆς τοιχογραφίας ταύτης δὲν προκαλεῖ τὸ δέος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐπισκέπτου, ἀλλ' εἶδός τι ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν ὡραῖον ἔφηβον, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου τὸ ξίφος ἔχει ἔννοιαν μᾶλλον παιδιᾶς καὶ οὐχὶ τιμωρίας. Ἡ τοιχογραφία αὕτη τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εἶναι ἡ ἀξιολογωτέρα ὄχι μόνον τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ὁμοειδῶν. Διότι ἐν αὐτῇ διακρίνομεν προσπάθειαν, ἔστω καὶ μὴ συνειδητήν, ταυτίσεως ἀρχαίου ἐφήβου πρὸς τὸν ἀρχάγγελον τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως. Ὡς δὲ ὁ χάρος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λαϊκὴν φαντασίαν εἶναι ὡραῖός τις ἔφηβος, πόρρω ἀπέχων τῆς ἀποκρουστικῆς ἀπεστεωμένης παραστάσεως τῶν βορείων, οὕτω καὶ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μετέχει ζωϊκῆς ὡραιότητος, ἐξιδανικευομένης ἐν τῇ πίστει τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἀκολουθεῖ ἡ τῶν ἁγίων Κων)τίνου καὶ Ἑλένης, ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ἱσταμένων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀμφοτέρων ὑπάρχουν τὰ γράμματα : *Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος—Ἡ Ἁγία Ἑλένη*, παρὰ δὲ τὸν σταυρόν : *Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ*.

Μετὰ ταύτην ἀκολουθεῖ τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : *Ὁ Ἅγιος Μερκούριος*. Ὁ Ἅγιος Μερκούριος παρίσταται ἔχων τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρός.

Εἶτα ἀκολουθεῖ τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφήν : *ὁ ἅγιος Σέργιος*. Οὗτος εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον, φέρει δὲ πανοπλίαν Ρωμαίου πολεμιστοῦ, Νέος τὴν ἡλικίαν, ἔχει γλυκεῖαν ἔκφρασιν ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς τοῦ προσώπου. Ἀπὸ τῶν ὤμων του κρέμαται πορφυρᾶ χλαμύς.

Παρὰ ταύτην ἑτέρα τοιχογραφία ἐπιγράφεται : *Ὁ Ἅγιος Βάκχος*. Τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου τούτου ξενίζει. Ἐν αὐτῷ διαβλέπομεν χριστιανοποίησιν τῆς κατ' ἐξοχὴν παγανιστικῆς Θρᾳκικῆς Θεότητος τοῦ Βάκχου. Ἐπειδὴ δ' ἡ λατρεία τοῦ Βάκχου ἦτο βαθέως ἐρριζωμένη παρὰ τοῖς Θραξί, διὰ τοῦτο συνεταυτίσθη, πιθανῶς, πρὸς νεώτερον χριστιανικὸν ἅγιον.

Μετὰ τὸν ἅγιον Βάκχον ἀκολουθεῖ ὁ Ἅγιος Ἀγάπιος κατὰ μέτωπον, μετὰ τοῦτον ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας. Ἐπίσης κατὰ μέτωπον, μετὰ τοῦτον ὁ Ἅγιος Θεόπιστος ἐπίσης κατὰ μέτωπον. Ἐν συνεχείᾳ εἶναι ὁ Ἅγιος Μηνᾶς ὁ Αἰγύπτιος κατὰ μέτωπον. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἅγιος Θεόδωρος . . . καὶ ἐν συνεχείᾳ ἕτερος Ἅγιος Θεόδωρος. Ἀμφότεροι φέρουσι πανοπλίαν, κρατοῦν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς δόρυ.

Ἀκολουθεῖ ὁ *Ἅγιος Προκόπιος* κατὰ μέτωπον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ *Ἅγιος Γεώργιος*, οὐχὶ ὅμως ἔφιππος, οὐδὲ νέος, ὡς ἡ συνήθης ἀναπαράστασις.

Ἡ ἀπέναντι πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπίσης διῃρημένη εἰς δύο ἐπίπεδα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὸ πρὸς τὴν ὀροφήν, καὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ὑπάρχουν αἱ κάτωθι τοιχογραφίαι :

1) Ἡ Βαϊφόρος ἐν ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ἐπὶ ὄνου καθήμενος.

2) Ἡ Ἔγερσις τοῦ Λαζάρου.

3) Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ.

4) Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ.

5) Ἡ Ὑπαπαντή. Ἐν αὐτῇ ὁ γέρων Συμεὼν κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας του τὸν μικρὸν Ἰησοῦν. Τὰ γράμματα εἶναι κατεστραμμένα.

6) Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Τὰ γράμματα εἶναι κατεστραμμένα.

7) Τοιχογραφία ἐπιγραφομένη Ἡσαΐας. Ὁ προφήτης παρίσταται ἔχων ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸ μέρος τῆς δεξιᾶς χειρός, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἱλιτάριον, ἐφ᾽ οὗ αἱ λέξεις : *Ἡ παρθένος ἐν γαστρί.*

8) Τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου Κυρίας Χριστοῦ.

9) Ἑτέρα τοιχογραφία ἐπιγραφομένη τὰ *Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Κυρίας.*

10) Τέλος τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : *Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου Κυρίας Χριστοῦ.*

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς τοιχογραφίαι :

1) Ὁ Ἄρχων Ραφαήλ. Οὗτος παρίσταται ἐστραμμένος κατὰ τὸ μέρος τῆς δεξιᾶς χειρός, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἱλιτάριον, ἐφ᾽ οὗ ὑπάρχουσι γράμματα κατεστραμμένα.

2) Ὁ Ἅγιος Παχόμιος ὁ μέγας, κατὰ μέτωπον. Κρατεῖ εἱλιτάριον οὗ τὰ γράμματα ἐντελῶς δυσανάγνωστα.

3) Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωμίτις. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς (κρατεῖ εἱλιτάριον, ἐνῷ δυσδιάκριτοι λέξεις φαίνονται.

4) Ὁ Ἅγιος Ἀλέξιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Οὗτος παρίσταται κατὰ μέτωπον κρατῶν εἱλιτάριον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐν ᾧ δύνανται ν᾽ ἀναγνωσθῶσι μόνον ἐλάχιστοι λέξεις.

5) Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, οὗτος παρίσταται κατὰ μέτωπον, φέρων ἐνδυμασίαν βαρβαρικήν, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ξίφος.

6) Ὁ Ἅγιος Χριστόφωρος ὁ ἅγιος οὗτος παρίσταται ἔχων κεφαλὴν προβάτου, κρατῶν δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κορμὸν δένδρου. Πιθανὸν ἡ παράστασις τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου ὑπὸ μορφὴν προβάτου νὰ σημαίνῃ τὴν ἁμαρτίαν, ἔχουσαν σχέσιν τινὰ μὲ τὸν ἐπὶ γῆς βίον τοῦ ἁγίου.

7) Ὁ Ἅγιος Δαμιανὸς κατὰ μέτωπον.

8) Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἐπίσης κατὰ μέτωπον.

9) Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων, κατὰ μέτωπον.

10) Ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος κατὰ μέτωπον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου ἀναγιγνώσκομεν τὰ κάτωθι : *δέισης του δούλου τοῦ Θεοῦ Ζογραφίκας προσκυνητὴς τοῦ ἁγίου τάφου ἐκ χωρίου Ὀρτάκιου.*

11) Ὁ Ἅγιος Νικίτας κατὰ μέτωπον.

12) Ὁ Ἅγιος Τρίφων, κατὰ μέτωπον.

13) Ὁ Ἅγιος Νέστωρ, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην δεξιᾷ.

14) Ὁ Ἅγιος Δημήτριος, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην ἀριστερᾷ.

Ἅπασαι αἱ τοιχογραφίαι αὗται φέρουσι φωτοστέφανον ἐκ γύψου ἐχρωματισμένον διὰ χρώματος κιτρίνου.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἐπίσης τοιχογραφίαι εἰς τρία ἐπίπεδα. Εἰς τὸ πρῶτον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς :

1) Κυριακὴ τῆς Σαμαρίτιδος.

2) Ἐωθινὸν Β Ἐν αὐτῷ δύο μυροφόροι γυναῖκες, κρατοῦσαι εἰς χεῖρας μῦρα, συναντῶσιν ἄγγελον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰησοῦ ἱστάμενον.

3) Ἐωθινὸν Γ. Ἐλλείπει προφανῶς τὸ Ἑωθινὸν Α.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς τοιχογραφίαι :

1) Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ διάλογος.

2) Ὁ Ἅγιος Ἀχείλειος Λαρίσης ·

3) Ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος.

4) Ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος Ἀντιοχείας.

Εἰς τὸ τρίτον τέλος ἐπίπεδον, τὸ πρὸς τὸ δάπεδον, ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς:

1) Ὁ Ἅγιος Πέτρος Ἀλεξανδρείας, ἐστραμμένος κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁμοίως ἀνάγλυφον φωτοστέφανον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀναγινώσκονται μετὰ δυσκολίας λέξεις τινές :

2) Ἐντὸς τῆς κόγχης τῆς προσκομιδῆς εἶναι ἱστορημένη ἡ ἀποκαθήλωσις.

3) Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὰ δεξιᾷ, ἔχει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστοὺς καὶ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, φέρει φωτοστέφανον ἀνάγλυφον. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς προσκομιδῆς εἶναι ἀναγεγραμμένα ὀνόματα ἱερέων.

Οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ Ἱεροῦ καταπεσόντες ποτέ, ἔχουν ἀνοικοδομηθῆ διὰ χώματος ἠχυρωμένου καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεμίαν παράστασιν φέρουσιν.

γ' συμπεράσματα

Μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἱστορήσεως τοῦ Ἱ. Ναοῦ παρέχει ἡμῖν ἡ ὑπὲρ τὴν ἀνδρῴαν θύραν ἐπιγραφή, μεταγραφομένη καὶ διορθουμένη ἐνταῦθα :

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ Θεῖος οὗτος Ναὸς ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῦ Μεγάλου δι' ἐξόδων καὶ δαπάναις τῶν εὐλαβεστάτων Ἱερέων καὶ εὐγενεστάτων Ἀρχόντων τῆς αὐτῆς χώρας. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Πανιερωτάτου Κυρίου Μεθοδίου ἐν ἔτει ΑΨΚΘ' Ὀκτωβρίου Κ'.

Συμφώνως, λοιπόν, τῇ ἐπιγραφῇ ὁ Ἱ. Ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου Ἀλεποχωρίου ἐκτίσθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη τῇ 20ῃ Ὀκτωβρίου 1729, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μεθοδίου.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Ἀλεποχώριον κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λυτίτζης (Ὀρτακίου) καὶ οὐχὶ Διδυμοτείχου. Πράγματι, εἰς τὸν κατάλογον Μητροπολιτῶν Λυτίτσης ἀναφέρεται ὁ ὡς ἄνω Μεθόδιος, ἀρχιερατεύσας ἀπὸ τοῦ 1921 μέχρι τοῦ 1931, ἤτοι ἐπὶ δεκαετίαν.

Ἡ Μητρόπολις Λυτίτσης ἢ Λυουτίτζης ὑπήγετο τῇ Φιλιππουπόλει, συμφώνως πρὸς τὸ συνταγμάτιον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—959). Εἶναι κατὰ ταῦτα μία τῶν παλαιοτέρων Θρακικῶν μητροπόλεων. Ἀπὸ δὲ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Βασιλέως Κυροῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ γέροντος (1282—1328) μανθάνομεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ ἐπίσκοπος Λυτίτζης ἐτιμήθη Μητροπολίτης. Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ βασιλέως Κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου τῶν Παλαιολόγων ὁ Λυτίτζης φέρεται τελευταῖος (ΡΙ) εἰς τὴν τάξιν προκαθεδρίας μητροπόλεων, αἵτινες εἱέλουν ὑπὸ τὸν ἀπcστολικὸν Θρόνον τῆς Κων)πόλεως. Ἀναφέρεται δ'ἐπίσης ὑπὸ στοιχεῖον ΞΣΤ' καὶ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Β' καὶ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1894. Ἐν δὲ τῷ Ἡμερολογίῳ Κων)πόλεως (1907) ὁ Λυτίτζης ἀναφέρεται ὡς ὑπέρτιμος. Τέλος κατὰ τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1938 ὁ Λιτίτσης ἀναφέρεται ὡς ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Αἱμιμόντου.

Οὐδεμία κατὰ ταῦτα μένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἱ. Ναὸς ἀνηγέρθη ἐπὶ ἀρχιερέως Λυτίτζης Μεθοδίου. Ἀπομένουν μόνον πρὸς ἐξακρίβωσιν δύο τινά :

1) Ὑπῆρχε παλαιότερος Ἱ. Ναὸς εἰς τὴν θέσιν ταύτην ; Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων» δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἀνηγέρθη ὁ Ἱ. οὗτος Ναός. Ἀλλὰ περὶ τὸν Ναὸν ὑπάρχει παλαιὸν χριστιανικὸν νεκροταφεῖον. Χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐπὶ ἑκάστου μνήματος εὕρηται ἐμπηγμένος λίθος εἰς σχῆμα πετάλου καὶ οὐχὶ σταυρός. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι προετιμήθη ὁ πεταλοειδὴς οὗτος λίθος τοῦ σταυροῦ, ἵνα μὴ ἐξοργίζωνται οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ τὸ ἀξιοπερίεργον εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν λίθων τούτων φέροντες ὀνόματα τεθνεώτων ἀναγράφουσι χρονολογίαν καὶ πρὸ τοῦ 1700, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀντελήφθημεν καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου μᾶς ἐβεβαίωσεν. Ἐκ τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ καὶ σήμερον σῳζομένου ναοῦ ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἀρχαιότερος ναός, ὅστις, καταρρεύσας ποτέ, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1729 οἰκοδομηθέντος.

2) Ἕτερον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγειρόμενον ἐρώτημα εἶναι τὸ ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἱστορήσας τὸν ναόν. Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου διαπιστοῦται ὅτι ὁ καλλιτέχνης ὄχι μόνον ἦτο ἄριστος γνώστης τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφίας, ὄχι μόνον δεξιώτατος εἰς τὰ ζητήματα τῆς μείξεως τῶν χρωμάτων καὶ τῆς φωτοσκιάσεως, ἀλλὰ λίαν πολύπειρος, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ χρησιμοποιούμενον ἀλ

φάβητον καὶ ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν εἰκονισθέντων ἁγίων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς δὲν ἀποκλείεται ὁ καλλιτέχνης νὰ ἦτο ἱερωμένος.

Ἐπὶ τούτοις προσθέτομεν ὅτι ὁ Ἱ. Ναὸς ὑπέστη ζημίας ἐκ τοῦ συμμοριτοπολέμου. Οὕτως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξερράγη ὅλμος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς του, ριφθεὶς ὑπὸ τῶν βουλγαροσυμμοριτῶν, *ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡρισμέναι ἁγιογραφίαι ἀπεξέσθησαν δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου ὑπὸ τῶν συμμοριτῶν, ὅταν ὁ Ἱ. Ναὸς ἐχρησίμευεν ὡς τόπος συγκεντρώσεως, διαμονῆς καὶ ψυχαγωγίας αὐτῶν.* »

Εἰς πλεῖστα ἐπίσης σημεῖα ὁ τοῖχος ἔχει ὑποστῆ ρωγμάς, μὲ ἄμεσον κίνδυνον τὴν κατάρρευσιν τῶν ὡραιοτάτων τοιχογραφιῶν καὶ τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς σημαντικωτάτου μνημείου τῆς πίστεως καὶ ἑλληνικότητος τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ.

Ἐν Διδυμοτείχῳ 1951

Γάμος ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου κατὰ σωζομένην εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς Μεγαλουπόλεως (Motraye, Voyage τ. I. σ. 398 σχέδιον XXV).

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΝΙΚΟΛ. ΒΑΦΕΙΔΟΥ
Δ. Θ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΕΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΩι ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Τοποθεσία τοῦ παρεκκλησίου. Ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς ἄκρας τῆς μεγάλης Ἀκροπόλεως (Καλαί, Χισσάρ, Κάστρο, Φρούριον) τοῦ Διδυμοτείχου τῆς Θράκης, καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων βημάτων ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ κάτω, περὶ τὸ 1930, κτισθείσης δεξαμενῆς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως, ὑπάρχει μικρὸν παρεκκλήσιον. Εἶναι βυζαντινὸν καὶ τιμᾶται, κατὰ παράδοσιν, ἐπ' ὀνόματι τῆς *Ἁγίας Αἰκατερίνης*.

Εἰς ποίαν κατάστασιν διασώζεται σήμερον. Διασώζονται οἱ ἑξῆς τροῦλλοι αὐτοῦ : *Πρῶτον* : Ὁ ἀνατολικός. Εἶναι παλαιός. Ἀνέρχεται, πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῷ ὁρῶντι, μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἐν ᾧ, εἰς τὰ δεξιά, εἶναι συμπεπληρωμένος, πρὸς τὸ ἄνω τμῆμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιδιορθωμένος, πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον, αἰῶνος, ὅλως ἀτέχνως. Ὁ ὅλος τοῖχος ὑψοῦται ἐπὶ μιᾶς κόγχης, ἡ ὁποία εἶναι ὑπὸ τὸ ἔδαφος, ἐξέχουσα ὑπὲρ τὸ ἓν μέτρον. Ὡς ἐκ τούτου, καί, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τοῦ σωζομένου παρεκκλησίου δὲν ὑπάρχει κόγχη, δηλαδὴ τὸ γνωστὸν ἡμικυκλικὸν κοίλωμα ἱεροῦ βήματος, ἐξάγεται ἡ ἑξῆς πιθανῶς γνώμη. Ὅτι τὸ ἔξωθεν διακρινόμενον ἄνω τμῆμα κόγχης, ἐάν, πράγματι, πρόκειται περὶ κόγχης, δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ὑπ' ὄψιν παρεκκλήσιον, ὡς εὑρίσκεται, ἤδη, τοῦτο, ἀλλ' ὡς θὰ ἦτο ὑπὸ παλαιοτέραν αὐτοῦ μορφὴν καὶ κατάστασιν, εἰς ἕτερον παλαιότερον παρεκκλήσιον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. *Δεύτερον* : Ὁ βόρειος τοῖχος ἀκέραιος. *Τρίτον* : Ὁλόκληρος, σχεδόν, ὁ δυτικός. *Τέταρτον* : Ἐπίσης, ὁ μεσότοιχος, ὁ διαχωρίζων τὸ κύριον τμῆμα τοῦ παρεκκλησίου ἀπὸ τοῦ νάρθηκος. Ὡς πρὸς τὸν νότιον τοῖχον, οὗτος, ἄγνωστον, ἀπὸ ποίας ἐποχῆς, εὑρίσκετο, καθ' ὁλοκληρίαν, φαίνεται, κατεστραμμένος. Καὶ ἄφηνεν ἀνοικτὸν τὸ προσκύνημα εἰς τὴν πλευρὰν ἐκείνην. Διὰ τοῦτο ἀνεκτίσθη, κατὰ τὸ 1910, ὑπὸ τοῦ τότε Συλλόγου τῶν Κυριῶν Διδυμοτείχου. Ἀτέχνως, ὅμως, καὶ ἄνευ σχετικῆς προσαρμογῆς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὴν διακοσμητικὴν τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ τὸ παρεκκλήσιον ἦτο ἀνοικτὸν καὶ ἄνωθεν, ἐκαλύφθη δι' ἁπλῆς, ἐπίσης, στέγης, κατὰ τὰ δύο τρίτα, οὕτως ὥστε ὁ νάρθηξ παρέμεινεν ἀκάλυπτος, περιέχει δὲ τρία δενδρύλλια, τὰ ὁποῖα τὸν στολίζουν καὶ ἐπισκιάζουν.

Αἱ διαστάσεις τοῦ παρεκκλησίου. Τὸ παρεκκλήσιον ἔχει τὰς ἑξῆς διαστάσεις : Μῆκος μὲν 8,75 % μέτρα, πλάτος 5 περίπου, καὶ ὕψος περὶ τὰ 3. Οἱ τοῖχοί του ἔχουν πάχος 0,60 τοῦ μέτρου, ὁ δὲ νάρθηξ εἶναι τετραγωνικός, μὲ ἐσωτερικὰς πλευρὰς τῶν 2,50 μέτρων.

Ἡ γνώμη τοῦ Γ. Λαμπάκη. Ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ἱδρυτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, βυζαντινολόγος Γεώργιος Λαμπάκης, εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Διδυμότειχον τὸ 1901, ἐν ᾧ ὁ τότε Μητροπολίτης Διδυμοτείχου Φιλάρετος Βαφείδης ἀπουσίαζε, περιοδεύων ἀνὰ τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας του. Καὶ ἐξήτασεν, ἐκτὸς ἄλλων ἀρχαιοτήτων τοῦ φρουρίου, καὶ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην. Προσκληθείς, ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγός του ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρρεναγωγείου Νικόλαος Πετσόγλου. Δύο, τρεῖς, ἄλλοι κύριοι, καθὼς καὶ ἐγώ, μικρὸς ἀκόμη μαθητής, τὸν παρηκολουθήσαμεν. Ἀπεφάνθη, λοιπόν, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο ἦτο κτίσμα τοῦ 7ου μ.Χ. αἰ.

Ἡ οἰκοδομικὴ τεχνοτροπία τοῦ παρεκκλησίου. Εἶχε δίκαιον ὁ Λαμπάκης, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς οἰκοδομικῆς τεχνοτροπίας τοῦ παρεκκλησίου. Κατ᾽ αὐτήν, παρενετίθεντο μεταξὺ τῶν λίθων καὶ πλίνθοι ὀπτοὶ καὶ τεμάχια κεράμων, διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ συνδυασμόν, ὥστε ἡ διακόσμησις καθίστατο ὡραία καὶ χαρακτηριστική, εἰς ναοὺς καὶ παρεκκλήσια, λουτρῶνας καὶ τεύχη, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας οἰκοδομάς. Ἐσχημάτιζον δέ, ἐνίοτε, καὶ διάφορα σύμβολα καὶ εἰκονικὰς παραστάσεις. Ἀλλὰ καὶ μονογράμματα καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, ὅμως, δὲν ἔχει οὔτε ἐπιγραφὰς καὶ μονογράμματα, ἀλλ᾽ οὔτε παραστάσεις καὶ σύμβολα. Ὁ Λαμπάκης, ἰδών, τότε, τὴν δι᾽ ἀτλῆς λιθοδομῆς ἀνέγερσιν τοῦ νοτίου τοίχου, εἶχε συστήσει τὴν προσεκτικὴν διατήρησιν τοιούτων ἔργων τέχνης.

Ἐσφαλμέναι πληροφορίαι. Ὁ Γεώργιος Λαμπουσιάδης, εἰς τὸ «Ὁδοιπορικόν» του (Θρακικά, τόμ. Β' σελ. 90'), λέγει, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, εἶναι «ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Κυριακῆς». Ἀλλὰ τοιαύτη ἐκκλησία δὲν ὑπῆρχε καὶ δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνον ἓν μικρὸν ἁγίασμα, ἔξω τῆς πόλεως καὶ πέραν τοῦ Ἐρυθροποτάμου, καθὼς ἀναφέρω εἰς διαφόρους πραγματείας μου : («Τὸ ἐν Διδυμοτείχῳ τέμενος σουλτὰν Βαγιαζὴτ Α' τοῦ Κεραυνοῦ καὶ αἱ ἐπιγραφαί του» εἰς Θρακικά, τόμ. 10ος. Τὴν ἐν Ἀθήναις τὸ 1954 γενομένην διάλεξίν μου διὰ τὴν Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν, μὲ θέμα : «Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσις τοῦ Διδυμοτείχου, παραδόσεις καὶ θρῦλοι», τὴν ἀνέκδοτον πραγματείαν μου : «Τὰ ἱερὰ προσκυνήματα τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Διδυμοτείχου, καὶ ἄλλα). Ἐξ ἐκείνων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Λαμπουσιάδης ὀνομάζει Κυριακὴν τὴν ἀνώνυμον Βασιλοπούλαν τοῦ θρύλου, ἥτις παρέδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους τὸ φρούριον [1]. Καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο

1. Σ.Δ. Βλ. Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. τόμ. Δ, σ. 49—51. Κ. Κουρτίδου ἡ Γκίμπερνα.

ἐδόθη εἰς τό, περὶ οὗ λόγος, παρεκκλήσιον. Ἀλλὰ καὶ εἷς συνεργάτης τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐφημερίδας «Μακεδονία» ἀνέγραφε, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1936, διὰ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην, ὀνομάζων αὐτὴν «ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας».

Τί ἦτο ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη Κατὰ τὸν Λαμπάκην καὶ ἄλλους ἀρχαιολόγους ἡμετέρους καὶ ξένους, ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη ἦτο, ἴσως, παρεκκλήσιον τῶν ἐπὶ τοῦ φρουρίου βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ἀλλ' ἦτο, μᾶλλον, ἓν τῶν διαφόρων παρεκκλησίων τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐν γένει τοῦ φρουρίου. Τὰ ἀνάκτορα εἶχον ἐπίσημον Ναόν, τὸν σημερινὸν Ἀρμενικὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σοὺρπ Κεβάρκ). Εἶχον πολλὰ καὶ ποικίλα τμήματα καὶ παραρτήματα. Ἐκάλυπτον δὲ πλεῖστον μέρος τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, καθὼς καὶ τὴν πρὸς τὸ προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πλευράν. Καὶ ἰδίως, πρὸς τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον φέρει, παλαιόθεν μέχρι σήμερον, τὸ ὄνομα «Παληό». Εἶναι δὲ ἱστορικῶς βέβαιον, ὅτι ἐπίσημος ἀνακτορικὸς Ναὸς ἦτο ὁ Ναὸς οὗτος ὁ Ἅγιος Γεώργιος «Παλαιοκαστρίτης». Ἐκεῖ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ Διδυμοτείχου ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος. Παρεχωρήθη, ἀργότερον, ἐπὶ τουρκοκρατίας, εἰς τὴν Ἀρμενικὴν Κοινότητα Διδυμοτείχου, πιθανόν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1453—1526. (Ἰδὲ πραγματείαν μου «Ἡ ἱστορία τῆς Ἀρμενικῆς Κοινότητος Διδυμοτείχου καὶ ὁ Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου», εἰς Θρακικά, τόμος Η'). Εἶχον, βεβαίως, τὰ ἀνάκτορα, καθὼς καὶ τὸ φρούριον, καὶ διάφορα περεκκλήσια καὶ μικρὰ προσκυνήματα, κυρίως δέ, ἔσωθεν, ἢ ἔξωθεν τῶν διαφόρων πυλῶν τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀναφέρω ἀλλαχοῦ. Τὸ δὲ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὰ ἐκεῖ πλησίον διαμερίσματα τῶν ἀνακτόρων, ἴσως δέ, καὶ διὰ τὸν λαόν. Θὰ εἶχε, μάλιστα, καὶ ἰδιαιτέραν σημοσίαν διὰ τὰ ἀνάκτορα. Διότι ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω αὐτοῦ ἦσαν αἱ, ἤδη, καθ' ὁλοκληρίαν, σχεδόν, κατεστραμμέναι πύλαι τοῦ πρώτου τείχους τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ πύλαι αὗται ἢ μᾶλλον ἡ θέσις των, ὀνομάζονται, καὶ σήμερον ἀκόμη, ὑπὸ τοῦ λαοῦ : «Σαραϊόπορτες», δηλαδὴ ἀνακτορικαὶ πύλαι. Συνεπῶς, οἱ διὰ τῶν πυλῶν ἐκείνων εἰσερχόμενοι καὶ ἐξερχόμενοι ἀνακτορικοὶ καὶ λοιποὶ ἐπίσημοι καὶ ἄλλοι, θὰ ἔκαμνον τὴν προσευχήν των εἰς τὸ ὡραῖον τοῦτο βυζαντινὸν παρεκκλήσιον.

Παλαιοὶ τάφοι πέριξ, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὸ 1930 διηνοίγετο τάφρος, πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω τῆς δεξαμενῆς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως διὰ τὴν τοποθέτησιν ὑδροσωλήνων. Παραλλήλως, λοιπόν, τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου μέτρων καὶ εἰς βάθος ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου, ἀνεκαλύφθησαν 6—7 ἁπλοῖ τάφοι, λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους· τινὲς τούτων ἦσαν μικροί, παιδικοί. Ἦσαν, κατὰ γραμμήν, ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐστραμμένοι δὲ πρὸς ἀνατολάς, ἢ πρὸς δυσμάς, ἢ πρὸς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἦτο δυσδιάκριτον. Εἷς μόνον τάφος εὑρίσκετο ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἢ ἀντιστρόφως.

Φαίνεται, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι, ὁμοῦ μετὰ ἄλλων, μὴ διανοιχθέντων, εἶχον σκαφῆ κυκλόθεν τοῦ παρεκκλησίου.

Πιθανὸν συμπέρασμα. Ὅταν ἐπληροφορήθην τὴν ἀνακάλυψιν τῶν τάφων τούτων καὶ προσέτρεξα, ἦτο, δυστυχῶς, ἀργά. Οἱ τάφοι ἦσαν κενοί. Χώματα, δέ, καὶ πέτραι, καὶ διάφορα μικρὰ θραύσματα κεράμων καὶ πλίνθων, καθὼς καὶ ἀνάμικτα, τεμάχια ὀστῶν, εἶχον συσσωρευθῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν ἑκατέρωθεν τῶν διανοιχθέντων, τυχαίως, τάφων. Καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ διαπιστώσω ὡρισμένον τι συμπέρασμα. Μήπως, ἆρά γε, ἐπρόκειτο περὶ προχριστιανικῶν ἁπλῶν τάφων ; Καί, πρέπει, συνεπῶς, νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοῦ εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ, ἢ βωμοῦ, πέριξ τοῦ ὁποίου εἶχον ταφῆ ἄνθρωποι, καί, μάλιστα, εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ; Ἄγνωστον ! Διότι δὲν εὑρέθησαν, δυστυχῶς, κτερίσματα, ἢ ἄλλα ἀντικείμενα, δυνάμενα νὰ χρησιμεύσουν πρὸς διαφώτισιν.

Ὑπόδειξις μὴ ἐφαρμοσθεῖσα. Κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τάφων τούτων, παρὰ πᾶσαν ὑπόδειξίν μου, δὲν ἐγένετο, δυστυχῶς, ἀνασκαφή, ἔστω καὶ προχείρως, πέριξ τοῦ παρεκκλησίου, διότι οἱ τάφοι περιεῖχον μόνον ὀστᾶ. Ἀλλ᾽ ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι θὰ ἀπεκαλύπτετο, τοὐλάχιστον, ἡ ὑπὸ τὴν γῆν κεχωσμένη κόγχη. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον, ὅτι θὰ ἀνεκαλύπτοντο καὶ ἄλλα τμήματα, ἢ ἀντικείμενα, σπουδαιοτέρας, ἴσως, ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς σημασίας. Θὰ ἀπεκαλύπτετο, πιθανόν, ὑπόγειόν τι κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα, λ.χ. μία κρύπτη τοῦ παρεκκλησίου, ἢ ἀντικείμενα παλαιοτέρου εἰδωλολατρικοῦ βωμοῦ. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ θέμα.

† ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ *

Η ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ
(ΣΩΖΟΠΟΛΙΣ ΝΥΝ)

Α'

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἱδρύθησαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἶναι καὶ ἡ Ἀπολλωνία. Κειμένη κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ οὐδὲν φέροντος ὄνομα ἐν τῇ ἀρχαιότητι κόλπου τοῦ Πύργου, φαίνεται ὅτι ἱδρύθη τὸ πρῶτον ἐπὶ βραχώδους τινος νησῖδος, διὰ στενοῦ πορθμοῦ διαχωριζομένης ἀπὸ τῆς στερεᾶς, μεθ' ἧς βραδύτερον συνηνώθη. Ὁ λιμὴν αὐτῆς εἶναι λίαν εὐρύχωρος καὶ ἀσφαλής, τῆς εἰσόδου αὐτοῦ προασπιζομένης ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν κυμάτων ὑπὸ συμπλέγματος πετρωδῶν νησυδρίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων περιηγητῶν καὶ γεωγράφων πρῶτος ὁ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπους ἀκμάσας ἐκ Καρυάνδων Σκύλαξ ὁ Πρεσβύτερος μνημονεύει αὐτῆς ἁπλῶς ὡς πόλεως Ἑλληνίδος ἐν τῇ Θρακικῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου [1]. Τὴν ἐποχὴν ὅμως τῆς ἐποικίσεως αὐτῆς δύο μόνον ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁρίζουσιν ὡς ἔγγιστα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαφωνοῦντες. Ὁ κατὰ τὴν α' π.Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Χῖος γεωγράφος Σκύμνος ἐν τῇ δι' ἰαμβικῶν στίχων γεγραμμένῃ περιηγήσει αὐτοῦ καὶ ὁ Αἰλιανὸς ἐν τῇ Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος, ἀρυσθεὶς πάντως ἐκ τοῦ περὶ Πατρίδος ἀπολεσθέντος συγγράμματος Δημητρίου τοῦ Καλλατιανοῦ, λεπτομερῶς περιγράψαντος τὰς πόλεις τῆς παραλίας ταύτης, λέγει τὴν Ἀπολλωνίαν οἰκισθεῖσαν πεντήκοντα περίπου ἔτη πρὸ τῆς βασιλείας Κύρου τοῦ Μεγάλου δηλ. τῷ 610 ἔτει π. Χ. περίπου ὑπὸ

---

* Ὁ Μαργ. Κωνσταντινίδης, ποὺ ἐδημοσιεύσαμε βιογραφικό του σημείωμα εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης Τομ. ΣΤ' σελ 21 ὡς καὶ τὰς συγγραφάς του, ὑπῆρξε βορειοθρὰξ ἐκ Μεσημβρίας καὶ μελετητὴς τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν του, ποὺ κατάκεινται εἰς χειρόγραφα (Τμῆμα Χειρογράφων Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης), εἶναι καὶ ἡ δημοσιευομένη παροῦσα ἱστορικὴ μελέτη περὶ Ἀπολλωνίας (Σωζοπόλεως νῦν). Βλ. Θρακικὰ τ. Γ σ. 150—171.

1. Εἰσὶ δὲ ἐν Πόντῳ πόλεις Ἑλληνίδες αἵ δε ἐν Θράκῃ. Ἀπολλωνία, Μεσημβρία, Ὀδησσός, πόλις Κάλλατις καὶ ποταμὸς Ἴστρος. (Σκυλ. Καρυανδ. Περίπλους Οἰκουμένης. Συλλογὴ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγρ. Τόμ. Α', σελ. 63. Ἐκδ. Βιένης 1807).

Μιλησίων [2], τοῦτο δὲ ἴσως ἀνέφερε καὶ Πολέμων ὁ Περιηγητὴς ἐν τῷ περὶ τῶν κτίσεων τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων ἀπολεσθέντι ἔργῳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ δεύτερος ὅτι ἀρχηγὸς τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἀποικίας τῆς Μιλήτου ὑπῆρξεν ὁ ἀντάξιος μαθητής του Θάλητος φιλόσοφος Ἀναξίμανδρος, ἀκμάσας ὡς ὑποτίθεται περὶ τὰ 570 π. Χ. ἔτη [3]. Προσέτι ἀποικίαν Μιλησίων, ἧς μέγα μέρος ἦν ἐκτισμένον ἐπὶ νησίου, ἀναφέρει αὐτὴν καὶ ὁ Στράβων [4], ἀποικίαν δὲ Μιλησίων καὶ Ροδίων Στέφανος ὁ Βυζάντιος [5]. Ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ οὔτε ὁ πολλῷ αὐτῶν προγενέστερος Ἡρόδοτος ἀναφέρουσι τὴν ἐποχὴν τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς, οὕτος δὲ οὔτε τίνες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἱδρυταί. Ἱστορεῖ μόνον ὅτι περὶ τὴν διήμερον ἀπέχουσαν τῶν πηγῶν τοῦ Τεάρου Ἀπολλωνίαν [6] ᾤκουν δύο Θρακικοὶ μικρολαοί, οἱ Σκυρμιάδαι καὶ Νιψαῖοι, οἵτινες μὴ δυνηθέντες ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατεύοντα καὶ διὰ τῆς χώρας αὐτῶν διερχόμενον Δαρεῖον τοῦ Ὑστάσπους (515 π.Χ.) ὑπετάγησαν αὐτῷ ἀμαχητί [7].

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ Ἀπολλωνία καὶ ὅτε ἀκόμη ὑπετάγη εἰς τοὺς Πέρσας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν καὶ ὅτε συμπεριελήφθη ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους τῶν Θρακῶν Ὀδρυσῶν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Περσῶν, διετέλεσεν ὡς αὐτονομουμένη πόλις ἤδη τε καὶ ἐφεξῆς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (430—400 π.Χ) ἐκτυπωθέντων νομισμάτων αὐτῆς, ὧν τὰ ἀρχαιότερα ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν περσικὸν σταθμητικὸν κανόνα [8] ὡς αὐτονομουμένην καὶ σύμμαχον ἐθεώ-

---

2. Εἶτ' ἀλίμενος ἄκρα συνάπτει Θυνιάς
τῆς Ἀστικῆς Θράκης ὑπάρχουσα ἐσχάτη,
μεθ' ἣν πόλις ἐστὶ σύνορος Ἀπολλωνία.
Ταύτην δὲ πρότερον ἔτεσι πεντήκοντά που
κτίζουσι τῆς Κύρου Βασιλείας τὴν πόλιν
εἰς τοὺς τόπους ἐλθόντες οἱ Μιλήσιοι.

(Σκύμνου Χίου. Περιήγησις. Συλλ. τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγρ. Τόμ. Α' σ. 545—546. Ἐκδ. Βιέννης 1807).

3. Καὶ Ἀναξίμανδρος δὲ ἡγήσατο τῆς εἰς Ἀπολλωνίαν ἐκ Μιλήτου ἀποικίας. (Αἰλιανοῦ Ποικ. ἱστορία Βιβλ. Γ. Κεφ. ΙΖ).

4. Εἶτ' Ἀπολλωνία ἐν χιλίοις σταδίοις, ἄποικος Μιλησίων. (Στράβ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. βιβλ. Ζ' κεφ. ΣΤ' § 1 σ. 43, ἔκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1817).

5. Ἀπολλωνία ἐν νήσῳ τινι πρὸς τῇ Σαλμυδησσῷ, ἀποικία Μιλησίων καὶ Ροδίων. (Στεφ. Βιζ. περὶ πόλεων, ἐν λέξει).

6. Ὁδὸς δ' ἀπ' αὐτὰς ἔστι ἴση ἐξ Ἡραίου τε πόλιος τῆς παρὰ Περίνθῳ καὶ ἐξ Ἀπολλωνίας τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ δυῶν ἡμερέων ἑκατέρη. (Ἡροδ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ'. Κεφ. 90).

7. Οἱ μὲν γὰρ δη τὴν Σαλμυδησσὸν ἔχοντες Θρήϊκες καὶ οἱ ὑπὲρ Ἀπολλωνίας τε καὶ Μεσαμβρίας πόλιος οἰκημέναι, καλεύμενοι δὲ Σκυρμιάδαι καὶ Νιψαῖοι ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδοσαν Δαρείῳ (Ἡροδ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' κεφ. 94).

8. B. I. Head Ἱστορ. τῶν νομισμάτων, μετάφρ. ὑπὸ Ἰ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 345—349.

ρει αὐτὴν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ἀμύντου, πρὸς ὃν εἶχεν ἑκουσίως προσχωρήσει, διαρκούσης τῆς κατὰ τῶν Θρακῶν ἐκστρατείας αὐτοῦ, (342 – 339) μετὰ τῆς Ὀδησσοῦ (Βάρνης) καὶ ἄλλων πόλεων τῆς παραλίας ταύτης [9], ἐξ ὧν ἐπρομηθεύετο τὰ τοῦ πολέμου ἀναγκαῖα. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἐπολιόρκει τὸ Βυζάντιον (340 π.Χ.), οἱ Ἀπολλωνιᾶται τῇ παρακλήσει τοῦ βασιλέως τῶν Σκυθῶν Ἀτέα ἐμεσολάβησαν παρ' αὐτῷ ἵνα βοηθήσῃ τοῦτον κατὰ τῶν κατατρεχόντων τὴν χώραν αὐτοῦ Ἰστριανῶν, ὑποσχόμενοι εἰς τὸν Φίλιππον, ὡς ἀντάλλαγμα τὴν διαδοχὴν τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος δεχθεὶς τὴν ἐπωφελῆ πρότασιν ἡτοιμάζετο ἤδη, ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἰστριανῶν, οἵτινες πληροφορηθέντες τοῦτο ἔπαυσαν νὰ κατατρέχωσι τὴν χώραν τοῦ Ἀτέα [10]. Οὗτος ὅμως ἅμα ἀπαλλαγεὶς τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰστριανῶν οὐδένα πλέον λόγον ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ ἐκπληρώσεως τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον.

Ἦτο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ πολίτευμα τῆς Ἀπολλωνίας ὀλιγαρχικὸν αὐτόνομον, παραίτιον ὅμως, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, δύο ἐσωτερικῶν στάσεων, τῆς μὲν ἕνεκα τῆς παραδοχῆς ἀλλοφύλων ἐποίκων ἐν τῇ πόλει [11] τῆς δὲ ἕνεκα τῆς κατασπαταλήσεως τῶν δημοσίων προσόδων ὑπὸ τῶν διαχειριζομένων αὐτὰς ὀλιγαρχικῶν [12]. Τὰ ὀνόματά τινων ἀρχόντων αὐτῆς, ὡς τοῦ Θάλητος, Ἀκουσίλεω, Ναυκίδου, Μυὸς καὶ ἄλλων ἀναγινώσκονται ἐπί τινων νομισμάτων αὐτῆς [13]. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμαζεν ὁ ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς ὁμώνυμος μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰσοκράτους υἱὸς τοῦ ἐξ Ἡρακλείας τοῦ Πόντου φιλοσόφου Ἀμύκλα [14], οὗ μνημονεύονται πέντε λόγοι, ἕκτος δὲ κατὰ τὸν Ἁρποκρατίωνα ὁ γνωστὸς πρὸς Δημόνικον. (Ἐγεννήθη ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ τοῦ Πόντου καὶ οὐχὶ τῇ ἐν τῷ Πόντῳ).

Καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος τὰς πόλεις τῆς παραλίας ταύτης ἐθεώρησε πάντοτε ὡς ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμους ἐν τῷ μακεδονικῷ κράτει, μεθ' ὧν βε-

9. Σπυρ. Π. Λάμπρου. Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β'. σ. 314.

10. Erat eo tempore rex Scytharum Atheas, qui cum bello Histrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonieuses patit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. (Iust. Hist. Philippicarum tib. IX Cap. II 79. Ἐκδ. Λειψίας 1829).

11. Καὶ Ἀπολλωνιᾶται οἱ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐποίκους ἐπαγόμενοι ἐστασίασαν. Ἀριστοτ. Πολιτικ. Βιβλ. Ε' σ. 148 2, ΙΙ. Ἐκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1821).

12. Γίνονται δὲ μεταβολαὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ ὅταν ἀναλώσωσι τὰ ἴδια ζῶντες ἀσελγῶς. Καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦσι, καὶ ἢ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ ἢ κατασκευάζουσι ἕτερον. Ὁτὲ μὲν οὖν ἐπιχειροῦσί τι κινεῖν, ὁτὲ δὲ κλέπτουσι τὰ κοινά. Ὅθεν πρὸς αὐτοὺς στασιάζουσιν οὗτοι, ἢ οἱ πρὸς τούτους μαχόμενοι κλέπτοντας, ὅπερ ἐν Ἀπολλωνίᾳ συνέβη τῆς ἐν τῷ Πόντῳ. (Ἀριστ. Πολιτικ. Βιβλ. Ε' σελ. 155 ἐκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1821).

13. (Rev. Num. 1893 210—230).

14. Ἰσοκράτης Ἀμύκλα τοῦ φιλοσόφου Ἀπολλωνίας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ (Σουΐδας ἐν λέξει).

βαίως καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Λυσίμαχος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς τῆς Θράκης, ἐξωμοίωσεν αὐτὰς πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις τοῦ κράτους, ὑπαγαγὼν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ καταστήσας φόρου ὑποτελεῖς (323 π.Χ.). Τὸ αὐθαίρετον καὶ ἄδικον τοῦτο μέτρον τοῦ Λυσιμάχου ἔθλιψεν αὐτὰς καιρίως. Πρὸς ἀπόκτησιν τῆς αὐτονομίας αὐτῶν εἶχον ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας, Ἀντιγόνου, ἣν οὗτος ὑπεσχέθη αὐταῖς, ὑπομνήσας δὲ τῷ Λυσιμάχῳ ὅτι αἱ πόλεις αὗται ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου δυνάμει συνθηκῶν ἦσαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, παρώτρυνε τοὺς κατοίκους τῆς ἰσχυρᾶς τότε καὶ πρωτοστατούσης ἐν τῷ κινήματι Καλλάτιος (Μαγκάλιας) ἵνα ἀποδιώξωσι τὴν φρουρὰν τοῦ Λυσιμάχου, ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς ὅτι ὅσονούπω ἰσχυρὸς στρατὸς καὶ στόλος θὰ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξαν οὗτοι προθύμως καὶ ἐπιτυχῶς (316 π.Χ.). Τὸ γενναῖον παράδειγμα τῆς Καλλάτιος ἐμιμήθησαν παρευθὺς ἡ Ἴστρος, ἡ Ὀδησσὸς καὶ αἱ ἄλλαι παρακείμεναι παράλιοι πόλεις, μὴ ἐξαιρουμένης βεβαίως τῆς Ἀπολλωνίας, συνασπισθεῖσαι δὲ πρὸς ἀλλήλας καὶ συμμαχήσασαι μετὰ τῶν περιοίκων Θρακῶν καὶ Γετῶν, ἀπετέλεσαν δύναμιν, ἥτις ἐνέβαλε τὸν Λυσίμαχον εἰς μεγάλην ταραχήν. Ἐξορμήσας ραγδαῖος, μετὰ πολλοῦ στρατοῦ διὰ τῆς Θράκης καὶ διαβὰς τὸν Αἶμον τὴν μὲν Ὀδησσὸν καὶ Ἴστρον ὑπέταξε δι' ὁμολογίας, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν Κάλλατιν. Οἱ σύμμαχοι Γέται εἶχον ἤδη κατατροπωθῆ, ἀλλ' ἐνῷ ἐπολιόρκει τὴν Κάλλατιν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ μὲν στόλος τοῦ Ἀντιγόνου ὑπὸ τὸν Λύκωνα εἰσέπλευσεν ἤδη εἰς τὸν Εὔξεινον, ὁ δὲ στρατὸς ὑπὸ τὸν Παυσανίαν ἦν ἐστρατοπεδευμένος παρὰ τὸ Ἱερόν, τὸ παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Λυσίμαχος τότε χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν μὲν βασιλέα τῶν Σκυθῶν Σεύθην παρακωλύοντα αὐτῷ τὴν διάβασιν τοῦ Αἴμου ἐνίκησε, πολλοὺς ὅμως ἀπωλέσας, κατατροπώσας δὲ καὶ τὸν Παυσανίαν ἐφόνευσεν αὐτόν, ὑπέταξε δὲ ἐπὶ τέλους καὶ τὴν Κάλλατιν. Ὡς εἴδομεν καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ τούτου κινήματος οὐδεμία ὀνομαστικὴ μνεία γίνεται τῆς Ἀπολλωνίας, ἥτις οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἰς παντοδαπὰς διετέλει πάντοτε σχέσεις μετά τε τῆς Μεσημβρίας, Ὀδησσοῦ, Καλλάτιος, Ἴστρου, καὶ ἄλλων παραλίων πόλεων, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐκ μιᾶς δὲ τούτων ἐν τῇ ὁποίᾳ γίνεται λόγος περὶ *«ἐνεστηκότος πολέμου»* καὶ περὶ τῆς προθύμου ἀντιλήψεως τῶν Ἀπολλωνιακῶν ὑπὲρ τῆς τῶν Καλλατιανῶν σωτηρίας [15], πρὸς ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας αὐτῆς. Ἴσως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ Ἀπολλωνία, Μεσημβρία, Ὀδησσός, Κάλλατις καὶ Ἴστρος εἶχον συστήσει πρὸς ἀλλήλας τὴν ἐξ ἐπιγραφῆς μόνον γνωστὴν Ὁμοσπονδίαν τῆς Πενταπόλεως. Ὁ τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο κίνημα ἐξιστορῶν Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει παρεμπιπτόντως ἀλλαχοῦ, ὅτι μεταξὺ τῆς

---

15. Ὅρα ἐπιγραφὰς Ἀπολλωνίας 1-2 ἐν τῷ παρόντι.

Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Καλλάτιος ἔκειτο ἡ Ὀδησσός, εἰς τὸν λιμένα τῆς ὁποίας εἶχε καταπλεύσει τῷ 297 ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου Πλείσταρχος πρὸς βοήθειαν τοῦ Λυσιμάχου [16].

Καὶ ἐφεξῆς δὲ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς Ἀπολλωνίας, οὔτε κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Θράκην (278 π. Χ), οὔτε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῆς Καλλάτιος καὶ Ἴστρου, (245 π. Χ), διότι αἱ δύο πόλεις αὗται ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσι μονοπώλιον τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Τόμιος ἐπὶ ζημίας τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ᾽ οὔτε κατὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν πόλεων τῆς παραλίας ταύτης ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου τοῦ Εὐπάτορος κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ἡ συμμετοχὴ ὅμως αὕτη ἴσως παρέσχε τότε εὔσχημον πρόφασιν εἰς τὸν κατὰ τῶν Βεσσῶν ἐκστρατεύσαντα ρωμαῖον στρατηγὸν Μᾶρκον Λούκουλλον (72 π.Χ) ἵνα μεταξὺ ἄλλων πόλεων καταλάβῃ καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἣν διαρπάσας κατέσκαψε, ἀντιστᾶσαν φαίνεται. Καύχημα τῶν κατοίκων ἦτο ὁ ἐπὶ νησῖδος μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ ἐθαυμάζετο τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ πολιούχου Θεοῦ, ἔχον ὕψος ποδῶν τριάκοντα, ἔργον τοῦ κατὰ τὴν 78ην Ὀλυμπιάδα ἀκμάσαντος διασήμου ἀγαλματοποιοῦ Καλάμιδος, ὅπερ ἀποσπάσας ὁ Λούκουλλος ἀπέστειλε μετ᾽ ἄλλων λαφύρων εἰς τὴν Ρώμην, ἔνθα ἐστήθη ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πλεῖστοι συγγραφεῖς Ἕλληνές τε καὶ Ρωμαῖοι ἀναφέρουσιν, ὡς Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεύς [17], ὁ Στράβων [18], ὁ Εὐτρόπιος [19], ὁ Σέξτος Ροῦφος [20], Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος [21] καὶ ἄλλοι, ὡς δὲ ὑποτίθεται ἡ κατάντικρυ

16. Ἡ (Ὀδησσὸς) κεῖται μεταξὺ μὲν τῆς τε Ἀπολλωνίας καὶ Καλλάτιος καταντικρὺ δὲ τῆς ἐν τῇ πέραν Ἡρακλείας. (Διόδ. Σικελ. Ἱστορ. Τόμ. Β' βιβλ. Κ' σ. 487 ἐκδ. Ἀμστελοδ. 1746).

17, Μυσοὺς δὲ Μᾶρκος μὲν Λεύκολλος ὁ ἀδελφὸς Λικινίου τοῦ Μιθριδάτου πολεμήσαντος κατέδραμε καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ἐμβαλών, ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἓξ πόλεις Μυσσοῖς πάροικοι, Ἴστρος τε καὶ Διονυσόπολις καὶ Ὀδησσὸς καὶ Μεσημβρία . . . ἐξ ἧς εἰς Ρώμην ἐκ Καλλάτιδος μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα, τὸν ἀνακείμενον ἐν Παλατίῳ. (Ἀππιανοῦ Ἀλεξανδρείας Ἰλλυρική Κεφ. ΚΕ' σ. 282 ἐκδ. Παρισίων).

Τὸ ἐσφαλμένον τοῦτο χωρίον διορθωτέον καθ᾽ ἡμᾶς ὡς ἑξῆς : Καὶ εἰς τὸν Πόντον ἐμβαλὼν ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἓξ πόλεις Μυσοῖς πάροικοι, Ἴστρος τε καὶ Κάλλατις καὶ Διονυσόπολις, Ὀδησσός τε καὶ Μεσημβρία καὶ Ἀπολλωνία ἐξ ἧς εἰς Ρώμην μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα.

18. Εἶτ᾽ Ἀπολλωνία ἐν χιλίοις τριακοσίοις σταδίοις, ἄποικος Μιλησίων τὸ πλέον τοῦ κτίσματος ἱδρυμμένον ἔχουσα ἐν νησίῳ τινι, ὅπερ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐξ οὗ Μάρκος Λεύκολλος τὸν κολοσσὸν ἦρε καὶ ἀνέθηκεν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, Καλάμιδος ἔργον, (Στράβ. Γεωγρ. τόμ. Β' βιβλ. Ζ' κεφ. Στ' § 1 σ. 43, ἐκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1817).

19. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit. (Eutrop. Hist. Roman. Lib. VI cap. X 47. ἐκδ. Λειψίας 1828).

20. Supra Pontum positas civitatem occupavit Apolloniam (Sext. Ruf. Breviar. 3).

ἀποικία αὐτῆς Ἀγχίαλος τότε μᾶλλον καὶ οὐχὶ πρότερον συνῳκίσθη ὑπὸ τῶν διασπαρέντων Ἀπολλωνιατῶν [22].

Ἀλλ' ὡς ἀνέγνωμεν ἐν ἐπιγραφῇ, ἡ Ἀπολλωνία ἀνεκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ἴσω; αὐτῆς Μητόκου Ταρούλου, Θρακὸς πάντως τὴν καταγωγὴν ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἐπισκευάσαντος προ σέτι τό τε τρίπυλον καὶ τὴν βᾶριν αὐτῆς [23]. Μόλις ὅμως εἴκοσιν ἔτη εἶχον παρέλθει, ὅτε ἐκυριεύθη καὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν Γετῶν τοῦ Βυρεβίστα [24], οἵτινες ὅμως ὀλίγον χρόνον ἠδυνήθησαν νὰ κρατηθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀποδιω χθέντες. Ἔκτοτε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνέλθῃ πλέον εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς εὐδαι-μονίαν καὶ ἀκμήν. Τινὲς τῶν ἐφεξῆς συγγραφέων ὡς ὁ ρωμαῖος ποιητὴς Ὀ-βίδιος, παραπλεύσας αὐτὴν ὅτε ἀπήγετο ἐξόριστος εἰς τὴν Τόμιν [25], ὁ ἱσπα νὸς γεωγράφος Πομπώνιος Μέλας [26], Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος [27], Ἀρριανὸς ὁ Νικομηδεύς [28], ἁπλῶς μνημονεύουσι τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος κατατάσσει μὲν αὐτὴν εἰς τὰς ἐπισήμους πόλεις τῆς Θράκης, προ-δήλως ὅμως ἠρύσθη ἐκ πηγῶν προγενεστέρων τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μάρκου Λουκούλλου [29]. Καὶ ἐν τῷ Πευτιγγερίῳ Πίνακι τὸ ὄνομα αὐτῆς κοινοῖς σημειοῦται γράμμασι, δῆλον δ' ἐκ τούτου ὅτι διετέλει εἰς ὑποδεεστέ-ραν θέσιν τῆς διὰ τοῦ διακριτικοῦ σημείου ὡς ἐπισήμου πόλεως σημειουμέ-νης ἐν τῷ Πίνακι τούτῳ ἀποικίας αὐτῆς Ἀγχιάλου· πάντως ὅμως οὐχὶ ἐν

21. Talis est in Capitolio Apollo, tralatus a. M. Lucullo ex Apollonia Ponti urbe XXX cubitorum D Talentis pactus. (Plinii Secund. Naturalis Hist. Tom. V Lib. XXXIV 17.18.176 ἐκδ. Λειψίας 1892).

22. Εἶτ' Ἀγχιάλη, πολίχνιον Ἀπολλωνιατῶν. (Στραβ. Γεωγρ. τόμ. Β' βιβλ. Ζ' κεφ. ΣΤ' § 1. σ. 44. ἐκδ. Κοραῆ-Παρίσιοι 1817).

23. Ὅρα ἐπιγραφὴν ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς μήκ. 0,44 πλ. 1,24 φιλασσομένην ἐν Σωζοπόλει. (Mitt. aus Osterr. X s. 113).

24. Τὴν δὲ τελευταίαν καὶ μεγίστην ἅλωσιν (τῆς Βορυσθενίτιδος) οὐ πρὸ πλειόνων ἢ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν. Εἷλον δὲ καὶ ταύτην Γέται καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τοῖς ἀριστεροῖς τοῦ Πόντου πόλεις μέχρι Ἀπολλωνίας. (Διον. Χρυσοστ. Βορυσθενητικὸς Λόγος ΛΣΤ' σ. 17 ἐκδ. Νεοφ. Δούκα Βιέννη 1810).

25. Transeat instabilis strenua Cyaneas Thymacosque sinus et abhic per Apollonis urbem. (Ovid. Tristia τόμ. III Lib. I 19.20).

26. Et intimo in sinum atque ubi Positus alterum sui flexum angulo finit magno Apollonia. (Pomp. Mela Lib. II cap. II ἐκδ. Λειψία).

27. Astice regio habuit Anthium nunc est Apollonia (Pliu. Hist Nat. Tom. I Lib. IV cap XVIII 173, ἐκδ. Βερολίνου 1864).

28. Καὶ ἐξ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν (στάδιοι) ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν (Ἀρριανοῦ Περίπλους Εὐξ. Πόντου. Συλλογὴ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τῆς πάλαι γεωγρ. Τομ. Α' σ. 293 ἐκδ. Βιέννης 1807.

29. Μετὰ δὲ τὴν Μεσημβρίαν τῆς Μυσίας, ὡς εἴρηται, Ἀγχίαλος, Ἀπολλωνία, Τόνζου, Περοντικόν. (Πτολ. Κλαυδ. Γεωγρ. Ὑφήγησις Θρᾴκης θέσις Τόμ. Α' κεφ. 11 καὶ Κανὼν ἐπισήμων πόλεων Θράκης. Συλλ. τῶν ἐν ἐπιτομῇ γεωγρ. τόμ. Β' σ. 284. Βιέννη 1807.

παντελεῖ ἀσημότητι καὶ ἀφανείᾳ διότι καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, τῇ στρατηγίᾳ τῆς Ἀστικῆς χώρας συμπεριλαμβανομένη, ἐξέκοψεν ἴδια νομίσματα, ἅπερ ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ (81—96 μ.Χ) τελευτῶσι μέχρι Γαλιηνοῦ (253—268 μ. Χ) [30] διετέλεσε δὲ καὶ ἕδρα ἐπισκόπου. Ἐκ τῶν πρώτων ἐπισκόπων αὐτῆς γνωστὸς ἡμῖν εἶναι ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσῃ Συνόδῳ τῷ 325 παρακαθήσας καὶ εἴς τι πρακτικὸν αὐτῆς ὑπογεγραμμένος Πέτρος [31].

Ἄδηλον πότε ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα μετωνομάσθη Σωζόπολις καὶ ἐκ τίνος ἀφορμῆς. Τινὲς τῶν νεωτέρων συγγραφέων εἰκάζουσιν ὅτι ὡς εὐλίμενος ἐκλήθη οὕτω, ἅτε δὴ σώζουσα τοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ χειμαζομένους. Ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετος καὶ τυχαία ἡ σύμπτωσις ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Σωζόπολις ἐκαλεῖτο καὶ ἡ ἐν Πισιδίᾳ Ἀπολλωνία, πατρὶς τοῦ ἐπὶ Τραϊανοῦ μαρτυρήσαντος Ἁγίου Ζωσίμου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὁμώνυμος ἐκκλησία ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Σωζοπόλει. Ἐκ τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἔσχατοι μνημονεύοντες αὐτῆς διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος εἶναι Μαρκιανὸς ὁ Ἡρακλείδης [32] καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος [33], προδήλως ἀναφερόμενοι εἰς προγενεστέρους συγγραφεῖς, πρῶτον δὲ ἐν τῷ Ἀνωνύμῳ Περίπλῳ, τῇ συνδυασθείσῃ ταύτῃ κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα μ.Χ, παραφράσει Σκύμνου καὶ Ἀρριανοῦ ἢ Μαρκιανοῦ ἀπαντᾷ σὺν τῷ ἀρχαίῳ ὀνόματι καὶ Σωζόπολις, δύο λιμένας ἔχουσα [34].

Εἰς τὸ ἑξῆς ὁ λόγος ἔστω περὶ αὐτῆς διὰ τοῦ νέου ὀνόματος.

Β'

Ἐφεξῆς ἐπὶ ὀκτὼ περίπου ἑκατονταετηρίδας ἡ ἱστορία τῆς Σωζοπόλεως μέγα καὶ δυσαναπλήρωτον παρουσιάζει κενόν. Τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς οὐδένα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀκμασάντων βυζαντινῶν συγγραφέων ἢ χρονογράφων ἀπαντᾷ ἰδίως κατὰ τὰς ὀλεθρίας ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων, Βισιγότθων, Οὕνων; Σκλαβηνῶν, Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ ἄλλων βαρβάρων, ἃς ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπέστη ἡ περιφέρεια αὐτῆς ἢ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις, ἐν ᾧ αἱ γείτονες αὐτῆς Δεβελτός, Ἀγχίαλος καὶ Μεσημβρία ὀνομαστὶ ἀναφέρονται ὅτι ἐκπορθηθεῖσαι διηρπάγησαν ὑπό τινων τῶν ἐπιδρομέων τούτων. Ἀλλ' ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν

30. Ὅρα κατάλογον νομισμάτων.

31. Ὅρα κατάλογον ἐπισκόπων Σωζοπόλεως.

32. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἡρακλείας εἰς πόλιν Ἀπολλωνίαν τὴν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐν τῷ Θρακικῷ ἔθνει κατ' ἀντικρὺ κειμένην στάδιοι, α'. (Μαρκιανοῦ Περίπλους Πόντου Εὐξείνου. Συλλογὴ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγρ. Τομ. Α. σελ. 450 Βιέννη 1807).

33. Ἀπολλωνία ἐν νήσῳ τινὶ πρὸς τῇ Σαλμυδησσῷ ἀποικία Μιλησίων καὶ Ροδίων. (Στεφ. Βυζ. περὶ πόλεων ἐν λέξει).

34. Ἀπὸ δὲ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν τὴν νῦν Σωζόπολιν λεγομένην, ἔχουσαν καὶ λιμένας μεγάλους δύο, στάδιοι ρπ' μίλια κδ'. (Ἀνων. Περίπλους Εὐξ. Πόντου. Συλλ. τῶν ἐν ἐπιτομῇ γεωγρ. Τομ. Α' σ. 135, Βιέννη 1807).

συγγραφέων δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἦτο ἤδη πάντη ἄσημος πόλις καὶ κατὰ συνέπειαν ἀναξία μνείας. Ὑποκειμένη ὡς ἐπισκοπὴ τῷ θρόνῳ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἡνώθη φαίνεται προσκαίρως περὶ τὰ μέσα τῆς Ε′ ἑκατονταετηρίδος μετὰ τῆς συνορευούσης αὐτῇ Ἐπισκοπῆς Δεβελτοῦ, ὁ δὲ ἐπίσκοπος αὐτῆς Ἀθανάσιος ὑπογράφεται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νεστορίου ἀπόφασιν τῆς ἐν ἔτει 431 συγκροτηθείσης Γ′ Συνόδου ἐν Ἐφέσῳ, ὡς ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Δεβελτὸν καὶ Σωζόπολιν ἐκκλησίας [35]. Ἐνῷ δὲ ἀναφέρεται ὅτι τῷ 515 κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστάντος διοικητοῦ τῶν Φοιδεράτων Γότθων Βιταλιανοῦ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου [36], τὸ ὄνομα αὐτῆς δὲν ἀπαντᾷ μεταξὺ τῶν 935 πόλεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαριθμουμένων ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους, οὐδὲ ἐν τῷ περὶ κτισμάτων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου ἔργῳ τοῦ Προκοπίου. Ἐν τῇ περὶ Πρωτεκκλησιῶν ὅμως ἐκθέσει Ἐπιφανίου τοῦ Κυπρίου, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα ἐν τῇ πολιτικῇ περιγραφῇ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου, ἥτις εἶναι συμπληρωματικὴ οὕτως εἰπεῖν τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀναγραφῇ τοῦ Συραρμενίου Βασιλείου, ἐν τῇ Διατυπώσει Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησιαστικαῖς χωρογραφίαις σημειοῦται ὡς ἕδρα ἐπισκόπου ὑποκειμένη τῇ μητροπόλει τῆς Ἀδριανουπόλεως, διαφόρων δὲ ἐπισκόπων αὐτῆς τὰ ὀνόματα ἀναγινώσκονται μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν ἐν τῷ μεταξὺ συγκροτηθεισῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὡς τὸ τοῦ Πέτρου, παρευρεθέντος εἰς τὴν στ′ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 688 συγκροτηθεῖσαν, τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν ζ′ ἐν Νικαίᾳ τῷ 787 καὶ τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὴν ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ Φωτίου τῷ 879. Τὴν μακραίωνα ταύτην τῆς ἱστορίας σιγὴν περὶ τῆς Σωζοπόλεως πρώτη λέγει ἡ λογία θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Μεγάλου Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρουσα ὅτι ὁ Πατέρας αὐτῆς ἐξώρισε τῷ 1087 εἰς Σωζόπολιν τὸν ταραξίαν καὶ προπέτην Μητροπολίτην Χαλκηδόνος Λέοντα [37], βραδύτερον δὲ καὶ τὸν ἐπιφανῆ συγκλητικὸν Ἰωάννην Σολομῶντα, ἐπι-

35. Ὅρα κατάλογον ἐπισκόπων Σωζοπόλεως,

36. Ed. de Muralt. Essai de Chron. Byzandinae Τομ. Α′ σ. 127 Petersburg 1855. Ὅρα μᾶλλον χρονικὸν Μαρκελλίνου παρὰ Galland Τομ. Χ σ. 352—53 ὡς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἰ. Ἀντιοχέως (Μαλάλα) παρὰ Ch. Müller, Fragm. histor. graecorum Τόμ. Ε. σ. 33, «ὁ δὲ βασιλεὺς (Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος) προνοούμενος τοῦ συμβάντος, στέλλει τινὰ Οὐράνιον, τὴν τοῦ καλουμένου καγκελλαρίου τάξιν πληροῦντα, τῷ τῶν ὀφφικίων μαγίστρῳ, ἅμα Πολυχρονίῳ τε καὶ Μαρτυρίῳ τοῖς τὰς τῶν Οὔννων πρεσβείας ἐπιτετραμμένοις, σὺν αὐτοῖς καὶ δέκα χρυσίου λιτρῶν ἑκατοντάδας. Οὓς δὴ κατὰ Σωζόπολιν ὁ τύραννος (Βιταλιανὸς) λοχίσας, αὐτήν τε τὴν πόλιν ἐξεῖλε μηχανήματι δολίῳ, καὶ τὸ χρυσίον ἀφαιρεῖται πρὸς βίας». Καὶ χρονικὸν Μαρκιλλίνου παρὰ Galland Χ. σ 352—353.

37 . . . καὶ δέχεται τοῦτον ἡ περὶ τὸν Πόντον Σωζόπολις, παντοίας προνοίας καὶ θεραπείας βασιλικῆς ἀξιούμενον. (Ἀλεξιάδος Τομ. Α′ βιβλ. Ε′. σ 15ος ἐκδ. Λειψίας).

βουλευθέντα τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον [38]. Κατὰ δὲ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους τῷ 1196, ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ συμπεριελήφθη τότε καὶ ἡ Σωζόπολις, ἧς ἡ περιφέρεια εἶχε λεηλατηθῆ πρότερον ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ τῆς συμφωνίας περὶ διανομῆς τῆς μελλούσης νὰ κατακτηθῇ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, γενομένης κατὰ Μάρτιον τοῦ 1204, κατὰ τὰς παραμονὰς δηλονότι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, μεταξὺ Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Φλανδρίας, Ἑρρίκου Δανδόλου, Βονιφατίου τοῦ Μομφερατικοῦ, τοῦ κόμματος Βλεσσῶν Κλαρομοντίου Λουδοβίκου, Οὔγωνος τοῦ Ἁγίου Παύλου, καθ' ἣν συμφωνίαν ἔσχατον ὅριον τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου ἐσημειοῦτο ἡ Ἀγαθούπολις [39]. Ἡ περιφέρεια τῆς Σωζοπόλεως ἐλεηλατήθη τῷ 1206 καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος ἤδη Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Φλανδρίας, ὅτε διαρπάσας καὶ κατεδαφίσας τὴν Ἀγχίαλον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ Θέρμας, ἐλεηλάτησε προσέτι καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀγαθόπολιν μέρη, τοῦ παρὰ τὸ παρακείμενον Ρωσσόκαστρον εὑρισκομένου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννικίου μὴ δυνηθέντος νὰ ἐκδιώξῃ αὐτόν.

Διετέλεσε δὲ ἡ Σωζόπολις ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους μέχρι τοῦ 1270, ὅτε ὁ ἀνακτήσας ἤδη τὴν Κωνσταντινούπολιν Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1261), ἐπωφελούμενος τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους, κατέλαβεν αὐτὴν διὰ τοῦ πρωτοστάτορος Μιχαὴλ Γλαβᾶ τοῦ Κουροπαλάτου [40]. Ἀλλὰ τῷ 1308 περιῆλθε πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Θεόδωρος Σβιατοσλαῦος βλέπων τὰ μέρη ταῦτα γυμνὰ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἐπελθὼν κατέσχε πρὸς τῇ Μεσημβρίᾳ καὶ τῇ Ἀγχιάλῳ καὶ τὴν Σωζόπολιν δι' ὁμολογίας [41]. Κατ' αὐτοῦ εἶχον μὲν ἐκστρατεύσει πρότερον ὅ τε υἱὸς καὶ συνάρχων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Πρεσβυτέρου Μιχαὴλ μετὰ τοῦ πρωτοστάτορος Γλαβᾶ καὶ ὁ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελῶν ἀδελφὸς τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Σμίλτζου Βουμοίλας [42], ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθη ν' ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν

---

38) Τὸν μέντοι Σολομῶντα ἔμφρουρον εἶχεν ἡ Σωζόπολις. (Αὐτόθι, Τομ. Β. Βιβλ. ΙΒ' σ. 161).

39. Ὁ πρῶτος κλῆρος τοῦ κὺρ βασιλέως . . . ἀπὸ τῆς Πύλης Χρυσῆς καὶ τῆς τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ κατὰ δυσμὰς στενοῦ ἕως πρὸς τὴν Μήδειάν τε καὶ Ἀγαθόπολιν. (Tafel Symbolarum criticarum II 62).

40. Οὐ μόνον Μεσέμβρειας στερρῶς ἀντείχετο καὶ τῆς Ἀγχιάλου ἀλλὰ καὶ Σωζόπολιν καὶ Ἀγαθόπολιν . . . (Γ. Παχυμ. Μεχ. Παλ. Τομ. Α' Βιβλ. Ε' σ. 349 ἐκδ. Βόννης). Ἔπειτα Σωζόπολιν ἀπὸ Βουλγάρων σώζει κατασχὼν τοῖς πέριξ τόποις (Γλαβᾶ;) (Μανουὴλ Φιλῆ ποιήματα Τομ. Β' σ. 244.245 Ε Milla 1857 ἐκδ. Παρισίων).

41. Ἤδη δὲ καὶ τὰ κατὰ Σωζόπολιν καὶ Μεσέμβρειαν, Ἀγαθόπολίς τε καὶ Ἀγχίαλος ἐκραδαίνετο καὶ τοῖς ἑτοίμως ἐῴκεσαν προσχωρήσουσιν . . . (Γ. Παχυμ. Ἀνδρ. Παλ. Τομ. Β'. Βιβλ. Ε σ. 445 ἐκδ. Βόννης).

42. Ὅμως φανέντων Βουλγάρων περὶ Σωζόπολιν ὁ βασιλεὺς ἐκπέμπει συνάμα πλείστοις τὸν ἐκ Βουλγάρων Βοησίλαν . . . (Αὐτόθι).

τοῦ Σβιατοσλαύου, καίτοι εἶχον νικήσει αὐτόν, ἐπιστρέφοντα ἐκ Σωζοπόλεως παρὰ τὸν Σκαφιδᾶν ποταμόν. Τῷ 1308 ζητήσας οὗτος τὴν εἰρήνην ἐζήτησε προσέτι εἰς γάμον καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Θεοδώραν. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ὡρισμένως δὲν ἀπέρριψεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐπί τινα καιρὸν διεβουκόλει αὐτόν, τοῦτο δὲ ὅπως ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν μὴ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐξαγωγὴν δημητριακῶν δι' ὧν ἐσιταρκεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐπεφορτίσθη ὑπὸ τοῦ Σβιατοσλαύου, ὅπως μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὁ ἀπὸ τοῦ 1293—1302 πατριαρχεύσας καὶ ἐκ Σωζοπόλεως καταγόμενος, ἐφησυχάζων δὲ ἤδη μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπὶ νησυδρίου μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προδρόμου παρὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ ΙΒ' [43]. Τὴν μονὴν ταύτην πρὸ τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς εἶχεν ἀνακαινίσει λαμπρῶς ἐκ βάθρων ὁ προμνησθεὶς Μιχαὴλ Γλαβᾶς, διοικητὴς ὢν ἐπί τινα ἔτη τῶν μερῶν τούτων [44].

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Σωζόπολις ἀναφέρεται ὡς ἡ ἐμπορικωτέρα καὶ πολυανθρωποτέρα τῆς παραλίας ταύτης. Ὁ λιμὴν αὐτῆς ἦν ὁ κατὰ προτίμησιν συχναζόμενος ὑπὸ τῶν Γενουατῶν ἐμπόρων, οἵτινες δυνάμει ἀμοιβαίων ἐμπορικῶν συμφωνιῶν μετὰ τοῦ Σβιατοσλαύου εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν πρὸς πώλησιν διάφορα προϊόντα τῆς βιομηχανίας καὶ τέχνης τῆς πατρίδος αὐτῶν, παρελάμβανον δ' ἐξ αὐτῆς δημητριακοὺς καρπούς, οὓς μετέφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς πώλησιν. Σημειωτέον ὅτι ὁ σῖτος τῆς Σωζοπόλεως ἐξετιμᾶτο ὡς κατώτερος τοῦ ἐξαγομένου ἐκ τῆς Ἀγχιάλου. Αἱ μεταξὺ ὅμως τοῦ Σβιατοσλαύου καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Γενούης σχέσεις διεταράχθησαν τῷ 1314 ἕνεκα τῆς κακοποιήσεως καὶ ληστεύσεως Γενουατῶν τινων ἐμπόρων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ Μακρόκαστρον. Δὶς ζητήσασα ἱκανοποίησιν ἡ Δημοκρατία τῆς Γενούης καὶ μὴ λαβοῦσα τοιαύτην, διέκοψε πᾶσαν σχέσιν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, διὰ διατάγματος δὲ αὐτῆς ὑπὸ ἡμερ. 22 Μαρτίου 1316 διατάξασα τοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ ἐγκατεστημένους πολίτας αὐτῆς ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἐντὸς 40 ἡμερῶν ὡς ἀπαγορεύσασα ἐπὶ βαρείᾳ χρηματικῇ ποινῇ εἰς πάντα Γενουάτην, ἵνα ἐφεξῆς μεταβαίνῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ ἢ ἄνευ πραγματειῶν, ἐπέτρεψεν ἀποινὶ πᾶσαν ζημίαν καὶ βλάβην εἰς τὴν χώραν τοῦ Σβιατοσλάου καὶ τοὺς ὑπηκόους

---

43. Πλὴν Ὀσφενδισλάβος μὲν τῆς εἰρήνης ἐδίψα καὶ κῆδος πρὸς Βασιλέα συντιθέναι ἤθελε· καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Πατριαρχεύσαντα Ἰωάννην (ἐκεῖ γὰρ κἀκεῖνος συνεάλω Σωζοπολίταις) μεσίτην πρὸς Βασιλέα περὶ τῶν ζητουμένων προὐβάλετο. (Αὐτόθι Βιβλ. Ζ' σ. 629).

44. Κἀντεῦθεν εὑρὼν (Γλαβᾶς) τὴν μονὴν Προδρόμου
σμικράν, πνιγηράν, δυστυχῆ παρ' ἀξίαν
ἣν εἶχον ἐξὰς εὐτελῶν μονοτρόπων
οὕτω καλὴν ἔδειξεν, ὡς ἤδη βλέπεις
(Μανουὴλ Φιλῆ Ποιήματα Τόμ. Β' σ. 247 E. Miller 1857 ἐκδ. Παρισίων.

αὐτοῦ [45]. Ἰδιαιτέρα παράγραφος ἐτόνιζε μάλιστα ἐπὶ βαρείᾳ ποινῇ ὅπως οὐδὲν γενουητικὸν πλοῖον προσορμίζεται εἰς τὴν Σωζόπολιν [46]. Τὸ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Σωζοπόλεως ἠλαττώθη μεγάλως τότε, διότι ὡς εἴδομεν οἱ κυριώτεροι εἰσαγωγεῖς καὶ ἐξαγωγεῖς ἦσαν τότε οἱ Γενουᾶται, οὐχὶ ὅμως καὶ μόνοι. Διὰ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1317 ἐπικεκυρουμένου καὶ ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου, εἶχον καὶ οἱ Μονεμβασιῶται τὴν ἄδειαν ἵνα ἐμπορεύωνται ἐν Σωζοπόλει καὶ μεταφέρωσιν ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀγελαῖα κτήνη κ.λπ. χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς «κομμέρκιον διαβατικὸν καὶ ποριατικὸν» [47]. Θανόντος δὲ τοῦ Σβιατοσλαύου τῷ 1322 καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Γεωργίου Τερτερῆ, ἀπέστη καὶ ἡ Σωζόπολις μετ' ἄλλων πόλεων καὶ φρουρίων τῶν μερῶν τούτων καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τερτερῆν Μιχαὴλ Σίσμαν χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ προσλαβὼν ὡς συμμάχους καὶ τοὺς παρὰ τὸ Ρωσσόκαστρον ἐσκηνωμένους Ταρτάρους ἀνεκτήσατο πάσας τὰς προσχωρησάσας, πλὴν τῆς Σωζοπόλεως, καθ' ἧς ἐπιτεθεὶς ἀπέτυχε. Κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου (1328) γενομένων εἰς τοὺς μεταξὺ τῆς Σωζοπόλεως καὶ Ἀγχιάλου Κρημνοὺς [48], ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ᾐτήσατο μὲν τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς Σωζοπόλεως διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πολισματίου Βουκέλλου, ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτοῦ δὲν ἐγένετο δεκτή [49], οὕτω δὲ ἡ Σωζόπολις ἔμεινεν ἤδη προσηρτημένη τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ.

Μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου (1341) ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α' Ἰωάννης—Κατακουζηνὸς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν, ἐπαναστὰς κατέλαβε μετὰ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Τούρκων ἁπάσας τὰς ὑποκειμένας τῷ βυζαν-

---

45. W. Heyd Geschichte des Levante handels Tom. I 579 Stuttgart 1879.

46. De non eundo ad Sissopoli. Item quod nulla persona cum aliqua galea navi ligno nel baria audeat vel presumat ire ad locum Susopoli sub pena predista sub pena librarum quin gentarum Janue pro qualibet persona pro qualibet vice. Millesimo trecentesimo sexto decimo XXII Marcii. (Docum. Hist. Part. Leges Municip. T. I 385—1838).

47. Ἐὰν δὲ (Μονεμβασιῶται) διέρχωνται μετὰ τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἢ ἀπὸ δύσεως εἰς ἀνατολήν, ἢ ἀπὸ ἀνατολῆς εἰς δύσιν, ἢ ἀπὸ μέρους τῆς Ζαγορᾶς διαβιβάζοντες ζῶα ἢ ἄλλο τι, εἴτε εἰς τὴν Σωζόπολιν, ἢ εἰς τὴν Ἀγαθόπολιν, ἢ εἰς τὴν Μήδειαν καὶ τὰς λοιπὰς χώρας τῆς βασιλείας μου ὀφείλουσι διατηρεῖσθαι ἀνενόχλητοι . . . (Γ. Φραντζῆ Χρον. Βιβλ. Δ', Κεφ. ΚΒ'. σ. 403 ἐκδ. Βόννης).

48 . . . Καὶ ἐπεὶ κατὰ γνώμην ἦν καὶ Βασιλεῖ, μεταξὺ Σωζοπόλεως καὶ Ἀγχιάλου ἐν τοῖς λεγομένοις Κρημνοῖς ἐποιήσαντο τὴν συντυχίαν. (Ἰω. Κατακουζ. Βιβλ. Β' Κεφ. Ϛ' σ. 169 ἐκδ. Βενετίας).

49. . . . ἀλλ' εἰ βούλοιτο τὸ Βουκίλου πόλισμα ἀπολαβεῖν, τὴν Σωζόπολιν κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον, πολυάνθρωπον οὖσαν καὶ μεγάλην πόλιν, ἀντ' ἐκείνου δοῦναι, (Αὐτόθι σ. 162).

τινῷ κράτει παραλίους πόλεις τοῦ Εὐξείνου, πλὴν τῆς Σωζοπόλεως [50], ἥτις ἔμεινε πιστὴ τῇ χήρᾳ αὐτοκρατείρᾳ, Ἄννῃ τῇ Σαβαυσινῇ. Αὐτοκράτωρ δὲ γενόμενος ὁ Καντακουζηνός, ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο μὴ οἱ Γενουᾶται, καθ' ὧν μετὰ τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν Ἑνετῶν εἶχε συμμαχήσει, ἐπιτεθῶσιν αἴφνης ἡμέραν τινὰ κατ' αὐτῆς, ἀπέστειλε ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ὡς φρουράν, ἣν ὅμως οἱ κάτοικοι ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι, πλὴν μόνον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Κρυβιτζώτου, εἰπόντος ὅτι οὗτοι μόνοι εἰσὶν ἱκανοὶ ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὴν πόλιν αὐτῶν κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Μόλις ὅμως ἀπῆλθεν ἡ ὑπὸ τοῦ Κατακουζηνοῦ ἀποσταλεῖσα φρουρά, ἐπελθόντες τῷ 1352 οἱ Γενουᾶται μετὰ δέκα γαλερῶν, ἐξεπόρθησαν αὐτὴν μετὰ διήμερον πολιορκίαν, τῶν κατοίκων μικρὰν παρὰ τὴν καύχησιν αὐτῶν ἀντιταξάντων ἀντίστασιν. Ἡ διαρπαγὴ τῆς πλουσίας καὶ ἀκμαίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Σωζοπόλεως διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οἱ ἄπληστοι Γενουᾶται καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς συλήσαντες ἀνέσκαψαν πολλαχοῦ καὶ τὸ ἔδαφος πρὸς εὕρεσιν θησαυρῶν κεκρυμένων. Ἔμελλον δὲ ἤδη νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ, ὅτε πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ πρόκριτοι παρεκάλεσαν τὸν διοικητὴν τοῦ στόλου νὰ φεισθῇ τοὐλάχιστον τῶν οἰκοδομῶν ἀπέναντι λύτρων, ἅπερ θὰ κατέβαλλον, εἰ μετέφερεν αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως δανεισθῶσιν ἐκεῖθεν τὸ αἰτηθησόμενον ποσόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο [51]. Ὅπως ἀνακύψωσιν οἱ Σωζοπολῖται ἐκ τῆς δεινῆς συμφορᾶς, ἣν ἐξ ἰδίας ἀβουλίας ὑπέστησαν, ὁ αὐτοκράτωρ παρέσχεν αὐτοῖς καὶ ἀτέλειαν φόρων ἐπὶ πολλὰ ἔτη [52]. Ὀλίγῳ πρότερον αἱ Γενουήνσιοι εἶχον διαρπάσει καὶ τὴν παρακειμένην Ἀβορδοβυζίην, ἧς τοὺς κατοίκους ἀπεμπώλησαν ὡς αἰχμαλώτους ἀντὶ 10.000 νομισμάτων. Τότε δὲ ἴσως ἐνέπρησαν καί τινα ἐν τῷ λιμένι τῆς Σωζοπόλεως ναυλοχοῦντα πλοῖα [53].

---

50. Τότε δὲ (Κατακουζηνὸς) ἐκ τῆς Ὀρχάνη στρατιᾶς ἔχων συμμαχίαν, ταῖς πρὸς Πόντον πόλεσιν ἐπιστράτευσε καὶ εἶλε πάσας πλὴν Σωζοπόλεως. (Ὁ αὐτὸς Βιβλ. Γ' κεφ. ΠΛ' σ. 505).

51. . . . Πέμπουσι παρὰ τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ προβεβλημένας Πόντῳ παραθαλασσίους πόλεις Ρωμαίων τριήρεις δέκα, αἵ δη καὶ δυσῖν ἡμέραιν ἀγωνισάμεναι Σωζόπολιν εἶλον, βαθύπλουτόν τε καὶ πολυάνθρωπον πόλιν Ρωμαίων . . . (Νικηφ. Γρηγ. Ἱστορ. Τομ. Ι' Κεφ. ΚΔ' 16 σ. 83 ἔκδ. Βόννης) . . . Σωζοπολῖται δὲ ἀπείπαντο τὴν παρὰ Βασιλέως πεμφθεῖσαν δύναμιν . . . Λατῖνοι δὲ ἐπεὶ τὴν πόλιν εἶλον διεπόρθουν ἐφ' ἡμέραις οὐκ ὀλίγαις ἀδεῶς . . . Ἔπειτά τινες τῶν Σωζοπολιτῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς Βυζάντιον ἐλθεῖν ἐπιτραπέντες καὶ ὑπὲρ σφῶν τε καὶ τῆς ἄλλης πόλεως παρὰ Βυζαντίων χρήματα δανεισάμενοι ἀπέδοσαν Λατίνοις τὰ ὑπεσχημένα καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐπανῆσαν. (Ἰω. Κατακουζ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' Κεφ. ΚΘ' σ. 659 ἔκδ. Βενετίας).

52. Ὁ δὲ (Βασιλεὺς) οὐ μόνον Ἡρακλειώταις ἀλλὰ καὶ Σωζοπολίταις πᾶσαν ἀτέλειαν παρέσχε τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, ἐξ ὧν αἱ πόλεις αὖθις ἑαυτὰς ἀνεκτήσαντο ῥαδίως . . . (Ἰω. Καταχ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' Κεφ. ΚΘ' σ. 660 ἔκδ. Βενετίας).

53. Παρεστήσαντο δὲ καὶ τὸ φρούριον Ἀβορδοβιζύην καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καθαρπάσαντες καὶ διαμερισάμενοι ὕστερον καὶ τοὺς ἐποίκους αὐτοῦ εἰς δέκα χιλιάδας νομι-

Τὴν Σωζόπολιν ἀνήκουσαν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπαντῶμεν καὶ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἣν τῷ 1366 ἐπεχείρησε κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένων πόλεων τῆς παραλίας ταύτης, ὁ κόμης τῆς Σαβοΐας Ἀμεδαῖος ὁ 6ος μετά τινων ἰταλογαλλικῶν πλοίων. Ἀνακτήσας τὸν Σκαφιδᾶν [54], τὴν Ἀγχίαλον, Μεσημβρίαν, καὶ ἄλλα παράλια φρούρια, ἀπέδωκε ταῦτα ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως πρὸς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον τὸν Α', ὡς ἀμφότεροι εἶχον συμφωνήσει τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1367 ἐν Σωζοπόλει [55]. Ἐπανακάμπτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἀμεδαῖος ἔσωσε τὴν Σωζόπολιν ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τουρκικοῦ τινος ἀποσπάσματος, κατατροπώσας καὶ διασκορπίσας αὐτό [56].

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1372 οἱ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν πάλιν κατὰ τῆς Σωζοπόλεως ὑπὸ τὸν Σουλτὰν Μουρὰτ τὸν Α', ἀναφερομένης ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἱστορικῶν, ἥτις ἰσχυρῶς τετειχισμένη ἀνθίστατο ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας εἰς ἁπάσας αὐτῶν τὰς ἐφόδους. Ἀπελπισθέντες οἱ Τοῦρκοι τοῦ νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν, ἐσκέπτοντο ἤδη, ἵνα ἀποχωρήσωσι, ὅτε μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐνῷ ὁ Σουλτάνος προσηύχετο ὑπὸ πλάτανόν τινα, καταρρεῦσαν μέρος τοῦ τείχους, ἤνοιξε δίοδον εἰς τοὺς πολιορκητάς, οἵτινες εἰσελθόντες ἐπεδόθησαν εἰς διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν τῆς πόλεως. Διαρκούσης τῆς διαρπαγῆς, ὁ Σουλτάνος διέκρινεν ὑπὸ τὴν κίδαριν στρατιώτου τινὸς χρυσοῦν τι κύπελλον ὅπερ κακῶς κρυπτόμενον ἠκτινοβόλει λαμπρῶς προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τοσοῦτον δὲ ἐθέλχθη ἐκ τοῦ θεάματος, ὥστε ἔκτοτε διέταξε τὴν εἰσαγωγὴν τῶν χρυσοποικίλτων σκούφων ὡς κάλυμμα τῶν αὐλικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐφεξῆς Σουλτάνων. Τὴν αὐτόματον πτῶσιν τοῦ τείχους ἀπέδωκαν τότε οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν θερμὴν προσευχὴν τοῦ Σουλτάνου ὑπὸ τὸν πλάτανον, ὅστις γενόμενος ἔκτοτε δημοτικώτατον σέβασμα τῶν Τούρκων, ἐκλήθη «εὐδαίμων πλάτανος» ἡ δὲ Σωζόπολις «φρούριον θεόβλητον» [57]. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λεηλασίας οἱ Τοῦρκοι, κενώσαντες αὐτὴν ἐτράπησαν πρὸς τὰ μεσόγεια.

Ἐφεξῆς ἡ Σωζόπολις διετέλεσε πάντοτε συνηνωμένη τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ, κληροδοτηθεῖσα πάντως μετὰ τῆς Μεσημβρίας καὶ Ἀγχιάλου καὶ ἄλλων παραλίων πόλεων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου

σμάτων διέπρασαν . . . Πρὸ ὀλίγου δὲ καὶ τὰ ἐν Σωζοπόλει ἐλλιμενίσαντα πλοῖα κατέκαυσαν. (Ἀνάλεκτα Ἱεροσ. Σταχυολογίας ὑπὸ Ἀθαν. Παπαδ. Κεραμέως Ἀλεξίου Μακρεμβολίου Λόγος Τόμ. Α' σ. 153).

54. Hist. Taur. Monum. Script. Τομ. I 310.

55. P. Datta spedizione in Oriente di Amedeo VI 128 Torino 1826.

56. Hist. Taur. Monum. Script. Tom. I 316.

57. G. Hammer Storia dell' Impero Osmano. Μετάφρασις ὑπὸ S' Romanin Τομ. Β' βιβλ. Δ' σ. 354—356 ἐκδ. Βενετίας 1830. Ὁ Hammer διαστέλλει ἐνταῦθα (σ. 346) τὴν Ἀπολλωνίαν ἀπὸ τῆς Σωζοπόλεως καταληφθείσης ὑπὸ τοῦ Μουρὰτ ταὐτοχρόνως μετὰ τοῦ Καρναβατίου καὶ Ἀετοῦ, ὁ δὲ Καντεμὶρ ἀναφέρει ὡς ἔτος ἐκπορθήσεώς της τὸ 1382. (Histoire dell Empire Othoman Τομ. Α' σ. 100).

εἰς τὸν ἀοίδιμον υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον (1424). Ὅτε δὲ ὁ Σουλτὰν Μωάμεθ Β' ἐξεκίνησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Βεγλέρβεης τῆς Ρούμελης Καρατζᾶς ἐπελθὼν περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1453 κατέλαβε τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγχίαλον διὰ συνθήκης, τότε ἐξάπαντος κατελήφθη καὶ ἡ Σωζόπολις τοιουτοτρόπως ὑπ' αὐτοῦ.

Γ'

Καὶ εἰς τὴν Σωζόπολιν, ὡς καὶ εἰς τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Ἀγχίαλον κατέφυγον πλεῖστα μέλη τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ ἄλλων περιφανῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει οἰκογενειῶν, ὡς Δοῦκαι, Παλαιολόγοι, Κατακουζηνοί, Κομνηνοί, Λασκάρεις καὶ ἄλλοι μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν ἀξιοθρηνήτῳ καταστάσει, ὡς ἀφαιρεθέντες τῶν πάντων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατ' ἐπιστολὴν τοῦ γραμματέως τῶν Πατριαρχείων Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ ὑφ' ἡμερ. 7 Ἀπριλίου 1581 πρὸς τὸν χρηστὸν ἐκδότην τῆς Τουρκογραικίας Μαρτῖνον Κροῦσσιον, οὗτοι ἠναγκάσθησαν τότε ἵνα κερδίζωσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν «ὠνούμενοι τὰ τέλη τὰ βασιλικὰ καὶ τελῶναι ὄντες καὶ εἰσπράττοντες τὰ ἐτήσια τέλη διάφορα ὄντα ἢ πραγματευόμενοι, ἢ ἔργοις προέχοντες ἵνα τῶν ἀναγκαίων μὴ ἀποστέρωνται» [58]. Τὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἦσαν τότε λίαν δεινὰ καὶ ἀφόρητα, ἀλλὰ ταῦτα ἀντὶ νὰ καταπνίξωσιν, τοὐναντίον ἀφύπνισαν παρὰ τοῖς κατοίκοις εἰς μέγαν βαθμὸν τότε ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν αἴσθημα καὶ ἀνεζωπύρησαν μεγάλως τὸν προγονικὸν πρὸς τὰ γράμματα ζῆλον. Κατὰ τὴν δύσμοιρον ἐκείνην ἐποχὴν τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας τοῦ Γένους, ὁ Ἕλλην λόγος ἐδιδάσκετο περὶ τῷ 1561 μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐν Σωζοπόλει ὑπὸ τοῦ ἐκ Ζακύνθου λογίου μοναχοῦ Παχωμίου Ρουσάνου [59] εἴτε ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ, εἴτε ἐν νάρθηκι ἐκκλησίας, ἀφ' οὗ μέγας ἦτο τότε κίνδυνος ἡ ὕπαρξις συστηματικῆς σχολῆς. Πιθανώτερον ὅμως ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῇ ἐπὶ τοῦ παρακειμένου νησυδρίου, ἐν ᾗ ὑπῆρχε τότε καὶ ἀκμαία καλλιγραφικὴ σχολή. Ἐκ τῶν χειρογράφων αὐτῆς οὐκ ὀλίγα ἠγόρασε τῷ 1492 ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις πρὸς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης Λαυρεντίου τοῦ ἀπὸ Μεδίκων [60], ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα δὲ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Θεοτόκου διασωθέντα ὑπὸ τῶν μοναχῶν μετὰ τῶν ἱερῶν ἀμφίων καὶ σκευῶν πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς μονῆς τῷ 1629 ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι ἐν αὐτῇ εἶχον ἀποβιβασθῇ καὶ ὀχυρωθῇ Κοζάκοι ληστοπειραταί. Οὗτοι, ὡς ἀνέγνωμεν ἐν κώδικι τῆς ἐπὶ νησυδρίου παρὰ τὸν Πύργον μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἐπιπεσόντες τῷ 1623, κατὰ τῆς Σωζοπόλεως διήρπασαν αὐτὴν ὡς καὶ τὴν μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου μεγάλως βασανίσαντες

58. Μ. Κρουσίου Τουρκογραικία (Turcograecia) σ. 177.

59. Κ. Οἰκονόμου. Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Τόμ. Δ', σ 798.

60. Emile Legrand. Bibliographie hellenique on description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV et XVIe siécles. Tom. I. Introduction p. CXXXIII Paris 1885.

τοὺς μοναχούς, ἀπαγαγόντες δὲ οὐκ ὀλίγους αἰχμαλώτους ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διήρπασαν καὶ ἐνέπρησαν καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν. Τὸν πειρατικὸν αὐτὸν στολίσκον ἀπήρτιζον 17 «σαΐκαι» αἵτινες μόλις ἀνοίχθησαν εἰς τὸ πέλαγος πλήρεις λαφύρων κατελήφθησαν ὑπὸ τοσοῦτον σφοδρᾶς τρικυμίας, ὥστε μία μόνον ἐσώθη, τῶν λοιπῶν καταποντισθεισῶν αὐτάνδρων. Τῷ δὲ 1626 ἀποπειραθέντες πάλιν κατὰ τῆς Σωζοπόλεως προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου συγκειμένου ἐκ 14 γαλερῶν ὑπὸ τὸν Βεζύρην Κεναὰν Πασᾶν, μετ' ἀπελπιστικὸν δὲ ἀγῶνα ἑπτὰ πλοῖα αὐτῶν συλληφθέντα μετὰ τῶν πληρωμάτων ἀπήχθησαν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῶν λοιπῶν διασκορπισθέντων [62]. Τινὰ τῶν τελευταίων τούτων προσήγγισαν εἰς νησύδριον τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀποβάντες Κοζάκοι, ὀχυρωθέντες ἐν αὐτῇ ἀντέστησαν κατὰ τῶν ἐπιτεθέντων Τούρκων, οὗτοι κατηδάφισαν μετ' ὀλίγον οὐ μόνον τὴν μονὴν ταύτην, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν Ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης καὶ τὴν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἀμφοτέρας ἐπὶ ἑτέρων νησυδρίων, κατὰ τὸν Ἱεροσολύμων Δοσίθεον [63]. Ἔσχατος ἡγούμενος αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ πρῴην Μητροπολίτης Νικαίας Πορφύριος, γνωστὸς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταγείσης «Περιόδου τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος». Αἱ ληστοπειρατικαὶ αὗται

---

61. Ὅρα Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. «Ἡ ἐν τῷ νησίῳ Σωζοπόλεως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Βυζαντινῶν Χρονικῶν» Τόμ. 7ος σ. 661—695. Ἐν Πετρουπόλει 1909.

62. G. P. Hammer Storia dell' Impero Osmano Μετάφρασις ὑπὸ S. Romanin Τόμ. ΙΗ' βιβλ. ΜΖ' σ. 243—244 ἔκδ. Βενετίας 1830.

63. Δοσιθέου. Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων. Ἐν Βουκουρεστίῳ 1715 βιβλ. 18 κεφ. Θ' § β' σ. 1229. Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἠρύσθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ὁ Ἀθ. Κ. Ὑψηλάντης ἀναφέρων τὴν καταστροφὴν τῆς μονῆς εἰς «τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν» αὐτοῦ. Ἐν Κ)λει 1870 σ. 132—133. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει σύγχυσίς τις. Ὁ Hammer σημειοῖ ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Κεναὰν Πασᾶ κατὰ τῶν Κοζάκων ἐπιφανέντων παρὰ τὸ νησύδριον ἐγένετο τῷ 1629, ὁ δὲ Δοσίθεος ὅτι ὁ κατεδαφισμὸς τῆς μονῆς «μετὰ τὸ χιλιοστὸν ἑξακοσιοστὸν ἔτος». Ἀλλὰ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ Ὑπομνήματι «περὶ τῆς κατὰ Χάλκην μονῆς τῆς Θεοτόκου» ἀφηγεῖται ὅτι περὶ τὸ 1616 ἔτος ἐπὶ Σουλτὰν Μουρὰτ Δ' ἐπιπλεύσαντες Κοζάκοι μετὰ 150 ἐλαφρῶν πλοιαρίων καὶ εἰς τὸν Θρακικὸν Βόσπορον παρεισδύσαντες, ἐλεηλάτησαν τὰ κατ' Εὐρώπην παράλια αὐτοῦ χωρία καὶ κατέκαυσαν τὸν Βαθὺν ἢ Μέγαν Ρύακα (Βουγιοὺκ - Δερὲ), τὸ Νεοχώριον καὶ τὸ Σωσθένιον (τὴν Στένην), καὶ ὅτι ὑποστρέψαντες εἶτα ἄραξαν εἰς τὸ νησύδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μοναχοὶ ὑπὸ φόβου κινούμενοι ἐφιλοξένησαν αὐτούς, οἱ κρατοῦντες τὴν μονὴν κατηδάφισαν, τοὺς δὲ μοναχοὺς διεσκόρπισαν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ τότε, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Ἰω. Σακελλίωνα, (Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Β' Τεῦχ. Η' σ. 612) πῶς βιβλία χειρόγραφα ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ γραφέντα ἢ ἄλλως πως ἐπισκευασθέντα, ἐμφαίνουσιν αὐτὴν σωζομένην ἔτι μέχρι τοῦ 1629 ἢ 1630; Πιθανώτερον λοιπὸν ὅτι κατὰ τὸ 1629 ἢ 1630 κατεσκάφη ἡ μονὴ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ οὐχὶ τῷ 1626, ὡς εἰκάζει ὁ πολύκλαυστος φίλος Α. Π. Κεραμεύς.

ἐπιδρομαὶ τῶν Κοζάκων καὶ αἱ βιαιοπραγίαι αἱ προερχόμεναι ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν τῶν Τούρκων κατ᾽ αὐτῶν ὑπῆρξαν τοσοῦτον καταθλιπτικαὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς τε πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν Μητροπολίτην αὐτῆς Καλλίνικον νὰ παραιτηθῇ τῷ 1623 «διὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως ἐκ τῶν συχνῶν αἰχμαλωσιῶν τῶν Ρώσσων καὶ τῶν περισπασμῶν τῶν Ἀγαρηνῶν», τὴν δὲ Μ. Ἐκκλησίαν νὰ συνενώσῃ αὐτὴν μετὰ τῆς μητροπόλεως Μηδείας, ἐξ ἧς ἀπεχωρίσθη τῷ 1631 [64].

Ἐν τῇ Σωζοπόλει, τῇ πόλει ταύτῃ, ἐπιφανῶν ἐξορίστων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, ἀπέτισε τὴν ποινὴν αὐτοῦ καὶ ἄλλος ἐπιφανὴς τοῦ κράτους ἐξόριστος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οὗτος εἶναι ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης Ἀλὲξ Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, ἐξορισθεὶς ἐν αὐτῇ τῷ 1689 μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαμείνας μέχρι τῆς διαλύσεως τῆς στάσεως, ἥτις ἐξερράγη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ μεγάλου μέρους τῶν Τούρκων, μὴ ἀρεσκομένων εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτ [65].

Ἐφεξῆς ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐδὲν περὶ τῆς Σωζοπόλεως γινώσκομεν. Αἱ βιαιοπραγίαι ὅμως τῶν Τούρκων ἐν τῷ μεταξὺ οὐδόλως ἠλαττώθησαν, ἰδίως ἐν τοῖς περιχώροις, κατὰ δὲ τὰς ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων οὐκ ὀλίγοι ἀφηρπάζοντο ἐκ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἵνα ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐξ ὧν ὀλίγοι ηὐτύχουν ἵνα ἐπανίδωσι τοὺς φιλτάτους αὐτῶν. Τοιαύτην τινα ἀπαγωγήν, τὴν σφοδροτέραν ἴσως, γενομένην ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς παραλίας ταύτης, ἀναφέρει καὶ Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐν τῇ Πεντηκονταετηρίδι αὐτοῦ. Ἐκραγείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὁ μητροπολίτης αὐτῆς Παΐσιος ἀπαγόμενος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐστραγγαλίσθη καθ᾽ ὁδὸν πνέων ἤδη τὰ λοίσθια.

Ἐκραγέντος δὲ τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1828—1829 τὸ ρωσσικὸν ἐπιτελεῖον κρίναν ἐπάναγκες ἵνα μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Βάρνης καταληφθῇ καὶ μία τῶν πόλεων τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἵμου παραλίας, ὅπως δι᾽ αὐτῆς ὁ ρωσσικὸς στρατὸς μετὰ τὴν σχεδιαζομένην διάβασιν τοῦ ὄρους καὶ τὴν εἰσβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Θράκην πορίζεται εὐκολώτερον τὰς ἐκ τῆς Ὀδησσοῦ πεμπομένας ζωοτροφίας ὡς καὶ πολεμοφόδια, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξέλεξε καταλληλοτέραν τὴν Σωζόπολιν, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς φύσει ὀχυρᾶς αὐτῆς θέσεως καὶ τῆς εὐρυχωρίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ λιμένος αὐτῆς, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς ἱκανῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς μεσογείου πόλεως Ἀετοῦ ἐξ οὗ θὰ ἐβράδυνεν ὁπωσοῦν ἡ ἐπέλευσις τοῦ παρ᾽ αὐτῷ συγκεντρωμένου τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Χουσεῒν Πασᾶν, οὕτω δὲ θὰ ἐδίδετο καιρὸς εἰς τοὺς ἀποβιβασθέντας Ρώσσους, ἵνα συμπληρώσωσι τὰς ὀχυρωματικὰς αὐτῶν ἐργασίας. Ἡ φρούρησις τῆς Σωζοπόλεως ἦν ἀνατεθειμένη εἰς σῶμα ἐκ χιλίων

64. Κ. Ν. Σάθα. Μεσ. Βιβλ. Τομ. Γ' σ, 563 Βενετία 1872.
65. Κ. Ν. Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σ. 388 ἐν Ἀθήναις 1868.

περίπου Ἀλβανῶν, ὅπερ ὅμως ἀπό τινων ἡμερῶν εἶχεν μετατεθῆ ἀλλαχοῦ, ὥστε ὁ ρῶσσος ὑποναύαρχος Κουμάνιος ἐπετέθη κατ' αὐτῆς τῇ 15ῃ Φεβρουαρίου 1829 μετά τινων πολεμικῶν καὶ μεταγωγικῶν πλοίων, ὧν ἐπέβαινον ἓν σύνταγμα πεζικοῦ καὶ 50 Κοζάκοι, ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ἀπηρτίζετο ἐκ μικροῦ τινος ἀποσπάσματος, ὅπερ εἰς τὰς πρώτας ἀσφαίρους βολὰς τοῦ ρωσσικοῦ στολίσκου κατέθηκε τὰ ὅπλα. Οἱ Ρῶσσοι λαβόντες οὕτω κατοχὴν τῆς πόλεως ἔσπευσαν εὐθὺς νὰ ὀχυρώσωσιν αὐτήν, ἀνεγείραντες δύο ὀχυρώματα ἐπὶ τῶν δεσποζόντων τῆς πόλεως ὑψωμάτων, ὡς καὶ τρίτον ἐπὶ τοῦ Μικροῦ λεγομένου Νησίου καὶ ἐφοδιάσωσιν αὐτὰ διά τινων τηλεβόλων. Προσέτι κανονιοφόροι τινες ἠγκυροβόλησαν ἐν σημείῳ τινι τοῦ λιμένος, ἐξ οὗ ἔσκεπον διὰ τῶν τηλεβόλων αὐτῶν τά τε ὀχυρώματα καὶ τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα.

Ἀπερίγραπτος ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις τοῦ Σουλτὰν Μαχμοὺτ πληροφορηθέντος τὴν κατάληψιν τῆς παρὰ τὰ πρόθυρα εἰπεῖν τῆς πρωτευούσης, κειμένης Σωζοπόλεως. Πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς αὐστηροτάτας ἐξέδωκε διαταγάς, εἰς μὲν τὸν Χουσεῒν Πασᾶν ἵνα ἐκκινήσῃ κατ' αὐτῆς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν ναύαρχον Ἀχμὲτ - Πασᾶν - Παπουτζῆ, ἵνα ἐκπλεύσῃ μεθ' ἅπαντος τοῦ στόλου. Πολιορκουμένης ταὐτοχρόνως τῆς πόλεως διά τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ κοινοῦ, ἡ θέσις τῶν ἐν αὐτῇ Ρώσσων καὶ τοῦ ἐν τῷ λιμένι ρωσσικοῦ στολίσκου θ' ἀπέβαινε τότε κρισιμωτάτη. Ἄλλως ὅμως ἐνήργησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς πλήρη ἀποτυχίαν αὐτῶν. Ἑπτὰ ὅλας ἑβδομάδας κατηνάλωσεν ὁ Χουσεῒν Πασᾶς, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκκινήσῃ ἐκ τοῦ Ἀετοῦ, ἄγων τετρακισχιλίους πεζοὺς καὶ χιλίους πεντακοσίους ἱππεῖς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Ρῶσσοι εἶχον ἤδη προλάβει νὰ συμπληρώσωσι τὰς ὀχυρωματικὰς αὐτῶν ἐργασίας καὶ διπλασιάσωσι τὸν ἀριθμὸν τῆς φρουρᾶς. Ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Wechten διέθεσεν ἤδη τρία συντάγματα πεζικοῦ, ἤτοι τρισχιλίους περίπου ἄνδρας μετὰ δύο πεδινῶν τηλεβόλων. Ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ὁ Χουσεῒν Πασᾶς ἐπεχείρησε τῇ 9 Ἀπριλίου γενικὴν ἔφοδον κατὰ τῶν προασπιζόντων τὴν πόλιν δύο ὀχυρωμάτων ὑπὸ τὰς θαναιηφόρους βολὰς ὀκτὼ τηλεβόλων, κατορθώσας ἵνα προχωρήσῃ μέχρι τῆς περιβαλλούσης αὐτὰ τάφρου. Εἰς τὸν πρῶτον θόρυβον ἡ φρουρὰ εὑρεθεῖσα ἐπὶ ποδὸς ἐξώρμησεν εὐθὺς ἐκ τῆς πόλεως πρὸς ἐπικουρίαν, ὁ δὲ Wechten διατάξας γενικὸν πῦρ ἐπέπεσεν ἐξ ὄπισθεν κατὰ τοῦ ἐφορμῶντος κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων ἐχθροῦ καὶ διεσκόρπισεν αὐτόν, ἀφέντα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 250 νεκρούς. Εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ στολίσκος διὰ τῶν τηλεβόλων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ρώσσων αἱ ἀπώλειαι συγκριτικῶς δὲν ὑπῆρξαν μικραί, διότι καὶ ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς ἑκατὸν ἐφονεύθησαν. Ἄλλην ἔφοδον δὲν ἐτόλμησε πλέον ὁ Χουσεῒν Πασᾶς, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ πολιορκῇ αὐτὴν μέχρι τῆς

66. Moltke. Der russisch - Türkiche Feldzug 1828—29 s. 255—58 Berlin 1877.

διαβάσεως τοῦ Αἵμου ὑπὸ τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τούτου τῆς Μεσημβρίας, τῆς Ἀγχιάλου καὶ τοῦ Πύργου, φοβηθεὶς μὴ τῷ ἀποκοπῇ ἡ πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν ὑποχώρησις, ἠναγκάσθη μετά τινα ἐπιτυχῆ ἔξοδον τοῦ στρατηγοῦ Poinsett ἵνα διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν [67]. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσσικὸς στολίσκος ἐκ τῆς Σωζοπόλεως ἀπεπειράθη ἵνα καταλάβῃ καὶ τὴν Ἀγχίαλον ἀλλ' ἀπέτυχε [68].

Τῇ δὲ 5 Ἰουνίου ὁ ναύαρχος Ἀχμὲτ Πασᾶς ἐκπλεύσας τοῦ Βοσπόρου μετὰ ἓξ πλοίων τῆς γραμμῆς, τριῶν φρεγατῶν, πέντε κορβετῶν καὶ τριῶν βρικίων μετὰ δεκαήμερον πλοῦν ἐπεφάνη πρὸ τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ ἐν τῷ λιμένι τακτικὴ ρωσσικὴ μοῖρα ἐκ μόνον τριῶν πλοίων τῆς γραμμῆς καὶ τριῶν φρεγατῶν συγκειμένη μέγιστον διέτρεχε κίνδυνον. Ἀνεξηγήτως ὅμως μόλις ἐπιφανὴς ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐπωφεληθεὶς τοῦ πνέοντος οὐρίου ἀνέμου, ἔστρεψε τὰ ἱστία πρὸς τὸν Βόσπορον, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ρίψῃ βολήν [69].

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου τὴν αὐτὴν τύχην τῆς Μεσημβρίας καὶ Ἀγχιάλου ὑπέστη καὶ ἡ Σωζόπολις στερηθεῖσα τῶν κατοίκων αὐτῆς, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μεταναστεύσεως αὐτῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης πανώλους, ἔρημον δὲ σχεδὸν εὗρε καὶ αὐτὴν ὁ Μόλτκε τῷ 1836.

Εἴπομεν ἔμπροσθεν ὅτι τὸν ἕλληνα λόγον μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐδίδαξεν ἐν Σωζοπόλει τῷ 1561 ὁ Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος Ρουσάνος, Συστηματικὴ ὅμως Σχολὴ μόλις τῷ 1817 ἱδρύθη τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ. Ὡς ἱδρυτὴς αὐτῆς θεωρεῖται ὁ ἐκ Σωζοπόλεως ὁρμώμενος Βατοπεδινὸς μοναχὸς Θεόφιλος, ἡγούμενος τῆς ἐν Βλαχίᾳ μονῆς Ρακιτόσσης, ὅστις ἄκρως θλιβόμενος διὰ τὴν ἀμάθειαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐδάνεισεν εἰς τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ δεκακισχίλια γρόσια, ἢ ἰσάριθμα τότε φράγκα, ὁρίσας ἵνα οἱ τόκοι πρὸς 15 % ἐτησίως χρησιμεύσωσι πρὸς συντήρησιν σχολῆς, ἧς διδάσκαλον καὶ διευθυντὴν ἐξέλεξεν αὐτὸς τὸν ὁσιολογιώτατον Δανιὴλ [70]. Ἐξ

67. Αὐτόθι σ. 347.

68. Αὐτόθι σ. 258.

69. Αὐτόθι σ. 259—260.

70. Ἐκκλ. Ἀλήθ. Ἔτος Γ' Τευχ. ΛΔ'. Ξενοφάνης Τόμ. Β' τευχ. 8, σ. 345—46—47. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Θεοφίλου Καίρη ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τῷ σοφολογιωτάτῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ Ρούσῃ τῷ ἐξ Ἄνδρου, τῷ ὡς ἀδελφῷ μοι περιποθήτῳ.

Περιπόθητε ἀδελφέ,

Τὰ περὶ ἡμᾶς πάντα θέλεις μάθει παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου Σαμουήλ, ὅστις ἔρχεται διὰ νὰ σχολαρχήσῃ εἰς Σωζόπολιν. Χαίρω διότι ἡ πόλις αὕτη ἠξιώθη διδασκάλου καὶ σοφοῦ καὶ ἐναρέτου. Χαίρω δὲ πρὸς τούτοις, διότι ἀμφότεροι ἔχετε κατὰ τὸ παρὸν ἀφορμὴν ν' ἀποβάλητε διὰ τῆς ἀδελφικῆς συναναστροφῆς μέρος τῆς πικρίας τῆς καταπίκρου ξενητείας. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁ ἀγαπητός μου Γρηγόριος, ὁ γινώσκων ἱκανῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν Σωζοπολιτῶν, δὲν θέλει λείψει νὰ ὁδηγήσῃ

ἄλλης πηγῆς μανθάνομεν ὅτι ὁ μητροπολίτης Σωζοπόλεως Παΐσιος, δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 23 Φεβρουαρίου 1820 πρὸς τὸν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Κυδωνιῶν διδάσκοντα τὰ μαθηματικὰ ἐξάδελφον αὐτοῦ Θεόφιλον Καΐρην, ἐζήτει παρ' αὐτοῦ κατάλληλον διδάσκαλον διὰ τὴν σχολὴν ἕνα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰ δυνατὸν δὲ τὸν Ἀκάκιον, συνιστώμενον θερμῶς ὑπὸ τῶν ἐκ Σωζοπόλεως ὁρμωμένων συμμαθητῶν αὐτοῦ Γεωργίου Ἀνδρεάδου καὶ Ἰωάννου Κωνσταντινίδου. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως ἐστάλη ὁ *σοφολογιώτατος* Σαμουήλ, ὡς ἐξάγομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, πρὸς τὸν ἐν Ἀγχιάλῳ ἱεροδιάκονον συμπολίτην αὐτοῦ Γρηγόριον Ροΐδην. Καὶ ἕτερος ἐκ Σωζοπόλεως μοναχὸς Πορφύριος ὀνόματι κατέθηκε τῷ 1850 εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μόσχας ἀμετάθετόν τι κεφάλαιον, ὅπως οἱ ἐτήσιοι τόκοι αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τῇ φροντίδι τοῦ κατὰ καιρὸν Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων ἀποστέλλωνται εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ πρὸς συντήρησιν ἑλληνικῆς σχολῆς [71]. *Ἡ σχολὴ αὕτη λαμπρῶς σήμερον λειτουργοῦσα κέκτηται σπουδαίαν βιβλιοθήκην*, πολλοὶ δὲ ἀπόφοιτοι αὐτῆς ἀνωτέρων διακούσαντες μαθημάτων ἔν τε τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιστημονικῶς μορφωθέντες, *εἰσὶν ἀληθῆ σεμνώματα τῆς πατρίδος αὐτῶν**.

Ἡ Σωζόπολις κατοικεῖται νῦν ὑπὸ τρισχιλίων περίπου κατοίκων ἁπάντων Ἑλλήνων, διακρινομένων ἐπὶ φιλομουσίᾳ, φιλοπατρίᾳ καὶ ἐπιχειρηματικότητι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐριστικῷ πνεύματι. Ὁ E. Tacchella ἐκφράζεται περὶ αὐτῶν λίαν ἐνθουσιωδῶς χαρακτηρίζων αὐτοὺς ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν Μιλησίων. Εἶναι, λέγει, εὐπροσήγοροι, ἐργατικώτατοι καὶ ὀξυνούστατοι, ἠδυνήθησαν δὲ νὰ τηρήσωσι μέχρι σήμερον εἰς τὸ ἀκέραιον τὴν καθαρότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης [72]. Κύριον πόρον ἔχουσι σημαντικὴν ἁλιείαν

εἰς τὰ δέοντα τὴν αὐτοῦ σοφολογιότητα. Ὁ θεῖος (Σωφρόνιος, *προεστὼς τοῦ ναοῦ τοῦ* Ἁγίου Γεωργίου ἐν Κυδωνίαις) καὶ πάντες οἱ μετ' ἐμοῦ ὡς εἰκὸς προσαγορεύουσι.

Ἔρρωσο

Ὁ ὡς ἀδελφὸς Θεόφιλος

71. *Δωροθέου Σχολαρίου. Ἔργα καὶ ἡμέραι σ. 36.*

* Ἡ Σχολὴ ἐλειτούργει μέχρι τοῦ 1914, ὅτε καὶ αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες κατηργήθησαν, καὶ ὁ ἑλληνισμὸς μετηνάστευσεν εἰς Β. Ἑλλάδα.

72. Rev. Numism. 218. 1898.

Σημ. Διευθύνσεως. Τὴν ἱστορίαν ἀκολουθοῦν 1) ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί. Ἀπολλωνίας 10. 2) Ἔπειτα ἀρχαῖα νομίσματα Ἀπολλωνίας. 3) Ἐφεξῆς βιογραφίαι ἐπισήμων Σωζοπολιτῶν διακριθέντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὁ Πατριάρχης Κων)πόλεως Ἰωάννης ΙΒ' (1295—1303) σ. 53—58. καὶ ἔγγραφα διάφορα αὐτοῦ. 4) Ἡ Σωζόπολις ὡς ἐπισκοπὴ καὶ μητρόπολις (σ. 64—65), 5) Κατάλογος τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Σωζοπόλεως (σ. 66—79) 6) Ἡ ἱερὰ μονὴ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ διάφορα αὐτῆς ἔγγραφα. 7) Ἔγγραφα τῆς μονῆς ἀντιγεγραμμένα ἐκ τοῦ κτιτορικοῦ κώδικος (σελ. 82—87) εἰλημμένα ἐκ τοῦ Δελτίου Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας Τόμ. Β' τεῦχ. Ε' σ. 613—617, 617—619, 619—621, τοῦ Ἀθ. Π. Κεραμέως ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν Πετρουπόλεως Τομ. 7 σ. 661—695 ἐν Πετρουπόλει 1900, ἐκ τοῦ Ἐκκλ. Φάρου

παλαμύδων καὶ σκόμβρων καὶ ἀξιόλογον ἀμπελουργίαν. Τινὲς ὅμως μετέρχονται ἐπικερδῶς καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς καυσίμου ξυλείας, ἱκανὰ ἀποστέλλοντες ἐξ αὐτῶν φορτία ὡς καὶ ξυλανθράκων εἴς τε τὴν Ρουμανίαν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς πώλησιν. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦτον ἕδρα Μουδίρου, ἤδη ὅμως εἰς ἀστικὸν ὑποβιβασθεῖσα δῆμον ὑπάγεται διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ παρακειμένου Πύργου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς περιφέρεια εἶναι ἤδη συνηνωμένη τῇ τῆς Ἀγαθουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1829 ὁ δὲ μητροπολίτης αὐτῆς τιτλοφορεῖται «Σωζοαγαθοπόλεως». Περὶ τὰ τέλη τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου 1877—78 διηρπάγη ἐν πλήρῃ μεσημβρίᾳ ὑπὸ Κιρκασίων τῇ ἀνοχῇ ἢ μᾶλλον τῇ ἐπινεύσει τῶν ἀρχῶν, κατελήφθη δὲ ὑπὸ τῶν Ρώσσων τῇ 10 Ἰανουαρίου 1878 κενωθεῖσα πρότερον ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταφυγόντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν διὰ θαλάσσης.

Συμπεριληφθεῖσα καὶ ἡ Σωζόπολις ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Αὐτονόμου «Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας» ἀνῆλθεν εἰς σχετικὴν εὐπορίαν καὶ ἀκμήν, ἥτις μόλις πέντε ἔτη διήρκεσε, δηλονότι μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς προνομιούχου ταύτης ἐπαρχίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἔκτοτε τὸ Βουλγαρικὸν μῖσος κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ ἤρχισε πλέον νὰ ἐκδηλοῦται σφοδρότερον καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Κατὰ τὸν ἀνθελληνικὸν διωγμὸν τῷ 1906 ἐν Βουλγαρίᾳ, ἡ Σωζόπολις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ τῆς καταστροφῆς, ἣν τότε ὑπέστη ἡ γείτων Ἀγχίαλος, χάρις εἰς τὴν περίνοιαν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἀλλὰ μετὰ ὀκτὼ ἔτη δηλαδὴ τὴν 30 Μαΐου τοῦ 1914 οἱ ὀλίγοι ἐν αὐτῇ ἐγκατεστημένοι Βούλγαροι, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἀλήτου τινος Τσιτάκωφ ὀνόματι καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, διοργανώσαντες ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον καὶ προσκαλέσαντες πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ Βουλγαρικῶν χωρίων, ἐξώρμησαν ἀλλαλάζοντες κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διαρρήξαντες δὲ τὰς θύρας καὶ εἰσελθόντες ἐγκατέστησαν δύο βουλγάρους ἱερεῖς, ἐτέλεσαν εὐχαριστήριον δοξολογίαν, τὴν δὲ ἐκκλησίαν μετωνόμασαν Ἅγιος Κλήμης.

Ἐντεῦθεν οἱ διαδηλωταὶ ὁρμήσαντες ἐν σώματι κατέλαβον καὶ τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν καὶ ἐκδιώξαντες τὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον, ἐγκατέστησαν βούλγαρον ἱερέα καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἐσφράγισαν τὸ χρηματοκιβώτιον, ὅπερ περιεῖχε τοὺς μητροπολιτικοὺς κώδικας καὶ διάφορα ἄλλα ἔγγραφα Ἐκ τῆς Μητροπόλεως οἱ διαδηλωταὶ σπεύσαντες ἐν ἐπιδεικτικῇ παρατάξει κατέλαβον ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, τὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς

Ἀλεξανδρείας Δ. Καλλιμάχου Πατμ. Βιβλ. συμπλ. Τ. ΙΑ' τεῦχ. 3γ' καὶ σ. 249 καὶ 8) Ἀθ. Π. Κεραμέως κώδικες μονῆς τοῦ Προδρόμου φυλασσόμενοι ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς Θεοτόκου, καὶ Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ περιγραφὴ σκευῶν μονῆς τιμίου Προδρόμου. Καὶ τέλος 9) ἔγγραφα τῆς μονῆς Κηρύκου καὶ Ἰουλίτιης παρὰ τὴν Σωζόπολιν εἰλημμένα ἐκ τοῦ Miklosich et Müller Acta Patro Const. Τ. I p. 366.

Θεοτόκου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἁγίου Ζησίμου ὡς καὶ ἕτερα δεκαεπτὰ ἐν ὅλῳ παρεκκλήσια. Καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς διαδηλώσεως πάντα τὰ καταστήματα ἦσαν κλειστά, γενικὴ δὲ ἀπογοήτευσις καὶ τρόμος ἀγωνιώδη ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, φοβουμένων γενικωτέραν διαρπαγὴν καὶ ἀγνοούντων ὁποία τύχη ἀνέμενε τότε καὶ ἐφεξῆς ἀναμένει αὐτούς. Πολλοὶ τούτων εἶχον πρότερον καταφύγει καὶ ἐγκατασταθῆ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, μία δὲ ὁδὸς φέρει τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος αὐτῶν, τινὲς δὲ καταταχθέντες εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἀνδρείως πολεμήσαντες ἡρωϊκὸν εὗρον θάνατον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν κατά τε Βουλγάρων καὶ Τούρκων.

ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΤΖΟΒΑΡΗ - ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ

Θὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ εἰδικώτερον τῆς πόλεως Στενιμάχου ἀπὸ τοῦ 1018—1181 περίοδον ἡ ὁποία σημειώνει τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τὴν πλήρη ἐκμηδένισιν αὐτῆς ὑπὸ Βασιλείου Β′ τοῦ Μακεδόνος τοῦ ἐπονομαζομένου Βουλγαροκτόνου.

Εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου χιλιομέτρων Ν.Α. τῆς Φιλιππουπόλεως, εἰς μίαν πτυχὴν τῆς Ροδόπης κεῖται ἡ Ἑλληνικωτάτη πόλις Στενίμαχος [1]. Ἡ πόλις ἀναπαύεται εἰς τὰς ὄχθας ὁρμητικῶς ῥέοντος ποταμοῦ. Ὁ ποταμὸς οὗτος καλεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς πόλεως «ὁ ποταμὸς» ἢ «ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου» ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων Ἀλτὶν-δερὲ (χρυσοφόρος) ὡς ἔχων ἐν τῇ ἄμμῳ ψήγματά τινα χρυσοῦ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως οὐδὲν γνωρίζομεν. Πιθανὸν ἡ πόλις, κτισθεῖσα κατὰ τὸν Μεσαίωνα, νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἐκ τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ἴσως κατ' ἀρχὰς νὰ ὠνομάζετο Στενίμαχος ὡς ἐν στενοῖς μαχόμενος.

Ἡμεῖς οἱ Στενιμαχῖται ἀνάγομεν τὴν ἱστορίαν μας εἰς πολὺ παλαιοτέραν ἐποχήν· πιστεύομεν ὅτι εἴμεθα ἄποικοι τῶν Ἰστιέων, ἐξ ὧν κατὰ τὸν Ε′ π.Χ. αἰῶνα ἦλθόν τινες εἰς Θράκην. Οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν συνῴκησαν τὴν Ξάνθην, οἱ δὲ ἀφοῦ διέβησαν τὴν Ροδόπην ἐπεκράτησαν τῶν ἐγχωρίων κατοίκων διὰ μάχης.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ: Μετὰ τὸ Σχίσμα στὸ μητροπολίτη Φιλ)λεως ἀφέθησαν (φερμάνι 11 Μ ιρτ. 1296 Ζελχιτζὲ) ὀκτὼ μοναστήρια τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τῆς Ροδόπης, τῆς Μολδάβας, τῆς Κρίτσιμας τῆς Παναγίας, τῆς Περούστιτσας τῆς Κοιμ. Θεοτόκου, τῆς Πετριτσιονιτίσσης ἢ τοῦ Β ιτσκόβου, τοῦ Ἁγίου Κηρύκου, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (Βοδενὰ) τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων (Κούκλαινα) καὶ τέλος τοῦ ἁγίου Γεωργίου (Μπελάστιτσα (Φιλ)λεως). Μὲ τὸ φιρμάνι τοῦ 1870 μόνο τὰ τέσσαρα ἀναγνωρίστηκαν κι' ἐκδικάστηκαν στὸν Ἕλληνα μητροπολίτη Φιλ)λεως. Μὲ τὸ ἴδιο φιρμάνι εἴχαμε στὴ Μ. Θάλασσα 4 ἄλλα τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου, τοῦ ἁγίου Δημητρίου (στὴ Βάρνα), τῆς ἁγίας Ἀναστασίας (Πύργο) καὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Ἀγχίαλο). Στὶς νέες χῶρες (Μελένικο) τοῦ Ροζινοῦ καὶ τῆς Λαμποῦς κοντὰ στὸ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸ Νευροκόπι.

Βλ. περὶ αὐτῶν Poppof. Alex, I. Ivanoff Balgarskiti Monastiri (Βουλγαρικὰ Μοναστήρια) Sofia 1927.

1. Βλ. Στενίμαχος, ἱστόρημα ***Μ. Κ. Ἀποστολίδου*** ἔκδ. πρώτη. Ἀθῆναι.

Εἰς τὴν θέσιν τῆς μάχης ἱδρύθη συνοικισμός, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄνομα Ἰστιέων Μάχη ἐξ οὗ καὶ Στενίμαχος. Ἡ ὡραιοτάτη αὐτὴ πόλις, φράττει τὴν εἴσοδον ἀγρίου αὐχένος τῆς Ροδόπης, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ρέει μετὰ μεγάλου θορύβου ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου. Ἑκατέρωθεν τοῦ αὐχένος ἐγείρονται ἄγριοι καὶ ἀπότομοι βράχοι. Μία ἀτραπὸς μᾶς ὁδηγεῖ μέχρι τῆς κορυφῆς δυσπροσίτου βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ὕψος 130 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ποταμοῦ εὑρίσκεται ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Καλέ, μνημεῖον ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Ὁ ναὸς εἶναι διώροφος. Ὁ ἄνω ὄροφος ἀποτελεῖ τὸν κυρίως ναόν, ὁ δὲ κάτω τὸ ὑπόγειον. Ἔχει ἐπίμηκες σχῆμα. Τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ ἄνευ τοῦ τρούλλου, εἶναι 12 μέτρα τὸ δὲ μῆκος ἄνευ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ 18. Εἶναι μία μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου, ὅστις ἐγείρεται εἰς τὴν διασταύρωσιν ἐνισχυτικῶν καμαρῶν.

Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν νάρθηκα οὐχὶ διὰ τῆς δυτικῆς ἀλλὰ διὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τοῦ νάρθηκος ἐγείρεται κωδωνοστάσιον ἐν σχήματι τετραγώνου πύργου. Τὸ τετράγωνον τοῦ κυρίως ναοῦ φέρει τέσσαρας παραστάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων πίπτει τὸ βάρος τοῦ τρούλλου.

Τὸ ἱερὸν εἶναι τριμερές, ἔχει δηλαδὴ τὸ κυρίως ἱερόν, τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν. Τὸ ἱερὸν χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ δύο πεσσῶν. Ἄνωθεν τῶν πεσσῶν αὐτῶν ὑψώνοντο τρία τόξα. Τὸ μεσαῖον ὡδήγει εἰς τὸ κυρίως ἱερόν, τὰ δὲ ἕτερα δύο εἰς τὰ πλάγια διαμερίσματα, δηλαδὴ εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν. Ἐπίσης τὰ τρία διαμερίσματα τοῦ ἱεροῦ ἐχωρίζοντο διὰ τόξων στηριζομένων ἐπὶ τῶν ἰδίων πεσσῶν. Οἱ πεσσοὶ αὐτοὶ ἐνθυμίζουν τὴν Σχολὴν Κων)πόλεως. Ἡ σφενδόνη ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρεται ὁ τροῦλλος φέρει 8 παράθυρα.

Ὁ ναὸς φωτίζεται διὰ τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου, τῶν τεσσάρων βορείων παραθύρων καὶ τῶν δύο νοτίων θυρῶν.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, πλάτους ἑνὸς περίπου μέτρου, ἐκτισμένοι δι᾽ ὀρθογωνίων λίθων κατὰ ζώνας διαχωριζομένας διὰ πλίνθων, ἐνθυμίζουν τὴν τεχνικὴν τῆς τοιχοδομίας τῆς Σχολῆς Κων)λεως.

Ἐπίσης εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις τοῦ ναοῦ ἔχομεν ἀνὰ ἓν τόξον στενὸν καὶ ὑψηλὸν τὸ ὁποῖον διήκει ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καθ᾽ ὅλον τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ, διηρθρωμένον. Τὸ τόξον αὐτὸ διαγράφει ἐξωτερικῶς τὴν ἔσωθεν ἐγκαρσίαν καμάραν. Κάτωθεν τοῦ τόξου αὐτοῦ καὶ ὑπεράνω τῶν τόξων τῶν παραθύρων ἔχομεν διακοσμητικὴν κορνίζαν ἐκ πώρου λίθου διαμεμορφωμένην εἰς ὀδόντας. Οὕτω διαγράφεται ὁ ναός.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι γενικῶς παρουσιάζουν ἐξαίρετον ἐργασίαν καὶ στερεότητα ἀξιοθαύμαστον. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ εἶναι τρίπλευρος φέρει δὲ ἀνὰ ἓν παράθυρον εἰς κάθε πλευράν.

Ἡ κτίσις τοῦ ναοῦ δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ τρούλλου ὁ ὁποῖος παρουσιάζει βαρείας ἀναλογίας, ἐνῶ γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων ὁ τροῦλλος εἶναι ραδινώτερος.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καλύπτεται διὰ τοιχογραφιῶν ἐκτεινομένων κατὰ ζώνας. Ἡ τέχνη εἶναι ἀρίστη. Ἄνωθεν τῆς πύλης ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ παρίσταται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἐν τῇ ἄνω ζώνῃ 9 προτομαὶ ἁγίων. Ἐν τῇ κάτω ὁ Ἅγιος Κων)νος καὶ ἡ Ἁγία Ἑλένη. Ὅλαι αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ εἶναι ἑλληνικαί.

Αἱ τοιχογραφίαι αὗται βεβαίως εἶναι μεταγενέστεραι τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ, διότι γνωρίζομεν ὅτι ἡ διάταξις τῶν τοιχογραφιῶν κατὰ ὁριζοντίους ζώνας ἀνήκει εἰς τὴν μετέπειτα ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ Καλὲ σχεδὸν ἀκέραιος μέχρι τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1878 κατεστράφη κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης ὑποχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων. Οἱ Στενιμαχῖται ὅμως παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων κατερείπωσιν τοῦ ναοῦ, δὲν ἐλησμόνησαν τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου ἐκείνου καὶ κατὰ παράδοσιν ἀνήρχοντο εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Καλὲ καθ' ὡρισμένας ἑορτὰς τοῦ ἔτους καὶ συνελειτουργοῦντο.

Πλησίον τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε φρούριον, γνωστὸν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ὡς φρούριον τοῦ Στενιμάχου [1].

Τὸ φρούριον ἀναφέρεται διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, δηλαδὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος μ.Χ.

Ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φρουρίου εἶναι ἄγνωστος. Ἴσως νὰ ἀνήκει εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, καθ' ὅσον ἔφρασσε τὸν δρόμον τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄρδα καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ Κων)πολιν ἀφ' ἑνός, πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀφ' ἑτέρου.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς κατήρχοντο ἀπὸ βορρᾶ, ἀφοῦ διήρχοντο τὰς χαμηλὰς διαβάσεις τοῦ Αἵμου, ἠκολούθουν εἶτα τὴν κοιλάδα τοῦ Ἕβρου καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδιζον πρὸς Ἀδριανούπολιν καὶ Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ φρούριον τοῦτο διεδραμάτισε σπουδαιότατον ρόλον καὶ ἀναφέρεται συχνὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 11—14 αἰῶνος.

Τὸ φρούριον τοῦ Στενιμάχου ἐπεσκευάσθη τῷ 1231 ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἀσὲν τοῦ ΙΙ κατὰ μαρτυρίαν σλαβοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης ἐπὶ βράχου. Οἱ βούλγαροι ἀπέδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν σημασίαν τοῦ ἱστορικοῦ κειμένου καὶ ἐδημιούργησαν ἀρκετὸν θόρυβον γύρω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτήν.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ οὐδὲν τὸ νέον προσθέτει

---

1. Σ. Δ. Βλ. Jord. Ivanoff Φρούριον Ἀσὲν (Πετριτσός). Bull. de la soc. arch. Bulgare τόμ. Β' σ. 213.

εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι τὸ φρούριον ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν πολὺ πρὸ τῆς ἀνακαινίσεως ὑπὸ 'Ασὲν ΙΙ.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιγραφῆς ἔγκειται μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν, καθ' ὅσον ὁμοῦ μετὰ τῆς συγχρόνου ἐν Τυρνάβῳ ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ παλαιότερα δείγματα σλαβοβουλγαρικῆς γραφῆς, δοθέντος ὅτι, οἱ Βούλγαροι πρὸ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των μετεχειρίζοντο ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν. Ἔχομεν δηλαδὴ ἐκ τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς ἐπιγραφὰς βουλγαρικοῦ περιεχομένου εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπως π.χ. τὸ περίφημον χρονικὸν τοῦ Μαλαμὶρ καὶ ἔγγραφα τοῦ Πρεσνιάν.

Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον. Μόλις διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ βράχου ἐρείπιά τινα τετραγώνου πύργου ἐξ ἀκατεργάστων λίθων μετὰ ἀσβέστου.

Ὅπως γύρω ἀπὸ ὅλα τὰ μεσαιωνικὰ κάστρα ἐδημιουργήθησαν διάφοροι μῦθοι καὶ θρῦλοι, τοιουτοτρόπως καὶ γύρω ἀπὸ τὸ βυζαντινὸν κάστρον τῆς Στενιμάχου ἡ παράδοσις ἔπλεξεν ὁλόκληρον κύκλον θρύλων καὶ μύθων·

Αἱ σπουδαιότεραι παραδόσεις εἶναι αἱ ἑξῆς : Ἡ τῆς Νεράιδας, ἡ τοῦ Μαγεμένου, ἡ τῶν Στοιχειωμένων Χριστουγέννων καὶ τέλος ἡ τῆς 'Αναθεματίστρας. Αἱ παραδόσεις αὐταὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Βλ. Σκορδέλη καὶ τοῦ Μυρτίλου 'Αποστολίδου, ἀμφοτέρων Στενιμαχιτῶν.

Παρομοίας ἁλώσεις μεσαιωνικῶν φρουρίων διὰ δόλου ἢ προδοσίας μᾶς ἀναφέρουν διάφορα μεσαιωνικὰ τραγούδια ὡς π.χ. ἡ ἅλωσις τοῦ Κάστρου τῆς 'Ωρηᾶς, Κάστρου τοῦ Διδυμοτείχου, τῆς Γκίμπερνας κ.λ.π.

'Αναφέρω ἐδῶ τὴν παράδοσιν τῆς 'Αναθεματίστρας ἡ ὁποία συνδέεται μὲ τὴν ἅλωσιν τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Πρὸς Α. τοῦ φρουρίου εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἀκριβῶς ἀπέναντι, ὑψοῦται πυκνὸν δάσος καλούμενον Χτένι. 'Επὶ τούτου ὑπάρχει βραχώδης τις ἐξέδρα παριστῶσα μορφὴν γυναικὸς ἀπολιθωμένης. Τὸ σημεῖον αὐτὸ φέρει τὸ ὄνομα 'Αναθεματίστρα. Ὅσοι διέρχονται πλησίον αὐτῆς λιθοβολοῦσι καὶ καταρῶνται αὐτήν.

Λέγεται ὅτι πρὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων μία οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μιᾶς κόρης ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ φρουρίου. Ἡ κόρη ἠγάπησε τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ ὁ ἔρως της ἀπεκρούσθη, διότι ὁ ἡγεμὼν ἤδη ἦτο μεμνηστευμένος μετά τινος Παλαιολογίνης τοῦ Βυζαντίου. Ἡ νέα διὰ νὰ ἐκδικηθῇ φεύγει ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς Τούρκους τὸ «κρυφὸ μονοπάτι» τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τοῦρκοι, πρωΐαν τινὰ κάποιας ἑορτῆς καὶ ἐνῷ ὁ ὀλίγος στρατὸς εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλειτουργεῖτο, ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον καὶ παρεβίασαν τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Ὅτε ὁ ἡγεμὼν μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς ἀνατολὰς διέκρινεν ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ βράχου τὴν κόρην μὲ τεταμένην τὴν χεῖρα, δεικνύουσαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἀτρα-

πόν, ἡ ὁποία ὡδήγησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸ κάστρον. Ὁ ἡγεμὼν ἐννοήσας τὰ πάντα ἀνεφώνησεν. —Ἀνάθεμά σε! ἀμέσως δ' ἐχθρικὸν βέλος διεπέρασε τὰ στήθη του, ἡ δὲ προδότης ἀπελιθώθη εἰς τὴν στάσιν τῆς προδοσίας.

Ἀνερχόμενοι τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ πρὸς νότον εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου, φθάνομεν εἰς τὴν μονὴν Βατσκόβου ἢ Βατκόβου πλησίον ὁμωνύμου χωρίου. Κτίτωρ τῆς μονῆς αὐτῆς εἶναι Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς ὁ μέγας δομέστικος τῆς Δύσεως ἐξ Ἰβηρίας ἕλκων τὸ γένος.

Ὁ Πακουριανὸς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων προσώπων τῆς ἐποχῆς του. Ἡ Ἄννη Κομνηνὴ μᾶς ἄφησε τὴν ἑξῆς σύντομον εἰκόνα του. «Ἀνὴρ δὲ οὗτος μικρὸς ἦν τὸ δέμας, πλὴν ἀλλὰ μαχητής, γένους λαμπροῦ [1]».

Ὁ πατήρ του ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Κουροπαλάτου. Ἀπέθανε νέος ἔτι ὤν, ἀφήσας δύο υἱοὺς τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Ἀπάσιον. Ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῆς μητρὸς οἱ δύο ἀδελφοὶ Πακουριανοὶ περιφέρονται εἰς τὸ ἀπέραντον βυζαντινὸν κράτος ζητοῦντες τύχην, ἡ ὁποία ἄλλως τε δὲν ἀργεῖ νὰ τοὺς χαμογελάσῃ [2].

Ὁ μὲν Ἀπάσιος δημιουργεῖ μεγάλην περιουσίαν ἐν Μακεδονίᾳ τὴν ὁποίαν μετὰ θάνατον ἀφήνει εἰς τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον, δοῦκα ἤδη τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ δὲ τύχη τοῦ Γρηγορίου εἶναι λαμπρά. Ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων του ἀποκτᾶ τὴν εὔνοιαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Χάρις εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε σημειώνουν τὰς διαδοχικὰς φάσεις τῆς ἐπιτυχίας του, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν πρὸς τὰ ἄνω τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ.

Μὲ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ VII τοῦ Δοῦκα (1071—1078) ἡ δρᾶσις τοῦ Πακουριανοῦ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ὡς ἀντίτιμον τῶν ὑπηρεσιῶν του ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ παραχωρεῖ μεγάλας ἐκτάσεις ἐν Φιλιππουπόλει, τὸ Πραιτώριον τῆς Τοπόλνιτσας. μοναστήριον πλησίον τοῦ Μελενίκου, Μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐπὶ τοῦ ὄρους Πάππικον, ἐν τέλει τὸ φρούριον Πετριτζὸς καὶ τὸ χωρίον Στενίμαχος.

Τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου δομεστίκου τῶν Σχολῶν τῆς Δύσεως ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ὅτε ὁ Ἀλέξιος, ἀπομακρύνας τὸν Βοτανειάτην καὶ θέσας τέρμα εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπαναστάσεις, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων τῆς δύσεως ὁ Πακουριανὸς συνοδεύει τὸν Ἀλέξιον Α' τὸν Κομνηνὸν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν.

Ἐπέρχεται εἶτα ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Πετσενέγκων καὶ ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' ἀναθέτει εἰς τὸν Πακουριανὸν νὰ φράξῃ τὸν δρόμον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς.

---

1. Βλ. Μ. Ἀποστολίδου, Περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσσης τ. 7ος Θρακικὰ σ. 76.
2. Βλ. Luis Petit Typicon Pakourianos, 1904.

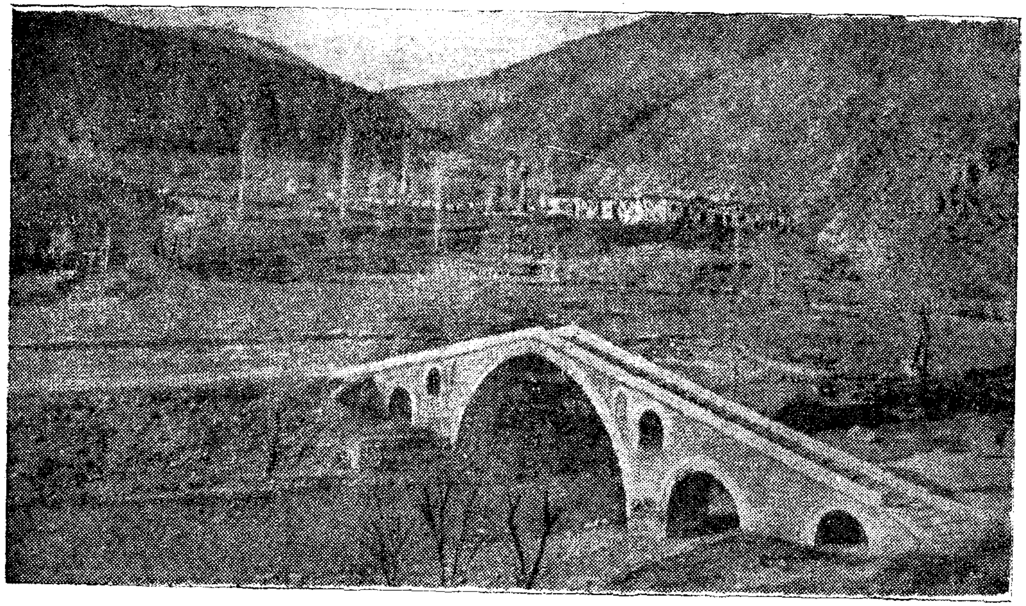

Βατσκόβου Μοναστήριον ὡς ἔχει σήμερον.

(Ἀπὸ Βουλγαρικὴν φωτογραφίαν)

Είς μίαν μάχην δυτικῶς τοῦ Μέσου ὄρους ὁ μέγας Δομέστικος τῆς Δύσεως, Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς μένει μεταξὺ τῶν νεκρῶν φονευθείς.

Ὑποκύπτων ὑπὸ τὰ πλήγματα τῶν Πετσενέγκων ὁ Πακουριανὸς δὲν ἀπέθανεν ἐξ ὁλοκλήρου.Ἄφησε ὄπισθέν του τὸ ἀγαπημένον του ἔργον, τὸ μοναστήριόν του, τὸ ὁποῖον διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὑφίσταται ἀκόμη, ἐκβουλγαρισθὲν δυστυχῶς [1], ὄρθιον, ὅμως, ἐνῷ γύρω του δὲν βλέπει κανεὶς παρὰ ἐρείπια.

Ἴσως φανεῖ παράξενον πῶς ἕνας Γεωργιανὸς τὴν καταγωγὴν λαμβάνει τόσον ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν καὶ τόσον ἐπιφανῆ θέσιν. Ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ τοῦτο. Ὅπως εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παρακάθηνται ἅγιοι τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Συρίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, οὕτω καὶ εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἡ φυλετικὴ ἢ ἐθνικὴ προέλευσις λαμβάνει ἐντελῶς δευτερεύουσαν σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον στηρίζει τὴν ἑνότητά του εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν βαθύτατα ἐμπεποτισμένον ἀπὸ τὰ νάματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ τοποθεσία τῆς Μονῆς Βατκόβου συμφωνεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ τὴν περιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἄφησεν ὁ Πακουριανὸς ἐν τῷ τυπικῷ αὐτοῦ.

«Ὠκοδόμησα ἐξ ὅλης καρδίας καὶ προθυμίας μου μόχθῳ πολλῷ καὶ δαπανημάτων ὑπερβολῇ ἐκκλησίας τέμενος καὶ οἶκον δόξης Θεοῦ ἐν τοῖς βορειοτέροις μέρεσι τοῦ θέματος τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν χειμάρρῳ τινὶ ὀχυρῷ, ἐν τοῖς ὁρίοις τε τοῦ χωρίου διακείμενον, ὃ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται Πετριτζός, ὅπερ δι' εὐσεβοῦς καὶ τιμίου χρυσοβούλλου λόγου τῶν κραταιῶν καὶ ἁγίων ἡμῶν βασιλέων ἐδωρήθη ἡμῖν ἀντὶ πολλῶν ἐμῶν καὶ μεγάλων δι' αἵματος ἀγώνων καὶ σπουδασμάτων, οὓς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας μέχρι τοῦ παρόντος τοῦ γήρως χρόνου διήνυσα καὶ μηδέποτε τοῦ αἵματός μου φεισάμενος [2]». Ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Πακουριανοῦ χείμαρρος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου, τὸ δὲ χωρίον Πετριτζὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὑρίσκετο κάτωθεν τοῦ φρουρίου τοῦ Στενιμάχου, τὸ ὁποῖον φρούριον ἔφερε τὸ ὄνομα Πετριτζός, ἴσως ἐξ ὁμωνύμου παρακειμένης κώμης.

Ἡ προσωνυμία αὐτὴ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς σωζομένης ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς Παναγίας τοῦ Καλὲ ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς : «Παναγίας τῆς Πετριτζηώτης δι' ἐξόδου καὶ κόπου καὶ χειρὸς κἀμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀθλίου ἱερομάρτυρος Κων)νου».

Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονιτίσσης λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς εἶναι εἰς τῶν μᾶλλον ἀξιοσεβάστων τόπων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτίσθη ὡς ἐλέχθη ἐπὶ βασιλείας Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ ὑπὸ τοῦ κτίτορος Γρηγορίου Πακουριανοῦ, μεγάλου Δομεστίκου τῆς Δύσεως.

---

1. Βλ. Θρακικὰ 7ος τ. 76 καὶ ἑξ. Μ. Ἀποστολίδου Περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσσης.
2. Luis Petit Typicon Pakourianos 1904.

Ἀνερχόμενοι τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀνακαλύπτομεν αἴφνης τὴν μονὴν εἰς μίαν στροφὴν τοῦ δρόμου ἐπὶ καταπρασίνου ἐπιπέδου ἐπιφανείας.

Μακρόθεν ἡ μονὴ ἔχει ὄψιν Μεσαιωνικοῦ φρουρίου, μὲ τοὺς ὑψηλοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους καὶ τὰ μικρὰ παράθυρα ὅμοια μὲ πολεμίστρας.

Διερχόμενοι τὴν εἴσοδον, ἡ ὁποία ἄνωθεν προστατεύεται ἀπὸ μίαν καμάραν, φθάνωμεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Εὑρισκόμεθα τώρα εἰς μίαν ἀπέρατον πλακόστρωτον αὐλὴν εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας βλέπομεν μίαν ἐκκλησίαν βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἀφιερωμένην εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὰ ἄκρα τῆς αὐλῆς ἐκτείνονται ἀποθῆκαι, σταῦλοι κ.λ.π. ἄνωθεν τῶν ὁποίων καὶ εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ περιβόλου ἐκτείνεται ὁ περίπατος.

Πρὸς τὸν περίπατον ἀνοίγονται αἱ θῦραι πολυαρίθμων κελλίων διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μοναχῶν κατὰ τὴν Βυζ. ἐποχήν, ἀργότερον δὲ διὰ τοὺς ἐπισκέπτας καὶ τοὺς προσκυνητὰς τῆς μονῆς.

Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς ἔκτισε τρεῖς ναούς. Ὁ εἰς τὸ κέντρον τοῦ περιβόλου ναὸς τῆς Κοιμήσεως δὲν εἶναι ὁ ἀρχικός. Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ ἀνηγέρθη ἐκ νέου κατὰ τῷ 1604 ἐπὶ τῇ βάσει προτύπου ἐξ ἀργύρου ἐπιχρυσωμένου καὶ σωζομένου ἐν τῇ Μονῇ. Οἱ ἕτεροι δύο ναοὶ οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τῷ τυπικῷ τῆς μονῆς, ἦσαν ἀφιερωμένοι ὁ μὲν εἷς εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον ὁ δὲ ἕτερος εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἀναφερθέντων ἐν τῷ τυπικῷ ναῶν καὶ κτισμάτων τῆς μονῆς οὐδὲν περιεσώθη πλὴν 3 τοίχων, ἀνακαινισθέντος τοῦ ὑπολοίπου τῆς μονῆς. Ἐπὶ ὑψώματος εὑρίσκεται μικρὸς ναΐσκος. Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι ὁ περίφημος νεκρικὸς ναΐσκος τοῦ 1083.

Ὁ νεκρικὸς ναΐσκος εἶναι μία διώροφος μονόκτιστος βασιλική. Τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποτελοῦντος τὸν ναΐσκον, τοῦ δὲ κάτω τὴν κρύπτην.

Ἡ μονὴ διὰ νὰ τιμήσῃ τὸν κτίτορα αὐτῆς ἔθεσε τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ ναοῦ. Εἰς μίαν κόγχην τῆς κρύπτης ἔχομεν τὰς μορφὰς τῶν κτιτόρων καὶ ἐπιγραφήν. «Γρηγόριος, σεβαστὸς καὶ δοῦλος Πακουριανὸς ὁ μέγας Δομέστικος καὶ κτίτωρ.᾿Απάσιος, μάγιστρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ κτίτορος [1]».

Ὁ ναΐσκος διατηρεῖται καλῶς. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι φέρουσι τόξα στηριζόμενα ἐπὶ κτιστῶν κιονίσκων. Κάτωθεν τῶν τόξων ἀνοίγονται μικρὰ καὶ στενὰ παράθυρα. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τοῦ εἰρημένου ναοῦ καλύπτεται διὰ ξυλίνης σαμαρωτῆς στέγης.

Τὸ τυπικὸν ἀναφέρει : «Ἕναν τάφον διὰ τὸ σῶμα μου τὸ ἁμαρτωλόν».

Ἀσφαλῶς εὑρισκόμεθα πρὸ τοῦ τάφου τὸν ὁποῖον ὁ Πακουριανὸς ἔκτισε διὰ τὸν ἑαυτόν του.

---

1. Βλ. Θρακικὰ τόμ. 7ος σ. 69.

Ἐσωτερικῶς ὁ νεκρικὸς ναΐσκος καλύπτεται διὰ τοιχογραφιῶν ἀρίστης τέχνης. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἔνθρονος βρεφοκρατοῦσα. Ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἡ τιμητικὴ φρουρὰ τῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Κάτωθεν τῆς Θεοτόκου 8 στηθάρια ἁγίων ἐναλλὰξ στρογγύλα καὶ τετράγωνα. Εἰς μίαν τρίτην ζώνην 4 ἐπίσκοποι μὲ τὰ πρόσωπα ἐστραμμένα πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

Οἱ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ, διῃρημένοι εἰς 3 ὁριζοντίους καὶ καθέτους ζώνας, καλύπτονται δι' εὐαγγελικῶν θεμάτων ὡς π.χ. ἡ Βαϊφόρος, αἱ Μοιροφόροι κλπ.

Παρατηροῦμεν ὅτι αἱ Χριστολογικαὶ ἑορταὶ δὲν παρίστανται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν π.χ. ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου Βάπτισις Χριστοῦ καὶ ἔγερσις Λαζάρου. Ὁλόκληρος ἡ κρύπτη καλύπτεται ἐπίσης διὰ τοιχογραφιῶν. Εἰς τὴν κρύπτην καὶ ἐπὶ τοῦ Νάρθηκος ἔχομεν τὸ θέμα τῆς Β' Παρουσίας.

Ἡ διαίρεσις ἐσωτερικῶς τῶν τοίχων τοῦ κυρίως ναοῦ κατὰ ζώνας ὁριζοντίους καὶ καθέτους μᾶς ἐνθυμίζει τὸ 3ον πομπηϊκὸν σύστημα διακοσμήσεως. Τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βατσκόβου τὰς διακρίνει ἁπλότης, καὶ λιτότης, ἕνα αἴσθημα τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἁρμονίας. Ἡ τέχνη αὐτὴ πλησιάζει πάρα πολὺ πρὸς τὸ κλασσικόν. Εἰς τὰς τοιχογραφίας αὐτὰς εὑρίσκομεν ἐπίδρασιν τῆς βυζ. τέχνης τοῦ 11 καὶ 12 αἰῶνος. Παρατηροῦμεν ἐπίσης ἑνότητα καὶ ἁρμονίαν κινήσεως. Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Βατσκόβου παρουσιάζει μίαν λιτότητα. Παρίστανται τὰ ἀπολύτως κύρια πρόσωπα. Τὰ θέματα εἶναι λιτὰ ἀλλὰ ἐναργῆ. Ἡ λιτότης αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς σημεῖον ἐπαφῆς μὲ τὴν τέχνην τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Αἱ συνθέσεις τοῦ Βατσκόβου παρουσιάζουν συμμετρίαν. Ἑκατέρωθεν ἑνὸς καθέτου ἄξονος ἔχομεν ἰσορροπίαν μαζῶν, ἀργὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι τείνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὅλης συνθέσεως.

Ἐδῶ δὲν ἔχομεν ἐμπρεσιονιστικὰς κινήσεις. Τὰς τοιχογραφίας τὰς διακρίνει τὸ αἴσθημα τοῦ μέτρου, τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τὸ αἴσθημα αὐτὸ εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Βυζ. τέχνης κατὰ τὸν 11 καὶ 12 αἰ.

Αἱ τοιχογραφίαι εἶναι ἔργον τεχνιτῶν οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος παρατηροῦμεν ἀδυναμίαν τινὰ τοῦ τεχνίτου ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Αἱ κεφαλαὶ καὶ τὰ σώματα δὲν ἔχουν καλὰς ἀναλογίας. Τὰ σώματα εἶναι ραδινά, οἱ ὦμοι στενοὶ καὶ πρὸς τὰ κάτω. Τὰ ἄκρα συχνὰ δυσαναλόγως μικρά. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τοιχογραφίας ἀπὸ τοῦ XI—XIII αἰ. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μονῆς Βατσκόβου πλησιάζουν περισσότερον πρὸς τὸ Δαφνὶ παρὰ πρὸς τὸν Ὅσιον Λουκᾶν. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἁγ. Σοφίας Κιέβου ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰς ραδινὰς μορφὰς τοῦ Βασκόβου. Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ Βάτσκοβον μεταξὺ τῶν μνημείων τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 12 αἰ. Ἔχομεν ἐπίσης

λιτότητα χρωμάτων. Χρώματα καθαρὰ καὶ ἀνοικτά, ἀποχρώσεις φωτεινάς, ἀνοικτάς : λευκόν, κυανοῦν, ρόδινον, κίτρινον καὶ πράσινον ἀνοικτόν.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς μονῆς, ὁ Μέγας δομέστικος ἀσχολεῖται μὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ τυπικοῦ. Τὸ τυπικὸν ἐγράφη εἰς τρεῖς γλώσσας : Ἑλληνιστί, Ἰβηριστὶ καὶ Ἀρμενιστί [1]. Ἐκ τῶν τριῶν ἀντιγράφων μόνον τὸ Ἑλληνικὸν εἶχεν κῦρος, διότι ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κτίτορος ὡς καὶ τὴν τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, διερχομένου ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅπου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ διεπραγματεύετο συνθήκην εἰρήνης μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Ὁ Εὐθύμιος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Δομεστίκου εἰς τὸ θέμα τῆς Φιλιππουπόλεως. Τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Πατριάρχου—ὡς παρατυχόντος αὐτοῦ ἐκεῖσε.

Τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς Πετριτσιονιτίσσης ἐλάχιστα διαφέρει τῶν ἄλλων τυπικῶν τῶν μονῶν. Διαφέρει μόνον εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων. Ἐντὸς τῆς Μονῆς ὁ Πακουριανὸς ἱδρύει γηροκομεῖον, ἐκτὸς δὲ αὐτῆς τρεῖς ξενῶνας ἐν Στενιμάχῳ, ὅπου τὸ Μετόχιον, εἰς Μαρμάριον ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ εἰς Ἅγιον Νικόλαον πλησίον τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Τὰ ξενοδοχεῖα αὐτὰ προωρίζοντο διὰ τοὺς ταξιδιώτας καὶ τοὺς πτωχούς. Ἐκεῖ εὕρισκον ἄσυλον καὶ τροφήν. Κάτι ἐπὶ πλέον ἀκόμη, εἰς κάθε Ξενοδοχεῖον, εἰς Στενίμαχον, Μαρμάριον καὶ Ἅγ. Νικόλαον τοποθετεῖ ὁ Πακουριανὸς μόνιμον ἀντιπρόσωπόν του, τοῦ ὁποίου μοναδικὴ ὑποχρέωσις εἶναι ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν προσκυνητῶν καὶ πτωχῶν, καὶ ἡ ἐπιστασία τῶν νερομύλων, τοὺς ὁποίους ὁ κτίτωρ ἔκτισεν εἰς τὰ τρία αὐτὰ μέρη, ὡσὰν ἀπαραίτητον ἐξάρτημα τῶν φιλανθρωπικῶν του ἱδρυμάτων. Ἵδρυσεν καὶ μοναστηριακὴν σχολὴν εἰς Ἅγ. Νικόλαον. Ὁ Πακουριανὸς ἐπροίκισε τὴν μονὴν μὲ πλούσια κτήματα. Παρεχώρησε εἰς αὐτὴν μεταξὺ τῶν ἄλλων —καὶ «δεδώκαμεν πρῶτον ἐν τῷ θέματι τῆς Φιλιππουπόλεως διακείμενον κάστρον»—τὸ χωρίον τὸ ἐπωνομαζόμενον Πετριτζός — «σὺν τοῖς ἐπ' αὐτοῦ ἀγριδίοις, τῷ ἀγρῷ τῷ λεγομένῳ Ἰάννωβα, ὅπερ νῦν μετῳκοδομήθη εἰς μοναστήριον, καὶ τῷ ἀγρῷ Βαιζόκοβα κ.λ.π. Πρὸς τούτοις δέδωκα καὶ τὸ παρακείμενον αὐτοῖς χωρίον τὸ ἐπωνομαζόμενον Στενίμαχος, σὺν τοῖς παρ' ἐμοῦ κτισθεῖσιν ἐν αὐτῷ δυσὶ κάστροις ἀναμεταξὺ ἐκείνων καὶ τὸ κάστρον μου τῶν Βοδινῶν» [2].

Εἰς τὸ τέλος τοῦ τυπικοῦ ὑπάρχει βρέβιον, δηλαδὴ κατάλογος τῶν προσφερθέντων ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ ἔργων τέχνης.

Τὴν πρώτην θέσιν καταλαμβάνουν αἱ ἅγιαι εἰκόνες, εἰκόνες ὑλογραφίαι τὸν ἀριθμὸν 27—εἰκόνες χρυσαῖ χυμευταὶ δύο, ἔχουσαι ἔσωθεν τίμιον ξύλον. Εἰκὼν χυμευτὴ μεγάλη ἡ Μεταμόρφωσις, εἰκὼν χυμευτὴ μικρὰ ἡ Θεοτόκος.

---

1. Βλ. Θρακικὰ τ. 7ος σ. 52 Μ. Ἀποστολίδου περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσσης.
2. Τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς τῆς Πετριτζονιτίσσης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γεωργίου Μουσαίου καὶ τοῦ Louis Petis.

Εἰκὼν ἡ Σταύρωσις διὰ θυρίδων. Εἰκὼν ὁ Ἅγ. Γεώργιος ὑλογραφία. Εἷς τίμιος σταυρὸς χυμευτὸς μέγας, σταυρὸς ξύλινος ἠμφιεσμένος μετὰ χρυσοῦ καὶ λίθων πέντε ὑακινθίνων μενειζῶν. Τέμπλον ἔχον τὰς 12 ἑορτάς. Δισκοπότηρα ἀργυρᾶ. Πολυκάνδηλα χρυσᾶ δύο μετὰ τῶν ἁλυσιδίων αὐτῶν. Σκουτέλιον ἕν, θυμιατήρια, ὕπτρια, συρτάριον, μανουάλια 12 παντὸς εἴδους ἀπὸ τὰ πολυτελέστερα ἕως τὰ ἁπλᾶ κηροπήγια. Σκεύη διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ δόγματος : Λεκάνην τῶν Φώτων, δρακοντάρια μετὰ τῶν ἀβηνῶν.

Μετὰ τὰ ἔργα χρυσοχοΐας, ἰδοὺ τὰ πολύτιμα μεταξωτὰ ὑφάσματα κεντητὰ ἢ ὑφαντά. Ἐνδυτὴ Ἁγ. Τραπέζης μετὰ πάσης τῆς ἐξοπλίσεως, ἱερὰ ἄμφια (ἀλλαξίματα) μεταξωτὰ ὠμοφόρια.

Εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν κατατάσσονται αἱ στρατιωτικαὶ στολαί, δωρεαὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Α' πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν πολεμιστήν.

Ὁ Πακουριανὸς ἐχάρισεν εἰς τὴν μονὴν καὶ μίαν βιβλιοθήκην ἡ ὁποία περιλαμβάνει λειτουργικὰ καὶ ἄλλα βιβλία· 6 εὐαγγελάρια, 3 μηναῖα, ὀκτάηχος, συναξάριον, εὐχολόγιον, βιβλίον ψαλτικόν. Παρακλητικὴ μία κλπ. Δηλαδὴ ἐν ὅλῳ 18 τόμοι διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ χοροῦ. Ἐπίσης τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ—τὰ Ἠθικὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Τὰ θαύματα τοῦ Ἁγ. Συμεών, ἕνας Θεόδωρος Στουδίτης, δύο ἀπόκρυφα τῆς Παναγίας Εὐαγγέλια διὰ λίθων πολυτίμων καὶ χρυσοῦ καὶ χυμεύσεως. Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν διάχρυσον. Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν μετὰ ἀργυρῶν μικρῶν καρφίων. Ἐν ὅλῳ 30 τόμοι. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι βεβαίως μικρός. Ἀλλὰ ἂς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Πακουριανὸς εἶναι στρατιώτης ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ὅτι ἐλάχιστα συμβιβάζονται ὁ θόρυβος τῶν ὅπλων μὲ τὴν ἡσυχίαν τῆς μελέτης.

Θὰ σᾶς ὁμιλήσω ἤδη διὰ τὴν Παναγίαν τὴν Πετριτζώτισσαν, τὴν προστάτιδα εἰκόνα τῆς μονῆς, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ μοναχοὶ τόσα θαύματα διηγοῦνται.

Λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων εἰς τὴν Θράκην κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἡ μονὴ τῆς Πετριτζονιτίσσης κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων. Ἕνας γέρων μοναχὸς λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἔφυγε καὶ ἀπέκρυψεν αὐτὴν εἰς ρωγμὴν βράχου τινός. Μετὰ πολὺν χρόνον τὴν ἐπανεῦρον. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος γίνεται κατ' ἔτος τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα λιτανεία μέχρι τοῦ τόπου εὑρέσεως τῆς εἰκόνος, ὅπου ἐκτίσθη ναὸς καὶ ὀνομάζεται Κλωβίον. Οἱ μοναχοὶ διηγοῦνται ἐπίσης ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ὑπάρχει ὅμως μία ἐπιγραφὴ ἑκατέρωθεν τῆς μορφῆς τῆς Παναγίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ἐσθῆτος τῆς εἰκόνος.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἀναγινώσκομεν : «Ἐτούτην τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν ἱστορήσαμεν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ πολυχρονημένου Ἀνδρονίκου Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τὰ τέκνα, δηλ. ἐπὶ βασιλείας Ἀνδρονίκου ΙΙ (1282—1328) καὶ Μιχαὴλ τοῦ ΙΧ (1255—1320) ἀμφότεροι τέκνα τοῦ Μιχαὴλ ΙΙΙ τοῦ Παλαιολόγου (1261—1282)». Ὑπάρχει δὲ καὶ χρονολογία, ἥτις ἀναπροσαρμοζομένη, μᾶς δίδει τὸ ἔτος 1310 μ. Χ. Ἡ μορφὴ τῆς Παναγίας μόλις

διακρίνεται. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς εἰκόνος καλύπτεται δι᾽ ἀργυρᾶς ἐσθῆτος. Εὑρίσκεται δεξιὰ τῷ ἀνερχομένῳ εἰς τὸν ναόν, ὀνομάζεται Παναγία ἡ Πετριτζονίτισσα. Ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονιτίσσης εἶναι σταυροπηγιακή, ὑπάγεται ἀπ᾽ εὐθείας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κων)πόλεως, τὸ ὁποῖον ἐπεμβαίνει εἰς τὰ ζητήματα τῆς μονῆς. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Πατριαρχείου ἐκφράζεται διὰ συγιλλίων διαφόρων θεμάτων.

Θὰ ἐπεθύμουν νὰ παρακολουθήσωμεν μαζὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῆς Πετριτζονιτίσσης κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Δυστυχῶς στερούμεθα ἀξιολόγων πληροφοριῶν. Μόλις ποῦ καὶ ποῦ συναντῶμεν μίαν πληροφορίαν κάπως ἐνδιαφέρουσαν. Ἡ μονὴ τῆς Πετριτζονιτίσσης λόγῳ τῆς ἀρχαιότητός της εἶναι τὸ σεβασμιώτατον τέμενος ὄχι μόνον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀλλὰ ὁλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἱερωτάτη καὶ πλουσιωτάτη αὐτὴ Μονὴ δυστυχῶς ἀπὸ μακροῦ χρόνου δὲν εὑρίσκεται πλέον εἰς Ἑλληνικὰς χεῖρας. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸ πραξικόπημα τῆς Φιλιππουπόλεως (1885) καὶ τῆς ὑπὸ τῆς ἀδιφάγου Βουλγαρίας προσαρτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, οἱ Βούλγαροι ρίψαντες ἁρπακτικὰ βλέμματα ἐπὶ τὴν μονὴν τῆς Παναγίας κατέλαβον αὐτὴν βιαίως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο προεκάλεσεν βαθυτάτην θλίψιν εἰς τὰς καρδίας παντὸς χριστιανοῦ καὶ εἰδικώτερον εἰς τὰς καρδίας τῶν Στενιμαχιτῶν, οἱ ὁποῖοι προσέβλεπον εἰς τὴν Μονὴν ὡς ἐγγυήτριαν καὶ προστάτιδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Ἔχυσαν πολλὰ δάκρυα ὄχι μόνον διότι ἔχασαν τὸ ὡραῖον μοναστήριόν των, ἀλλὰ διότι ᾐσθάνοντο τώρα πλέον μόνους καὶ ἀπροστατεύτους εἰς τὴν θέλησιν τῶν Βουλγάρων, περισσότερον ὅμως διότι διῃσθάνθησαν τί τοὺς ἐπερίμενεν ἐπὶ πλέον. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ καταληφθέντος Μοναστηρίου ἔβλεπον ζωγραφισμένην τὴν ἰδικήν των μοῖραν.

Ἡ κατάληψις τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονιτίσσης ἦτο τόσον σπουδαῖον γεγονὸς διὰ τὴν καρδίαν κάθε Στενιμαχίτου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπετέλεσε καὶ ἀφετηρίαν χρονολογήσεως.

Ὁ ταφικὸς ναΐσκος τῆς Μονῆς Βατκόβου ἀπετέλεσεν πρότυπον κατὰ μίμησιν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθησαν βραδύτερον πλεῖστοι ναοὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὡς π.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν Στενιμάχῳ, κτισθεὶς κατὰ τὸν 13 αἰῶνα. Κεῖται ἐπὶ βράχου ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς πόλεως, εἶναι μονόροφος θολωτὴ βασιλικὴ ἄνευ ὑπογείου. Ὁ ναὸς καλύπτεται διὰ σαμαρωτῆς στέγης. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι παρουσιάζουν ἁπλῆν ἐπιφάνειαν, ἡ ὁποία φέρει διακοσμητικὰ τοξύλλια ὑψηλὰ καὶ στενὰ κατὰ τὰς τάσεις τῆς σχολῆς τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ τόξα αὐτὰ τὰ ἐχρησιμοποίησε ἡ ἑλληνικὴ ἀνατολὴ ἀπὸ τοῦ 3—5 μ. Χ. αἰῶνος. Ἐκεῖθεν τὰ παρέλαβεν ἡ Ἀρμενία, καὶ ἐκ νέου πάλιν εἰσάγονται εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως καὶ ὁ τύπος τῆς θολωτῆς βασιλικῆς εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως, εὑρίσκει δὲ μεγάλην διά-

δοσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὄχι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διότι ἡ ἐπαρχία δέχεται πολὺ περισσότερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐξητάσαμεν λεπτομερῶς τὰ ἐν Στενιμάχῳ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μεσαιωνικὰ μνημεῖα τὰ ἱδρυθέντα ἀπὸ τοῦ (1018—1186) περίοδον ἡ ὁποία σημειώνει τὴν Βυζαντινὴν Κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τὴν πλήρη ἧτταν αὐτῆς τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ὁ Βασίλειος Β' ὁ Μακεδών, ὁ ἐπονομαζόμενος Βουλγαροκτόνος.

Ἡ Παναγία τοῦ Καλὲ μετὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Στενιμάχου, ἡ σεβασμιωτάτη μονὴ τῆς Πετριτζονιτίσσης, μὲ τά; ἀπεράντους ἐκτάσεις της, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ πλῆθος ἄλλων ναῶν καὶ παρεκκλησίων 48 τὸν ἀριθμὸν ἀνακτισθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ παλαιοτέρων βυζαντινῶν μνημείων, μὲ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σκευῶν, τί ἄλλο παρὰ τὸν βαθύτατον ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικωτάτης αὐτῆς γωνίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀποδεικνύουν ; [1] Ὅπως ὁ Στενίμαχος οὕτω καὶ πλῆθος ἄλλων πόλεων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, μικρῶν καὶ μεγάλων, παρουσιάζουν ἀκμὴν κατὰ τὴν Βυζ. περίοδον, τῆς ὁποίας ἀκμῆς μάρτυρες εἶναι τὰ ἀθάνατα βυζαντινὰ μνημεῖα. Ὅπως π. χ. ἡ Ἑλληνικωτάτη Μεσημβρία, ἡ ὁποία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κύκλον ὁλόκληρον Βυζαντινῶν μνημείων ἀρίστης τέχνης [2].

Δυστυχῶς ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Α. Ρωμυλίας ἐξερριζώθη τελείως. Οἱ Βούλγαροι, ἀφοῦ ἀπέτυχον νὰ μᾶς ἐκβουλγαρίσουν, μᾶς ἐξεδίωξαν τῷ 1906 ἐκ τῆς ὡραίας καὶ πλουσίας μας πατρίδος Ἀν. Ρωμυλίας, ἀποτυχόντες εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἑλλήνων (1903—1906).

Σήμερον τὰ ὡραῖα αὐτὰ Βυζ. μνημεῖα προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ τὰ χαρῇ ὁ ξένος κατακτητής, ἂν καὶ ὅλως ξένος πρὸς αὐτά.

---

1. Albert Dumont Voyage archéologique en Thrace.
2. Βλ. Ἱστορία Μεσημβρίας Μαργ. Κωνσταντινίδου. Ἀθῆναι, Ἔκδοσις Γ. Μέγα, καὶ 21 τ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. 1956, β' συγγραφὴ τοῦ ἰδίου Μ. Κωνσταντινίδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Η Διεύθυνσις τοῦ Περιοδικοῦ παρέχει τὴν ἑξῆς βιβλιογραφίαν πρὸς τὸν μελετητὴν καὶ ἐρευνητήν :

Θρακικὰ 7ος σ. 51—82 Περὶ τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης, Μ. 'Αποστολίδου.

Θρακικὰ 9ος 1938 σ. 137—166 ἔκθεσις Βαλαβάνωφ.

Θρακικὰ 10 σ. 64—127.

Στενίμαχος Μυρτ. 'Αποστολίδου σ. 5 περὶ κάστρου Πετριτσοῦ ἢ Πετριτζοῦ.

Μουσαίου Γρηγ. Πακουριανός, μέγας Δομέστιχος τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσιονιτίσσης 1888 Λειψία ἐκ τῶν Dicertationes philologicae Jenenses.

Manuscrit XXX de la bibliothèque du Seminaire de l'État à Bucarest κῶδιξ 18 αἰῶνος.

Luis Petit. Typikon de Grégoire Pakourianos pour le monastère de Petritzos en Bulgarie, ἔτος 1904. Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως. Παράρτημα τοῦ XI τόμ. ἀριθ. 1.

'Αγιογραφίαι μονῆς βλ. μελέτην τοῦ Ρώσσου 'Ι. Ε. Γραμπὰρ 'Ακαδημ. σήμερον ἐν τῷ Bull. de l'inst. arch. Bulg, Sophia τόμ. II ἔ. 1923—24 σ. 1 κ.ἑ.

Βλ. *Σκορδέλλη :* Σημειώματά τινα περὶ μονῆς Βατσκόβου ἐν Στενιμάχῳ Δελτίον Ἱστορ. καὶ ἐθνολ. 'Εταιρείας 'Αθηνῶν τόμ. Γ' 1889 σ. 354—358.

Jord. Ivanow. Φρούρ. 'Ασὲν (Πετριτσὸς Bull. de la Soc. arch. Bulgare τόμ. II θ. 213 καὶ Bull. de la Soc. archeol. Bulg. τόμ. II 1911 σ. 230).

ΒΑΡΩΝΟΥ ΒΕΓΚΕΣΔΑ ΒΡΑΤΙΣΛΑΦ ΦΟΝ ΜΗΤΡΟΒΙΤΣ

ΑΚΟΛΟΥΘΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΙ ΑΥΣΤΡΙΑΚΗΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1591

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 16ον ΑΙΩΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Τὸ παρακάτω περιηγητικὸ κείμενο ποὺ ἀπεσπάσαμε ἀπὸ τὸ μετάφρασμα : «Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν 16ον αἰ. 1591—1596» κατὰ μετάφρ. Ἰ. Δρύσκου 1920 Ἀθῆναι ἀπὸ σ. 49—66, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ δραματικώτερα κείμενα τοῦ 16ου αἰ. μ.Χ. ποὺ περιεσώθηκαν ὡς ἐμᾶς διὰ νὰ μᾶς δώσουν μιὰν ἀγρία εἰκόνα τῆς βαρβαρότητας τῶν Τούρκων, ποὺ κατέλαβαν τὸ Βυζάντιο κι' ὁλόκληρο τὸ Βυζαντιακὸ κράτος καὶ ὑπέβαλαν σὲ στιγνὴ δουλεία τὸ ἑλληνικὸ γένος. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔπρεπε νὰ διαβασθῇ ἀπ' ὅλο τὸ σύγχρονο κόσμο διὰ νὰ γνωρίσῃ τοὺς Σουλτάνους καὶ τὸ λαό τους ὡς δυνάστες τοῦ Ἑλλην. γένους καὶ τῶν Εὐρωπαίων, ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ ἔλθουν σ' ἐπικοινωνία μὲ τὸ βάρβαρο αὐτὸ λαό. Εἶναι γραμμένο ἀπὸ ξένον, καὶ δραματικώτερη μορφὴ βιβλίου δὲν ἐγνωρίσαμε καὶ παθήματα τῶν ξένων, ποὺ φιλοδοξοῦσαν διανύοντας μακρὰ ἐδάφη, νὰ φθάσουν στὴν Κων)πολι διὰ νὰ γίνουν δεκτοὶ ὡς ἐκπρόσωποι ἐπίσημοι ἀπὸ τοὺς ἰταμοὺς Σουλτάνους.

Στὰ δραματικὰ αὐτὰ κείμενα χρωστοῦμε πολλά, διότι γνωρίσαμε ἀπ' αὐτὰ τὰ παθήματα τοῦ Ἑλλην. λαοῦ στὰ χρόνια τῆς δουλείας, ὅταν ὁ τεράστιος ἑλληνισμὸς ἐσφάδαζε κάτω ἀπὸ τὴ βάρβαρη δουλεία τῶν τυράννων. Οἱ περιηγητὲς ἀποτελοῦν μιὰ πηγὴ μεγάλη τῆς περιόδου τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐκ τῶν μακρῶν κειμένων τῶν παθημάτων τῶν ξένων, παρελάβαμε τὸ ταξίδιον μιᾶς ἀποστολῆς, ποὺ κατ' αὐτὸ ἐδοκίμασε πολλὰ καὶ μεγάλα διασχίζοντας τὶς ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν καρδιὰ τῆς Εὐρώπης στὴν καρδιὰ τῆς Ὀθωμαν. Αὐτοκρατορίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν ξένων στὴ Σερδική, ἀπὸ τὴ Σόφια, καὶ τὴν κάθοδο διὰ μέσου τῆς τουρκοκρατουμένης Θράκης.

ΔΙΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΡΑΚΗΝ

1. Τὴν 5 Νοεμβρίου διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Μπομπίτσα, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς *Σόφιας*[1]. Εἶναι ἐπαρκῶς μεγάλη καὶ κατῳκημένη, καὶ εἰς ἐκείνην διαμένει ὁ μπεηλέρμπεης (Σατράπης) τῆς Ἑλλάδος. Ἀνῆκε προηγουμένως εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας, ἔπειτα δὲ

1. Σόφια = ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τοῦ Γ' βουλγ. κράτους κτισμένη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς στὴν Σαρδική.

εἰς τοὺς δεσπότας ἢ ἡγεμόνας τῆς Σερβίας ἐφ' ὅσον διετηρήθη ἡ δυναστεία των καὶ ἕως ὅτου ἀπωλέσθη αὕτη εἰς τοὺς Τουρκικοὺς πολέμους. Ὁ μπεηλέρμπεης διέταξε τοὺς τσαούσας του νὰ μᾶς δεξιωθοῦν. Ἐνωρὶς τὴν πρωΐαν ἔστειλεν εἰς τὸ πανδοχεῖον μας ἀρκετὰ ὡραίους ἵππους, τῶν ὁποίων ἐπέβησαν τὰ πρωτεύοντα ἐξ ἡμῶν, ὁ δὲ κύριός μου πρέσβυς ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ τοῦ μπεηλέρμπεη, ὁ ὁποῖος ἦτο ὡραιότατος. Τὸ ἐφίππιον, οἱ χαλινοὶ καὶ πάντα τὰ ἐπιβλήματα ἦσαν καρφωμένα μὲ πολυτίμους λίθους, καὶ βεβαίως ἐστοίχιζαν πολλὰς χιλιάδας. Ἐπέβημεν λοιπὸν τῶν Τουρκικῶν ἐκείνων ἵππων καὶ ὡδεύσαμεν πρὸς τὸν μπεηλέρμπεην καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς πρὸς Βούδαν καὶ ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κατοικίαν του εἴδομεν 100 περίπου γενιτσάρους ἑκατέρωθεν καὶ ἰσαρίθμους σπαχῆδες ἱσταμένους εἰς μακρὰν γραμμὴν ἕως ἄνω καὶ μέχρι τοῦ θαλάμου του. Ὅταν εἰσήλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν τὴν εὕρομεν τοιχοστολισμένην μὲ ὡραίους περσικοὺς τάπητας. Ἐκεῖ ἐκάθητο ὁ μπεηλέρμπεης ἐπὶ ἕδρας καὶ ὁ κύριός μου πρέσβυς ἐκάθησεν ἐπὶ ἄλλης ἀπέναντί του. Ὄπισθεν τοῦ μπεηλέρμπεη ἵσταντο δυὸ παῖδες[1] ἐνδεδυμένοι ὡς ὡραιόταται παρθένοι μὲ χρυσοκέντητα ἐνδύματα καὶ μεγάλας ζώνας μὲ πολυτίμους λίθους καὶ ὁ μπεηλέρμπεης ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του μέγαν σκοῦφον μὲ ὡραῖον πτερὸν γερανοῦ πρὸς τὰ ὄπισθεν. Ἦτο ἰδιαιτέρως εὔσωμος ἀνήρ, καλοῦ ἀναστήματος, ὡραίου καὶ εὐθύμου ἐξωτερικοῦ καὶ κατὰ τὸ ταξείδιόν μας ἄλλον Τοῦρκον καλλιτέρου παραστήματος δὲν εἶχον ἰδῆ. Συμφώνως πρὸς τὸ ἔθιμον τῶν Τούρκων, ἔμελλε νὰ νυμφευθῇ θυγατέρα τοῦ Τούρκου αὐτοκράτορος. Ὅταν ὁ κύριός μου πρέσβυς παρουσίασε τὴν ἐπιστολήν του πρὸς αὐτόν[2], τὴν ἔλαβε μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ, ὡμίλησεν εὐθύμως μετὰ τοῦ κυρίου μου, εἶπε διάφορα ἀστεῖα καὶ ἐφάνη ἀμέσως ὅτι ἦτο αὐλικός. Μετὰ τοῦτο ὁ κύριός μου πρέσβυς τοῦ παρέδωκεν ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος τὰ δῶρα, δηλαδὴ δύο ἀργυρᾶς ἐπιχρύσους φιάλας καὶ χρυσοῦν σημαῖνον ὡρολόγιον σχήματος Τουρκικοῦ σαρικίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵστατο αἴγαγρος στρέφουσα τοὺς ὀφθαλμούς της ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν καί, ὅταν ἐσήμαινεν ἡ ὥρα, ἐπάτει τὸν πόδα καὶ ἤνοιγε τὸ στόμα ἐνῷ κάτωθέν της ἐπλανῶντο χρυσοῖ ὄφεις καὶ σκορπίοι.

2. Ἀφοῦ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ πανδοχεῖον ὁ μπεηλέρμπεης μᾶς ἔστειλε καὶ ἐζήτησε τοῦ κυρίου μου πρέσβεως νὰ τοῦ δωρήσῃ, κατὰ τὴν προηγουμένην συνήθειαν, 200 μεγάλα δολλάρια, τὸν ἠρώτα δὲ ἂν ἦτο κατώτερος τῶν προηγουμένων του. Ὁ κύριός μου ὅμως ἐδικαιολογήθη καὶ εἶπεν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δὲν εἶχεν ἄλλα χρήματα δι' ἐκεῖνον, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν σουλτάνον, ἐν τούτοις ὅμως ἡ ἔλλειψις θὰ τὸν ὠφέλει. Ὁ μπεηλέρμπεης

1. Παῖδες = Τὰ περίφημα ὀγλάνια τῶν πασάδων, ποὺ ἦσαν παιδεραστὲς καὶ ἐδιάλεγαν τὰ ὡραιότερα τῶν ἑλληνοπαίδων.

2. Μέλλον γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου, διὰ νὰ παραμένῃ πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος ὑπηρέτης τοῦ παντισάχ.

ἦτο τόσον φιλοχρήματος καὶ ἄπληστος ἐπειδὴ δὲν κατεῖχε πρὸ καιροῦ ἐκείνην τὴν θέσιν καὶ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ τὴν πληρώσῃ καλῶς [1]. Εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην παρεμείναμεν εἰς ὡραιότατον καὶ ὑψηλὸν πανδοχεῖον μὲ ἐσωτερικοὺς ἐξώστας καὶ ἰδιαίτερα καθαρὰ διαμερίσματα. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου μας ἀπηλαύσαμεν τοιαύτας ἀνέτου ἀναπαύσεως εἰς οἱονδήποτε πανδοχεῖον, ὅπως ἐκεῖ.

3. Τὴν 8ην Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Σόφιας καὶ ἀφήσαμεν πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν ἐπὶ ὕψους μικρὰν πόλιν τοῦ Μπόσσεν. Τὴν ἑσπέραν εἴδομεν ἄλλην μικρὰν πόλιν τὴν Φαλοὺπ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ πλησίον φρέατός τινος εὕρομεν ἕνα γέροντα Τοῦρκον τὸ γένος ἐκ Βιέννης, ὁ ὁποῖος εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ καὶ ἀπαχθῇ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βιέννης καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε δυνηθῇ ν' ἀνθέξῃ τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν εἶχε μεταστραφῇ Τοῦρκος καὶ εἶχε πλέον σχεδὸν λησμονήσει τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ταξειδίου ἐκείνου τῆς ἡμέρας εἴδομεν ἑπτὰ χωρία καὶ πόλεις, τὰ καθαρώτερα τῶν ὅσων εἴχομεν ἰδῆ ποτὲ ἄλλοτε. Εἴχομεν ἡμέραν εὐχαρίστου ταξειδίου. Αἱ πεδιάδες ἦσαν ὡραῖαι καὶ εὔφοροι ὡς καὶ αἱ βουλγαρικαὶ κοιλάδες. Εἰς ἐκείνους δὲ τοὺς τόπους ἐφάγομεν διαδοχικῶς ἐπί τινας ἡμέρας ἄρτους τοὺς ὁποίους ψήνουν ὑπὸ τὴν στάκτην, τουρκιστὶ φουγκάτια [2]. Οἱ ἄρτοι ἐκεῖνοι ψήνονται καὶ πωλοῦνται ὑπὸ τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων τοῦ λαοῦ, διότι ἀρτοποιοὶ δὲν ὑπάρχουν εἰς ἐκείνας τὰς περιφερείας. Ὅταν λοιπὸν αἱ γυναῖκες πληροφορηθοῦν ὅτι ἔφθασαν ξένοι παρασκευάζουν ταχέως ἄλευρον μὲ ὕδωρ καὶ ἄζυμον, θέτουν τὴν ζύμην εἰς τὴν θερμὴν στάκτην καί, ἐνόσῳ εἶναι ἀκόμη θερμή, ὡς λέγομεν ἡμεῖς ἄρτον τοῦ φούρνου, τὴν πωλοῦν ὄχι εἰς μεγάλην τιμήν. Ἄλλα τρόφιμα λ.χ. ἀμνοί, ὄρνιθες, χῆνες καὶ ᾠὰ εἶναι ἐπαρκῶς εὔθυνὰ ἐκεῖ, καὶ ἦτο δυνατὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ν' ἀγοράζωνται, διότι οἱ παρόντες πόλεμοι δὲν εἶχον ἀκόμη ἀρχίσει. Ἐκείνην τὴν νύκτα παρεμείναμεν εἰς τὸ χωρίον Ζεσσιμάν.

4. Ἀδυνατῶ ἐδῶ νὰ παραλείψω τὸ ν' ἀναφέρω τὴν ἐνδυμασίαν τῶν χωρικῶν γυναικῶν εἰς ἐκεῖνον τὸν νομόν. Ἐξέρχονται μὲ ὑποκάμισα λευκὰ ἢ καὶ παντὸς ἄλλου χρώματος ἐκ στρεπτοῦ λινοῦ ὄχι πολὺ λεπτοῦ, κεντημένα μὲ νῆμα μαλλομέταξον Τουρκικὸν εἰς τὰς ραφάς, περὶ τὸ κράσπεδον καὶ τὴν ὀσφὺν καὶ μὲ τοὺς ἑαυτούς των, περιφρονοῦν δὲ τὰ ἰδικά μας ὁμαλὰ ὑποκάμισα. Τὰ καλύμματά των ἔχουν σχῆμα πύργου, κωμικώτατα καλύπτονται μὲ πίλους ἐκ πλεκτοῦ ἀχύρου φοδραρισμένους μὲ λινόν, ἀκριβῶς ὡς παρ' ἡμῖν κατασκευάζουν πίλους ἐκ πρασίνης σπάρτης διὰ τὰ παιδία τῶν χωρικῶν. Τὸ μέρος τοῦ πίλου τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν εἶναι κάτω πλατὺ καὶ συναντᾶ τὴν κεφαλήν, τὸ φοροῦν πλατὺ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔχει μορφὴν σφονδύλου εἶ-

1. Πρὸς τὸν αὐθέντην του Σουλτᾶνον.
2. Ἀλιπανάβατες πῆττες ψημένες στὴ χόβολη.

ναι δὲ ἐπιδεκτικώτερον διὰ τὸν ἥλιον καὶ βροχὴν ἢ διὰ πάντα ἄλλον σκοπόν. Οἱ πῖλοι ἐκεῖνοι ὀρθοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των ἕνα καὶ ἥμισυ ἕως δύο πήχεις Πράγας, φέρουν ἐπίσης περὶ τὸν λαιμὸν ὑαλίνους χονδροὺς κόκκους καὶ εἰς τὰ ὦτα ἐνώτια κρεμάμενα μέχρι τῶν ὤμων, ὡς ποικιλόχρωμον κομβολόγιον. Εἶναι δὲ μὲ ἐκεῖνα καταγοητευμέναι μὲ τοὺς ἑαυτούς των ὡς νὰ ἦσαν βασίλισσαι τῆς Βουλγαρίας καὶ περιπατοῦν μὲ κομπορρημοσύνην ἐν μέσῳ τῶν ξένων. Περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους διηγοῦνται ὅτι μετηνάστευσεν ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βόλγα καθ' ἣν ἐποχὴν διάφορα ἔθνη ἤλλαξαν τόπον διαμονῆς εἴτε ἑκουσίως, εἴτε ἐκδιωχθέντα τῶν τόπων των ὑπὸ ἄλλων ἐθνῶν. Ὥστε ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βόλγα καλοῦνται οὕτω οἱ Βούλγαροι, τρόπον τινὰ Βουλγαρῖνοι ἢ Βουλγαρινοί [1]. Ἐγκατεστάθησαν λοιπὸν εἰς τὰ ὄρη τοῦ Αἵμου μεταξὺ τῶν πόλεων Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως, εἰς θέσεις φύσει ὀχυρὰς καὶ ἀμυντικάς, ὅπου ἔζησαν καὶ ἐπὶ σημαντικὴν χρονικὴν περίοδον δὲν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων. Ἠχμαλώτισαν εἰς μάχην καὶ ἐθανάτωσαν Βαλδουῖνον τὸν πρεσβύτερον, κυβερνήσαντα τὴν αὐτοκρατορίαν Κων)πόλεως, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξουν καὶ ἀντισταθοῦν κατὰ τῆς Τουρκικῆς δυνάμεως, ἐνικήθησαν καὶ ἐξηναγκάσθησαν ν' ἀνέχωνται τὴν ἀθλίαν καὶ βαρεῖαν δουλείαν τὴν ὁποίαν ὑποφέρουν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Χρησιμοποιοῦν γλῶσσαν Σλαβονικήν, ὥστε ἡμεῖς οἱ Βοημοὶ ἠδυνάμεθα νὰ συνδιαλεγώμεθα μετ' αὐτῶν.

5. Τὴν 9ην Νοεμβρίου ὡδοιπορήσαμεν συνεχῶς ἐπὶ τῶν ὀρέων. Τὴν μεσημβρίαν μᾶς κατέφθασε τσαούσης τοῦ μπεηλέρμπεη κομίζων κατόπιν μας τὸ ὡρολόγιον τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε δωρηθῆ, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀγνοοῦντες τὴν χρῆσίν του τὸ εἶχον βλάψει καὶ θραύσει ἕνα ἱμάντα, ὁ δὲ ὡρολογοποιός μας ὑπεχρεώθη νὰ τὸ διορθώσῃ ὅταν ἐσταματήσαμεν κατὰ τὴν νύκτα. Πρὶν ἢ φθάσωμεν τὴν περιβάλλουσαν τὴν πόλιν τῆς *Φιλιππουπόλεως* πεδιάδα, ἠναγκάσθημεν νὰ ὁδοιπορήσωμεν ἐπὶ ἀποκρήμνου ὄρους καὶ διὰ στενῆς διόδου εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας σώζεται ἔτι ὀρθία ἡ ἀρχαία λιθίνη πύλη τουρκιστὶ Δερβὲν—Καπὴ (εἴσοδος τῆς στενοπόρου) [2].

Ἐδῶ ἔζησε ὁ τελευταῖος δεσπότης ἢ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Μάρκος Κάρλοβιτς. Σήμερον ὅμως τὸ σύνολον τοῦ κτιρίου εἶναι εἰρειπωμένον καὶ ἐγκαταλελειμμένον εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ ὁμοιάζῃ μὲ φρούριον. Διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Γιαννίκα ἄνευ πανδοχείου.

6. Τὴν 10ην Νοεμβρίου, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μας, εἴδομεν ὄχι εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τὸν ποταμὸν Ἕβρον, τουρκιστὶ Μαρίτσα [3], πηγάζοντα ἐκ τοῦ ὄρους Ροδόπη, καὶ ὡραίαν λιθίνην γέφυραν ἄνωθεν τοῦ αὐτοῦ ποτα-

---

1. Μιὰ θεωρία περὶ καταγωγῆς καὶ ὀνομασίας τῶν Βουλγάρων.

2. Τὰ στενὰ τῆς Σίπκας διὰ τῶν ὁποίων ἐκ Βουλγαρίας εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βορείου Θράκης (Ἀνατ. Ρουμελίας).

3. Τὸ μόνο μὴ ἑλληνικὸ τοπωνύμιο τῆς Ἀνατ. Θράκης, καθ' ἡμᾶς σλαβικό.

μοῦ. Τὴν δ' ἑσπέραν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ τριῶν ὑψωμάτων ἐπαλλήλων ἀλλήλων, καί, ὡς εἶναι μεμονωμένα ταῦτα τῶν ἄλλων ὀρέων, τοὺς ἤξιζε νὰ κτισθῇ καὶ τοποθετηθῇ ἐπ' αὐτῶν [1] ἡ πόλις ὡς ὡραῖον στέμμα. Εἰς τὰ περίχωρα ὑπάρχει δευτέρα ξυλίνη γέφυρα, ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου ρέοντος παραπλεύρως τῆς πόλεως. Εἰς τὴν πόλιν ἐμείναμεν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ παρεμείναμεν εἰς πανδοχεῖον ὄχι μακρὰν τοῦ παναρχαίου ἱστορικοῦ ἑλληνικοῦ ποταμοῦ.

7. Τὴν 10ην Νοεμβρίου, κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ Φιλιππουπόλεως παρετηρήσαμεν φυτείαν ὀρύζης ὁμοίαν μὲ σίτου εἰς μέρη ἑλώδη. Ἡ πεδιὰς γέμει λοφίσκων ἢ προχωμάτων ἐξεχόντων τοῦ ἐδάφους ὡς τύμβοι, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Τοῦρκοι βεβαιοῦν ὅτι εἶναι τρόπαια ἀνεγερθέντα εἰς μνήμην μαχῶν αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν εἰς τὰς πεδιάδας ἐκείνας [2]. Πιστεύουν δὲ ὅτι οἱ τύμβοι ἐκεῖνοι ἦσαν τάφοι λαοῦ σφαγέντος εἰς μάχην. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην διέβημεν τὸν ποταμὸν Ἕβρον δι' ὡραίας γεφύρας ἐκ πελεκητῆς πέτρας καὶ κατόπιν ὡδοιπορήσαμεν διὰ μέσου ὡραίου δάσους. Ἀφοῦ δὲ ἀφήσαμεν πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸν ποταμόν, διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Παπασλῆ, ὅπου δὲν ὑπάρχει πανδοχεῖον. Εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἦλθε πρὸς ἡμᾶς τσαούσης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κομίζων πρὸς τὸν κύριόν μου πρέσβυν ἐπιστολὴν τοῦ Χὲρρ Πέτσχ, ὁ ὁποῖος διετέλει ἐκεῖ ἐπ' ἀρκετὰ ἔτη ὡς αὐτοκρατορικὸς πρέσβυς καὶ ἦτο ἤδη πολὺ ἀνυπόμονος ν' ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλου πρέσβεως καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον του.

8. Τὴν 13ην Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Οὐζοὺμ—Σαβάς [3], ὅπου ὑπάρχει καλοκτισμένον πανδοχεῖον μὲ ὡραῖα διαμερίσματα καὶ διενυκτερεύσαμεν. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν μετέβημεν εἰς Χαρμανλῆ [4], ὡραῖον χωρίον μὲ γέφυραν 160 βημάτων μήκους καὶ ὡραῖον πανδοχεῖον μὲ μολυβδίνην στέγην ὅπου διενυκτερεύσαμεν.

9. Τὴν 15ην Νοεμβρίου, τηρούμενοι παρὰ τὸν ποταμὸν Ἕβρον ρέοντα πολὺ πρὸς δεξιά μας, καὶ ἀφίνοντες ἀριστερά μας τὰ ὄρη τοῦ μεγάλου Αἵμου ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Μαύρης Θαλάσσης, διέβημεν ἄνω τῆς περιωνύμου λιθίνης γεφύρας, τῆς καλουμένης γεφύρας τοῦ Μουσταφᾶ - Πασᾶ. Ἐκείνη ἡ γέφυρα ἔχει περὶ τὰ 22 τόξα καὶ τὸ μῆκος της εἶναι περὶ τὰ 400 βήματα. Ἐφθάσαμεν κατόπιν εἰς τὸ χωρίον Σύμπρι ὅπου ὑπάρχει ὡραῖον πανδοχεῖον καὶ τουρκικὸς ναὸς καὶ ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν.

---

1. Ὄντως ἡ Φιλ)λις κεῖται ἐπὶ τριῶν λόφων ἀποτόμων, τῶν σημερινῶν Σαάτ-Τεπέ, Νεμπὲτ-Τεπὲ καὶ Τζεντὲμ-Τεπὲ κατὰ τουρκικὴν ὀνομασίαν (Βλ. εἰς Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 8, 9, 10, 11 Μ. Ἀποστολίδου περὶ Φιλ)λεως).

2. Περὶ τύμβων καὶ τάφων βλέπε Μ Ἀποστολίδου Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσούντα παράρτημα Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΣΤ'· Τοῦμπες tumulae.

3. Οὐζουντζόβα ἴσως, ποὺ σημαίνει Μακρόκαμπος (οὐζοὺν·ὀβά).

4. Καὶ σήμερον Χαρμανλῆ (σιδηρ. σταθμός).

11. Τὴν 16ην Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς *Ἀδριανουπόλεως*. Τουρκιστὶ *Ἐδιρνέ*. Ἡ θέσις ἐκείνη ἐκαλεῖτο Ὀρέζα (Ὀρεστιάς)[1] πρὶν αὐξηθῇ ἡ πόλις καὶ μετονομασθῇ ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Εἶναι τοποθετημένη ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἕβρος συναντᾷ τοὺς ὑπηκόους του Τόντζον καὶ Ἄρδαν καὶ ὁπόθεν τὰ ἡνωμένα ρεύματα ρέουν ὁμοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὸ χωρίζον τὴν Ἀσίαν τῆς Εὐρώπης [2]. Ἡ περίμετρος τῆς πόλεως δὲν εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ πέριξ αὐτῆς ὑπάρχουν περίχωρα ἐκτεταμένα, τὸ δὲ παρὸν μεγαλεῖον καὶ ἔκτασις αὐτῆς, ὀφείλεται εἰς τὰ κτίρια τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν οἱ Τοῦρκοι. Ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει μεγάλη λιθίνη γέφυρα. Παρεμείναμεν εἰς πανδοχεῖον ὄχι πολὺ ἔξοχον, ἂν καὶ ὑπῆρχον ἐκεῖ πολλὰ ἐκτισμένα καλῶς, διότι ἡ πόλις ἐκείνη εἶναι ἡ μεγίστη παρὰ τὴν Κ)πολιν.

12. Τὴν 17ην Νοεμβρίου ἐπεσκέφθημεν, ἐμείναμεν καὶ παρετηρήσαμεν τὴν πόλιν, ὅπου οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἰδιαίτερον πλὴν τῶν πανδοχείων καὶ δύο πολὺ ὡραίων ναῶν, ἐκτισμένων ἐκ πέτρας [3]. Οἱ ναοὶ ἐκεῖνοι εἶναι ἐσωτερικῶς κυκλικοί, ὑπάρχουν δὲ ἐντὸς αὐτῶν τρεῖς ἐξῶσται μὲ μεγάλας στήλας ἐκ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ μαρμάρου περὶ τοὺς ὁποίους εἶναι σιδηροῖ δακτύλιοι, εἰς τὸ βάθος ἑκάστου τῶν ὁποίων κρέμανται ἀνὰ 326 ὑάλινοι λυχνίαι. Ὑψηλότερα τῆς πρώτης σειρᾶς ὑπάρχει δευτέρα σειρὰ δακτυλίων ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀνηρτημένα διὰ μεταξίνων σχοινιδίων ὠὰ ὀστρέων καὶ σφαιρικὰ ὑάλινα κάτοπτρα. Ὑπεράνω τοῦ πρώτου ἐξώστου ὑπάρχει ὁ δεύτερος, ὁλόγυρα τοῦ ὁποίου εἶναι σειρὰ δακτυλίων μὲ λυχνίας καὶ ὑπέρκειται αὐτῆς δευτέρα σειρὰ δακτυλίων μὲ ὠὰ ὀστρέων καὶ σφαιρικὰ ὑάλινα κάτοπτρα. Ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ ὑψηλοτέρου ἐξώστου ὑπάρχει σειρὰ σιδηρῶν δακτυλίων καὶ λυχνιῶν ἀνηρτημένων ὁλόγυρα. Ὑψηλότερον δὲ πάντων ἐν τῷ μέσῳ κρέμαται χρυσῆ σφαῖρα. Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἐξῶσται στηρίζονται ἐπὶ ἀξιολόγων μαρμαρίνων στηλῶν. Ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου ἐξώστου κάθηται ὁ Τοῦρκος αὐτοκράτωρ καὶ πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἐκεῖ εἶδος ἐσοχῆς. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς εἶπον ὅτι αἱ ἐν λόγῳ πολυποίκιλαι λυχνίαι, ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 2.000, καίουν νυχθημερὸν καὶ χρειάζονται 70 λίτρας ἐλαιολάδου ἡμερησίως. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν δύο ὡραῖαι δεξαμεναὶ [4] ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐντὸς τῶν ὁποίων τρέχει τὸ ὕδωρ διὰ σωλήνων. Παρὰ τὰς δεξαμενὰς ὑπάρχει ἄμβων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅπου οὐδεὶς εἰσέρχεται πλὴν τοῦ πρωθιερέως (τοῦ Χότζα), ἀναβαίνοντος τὰς 25 μαρμαρίνους βαθμίδας, διὰ νὰ τοὺς ἀναγνώσῃ καὶ ἑρμηνεύσῃ τὸ κοράνιον.

Τὸ ἐν λόγῳ νέον τέμενος καὶ μὲ τοιαύτην διακόσμησιν εἶχε κτίσει

---

1. Ὀρέζα = Ὀρεστιὰς νομίζουμε.
2. Χωρίζει τὴν Δυτ. ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Θράκην καὶ ὄχι τὶς δύο ἠπείρους.
3. Τὸ Σουλτὰν-Σελὶμ μὲ διαστάσεις μεγαλυτέρας τῆς ἁγίας Σοφίας.
4. Παιδὶ παρετήρησα, ἐπισκεφθεὶς τὸ τζαμί, γλυμμένον ἕνα κρίνον μὲ τὸν κάλυκα πρὸς τὰ κάτω εἰς τὴν δεξαμενὴν αὐτήν.

ὁ σουλτᾶνος Σελὶμ καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέσπασε τῶν Βενετῶν τὸ βασίλειον τῆς Κύπρου. Τῆς ὥρισε δὲ μεγάλα εἰσοδήματα ἐκ τῶν πόρων ἐκείνου τοῦ βασιλείου, τὰ ὁποῖα κατ' ἔτος μεταβιβάζονται εἰς 'Αδρι)πολιν. 'Υπάρχουν δὲ παρ' αὐτῇ καὶ ὑψηλοὶ λευκοὶ πύργοι μὲ τρεῖς ἐξώστας [1], ὡς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸν ἕνα ὑπεράνω τοῦ ἄλλου, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς καλοῦν τὸν λαὸν εἰς τὰς προσευχάς. "Οταν δὲ ἑορτάζεται κατ' ἔτος ἡ ἑορτὴ Μπαϊρὰμ ἀναρτῶνται κατὰ τὴν νύκτα ἔξω τοῦ πύργου λυχνίαι [2].

'Εκ τῶν πύργων ἐκείνων εἴχομεν τὴν θέαν ὁλοκλήρου τῆς πόλεως. 'Υπάρχει εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνάκτορον ἀνῆκον εἰς τὸν Τοῦρκον αὐτοκράτορα, πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ποταμοῦ ὅπου διέμενεν ὁ Σουλτᾶνος Σελὶμ [3]. Δὲν ἠθέλησαν ὅμως νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ εἰσέλθωμεν.

13. Τὴν 18ην Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν ἐξ 'Αδρι)πόλεως καὶ ἐπορεύθημεν εἰς *"Υψαλα*, μικρὰν πόλιν ὅπου ὑπάρχει ὡραῖος ναός, πανδοχεῖον καὶ νοσοκομεῖον ἀνεγερθὲν καὶ προικοδοτηθὲν μὲ μεγάλα εἰσοδήματα ὑπὸ τοῦ Μωχάμετ πασᾶ καὶ ὅπου δίδεται μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας, εἰς πάντα προσερχόμενον ἐκεῖ, δίσκος ὀρύζης ἢ σούπας καὶ τεμάχιον προβάτου.

14. Τὴν 19 Νοεμβρίου διήλθομεν διὰ τῆς πόλεως *'Εσκὶ - μπαμπᾶ* [4] ὅπου ὑπάρχει ὡραία ἐκκλησία καὶ πανδοχεῖον μὲ διακόσμησιν, ἐκτισμένον ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ πασᾶ. 'Εδῶ εἶχε μετακομισθῆ καὶ παρέμενεν εἷς μπέης ἐκ Μολδαυίας διατελέσας ἐκεῖ προηγουμένως ἡγεμών. 'Επειδὴ ὅμως ἄλλος Μολδαυὸς ἡγεμὼν τὸν εἶχε κατηγορήσει ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου ὅτι ἤθελε νὰ γεννήσῃ ταραχὰς καὶ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν τῆς ὑποταγῆς του εἰς ἐπανάστασιν, ὁ σουλτᾶνος τὸν ἔστειλεν ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖ, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Εἶδε λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ διέφευγε καὶ μετεστράφη Τοῦρκος διὰ νὰ σώσῃ τὸν λαιμόν του, ἀλλ' ὑπὸ τὸν μόνον ὅρον ν' ἀπεκαθίστατο ἐκ νέου εἰς Μολδαυίαν. 'Ο ἀρνησίθρησκος οὗτος ἡγεμὼν εἶχε μεταφέρει τὰ καταλύματά του μὲ χιλιάδας τινὰς Τούρκους, ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ περίχωρα, ἄλλως θὰ διενυκτερεύομεν ἐκεῖ. 'Ο ἄλλος, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε κατηγορήσει πρὸ τοῦ σουλτάνου, ἀφοῦ ἤκουσεν ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀντικατασταθῇ ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν του, διέφυγε μὲ ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς τὸ Χριστιανικὸν βασίλειον. 'Επειδὴ λοιπὸν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ παραμείνωμεν ἐκεῖ κατὰ τὴν νύκτα μετέβημεν εἰς τὸ χωρίον ***Μπουργκάζ***, (Λουλὲ Μπουργκὰζ = πόλις τῶν λουλάδων) τὸ ὁποῖον κυρίως εἶναι κατῳκημένον ἐξ 'Ελλήνων, καὶ ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν.

15. Τὴν 20ὴν Νοεμβρίου διήλθομεν τὴν πόλιν τοῦ Μπουργκάζ, κειμέ-

---

1. Οἱ μιναρέδες εἶναι τέσσαρες. Μακρόθεν φαίνονται ὡς δύο καὶ φέρουν τρεῖς ἐξῶστες, ὁπόθεν οἱ μουεζίνηδες ψάλλουν τὸ ἑσπερινό, μεσημβρινὸ καὶ πρωινὸ ναμάζι.
2. Καντὴλ-γκετζεσὶ = βραδυὰ καντηλιῶν (ἀναμμένων).
3. 'Υπάρχουν ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων ἀκόμη.
4. 'Εσκὶ-μπαμπὰ καὶ Λουλὲ-Μπουργκὰζ πόλεις 'Αν. Θράκης τῆς ἐπαρχίας Σαράντα-'Εκκλησιῶν. Παρ' αὐτὰς τρέχει ὁ 'Εργίνης ἐκβάλλων εἰς τὸν "Εβρον.

νην ἐπὶ πεδιάδος, καὶ πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει λιθίνη γέφυρα 37 βημάτων μήκους. Ἀφ' ἧς δὲ εἴχομεν ἀφήσει τὴν Ἀδρ)πολιν, ὅπου δήποτε μετέβημεν, ἐβλέπομεν ἀφθονίαν ἀνθέων πρὸς ὄχι μικρὸν θαυμασμόν μας, διότι εἴμεθα ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ Ἐκεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει τοιαύτη ἀφθονία εὐόσμων ναρκίσσων καὶ ὑακίνθων, ὥστε ἐκ τοῦ πλήθους των νὰ πάσχουν ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ ἐγκέφαλος, τοῦ μὴ ἐξοικειωμένου ἀνθρώπου εἰς τὴν ὀσμήν. Τὸ τουρκικὸν λείριον μόλις εὐωδιάζει καὶ τὸ ἐκτιμοῦν πολὺ διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ ποικιλίαν τῶν χρωμάτων του. Οἱ Τοῦρκοι ἀγαποῦν νὰ περιβάλλωνται ἐξ ἀνθέων καί, μολονότι δὲν ἐξοδεύουν τὰ χρήματά των, δαπανοῦν ἐν τούτοις ἑκουσίως ἄσπρα τινὰ (κρώϋτσερ) δι' ἄνθος ἀσήμαντον. Εἰς τὸν κύριόν μου πρέσβυν καὶ ἡμᾶς ἀρκετὰ ἐστοίχισαν τὰ ἄνθη καὶ δῶρα, διότι ὅταν μᾶς τὰ προσέφεραν οἱ γενίτσαροι καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι, ὑπεχρεούμεθα νὰ δίδωμεν ἓν ἄσπρον ἢ ἀνάλογόν τι πρὸς ἀνταπόδοσιν καὶ ἐδεικνύομεν οὕτω ὅτι εὐγνωμονοῦμεν διὰ τὴν εὐγενῆ προσφοράν.

Ἀληθῶς, ἵνα ζήσῃ τις μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ ἐξυπηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας του, ὀφείλει μόλις εἰσέλθῃ εἰς τὴν περιοχήν των, ἀμέσως νὰ ἀνοίξῃ τὸ βαλάντιον καὶ νὰ μὴ τὸ κλείσῃ πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἀνάγκη δὲ νὰ δεικνύῃ διαρκῶς χρήματα, ὡς σπόρους, διότι διὰ χρημάτων ἐφοδιάζεται μὲ εὔνοιαν, ἔρωτα καὶ ὅ,τι ἄλλο θελήσῃ [1]. Καί, ἂν οὐδεμία ἄλλη ὠφέλεια προκύψῃ ἐκ τοιαύτης ἐνεργείας ὁπωσδήποτε καὶ ἂν θὰ ἔπρεπε λογικῶς νὰ ἐνεργηθῇ ὑπόθεσις, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ἄλλη ὁδὸς ἐπιτυχίας καὶ ἐξημερώσεως τῶν Τούρκων, ἐκ γενετῆς χαρακτῆρος θηριώδους καὶ διαφερόντων ἄλλων ἐθνῶν. Οἱ Τοῦρκοι κατευνάζονται διὰ τῶν χρημάτων ὡς δι' εὐχαρίστου βίας, ἄλλως οἱαδήποτε λῃψοδοσία ἢ διεξαγωγὴ ὑποθέσεων μετ' αὐτῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ξένοι ἐστερημένοι χρημάτων σπανίως δύνανται νὰ ζήσουν ἐκεῖ ἢ νὰ ἐπισκεφθοῦν ἐκείνας τὰς χώρας, διότι οἱ Τοῦρκοι οὔτε ἐντρέπονται οὔτε τοὺς κωλύει ἡ σεμνότης νὰ λαμβάνουν χρήματα καὶ δῶρα. Πασάδες ὡς καὶ μεγάλοι κύριοι, ὅταν δὲν τοὺς γίνωνται δῶρα, τὰ ζητοῦν διὰ τῶν ὑπαλληλίσκων των, δέχονται δὲ πολλάκις εὐγνωμόνως καὶ γλίσχρους ἀμοιβάς. Ἐπὶ παραδείγματι, μίαν ἡμέραν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθ' ἣν ὁ κύριός μου Πρέσβυς ἠθέλησε νὰ λάβῃ βραχεῖαν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Συνὰν πασᾶ, εἷς βοσκὸς ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε Χριστιανὸς ἐξηνδραποδισμένος καὶ εἶχε γίνει πλέον Τοῦρκος, ἦλθεν ἀνὰ μέσον ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν αἴθουσαν ἀναμονῆς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων του ζωντανὸν πρόβατον καὶ ἐπεριπάτει ἀδιακόπως πρὸ τὴν θύρας, ὁσάκις ἠνοίγετο διὰ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τοῦ πασᾶ, ἕως ὅτου ὁ πασᾶς τὸν παρετήρησεν. Λοιπὸν διέταξεν ὁ πασᾶς νὰ γίνῃ ἀμέσως δεκτὸς ἐκεῖνος, τὸ πρόβατον καὶ τὰ πάντα νὰ παρουσιασθοῦν ἐνώπιόν του. Ἐδέχθη τὸ πρόβατον μὲ εὐχαριστίας καὶ

---

1. Παροιμιώδης ἡ φιλοχρηματία τῶν Τ. ποὺ ζοῦν μὲ τὸ μπαξὶς καὶ ὡς ὑπάλληλοι καὶ ἄρχοντες καὶ ἰσχυροί.

ἔδωκεν ἀκρόασιν εἰς ἕνα βοσκὸν προτιμήσας αὐτὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρέσβεως. Διὰ νὰ εἴπω ὅμως τὴν ἀλήθειαν, ὁ κύριός μου πρέσβυς, δὲν εἶχε ἐλάττωμα χειρότερον τῆς φιλαργυρίας καὶ ἀπροθυμίας νὰ δαπανᾷ χρήματα ἂν καὶ ἐγνώριζεν ὅτι τὸ φίλτρον τῶν Τούρκων διὰ δώρων ἀγοράζεται, ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον κατόπιν ὁ ἀτυχὴς ἄνθρωπος καὶ ἡμεῖς πικρῶς ἐπληρώσαμεν. Περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐταξειδεύσαμεν εἰς *Καρύστρα*[1], ἁπλοῦν χωρίον ἄνευ πανδοχείου, ὁπόθεν ὁ κύριός μου πρέσβυς ἔστειλεν ἔφιππον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνήγγειλε τοῦ *Χὲρρ Πέτσχ,* τοῦ ἐκεῖ αὐτοκρατορικοῦ πρέσβεως, ὅτι πλησιάζει εἰς τὴν Κ)πολιν ἡ ἀποστολή μας.

16. Τὴν 21 Νοεμβρίου μετέβημεν εἰς τὴν πόλιν Ταρλὺ ἢ Κορλύ, ἐνθύμιον καλὸν τοῦ ἐπιχειρηθέντος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἀτυχοῦς πολέμου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελὶμ κατὰ τοῦ πασᾶ πατρός του, ὁπότε ὁ Σελὶμ διέφυγε τῆς μάχης χάρις εἰς τὸν ἵππον του καραβολὶκ (μαῦρον λύκον) καὶ ἔσωσε τὸν λαιμόν του καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς Ταρτάρους τοῦ Πιαρκόπ, ὅπου ἀνετράπη ὁ νόμιμος πατήρ του. Μετ' ὀλίγα ἔτη, διὰ μεγάλων ἐνεργειῶν, ὑποσχέσεων καὶ δώρων, ὁ αὐτὸς Σελὶμ ἐπέτυχε τὸν θρόνον, ἐξεδίωξε τὸν πατέρα του καί, ὡς ἀναγράφουν τέλος τὰ Τουρκικὰ χρονικά, διέταξε νὰ δηλητηριασθῇ εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν ὁ πατήρ του. Ἐδῶ διὰ πρώτην φορὰν εἴδομεν τὴν θάλασσαν[2] καὶ ἔκτοτε τὴν εἴχομεν πάντοτε δεξιά μας. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν διενυκτερεύσαμεν.

17. Τὴν 22αν Νοεμβρίου πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς *Σηλυβρίαν*, πόλιν παράλιον, εἴδομεν δείγματα ὑπάρξεως τῶν ἀρχαίων γηΐνων ἔργων (τειχῶν) τῶν ἀνεγερθέντων κατὰ διαταγὴν τῶν τελευταίων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης μέχρι τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἡ ἐπαρχία ἐκείνη ὀχυρωθῇ καὶ ἐγκλεισθῇ μὲ ὀχυρωματικὰ ἔργα, ὥστε χωρία, ἐδάφη καὶ περιουσία τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ξένων βαρβάρων ἐθνῶν. Εἰς τὴν Σηλυβρίαν ηὐχαριστήθημεν πολὺ ἐκ τῆς εὐθύμου καὶ εὐχαρίστου ἀπόψεως τῆς γαληνιαίας θαλάσσης, τόσον μάλιστα ὥστε ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ συγκρατηθῶ καὶ ἔτρεξα πρὸς τὰ κάτω μέ τινας ἐκ τῶν ἄλλων, ἄνευ ἀδείας καὶ γνώσεως τοῦ κυρίου μου πρέσβεως, διὰ νὰ παρατηρήσω τὴν θάλασσαν τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον ἰδῆ ποτε πρότερον, ἕως ὅτου κορεσθῶ. Ἐτρέξαμεν λοιπὸν εἰς τὴν παραλίαν, ἐθαυμάσαμεν τὸν κολύμβημα καὶ τὰ πηδήματα τῶν δελφίνων καὶ ἄλλων ἰχθύων, συνέλεξα ὡραιότατά τινα χρωματιστὰ κογχύλια καὶ ἐλησμόνησα νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι τῆς πόλεως εἶδαν πειρατικὸν πλοῖον βαῖνον κατευθεῖαν πρὸς τὴν παραλίαν μὲ ἡπλωμένα τὰ ἱστία. Οἱ τσαοῦσαι ἀνήγγειλαν τὸ πλοῖον εἰς τὸν κύριον μου πρέσβυν καὶ τὸν συνεβούλεψαν νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ εἰς οὐδένα τῆς ἀκολουθίας του ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως μὲ τὴν

1. Καριστιράν. 2. Τὴν Προποντίδα, ἢ θάλασσαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ πειραταὶ παρέμενον τὴν νύκτα εἰς τὴν ἀκτὴν ὁπουδήποτε, καραδοκοῦντες νὰ αἰχμαλωτίσουν ἀνθρώπους καὶ τοὺς σύρουν πρὸς τὰ ἔξω. Ὅταν ὅμως ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐστάλη, καὶ πολὺ πρὸ αὐτῆς, ἀπουσιάζομεν ἤδη οἱ σύντροφοί μου καὶ ἐγώ.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐξηκριβώθη ὅτι εἴχομεν ὑπάγει πρὸς τὴν θάλασσαν, οἱ τσαοῦσαι καὶ οἱ γενίτσαροι ἀνέβηκαν πάραυτα τοὺς ἵππους των, ἔλαβον τὰ ὅπλα των, ἐπυροβόλησαν ἅπαξ καὶ ἐκάλπασαν πρὸς τὴν θάλασσαν. Μᾶς εὗρον ἐκεῖ θαυμάζοντας τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀκόμη μακράν μας περὶ τὰ 400 βήματα, καὶ μᾶς παρέσυραν πρὸς τὴν πόλιν. Μόλις τὸ εἶδαν οἱ πειραταὶ ἔρριψαν πρὸς τὴν παραλίαν τρία βέλη τόξου, εἷς δὲ τῶν γενιτσάρων τοὺς ἐπυροβόλησε εἰς ἀνταπόδοσιν. Ἐδῶ μᾶς ὑπεδέχθη ὁ κύριός μου πρέσβυς. Τινὰς τῶν μεγαλυτέρων τῆς συντροφίας ἔδειραν μὲ ῥάβδον, ἐγὼ δὲ ἔμελλον νὰ μαστιγωθῶ σκληρῶς μὲ μάστιγα ἵππου, ἐπειδὴ δένδρον νὰ κρεμασθῶ δὲν ὑπῆρχεν εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν.

Ἐν τούτοις ἔμελλον κατὰ πρῶτον νὰ δεχθῶ μακρὰν διδαχὴν τοῦ κυρίου μου πρέσβεως, καὶ κατόπιν νὰ μαστιγωθῶ, ἂν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ θείου μου, ἐφέρθην πάντοτε μετὰ τόσης πίστεως καὶ ὑπακοῆς πρὸς αὐτόν, ὥστε οὐδένα λόγον εἶχε νὰ μὲ ἐπιπλήξῃ. Ἤμην πάντοτε ἕτοιμος νὰ ἐκτελέσω τὰς ἐπιθυμίας του, ἐὰν τὰς ἐγνώριζον, νυχθημερὸν ἐφρόντιζα νὰ τὸν ὑπηρετῶ καὶ πρὸ πάντων νὰ τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἑπομένως ἦτο πολὺ καλὸς δι᾽ ἐμέ. Περίφοβος εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, δὲν ἐγνώριζον τί ἄλλο νὰ πράξω ὅπως ταπεινωθῶ καὶ ὑπεσχέθην ὅτι τοῦ λοιποῦ μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου, οὐδὲν θὰ ἔπραττον ἄνευ γνώσεως καὶ ἀδείας του· ὡμίλησαν δὲ εὐνοϊκῶς δι᾽ ἐμὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸ ἀπέδωκαν εἰς τὴν νεότητα καὶ τρέλλαν μου ὥστε ἀπηλλάγην τῆς μαστιγώσεως. Ὁπωσδήποτε ὅμως μ᾽ ἐπέπληξαν ἕως ὅτου ἐβόμβησαν τὰ ὦτα μου. Οὕτω ἡ περιέργειά μου καὶ ἡ περιπλάνησις ἀνὰ τὰς ἐρημίας, διότι ἤθελον νὰ ἴδω τὴν θάλασσαν πρὸ τῶν ἄλλων, μὲ ἔφεραν εἰς τὸ σημεῖον σχεδὸν νὰ αἰχμαλωτισθῶ ὑπὸ τῶν ληστῶν ἐκείνων τῆς θαλάσσης καὶ ἂν φίλοι μας δὲν ἐπληροφοροῦντο ἐγκαίρως περὶ ἡμῶν, ὁ Θεὸς γνωρίζει ἂν δὲν μὲ συνελάμβανον καὶ μὲ ἐπώλουν. Κατόπιν διενυκτερεύσαμεν ἐδῶ.

18. Τὴν 23 Νοεμβρίου ἔφθασε πάλιν ἔφιππος ταχυδρόμος ἐκ μέρους τοῦ Χὲρρ Πέτσχ, μετέβημεν εἰς τὴν πόλιν *Πόρτε-Γκράντε* [1] (Μπουγιοὺκ-Τσεκμετζὲ) ὅπως διανυκτερεύσωμεν. Ἐκεῖ ὑπάρχει λιθίνη γέφυρα μήκους 787 βημάτων μὲ 20 τόξα ὑπεράνω θαλασσίου βραχίονος.

19. Τὴν 24 Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν *Πόρτε - Πίκολο* (Κιουτσοὺκ - Τσεκμετζὲ) ὅπου ὑπάγουν ἐκεῖ διὰ γεφύρας. Οἱ δύο οὗτοι βραχίονες

---

1. Μεγάλος καὶ Μικρὸς Τσεκμετζές· δύο πόλεις πολὺ κοντὰ εἰς τὴν Κων)λιν καὶ Σηλύβριαν καὶ ἀνάμεσα.

τῆς θαλάσσης εἶναι πολλοὶ τερπνοί, καί, ἐὰν ἐκαλλωπίζοντο μὲ ἀνθρωπίνην βοήθειαν καὶ ἐργασίαν καί, ἂν ἀνθρωπίνη ἰδιοφυΐα καὶ ἐπιτηδειότης ἐβοήθει τὴν φυσικήν των μορφήν, δὲν γνωρίζω ἂν θὰ ὑπῆρχεν ὡραιότερον πρᾶγμα ὑπὸ τὸν ἥλιον. Τώρα ἐν τούτοις ἐγκαταλελειμμένοι ὡς ἦσαν καὶ μεμονωμένοι, φανερώνουν πόσον κλαίουν καὶ θρηνοῦν τὴν κατάστασιν τῆς ἐγκαταλήψεώς των, διότι λόγῳ τῆς δουλείας ἥτις τοὺς παρέδωκεν εἰς βάρβαρον κύριον, ὁ λαὸς τοὺς ἀποστρέφεται, τοὺς μισεῖ καὶ τέλος δὲν τοὺς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν. Ἐδῶ εἴδομεν συλλαμβανομένους, διὰ μεγάλων δικτύων, ἰχθεῖς εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἁλιεῖς συνελάμβανον μέγα πλῆθος καλλίστων καὶ νοστιμωτάτων ἰχθύων καὶ μᾶς ἐπώλουν ἐξ αὐτῶν ὁποίους καὶ ὁπόσους ἠθέλομεν. Εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην εἶχε διατάξει τὸν οἰκονόμον του ὁ Χὲρρ Πὲτσχ νὰ μᾶς ὑποδεχθῇ καὶ ἐφοδιάσῃ μὲ καλὰς προμηθείας.

20. Τὴν 25 Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 3 ὥρας καὶ περὶ τὰς 10 εἴδομεν τὸν δόκτορα Πέτσχ, τὸν πρέσβυν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἦτο μετὰ πολλῶν ἱππέων Τούρκων καὶ τῆς ἰδικῆς του ἀκολουθίας καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ 40 περίπου τσαουσῶν (αὐλικῶν τοῦ Τούρκου αὐτοκράτορος ἐσταλμένων νὰ μᾶς προϋπαντήσουν) καὶ οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐδεξιώθησαν καὶ ἐπρουχώρησαν πρὸ ἡμῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ πρῶτον πάντων, ὅταν οἱ κύριοί μου πρέσβεις εἶδον ἀλλήλους ἀφίππευσαν καὶ ἀλληλοενηγκαλίσθησαν μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὡς ἂν ἐγνωρίζοντο πρὸ πολλοῦ. Ὁ Χὲρρ Πέτσχ εἰδικῶς ἦτο ὁ πλέον ηὐχαριστημένος, διότι ἐγνώριζεν ὅτι προμήνυμά τι καταιγίδος ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῇ ἐκεῖ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἐπέστρεφεν εἰς τὸ Χριστιανικὸν βασίλειον.

Κατὰ τὸ ταξείδιον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀπωλέσαμεν δύο τῶν συντρόφων μας, τὸν ὑπηρέτην τοῦ μαγειρίου καὶ τὸν Οὔγγρον ράπτην. Τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, θελήσαντα νὰ ὑπάγουν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸ ἡμῶν, ἐξετράπησαν τῆς ὁδοῦ καὶ τοὺς συνέλαβον Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ἀφ' οὗ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς μίαν τῶν θερινῶν ἐπαύλεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐξῆλθον καὶ ἵππευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἐρωτήσουν τὸν μπουσταντζῆ πασᾶ τί νὰ πράξουν μὲ αὐτούς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὔγγρος ράπτης διέφυγε, ἐβοήθησε δὲ καὶ τὸν σύντροφόν του νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν. Ἀφοῦ ἠλευθερώθησαν οὕτω τῶν δεσμῶν των ἔτρεξαν, ἐκρύβησαν καὶ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν κατόπιν ἀπὸ ἡμᾶς τὴν τρίτην ἡμέραν. Οἱ Τοῦρκοι ὅτε τοὺς συνέλαβον τοὺς εἶχον ἁρπάσει ὅσα χρήματα ἔφερον, 30 δουκάτα τοὐλάχιστον, καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἂν δὲν διέφευγον θὰ τοὺς παρελάμβανον καὶ θὰ τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους ἐκεῖ κάπου πέραν τῆς θαλάσσης.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὡδεύομεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν, διὰ μέσου τῆς πόλεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὶν ἢ φθάσωμεν τὸ ὡρισμένον δι' ἡμᾶς μέγαρον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκτισμένον ἐξ ἐρυθρᾶς τετραγώνου πέτρας καὶ σκε-

πασμένον μὲ μολυβδίνην στέγην. Ἅμα τῇ εἰσόδῳ, διὰ μεγάλης κιγκλιδωτῆς θύρας, ὑπάρχει πλατεῖα καθαρὰ καὶ ἐπαρκῶς ἐκτεταμένη μὲ ἄλλας θύρας ἑκατέρωθεν, λιθίνη δὲ ἐξωτερικὴ κλίμαξ ἀνέρχεται μέχρι τοῦ λιθίνου ἐξώστου τοῦ περιβάλλοντος τὸ κτίριον. Κάτωθεν εἶναι μαγειρεῖον, οἰναποθῆκαι καὶ σταῦλος διὰ 200 ἵππους. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μὲ τὸν ἐξώστην πατώματος ὑπάρχουν ὀλόγυρα δωμάτια μὲ Ἰταλικὰς θερμάστρας. Εἰς ἐκεῖνα διέμεινε ὁ κύριός μου πρέσβυς ἀπέναντι τῆς ὁδοῦ, διενεμήθημεν δὲ ἀνὰ τρεῖς ἢ τέσσαρες εἰς διάφορα διαμερίσματα ἀναλόγως τοῦ προσωπικοῦ μας ἀξιώματος καὶ τῆς θέσεως. Ὅστις ὑπάγει εἰς τὴν αὐλὴν κατ' ἀνάγκην διέρχεται πρὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης, διότι εἶναι ἐκτισμένη εἰς τόσον κατάλληλον θέσιν παρὰ τὴν πρώτην ὁδόν, ὥστε ὅ,τι δήποτε νὰ φαίνεται ἐξ αὐτῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως, μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ θέσις ἐκείνη εἶναι φύσει προητοιμασμένη δι' ἕδραν αὐτοκρατορικῆς μητροπόλεως. Κεῖται βεβαίως ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἔχει τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της δεξιὰ δὲ τὴν Ἀφρικήν. Ἂν καὶ ἐκεῖναι αἱ χῶραι δὲν ἑνοῦνται μετὰ τῆς πόλεως, ἐν τούτοις εἶναι ὡς νὰ ἦσαν ἡνωμέναι μετ' αὐτῆς διὰ θαλάσσης καὶ μὲ εὔκολον ταξείδιον. Πρὸς ἀριστερὰ εἶναι ὁ Εὔξεινος Πόντος καὶ ἡ Μαιῶτις λίμνη ἢ Τουρκιστὶ Καρά-ντενὶζ (Μαύρη θάλασσα) παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ ὁποίου κατοικοῦν πολλὰ ἔθνη καὶ ρέουν εἰς αὐτὸν πανταχόθεν πολλοὶ ποταμοί. Διὰ τοῦτο ὅ,τι παράγεται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου, δύναται νὰ μεταφερθῇ εὐκόλως διὰ πλοίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς πόλεως ἐκτείνεται ἡ *Προποντὶς* ἢ θάλασσα τοῦ *Ἁγ. Γεωργίου*, ἐκ τῆς ἑτέρας σχηματίζεται λιμὴν διὰ πλοῖα ἐκ τοῦ ποταμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Στράβων ἐκ τοῦ σχήματός του ὠνόμασεν *Χρυσοῦν Κέρας* [1]. Ἡ τρίτη πλευρὰ τῆς πόλεως ἑνοῦται μετὰ τῆς ξηρᾶς οὕτως ὥστε ἡ πόλις ἐκείνη παρουσιάζει τὴν ὄψιν χερσονήσου καὶ μὲ ὅλην της τὴν ἀνύψωσιν σχηματίζει ἀκρωτήριον εἰσερχόμενον εἰς τὴν θάλασσαν ἢ θαλάσσιον βραχίονα.

Ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι πολὺ τερπνὴ καὶ γοητευτικὴ ἡ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης θέα ὡς καὶ ἡ θέα τοῦ ὄρους *Ὀλύμπου* [2]. Ἡ δὲ θάλασσα περιέχει μεγάλην ἀφθονίαν ἰχθύων, οἱ ὁποῖοι ἀφ' ἑνὸς κολυμβοῦν ἐκ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἢ Μαύρης θαλάσσης διὰ τῶν στενῶν τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπιστρέφουν πάλιν ὀπίσω, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις των. Εἶναι δὲ ἀπειροπληθεῖς, ὥστε ἀφθονία ἐξ αὐτῶν νὰ συλλαμβάνεται μὲ τὴν ἕλξιν ἑνὸς πολὺ μικροῦ δικτύου [3].

Οὕτω λοιπὸν ὑπάρχει ἐκεῖ μεγάλη ἀφθονία ἰχθύων πρὸς ἁλιείαν καὶ

1. Τὸν ὠνόμασαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ὄχι νομίζω ὁ Στράβων.
2. Εἶναι ὁ Βιθυνικὸς Ὄλυμπος πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀσίας διαρκῶς χιονισμένος.
3. Ἔτσι περιγράφουν οἱ Ἕλληνες ψαράδες καὶ σήμερα τὴν κάθοδον καὶ ἄνοδον τῆς παλαμίδας καὶ τῶν σκουμβριῶν.

πωλοῦνται πολὺ ἐφθηνά. Οἱ ἁλιεῖς εἶναι συνήθως Ἕλληνες καὶ ἐξοικειωμένοι καλῶς μὲ τὴν τέχνην τῆς μαγειρικῆς τῶν ἰχθύων. Οὔτε οἱ Τοῦρκοι ἀπαξιοῦν τοὺς ἰχθεῖς, ὅταν εἶναι καλῶς μαγειρευμένοι, εἰδικῶς ὅσους θεωροῦν καθαρούς. Δὲν συμβαίνει δὲ πᾶς τις ἐκ γενετῆς Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀγαπᾷ, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἀρνησίθρησκοι [1]. Ἐπὶ πλέον ὄχι μόνον δὲν τρώγει ἀλλ' οὔτε ἐγγίζει ἐκ γενετῆς Τοῦρκος τοὺς βατράχους, κοχλίας, χελῶνας, ὄστρεα καὶ παρόμοια.

Ἀληθῶς ἀπαγορεύονται εἰς τοὺς Τούρκους, εἰς τὸ κοράνιον, ἐξ ἴσου ἀκάθαρτοι ἰχθεῖς καὶ οἰνοποσία, οὐδεὶς δὲ καὶ οἱουδήποτε ἐπισήμου ἀξιώματος πίνει ποτὲ οἶνον ἐκτὸς μυστικῶς. Τὸ πράττουν συνήθως ἀρνησίθρησκοι, οἱ ὁποῖοι ἐσυνείθιζον νὰ ἔρχωνται πρὸς ἡμᾶς μυστικῶς, νὰ πίνουν ἐπὶ νύκτας ὁλοκλήρους, νὰ ἐπιστρέφουν μυστικῶς εἰς τὰς οἰκίας των πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς καὶ νὰ μᾶς παρακαλοῦν θερμῶς νὰ μὴ ἐπιτρέψωμεν νὰ γνωσθῇ. Οἱ ἄτακτοι ὅμως νέοι καὶ οἱ στρατιῶται δὲν τηροῦνται εἰς τὴν τάξιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτου πηγαίνουν καὶ εἰς χριστιανικὰ καπηλεῖα, τρώγουν ὅσον θέλουν καὶ δὲν πληρώνουν, καί, ἂν ὁ ξενοδόχος δὲν θέλει νὰ δαρῇ, ὀφείλει νὰ μὴ προφέρῃ τὴν λέξιν. Ὁσάκις δὲ ἔχουν πίει ὁ Χριστιανὸς ἢ ὁ Ἰουδαῖος τὸν ὁποῖον θὰ συναντήσουν, πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῇ ὅσον δύναται τῆς ὁδοῦ του, ἄλλως ἂν δὲν ἔχῃ συνοδὸν γενίτσαρον, θὰ δεχθῇ ἀμέσως ράπισμα ἢ πληγὴν μαχαίρας. Τοιαῦτα πρόσωπα, παρεκτρεπόμενα ὁπωσδήποτε, φυλακίζονται ἀμέσως καὶ δέρονται μὲ ράβδον διὰ τὸ ἔγκλημα τῆς οἰνοποσίας. Ἀλλὰ τώρα ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν οἰκίαν μας.

Ὁ κύριός μου Πρέσβυς, ἐπειδὴ ἐπεθύμει νὰ συνδιαλεχθῇ καὶ γίνῃ δεκτὸς εἰς ἀκρόασιν τοῦ Φερχάτ, τοῦ πρώτου πασᾶ, Ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ὑψηλοῦ μὲ μακροὺς ὀδόντας καὶ δυσαρέστου προσώπου, ὑπεχρεώθη προηγουμένως νὰ τοῦ παρουσιάσῃ τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα τοῦ εἶχον σταλῇ ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος. Οὔτε ἕως ὅτου ἔγινε τοῦτο, ἠδυνήθησαν οἱ κύριοί μου πρέσβεις, νέος καὶ παλαιός, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν νὰ ὑπάγωμεν ἔφιπποι εἰς τὸν Φερχὰτ καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς καὶ εἰς Βούδαν καὶ Σόφιαν. Ἀφοῦ δὲ ἠσπάσθημεν τὴν χεῖρα του καὶ τὰς χεῖρας ὅλων τῶν ἄλλων παρόντων πασάδων, τοῦ παρέδωκεν ὁ πρέσβυς μας τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη μετὰ σεβασμοῦ δηλαδὴ 3.000. μεγάλα δολλάρια 2 ἀργυρᾶς ἐπιχρύσους λαγήνους μὲ λεκάνας. Δύο μεγάλα χρυσᾶ κύπελλα μὲ ράμφος, δύο ἄλλα ὡς χρυσᾶς σταφυλάς, δύο μεγάλους ἀργυροῦς ἐπιχρύσους κάδους, δύο μεγάλας ἀργυρᾶς ἐπιχρύσους φιάλας, ἓν μέγα ὡρολόγιον μορφῆς χρυσοῦ ἵππου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθητο Τοῦρκος ἔχων εἰς τὴν κεφαλὴν βυθισμένον βέλος. Ἓν τετράγωνον σημαῖνον ὡρολόγιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν δύο ἄνδρες ὄρθιοι καὶ ἐκινοῦντο, καὶ ὅταν ἐσήμαινεν ἤνοιγον τὰ στόματά των, μίαν ἑξαγωνικὴν σφαῖραν, ὡς τουρκικὸν ρόπαλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο

1. Χριστιανοὶ μεταστραφέντες εἰς Μουσουλμάνους.

χρυσοῦν σημαῖνον ὡρολόγιον καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐκ τοῦ Φερχὰτ μετέβημεν κατόπιν ἔφιπποι εἰς τοῦ Βεζύρη Μωχάμετ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ προηγουμένου αὐτοκράτορος εἶχε διατελέσει κουρεὺς καί, ἀφοῦ ἠσπάσθημεν τὴν χεῖρά του, τοῦ ἐδώσαμεν ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος 1000 γερμανικὰ δολλάρια, προχοΐδα μὲ ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον λεκάνην, καὶ μέγα ὡρολόγιον μορφῆς θαλασσίου ἵππου στηριζόμενον ὁλόγυρα ἐπὶ διαφόρων κογχυλίων. Ἀφοῦ δὲ διεξηγάγομεν μετ' ἐκείνου πάσας τὰς ἀναγκαίας ὑποθέσεις (εἶχε γεννηθῆ Οὔγγρος ἀλλ' εἶχε μεταστραφῆ Τοῦρκος), ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ μέγαρόν μας.

Μίαν ἄλλην ἡμέραν μετέβημεν εἰς τριῶν ἄλλων πασάδων, ὡς καὶ ἑνὸς ἄλλου τσαούση, ἐκ γενετῆς Κροάτου καὶ συζύγου θυγατρὸς τοῦ Τούρκου αὐτοκράτορος, εἰς τοῦ Ἰμβραὴμ πασᾶ, Κροάτου ἐπίσης καὶ εἰς τοῦ Συκοῦλα πασᾶ, ἐκ γενετῆς Ἰταλοῦ ἐκ Μεσσήνης καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλου ναυάρχου. Ἀφοῦ ἐχαιρετήσαμεν τοὺς μεγάλους πασάδες, τοὺς ἐδώκαμεν ἀνὰ 1000 δολλάρια εἰς ἕκαστον καὶ ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον προχοΐδα μετὰ λεκάνης. Ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον φιάλην μορφῆς σελήνης, δύο μεγάλα ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα κύπελλα μὲ ράμφος, ὡρολόγιον μορφῆς Μαύρου ὁδηγοῦντος ἀγγλικὸν σκύλον μὲ ἅλυσσον, καὶ ἄλλο ὡρολόγιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο Τοῦρκος ἔφιππος καὶ κάτωθεν αὐτοῦ λέων νικῶν ἄλλον Τοῦρκον, πάντα ταῦτα κινούμενα ὁσάκις τὸ ὡρολόγιον ἐσήμαινε, ὁ δὲ ἵππος ἐκτύπα τὸν πόδα του καὶ ἔστρεφε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνὰ πᾶν λεπτόν. Εἰς ἄλλους ἐπισήμους παρεδόθησαν ἄλλα ἁπλᾶ δῶρα διὰ τοῦ οἰκονόμου ἢ τοῦ διερμηνέως τοῦ κυρίου μου.

Σημ. Τὸ περιηγητικὸν κείμενον περαιτέρω εἶναι δραματικώτατον μὲ ἐπικίνδυνα ἐπεισόδια καὶ ἀληθεῖς συμφορὰς τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας.

† ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ

ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΕΤΗΡΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΔΩΡΕΑΣ 1538-1938

Πολλαὶ τῶν ἑορταζομένων ἐν ἡμῖν «ἐτηρίδων» ἑορτάζονται μετὰ ἕν, ἢ δύο ἔτη, καθὼς ἔπαθε τοῦτο καὶ ἡ πρὸ δύο σχεδὸν μηνῶν ἑορτασθεῖσα τριακοσιετηρὶς τοῦ θανάτου τοῦ μακαρίας μνήμης πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Ἐν ἔτει τριακοσιοστῷ πρώτῳ τριακοσιετηρίδα ἑωρτάσαμεν τὴν πέρυσι συμπληρωθεῖσαν, ἔτει δὲ τετρακοσιοστῷ πρώτῳ τετρακοσιετηρίδα ἄγομεν ἀξιομνημονεύτου γεγονότος, ὅπερ ἔδει νὰ τιμήσωμεν ἐν Ὀκτωβρίῳ μηνὶ τοῦ παριππεύσαντος ἔτους (1939).

Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων εἰς τὴν δωδεκάβιβλον αὐτοῦ (σ. 1169) ἀναφέρων τὸ ἀπὸ κοσμογενείας ἔτος 7047, σημειοῖ ὅτι «πρὸ γὰρ τούτου τοῦ ἔτους οὐχ εὑρίσκεται κῶδιξ» ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, τ᾽ἀληθῆ μαρτυρεῖν, ἀναγγέλλει δὲ «ὅτι ἐν ἔτει ἑπτακισχιλιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ, ὁ Ἱερεμίας τὰς εἰς τὴν χώραν τοῦ Βρίγκα οἰκοδομηθείσας αὐτῷ οἰκίας, ἀμπελῶνας, καὶ κήπους ἀφιεροῖ τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὅτι εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἦν ἁγίασμα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς».

Ὁ ἀπὸ τοῦ ἀναφερομένου ἔτους ἀφαιρῶν τὸ ἀπὸ θεογονίας εὑρίσκει ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1539, αὐτὸ δὲ εὗρε καὶ ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν (Ἐκκλ. Ἱστ. Γ' σ. 370) καὶ ἔγραψεν· «αὐτὸς ὁ Ἱερεμίας ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ αφλθ', ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Παμμακαρίστου τὰ οἰκοδομηθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐν τῷ τοῦ Βρίγκα χωρίῳ οἰκήματα, ἀμπελῶνας, καὶ κήπους».

Βεβαίως ὁ Δοσίθεος εἶδε τὸν κώδικα τὸν πατριαρχικόν, ἐπέστησε δὲ προσοχὴν εἰς τὸ ἔτος, οὐχὶ δ᾽ εἰς τὸν παρ᾽ αὐτῷ μῆνα, ἀπροσέκτως δ᾽ ἀνέγνω καὶ ὁ Μελέτιος, καὶ ἄλλοι καὶ μετ᾽ αὐτοὺς ἐγώ, παρασυρθεὶς ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Μελέτιον ὀφειλομένης ἀξιοπιστίας· ὁ παρὰ τὸ 7047 μὴν ὀκτώβριος ἀναγκάζει ἡμᾶς εἰς ἀφαίρεσιν ἔτους, ὥστε νὰ γράψωμεν 7046 καὶ νὰ ορίσωμεν ἔτος δωρεᾶς τὸ 1538. Εὑρισκόμεθα ὅμως σήμερον εἰς τὸ 1939. Συγχωρήσατε λοιπὸν εἰς ἡμᾶς, ἀγαπητοί, ν᾽ ἀκολουθήσωμεν τῷ Μελετίῳ Ἀθηνῶν, ἐνῷ ἐβεβαιώθημεν ὅτι *ἡ δωρεὰ ἐγένετο τῷ 1538, κατὰ ὀκτώβριον.*

§ Τίνος εἴδους καὶ κατηγορίας ἦσαν τὰ δωρηθέντα τῇ Παμμακαρίστῳ, δῆλα γε δὴ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον κτήματα ; Τὸ γράμμα τὸ δωρεατικόν, ὡς ἔλεγον αὐτὸ οἱ πρὸ τεσσάρων καὶ πέντε καὶ δέκα ἴσως ἑκατονταετηρίδων βυζαντινοί, πρὸ πεντήντα τεσσάρων ἐτῶν ἀκριβέστερον ἄλλου τινὸς ἐξέδωκα ἐγὼ εἰς τὰ «Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ» (σ.

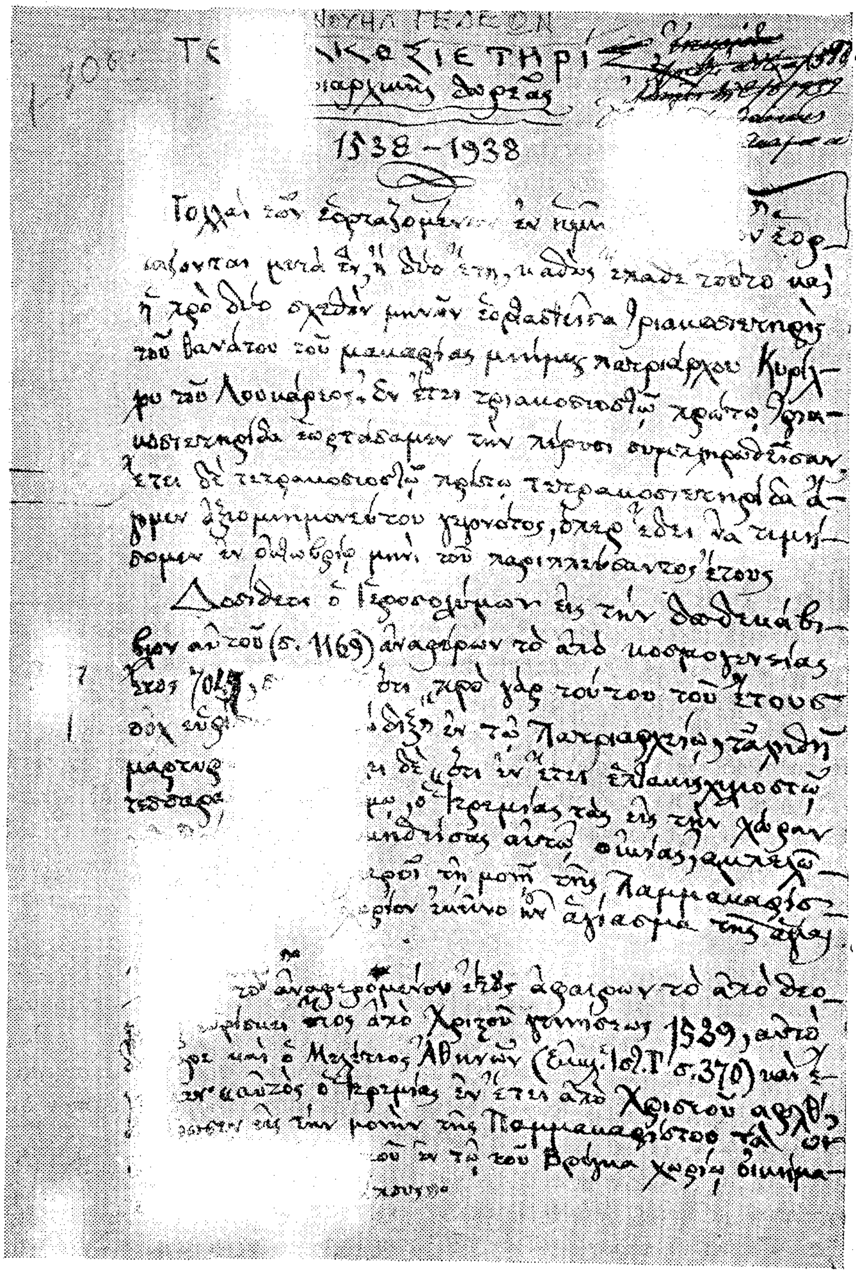
ΤΕ[illegible] ΚΟΣΙΕΤΗΡΙ[illegible]
[illegible]ιαρχικῆς [illegible]

1538 – 1938

Πολλαί τῶν ἑορταζομένων ἐν ἡμῖ[illegible] [illegible]ν ἑορτάζονται μετά ἕν, ἤ δύο ἔτη, καθώς ἔπαθε τοῦτο καί ἡ πρό δύο σχεδόν μηνῶν ἑορτασθεῖσα τριακοσιετηρίς τοῦ θανάτου τοῦ μακαρίας μνήμης πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Ἐν ἔτει τριακοσιοστῷ πρώτῳ τριακοσιετηρίδα ἑωρτάσαμεν τήν πέρυσι συμπληρωθεῖσαν, ἔτει δέ τετρακοσιοστῷ πρώτῳ τετρακοσιετηρίδα ἄγομεν ἀξιομνημονεύτου γεγονότος, ὅπερ ἔδει νά τιμήσωμεν ἐν Ὀκτωβρίῳ μηνί τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων εἰς τήν Δωδεκάβιβλον αὐτοῦ (σ. 1169) ἀναφέρων τό ἀπό κοσμογενείας ἔτος 7047, [illegible] ὅτι „πρό γάρ τούτου τοῦ ἔτους οὐκ [illegible] ἐν τῷ Πατριαρχείῳ [illegible] μαρτυ[illegible] ἐν ἔτει ἑπτακισχιλιοστῷ τεσσαρα[illegible] ὁ Ἱερεμίας τάς εἰς τήν χώραν [illegible] αὐτῷ [illegible] τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου [illegible] ἐκεῖνο [illegible] ἁγίασμα τῆς [illegible]

[illegible] τοῦ ἀναφερομένου ἔτους ἀφαιρῶν τό ἀπό θεο[illegible] ἔτος ἀπό Χριστοῦ γεννήσεως 1539, [illegible] καί ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν (Ἐκκλ. Ἱστ. Γ΄ σ. 370) καί [illegible] αὐτός ὁ Ἱερεμίας ἐν ἔτει ἀπό Χριστοῦ [illegible] εἰς τήν μονήν τῆς Παμμακαρίστου [illegible] ἐν τῷ τοῦ Βρόμα χωρίῳ [illegible]

Χειρόγραφος σελὶς τῆς μελέτης τοῦ Μ. Γεδεών

135). Αὐτὸς ὁ ἀφιερώσας ἀπαριθμεῖ· «ἡ μετριότης ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Βρίγκα καλουμένῃ χώρᾳ, οὐ μακρὰν κειμένῃ τῆς δε τῆς μεγαλοπόλεως, ἀναστήσασα καὶ ἀνακτίσασα καὶ βελτιώσασα τὴν ἐκεῖσε ἡμετέραν πατριαρχικὴν κατοικίαν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ περιβολίου καὶ κήπου αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνακτήσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἐντὸς ἀειῤῥόου καὶ ποτίμου ὕδατος, καὶ θείου καὶ ἰαματικοῦ ἁγιάσματος τῆς ἁγίας μου ὁσιομάρτυρος καὶ ἰαματικῆς Παρασκευῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἀμπελίου ἡμῶν ἀφιεροῖ» κλπ.

Τὸ ἀμπέλιον γινώσκομεν ὅτι λέγεται καὶ σήμερον ἀμπέλι. Περιβόλιον, ἢ ἀγρός, ἢ ἀγρίδιον, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, εἶχον δένδρα καρποφόρα καὶ λαχανικά. Εἰς τοὺς κήπους (μπαγτζέδες) ἐκαλλιεργοῦντο μόνον ἄνθη. Εἶχον λοιπὸν ἀξίαν πολλὴν τὰ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Α' δωροφορηθέντα ἀκίνητα κτήματα, ἀφοῦ μάλιστα περιελάμβανον καὶ τὸ τιμώμενον (26 Ἰουλίου) ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἁγίασμα, νομισματοκοπεῖον πραγματικὸν τῶν τότε χρόνων. Παρακαλῶ νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν οἱ φιλίστορες ἕνα πατριάρχην τῶν τότε καὶ τῶν κατόπι χρόνων προβάντα εἰς τοσαύτην θυσίαν, δῆλα δὴ καθοσιώσεως κτημάτων εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ μίαν μεγίστην πρὸς τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμὸν ὑπηρεσίαν πρέπει νὰ καταστήσωμεν γνωστότερον τὸν βίον αὐτοῦ.

§ Λέγω γνωστότερον, διότι ἔγραψα ὀλίγα εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας». Μετ' ἐμὲ ἀγνοῶ τὶς ἔγραψε περισσότερα. Δωρόθεος ὁ γραφόμενος Μονεμβασίας χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ Ἱερεμίου Α', ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ζίτζαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, ὅτι ἦτο καλογηρικὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, καὶ ὅτι μητροπολίτης ἐχρημάτισε Σόφιας, τῆς παλαί ποτε διαλαμψάσης Σαρδικῆς, ἀπὸ ταύτης δὲ μετετέθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἐνταῦθα μοὶ ἐπιτρέπεται μία ἀπορία· πόθεν ἔμαθεν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Λαμπρίδης ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τῆς μονῆς προφήτου Ἠλιοὺ τῆς Ζίτζης ὁ Ἱερεμίας ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα [1], διότι οὐδαμοῦ παραπέμπει.

Ἐξελέγη πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον Θεολήπτου Α' τοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων. Ἔτος ἐκλογῆς ἀποδεχόμεθα τὸ 1520 καὶ μῆνα σεπτέμβριον λήγοντα, ἢ ὀκτώβριον ἀρχόμενον. Ὁ ψευδώνυμος Μαθᾶς ὁρίζει χρόνον ἐκλογῆς 1520, ὁ δὲ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης 1524. Καὶ ὁ μὲν Δωρόθεος ἀγράμματον λέγει τὸν Ἱερεμίαν, ὁ δὲ Μαθᾶς πεπαιδευμένον, οὐδαμοῦ παραπέμπων δι' ἐξακρίβωσιν καὶ διαπίστωσιν πρὸς τοῦτο [2].

Εἰς ζάλην λογισμῶν ἀμφιβόλων ἐμπίπτομεν ὑπ' ὄψιν ἔχοντες δύο χειρογράφων εἰδήσεις. Τὸ 627 τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας διδάσκει ἡμᾶς ταῦτα. «Ἔστι τὸ παρὸν βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου, τοῦ ἐν Σέῤῥαις, ἐν

1. Ἠπειρωτικὰ Ἱστορικὰ Μελετήματα (εἰς τὸ τμῆμα «Ἱερὰ ἐν Ἠπείρῳ σκηνώματα»· ἐν Ἀθήναις, 1904 σ. 8).

2. Μαθᾶ Κατάλογος Πατριαρχῶν· α' ἐκδόσεως (τοῦ 1837).

ἔτει τῷ ‚ζκζ', *ἐν ἡμέραις Ἱερεμίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»*· δῆλα δὴ 1519. Ἕτερον, τῆς πατριαρχικῆς τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκης, ἀναφέρει ὅτι, τῇ 31 Δεκεμβρίου 1522, θανόντος τοῦ Θεολήπτου, ἐψηφίσθη Ἱερεμίας ὁ μητροπολίτης Σόφιας, συνυποψηφίους ἔχων τοὺς διακεκριμένους ἐν τοῖς τότε χρόνοις μητροπολίτας Ἰωάσαφ Ἐφέσου καὶ Γεννάδιον Σεῤῥῶν [1]. Ἐκ τῆς χρονικῆς ταύτης ἀποσημειώσεως δέχομαι τὰ τῶν συνυποψηφίων ὀνόματα, ἐνδοιάζων διὰ τὸ ἔτος 1522—ἐκτὸς ἂν ἀποδεχθῶμεν αὐτὸ δηλοῦν χρόνον τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς τοῦ Ἱερεμίου.

Ὁ πατριάρχης αὐτὸς μετέβη εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου τῷ 1520, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἔτος, ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἔμενεν ἐν Κύπρῳ· ἀλλ' ἵνα εὑρεθῇ τις ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον φρονῶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ Νοέμβριον, ἢ Ὀκτώβριον ἴσως, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· δῆλά γε δή, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἢ δύο· Ἀλλὰ τὶς πατριάρχης, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Δωρόθεον, φρόνιμος, ἀφίνει τὸν Θρόνον, κἂν μεταβαίνῃ εἰς τὴν Βηθλεέμ, κἂν εἰς τὸν Κρανίου τόπον ; Μετὰ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon σημείωσιν [2], ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸ κατὰ τὸν 627 λαυριωτικὸν ἔτος 1519, ἓν ἔτος πρὸ τοῦ ἐν Turcograecia [3], καὶ νὰ πιστεύσωμεν τὸ 1522, ἔτος τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς, ὡς εἶπον ἄνω. Οὕτω δὲ θέτομεν τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Κύπρον διαμονὴν τοῦ Ἱερεμίου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1520 μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1522, διότι ἡ παρὰ Montfaucon σημείωσις δῆλα δὴ θέτει τὸν Ἱερεμίαν ἐν Κύπρῳ μένοντα καὶ τὸν δεκέμβριον τοῦ 1523 ! ! ! δῆλα δὴ περιφερόμενον ἐπὶ μίαν τριετίαν, ἄνευ λόγου, μακρὰν τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ θρόνου. Καὶ ἦτο φρόνιμος ἄνθρωπος ὁ Ἱερεμίας.

Ὁ γνωστὸς Χρονογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις ἡμῶν ἦτο γαληνία, διότι ἦτο Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφὸς ἄνθρωπος καὶ φρόνιμος, καὶ ἄλλοι κληρικοὶ δῆλα δὴ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ὄχι ταραξίαι, καὶ διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ. Τοῦτο ὅμως ἀληθεύει διὰ τὴν μετὰ τὸ 1522 χρονικὴν περίοδον· διότι τὰ ἔτη 1521 καὶ 22 ἐτάραξάν τινες ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοί, ἀναβιβάσαντες εἰς τὸν πατριαρχικὸν Θρόνον Ἰωαννίκιον τὸν τῆς θρακικῆς Σωζοπόλεως, τῆς πρὸς Εὔξεινον Πόντον, καθ' οὗ πᾶς ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως ἐξηγέρθη, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπανόδῳ τοῦ Ἱερεμίου. Ὑπέβαλον τὴν κατὰ Ἰωαννικίου ἀποδοκιμασίαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεημὰν ὁ κανουνής, ἢ νομοθέτης, ἀποδεξάμενος τὴν αἴτησιν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ, διέταξε νὰ ἐκλέξωσι πάλιν οἱ μητροπολῖται καὶ οἱ λογάδες τοῦ (ῥοὺμ μουτεμπερλὲρ) τὸν λαοπρόβλητον πατριάρχην.

---

1. Κεραμέως Ἱεροσλμ. Βιβλιοθήκη. Α' 346.
2. Bibliotheca Coesliniana· σ. 108, 129, καὶ Πατριαρχικοὺς πίνακας· 501.
3. Turcograecia· 153.

135). Αὐτὸς ὁ ἀφιερώσας ἀπαριθμεῖ· «ἡ μετριότης ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Βρίγκα καλουμένῃ χώρᾳ, οὐ μακρὰν κειμένῃ τῆς δε τῆς μεγαλοπόλεως, ἀναστήσασα καὶ ἀνακτίσασα καὶ βελτιώσασα τὴν ἐκεῖσε ἡμετέραν πατριαρχικὴν κατοικίαν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ περιβολίου καὶ κήπου αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνακτήσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἐντὸς ἀειῤῥόου καὶ ποτίμου ὕδατος, καὶ θείου καὶ ἰαματικοῦ ἁγιάσματος τῆς ἁγίας μου ὁσιομάρτυρος καὶ ἰαματικῆς Παρασκευῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἀμπελίου ἡμῶν ἀφιεροῖ» κλπ.

Τὸ ἀμπέλιον γινώσκομεν ὅτι λέγεται καὶ σήμερον ἀμπέλι. Περιβόλιον, ἢ ἀγρός, ἢ ἀγρίδιον, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, εἶχον δένδρα καρποφόρα καὶ λαχανικά. Εἰς τοὺς κήπους (μπαγτζέδες) ἐκαλλιεργοῦντο μόνον ἄνθη. Εἶχον λοιπὸν ἀξίαν πολλὴν τὰ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Α' δωροφορηθέντα ἀκίνητα κτήματα, ἀφοῦ μάλιστα περιελάμβανον καὶ τὸ τιμώμενον (26 Ἰουλίου) ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἁγίασμα, νομισματοκοπεῖον πραγματικὸν τῶν τότε χρόνων. Παρακαλῶ νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν οἱ φιλίστορες ἕνα πατριάρχην τῶν τότε καὶ τῶν κατόπι χρόνων προβάντα εἰς τοσαύτην θυσίαν, δῆλα δὴ καθοσιώσεως κτημάτων εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ μίαν μεγίστην πρὸς τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμὸν ὑπηρεσίαν πρέπει νὰ καταστήσωμεν γνωστότερον τὸν βίον αὐτοῦ.

§ Λέγω γνωστότερον, διότι ἔγραψα ὀλίγα εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας». Μετ' ἐμὲ ἀγνοῶ τὶς ἔγραψε περισσότερα. Δωρόθεος ὁ γραφόμενος Μονεμβασίας χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ Ἱερεμίου Α', ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ζίτζαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, ὅτι ἦτο καλογηρικὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, καὶ ὅτι μητροπολίτης ἐχρημάτισε Σόφιας, τῆς παλαί ποτε διαλαμψάσης Σαρδικῆς, ἀπὸ ταύτης δὲ μετετέθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἐνταῦθα μοὶ ἐπιτρέπεται μία ἀπορία· πόθεν ἔμαθεν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Λαμπρίδης ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τῆς μονῆς προφήτου Ἡλιοὺ τῆς Ζίτζης ὁ Ἱερεμίας ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα [1], διότι οὐδαμοῦ παραπέμπει.

Ἐξελέγη πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον Θεολήπτου Α' τοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων. Ἔτος ἐκλογῆς ἀποδεχόμεθα τὸ 1520 καὶ μῆνα σεπτέμβριον λήγοντα, ἢ ὀκτώβριον ἀρχόμενον. Ὁ ψευδώνυμος Μαθᾶς ὁρίζει χρόνον ἐκλογῆς 1520, ὁ δὲ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης 1524. Καὶ ὁ μὲν Δωρόθεος ἀγράμματον λέγει τὸν Ἱερεμίαν, ὁ δὲ Μαθᾶς πεπαιδευμένον, οὐδαμοῦ παραπέμπων δι' ἐξακρίβωσιν καὶ διαπίστωσιν πρὸς τοῦτο [2].

Εἰς ζάλην λογισμῶν ἀμφιβόλων ἐμπίπτομεν ὑπ' ὄψιν ἔχοντες δύο χειρογράφων εἰδήσεις. Τὸ 627 τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας διδάσκει ἡμᾶς ταῦτα. «Ἔστι τὸ παρὸν βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου, τοῦ ἐν Σέῤῥαις, ἐν

1. Ἠπειρωτικὰ Ἱστορικὰ Μελετήματα (εἰς τὸ τμῆμα «Ἱερὰ ἐν Ἠπείρῳ σκηνώματα»· ἐν Ἀθήναις, 1904 σ. 8).
2. Μαθᾶ Κατάλογος Πατριαρχῶν· α' ἐκδόσεως (τοῦ 1837).

ἔτει τῷ ,ζκζ', *ἐν ἡμέραις Ἱερεμίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*»· δῆλα δὴ 1519. Ἕτερον, τῆς πατριαρχικῆς τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκης, ἀναφέρει ὅτι, τῇ 31 Δεκεμβρίου 1522, θανόντος τοῦ Θεολήπτου, ἐψηφίσθη Ἱερεμίας ὁ μητροπολίτης Σόφιας, συνυποψηφίους ἔχων τοὺς διακεκριμένους ἐν τοῖς τότε χρόνοις μητροπολίτας Ἰωάσαφ Ἐφέσου καὶ Γεννάδιον Σερρῶν [1]. Ἐκ τῆς χρονικῆς ταύτης ἀποσημειώσεως δέχομαι τὰ τῶν συνυποψηφίων ὀνόματα, ἐνδοιάζων διὰ τὸ ἔτος 1522—ἐκτὸς ἂν ἀποδεχθῶμεν αὐτὸ δηλοῦν χρόνον τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς τοῦ Ἱερεμίου.

Ὁ πατριάρχης αὐτὸς μετέβη εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου τῷ 1520, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἔτος, ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἔμενεν ἐν Κύπρῳ· ἀλλ' ἵνα εὑρεθῇ τις ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον φρονῶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ Νοέμβριον, ἢ Ὀκτώβριον ἴσως, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· δηλά γε δή, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἢ δύο· Ἀλλὰ τὶς πατριάρχης, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Δωρόθεον, φρόνιμος, ἀφίνει τὸν Θρόνον, κἂν μεταβαίνῃ εἰς τὴν Βηθλεέμ, κἂν εἰς τὸν Κρανίου τόπον ; Μετὰ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon σημείωσιν [2], ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸ κατὰ τὸν 627 λαυριωτικὸν ἔτος 1519, ἓν ἔτος πρὸ τοῦ ἐν Turcograecia [3], καὶ νὰ πιστεύσωμεν τὸ 1522, ἔτος τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς, ὡς εἶπον ἄνω. Οὕτω δὲ θέτομεν τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Κύπρον διαμονὴν τοῦ Ἱερεμίου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1520 μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1522, διότι ἡ παρὰ Montfaucon σημείωσις δῆλα δὴ θέτει τὸν Ἱερεμίαν ἐν Κύπρῳ μένοντα καὶ τὸν δεκέμβριον τοῦ 1523 ! ! ! δῆλα δὴ περιφερόμενον ἐπὶ μίαν τριετίαν, ἄνευ λόγου, μακρὰν τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ θρόνου. Καὶ ἦτο φρόνιμος ἄνθρωπος ὁ Ἱερεμίας.

Ὁ γνωστὸς Χρονογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις ἡμῶν ἦτο γαληνία, διότι ἦτο Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφὸς ἄνθρωπος καὶ φρόνιμος, καὶ ἄλλοι κληρικοὶ δῆλα δὴ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ὄχι ταραξίαι, καὶ διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ. Τοῦτο ὅμως ἀληθεύει διὰ τὴν μετὰ τὸ 1522 χρονικὴν περίοδον· διότι τὰ ἔτη 1521 καὶ 22 ἐτάραξάν τινες ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοί, ἀναβιβάσαντες εἰς τὸν πατριαρχικὸν Θρόνον Ἰωαννίκιον τὸν τῆς θρακικῆς Σωζοπόλεως, τῆς πρὸς Εὔξεινον Πόντον, καθ' οὗ πᾶς ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως ἐξηγέρθη, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπανόδῳ τοῦ Ἱερεμίου. Ὑπέβαλον τὴν κατὰ Ἰωαννικίου ἀποδοκιμασίαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεημὰν ὁ κανουνής, ἢ νομοθέτης, ἀποδεξάμενος τὴν αἴτησιν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ, διέταξε νὰ ἐκλέξωσι πάλιν οἱ μητροπολῖται καὶ οἱ λογάδες τοῦ (ῥοὺμ μουτεμπερλὲρ) τὸν λαοπρόβλητον πατριάρχην.

---

1. Κεραμέως Ἱεροσλμ. Βιβλιοθήκη. Α' 346.
2. Bibliotheca Coesliniana· σ. 108, 129, καὶ Πατριαρχικοὺς πίνακας· 501.
3. Turcograecia· 153.

Τὴν ἤρεμον ἱερατείαν τοῦ Ἱερεμίου διέσπασεν—ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κούπερον [1]—Διονύσιος ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας ἐπὶ βραχὺν χρόνον, τῷ 1537. Ἄν τε πιστεύσωμεν, ἄν τε μὴ πιστεύσωμεν τὸν Κούχερον, ὁ Ἱερεμίας ἐκυβέρνησε τὴν Ἐκκλησίαν εἰκοσιτέσσαρα ἔτη.

Ἀλλ' ὀλίγας πράξεις τῆς μακρᾶς ἱερατείας αὐτοῦ γινώσκομεν, διότι ἡ μεγαλητέρα καὶ σπουδαιοτέρα πρᾶξις αὐτοῦ ἦσαν μακραὶ καὶ ἐπανειλημμέναι περιοδεῖαι τοῦ Ἱερεμίου εἰς τὰς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Κ)πόλεως ὑπαγομένας ἐπαρχίας. οὕτω δὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς Παρηγορητίσης ἐν Ἄρτῃ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ «ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ παναγιώτατος πατριάρχης κύριος Ἱερεμίας ἐν τῳ ,ζλη' (δηλ. 1530), μηνὶ ἰουλλίου, καὶ ἐποίησεν ἁγιασμόν». Ὁ διηγούμενος τοῦτο Λαμπάκης προσθέτει ὅτι καὶ εἰς τὸν παρὰ τὴν Λεβάδειαν ναὸν ἀνέγνω ἀπομνημόνευμα «ἐν ἔτει ,ζλη' (1530) ἦλθε ὁ Ἱερεμίας ὁ πατριάρχης ἔγινε τῇ ἁγία μονῇ (ἴσως ἤγουν ἐν) ταύτῃ, καὶ ἐλειτούργησε τοῦ εὐαγγελισμοῦ, καὶ ἔκαμε ἀφορισμὸ διὰ τὰ ροῦχα τοῦ μοναστηρίου» [2] Ἀλλά, κατά τινα ἐπιγραφήν, ἐν Ἄρτῃ σωζομένην δῆθεν, καθ' ἃ λέγει ὁ ἀσυνάρτητος δῆθεν συγγραφεὺς Σεραφεὶμ μητροπολίτης Ἄρτης [3] ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Κατωπαναγίας διερχόμενος ὁ Ἱερεμίας ἐξ Ἄρτης, *ὅτε μετέβαινεν εἰς Ἱεροσόλυμα* (βαβαί!!), προσεκύνησεν ἐν τῷ ναῷ καὶ ἔψαλεν ἁγιασμόν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐσώζετο «εἰς ἓν τῶν παραθύρων τοῦ δεξιοῦ μέρους τῶν κατηχουμένων».

Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1541 ὁ Ἱερεμίας διέμενεν ἐν Σέρραις ἔχων ἐκεῖ συμφράδμονας τοὺς μητροπολίτας Ἡρακλείας Κύριλλον, Ἀδριανουπόλεως Ἰωάσαφ, Μονεμβασίας Ἰωάσαφ, Σερρῶν Ἀρσένιον, Φιλίππων Θεοδόσιον, χρόνην Φιλίππων Γεννάδιον, καὶ Ζιχνῶν Παρθένιον, μεθ' ὧν καὶ συνοδικὰς συνεκρότει συνεδριάσεις.

Ἄλλοτε βλέπομεν τὸν Ἱερεμίαν ἐπισκεπτόμενον τὴν μονὴν Βαρνάκοβας, ἔχοντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουήλ, ὄντα (παραδόξως) καὶ πρωτοδιδάσκαλον τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας [4].

Τῷ 1542 ἀναφέρεται μένων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, κατὰ τὴν βεβαίωσιν παλαιοῦ χειρογράφου. «Ἦλθεν ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καὶ ἐποίησε τὸ μοναστήριόν του κοινόβιον. Μετὰ ταῦτα ἐπαρεκάλεσεν τὸν ὁσιώτατον κὺρ Σίλβεστρον προηγούμενον ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ ἐποίησεν

---

1. Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, προλεγόμενα.

2. Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δελτίον Γ', 79. Γεωργίου Κρέμου Φωκικά. Δ' 42.

3. Δοκίμιον ἱστορικῆς περιλήψεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης· ὑπὸ Σεραφεὶμ μητροπολίτου· σ. 148. Τὸ βιβλίον ὁπωςδήποτε ἀναγινώσκεται χάριν ἀσυναρτησιῶν τινῶν καὶ τῶν αὐτεπαίνων τοῦ ξυγγραφέως, πιστοῦ μᾶλλον ὄντος διὰ τὰ μετὰ τὸ 1821 γεγονότα.

4. βίος Δαυῒδ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ Δουκάκη. Συναξαριστής. σ. 65 νοεμβρίου. τὸν βίον ἔγραψεν ὁ παρὰ τῷ Δαυῒδ μοναχὸς Χριστοφόρος.

αὐτὸν καθηγούμενον εἰς Σταυρονικήτα». Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναγράψω ὅτι ἀνέγνων ἐν ἁγιορειτικῷ πρακτικῷ τοῦ ἔτους, ,ζμθ', ἐνδικτιῶνος ιδ', ὑπογεγραμμένῳ ὑπὸ τοῦ πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους Μωϋσέως ἱερομονάχου καὶ δεκαεννέα ἡγουμένων· κατ' αὐτό, Γρηγόριός τις, πατριαρχικὸς ἔξαρχος Γηρομερίου, χάριν προσκυνήσεως ἐλθὼν εἰς Ἅγιον Ὄρος, ᾐτήσατο ἀπὸ τῆς Συνάξεως τὴν ἔρημον τότε παλαιὰν μονὴν τοῦ Σταυρονικήτα πρὸς ἀνοικοδόμησιν, ἥτις ἐδόθη αὐτῷ πρὸς τοῦτο, διὰ γράμματος τῆς Συνάξεως. Ἐπιστρέψας ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ Γηρομῆρι, ὅπως διευθετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, ἐτελεύτησε, τὸ δὲ τῆς ἀνοικοδομίσεως ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελές. «Ἐπινεύσας ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης κὺρ Ἱερεμίας πρὸς ἀνέγερσιν ταύτης τῆς μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα, καὶ διὰ τιμίου αὐτοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐπισημηνάμενος ἡμῖν. . . . πᾶσα ἡ ἱερὰ Σύναξις κατανεύσασα, καὶ μετ' εὐχαριστίας τὸν λόγον ὑποδεξαμένη, καὶ διὰ γράμματος αὐτῆς ἀξιώσασα τὸ τοιοῦτον ἐπιτελέσαι ἔργον . . . . τοῦτο δὲ ἤνεγκεν εἰς πέρας». Τὸ τῆς ἁγιορειτικῆς Συνάξεως πρακτικὸν ἐπεκύρωσεν ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου φέροντος ὑπογραφὰς τεσσαράκοντα μητροπολιτῶν καὶ εἴκοσιν ὀκτὼ ἐπισκόπων.

Εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς Συνάξεως, τὸ παραχωροῦν εἰς τὸν Ἱερεμίαν τὴν μονὴν τοῦ Σταυρονικήτα πρὸς ἀνέγερσιν, ὑπογράφει καὶ Μακάριος ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὄρους, ὃν ὁ Ἱερεμίας διώρισεν ἐπιστάτην τῆς οἰκοδομῆς, παρατείναντα διὰ μόνον τὸν λόγον τοῦτον τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διαμονήν. Ἀπαιτεῖται νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι, ἕτερον γράμμα τῆς Συνάξεως ἀπὸ τοῦ, ,ζνβ', ἰνδικτίωνος β', σωζόμενον ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς μονῆς, παραχωρεῖ τῷ Ἱερεμίᾳ *«σωματικῶς ἐνταῦθα παραγενομένῳ»* (1544) βουνὸν ξυλοφόρον ἐκ τοῦ πρωτατικοῦ καὶ ὑδρόμυλον ἐν Λιβαδογένει, πρὸς χρῆσιν τῶν ἡγουμένων τῶν μονῶν καὶ τοῦ πρώτου, συνυπογράφουσιν οἱ μητροπολῖται Λαρίσσης Νεόφυτος καὶ Θηβῶν Ἰωάσαφ, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Ζητουνίου Ἀχίλλιος καὶ Πορθμοῦ Ἡσαΐας, παρευρεθέντες ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τότε [1].

Παραφυλλίς τις τοῦ βιβλίου τοῦ περιέχοντος τὸ Κτιτορικὸν τῆς μονῆς καὶ τὰς πρὸς τοὺς μοναχοὺς συμβουλὰς τοῦ Ἱερεμίου, γράφει ταῦτα· «Ἐκοιμήθη ὁ παναγιώτατος ἡμῶν αὐθέντης καὶ δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης κὺρ Ἱερεμίας, ὁ διὰ τοῦ θείου καὶ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεὶς Ἰωάννης ἐν ἔτει ,ζνδ', ἰνδικτιῶνος δ'. Τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξωγραφίσθη καὶ ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοφάνους μοναχοῦ καὶ Συμεὼν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ιζ'». Αἱ πρὸς τοὺς μονάζοντας συμβουλαὶ τοῦ Ἱερεμίου ἐγράφησαν κατὰ μάρτιον τῆς γ' ἰνδικτιῶνος (1545)· τὸ κτιτορικὸν στερεῖται χρόνου γραφῆς θάνατος τοῦ Ἱερεμίου συνέβη τῷ 1546 [2].

1. τὸ κτιτορικὸν καὶ αἱ συμβουλαὶ ἐξεδόθησαν, ὥς μοι εἶπον, ἐν ἐπαρχιακῷ τινι περιοδικῷ.

2. Πορφυρίου Οὐσπένσκυ, Χριστιανικὴ Θεσσαλία· 514. βλ. Λάμπρου κατάλογον ἁγιορειτικῶν χειρογράφων· Β', 61.

§ Ὀλίγας πράξεις τοῦ Ἱερεμίου γινώσκομεν, τούτων δὲ ἡ πρώτη καὶ σπουδαιοτέρα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥόδου. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1523 ἀνεχώρησαν ἐκ Ῥόδου οἱ μεγάθυμοι ἱππόται τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, συνώδευσε δὲ τούτους καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἐπὶ τῆς ἱπποτικῆς κυριαρχίας ἑλλήνων ἐν τῇ νήσῳ μητροπολιτῶν Κλήμης. Ὁ κατακτητὴς σουλτάνος Σουλεημάν, τοῦτο πληροφορηθεὶς καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Κλήμης προσῆλθεν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, διέταξε νὰ ἐκλεγῇ ἄλλος, ἐξελέξαντο δ᾿ οἱ ῥόδιοι τὸν συμπολίτην αὐτῶν Εὐθύμιον, οὗτινος ἡ χειροτονία βεβαίως ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἐτελέσθη [1].

1) Κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1523, ἡ μοναχὴ Κυπριανή, ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ οἰκοδομῇ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ μονῆς τῶν Μεγάλων πυλῶν (Ντούσκου), προσήλωσε τὸ κτιτορικὸν αὐτῆς μονύδριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου [2]. Τὴν μονὴν τῶν Μεγάλων Πυλῶν ἔκτισεν ὁ ἐν ἁγίοις Βησσαρίων ὁ Λαρίσσης «ὁ τὴν ἀρχιερατικὴν κίδαριν—κατὰ τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν—παντοίαις ἀρετῶν ἰδέαις καταγλαΐσας, καὶ τῆς τῶν Θεσσαλῶν προστάτης ἀναδειχθείς, ζῶν τε καὶ μετὰ θάνατον». Τοιαύτας εἰδήσεις περὶ ναῶν καὶ μονῶν ἀναγράφω πάντοτε, φρονῶν ὅτι, τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν ἀγγελλομένης, ὁ συγχρόνως ἀκμάζων πατριάρχης ἐξέδιδε τὸ νενομισμένον ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἢ τοῦ ναοῦ, σιγίλλιον. Ἴσως ἐπ᾿ αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἡ ἐν Κίῳ (Βιθυνίας) μικρὰ μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Πηγῆς. Ταῦτα γράφω μετ᾿ ἐνδοιασμοῦ, διότι οὐδὲν γράφει σαφὲς περὶ αὐτῆς τὸ κατὰ μάϊον τοῦ 1823 ἐκδοθὲν ἐπ᾿ αὐτῇ σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου Γ΄.

2) Κατὰ τὴν πάλαι παράδοσιν, ἐκτίσθη ἐπὶ Ἱερεμίου ἡ μονὴ τῆς Πεντέλης (Κοιμήσεως Θεοτόκου) [3].

3) Γνωστὸν ἐπίσης, ἀλλ᾿ ἄνευ ὁρισμοῦ τοῦ χρόνου, ὅτι Δαυὶδ ὅσιος, ὁ μαθητὴς Ἀκακίου τοῦ γενομένου (ἐν ἀρχῇ τῆς ΙϚ΄ ἑκατονταετηρίδος) μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, σπουδάσας καὶ ὑπὸ τὸν πολυμαθῆ Ἰουστῖνον Δεκαδίωνα, συνέστησε τὴν ἐν Εὐβοίᾳ μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως [4].

4) Εἰς τὸν κατάλογον τῶν τοιούτου εἴδους εἰδήσεων ἀναγράφεται πρώτη καὶ τελευταία, καθὸ δηλοῦσα καὶ ἔτος, ἡ εἰς Εὐγένιον ἱερομόναχον ἀναφερομένη, ὅστις τῷ 1536 ἀνῳκοδόμησε τὴν ἐν Ἄρτῃ μονὴν τῆς Θεοτόκου Κορακονησαίας, εἰς ἣν καὶ μοναχοὺς συνῴκισεν. Προϋπῆρχε δὲ ἡ μονή· διότι τῇ 11 Ἰουλίου 1437 ἀναφέρεται Γεροντίου ἡγουμένου τῆς Κορακονησαίας ὁ θά-

---

1. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς. 89.
2. Τὸ γράμμα τῆς προσηλώσεως ἐξέδωκε Ζωσιμᾶς ὁ μοναχὸς εἰς τὸν «Προμηθέα» αὐτοῦ. Η΄, 44—45.
3. Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Β΄ 219.
4. Νοεμβρίου Συναξαριστής. 67—71, ἐκδόσεως Δουκάκη. Νεόφυτος ὁ Λαρίσσης ἀναφέρεται σύγχρονος τῇ ἀνιδρύσει τῆς μονῆς.

νατος· ὁ μοναχὸς οὗτος ἐχρημάτισεν ὑποτακτικὸς Μαρτυρίου μητροπολίτου Ναυπάκτου, θανόντος τῇ 14 Φεβρουαρίου 1437 [1].

§ Συνοδικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἱερεμίου Α' γινώσκομεν ὀλίγας, ἀναφέρω δὲ πρῶτον ἐκείνας, τὰς ἐκ τῶν «Πατριαρχικῶν πινάκων» παραλειφθείσας, δεύτερον τὰς ἀναγραφείσας ἐκεῖ.

5) Τῷ 1530, κατὰ ἰανουάριον, ἐδικαίωσε τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Δοχειαρίου, ἀδικουμένης ὑπὸ τῶν ἐν τῇ γείτονι μονῇ τοῦ Ξενοφῶντος μοναζόντων. Εἰς τὸ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐκδοθέντι γράμματι λέγει ὁ Ἱερεμίας ὅτι εὑρίσκετο τότε «ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ τῆς Ἱερισσοῦ ἐπισκοπῇ»[2].

6) Περὶ τὰ 1534—1535 ἀπέστειλε πρὸς τὸν μητροπολίτην Μεθύμνης Ἰγνάτιον κατὰ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ παπάδων, τῶν ἐκ ζηλοτυπίας μὴ θελόντων νὰ θάπτωσι τοὺς διὰ διαθήκης τὸ κατὰ βούλησιν κληροδοτοῦντας εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν, τοῦ Λειμῶνος [3].

7) Τῷ 1537, κατὰ σεπτέμβριον ἐπεκύρωσε τὰ δίκαια τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος καὶ τὸ περὶ ταύτης σιγίλλιον Ἀντωνίου τοῦ Πατριάρχου [4].

8) Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπέλυσε γράμμα ἐλευθεροῦν τὴν ἐν Λεβαδείᾳ μονὴν τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως καὶ τυραννίας τῶν γειτόνων ἀρχιερέων. Ἦλθε δὲ πρότερον, μετὰ ἐπίσκεψιν τῶν ἐπαρχιῶν Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στειριώτου ταύτην, ἧς ἐπεσκεύασέ τινα μέρη [5].

9) Τὸ κατὰ δεκέμβριον 1541 συνοδικὸν ἐκδοθὲν ἐν Σέρραις, δι' οὗ ἐξασφαλίζονται πᾶσαι αἱ εἰς τὴν μονὴν Λαύρας καί τινας μονὰς καὶ τῇ μητροπόλει Σερρῶν γενόμεναι δωρεαὶ τοῦ πρὸ μικροῦ θανόντος Σερρῶν μητροπολίτου Γενναδίου, κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν πρωτεξαδέλφων αὐτοῦ. Τὸ συνοδικὸν ἐξέδωκα ἐν «Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ» ΚΒ)240—242.

10) Τῷ 1542 κατ' ἀπρίλιον ἀπέλυσε γράμμα ἀσφαλίζον τὴν κυριότητα τῆς ἐν Χαλκιδικῇ μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐπὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ μονυδρίου τοῦ κὺρ Ἰωὴλ (Ὑπαπαντῆς). Εἰς τὸ μονύδριον τοῦτο, κατὰ Μάϊον τοῦ 1541, Θεωνὰς ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐξαπέλυσεν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν ἀφιερούντων οἱονδήποτε πρᾶγμα εἰς τὴν μονὴν ταύτην τῆς Θεοτόκου τοῦ κὺρ Ἰωὴλ καὶ ἀναλαμβανόντων αὐτό [6].

11) Τῷ 1545, κατὰ φεβρουάριον, ηὐλόγησεν ἐπικυρώσας τὸ κοινοβια-

---

1. Σακκελίωνος, κατάλογος χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. 36.
2. Κατὰ τὸ γραμματοφυλακεῖον τῆς μονῆς.
3. Βιβλιοθήκη Μαυρογορδάτειος. Α' 172.
4. Βλ. Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας τ. ΙΘ'. . . Actes de Pantocrator· ἐπιμελείᾳ Luis Petit· 43—45.
5. Γ. Κρέμου Φωκικά. Γ', 1.
6. Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου, ἐν Βυζαντινῷ Δελτίῳ τοῦ Κρουμβάχερ· Ζ', 72—75

κὸν πολίτευμα τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀνοικοδομηθείσης καὶ πλουτισθείσης ὑπὸ Φιλοθέου ἱερομονάχου [1].

12) Τῷ 1542, μηνὸς οὐ σημειουμένου, ἐπεκύρωσεν ὁ Ἱερεμίας τὰς περὶ τῆς μονῆς τοῦ Βαρλαὰμ (τῶν Μετεώρων) διατάξεις τῶν νέων αὐτῆς κτιτόρων, τοῦτε ἀποθανόντος (17 μαΐου 1544) καὶ τοῦ ζῶντος τότε Νεκταρίου, τῶν Ἀψαράδων· ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε τῇ 7 ἀπριλίου 1550.

13 Τῷ 1545, κατὰ δεκέμβριον, ἐπεκύρωσε τὰ δίκαια τῆς πρὸ τῆς Σωζοπόλεως μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐκ τοῦ ἀντικρὺ αὐτῆς ἐν μικρᾷ νήσῳ κειμένου μονυδρίου τῶν ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης [2]

14) Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας ἐπεκύρωσε τὴν πολὺ πρὶν αὐτοῦ γενομένην πρᾶξιν τοῦ Νήφωνος περὶ τῶν χωρίων τῆς Ἀγχιάλου [3]

15) Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας ἐκύρωσε τὰ σταυροπηγιακὰ δίκαια τῆς ἐν Δράμᾳ μονῆς τῆς Κοσινίτζης, καθὰ βλέπομεν ἐν Παραρτήματι τοῦ ΙΖ' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.

16. Πᾶσαι αἱ πράξεις ἀποφασίζονται μετὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὡς πάντοτε γίνεται. Αἱ πράξεις αὗται πᾶσαι ἀναφέρονται εἰς ἐπαρχίας ὑποκειμένας εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινοπόλεως· ἀριθμοῦμεν τελευταίαν καὶ μίαν ἀναφερομένην εἰς ἀδελφὴν ἐκκλησίαν, μακρὰν ἡμῶν· ἐγένετο αὕτη τὸν μάϊον τοῦ 1545, δι' αὐτῆς δὲ ὁ Ἱερεμίας συνιστᾷ εἰς τὴ ἀδελφικὴν ἐπιείκειαν καὶ φροντίδα τοῦ περιθρυλλήτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Σινᾶ [4]

* * *

Εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Πίνακας ἀναγινώσκονται ταῦτα, συμπληρούμενα [5]
διὰ τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ οὐδέν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1523 μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ 1546, παρατίθενται ταῦτα. Σιγίλλιά εἰσί μοι γνωστά.

17) ἓν εἰς τὴν ἐν Λέσβῳ μονὴν τοῦ Λειμῶνος Ταξιαρχῶν ἀναφερόμενον, ἀπολυθὲν κατὰ ἰούνιον τοῦ 1527

18) ἓν περὶ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ γυναικείας μονῆς τῆς Μυρσινιωτίσσης, ἀπὸ μαΐου τοῦ 1540

19 ἓν ἀπολελυμένον ἀπὸ μαρτίου τοῦ ἔτους 1531, χορηγοῦν δίκαια σταυροπηγιακὰ τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος, τῶν ἀνδρῶν, ἐχούσῃ προσηρτημένην αὐτῇ (βαβαί ! ! !) τὴν γυναικείαν μονὴν Μυρσινιωτίσσης [6].

---

1. Πορφυρίου Χριστιανικὴ Θεσσαλία. 459—60.
2. Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη· Α', 334.
3. Α' πατριαρχικὸς κώδηξ· σ. 242.
4. βλ. διατριβὴν τοῦ ἀειμνήστου Γερασίμου Γ. Μαζαράκη ἐν Μνημείοις Ἱστορίας Ἀθηναίων· Β', 39—42 :
5. Πατριαρχ. Πίνακες· 500—507.
6. Μαυρογορδάτειος Βιβλ. Α', 171—177, ὅπου καὶ τὸ γράμμα τοῦ 1527 τὰς λοιπὰς παραπομπὰς ἴδε ἐν Πατρ. Πίναξι.

20) Ἡ πρᾶξις τῆς δωρεᾶς τῶν κτημάτων αὐτοῦ, τῶν ἐν Χὰς - κιοΐ τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀπολυθεῖσα κατὰ Ὀκτώβριον 1538.

21) Πρᾶξιν εἰς ἑλληνικὴν ἀποικίαν ἀναφερομένην ἐγνώρισεν ἡμῖν ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης Βελούδης, καθ' ὅν, τὸν ἰούλιον τοῦ 1541, καθήρεσε καὶ ἀφώρισε τὸν ἐν Βενετίᾳ ταραξίαν καὶ κλέπτην ἱερέα τῶν ὀρθοδόξων Νικόλαον Τριζέντην, προσελθόντα καὶ τῷ Πάπᾳ, καὶ πολλὰ τοὺς ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξους ῥαδιουργήσαντα.

22) Ἐπὶ Ἱερεμίου καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ (καὶ τοῦ προκατόχου Θεολήπτου ἴσως) συνέταξε Μανουὴλ διάκονος ὁ Ξανθινὸς τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον [1]. Εἰς τοὺς Πατρ. Πίν. ἀναφέρω ταῦτα, προστιθέμενα ἐνταῦθα. «Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας περιώδευεν ἐν Πελοποννήσῳ, διότι ἀορίστως ἀναφέρεται ὅτι ἐπεσκέψατο τὴν Βερνικόβην

Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμαζον ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἐπὶ ἁγιότητι βίου, ἱδρύσαντες καὶ μονὰς ἄχρι σήμερον ὑπαρχούσας, ὡς Θεοφάνης ὁ ἐν Ὀλύμπῳ, Νικάνωρ ὁ τὴν μονὴν Ζάβορδας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεβενῶν ἱδρύσας, Θεοφάνης καὶ Νεκτάριος οἱ Ψαρᾶδες, ἢ Ἀψαρᾶδες, ἱδρύσαντες τὴν μονὴν τοῦ Βαρλαάμ, Γεράσιμος ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ Βησσαρίων ὁ Λαρίσσης, ὁ κτίτωρ τοῦ Δούσκου, τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μεγάλων Πυλῶν, καὶ ἄλλοι.

§ Χαρμόσυνά τινα γεγονότα ἐπὶ τῆς ἱερατείας τοῦ Ἱερεμίου καλὸν κρίνω νὰ παρατεθῶσιν

23 τῇ 4 μαρτίου 1527, ἐν μικρῷ τινι ναΐσκῳ, ἐγερθέντι πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τῶν ἐν Βενετίᾳ ἑλλήνων ὀρθοδόξων προσωρινήν, ἐτελέσθη τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ ἡ θεία λειτουργία ὑπὸ τοῦ τότε ψηφισθέντος ἐφημερίου τῆς ὁμογενοῦς κοινότητος Ἰωάννου Αὐγερινοῦ τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας. Ἦσαν δὲ τότε ἐπιμεληταὶ τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος, ἢ φρουροὶ (**guardiani**), κοινοτάρχαι, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1526, οἱ Θεόδωρος Παλαιολόγος, Παῦλος Κορέσης, Ἱερώνυμος Δεφαράς, Ματθαῖος Βαρέλης, καὶ Ἀνδρέας σέρβος, ἐκ Ζέτα, οὐχὶ ἕλλην·

24 διασπῶ τὴν χρονικὴν τάξιν τῶν μνείας ἀξίων γεγονότων, ἵνα παραθέσω συναφῆ μνήμην ἀειμνήστου πράξεως· ὅτι τῇ 1 νοεμβρίου 1536 ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. τῆς ἑλληνικῆς ἐν Βενετίᾳ κοινότητος ἦτο δὲ ἐπιμελητής, Μάρκος Σαμαριάρης ὁ ἐκ Ζακύνθου [2].

25 Τῷ 1531, μηνὸς οὐ σημειουμένου, συμπεπληρωμένης ἤδη τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Κερκύρᾳ, κατετέθη ὁριστικῶς ἐν αὐτῷ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου [3].

---

1. βλέπε τὸ βιβλίον μου «Μνείαν τῶν πρὸ ἐμοῦ» εἰς σελ. 41—48 περὶ Ξανθινοῦ κατ' ἔκτασιν.

2. Βελούδου Ἰωάννου, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετίᾳ· β' ἐκδόσεως σ. 26—28.

3. Συλλογὴ ἀκολουθιῶν καὶ συναξαρίων ἁγ. Σπυρίδωνος· σ. ιε'.

26 Κατὰ ἰούνιον τοῦ 1531, ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ, συγκαταθέσει τῶν κληρικῶν καὶ τῶν προὐχόντων τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἀφιέρωσε τὸ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μονύδριον τῆς Θεοτόκου τοῦ κὺρ Ἰωὴλ (τῆς Ὑπαπαντῆς) καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, παρὰ τὴν Γαλάτισταν τῆς Χαλκιδικῆς, ἡγουμένου ὄντος Θεωνᾶ [1].

27 Σπουδαιότατον γεγονός, ἀφορῶν εἰς τὰς σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἕλληνας συμπάθειαν πάπα τινὸς σημειῶ τὴν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων ἐνέργειαν τοῦ πρεσβυτέρου Ἀλεξίου Ῥαρτούρου, πρωτοπαπᾶ Κερκύρας τῷ 1535 ἀναδειχθέντος. Αὐτός, τετιμημένος καὶ διὰ τοῦ ὀφφικίου χαρτοφύλακος τῆς Ἐκκλησίας Κερκύρας, μετέβη τῷ 1540 εἰς Ῥώμην, ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς στενοχωρίας τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου Κερκύρας. ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεύων. Ἐπέτυχε δὲ ν' ἀπολύσῃ διαταγὴν ὁ πάπας Παῦλος Γ' πρὸς τὸν δυτικὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου Μαφαῖον, ἵνα μή τις ἐπηρεάζῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν [2], Προσωπογραφίαν τοῦ Ῥαρτούρου ἐξέδωκα ἐν «Μνείᾳ τῶν πρὸ ἐμοῦ» (σ. 150, μεθ' ἣν καὶ τὰς προσωπογραφίας τῶν ἐφ' ἡμῶν διακριθέντων ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ θείου λόγου Γρηγορίου Γώγου καὶ Νικηφόρου Γλυκᾶ).

§ Καὶ ἐν μέσῳ δὲ γεγονότων καὶ πράξεων εὐαρέστων ὁ Ἱερεμίας ἐπάλαισε κατὰ δύο κινδύνων, ὧν ὁ εἷς ἠπείλει σχεδὸν ἐξόντωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος χαρακτηρίζεται ὁ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν Προχόρου «θελήσαντος διὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐπισκοπὴν Σερβίων ἀπὸ τοῦ Θεσσαλονίκης καί, συνεχῶς, ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ νὰ ὑποτάξῃ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἑαυτοῦ. Ῥήτρας ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου νομοδιδασκάλου, ἐστηρίχθησαν αἱ περὶ τῶν ὁρίων τῆς τοῦ πατριάρχου δικαιοδοσίας ἀρχαῖαι διατάξεις καὶ προνόμια. Φαίνεται δὲ ὁ Ἱερεμίας εἰσαγαγὼν τὴν τοῦ ἐμβατικίου συνήθειαν, πρὸς ὑλικὴν εὐμάρειαν τοῦ Πατριαρχείου, καίτοι κατηγορεῖται παρὰ Δωροθέῳ Μονεμβασίας ὅτι «ἔπερνεν ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, ὁποῦ ἐγίνοντο, δῶρα, καὶ αὐτὸς ἄνοιξε θύραν εἰς τὰ σιμωνιακά» [3].

Καὶ περὶ μὲν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων» γράφω, ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς κακοηθείας τοῦ Προχόρου πρέπει νὰ γραφῇ ὅτι, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὑπέσχετο τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει δῶρον ἑκατὸν φλουρίων, τὸ δῶρον τοῦτο ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχεῖον· καὶ λοι-

---

1. Βυζαντ. Δελτίον Κρουμβάχερ· Ζ' 71—73· διατριβὴ Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου.

2. Μαρκορᾶ, τῆς Κερκύρας· 234, 248—51. Περίεργον ὅτι τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ροrτούρου ὡς πρωτοπαπᾶ θέτει εἰς τὸ ἔτος 1572 (σ. 271), ἐνῷ βεβαίως ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ Παῦλος Γ' ἤκμαζε κατὰ τὰ 1535—1550. Βλ. καὶ Μετεωρολογικὸν κλπ. Ἰωαννικίου Μαρκουρᾶ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Κερκύρας. Βενετίᾳ, 1642, σ. 17—18.

3. Πατρ. Πίν. 503

πὸν εἰς τὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ διδόμενα κατὰ τὴν ἀνάρρησιν πατριάρχου 4000 φλωρία ὡς πεσκέσι (κανίσκιον) εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην προσετέθησαν, χάριν τοῦ Προχόρου, 100, καὶ τὸ πεσκέσιον ἀνῆλθεν εἰς 4.100.

Ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ὑπάρξεως ἀνεφάνη ἐπὶ Ἱερεμίου, μεταξὺ 1534 καὶ 1535, καὶ ἀπεσοβήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ, μετὰ συνεννόησιν εἰλικρινῆ πατριάρχου καὶ μεγάλου βεζίρου· ἦτο δὲ τότε βεζίρης ὁ φρέγκ Ἰμπραήμ, ἐκ Πάργας τῆς Ἠπείρου. Τὰς εἰλικρινεῖς συνεννοήσεις διεξήγαγεν ὁ ἄρχων Ξενάκης, τύπος ἕλληνος συνετοῦ προκρίτου τοῦ Γένους. Καὶ ἀφέθησαν οἱ ναοὶ σῶοι πάντες, τρέχοντες κίνδυνον καταστροφῆς τελείας ἣν ἐβυσσοδόμουν τοῦρκοι κληρικοὶ φανατικοί. Ἐξωντώθη ὁ κίνδυνος, καὶ ὁ Ἱερεμίας ἐπέτυχε νὰ προκαλέση ὁρισμὸν τοῦ ἀειμνήστου σουλτάνου Σουλεημάν, ἐπικυροῦντα τὸ μέγα προνόμιον ἡμῶν τὸ θρησκεύειν ἐλευθέρως, ἄνευ ἐπηρεασμοῦ. Μανουὴλ ὁ Μαλαξὸς εἰς τὴν Turcograeciam (σ. 156 κ.ξ) ἐκθέτει συγκινητικῶς τὸ φοβερὸν δρᾶμα· τοῦτο δὲ ἐπέγραψα εἰς τὸ ἔτος 1537 [1], κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐλθόντων τούρκων μαρτύρων, λησμονήσας ὅτι, τὰ ἀπὸ ἁλώσεως ἕως τοῦ γεγονότος ἔτη ἦσαν οὐχὶ ἡλιακά, ἀλλὰ σεληνιακά. Οἱ μάρτυρες ἦγον ἡλικίαν τότε ἑκατὸν τριῶν ἐτῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἁλώσεως δέκα ὀκτώ. Ἦσαν δὲ οὐχὶ ἑκατὸν τριῶν ἐτῶν, ἀλλὰ ἐννενήκοντα ἐννέα, καὶ διήνυον τὸ ἑκατοστόν.

Ἐνώπιον τῆς ἀπειλούσης τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμὸν φοβερᾶς ταύτης ἐξοντώσεως, ὁ ἀπὸ τοῦ Σωζοπόλεως Ἰωαννικίου κίνδυνος ἦτο βεβαίως εὐκατάβλητος, διότι λαὸς καὶ ἄρχοντες ἦσαν εἰς τὸν Ἱερεμίαν ἀφωσιωμένοι, οἱ δὲ τρεῖς πατριάρχαι «τῆς Ἑῴας λήξεως» αὐτὸν ἐθεώρουν καὶ αὐτοὶ νόμιμον πατριάρχην Κπόλεως· ὅθεν καὶ συναντηθέντες ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει ὁ Ἱερεμίας, Ἰωακεὶμ ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ Δωρόθεος, ἢ Θεόφιλος, ὁ Ἀντιοχείας, μετὰ τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων Δωροθέου, συλλειτουργήσαντες καθήρεσαν τὸν ἐλεεινὸν Ἰωαννίκιον. Ἀγνοῶ κατὰ πόσον καὶ ποῦ λέγει ἢ διαστρέφει τὴν ἀλήθειαν ὁ ἀπὸ Συναίου πατριάρχης Κωνστάντιος [2], ἀφηγούμενος ὅτι, οἱ τρεῖς πατριάρχαι καθήρεσαν ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν Ἀντιοχείας Δωρόθεον, ἢ Θεόφιλον [3] πολὺ πιθανῶς εἰς τὰ 1522. Ὁπωσδήποτε οἱ τρεῖς πατριάρχαι συνηντήθησαν πρὸς καθαίρεσιν δύο πατριαρχῶν.

1. Πατρ. Πίν. 503.
2. Κωνσταντίου Α΄ Συγγραφαὶ ἐλάσσονες 136.
3. βλ. τοῦ οὕτως εἰπεῖν Γρηγορίου Παλαμᾶ τὴν Ἱεροσολυμιάδα, σ. υοθ΄, ὅπου συγχέει πρόσωπα καὶ χρόνους· παριστᾷ, λόγου χάριν, Γερμανὸν τὸν ἐξ Ἀραχόβης, τὸν εἶτα (1538) Ἱεροσολύμων, ἐλθόντα τότε (1521 ἢ 22) εἰς Ἱεροσόλυμα, περιελθόντα κατόπι πρὸς ἄθροισιν ἐλεημοσύνης ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου, μετὰ Ἰωακεὶμ τοῦ μετὰ ταῦτα γενομένου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· ἀλλά, καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Ἰωακεὶμ ἐξελέγη πατριάρχης οὔτε ὁ Γερμανὸς ἦτο γεννημένος, ἀλλ᾽ οὔτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἴσως. Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Ἰωακεὶμ τῷ 1486. Γερασίμου Μαζαράκη, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας· ἐπιμελείᾳ Εὐγενίου Μιχαηλίδου· ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1932, σ. 81.

§ Ἐπὶ τοῦ Ἱερεμίου, 1519—1546, τὰ ἐν Ἑσπερίᾳ τυπογραφεῖα διεσκόρπιζον ἀντίτυπα ἐντύπων βιβλίων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, τούτων δὲ βραχεῖαν ἀναγραφήν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρὰ Emile Legrand καὶ ὧν εἶδον βιβλίων, παραθέτω·

Τῷ 1520, ἰανουαρίου 23, συνετελέσθη ἡ δευτέρα τύποις ἔκδοσις *Ὡρολογίου τοῦ Μεγάλου*, ἐν Φλωρεντίᾳ, παρὰ Βερνάρδῳ Γιούντᾳ—συγχρόνως καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς *Ὀκτωήχου*, ἐν Ῥώμῃ, ἐπιμελείᾳ Ζαχαρίου Καλλιέργου τοῦ κρητὸς—ἐπίσης δὲ ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐκδόσεις τῆς *Παρακλητικῆς*, ἀναλώμασιν Ἀνδρέου Κουνάδου τοῦ ἐκ Πατρῶν (τῇ 31 μαρτίου 1522 συμπληρωθεῖσα) καὶ ταὐτοχρόνως ἔκδοσις τοῦ *Τριωδίου*, ἀναλώμασιν αὐτοῦ τούτου, ἐν Βενετίᾳ καὶ αἱ δύο.

Τῷ 1524, συμπληρωθεῖσα τῇ 31 μαΐου, ἡ τρίτη ἔκδοσις τοῦ *Ψαλτηρίου*, παρὰ Στεφάνῳ Σαβίῳ, δαπάνῃ μὲν Πέτρου Κουνάδου τοῦ ἐκ Πατρῶν, «πόνῳ δὲ καὶ δεξιότητι Δημητρίου Ζήνου τοῦ ἐκ Ζακύνθου.—Τῇ 13 αὐγούστου 1524 συνεπληρώθη ἡ τρίτη ἔκδοσις *Ὡρολογίου τοῦ Μεγάλου*, ἐν Βενετίᾳ, δαπάνῃ μὲν Δαμιανοῦ τοῦ ἐκ Σπετζίου τῆς Ἰλλυρίδος, ἐπιμελείᾳ δέ, ὡς φέρεται, Ζήνου.

Τῷ 1526, κατὰ ὀκτώβριον, ἐγένετο ἔκδοσις τῶν τριῶν *Λειτουργιῶν*, μετὰ τῆς *Μυστικῆς Θεωρίας* τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Κ)πόλεως, ἐπιμελείᾳ Δημητρίου Δούκα τοῦ ἐκ Κρήτης—ἐπίσης ἡ δευτέρα τοῦ *Τριῳδίου*, συμπληρωθεῖσα τῇ 1 ἰουνίου 1538, παρὰ Στεφάνοις, ἐν Βενετίᾳ, εἰς φύλλον, δαπάνῃ Δαμιανοῦ καὶ αὕτη, πόνῳ δὲ Δημητρίου Ζήνωνος, ὑποθέτω τοῦ Ζήνου—ὡς καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ *Τυπικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας*, εἰς φύλλον, παρὰ Σαβίοις, συμπληρωθεῖσα τῇ 4 ἰανουαρίου 1545 ἐπιμελείᾳ Ἀνδρονίκου (Νικάνδρου) Νουκίου τοῦ ἐκ Κερκύρας—πρὶν αὐτοῦ γενομένης τῆς πρώτης ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ *Ἀποστόλου*, δαπάνῃ Δαμιανοῦ τοῦ ἐξ Ἐπετίου (Σπετζίου) τῆς Ἰλλυρίδος, ἐπιμελείᾳ Νικάνδρου Νουκίου τοῦ κερκυραίου· συνετελέσθη αὕτη 25 δεκεμβρίου 1542.

Δύο ἕτεραι ἐκδόσεις ἐγένοντο τῷ 1545, ἐν Βενετίᾳ, ἡ τετάρτη *Ὡρολογίου τοῦ Μεγάλου*, παρὰ Νικολάῳ Σοφιανῷ, συντελεσθεῖσα τῇ 5 μαΐου—καὶ ἡ δῆθεν πρώτη τοῦ *Εὐχολογίου* ὑπὸ ἑλλήνων ἔκδοσις (Μάρκου Σαμαριάρη, Νικολάου Σοφιανοῦ, καὶ Νικολάου Ἐπάρχου), συμπληρωθεῖσα τῇ 12 δεκεμβρίου.

Περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι, αἱ λέξεις πρώτη, δευτέρα, τρίτη, κλπ. γράφονται κατὰ συνθήκην, ἐφ᾽ ὅσον διαφεύγουσι τὰς ἐρεύνας ἡμῶν βιβλία πολλά. Οὕτως: εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Βατοπεδίου εὗρον Εὐχολόγιον παλαιόν, οὗτινος τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα μοὶ ἐφάνησαν ἀρχαιότερα τῶν τοῦ 1545. Ἐννόησεν ὁ ἀναγνώστης βεβαίως ὅτι τὸ βιβλίον ἐστερεῖτο προμετωπίδος.

Ἄνθρωποι πεπαιδευμένοι ἐπεμελοῦντο τῶν ἐκδόσεων τούτων, αἱ δὲ

λέξεις «ἐπιμελείᾳ» καὶ «πόνῳ καὶ δεξιότητι», ἤ, εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους «διορθώσει» δηλοῦσι τὰς διορθώσεις τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀνατολῇ ἔζων Ἕλληνες πεπαιδευμένοι, ἐν Κπόλει οἱ γραμματεῖς τοῦ Πατριαρχείου, καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας, ὧν πρῶτος ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος—ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Γαβριὴλ ὁ πρῶτος τοῦ Ὄρους (1527), καὶ Σεραφεὶμ ὁ πρῶτος (1540 κ.ξ.), Θεόφιλος ὁ νοτάριος, πρότερον γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου, μοναχὸς Ἰβηρίτης ὕστερον—Χριστοφόρος ὁ ὑπὸ Δαυῒδ τὸν ἐν Εὐβοίᾳ μοναχὸς ὁ τὸν βίον ἐκείνου γράψας [1]—Θεοφάνης ὁ Θεσσαλονικεὺς—ἐν Ἰωαννίνοις δὲ Μανασσῆς Πλέσσας ὁ μοναχός, ἀποθανὼν τῷ 1543, συγχρόνως τῷ ἐπισκόπῳ Χειμάῤῥας Σωφρονίῳ, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πλέσσα [2]. Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἐδίδαξαν οὐχὶ ἕνα, ἢ δύο, ἀλλὰ πολλούς. Ὀνόματα μαθητῶν ἄγνωστα, κατὰ δυστυχίαν. Τίς οἶδε πόσοι, τίνες ἐδιδάχθησαν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀδριανοῦ πόλεως. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐπὶ Ἱερεμίου, ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ, τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα συνετάραττε συζήτησίς τις περὶ ψυχῆς, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, δεικνύουσα τὴν ἀκμὴν οὐχὶ δύο, τριῶν, ἢ πέντε λογίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρων.

§ Συνοδεύσαμεν τὸν ἀείμνηστον Ἱερεμίαν εἰς τὰς περιπετείας τῆς μακρᾶς ἱερατείας αὐτοῦ. Κατακλεὶς τὰ περὶ θανάτου. Ὁ πατριάρχης οὗτος ἀπέθανε μακρὰν τῆς καθέδρας αὐτοῦ. Ἐπιστρέφων ἐκ Βλαχίας, ἀπέθανεν ἔν τινι χώρᾳ ἀνηκούσῃ εἰς τὴν μητρόπολιν Τορνόβου, τῆς σήμερον Βουλγαρίας· ὁ Δωρόθεος γράφει Φράντζαν τὸν τόπον τοῦ θανάτου. Ὁ πολλὰ ἀκούων καὶ ἀναγνοὺς Χατζῆς Γεώργιος Κωνσταντινίδης ἐσημείωσεν ἔν τινι βιβλίῳ ὅτι Φράντζα κατὰ λάθος ἐγράφη, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *Βράτζα*. Γνωστὸν δὲ ὅτι κωμόπολις καὶ ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Τορνόβου μητροπολίτην ἠκούετο ἐν Φαναρίῳ Κ)πόλεως ἕως τοῦ 1880. Γράφεται ἐπίσης ὅτι ἐτάφη ἐν Τορνόβῳ, δῆλα δὴ ὁ νεκρὸς τοῦ δυστήνου πατριάρχου μετεκομίζετο ἀπὸ Βράτζας εἰς Τούρνοβον. Ἀπιστῶ εἰς τὴν εἴδησιν.

Μίαν ζημίαν ὑπέστη ὁ πατριαρχικὸς θρόνος σπουδαίαν, ὅτι μεταβαίνων εἰς τὴν Βλαχίαν διέμεινέ τινα νύκτα εἴς τι χωρίον, κατὰ δυστυχίαν δὲ ἐξεῤῥάγη πυρκαϊὰ ἐκεῖ «καὶ ἐκάη ἡ κατοῦνα του, καὶ ὁ σάκκος ὁ θαυμαστὸς τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι ὁρισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας» ἀφηγεῖται ὁ τοῦ Δωροθέου Χρονογράφος· καὶ κατοῦναν μὲν ἐννοεῖ τὴν χρηματικὴν τοῦ Ἱερεμίου περιουσίαν· ὁρισμοὺς τὰ σουλτανικὰ χάτια καὶ μπεράτια. Ὁ δὲ σάκκος

---

1. Βλ. τὸν ἐμὸν «Ἄθωνα» 209 κ.ξ.

2. Τὸν Μ. Παρανίκαν, ἀρνόμενον ἀπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Χρονογρ. Ἠπείρου. Β' 261) νυστάζοντες ἐβοήθουν ὀφθαλμοί· ἐν 62 σελίδι Σχεδιάσματος, στίχῳ 24, παρατείνει τὴν ζωὴν τοῦ Πλέσσα μέχρι τοῦ 1555. Ἐπίσης τὸν Μακάριον Τσεχούλην ἱερομόναχον παριστᾷ ζῶντα καὶ διδάκοντα τῷ 1543, ἐνῷ ὁ Ἀραβαντινός, ἡ πηγὴ τοῦ Παρανίκα, γράφει θανόντα, κατὰ μαρτυρίαν ἐν Εὐαγγελίῳ παλαιῷ, τῷ 1525.

ήτο θαυμαστός, διότι κατεσκευάσθη από των κοσμημάτων της θυγατρός Δημητρίου δεσπότου του Παλαιολόγου [1].

§ Οιαδήποτε τοιαύτη ζημία δύναται να μένη και εν σιγή, και ακατάγνωστος, απέναντι της μεγίστης προς την πίστιν ημών υπηρεσίας και της υπηρεσίας προς τας εν αυτή και υπό την προστασίαν αυτής διαβιούσας επί αιώνας χριστιανικάς φυλάς της Ανατολής. Εάν υποθέσωμεν ότι πάντες οι εις την ημετέραν ανήκοντες κυριότητα ναοί της Κ)πόλεως εκρημνίζοντο. Τίς ήθελεν εμποδίσει τους φανατικούς τότε να ζητήσωσι την κατεδάφισιν και των επαρχιακών ναών ; και ήθελον εισακουσθή και εις το μέλλον, ως εισηκούσθησαν και εις το παρελθόν. Ήθελε ληθαργήσει πάσα ακολουθία ιερά, και μυστήρια τα από κοινού τελούμενα, και εν παραβύστω ήθελον υμνεί οι προπάτορες ημών τον τα πάντα και τους πάντας ανεχόμενον Θεόν, έως ου εις τινα μέρη ήθελε λησμονηθή η χριστιανική πίστις, άγνωστον δε πού ήθελον ζητήσει και πού ήθελον εύρει προστασίαν και σωτηρίαν αι χριστιανικαί φυλαί της Ανατολής.

§ Εις ανάμνησιν των αγώνων του Ιερεμίου Α΄ διεσώθη μέχρι σήμερον η προσωπογραφία του ανδρός. Ευρίσκεται εις την υπ' αυτού κτισθείσαν εν Αγίω Όρει μονήν του Σταυρονικήτα. Εξέδωκεν αυτήν ο μακαρίτης Σπυρίδων Π. Λάμπρος εν τω Δελτίω Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας και κατ' αυτήν μετετύπωσα εις τους «Πατριαρχικούς Πίνακας». Τω 1926, το δέκατον επισκεψάμενος μονάς τινας του Αγίου Όρους, επεφόρτισα τον ρώσσον ζωγράφον Ναούμ μοναχόν, μαθητήν της εν Πετρουπόλει σχολής των καλών τεχνών, να λάβη έκτυπον της εικόνος, εις σκοτεινόν εζωγραφημένης μέρος του καθολικού της μονής (κεντρικού ναού ούτως ειπείν). Μετέγραψε την προσωπογραφίαν άνευ χρωμάτων, και κείται εν αρχή της παρούσης διατριβής [2]. Εις χείρας ο Ιερεμίας κρατεί, κατά συνήθειαν βυζαντινήν, το απεικόνισμα της μονής.

Προσωπογραφία και διατριβή προσφέρεται τίμιον μνημόσυνον ευσεβείας συνετής, διαρκώς ενθυμιζούσης εις ημάς πολέμους αθεάτους και θεατούς καρτερικών επ' ανάγκαις και συνετών λογάδων του Γένους, κληρικών και λαϊκών.

Αθήναι 1939

---

1. Turcograecia. 20.
2. Δεν ευρέθη τοιαύτη προσωπογραφία εν τη μελέτη.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΤΑ "ΒΡΕΞΟΥΔΙΑ„

Τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον θρακικὸν ἔθιμον ἀνεκοίνωσεν εἰς ἡμᾶς γραπτῶς ὁ ἐξ Ἀγχιάλου κ. Θεοδόσιος Ν. Μαυρομμάτης, συνοδεύσας αὐτὸ μὲ ἐρώτημα περὶ τῆς προελεύσεως τούτου.

«Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου), λέγει, ὁπότε εἶχον ἁγιασθῆ τὰ νερὰ καὶ εἶχαν παύσει οἱ φουρτοῦνες εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, οἱ Ἀγχιαλῖτες νιόγαμπροι ἐκείνου τοῦ χρόνου (χωριστὰ ἕκαστος συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς ἄρρενας συγγενεῖς καὶ φίλους του) μετέβαινον εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐρρίπτοντο ντυμένοι εἰς τὴν θάλασσαν. Κατόπιν ὁ νιόγαμπρος μὲ ὅλην τὴν συνοδίαν του ἐπέστρεφε σπίτι του, ὅπου ἤλλαζε τὰ βρεγμένα ροῦχα του καὶ ἐπηκολούθει διασκέδασις». Συνεχίζων ὁ Θ. Ν. Μαυρομμάτης γράφει : «Τὸ ἔθιμον τοῦτο, πλὴν τῆς Ἀγχιάλου, συνηθίζετο καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πόλεις τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἤτοι εἰς τὸ Μπαλτσὶκ (ἀρχαίαν Διονυσούπολιν), Βάρναν, Καβάρναν, Μεσημβρίαν, Πύργον, Σωζόπολιν, Ἀγαθούπολιν καὶ Βασιλικόν, ὅπου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, μετὰ φανατισμοῦ ἐτηρεῖτο. Μιὰ χρονιὰ εἰς τὸν Πύργον ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἕνας νιόγαμπρος καὶ ἐπνίγη, λόγῳ σφοδρᾶς θαλασσοταραχῆς, διότι δὲν ἤθελε νὰ μείνῃ ἀνεκτέλεστον τὸ ἔθιμον, τὸ ὁποῖον οἱ ἐξ Ἀγχιάλου πρόσφυγες μετέφεραν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα (1922), τελοῦντες αὐτὸ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἀγχιάλου, 19 χιλιόμετρα ἀπεχούσης τοῦ Βόλου. Βραδύτερον τοῦτο δὲν ἐτελεῖτο πλέον εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' εἰς τὸ σπίτι, ὅπου ὁ νιόγαμπρος περίχυνε τὸ κεφάλι μὲ νερό, τὸ ὁποῖον ἔφερναν ἀπὸ τὴν θάλασσαν μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν Φώτων, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται καὶ βαίνει λησμονούμενον».

Εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἐθίμου δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ν' ἀπαντήσωμεν τὰ κάτωθι :

Γνωστὰ εἶναι καὶ τὰ *βρεξούδια*, παραπλήσιον ἔθιμον, τὸ ὁποῖον παραδίδεται ἐκ Σκοπέλου—Πέτρας Ἀνατολικῆς Θράκης, περιεγράφη δ' ὑπὸ Δημητρίου Πετροπούλου [1]. Κατὰ τὴν 6ην Ἰανουαρίου (τῶν Θεοφανίων) ὁδηγοῦν ἐπὶ ἁμάξης τοὺς προύχοντας τοῦ χωρίου εἰς ἓν «ρέμα κοντὰ στὸ χω-

1. Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ, τ. Η' (1941—1942) σ. 149—150 Πρβλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ *Τρ. Β. Τζούνη*, Ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς Ἀνατ. Θράκης, τὰ βρεξούδια τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν. Ἐφημ. Ἑλληνικὸς Βορρᾶς, Θεσσαλονίκη 5.2.1953 καὶ εἰς σελ. 237 κ.ἑξ..

ριό», ὅπου «τοὺς βρέχουν μὲ νερὸ κι' αὐτοὶ δίνουν μπαξίσια». Τὴν ἑπομένην (ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου) «παρέες · παρέες οἱ χωρικοὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ κρατῶντας στὰ χέρια τους διάφορα δοχεῖα μὲ νερό. Παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὰ δοχεῖα μὲ κλαδιὰ ἀπὸ δένδρα καὶ βρέχουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Πολλὲς φορὲς γυρίζουν ὅλο τὸ δοχεῖο μὲ τὸ νερὸ σὲ κεῖνον, ποὺ θέλουν νὰ βρέξουν ἢ τὸν σπρώχνουν καὶ πέφτει μέσα σὲ λίμνη—ὑπάρχουν πολλὲς τέτοιες στοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῶν χωριῶν—, γιὰ νὰ βραχῇ ὁλόκληρος. Γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ βρέξιμο, εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ καθένας νὰ τάξῃ πόσο κρασὶ κερνάει τὴν παρέα». Τὴν ἑπομένην «βρέχουν τοὺς γέρους» [1]. Καὶ ἐν *Καστανιὲς* τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων τὰ παλληκάρια «βουτοῦσαν στὴ θάλασσα», εἰς δὲ τὴν *Τζαντὼ* «ὁ κουμπάρος μονάχος γιὰ μαζὶ μὲ παλληκάρια καὶ τὴ μουσικὴ πήγαινε στὸ σπίτι τοῦ νιόγαμπρου, ποὺ δὲν χρόνισε, τὸν ἔπαιρνε καὶ πήγαιναν σὲ βρύση καὶ ἐκεῖ τὸν ἔβρεχε τὸ κεφάλι. Ὅταν εἶχε λύπη, τότε ὁ κουμπάρος πήγαινε μονάχος καὶ μπρὸς στὸ εἰκόνισμα τοῦ σπιτιοῦ ἔβρεχε τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ. Στὶς Καστανιὲς ὁ παπᾶς στὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας ἔβρεχε τοῦ γαμπροῦ τὸ κεφάλι» [2].

Τὸ ἔθιμον φαίνεται πολὺ παλαιόν, ὅπως δ' ἔγραψεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης, τοῦτο ἀποτελεῖ κατάλοιπον τῆς ἑορτῆς τῶν Σατουρναλίων. «Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῶν χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, ὡς πρόδρομοι τρόπον τινὰ τῶν ἑορτῶν τοῦ λήγοντος καὶ τοῦ ἀρχομένου ἔτους, ἤγοντο τὴν 17 Δεκεμβρίου παρατεινόμενα ἐπί τινας ἡμέρας τὰ Σατουρνάλια, ἡ ὁλοσχερῶς σχεδὸν ἐξελληνισθεῖσα ἑορτὴ τῶν Κρονίων, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξηκολούθουν πανηγυρίζοντες οἱ χριστιανοί, Ρωμαῖοι καὶ Ἕλληνες, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διατηρήσεως μέχρι τῆς σήμερον εἰς ἀπόκεντρα χωρία τῆς βορείου Θράκης, ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκούμενα, τῶν κυριωτάτων συνηθειῶν τῆς ἑορτῆς ταύτης, τῆς ἐκλογῆς βασιλέως καὶ τῆς ἐπὶ ἅρματος περιαγωγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸ δὴ σπουδαιότατον τῆς διατηρήσεως τοῦ παλαιοτάτου χαρακτῆρος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἑορτῆς» [3]. Εἰς τὸ χωρίον Κωστὴ καὶ εἰς τὰ περὶ αὐτὸ χωρία ἡ ἑορτὴ μετετέθη εἰς τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς «Ὁ βασιλεὺς καλεῖται *Χούχουτος* ἢ *Κούκερος*, σκοπὸς δὲ τῆς ἑορτῆς εἶναι ἡ εὐφορία τῶν καρπῶν τῆς γῆς, αὐτὸς δηλαδὴ ὁ τῶν Σατουρναλίων κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους» [4]. Ὁ Ἀν. Χουρμουζιάδης, περιγράφων τὸ ἔθιμον τοῦ *Κούκερου*, λέγει : «Ἔπειτα δὲ δίτροχον ἅμαξαν κομίσαντες, ἀρχιαμαξοποιὸν καθιστᾶσιν, ὅστις ἐπισκευάζει τὴν ἅμαξαν, ἐφ' ἧς τὸν βασιλέα ἀναβιβάζουσι, καὶ δύο νέοι μέχρι τοῦ ναοῦ ταύτην σύρουσιν· ὕστερον δὲ εἰς δύο μερίδας διαιρεθέντες, χωρὶς οἱ ἔγγαμοι

1. Βλ. *Δ. Πετροπούλου*, ἔνθ' ἀν. σ. 150.
2) *Ἐλπινίκης Σταμούλη-Σαραντῆ*, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἡ Σηλυβρία μὲ τὰ γύρω της χωριά, Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 137.
3. *Ν. Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τ. Β' (1904) σ. 1263—1264.
4. *Ν. Γ. Πολίτου*, ἔ. ἀ., σ. 1264, σημ. 1.

καὶ χωρὶς οἱ ἄγαμοι, ἑκάτερος ἐν φιλοτιμίᾳ πρὸς ἑαυτοὺς τὸν βασιλέα ἕλκουσιν, ἵνα ἐπὶ τούτους ρίψῃ τὸν σπόρον τοῦ σίτου, ὃν ἀνὰ χεῖρας κρατεῖ». Μετὰ τὴν σπορὰν καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ βασιλέως «τράπεζαν αὐτῷ παρατιθέασι καὶ ἅμα μικρὸν τοῦ ἄρτου ἅψηται ἁρπάσαντες αὐτὸν εἰς τὸν ποταμὸν ρίπτουσιν, ἔνθα τὰ δερμάτινα ὑποδήματα ἀποθέμενος καὶ ἐξελθὼν ὁλόγυμνος τὰ ἑαυτοῦ ἐνδύεται ἱμάτια» [1]. Τοιουτοτρόπως ἡ ἑορτὴ τελειώνει διὰ θανάτου τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ θανάτου κατ᾽ ἐπίφασιν, ριπτομένου εἰς τὸν ποταμόν, ὁπόθεν ἀνασυρόμενος γυμνοῦται ἀποβάλλων τὰ ἱμάτια τῆς μεταμφιέσεως καὶ περιβαλλόμενος τὰ ἴδια [2].

Ὅτι ἀρχαία εἶναι ἡ συνήθεια αὕτη συνάγεται πρωτίστως ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ λέγοντος : «Ἑπτὰ *μὲν ἡμερῶν ἡ πᾶσα βασιλεία, καὶ ἢν ἐκπρόθεσμος* τούτων γένωμαι, ἰδιώτης εὐθὺς εἰμι καὶ τοῦ πολλοῦ δήμου εἷς· ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς ἑπτὰ σπουδαῖον μὲν οὐδὲν οὐδὲ ἀγοραῖον διοικήσασθαί μοι συγκεχώρηται, πίνειν δὲ καὶ μεθύειν καὶ βοᾶν καὶ παίζειν καὶ κυβεύειν καὶ ἄρχοντας καθιστάναι καὶ τοὺς οἰκέτας εὐωχεῖν καὶ γυμνὸν ᾄδειν καὶ κροτεῖν ὑποτρέμοντα, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ὕδωρ ψυχρὸν ἐπὶ κεφαλὴν ὠθεῖσθαι ἀσβόλῳ κεχριμένον τὸ πρόσωπον [3]». Ὁ θάνατος λοιπὸν τοῦ βασιλέως εἶναι, ὡς εἴπομεν, θάνατος κατ᾽ ἐπίφασιν, διαλευκαίνει δὲ τὰ περὶ ἑκουσίου θανάτου τοῦ βασιλέως τῶν Κρονίων ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἑξῆς ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου Δασίου περὶ τῶν ἐν Δορυστόλῳ (σημερινῇ Σιλιστρίᾳ) τῆς Βλαχίας ἐθιζομένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Κρονίων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος : «Τῶν ἀθεμίτων καὶ ἱεροσύλων βασιλευόντων Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ, ἦν ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις συνήθεια τοιαύτη ἐν τοῖς τάγμασι τῶν στρατιωτῶν, ὥστε καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοῦ Κρόνου τὴν ἐπίσημον ἑορτὴν ἐκτελέσαι. Καὶ τοῦτο ὡσανεὶ οἰκεῖον καὶ ἐξαίρετον αὐτοῦ τοῦ Κρόνου δῶρον ἡγοῦντο ἐπὶ τὸ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ ἐπιτελέσαι σεμνοτέραν παρὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Ἐπεὶ οὖν ἕκαστος ὥσπερ εὐκταῖον ἱεροσυλίαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ ἐποίει, ᾧτινι γὰρ ὁ τόπος ἐλάγχανεν, κομιζόμενος βασιλικὸν ἔνδυμα, προϊὼν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κρόνου ὁμοιότητα εἴτ᾽ οὖν ἰδέαν δημοσίως ἐπὶ παντὸς τοῦ δήμου μετὰ ἀναιδοῦς καὶ ἀνεπαισχύντου ἀξίας, ἐπεμβαίνων μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ἔχων ἄδειαν συγκεχωρημένην ἐπὶ ἡμέρας τριάκοντα ἔπραττεν ἀθεμίτους καὶ αἰσχρὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἐνετρύφα διαβολικαῖς ἡδοναῖς. Πληρουμένων δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν πέρας ἐδέχετο ἡ ἑορτὴ τοῦ Κρόνου, καὶ ὡσανεὶ ἡ εὐκταία αὐτὴ αὐτῶν ἑορτή . . . Τότε αὐτὸς ὁ τὸ βασιλικὸν ἐπιφερόμενος σχῆμα ἐπιτελέσας τὰ κατὰ συνήθειαν ἄσεμνα καὶ ἄθεσμα παίγνια, παραχρῆμα τοῖς ἀνωνύμοις καὶ μυσαροῖς εἰδώλοις προσεκόμιζεν ἑαυτὸν

1. *Ἀν. Χουρμουζιάδου,* Περὶ τῶν ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ παραδόσεων, Κωνσταντινούπολις, 1873, σ. 22—23.
2. *Ν. Γ. Πολίτου,* ἔ. ἀ., σ. 1264 σημ. 1.
3. *Λουκιανοῦ,* Τὰ πρὸς Κρόνον 1, 2.

σπονδήν, ἀναιρούμενος ὑπὸ μαχαίρας. . .» [1]. Καὶ κατωτέρω : «Αὕτη ἡ μυσαρὰ παράδοσις καὶ μέχρις ἡμῶν τῶν ἐσχάτων περιελθοῦσα ἀθλιωτέρως παραφυλάττεται· οὔτε λήγοντος γὰρ τοῦ κόσμου τὸ ἔθος τὸ κακὸν τέλος λαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον χειροτέρως ἀνανεοῦται· ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων μάταιοι ἄνθρωποι τῷ ἔθει τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθοῦντες χριστιανοὶ ὀνομαζόμενοι μετὰ παμμεγέθους πομπῆς προέρχονται, ἐναλλάττοντες τὴν ἑαυτῶν φύσιν, καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν μορφὴν τοῦ διαβόλου ἐνδύονται· αἰγείοις δέρμασι περιβεβλημένοι, τὸ πρόσωπον ἐνηλλαγμένοι ἀποβάλλουσιν ἐν ᾧ ἀνεγεννήθησαν ἀγαθῷ καὶ διακατέχουσιν ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν κακῷ· ἀποτάξασθαι ὁμολογήσαντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῷ διαβόλῳ καὶ ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ, πάλιν στρατεύονται αὐτῷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς καὶ αἰσχροῖς» [2]. Ἐφεξῆς, λόγου γενομένου ἐν τῷ συναξαρίῳ περὶ τῆς ἐν «Δωροστόλῳ» ἀθλήσεως τοῦ ἁγίου Δασίου, ἀναγινώσκομεν : «Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τοιοῦτον ἔθος ἦν τοῖς Ἕλλησι· τῷ Κρόνῳ ἐπετέλουν ἑορτὴν ἐτησίως. Πρὸ τριάκοντα δὲ ἡμερῶν τῆς τοιαύτης μυσαρᾶς ἑορτῆς ἐπελέγετο ἕνα τινὰ τῶν στρατιωτῶν νέον καὶ εὐειδῆ, καὶ εὐτρέπιζον πρὸς θυσίαν, ἐνδύοντες αὐτὸν ἱμάτια βασιλικά, καὶ προτρέποντες ἀποπληροῦν πᾶσαν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ὡς μετὰ τριάκοντα ἡμέρας μέλλοντα ἑαυτὸν ἐπισφάξαι τῷ βωμῷ τοῦ Κρόνου » [3].

*
* *

Ἡ εἰς τὸ ὕδωρ ἐμβάπτισις τοῦ παριστάνοντος τὸν βασιλέα σημαίνει μαγικὴν ἐνδυνάμωσιν αὐτοῦ καὶ ἀνανέωσιν [4]. Ὡς εἴδομεν, οὗτος εἶναι λασπωμένος ἢ ἀσβολωμένος («ἀσβόλῳ κεχριμένος), ὅπως δὲ εἶναι γνωστόν, τὸ χῶμα καὶ τὸ νερὸ μαζὶ συντελοῦν καὶ φέρουν τὴν καρποφορίαν. Ὁ οὕτως εἰς τὸ ὕδωρ ριπτόμενος «Κούκερος» κατὰ τὴν τυρινὴν Δευτέραν, ἢ ὁ «νιόγαμπρος» κατὰ τὴν 7ην Ἰανουαρίου, θὰ εἶναι «καλοχρονιασμένοι» λαμβάνοντες νέας ἐκ τοῦ ὕδατος δυνάμεις καὶ ἀνανεούμενοι. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ «βρεξούδια», σκοπὸν ἔχοντα τὴν ἐξασφάλισιν ὑγείας καὶ εὐφορίας τῶν ἀγρῶν, ἐτελοῦντο πρὸς δημοτελῆ σκοπόν, κατόπιν δ' ἡ πρᾶξις αὕτη ἐπεξετάθη εἰδικῶς εἰς τοὺς νεονύμφους πρὸς στερέωσιν τῆς ὑγείας καὶ εὐτυχίας αὐτῶν [5]. Καὶ ἄλλοτε μὲν οἱ «νιόγαμπροι» ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ὕδωρ, ἄλλοτε δ' ἐβρέχοντο δι' ὕδατος ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ κουμπάρου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰ Φῶτα.

---

1. *Franz Cumont,* Les actes de S. Dasius, ἐν Analecta Bollandiana, τ. XVI, Bruxelles 1897, σ. 11.
2. Ἔνθ. ἀν., σ. 12.
3. Ἔνθ. ἀν., σ. 15.
4. *Κ. Ρωμαίου,* Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης, Ἀρχεῖον τοῦ Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησαυροῦ, τ. ΙΑ' (1944—1945) σ. 91.
5. *Γ. Α. Μέγα,* Ἑλληνικαὶ ἑορταί, Ἀθῆναι, 1956, σ. 82—83.

ΤΡΙΑΝΤ. Β. ΤΖΟΥΝΗ

ΤΑ ΒΡΕΞΟΥΔΙΑ ΑΝ. ΘΡΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΣΕΛΙΔΑ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΟΥ

Σημ.—*Ὁ Τρ. Β. Τζουνῆς διαμένων εἰς Μονοκκλησιὰν Σερρῶν μᾶς συνήντησεν εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν (21 Μαΐου) κατὰ τ' Ἀναστενάρια καὶ μᾶς προσέφερε τὸ δακτυλογραμμένο του σημείωμα γιὰ τὰ Βρεξούδια. Τὸ παραθέτουμε ὡς συμπλήρωμα τῆς μελέτης τοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου, ποὺ τὸν ἀναφέρει καὶ ὡς πηγήν, καὶ διότι ἀποτελεῖ παμπάλαιον ἔθιμον εὐετηρίας Θρακικὸν διασωθὲν μέχρι σήμερον. Τὸ δημοσιεύομεν ὡς ἔχει χωρὶς καμμίαν παρέμβασιν.*

1.—Ἂν ἕνας ξένος παρευρίσκετο τυχαίως, στὸ μικρὸ προσφυγικὸ χωριὸ τῆς Μονοκκλησίας, στὸ κέντρο τοῦ εὐφόρου κάμπου τῶν Σερρῶν, κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, θ' ἀποροῦσε βλέπων τὴν ἑορταστικὴν ὄψιν, καὶ εὔθυμον διάθεσιν πανηγυριστῶν στὴν πλατεῖα τοῦ χωρίου, γύρω ἀπὸ μόνιπον ἅμαξαν, καταλλήλως διακεκοσμημένην μὲ ἐθνικὰ χρώματα, στρωμένην δὲ μὲ πολύχρωμα στρωσίδια τοῦ ἀργαλειοῦ, καὶ εἰς τὸ κέντρον της ἐν εἴδει θρόνου, εὐρὺ κάθισμα μὲ πολλὰ ἀναπαυτικὰ μαξιλάργια, κάτωθεν ὑψηλοῦ θόλου ἀπὸ λυγαργιές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀνέμιζον ταινίες πολύχρωμοι, ἄσκαυλος δὲ μεταξὺ τῶν ἑορταστῶν διὰ πασῶν, νὰ παίζει τὸ γνωστὸν ντίλι ντίλι ντίλι, μὲ ἐνθουσιασμό.

Εἰς τὸν ἐρωτῶντα τί συμβαίνει θὰ ἐδίδετο ἡ ἀπάντησις: Τὸ χωριὸ αὐτό, δημιούργημα προσφύγων ἐκ τῶν χωρίων Πέτρας καὶ Καλυβίων ἐξ Ἀνατ. Θράκης, ἑορτάζει μία σελίδα τῆς παλιᾶς του ζωῆς, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί των στὴν παλιὰ Πατρίδα, στὴν ἀξέχαστη Θράκη: τὰ Β ρ ε ξ ο ύ δ ι α.

Τὰ *Βρεξούδια* εἶναι μία ὑπαίθριος ἑορτή, στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν θρησκευτικὴν τελετὴν τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν ὑδάτων, καὶ τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ νάματα τοῦ Ἰορδάνου, παρὰ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἐξελίξει της λαμβάνει χαρακτῆρα λαϊκὸ πανηγυρικό, μὲ χρῶμα ἐντελῶς Θρακικὸ τῆς ὑπαίθρου, ὡς ἀποχαιρετιστήριος ἡμέρα ἑορτῶν τοῦ Δωδεκάμερου καὶ μὲ γενικὸν ξεφάντωμα, χορούς, γλέντι, τραγοῦδι σὺν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις.

Μὲ θρησκευτικὴν εὐλάβειαν ὁ Θρᾷξ γεωργὸς ἐκεῖ παρακολουθοῦσε τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν του, προσφέρων κατὰ τὰ εἰωθότα ἄρτον, ἔλαιον ἢ οἶνον ὅπως εὐλογηθοῦν, παρηκολούθει τὴν τελετὴν τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἀπερχόμενος ἐλάμβανεν μεθ' ἑαυτοῦ ἁγιασμὸν ἐντὸς δοχείου, τὸν ὁποῖον μὲ μεγάλην εὐλάβειαν μετέφερεν εἰς τὸ ἀμπέλι ἢ τὸ χωράφι του καὶ

ἐκεῖ σταγόνα πρὸς σταγόνα ἐρράντιζε σταυροειδῶς, εὐχόμενος καλὴν βλάστησιν καὶ ἀπόδοσιν καλοῦ καρποῦ γιὰ τὴ νέα χρονιά, ἴσως ὅπως θὰ ἔκαμνε καὶ ὁ πανάρχαιος πρόγονός του, θύων εἰς τὸν Διόνυσον Σαβάζιον, θεότητα τῆς φύσεως καὶ βλαστήσεως τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Ἔτσι καὶ σήμερον.

Μετὰ ἀπὸ τὸ πλουσιοπάροχον ἑορταστικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον προσκαλοῦνται καὶ οἱ τυχόντες ξένοι, ὁ λαὸς ἐκχύνεται κυριολεκτικῶς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ (χορόγερὶ) ὅπου μὲ τοπικὰ ὄργανα ἢ μὲ τὸν πανάρχαιον ἄσκαυλον, ἀρχίζει ἡ διασκέδασις καὶ ὁ δημόσιος χορός, γύρω, γύρω στὴν ἐκτεταμένη περιφέρεια. Ἄνδρες μπροστά, χέρι μὲ χέρι στὸ ζουνάρι, χορεύουν ἀνδρεῖα, μὲ ζέσι, μὲ χαρά, γυναῖκες κατόπιν χειροπιαστά, σεμνά, ἀξιόπρεπα.

Κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας, φιλικοὶ ὅμιλοι ἑορταστῶν, ἐν εὐθυμίᾳ διατελοῦντες, συναθροίζονται γύρω ἀπὸ τὰ πηγάδια τῆς πλατείας, καὶ ὑποβάλλονται ὁ καθεὶς μὲ τὴν σειράν του, εἰς μίαν ἱεροτελεστίαν διὰ βρεξίματος: τὰ Βρεξούδια. Ὁ ὑποψήφιος ὑποχρεοῦται νὰ σκύψῃ τὸ κεφάλι, ἐν ὄψει τοῦ γεμάτου κουβὰ μὲ κρύο νερό, καὶ νὰ ἀναβαπτισθῇ εἰς τὰ νάματα τοῦ Ἰορδάνου δεχόμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, κανάτα μὲ νερό, γιὰ καθαρμὸ καὶ εὐλογία, ἐν μέσῳ ψαλμωδιῶν,—Ἐν Ἰορδάνῃ . . —ἐνῶ ταυτόχρονα τάζει κατ᾽ ἔθιμον ἀπαράβατον πλούσιον μερίδιον, διὰ τὴν νύκτα ὅτε θὰ διασκεδάσουν καὶ θὰ φάγουν τὰ βρεξούδια ; κόττα ψητή, λαγό, κρασί, μία πῆττα κ.λ.π.

Τῆς λαϊκῆς αὐτῆς τελετῆς, δὲν ἐξαιροῦνταν καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν ἀντιστοίχων συνοικιῶν τοῦ χωριοῦ Πέτρας, οὔτε καὶ οἱ προὔχοντες καὶ ἡγέται τοῦ χωριοῦ, μὰ οὔτε καὶ οἱ φιλοξενούμενοι. Κοινὸν τὸ ἔθιμον, εἶταν σεβαστὸν καὶ δεχούμενον μὲ πνεῦμα φιλικῆς οἰκειότητος.

Ἰδιαιτέρα ἅμαξα, καλῶς ἐπιπλωμένη τὸν παλιὸν καιρὸ ἡτοιμάζετο εἰς κάθε συνοικίαν, ἐντὸς δὲ αὐτῆς καθισμένος μετεφέρετο ὁ ἱερεύς, μὲ ὅλον τὸ σέβας πρὸς τὸ ἱερατικόν του σχῆμα, ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὴν καθιερωμένην λαϊκὴν τελετήν. Οὕτω καὶ τώρα ὁ ἱερεὺς πρόθυμος προσέρχεται.

Τὸ ἔθιμον, ἡ παράδοσις ἔπρεπε νὰ εἶναι σεβαστή, καὶ οἱ ἱερεῖς μας, ἐντόπιοι γνῶσται τῶν ἐθίμων, ποὺ ἀπηχοῦσαν καὶ ἀπηχοῦν στὴν ψυχὴ τοῦ σκλαβωμένου ραγιά, ἀγογγίστως ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ταλαιπωρείαν, θεωροῦντες τιμήν των τὰς ἰδιαιτέρας φροντίδας τῆς μεταφορᾶς των.

Τὴν καθωρισμένην ἡμέραν τοῦ συμποσίου, τὰ ὑποσχεθέντα μετεφέρονται εἰς φιλικὸν σπίτι ἀρκετὰ εὐρύχωρο, ὅπου ἐν εἴδει οἰκογενειακῆς συνεστιάσεως, φιλικοὶ ὅμιλοι, συντρώγουν καὶ συμπίνουν, πολλάκις μέχρι πρωΐας.

Εἰς τὰς συνεστιάσεις, καὶ διασκεδάσεις αὐτάς, ἐπεκράτει τὸν παλαιὸν καιρὸν ὁ αὐστηρὸς θεσμός, νὰ λαμβάνουν μέρος μόνον ὁ κύκλος τῶν *«μνηθέντων»*, ἀλλοῦ οἱ φιλικοὶ ὅμιλοι τῶν παντρεμένων, ἀλλοῦ οἱ ἐλεύθεροι. Πᾶς ἄλλος ἐθεωρεῖτο παρείσακτος καὶ ξένος. Ἡ ἑπομένη ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἦτο ἀφιερωμένη στὴ γυναίκα. Ἦτο ἡ μέρα της, ἦτο ἡ «μπάμπα γκιονοῦ» ἢ ἡμέρα τῆς Γρηᾶς, ἡ χειραφέτησις τῆς γυναικός, τελεία καὶ ἀπόλυτος

νὰ ἠμπορεῖ δηλ. νὰ συνδιασκεδάση μὲ τὰς φίλας καὶ ὁμοφύλους της, κατὰ βούλησιν. Οἱ γιαγές, οἱ μπάμπες ἔχουν τὸ γενικὸν πρόσταγμα.

Ἡ σκλάβα τῆς κουζίνας καὶ τοῦ νοικοκυριοῦ μὲ τὰ μικρά, ἐπὶ 364 ἡμέρας τὸ χρόνο, ἀπεργεῖ γιὰ μιὰ ἡμέρα. Ἄς δοκιμάσει μία μέρα τὸ χρόνο ἐλεύθερη ἀπὸ τὰς ἀσχολίας της. Καὶ ὁ ἀφέντης καὶ κύριός της, ὁ ὁποῖος πάντα μεμψίμοιρος, ποτὲ δὲν ἐκτιμᾶ τὰς προσπαθείας της, τὴν ἡμέραν ἐκείνην μὲ κατήφειαν θὰ ἀποχωρισθῆ τὸ τόσον προσφιλὲς εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του ἐνδιαίτημα, τὸ καφενεῖον καὶ τοὺς φίλους ἀνταγωνιστάς του στὴν πρέφα.

Πειθήνια ὅλοι θὰ ὑποστοῦν τὰς ἀγγαρίας τοῦ σπιτιοῦ, θὰ περιποιηθοῦν τὰ μικρὰ καὶ θὰ καψαλίσουν τὸ φαγητὸ ὡς συνήθως. Γνωρίζουν τὸ ἔθιμον, ἀντιρρήσεις δὲν ἐπιτρέπονται, ἡ κυρὰ εἶναι κατωχυρωμένη ἀπὸ τὸν θεσμὸν τῶν γυναικῶν, ποὺ δὲν ἀστειεύονται κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς χειραφετήσεώς των. Ἀπὸ ἐνωρὶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁμάδες μὲ ἕνα μπακιράκι καθαρὸ νερὸ καὶ δέσμη βασιλικοῦ, γυρίζουν τὰ σπίτια τοῦ χωργιοῦ ψάλλουσαι τὸ τροπάριον τοῦ Ἰορδάνου, ραντίζουν μὲ εὐχὰς ὅσους τυχὸν συναντήσουν, ἐπιστρατεύουν τὰς συναδέλφους των, καὶ μαζὺ κάτι ἀπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ, ποὺ βρίσκεται πρόχειρον στὸ κοτέτσι ἢ στὸ κελάρι ἐν εἴδη λουκάνικου ἢ μπριζόλας, προϊόντα τοῦ προσφάτως διὰ τὰ Χριστούγεννα σφαχθέντος χοίρου σιτευτοῦ, ἴσως καὶ κάτι ἀπὸ προϊόντα τῆς ἀμπέλου. Ἡ πλούσια αὐτὴ συγκομιδὴ ἀποστέλλεται εἰς τὸ προσδιορισθὲν οἴκημα, ὅπου ἕτερον συνεργεῖον ἐξ αὐτῶν, μὲ τὴν ἐπιστασίαν τῆς γιαγιᾶς, ἐπιδίδονται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς νυκτερινῆς πανδαισίας καὶ εὐωχίας, εἰς χῶρον κλειστὸν καὶ ἀπαραβίαστον ἀπὸ μάτι καὶ σχόλιον ἀνδρός.

Τὸ βράδυ αὐτὸ θὰ διασκεδάση καὶ ἡ γρηὰ καὶ ἡ χήρα, ἂν δὲ κρίνωμεν ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν ὀλίγων περιέργων, μακρόθεν παρακολουθούντων τὸ συμπόσιον, φαίνεται ὅτι τὸ ἀδίκως ὀνομαζόμενον ἀδύνατον φύλον, δὲν ὑστερεῖ εἰς θορυβώδη διασκεδαστικὴν διάθεσιν μετ' εὐασμῶν σὺν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις. Ἐξέλαμψε λοιπὸν ἡ τρυφὴ τῶν γυναικῶν
καὶ οἱ τυμπανισμοὶ καὶ οἱ πυκνοὶ Σαβάζιοι [1]. . .

2.—Εἰς τὰς ὑπαιθρίους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις τῆς Θράκης μας, συνηντῶντο πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα, προχριστιανικῶν παλαιῶν δοξασιῶν, φέροντα ἀπήχησιν Βακχικῶν-Διονυσιακῶν τελετῶν. Παραδόσεις παλαιαὶ διεσώθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Τρεῖς φορὰς τὸ ἔτος ἐθυσίαζον μεγάλα ζῶα στὸ ἑλληνικότατο χωρίο τῆς Πέτρας, εἰς τρεῖς διαφορετικοὺς βωμοὺς καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἐμμονῆς τῶν προγόνων μας εἰς τοὺς Πατρίους θεσμούς. Τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, ὑπῆρχον οἱ Τζαμάλες, χορὸς μετημφιεσμένων μὲ δασύτριχα δέρματα καὶ κουδούνια, οἱ ὁποῖοι ἐπεσκέπτοντο τὰ σπίτια χορεύοντες ἰδιόρρυθμον μουσικὸν

1. Ἱστορία Θράκης *Κ. Κουρτίδου.*

ρυθμόν, συνοδεία φλογέρας, ἢ ἀσκαύλου. Στὸ προσποιημένο κυνηγητὸ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, διέκρινες τὸ ἀρχαῖον Διονυσιακὸν στοιχεῖον τῆς συλλήψεως καὶ κατοχῆς τοῦ θήλεως. Στοιχεῖα, χριστιανικῶν δοξασιῶν συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς ἑορτάς : Πιπεράδες, Ἀναστενάργια, ὁ Κλήδονας, ποὺ εἶναι γιορτὴ τῶν νεανίδων, τὰ Δημήτρια ἢ Μπέης ποὺ ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς ἀγροτικῆς αὐτῆς ἑορτῆς ἦτο ἡ βλάστησις καὶ ἡ καλὴ παραγωγή «Καλὰ μπερεκιέτγια» εὔχεται ὁ Μπέης, ὀχούμενος ἐφ' ἁμάξης, εἰς τὴν μεγάλην ἀκολουθίαν του[1].

Στὴ Θράκη μας, τὴν ἀρχαία ἀμπελόεσσα, ποὺ τὄνομά της εἶναι συνώνυμον τοῦ Θρησκεία, μὲ τοὺς πολλοὺς ἀρχαίους βωμούς, στὰ ὄρη της, ζῆ ἀκόμη τὸ πνεῦμα τὸ Ὀρφικό. Στὶς βουνοπλαγιὲς τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Ροδόπης μὲ τὴν πλούσια βλάστησι καὶ τὶς γάργαρες πηγές, στοὺς Ὀρφικοὺς λειμῶνας τοῦ Ἕβρου, ἀντιλαλεῖ ἡ λύρα τοῦ Ὀρφέως, καὶ οἱ ἑορταστικοὶ εὐασμοὶ τῶν Νυμφῶν καὶ Βακχίδων.

Ἀπομεινάρια τῶν δοξασιῶν, τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ παρελθόντος, ἀπηχοῦν στὴ ψυχὴ καὶ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Θρακὸς στὴν ὕπαιθρο, ποὺ εἶναι γέννημα, θρέμμα καὶ αὐτός, αὐτῆς τῆς γοητευτικῆς φύσεως, ποὺ ἐμπνέει, καὶ δημιούργησε μία παλιὰ ἀνώτερη Θρησκεία.

Ὁ Θρᾷξ τῆς ἐνδοχώρας τῆς Θράκης, ποὺ ἐπὶ χιλιετηρίδας ἔζησε, εἰς τὸ γοητευτικὸν καὶ πλούσιον περιβάλλον τῆς εὐλογημένης χώρας του, μὲ ἁγνὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, παραδόσεις οἰκογενειακάς, ἀνεπηρεάστους ἀπὸ ξενικὰς ἐπιδράσεις, καὶ σήμερον ἀκόμα ἀντιδρᾶ αὐτομάτως εἰς κάθε τι ξενικόν.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Θρακὸς τῆς ὑπαίθρου, εἰς τὰς ὑπαιθρίους ἑορτὰς καὶ ξεφαντώματά του, εἶναι φιλήσυχος, ἀνωτέρου ἠθικοῦ ἐπιπέδου, ἀπηλλαγμένη ἀντεγκλήσεων, παρ' ὅλον ὅτι θύει πλούσια εἰς τὸν Βάκχον, γνώρισμα καὶ αὐτὸ παλαιῶν προγόνων . . . ὅπως λέγουν. Προσφιλές του στοιχεῖον εἶναι αἱ πομπαὶ μετὰ πολλῶν σπονδῶν καὶ εὐασμῶν, συνοδεία ἀσκαύλου ἢ λύρας, ὅπως καὶ τῶν παλαιῶν προγόνων του. Πιυχὴν παραστατικὴν τοῦ γεγονότος μας παρουσιάζει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὴν Θρακικὴν ἑορτὴν *Κοτύτια*, ἐξηλαστήριον τελετὴν «καθαρμῶν», ὅπου οἱ τελοῦντες τὴν ἑορτὴν ἐκαλοῦντο *Βάπται*[2] ἀναφέρονται δὲ διὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα ὡς «ὀρεινὰ» ἴσως καὶ τὰ μέχρι σήμερον ὑπάρχοντα ἡ φλογέρα, τὸ ντουτοῦκι, ὁ σημερινὸς αὐλὸς τοῦ τσομπάνη, ὁ ἄσκαυλος καὶ τὰ ζήλια (κύμβαλα).

> «Καὶ ἄλλος μὲν κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας αὐλούς, κατειργασμένους
> μὲ τόρνον, γεμίζει αὐτοὺς διὰ τῶν δακτύλων του μὲ μελῳδίαν
> προξενοῦσαν μανίαν, ἄλλος δὲ παίζει μὲ κύμβαλα καὶ ἠχεῖ.
> Ψαλμὸς δὲ ἀλλάζει . . .»

---

1. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΙΘ' σ. 153—160 ὁ *Κιοπὲκ Μπέης Διδυμοτείχου* καὶ Θρακικὰ Β' *Κ. Ροδόσινου* διδασκάλου : Τὰ Δημήτρια.

2. Βλ. Ἱστορία *Κ. Κουρτίδου* : Ἡ Θράκη.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΕΜΜΕΤΡΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

1.—*Ἕνα τραγοῦδι τῆς Δυτ. Θράκης, τοῦ Σουφλίου, λέγει τὰ ἑξῆς :*

Κάτω στὴν Ἄσπρη πέτρα, στὸ Κρυονερό,
σκοτῶσαν τὸν Γιαννάκη τὸ μοναχογυιό.
Τοῦρκοι τὸν λουγυρνοῦσαν καὶ Ρωμιοὶ τὸν κλαῖν,
Κάθονταν παντρεμένες καὶ τὸν τραγουδοῦν
Καὶ δυὸ καλὲς κοπέλλες τὸν μοιρολογοῦν :
—Γιαννάκη μ', δὲν ἔχς μάννα, δὲν ἔχς κι' ἀδερφές,
δὲν ἔχς καλὴ γυναίκα νἄρθη νὰ σὲ δῆ ;
—Ἐγὼ καὶ μάννα ἔχω κιἀδερφή . . .
ἔχω καλὴ γυναίκα, γιατ' ἀπ' ὄρθεται
μὲ παιδιὰ στὰ χέρια, τὸ τρίτο στὴν κοιλιά.

Ὁ καταγράψας καὶ μεταδώσας τὸ τραγούδι φοιτητὴς τῆς Φιλολογίας Πασχάλης Ντώνιας ἐκ Σουφλίου, μᾶς πληροφορεῖ τὰ ἑξῆς διὰ τὸ ᾆσμα : 1) Ὅτι δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ μέρος ὅπου βρίσκεται ἡ «Ἄσπρη Πέτρα» καὶ τὸ Κρύο νερό. Στὴν ἐπαρχία Διδυμοτείχου ὑπάρχει τὸ χωρίον Κρυονέρι, ποὺ δὲν πιστεύω, λέγει, νὰ ἔχη σχέση μὲ τὸ τραγούδι. 2) Ὅσο γιὰ τὴν «Ἄσπρη Πέτρα» ὑπάρχει στὴν ἐπαρχία Διδυμοτείχου τὸ χωριὸ Ἀσβεστάδες, ὅπου βγαίνει ἀσβέστης κι' ὁ ἀσβέστης εἶναι ἄσπρη πέτρα. Ἂν καὶ ἀποτελῆ παρέκβαση, ἡ λαϊκὴ παράδοση, νομίζω πὼς δὲν θἄναι ἄσκοπο ν' ἀναφέρουμε γι' αὐτήν. «Τὸν παλιὸ καιρό, λέγει, χτίζανε τὸ Κάστρο τοῦ Διδυμοτείχου δυὸ ἀδέρφια ἀρχιτέκτονες ἀπ' τὸ ξακουστὸ βασίλειο τῆς Γκίμπερνας (Γκίμπραινας) ὅπου τὸ χωριὸ Δαδιὰ σήμερα. Ἡ βασιλοπούλα ποὺ εἴτανε ἀδερφὴ τῶν ἀρχιτεκτόνων, θέλησε νὰ πάη νὰ τοὺς δῆ καὶ γι' αὐτὸ ἔβαλε μιὰ μεγάλη πέτρα στὸ κεφάλι της καὶ κίνησε. Ὅταν ὅμως ἔφθασε στὸ σημεῖο, ὅπου σήμερα βρίσκεται ἡ «*Τρανὴ Πέτρα*» τῶν ἀδελφῶν της, τῆς εἶπαν πὼς τὸ ἔργο τέλειωσε καὶ πὼς τὰ ἀδέρφια της τὴν προσκαλοῦσαν νὰ τὸ δῆ κι' ἡ ἴδια. Τότε ἡ βασιλοπούλα πέταξε κάτω τὴν πέτρα, ποὺ σήμερα εἶναι ἕνας ὀγκώδης μονόλιθος καὶ ἀκολούθησε τοὺς ἀπεσταλμένους».

Ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ παράδοση—γιατὶ σαῦτὰ τὰ χρόνια ἀναφέρεται—ἔχει χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἐποχῆς της, νὰ μεγαλοποιῆ τοὺς ἥρωες, συνήθεια καθαρῶς βυζαντινή. Ἔτσι, ὅπως ὁ Διγενὴς πηδοῦσε ἀπὸ κορφὴ σὲ κορφή, ἔσκυβε κἔπινε νερὸ ἀπ' τὸ ποτάμι, ἔτσι κἡ βασιλοπούλα τῆς παραδόσεως κουβαλοῦσε βράχο ὁλόκληρο στὸ κεφάλι της.

2.—Ξένα τραγοῦδι ἄλλο μὲ τὸν τίτλο : «Τὸ τραγοῦδι τῆς Γκίμπερνας» ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς καὶ κατέγραψε ὁ μακ. Κ. Κουρτίδης λαογράφος καὶ ἰατρὸς καὶ ἱστοριογράφος [1]) καὶ συγγραφέας τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, ἀναφέρεται ἡ Παγούνου.

Στὴν κατακαημέν' τὴ Γκιούμπερνα
πάει Τούρκους, πανάει Φράγκους
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους.
Καγκανέναν κιᾶν δὲν ἐβρῆκαν
μόν' τὴ δόλια τὴν Παγούνου.
Ἔκατσαν καὶ τὴν ξιτάζουν.
—Κόρη μ' Ρουμιουπούλα εἶσαι
κόρη μ' Τουρκοπούλα εἶσαι ;
—Ὄχ' ἀφέντη μ, Τουρκοπούλα.
—Τ' εἶν' τὰ νύχια σου βαμμένα
τὰ μαλλιά σ' μπουγιαντισμένα ;
—Ἔχου μπογιατζὴ στὴν πόρτα μ'
μπιζουργιὰν στὸ μάγουλό μου
κεῖν' τὰ νύχια μου βαμμένα
τὰ μαλλιά μ' μπουγιαντισμένα.

μπιζουργιὰν=πλανόδιος πραματευτής.

«Ἡ Γκίμπερνα ἢ Γκίμπρενα, ποὺ καθὼς εἰς τὸ ἀνωτέρω λαϊκὸ τραγοῦδι λέγεται καὶ *Γκιούμπερνα* ἢ σπανιώτατα *Γκιούμπριvα*, εἶναι μία ἀπόκρημνη καὶ μαστοειδὴς βουνοκορφὴ τῆς Ροδόπης, ὕψους ἑξακοσίων περίπου μέτρων ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, μίαν καὶ πλέον ὥραν Ν.Δ. τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ χωρίου Δαδιᾶς ποὺ κεῖται Ν.Δ. τοῦ Σουφλίου καὶ ἀπέχει δύο περίπου ὥρας ἀπ' αὐτό.

«Ἡ Γκίμπερνα εἶναι μέρος ὀχυρώτατο, σώζονται δὲ ἀκόμα ἐπ' αὐτῆς τὰ ἐρείπεια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ φρούρια, τὰ γνωστὰ καὶ σήμερα μὲ τὄνομα *παλιόκαστρα*, ἀπὸ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι, ποὺ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε εἰς τὰς ὀχυρὰς διόδους τῆς Ροδόπης, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πεδινῆς Θράκης ἀπὸ τὰς συχνοτάτας ἐπιδρομὰς τῶν ὀρεινῶν βαρβάρων φυλῶν, ἀπὸ τῆς Βησσαπάρας (Ταταρ Παζαρτζὶκ) μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Ἡ Γκίμπερνα κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦτο ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα φρούρια τῆς Ροδόπης, σώζονται δὲ ἐπ' αὐτῆς τὰ ἐρείπια πολλῶν οἰκίσκων, στρατώνων πιθανῶς, ὡς καὶ τὰ ἐρείπια ἐκκλησίας».

Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Κ. Κουρτίδου, ὅστις προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς περὶ παραδόσεων καὶ θρύλλων, κατὰ τὰς ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων Δαδιᾶς.

---

1) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Δ. σ. 49—51.

«Λέγουν ὅτι, ὅταν ὁ Δῆμος, ἄρχων τοῦ Διδυμοτείχου καὶ ἀδελφὸς τῆς Παγούνους, ἀρχόντισσας τῆς Γκίμπερνας, ἐπρόκειτο νὰ κτίση τὸ φρούριο τοῦ Διδυμοτείχου, εἰδοποίησε τὴν ἀδελφή του Παγούνου (Παγώναν) νὰ κόψη ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ βράχο τῆς Γκίμπερνας καὶ νὰ τὸ φέρη εἰς τὸ Διδυμότειχο, διὰ νὰ τεθῇ ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ φρουρίου. Ἡ Παγούνου ἔστειλε τὴν πέτρα κατ' ἄλλους μὲ μουλάρι κατ' ἄλλους μὲ ἄνθρωπο, κατὰ παράδοσιν δὲ ἄλλων τὴν ἐφορτώθη ἡ ἴδια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της ἐνῶ συγχρόνως ἐβάδιζε γνέθουσα. Μόλις ὅμως ἔφθασε μιὰν ὥρα ἔξω τοῦ Διδυμοτείχου, ὀλίγον ἔξω ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀμόριον (Καραμπεϊλῆ), ἀπεσταλμένος τοῦ Δήμου εἰδοποίησε τὴν Παγούνου, ὅτι ἤρχισε ἡ θεμελίωσις τῶν τειχῶν καὶ ἐπομένως εἶναι περιττὸς ὁ θεμέλιος λίθος. Τότε ἡ Παγούνου ἄφισε τὸν λίθον καὶ ἔπεσε κάτω. Ὁ λίθος αὐτὸς ἐσωζόταν ἕως πρὸ ἐτῶν ὀλίγων ἔξω τοῦ Σουφλίου καὶ ὠνομάζετο *τρανὴ Πέτρα τῆς Παγώνας*, μέχρι τοῦ 1944, ὅταν πλέον ἐτεμαχίσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς σκιρόστρωσιν.

Ἀλλὰ ὁ Ντώνιας Πασχάλης μᾶς ἔσωσε καταγράψας καὶ ἕνα τραγοῦδι ποὺ ἀναφέρεται στὴν Παγούνα τὸ ἑξῆς :

Πᾶν οἱ Τοῦρκοι, πᾶν οἱ Φράγκοι
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους
τὸν κατακαημένο Κύρη.
Καγκανένα δὲν εὑρίσκουν,
βρίσκουν τὴν καημένη τὴν Παγούνα
κάθονται καὶ τὴν ξετάζουν :
—Κὺρ Παγούνα, καραγκιόζα,
τεῖν' τὰ φρύδια σου βαμμένα,
τὰ μαλλιά σ' μπογιαντισμένα ;
—Τοῦρκο ἔχω στὴν αὐλή μου,
μπογιατζὴ στὸ μαχαλά μου
κεῖν' τὰ φρύδια μου βαμμένα
τὰ μαλλιά μ' μπογιαντισμένα.

Ἡ Παγούνου (Παγώνα) ἦταν μιὰ μικρὴ Σουφλιωτοπούλα 6 χρονῶν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὸ Σουφλὶ καὶ μὴ βρίσκοντας κανέναν, γιατὶ ἔφυγαν οἱ κάτοικοι, τὴν παρέλαβαν καὶ τὴν ἐξισλάμισαν : Στὴ Δαδιὰ εἶναι ὄνομα συνηθισμένο, ποὺ ἐλέγετο καὶ Γκιούμπρα. Σαὐτὸ τὸ χωριὸ λένε πὼς γεννήθηκε ὁ Ὀρφέας, γιατὶ σ' αὐτὸ τὸ χῶρο ἀποδείχνεται ἀπὸ εὑρήματα ὕπαρξη ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

3.—Ὅλ' αὐτὰ εἶναι μακρυνοὶ θρῦλοι, διατηρούμενοι στὴ μνήμη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ ἱστορικὸν σπόρον τὴν ἀνήσυχον καὶ τραγικὴν βασιλείαν τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὸ Διδυμότειχον, περὶ τὸ μέσον τοῦ ΙΔ' μ.Χ. αἰῶνος[1].

1. Βλ. Ἱστοριῶν Δ' Καντακουζηνοῦ.

Κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ φρουρίου τῆς Γκίμπερνας ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Παγούνου ἐμβῆκε εἰς μίαν ὑπόνομον διὰ νὰ σωθῇ. Ἕνα χοιρίδιον ὅμως, ποὺ ἐπήγαινε μαζί της, δὲν ἐπρόλαβε νὰ κρυφθῇ μέσα εἰς τὴν ὑπόνομον. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἐπρόδωσε τὴν κρύπτην καὶ συνελήφθη ἡ Παγούνου ἀπὸ τοὺς κατακτητάς. Καὶ σήμερον ὑποδεικνύεται μία μεγάλη ὀπή, ποὺ λέγεται τῆς «Παγούνους τρύπα».

Λέγουν ὅτι ἡ ὑπόνομος αὐτὴ συγκοινωνεῖ ὑπογείως μὲ τὴν βουνοκορυφὴν Ἀδὰ - Τεπέ, ποὺ κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Γκίμπερνας καὶ ἀπέχει ἀπ' αὐτὴν περὶ τὰς 4 ὥρας. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰ - Τεπὲ σώζονται ἐρείπια παλαιοκάστρου. Ὑπάρχει καὶ λαϊκὸν δίστιχον.

Στὴν Γκούμπιρνα ἔχου τοὺ βιό μ',
κὶ στοὺν Ἀδὰ - Τεπὲ τοὺ Κιχρίμ . . .[1].

4.—Τέτοιοι θρῦλοι σώζονται μέχρι σήμερα πολλοὶ περὶ Κάστρων. Ὑπάρχει ὁ θρῦλος τοῦ Κάστρου τῆς Ὡριᾶς (Βορριᾶς, Μουριᾶς) Ἀν. Θράκ. ποὺ τὸν καταγράψαμε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Βουτσόπουλον ἀπὸ τὸ Σαμμακόβι, πρόσφυγα στὴν Ξάνθη. Ὁ ἴδιος μᾶς εἶπε: «Στὰ μέρη μας ὑπῆρχε τὸ κάστρο τῶν Κροβύζων, τῆς Καραβτζῆς, ὅπου φύτρωσε στὴν πόρτα ἀκριβῶς πελώρια μουργιά. Ἔτσι πῆρε τὴν ὀνομασία: «Κάστρο τῆς Μουργιᾶς», ποὺ σώζονταν ὡς τὶς ἡμέρες μας». Ἕνα λαϊκὸ τραγοῦδι σύγχρονο νὰ πῶς κλαίει τὸ χαμὸ τοῦ Κάστρου.

Τὰ παλλικάρια τῆς Μουριᾶς τὰ παραπονεμένα
ποὺ δὲν τὸ καταδέχονταν τὴ γῆ γιὰ νὰ πατήσουν
καὶ τώρα πῶς κατάντησαν, βρέθηκαν σκλαβωμένα.
Δὲν κλαῖν τὰ μαῦρα τὴ σκλαβιὰ ποὺ ἤτανε σκλαβωμένα,
μόν' κλαῖνε τὸν ξεχωρισμὸ ποὺ πάντα τοὺς χωρίζει.

Νὰ καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς (Μουριᾶς) γραμμένο ἀπὸ μένα καὶ τραγουδισμένο ἀπὸ τὴν Εὐδοκία Κιάκη (Βλ. Μουσικὰ Κείμενα Θρακικῶν τραγουδιῶν) Α', Β', Γ', παραλλαγὴ σ. 148 ἀρ. 3 μὲ παραλλαγές.

—Καλὸν τὸ Κάστρο τῆς Βορριᾶς (Μουριᾶς) μέσα νερὸ δὲν ἔχει,
τρία κορίτσια Καστρινὰ κεῖνο παρακαλοῦνε:
—Ἀφῆστε, (Πελύστε) [2] *δράκοι τὸ νερό, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,*
γιὰ νὰ πλυθοῦν οἱ ἄρρωστοι οἱ κακολερωμένοι.

Σημ. Α' Σὲ ἡμίωρη ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Σαμμακόβι, ἀκριβῶς στὰ ἐργοστάσια χιτοσιδήρου (Δοκοὺμ - χανέ), ὑπάρχει εὔφορη κοιλάδα, ὅπου τὸ Κάστρο Καραβζῆς ἢ Κροβύζων. Τὸ τραγοῦδι λέγει:

1. Κατὰ τὰς ἀφηγήσεις πολλῶν καὶ σήμερον ἀκόμα εἰς τὸ Ἀδὰ - Τεπὲ εὑρίσκουν σκάπτοντας πιθάρια μὲ χεχρὶ καί, ὅταν βρέξῃ δυνατά, παρασύρεται τὸ χεχρὶ εἰς τὸ παρακείμενον ρεῦμα.

2. Πελύτε ἢ πολύτε=ἀπολύστε. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. Β' τ. σ. 188.

Ἐν καλὸν τὸ κάστρο τῆς Μουργιᾶς, μέσα νερὸ δὲν ἔχει
κι' ἂν ἔχῃ εἶναι λιγοστό, οἱ δράκοι τὸ κρατοῦνε,
δὲν ἀφήνουνε νὰ τρέχῃ . . .
—Πελύτε, δράκοι, τὸ νερὸ νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι
καὶ νὰ πλυθοῦν οἱ ἄρρωστοι (ἄπλυτοι) οἱ λεροφορεμένοι.

Σημ. Β'. Ὁ *Κ. Γ. Βουτσόπουλος* μᾶς δίνει πληροφορίες στὸ 5 τετράδιο τῶν σημειώσεών του, ποὺ μᾶς ἀπέστειλε, τὶς ἑξῆς :

«Τὸ τραγοῦδι ἐτραγουδιόνταν ἀπὸ γέροντες. Στὸ Κάστρο τῶν Κροβύζων, στὴν εἴσοδό του ἐφύτρωσε κι' ἐφούντωσε πελώρια μουριά. Ἀπὸ τούτη θὰ ἔλαβε τὄνομα μετὰ τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ Κάστρου. Στὴν ἴδια περιφέρεια ὑπῆρχαν κι' ἄλλα Κάστρα 1) τῆς *Πλάτσας* 2) τῆς *Θυνιάδος* (*Κουλὰς*) 3) *Βεζιεργένη* 4) *Μήδειας* 5) *Καραβζῆς* ἢ *Κροβύζων* 6) *Πολυχρόνογλου* (ὑποστατικό). Ἀπὸ τὴ Θυνιάδα φαίνονταν ὁ Βόσπορος».

Σημ. Γ'. Ὁ Ἀθανάσιος Μπορόζης, ἀνάπηρος πολέμου ἀπὸ τὸ Σιδηρόκαστρον (Σαμμάκοβον), γράφει εἰς Μακεδονίαν Αὐγ. 23—55 β' σ. τὰ ἑξῆς :

«Πρὸς βορρᾶν τοῦ Σιρετζίου, τῆς σημερινῆς δηλ. Στράντζας, καὶ πέραν ἑνὸς μικροῦ ρυακίου τὸ ὁποῖον ὠνομάζαμεν Ποταμόν, ὑψοῦται τὸ χαμηλόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλητικὸν ὄρος Καλὲ Μπαΐρ (=βουνὸ τοῦ κάστρου). Ἐπὶ τοῦ ὄρους αὐτοῦ ὑπάρχει ἤ, τοὐλάχιστον, ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν τεῖχος περικλεῖον τὴν Ἀκρόπολιν ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν μεγάλαι οἰκοδομαὶ καὶ ἐκκλησίαι σταυρεπίστεγοι. Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὸ ὠνομάζαμεν κάστρο Μορηᾶς. Οἱ Σταυροφόροι ἐπολιόρκησαν τὸ κάστρον, ἐπειδὴ δὲ οἱ πολιορκούμενοι ἠμύνοντο κρατερῶς, οἱ πολιορκηταὶ ἐμηχανεύθησαν σατανικὴν πονηρίαν διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν παράδοσίν των. Γνωρίζοντες ὅτι ἡ ἡμίονος ὅταν διψάσῃ, ἐξ ἐνστίκτου, σκάβει μὲ τὸ πόδι της τὸ χῶμα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ρέει νερόν, ἄφησαν μίαν ἡμίονον διψασμένην ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ τὴν ὡδήγησαν πέριξ τοῦ τείχους. Τὴν περιέφεραν πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς, ποὺ τὸ ζῶον κινούμενον ἐξ ἐνστίκτου, ἀνεκάλυψε τὸ ὑπόγειον ὑδραγωγεῖον. Οἱ σταυροφόροι ἀπέκοψαν τότε τὴν διοχέτευσιν νεροῦ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ πολιορκηταὶ ἐτροφοδοτοῦντο εἰς ὕδωρ ἀπὸ πηγάδια καὶ πηγὰς ἐπαρκῶς.

»Ἐκεῖνο τότε ποὺ ἐμηχανεύθησαν οἱ Φράγκοι ἐχθροί, συνεχίζει ὁ ἀναγνώστης μου, ὁμοιάζει πρὸς τὸ τέχνασμα τοῦ Ὀδυσσέως. Οἱ πολιορκηταί, μὴ δυνάμενοι νὰ κυριεύσουν τὸ κάστρο, ἔντυσαν ἕνα γυναικίζοντα στρατιώτην μὲ γυναικεῖα φορέματα καὶ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἐμφάνισιν ἐγκύου γυναικός, μὲ βαμβάκι εἰς τὴν κοιλίαν. Κατόπιν τὸν ὡδήγησαν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ κάστρου καὶ τὸν ἔβαλαν, ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικήν, νὰ φωνάζῃ κλαίων βοήθειαν ὡς Ἑλληνὶς ἑτοιμόγεννη. Οἱ πολιορκούμενοι ἤκουσαν τὴν δῆθεν συμπατριώτισσά των καὶ ἤνοιξαν τὴν πύλην. Αὐτὴ ἦτο καὶ ἡ καταστροφὴ

των. Εὐθὺς ὥρμησαν καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὸ κάστρον οἱ πολιορκηταί. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι ποὺ ἱστορεῖ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον, ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἀνοίξετε ἐμένα, μένα τὴν ὀρφανὴ
καὶ στὸν μῆνα μῆνα μου, νἄχετε τὸ κρῖμα μου.
Ἀνοίξετε καὶ μένα μ' ἐννιὰ μηνῶ παιδὶ
καὶ στὸ μῆνα, μῆνα μου, νἄχετε τὸ κρῖμα μου.
Κάστρο ! κάστρο τὸ καστρί, Φράγκος μὲ τὸ ρεπαντὶ
ὅσο νὰ νοίξῃ ἡ πόρτα χίλιοι μπήκανε
κ' ὅσο νὰ καλανοίξῃ χίλιοι βγήκανε
μὲ μιὰν ὀκᾶ μπαμπάκι παραδοθήκανε.
Κάστρο ! κάστρο τὸ καστρί, Φράγκος μὲ τὸ ρεπαντί.

Θὰ μπορούσατε νὰ μοῦ πῆτε τί ἦτο αὐτὸ τὸ ρεπαντί ; Μανδύας τῶν σταυροφόρων ἢ ὅπλον τῆς τότε ἐποχῆς ;».

5.—*Ὁ Καλὲς* (*Φρούριο) τοῦ Σκοπέλου* (Σκούπελου) Σαρ. Ἐκκλησιῶν. «Λόφος στενόμακρος μὲ κορυφὴ πλάτους 100—150 μ. καὶ μῆκος περὶ τὰ 800—900 μ. καὶ ὕψος ἄνω τῶν 100 μ., ὠχυρωμένος μὲ χονδροὺς συνεχεῖς τοίχους ἀπὸ μεγάλες πέτρες συγκολλημένες μὲ χοραζάνη—ἀσβέστι [1] μὲ πολλοὺς πύργους ὁλόγυρα, μὲ πολεμίστρες, ὥστε νὰ προστατεύεται τὸ ὀχυρὸ τοῦτο κι' ἀπὸ βοργιὰ καὶ νότο, κι' ἀνατολὴ καὶ δύση. Τὸ ἀπότομο τῶν πλαγιῶν τοῦ βοριὰ καὶ τῆς νοτιᾶς, βοηθοῦσε στὴν ὀχύρωσή του. Τὸ πλάτος τοῦ λόφου ὀλιγώτερο ἀπότομο ἀσφαλίζονταν ἀπὸ δύο ὀχυροὺς πύργους εἰς τὰς δύο πλευράς. Εἶχε δύο δεξαμενὲς νεροῦ στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ πλευρὰ καὶ χαμηλότερα ἀπὸ τὶς ὀχυρώσεις. Οἱ δεξαμενὲς δὲν ξεχώριζαν ἀπέξω. Οἱ πολιορκούμενοι ἔπαιρναν νερὸ μὲ διάδρομο ὑπόγειο. Ὁ λόφος εἶχε στὰ ἔγκατά του τεράστιες κάμαρες ποὺ κατέφευγαν τὰ γυναικόπαιδα, οἱ γέροι, οἱ ἄρρωστοι καὶ συντηροῦσαν τὶς τροφές των. Παράδοση ὑπῆρχε ὅτι μιὰ σήραγγα ἔφθανε στὴν Ἀδρ)λη. Οὐδέποτε παραδόθηκε παρὰ μόνον μὲ τὴν εὕρεσιν τῆς μπαρούτης καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Ἀδρ)λεως ἢ τῆς Κων)λεως.

Ἐπροδόθη ἀπὸ γυναῖκα, ποὺ ἔδεσε στὸ σημεῖο ὅπου ἔγινε τὸ ρῆγμα, μιὰ λευκὴ κατσίκα, ὅπου καὶ χτύπησαν οἱ ἐχθροί. Ἐκεῖ ἐτρύπησαν τὴ δεξαμενὴ τοῦ νεροῦ. Ἡ δίψα ἀνάγκασε νὰ παραδοθοῦν οἱ πολιορκημένοι. Ὁ πολιορκηθεὶς ἀρχηγὸς ἐξέφυγε κ.λ.π.[2]

Εἰς τὸ βιβλίον Δ' Κατακουζηνοῦ αὐτοκράτορος ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν ἴδιο

1. Τουρκιστὶ κουρασάν ἐπροφέρετο· μαὐτὸ δούλευαν στὰ Βυζαντινὰ χρόνια τὶς στέρνες ὅπου συγκέντρωναν βρόχινο νερὸ κ' ἔχτιζαν τὰ γεφύρια.

2. Βλ. Περιγραφὴ Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαρ. Ἐκκλησιῶν ὑπὸ Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου ἐν Ἀθήναις 1881. Βλ. καὶ διήγημα Πολ. Παπαχριστοδούλου συλλογὴ «Χριστούγεννα Λευκὰ» ἀρ. 26. Ἐτ. Θρ. Μελ. δημοσιεύματα.

τὰ ἑξῆς: «Ἀξιόλογός ἐστι διὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ φρούριον ἐξ οὗ καταδεικνύεται οἵαν τὸ πάλαι κατεῖχε θέσιν». Περιγραφὴ φρουρίου σ. 28—29 σὲ σημείωση [1].

Κοντὰ ἐκεῖ ὑπῆρχαν ἄλλα φρούρια ἡ Παλαιὰ Πέτρα (περιγραφὴ σ. 30—31 σημ.) Γιούνταλα—Καλεσί, Κετσὴ - Χισὰρ - Καλεσὶ καὶ Ἐσκὶ - Πόλος (Σκοπέλου) ποὺ προαναφέραμε.

6.—Εἰς τὴν *Στενίμαχον* ἐφημίζοντο τέσσαρα τέτοια φρούρια ἐξ ὧν τὸ φρούριον τῆς *Ἀναθεματίστρας*. Ἡ παράδοσις τῆς Ἀναθεματίστρας ἔχει ὡς ἑξῆς: «Πρὸς Α. τοῦ φρουρίου εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἀκριβῶς ἀπέναντι ὑψοῦται πυκνὸν δάσος καλούμενον Χτένι. Ἐπὶ τούτου ὑπάρχει βραχώδης τις ἐξέδρα παριστῶσα μορφὴν γυναικὸς ἀπολιθωμένης. Τὸ σημεῖον αὐτὸ φέρει τὸ ὄνομα *Ἀναθεματίστρα*. Ὅσοι διέρχονται πλησίον αὐτῆς λιθοβολοῦσι καὶ καταρῶνται αὐτήν».

Ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης γράφει τὰ ἑξῆς εἰς τὴν Ἱστορίαν Στενιμάχου διὰ τὸ φρούριον σ. 11—13:

«Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς διασφάγος ὄχθης, ἐπὶ ὑψηλοῦ, ἀποτόμου καὶ δυσπροσίτου μαστοῦ, 130 μέτρα ὑψηλότερον τῆς πόλεως, ἀπέχον ταύτης τρία χιλιόμετρα πρὸς νότον. Ἐκ τούτου διασῴζονται νῦν ἐπὶ μὲν τοῦ ὑψηλοτάτου πρὸς δυσμὰς μέρους τὰ ἐρείπια τετραπλεύρου πύργου, κατεσκευασμένου ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ ἀσβέστου, ἐπὶ δὲ τοῦ ταπεινοτέρου πρὸς βορειοανατολικὰ ἡ ὡραία λιθόκτιστος τοῦ φρουρίου ἐκκλησία βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ, ἡ ὑπὸ τῶν Στενιμαχιτῶν ἐπονομαζομένη κατὰ παράδοσιν ἡ *Παναγία τοῦ Καλέ*.[2] Ἡ εἰς τὸ φρούριον εἴσοδος γίνεται μόνον ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ διὰ στενῆς καὶ ἐπικινδύνου νῦν ἀτραποῦ, ἧς ὕπερθεν πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν βράχοι ἠλίβατοι ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα μέτρα ὕψους, ἡ δὲ ἀτραπὸς ἐξικνεῖται μέχρι τῆς πρὸ τῆς ἐκκλησίας μικρᾶς αὐλῆς πρὸς νότον. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν διασφάγα πλευρᾶς τοῦ μαστοῦ, οὗ τὰς ρίζας κάτωθι πλήττουσι τὰ ὁρμητικὰ καὶ θορυβώδη τοῦ ποταμοῦ ὕδατα, οὔσης λίαν ἀποτόμου, ὥστε ἀδύνατος εἶναι ἡ δι' αὐτῆς ἄνοδος.

«Ἡ ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἄποψις εἶναι ὄντως θαυμασία· πρὸς βορρᾶν διαφαίνεται κάτω ἡ γραφικὴ πόλις διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπωτέρω ταύτης ἡ ἀναπεπταμένη τῆς Φιλιππουπόλεως πεδιάς, ἐν τῷ βάθει ἧς διαγράφεται ὁ σκιερὸς Αἷμος, ἀφανιζομένου πρὸ τούτου τοῦ ταπεινοῦ *Μέσου ὄρους*· ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τῆς διασφάγος ἀλλεπάλληλοι ἀμπελῶνες καὶ ἀπωτέρω ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον ὑψουμένου ὁλονὲν ὄρους ἀλλεπάλληλοι βουνοὶ καὶ βράχοι καὶ μεγάλα ἐκ δρυῶν καὶ πιτύων δάση.

---

1. Βλ. καὶ λ. Σκόπελος Λεξικὸν Σαμοθράκη σ. 677 τ. Ζ' Ἀρχ. Θρακ. Θησ. μέγα ὀχυρὸν φρούριον Κατακουζ. τόμ. Δ' σ. 294 ἐπὶ Ἀνδρονίκου (1328—1341).
2. *Οἰκονόμου Κ.* αὐτόθι, σελ. 52, § νβ'. *Τσουκαλᾶ Γ.* αὐτόθι σελ. 60. § 71.

Ἄγνωστος τυγχάνει ἡμῖν ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φοβεροῦ καὶ δυσπορθήτου τούτου φρουρίου, τοῦ προωρισμένου πάλαι ποτὲ νὰ προστατεύῃ τὴν Θράκην καὶ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον ἄγουσαν κατὰ πάσης καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς Μακεδονίας διὰ τῆς Ροδόπης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἤδη μετ' ἄλλων ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἅπερ ἀπαριθμεῖ ὁ Προκόπιος [1] καὶ ὧν ἀγνοεῖται σήμερον ἡ τοποθεσία, βραδύτερον δ' ἀνεκτίσθη ὑπ' ἄλλων αὐτοκρατόρων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομήσεως. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081—1118) τὸ φρούριον ἔφερε τὸ ὄνομα *Πετριτζός*, ἐκ φερωνύμου παρακειμένης αὐτῷ κώμης, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς προμνημονευθείσης τοῦ Βατσκόβου μονῆς: «ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ κάστρου *Πετριτζοῦ*» καὶ «ἐν τοῖς ὁρίοις τε τοῦ χωρίου διακείμενον, ὃ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται *Πετριτζός*, Βασιλικῆς δὲ ἐπικέκληται» [2] καὶ «ἐν τῷ αὐτῷ θέματι μὲν Φιλιππουπόλεως διακείμενον κάστρον, ἤτοι τὸ χωρίον τὸ ἐπονομαζόμενον *Πετριτζός*, ὃ Βασιλικῆς ὁλοκλήρως ἐπιχωρίοις ἐπιλέγεται» [3]. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ τῇ ἐκτεινομένῃ πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῆς Ροδόπης κτισθεῖσα μονὴ ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ ὠνομάσθη *«μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης»*. Ἡ προσωνυμία δὲ τοῦ φρουρίου *Πετριτζὸς* ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς διασῳζομένης εἰσέτι ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ φρουρίου: «... (Π)αναγίας τῆς *Πετριτζηώτης* [4] δι' ἐξόδου καὶ κόπου καὶ χειρὸς κάμ(οῦ) (τοῦ) ἁμαρτωλ(οῦ) (καὶ ἀ)θλίου ἱερ)ομονάχου) .. Κων(σταντίνου)...» [5].

«Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ φρουρίου διετηρήθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Οἰκονόμος: *«Παναγία τοῦ Καλὲ*· ἄνωθεν τῆς Στενιμάχου ἕως ἡμισείας ὥρας κατὰ τὸ αὐτὸ σχίσμα τοῦ ὄρους ἔστι τις οἰκοδομὴ παλαιὰ λιθόκτιστος, ὡς μοναστήριον φαινόμενον, ἔρημον τανῦν καὶ ἀκατοίκητον· περιέχει δὲ καὶ μίαν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου ὁμοίως λιθόκτιστον· διὸ καλεῖται Παναγία τοῦ Καλὲ· τὸ παλαιὸν ὅμως ἦν ἄστυ, ἤγουν κάστρον καὶ παρ' αὐτῷ χωρίον τι καλούμενον *Πετριτσός*· ὅθεν καὶ τὸ μοναστήριον Βατσκόβου ἐπωνομάζετο πρότερον Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου· ἀπὸ τῆς Παναγίας τοῦ Καλὲ δύο ὡρῶν ἐπέκεινά ἐστι τὸ μοναστήριον Βατσκόβου, ἀλλ' ἡ ὁδὸς πάνυ ἀπόκρημνος» [6].

---

1) *Προκοπίου*, περὶ κτισμάτων IV.
2) *Τυπικοῦ* μονῆς Πετριτζονιτίσσης, κεφ. I.
3) Αὐτόθι, κεφ. II, 1.
4) Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ *Πετριτζὸς* παλαιότερον μὲν τοπικὸν ἐπίθετον εἶναι *Πετριτζονίτης - Πετριτζονίτισσα*, νεώτερον δὲ *Πετριτζιώτης - Πετριτζιώτα* ἢ καὶ *Πετριτζιώτισσα*.
5) Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ ἱστορήσεως (ἁγιογραφήσεως) τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους ἢ ὅλου) τῆς ἐκκλησίας δαπάνῃ καὶ χειρὶ ἱερομονάχου τινὸς καλουμένου Κωνσταντίνου.
6) *Οἰκονόμου Κ.* αὐτόθι, σελ. 52 § νβ'.

«Λέγεται ὅτι πρὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων μία οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μιᾶς κόρης ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ φρουρίου. Ἡ κόρη ἠγάπησε τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ ὁ ἔρως της ἀπεκρούσθη, διότι ὁ ἡγεμὼν ἤδη ἦτο μεμνηστευμένος μετά τινος Παλαιολογίνης τοῦ Βυζαντίου. Ἡ νέα διὰ νὰ ἐκδικηθῇ φεύγει ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς Τούρκους τὸ κρυφὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖον ὡδήγει εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τοῦρκοι, πρωΐαν τινὰ κάποιας ἑορτῆς καὶ ἐνῷ ὁ ὀλίγος στρατὸς εὑρίσκετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλειτουργεῖτο, ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον καὶ παρεβίασαν τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Ὅτε ὁ ἡγεμὼν μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς ἀνατολὰς διέκρινεν ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ βράχου τὴν κόρην μὲ τεταμένην τὴν χεῖρα, δεικνύουσαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἀτραπόν, ἡ ὁποία ὡδήγησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸ κέντρον. Ὁ ἡγεμὼν ἐννοήσας τὰ πάντα ἀνεφώνησεν.—Ἀνάθεμά σε ! Ἀμέσως ἐχθρικὸν βέλος διεπέρασε τὰ στήθη του, ἡ δὲ προδότης ἀπελιθώθη εἰς τὴν στάσιν τῆς προδοσίας [1].»

7.—Ἀπὸ τὰ ὀλίγα αὐτὰ κάστρα [2] ἐκ τῶν πολλῶν, βλέπουμε πῶς δημιουργήθηκαν παραδόσεις βυζαντινές, ποὺ σώθηκαν στὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Θράκης ἕως σήμερα καὶ πῶς ἡ δημιουργικὴ πνοὴ τῶν Θρακῶν οὐδέποτε ἐξέλιπε σ᾽ὅλους τοὺς αἰῶνες. Τὸ θέμα εἶναι περισπούδαστον. Εἰς τὸ μέλλον θὰ εὑρεθῇ ὁ κατάλληλος, ποὺ θὰ τὸ καταπιαστῇ καὶ θὰ τὸ φέρῃ σὲ πέρας μεταχειριζόμενος καὶ ὅλα τὰ πηγαῖα κείμενα τῶν συγγραφέων σὰν τὸν Κανταχουζηνό, (ποὺ ἀξίζει νὰ δημοσιευθοῦν τὰ κείμενά του, ὅπως τῆς Ἄννας Κομνηνῆς σὲ μετάφραση στὸν Πάπυρο) καὶ ἄλλων.

1. Βλ. Στενίμαχος *Μ. Ἀποστολίδου*. Τὰ Ἑλληνικὰ μοναστήρια Ροδόπης *Δ. Βογαζλῇ* κ.λ.π. *Βλ. Σκορδέλη*, ἡ Ἀναθεματισμένη ἐν τῇ Ἑστίᾳ ἔτους 1887, τόμ. ΚΔ' σ. 418. Ἐρευνήσαντες τὰ σωζόμενα τραγούδια Στενιμάχου δὲν εὑρήκαμε τραγούδι νὰ τραγουδιέται ἀναφερόμενο εἰς τὸ φρούριο. Ἀλλὰ παραδόσεις ὑπάρχουν πολλὲς τοῦ προφορικοῦ λόγου, ποὺ ἐξυμνοῦν τὸ φρούριον καὶ τὸ πάρσιμό του ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς.

2. Ὁ ἱστορικὸς Θεαφάνης ἔγραψε ὁλόκληρο σύγγραμα περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Προκόπιος τ' ἀπαριθμεῖ εἰς τὸ περὶ κτισμάτων IV.

ΕΠΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΜΕΝΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ [1]

Α'. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΣ

Ἄγουρος ἀπ' τὴ Φραγκιά, κόρ' ἀπ' τὴν Ἀνατολή,
ἦρθαν κι' ἀνταμώθηκαν, στὸν ἀπλὴν τὸν ποταμό.
Κόρη τὸν παρακαλεῖ : —Πέρασι μένα ἀγόρι μου,
πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμό, .γιὰ πάρε τὸ ζωνάρι μου.
—Δὲν τὸ θέλω κόρη μου, δὲν τὸ καταδέχομαι.
Πάλι τὸν παρακαλεῖ : —Γιὰ πάρε τὸ γιορντάνι μου.
—Δὲν τὸ θέλω κόρη μου, δὲν τὸ καταδέχομαι.
Πάλι τὸν παρακαλεῖ : —Πέρασι μένα ἀγόρι μου,
πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμό, θὰ σοῦ δώσω φίλημα,
θὰ σοῦ δώσω φίλημα, φίλημα κι' ἀγκάλιασμα.
Σὰν ἀητὸς τὴν ἅρπαξε, πέρα τὴν ἀπέταξε.
—Δός μου, κόρη, φίλημα, φίλημα κι' ἀγκάλιασμα.
—Βάστα, βάστ' ἀγόρι μου, νὰ φανοῦν τὰ σπίτια μας,
νὰ φανοῦν τὰ σπίτια μας καὶ τὰ παραθύρια μας.
Φάνηκαν τὰ σπίτια τους καὶ τὰ παραθύρια τους.
—Ἔβγα μάνα μ', νὰ μὲ δῇς, γάϊδαρον ποὺ γέλασα
μ' ἕνα π(ι)νάκι πίτερα, μὲ μιὰ μ(ι)σοῦρα κότσαλα.

ἀ π λ ῆ ν = (φαρδὺν Ἕβρο) = στὴν ἄτλα τοῦ Π. Ἕβρου.
Τὸ π ν ά κ ι προέρχεται ἀπ' τὸ ἀρχαϊκὸ πινάκιον.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι συμβολικό. Ὁ «ἄγουρος» σημαίνει οἱ Σταυροφόροι, «ἡ κόρη» ὁ ἐντόπιος πληθυσμὸς κι' ὁ «ἀπλῆς ποταμός», ὁ ποταμὸς Ἕβρος. Τὸ τραγούδι πλέκει τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν, τὴν διεκπεραίωση σὲ ἀσφαλέστερο μέρος, ἀκίνδυνο ἀπὸ τὶς βιαιοπραγίες τῶν Σταυροφόρων. Πόθος ἐπίσης τῶν κατοίκων τῆς Θράκης, ἦταν νὰ μὴ ἐγγιστρωθῇ ἐκεῖ ὁ «Φράγκος», ἀλλὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ δρόμο του γιὰ τὸν ἀποκλειστικό του σκοπὸ—τοὺς ἁγίους Τόπους. Αὐτὸ ὑπῆρξε μέλημα τῶν τότε αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου Ὁ φόβος τῶν Φράγκων διατηρήθηκε ἐπὶ γενεὲς κατὰ τρόπο παθολογικό. Ἀπὸ πατέρα σὲ γυιὸ μεταβιβαζότανε τὸ δέος κι' ὁ τρόμος γιὰ τοὺς ἀγριωποὺς λεηλάτας τῆς Δύσεως. Χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο εἶναι τὸ παρακάτω : «Μέχρι τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἡ παρουσία ξένου, καὶ πρὸ παντὸς Εὐρωπαίου, ἐμποιοῦσε φόβο, γιατὶ οἱ ἐντόπιοι στὸ πρόσωπό του φανταζότανε τὸν χειρότερο ἄνθρωπο, τὸν ἐστερημένο ἀπὸ κάθε αἴσθημα ἀνθρωπισμοῦ, τὸν κτηνάνθρωπο τρό-

1. Συλλογὴ Πασχάλη Ντώνια φοιτητοῦ φιλολ. ἐκ Σουφλίου Θράκης.

πον τινά. Κάποτε ἕνα βράδυ χτύπησε ἡ πόρτα ἑνὸς σπιτιοῦ. Στὸ ἄκουσμά της ἔτρεξε ν' ἀνοίξη μιὰ παιδοῦλα, ἡ κόρη τοῦ νοικοκύρη. Σὰν ἄνοιξε ὅμως τὴν πόρτα, ἔβγαλε μιὰ φωνὴ κ' ἔκραξε : «Μάνα, Φράγκος», κι' ἔπεσε λιπόθυμη.

Β'. ΜΑΡΤΥΡΙΑ

'Αντ' ἄμαν παλληκάρι, δώδεκα χρονῶ,
γενίτσαρο μὲ πῆραν, πέρα στὴ Φραγκιὰ
νὰ μάθω τὸ δοξάρι καὶ τὸν πόλεμο.
κι' οὔδε δοξάρι μάθαινα, κι' οὔδε πόλεμο.
μόν' μάθαινα τ' ν' ἀγάπη, τὴν παντέρημη.
Στὰ σίδερα πατοῦσα, κι' ἔβγαζα νερό,
στὰ μάρμαρα πατοῦσα καὶ κουρνιάχτιζα.

ἀντ' ἄμαν = ὅταν ἤμην.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ εἶναι μιὰ μαρτυρία γιὰ τὸ παιδομάζωμα κι' ἐκ μέρους τῶν Φράγκων. Συγκινητικὸ διήγημα μὲ ὑπόθεση τὴν ἁρπαγὴ παιδιῶν ἀπ' τοὺς Φράγκους καὶ τὸ οἰκογενειακὸ ξεκλήρισμα, ἔχει γράψει ὁ Δημ. Καμπούρογλους, μὲ τίτλο, «Ὁ Τάφος τοῦ πατέρα».

Γ'. ΚΑΘΟΥΝΤΑΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΞΕΤΑΖΟΥΝ

Πᾶν οἱ Τοῦρκοι, πᾶν οἱ Φράγκοι,
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους,
τὸν κατακαημένο Κύρη.
Κάγκανένα δὲν εὑρίσκουν,
βρίσκουν τὴν καημένη τὴν Παγούνα.
Κάθονται καὶ τὴν ξετάζουν.
—Μῶρ' Παγούνα καραγκιόζα,
τ' εἶν' τὰ φρύδια σου βαμμένα,
τὰ μαλιὰ σ' μπογιατισμένα ;
—Τοῦρκο ἔχω στὴν αὐλή μου,
μπογιατζῆ στὸ μαχαλά μου,
κι' εἶν' τὰ φρύδια μου βαμμένα,
τὰ μαλλιὰ μ' μπογιατισμένα.

Κύρη = πολιτεία.

Ἡ «Παγούνου» (Παγώνα) ἦταν μιὰ μικρὴ Σουφλιοτοπούλα 6 χρονῶ, ὅταν οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὸ Σουφλί, καὶ δὲ βρῆκαν κανέναν, γιατὶ οἱ κάτοικοι εἰδοποιηθέντες ἔφυγαν. Ἡ μικρὴ ὅμως Παγώνα δὲν ἔφυγε, κι' οἱ Τοῦρκοι τὴν βρῆκαν καὶ τὴν ἐξισλάμισαν. Ἄλλοι λένε ὅτι ἡ Παγώνα, ὄνομα πολὺ συνηθισμένο στὸ χωριὸ Δαδιά, κατήγετο ἀπ' τὸ χωριὸ αὐτό. Ὑπάρχουν

δὲ παραλλαγὲς τοῦ ᾄσματος. Ἀντὶ τὸν κατακαημένο κύρη, βρίσκει τὴν Γκιούμπραν. Γκιούμπρα δὲ ὠνομαζότανε ἡ Δαδιά, γιατὶ τὸ βουνὸ πάνω στὸ ὁποῖο εἶναι χτισμένη λέγεται Γκύμπραινα. Στὸ βουνὸ αὐτὸ λέγεται κατὰ τὴ μυθολογία ὅτι γεννήθηκε ὁ Ὀρφέας. Σὲ πρόχειρες ἀνασκαφὲς ἀνευρέθησαν ἀγαλματίδια καὶ ἀγγεῖα, πράγματα ποὺ ἀποδεικνύουν καὶ βεβαιώνουν τὴν ὕπαρξη κάποτε ἀρχαϊκοῦ οἰκισμοῦ).[1]

Δ'. ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Ἕνας ἄρρενος κι' ἕνας καλὸς στρατιώτης
Κάστρο γύρευε χωριὸ νὰ πὰ νὰ μείνῃ.
Βρίσκ' ἕνα δεντρί, στὸν κάμπο κυπαρίσσι,
στέκ(ει) κὶ τὸ ρωτᾶ κὶ τὸ καλοξετάζει,
—Δεῖξε μου, δεντρί, χωριὸ νὰ πάω νὰ μείνω.
—Νάτ' κὶ ρίζα μου, κὶ δέσ' κὶ τ' ἄλογό σου,
νὰ κὶ κλῶνος μου, κὶ σκάλουσ' τ' ἄρματά σου,
νὰ κὶ ἤσκιους μου, κὶ πέσε κὶ κοιμήσου.
Τώρα πέρδικες συχνολαλοῦν καὶ λέγουν :
—Ξύπν' ἀφέντη μου, κι' ἀπ' τὸ βαθὺ τὸν ὕπνο,
ξύπν' ἀγκάλιασε, κορμὶ κυπαρισσένιο
κι' ἄσπρο λαιμὸ κι' ἀστήθη μου χιονᾶτο
ποιὸς θὰ σὲ χαρῇ καὶ ποιὸς θὰ σὲ κερδίσῃ[2] ;

Σημ. Τοῦ τραγουδιοῦ σώζονται πολλὲς παραλλαγὲς σόλη τὴ Θράκη καὶ μάλιστα στὴν Ἀν. Θράκη. Βλ. τόμους Ἀρχ. Θρ. Θησ. στὰ λαογραφικὰ κωμοπόλεων καὶ χωρίων Ἀν. Θράκης.

Κι' αὐτὸ τὸ τραγούδι εἶναι συμβολικό. Ὁ «ἄρρενος» εἶναι πάλι ὁ Σταυροφόρος, ἐνῶ τώρα ὁ ἐντόπιος πληθυσμὸς παρουσιάζεται μὲ μορφὴ δέντρου καὶ συγκατανεύει στὴν διαμονὴ τοῦ Φράγκου ἐδῶ. Ἡ παραμονὴ ὅμως παρατείνεται, γι αὐτὸ κι' οἱ πέρδικες, συχνολαλοῦν καὶ λέγουν : Ξύπν' ἀφέντη μου, κι' ἀπ' τὸν βαθὺ τὸν ὕπνο. Ὁ σταυροφόρος στὸ τραγοῦδι παρουσιάζεται ἄξιος γιὰ εἰρηνικὴ συνεργασία, γι' αὐτὸ καὶ τὸ «δεντρὶ» ἐρωτοτροπεῖ μαζί του, γιατὶ ἂν λείψη κι' ἡ ἰσχὺς ἀπ' τὴν παρουσία του, τότε «ποιὸς θὰ σὲ χαρῇ καὶ ποιὸς θὰ σὲ κερδίσῃ». Στὸ στίχο αὐτὸ ὑπαινίσσεται τὸν κίνδυνο ἀπ' τὸ Βορρᾶ κι' ἀπ' τοὺς Τούρκους στὴν Ἀνατολή.

---

1. Βλ. Γκίμπραινα. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. 4 σ. 41.
2. Βλ. Μουσικὰ Κείμενα Θρακ. τραγουδιῶν Ἑτ. Θρ. Μελ. τ. Α'.

Ε' ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΚΛΕΦΤΟΥΡΓΙΑΣ

Τρεῖς καπεταναῖοι βγῆκαν, πὸ μέσ' ἀπὸ τὴν Πόλη,
ἔρ καὶ τὸν Παβὶμ γυρεύουν ἔρ τὸν πιάσαν καὶ τὸν δέσαν
καὶ στὴν αὐλὴ τὸν βγάζουν
—Μάδι μ', τὴν ψυχὴ ς' κιϊντίζεις μάδι μ' τὰ φλουριά,
—Κι' οὔδε τὴν ψυχή μ' κιϊντίζω, κι' οὔδε τὰ φλουριά.
Ἕνας τὴν καίει τὴν πυροστιά, γιἄλλος πὰ νὰ τ' λυγάει.
—Μάδι μ', θὰ σὲ χάσουμε, νὰ φέρῃς τὰ φλουριά.
Καὶ τὴ νυφάδα τ' φώναζε, νὰ τσ' φέρ' πόναν καφέ.
—Μεῖς δὲν ἤρθαμε γιὰ φαεί, δὲν ἤρθαμε γιὰ πιῆ,
μόν' ἤρθαμε γιὰ σένα, μάδι μ', νὰ κουνουστήσουμε.

Παβὶμ=ὄνομα πασᾶ, κιϊντίζω=λυπᾶμαι, φείδομαι. Κουνουστίζω=συζητῶ, φλυαρῶ. Μάδι μ'=προσφώνησις. Κουνουστίζω=κουβεντιάζω.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὴν ἀρχαία ἐποχή, στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Θράκης κατοικοῦσε ἡ ξακουστὴ φυλὴ τῶν Ὀδρυσσῶν. Κύριο ἔσοδο τῶν Θρακῶν αὐτῶν, ἦταν ἡ λεία ἀπὸ ληστρικὲς ἐπιδρομές. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι, ἡ παράδοσις συνεχίζεται.

ΣΤ'. ΕΝΝΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Ἐννιὰ χρόνια στὸν πόλεμο, Σερβὰ μὲ τὸν Τοῦρκο
κι' Ἀλέξαντρος δὲν τὄξαιρε, δὲν τὄχε μαθημένο
νὰ πάρουν τὴν Ἁγιὰ Σοφιά, τὸ μέγα μοναστῆρι.
Κι' ἀρχίνεψαν τὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες,
πέφτουν τὰ τόπια σὰ βροχή, τὰ τφέκια σὰ χαλάζι.
Κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰ σιγανὴ ψιχάλα.
Πέφτουν τὰ Τουρκοκέφαλα σὰ φύλλ' ἀπὸ τὰ δέντρα.
Μετράει ὁ Τοῦρκος τρεῖς φορές, τοῦ λείπουν τρεῖς χιλιάδες
Μετράει ὁ Μόσχος μιὰ φορά, τοῦ λείπ' ἕνας διαβάτης.
Γιάτος, γιάτος ἀπ' ἔρθεται, μὲ δυὸ κεφάλια σν' ἀγκαλιά.
—Ποῦ ἤσουν, βρὲ διαβάτη μου, 'ντὰ μέτρησαν τ' ἀσκέρι;
—Ἐγὼ ἤμουν στὴν Ἁγιὰ Σοφιά, τὸ μέγα μοναστῆρι.

'ν τ α = ὄνταν, ὅταν· τ ό π ι α = κανόνια.

Δὲν κατωρθώθηκε ἡ διασάφησις τοῦ πολέμου ποὺ ἀναφέρει τὸ τραγούδι, οὔτε ἡ χρονολογία του. Θὰ ἔγινε ὅμως στὴν ἐποχὴ τῶν πυροβόλων ὅπλων, γιατὶ αὐτὰ ἀναφέρονται. Μήπως ὁ Μόσχος εἶναι ὁ Μόσχος Τζαβέλλας;

Ζ' ΑΓΑΠΗ

15α *Δέρεις με, μάλι μ', σιγαλά, νὰ μὴ ἀκουστοῦμε στὴ Φραγκιά.*
Καὶ μένα Φράγκος μ' ἀγαπεῖ, κι' ἂν μ' ἀγαπεῖ δὲν προβοδεῖ
χρυσὸ λεμόνι μ' ἔστειλε, δὲν τὄφαγα, δὲν τόρριξα,
στὸ σεντουκάκι τὄβαλα, καὶ τὸ λεμόνι μίλησε
Γιὰ κόψε με, γιὰ ρίξε με. γιὰ στὸ γιαβρέντη μ' στεῖλε με [1].

Μάλι μ'=μάνα μου, λ. σλαβική,. προβοδῶ=στέλνω, προπέμπω ξένον, γιαβρέντης =ὁ καλός της.

Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ ἄλλη μαρτυρία γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ μὲ τοὺς Φράγκους, ἡ ὁποία ὅπως φαίνεται ἦταν διαρκὴς καὶ πολλῆς πολιτικῆς σημασίας.

Σημ. Εἰς μικρὰν μελέτην περὶ Βυζαντινῆς Βιζύης, δημοσιευομένην εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ ἄλλα βυζαντινὰ τραγούδια ποὺ κατεγράφησαν πρὶν τὸ 1922, ὅτε ἡ Ἀν. Θράκη ἐξεκενώθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Τὴν μικρὰν αὐτὴν μελέτην ἐγράψαμεν παροτρυνθέντες ἐκ τῶν μελετημάτων περὶ Στενιμάχου λαογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ δὴ τῶν σχετικῶν μὲ τὰ Ἰουστινιανὰ φρούρια, ἅτινα ἐδημιούργησεν ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς πρὸς περιφρούρησιν τῶν βορείων συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνὰ τὴν Θράκην κατὰ τῶν εἰσβολέων ἐκ βορρᾶ, τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις παραμένει ἀκόμη ζωηρά. Τὰ φρούρια αὐτὰ ἀπειράριθμα ὡς ἅλυσσος περιφρουροῦντα τὰ βυζαντινὰ ἐδάφη, γεμάτα θρύλλους καὶ παραδόσεις, ἔλαβαν θρυλλικὴν ὑπόστασιν καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Θράκης.

---

1. Βλ. Παραλλαγὴ **Μουσικὰ κείμενα Θρακ. Τραγουδιῶν. Ἐτ. Θρ. Μελετῶν** ἀρ. 40 σ. 162.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ 11ου ΑΙΩΝΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΝΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Εἰς τὸν Β' τομ. τοῦ 'Αρχ. Θρ. Θησ. σ. 123—127 ὑπάρχει περιγραφὴ καὶ σχεδιάγραμμα ἑνὸς ἀρχαίου Βυζ. ναοῦ τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ 'Αριστόδημος Χρηστίδης διδάσκαλος τότε τῆς κωμοπόλεως Γέννας ἐπαρχίας Σαρ. 'Εκκλησιῶν. 'Ο ναὸς αὐτὸς, τὸν ὁποῖον εἶδε καὶ ἐφωτογράφησεν ὁ δημοσιογράφος ἐκ Γέννας, κ. Κ. Κουκίδης, ὡς ἔχει σήμερον, ἀποτελεῖ ὄντως μνημεῖον παλαιότατον τοῦ 11ου αἰῶνος, ὡς βεβαιοῖ ἐκ τῶν στοιχείων ποὺ τοῦ

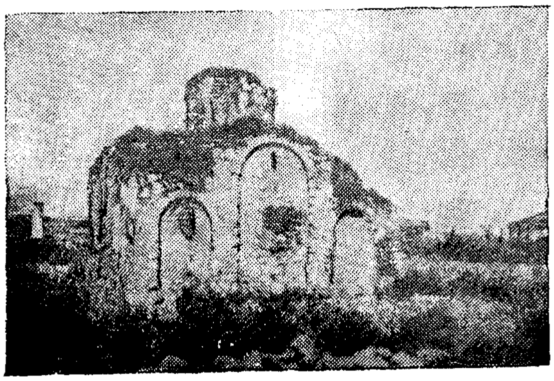

Βυζαντινὸς ναὸς τῆς Γέννας 11ου αἰῶνος

ἐδώσαμεν, καὶ ὁ κ. 'Αν.'Ορλάνδος. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐξήτασεν ὁ κ. καθηγητὴς ἐκ τῶν φωτογραφιῶν ποὺ παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἀπεφάνθη ὡς ἑξῆς : «*'Ο ναὸς τῆς Γέννας, ἂν κρίνω μόνον ἀπὸ τὴν τοιχοποιΐαν του καὶ τὸν κυλινδρικόν του τροῦλλον, ὅστις φέρει τέσσαρα μικρὰ παράθυρα, θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν 10ον αἰῶνα. Τὰ δὲ τυφλὰ ἀψιδώματα τῶν ἐξωτερικῶν του ὄψεων, τάσσουν αὐτὸν εἰς τὴν σχολὴν Κων)λεως. "Αν εἶχα τὴν κάτοψίν του θὰ κατέληγα εἰς θετικώτερα συμπεράσματα*». Αὐτὰ ἐβεβαίωσεν ὁ κ. καθηγητὴς 'Ορλάνδος.

'Ο ναὸς ἔχει σχῆμα τετραγωνικόν· εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἰσερχόμενός τις διὰ στενῆς τινος εἰσόδου ἀπαντᾷ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοὺς πόδας μεγάλων μέχρις ὀροφῆς διηκουσῶν ἀψίδων, τῆς μιᾶς δεξιᾷ καὶ τῆς ἑτέρας ἀριστερᾷ ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ἁγιογραφίαι, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ μάλιστα τῆς πυρκαϊᾶς κατήντησαν δυσανάγνωστοι. Διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀψῖδος διερχόμενοι φθάνομεν εἰς τὰ πλάγια μέρη τοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι εἶναι ἐπίσης εἰκονογραφημένοι.

Ὁ δεύτερος πούς τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἀψίδων, χρησιμεύει συγχρόνως καὶ ὡς πρῶτος τοιοῦτος ἄλλων ἀψίδων δευτέρων τὴν σειράν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἀψῖδες αὗται ἐκτείνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ βάθος τοῦ ναοῦ. Τῶν δευτέρων τούτων ἀψίδων οἱ ἕτεροι πόδες *στηρίζοντάς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ*, μεταξὺ δὲ τῆς δευτέρας δεξιᾶς ἀψῖδος καὶ τῆς δευτέρας ἀριστερᾶς, ὑψοῦται ὁ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ναϊδρίου θόλος, ὅστις καὶ ἐξωτερικῶς ἐξέχει τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος.

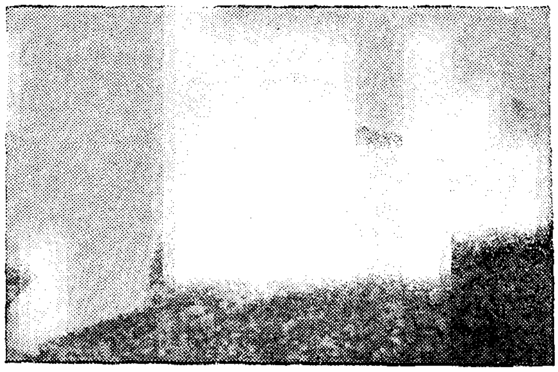

Ἐρείπια τοῦ αὐτοῦ ναοῦ.

Ὁ κ. Κ. Κουκίδης δημοσιογράφος ἐκ Γέννας, ἐπεσκέφθη τὴν πατρίδα του εἰς τὰ 1950. «Ὁ ναός, μᾶς ἐβεβαίωσεν, ὅτι παρουσίαζεν ἔξωθεν πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ καταστροφάς. Οἱ περισσότερες τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὶς δύο ὑπαίθριες θέσεις τῆς ἐξωθύρας λείπουν. Ἡ ἐξώθυρα εἶναι τοιχισμένη καὶ οὕτω ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ναὸν δὲν εἶναι δυνατή. Ἀριστερὰ τῆς ἐξωθύρας εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν ἤνοιξαν πόρταν οἱ Τοῦρκοι καὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ναὸν δι' ἀποθήκην. Ἡ πόρτα αὐτὴ ἦτο κλειστὴ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου καὶ δὲν κατώρθωσα νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὸν ναόν. Ὡς μὲ βεβαίωσαν ὅμως οἱ τοιχογραφίες τοῦ ἐσωτερικοῦ παρουσιάζουν ἀλλοιώσεις. Ὁ βαλῆς τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν ὁ κ. Τζαχὶτ Ἀρτὰτς ἔδειξε πολὺ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀναστήλωσιν καὶ συντήρησιν τοῦ ναοῦ, ὅταν τοῦ ἀνέφερα περὶ αὐτοῦ. Τοῦ ἔδωσα γαλλιστὶ ὅσας πληροφορίας ἀναφέρει ὁ Ἀριστ. Χρηστίδης εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. τόμ. Β΄ σ. 123—127. Μὲ πληροφόρησεν δὲ ἀργότερον ὅτι ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ τὸν ναὸν ὡς χριστιανικὸν κειμήλιον ἀξιόλογον». Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τόσον ἀρχαῖον καὶ ἀξιόλογον, ὑπάρχει ἡ ἐλπὶς ὅτι θὰ σωθῇ μέχρι τέλους, ἀφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀρχαιόφιλοι τώρα, ἔχουν τὴν καλὴν διάθεσιν νὰ μᾶς μεταβιβάζουν διὰ τῶν ἀρχῶν των τόσον καλὰς εἰδήσεις περὶ τῆς συντηρήσεως ἀρχαίων ἢ βυζαντινῶν μνημείων, ἐκεῖ ὁπόθεν λείπουν πλέον οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες.

ΜΥΡΤΙΛΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

Η ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ

Καλογριά τραγούδησε έψὲς βραδὺ στὴν κλίνη
καὶ μάρανε ἐννιὰ χωριὰ καὶ δεκαπέντε κάστρα
καὶ μάρανε τὸν Κωνσταντὴ ἀπὸ ψηλὰ ποὺ κάνταν.
(Δημοτικὸ Βυζαντινὸ)

1. Ἡ ἐν τῷ μεσαίωνι μνεία τῆς Στενιμάχου

Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα *Στενίμαχος* ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον τῷ 1083 μ.Χ. ἐν τῷ τυπικῷ τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης, τῆς λεγομένης νῦν τοῦ Βατσκόβου ἐπὶ τῆς φερωνύμου παρακειμένης αὐτῇ κώμης. Φαίνεται δὲ ὅτι πιθανῶς οὐχὶ παλαιότερον τῶν χρόνων ἐκείνων συνῳκίσθη αὖθις ἡ τοποθεσία ἐκείνη κατὰ τὸν μεσαίωνα, περιελθοῦσα πρότερον εἰς ἐρημίαν· διότι μνημονεύεται αὕτη ἐν τῷ τυπικῷ ὡς χωρίον ἀνοχύρωτον καὶ οὐχὶ ὡς πόλις, δωρηθὲν τῇ μονῇ ὑπὸ τοῦ κτίτορος αὐτῆς μεγάλου δομεστίκου Γρηγορίου Πακουριανοῦ μετ' ἄλλων κωμῶν

Σημ. Ὁ μακ. Μυρτίλος Κ. Ἀποστολίδης Στενιμαχίτης, ὑπῆρξεν ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς τῆς Θράκης. Εἰργάσθη δυστυχῶς πολὺ ἀργὰ εἰς Φιλιππούπολιν ὡς ὁ ἐρευνητὴς ὠθούμενος ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἐργαζόμενοι δι' ἴδιον λογαριασμόν, πολλάκις προσέτρεχον πρὸς αὐτὸν διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔφθανεν ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἢ τῶν Βυζαντινῶν κειμένων ἢ προσέκρουσεν ἡ ἀνεπάρκειά των, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐπιγραφῶν. Καὶ τότε ἀνέλαβε νὰ μελετήσῃ, νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλιππουπόλεως ὡς Ἕλλην διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Καὶ τὸ ἐπέτυχε. Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης καυχᾶται ὅτι ἐδημοσίευσε τὰ πλεῖστα τῶν κεφαλαίων τῆς ἐργασίας του. Τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῇ ὁλόκληρον ἀλλὰ πρὸ σαράντα ἐτῶν. Τώρα μέρος του εἶναι ἀσυγχρόνιστον ἀναγόμενον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς παλαιοτάτης ἱστορίας τῆς πόλεως καὶ ἔχει ἀνάγκην ἐπεξεργασίας ἐπιστήμονος συγχρόνου καὶ εἰδικοῦ περὶ τὰ Θρακικά. Τὰ κεφάλαια περὶ γλώσσης τῶν Θρακῶν, τῆς θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων χρήζουν ἐπεξεργασίας ἐμβριθοῦς. Ἡ βυζαντινὴ περίοδος εἶναι ἀξιόλογος. Ἡ Τουρκοκρατία ἐπίσης ἀποτελεῖ ἐργασίαν ἀξιόλογον καὶ πηγὴν καλὴν ὡς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Ἀρχ. Θρ. Θησ. Θὰ ἦτο παράλειψις ἂν ὁ παρὼν τόμος δὲν περιεῖχε μικρὰν συμβολήν,

καὶ κτημάτων καὶ ὀχυρωθὲν ὑπ' αὐτοῦ διὰ δύο ὀχυρῶν [1], ὧν οὐδ' ἴχνος διασῴζεται σήμερον : «δέδωκα καί . . . τὸ χωρίον τὸ ἐπονομαζόμενον Στενίμαχος σὺν τοῖς παρ' ἐμοῦ κτισθεῖσιν ἐν αὐτῷ δυσὶ κάστροις» [2] καὶ «κάτωθεν δὲ τῶν τοῦ χωρίου τοῦ ὀνομαζομένου Στενιμάχου ἐπάνωθεν τῶν δύο ὁδῶν ἐκτίσθη ἓν ξενοδοχεῖον».

Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ἐπί τε τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέ-

---

ἀπὸ ὅσας ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλη ἡ ἀνέκδοτος ἐργασία του ἡ ἱστορικὴ ἔχει ἐξαντληθῆ ἐκτυπώνομεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν Στενιμάχου μικρὸν τεμάχιον ἐκ τῆς μελέτης του συμπλήρωμα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Στενιμάχου, ἀφορῶν εἰς τὴν περίοδον αὐτήν. Ἡ παρουσία του εἰς τὴν «Βυζαντινὴν Θράκην» τόμ. 22ος εἶναι μνημόσυνον πρὸς τὸν ἀκούραστον ἐρευνητήν, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον θὰ μείνῃ αἰώνια πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θρακικῆς φυλῆς καὶ μάλιστα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου διὰ τὴν ὁποίαν ἀόκνως καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰργάσθη.

Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὕρῃ πρὸς μελέτην εἰς τοὺς 22 τόμους τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τὰς ἑξῆς μελέτας βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ περιεχομένου:

Τόμ. Β' Περὶ μονῆς Ἁγ. Ἀναργύρων σ. 2—40

Τόμ. Γ' Στενίμαχος ἢ Στενίμαχος σ. 1—16

Τόμ. Δ' Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλ)λεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς σ. 3—42

Τόμ. Ε' συνέχεια σ. 319—344

Τόμ. Ζ' Τ' ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλ)πόλει ἐσναφίου ἀμπατζήδων σ. 9—65

Τόμ. Η' Καὶ αὖθις περὶ τῆς τοῦ Βικαρίου τῆς Θράκης Σολόμονος ἐπιταφίας ἐπιγραφῆς σ. 1—16

Τόμ. Η' Ρωμανία — Ζαγορὰ καὶ τὰ τῆς Θράκης ὅρια ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας σ. 65—82 καὶ ἡ διὰ τῶν αἰώνων ἐθνικὴ φυσιογνωμία τῆς Θράκης σ. 83—124 μελέται ἀξιόλογοι.

Τόμ. Θ' Οἱ τάφοι λαλοῦσιν σ. 5—27

Τόμ. Ι' Οἱ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Φιλ)λει Βούλγαροι σ. 5—50

Τόμ. ΙΑ' Ἡ Φιλιππούπολις ἐπὶ Τουρκοκρατίας 17ον αἰ. σ. 145—156

Τόμ. ΙΒ' Ἡ Φιλιππούπολις τὸν 18ον αἰ. σ. 5—39

Τόμ. ΙΔ' Ἡ ὀρθόδοξος Ἑλλην. μητρόπολις Φιλ)λεως σ. 32—63.

1) Πιθανῶς ταῦτα τὰ δύο ὀχυρὰ ἦσαν τὸ μὲν ὁ λοφίσκος τῶν Ταξιαρχῶν, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστῶτος ἡ Ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολή, τὸ δὲ ὁ ὑψηλὸς βράχος τοῦ ναΐσκου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, περιτειχισθέντες ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς Στενιμάχου κατὰ τῶν ἐκ τῆς πεδιάδος ἐπερχομένων πολεμίων.

2) *Μουσαίου Γ.*, Γρηγόριος Πακουριανός, μέγας δομέστικος τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης, Λειψία 1888, καὶ **Louis Petit,** Typikon de Grégoire Pakourianos pour le monastére de Pétritzos (Batskovo) en Bulgarie, Paris 1904, κεφ. ΙΙ, 2.

λων, εἰ καὶ τὸ χωρίον ηὐξήθη καὶ ἐγένετο πολὺ ὡραία πόλις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σταυροφόρου Ville - Hardouin: «une trés bonne ville qui était au pied du chateau» [1] καὶ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων πρωτεύουσα ἐπαρχίας ὅλης: «ἔτι δὲ ἐν Ρυδόπῃ ἑτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαίοις ὑπηκόου, Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης προσαγορευομένης» [2], παρέμεινεν ἀτείχιστος, ὡς φρουρίου αὐτῆς διατελοῦντος τοῦ ὀχυρωτάτου ὕπερθεν αὐτῆς ἕως ἡμισείας ὥρας μακρὰν κειμένου. Τοῦτο δὲ προσμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Στενιμαχῖται μέχρι σήμερον καλοῦσι τουρκιστὶ τὰ λείψανα τοῦ φρουρίου ἐκείνου *Καλὲ* (=φρούριον) καὶ τὴν Φιλιππούπολιν *κάστρον* (=φρούριον) καὶ τοὺς Φιλιππουπολίτας *καστρινούς*, ὅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβαίνῃ, ἐὰν καὶ ἡ πόλις των ἦτο παλαιόθεν περιτετειχισμένη, ἦτο δηλαδὴ καὶ αὕτη *κάστρον*. Ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας δὲ καὶ τῶν Παλαιολόγων ἡ Στενίμαχος μνημονεύεται πολλάκις ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων καὶ τῶν Σταυροφόρων μετὰ τοῦ φρουρίου της, ἐν ᾧ ἀξιοσημείωτα ἱστορικὰ γεγονότα ἐξειλίχθησαν [3].

2. *Τὸ φρούριον ἐπὶ φραγκοκρατίας*

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου, τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου ὑπήγετο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἥτις παρεχωρήθη τῷ Βουλγάρῳ Ἰβαγκῷ, ὡς Ρωμαίῳ διοικητῇ, γενομένῳ γαμβρῷ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπ' ἀνεψιᾷ καὶ ἐπονομασθέντι Ἀλεξίῳ (1199). Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος μεταβαλὼν πολιτικὰ φρονήματα συνεμάχησε τῷ τσάρῳ τῶν Βλαχοβουλγάρων Ἰωαννίτσᾳ (Καλογιάννῃ) καὶ ἀποστὰς τοῦ Βυζαντίου παρεῖχε πράγματα τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος «τὴν στρατιὰν ἀναλαβὼν καὶ τὴν Φιλίππου ἐπαρχίαν καταλαβὼν περὶ τὸ φρούριον στρατοπεδεύεται τὸν Στενίμαχον, εἰς ὃ πολλοὶ τῶν βαρβάρων συνέφυγον καὶ διειληφὼς αὐτὸ τοῖς στρατεύμασιν ἐξεῖλέ τε κατὰ κράτος καὶ τοὺς ἐνόντας ἠνδραποδίσατο» [4].

Ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας τὸ φρούριον μετὰ τῆς Στενιμάχου (Estanemak) περιελήφθη (1204) εἰς τὸ φέουδον τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἀναγορευθέντος ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Βαλδουΐνου παρεχωρήθη εἰς τὸν ἱππότην Renier de Tris [5]. Οὗτος ἐπὶ τῇ ἐπι-

1) Ville - Hardouin, Histoire de la conquête de Constantinople, ἐκδ. Wailly, Paris, κεφ. CI.

2) Καντακουζηνοῦ, ἱστορ. III, 66.

3) *Νικήτα Χωνιάτου*, Ἀλεξ. Ἄγγελος, III, 4. *Ἀκροπολίτου Γ.* § §, 44.54.57. *Ἐφραὶμ μοναχοῦ*, Ἀλέξ. Ἄγγελος 6495. Ἰωάνν. Δούκας Βατάτσης, 8510, Θεόδωρος Λάσκαρης 8964 καὶ 8982. *Καντακουζηνοῦ* I, 27. I, 36. III, 66, καὶ ἀλλαχοῦ.

4) *Νικήτα Χωνιάτου*, Ἀλεξ. Ἄγγελος III, 4, σελ. 686. Πρβλ. καὶ Ἐφραὶμ μοναχοῦ Ἀλέξ. Ἄγγελος 6495 καὶ ἑξῆς.

5) *Ville - Hardouin*, αὐτόθι, § LXIX, σελ. 85.

κειμένη ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτσα πολιορκίᾳ τῆς Φιλιππουπόλεως κατέφυγεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του φυλασσόμενον φρούριον κατ' Ἰούνιον τοῦ 1205. Ἐκεῖ ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Βλαχοβουλγάρων ἐπὶ δεκατρεῖς μῆνας ὑπέστη τὰ πάνδεινα ἐλλείψει τροφῶν, ὥστε κατέφαγε καὶ τοὺς ἵππους του, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέχουσαν ἐννέα ἡμερῶν δρόμον καὶ ζητήσῃ βοήθειαν ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατοχῆς τῆς ὑπαίθρου χώρας [1].

Ἀναλαβόντος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ τοῦ ἀντιβασιλέως Ἑρρίκου, ἀδελφοῦ τοῦ Βαλδουΐνου, τοῦ αἰχμαλωτισθέντος κατὰ τὴν παρὰ τῇ Ἀδριανουπόλει ἧτταν τῶν Φράγκων καὶ ἀποκεφαλισθέντος μετὰ βασάνων ἐν Τυρνάβῳ ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτσα [2], ἀπεσπάσθη ὑπὸ τὸν Βιλλαρδουΐνον στρατιωτική τις μοῖρα ἀπὸ τοῦ παρὰ τῇ Ἀδριανουπόλει ἐστρατοπεδευμένου στρατοῦ, ὅπως ἀναζητήσῃ καὶ ἀπελευθερώσῃ τὸν Renier. Αὕτη διελθοῦσα διὰ μέσου τῆς ἐχθρικῆς χώρας ἔφθασε μέχρι τοῦ φρουρίου κατ' Ἰούλιον τοῦ 1206. Ὁ Renier ἵστατο ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων καὶ παρατηρήσας τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ τὸν λοιπὸν στρατὸν τῆς μοίρας ἀκολουθοῦντα ἐν τάξει, δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ τοὺς ἄνδρας ἅτε ἀπὸ πολλοῦ χρόνου οὐδεμίαν εἴδησιν ἔχων περὶ τῶν συμπατριωτῶν του. Ὅθεν ὑπέλαβεν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, σύμμαχοι τότε τῶν Βουλγάρων, ἐρχόμενοι πρὸς ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου καὶ ἡτοιμάζετο πρὸς ἄμυναν. Ὅτε δὲ ἀνεγνώρισε τοὺς προσεγγίσαντας εἰς τὸ φρούριον ὀλίγους προσκόπους ἱππεῖς, ὅπως μάθωσι τὰ κατ' αὐτόν, ἐξῆλθε μετὰ χαρᾶς τοῦ φρουρίου πρὸς προϋπάντησιν τῶν φίλων του. Πάντες δ' ἐστρατοπέδευσαν τὴν νύκτα ἐν τῇ ὡραίᾳ ὑπὸ τὸ φρούριον πόλει Στενιμάχῳ καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἡμέρας ἀπῆλθον πρὸς συνάντησιν τοῦ γενικοῦ τοῦ Ἑρρίκου στρατοπέδου, ὅπερ μετὰ τριῶν ἡμερῶν πορείαν εὗρον παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄρδᾳ [3].

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων παρὰ τῇ Φιλιππουπόλει μεγάλην ἧτταν τοῦ Βορίλα, τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰωαννίτσα, τῷ 1208 [4], ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος συμμαχεῖ τῷ Esclas, ἐξαδέλφῳ τοῦ Βορίλα, ἀλλ' ἀσπόνδῳ αὐτοῦ ἐχθρῷ, ἕνεκα κληρονομικῶν λόγων, καὶ ἐγγυᾷ αὐτῷ τὴν θυγατέρα του, ἧς οἱ γάμοι μετ' ὀλίγων τελοῦνται ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὡς φαίνεται δὲ ὁ Esclas ἐκυριάρχει τότε τῆς Ροδόπης, διότι ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Στενιμάχου, ὅπου ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες, ὁ αὐτοκράτωρ κατ' αὐτοὺς δωρεῖται τῷ μέλλοντι γαμβρῷ του τὸν λατρευτὸν ὡραῖόν του ἵππον καὶ ἀφῆκε παρ' αὐτῷ ὡς σύμβουλον τὸν ἀδελφόν του Εὐστάχιον μετὰ δύο ταγμάτων στρατιωτῶν, τοῦ μὲν ἐξ Ἑλλήνων τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ δὲ ἐκ Γάλλων συγκειμένου [5].

---

1) Αὐτόθι, § XCII.
2) *Νικήτα Χωνιάτου*, τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν § 10.
3) Αὐτόθι, § CI.
4) *Valensiennes*, Histoire de l'empereur Henri § VIII.
5) Αὐτόθι, § IX.

Μετ' οὐ πολὺν ὅμως χρόνον, συμφιλιωθέντος τοῦ Esclas πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Τυρνάβου αὐλήν, ἡ τῆς Ροδόπης περιοχὴ περιέρχεται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέων τῶν Βουλγάρων 'Ασὲν ΙΙ, ὅστις νικήσας τὸν δεσπότην τῆς 'Ηπείρου Θεόδωρον 'Ιωάννην τὸν Κομνηνὸν παρὰ τῇ Κλοκοτνίτσῃ κατὰ τὴν ἀπὸ Χασκόβου εἰς Φιλιππούπολιν ἄγουσαν (1230) κατέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς τε Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέρος. Τότε δὲ πιθανῶς ἐπελάβετο καὶ τῶν ἐπισκευῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἑπομένως καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Στενιμάχου κατὰ μαρτυρίαν Σλαυοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς, κεχαραγμένης ἐπὶ τοῦ βράχου ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς ἀτραποῦ καὶ διασῳζομένης μέχρι τοῦ 1882.

'Η ἐπιγραφὴ εἶχεν ὡς ἑξῆς, κατὰ τὴν νεωτέραν ἀνάγνωσιν, συμπλήρωσιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Σόφιας καθηγητοῦ τῆς Βουλγαρικῆς ἱστορίας Zlatarsky :[1] « + v, lêt(o) : ꞇZΛΘ : end(ikta) : Δ : b(og)o (me) vüzdvighe(n)nüi : ts(a)r : Açên Blügarom i grükom, tage i protschimé stranampostavi Alekcê cevasta, i sizda cei grad :» [2] : δηλαδὴ ἐν τῇ νῦν Βουλγαρικῇ γλώσσῃ : «vif godina 6739, indiction 4, ot boca vüzdignatii (na tsarstvo) tsar Acên, (tsar) na Bülgarite i Gürtsite, süschto i na droughi strani (zemi), postavi Aleksia cevasta i izgradi taja krêpost. "Ητοι : «ἐν ἔτει 6739 (1231), ἰνδικτιῶνος δη , ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνυψωθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τσάρος 'Ασέν, (τσάρος) τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν 'Ελλήνων ὡς καὶ ἄλλων χωρῶν διώρισε τὸν σεβαστὸν 'Αλέξιον καὶ κατεσκεύασε (;) τοῦτο τὸ ἄστυ».

3. *'Η Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαίωνα*

'Αποθανόντος τοῦ φιλανθρώπου καὶ χρηστοῦ [3] Τσάρου 'Ασὲν ΙΙ (1241), τοῦ βασιλέως Βουλγάρων τε καὶ 'Ελλήνων κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰ ὑπ' ἐκείνου κτηθέντα, διότι κατέλαβεν αὐτὰ ὁ δραστήριος καὶ στρατηγικὸς αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας 'Ιωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης (1222 - 1255). Τότε καὶ ἡ Στενίμαχος μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, οὗ ὅριον πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἐτάχθη ὁ "Εβρος ποταμός : «Στενίμαχος καὶ Τζέπαινα καὶ ὅσα ἦν τῷ τῆς Ροδόπης ὄρει παρακείμενα πολίχνιά τε καὶ κωμοπόλεις ὑπόφορα τούτῳ (τῷ Βατάτσῃ) γεγένηται καὶ ὅρος

1) 'Ιδε *Zlatarsky* Acénoviat nadpis pri Stanimaka (=ἡ τοῦ 'Ασὲν ἐπιγραφὴ παρὰ τῇ Στενιμάχῳ, Bulletin de la societé archéol. Sophia, ἔτ. 1911, τόμ. II, σελ. 231 καὶ ἑξῆς.

2) Οἰκόθεν ἐννοεῖται ὅτι τὰ τῆς ἐπιγραφῆς γράμματα εἶναι σλαυικά, ἅπερ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀντικαθιστῶμεν κατὰ τὸ δυνατὸν διὰ λατινικῶν.

3. *Γ. 'Ακροπολίτου,* § § 13. 25. 39.

αὐτῷ τε καὶ τοῖς Βουλγάροις Ἕβρος ἦν ποταμός» [1]. Ἀλλὰ μετὰ τὸν τοῦ Βατάτση θάνατον οἱ Βούλγαροι πάλιν διέβησαν τὸν Αἷμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως των Μιχαὴλ καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν τῆς Ροδόπης μερῶν, ὧν οἱ κάτοικοι ὁμόφυλοι ὄντες ὡς Σλαυοβούλγαροι προσεδέχοντο αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς : «Βούλγαροι καὶ γὰρ τυγχάνοντες οἱ οἰκήτορες τοῖς ὁμοφύλοις προσέτρεχον τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογλώσσων ἀποσειόμενοι». Τότε δὲ «κατεσχέθη μὲν οὖν ἐκ τοῦ παραυτίκα Στενίμαχος, Πριστίτσα, Κρυτζιμός, Τζέπαινα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀχριδῷ ξύμπαντα πλὴν Μελενίκου» [2] καί: «ὃς (Μιχαὴλ) εἷλε Στενίμαχον, Τζέπαιναν, Οὔστραν, Κρυβούς, Περπεράκιον καὶ Περιστίτζαν, Ἐφραιμ, Κρυτζιμόν, Ἀχριδοῦ πάντα τόπον, *ὑπήκοα φρούρια τῇ Ρωμαΐδι»* [3]. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Λάσκαρις Βος (1255-1259) «τὸν περὶ αὐτὸν συναθροίσας λαὸν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Ροδόπῃ ἤδη κεχώρηκε καὶ εἷλε μὲν Περιστίτζαν τοῖς μηχανήμασι καὶ μετ' αὐτὴν Στενίμαχον καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Κρυτζιμόν, ὀχυρώματα ταῦτα πάντα καὶ εἰς πρόσωπον κείμενα τοῦ τῆς Ροδόπης ὄρους καὶ τὰ ὀπίσω πάντα φυλάττοντα· ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Τζέπαιναν ἐκ ἀκμῇ χειμῶνος» [4] καί: «βασιλεὺς δ' ἔξεισι κατὰ Ροδόπης καὶ Στενίμαχον, Κρυτζιμόν, Περιστίτζαν ἐπανασώζει κράτει τῶν Αὐσόνων [5], ἔμεινε δ' ἀνάλωτος Τζέπαινα μόνη» [6]. Ἔκτοτε ἡ Στενίμαχος παρέμεινε περὶ τὰς ὀκτὼ δεκαετηρίδας ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐπὶ τῶν πρώτων Παλαιολόγων (1259-1344) ἡ ἐν Ροδόπῃ ἐπαρχία, ἥτις ἕνεκα τῆς μεθοριακῆς της πρὸς τὴν Βουλγαρίαν θέσεως ἐκέκτητο μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἦτο πλήρης, ὡς προερρήθη, ὀχυρωμάτων καὶ «στρατιᾶς πολλῆς μαχιμωτάτης», ἡ Στενίμαχος ἦτο ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς, προσονομαζομένης ἐπαρχίας Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης: «ἔτι δὲ ἐν Ροδόπῃ ἑτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαίοις ὑπηκόου Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης προσαγορευομένης, αἷς ἦσαν ἱππεῖς χιλίων οὐκ ἐλάσσους μαχιμώτατοι καὶ πλῆθος πεζῶν» [7]

Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ἔριδας μεταξὺ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (ἐγγόνου) 1320—1328 ὁ μέγας στρατοπαιδάρχης Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος «παρὰ βασιλέως τοῦ νέου τῶν κατὰ τὴν Ροδόπην ἐπαρχιῶν Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης πόλεων καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων οὐκ ὀλίγων ὄντων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς στρατιᾶς πολλῆς τε καὶ μαχιμωτάτης οὔσης ἡγεμὼν ἀποσταλεὶς

---

1) Αὐτόθι, § 44.
2) Αὐτόθι, § 51.
3) *Ἐφραὶμ μοναχοῦ*, Ι. Δούκας Βατάτσης, 8.964 καὶ ἑξῆς.
4) Γ. Ἀκροπολίτου § 47.
5) *Αὔσονες*, ποιητικῶς οἱ Ἰταλοί, ἄρα οἱ Ρωμαῖοι. Ἐνταῦθα ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς διαδόχων τῶν Ρωμαίων ἐν Βυζαντίῳ.
6) *Ἐφραὶμ μοναχοῦ*, αὐτόθι 8982 καὶ ἑξῆς.
7) *Καντακουζηνοῦ*. Ἱστοριῶν ΙΙΙ, 66 καὶ Ι. 27.

τοὺς μὲν δώροις καὶ ὑποσχέσεσι πείσας, ἔστι δ' οὓς καὶ βιασάμενος τῷ πρεσβυτέρῳ προσεποίησε βασιλεῖ» [1]. Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀνακατέλαβε τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἐπολιόρκησε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Τερτερῆ, ἀνεψιοῦ του ἐξ ἀδελφῆς καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀνατραφέντος, καταληφθεῖσαν αἰφνιδίως διὰ προδοσίας Φιλιππούπολιν [2]. Ἀποτυχὼν δὲ εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ἰσχυρᾶς πόλεως, ὑποστηριζομένης ὑπ' ἰσχυρᾶς μισθοφόρων τοῦ Τερτερῆ φρουρᾶς, μετὰ τετράμηνον πολιορκίαν [3] ἀπῆλθεν εἰς Ποτοῦκαν πρὸς συνάντησιν τοῦ διαδόχου τοῦ Τερτερῆ Μιχαὴλ δῃοῦντος τὴν χώραν του, στρατηγὸν δὲ κατέστησε Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης Βρυέννιον τὸν Γεώργιον, εἰς ὃν κατέλιπεν ἀρκοῦσαν στρατιάν, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ἐπαρχία ὑπὸ τῶν ἐκ Φιλιππουπόλεως ποιουμένων ἐπιδρομὰς πολεμίων. Εὐτυχήσας δὲ ὁ Βρυέννιος ἀνακατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν, ἀνοιξάντων τῶν κατοίκων της Ἑλλήνων ὄντων αὐτῷ τὰς πύλας τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ Βουλγαρικοῦ ζυγοῦ : «ἐλευθεροῦν ἑαυτοὺς τῶν Βουλγάρων» [4].

Μετὰ τὴν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (1341) κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ ἐπιτροπευομένου ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλομήτορος ἀνηλίκου βασιλέως Ἰωάννου παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα ἡ Σαβαυδική, ὅπως ἔχῃ τὴν βοήθειαν του βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀλεξάνδρου συνεμάχησεν αὐτῷ (1342) κατὰ τοῦ ἀναγορεύσαντος ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ Καντακουζηνοῦ καὶ παρέδωκε διὰ συνθήκης τῷ 1344 δι' ἀντιμισθίαν τῆς συμμαχίας τοῖς Βουλγάροις «τὰς κατὰ Στενίμαχον καὶ Τζέπαιναν πόλεις καὶ μείζους καὶ ἐλάττους καὶ τὴν ταύταις ἐγκαθιδρυμένην στρατιάν· ἦσαν δ' ἐννέα» [5], δηλ. ἡ Τζέπαινα, ὁ Κρυτζιμός, ἡ Περιστίτζα, ἡ Ἁγία Ἰουστίνη, ὁ Στενίμαχος, ὁ Ἀετός, ὁ Μέαδος, ὁ Κοσνικὸς καὶ ἡ θαυμασία καὶ μεγάλη Φιλιππούπολις· οἱ δ' ἐν αὐταῖς στρατιῶται «ὀλίγῳ πλείους χιλίων ἦσαν, πάντες μαχιμώτατοι καὶ οὐδένων ἄλλων τῶν παρὰ Ρωμαίοις στρατευομένων λειπόμενοι εἰς εὐψυχίαν» [6].

---

1) Αὐτόθι, I. 27.
2. Αὐτόθι, I 35.
3) Αὐτόθι, I 36.
4) Αὐτόθι, I 37.
5) Αὐτόθι, III, 56.—Σημειωτέον ὅτι παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις τὸ ὄνομα *Στενίμαχος* ἀείποτε διὰ τοῦ *ι* καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ *η* ὡς νῦν γράφεται. Βλ. Μελέτην *Μ. Ἀποστολίδου* Στενίμαχος ἢ Στενήμαχος Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β'.
6. Αὐτόθι.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης περιελαμβάνετο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας, μικρὸν δὲ τμῆμα αὐτῆς ἀπετέλει τὸ κυρίως θέμα τῆς Θράκης. Αἱ πόλεις Ἀνδριανούπολις, Φιλιππούπολις, Αἶνος, Διδυμότειχον, Χριστούπολις, Περιθεώριον ἢ Ἀναστασιούπολις, Τραϊανούπολις, Μάκρη, Μοσσυνόπολις, Πρόβατον, Μεσημβρία, Δεβελτός, Ζαγορά, Δορύστολον, Ὀδησσόπολις, Τύρνοβον, Κρέμνον, Πρεσθλάβα, Πολύβοτος, Ῥούσιον, Κύψελλα, Βουλγαροφύγιον, Ἄπρος, Γάνος, Ἐξαμίλλιον, Μάδυτος, Περίστασις καὶ Καραβιζύη περιλαμβάνοντο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὸ θέμα Θράκης ἀνῆκον αἱ πόλεις Ἀρκαδιούπολις, Χαριόπολις, Τζουρουλόν, Ῥαιδεστός, Πάνιον, Ἡράκλεια, Ἄθυρα, Σηλυμβρία, Ρήγιον, Σωσθένιον, Δέρκος, Φιλία καὶ Βιζύη.

Σημ. *Ὁ Κ. Μ. Κωνσταντόπουλος ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐπιστήμων, ἄνθρωπος σεμνός, ἀφανής, ἀθόρυβος καὶ ἐργατικός. Αὐτὸς ὑπῆρξε μετὰ τὸν μακ. Σβορῶνον ἡ προσωπικότης εἰς τὰ νομισματικὰ ἔχων συμπαραστάτιδα τὴν κ. Εἰρήνην Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου. Οἱ ἐργασίες του εἶναι μοναδικὲς καὶ τὸ ἔργον του ἀξιόλογον. Τὸν ἐχάσαμε ἐπὶ Γερμανοκρατίας. Ἀπέθανε, ἐτάφη κι' ἐλησμονήθη ἀφανής, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη του παραμένει ἐμφανεστάτη. Ἡ εἰδικότης του εἰς τὰ μολυβδόβουλλα ὑπῆρξε μοναδικὴ καὶ οἱ ἑρμηνεῖες του καὶ οἱ φωτισμένες σκέψεις του ἐπ' αὐτῶν καὶ ἡ μαχητική του δύναμις, ὅταν μάλιστα ἤλεγχε τὸν Mordmann, θαυμαστὴ καὶ πειστική. Ἐδῶ εἰς μνημόσυνόν του ὡς βυζαντινολόγου ὁλκῆς, ἀναδημοσιεύομεν μικράν του ἐργασίαν μὲ τὸν τίτλον:* ***Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης.*** *(Τόμ. Β' Ἀρχ. Θρ. Θησ. Εἰς ἄλλους τόμ. περιέχονται καὶ ἄλλες μελέτες του ἀξιόλογες).*

Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε πρόωρος καὶ οἱ μελέτες του ἔμειναν εἰς χειρόγραφα. Ἡ κ. Εἰρ. Βαρούχα, συνεργάτισσά του, μᾶς ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ χειρόγραφά του χρήζουν πολλῆς ἐρεύνης καὶ παραβολῆς διὰ νὰ ἐξακριβωθῆ ἂν ὑπάρχη τίποτε ἀδημοσίευτον, πρᾶγμα ἀδύνατον, πρὸς τὸ παρόν. Δημοσιεύοντες ἀπὸ τὸν Βον τόμ. τοῦ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τὸ μικρὸν τοῦτο δημοσίευμα, τὸν ἐμφανίζομεν ἀναμεταξύ μας ὡς ζωντανὸν ἄνδρα, ὡς προσωπικότητα τόσον χρήσιμον εἰς τὸν τομέα του καὶ σημαντικόν.

Τῶν δύο ἀνωτέρω θεμάτων περιεσώθησαν πολυάριθμα μολυβδόβουλλα, ὧν τὰ πλεῖστα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Mordtmann, Schlumberger καὶ Κωνσταντοπούλου. Πολλὰ ὅμως τῶν μολυβδοβούλλων τούτων δὲν ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας, παρουσιάζοντα σφάλματα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ εἰς τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν. Εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν μελέτην θ' ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν διόρθωσιν ἐσφαλμένων ἀναγνώσεων ἐπιγραφῶν μολυβδοβούλλων τινῶν τῆς Θράκης καὶ εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν χρονολόγησιν αὐτῶν.

1. Ἐν τῇ Sigilographie de l'Empire Byzantin τοῦ G. Schlumberger (σελ. 117) ἐδημοσιεύθη καὶ ἀπεικονίσθη μολυβδόβουλλον, ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τῆς Θεοτόκου, φερούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν :

+ΚϾ RO
ΗΘϾ ΙΓω
ΜΡΟΠΟΛΙ
ΤΗ ΦΙΛΙΠ
ΡωΜ

ἣν ὁ Schlumberger ἀνέγνω+*Κ(ύρι)ε βοήθει Ἰω(άννῃ) μ(ητ)ροπολίτῃ Φιλιπ(πουπόλεως) Ῥωμ(ανίας)*, ἀποδώσας τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Φιλιππουπόλεως.

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη τῆς ἐπιγραφῆς δὲν φαίνεται ἀκριβής, διότι εἰς πάντα τὰ γνωστὰ μολυβδόβουλλα μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως, ὑπάρχει μόνον τὸ *ὄνομα τῆς πόλεως, ἄνευ ἄλλης τινὸς προσθήκης*, οὐδέποτε δὲ οἱ μητροπολῖται Φιλιππουπόλεως ἐτιτλοφοροῦντο Ῥωμανίας διὰ νὰ δικαιολογεῖται ἡ προσθήκη αὕτη. Τοῦτο ἄλλωστε συμβαίνει εἰς πάντα τὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν, ἐν οἷς μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἧς ἦσαν ποιμένες ἀναγράφεται. Σπανιώτατα δὲ τίθεται πληρέστερος ὁ τίτλος τοῦ μητροπολίτου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι *Ἰσαὰκ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀσίας*. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ΦΙΛΙΠ—ΡωΜ ἐσφαλμένως ἀνεγνώσθησαν ὑπὸ τοῦ Schlumberger *Φιλιπ(πουπόλεως) Ῥωμ(ανίας)*. Ὡς συχνότατα συμβαίνει εἰς τὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα, τὰ γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν, πιεζόμενα ἢ φθειρόμενα, ὡς ἐκ τῆς μαλακότητος τοῦ μολύβδου, παραμορφοῦνται καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθῶσι ἄλλα ἀντ' ἄλλων. Αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐν τῇ Sigillographie de l'Empire Byzantin τοῦ Schlumberger εἰκόνες ἐγένοντο ἐκ σχεδιαγραμμάτων, εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι ὁ σχεδιαστής, ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰκόνα μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν μορφὴν δύο γραμμάτων τοῦ τελευταίου

στίχου. Τὸ ὡς Ρ ἐκληφθὲν ὑπ' αὐτοῦ πρῶτον γράμμα εἶναι Π παραμορφωθὲν ἐκ φθορᾶς ἢ πιέσεως, τὸ δὲ τελευταῖον Μ εἶναι Ν ὡσαύτως παραμορφωθέν. Οὕτω οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς δέον ν' ἀναγνωσθῶσι ΦΙΛΙΠ·ΠωΝ. Τὸ μολυβδόβουλλον ἐπομένως ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλίππων καὶ ὄχι Φιλιππουπόλεως.

Ὁ Schlumberger ἀποδίδει τὸ ἀνωτέρω μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὴν Ι ἢ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, πράγματι ὅμως ἀνήκει τοῦτο εἰς τὴν ΙΑ' καὶ πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ αὐτῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἁγιογραφικοῦ τύπου, καὶ τῆς ἐν γένει τεχνοτροπίας αὐτοῦ.

2. Ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ ΙΓ' τόμου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 92) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Mordtmann Μολυβδόβουλλον, ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἱσταμένης, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφήν.

Θ K̄ Є R' Θ'	Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Τ ω Є Π Ι C Κ	τῷ ἐπισκ.
. . . Α Ρ Κ Α Δ'	[όπῳ] ('Αρκαδ(ιου)
Π Ο Λ Є Ο.	πόλε<ως>,

Ὁ Mordtmann ἀνέγνω ἐν τῇ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ στίχῳ τῆς ἐπιγραφῆς *τῷ ἐπι(σκόπῳ)*, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις αὕτη φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἐσφαλμένη, διότι θὰ ἦτο ἀληθῶς παράδοξον νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐπὶ τοῦ μαλυβδοβούλλου τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἀντὶ Τω ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου στίχου δέον ν' ἀναγνωσθῇ Ιω ἤτοι *Ἰω(άννῃ)*. Ἡ παρανάγνωσις τοῦ Mordtmann ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ Ι πλατυνθὲν ἐκ πιέσεως εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ ἄκρον ὡς ἐκ τῆς μαλακότητος τοῦ μολύβδου ἐξειλήφθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς Τ, φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἡ ἄνωθεν ὁριζοντία κεραία συντμήσεως ἐγένετο ἐξίτηλος ἐκ φθορᾶς.

Ὁ Mordtmann τάσσει τὸ μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὴν Ι' ἢ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, πράγματι ὅμως ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΙΑ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ', ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἁγιογραφικοῦ τύπου.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀρκαδιουπόλεως (Λουλὲ Μπουργὰς) προήχθη κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα εἰς ἀρχιεπισκοπήν. Εἰς τὴν σύνοδον τὴν καθαιρέσασαν τὸν Κωνσταντινουπόλεως Κοσμᾶν τὸν Ἀττικὸν τῷ 1146 ἀναφέρεται ὡς συμμετασχὼν αὐτῆς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρκαδιουπόλεως Νικόλαος ὑπογράψας εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς καθαιρέσεως *«ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Ἀρκαδιουπόλεως Νικόλαος ὁρίσας ὑπέγραψα»*.

3. Ὁ Mordtmann (ἐν ἀ. σελ. 91) ἐδημοσίευσε μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφήν :

. Λ Α Χ Ι C Τ .	ἐ]λαχίστ[ῳ
. Η Τ Ρ Ο Π Ο	μ]ητροπο-
Λ Ι Τ΄ Φ Ι Λ Ι .	λίτ(ῃ) Φιλι(π)-
Π ȣ Π Ο Λ΄	πουπο(ε)
ω C	ως

Ὁ Mordtmann τάσσει χρονολογικῶς τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, ἐρωτᾷ δὲ μήπως ὁ κτήτωρ αὐτοῦ εἶναι ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως *Μέγιστος*, ὅστις ἐκ μετριοφροσύνης ἐχάραξε ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ τὸ ὄνομα Ἐλάχιστος. Ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Mordtmann εἶναι ὅλως ἀστήρικτος, ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Schlumberger (Sigilographie σελ. 116), διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς πολλὰ μολυβδόβουλλα μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως τίθεται *ἐλάχιστος* ἢ *εὐτελὴς* ἢ *ταπεινός*. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μολυβδοβούλλῳ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ὀπισθίας ὄψεως εἶναι ἐλλιπής, τῶν δύο πρώτων στίχων αὐτῆς εἴτε γενομένων ἐξιτήλων ἐκ φθορᾶς, εἴτε διότι τὸ πέταλον τοῦ μολύβδου μὴ προσαρμοσθὲν ἀκριβῶς εἰς τὰς δύο λαβίδας τοῦ βουλωτηρίου ἀφῆκεν ἐκτὸς τοὺς δύο πρώτους στίχους. Οἱ στίχοι οὗτοι θὰ περιεῖχον ἀσφαλῶς τὸ στερεότυπον ΚЄ ἢ ΘΚЄ ΡΟΗΘЄΙ καὶ μετ' αὐτὰ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἕπονται οἱ σῳζόμενοι στίχοι *ἐλαχίστῳ μητροπολίτῃ Φιλιππουπόλεως*.

Ὁ Mordtmann τάσσει ἀορίστως τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, εἰς ἡμᾶς ὅμως φαίνεται ὅτι τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδος ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ΄.

4. Ὁ Mordtmann (ἔν. ἀν. σελ. 86—87) ἐδημοσίευσε μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τὴν ἐπιγραφήν :

+ ΚЄ R΄ Θ΄	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
ΝΙΚΗΤΑ	Νικήτᾳ
ΑCΠΑΘΑΡ΄	πρωτοσπαθαρ(ίῳ),
ЄΠΙΤȣΚΟΙ	ἐπὶ τοῦ κοι
ΤωΝΟC	—τῶνος.

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας :

ΚΡΙΤΗ	κριτῇ
ЄΠΙ Τȣ ΙΠΠΟ	ἐπὶ τοῦ Ἱππο
ΔΡΟΜ΄SΠΡΑΙ	δρόμ(ου) καὶ πραί
ΤωΡΙ ΑΔΡΙΑ	τωρι Ἀδρια-
ΝΟUΠΟ	νουπό-
ΛЄ΄	λε(ως).

Ὁ Mordtmann τάσσει χρονολογικῶς τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ παρατηρεῖ παραδόξως ὅτι ὁ κτήτωρ αὐτοῦ Νικήτας ἴσως εἶναι ὁ ἱστορικὸς Νικήτας Χωνιάτης, ἀδελφὸς νεώτερος τοῦ

κλεινοῦ τῶν Ἀθηνῶν μητροπολίτου Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην στηρίζει ὁ Mordtmann εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἔφερε τὰ ὀφφίκια *«ἐπὶ τῶν κρίσεων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ ἄρχων τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως»*. Ἀλλὰ δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ ὀφφίκια τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὸ ἀνωτέρω μολυβδόβουλλον δὲν εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ὀφφίκια τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ἔπειτα ἀφοῦ τάσσει ὁ Mordtmann τὸ μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἤτοι εἰς τὰ μέσα τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἱστορικὸν Νικήταν Χωνιάτην, ἀκμάσαντα κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς ΙΒ'. Καὶ ὅτι μὲν τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται νὰ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συντομογραφιῶν τῶν πλείστων λέξεων καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἄλλα μολυβδόβουλλα τοῦ αὐτοῦ τύπου ὧν τοὺς κτήτορας γνωρίζομεν ἀσφαλῶς καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ἀλλά, πλὴν τούτου, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ἐπεκράτουν γενικῶς, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, αἱ ἔμμετροι ἐπιγραφαὶ εἰς στίχους τριμέτρους ἰαμβικοὺς δωδεκασυλλάβους ἢ καὶ εἰς στίχους πολιτικούς, ἐπομένως ἔδει ν' ἀναμείνωμεν τοιαύτην ἐπιγραφὴν εἰς τὸ μολυβδόβουλλον αὐτοῦ, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὸ περισωθὲν μολυβδόβουλλον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, μητροπολίτου Ἀθηνῶν περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΒ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος.

5. Ὁ Mordtmann (ἔν. ἀν. σελ. 86) ἐδημοσίευσε μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τὴν ἐπιγραφὴν

+ ΚЄ R' Θ'	+ Κ(ύρι)ε (βοή)θ(ει)
ΤωCω Δ8'	τῷ σῷ δού(λῳ)
CΤΕΦΑΝω	Στεφάνῳ

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας

ΠΡΙ ΠΡΑΙ	π(ατ)ρι(κίῳ) πραι-
ΠΟCΙΤω	ποσίτῳ
RЄ CΤΗ	βέστῃ
SΠΡΑΙΤω	καὶ πραίτω-
ΡΙΜΑΚЄΔΟ	ρι Μακεδο-
ΝΙΑCSΑΔΡΙΑ	νίας καὶ Ἀδρι-
ΑΝ8ΠΟΛЄ	ανουπόλε-
ωC	ως

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ὁ Mordtmann θέτει πιθανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, ὑποθέτει δ' ὅτι ὁ κτήτωρ αὐτοῦ εἶναι ἴσως Στέφανος ὁ σεβαστοφόρος, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἔταξεν ὡς

ἀρχηγὸν τῆς στρατιᾶς ἣν ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Μανιάκη ἐν ἔτει 1043, ὁπότε οὗτος στασιάσας ἐπήρχετο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Mordtmann εἶναι ἀστήρικτος, διότι οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει ὅτι ὁ Στέφανος ὁ σεβαστοφόρος διετέλεσε πραίτωρ Μακεδονίας καὶ Ἀνδριανουπόλεως. Ἡ ἁπλῆ ὁμωνυμία ἱστορικῶν προσώπων πρὸς ἄλλα ἐμφανιζόμενα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν μολυβδοβούλλων οὐδεμίαν βεβαιότητα περιέχει διὰ τὸν ταυτισμὸν αὐτῶν, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν μαρτυρίαι καθιστῶσαι ἀσφαλῆ τὸν ταυτισμὸν τοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη ὑπόθεσις τοῦ Mordtmann ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ οὐδεμίαν παρουσιάζει πιθανότητα, διότι ἡ βασιλεία Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ διήρκεσε δύο περίπου ἔτη (Σεπτέμβριος τοῦ 1057—τέλη τοῦ 1059)· ἀλλ᾽ εἰς τόσον βραχὺ χρονικὸν διάστημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσωμεν τὴν χρονολόγησιν τῶν μολυβδοβούλλων τοῦ ἀνωτέρω τύπου, ἀφοῦ ἐξ ἀσφαλῶν καὶ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων ἐξάγεται ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη ἐπεκράτει καθ᾽ ὅλην τὴν ΙΑ΄ ἑκατονταετηρίδα, ἀλλ᾽ ἐν μεγαλυτέρᾳ ἀναλογίᾳ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ αὐτῆς.

ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΙΖΥΗΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΜΟΝΑΡΧΙΑΝ 364-1204 μ.Χ.

Κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ Κράτους, ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἐκ τῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας ἡ μὲν Βιζύη ἐγένετο ἕδρα Ἀρχιεπισκόπου τρίτης ἐπαρχίας Εὐρώπης, προηγουμένων τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Ὀδησσοῦ (Βάρνης) ἐπαρχίας Μυσίας καὶ Τόμης (Κωστάντζας) ἐπαρχίας Σκυθίας· ἡ δὲ Μήδεια ἐγένετο ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως πρωθιεράρχην, ὡς δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν, μέχρι τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου (451)· μετὰ δὲ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἐγένετο ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἡρακλείας.

Πολιτικῶς δέ, μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ἐπαρχία μετὰ τῆς λοιπῆς Θράκης συναποτελοῦσα μέρος τοῦ Ἀνατολικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ κράτους, διῳκεῖτο ὑπὸ κονοιλάριον (βουλευτὴν) ἔχοντα ἕδραν τὴν Βιζύην, κατὰ τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρξαμένων τῶν ἀπὸ Β. ἐπιδρομέων ἵνα κατατρέχωσιν ἐπανειλημμένως τὴν Θράκην, συνεχῶς γίνεται μνεία τῶν ἐπισήμων τούτων πόλεων καὶ τῆς Ἀστικῆς ἐν γένει χώρας ὑπὸ τῶν ἀκμασάντων ἤδη ἱστορικῶν, ὁτὲ μὲν δεινὰ πολλὰ καὶ πλείστας κακώσεις ὑφισταμένων ὑπὸ τῶν σκληρῶν ἐπιδρομέων, ὁτὲ δὲ διαφευγουσῶν τὰς δηώσεις ἕνεκα τῶν τε ὀχυρῶν αὐτῶν τειχῶν καὶ ὀχυρωμάτων, ὡς καὶ τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῶν. Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι μὴ ἐπιδιώκοντες εἰμὴ τὴν ἁρπαγὴν καὶ δῄωσιν ἐπωφθαλμίων πάντοτε τὰς εὐφόρους πεδιάδας καὶ πλουσίας κώμας τῆς Ἀστικῆς χώρας. Καὶ οἱ μὲν τῶν κατοίκων ἔφευγον μετὰ τῶν τιμαλφεστάτων αὐτῶν εἰς τὰ ὄρη, ἐγκαταλιμπάνοντες τάς τε οἰκίας καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες ἐκδικούμενοι τοὺς φεύγοντας ἐδῄουν τούς τε ἀγροὺς καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν, οἱ δὲ ἐνεκλείοντο ἐν τοῖς ὀχυροῖς αὐτῶν φρουρίοις. Οἱ ἐξαπίνης ὅμως ἐν ταῖς ἑστίαις αὐτῶν συλλαμβανόμενοι ὑπ' αὐτῶν καταστρεφόντων ἐνίοτε καὶ τὰ ὀχυρὰ αὐτῶν φρούρια, ἐν οἷς ἐνεκλείοντο, ὑφίσταντο καὶ ἕτερον σκληρὸν μαρτύριον, τὴν καταναγκαστικὴν μεταφορὰν τῆς λείας τῶν ἐπιδρομέων, ἤτοι τῶν ἑαυτῶν περιουσιῶν εἰς τὰς βαρβαρικὰς χώρας, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν νέων ἐπιδρομῶν τῶν Γότθων καὶ Οὕνων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 440 μ.Χ. ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θράκην ὑπὸ τὸν

Ἀττίλαν, «προσῆλθον, κατὰ τὸν Θεοφάνην, καὶ μέχρι θαλάσσης ἑκατέρας τῆς τε Πόντου καὶ τῆς πρὸς Καλλίπολιν καὶ Σηστὸν κεχυμένης, πᾶσαν πόλιν καὶ φρούρια δουλούμενοι πλὴν Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἡρακλείας». Ἀδήωτος ἔμεινε καὶ ἡ Ἀστικὴ χώρα, κατὰ τὸν Προκόπιον, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς νέας εἰσβολῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Λέοντος τῷ 465 μ.Χ., ἐπὶ Ζήνωνος, ὅστις ἔκτισε τὸ πρὸς Ν. τῆς Βιζύης εἰς ἐξάωρον ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενον «μακρὸν λεγόμενον τεῖχος» ἢ «τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου» πρὸς περιστολὴν αὐτῶν.

Ἀναφέρεται ὅμως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ ἡ Ἀστικὴ χώρα ὡς ὑποστᾶσα δεινὴν λεηλασίαν ὑπὸ τῶν Ἀντῶν καὶ Σκλαβηνῶν (Βουλγάρων) τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τῷ 559 μ.Χ. ἐπιδραμόντων τὸ πρῶτον τὴν Θράκην. Καταλαβόντες οὗτοι τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πλείστην λείαν συλλέξαντες, ἰδόντες δὲ πολὺν στρατὸν τοῦ βασιλέως κατ' αὐτῶν ἐρχόμενον ἐστρατοπεδεύσαντο εἰς τὸ ὄρος ἀπέναντι αὐτοῦ· νικήσαντες ὅμως τὸν τοῦ βασιλέως στρατὸν προυχώρησαν εἰς τὴν Ἀστικὴν χώραν ἐν ᾗ ἤρξαντο τῶν λεηλασιῶν των «λείαν ἄφθονον ἐν αὐτῇ εὑρόντες ὡς ἀδήωτον ἐκ παλαιοῦ οὖσαν [1]». Ἐνίκησεν ὅμως αὐτοὺς ἀκολούθως ἕτερος στρατὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπήλλαξε πλείστους τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὁ μέγας οὗτος Αὐτοκράτωρ, βλέπων τὰ δεινά, ἅπερ ὑφίστατο τὸ ὑπήκοον αὐτοῦ ἐκ τῶν συνεχῶν τούτων ἐπιδρομῶν, ὠχύρωσε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ πολλῶν φρουρίων, ἅτινα ὀνομαστὶ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου [2] καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Θράκῃ μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐν τοῖς φρουρίοις τούτοις κτιζομένοις εἰς ὀρεινὰ καὶ δύσβατα μέρη κατέφευγον οἱ τῶν πέριξ ἀτειχίστων κωμῶν καὶ κωμοπόλεων κάτοικοι ἅμα τῇ ἐμφανίσει ἐπιδρομέων, ἐγκλειόμενοι δὲ ἐν αὐτοῖς ἐνέμενον μέχρι τῆς ἀποχωρήσεως αὐτῶν.

Τοιαῦτα φρούρια ἐκτίσθησαν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἅτινα σώζονται εἰσέτι κατερειμμένα εἰς πλεῖστα μέρη, ἐν ἀποκρήμνοις βουνοῖς, Κάστρα καλούμενα, ἔχοντα μεθ' ἑνὸς μόνον μέρους δυνατὴν συγκοινωνίαν [3]. Καὶ τὰ φρούρια ὅμως ταῦτα κατελαμβάνοντο ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων διὰ τεχνασμάτων [4] καὶ δι' ἐπιμόνου πολιορκίας.

---

1) Προκοπ. Γοτθικά.

2) Προκόπιος περὶ κτισμάτων.

3) Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀρχαίων φρουρίων ἴδε κεφ. I Α'. σελ. 179.

4) Καθὰ ἐκ παραδόσεως ἀναφέρεται καὶ ἐξ ἀρχαίου τινὸς ᾄσματος μανθάνομεν φρούριόν τι ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κατελήφθη διὰ τοῦ ἑξῆς τεχνάσματος: Μετ' ἐπίμονον πολιορκίαν ἀποσυρθέντων τῶν ἐπιδρομέων, νέος τις ἐξ αὐτῶν, μετεμφιεσθεὶς εἰς γυναῖκα αἰχμαλωτισθεῖσαν καὶ ἐγκαταλειφθεῖσαν καὶ προσποιηθεὶς διὰ βάμβακος ἐγκυμοσύνην, συνεκίνησε τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, οἵτινες φιλοξενήσαντες αὐτόν, ὡς ἕτερον Δούρειον ἵππον, ἐπέφερον τὴν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν αὐτῶν. Βλ. φ. 16 «Κάστρα τῆς Θράκης» ᾆσμα ὑπ' ἀριθ. 5 σ. 246. Π. Π.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ προσέτι, ὅστις πλεῖστα ὑδραγωγεῖα ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ ἔκτισε, φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη καὶ τὸ ἐκ Βιζύης μέχρι Κων)πόλεως διῆκον μέγα ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡσύχιος καὶ οὗτινος ἡ ἀρχὴ εὕρηται εἰς ἡμίωρον ἀπόστασιν δυτικῶς τῆς Βιζύης.

Καὶ ἑτέραν δὲ λεηλασίαν ὑπέστη ἡ Ἀστικὴ χώρα ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου τῷ 582 μ.Χ. ὑπὸ τῶν Σκλαβηνῶν ὁδηγοῦντος τοῦ Ἀνδραγάστου, οἵτινες ὅμως νικηθέντες ὑπὸ τοῦ σταλέντος παρὰ τοῦ βασιλέως στρατηγοῦ Κομεντιόλου παρὰ τὸν Ἐργίνην ποταμὸν ἀπεδιώχθησαν τῆς Ἀστικῆς χώρας [1].

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Κώσταντος, τοῦ μίαν θέλησιν ἐπὶ Χριστῷ δογματίζοντος, ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐξόριστος ἐν Βιζύῃ τῷ 645 μ.Χ. καὶ ἕτερος ἐπίσημος ἀνήρ, ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὅστις ἐξανιστὰς κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης καὶ σύνοδον ποιήσας ἐν Ρώμῃ μετ' ἄλλων μαθητῶν του ἀνεθεμάτισε τὴν αἵρεσιν τῶν Μονοθελητῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς μετεκαλέσατο ἀπὸ τῆς Ρώμης τὸν Ἅγιον καὶ τοὺς δύο μαθητάς του Ἀναστασίους ἀμφοτέρους καλουμένους καὶ μετὰ πολλὰς θλίψεις ἐξώρισε τὸν μὲν Ἅγιον εἰς Βιζύην,[2] τὸν δὲ ἕνα Ἀναστάσιον εἰς Πέρβην καὶ τὸν ἄλλον εἰς Μεσημβρίαν.

Ἀναφέρεται δὲ ἤδη καὶ ἡ Μήδεια ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου κατὰ τὸ δριμὺ ψῦχος, ὅπερ ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τῷ 636 μ.Χ., καθ' ὃ ἐπάγωσε πρὸς Β. ἡ μέχρι Μεσημβρίας καὶ Μηδείας παραλία ἕως τριάκοντα πήχεων ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀναφέρων καὶ ὁ Γ. Συνέσιος γράφει αὐτὴν Μηδίαν. Ὁ Ι. Τσέτσης ὅμως περὶ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς ἐκφέρει τὸν ἑξῆς στίχον. «Μηδείας τῆς Αἰήτου μὲν ἦτο σὺν διφθόγγῳ».

Ἀναφέρει προσέτι περὶ Μηδείας ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλιππικοῦ τῷ 711 μ.Χ. ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων, καθ' ἣν ὑπέστη δεινὴν λεηλασίαν ἥτε Μήδεια καὶ τὰ περὶ αὐτὴν χωρία, ὡς καὶ ἅπασα ἡ παραλία τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου.

Δεινοτέρα ὅμως ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων ἐγένετο τῷ 813. Ἔχοντες οὗτοι ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Κροῦμμον καὶ νικήσαντες Μιχαὴλ τὸν Ῥαγκαβὲ

---

1) Θεοφυλάκτου ἱστορία 1. 7. 8.

2. Ὁ Ἅγιος Μάξιμος κατὰ τὴν ἐν Βιζύῃ ἐξορίαν του δὲν ἔπαυσε κηρύττων καὶ γράφων εἰς διαφόρους κατὰ τῶν Μονοθελητῶν, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα θεολογικὰ συγγράμματα, δι' ὃ πρεπόντως ἐπεκλήθη νέος Χρυσόστομος. Μετὰ καιρὸν δὲ ὁ βασιλεύς, νομίσας ὅτι μετέβαλε γνώμην ἐπὶ τῇ κακοπαθείᾳ τῆς ἐξορίας, μετεκαλέσατο αὐτὸν μετὰ τῶν μαθητῶν του. Βλέπων ὅμως αὐτοὺς ἐμμένοντας ἐν τῇ πεποιθήσει των, τοῦ μὲν Ἁγίου Μαξίμου καὶ τοῦ μεγαλυτέρου Ἀναστασίου, κόψας τὰς δεξιὰς χεῖρας καὶ τὰς γλώσσας, ἐξώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν Λαψικήν, ἔνθα ὁ Θεῖος Μάξιμος μετὰ τρία ἔτη ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ· ὁ δὲ πρεσβύτερος Ἀναστάσιος διεπέρασεν εἴκοσιν ἔτη. Ὁ δὲ νεώτερος πεμφθεὶς εἰς ἓν Κάστρον τῆς Θρᾴκης, ἐτελείωσε τὴν ζωήν του ἐν ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. (Συν. Χ. Δουκάκη). Τελεῖται δὲ ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου τῇ 21 Ἰανουαρίου, τῶν δὲ μαθητῶν τῇ 20 Σεπτεμβρίου.

περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν μανιωδῶς κατέτρεχον καὶ κατέκαιον, κατὰ τὸν Θεοφάνην, πάντα τὰ χωρία τῆς Θράκης· προχωρήσαντες δὲ μέχρι τῆς χρυσῆς Πύλης κατέστρεψαν τὸ Κάστρον τῶν Ἀθύρων (Μ Τσεκμετζὲς) καὶ τὴν ἐκεῖ γέφυραν, κατεδάφισαν τὸ τῆς Σηλυβρίας, ἣν καὶ παρέδωκαν τῷ πυρί, ὁμοίως καὶ Ῥαιδεστὸν καὶ Ἄπρον [1] καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ Κάστρα κατέστρεψαν ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀδριανούπολιν πολιορκήσαντες κατέλαβον· αἰχμαλωτίσαντες δὲ περὶ τὰς 50 χιλ. ἄνδρας καὶ γυναῖκας μετῴκισαν αὐτοὺς πέραν τοῦ Ἴστρου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Λέων ἀντεπεξελθὼν καὶ συναντήσας αὐτοὺς περὶ τὴν Μεσημβρίαν, ἐπέτυχε διὰ τρομερᾶς σφαγῆς νὰ ἐπιφέρῃ ἀληθῆ εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν.

Ἐπὶ τῇ καταστρεπτικωτάτῃ ταύτῃ ἐπιδρομῇ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἀνὰ τὴν Ἀστικὴν χώραν δῃώσεων καὶ λεηλασιῶν οὐχὶ μόνον αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς ἐπαρχίας ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀκμαζούσης ἐπισήμου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πόλεως Βιζύης ὁ πληθυσμὸς ἀρκούντως ἠλαττώθη. Περιωρίσθη δὲ αὕτη ἤδη εἰς μικρόν τι ὀχυρὸν φρούριον μετὰ πύργου «πτόλισμα καὶ πτολίεθρον» καλουμένη ὑπό τε τοῦ Γενεσίου [2], ὡς καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἕτεραι δὲ ἤδη ὀχυραὶ πόλεις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀντέχουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν πλὴν τῆς Βιζύης καὶ Μηδείας ἀναφέρονται προσέτι ἡ Μεσήνη, [3] ἡ Σεργέντση,[4] ἡ Καραβιζύη [5] καὶ ἡ Ἀγαθόπολις [6]. ἐπὶ τῆς γενομένης δὲ διατυπώσεως παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τῷ 900 μ.Χ. ἀναφέρονται αὗται τετιμημέναι ἐκκλησιαστικῶς ὡς ἑξῆς : Αὐτοκέφαλοι Ἀρχιεπισκοπαί· ἡ Βιζύη Α΄. ἡ Μεσήνη ΙΖ΄. καὶ ἡ Καραβιζύη ΚΑ΄. Ἐπισκοπαὶ Ἡρακλείας· ἡ Μηδεία ΙΒ΄. καὶ ἡ Σεργέντση ΙΔ΄. Ἐπισκοπὴ δὲ Ἀδριανουπόλεως ἡ Ἀγαθόπολις Β΄ προηγουμένης τῆς Σωζουπόλεως.

Νέαι δὲ καὶ πάλιν ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ 888 μ.Χ., οἵτινες ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Συμεῶνα καὶ ἀκολούθως ὑπὸ τὸν Σαμουὴλ ἐλεηλάτουν ἐπανειλημμένως τὴν Θράκην μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ὑποχειρώσεως αὐτῶν ὑπὸ Βασιλείου τοῦ κληθέντος Βουλγαροκτόνου τῷ 1018

---

1) Πόλις ποτὲ μὲ θρόνον Ἀρχιεπισκόπου μεταξὺ Τραϊανουπόλεως πρὸς Δ.

2. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ὀνομάζει αὐτήν, καθὰ καὶ ἐν α΄. κεφ εἴρηται, Βύζην, ἀναφέρων τὰ ἑξῆς : « . . . εὐθὺς δὲ καὶ Ἀναστάσιον οἱ ἐκ Βύζης πτολίσματος, ἐπειδὴ τὸν ἀποστάτην ἔμαθον ἀνῃρῆσθαι, πεδήσαντες χεῖρας καὶ πόδας πρὸς βασιλέα κομίζουσιν, ὅντινα δὴ τῇ αὐτῇ τοῦ ψευδωνύμου πατρὸς καταδικάζων ποινῇ» (Γεν. Βασίλ. β.)

3) Ἤδη μικρὰ κώμη πρὸς Ν. τῆς ἐπαρχίας.

4) Αὕτη ἐκτίσθη παρὰ τῇ Πενταπόρῳ, νῦν Σαραχήνη.

5) Ἔφορος κοιλὰς ἔνθα σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας κωμοπόλεως.

6) Τὸ Αὔλαιον τεῖχος, ὅπερ ἀνακτισθὲν ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ Ἀγάθωνος μετωνομάσθη Ἀγαθόπολις· καὶ ἑτέρα ὅμως πόλις ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναφέρεται ἐν τῇ θρᾳκικῇ Χερσονήσῳ παρὰ τὴν Σηστὸν κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ἀγαθοκλέους, ταύτης δὲ καὶ ἴδια νομίσματα ὑπάρχουσι (περὶ τὰ 300 π.Χ.)

μ.Χ. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας ἀγνοεῖται ἡ τύχη τῶν τῆς ἐπαρχίας πόλεων, κατὰ τὴν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Α'. ὅμως δεινὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἀμογαβάρων τῷ 1183 μ.Χ. σπουδαῖον δυστύχημα τῶν Βιζυηνῶν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ἱστοριογράφου Γ. Παχυμέρη ὡς ἑξῆς :

Διαπεράσαντες οὗτοι εἰς τὴν Θράκην εἰσέβαλον εἰς τὰ στενὰ τοῦ Γάνου καὶ ἤρξαντο τῶν λεηλασιῶν των ἀπὸ Ραιδεστοῦ μέχρι Βιζύης κατερημώσαντες παντελῶς τόσον τόπον ἀνθρώπων καὶ ἀπολαμβάνοντες πλείστην λείαν. Τινὲς αὐτῶν ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Φαρέντα Πιμῆν, ἀφοῦ προσέβαλον τὸ φρούριον τῆς Βρύσεως (Μπουνὰρ-Χισάρ), ἐπορεύθησαν πρὸς λεηλασίαν τῆς Βιζύης, ἥτις ἐφυλάσσετο ὑπὸ διακοσίων μόνον ἱππέων ὑπὸ τὸν Τσαούσιον Οὐμπερτόπουλον. Οὗτος δὲ ὀρθῶς φρονῶν δὲν ἐτόλμα νὰ διακινδυνεύσῃ ἐναντίον τοσούτου πλήθους ἐχθρῶν καὶ ἐνέμενεν ἐγκλεισμένος ἐν τῷ φρουρίῳ.

Οἱ Βιζυηνοὶ τότε συνελθόντες περὶ τὸν Οὐμπερτόπουλον ἔδειξαν μεγίστην προθυμίαν ἵνα συμπολεμήσωσι κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Οὐμπερτόπουλος ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς προθυμίας τῶν Βιζυηνῶν καὶ ἐκ τοῦ πλήθους αὐτῶν, διότι εἰς χιλιάδας ἀνήρχοντο οἱ προθυμοποιούμενοι νὰ συμπολεμήσωσι, παρέταξεν αὐτοὺς μετὰ τῶν ἱππέων του κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν καλῶς σκεφθέντες παρετάχθησαν εἰς τὸ πετρῶδες μέρος, ἔνθα θὰ ἐβοηθοῦντο ὑπὸ τῶν δυσχωριῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἔμελλον νὰ περικυκλωθῶσιν ὑπὸ ἐχθρικοῦ λόχου, ἀφέντες τὸ μέρος αὐτὸ παρετάχθησαν ἐπὶ τῆς πεδιάδος· μὲ τέχνασμα δὲ τῶν προλοχιζόντων Περσῶν, οἱ ἱππεῖς πρῶτον, ἐφορμῶσι πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ μόλις εἶδον ὅτι ἐκινδύνευον ἐφορμᾷ καὶ ὁ λόχος, ἐξ οὗ δειλιάσαντες οἱ Βιζυηνοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν, οἱ δὲ Πέρσαι καταδιώκοντες κατέσφαττον αὐτοὺς ἀνηλεῶς ποιμνίων δίκην. Οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τότε φοβηθέντες, μεταμφιεσάμενοι τὰς γυναῖκας εἰς ἄνδρας ἔθεσαν αὐτὰς ἐνόπλους, ὡς ἄλλας Ἀμαζόνας ἐπὶ τῶν πύργων πρὸς φυλακήν, μέχρις οὗ μαθὼν ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ λίαν λυπηθεὶς διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην τῶν Βιζυηνῶν ἔπεμψε στρατὸν καὶ κατωχύρωσε τὸ φρούριον.

Μετὰ τὸ δυστύχημα τοῦτο ἡ Βιζύη ἐφυλάσσετο ὑπὸ ἱκανοῦ στρατοῦ καταστήσαντος αὐτὴν ὁρμητήριον τῶν διαφόρων ἐφεξῆς πολέμων κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀναλαβόντες καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ὀσφεντισθλάβον ἐκυρίευσαν οὐ μόνον τὴν Ἀγχίαλον καὶ Μεσημβρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς πολίσματα. Νικήσας δὲ αὐτοὺς ὁ ἐν Βιζύῃ στρατὸς περὶ τὴν Ἀγαθόπολιν, ἀπεδίωξε μὲν ἐκ τῆς Θράκης, εἰσέβαλον ὅμως καὶ πάλιν μετὰ Σκυθῶν, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου Ἀγγέλου τῷ 1190 μ. Χ., ἔχοντες ἀρχηγοὺς Πέτρον τινὰ καὶ Ἀσάν. Ἐλθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος μετὰ τοῦ ἐν Βιζύῃ στρατοῦ εἰς Ἀγαθόπολιν ἐπολέμησε κατ' αὐτῶν, οὓς καὶ νικήσας κατεδίωξε πέραν τοῦ Δουνάβεως. Συνεννοηθέντες ὅμως ἐνταῦθα μετὰ Σκυθῶν καὶ Βλάχων ἐπανέλαβον τὰς ἀνὰ τὴν Θράκην ἐπιδρομάς των ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ' τῷ 1200 μ.Χ, ὅτε καὶ κα-

τέστρεψιν τὴν Μεσηνὴν καὶ Τσουρουλὸν καὶ τὰ μέχρι Ραιδεστοῦ πολίσματα. Ὁ τὴν Βιζύην δὲ φυλάσσων στρατὸς ὥρμησε καὶ πάλιν κατ᾿ αὐτῶν, νικήσας δὲ ἀπήλλαξε πλείστους τῆς αἰχμαλωσίας [1].

Λατινοκρατία, ἐπιδρομαὶ Σκυθῶν καὶ Βουλγάρων Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς 1204—1357 μ.Χ.

Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204 μ.Χ. ἡ μὲν Βιζύη μετ᾿ ἄλλων μεσογείων πόλεων τῆς Θράκης ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Βαλδουΐνου ἐγκαταλιπόντος ἐν αὐτῇ καὶ φρουράν· ἡ δὲ Μήδεια καὶ αἱ λοιπαὶ παράλιαι πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, οἵτινες κατέχοντες τὸν Γαλατᾶν ἐπεξέτειναν τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καθ᾿ ὅλον τὸν Εὔξεινον Πόντον, κτίσαντες πολλὰς ἀποικίας ἐν αὐτῷ καὶ καταλαβόντες πλείστας παραλίους πόλεις καὶ φρούρια [2]. Ὠχύρωσαν δὲ οὐχὶ μόνον τὴν Μήδειαν διὰ τῶν μέχρι σήμερον κατερηριμμένων διατελούντων ὀχυρωμάτων αὐτῆς [3], ἀλλ᾿ ἔκτισαν προσέτι πελωρίους πύργους ἑκατέρωθεν τοῦ Θυνιακοῦ λιμένος, καὶ ὠχύρωσαν τὴν Ἀγαθόπολιν, τὸ Αὔλαιον (ἐκ τοῦ Αὔλου Βιτελίου διαδόχου τοῦ Ἄλβα (Galba) διαδόχου Νέρωνος [4]) τεῖχος, ὅπερ ὠνομάσθη ἤδη Περροντικὸν ἐπὶ Βορδοβίτζα [5].

Ἀλλὰ καὶ ἐν Βιζύῃ οἱ Λατῖνοι ἔκτισαν, ἐπεσκεύασαν καὶ ἀνεκαίνισαν τὰ ἠλίβατα τῆς ἀκροπόλεως τείχη καὶ τοὺς πελωρίους περὶ αὐτὰ πύργους, ἐπεξέτειναν τὰ περὶ τὴν πόλιν τείχη καὶ κατέστησαν αὐτὴν ἤδη μίαν τῶν μεγίστων καὶ ὀχυρωτάτων πόλεων τῆς Θράκης· δι᾿ ὃ καὶ μόνη αὕτη μετὰ τῆς πρὸς Ν. ἐπὶ τῆς Προποντίδος κειμένης Σηλυβρίας διέφυγε, κατὰ Νικήταν τὸν Χωνιάτην, τὴν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Μυσὸν καὶ τῶν Σκυθῶν λεηλασίαν τῆς Θράκης, οἵτινες ἐξανδραποδίσαντες τὸν Ραιδεστόν, τὴν Πέρινθον, τὸ Δαόνιον, τὴν Ἀρκαδιούπολιν (Λουλὲ Βουργάς), τὴν Μεσηνὴν καὶ Τυρολώην καὶ καταστρέψαντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς κώμας αὐτῶν, ἀφῆκαν ἀσκύλευτον καὶ ἀκαθαίρετον τὴν Βιζύην καὶ Σηλυβρίαν, διότι μόναι αὗται ἀντέσχον οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν ὀχυρωμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῶν, φρουρούμεναι ἄλλως καὶ ὑπὸ στρατοῦ τῶν Λατίνων.

Ὁ βασιλεύων τότε ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐν Νικαίᾳ Ἰωάννης καταδιώξας τοὺς βαρβάρους τούτους τῷ 1222 μ.Χ. καὶ κυριεύσας πλείστας πόλεις τῆς Θράκης ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Λατίνων κατεχόμενα ἄστη τὴν Τυρολώην καὶ τὴν Βιζύην. Ἀφίκετο δὲ κατὰ τὸ πρῶτον ἐν Τυρολώῃ, ἔνθα εὑρίσκετο ἡ γυναικαδέλφη αὐτοῦ Εὐδοκία, τὴν ὁποίαν ὁ

1. Νικ. Χωνιάτης 82 ὁ αὐτός.
2) Ἀλ. Πασπάτη βυζ μελέται.
3) Ἀλέξανδρος.
4) Ἱστορία Ἀγαθουπόλεως Εὐθ. Βαφέως 1948 Νέα Ὑόρκη σ. 99 κεφ. Δ'.
5) Μελετίου γεωγραφ.

Ἄσελ Δεκάε ἔλαβε σύζυγον. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἔφυγε, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ Εὐδοκίαν ἀφῆκεν εἰς τὴν πόλιν, ἐλπίζων ὅτι ὁ βασιλεὺς χάριν τῆς γυναικαδέλφης αὐτοῦ δὲν ἤθελε πορθήσῃ αὐτήν.

Οὗτος ὅμως διὰ πολλῶν μηχανημάτων ἐκπορθήσας τὴν Τυρολώην, τὴν μὲν γυναικαδέλφην αὐτοῦ ἀπέστειλεν ἔφιππον εἰς Κων)πολιν, τοὺς δὲ φυλάττοντας τὴν πόλιν πεζοὺς ἀπέλυσε, στείλας δὲ στρατὸν καὶ εἰς Βιζύην κατέλαβεν αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ προσέθηκε τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ [1].

Συμμαχήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Ἰωάννου μετὰ τοῦ Ἀσὰν βασιλέως τῶν Βουλγάρων, (μεθ' οὗ εἶχον καὶ ἐπιγαμίας ἐπὶ υἱῷ καὶ θυγατρί), κατὰ τῶν Λατίνων, οἱ Βούλγαροι κατέδραμον τὰς ὑπὸ Λατίνων κατεχομένας πόλεις τῆς Θράκης. Μετ' αὐτοὺς δὲ καὶ οἱ Τάρταροι, γένος Σκυθικόν, διαπεράσαντες τὸν Ἴστρον μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ διαβάντες τὸν Αἷμον κατέλαβον τὰ περὶ τὸν Ἕβρον μέρη τῆς Θράκης φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες πολλούς. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τῶν Ταρτάρων κατελήφθη καὶ ἡ Βιζύη μετὰ τῆς Ἀνδριανουπόλεως, Καλλιπόλεως καὶ τῶν μεγαλυτέρων πόλεων τῆς Θράκης, ἐν αἷς οἱ Τάρταροι μετεκόμιζον τὴν λείαν αὐτῶν [2]. Καὶ ἅπασα δὲ ἡ ἐπαρχία δεινὴν ὑπέστη δῄωσιν καὶ αἰχμαλωσίαν, ὡς καὶ ἀρχαῖά τινα δημώδη περὶ τῶν αἰχμαλωσιῶν αὐτῶν ᾄσματα διασώζονται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ᾀδόμενα παρὰ τῷ λαῷ. Ἀκολούθως δὲ οἱ Τάρταροι συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Λατίνων κατὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις κατεῖχε τὸ τῆς Τυρολώης μόνον φρούριον, ἐπαύσαντο τῶν λεηλασιῶν των.

Ἀνακτηθέντος ἤδη τοῦ ὑπὸ Λατίνων κατεχομένου Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1261 μ.Χ., ὅστις ἐπεσκεύασε καὶ τὰ καταστραφέντα φρούρια τῆς Θράκης, οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν Σκυθῶν ἐπέδραμον καὶ πάλιν εἰς τὴν Θράκην καταλαβόντες καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν, Καστρίτσην [3] καὶ τὰ πέριξ φρούρια. Ἐξελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν καὶ πολεμήσας μεταξὺ Ἀνδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ἔν τινι χωρίῳ Προμουσσούλου καλουμένῳ κατετρόπωσεν αὐτούς· λυπηθεὶς ὅμως καιρίως διὰ τὸν ἐν Ῥαιδεστῷ συμβάντα θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἐνόσησε κατὰ τὴν εἰς Βυζάντιον ἐπιστροφήν του καὶ ἐλθὼν εἰς Βιζύην διέμεινεν ἡμέρας τινὰς ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκήτου νόσου [4].

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, οἱ Βούλγαροι ἀνανεώσαντες καὶ πάλιν τὰς ἐπιδρομάς των ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Μιχαὴλ εἰσέβαλον μετὰ Σκυθῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐλεηλάτουν τὰς ἄνω πόλεις αὐτῆς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ὁ δὲ βασιλεὺς πυνθανόμενος ταῦτα καὶ

---

1) Γεωργ. Ἀκροπολίτης.

2) Ὁ αὐτός.

3) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρει ἡ παράδοσις διάφορα φρούρια πέριξ τοῦ νῦν Σαμμακοβίου καὶ παρὰ τὴν Μήδειαν.

4) Ἰωαν. Καντακουζηνοῦ ἱστορία κεφ. 3ογ.

συναθροίσας ὅσον ἠδύνατο στρατὸν ἦλθεν εἰς Βιζύην καὶ προητοιμάζετο εἰς μάχην, πλὴν ὁ Μιχαὴλ πληροφορηθεὶς τοῦτο ἐκ κατασκόπων, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν βασιλέα ἔστειλε πρεσβευτὴν πρὸς αὐτὸν λέγων νὰ μὴ κοπιάζῃ καὶ πορεύηται μακρὰν ὁδὸν μετὰ τοῦ στρατοῦ του, διότι τὴν ἐπαύριον θὰ ἔλθῃ εἰς Βιζύην ἵνα πολεμήσωσι· σὺν τῇ ἀποστολῇ ὅμως τοῦ πρεσβευτοῦ ὁ Μιχαὴλ νυχθημερὸν βαδίσας μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν τῆς εἰς μάχην παρατάξεώς του εὑρίσκετο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐπικρατείας του [1].

Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῷ 1282 μ.Χ. γενομένης ἐκθέσεως διαφόρων προβιβασμῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιῶν ἀναφέρονται καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ οἱ ἑξῆς :

Ὁ Βιζύης προεβιβάσθη ἀπὸ Ἀρχιεπισκόπου εἰς Μητροπολίτην Α'.

Ὁ Μηδείας προεβιβάσθη ἀπὸ ἐπισκόπου Ἡρακλείας εἰς Μητροπολίτην.

Ἡ τῆς Μεσηνῆς Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἡ τῆς Σεργέντσης ἐπισκοπὴ οὐδόλως ἀναφέρονται, προσετέθησαν δὲ πιθανῶς τῇ Μητροπόλει Βιζύης, ὡς καὶ ἡ τῆς Καραβιζύης Ἀρχιεπισκοπὴ ἡνώθη ἴσως μετὰ τῆς Μητροπόλεως Μηδείας. Ἡ δὲ ἐπισκοπὴ Ἀγαθοπόλεως ἐγένετο αὐτοκέφαλος.

Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου καταστάσης θέατρον συνεχῶν καὶ ἀπροσδοκήτων ἀλλαγῶν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος ἕνεκα τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν, εἰς ἃς ὑπέκειντο ἀπὸ χρόνου ἱκανοῦ, ἐπίσημοι οἰκογένειαι ἐκ τοῦ παλατίου ἀπεσύρθησαν εἰς Βιζύην, ἔνθα ἔζων μακρὰν τῆς τύρβης καὶ τῶν ἐρίδων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, ἐγκατέστη δὲ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν Ἰωάννην, ὁ πρωτοστράτωρ [2] τοῦ παλατίου μετὰ πολλῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων του ἔχων κτήσεις πολλὰς καὶ μεγάλας ἐντός τε καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ὑπ' αὐτῶν ἀγομένη ἡ Βιζύη καὶ ἔχουσα Ἄρχοντα Γεώργιον τὸν Παλαιολόγον ἔδειξε μεγίστην ἐχεφροσύνην κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις ὢν ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐρίσας μετὰ τῆς βασιλίδος Ἄννης καὶ τοῦ Πατριάρχου τῷ 1343 μ.Χ. ἐκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα ἐν ὀνόματι Ἰωάννου τοῦ Ε'.

Κυριεύσας δὲ τὴν Σηλυβρίαν καὶ τὰς κατὰ τὴν κάτω Θρᾴκην πόλεις, ἐπορεύετο πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Βιζύην καὶ τὰς μέχρι Πόντου πόλεις ἐκυρίευσε καὶ ἐλεηλάτει ὅσας δὲν ὑπεχώρουν αὐτῷ. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπιχειρήσας τὴν κατάληψιν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ μὴ δυνηθεὶς ἐξεστράτευσεν εἰς Βιζύην καὶ ἐπόρθει τὴν χώραν, ὡς ἱστορεῖ ὁ ἴδιος.

Πέμψας δὲ πρεσβείαν εἰς τὴν πόλιν συνεβούλευσεν αὐτοῖς νὰ ὑπαχθῶσιν αὐτῷ, ἵνα μὴ ὑποστῶσι τὰς ἐκ τῶν λεηλασιῶν τῶν ἀγρῶν αὐτῶν ζημίας καὶ τὴν ἀναπόφευκτον ἀκολούθως ὑποταγήν. Οἱ Βιζυηνοὶ οὐδεμίαν μὲν ὑπό-

1) Αὐτόθι.
2) Βαθμὸς πολιτικὸς τῶν ὀφφικιαλῶν τοῦ παλατίου Κων)πόλεως.

σχεσιν ὑποταγῆς τῆς πόλεως πρὸς τὴν πρεσβείαν ἔδωκαν, προσεφέρθησαν ὅμως πρὸς αὐτὴν λίαν εὐγενῶς καὶ σωφρόνως.

Τὴν εὐγενῆ ταύτην συμπεριφορὰν τῶν Βιζυηνῶν ὁ βασιλεὺς ἐκλαβὼν ὡς ἀρχὴν ὑποχωρήσεως καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐνδίδοντας ἕνεκα τῶν συνεχῶν ἐφόδων καὶ κακώσεων, ἃς ὑφίσταντο, ἔκρινεν εὔλογον ν' ἀποσύρῃ τὸ στράτευμα ταχέως, ἵνα μὴ καταστρέφηται χώρα μέλλουσα μετ' ὀλίγον νὰ ὑπαχθῇ αὐτῷ· καὶ ἀφήνει καιρὸν τοῖς Βιζυηνοῖς πρὸς σύσκεψιν τῶν αὐτῆς συμφερόντων [1]. Μετὰ καιρὸν προετοιμαζόμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Βιζύης, ἔπεμψε καὶ πάλιν πρεσβείαν συμβουλεύων αὐτοῖς νὰ ὑποχωρήσωσιν ἑκουσίως καὶ νὰ μὴ περιμείνωσιν ἀναγκαστικῶς· διότι τότε δὲν θὰ γνωρίζῃ τὴν χάριν τῆς ὑποχωρήσεως εἰς αὐτούς, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάγκην· προσθέσας ἅμα ὅτι καὶ προηγουμένως ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν διὰ τὴν σώφρονα ἀπάντησίν των ἀπεχώρησε ταχέως, ὅπως λάβωσι καιρὸν πρὸς σύσκεψιν τῶν πρακτέων καὶ τώρα ἐὰν μὲν ὑποχωρήσωσιν ἑκουσίως, οὐδεμίαν βλάβην θὰ ὑποστῇ ἡ χώρα των, ἐὰν δὲ ἐπιμείνωσι, νὰ μὴ θεωρῶσιν αὐτὸν αἴτιον τῶν δεινῶν καὶ κακώσεων, ἃς θὰ ὑποστῶσιν. Οἱ Βιζυηνοὶ δεχθέντες προθύμως τὴν πρεσβείαν καὶ ἀκούσαντες τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως, συνεδριάσαντες ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου. Μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις ἐνεκρίθη κοινῇ γνώμῃ νὰ ὑποχωρήσωσι εἰς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀδίκως καταπολεμούμενον καὶ ἀποδιωκόμενον τῆς ἀρχῆς καὶ δυνάμενον νὰ βλάψῃ αὐτούς. Πρὸς δὲ τὸν Ἄρχοντα αὐτῶν Γεώργιον τὸν Παλαιολόγον προέτειναν νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς Βυζάντιον, ἐὰν δὲν ἐδέχετο τὴν σὺν αὐτοῖς ὑποχώρησιν τῷ Καντακουζηνῷ. Οὗτος δὲ ἐκφράσας αὐτοῖς τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ εὐχαρίστησίν του ἀνεχώρησε μεθ' ἁπάσης τῆς ἀποσκευῆς συνακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου φοβουμένου τὸν πατριάρχην.

Τότε οἱ Βιζυηνοὶ ἐκλέξαντες δύο ἐκ τῶν προυχόντων, δύο ἐκ τοῦ δήμου καὶ δύο ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἔστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα, παραδίδοντες αὐτῷ τὴν πόλιν. Εἶπον δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξηπατῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατηγορούντων αὐτὸν ὡς ἀγνώμονα καὶ ἐπίβουλον καὶ προδότην· ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγνώσθη αὐτοῖς, ὅτι οἱ μὲν ἄρχοντες ἐσυκοφάντουν αὐτόν, αὐτὸς δὲ ὅτι ἀδικεῖται καὶ ἐπιβουλεύεται καὶ παρ' οὐδενὸς ὑπερασπίζεται· βλέποντες δὲ συγχρόνως καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου γενικὴν τῶν Ῥωμαίων πανωλεθρίαν καὶ ἀκούοντες ὅτι αὐτὸς μὲν πάντοτε προτείνει περὶ εἰρήνης, οἱ δὲ ἐν Κων)πόλει ἐπιμένουσιν εἰς τὸν πόλεμον τὸν γινόμενον αἴτιον τόσων κακῶν, στοχαζόμενοι δὲ ταῦτα ὡς δεινὰ καὶ ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ ἐξεύρωσι τρόπον τινὰ πρὸς παῦσιν τῶν κακῶν, καίτοι παρέχουσιν ἑαυτοὺς προθύμους εἰς τοῦτο, τοὺς μὲν ἄλλους ἐλεεινολογοῦσι διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην, αὐτοὶ δὲ σκεπτόμενοι τὰ

---

1) Ἰωάν. Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. κεφ. (78).

πρέποντα ἔκαμον ψήφισμα, δι᾽ οὗ ὑποχωροῦσιν ἑκουσίως, παραδίδοντες τὴν πόλιν αὐτῷ διὰ νὰ μὴ ὑφιστῶνται αὐτοὶ τὰ ἀντίποινα τῆς ἀνοησίας τῶν ἄλλων. Τοιαῦτα μὲν οἱ Βιζυηνοὶ ἐπρέσβευον, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπαινέσας αὐτοὺς διὰ τὴν ὀρθὴν σκέψιν των προσέφερε δῶρα εἰς τοὺς πρέσβεις καὶ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν πόλιν ἀκολουθούμενος ὑπ᾽ αὐτῶν. Ἐξελθόντος δὲ ἅπαντος τοῦ λαοῦ μετὰ τῶν προυχόντων πρὸς ὑπάντησιν αὐτοῦ, διέταξεν ἅμα τῇ προσεγγίσει εἰς τὰς πύλας πρῶτον μὲν νὰ εὐφημῶσι τὴν βασιλίδα Ἄνναν, δεύτερον βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ τρίτον αὐτὸν μετὰ τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης τῆς συζύγου αὐτοῦ. Οὕτω δὲ διέταττε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἱερὰς μυσταγωγίας νὰ μνημονεύωσι τῶν βασιλέων.

Εὐθὺς δὲ προσεχώρουν εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὰ περὶ τὴν Βιζύην πλεῖστα πολίχνια, εἰς ἃ διορίσας ἡγεμόνα, διῴκει αὐτὰ καλῶς. Ἄρχοντα δὲ Βιζύης διώρισε τὸν γυναικάδελφόν του Ἀσάνην τὸν Μανουὴλ ἔχοντα συγγένειαν πρὸς τὴν πόλιν, διότι ὁ ἐν Βιζύῃ οἰκῶν πρωτοστράτωρ ἦν πενθερὸς αὐτοῦ. Διὰ τὴν συγγένειαν δὲ ταύτην παρεχώρησεν αὐτῷ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Βιζύης, τὴν δὲ ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἐνεχείρησε τῷ Πατριάρχῃ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κων)πόλεως ἔφυγε καὶ ἦλθε πρὸς αὐτόν [1].

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμασε μεγάλως καὶ ἡ Μήδεια. Ἕνεκα τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῆς κειμένης ἐν μέσῳ ἑκατέρωθεν ποταμῶν, ὑφ᾽ ὧν προβάλλεται ὡς χερσονησὶς καὶ τῶν ὀχυρωτάτων αὐτῆς τειχῶν, ἀντέσχε γενναίως καθ᾽ ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, Σκυθῶν καὶ Ταρτάρων τῶν ἐπὶ Λατινοκρατίας καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐπιδραμόντων. Μεταφέρουσα δὲ διὰ τῶν πλοίων αὐτῆς εἰς Κων)πολιν τὴν ἐκ τῆς Σαλμυδησσίας καὶ Θυνιακῆς παραλίας ἄφθονον ξυλείαν καὶ τὰ ἐκ τῶν πέριξ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, οὖσα μάλιστα ἐμπορικὸς λιμὴν καὶ αὐτῆς τῆς Βιζύης, ἐπλούτησε μεγάλως.

Οὐδὲν μέρος λαβοῦσα κατὰ τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον ἐκήρυξεν ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον ἔχουσα Ἄρχοντα τὸν Τομπροτίτζαν διορισθέντα ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἄννης, καὶ οὔτε μετὰ τὴν ὁμόνοιαν τῶν βασιλέων ἠθέλησε νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν βασιλέα Καντακουζηνὸν τῇ προτροπῇ τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς, συλλέξας δὲ στρατὸν πολὺν ἐκυρίευε καὶ ἐδῄου τὰς πέριξ αὐτῆς πόλεις, οὐκ ὀλίγα πράγματα παρέχων τῇ βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατ᾽ ἀρχὰς μὲν φροντίζων περὶ ἀναγκαιοτέρων παρέβλεπεν αὐτήν· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκ Μηδείας λῃστεῖαι ἐπέφερον σπουδαίας βλάβας τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ, πρῶτον μὲν πέμψας στρατὸν ἐπολιόρκει αὐτήν· ἀφήσας δὲ ἐν Βυζαντίῳ Ἄρχοντα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουὴλ τὸν Δεσπότην, ἐξεστράτευσεν αὐτὸς κατὰ τῆς Μηδείας, φέρων σὺν αὐτῷ καὶ τὸν νέον βασιλέα. Ἀφικόμενος ἐν Μηδείᾳ ἔστειλε πρῶ-

1) Αὐτόθι κεφ. 79ον.

τον πρεσβείαν πρὸς τὸν Τομπροτίτζαν πρὸς ὑποταγὴν καὶ παράδοσιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Τομπροτίτζας βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως ὑπεχώρησε ὑπόσπονδος καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐχαριστηθεὶς ἠξίωσεν αὐτὸν τῆς προσηκούσης εὐμενείας καὶ συγκατέλεξε μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων Ῥωμαίων [1].

Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν δὲ τῶν βασιλέων, ὁ μὲν Καντακουζηνὸς ἀπεσύρθη εἰς Μοναστήριον, ἔνθα συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ματθαῖος ἐρίσας περὶ τοῦ θρόνου πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον τῷ 1355 μ.Χ. ἐπειδὴ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός του ὁρισθέντος ἄρχοντος τῆς Βιζύης Ἀσάνη τοῦ Μανουήλ, συνήθροισεν ὅσον εἶχε στρατὸν καὶ ἦλθεν εἰς Βιζύην πρὸς τὸν θεῖόν του, μεθ' οὗ συνεξεστράτευσε κατὰ τοῦ νέου βασιλέως εἰς Βυζάντιον καὶ ἐστρατοπεδεύσατο κατὰ τὸν Μέλανα ποταμὸν εἰς τὴν τετειχισμένην κώμην Μέτρας. Ἐκεῖ δὲ ἐρχόμενος καὶ ὁ βασιλεὺς Παλαιολόγος μετὰ τοῦ στρατοῦ του συνδιελέγοντο περὶ εἰρήνης καὶ ἐπέστρεφον πάλιν ὁ μὲν εἰς Βυζάντιον, ὁ δὲ εἰς Βιζύην, σκεπτόμενοι περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐχθροπραξιῶν. Ἀκολούθως δὲ ὁ Ματθαῖος πολεμήσας πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ ἀτυχήσας παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Β.ἴχνα, τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν εἰς τὸν βασιλέα Παλαιολόγον [2].

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πατριαρχεύοντος Καλλίστου τοῦ Α'. ἐπεδόθη τῷ μητροπολίτῃ Βιζύης καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Δέρκους τῷ 1357. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας Μακαρίου τοῦ Α'. τῷ 1376 ἐγένετο ἐνέργεια ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγαθοπόλεως ὅπως προβιβασθῇ αὕτη εἰς Μητρόπολιν, ἐγράφη ὅμως αὐτῷ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ ἵνα μὴ ζητήσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ Μητρόπολιν, ἀλλὰ νὰ μείνῃ αὕτη ἐπισκοπὴ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μεθ' ὃ ἔμελλε νὰ δοθῇ πρὸς ἰδίαν ἀνάπαυσιν τῷ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως, ὅστις ἔβλεπεν ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μειουμένην [3].

1) Ἰ. Καντακουζηνοῦ ἱστορ. κεφ. 10ον. Τὴν ἀποστασίαν ταύτην τῆς Μηδείας ἀναφέρει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ὡς ἑξῆς : «Ἥ γέ μην Θρᾳκικὴ Μήδεια, ἥτις ὀλίγον τι ἔχει δυτικωτέραν Βυζαντίου τὴν θέσιν, ἀποστατήσασα καὶ καθ' ἑαυτὴν γενομένη, πολλὰ μὲν ἔδρασε κατὰ Βυζαντίων δεινά, πλεῖστα δὲ ἐπεπόνθει· τέλος δὲ πολιορκηθεῖσα προὔδωκεν ἑαυτὴν τῷ Καντακουζηνῷ καθ' ὁμολογίαν».

2) Αὐτόθι κεφ. 42, 44.

3. Μ. Γεδεὼν Π. π. σελ. 4, 30, 558.

ΣΑΒΒΑ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΒΙΖΥΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

Σημ. *Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης διδάσκαλος Βιζύης ἔγραψε κατὰ τὰ 1886 μικρὰν ἱστορίαν τῆς πόλεως Βιζύης. Τὴν ἱστορίαν εὕρομεν εἰς τὸν φάκελλον 434 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μὲ τὸν τίτλον Θ ρ α κ ι κ ὰ καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθ. 33.*

Ὁ μακαρ. Ἰωαννίδης περισυλλέξας ὅ,τι ἠδυνήθη ἐκ πληροφοριῶν, ἐκ μελετῶν καὶ προφορικῶν στοιχείων παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξ αὐτοψίας, συναρμολόγησεν μικρὸν ἱστόρημα, τὸ ὁποῖον ἐξεδώκαμεν χάριν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ μὲ πρόλογον καὶ σημειώσεις ἰδικάς μας διασαφητικάς. Διὰ τὴν Βυζαντινὴν (ἀφοῦ ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἀρχαίαν Μακεδονικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν περίοδον τῆς Βιζύης), ἱστορεῖ τὰ ἑξῆς : (ἐδ. 4. σ. 11 κ. ἑξ.)

«Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς Βιζύης ἦτο ἡ λαμπροτέρα τῶν ἄλλων. Τὰ ἐρείπια καὶ λείψανα αὐτῶν τὰ σωζόμενα μέχρι τοῦδε ἐν Βιζύῃ καὶ τοῖς πέριξ ὑπεμφαίνουσιν ἀκμὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐμπορικήν. Πρῶτον τὰ ὡραῖα αὐτῆς τείχη. Ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις, ἕνας ὑψηλὸς λόφος περιτειχισμένος μὲ τεῖχος τὸ ὁποῖον σώζεται ἀκόμη (1883), ὧν οὐδαμοῦ ἔχομεν τῆς Θράκης ἕτερον παράδειγμα, ἐξοχικά τινα ἔργα, ὑδραγωγεῖα καὶ προτομαὶ καλλιτεχνικώταται, τύμβοι δὲ (τοῦμπες νῦν ὀνομαζόμεναι) ὑπὲρ τοὺς 30 ἐν τοῖς πέριξ ὁρώμενοι, Μακεδονικῆς δὲ καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ χρήσεως ὑποδεικνύουσαι τὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐπάθειαν καὶ πλοῦτον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως [1].

Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ἃς ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ αὐτοδιοίκησις κατηργήθη διὰ τῆς τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένης γενικῆς ἀφομοιώσεως ὅλων τῶν Ἑλλην. πολιτειῶν, καὶ ἡ Βιζύη προσειλκύσθη εἰς τὸ ἤδη ἐν Βυζαντίῳ σχηματιζόμεναν νέον Ἑλλ. Κράτος καὶ δὲν φαίνονται πλέον νομίσματα Βιζύης ἀπὸ τοῦδε, οὔτε ἔργα καλλιτεχνικά, ἀλλὰ λείψανα χριστιανικῆς λατρείας καὶ Ἐκκλησιῶν πληροῦσι καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πέριξ, ἅπερ αἱ τελευταῖαι καταστροφαὶ ἐρείπια κατέλειπον εἰς ἡμᾶς. Ὅμως ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἐπίκαιρος θέσις τῆς Βιζύης κατέστησεν αὐτὴν ἀμυντήριον μέχρι τέλους κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ ἐν Βυζαντίῳ κράτους. Ὅθεν καὶ πλείστας ὑπέστη δῃώσεις ἡ χώρα αὐτῆς, καὶ πολλάκις ἠπειλήθη ὑπ' αὐτῶν, μέχρι καταστροφῆς. Διότι Γότθοι,

1) Βλ. περὶ τύμβων καὶ τάφων *Μ. Ἀποστολίδη,* Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσούντα παράρτημα ΣΤ' τόμου τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θησαυροῦ.

τον πρεσβείαν πρὸς τὸν Τομπροτίτζαν πρὸς ὑποταγὴν καὶ παράδοσιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Τομπροτίτζας βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως ὑπεχώρησε ὑπόσπονδος καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐχαριστηθεὶς ἠξίωσεν αὐτὸν τῆς προσηκούσης εὐμενείας καὶ συγκατέλεξε μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων Ῥωμαίων [1].

Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν δὲ τῶν βασιλέων, ὁ μὲν Καντακουζηνὸς ἀπεσύρθη εἰς Μοναστήριον, ἔνθα συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ματθαῖος ἐρίσας περὶ τοῦ θρόνου πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον τῷ 1355 μ.Χ. ἐπειδὴ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός του ὁρισθέντος ἄρχοντος τῆς Βιζύης Ἀσάνη τοῦ Μανουήλ, συνήθροισεν ὅσον εἶχε στρατὸν καὶ ἦλθεν εἰς Βιζύην πρὸς τὸν θεῖόν του, μεθ' οὗ συνεξεστράτευσε κατὰ τοῦ νέου βασιλέως εἰς Βυζάντιον καὶ ἐστρατοπεδεύσατο κατὰ τὸν Μέλανα ποταμὸν εἰς τὴν τετειχισμένην κώμην Μέτρας. Ἐκεῖ δὲ ἐρχόμενος καὶ ὁ βασιλεὺς Παλαιολόγος μετὰ τοῦ στρατοῦ του συνδιελέγοντο περὶ εἰρήνης καὶ ἐπέστρεφον πάλιν ὁ μὲν εἰς Βυζάντιον, ὁ δὲ εἰς Βιζύην, σκεπτόμενοι περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐχθροπραξιῶν. Ἀκολούθως δὲ ὁ Ματθαῖος πολεμήσας πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ ἀτυχήσας παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Β. ἴχνα, τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν εἰς τὸν βασιλέα Παλαιολόγον [2].

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πατριαρχεύοντος Καλλίστου τοῦ Α'. ἐπεδόθη τῷ μητροπολίτῃ Βιζύης καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Δέρκους τῷ 1357. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας Μακαρίου τοῦ Α'. τῷ 1376 ἐγένετο ἐνέργεια ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγαθοπόλεως ὅπως προβιβασθῇ αὕτη εἰς Μητρόπολιν, ἐγράφη ὅμως αὐτῷ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ ἵνα μὴ ζητήσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ Μητρόπολιν, ἀλλὰ νὰ μείνῃ αὕτη ἐπισκοπὴ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μεθ' ὃ ἔμελλε νὰ δοθῇ πρὸς ἰδίαν ἀνάπαυσιν τῷ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως, ὅστις ἔβλεπεν ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μειουμένην [3].

---

1) Ἰ. Καντακουζηνοῦ ἱστορ. κεφ. 10ον. Τὴν ἀποστασίαν ταύτην τῆς Μηδείας ἀναφέρει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ὡς ἑξῆς: «Ἡ γέ μην Θρᾳκικὴ Μήδεια, ἥτις ὀλίγον τι ἔχει δυτικωτέραν Βυζαντίου τὴν θέσιν, ἀποστατήσασα καὶ καθ' ἑαυτὴν γενομένη, πολλὰ μὲν ἔδρασε κατὰ Βυζαντίων δεινά, πλεῖστα δὲ ἐπεπόνθει· τέλος δὲ πολιορκηθεῖσα προὔδωκεν ἑαυτὴν τῷ Καντακουζηνῷ καθ' ὁμολογίαν».

2) Αὐτόθι κεφ. 42, 44.

3. Μ. Γεδεὼν Π. π. σελ. 4, 30, 558.

ΣΑΒΒΑ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΒΙΖΥΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

Σημ. *Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης διδάσκαλος Βιζύης ἔγραψε κατὰ τὰ 1886 μικρὰν ἱστορίαν τῆς πόλεως Βιζύης. Τὴν ἱστορίαν εὕρομεν εἰς τὸν φάκελλον 434 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μὲ τὸν τίτλον Θ ρ α κ ι κ ὰ καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθ. 33.*

Ὁ μακαρ. Ἰωαννίδης περισυλλέξας ὅ,τι ἠδυνήθη ἐκ πληροφοριῶν, ἐκ μελετῶν καὶ προφορικῶν στοιχείων παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξ αὐτοψίας, συναρμολόγησεν μικρὸν ἱστόρημα, τὸ ὁποῖον ἐξεδώκαμεν χάριν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ μὲ πρόλογον καὶ σημειώσεις ἰδικάς μας διασαφητικάς. Διὰ τὴν Βυζαντινὴν (ἀφοῦ ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἀρχαίαν Μακεδονικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν περίοδον τῆς Βιζύης), ἱστορεῖ τὰ ἑξῆς : (ἐδ. 4. σ. 11 κ. ἑξ.)

«Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς Βιζύης ἦτο ἡ λαμπροτέρα τῶν ἄλλων. Τὰ ἐρείπια καὶ λείψανα αὐτῶν τὰ σωζόμενα μέχρι τοῦδε ἐν Βιζύῃ καὶ τοῖς πέριξ ὑπεμφαίνουσιν ἀκμὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐμπορικήν. Πρῶτον τὰ ὡραῖα αὐτῆς τείχη. Ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις, ἕνας ὑψηλὸς λόφος περιτειχισμένος μὲ τεῖχος τὸ ὁποῖον σώζεται ἀκόμη (1883), ὧν οὐδαμοῦ ἔχομεν τῆς Θράκης ἕτερον παράδειγμα, ἐξοχικά τινα ἔργα, ὑδραγωγεῖα καὶ προτομαὶ καλλιτεχνικώταται, τύμβοι δὲ (τοῦμπες νῦν ὀνομαζόμεναι) ὑπὲρ τοὺς 30 ἐν τοῖς πέριξ ὁρώμενοι, Μακεδονικῆς δὲ καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ χρήσεως ὑποδεικνύουσαι τὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐπάθειαν καὶ πλοῦτον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως [1].

Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ἃς ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ αὐτοδιοίκησις κατηργήθη διὰ τῆς τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένης γενικῆς ἀφομοιώσεως ὅλων τῶν Ἑλλην. πολιτειῶν, καὶ ἡ Βιζύη προσειλκύσθη εἰς τὸ ἤδη ἐν Βυζαντίῳ σχηματιζόμεναν νέον Ἑλλ. Κράτος καὶ δὲν φαίνονται πλέον νομίσματα Βιζύης ἀπὸ τοῦδε, οὔτε ἔργα καλλιτεχνικά, ἀλλὰ λείψανα χριστιανικῆς λατρείας καὶ Ἐκκλησιῶν πληροῦσι καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πέριξ, ἅπερ αἱ τελευταῖαι καταστροφαὶ ἐρείπια κατέλειπον εἰς ἡμᾶς. Ὅμως ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἐπίκαιρος θέσις τῆς Βιζύης κατέστησεν αὐτὴν ἀμυντήριον μέχρι τέλους κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ ἐν Βυζαντίῳ κράτους. Ὅθεν καὶ πλείστας ὑπέστη δῃώσεις ἡ χώρα αὐτῆς, καὶ πολλάκις ἠπειλήθη ὑπ' αὐτῶν, μέχρι καταστροφῆς. Διότι Γότθοι,

---

1) Βλ. περὶ τύμβων καὶ τάφων *Μ. Ἀποστολίδη*, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσούντα παράρτημα ΣΤ' τόμου τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θησαυροῦ.

Ἀλλανοὶ καὶ διάφοροι Σλαβικαὶ φυλαὶ κατ' ἐποχὰς τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον ὁδὸν ἀποβλέποντες, πάντοτε ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐνταῦθα συνεκρούοντο. Δυστυχῶς ὀλιγίστας ἔχομεν γραπτὰς περὶ τῆς ἐν τῷ Μεσαιῶνι καταστάσεως Βιζύης, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐν Βυζαντίῳ Ἑλλ. Αὐτοκρατορία συγκεντρώσασα ἐκεῖ ἅπασαν τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλλην. δύναμιν, ἀπεγύμνωσε τὰς λοιπὰς Ἑλληνίδας πόλεις, πάσης πολιτικῆς λαμπηδόνος· ἐρείπια δὲ μονῶν τινων, ἐκκλησίαι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, καί τινα ὑδραγωγεῖα ὑπάρχουσιν τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὡς καὶ ὀχυρωματικὰ ἔργα ἐν αὐτῇ καὶ τοῖς πέριξ, μεταξὺ τῶν ὑπερκειμένων κλεισουριῶν, συχνὰ ἱδρύθησαν, ἀλλὰ μικροῦ λόγου ἄξια.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τῶν Σταυροφόρων ὑπῆρξε τὸ ἀμυντήριον, τοῦ κατὰ τὴν Θράκην Ἑλληνισμοῦ, τῶν ἐκ Δύσεως ξένων. Καὶ τῷ ὄντι ἀπέκρουσε τὰς προσβολὰς τῶν Σταυροφόρων ἐπιθυμούντων νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Θράκης. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην «ἐκ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων πόλεων (Θράκης) ἀσκύλευτοί τε καὶ ἀκαθαίρετοι Βιζύη τε καὶ Σηλυβρία παρὰ Σκυθῶν ἐλήφθησαν· μόναι γὰρ αὗται οὐχ ὅπως ἰσχυροῖς διειλημμέναι τείχεσιν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν τόπων θέσει μάλιστα κρατυνόμεναι, τὸν παντελῆ διέδρασαν ὄλεθρον, μηδ' ἄλλως ὑπὸ Λατίνων οὖσαι ἀνεπισκόπητοι».

Οὕτω λοιπὸν καρτερικῶς ἐπὶ τὸν μεσαιῶνα ὅλον προμαχήσασα ἡ Βιζύη καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπεδουλώθη καὶ αὐτη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1372 μετὰ πολιορκίαν μηνός.

ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ ΕΝ ΤΗι ΕΠΑΡΧΙΑι ΒΙΖΥΗΣ *

Τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ᾀδόμενα εἰσέτι ὑπὸ τῆς γεωργικῆς τάξεως δημώδη ᾄσματά εἰσι κατὰ τὸ πλεῖστον βυζαντινῆς ἐποχῆς. Παριστῶσι δὲ τὰ μὲν τούτων τὴν γυναικείαν ἀφοσίωσιν κατὰ τὰς μακρὰς στρατιωτικὰς θητείας τῶν συζύγων καὶ συζυγικά τινα ἐπακόλουθα, τὰ δὲ διαφόρους ἐρωτικὰς σκηνάς, ἄλλα συγκινητικὰ καὶ ἄλλα ἐν γάμοις ᾀδόμενα.

1. Η ΠΕΝΘΕΡΑ

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μικρὸς ὁ μικρὸ Κωνσταντῖνος,
ὅπου μικρὸς πανδρεύθηκε μικρὸς γυναῖκα πῆρε,
τὸ Μάη ἐγεννήθηκε, τὸν Μάη ἐβαπτίσθη,
τὸν Μάη τὸν ἦλθε μήνυμα στὸν πόλεμο νὰ πάγη.
Τὸν βάθιο [1] του καλύβωνε νύκτα μὲ τὸ φεγγάρι,
βάζ' ἀσημένια πέταλα μαλαματένιες λόθρες,
καὶ ἡ καλὴ [2] τὸν ἔλεγε ἀπὸ τὸ παραθύρι.
—Ἐσὺ διαβαίνεις Κωνσταντῆ, ἐμένα ποῦ μ' ἀφίνης;
—Πρῶτα σ' ἀφίνω σ' τὸν Θεό, κ' ὕστερα σ' ἅγιους ὅλους
'φίνω σε κι' ὁλούστερα στὴν καρδιακιά μου μάνα.
Μάνα μου, μάνα μου γλυκιά, μάνα μου ζαχαρένια,
διαβαίνω καὶ σ' ἀφίνω γιά, σ' ἀφίνω τὴν καλή μου,
σ' ἀφίνω τὴν μικροῦλα μου γυναῖκα τὴν δική μου.
Ὅπως ἐμένα 'χης παιδί, νἄχης καὶ τὴν καλή μου,
νἄχης τὴν ὁμορφοῦλά μου γυναῖκα τὴν δική μου.
Ὅσο νὰ πῇ ἔχετε γιά, σαράντα μίλια πῆρε,
κι' ὅσο νὰ ποῦνε στὸ καλό, ἄλλα σαράντα πέντε.
Ἀκόμ' ὁ λόγος του βαστᾶ, κ' ἡ πιλογιὰ κρατιέται,
ἀπὸ τὸ χέρι τὴν κρατεῖ στὸ βερβεριὸ [3] τὴν πάγει,
πάν' στὸ σκαμνὶ τὴν κάθισε, κι' ἀνδρίκια τὴν ξυρίζει,
τὴν δίνει δέκα πρόβατα καὶ κεῖνα ψωριασμένα,
τὴν δίνει καὶ τριὰ σκυλιὰ καὶ κεῖνα λυσσασμένα,
τὴν παραγγέλνει στὰ γερά, γερὰ τὴν συντυχαίνει:
—Θὰ πάγῃς πάνου 'στὰ βουνά, στὰ ἀψιλοκορφάτα,
ποῦνε τὰ κρύα τὰ νερὰ κι' ὁ δροσερὸς ὁ ἥσκιος,
κι' ἂν δὲν τὰ κάνῃς ἑκατὸν κι' ἂν δὲν τὰ κάνῃς χίλια
καὶ τὰ σκυλιὰ 'βδομῆντα δυὸ στοὺς κάμπους [4] μὴν κατέβῃς.

---

* Συλλογὴ καὶ καταγραφὴ τοῦ ἰδίου Σάββα Λακίδη.

1) ἄλογον. 2) σύζυγος. 3) κουρεῖον. 4) πεδιάς.

Παίρνει καὶ πάγει στὰ βουνὰ τὰ δάκρυα φορτωμένη.
—Ἔλα Χριστὲ καὶ Παναγιὰ μὲ τὸν μονογενῆ σου
εἰς τὸ βουνὸ π' εὑρίσκουμαι νὰ σώσῃ ἡ εὐχή σου.
Ἀρνάδ' ἀρνάδα γέννησε, ἀρνάδα πέντε δέκα,
γένηκαν χίλια πρόβατα, χίλια καὶ πεντακόσια,
καὶ τὰ σκυλιὰ ἑβδομῆντα δυό, στοὺς κάμπους ἐκατέβη.
Ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνά, μέσ' ἕνα σταυροδρόμι,
βλέπ' ἕνα νηὸ ποὺ ἔρχεται καὶ τὴν ἐσυντυχαίνει :
—Καλημερνῶ σε λιγερὴ—Καλῶς τὸν Κωνσταντῖνο.
—Ποιανοῦ εἶναι τὰ πρόβατα μαλαμοβραχιολάτα,
ποιανοῦ εἶναι καὶ τὰ σκυλιὰ τ' ἀσημοχυρτανάτα ;
—Τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μικροῦ τοῦ μικροΚωνσταντίνου,
ὅπου μικρὸς πανδρεύθηκε, μικρὸς γυναῖκα πῆρε,
κεινοῦ εἶναι τὰ πρόβατα τὰ μαλαμοβραχιολάτα
κεινοῦ εἶναι καὶ τὰ σκυλιὰ τ' ἀσημακυρτανάτα»
—Καὶ ποῦ μὲ ξεύρεις λιγερὴ ποὺ εἶμ' ὁ Κωνσταντῖνος ;
—Ἐγὼ σὲ ξεύρω Κωνσταντῆ, γιατ' εἶσαι ἰδικός μου,
τὴν μάνα σου παρήγγειλες τὴν καρδιακιά σου μάνα
—Μάνα μου, μάνα μου γλυκειά, μάνα μου ζαχαρένια,

. . . .

(Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἄνω)

Τὴν πῆρε καὶ πηγαίνουσι στὸ σπίτι τὸ δικό του
'βρίσκει τὴν μάνα ποὺ κρατεῖ, στὴν ἀγκαλιά της ρόκα.
—Καλῶς τὸν γιόκα μ' π' ἔρχεται, τὸν γιό μου τὸν μονάχο.
—Μάνα μου ποῦν' ἡ γυναῖκα μου, ποῦναι καὶ ἡ καλή μου,
ποῦναι ἡ ὀμορφοῦλά μου κι' ἀγαπητική μου ;
—Ἀπέθαν' ἡ γυναῖκα σου, ἀπέθαν' ἡ καλή σου.
—Ποῦνε μάνα μ' τὸ μνῆμα της νὰ πάνω νὰ τὴν κλαύσω ;
—Τὸ μνῆμα της χορτάριασε καὶ γνωρισμὸ δὲν ἔχει.

2. Ο ΝΗΟΓΑΜΒΡΟΣ

Τὸν Μάη ἀμπέλι φύτευε, τὸν Μάη σταφύλι κάνει,
τὸν Μάη τὸν ἦλθε μήνυμα στὸν πόλεμο νὰ πάγῃ,
ἦταν τρίο μεριὸ γαμβρός, δώδεκα χρόνια σκλάβος,
στὴν θάλασσα τὸν πήρανε, ναύτη μέσ' τὰ καράβια,
στὸ πέλαγ' ἀρμενούσανε, στὸ πέλαγ' ἀρμενοῦνε,
κι' ἐκεῖ ποὺ ἀρμενούσανε, στάθηκε ἡ φεργάδα [1]
κ' ὁ ναύκληρος τοὺς ἐρωτᾷ, ὁ ναύκληρος τοὺς λέγει :

1) Πλοῖον.

—Πιὸς εἶναι π' ἀναστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φεργάδα ;
σἂν εἶν' ἀπ' τοὺς ναύτες μου νὰ τὸν ἐκάνω σκλάβο,
κι' ἂν εἶν ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου νὰ τόνε ξεσκλαβώσω.
—Ὁ Κωνσταντῆς 'νεστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φεργάδα.
κι' ὁ ναύκληρος τὸν ἐρωτᾷ καὶ τὸν ἐσυντυχαίνει :
—Ξένε μ' πεινᾶς, ξένε μ' διψᾶς, ξένε μ' ροῦχο σὲ λείπει ;
—Οὔτε πεινῶ, οὔτε διψῶ, κι' οὔτε ροῦχο μὲ λείπει,
τὰ χρόνια γένηκαν ἑφτά, στὸν τόπο μου δὲν πῆγα,
κ' ἐψὲς εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὸν ὕπνο ποὺ κοιμούμουν,
ὅτι πατοῦν τὸ σπίτι μου καὶ παίρνουν τὴν καλή μου.
—Πᾶνε, καλέ μ' στὸν τόπο σου καὶ πάρε τὴν καλή σου.
Τὸν βάθιο του ἐσέλωσε [1] μὲ δέκαοκτὼ κολάνια [2]
πηδᾶ καὶ καβαλίκευσε σἂν τὸ γοργὸ πουλάκι,
στὸν δρόμο ὅπου πήγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει.
εὑρίσκει ἕνα γέροντα στ' ἀμπέλι νὰ λισκεύῃ,[3]
—Καλημερνῶ σε γέροντα.—Καλῶς τὸ παληκάρι.
—Τινοῦ ν' αὐτὰ τὰ κλήματα, τινοῦ ν' αὐτὸ τ' ἀμπέλι ;
Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς κουρκουλιᾶς, τοῦ Κωνσταντῆ τοῦ γιοῦ μου,
πού 'ταν τριῶ μεριῶ γαμβρὸς δώδεκα χρόνια σκλάβος
καὶ τώρα τὴν καλίτσα του, μᾶς τὴν ἐπέρνει ἄλλος.
—Παρακαλῶ σε γέροντα ἀλήθεια νὰ μὲ δώσῃς,
τάχα θὰ φθάσω στὴ χαρά, θὰ φθάσω καὶ στὸ γάμο ;
πάγω καὶ 'γὼ συμπέθερος, εἶμαι προσκαλεσμένος.
—Σἂν εἶν' ὁ μαῦρος σου γοργὸς στὰ ἔμβα τσ' ἐκκλησίας,
κι' ἂν εἶν' ὁ βάθιος σου βαρὺς στὰ ἔβγα τσ' ἐκκλησίας.
Σ' τὸν δρόμο ὅπου πήγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει,
βλέπει τὴν μάνα ποὺ πλενεῖ καὶ ἀσπροσαπουνίζει.
—Καλῶς τὰ κάνει ἡ γριά, καλῶς τὰ σαπουνίζει,
τινοῦ ν' τὰ ροῦχα ποὺ πλενεῖς καὶ ἀσπροσαπουνίζεις ;
—Τῆς ἐρημιᾶς τῆς κουρκουλιᾶς τοῦ γιοῦ μ' τοῦ Κωνσταντῆ μου,
ποὔταν τριῶ μεριῶ γαμβρός, δώδεκα χρόνια σκλάβος
καὶ τώρα τὴν καλίτσα μου μᾶς τὴν ἐπέρνει ἄλλος.
—Παρακαλῶ σε πὲς μέ το, τὸ τί ὥρα θὰ φθάσω.
—Ἂν ἦν ὁ βάθιος γρήγορος στὰ ἔμβα τσ' ἐκκλησίας
κι' ἂν ἦν ὁ βάθιος σου ἀργὸς στὰ ἔβγα τσ' ἐκκλησίας.
Ἦτον ὁ βάθιος γρήγορος τοὺς ἔφθασε στὰ ἔμβα,
ὁ βάθιος του χλιμήντρισε,[4] κι' ἄκουσε ἡ καλή του,

1) ἔθεσε τὸ ἐφίππιον. 2) λωρία. 3) σκάπτει. 4) ἐχρεμέτισε.

—Σταθῆτε ψάλτες μὴ ψάλτε, παπάδες παραπίσου,
τ' ὁ βάθιος ποὺ χλιμήτρισε, σᾶν τοῦ καλοῦ μου μοιάζει.
Δῶκε τὸν βάθιο του σφικτά, στὴν ἐκκλησιὰ ἐμβαίνει,
τὸν βάθιο του χαμήλωσε καὶ τὴν καλή τ' ἁρπάζει.

3. ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

Κάτου στὶς ἑβδομῆντα δυὸ 'κλησιές, στῆς δάφνης τὸ ποτάμι
κοράσια σιοῦσαν κ' ἔπλυναν κοράσια σιοῦν καὶ πλύνουν
τοῦ ρήγ' ὁ γιὸς ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ σεφεριοῦ [1] του,
μιὰ κόρη ἐδιασταύρωσε στὴν ἀργυρῆ λεκάνη
καὶ τὴν ἐπιλογήθηκε, κι' αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
—Κορή μου, δὲν πλυνεῖς κ' ἐμὲ τὸ κορφομάνδηλό μου ;
—Τώρα, ξένε μ' δουλειὰ ἔχω, χαρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου.
—Κορή μ' σᾶν ἔχετε χαρὰ γιὰ δὲν καλνᾶς κ' ἐμένα.
—Νὰ σὲ καλέσω ξένε μου, καὶ ποῦ θὲ νὰ καθήσης ;
—Μέσα στοὺς πέντε σ' ἀδελφούς, στοὺς δέκα σ' ἐξαδέλφους
κι' ἂν ἦσ' ἀκόμ' ἐλεύθερη, ἐγὼ θὲ νὰ σὲ πάρω.
—Ἔχω ἄνδρα στὴν ξενητιὰ τώρα δώδεκα χρόνους,
οὔτε γράμμα μὲ ἔστειλε, οὔτε γραφὴ μὲ στέλνει.
—Κόρη μ' ἐγὼ εἶμ' ἄνδρας σου, ἐγὼ εἶμ' ὁ καλός [2] σου.
—Σὰν ἦσαι σὺ ὁ ἄνδρας μου δεῖξέ με τὴν ἐληά σου
Καὶ σᾶν τὴν εἶδε τὴν ἐληὰ πέφτει στὴν ἀγκαλιά του.
—'Εσὺ εἶσαι ὁ ἄνδρας μου, ἐσὺ εἶσ' ὁ καλός μου.

4. ΟΜΟΙΟΝ

Κάτου στὸ Δαφνοποταμὸς καὶ στὶς σαράντα βρύσες,
τρακόσι' ἀρχόντοι κάθουνταν καὶ χίλια παληκάρια,
ἐκεῖ ποὺ τρῶν' καὶ πίνανε κι' ὁποῦ συχνοκερνοῦνταν
Τοῦ κὺρ Δαχτάνι ὁ γιὸς περνᾶ τ' ἄξιο παληκάρι.
τὸν ἥσκιο ἥσκιο πήγαινε, τὸν ἥσκιο ἥσκιο πάγει,
μὴ τὸν 'σχημίση κονιαρτὸς μὴ τὸν μαυρίση ὁ ἥλιος.
'Πὸ μακρυὰ τοὺς χαιρετᾶ, 'πὸ μακρυὰ τοὺς λέγει :
—Καλησπερνῶ σας ἄρχοντοι καὶ σᾶς τὰ παληκάρια.
Στὸν δρόμο ὅπου πήγαινε στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει
τὴν κόρη συναντάμωσε στὴ βρύση ποὺ γεμίζει.
—Κορή μου διάσυρε νερό, νὰ πιῶ καὶ γὼ κι' ὁ βάθιος.
Σαράντα στάμια διάσυρε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδε
κι' ἄλλα σαράντα τέσσερα, κι' εἶδέ την δακρυσμένη.

---

1) πόλεμος. 2) σύζυγος.

—Τ' ἔχεις κορή μ' καὶ θλίβεσαι καὶ εἶσαι λυπημένη ;
—Ἔχω ἄνδρα στὴν ξενητιά, τώρα δώδεκα χρόνους.
—Γιὰ πές με πῶς εἶν' ἄνδρας σου καὶ θὰ σὲ μαρτυρήσω.
—Λεφτὸς ἦταν σᾶν τὸ βεργί, χυτὸς σᾶν τὴν λαμπάδα,
καὶ μοιάζει σᾶν κ' ἐλόγου σου καὶ σὰν τὴν ἀφεντιά σου.
—Κόρη μ' ὁ ἄνδρας σ' πέθανε, κόρη μ' ὁ ἄνδρας σ' θάφτιε,
τὰ μάτια μου τὸν εἴδασι, τὰ χέρια μου τὸν θάψαν,
καὶ τὸν ἐδάνεισα πανί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσῃς.
—Σᾶν τὸν ἐδάνεισες πανί, διπλὸ νὰ σὲ τὸ δώσω.
—Καὶ τὸν ἐδάνεισα κερί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσῃς.
—Σᾶν τὸν ἐδάνεισες κερὶ διπλὸ νὰ σὲ τὸ δώσω.
—Καὶ τὸν ἐδάνεισα φιλί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσῃς.
—Σᾶν τὸν ἐδάνεισες φιλὶ πᾶνε νὰ σὲ τὸ δώσῃ.
—Ἐγὼ καλή μ' εἶμ' ἄνδρας σου, ἐγὼ εἶμ' ὁ καλός σου.
—Πές με σημάδια τοῦ σπιτιοῦ, κι' ὕστερα νὰ πιστεύσω.
—Ἔχεις μηλιὰ στὴν πόρτα σου καὶ κλῖμα στὴν αὐλή σου,
καὶ μέσα στὸ μεσόσπιτι, χρυσὸ κανδῆλι φέγγει.
—Διαβάτης 'σουν καὶ πέρασες, γειτόνοι σὲ τὸ εἶπαν,
πές με σημάδια τοῦ κορμιοῦ κι' ὕστερα νὰ πιστεύσω.
—Ἔχεις ἐληὰ στὸ μάγουλο, ἐληὰ στὴν ἀμασχάλη,
κι' ἀνάμεσα στὰ στήθη σου ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι.
—Ἐσὺ εἶσαι ὁ ἄνδρας μου, ἐσὺ εἶσ' ὁ καλός μου.

5. ΑΙ ΜΑΓΙΣΣΑΙ

Ἕν ὄμορφο ῥηγόπουλο, ἓν ἄξιο παληκάρι
μιὰ κόρη ὄμορφ' ἀγαπᾶ μὰ κείνη δὲν τὸ θέλει,
ἐξόδιασε στὴν πόρτα της, ἐννιὰ πύργους λογάρι,
τοὺς ἔξη πύργους μάλαμα τοὺς τρεῖς μαργαριτάρι,
στὰ μάτια δὲν τὴν κύτταξε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδε.
Μιὰ Κυριακή, μιὰ λαμπερὴ μιὰ 'πίσημο ἡμέρα,
ἄλλαξε καὶ στολίσθηκε στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πάγῃ,
κι' ὁ νέος τὴν ἀντάμωσε στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα,
τοῦ νιοῦ ἡ καρδιὰ συχνοκτυπᾶ τὴν κόρη συντυχαίνει:
—Κόρη μ', ἐγὼ σὲ ἀγαπῶ καὶ θέλω νὰ σὲ πάρω.
—Μὰ τὴν γῆν αὐτὴν ποὺ περπατῶ, τὴν ἐκκλησιὰ π' ἐμβαίνω
μὰ τὸν σταυρὸ ποὺ προσκυνῶ, ἐσένα δὲν σὲ παίρνω.
Κι' ἐκεῖνος σᾶν τὸ ἤκουσε βαριὰ τὸν κακοφάνη,
παίρνει καὶ πάγ' στὴ μάνα του δακρυοφορτωμένος.
Στὴ στράτα ποὺ ἐπήγαινε στὸ δρόμο ποὺ περπάτα,
δυὸ μάγισσες ἀντάμωσε μάνα καὶ θυγατέρα,

κι' ἡ μάνα ἀπλογήθηκε στὴν κόρη της καὶ λέγει :
—Βλέπεις κορή μ' αὐτὸ τὸ νηὸ πῶς πάγει φλομωμένος
μιὰ κόρη ὄμορφ' ἀγαπᾷ, μὰ ἡ κόρη δὲν τὸν θέλει,
μόνον ἂς τὴν μαγεύσωμε τὸ νηὸ αὐτὸν νὰ πάρη.
Τὴν μάγευσαν ὡς τὸ πρωΐ, κι' ἀπ' τὸ πρωΐ ὡς τὸ βράδυ.
Πᾶνε καλέ μ' στὸ σπῆτι σου, πᾶνε στὴν κάμαρή σου,
ἄναψε τὸ κανδῆλί σου καὶ βάλε λίγο λάδι,
κι' ἄφησ' τὴν πόρτα σ' ἀνοιχτὴ ν' ἄλθη κι' αὐτὴ τὸ βράδυ.
—Δὲν εἶδ' ἁμάξια στὸ γιαλό, καράβια σὲ λειβάδι,
δὲν εἶδα κόρη ὄμορφη νύκτα μὲ τὸ φεγγάρι.

6. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

—Ἐψὲς ποὺ ἤσουν γιόκα μου, ποῦ ἤσουνα καλέ μου,
καὶ πάντεχα [1] καὶ δὲν ἦλθες, καθόλου δὲν ἐφάνης ;
—Μανέ μ' λέγα νὰ μὴ στὸ πῶ, νὰ μὴ σ' ὁμολογήσω.
καὶ τώρα ποὺ μ' ἐρώτησες θὰ στὸ ξομολογήσω.
Ἐψὲς παγώνια ἔπιανα καὶ ἀντίπροψες τριγώνια,
κάθισα κι' ἐμαγείρευσα κι' ἔκανα μιὰ ταβέρνα [2]
ὁλόξανθες ἐκάλεσα καὶ ὅλο μαυρομμάτες,
ὅλες φιλὶ τὶς γύρεψα καὶ ὅλες φιλὶ μὲ δῶκαν
καὶ μιὰ μικρὴ μελαγχροινὴ ζητῶ καὶ δὲν μὲ δίνει·
κι' ἐγὼ τὴν καταράσθηκα στὰ βρόχια μου νὰ πέση.
ρίχνω τὰ βρόχια στὸ γιαλό, τὰ ξώβεργα στοὺς κάμπους,
ρίχνω καὶ τὴ χρυσῆ θελιὰ στὴ βρύση ποὺ γεμίζει,
πάγω στὰ βρόχια δὲν εἶναι στὰ ξώβεργα καὶ ὄχι
πάγω καὶ στὴ χρυσῆ θελιά, τὴν βρίσκω πιασμένην,
ἔσκυψα καὶ τὴν φίλησα Αὐγούστου μιὰ Δευτέρα
καὶ μόσχιζε τὸ στόμα μου σαράντα μιὰ ἡμέρα.

7. ΤΟ ΔΑΧΤΑΝΙ

Τόσα καὶ τόσα Σάββατα καὶ μύριες Κυριακάδες
κόρη δαχτάνι ἔπλεκε, κόρη δαχτάνι πλέκει,
τὸ ἔπλεξε τὸ ἔκτισε μὲ ρίζα, φούντωσέ το,
τὸν ἄνδρα της δὲν τῶδωκε, τὸν φίλο της τὸ δῶκε,
καὶ ὁ καλὸς ὁ φίλος της κι' ὁ ἀγαπητικός της,
πάν' στ' ἅρματα τὸ ἔβαλε καὶ στὸ χορὸ χορεύει,
ἐπῆρε δίπλα τὸ χορὸ κι' ἐφάνη τὸ δαχτάνι,
κι' ὁ ἄνδρας σὰν τὸ κύτταξε βαριὰ τὸν κακοφάνη,
κι' εὐθὺς ὀπίσω γύρισε στὸ σπίτι του πηγαίνει.

1) περιέμενα. 2) τραπέζι.

—Μωρὴ σκύλα, μωρ' ἄνομη Ἑβρέσας θυγατέρα.
τόσα καὶ τόσα Σάββατα καὶ μύριες Κυριακάδες
ὅλο δαχτάνι ἔπλεκες καὶ ποῦναι τὸ δαχτάνι ;»
—Τί νὰ σὲ εἴπω ἄνδρα μου τί νὰ σ' ὁμολογήσω ;
κάτ' στὸ γιαλὸ κατέβηκα, κάτου γιὰ νὰ τὸ πλύνω,
κι' ἡ θάλασσα φουρτούνιασε καὶ πῆρε τὸ δαχτάνι,
ἐπῆρέ το καὶ πῆγέ το καὶ πάγει στὰ πελάγη.
Εὐθὺς ὀπίσω γύρισε στὸ φίλο της πηγαίνει,
τὸν φίλο της τὸν ἐρωτᾶ ποῦ τὤβρε τὸ δαχτάνι.
—Ἐγὼ ψαρὰ παιδὶ εἶμαι καὶ τοῦ ψαρὰ τὸ 'γγόνι,
πῆρα τὸ καμακάκι μου καὶ πάγω νὰ ψαρεύσω,
στὴ πρώτη μου τὴν καμακιὰ ἔπιασα ἕνα ψαράκι,
ἔσχισα τὴν κοιλίτσα του κι' εὗρῆκα τὸ δαχτάνι.

8. Η ΚΑΤΑΡΑ

Καλογρηὰ τραγούδησε ἐψὲς δραδὺ στὴ κλίνη,
ὅλα τὰ δένδρα μάρανε κι' ὅλα τὰ ξερριζώνει,
κι' ἕνα μικρὸ καλὸ δενδρὶ ξερριζωμὸ δὲν ἔχει,
κι' ὁ Κωνσταντὴς τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸ ἐργαστῆρι.
—Ποιὰ εἶν' αὐτὴ ποὺ τραγουδεῖ γυναῖκα νὰ τὴν πάρω ;»
Σὰν τ' ἄκουσ' ἡ Καλογρηά, βαριὰ τὴν κακοφάνη,
τὸν ῥάσσον της πετροβολᾷ καὶ τὸν σταυρόν της φίνει·
—Σύρε σταυρέ μ' στὴν ἐκκλησιά, ῥάσσε μου στ' ἅγιο βῆμα,
καὶ σεῖς κομβολογάκια μου εἰς τοῦ Χριστοῦ τὸ μνῆμα·
γιατὶ ἐγὼ θὰ πανδρευθῶ, τὸν Κωνσταντῆ νὰ πάρω,
τὸν Κωνσταντῆ τὸν μάργελο, τὸν ψεύστη τὸν διαβάτη,
ὁποὺ μ' ἐπεριγέλασε, γυναῖκα νὰ μὲ πάρῃ
καὶ τώρα γύρισε καὶ λέ, ποῦ μ' εἶδε ποῦ μὲ ξεύρει.
Θέλω νὰ τὸν καταρασθῶ καὶ πάλι τὸν λυποῦμαι :
ἢ νὰ τὸν ῥίξω στὸν Θεὸ ποὺ κάνει δίκια κρίσι,
μόνον ἂς τὸν καταρασθῶ καὶ νὰ μὴ τὸν λυποῦμαι.
Ἀπ' ἀψηλὰ ποὺ κάθεται νὰ ῥαγισθῇ νὰ πέσῃ,
σπαθιά, μαχαίρια νὰ βρεθοῦν νὰ κάτσουν στὴν καρδιά του,
πέντε γιατροὶ γιὰ νὰ βρεθοῦν καὶ δέκα μαθητάδες
καὶ δεκαχτὼ γραμματικοὶ νὰ πλύνουν τοὺς γιαράδες,
καὶ 'γὼ διαβάτης νὰ γενῶ π' ἐκεῖ γιὰ νὰ περάσω.
—Καλῶς τὰ κάνετε γιατροὶ καλῶς τὰ πολεμᾶτε,
σὰν κόφτουν τὰ νυστέρια σας, κόφτετε μὴ λυπᾶσθε,
καὶ 'γὼ ψιλὸ πανὶ φαίνω, σαράντα πέντε πῆχες,
τὶς δέκα δίνω γιὰ ξαντό, τὶς δέκ' ὀκτὼ γιὰ φτίλι,

καὶ τ' ἄλλο τὸ ποδόλοιπο, τ' ἄλλα νὰ λυῆ νὰ δείνη.
Καὶ κεῖνος πιλογήθηκε κι' αὐτὸν τὸν λόγο λέγει :
—Μωρ' ἄνομη, μωρ' ἄπιστη Ἑβρέσας θυγατέρα,
δὲν εἶχε κρίσι νὰ μὲ πᾶς, κριτὴ γιὰ νὰ μὲ κρίνης,
μόνο μὲ καταράσθηκες πολὺ νὰ μὲ παιδεύης ;

λυῆ = λύνει, δείνη = δένει.

9. Ο ΣΚΑΝΔΑΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀδελφὴ ἡ πολυαγαπημένη
ψιλὰ φαίνει, ψιλὰ κάμνει καὶ σύρμα μασουρίζει,
στοὺς οὐρανοὺς τὸ διάζουνταν, στοὺς κάμπους τὸ τυλίζει,
κι' ἀνάμεσα στὴ θάλασσα βάζ' ἀργαλιὸ καὶ φαίνει,
μὲ τετρακόσια κάρουλα, μ' ἑξῆντα δυὸ σαΐτες,
μὲ δώδεκα ξυλόχτενα μὲ δεκαοχτὼ πατήτριες.
Κελαδισμὸς τοῦ καρουλιοῦ κι' ὁ χτύπος τῆς σαΐτας,
τὸν ἥλιο ἐσκανδάλισε καὶ στέκ' σκανδαλισμένος.
κι' ἀργεῖ νὰ πάγ' στὴ μάνα του ἀργεῖ νὰ βασιλεύση,
κι' ἡ μάνα του τὸν ἐρωτᾶ, κι' ἡ μάνα του τὸν λέγει·
—Ποῦσουν γιέ μου κι' ἄργησες κι' ἀργεῖς νὰ βασιλεύσης ;
μὴ ἡ ἀργατιὰ σὲ ὑστερεῖ, μὴ ἡ ἀργατιὰ σὲ κράτει ;
—Μάνα μ' λέγα νὰ μὴ στὸ πῶ νὰ μὴ στ' ὁμολογήσω,
καὶ τώρα ποὺ μ' ἐρώτησες θὰ στὸ ξομολογήσω
Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀδελφὴ ἡ πολυαγαπημένη.
(Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἄνω)

10. Ο ΞΕΝΟΣ

Βουλιοῦμαι μιὰ βουλιοῦμαι δυό, βουλιοῦμαι τρεῖς καὶ πέντε,
βουλιοῦμαι νὰ ξενητευθῶ, νὰ πᾶ νὰ γένω ξένος,
Ὁ νοῦς μου λέγει μὴ πάγεις κι' ὁ λογισμός μου πᾶνε,
πᾶνε καὶ πάλι γύρισε πᾶνε καὶ πάλι ἔλα,
νὰ παραγγείλης τὰ βουνὰ νὰ πῆς καὶ τὶς κλεισοῦρες,
—Βουνά μου μὴ χιονίσετε, κλεισοῦρες μὴ κλεισθῆτε.
καὶ τὰ βουνὰ παρήκουσαν καὶ βαρυχειμωνιάσαν
καὶ οἱ κλεισοῦρες κλείσανε κι' ἔμειν' ὁ ξένος ἔξω,
. . . .
πιάσε τὸν βάθιο ὥς τ' αὐτιά, τὸν νηὸ ὥς τὸ ζουνάρι,
ἔμειν' ὁ ξένος στὴν ξενητιά, πάντα στὰ ξένα λείπει,
ἀπὸ καιροῦ βλέπς κι' ἔρχεται τὰ χιόνια χιονισμένος
κι' ἡ κόρη τὸν ἐκύτταξε τὴν μάνα της τὸ λέγει :
—Μάνα μ' ὁ ξένος ἔρχεται τὰ χιόνια χιονισμένος.
—Κορή μου στιὰ δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.

—Μανά μ' ὁ ξένος ἔρχεται ὀγρὸς καὶ παγωμένος.
—Κορή μ' φαγὶ δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.
—Μανά μ' τὸ περδικάκι μου φθάνει ἐμὲ καὶ κεῖνον.
—Κορή μ' στρῶμα δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.
—Μάνα μ' τὸ στρωματάκι μου φθάνει κι' ἐμὲ καὶ κεῖνον.

11. ΤΟ ΔΙΑΣΙΔΙ

Ὅσ' ἁψηλὸς ὁ οὐρανὸς κι' ὅσο ἡ θάλασσα βαθειά,
τόσο πανὶ ἐδιάζουνταν ἡ κόρη στὴν αὐλή της,
κι' ὁ Κοντογιὸς περνᾶ π' ἐκεῖ κι' αὐτὸν τὸν λόγον λέγει:
—Φαίνεις κορή μ' καὶ διάζεσαι καὶ μένα δὲν θυμᾶσαι.
—'Εγὼ καλέ μου σ' ἔγραψα ἐπάνω στὸ πανί μου.
Κι' ἡ μάνα της σᾶν τ' ἄκουσε, βαριὰ τὴν κακοφάνη,
τρι' ἀδελφάκια σύνταξε, τὸ βράδυ στὴν αὐλή της,
τὄνα παινᾶ τὰ ροῦχά της, τ' ἄλλο τὴν ὁμορφιά της.
—Μὴ τὴν παινᾶς τὰ ροῦχά της μηδὲ τὴν ὁμορφιά της,
τ' ὁ Κοντογιὸς ὁ μάργελος μαργελεμέν' τὴν ἔχει.
Τὸ τρίτο τ' ὀλοὔστερο τραβίζει τὸ μαχαῖρι,
μέσ' τὴν καρδιὰ τὴν κτύπησε καὶ τὴν ἐμαχαιρώνει·
κι' ἐκείνη σᾶν ἀπέθνησκε αὐτὸν τὸν λόγον λέγει:
—Θέλω νὰ μ' ἀπεράσετε π' τοῦ Κοντογιοῦ τὸ σπίτι.
Ὁ Κοντογιὸς σᾶν τ' ἄκουσε, βαριὰ τὸν κακοφάνη
καὶ τὸ μαχαῖρι ἔβγαλε, κι' ἀτός του μαχαιρώνει.
—Τοὺς πῆραν καὶ τοὺς ἔθαψαν τοὺς δύο σ' ἕνα μνῆμα,
'στῆς νέας φύτρωσε μηλιά, 'στοῦ νέου κυπαρίσσι,
κοντολιγάει ἡ μηλιὰ φιλᾶ τὸ κυπαρίσσι
κι' ἀπ' τὰ κοντολιγίσματα αὐτὰ τὰ λόγια βγαίνουν:
—Ὅπ' ἀγαπιοῦνται ζωντανοί, φιλιοῦνται πεθαμένοι.

12. Η ΑΡΕΤΗ

Μιὰ μάνα μιὰ καλὴ μάνα ἀπ' τὶς καλὲς τὶς μάνες
ποὺ εἶχε τοὺς ἐννιὰ τοὺς γιούς, τὴν 'Αρετὴ μονάχη
μέσα στὰ σκότ' τὴν ἔλουε, στ' ἄστρα καὶ στὸ φεγγάρι,
καὶ μέσα στὸν αὐγερινὸ πλέκει τὰ πλόκαμά της.
Προξενητάδες βγήκανε, 'πὸ μέσα ἀπ' τὴν Πόλη
ρωτοῦσι καὶ ξαναρωτοῦν, ποῦ νἄβρουν τέτοια κόρη,
'Εδῶ ποὺ καταλέγουμε, ἐδῶ 'χει τέτοια κόρη·
ὅλα τ' ἀδέλφια δὲν στέργουν, κι' ὁ Κωνσταντῖνος στέργει.
—Δέξε μανά μ' νὰ δώσουμε, τὴν 'Αρετὴ στὰ ξένα,
ποὔμαι καὶ γὼ πραγματευτής, νὰ πγαίνω νὰ κονεύω.

Ἦλθεν ὁ χρόνος δίσεκτος, χρόνος δυστυχισμένος
κι' ἀπέθαναν οἱ ἐννιὰ οἱ γιοὶ κι' ἀρρώστησεν ἡ μάνα,
ἦλθε τὸ ψυχοσάββατο ποὺ κλαῖν' τοὺς πεθαμμένους.
Γονατιστὴ ἡ μάνα των ἔρχεται στὸ μνημόρι,
σ' ὅλα τὰ μνήματ' ἔκλαιε, σ' ὅλα παρηγοριοῦνταν,
στοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μικροῦ παρηγοριὰ δὲν ἔχει,
στὸ μνῆμα τοῦ μικροῦ της γιοῦ ἔβγαζε τὰ μαλλιά της,
—Ἀνάθεμά σε Κωνσταντῆ καὶ μυριανάθεμά σε,
σὺ μ' ἔκαμες κι' ἐδώκαμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα.
Κι' ὁ Κωνσταντὴς σὰν τ' ἄκουσε, βαριὰ τὸν κακοφάνη,
κούει τὸ μνῆμα νὰ βογγᾷ καὶ βαρυαναστενάζει.
—Σῶπα μανούλα μου μὴ κλαῖς τὴν Ἀρετὴ θὰ φέρω.
Κιουβοῦρι [1] κάνει ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλα [2]
καὶ τὰ κιουβουροκάρφια του, πέταλα στ' ἄλογόν του.
Στὸν δρόμον ὅπου πήγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει,
κούει τυμπάνια νὰ βροντοῦν, ζουρνάδες ὅπου παίζουν,
ἐκεῖ βλέπει τὴν Ἀρετὴν εἰς τὸν χορὸν ποὺ ἦταν.
Σαράντα γύρους ὁ χορὸς κι' ἡ Ἀρετὴ τὸν σέρνει.
—Καλησπερνῶ σε Ἀρετὴ—Καλῶς τὸ μαργελάκι,
—Δὲν εἶμαι γὼ μαργελικός, μόν' εἶμ' ὁ Κωνσταντῖνος.
—Σὰν εἶσαι σὺ ὁ Κωνσταντὴς τ' ἄξιο παληκάρι,
ποῦ εἶναι τὰ ξανθὰ μαλλιά, καὶ ἡ χρυσὴ σου χιότη ;
—Ἐννιὰ χρόνους εἶμ' ἄρρωστος καὶ δεκαπέντε μῆνες,
ἔπεσ' ἡ χρυσὴ χιότη μου καὶ τὰ ξανθὰ μαλλιά μου.
—Ἂν ἦσαι σὺ ὁ Κωνσταντής, ἐδῶ ποιόννα γυρεύεις ;
—Ἔλ' Ἀρετὴ στὸ σπίτι μας κι' ἡ μάνα μας σὲ θέλει.
—Καὶ σὰν μὲ θέλει γιὰ καλό, νἄλθω μ' αὐτὰ ποὺ εἶμαι,
καὶ σὰν μὲ θέλει γιὰ κακό, νὰ βάλω μαῦρα νἄλθω.
—Ἢ γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακό, ἔλα μ' αὐτὰ ποὺ εἶσαι.
Στὸν δρόμον ὅπου πήγαιναν, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνουν
κούει πουλιὰ νὰ κελαδοῦν, πουλιὰ γιὰ νὰ τὸ λέγουν·
—Ποιὸς εἶδε νέα ζωντανὴ μὲ νιὸ ἀποθαμμένο ;
—Φοβοῦμαι σε κὺρ Κωνσταντή, μοιάζεις σὰν πεθαμμένος.
—Περπάτα, ἀδελφοῦλα μου, μὴν κούῃς τὰ πουλάκια.
Ἐπῆγαν καὶ κρικκέλισαν στῆς μάνας των τὸ σπίτι.
—Σὰν ἦναι ξένος νὰ διαβῇ, δικός μου νἄλθη πάνω
κι' ἂν ἦν' ὁ πικροχάροντας 'γὼ ἄλλο γιὸ δὲν ἔχω.

---

1) Νεκροκράββατον.
2) ἐφίππιον,

—Δὲν εἶν᾽ ὁ πικροχάροντας μόν᾽ εἶν᾽ ἡ ᾿Αρετή σου.
῞Ωστε νὰ διῇ τὴν ᾿Αρετὴ ἔσβυσεν ἡ πνοή της.
κι᾽ ὥστε νὰ διῇ τὸν Κωνσταντῆ, ἐβγῆκεν ἡ ψυχή της.

13. Ο ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

Διώχνεις με μάνα μ᾽ διώχνεις με, κι᾽ ἀλήθεια προβοδᾶς με,
δός με τὴν εὐλογία σου, δός με καὶ τὴν εὐχή σου,
κι᾽ ἐγὼ αὔρι θὲ νὰ διαβῶ ἀπὸ τὰ χελιδόνια
νὰ λείψω χρόνους δώδεκα καὶ μῆνας δεκαπέντε,
νἄλθη ἡμέρα τ᾽ ῾Αϊγεωργιοῦ τὸ μέγα παναγῦρι,
νὰ πᾶς μανέ μ᾽ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πᾶς νὰ προσκυνήσης·
νὰ ἴδῃς τοὺς νηούς, νὰ ἴδῃς τὶς νηές, νὰ ἴδῃς τὰ παληκάρια,
νὰ ἴδῃς καὶ τὸ στασίδι μου μαυροσκοτεινιασμένο.
τότε μάνα μ᾽ νὰ πικραθῇς διαβάτες νὰ ξετάζῃς :
Μὴν εἴδατε τὸν γιόκα μου, τὸν γιό μου τὸ Γιαννάκη ;
καὶ τὰ πουλιὰ θὲ νὰ ρωτᾷς καὶ θὰ βαριεξετάζῃς :
Πουλιά μου, ὅπου τρέχετε καὶ ἀψηλοπετᾶτε,
μὴν εἴδατε μὴν κούσατε τὸν γιό μου τὸν Γιαννάκη,
τὸν γιό μου τὸ μοναχογιό, τὸ γιό μου τὸν μονάχο ;
Κι᾽ ἕνα πουλὶ χρυσὸ πουλὶ τοῦ κάμπου χελιδόνι,
ἐκεῖνο τὸν ἀντάμωσε σὲ πράσινα λειβάδια,
μαῦρα πουλιὰ τὸν τρώγανε κι᾽ ἄσπρα τὸν τριγυρίζουν,
κι᾽ ἕνα χρυσὸ καλὸ πουλί, ᾽πὸ μακρυὰ κυττάζει.
—Φᾶτε πουλιὰ τὸ σῶμα μου, τ᾽ ἀνδρειωμένο σῶμα
κι᾽ ἀφήσετε τὰ μάτια μου καὶ τὸ δεξί μου χέρι,
νὰ γράψω μιὰ ψιλὴ γραφή, νὰ στείλω τ᾽ ἀφεντοῦ μου,
νὰ τ᾽ ἀναγνών᾽ ὁ ἀφέντης μου νὰ κλαίῃ ἡ μανέ μου,
νὰ τ᾽ ἀναγνών᾽ ἡ μάνα μου νὰ κλαῖν οἱ ἀδελφοί μου,
νὰ τ᾽ ἀναγνώνουν οἱ ἀδελφοὶ νὰ κλαῖν οἱ ἀδελφές μου,
νὰ τ᾽ ἀναγνώνουν οἱ ἀδελφὲς νὰ κλαῖνε οἱ γειτόνοι.

ἀναγνώνω καὶ νεγνώνω = διαβάζω.

14. ΤΟ ΣΤΟΙΧΙΩΜΑ [1]

Τρεῖς ἀδελφάδες εἴμαστε κι᾽ οἱ τρεῖς χαριτωμένες
ἡ μιὰ κρατεῖ τὸ Δούναβι, ἡ ἄλλη τὸν Περίτη,
ἡ τρίτη ἡ ὁλοῦστερη τῆς τρίχας τὸ γεφύρι.
Χίλιοι μαστόροι δούλευαν καὶ χίλιοι μαθητάδες

---

1) Τὸ φονεύειν ἄνθρωπον πρὸς στήριξιν οἰκοδομήματος κατ᾽ ἐπικρατήσασάν ποτε δεισιδαιμονίαν.

ὅλη μερίτσα δούλευαν, τὸ βράδυ ἐκρεμνοῦσε
πουλὶ πῆγε καὶ κάθισε στοῦ μάστορη τὸν ὦμο,
δὲν κελαδοῦσε σὰν πουλί, οὔτε σὰν χελιδόνι,
μόν᾽ κελαδοῦσε κι᾽ ἔλεγε μ᾽ ἀνθρώπινη λαλίτσα.
—Σὰν δὲν στοιχιώσετ᾽ ἄνθρωπο, γεφύρι δὲν στεργιώνει,
μόνον τοῦ πρωτομάστορη τοῦ πρώτου τὴ γυναῖκα.
Κι᾽ ὁ μάστορης σὰν τ᾽ ἄκουσε βαριὰ τὸν κακοφάνη,
τὸν μαθητήν του ἔστειλε νὰ πᾶ νὰ τὴν φωνάξη·
—Σήκω κι᾽ ἔλα μαστόρισσα κι᾽ ὁ μάστορης σὲ θέλει.
—Καὶ τί μὲ θέλ᾽ ὁ μάστορης τώρα αὐτὴ τὴν ὥρα ;
καὶ σὰν μὲ θέλη γιὰ καλὸ νὰ βάλω τὰ χρυσᾶ μου
καὶ σὰν μὲ θέλη γιὰ κακό, γιὰ νὰ μαυροφορέσω.
—Ἤ γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακὸ ἔλα μ᾽ αὐτὰ ποὺ εἶσαι.
—Καὶ τί μὲ θέλεις μάστορη τώρα ὅπου μὲ κράζεις ;
—Τὸ δακτυλίδι μ᾽ ἔπεσε μέσα σ᾽ ἑφτὰ καμάρες·
—Ἔπαρε τὸ ζουνάρι μου τὸ σαρανταπηχάτο
καὶ δέστε με π᾽ ἀμάσχαλα, μέσα κατέβαστέ με.
—Τράβα μάστορη τράβα με, τράβα με παραπάνω
φῆκα τὸ σπίτι μ᾽ ἀνοικτὸ καὶ τὰ ψωμιὰ στὸ φοῦρνο
καὶ τὸ σαλό [1] μου τὸ παιδί, στὸ λίκνι καὶ κοιμᾶται.
—Τὸ σπίτι σου θὰ σφαλιχθῆ καὶ τὰ ψωμιὰ θὰ ξέβουν
καὶ τὸ σαλό σου τὸ παιδί, ἄλλη μάνα θὰ κάνη.

15. Ο ΕΝ ΠΛΟΙῼ ΘΑΝΑΤΟΣ

Ὁ Κωσταντῆς ἀρρώστησε ὁ μικροΚωνσταντῖνος,
ὁ Κωνσταντῆς ἀρρώστησε μέσα εἰς τὸ καράβι,
δὲν εἶν᾽ κανεὶς στὴ θάλασσα τὸν Κωσταντῆ νὰ βλέπη.
ὁ μάγειρας τὸν κύτταζε κι᾽ ὁ μάγειρας τὸν βλέπει.
Μιὰ Κυριακὴ ἀπ᾽ τὸ πρωῒ φωνάζει καὶ τοὺς λέγει :
—Τραβῆτέ με νὰ σηκωθῶ, βάλτε με νὰ καθήσω,
φέρετε καὶ τὴ χάρτα μου νὰ διῶ τί θὰ τραβήξω,
Σ᾽ αὐτὸ τὸ δένδρο τ᾽ ἀψηλὸ καὶ στὸ ἑφτακορφάτο
ἐκεῖ θὰ πὰ ν᾽ ἀράξωμε ἐκεῖ θὲ νὰ σταθοῦμε·
ρίξτε δεξιὰ τὰ σίδηρα, ζερβὰ τὸ παλαμάρι
καὶ μέσ᾽ τὴ μέσ᾽ τοῦ καραβιοῦ ἄγκυρα τὴ μεγάλη,
νὰ βγῆ ὁ μοῦτσος γιὰ νερὸ κι᾽ ὁ μάγειρος γιὰ ξύλα,
νἄβγουν καὶ τὰ ναυτόπουλα, νὰ σκάψουν ἕνα μνῆμα,
φαρδὺ φαρδὺ γιὰ νὰ σκαφῆ, μακρὺ νὰ μὲ χωρέση,

1) Μωρόν.

κι᾽ ἀπ᾽ τὴ δεξιά μου τὴ μεριὰ ἀφῆστε παραθύρι,
νὰ μπαινοβγαίνουν τὰ πουλιὰ τὰ μαῦρα χελιδόνια,
νὰ ᾽μπαίν᾽ ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ νὰ μπαίν᾽ τὸ μεσημέρι,
καὶ μέσα τὰ μεσάνυκτα νὰ ᾽μπαίνῃ τὸ φεγγάρι·
ἂν πᾶτε καὶ στὴ μάνα μου μὴν πῆτε πὼς ἐτάφην,
μόν᾽ πῆτε πὼς πανδρεύθηκα, τὴ γῆ γυναῖκα πῆρα.
Βάλαν τὴν πλάκα πεθερὰ τὴ μαύρη γῆ γυναῖκα
καὶ τὰ ψαράκια τοῦ γιαλοῦ γειτόνοι κι᾽ ἐξαδέλφια.

16. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΝΥΜΦΗΣ

Κόρη καθοῦνταν κ᾽ ἔφαινε κάτ᾽ στῆς αὐλῆς τὴ θύρα,
κι᾽ ὁ ἥλιος τὴν ἐχαιρετᾶ κι᾽ ὁ ἥλιος τὴν ἐλέγει·
—Μαλαματένιο τ᾽ ἀργαλιὸ καὶ φίλδισι τὸ χτένι,
κι᾽ ἀγγελικό ᾽νε τὸ κορμὶ ποὺ κάθεται καὶ φαίνει.
Κι᾽ ἡ κόρη πιλογήθηκε καὶ τὸν ἐσυντυχαίνει :
—Δικό μου εἶναι τ᾽ ἀργαλιό, δικό μου καὶ τὸ χτένι,
δικό μου ᾽νε καὶ τὸ κορμὶ ποὺ κάθεται καὶ φαίνει.
—Φαίνεις κόρη μ᾽ καὶ τραγουδεῖς, φαίνεις καὶ μασουρίζεις,
μὰ τὸν ἀγοῦρο[1] π᾽ ἀγαπᾶς, ἀλλοῦ τὸν προξενοῦνε
καὶ σένα στέλνουν μήνυμα νὰ πᾶς νὰ στεφανώσῃς.
Μεταπατεῖ τὸ πάτημα καὶ τὴ σαΐτα ρίχνει,
—Τ᾽ ἔχεις κορή μ᾽ καὶ θλίβεσαι καὶ βαρυαναστενάζεις ;
—Μανά μου τὸν υἱόκα σου ἀλλοῦ τὸν προξενοῦνε,
καὶ μένα στέλνουν μήνυμα νὰ πᾶ νὰ στεφανώσω,
μὲ τί καρδιὰ μὲ τί ψυχὴ μὲ τί χέρια νὰ πιάσω
μὲ τί ποδάρια νὰ σταθῶ τὰ στέφανα ν᾽ ἀλλάξω ;
Καὶ κείνη πιλογήθηκε κι᾽ αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
—Σήκω, κορή μ᾽ καὶ πήγαινε νὰ μὴ κακοκαρδίσῃ,
κάμε τὰ στέφαν᾽ ἀργυρᾶ καὶ τὰ κερι᾽ ἀσημένια,
βάλε τὰ ψάρια τοῦ γιαλοῦ βάλε τα κατωφόρι,
βάλε καὶ τ᾽ ἄστρα τ᾽ οὐρανοῦ βάλε τα πανωφόρι,
βαγῆτες πάρ᾽ ἀπὸ μπροστὰ βαγῆτες τὸ κατόπι,
βαγῆτες κι᾽ ἀπ᾽ τὰ πλάγια σου καὶ πᾶ νὰ στεφανώσῃς.
Βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στῆθος,
καὶ τὸ χρυσὸ αὐγερινὸ διαμάντι δακτυλίδι,
πῆρε βαγῆτες πὸ μπροστά, βαγῆτες τὸ κατόπι,
᾽πολεῖ ὁ δρόμος λούλουδα κι᾽ ἡ ἐκκλησία μόσχο,
παπᾶς τὴν εἶδε κι᾽ ἔσφαλε, διάκος δὲν κανονάρχα,

1) Νέον.

καὶ τὰ μικρὰ ψαλτόπουλα ἔχασαν τὰ χαρτιά τους,
κι' ἡ κόρη 'πιλογήθηκε κι' αὐτὸ τὸν λόγον λέγει :
—Ψάλλε παπᾶ πῶς ἔψαλλες, διάκε πῶς κανονάρχας
καὶ σεῖς μικρὰ ψαλτόπουλα εὑρῆτε τὰ χαρτιά σας,
Παπᾶ, σᾶν ἦσαι χριστιανός, σᾶν ἦσαι βαπτισμένος,
παράγυρε τὰ στέφανα πρὸς τὴ συντεκνοπούλα,
κάμε τὴ νύμφη παράνυμφη, γιατὶ μαλλιὰ δὲν ἔχει.
—Μαλλιὰ καὶ μαλλιοβότανα τὰ ἔχω στὴν αὐλή μου,
ἐννιὰ Σαββάτα σᾶν λουθῶ κι' ἐγὼ μαλλιὰ θὰ κάνω.

πολεῖ = ἀπολνᾶ, φυτρώνει.

17. Ο ΑΚΑΛΕΣΤΟΣ

'Αρχόντου γιὸς κάνει χαρά, κάνει καὶ παναγῦρι
ὅλο τὸ κόσμο κάλεσε, κι' ὅλο τὸ ψυχολόγι,
κι' ἕνα φτωχὸ καλόγερο κεῖνον δὲν τὸν καλένει.
Παίρνει καὶ πάγ' μονάχος του, παίρνει καὶ πάγ' ἀτός του.
'Ηλθε ἡ ὥρα τοῦ παστοῦ ὁποῦ κερνοῦν τὴ νύμφη,
ἕνας τὴν κέρασε φλουρί, κι' ἄλλος τὴ δίνει γρόσι,
καὶ ὁ φτωχὸς καλόγερος πολὺ μαργαριτάρι,
κι' ὅλοι τὸν ἐζηλεύσανε κι' ὅλοι τὸν ἐρωτοῦνε :
—'Εσὺ φτωχὲ καλόγερε 'πὸ ποῦν' ἡ δούλευσή σου ;
—"Οσ' ἄστρα νε στὸν οὐρανό, ὅσα πουλιὰ στὸν κάμπο,
ὅσα ψαράκια στὸ γιαλό, ὅλα 'νε πραγματιά μου.

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΟΣΙΑΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΚ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΗΣ

1. *Ἡ πατρὶς τῆς Ὁσίας*

Ἡ πατρὶς τῆς Ὁσίας Ἐπιβάται,[2] κειμένη εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος, ὑπάγεται πολιτικῶς μὲν εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Σηλυβρίας τοῦ νομοῦ Ραιδεστοῦ, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας Σηλυβρίας. Ἡ ὀνομασία Ἐπιβάται ἐδόθη εἰς αὐτὴν διότι καθ' ἣν ἐποχὴν ἱδρύθη, ἦτο ὁ μόνος παράλιος συνοικισμὸς δι' οὗ ἐπεβιβάζοντο οἱ ἐκ τῶν πέριξ κατερχόμενοι Ἐπιβάται· κατ' ἄλλην ἔκδοσιν φέρεται Ἱπποβάται, διότι ἐνταῦθα ἦσαν αὐτοκρατορικοὶ σταῦλοι τῶν Βυζαντινῶν· ὑπῆρχεν αὐτόθι Πύργος, κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀποκαύχου, στρατηγοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Γ'. τοῦ Παλαιολόγου (1328—41) τὸν ὁποῖον κατέστρεψε καὶ ἐξηφάνισε κατὰ τὸν Πανευρωπαϊκὸν πόλεμον διὰ τῶν ἐργατικῶν ταγμάτων ἡ νεοτουρκικὴ Κυβέρνησις σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἑλληνικῶν μνημείων.

Κατὰ τὴν ἱστορίαν ἡ Κωμόπολις ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1453 διὰ τοῦ Καρατζᾶ βέη τοῦ ἀναλαβόντος τὴν μεταφορὰν τοῦ τηλεβόλου τοῦ Οὐρβανοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν Ἐπιβάταις ὑπῆρχεν ἑλληνικὴ σχολὴ λειτουργοῦσα ἀπὸ τοῦ 1796 ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτῆς εὑρισκομένων σιγγιλιωδῶν γραμμάτων τῶν Πατριαρχῶν Γερασίμου καὶ τοῦ Ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἐπίσης λειτουργοῦν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1857 καὶ τ' Ἀρχιγένεια ἐκπαιδευτήρια θηλέων, Ἐθνικὰ Καθιδρύματα ὡς Πατριαρχικὴ Ἐθνικὴ Σχολή, τῶν ὁποίων ὁ ἱδρυτὴς Σαράντης Ἀρχιγένης ἰατρός, γέννημα καὶ θρέμμα Ἐπιβατῶν, ἄτεκνος ὤν, ὅλην τὴν περιουσίαν αὐτοῦ διέθεσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ προικοδότησιν αὐτῶν τε καὶ τοῦ Γυμνασίου τῶν ἀρρένων «Ἐλενείου» συσταθέντος πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Ἑλένης· ἀλλὰ τοῦτο ἔπαυσε δυστυχῶς λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ 1894. Τὰ δὲ Ἀρχιγένεια ἐξακολουθοῦν μέχρι σήμερον 1921 ἐργαζόμενα καὶ ἐξυπηρετοῦντα μεγάλως τὴν Θράκην καὶ Ἀνατολήν, διότι αἱ τελειόφοιτοι αὐτῶν ἐδίδαξαν καὶ διδάσκουν εἰς ὅλας τὰς Κοινότητας αὐτῶν μὲ τὸ 1922 τὰ μάλιστα συντελοῦσαι εἰς τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κωμοπόλεως ταύτης, ἀμιγεῖς Ἕλληνες, ἠσχολοῦντο ἰδίως εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἀμπελουργίαν, τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἁλιείαν, ἐν μέρει εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, ἐμπόριον σταφυλῶν καί τινων δημητριακῶν καρπῶν. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτη εὑρίσκεται εἰς ἀνοικτὸν ὁρίζοντα καὶ ἑπομένως εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τὰς πνοὰς ὅλων τῶν ἀνέμων· ὁ ἀὴρ αὐτῆς εἶναι καθαρὸς καὶ ὑγιεινός. Ἔχει δὲ καὶ διαυγέστατον ὕδωρ.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα λοιπὸν φυσικὰ χαρίσματα κεκτημένη αὐτη, ἀνέδειξε κατὰ καιροὺς μεγάλους καὶ ἁγίους Ἄνδρας, οἵτινες, τὸ πρότερον ἀφανὲς καὶ ἀσήμαντον μέρος τῆς γῆς, κατέστησαν γνωστὸν καὶ περίβλεπτον καὶ ἐκείνους μὲν τιμᾷ καὶ γεραίρει αὐτη, λίαν ἐπαξίως καυχωμένη ὡς μεγάλους πατριώτας καὶ εὐεργέτας, εἰς δὲ τὴν ἁγίαν ψάλλει γηθοσύνως ἐν ἐκκλησιαστικῷ τροπαρίῳ «Ἐπιβατῶν τὸ καύχημα τὸ σε-

---

1) Γεννηθείσης ἐν Ἐπιβάταις τῷ 1150 μ.Χ. καὶ ἀποθανούσης ἐν Καλλικρατείᾳ τῷ 1177 μ.Χ.

2) Βλ. λεξικὸν Ἀχιλλ. Σαμοθράκη (Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Ζ' σ. 389) καὶ *Σαράντης Ἀρχιγένης* καὶ *Ὁσία Παρασκευὴ Πολιοῦχος Ἐπιβατῶν* ἐν Ἀθήναις 1938 ἐπιμελείᾳ Ζωῆς Κ. Σακκίδου, ὅπου καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς Ὁσίας.

πτὸν καὶ βεβαία προστάτις Παρασκευή» καὶ διατηρεῖ ἐπ' ὀνόματι καὶ ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου τῆς ἐγχωρίου Αὐτῆς 'Οσίας ἔκλαμπρον καὶ νεόδμητον ἱερὸν Ναόν.

Αὕτη διὰ τοῦ βίου, τῶν θαυμάτων καὶ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου αὐτῆς, ὄχι μόνον εὐφήμισε τοὺς 'Επιβάτας, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον ἔφερε πολὺν ἀπὸ τῆς Μολδαβίας καὶ μάλιστα διέσωσε τὴν πατρίδα της ἀπὸ βεβαίας καταστροφῆς τῶν βαρβάρων τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως καὶ πατρίδος προαιωνίων ἐχθρῶν 'Οσμανιδῶν καὶ ἀπηλευθέρωσεν αὐτήν.

Διὰ ταῦτα ἐκ δικαίας καὶ ἀπείρου εὐγνωμοσύνης ὁρμωμένη ἡ ὁμώνυμος Φιλόπτωχος 'Αδελφότης τῶν Κυριῶν 'Επιβατῶν «'Η 'Ο σ ί α Π α ρ α σ κ ε υ ή» προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῇ πολιούχῳ 'Οσίᾳ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια προσάγουσα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπιδιώκουσα.

'Απολυτίκιον ᾿Ηχος α'.

Τῆς χαμαιζήλου τρυφῆς σοφῶς τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπεριδοῦσα, πρὸς θεῖα ἤρθης σκηνώματα· καὶ τῶν ἰάσεων τοῖς πιστοῖς πηγὴν κατέλιπες, τὸ ἱερόν σου σκῆνος, Μῆτερ πανεύφημε. 'Επιβατῶν τὸ καύχημα τὸ σεπτόν, καὶ βεβαία προστάτις Παρασκευή. Μὴ παύσῃ θερμῶς Χριστῷ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρεσβεύουσα.

'Η ἐπέτειος μνήμη τῆς 'Οσίας τελεῖται τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ 'Οκτωβρίου. 'Εν αὐτῇ ψάλλεται ἡ ἰδιαιτέρα ἀκολουθία Αὐτῆς, τυπωθεῖσα τῷ 1817 ἐν 'Ιασίῳ τῆς Ρουμανίας.

2. *'Ο βίος τῆς 'Οσίας*

'Η τετιμημένη 'Οσία κατήγετο ἀπὸ τοὺς 'Επιβάτας τῆς ἀνατολικῆς Θρᾴκης, γεννηθεῖσα τῷ 1150 μ.Χ. Οἱ μακάριοι γονεῖς της, μολονότι προήρχοντο ἐξ ἐπισημοτάτης οἰκογενείας, ἔλεγον πάντοτε ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία καταγωγὴ ἐπισημοτέρα ἐκείνης, ἡ ὁποία λαμπρύνει καὶ διακρίνει τὰ γνήσια τέκνα τοῦ Θεοῦ. 'Ο πλοῦτος ἦτο εἰς τὰς χεῖράς των ὄργανον φιλανθρωπίας καὶ κοινωφελείας. Καὶ κατὰ τὸ ἴδικόν των παράδειγμα ἐμεγάλωσεν ἡ θυγάτηρ των Παρασκευή.

'Εφρόντισαν μὲν νὰ τὴν ἐκπαιδεύσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐμερίμνησαν ἀκόμη περισσότερον νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὴν ἀνατροφὴν χριστιανικωτάτην κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ρητόν : *«ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου»*. ('Εφσ. στ' 4). Προκειμένου μάλιστα περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς κόρης, ἔλεγον συχνά, ὅτι ἡ σεμνότης, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ σωφροσύνη μιᾶς νεάνιδος δύνανται ν' ἀποτελέσωσι μόναι ἀγλαΐσματα καὶ στολίσματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διαλάμπωσι καὶ ἂν ἤθελε προστεθῇ εἰς αὐτὰ ὁ στολισμὸς τῶν ἐκ τῆς παιδείας γνώσεων.

Καμμίαν ὅμως ἀξίαν δὲν ἔχει κόρη παρουσιάζουσα μόνην τὴν ἔπαρσιν ξηρᾶς μαθήσεως, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἔχει τὰς ἠθικὰς ἐκείνας ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τιμὴν μιᾶς παρθένου, διότι «σταγὼν ἀρετῆς, μείζων ὠκεανοῦ σοφίας».

Εἰς τὴν Παρασκευὴν μετεδόθησαν καὶ ὅλα τὰ φιλεύσπλαγχνα καὶ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα τῶν γονέων αὐτῆς τόσον, ὥστε ἡμέραν τινὰ κατεθλίβη ὑπερβολικῶς ὅτε εὑρεθεῖσα μετὰ τῆς παιδαγωγοῦ της εἰς ἐξοχήν, εἶδε κόρην πτωχήν, τὴν ὁποίαν μόλις ἐκάλυπτον τὰ πεπαλαιωμένα ράκη της.

Ἡ ἀγαθὴ νεᾶνις ἠθέλησε νὰ τὴν ἐλεήσῃ μὲ χρήματα· ἀλλὰ μετὰ λύπης παρετήρησεν ὅτι δὲν ἔφερε μαζί της. Διὰ πρώτην φορὰν τότε εὗρεν, ὅτι καλὸν ἤθελεν εἶναι, ἐὰν ἐσυνήθιζε νὰ φορῇ κοσμήματα, ἔφερεν ὅμως σταυρὸν χρυσοῦν καὶ ἤρχισε νὰ τὸν ἐκβάλῃ. Ἡ παιδαγωγὸς ὥρμησε νὰ τὴν ἐμποδίσῃ. Δὲν εἶναι ὀρθόν, τῇ εἶπε, νὰ δώσῃς εἰς ἐλεημοσύνην τὸν σταυρόν σου. Καὶ ἡ Παρασκευὴ ἀπεκρίθη : Ο σταυρὸς δὲν μᾶς ἔφερε τὴν ἐλεημοσύνην ; Διατί λοιπὸν τὸ ἰδικόν μου κόσμημα, τὸ ὁποῖον τὸ ὑπενθυμίζει, νὰ μὴ χρησιμεύσῃ εἰς ἔλεος καὶ ἀνακούφισιν ὑπὲρ τῆς πτωχῆς αὐτῆς κόρης, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἁρμόζει τόση στέρησις καὶ πενία ἐν μέσῳ κοινωνίας, ἣ ὁποία ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν ἔπρεπε νὰ ἀγνοῇ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν πτωχείαν ; Καὶ ἀφαιρέσασα τὸν σταυρόν της, ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν πτωχήν, ἡ ὁποία μετὰ τὴν πρώτην κατάπληξιν, δακρύουσα καὶ περιχαρής, ηὐλόγει μὲ συγκινητικοὺς λόγους τὴν φιλεύσπλαγχνον εὐεργέτιν της.

Ἄλλοτε πάλιν ἐν καιρῷ χειμῶνος, συναντήσασα καθ' ὁδὸν νεάνιδα, ἡ ὁποία ἔτρεμεν ὑπὸ τοῦ ψύχους, ἐξέβαλε τὸ πολύτιμον ἐπανωφόριόν της καὶ τὸ ἐνέδυσεν εἰς ἐκείνην.

Οἱ γονεῖς της παρηκολούθουν μετὰ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως τὴν τόσην ἀγαθότητα τῆς θυγατρός των καὶ παρεκάλουν τὸν Θεὸν νὰ τὴν διατηρῇ πάντοτε εἰς τοὺς νόμους του καὶ τὰς ἐντολάς του.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν δεκαὲξ ἐτῶν πλούσιοι νέοι, κατέχοντες κοινωνικὴν θέσιν καλὴν καὶ μεγάλα ἀξιώματα, προέτεινον δι' αὐτὴν προτάσεις γάμου. Ἀλλ' ἡ κόρη πάντοτε τὰς ἀπέκρουε.

Πατὴρ καὶ μήτηρ ἔλεγον πρὸς αὐτήν, ὅτι ὁ χρόνος τῶν ἀρνήσεων ἔπρεπε νὰ τελειώσῃ· ὅτι τὴν εἶχον μίαν καὶ μόνην κόρην καὶ ἡ μεγαλυτέρα αὐτῶν ἐπιθυμία ἦτο νὰ ἴδωσι τὴν ἀποκατάστασίν της πρὶν ἢ ὁ θάνατος κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς των. Καὶ προσέθετον, ὀρφανὴ κόρη τότε, τί θ' ἀπογείνῃ ;

Ἀλλ' ἡ Παρασκευὴ ἀπέφευγε πάντοτε· ἔλεγε δὲ ὅτι ὁ οὐράνιος Πατὴρ ζῇ, ἐπιβλέπει καὶ προστατεύει πάντοτε. Ὅταν πιστεύῃ τις εἰς αὐτὸν καὶ ζῇ ὑπὸ τὰς θείας ὁδηγίας καὶ τὰς ἐντολάς του καὶ τὸν ἔχει ὑπεράνω του, πλησίον του, ἐντός του, πῶς θὰ μείνῃ ποτὲ ὀρφανός ; Καὶ θέλουσα νὰ καθησυχάσῃ τοὺς γονεῖς της εἶπε : —«Διατὶ σκέπτεσθε περὶ τοῦ ἰδικοῦ σας θανάτου ; Αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Εἶσθε ἀκόμη τόσον ἀκμαῖοι, ὥστε κατὰ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως δὲν ἔχετε ὀλιγώτερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ζωῆς ἀπ' ἐμέ. Σὺ μάλιστα, μῆτερ, εἶσαι τόσον ἀνθηρά, ὥστε θὰ σὲ ὑπέθετέ τις κατά τινα μόνον ἔτη μεγαλυτέραν ἀδελφήν μου».

Ἐνίοτε τῇ ἔλεγον ἄλλαι κόραι : Εἶσθε τόσον πλούσιοι σεῖς ! τί θὰ γείνῃ τόση περιουσία, ἐάν, ὡς λέγεται, δὲν θελήσῃς ν' ἀποκατασταθῇς ! Καὶ ἡ Παρασκευὴ ἀπεκρίνατο, δεικνύουσα πτωχοὺς καὶ παιδία ἀνυπόδητα. Ὑπάρχει καμμία περιουσία ἴση πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς στερήσεις τόσον δυστυχῶν, τόσον θλιβερῶν ὑπάρξεων ;

Φερομένη ὑπὸ εὐσεβοῦς πόθου ἡ Ὁσία Παρασκευή, περιῆλθε διάφορα θρησκευτικὰ κέντρα, ζητοῦσα νὰ πλουτίσῃ τὰς εὐσεβεῖς ἐντυπώσεις της καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ζῆλον αὐτῆς καὶ τὴν πίστιν. Οὕτω μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Χαλκηδόνα, εἰς Ἡράκλειαν καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἔφθασε δὲ καὶ μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ὅπου διέμεινεν ἐπί τινα χρόνον εἰς γυναικεῖον μοναστήριον, σπουδάζουσα τὴν ζωὴν τῶν ἐν αὐτῇ παρθένων. Καὶ ἀκολούθως, ἀποπλεύσασα ἐξ Ἰόππης, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα της. Ἔκτοτε ἐπεδόθη μὲ περισσοτέραν ἀκόμη ὁρμὴν εἰς τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν· ἐσχημάτισε δὲ καὶ εὐσεβῆ ἕνωσιν, φιλόπτωχον Ἀδελφότητα, τῆς ὁποίας αἱ ἀδελφαί, γυναῖκες καὶ νεάνιδες, περισυνέλεγον ὀρφανὰ καὶ ἀπροστάτευτα παιδία, διὰ τὴν ἀνακούφισιν καὶ ἀνατροφὴν τῶν ὁποίων ἐφρόντιζον μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ στοργῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ γονεῖς της ἀπέθανον εὐχαριστημένοι καθ' ὅλα ἐκ τῆς κόρης των, ἡ ὁποία ἐγνώριζε ν' ἀφιερώνῃ τὴν ζωὴν καὶ τὸ χρῆμα εἰς ὑποθέσεις τόσον ἱεράς. Μετά τινα ἔτη μεταβᾶσα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μοιράσασα καὶ ἐκεῖ πολλά, ἀπεσύρθη εἰς τόπον, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο (ὡς καὶ σήμερον καλεῖται) Καλλικράτεια καὶ ἐκεῖ παρέδωκεε εἰς τὸν Κύριον τὴν ἁγίαν ψυχήν της, νεαρωτάτη, μόλις ἄγουσα τὸ εἰκοστὸν ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας.

Τὸ δὲ ἄθικτον ταῖς θείαις ἀρεταῖς σῶμα εἰς τὴν γῆν κατεκρύπτετο πλησίον τινός, ὅστις τὴν ζωήν του κάκιστα ἐδαπάνησεν. Ἥλιος δὲ οὖσα καὶ φῶς αὕτη, σκότος καὶ δυσωδίαν οὐκ ἠνείχετο. Καθ' ὕπνον λοιπὸν ἐφάνη εἴς τινα τῶν ἐκεῖσε θειοτέρων ἀνδρῶν καὶ εἶπεν : —«Ἆρον τὰς σάρκας μου μακρὰν ἀπὸ ἐδῶ».

Ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ κατ' ἀρχὰς ὡς ἁπλοῦν ὅραμα ἐξέλαβε τοῦτο. Ἀλλ' αὕτη δὶς καὶ τρὶς παρουσιάζεται αὐτῷ καὶ τελευταῖον δακτυλοδεικτὶ δεικνύει αὐτῷ τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο.

Οὗτος ἀμέσως ἐγείρεται καὶ μετὰ μεγάλης πίστεως καὶ εὐλαβείας διηγεῖται ταῦτα εἰς τοὺς κατοίκους, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ προσέτρεξαν ἵνα ἀνακαλύψωσι πολύολβόν τινα θησαυρόν. Ἅμα ἐπλησίασαν τὸν τάφον, ᾐσθάνθησαν μεγίστην εὐωδίαν καὶ εὑρόντες τὸ ἱερὸν σκῆνος τῆς Ὁσίας σῶον καθ' ὁλοκληρίαν μετέφερον αὐτὸ μετὰ μεγάλης εὐλαβείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς καὶ παρατάξεως, εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Μετὰ τὴν κατάθεσιν ταύτην ὁπόσα θαύματα δὲν ἐτέλεσεν ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς ; κυφοί, ἀνάπηροι, παραλυτικοί, πᾶν εἶδος ἀσθενείας καὶ ἀνίατον ἀκόμη νόσημα ἐθεραπεύοντο ὁλοτελῶς καὶ μὲ μόνην τὴν προσέγγισιν μετὰ πίστεως εἰς τὴν ἁγίαν Λάρνακα τῆς Ὁσίας.

Τὸ ἱερὸν Σκῆνος αὐτῆς κατὰ πρῶτον μετεκομίσθη ἐκ τῆς Καλλικρατείας εἰς Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας, ἔνθεν ἄγνωστον πότε εἰς Βελιγράδιον τῆς Σερβίας καὶ ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος δ' ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου τοῦ Α'. (1639—44) καὶ τοῦ

Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Δ', ἔλαβε τὴν ἄδειαν ὁ τῆς Μολδαβίας ἡγεμὼν Βασίλειος, ὅπως μετακομίσῃ τὸ ἅγιον λείψανόν της ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς 'Εκκλησίας· καὶ τοῦτο ἀπήλαυσε διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας καὶ ἐκδουλεύσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Μεγάλην 'Εκκλησίαν, πληρώσας ἐξ ἰδίων τὰ ἐκ 260 πουγγίων ἤτοι 30.000 χρυσῶν δραχμῶν χρέη τῆς 'Εκκλησίας εἰς τοὺς Τούρκους.

'Ο δὲ Παναγιώτατος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παρθένιος μετὰ πάσης τῆς ἀγαθῆς βουλῆς καὶ θελήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσμιον τοῦτο λείψανον ὡς θεῖον θησαυρὸν μετὰ τῶν Σεβασμιωτάτων μητροπολιτῶν 'Ηρακλείας 'Ιωαννικίου, 'Αδριανουπόλεως Παρθενίου, Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνους, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ παντερωτάτου μητροπολίτου Σετζάβας καὶ πάσης Μολδαβίας Βαρλαάμ· ὁ δὲ εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος καὶ θείῳ ἐλέει αὐθέντης ἡμῶν καὶ ἡγεμὼν πάσης Μολδαβίας 'Ιωάννης Βασίλειος Βοεβόδας, οἴκοθεν ἐξελθὼν καὶ σεβασμίως καὶ ὁλοψύχως τὸν ἀτίμητον τοῦτον θησαυρὸν ὑποδεξάμενος, ἐπιτηδείως διεφύλαξεν αὐτὸν ἐν τῷ νεοδμήτῳ ναῷ τῶν Τριῶν 'Ιεραρχῶν τῆς πόλεως 'Ιασίου, ὅπου διατηρεῖται μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀλώβητος εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς τρισυποστάτου Θεότητος.

'Οπόσης δὲ τιμῆς ἀπολαύει τὸ ἱερὸν Σκῆνος τῆς 'Οσίας ἐν 'Ιασίῳ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς κάτωθι μεταφράσεως τοῦ πρὸ 157 περίπου ἐτῶν παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας 'Αλεξάνδρου Καλλιμάχου ἐκδοθέντος χρυσοβούλου, ὅπερ διατηρεῖται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Κοινότητος 'Επιβατῶν.

«'Ελέῳ Θεοῦ ἔγραφον ἐγὼ ὁ 'Αλέξανδρος Καλλίμαχος 'Ηγεμὼν τῆς Μολδαβίας.

»'Εφ' ὅσον ἡ Θεότης διὰ τῆς Αὐτῆς ἀγαθότητος, τῆς ὑπερβαλλούσης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, φέρει ἀκαταπαύστως πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντων τῶν κτισμάτων, διαχέουσα τὰς ἐπουρανίους Αὐτῆς εὐφορίας καὶ ἀγαθοεργίας πρὸς διατήρησιν καὶ περιφρούρησιν ἑνὸς ἑκάστου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσδιορισθεῖσαν κατάστασιν, ὅμως πᾶς ἄνθρωπος ὡς τὸ ἐκλεκτότερον ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα ποιήματα καὶ κτίσματα, τὰ ὁποῖα τρόπον τινὰ συντελοῦν μόνον διὰ τὰς αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ διάθεσιν, πρέπει νὰ δοξάσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ αὐτοῦ διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀφοσίωσιν εὐγνωμοσύνης δι' ἣν τὸν ἠξίωσε χάριν.

»'Η ἁγία 'Εκκλησία, ἡ διαμένουσα ἀναμφιβόλως πρώτιστον ἐκ τῶν εὐεργετημάτων τῆς ἐπουρανίου Προνοίας, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ εἶναι προωρισμένον νὰ δοξάζωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῶν καὶ νὰ ἀπολαύωμεν ὅσα εἶναι ὠφέλιμα εἰς ἡμᾶς, δηλαδὴ τὴν εὐαρέστησιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν αἰωνίαν μακαριότητα ἀτελευτήτως.

»"Οσον δέον νὰ εἶναι ἡ ἡμετέρα εὐλάβεια πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν καὶ ὁ

ὀφειλόμενος ζῆλος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἱερὰς αὐτοῦ Μονάς, ἀναλόγως πρέπει νὰ μεριμνῶμεν περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ εὐπρεπείας αὐτῶν.

»Ἡ ἐμὴ Γαληνότης, ἀνατραφεῖσα εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ ζῆλον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ λοιπὰ ἄνω ῥηθέντα, κατὰ τὴν κοινοποίησιν ὅπου μοι παρέστησαν οἱ πατέρες, οἱ κατοικοῦντες παρὰ τῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς Ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς εἰς τοὺς Ἐπιβάτας, ὅπου ἦν ἡ πατρὶς καὶ ἡ Κοίμησις τῆς ῥηθείσης Ἁγίας, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος διατελεῖ ἄνευ οὐδεμιᾶς βοηθείας καὶ παντελῶς ἐλλιπὴς εἰς τὰ χρειώδη ἔξοδα, ᾐτήσαντο νὰ τοῖς παρέξωμεν κάποιαν βοήθειαν περὶ ἐλεημοσύνης, διὰ τῆς ὁποίας νὰ δύναται νὰ εὐκολύνῃ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἔξοδα· δὲν ἀπέρριψα τὴν γενομένην αὐτῶν αἴτησιν· πάντως εὔλογον κρίνω νὰ ψηφισθῇ κάποια συντήρησις περὶ ἐλέους ἀπὸ τὰ κτήματα ἐκεῖνα, ὅπου ἐπαναπαύονται καὶ τὰ Ἱερὰ Λείψανα τῆς Ὁσίας Παρασκευῆς.

»Ἰδοὺ διὰ τοῦδε τοῦ ἡγεμονικοῦ Χρυσοβούλου ἀποφασίζομεν νὰ λαμβάνωσι τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ διακόσια λέβα ἐλεημοσύνην ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους ἀνθρώπους, τὰ ὁποῖα χρήματα, εἴτε διὰ πιστώσεως, εἴτε δι' ἄλλου εὐλόγου τρόπου ἀναποφεύκτως νὰ ἐξαποστέλλωνται τῇ ῥηθείσῃ Ἐκκλησίᾳ. Ἰδιαιτέρως διορίζει ἡ Γαληνότης μου νὰ λαμβάνουν καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν Μονὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπου ἀναπαύονται τὰ λείψανα τῆς Ὁσίας Παρασκευῆς ἀνὰ τριακόσια λέβα τὸν χρόνον τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ εἰσοδήματα.

»Δίκαιον καὶ πάντως εὔλογον νὰ ἔχῃ ἡ Ἐκκλησία αὕτη ὁμοίαν βοήθειαν ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου εὑρίσκονται τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας, καὶ ὅπου συνάζεται οὐκ ὀλίγη βοήθεια ἀπὸ συνεισφορὰς καὶ ἐλεημοσύνας τῶν χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας.

»Ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τούτου τριακόσια λέβα εἰσπράττεσθαι ὡς ἓν θεσπισθὲν χρέος ἀπὸ μέρους τοῦ Μοναστηρίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἐπιβατῶν ἐν Παντὶ καιρῷ ἀπαραλλάκτως, ἐγχειριζομένου τοῦ εἰσοδήματος τούτου τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον εἰς τοὺς Ἐπιτρόπους, οἵτινες θέλουν διορίζεσθαι ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐπιβατῶν, νὰ ἐξαποστέλλωνται ἐπιμόνως πρὸς βοήθειαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πατέρων τῶν εὑρισκομένων αὐτόθι.

»Παρακαλεῖ ἡ Γαληνότης μου καὶ τοὺς μεταγενεστέρους μου ὑπερενδόξους Ἡγεμόνας, ἡμετέρους ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι θείᾳ προνοίᾳ θέλουσι διορισθῇ κυβερνᾶν τὸ κράτος τοῦτο, ὄχι μόνον νὰ μὴ μεταποιήσωσι τὰ διαληφθέντα περὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπικυρώνωσι καὶ νὰ προσθέτωσιν ὑπὲρ αὐτῶν αἰωνίας σωτηρίας.

»Ἐγράφη τὸ παρὸν Χρυσόβουλον τῆς Ἡγεμονικῆς Ἕδρας ἐν τῇ πόλει Ἰασίῳ τῆς δευτέρας Διοικήσεώς μου τὴν Μολδαβίαν.

Εἰς τὸ τρίτον ἔτος 1815 Ἰουνίου 16».

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΠΟΥ ΚΑΤΕΣΤΡΑΦΗΣΑΝ (1955)

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ποὺ ἐπυρπολήθησαν ἢ ἐλεηλατήθησαν κατὰ τὴν δραματικὴν νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955 καὶ ἔχουν μεγάλας ζημίας, μᾶλλον ἀνεπανορθώτους, εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα. Τοὺς ἀναφέρουν ὁ Γέρλαχ (1576), ὁ Τρύφων Καραμπεΐνικωφ (1593), ὁ Πατεράκης ὁ Ἀθηναῖος (1604), ὁ Τόμας Σμὶθ 1675), ἀργότερα δὲ καὶ ἄλλοι. Σαραντοέξη ἀναφέρει ὁ Τρύφων, σαρανταεπτὰ ὁ Πατεράκης. Ὁ Καραμπεΐνικωφ μάλιστα, ποὺ ἔφθασε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Φιόδωρ Ἰβάνοβιτς, γιὰ νὰ διανείμῃ βοηθήματα εἰς τὸν Ἑλληνορθόδοξον Κλῆρον τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 1.760 χρυσᾶ νομίσματα, ἀναφέρει τοὺς τότε ναοὺς μὲ λεπτομερείας : τὴν συνοικία τους μὲ τὸ Τουρκικόν της ὄνομα καὶ πόσους ἱερεῖς καὶ διάκους εἶχε ὁ κάθε ναός, ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματά των.

Διαφέρει ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λεηλατηθέντας τώρα ναοὺς ἡ Παναγία τοῦ Μουχλίου, ἄνωθι τοῦ Φαναρίου. Αὐτὴ προϋπῆρχε. Εἶναι τοῦ 13ου αἰῶνος. Εἶναι ὁ μόνος βυζαντινὸς ναὸς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ἀπέμεινε εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅλων τῶν ἄλλων μετατραπέντων εἰς τζαμιὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν. Ὁ ναὸς αὐτός, ποὺ ἐκτίσθη μὲ δαπάνην τῆς Μαρίας Παλαιολογίνας ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (1261—1282), μικρός, ὅπως ἦσαν ὅλοι οἱ ναοὶ μοναστηρίων τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου, ἐδωρήθη ἀπὸ τὸν Πορθητὴν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Χριστόδουλον, ποὺ ἔκτισε τὸ τζαμί του Φατίχ, εἰς τὸν χῶρον τοῦ μεγάλου βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ λεηλατηθεὶς βυζαντινὸς αὐτὸς ναὸς εἶναι εἰς τὸ Μουχλιό, ὅπου μετὰ τὴν Ἅλωσιν, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδοβλαχίας Δ. Κανταμίρης, ὁ Πορθητὴς ἐγκατέστησεν Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου ὅταν τὸ 1457 κατέλαβε τὴν Τεγέα, ποὺ ἐλέγετο τότε «Μουχλιό».

Ὅλοι οἱ ναοὶ ποὺ ἐπυρπολήθησαν, ἐξαιρέσει τῶν νεωτέρων, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι τῶν λεηλατηθέντων ἀναφέρονται εἰς τοὺς πίνακας καὶ καταλόγους τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων χρονογράφων. Εἶναι οἱ ναοὶ τῶν Ψωμαθειῶν Ἅγ. Γεώργιος ὁ Κυπαρισσᾶς, ὁ Ἅγ. Μηνᾶς καὶ ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, Ἅγ. Κωνσταντῖνος τῶν Καραμανητῶν, Τουρκοφώνων Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας, ποὺ ὁ Πορθητὴς ἔφερε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπως ἔφερε καὶ ἀπὸ ἄλλας περιοχὰς τῶν κτήσεών του, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ Ἄργος, διὰ νὰ πυκνώσῃ τὸν πληθυσμόν της καὶ διὰ νὰ ὑπάρχουν ἐπαγγελματίαι καὶ φορολογούμενοι. Εἶναι : ἡ πυρποληθεῖσα Παναγία τῶν Ἓξ Μαρμάτων ἢ Παναγία Βελιγραδίου, Σέρβων ἐγκατασταθέντων βαθμηδόν. Εἶναι : οἱ λεηλατηθέντες ναοὶ Ἁγ. Νικολάου Τόπκαπου, παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ χερσαίου τείχους, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Χάσκιοϊ, εἰς τὴν δεξιὰν ἀκτὴν τοῦ Κερατείου. Ὁ Ἅγ. Δημήτριος τῶν Ταταούλων, ὁ Ἅγ. Γεώρ-

γιος τοῦ 'Εδιρνέκαπου, ὁ "Αγ. Δημήτριος τῆς Ξυλόπορτας, ὅπως καὶ ἡ Παναγία τοῦ Βλαχσεράϊ, ποὺ ἐχρησίμευσαν ἐπὶ κάποιο διάστημα ὡς Πατριαρχεῖον, κατὰ τὴν τραγικὴν περιπλάνησιν αὐτοῦ ὅταν τὸ 1591 ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Παμμακάριστον, ποὺ μετετράπη εἰς τζαμὶ μὲ τὸ ὄνομα Φετχιέ.

Εἶναι ἐπίσης: ἡ Παναγία τῆς Σούδας παρὰ τὴν βυζαντινὴν πύλην τῶν Καλλιγαρίων, τῶν παντουφλάδων, ὅπως ἐλέγοντο ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ τὸ πληροφορεῖ ὁ Πρωχοπρόδρομος, ναός, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκτίσθη ἀρχικῶς ἀπὸ Κρῆτας πρὸ τῆς 'Αλώσεως ἢ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πορθητοῦ, διότι τότε ἡ Κρήτη 'Ενετοκρατεῖτο. Εἶναι : ὁ πυρποληθεὶς ναὸς τῆς 'Αγ.'Ελπίδος Κοντοσκαλίου, ποὺ ἐκτίσθη ἀρχικῶς τῷ 1680, μὲ τὴν οἰκονομικὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ρώσσου πρεσβευτοῦ Νικήτα 'Αλεξίεβιτς καὶ ὁ ὁποῖος ναὸς ἦτο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Βεβαίας 'Ελπίδος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀποθανὼν Μητροπολίτης 'Ηλιουπόλεως κ. Γεννάδιος ὑπέβαλε μελέτην εἰς τὸ Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν ποὺ συνῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι : ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1887 ἀπὸ τὴν συντεχνία τῶν Καστοριανῶν γουναράδων τῆς Πόλης καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς τὸν χῶρον τοῦ Λούσματος τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Εἶναι : ὁ ναὸς τοῦ Προφήτου 'Ηλιοῦ εἰς τὸ Σκούταρι τῆς Μικρασιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ μεγαλύτερος ἐδῶ ναός, ποὺ ἐκτίσθη ἐπὶ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ 3ου (1574—1595) κατὰ παράκλησιν τῆς μητέρας του, τῆς Βαλιδὲ σουλτάνας Νουρμπανού, 'Ελληνίδος τὴν καταγωγήν, Κερκυραίας, θυγατρὸς τοῦ Νικολάου Καρτάνου, ποὺ ἐπωλήθη εἰς τὸ σκλαβοπάζαρο τοῦ Γαλατᾶ καὶ ἐκρίθη διὰ τὴν ὡραιότητά της ἀξία τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου. Εἶναι : ὁ ναὸς τοῦ 'Αγίου Γεωργίου τοῦ Τσεγκέλκιοϊ τοῦ Κάτω Βοσπόρου, ποὺ κατέχει τὸν χῶρον τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Μετανοίας. Εἶναι καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι, ποὺ κατεστρέφοντο ὅπως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναφερθέντας προηγουμένως κατὰ τὰς μεγάλας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πυρκαϊάς, ὅπως ἦτο ἐκείνη τοῦ 1782 καὶ ἄλλαι καὶ ἐπανεκτίζοντο. Εἶναι : καὶ νεώτεροι ναοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ "Αγ. 'Αθανάσιος τῶν Ταταούλων, ποὺ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνιά του τὸν Μάρτιον τοῦ 1858, ἡ 'Αγία Τριὰς τοῦ Πέραν ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1880, ὁ ναὸς τοῦ 'Αγ. Κωνσταντίνου τοῦ Πέραν, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1861, ὁ ναὸς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Μπεσίκτας, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1856, ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν Μεγάλου Ρεύματος, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1896 καὶ ἄλλοι. 'Ο προαναφερθεὶς ναὸς τοῦ 'Αγίου 'Αθανασίου Ταταούλων ἦτο ἡ πρώτη μετὰ τὴν "Αλωσιν ἐκκλησία μὲ θόλον. "Οπως γράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του περὶ Ταταούλων ὁ ἐπίσκοπος Παμφίλου Μελισσηνός, ὁ 'Αβδοὺλ Μετζὶτ ἀπέρριψε ἀναφορὰν τῶν Τούρκων Ταταυλιανῶν καταγγελλόντων τὸ κτίσιμον τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ μὲ μόλυβδον, μὲ τὴν παρατήρησιν: «ὁ Θεὸς νὰ ἀξιώσῃ τοὺς ἐνορίτας τοῦ 'Αγ. 'Αθανασίου νὰ κάμουν ἀργυροσκέπαστον τὸν θόλον τοῦ ναοῦ των». Π. Π.

ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ
ΣΤΕΝΙΜΑΧΙΤΟΥ

Η ΘΡΑΚΗ

«Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι».
(Ἰουλιανοῦ λόγ. Γ'.)

Ἐντιμοτάτη καὶ φιλόμουσος Ὁμήγυρις.

Συνήλθομεν σήμερον πάλιν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον περίβολον, ἵνα δημοτελῶς καὶ πανηγυρικῶς τελέσωμεν τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῆς κεντρικῆς ταύτης τῆς πόλεώς μας σχολῆς, καθιερωμένης ἐπ' ὀνόματι καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν προστασίαν τῶν τριῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν Ἱεραρχῶν καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀξιέπαινος ἐπικρατεῖ συνήθεια νὰ ἐκφωνῶνται λόγοι, ὥστε ἡ φιλόμουσος καὶ εὐσεβὴς ὁμήγυρις ν' ἀναχωρῇ ἐντεῦθεν, χρήσιμόν τι, εἰ δυνατόν, ἀκούσασα καὶ διδαχθεῖσα. Τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι σεμνοπρεπὲς καὶ παρ' ἡμῖν λίαν ἀναγκαῖον. Ἀλλαχοῦ ἐφημερίδες, περιοδικὰ συγγράμματα, δημόσια μαθήματα, βιβλιοθῆκαι, ἀναγνωστήρια, λέσχαι καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι τόσοι ὀχετοί, δι' ὧν ποικίλαι ὠφέλιμοι γνώσεις καὶ ἀλήθειαι μεταδίδονται εἰς τὸν λαόν, παρ' ἡμῖν δὲ σχεδὸν πάντα ἐλλείπουσι, καὶ τοὐλάχιστον εἰς τὰς τοιαύτας δημοτελεῖς περιστάσεις πρέπει ὠφέλιμόν τι νὰ λέγηται, ἀλήθειά τις νὰ δημοσιεύηται, καὶ δι' ἁπλοῦ τρόπου κοινὴ νὰ καταστaίνηται, μεταδιδομένη εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῆς κοινωνίας, ἵνα «πληθυνθῇ ἡ γνῶσις» διότι «δεινὸν ἡ ἄγνοια, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτία τοῖς ἀνθρώποις γίγνεται». Ἐγὼ δὲ προτίθεμαι κατὰ τὴν σημερινὴν ἐπέτειον τῆς σχολῆς μας πανήγυριν νὰ λαλήλω ἐνώπιον τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἀκροατηρίου περὶ τῆς **Θράκης**, τῆς χώρας ταύτης, ἣν κατοικοῦμεν.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου περιττὸν κρίνω νὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν ὑμῶν, Κύριοι, φοβοῦμαι μᾶλλον, μήπως δὲν δυνηθῶ νὰ δικαιώσω τὴν δικαίαν περιέργειαν ὑμῶν καὶ ὑπομονὴν δι' ἀναλόγου ἀναπτύ-

---

Σημ. *Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῆς ἐν Φιλιππουπόλει Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1863 ὑπὸ Βλ. Σκορδέλη Σχολάρχου. Τὸ κείμενο τοῦ λόγου μᾶς παρεδόθη ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ μακ. Βλ. Σκορδέλη κ. Ἀσπασίαν ἐνενήντα ἐτῶν προσφέρουσαν καὶ τώρα ἀκόμη τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν τοῦ πατρός της μὲ στοργὴν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. Εἴμεθα εὐτυχεῖς δημοσιεύοντες τὸ ἀρκετὰ σοβαρὸν τοῦτο κείμενον γραμμένον εἰς τὰ 1863 ἤτοι πρὸ 94 ἐτῶν.*

ξεως θέματος οὕτω σπουδαίου καὶ διαφέροντος ἡμῖν, ἐφ' ᾧ ἐκ προοιμίων ἐπικαλοῦμαι τὴν ἐπιείκειαν τοῦ σεβασμοῦ ἀκροατηρίου, διότι οὔτε χρόνον ἱκανὸν εἶχον, οὔτε τ' ἀναγκαῖα βοηθήματα ὑπῆρχόν μοι πρόχειρα, ὅπως ἐρευνήσω πάσας τὰς πηγὰς ὡς ἡ σπουδαιότης τῆς ὑποθέσεώς μου ἀπαιτεῖ· ἀλλ' ὅ,τι ἐκ τῶν ἐνόντων ἠδυνήθην νὰ συλλέξω, τοῦτο ἄσμενος προσφέρω, καίτοι πολλῷ ἔλαττον τῆς προαιρέσεώς μου.

I

α) Ἐκ τῶν χρόνων τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἡ Θράκη δὲν ἠξιώθη, καθ' ὅσον εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον εἶναι γνωστόν, ἰδιαιτέρως ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς καὶ συγγραφῆς σπουδαίας· τοῦτο τῷ ὄντι εἶναι ἓν λυπηρὸν δυστύχημα, καὶ δυσκολία μεγάλη εἰς ὃν τινὰ ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ γράψῃ τι περὶ τῆς ἐκτεταμένης ταύτης χώρας.

Ὁ σκοπός μου σήμερον, ἀξιότιμοι Κύριοι, δὲν εἶναι νὰ ἐκθέσω ὑμῖν συγγραφὴν πλήρη περὶ τῆς Θράκης· διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ εἰς πολυσέλιδον βιβλίον μόλις δύναται ν' ἀναπτυχθῇ. Ὁ λόγος μου θὰ περιστραφῇ εἰς σύντομον τινα ἱστορικὴν περιγραφὴν τῆς χώρας ταύτης καὶ εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἐθνότητα, καὶ ἄρχομαι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων· ὅ ἐστιν, ὁδηγὸν ἔχων τὸν ὀρθὸν καὶ ἀπλανῆ λόγον, θὰ προσπαθήσω νὰ θέσω πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὸν ἐθνισμὸν τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων, ἀρυόμενος τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις ἐκ τῶν παραδόσεων, ἐκ τῶν μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων.

Ἡ ἔρευνα αὕτη, ἀξιότιμοι Κύριοι, περιλαμβάνει ἓν χρονικὸν διάστημα ἀχανές, διάστημα τριῶν χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν· διότι τὸ ὄνομα τῆς Θράκης ἀνέρχεται εἰς χίλια τριακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη πρὸ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ, καὶ συσχετίζεται μὲ τὰ ἀρχαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς μυθολογικῆς καὶ ἡρωϊκῆς τῆς Ἑλλάδος ἐποχῆς, κατεβαίνει δὲ μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων. Ἔχομεν λοιπὸν νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν τρισχιλιετῆ βίον τῆς χώρας ἡμῶν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἐθνότητά της.

β) Τὸ μεσημβρινοανατολικὸν μέρος τῆς Εὐρώπης σχηματίζει, ὡς γνωστόν, μεγάλην Χερσόνησον, ἥτις ἀπ' ἀνατολῶν περιβρέχεται ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς ἄρκτον ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἴστρου καὶ τοῦ ὄρους Αἵμου. Τὸ ἰδιάζον τῆς Χερσονήσου[1] ταύτης, καθ' ὃ οὐσιωδῶς διαφέρει τῶν δύο ἄλλων τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης, δηλ. τῆς Ἰταλικῆς καὶ Ἰβηρικῆς, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μάλιστα καὶ μεσημβρινὴν πλευράν της ἀπολήγει εἰς πλῆθος ἄλλων μικροτέρων

1) Ἡ Χερσόνησος ὠνομάζετο Ἑλληνικὴ Χερσόνησος καὶ ἤδη λέγεται Βαλκανικὴ ἐκ τοῦ Μπαλκὰν (=βουνά), ἐκ τοῦ Αἵμου, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο κατίσχυσε ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὸν Αἷμον.

Χερσονήσων. Διὰ πολλῶν δὲ καὶ εὐκόλων ὁδῶν κοινωνεῖ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Εὐρώπης μὲ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀσίας· καὶ καθ' ὅλας τὰς παραδόσεις οἱ πρῶτοι τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι ἐκ τῆς Ἀσίας, οἱ μὲν διὰ θαλάσσης, εὐκολυνόμενοι ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐν τῷ μεταξὺ διεσπαρμένων νήσων, οἱ δὲ διὰ τῶν στενῶν πόρων, τοῦ δὲ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἐξηπλώθησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν μέχρι τῶν νοτιωτάτων ἄκρων, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Θράκης μέχρι τῶν ἄκρων τῆς Πελοποννήσου καὶ αὐτῆς τῆς Κρήτης, λαβόντες κατὰ τόπους εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἐκ διαφόρων περιστατικῶν διάφορα ὀνόματα, Θρᾶκες, Πελασγοί, Μακεδόνες, Ἰλλυριοί, Θεσπρωτοί, Θεσσαλοί, Ἀχαιοί, Δωριεῖς, Ἕλληνες κ.λ.π. Ἅπαντες ἄρα οὗτοι οἱ λαοὶ εἶχον κοινὴν τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν καταγωγήν. Θρᾶκες καὶ Ἕλληνες, Θεσπρωτοὶ καὶ Πελασγοί, Μακεδόνες καὶ Ἰλλυρικοὶ εἶναι διάφοροι κλάδοι τοῦ αὐτοῦ δένδρου, τὴν αὐτὴν ἔχοντες ρίζαν, καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀμόρφωτον ἐν ἀρχῇ λαλοῦντες γλῶσσαν.

γ) Τὰ δὲ ὅρια τῆς Θράκης ἦσαν διάφορα, κατὰ τὰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους. Μέχρι τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ Θράκη ἐξετείνετο πολὺ μεσημβρινώτερον, τὰ ὄρη Ὄρβηλος καὶ Παγγαῖον, ὁ Στρυμὼν ποταμός, ἡ Πιερία, καὶ αὐτὴ ἡ Χαλκιδικὴ Χερσόνησος, περιελαμβάνοντο ἐν τῇ Θράκῃ· πρὸς βορ. δὲ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἴστρου (Δουνάβιος), ἑπομένως καὶ ἡ Μυσία ἄνω καὶ κάτω (δηλ. ἡ νῦν Σερβία καὶ Βουλγαρία) περιείχοντο ὡς ἐπαρχίαι ἐντὸς τῆς Θράκης. Τὸ δὲ Θρακικὸν ἔθνος ἦτο μέγιστον· διὸ ὁ μὲν Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας, λέγει (βιβλ. V 3) «Θρηϊκῶν δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι μετά γε Ἰνδοὺς πάντων ἐθνέων . . . οὐνόματα δὲ πολλὰ ἔχουσι κατὰ χώρας ἕκαστοι». Ὁμοίως καὶ ὁ Παυσανίας λέγει· «Θρακῶν τῶν πάντων οὐδένες πλείους εἰσὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μὴ Κελτοί». Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Γέται, οἵτινες ἦσαν ἔθνος μέγα, κατοικοῦντες πέραν τοῦ Ἴστρου, καὶ παρ' οἷς διέπρεψεν ὁ Ἑλληνικῆς παιδείας τυχὼν Ζάμολξις, καὶ οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Θρακῶν.

Ἐπὶ δὲ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ πρὸς μεσημβρίαν ὅρια τῆς Θράκης περιωρίσθησαν διότι πολλαὶ χῶραι, πρότερον ἀνήκουσαι τῇ Θράκῃ προσελήφθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἡ Ροδόπη καὶ ὁ Ἕβρος ἔγειναν τὰ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὰς ὅρια τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας (Στράβ. Ζ).

δ) Ἦσαν δὲ οἱ Θρᾶκες ἀνέκαθεν διῃρημένοι εἰς φυλὰς πολλὰς (Ἡρόδ. ἔνθα ἀνωτέρω· ὁ δὲ Στρ. Ζ' ἀναφέρει κβ'), ἐξ ὧν ἐπισημότατοι ἦσαν οἱ Σάτραι (περὶ ὧν ὁ Ἡρόδ. (VII, 111) λέγει «οὗτοι οἱ τοῦ Διονύσου τὸ μαντήϊόν εἰσι κεκτημένοι»), οἱ Κορπῖλοι, οἱ Βρένοι, οἱ Ὀδρύσαι, οἱ Βέσσοι, οἱ Δῖοι, οἱ Ἀγριᾶνες κλπ. Ἰσχυρότατοι ἦσαν οἱ Ὀδρύσαι, οἰκοῦντες τὴν μεσογαίαν Θράκην, περίπου τὴν ἀχανῆ πεδιάδα, τὴν μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως. Ἦσαν δὲ αἱ φυλαὶ αὗται αὐτόνομοι καὶ εἶχον ἰδίους βασιλεῖς. Ἐπί τινα δὲ χρόνον ἡ Θράκη ὑπετάγη εἰς τὸν Δαρεῖον τὸν βασι-

λέα τῆς Περσίας (Ἡρόδ. II 103) φυλαὶ ὅμως τινές, ὡς οἱ περὶ τὸ Παγγαῖον οἰκοῦσαι καὶ οἱ Ὀδόμαντες καὶ οἱ Ἀγριᾶνες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των (ἤρ. V 16). Ὅτε δὲ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἤκμαζε, φαίνεται ὅτι καὶ ἐν Θράκῃ φυλαί τινες ὑψώθησαν ὑπὲρ τὰς λοιπάς, καὶ μάλιστα οἱ Ὀδρύσαι, ὧν ἐβασίλευσαν Ἀμόδοκος καὶ Κερσοβλέπτης καὶ Βερισάδης καὶ Σεύθης, μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες ἔσχον πολυειδεῖς σχέσεις. Ἐπὶ δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Θρᾶκες ἀνεμίχθησαν εἰς τὰς ἐμφυλίους τῶν Ἑλλήνων ἔριδας, οἷον, Σιτάλκης ὁ Τήρεω, ὁ βασιλεὺς Ὀδρυσῶν Θρακῶν ἐγένετο σύμμαχος Ἀθηναίων, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Σάδοκον οἱ Ἀθηναῖοι πολίτην ἐποιήσαντο (Θουκ. II 29).

Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου οἱ Θρᾶκες ἐπενέβαινον συνεχῶς εἰς τὰ τῆς Μακεδονίας πράγματα. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ δραστήριος καὶ πανοῦργος ἐκεῖνος βασιλεὺς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, τὰ πράγματα ἤλλαξαν ὅλως φάσιν. Οἱ Θρᾶκες περιωρίσθησαν, ὁ δὲ Φίλιππος ἤρχισε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Θράκην, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπικράτειάν του διὰ μεγάλων ἐπὶ τῆς Θράκης κατακτήσεων. Μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Δημοσθένης: «ᾤχετο (ὁ Φίλιππος) εἰς Θράκην εἶτ' ἐκεῖ τοὺς μὲν ἐκβαλών, τοὺς δὲ καταστήσας τῶν βασιλέων, ἠσθένησεν» (Ὀλυνθ. Α') καὶ ἐν τῇ ὑποθέσει του περὶ Χερσονήσου λόγου τοῦ Δημοσθένους λέγεται «τοῦ Φιλίππου περὶ τὴν μεσόγειαν τῆς ἄνω Θράκης πολεμοῦντος πρὸς τὸν Ὀδρυσῶν βασιλέα κλπ.» Ἐξέτεινε δὲ ὁ Φίλιππος τὰς κατακτήσεις του μέχρι τοῦ Ἴστρου αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρου ἡ Μακεδονικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Θράκης ἐξετάθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ ἐστερεώθη, ὥστε ἡ Θράκη ἐγένετο ἐπαρχία τοῦ ὑπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον Ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ὁ Φίλιππος δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος αὐτοπροσώπως ἐπεσκέφθησαν τὴν Θράκην, ἔνθα ὁ Φίλιππος ἔκτισε τὴν ἐπώνυμόν του ἡμετέραν πόλιν, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, στρατεύσας κατὰ τῶν Γετῶν, διεπέρασε διὰ τοῦ δυτικωτέρου ἄκρου τῆς Θράκης, καταβὰς ἐκ τῆς Ροδόπης, καὶ λίαν πιθανὸν εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς δι' αὐτῆς τῆς Φιλιππουπόλεως διῆλθε. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὴν Θράκην ἔλαβεν ὁ Στρατηγὸς αὐτοῦ Λυσίμαχος, οὗ σώζονται καὶ νομίσματα καὶ πόλις Λυσιμάχεια ἐπὶ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου (Παυσαν. ἐν Ἀτ. IX).

Ἐπὶ τέλους ὡς σύμπασα ἡ ποτὲ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κοσμοκρατορία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ρωμαίους, οὕτω καὶ ἡ Θράκη ἐγένετο ἐπαρχία Ρωμαϊκὴ ἔτι δὲ ἀπὸ τοῦ Τιβερίου πολλοὶ βασιλεῖς Θρακῶν ἦσαν ὑποτελεῖς τοῖς Ρωμαίοις (Tac. An. IV 46 καὶ 48 et Hist. I 68) ὑπετάγη δὲ ὁριστικῶς ἐπὶ Κλαυδίου τῷ 47 μ.Χ.

Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία διετέλεσε οὖσα ἡ Θράκη οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν σημαντικῶν, καὶ μὴ ἀναφερομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἰμή, ὅπως ρηθῇ, ὅτι εἰς τὰς εὐρυνώτους αὐτῆς πεδιάδας συνεκροτήθη αἱματώδης τις μάχη. Καὶ οὕτω μὲν εἶχε μέχρι τῆς εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν θρόνον ἀνα-

βάσεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅτε ἐπεφυλάττετο εἰς τὴν Θράκην ἡ ἐξαίρετος δόξα τοῦ νὰ γείνῃ ἡ πρωτεύουσα τοῦ πρώτου Χριστιανικοῦ κράτους. Ὅθεν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων λέγει : «Ἀρχὴν δὲ τῆς Εὐρώπης ἐγὼ τίθημι (τὴν Θράκην), ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ Βυζάντιον τῆς Θράκης ἐστὶ μέρος, τὸ κάλλιστόν τε καὶ τιμιώτατον. Τὸ τοίνυν θέμα τῆς Θράκης ἄρτι τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν ἔλαχε θέματος, ἀφ' οὗ τὸ τῶν Βουλγάρων γένος τὸν Ἴστρον διεπέρασε»· καὶ παρακατιὼν ὁ αὐτὸς Αὐτοκράτωρ μᾶς διδάσκει τὴν ἔκτασιν τῆς Θράκης· «ἥ τε γὰρ Βουλγαρία, λέγει, καὶ αὐτὸς ὁ Ἴστρος, καὶ τὸ περιώνυμον ὄρος, τὸ διῆκον ἄχρι τοῦ Πόντου, τὸ καλούμενον Αἷμος, τῆς Θράκης εἰσὶ μέρη . . . τὸ δὲ τῆς Θράκης θέμα ὑπὸ τὸν βασιλέα Κωνσταντινουπόλεως ἐτέτακτο, καὶ εἰς ὑπουργίαν αὐτοῦ ἐχρημάτιζεν». Ἀπαριθμεῖ δὲ καὶ τὰς ἐπαρχίας τοῦ θέματος τῆς Θράκης, καὶ εἶναι τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ γνωρίσωμεν αὐτάς. Ἐπαρχία Θράκης ἤγουν Εὐρώπης πόλεις ιδ'. . . Ἐπαρχία Ροδόπης πόλεις ζ'... Ἐπαρχία Αἱμιμοντίου πόλεις ς'. . . Ἐπαρχία Θράκης (ἰδία) πόλεις ε' Κλίμα Μεστικὸν καὶ ἀκόντισμα, Φιλιππούπολις, Βερόη, νῆσος Θάσος, νῆσος Σαμοθράκη. Ἐπαρχία Μυσίας πόλεις ιε' (Κωνσ. Πορφ. σελ. 17 τῆς ἐκδοσ. Bonnae). Περιεῖχεν ἄρα ἡ Θράκη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεννήτου πόλεις τεσσαράκοντα ἑπτά.

Ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς βασιλεῖς ἡ Θράκη ὑπέστη πολλὰς λεηλασίας βαρβάρων λαῶν, ἀλλὰ πάντοτε μέχρις ἐσχάτων διετηρήθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν· ὅτε δὲ αὕτη ἐκυριεύθη, τότε Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία δὲν ὑπῆρχεν πλέον· τούτου ἕνεκα καὶ ὑπὸ τῶν καταχτητῶν ἡ Θράκη ἰδίως ὠνομάσθη Ρούμ-ἐλί, ὅ ἐστί, χώρα τῶν Ρωμαίων ἤτοι Ἑλλήνων, ὡς ἰδίως Ἑλληνοβυζαντινὴ χώρα.

Οὗτος εἶναι, ἀξιότιμοι Κύριοι, ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Θράκης, ὡς ἐν σκιαγραφήσει, ἐν διαστήματι τρισχιλίων σχεδὸν ἐτῶν.

II.

α) Ἂς μεταβῶμεν τώρα εἰς τὴν ἄλλην ἔρευναν, ἔρευναν οὐσιωδεστάτην καὶ σπουδαιοτάτην, καὶ τὰ μέγιστα διαφέρουσαν, εἰς τὸ νὰ ἐξετάσωμε δηλ. ὁποία τις ἡ ἀρχικὴ ἐθνότης τῆς Θράκης, τίνας μεταβολὰς ὑπέστη, καὶ ὁποία εἶναι μέχρι τῶν νῦν χρόνων. Λέγω δὲ ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ ἐθνότης τῶν Θρακικῶν φυλῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ εἶναι μέχρι τῆς σήμερον Ἑλληνική, καὶ ἔρχομαι νὰ προσαγάγω τὰς εἰς τὸν διισχυρισμὸν τοῦτον ἀψευδεῖς μαρτυρίας, καί τινα τεκμήρια.

β) Ἀφήσατέ με Κύριοι, νὰ μεταφέρω πρὸς στιγμὴν τὴν μνήμην καὶ φαντασίαν ὑμῶν εἰς χρόνους, λίαν ἀφ' ἡμῶν μεμακρυσμένους· ἂς ἀναβῶμεν διὰ τοῦ νοὸς ἡμῶν εἰς τοὺς πρώτους τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους αἰῶνας. Τί ἀπαντῶμεν ;—Ἀνθρώπους, πλάνητας, καὶ «ῥᾳδίως τὴν ἑαυτῶν κα-

ταλείποντας» (Θουκ. I 2), φυλὰς κεχωρισμένας, ἀσυνδέτους, ἀνεξαρτήτους, πολλάκις ἐχθρικῶς διακειμένας πρὸς ἀλλήλας· τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς χώρας, ἥτις βράδιον ἰδίως ΕΛΛΑΣ ἐκλήθη, μηδὲ τὸ ὄνομά πω τοῦτο ἔχουσα, μηδὲ τὸ παράπαν ἓν ὄνομα, ἀλλὰ κατὰ ἔθνος καλουμένη (Θουκ. I 2 καὶ 3). Ἐὰν δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Χερσονήσου, ἤτοι τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, ἐπίσης τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας, Θράκης καὶ μάλιστα ἐν ταῖς χώραις ταύταις τοιαύτη ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι καὶ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους. Ἀλλὰ τίς ἤθελεν εἶναι τόσον εὐήθης καὶ εὔπιστος, ὥστε νὰ παραδέχηται, ὅτι τὰ πολυπληθέστατα ὀνόματα, ὧν τινα μόλις μικρᾶς κοινότητας ὥριζον, οἷον Πελασγοί, Ἀργεῖοι, Λέλεγες, Μινύαι, Μιρμυδόνες, Δόλοπες, Θεσπρωτοὶ κλπ. ἐχώριζον τόσα ἔθνη, ἰδίαν ἔχοντα καταγωγὴν ἕκαστον. Ἀναντιρρήτως πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα ἦσαν τοπικὰ ὀνόματα φυλῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι, ὅτι εἰς ὅσον νηπιώδη κατάστασιν εὑρίσκονται τὰ ἔθνη, τόσον αἱ φυλετικαὶ διαιρέσεις πολλαπλασιάζονται, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες ἦσαν θερμοὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας λάτραι, αἱ διαιρέσεις αἱ φυλετικαὶ ἐπεκράτουν καὶ εἰς τοὺς λαμπροτέρους ἱστορικοὺς χρόνους, διότι τὰ δημοκρατικὰ καὶ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματά των ἀπῄτουν ταύτας. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα τῆς φυλετικῆς διαιρέσεως ἐστάθη ἡ κυριωτέρα αἰτία, δι' ἣν τὸ Ἑλλην. ἔθνος οὐδέποτε ἐζήτησε ν' αὐξηθῇ ἀριθμητικῶς, προσλαμβάνον εἰς τὴν ὁλομέλειάν του ἄλλα ἔθνη ἀληθῶς ἑτερογενῆ, ἢ ὡς τοιαῦτα θεωρηθέντα, ἐνῶ, ὡς γνωστόν, ἡ Ῥώμη ὅλως ἀλλοίας ἀρχὰς καὶ ἀλλοίαν πολιτικὴν ἠκολούθει. Ὅθεν ἡ μὲν Ἑλλὰς ἐξελλήνιζε μὲν πλείστους λαοὺς ξένους, καὶ κατέκτα αὐτοὺς διὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιρροῆς τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς θείας γλώσσης της, ἀλλ' οὐδέποτε ὠνόμασεν Ἕλληνας ξένους λαοὺς διότι δὲν ἤθελε ν' ἀποτελῆται ἐξ ὀθνείων, ἡ δὲ Ῥώμη ἀπέδωκε τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα εἰς λαούς, οὐδὲν Ῥωμαϊκὸν ἔχοντας.

γ) Ὅτι δὲ αἱ διάφοροι αὗται φυλαί, αἱ προσαγορευόμεναι δι' ἰδιαιτέρων ὀνομάτων, ἐξ ἀμνημονεύτων ἔτι χρόνων εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ ὁμογενείας των, ἐξάγεται ἐκ τῶν δύο ἀρχαιοτάτων ἐπιχειρήσεων, ἃς ἀπὸ κοινοῦ πάντες σχεδὸν ἐποίησαν, δηλ. τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἀλλά, καθὼς τὰ μερικώτερα ταῦτα ὀνόματα δὲν χωρίζουσι διάφορα ἔθνη, ἀλλ' εἶναι ἁπλῶς ὀνόματα φυλετικῶν διαιρέσεων, οὔτε καὶ τὰ γενικώτερα Δωριεῖς, Ἴωνες, Αἰολεῖς, Θεσσαλοί, Ἠπειρῶται, Μακεδόνες, Θρᾶκες, δεικνύουσι μεγαλυτέρας διαιρέσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ἐν αἷς ἐχαλαρώθη μὲν ἕνεκα πολλῶν λόγων ὁ δεσμὸς τῆς οἰκογενείας, καταφαίνεται ὅμως ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἐκ πλείστων καὶ ἰσχυρῶν τεκμηρίων. Τὸ ἔθνος, ὅπερ ἐκ τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας περαιωθὲν ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Χερσόνησον τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ Ἴστρου

καὶ τοῦ Αἵμου μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς Κρήτης, ἦλθε μὴ φέρον ἓν κοινὸν ὄνομα, ἀλλ' ὕστερον ἐλάμβανε κατὰ τόπους διάφορα ὀνόματα. Ἔλειπε τότε καὶ ἡ μεταξὺ γειτόνων συγκοινωνία καὶ ἐπιμιξία. Πῶς θέλομεν ὥστε ἓν ὄνομα νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου μέχρι τοῦ ἑτέρου ; Διέμειναν λοιπὸν κατὰ τόπους μερικὰ ὀνόματα, καὶ ταῦτα ἀκόμη τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν μερικώτερα, εἶτα, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔλαβον μείζονα ἔκτασιν. Ἑλλάς, π.χ. κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο πολίχνιόν τι τῆς Φθίας, εἶτα κατ' ὀλίγον ἡ σύμπασα Ἑλλάς, εἰς ἣν μεταγενεστέρως συμπεριελήφθησαν καὶ Μακεδονία καὶ Ἤπειρος καὶ Θράκη κατὰ μέγα μέρος. Οἱ Θρᾶκες λοιπὸν ἦσαν τόσον Ἕλληνες, ὅσον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ λοιποί, καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες ἦσαν τόσον Θρᾶκες, ὅσον οἱ Ὀδρύσαι καὶ Βέσσοι καὶ Πίεροι, ἤτοι ἅπαντες εἶχον τὴν αὐτὴν καταγωγήν. Μήπως οἱ Γερμανοί, μήπως οἱ Κελτοὶ ἢ οἱ Γαλάται εἶχον ἀφ' ἑαυτῶν ἓν κοινὸν ὄνομα ; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν κοινὴν καταγωγήν των.

δ) Ἡ στενοτάτη συγγένεια, ἢ μᾶλλον, ἡ κοινὴ καταγωγὴ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θράκης, καταδείκνυται ἐξ ἀρχαιοτάτων μυθικῶν παραδόσεων, αἵτινες πάντοτε ἔχουσιν ὑποκεκρυμμένην ἱστορικήν τινα ἀλήθειαν.

Πάντες οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ συμφωνοῦσιν, ὅτι ἡ θρησκεία καὶ μουσικὴ ἐδόθη τοῖς Ἕλλησιν ὑπὸ τῶν Θρακῶν, διὸ καὶ αὐτὴ ἡ λέξις Θρησκεία λέγεται ὅτι παρὰ τὸ Θρακία παράγεται· οὕτως ὁ Στράβων (Ι σελ. 662) λέγει «καὶ ἡ μουσικὴ πᾶσα Θρακία νενόμισται· δῆλον δὲ ἔκ τε τῶν τόπων, ἐν οἷς αἱ Μοῦσαι τετίμηναι· Πιερία γὰρ καὶ Ὄλυμπος καὶ Πίμαλον καὶ Λείβηθρον τὸ παλαιὸν ἦν Θράκια χωρία καὶ ὄρη, τόν τε Ἑλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρᾶκες, οἱ τὴν Βοιωτίαν ἐποικήσαντες». Ὁ δὲ Παυσανίας διηγεῖται, ὅτι ὁ Πίερος ἔδωκε τὰ ὀνόματα ταῖς Μούσαις. «Ταῦτα δὲ ἐνόμιζεν οὕτως ὁ Πίερος ἢ σοφώτερον οἱ φανέντα . . . ἢ παρά του διδαχθεὶς τῶν Θρακῶν» (Παυσ. ΙΧ 29).

Ὁ Ὀρφεὺς ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ ἀρχηγέτης τῆς Ἑλλην. θρησκείας, τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ τῶν μυστηρίων· ὁ δὲ Ὀρφεὺς ἦν Θρᾷξ υἱὸς τοῦ Οἰάγρου, βασιλέως τῆς Θράκης. Πῶς ἦτο δυνατόν, ξένος καὶ ἀλλογενὴς ὤν, εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ξενηλασίας νὰ ἐξασκήσῃ τοσαύτην ἐπιρροὴν εἰς ἔθνος ἀλλότριον ; Προσέτι ὁ αὐτὸς Ὀρφεὺς ἔλαβε μέρος μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος ἡρώων εἰς τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν· κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, πολλὰ καὶ συνέγραψεν (Ἑλληνιστὶ ἐννοεῖται), οἷον, περὶ Θεογονίας, περὶ τελετῶν, περὶ λίθων καὶ τὰ Ἀργοναυτικά, ἅπερ—δυστυχῶς δὲν σώζονται (διότι τὰ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ σωζόμενα δὲν εἶναι γνήσια ποιήματα ἐκείνου, ἀλλ' Ἀλεξανδρινοῦ τινος γραμματικοῦ). Ὁ δὲ Σουΐδας ἀναφέρει καὶ υἱὸν τοῦ Ὀρφέως Ἀθηναῖον, Λεὼ ὀνομαζόμενον εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων του οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ἡρῷον κατὰ τὸν Κεραμεικόν, τὸ Λεωκόριον.

Ὁ Λῖνος, ὅστις ἦν περίφημος κιθαρωδός, διδάξας τὴν μουσικὴν τὸν Ἡρακλέα καὶ ὅστις μετερρύθμισεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Κάδμου εἰς τὴν Ἑλλάδα μετενεχθέντα Φοινικικὰ γράμματα, ἦν ἐπίσης Θρᾷξ, ἀδελφὸς ὢν τοῦ κιθαρῳδοῦ Ὀρφέως.

Ὁ Μουσαῖος, περίφημος μουσικός, ὁμοίως Θρᾷξ. Ὁμοίως ὁ Θάμυρις, ὅστις, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς Μούσας τολμήσας νὰ ἐρίσῃ περὶ μουσικῆς, νικηθείς, ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτῶν. Πλεῖστοι ἄλλοι μῦθοι, προσφιλέστεροι εἰς τοὺς Ἕλληνας, μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαιοτάτην στενὴν σχέσιν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ Θράκης καὶ Ἑλλάδος.

Ὁ Βορέας ἦν, λέγουσιν, υἱὸς τοῦ Ἀστραίου καὶ τῆς Ἠοῦς κατοικῶν εἰς σπήλαιόν τι τοῦ Αἵμου, ἐξῃτήσατο δὲ εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως, ἀλλ' ἀποτυχών, ἔλαβεν αὐτὴν δι' ἁρπαγῆς· μετέπειτα δὲ πρὸς ἀμοιβὴν κατέστρεψε τὸν Περσικὸν στόλον εἰς τὸν Ἄθω. Υἱοὶ τοῦ Βορέου ἦσαν ὁ Λυκοῦργος, ὁ Βούτης καὶ ὁ Αἷμος, βασιλεῖς τῆς Θράκης, μετασχόντες τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, καὶ φονεύσαντες τὰς Ἀρπυίας. Ἡ παράδοσις λέγει προσέτι· ὅτι ὁ Βούτης, διωχθεὶς ἐκ τῆς Θράκης, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Στρογγύλην, ἥτις ἔπειτα ὠνομάσθη Δία, καὶ τελευταῖον Νάξος (Πλ. Φαῖδρος ΙΙΙ).

Τοιοῦτος καὶ ὁ μῦθος τοῦ Εὐμόλπου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, βασιλέως τῆς Θράκης, βοηθήσαντος τοὺς Ἐλευσινίους κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐξ οὗ οἱ Εὐμολπίδαι εἶχον διὰ παντὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων (Λυκ. κατὰ Λεωκρ. καὶ ἄλλ.).

Οἱ μῦθοι οὗτοι, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι σὺν τούτοις, δὲν εἶναι βεβαίως μόνον κενῆς φαντασίας ἀποκυήματα, ἀλλὰ παραδόσεις, ἴσως ἐν μέρει παραμεμορφωμέναι, ἐν μέρει ἀλληγορικαί, πάντως ὅμως ὑποκρύπτουσαι ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰκονικῶς μαρτυροῦσαι τὴν στενὴν σχέσιν καὶ συγγένειαν τῆς Θράκης καὶ Ἑλλάδος.

ε') Ἡ ὁμογένεια καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀμοιβαίων ἐποικήσεων· εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐγένοντο Θρακικαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποικίαι, εἰς δὲ τοὺς μεταγενεστέρους, ἀντιστρόφως, ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Θράκην.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόστασις, ἡ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Θρακῶν, ἦν τὸ πάλαι πολλῷ μικροτέρα, διότι καὶ ἡ Μακεδονία, κατὰ τὸ Στράβωνα (Ζ'), κατῳκεῖτο τὸ πλεῖστον ὑπὸ Θρακῶν «Ἀμαθία ἐκαλεῖτο πρότερον ἡ νῦν Μακεδονία, κατεῖχον δὲ τὴν χώραν ταύτην Ἠπειρωτῶν τινες . . . . τὸ δὲ πλεῖστον Βοττιαῖοι καὶ Θρᾷκες».

Θρᾷκες κατέσχον καὶ τὴν Ἀττικὴν ἐπὶ Εὐμόλπου (Στρ. Ζ').

Μέρος τῆς Φωκίδος κατῳκεῖτο ἐπίσης ὑπὸ Θρακῶν, ὧν βασιλεὺς ἦτο ὁ Τηρεὺς εἰς ὃν ἀναφέρεται ὁ τριπλοῦς μῦθος τῆς Φιλομήλας, τῆς Πρόκνης καὶ τοῦ Ἴτυος (Θουκ. ΙΙ 29 Ἀπολλόδ. ΙΙΙ 14).

Ἐκτὸς τῆς νήσου Νάξου, περὶ ἧς ἐρρέθη, καὶ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Αἰ-

γαίου κατῳκήθησαν ὑπὸ Θρακῶν, ἡ Ἴμβρος, ἡ Θάσος, ἡ Σαμοθράκη, ἡ Λῆμνος, πᾶσαι περίφημοι διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστήρια. Ἡ νῆσος Εὔβοια ἐκαλεῖτο καὶ Ἀβαντιὰς ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἔθνους Θρακικοῦ (Ἰλ. Β. 531 καὶ Διονύσ. περιηγητὴς 520).

Στενοτάτη σχέσις ὑποδεικνύεται καὶ μεταξὺ Θρακῶν καὶ Πελασγῶν οἱ δὲ Πελασγοὶ ἦλθον ἐκ τῆς Ἀρκαδίας εἰς τὴν Θράκην καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ νήσους, καὶ πάλιν Θρᾶκες καὶ Πελασγοὶ κατέσχον τὴν Ἀττικήν.

ς΄) Ἀλλ' ἂν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐγίνοντο μεταναστεύσεις Θρακῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, βραδύτερον πάλιν βλέπομεν τὴν ἀντίθετον κίνησιν, πολυπληθεῖς ἀποικίας ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Θράκην, ὡς εἰς χώραν ἰδίαν. Ἅπασα ἡ Χαλκιδικὴ καλουμένη Χερσόνησος κατῳκίσθη ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων ἐκ τῆς Εὐβοίας (Στ.΄ Ζ΄) Ἡ Θρακικὴ χερσόνησος κατῳκεῖτο τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀποίκων Ἑλλήνων, καὶ ἐτέλει ὑπὸ τοῖς Ἀθηναίοις (Ἡροδ, VI 39). Ὅλα τὰ παράλια τῆς Θράκης, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ ἐνδοτέρου τῆς χώρας ἔγεμον Ἑλλην. ἀποικιῶν τῶν Ἀθηναίων, Μεγαρέων, Κορινθίων, Μιλησίων κλπ. Καὶ τί λέγω. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει Ἕλληνας οἰκοῦντας ἐν Σκυθίᾳ αὐτῇ, ἐν Βορυσθένει (σημ. Δνίεπερ, «οἱ δὲ Βορυσθενεῖται οὗτοι λέγουσι σφέας αὐτοὺς εἶναι Μιλησίους (Ἡρ. IV 78) καὶ «ἀπὸ τοῦ Βορυσθενεϊτέων ἐμπορίου πρῶτοι Καλλιπίδαι νέμονται, ἐόντες Ἕλληνες Σκύθαι» (Ἡρ. IV 17) Ἕλληνας προσέτι ἀναφέρει ἐπὶ τῷ Ὑπάνι (Μπόγα) ποταμῷ (IV 18) καὶ ἐν Βουδίνοις τοὺς καλουμένους Γελωνοὺς (IV 108).

Ἐπὶ δὲ Ἀντιπάτρου (323 π. Χρ.) ὑπὲρ τὰς 22 χιλιάδας Ἀθηναῖοι μετῴκησαν εἰς Θράκην, ὡς διηγεῖται Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (ιη 18) «Τὴν δὲ πολιτείαν μετέστησεν (Ἀντίπατρος) ἐκ τῆς Δημοκρατίας, καὶ προσέταξεν ἀπὸ τιμήσεως εἶναι τὸ πολίτευμα, καὶ τοὺς μὲν κεκτημένους πλείω δραχμῶν δισχιλίων κυρίους εἶναι τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς χειροτονίας, τοὺς δὲ κατωτέρους τῆς τιμήσεως ἅπαντας ὡς ταραχώδεις καὶ πολεμικοὺς ἀπήλασε τῆς πολιτείας καὶ τοῖς βουλομένοις χώραν ἔδωκεν εἰς κατοίκησιν ἐν Θράκῃ. Οὗτοι μὲν οὖν, ὄντες πλείους τῶν δισμυρίων καὶ δισχιλίων, μετεστάθησαν ἐκ τῆς πατρίδος».

ζ) Ἡ στενὴ προσέτι σχέσις καὶ συγγένεια τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων καταφαίνεται ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ ἐπιφανῶν ἐπιγαμιῶν. Οἱ μέγιστοι τῷ ὄντι ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν κατὰ τὸ ἥμισυ Θρᾶκες· οὕτως ἀνωτέρω εἴδομεν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Μιλτιάδης, ὁ Πρόγονος τοῦ Μαραθωνομάχου, ἔλαβε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Βασιλέως τῶν Θρακῶν, ἔτι δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Κίμων, ὁ Θουκυδίδης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἦσαν πρὸς πατρὸς ἢ μητρὸς Θρᾶκες.

η) Ἐπὶ τῶν μεγάλων δὲ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Περσίας ἀγώνων. Οἱ Θρᾶκες δὲν μετέσχον μὲν αὐτῶν, ὡς προδουλωθέντες· ἀλλ' ὅμως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περιστατικόν τι, οὐχὶ ἀνάξιον προσοχῆς· διηγεῖται δηλ.

ὁ Ἡρόδοτος (VIII 116), ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῶν Βισαλτῶν Θρᾶξ οὔτε αὐτὸς ὑπετάγη τῷ Ξέρξῃ, ἀλλ᾽ ἀπεσύρθη ἄνω εἰς τὸ ὄρος Ροδόπην, καὶ εἰς τοὺς ἓξ υἱούς του ἀπηγόρευσε νὰ μὴ στρατεύσωνται μετὰ τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ᾽ οὗτοι παρακούσαντες καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωσι τὸν πόλεμον ἐστράτευσαν μετὰ τοῦ Πέρσου· ἀφοῦ δὲ ἀβλαβεῖς ἐπέστρεψαν, ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, διότι ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἐκ τοῦ Δημοσθένους δὲ καὶ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος μανθάνομεν, ὅτι οἱ Θρᾶκες ἐν πλείσταις περιστάσεσι συνεμάχουν τοῖς Ἕλλησι, καὶ μάλιστα τοῖς Ἀθηναίοις· ὅθεν ὁ Δημοσθένης ἀποκαλεῖ περιποιητικῶς τοὺς Θρᾶκας «ἡμετέρους (τῶν Ἀθηναίων) φίλους καὶ συμμάχους». Οἱ δὲ τῆς Θράκης βασιλεῖς ἐλάμβανον στρατηγοὺς ἐκ τῆς Ἑλλάδος, πλείστην κτωμένους παρ᾽ αὐτοῖς ἰσχύν. Οὕτως ἐκ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κατὰ Ἀριστοκράτους λόγου τοῦ Δημοσθένους, μανθάνομεν ὅτι ὁ μὲν Κερσοβλέπτης, βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν, εἶχε στρατηγὸν τὸν Ὠρείτην Χαρίδημον, ξεναγὸν τῶν Ἀθηναίων, γαμβρὸν δὲ τοῦ Κότυος, ὁ δὲ Βερισάδης, βασιλεὺς Θράκης, Ἀθηνόδωρόν τινα Ἀθηναῖον, ὁ δὲ Ἀμάδοκος, ὁμοίως βασιλεὺς Θράκης, Σίμωνα καὶ Βιάνορα· «ἰδίᾳ τοίνυν ἕκαστος τῶν βασιλέων ἤθελε χάριν τοῖς Ἀθηναίοις ποιήσασθαι».

Σαφεστάτη μαρτυρία περὶ τῆς συγγενείας τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων εὑρίσκεται εἰς τὸν Ξενοφῶντα (Κύρ. Ἀναβ. VII 2 31), ἔνθα ὁ Σεύθης, βασιλεὺς τῆς Θράκης, ὀνομάζει τοὺς Ἀθηναίους οὐ μόνον φίλους, ἀλλὰ καὶ συγγενεῖς· «ἀκούσας ταῦτα ὁ Σεύθης, εἶπεν, ὅτι οὐδενὶ ἂν ἀπιστήσειεν Ἀθηναίων, καὶ γὰρ ὅτι συγγενεῖς εἶεν εἰδέναι καὶ φίλους εὔνους ἔφη νομίζειν».

Ταῦτα πάντα νομίζω, ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ καταπείσωσιν ἕκαστον περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ὁμογενείας τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ὅτι συναίσθησις αὐτῆς διεσώζετο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους, εἰ καὶ σκοτεινή.

θ) Ἀλλὰ καὶ γεωγραφικῶς ἡ Θράκη περιελήφθη κατὰ μέγα τοὐλάχιστον μέρος εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ Στράβωνος τοῦ Γεωγράφου, ὅστις λέγει (βιβλ. Ζ΄): «ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ Μακεδονία», παρακάτω δὲ τίθησι τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας οὕτως : «ἡ Μακεδονία ὁρίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου ἐξ Ἀνατολῶν δὲ τῇ παραλλήλῳ ταύτης μεσημβρινῆς γραμμῇ, τῇ δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ καὶ Κυψέλων πόλεως, ἐκ Βορρᾶ δὲ τῇ νοουμένῃ εὐθείᾳ γραμμῇ τῇ διὰ Βερτίσκου ὄρους καὶ Σκάρδου καὶ Ὀρβήλου καὶ Ροδόπης καὶ Αἵμου». Ὥστε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θράκης περιείχετο τότε ἐν τῇ Μακεδονίᾳ· ἀφ᾽ οὗ δὲ ἡ Μακεδονία ἐστὶν Ἑλλάς, ἄρα καὶ ἡ Θράκη εἶναι Ἑλλάς. Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τούτου, ἂν οἱ Μακεδόνες εἶναι Ἕλληνες, πάντως καὶ οἱ Θρᾶκες· διότι ὁ αὐτὸς Στράβων λέγει, ὡς εἴδομεν, «τὴν Μακεδονίαν κατεῖχον τὸ πλεῖστον Θρᾶκες» Ἐπὶ τέλους Πλίνιος, ὁ νεώτερος Ρωμαῖος ἱστορικὸς (ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του), λέγει :

«Tertius Europae sinus Acroceraunis incipit montibus, finitur

Hellesponto et c. in eo Epiros . . . Macedonia, Thracia» καὶ ἐπιφέρει «Omnis Graeciae fabularitas sicut et litterarum claritas ex hoc primum sinu effulsit». Καὶ ταῦτα μὲν ἅλις περὶ τούτου.

III

α) Ἀλλ' ἐνῷ οἱ κάτοικοι τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Χερσονήσου, τῇ συνδρομῇ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, πρωΐμως ἀνεπτύχθησαν εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, μορφώσαντες καὶ τελειοποιήσαντες, ὡς εἰκός, καὶ τὴν γλῶσσαν των, οἱ Θρᾶκες ὡς καὶ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ περὶ τὴν Ἤπειρον καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Λοκροί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Θουκυδίδου (βιβλ. I 5), ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἔμειναν στάσιμοι, ἐκ ταύτης δὲ τῆς αἰτίας προέρχεται ἡ κατὰ τοὺς λαμπροὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους παρατηρουμένη διαφορὰ μεταξὺ Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων ἰδίως· τοῦτο δὲ συνέβη καὶ συμβαίνει εἰς πάντα τὰ μεγάλα ἔθνη, ἔτι καὶ τὴν σήμερον, ὅτε τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀφομοιώσεως τόσον πολλὰ εἶναι ὁ περὶ τὰ Πυρηναῖα π.χ. καὶ ἐν ἄλλαις ἀποκέντροις ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας κατοικῶν Γάλλος τοσοῦτον διαφέρει τοῦ Παρισινοῦ, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ αὐτοὺς ὡς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοεθνεῖς. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ αἱ ἐκ τῶν περιστάσεων αὗται διαφοραὶ ἀκολούθως ἐξέλιπον. Αἱ Ἑλλ. ἀποικίαι, αἵτινες, ὡς εἴπομεν, ἐγκατεστάθησαν πολυάριθμοι εἰς τὴν Θράκην, ἔθεσαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀφομοιώσεως τῶν δύο ὁμογενῶν λαῶν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος συνεπλήρωσεν αὐτήν, καὶ ἡ Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἐπήνεγκε τὴν τελείαν συγχώνευσιν [1].

β) Ἂς ἀναγάγωμεν τῷ ὄντι τὴν μνήμην ἡμῶν εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ γόνιμον ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅτε αἱ Ἑλληνικαὶ φάλλαγγες ἔφερον τὰ νικητήρια αὐτῶν ὅπλα εἰς τὸν Αἷμον, εἰς τὸν Λίβανον καὶ τὸν Καύκασον, εἰς τὸν Ἴστρον, τὸν Νεῖλον καὶ τὸν Ἰνδόν, ὁ δὲ ἡγεμὼν αὐτῶν ἀνήγειρεν ἑκατὸν Ἑλληνίδας πόλεις ὡς τόσα φυτώρια τοῦ Ἑλλην. πολιτισμοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐπιτηδείου εἰς ὑποδοχὴν καὶ διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Θρακικαί τινες φυλαὶ ἀπεστάτησαν, ἀλλὰ τάχιστα ὑπετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ· ἔκτοτε δὲ οἱ Θρᾶκες ἐγένοντο ἐκ τῶν πιστοτέρων καὶ ἀποτελεσματικωτέρων ἀκολούθων τοῦ Ἥρωος εἰς τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον μέχρι τῶν περάτων τῆς Ἀσίας. Οὕτω (κατὰ τὸν Ἀρριανὸν) ὁ Σιτάλκης, βασιλεὺς τῆς Θράκης ἐστράτευσεν ὑπὸ τῷ Ἀλεξάνδρῳ κατὰ τῆς Περσίας μετὰ Θρακῶν· ἄλλοι δὲ ἀρχηγοὶ Θρακῶν, ἀκολουθήσαντες τὸν Ἀλέξανδρον ἦσαν ὁ Ἀγάθων, ἀρχηγὸς τῶν Ὀδρυσῶν, Ἀρίστων τῶν Παιόνων, ὁ δὲ Πρωτόμαχος τῶν Σαρισσοφόρων λεγομένων Θρακῶν.

Ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἦτο ἡ προσωποποίησις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, ἡ Θράκη κατὰ μέγα μέρος ἐξωμοιώθη πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, καὶ ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἔλαβον ἑνότητά τινα εἴς τε τὴν

1) Τὸν Δ'. μ.Χ. αἰῶνα ἡ ὅλη Θράκη ἦτο ἐξελληνισμένη καὶ ἐχριαστιανισμένη.

γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν φιλολογίαν. Τῷ ὄντι· αἱ καθιερωμέναι, οὕτως εἰπεῖν, διάλεκτοι παύουσιν, ἢ μᾶλλον συγχωνεύονται εἰς μίαν γλῶσσαν κοινήν, Ἑλληνικήν· τὰ μικρὰ πολιτεύματα καταλύονται, συγκεντρουμένης ἁπάσης τῆς Ἑλλ. φυλῆς εἰς μίαν ἐθνότητα διακεκριμένην ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τότε καὶ ἡ Θράκη δὲν ἦτο εἰ μὴ μία ἐπαρχία τῆς μεγάλης Ἑλλάδος τῆς μεγάλης Ἑλλην. Αὐτοκρατορίας Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐβασίλευσε τῆς Θράκης ὁ Λυσίμαχος, ὡς εἴδομεν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ μετὰ τοῦτον, ἐξηκολούθει ἡ ἀφομοίωσις, μέχρις οὗ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἔγεινε Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (47 μ.Χ.).

γ') Ὑπὸ τοῖς Ρωμαίοις οὖσα ἡ Θράκη διετέλει ἐσωτερικῶς οὖσα Ἑλληνική, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη χώρα Ἑλληνίς· διότι ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξωρράϊσεν, ἢ ἐξελατίνισε τῷ ὄντι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, πάντα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη· ἐλάχιστα ὅμως ἀφῆκεν ἴχνη τῆς διαβάσεώς της εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔνθα ἐπεκράτει ὁ Ἑλληνισμός, ἀφ' οὗ ἀπ' ἐναντίας ὁ Ρωμαϊσμὸς ἐπηρεάζετο, καθὼς τὸ φῶς τῆς Σελήνης κατασταίνει μὲν ἐν καιρῷ *νυκτὸς ἀφανεῖς τοὺς περὶ αὐτὴν ἀστέρας, ὠχριᾷ ὅμως αὐτὴ καὶ ἐκλείπει ἀπέ*ναντι τῆς ἀπαστραπτούσης λάμψεως τοῦ μεσουρανοῦντος φαεινοῦ ἡλίου.

δ') Ἐκ τῶν ῥηθέντων ἐξάγεται, ὅτι ἡ Θράκη οὖσα ἐξ ἀρχῆς Ἑλληνὶς τὴν καταγωγήν, ἀπεξενώθη ἐπί τινα χρόνον τῶν μεσημβρινωτέρων ὁμογενῶν της διὰ τὴν μεγάλην μὲν ἐκείνων πρόοδον, στασιμότητα δὲ αὐτῆς, ἀλλ' ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ὁμογενείας διεσώζετο πάντοτε, καὶ ὅτι ἡ ἀφομοίωσις τῶν Θρακῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας συνεπληρώθη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

ε') Ἀλλὰ ποίαν γλῶσσαν εἶχον οἱ Θρᾶκες ; Ἐκ τῶν εἰρημένων λελυμένον εἶναι τὸ ζήτημα τοῦτο. Κοινὴν ἔχοντες οἱ Θρᾶκες καταγωγὴν μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, εἶχον καὶ τὴν αὐτὴν μὲ ἐκείνους τὸ κατ' ἀρχὰς ἀμόρφωτον γλῶσσαν, ἥτις ὡς ὑπὸ τῶν Πελασγῶν Πελασγικὴ καλεῖται, καὶ πιθανὸν ἐν Θράκῃ νὰ εἶχεν ἰδίους διαλέκτους ἰδιωτισμούς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἐκείνη γλῶσσα τόσον διέφερεν ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας ἰδίως Ἑλληνικῆς, ὥστε καὶ ὁ Ἡρόδοτος (Ι 57) ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς βαρβαρικήν· ἀλλ' ἡ διαφορὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως, ἣν ἡ γλῶσσα ἔλαβε παρὰ τοῖς μεσημβρινωτέροις Ἕλλησι συγχρόνως μὲ τὴν λοιπὴν αὐτῶν βελτίωσιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ περὶ τὸν Ξενοφῶντα διαπραγματεύονται μετὰ τοῦ Σεύθου βασιλέως τῆς Θράκης διὰ διερμηνέως (Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. VII 2) Δὲν εἶναι δὲ πρωτοφανὲς παράδειγμα ἡ αὐτὴ γλῶσσα νὰ ἔχῃ τοιαύτας διαλεκτικὰς διαφορότητας, ὥστε οἱ μὲν νὰ μὴ ἐννοῶσι τοὺς δέ, τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ σήμερον καὶ παρ' ἄλλοις καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Τῆς Θρακικῆς γλώσσης ὀλίγαι τινὲς λέξεις διεσώθησαν, σημειούμεναι ὡς ἰδίως Θρακικαί, οἷον ἡ λέξις βρία (Θρακικὰ τ. Γ' σ. 225) σημαίνουσα πόλιν, ἐξ ἧς Σηλυβρία, Μεσημβρία. Ὁ δὲ Εὐστάθιος λέγει : «Τοὺς ἐφήβους . . . Ἀχαιοὶ κούρους (κα-

λοῦσι), Θρᾶκες ἀγούρους», ἐξ οὗ ἡ λέξις *ἀγόριον* (Κοραῆς εἰς Πτωχοπρόδρ. Α' 112). Ἔπειτα διὰ τῶν Ἑλλ. ἀποικιῶν καὶ διὰ τῶν στρατειῶν τῶν βασιλέων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς λοιπῆς ἐπιμιξίας, εἰσήχθη βεβαίως καὶ παρὰ τοῖς Θραξὶν ἡ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες πολλαχοῦ τῆς Θράκης εὑρέθησαν.

στ') Περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ Θρᾶκες εἶχον καὶ τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας θρησκείαν, ἀφοῦ ὁ Θρᾷξ Ὀρφεὺς θεωρεῖται εἰς τῶν ἀρχαιοτάτων θεμελιωτῶν τῆς Ἑλλην. μυθολογίας. Ἰδίως δὲ οἱ Θρᾶκες ἐλάτρευον, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (V 6), τὸν Ἄρην, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Διόνυσον, οὗ καὶ περίφημον μαντεῖον ὑπῆρχεν ἐν Θράκῃ. Οἱ δὲ βασιλεῖς αὐτῶν ἐξόχως πολὺ ἐσέβοντο τὸν Ἑρμῆν· ἐτίμησαν δὲ καὶ τὸν Ὀρφέα πρῶτον μὲν ὡς ἥρωα, εἶτα καὶ ὡς Θεὸν (Ἐπιφαν. περὶ Εἰδωλ. Α' 49) Ἡ δὲ Ἄρτεμις ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Θραξὶ Βένδις, ὅθεν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἑορτὴν τὰ Βενδίδια (Στρ. ι 470).

ζ) Ὅτε δὲ ὁ θρόνος τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μετηνέχθη ἐκ τῆς Ρώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, σύμπασα ἡ Θράκη ἦτο κατὰ πάντα Ἑλληνικὴ ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς Αὐτοκράτωρ (Λογ. Γ') λέγει : «Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι». Καὶ τὶς λέγει τοῦτο ; Εἷς βασιλεύς, καθήμενος ἐπὶ θρόνου Ρωμαϊκοῦ δῆθεν, καὶ Ρωμαίων Αὐτοκράτωρ καλούμενος καὶ Αὔγουστος καὶ Καῖσαρ. Πόσης μελέτης ἄξιον εἶναι τὸ σύντομον τοῦτο χωρίον ! Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὅλη ἐξελληνίζετο, καὶ συγχρόνως σχεδὸν βάρβαροί τινες λαοὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας των εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἂς ἴδωμεν τώρα, ἄν, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία ὁλόκληρος ἐξελληνίσθη, ἡ Θράκη διετήρησε τὴν ἑλληνικότητά της ἢ ἐπὶ αἰῶνας Ἑλληνὶς διαμείνασα, τότε ἐξεβαρβαρώθη. Τοῦτο πλεῖστον καὶ ἀμέσως μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τῆς Βυζαντινῆς δηλονότι, εἴμεθα ἄμεσοι διάδοχοι.

η) Τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέβαινον αἱ μεγάλαι πολλῶν βαρβάρων ἐθνῶν μεταναστεύσεις, καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι ὑπέστησαν εἰσβολὰς καὶ λεηλασίας βαρβάρων τινῶν φυλῶν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἡμετέρα Θράκη ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς. Ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος οἱ Γότθοι ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην, καὶ Μακεδονίαν, περὶ τὴν 4ην δὲ ἑκατονταετηρίδα ἀνενέωσαν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τῆς Μυσίας, Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Τέλος ἀπῆλθον, οὐδὲ ἴχνος τῆς διαβάσεώς των καταλιπόντες.

Περὶ δὲ τὴν 6ην ἑκατονταετηρίδα ἄλλα τινὰ ἔθνη Ταταρικῆς καταγωγῆς, οἱ Βούλγαροι καὶ Αὔαροι, καὶ Σλαβικαί τινες φυλαὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας των κατὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ ἐπροχώρησαν καὶ πολὺ μεσημβρινώτερα.

Δεινοὺς δὲ πολέμους, φρικτὰς καταστροφὰς καὶ λεηλασίας προὐξένησαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος αἱ ἄγριαι καὶ ἀχαλίνωτοι αὐται φυλαί. Μετὰ

ταῦτα τινὲς τῶν Σλάβων ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς χώρας Ἑλληνικάς· δεχθέντες δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐντὸς ὀλίγου συνεχωνεύθησαν μετ' αὐτῶν. Οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπὶ πολὺ ἐξηκολούθησαν τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Βυζαντινὰς χώρας, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὴν κάτω Μυσίαν, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη Βουλγαρία, ἔνθα ἐσυστήθη ἐπί τινα καιρὸν Βουλγαρικὸν βασίλειον, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία κατὰ βραχέα διαστήματα, καθ' ἃ ἦτο ἀνεξάρτητον, γέμει ἐπιδρομῶν μὲν καὶ λεηλασιῶν πρὸς τοὺς γείτονας, ῥήξεων δὲ καὶ διαιρέσεων καὶ ἀθεμιτουργιῶν ἐσωτερικῶν.

Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυον τὰς εἰς τὰς γειτονικὰς Βυζαντινὰς χώρας ἐχθρικὰς εἰσβολάς των· ὅθεν ἀδιάκοποι καὶ αἱματώδεις πόλεμοι ὑπῆρχον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος, εντελῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ Αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ τῷ 972, καὶ ἡ Βουλγαρία ἐγένετο ἐπαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ δὲ Βασιλείου τοῦ β'. τολμήσαντες οἱ Βούλγαροι ν' ἀποστατήσωσι, σκληρῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτιμωρήθησαν, καὶ οὕτως ἡσύχασαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας (ἀπὸ τοῦ 972—1186). Ἔτι δὲ πρότερον, περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ'. αἰῶνος, οἱ Βούλγαροι παρεδέχθησαν τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, κηρυχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ δύο ἀδελφῶν μοναχῶν Ἑλλήνων, τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, οἵτινες ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ ἀλφάβητον, καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν Σλαυϊκὴν γλῶσσαν τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὸ Εὐχολόγιον.

Κατὰ δὲ τὸν 13ον αἰῶνα οἱ Βούλγαροι διὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατώρθωσαν μὲν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπαυσαν τοῦ νὰ ἦναι φοβεροί· διότι εὑρίσκοντο εἰς διηνεκεῖς σχεδὸν ἐμφυλίους στάσεις, ἕως οὗ ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων (ἐπὶ Μουρὰτ Α'). Αὕτη εἶναι ἐν συνόψει ἡ διάκενος ἔργων ἀληθῶς ἱστορικῶν ἱστορία τῶν Βουλγάρων, ἀφότου διέβησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

θ) Αἱ εἰσβολαὶ αὗται τῶν φυλῶν τούτων εἰς τὰς Ἑλλην. χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔδωκαν ἀφορμὴν εἴς τινας παραδοξολόγους, καὶ ὀνομαστὶ εἰς τὸν Φαλλμεράϋερ, νὰ φαντασθῶσι καὶ νὰ ὑποστηρίξωσιν, ὅτι τὸ Ἑλλην. ἔθνος κατεστράφη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, καὶ αἱ Ἑλλ. χῶραι ἐξεσλαβίσθησαν. Δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν ν' ἀναιρέσωμεν τὰ σαθρὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Φαλλμεράϋερ καὶ τῶν ὁμοίων του. Ἔξοχοι καὶ πολυμαθέστατοι ἄνδρες οὐ μόνον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἀλλογενεῖς, φίλοι καὶ θεράποντες τῆς ἀληθείας, διὰ σοφῶν συγγραφῶν ἐξήλεγξαν τὸ σαθρὸν καὶ γελοῖον τῆς φαντασιοπλήκτου ταύτης ἐπινοίας. Παραπέμποντες λοιπὸν εἰς ἐκείνας, ἀρχόμεθα ἐν ὀλίγοις νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἡμετέραν Θράκην ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν Βουλγαρικῶν εἰσβολῶν.

ι') Ὡς εἴπομεν, οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μυσίαν, ἐκεῖ δὲ συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Μυσῶν, οἵτινες ἦσαν φυλὴ Θρακική·

διότι οὐδεὶς δύναται νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ Μυσία ἦτο ἔρημος κατοίκων. ὥστε καὶ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Μυσίᾳ Βούλγαροι εἶναι μιγάδες· ἀλλ' ἀναμφισβητήτως ἐκεῖ ἐπεκράτησε τὸ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον. Πολλάκις δὲ οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτήν, καὶ προσέτι ἀπόμοιρά τις Βουλγάρων ἐγκατεστάθη τῇδη κἀκεῖσε ἐν Θράκῃ, καὶ μάλιστα περὶ τὰ βόρεια καὶ δυτικὰ αὐτῆς ὅρια· ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Θράκης ἦτο ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τῶν ἐπελθόντων Βουλγάρων, ὥστε συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον. Οὐδὲν δὲ ἀποδεικνύει τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ στοιχείου ἐν Θράκῃ, οὔτε ἦτο δυνατὸν τοῦτο· διότι οἱ Βούλγαροι οὐδέποτε ἔγειναν κύριοι τῆς Θράκης ἐπὶ πολὺν χρόνον, ληστρικαὶ δὲ μόνον εἰσβολαὶ καὶ λεηλασίαι δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσιν ὁλόκληρον, ἀρχαιοτάτην καὶ βαθυτάτας ἔχουσαν ῥίζας ἐθνότητα. Τὰ ἔθνη, βέβαια, δὲν εἶναι λευκοὶ τοῖχοι, οἵτινες ἀμέσως χρωματίζονται, ἅμ' ὡς σύρῃ τις ἐπ' αὐτῶν βεβαμμένον χρωστῆρα. Ἐκτὸς τούτου, ἔθνος τι οἱονδήποτε οὐχὶ ἵνα μεταβάλῃ τὴν ἐθνότητα ἄλλου, ἀλλ' ἁπλῶς ἵνα ἐπαφήσῃ τύπον τινὰ καὶ σφραγίδα ἑαυτοῦ ἀνάγκη εἶναι αὐτὸ τοῦτο νὰ ἔχῃ ἔξοχόν τινα καὶ διακεκριμένον τύπον ἐθνικόν, κεχαραγμένον εἰς τὴν νομοθεσίαν του, τὴν θρησκείαν, τὸν πολιτικὸν βίον, τὴν φιλολογίαν. Τί δὲ τούτων ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Βουλγάρους; Φυλαὶ ἀμόρφωτοι καὶ βάρβαροι, διερχόμεναι διὰ χώρας τινός, ἢ διαμένουσαι ἐπὶ χρόνον, δὲν ἀφίνουσιν ἄλλα ἴχνη τῆς διαβάσεως καὶ παροικίας αὐτῶν, εἰμὴ βαρβαρότητα καὶ καταστροφάς.

Οἱ εἰς Θράκην λοιπὸν ἐποικήσαντες Βούλγαροι συνεχωνεύθησαν μὲ τὸν Ἑλλην. πληθυσμὸν τῆς Θράκης· διότι ἂν τῷ ὄντι ἡ Θράκη ἐξεβουλγαρίζετο, ἔπρεπε νὰ σώζωνται ἴχνη τινὰ καὶ τεκμήρια τῆς τοιαύτης μεταβολῆς· ἀλλ' οὐδὲν λείψανον τῶν χρόνων ἐκείνων μαρτυρεῖ τοιαύτην μεταβολὴν τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων. Ἀπ' ἐναντίας, ὅ,τι ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σώζεται, ἐρείπια πόλεων καὶ οἰκοδομῶν, μνήματα καὶ ἐπιγραφαί, ἤθη καὶ ἔθιμα, μῦθοι καὶ παραδόσεις, χρονικὰ καὶ χειρόγραφα καὶ κώδικες ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων καὶ μητροπόλεων, τὰ πάντα μαρτυροῦσι τοὺς κατοίκους τῆς Θράκης Ἕλληνας ἰθαγενεῖς.

ια') Ἀλλ' ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἥτις εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης ὁμιλεῖται, δὲν εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἐπεκράτησε τὸ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον; Εἶναι ἀληθὲς τῷ ὄντι, εἰς μέρη τινὰ οὐ μόνον τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας προσέτι, ὁμιλεῖται ἡ Βουλγαρικὴ λεγομένη γλῶσσα, καὶ εἶναι τὸ μόνον ἴχνος, ὅπερ ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὴν διὰ τῆς χώρας ἡμῶν διάβασιν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὴν συγχώνευσιν φυλῶν τινων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ οἱ λαλοῦντες αὐτὴν εἶναι Βούλγαροι. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι πάντοτε τὸ ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς ἐθνότητος φυλῆς τινος [1]. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν οἱ κυρίως Βούλγαροι

1) Σ.Δ. Τοῦτο ὑποστηρίζει ὁ διεθνολόγος Veillgan.

λαλοῦσιν,εἶναι δι' αὐτοὺς γλῶσσα ξένη· διότι εἶναι διάλεκτος Σλαβική, καὶ ὅμως οἱ Βούλγαροι δὲν εἶναι οὐδὲ πόρρωθεν Σλάβοι. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν λαλοῦσι Τουρκιστί, καὶ ὅμως οὐδεὶς λέγει ὅτι εἶναι Τουρκικῆς καταγωγῆς. Ἡ Βουλγαρικὴ λοιπὸν γλῶσσα, ἣν κάτοικοί τινες τῆς Θρᾴκης λαλοῦσιν, οὐδὲν ἄλλο δεικνύει, εἰμὴ δυστύχημά τι, ὅπερ συνέβη εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας ἐκείνους, οἵτινες ἀπώλεσαν τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο ἔπρεπε μετὰ πλείονος ζήλου νὰ σπουδάζωσιν, ὅπως, ὅσον τάχιον, ἐπανακτήσωνται αὐτήν, καὶ ἀποπλύνωσι τὸ αἶσχος, ὅτι Ἕλληνες ὄντες τὴν καταγωγήν, ξένην μεταχειρίζονται λαλοῦντες γλῶσσαν.

Καὶ ὅμως, φεῦ ! τὶ βλέπει τις ; ὅτι τινὲς τῶν βουλγαροφώνων Θρᾳκῶν πλανῶνται τὴν ἐσχάτην πλάνην, τὴν ὀλεθριωτάτην ἀπάτην, ὠθησθέντες ὑπὸ κακοβουλίας ἢ πολιτικῆς μηχανοῤῥαφίας. Ἀποπτύσαντες τὴν ἔνδοξον καὶ γνησίαν αὐτῶν ἐθνότητα, τὴν Ἑλληνικήν, ἐνεστερνίσθησαν ἐθνότητα ὀθνείαν, ξένην, ἄδοξον, καί, ὡς οἱ ἐξωμόται σφοδρότερον τῶν ἄλλων καταδιώκουσι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐξομωθεῖσαν θρησκείαν, οὕτω καὶ οὗτοι ἐχθρικώτερον παντὸς ἄλλου καταδιώκουσι τὸν Ἑλληνισμόν, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐθνότητα καὶ γλῶσσαν, ἐκτραχηλιζόμενοι εἰς μυρίας ἄλλας θεοστυγεῖς παρεκτροπάς. Αὐτοκτονοῦνται . . . Ἀλλὰ μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους θρηνοῦντες καὶ οἰκτείροντες τὴν ὀλεθρίαν ταύτην πλάνην, ἀπεκδεχόμεθα, σὺν Θεῷ τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῆς, τὸ μὲν ἐκ τῆς ὀρθοφροσύνης τῶν ἀπαθῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς ὁμογενεῖς ἐκείνους Θρᾶκας, τοὺς ἀπολέσαντας τὴν μητρικήν των γλῶσσαν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ χρόνου «ἕως ἂν πληθυνθῇ ἡ γνῶσις» καὶ ἡ ἀλήθεια. Διότι ἀπέναντι τῆς ἀληθείας δόξαι στηριζόμεναι εἰς τὸ ψεῦδος καταρρέουσιν, ὡς ἡ πυκνὴ ὁμίχλη διασκεδάζεται εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Οὕτω δέ, ἀντὶ τῶν ὀλεθρίων, ἀπρεπῶν καὶ ἀσκόπων ἐρίδων καὶ ἀποσκιρτήσεων ἀπὸ τῶν οἰκείων, ἀποκαθίσταται ἡ ὀλβιόδωρος ὁμόνοια, δι' ἧς καὶ μόνης δύναται ἀληθῶς νὰ εὐτυχήσῃ καὶ νὰ προαχθῇ εἰς τὴν εὐημερίαν, τὰ φῶτα καὶ τὸν ἀληθῆ πολιτισμὸν ἡ Θρᾴκη.

ιβ) Ἐκ τῆς ἀτελοῦς ταύτης ἐκθέσεως ἱκανῶς, νομίζω, Κύριοι, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Θρᾴκη ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ἦτο Ἑλληνίς, καὶ ἡ κοιτὶς μάλιστα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δι' ὅλων τῶν αἰώνων διετέλεσεν οὖσα Ἑλληνική, καὶ Ἑλληνικὴ εἶναι. Ἀλλὰ ἡ μεγίστη, ἡ ζῶσα ἀπόδειξις τῆς Ἑλληνικότητος ἡμῶν κεῖται ἐν ἡμῖν αὐτοῖς· εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται, καὶ μάλιστα εἰς τὴν φίλην νεότητα, ν' ἀποδείξωμεν καὶ νὰ μαρτυρήσωμεν ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν ἀθανάτων Ἑλλήνων, διὰ διαγωγῆς, διὰ χαρακτῆρος, δι' ἀρετῶν, δι' ἔργων ἀληθῶς Ἑλληνικῶν.

30 Ἰανουαρίου 1863

ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Α'

Ἡ Ἀδριανούπολις[1] κατέχει ἐπίκαιρον σημεῖον ἐπὶ τῆς ἀπὸ ΚΠόλεως εἰς κεντρικὴν Εὐρώπην ἀγούσης στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ὅπου συμπίπτουν πᾶσαι αἱ στενοπορίαι τοῦ Αἵμου, αἱ ὁδηγοῦσαι πρὸς Βόσπορον, Ἑλλήσποντον, Προποντίδα καὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἕβρου. Ἡ πόλις ἐπέπρωτο, λόγῳ τῆς θέσεώς της, νὰ διαδραματίσῃ διὰ μέσου τῶν αἰώνων σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν πορείαν τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης.

Θράκη ὀνομάζεται κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἡ πρὸς Β. τῆς κυρίως Ἑλλάδος παναρχαία χώρα τῆς ἱερᾶς ποιήσεως, τῆς πλουσίας φαντασίας, τῆς ὀργιαστικῆς λατρείας, τῶν μύθων καὶ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων, ἐν γενικωτάτῃ ἐννοίᾳ. Μέσα εἰς τοὺς κόλπους χώρου ἱστορικοῦ κατῴκησε κλάδος πανάρχαιος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοεθνίας, ὁ λαὸς τῶν ἱπποπόλων Θρακῶν. Τὴν χώραν ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει ὥριζον πρὸς Ν. ὁ ποταμὸς Πηνειὸς καὶ ἡ θάλασσα, πρὸς Β ὁ Δούναβις, πρὸς Α. ὁ Ἑλλήσποντος, ἡ Προποντὶς καὶ ὁ Εὔξεινος Πόντος, πρὸς Δ. δὲ τὸ Ἰλλυρικόν. Οὕτω μὲ θαλάσσας καὶ ὄρη νιφόεντα περικλειομένη ἡ ἀρχαία Θράκη σχεδὸν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν Βαλκα-

---

1) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἂς σημειωθῇ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία συλλήβδην, τῆς ὁποίας εἰδικώτερον χρῆσις γίνεται εἰς τοὺς οἰκείους τόπους, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε προσιτὴ ἡμῖν. *Ἰγνατίου Σαράφογλου*, Περιγραφὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως, «Θρακικά», τόμ. Β' (1929), σελ. 66-82. Πατρ. ΚΠόλεως *Κυρίλλου* ϛ', τοῦ Ἀδριανουπολίτου, Περιγραφὴ Ἀδριανουπόλεως *καί τινων τῶν πέριξ τῆς* Θράκης *μερῶν*, αὐτόθι, σελ. 81-86. *Π. Φοίβου*, Περὶ Ἀδριανουπόλεως, «Πανδώρα», τόμ. ΙΓ' (1862), σελ. 68 κἑξ.—*Ἀνωνύμου*, Ἀδριανούπολις (γεωγραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις), «Ὁ Χρόνος» (Ἡμερολόγιον 1863), σελ. 61. *Κ. Β(ατικιώτου)*, Βιλαγέτιον Ἀδριανουπόλεως, «Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. Γ' (1875), σελ. 486 κἑξ. *Ἀνωνύμου*, Ἀδριανούπολις, «Ἀνατολ. Ἀστὴρ» 1886, ἀριθ. 23,24 (ΚΠολις). *Κ. Βατικιώτου*, Ἐξωτερικὸν ἐμπόριον Ἀδριανουπόλεως, «Οἰκον. Ἐπιθεώρησις», τόμ, Γ' (18·5), σελ. 149 κἑξ *Μ. Παρανίκα*, Περὶ τῆς ἐν Θράκῃ Ἀδριανουπόλεως, «Παρνασσός», τόμ. ΙΖ' (1894-95), σελ. 679 κἑξ. *Πέτρου Ἀξιώτη*, Ἡ Ἀδριανούπολις (Θράκη—Ἀνατολικὴ Ρωμυλία) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1922, Θεσσαλονίκη 1949, σσ. 176. *Ἀχ. Θ. Σαμοθράκη*, Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς ΚΠόλεως 1453, Ἀθῆναι 1940, («Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. Ζ', 1940 41, σελ. 239 κἑξ). Μητροπολίτου Παραμυθίας *Ἀθηναγόρα*, Ὁ ὁμηρικὸς κόσμος. Οὐσκουδάμα Θράκης», ἐν Ἀθήναις 1937, σελ. 1 κἑξ. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Θρακικῶν», τόμ. Θ'). *Κωνστ. Γ. Κουρτίδου*, Ἱστορία τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 46 μ.Χ., τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 158-160.

νικὴν λεγομένην χερσόνησον τοῦ Αἵμου. 'Επὶ τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος ἡ Θρᾴκη φθάνουσα μέχρι τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ εἶχε Δ. ὅριον τὸν Στρυμόνα[1].

Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς 'Αδριανουπόλεως εὑρίσκεται εἰς ἀναπεπταμένην πεδιάδα, ἐν μέσῳ ὀρέων γραφικῶν, καὶ δὴ κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου, τοῦ κοινῶς λεγομένου Μαρίτσα, μετὰ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ Τόνζου, κοινότερον Τούνδζα καὶ τοῦ 'Αρτίσκου, κ. Ἄρδα, ἀπέχουσα 230 χιλιόμετρα ΒΔ. τῆς ΚΠόλεως. Ἡ 'Αδριανούπολις σχετίζεται πρὸς ἀρχαῖον πόλισμα, ὅπερ ἔκειτο κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Τόνζου μετὰ τοῦ Ἕβρου, ἔφερε τὸ ὄνομα *Οὐσκουδάμα* καὶ ἦτο κυριώτατον κτίσμα τοῦ ἰσχυροτάτου Θρᾳκικοῦ λαοῦ τῶν 'Οδρυσῶν. Οὗτοι, μετὰ τὴν ἐν Πύνδῃ ἧτταν αὐτῶν, τὸ 168 π.Χ., ὑπηρέτουν τοὺς Ρωμαίους, ἀποβάντες ἰσχυροὶ φρουροὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μοισίᾳ.

Πρὸς τὴν Οὐσκουδάμαν ἔχει ταυτισθῆ ἡ 'Ορέστεια ἢ 'Ορεστιάς, τὴν ὁποίαν πιστεύεται ὅτι ἔκτισε λουσθεὶς εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν καὶ ἐξιλεωθεὶς διὰ τὸν φόνον τῆς μητρὸς Κλυταιμήστρας ὁ 'Ορέστης, ἢ ἴσως καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πενθίλος, μετὰ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἐλθὼν εἰς Θρᾴκην. Ἡ ταύτισις πιθανῶς ἐγένετο βραδύτερον, κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους. Καὶ αἱ εἰκασίαι περὶ τῆς παλαιοτέρας πόλεως θὰ ἀνῆκον εἰς τοὺς προσφιλεῖς καὶ δυσερευνήτους κύκλους τῶν θρύλων, ἂν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη δὲν εἶχε προσφέρει εἰς τὴν ἔρευναν ἐπιγραφάς τινας, νομίσματα καὶ τεμάχια ἀγαλμάτων, ἀναγομένων εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐφεξῆς[2]. Κατὰ τὸ ἔτος 127 μ.Χ. νέαν ἐκ βάθρων ἔκτισε πόλιν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ 'Αδριανός, λουσθεὶς καὶ οὗτος, κατὰ τὰ παραδιδόμενα, καὶ θεραπευθεὶς εἰς τὰ ὕδατα τῆς συμβολῆς τῶν τριῶν ποταμῶν. Καὶ προήγαγε καὶ ἐξωράισεν ὁ 'Αδριανὸς τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀποκληθεῖσαν πόλιν, ἥτις παρὰ τὰς ποικίλας τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ζωῆς περιπετείας διετήρησεν ἔκτοτε συνεχῶς τὸ ὄνομα, ἁπαντῶν μάλιστα ὑπὸ τὸν δημωδέστερον τύπον *'Αντριανοῦ*, τουρκιστὶ δὲ 'Εδιρνέ.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ θεσπισθεῖσαν διοικητικὴν διαίρεσιν περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος, ἡ Θρᾴκη ἀποτελοῦσα μίαν τῶν μεγάλων διοικήσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ διατηροῦσα τὴν παλαιοτέραν αὐτῆς ἔκτασιν, ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου καὶ Ἑλλησπόντου μέχρι Νέστου καὶ Ροδόπης, μεταξὺ τῶν ἓξ ἐπαρχιῶν της περιελάμ-

---

1) Βλ. ἱστορικοὺς μετὰ κριτικῶν σημειώσεων χάρτας *Henri* et *Richard Kiepert*, Formae Orbis Antiqui, Βερολῖνον 1901.

2) *Μ. Παρανίκα*, 'Επιγραφαὶ τῆς ἐν Θρᾴκῃ 'Αδριανουπόλεως, Περιοδικὸν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ΚΠόλεως, τόμ. ΚΖ' (1895-99), σελ. 389 κἑξ. *Γ. Ι. Λαμπουσιάδου*, Τρεῖς ἀνέκδοτοι μελέται περὶ 'Αδριανουπόλεως, «Θρακά», τόμ. Α' (1928), σελ. 282 κἑξ. *Κων. Γ. Κουρτίδου*, 'Ελληνικαὶ ἀρχαιότητες ἐν 'Αδριανουπόλει, Αὐτόθι, σελ. 312 κἑξ.

βανε καὶ τὴν τοῦ *Αἱμιμόντου* (Hoemi montis) εἰς τὸ Α. μέρος, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐξικνουμένην μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ἀγχιάλου [1]. Ἡ ἐπίκαιρος θέσις τῆς Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνέδειξεν αὐτὴν ἐπίσημον πόλιν, ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικήν. Διότι ἀκριβῶς ἡ γεωγραφική της θέσις κατέστησεν αὐτὴν κέντρον ἐπικοινωνίας μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὡς τοιαύτη διατηρεῖται καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τῶν διαφόρων ὁδοιπορικῶν καὶ δὴ ἀπὸ τὴν Tabula Peutingeriana, τὸν γνωστὸν Πευτιγγεριανὸν Πίνακα, ἤτοι τὸν χάρτην τῶν ὁδῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, συνταχθέντα τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα, ἀντιγραφέντα τὸν ΙΒ' καὶ τὸ ἔτος 1507 ὑπὸ Κορράδου Peutinger ἐκδοθέντα [2].

Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸ ἔτος 312 μ.Χ. συνεκροτήθη ἡ μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη μεταξὺ Μαξιμίνου καὶ Λικινίου, ἐριζόντων περὶ τῆς ἀρχηγίας τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἐνίκησε μὲν τότε ὁ Λικίνιος τὸν Μαξιμῖνον, ἀλλὰ τὰ λύτρα τῆς φιλοδοξίας του ἐπλήρωσε μετὰ 10 ἔτη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν πρὸς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον (3 Ἰουλίου 323), εἰς μίαν νίκην τοῦ ἁγίου αὐτοκράτορος, ποὺ ἐθεωρήθη ἀποφασιστικὴ διὰ τὸν χριστιανισμόν [3].

Εἰς τὴν γοτθικὴν λαίλαπα τοῦ τέλους τοῦ Δ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' μ.Χ. αἰώνων ἡ Ἀδριανούπολις ἀντέσχε, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ὀχυρώσεώς της καὶ δὲν ἐθίγη. Οὕτω πρὸς Β. αὐτῆς, κατ' Αὔγουστον τοῦ 378, ἐπολεμήθη ἡ φονικὴ μάχη μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Γότθων, καθ' ἣν κατεστράφη ὁ ἀνατολικὸς ρωμαϊκὸς στρατὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης οἰκτρὸν τέλος ἔσχεν, ἡ δὲ Ἀδριανούπολις «Κάνναι τοῦ Δ' αἰῶνος» ἀνεδείχθη [4]. Τὸ ἔτος 395, ἐνῷ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἠρημοῦντο ὑπὸ τῶν Βησιγότθων τοῦ Ἀλαρίχου, ἡ Ἀδριανούπολις διέφυγε καὶ πάλιν τὴν καταστροφήν, προστατευθεῖσα ἀπὸ τὰ τείχη. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἀκολούθως καὶ κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀττίλα, κατὰ τὸ ἔτος 443, ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τὴν πίεσιν τῶν στιφῶν τούτων πλεῖσται πόλεις θρακικαί.

Ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ Διοκλητιανοῦ διετηρήθη ἐπὶ πολύ, ἴσχυε δὲ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας. Τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν

1. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τοῦ *Δημ. Καλαποθάκη*, De Thracia Provincia Romana, Λειψία 1893 (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ).

2. *Talef — Thomas*, Urkunden zur Alteren Handels - und Staatsgeschichte der Republik Venedig, τόμ. Α', Βιέννη 1856, σελ. 259 (Ἀνατύπωσις ὑπὸ Ζ. v. Lingenthal, Jus Graecoromanum, τόμ. Γ', σελ. 553-565. Ἐκδ. Ζέπων, τόμ. Α', σελ. 469 480).

3. *Ζώσιμος*, Βιβλ. Β' Κεφ. 22 κἑξ (ἐκδ. Βόννης). *G.Hertzberg*, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, μετάφρ. Π. Καρολίδου, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1902 (Μαρασλῆ), σελ. 270 κἑξ., 277 - 278. *G. Jirecek*, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanprässe*, Πράγα 1877, ὅπου καὶ ἀρχαιοτέρα βιβλιογραφία.

4. *Ζώσιμος*, Βιβλ. Δ', Κεφ. 24 (Βόν.) *G. Hertzberg*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 44.

κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ μανθάνομεν διὰ τοῦ γνωστοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους. Ἐκ τῶν εἰδήσεων αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Προκοπίου παρεχομένων πληροφοριῶν δυνάμεθα ἀκριβέστερον νὰ καθορίσωμεν τὰ ὅρια τῆς Θράκης καὶ κατὰ τοὺς ἐπέκεινα χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν ἓξ ἐπαρχιῶν αὐτῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ἡ τοῦ *Αἱμιμόντου*, μὲ πρωτεύουσαν πόλιν τὴν Ἀδριανούπολιν. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐν τούτοις, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, δηλ. μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος, εἰς τὸ ὄνομα Θράκη εὐρεῖα καὶ κάπως ἀκαθόριστος ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἔννοια [1]. Πρόκειται πάντως περὶ χώρας εὐρυτάτης εἰς τὴν ὁμώνυμον χερσόνησον, πρὸς Ν. τοῦ Δυνάβεως.

Ἡ ἐπαρχία *Αἱμιμόντου*, ἀρχομένη ἐκ τοῦ Αἵμου, ὡρίζετο πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ Μπουγιοὺκ δερέ, τοῦ ἄλλως Μεγάλου Ρεύματος λεγομένου προαστείου τῆς ΚΠόλεως, πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ Ἕβρου, περιελάμβανε δὲ σημαντικὰς πόλεις καὶ κώμας, ὡς Μεσημβρίαν, Ἀγχίαλον, Ἀπολλωνίαν (Σωζόπολιν), Αὔλειον Τεῖχος (Ἀγαθούπολιν), Δεβελτόν, Πλωτινούπολιν, Μικρὰν Νίκαιαν κλπ. [2]. Ἡ περιοχὴ αὕτη θὰ γνωρίσῃ ἐφεξῆς διαφόρους διοικητικὰς μεταβολὰς καὶ θὰ ἀναδειχθῇ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον ἀξιόλογος μέσα εἰς τὸν ἐθνικὸν κορμόν, ἀνθισταμένη εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς.

Καὶ πράγματι, ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν συνήφθη τὸ ἔτος 528 μάχη μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Σλάβων, κατερχομένων διὰ τοῦ Δουνάβεως [3]. Τὸ ἔτος 559 πλησίον τῆς πόλεως συνεκροτήθη μάχη τῶν Οὔννων τοῦ Ζαβεργὰν ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν, ὁπότε ἐσώθη μὲν ἡ αὐτοκρατορία ἀπὸ τὸν φοβερὸν ἐπιδρομέα, χάρις εἰς τὸν γηραιὸν Βελισάριον, ὑπέφερον ὅμως αἱ βόρειοι ἐπαρχίαι καὶ ὁ κίνδυνος ἐγένετο εὐρύτερον αἰσθητός [4]. Τὸ ἔτος 586 ἡ Ἀδριανούπολις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ἀλλ' ἀντέστη, τὸ 813 ὅμως ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐπὶ τοῦ βασιλέως των Κρούμου. Ἐπὶ τοῦ τσάρου των Συμεὼν κρισιμωτάτας στιγμὰς διήρχετο ἡ χώρα. Τὸ 894 λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ νίκη των παρὰ τὸ Βουλγαρόφυγον (Μπαμπᾶ -Ἐσκῆ), περὶ τὰ 50 χλμ. ΝΑ. τῆς Ἀδριανουπόλεως, δὶς δὲ βραδύτερον,

---

1. *Κ. Ἀμάντου*, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Α' (1924), σελ. 45 κἑξ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Αἱ γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θράκη, «Θρακικά», τόμ. Α' (1928), σελ. 380 κἑξ. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι πηγὴ διὰ τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος ἀποτελεῖ ἡ Notitia Dignitatum et Administrationum Orientis (ἔκδ. Seeck), 1877.

2. *Ἱεροκλέους*, Συνέκδημος, ἔκδ. A. Burckhardt, Λιψία 1893, σελ. 12 (651).

3. *Προκοπίου*, Περὶ τοῦ Γότθων πολέμου, τόμ. Β', Βιβλ. 3, Κεφ. 40, σελ. 450 κἑξ. καὶ δὴ σελ. 455 (ἔκδ. Βόννης).

4. *J. Bury*, A history of the Roman Empire, β' ἔκδ., τόμ. II, Λονδῖνον 1931, σελ. 298 κἑξ.

τὸ 914 καὶ τὸ 923, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἡ πόλις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔπεσε πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων[1]. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἅλωσις συνέβη διὰ προδοσίας τοῦ Ἀρμενίου Παγκρατούκα, ἡ δὲ τοῦ 923 συνεπείᾳ λιμοῦ, μετὰ γενναίαν ἄμυναν, εἰς ἣν ἡρωικὸς ἀνεδείχθη ὁ κατευθύνων τὴν ἀντίστασιν πατρίκιος Λέων, ὁ *Μωρολέων*[2]. Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀδριανουπόλεως τοῦ 914 συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Στεφάνου, προδοτικῶς μεταστάντος πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ἐν μέρει δ' ἴσως καὶ παλαιότερον, ἤρχισε νέα διοικητικὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὀργάνωσις, ἡ γνωστὴ κατὰ *θέματα* πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἅμα διαίρεσις διὰ τὴν εὐκολωτέραν ἄμυναν τῆς χώρας ἀπὸ τῶν συνήθων καὶ διαρκῶς αὐξανομένων καὶ πυκνουμένων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν[3]. Ἡ Θράκη, κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς πληροφορεῖ εἰς τὸ περὶ θεμάτων ἔργον του Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος[4], ὅστις ἀντλεῖ καὶ ἐκ παλαιοτέρων πηγῶν, ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα, τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ἱδρυθὲν ὡς φαίνεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 680-686, ὑπαγόμενον ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα καὶ μὴ διοικούμενον, ὡς τὰ λοιπά, ὑπὸ στρατηγοῦ, ἐκτεινόμενον δὲ ἀπὸ τοῦ Νέστου μέχρι τῆς περιοχῆς τῆς ΚΠόλεως καὶ ἀπὸ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου μέχρι τῶν κορυφογραμμῶν τοῦ Αἵμου, μὲ πρωτεύουσαν πόλιν, σημαντικὴν καὶ ἐπίκαιρον θέσιν κατέχουσαν, πιθανώτατα τὴν Ἀδριανούπολιν[5].

Πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος ἱδρύθησαν τὰ θέματα Θεσσαλονίκης καὶ Στρυμόνος, ἀνατολικώτερον δὲ ἐκ τῆς διχοτομήσεως τῆς Θράκης δύο ἀκόμη θέματα, τὸ τῆς Θράκης καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας, τὸ μὲν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρκαδιούπολιν, τὸ δὲ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὸ

---

1. *C. Jirecek*, Ceschichte der Bulgaren, Πράγα 1876, σελ. 166 κέξ. *Τοῦ αὐτοῦ*, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanprässe, Πράγα 1877, σελ. 76.

2. Οἱ μετὰ τὸν *Θεοφάνην* συγγραφεῖς (ἔκδ. Βόννης), σελ. 387 κέξ., 404 κέξ., 723 κέξ., 734 κέξ., 880, 897. *Γεώργιος* μοναχὸς ὁ ἁμαρτωλός, σ. 805 (ἔκδ. Muralt). *Λέων* γραμματικός, (ἔκδ. Βόν.) σ. 293 κέξ., 309. Γεώργιος *Κεδρηνός*, (ἔκδ. Βόν.) τόμ. Β', σελ. 284, 302 κέξ., κλπ.

3. *Κ. Πορφυρογεννήτου*, Περὶ θεμάτων, (ἔκδ. Βόννης), σελ. 12 κέξ. Πρβλ. *Ch. Diehl*, L' Origine du recime des Thèmes dans l'Empire Byzantine, 1905, σελ. 276 (ἐν Études d'histoire du moyen-âge...).

4. Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 44-45.

5. *Στ. Π. Κυριακίδου*, Βυζαντιναὶ μελέται, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τόμ. Γ' (1949), σελ. 379 κέξ. *Τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. ΙΒ' (1945-46), σελ. 53 κέξ. Πρβλ. *Διον. Α. Ζακυθηνοῦ*, Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΗ' (1948), σελ. 51-53.

τελευταῖον τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὰ γεωγραφικὰ ὅρια τῆς σημερινῆς Μακεδονίας, διότι ἀμφότερα τὰ θέματα περιελάμβανον Θρακικὰς χώρας καὶ ἁπλῶς μετετοπίσθησαν τὰ ὀνόματα μόνον, ἐξυπηρέτουν δὲ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, ἀσφαλίζοντα αὐτὴν δι' εὐκινήτων στρατιωτικῶν μονάδων ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπάλαιε τὸ Βυζάντιον. Ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἐπροστάτευε τὰς κεντρικὰς καὶ δυτικωτέρας τοῦ Αἵμου διαβάσεις, περιλαμβάνον τὴν Βόρειον Θράκην σχεδὸν ὁλόκληρον, πλὴν τῆς παραλίας, καὶ τὸ παρὰ τὸν Ἕβρον καὶ Ἑλλήσποντον μέρος τῆς Θράκης μέχρι τῶν στενῶν τῆς Μάκρης. Τὸ δὲ θέμα τῆς Θράκης ἐπροστάτευε τὰς ἀνατολικωτέρας διαβάσεις, περιλαμβάνον τὴν πρὸς τὸν Εὔξεινον χώραν καὶ μέρος τῆς Προποντίδος.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω διαιρέσεις, ἡ Ἀδριανούπολις ἀπέβη κέντρον στρατιωτικὸν σπουδαιότατον, προπύργιον εἰπεῖν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς διηνεκεῖς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομάς. Καὶ τὸ καθεστὼς τοῦτο ἴσχυεν ἐπὶ μακρόν. Τὴν σημασίαν τῆς πόλεως κατέστησαν ἔτι μᾶλλον φανερὰν αἱ ἀκολουθήσασαι βουλγαρικαὶ ἐπιθέσεις καὶ οἱ πρὸς αὐτὰς ἀντίστοιχοι ἐθνικοὶ ἀγῶνες. Τὸ γόητρον τῆς πόλεως ἀκόμη περισσότερον ηὔξησεν ἡ ἐκεῖθεν καταγωγὴ τῆς Μακεδονικῆς λεγομένης δυναστείας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ εἰς διαδοχὴν ταύτης διεκδικήσασα τὸν θρόνον τῆς αὐτοκρατορίας στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγομένων γενναίων στρατιωτῶν, τὴν ψυχὴν τῶν ὁποίων ἐθέρμαινεν αἷμα ἀμιγὲς ἑλληνικόν, τὰ δὲ ξίφη των προήσπιζον τὴν ἑλληνικότητα τῶν βορείων ἐπαρχιῶν ἀπὸ τὴν βουλιμίαν τῶν κακῶν γειτόνων. Οὕτω, Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, ὁ καὶ τῆς δυναστείας ἀρχηγός, ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀδριανουπόλεως προήρχετο. Ἐπίσης ἄλλα μέλη τῶν γνωστῶν μεγαλωνύμων οἴκων, τῶν Βρυεννίων, τῶν Βρανάδων, τῶν Ταρχανειωτῶν κλπ., καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὅστις πρός τινα ἀπόγονον τῶν Βρυεννίων ἐνύμφευσε τὴν γνωστὴν ἱστοριογράφον θυγατέρα του Ἄνναν, προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς.

Οἱ μεγάλοι καὶ ἐπικοὶ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ἐξ ὧν καὶ Βουλγαροκτόνος ὡς γνωστὸν ἀπεκλήθη, εἶχον ὡς ὁρμητήριον τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπίσης εὐτυχὲς τέρμα τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλὰ πέραν τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, τὸ Βυζάντιον εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ ἕνα πλῆθος ἐχθρῶν ἐκ παντὸς σημείου κατὰ τὴν ἰδίαν ταύτην ἐποχὴν καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρξεν ἔργον σκληρὸν καὶ ἐπικίνδυνον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὅστις πάλιν ὠργάνωσε τὴν ἄμυναν μὲ προπύργιον τὴν Ἀδριανούπολιν, μὲ τὴν ἐξαίρετον στρατιωτικὴν θέσιν καὶ παράδοσιν. Ὁ Βασίλειος ὁ ἴδιος φαίνεται, ὅτι μετὰ ταῦτα ἐμερίμνησε διὰ τὴν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ τὴν διάσπασιν τῶν παλαιῶν θεμάτων. Κατ' αὐτὴν ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸ θέμα Μακεδονίας ἡ περὶ τὴν Φιλιππούπολιν χώρα, ἡνώθη δὲ τὸ ὑπόλοιπον αὐτῆς εἰς ἓν θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης, διατηρηθὲν μέχρι Ἀλεξίου Α'.

Ὁ τελευταῖος οὗτος αὐτοκράτωρ, διὰ νὰ καταστήσῃ ἀποτελεσματικωτέραν τὴν ἄμυναν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν φρούρησιν τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῶν διαβάσεων τοῦ Αἵμου, τὸ παλαιότερον θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης ἐτεμάχισεν εἰς τέσσαρα. Οὕτως ἐδημιουργήθη μεταξὺ αὐτῶν τὸ θέμα *Ἀδριανουπόλεως - Διδυμοτείχου*, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν παραλίαν τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Αἵμου καὶ διῆκον κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν Ἕβρου καὶ Τούντζα. Οἱ λόγοι τοῦ μερικοῦ περιορισμοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως - Βερόης - Μόρας - Ἀχριδῶς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι καταφανεῖς στρατιωτικοί, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολιτικοί, πρὸς ἀπομόνωσιν τῆς πόλεως καὶ περιορισμὸν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπικινδύνων διὰ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν [1].

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ΙΑ'-ΙΒ' αἰώνων, παρὰ ταῦτα, εἰς αὐτοκρατορικὰ γράμματα καὶ σφραγιστικὰ μνημεῖα γίνεται μνεία τοῦ θέματος Θράκης καὶ Μακεδονίας, παραλλήλως πρὸς τὸ Ἀδριανουπόλεως, ἢ ἡνωμένων ἢ καὶ κοινὸν ἐχόντων ἐκ προσώπου, πραίτωρα κλπ. Καίτοι δὲν παρατηρεῖται ἀσφαλὴς καὶ ὁριστικὴ ἡ ἐπιβληθεῖσα διοικητικὴ θέσις τῶν ἐν λόγῳ θρακικῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τούτοις αἱ μνεῖαι τῶν ἐπαρχιῶν εἶναι μᾶλλον χαρακτῆρος προσωρινοῦ ἐνδεικτικαὶ καὶ δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς κέντρου πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς σημασίας[2].

Αἱ Σταυροφορίαι τῶν Φράγκων ἱπποτῶν τῆς Δύσεως δὲν ἀφῆκαν ἀνεπηρέαστον τὴν Ἀδριανούπολιν, ἰδίᾳ μάλιστα ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη ἐξ αὐτῶν. Οὕτω, κατὰ τὴν Γ' Σταυροφορίαν, φθάσας εἰς Ἀδριανούπολιν τὸ ἔτος 1189 Φρειδερῖκος ὁ Βαρβαρόσσας συνῆψεν ἐκεῖ μετ' ἐπιμόνους διαπραγματεύσεις τὴν γνωστὴν ταπεινωτικὴν διὰ τὸ Βυζάντιον συνθήκην τῆς 27 Αὐγούστου 1190, δι' ἧς πολλὰς ἀνέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαὰκ Β' Ἄγγελος ὑποχρεώσεις ἔναντι τοῦ Φρειδερίκου [3]. Ὅταν μετὰ τὴν Δ' Σταυροφορίαν διενεμήθη τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, τὸν Μάϊον τοῦ 1204, ὁ στεφθεὶς αὐτοκράτωρ ἐν ΚΠόλει Γάλλος κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος ἔλαβε τὰ νότια μέρη τῆς Θράκης καὶ τὰ βόρεια τῆς Βιθυνίας, ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τῆς Προποντίδος, μετὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ μέρους

---

1. *Στ. Π. Κυριακίδου,* Βυζαντιναὶ μελέται, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 428-432. *Τοῦ αὐτοῦ,* Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57-58. Πρβλ. καὶ *Δ.Α. Ζακυθηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 57-58.

2. *Στ. Π. Κυριακίδου,* Βυζαντιναὶ μελέται, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 430 κέξ., 486 κέξ. *Δ.Α. Ζακυθηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 51-53, 57-58.

3. *Κ. Zimmert,* Der Friede zu Adrianopel Februar 1190, ἐν τῇ «Byzantinische Zeitschrift», τόμ. XI (1902), σελ. 302 κέξ, 689 κέξ. *Τοῦ αὐτοῦ,* Der Deutsch—Byzantinische Konflikt vom Juli 1189 bis Februar 1190, ἐν τῇ «Byz. Zeitschrift», τόμ. XII (1903), σελ. 42 κέξ.

τῆς Κρήτης. Ἑπομένως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ περιῆλθε καὶ ἡ 'Αδριανούπολις, ὅπου μοναχοὶ τοῦ καθολικοῦ δόγματος ἵδρυσαν μονήν, διατηρηθεῖσαν ἐπὶ μακρόν.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, μέσα εἰς τὴν ἔξαλλον, λόγῳ τῆς συμφορᾶς, κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ μωρὰ πολιτικὴ τῶν 'Αγγέλων, ἐναντίον τῶν Σταυροφόρων μοναδικὴν σχεδὸν ἐθνικὴν ἀντίστασιν προέβαλον οἱ Θρᾷκες, οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των ἀπέβλεψαν πρὸς στιγμὴν εἰς τὸν Βούλγαρον τσάρον 'Ιωάννην καὶ τοῦτον προθύμως ἐβοήθησαν εἰς τὴν παρὰ τὴν 'Αδριανούπολιν κατὰ τῶν Φράγκων νίκην του. Τὴν πανουργίαν τοῦ ἀπίστου Σκυλογιάννη οἱ Θρᾷκες ἐγκαταλείψαντες αὐτὸν ἐπλήρωσαν μὲν διὰ φρικτῶν ἀντεκδικήσεων, σφαγῶν καὶ καταστροφῶν, ἀλλ' ὅμως καὶ τοὺς Λατίνους σοβαρῶς ἠμπόδισαν εἰς τὸ νὰ ὀργανώσουν τὸ ἐπὶ ἑλληνικῶν ἐδαφῶν προσωρινὸν κράτος των, καίτοι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, κατόπιν μυστικῶν διαπραγματεύσεων ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου μετὰ τοῦ δολίου Βουλγάρου, ἔχριον αὐτὸν βασιλέα [1]

Εἰς τὸ ὑπὸ 'Αγγέλου Γ' Κομνηνοῦ ἀπολυθὲν κατὰ Ν)βριον 1198 χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῶν Βενετῶν, τὸ εἰς Λατινικὴν ἀτυχῶς καὶ οὐχὶ ἀκριβῆ ἀπόδοσιν περισωθέν, δι' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησε τὰ προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, μεταξὺ τῶν ὀνομαστικῶς ἀναφερομένων ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ὑπ' ἀριθ. 43 ἀναγράφεται ἡ Provincia Adrianupleos et Didimotichi [2], ἄνευ σοβαρᾶς μεταβολῆς τῶν γνωστῶν ὁρίων τοῦ πρό τινος δημιουργηθέντος θέματος καὶ ἐφεξῆς διατηρηθέντος.

Ἡ ἀνωτέρω διαγραφεῖσα τάξις πραγμάτων δὲν ὑπέστη σοβαρὰς μεταβολὰς καὶ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Λατίνων, διατηρηθεῖσα ἐφεξῆς καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἑνώσεις τινὰς θεμάτων ἢ χωρισμοὺς πληροφορούμεθα ἀδρομερῶς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων. 'Απὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀρχίζει πλέον ἡ τουρκικὴ πλημμυρὶς ἀνὰ τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας. Τὸ θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης ὑφίσταται εἰσέτι, ἐκτεινόμενον Α. τοῦ Ἕβρου, παραλλήλως πρὸς τὸ 'Αδριανουπόλεως—Διδυμοτείχου. Ἡ 'Αδριανούπολις δὲν χάνει τὴν προτέραν της σημασίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ Διδυμότειχον ἀποβαίνει σπουδαῖον στρατιωτικὸν κέντρον. Τὸ 1256 περὶ τὰς πόλεις τούτας κινεῖται Θεοδόσιος ὁ Β', ἐκ τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τῆς Τζεπαίνης ἐπανερχόμενος. Ἱδρύονται ὅμως βραδύτερον καὶ ἄλλα θέματα, τῆς Μεσημβρίας, τῶν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον θρᾳκικῶν πόλεων, τῆς Βιζύης, τῆς Αἴνου κλπ, ἄλλα βραχυτέρας καὶ ἄλλα

---

1. *G. Ostrogorsky*, Geschichte des Byzantinischen staates, Μόναχον 1940, σελ. 287.

2. *Talef—Thomas*, ἔνθ. ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 264, 278. *Στ. Π. Κυριακίδου*, Βυζαντιναὶ μελέται, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 332-333.

μακροτέρας χρονικῆς διαρκείας. Διότι, δυστυχῶς τὰ ὅρια τοῦ κράτους διαρκῶς στενεύουν καὶ λαμβάνονται μέτρα πρὸς προστασίαν τῆς βασιλευούσης.

Ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐγκαινιάζεται περίοδος ἀκμῆς νέας δι᾿ αὐτήν. Κατοικεῖται ἐφεξῆς ἀπὸ πληθυσμὸν πάσης ἐθνικότητος, Ἕλληνας, Λατίνους, Ἰουδαίους, Ἀρμενίους, Βενετούς, Γενουάτας, Καταλανούς, Φλωρεντίνους, Ἀνατολίτας γενικῶς, ὑφ᾿ ὧν ὅλων προσδίδεται χαρακτὴρ διεθνὴς εἰς τὴν πόλιν καθισταμένην ἐμπορικὸν κέντρον ἀξιόλογον, καθὼς μᾶς πληροφοροῦν πολυπληθεῖς περιηγηταὶ ποὺ διέρχονται ἐκεῖθεν κατὰ τοὺς ἀκολούθους χρόνους, ἰδίᾳ μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας [1]

Περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν Τούρκους εὑρίσκομεν ἀρχικῶς μισθοφόρους συμπράττοντας εἰς τοὺς κατὰ Ἰωάννου Ε′ τοῦ Παλαιολόγου ἀγῶνας τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, ὅστις καὶ βασιλεὺς ἐνταῦθα ἀνεκηρύχθη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1347 τρίτην στέψιν τοῦ φιλοδόξου πατρός του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἐν ΚΠόλει ὡς βασιλέως, ἀρνουμένου νὰ τὸν παραλάβῃ ὡς συνάρχοντα [2]. Ἡ ὁριστικὴ κατάληψις τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν Τούρκων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀξιοπίστων βραχέων χρονικῶν, τῶν περιεχομένων εἰς διαφόρους χειρογράφους κώδικας, ἐγένετο τὸ ἔτος 6877, ἤτοι 1368/1369 ἀπὸ Χριστοῦ [3], μετὰ σθεναρὰν ἀντίστασιν τῆς Βυζαντινῆς φρουρᾶς. Δημῶδες ᾆσμα ἀρχαιότατον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἱστορικῶν τοιούτων ὕμνησε διὰ περιλαλήτων θρηνητικῶν στίχων «τὸ κροῦσος τῆς Ἀντριανόπολης», παραδοθὲν μέχρις ἡμῶν διὰ πολλῶν παραλλαγῶν [4].

---

1. Οὕτω π.χ. ὁ γνωστὸς Τοῦρκος περιηγητὴς τοῦ ΙΖ′ αἰῶνος Σεγιαχετναμέι Ἐβλιγιὰ Τσελεπῆ, εἰς τὸν Γ′ τόμον σελ. 423-478 τοῦ δεκατόμου βιβλίου περιηγήσεων αὐτοῦ λεπτομερῶς περιγράφει τὴν Ἀδριανούπολιν.

2. *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκδ. Ε′ εἰκονογραφημένη, μετὰ προσθηκῶν . . . ὑπὸ Π. Καρολίδου, τόμ. Ε′ (Ἐλευθερουδάκη), ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 198.

3. *Σπ. Λάμπρου — Κ. Ι. Ἀμάντου*, Βραχέα χρονικά, εἰς Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Α′, ἐν Ἀθήναις 1932-33, ὑπ᾿ ἀριθ. 2,6. 7,32. 14,26. 16,4. 20,3. 21,4. 24,6. 28,15. 31,3. 35,8. 37,3. 38,8. 39,2. 43,27. 48,7. Βλ. καὶ *Zinkeisen*, Geschichte des Osmanischen reiches in Europa, τ. I., σελ. 219.

4. *Ν. Γ. Πολίτου*, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914, σελ. 3.—*Γ. Λαμπουσιάδου*, Δημοτικὰ Τραγούδια Ἀδριανουπόλεως, «Θρακικά», τόμ. Β′ (1929), σελ. 414. Πρώτη ἔκδοσις τοῦ ᾄσματος εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν συλλογὴν *Passow*, Carmina popularia Graeciae recantioris, Λιψία 1861, ἀριθ. 193. Πρβλ. ἐπὶ πλέον *Γ. Α. Μέγα*, Ἀδριανούπολις ἡ πολυκρουσεμένη, «Ἑλλην. Δημιουργία», τόμ. Α′ (1948), σελ. 92-94. *Κ. Ρωμαίου*, Ἡ τεχνικὴ τοῦ προοιμίου τῶν δύο τραγουδιῶν τῆς Ἀδριανούπολης καὶ τῆς Ἁγια-Σοφιᾶς, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογρ. Γλωσσ. Θησαυροῦ», τόμ. Κ′ (1955), σελ. 343 κἑξ.

Τ' ἀηδόνια τῆς 'Ανατολῆς καὶ τὰ πουλιὰ τῆς Δύσης
κλαίγουν ἀργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν τὸ μεσημέρι,
κλαίγουν τὴν 'Αντριανόπολι τὴν πολυκρουσεμένη,
ὁποὺ τὴν ἐκρουσέψανε τὶς τρεῖς γιορτὲς τοῦ χρόνου,
τοῦ Χριστουγέννου γιὰ κηρὶ καὶ τοῦ Βαγιοῦ γιὰ βάγια
καὶ τῆς Λαμπρῆς τὴν Κυριακὴ γιὰ τὸ Χριστὸς 'Ανέστη.

'Ο σουλτάνος Μουρὰτ ὁ Β', ὁ κατὰ τὴν μεγίστην του νίκην εἰς Κοσσυφοπέδιον δολοφονηθείς, κατέστησε τὴν 'Αδριανούπολιν πρωτεύουσαν τοῦ δημιουργουμένου ὀσμανικοῦ κράτους, ὡς τοιαύτη δὲ διετηρήθη καὶ πέραν τῆς ἁλώσεως τῆς ΚΠόλεως. Οἱ Τοῦρκοι πλεῖστα ἱερὰ τῆς ὀρθοδοξίας μετέβαλον εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη, ἀλλ' ἔκτισαν καὶ νέα διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ὑλικοῦ καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων, ρωμαϊκῶν ἰδίως, κτισμάτων [1]. 'Ο πληθυσμὸς διῆλθε μὲν διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας κατὰ τὰ ἐγγὺς πρὸς τὴν πτῶσιν τῆς πόλεως ἔτη, μετ' οὐ πολὺ ὅμως τὸ ἔδαφος ἐκκαθαρισθὲν ὠργανώθη ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἐπωφελῶς διὰ τοὺς ὑπὸ ζυγὸν τελοῦντας κατοίκους, ἱδρύσαντας Κοινότητα καὶ σεισπειρωθέντας περὶ αὐτήν. Μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ Κοινότης ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἔργα κοινωνικῆς προνοίας, δρᾶσιν ἐθνικὴν καὶ πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ ἀκμὴν ὑλικήν [2].

Οὕτω, μέχρι τῆς Μεγάλης 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως σημειοῦται αὔξουσα ἀκτινοβολία τῆς πόλεως ἀπὸ οἰκονομικῆς, πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐν γένει ἀπόψεως, διότι ἐν πάσῃ περιπτώσει παρέμεινεν ὡς ἡ δευτερεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πόλις. "Αξιαι σημειώσεως εἶναι δύο ἱστορικαὶ ὁπωσδήποτε χρονολογίαι. Πρῶτον τὸ 1444, καθ' ὃ ἐν 'Αδριανουπόλει ἐγένετο μεγάλη ἐπανάστασις τῶν γενιτσάρων, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καταστρεπτικὴ πυρκαϊά, καὶ δεύτερον τὸ ἔτος 1454, καθ' ὃ ὁ σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β' μετέφερε εἰς ΚΠολιν βιαίως πληθυσμὸν ἐξ 'Αδριανουπόλεως, ἵνα πυκνωθῇ ὁ τῆς ἐρημουμένης μετὰ τὴν πτῶσίν της βασιλίδος τῶν πόλεων.

'Αρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τὴν 15 ἢ 17 'Απριλίου ἐν 'Αδριανουπόλει οἰκτρῶς ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ πρ. ΚΠόλεως πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' πρωθιερεῖς καὶ πρόκριτοι, ἠκολούθησαν δὲ λεηλασίαι καὶ αἰχμαλωσίαι γυναικοπαίδων. 'Ενταῦθα τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1829 ὑπεγράφη ἡ γνωστὴ συνθήκη, δι' ἧς ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρ-

---

1. *Ξενοφ. Σιδερίδης*, ἐν *Μ. Γεδεών*, Γράμματα ἐξ 'Αδριανοῦ πόλεως (1639—1729), ἐν ΚΠόλει 1913, σελ. 89-90 —*N. Bees*, Weiteres über die islamischen Bauten Adrianopels, ἐν «Zeitshrift für Geschichte des Architectur», τόμ. Η', σ. 161-169.

2. *Γ. Λαμπουσιάδου*, 'Η 'Ελληνικὴ Κοινότης 'Αδριανουπόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας, «Θρακικά», τόμ. Α' (1928), σελ. 298 κέξ.

κίας ἐμπόλεμον κατάστασιν, δι' ἧς ἐπὶ πλέον ἀνεγνωρίζετο ἡ Ἑλλὰς αὐτοτελὲς βασίλειον, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου.

Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον κατηργήθη τὸ σύστημα αὐτοδιοικήσεως ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης ἔχασε τὰ προνόμια αὐτῆς. Ἐν τούτοις δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνασυντάξῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ νὰ προκόπτῃ εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πνευματικά, κρατοῦσα ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν. Κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους 1912-13 ἡ Ἀδριανούπολις ἐπολιορκήθη καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν Σέρβων, ἐπὶ βραχὺ παραμείνασα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν πρώτων. Τὸ θέρος τοῦ 1920 τὴν πόλιν κατέλαβεν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν Γεν. Διοικήσεως. Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν ὅμως ἐγκατελείφθη, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1922, ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της [1]. Ἰδιαίτερος λόγος θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ διὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας. Τὸ ἐπισημότερον σχολεῖον φέρεται ἱδρυθὲν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙϚ' αἰῶνος μερίμνῃ τοῦ μητροπολίτου Ἰωάσαφ. Πιθανώτατα ὅμως πνευματικὴ κίνησις ἀξιόλογος παρετηρεῖτο πολὺ παλαιότερον, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν πτῶσιν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτε ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν φυγάδες λόγιοι [2].

---

1. *Π. Ἀξιώτη*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 154 κἑξ.

2. Διὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει παιδείαν ἐν γένει βλ. *Ματθ. Κ. Παρανίκα*, Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἁλώσεως ΚΠόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος, ἐν ΚΠόλει 1867, σελ. 41-44 *Κων. Γ. Κουρτίδου*, Τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1365 1912), «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. Ϛ' (1939]40), σελ. 113 κἑξ.—*Κ. Βατικιώτου*, Ἑλληνικὴ παιδεία ἐν Ἀδριανουπόλει, «Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. Γ' (1875), σελ. 248 κἑξ.—*Α. Κρήτη*, Περὶ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, «Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Συλλόγου» 1879, σελ. 226 κἑξ. Περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐπαρχίᾳ Ἀδριανουπόλεως βλ. καὶ «Ἀνατολικὴ Ἐπιθεώρησις», τεῦχ. 45-48.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

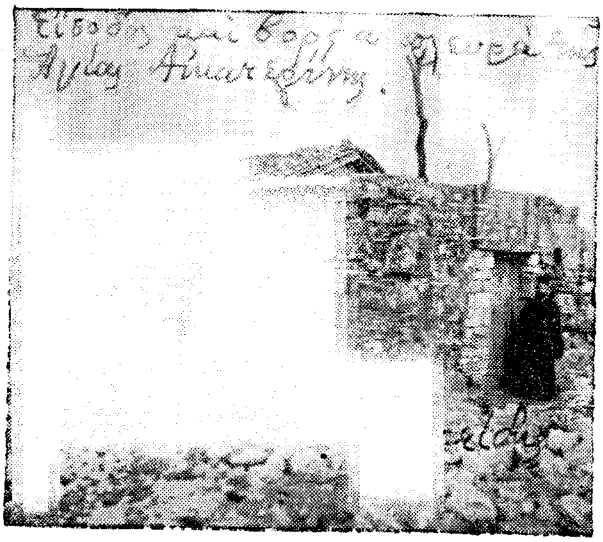

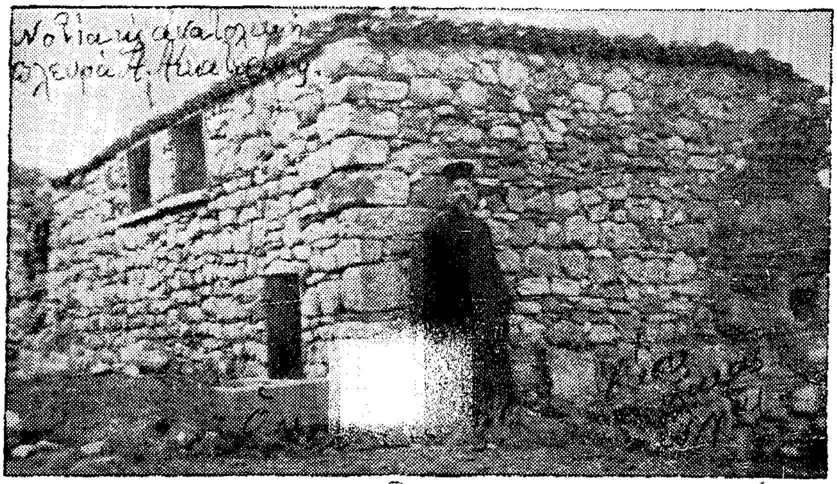

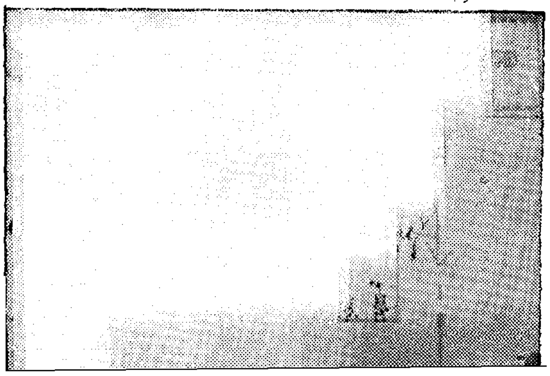

Βλ. σ. 165—168 ἄρθον Ἀρχ. Ν. Βαφείδου διὰ τὸ βυζαντινὸν παρεκκλήσιον Διδυμοτείχου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΑΓΚΛΗ
ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ἐ.ἀ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΑΙ ΔΥΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΙ

Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν καὶ τοῦ κόσμου, πλὴν τῶν ἀσχοληθέντων καὶ ἀσχολουμένων μὲ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς (Βυζαντινῆς) αὐτοκρατορίας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν μελέτην τῆς Γεωγραφίας, ἀγνοεῖ ἢ ἔχει συγκεχυμένας γνώσεις περὶ τοῦ γεωγραφικοῦ ὅρου *«Μακεδονία»* καὶ τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον παίζει εἰς τὴν ἱστορίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ χρονογράφων *«Μακεδονία»*, αὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν γνωστὴν εἰς ὅλον τὸν κόσμον *«Μακεδονίαν»* τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Εἰς τὴν ἱστορίαν ὅθεν συναντῶμεν *δύο Μακεδονίας*, χαρακτηριστικῶς διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ οὐδαμοῦ συμπιπτούσας χωρογραφικῶς. Αὗται εἶναι:

1) Ἡ γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νῦν καλουμένη χώρα τῆς *Μακεδονίας* καὶ

2) Τὸ *«Θέμα τῆς Μακεδονίας»* ἢ ἐπὶ Θράκην Μακεδονία ἢ Μακεδονία τῆς Θράκης τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται ἅπαντες σχεδὸν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ὅταν ἀναγράφωσι τὸν γεωγραφικὸν ὅρον *«Μακεδονία»*.

Ἡ *Μακεδονία τῶν Βυζαντινῶν* ἢ ἐνίοτε καὶ *Μακεδονία τῆς Θράκης* ἢ ἐπὶ *Θράκην Μακεδονία* καλουμένη μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐνδιαφέρει τὴν ἱστορίαν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ὅλως ἰδιαιτέρως, διότι συμπίπτει ἡ περίοδος τῆς ὀνομασίας τούτης μὲ τὰς εἰσβολὰς καὶ δῃώσεις τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι στηριζόμενοι σχεδὸν πάντοτε εἰς τὸν γεωγραφικὸν ὅρον *«Μακεδονία»* τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, μεταφέρουσι τὰς εἰσβολὰς αὐτῶν ὡς γενομένας εἰς τὴν πραγματικὴν χώραν τῆς Μακεδονίας, ἵνα τὰς εἰσβολὰς ταύτας μετατρέποντες εἰς κατοχήν, ἀποκτήσωσι τοὺς τίτλους τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ οὕτω στηρίξωσιν ἐπ' αὐτῶν τὰς ἀνυπάρκτους ἀπαιτήσεις των ἐπὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ μετάθεσις αὕτη εἶναι εὔκολος, διότι ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὴν Μακεδονίαν τοῦ Φιλίππου καὶ ὅταν ἀναγινώσκῃ τὴν λέξιν Μακεδονία αὐτὴν ἐννοεῖ, ἐν ᾧ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς. Πρόκειται περὶ τοῦ «Θέματος τῆς Μακεδονίας», τὸ ὁποῖον δυτικὸν ὅριον εἶχε τὸν Νέστον ποταμόν, ἀνατολικὸν τὸν Εὔξεινον Πόντον, νότιον ἐν μέρει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἐν συνεχείᾳ περίπου τὴν γραμμὴν Διδυμότειχον—Μήδεια ἢ Ἀγαθούπολις καὶ βόρειον κατ' ἄλλους μὲν τὸν Αἵ-

μον κατ' ἄλλους δὲ τὸν Δούναβιν (Ἴστρον). Ἑπομένως οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μὲ τὴν πραγματικὴν Μακεδονίαν ἡ ὁποία κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ Θέματα Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης, μὴ ἀναφερομένου διὰ ταῦτα τοῦ γεωγραφικοῦ ὅρου «Μακεδονία», τοὐναντίον δὲ μνημονευομένου τοῦ ὅρου «Θεσσαλία» (Νικηφόρος Βρυένιος. βιβλ. IV, 16, σελὶς 147, ἐκδ. Βόννης) «κατέσχε δὲ καὶ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ μητρόπολιν, ἣν Θεσσαλονίκην ὀνομάζουσιν». Τὴν Θεσσαλονίκην ἀποκαλεῖ «Θετταλῶν πόλιν» Ἄνα ἡ Κομνηνὴ (Ἀλεξιὰς 1, 7, στ I καὶ 18 σελ. 39. ἔκδ. Βόννης).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ χρονογράφων ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἅπασαι αἱ εἰσβολαὶ τῶν Βουλγάρων αἱ γενόμεναι εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναγραφομένην Μακεδονίαν, ἀφορῶσι τὸ «Θέμα Μακεδονίας ἢ Μακεδονίαν τῆς Θράκης» καλουμένην. Ὁσάκις τοιαῦται εἰσβολαὶ ἐγένοντο εἰς περιοχὰς τῆς πραγματικῆς Μακεδονίας, ἀναφέρονται ὑπ' αὐτῶν αἱ προσβαλλόμεναι πόλεις ἢ περιοχαί, ὥστε ὁ μελετητὴς ἔχων ὑπ' ὄψιν τ' ἀνωτέρω, δύναται εὐκόλως νὰ διαχωρίσῃ τοῦτο. Πλὴν τοῦ Σαμουὴλ καὶ τῶν Βλαχοβουλγάρων ἀδελφῶν Ἀσάν, Πέτρου καὶ Ἰωάννου (Ἰωαννίτση ἢ Καλογιάννη ἢ Σκυλογιάννη), οἵτινες εἰσέβαλον ἢ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα εἰς τὴν πραγματικὴν Μακεδονίαν, οὐδεὶς τῶν ἄλλων Βουλγάρων ἡγεμόνων εἰσέβαλεν εἰς αὐτήν, ἐξαιρουμένης τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος (Βορείως τοῦ Πέρνικ) ἔνθα καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐγένοντο εἰσβολαί.

Θὰ παραθέσωμεν περαιτέρω διάφορα στοιχεῖα πρὸς πλήρη ἀπόδειξιν τῶν ἄνω, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις περὶ αὐτοῦ.

Εἶναι ἄγνωστον διατὶ ἐγένετο ἡ μετάθεσις αὕτη τῆς ὀνομασίας «Μακεδονία» εἰς τὸ μεῖζον μέρος τῆς Θράκης. Πρῶτος ὁ Στράβων (Ζ. 329.10) ἔγραψε περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὁρίου τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον καθώριζεν εἰς τὸν Ἕβρον ποταμόν, ὡς «ἡ Μακεδονία περιορίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου, ἐξ ἀνατολῶν δὲ τῇ παραλλήλῳ ταύτης μεσημβρινῇ γραμμῇ τῇ διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου ποταμοῦ καὶ Κυψέλων πόλεως». Περαιτέρω ὅμως διορθώνει τὸ ἀνατολικὸν ὅριον καὶ μεταφέρει τοῦτο εἰς τὸν Νέστον, ὅπερ καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ ὁποῖον ἅπαντες νῦν παραδέχονται. Πιθανὸν ἐκ τούτου ὁρμώμενοι οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ὠνόμαζον τὴν Δυτικὴν Θράκην «Μακεδονίαν» κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα ἐπεξέτεινον τὴν ὀνομασίαν καὶ εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν Θράκην. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πλήρης σύγχισις περὶ τὴν Γεωγραφίαν, διότι πλὴν τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος χωρίου ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου γραφείσης, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο μητρόπολις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ὡς ἄνω εἴδομεν, ἀποκαλούσης τὴν Θεσ)νίκην «Θετταλῶν πόλιν», ἔχομεν καὶ τὸν Προκόπιον, ὅστις ζήσας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος μέχρι τοῦ 562 μ.Χ. καὶ χρηματίσας ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισσαρίου, καὶ ὅστις ὀνομάζει πόλιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν Διοκλητιανούπολιν, τὴν σημερι-

νὴν Καστορίαν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κέλετρον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, πρωτεύουσαν οὖσαν τῆς ἀρχαίας Μακεδονικῆς ἐπαρχίας Ὀρεστίδος. Ὁ Προκόπιος εἰς τὸ περὶ κτισμάτων (IV, 3, σελ. 273 ἔκδ. Βόννης) βιβλίον αὐτοῦ γράφει: «Πόλις δὲ ἦν τις ἐπὶ Θεσσαλίας, Διοκλητιανούπολις ὄνομα . . . λίμνη δέ τις αὐτῇ ἐκ γειτόνων τυγχάνει οὖσα ἡ Καστορία ὠνόμασται καὶ νῆσος κατὰ μέσον τῆς λίμνης τοῖς ὕδασι περιβέβληται . . .», ὥστε δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σημερινῆς Καστορίας. Τὴν ὅλην σύγχισιν ἔρχεται νὰ ἐπαυξήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913—959) μ.Χ. διὰ τῶν εἰς τὸ περὶ «Θεμάτων» βιβλίον αὐτοῦ γραφομένων. Εἰς τὸ ΙΙ βιβλίον του, κατονομάζων τὰ «Θέματα» τῆς Δύσεως ἤτοι τῆς Εὐρώπης γράφει:

Πρῶτον θέμα τὸ *Θρακῷον*, δεύτερον θέμα τῆς *Μακεδονίας*, τρίτον θέμα *Στρυμόνος*, τέταρτον θέμα *Θεσσαλονίκης*, κλπ. Περαιτέρω εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἕκαστον τούτων περιλαμβάνει, ἐπιτείνει τὴν σύγχισιν. Ἡ σύγχισις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀφ᾽ ἑνὸς τῆς Γεωγραφίας, ἀφ᾽ ἑτέρου, ὡς ὁ ἴδιος γράφει, ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ «Συνεκδήμου» τοῦ Ἱεροκλέους, ὁ ὁποῖος ὅμως ὁμιλεῖ περὶ «Ἐπαρχιῶν» καὶ ὄχι περὶ «Θεμάτων». Οὕτω γράφει: «Ἕως ᾧδε τὸ τῆς Θράκης θέμα κατὰ τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα . . .», καὶ ἀναγράφει τὰς πέντε ἐπαρχίας αἱ ὁποῖαι κατ᾽ αὐτὸν ἀπετέλουν τὸ Θέμα τῆς Θράκης (Θράκης Ι, Ροδόπης, Αἱμιμόντου, Θράκης ΙΙ, καὶ Μυσίας).

Καὶ ἐν ᾧ γράφει ταῦτα εἰς τὸ περὶ «Θεμάτων» βιβλίον αὐτοῦ, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Α΄, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς λεγομένης Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ προγόνου αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ V βιβλίον τῶν Συνεχιστῶν Θεοφάνους (**Theofanes Continuatus**) καὶ τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται εἰς αὐτόν, γράφει τὰ ἑξῆς (βιβλίον V, 2, σελ. 212, ἔκδ. Βόννης). «Αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὥρμᾶτο μὲν ἐκ Μακεδόνων γῆς τὸ δὲ γένος ἧλκεν ἐξ Ἀρμενίων τοῦ γένους Ἀρσακίου . . .», καὶ περαιτέρω εἰς τὴν σελίδα 214. «Εἰς Νίκην[1] τὴν κατὰ Μακεδονίαν πόλιν μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων μετοικίζονται . . . φωραθέντος δὲ καὶ τοῦ τοιούτου δράματος Ἡρακλείῳ τῷ τηνικαῦτα βασιλεῖ . . . διὰ τοῦτο καὶ εἰς Φιλίππους[2], μίαν καὶ αὐτὴν τῶν κατὰ Μακεδο-

1. Ὡς «Νίκην τὴν κατὰ Μακεδονίαν πόλιν» δὲν εἶναι γνωστὸν ποίαν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς αὐτοκράτωρ, διότι ὑπῆρχον τρεῖς Νικοπόλεις εἰς τὸ «Θέμα τῆς Μακεδονίας», μία ἡ Νικόπολις παρὰ Νέστῳ, τῆς ὁποίας ἡ θέσις προσδιορίζεται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νέστου καὶ εἰς τὸ ὕψος πρὸς Αἶμον καὶ ἑτέρα ἡ Νικόπολις πρὸς Ἴστρον ἢ ἐπὶ Ἴστρῳ.

2. Ἐνταῦθα ὁ Πορφυρογέννητος «Φιλίππους» ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τὴν Φιλιππούπολιν, διότι ἡ πόλις τῶν Φιλίππων δὲν εὑρίσκετο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ εἰς τὸ θέμα Στρυμόνος.

ίαν τυγχάνουσαν πόλεων, ὡς ἐπὶ μείζονος ἀσφαλείας μετῴκισεν αὖθις ὁ
ιασιλεὺς τούτους· εἶτα δ' ἐκεῖθεν ὡς ἐπὶ λαμπροτέρας πολιτείας καὶ κατα-
ιτάσεως μετεβίβασεν εἰς 'Αδριανούπολιν». Περαιτέρω παρ 4, σελὶς 26 γρά-
ρει... «ἐν 'Αδριανουπόλει κεκτημένον τὴν οἴκησιν. ἐπεὶ δὲ Κροῦμμος ἐκεῖ-
ος, ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων. καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πάντας μετὰ καὶ Μανουὴλ
οῦ ἀρχιερέως... εἰς Βουλγαρίαν μετήγαγε, συνέβη μετὰ τῶν ἄλλων καὶ
οὺς τοῦ Βασιλείου γεννήτορας, ἔτι τοῦτον ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔχοντας, εἰς
ὴν τῶν Βουλγάρων ἀπαχθεῖναι γῆν..., εἰς δὲ τὴν παρ. 9, σελ. 223 τοῦ αὐ-
οῦ βιβλίου γράφει : «Ἄρας οὖν ἐκ Μακεδονίας τῆς Θράκης πρὸς τὴν ἄρ-
ουσαν ταύτην τῶν πόλεων πασῶν (τὴν Κων)πολιν) ἐπορεύετο (ὁ Βασίλειος)».

Καὶ ἐν ᾧ σύγχισίς τις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ιορφυρογεννήτου γραφόμενα, οἱ ἄλλοι γράψαντες οὐδεμίαν ἀφίνουσιν ἀμριβολίαν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οὕτω

1) ***Συμεὼν ὁ Μάγιστρος*** εἰς τὴν ἱστορίαν Βασιλείου τοῦ Α'. (De-Basilio Macedone, I. σελ. 686, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «ὥρμητο δὲ ἀπὸ Αδριανουπόλεως τῆς Μακεδονίας, ἥτις πρότερον μὲν 'Ορεστιὰς ἐκαλεῖτο ἐξ 'Ορέστου υἱοῦ τοῦ 'Αγαμέμνονος...». 'Ο ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας (De Michael et Theodora, ΙΙ, σελ. 655, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «γέγονε δὲ οὗτος ὁ Βασίλειος ἐκ Μακεδονίας ἐκ χωρίων τῆς 'Αδριανουπόλεως καὶ προσεκολλήθη τῷ στρατηγῷ τῆς Μακεδονίας τῷ Τζάτζῃ ἐκδουλεύειν».

2) ***'Ο Γεώργιος ὁ Μοναχός***. ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ «Βίοι τῶν βασιλέων» γράφει εἰς τὴν βασιλείαν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (Ι, σελ. 839 ἔκδ. Βόννης) «Τῷ στξζ' ἔτει τοῦ κόσμου... ἐβασίλευσεν Βασίλειος ὁ Μακεδὼν μετὰ τοῦ Μιχαήλ...» 'Ο ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν Λέοντος τοῦ 'Αρμενίου (De Leone Armenio, 4, σελ. 765) γράφει «παρακαθήσας (ὁ Κροῦμμος) εἰς 'Αδριανούπολιν καὶ ταύτην ἑλὼν καὶ μετὰ λαοῦ πλείστου διαπεράσας τῶν τε εὐγενῶν Μακεδόνων, κατεσκήνωσεν ἐν τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ. Εἰς τὴν ἱστορίαν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας (Michael et Theodora, 8, σελ. 871) ὁ ἴδιος γράφει : «ὁ αὐτὸς Βασίλειος γεννᾶται ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τοῖς χωρίοις 'Αδριανουπόλεως ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβέ . . .).

3) ***Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς*** εἰς τὴν ἱστορίαν του (Μέρος IV, σελ. 546, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «κρατεῖ οὖν μετὰ Μιχαὴλ τὸν μεθυστὴν Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἔτη κ.. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κώμης ὁ Βασίλειος οὗτος ὥρμητο γειτονούσης τῇ μεγαλουπόλει 'Αδριανουπόλεως».

'Εκ τῶν παρατεθέντων χωρίων τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, σαφῶς ἐξάγεται ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Α' ὁ Μακεδὼν κατήγετο ἐξ 'Αδριανουπόλεως ἢ χωρίου παρ' αὐτὴν κειμένου καὶ ὅτι ἡ 'Αδριανούπολις ἀνῆκεν εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἢ Μακεδονίαν τῆς Θράκης.

4ον) ***Λέων ὁ Διάκονος*** ἀναφέρων εἰς τὴν ἱστορίαν του (IV, 8, σελ. 103. ἔκδ. Βόννης) τὰς προτάσεις τοῦ 'Ιωάννου τοῦ Α', τοῦ Τσιμισκῆ, πρὸς

τὸν κατέχοντα τὴν κάτω Μοισίαν (βουλγαρίαν) Ρῶσον ἡγεμόνα Σβιατοσλάβον (Σφενδοσλάβον) γράφει: «παραγγέλων αὐτῷ... τὴν δὲ Μοισίαν παραλιπεῖν, Ρωμαίοις προσήκουσαν, καὶ ἀπόμοιραν τελοῦσαν Μακεδονίας ἀνέκαθεν», καὶ εἰς τὴν σελίδα 104 γράφει: «εἰληφέναι τὴν χώραν, ὅσην ὁ Ἴστρος ἐντὸς Μακεδόνων περιορίζει» ἤτοι ὁ Τσιμισκῆς τὰ ὅρια τῆς ἐπὶ Θράκην Μακεδονίας τὰ φέρει εἰς τὸν Δούναβιν, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Μοισία (ἡ κάτω) ἀνέκαθεν ἀπετέλει μέρος ταύτης.

5) ***Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος***, γνωστὸς λόγῳ τῆς καταγωγῆς του ἐκ Χωνῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ὡς Χωνιάτης (μέσα 12ου αἰῶνος μέχρι 1220 περίπου) εἰς τὴν ἱστορίαν Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (σελὶς 9, ἐκδ. Βόννης) γράφει διὰ τὸν Βρυέννιον. «τὸν δὲ Μακεδόνα εἰσοικισαίμην τὸν Βρυέννιον οὕτω λέγων ἐπεὶ καὶ ἐξ Ὀρεστιάδος ὥρμητο· μία δ' αὕτη τῶν εὐδαιμόνων καὶ κρατίστων παρὰ Μακεδόσι πόλεων». Ἤτοι ἡ Ὀρεστιὰς (Ἀδριανούπολις) ἦτο μία τῶν εὐδαιμόνων καὶ ἰσχυροτάτων πόλεων τῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξίου Ἰσαακίου Ἀγγέλου (Fr. lib. I, 6, σελ. 624 ἐκδ. Βόννης) γράφει: «μαρτυροῦσι δήπου τὰ πεπραγμένα ἡ τῶν πρὸς Αἷμον χωρῶν ἐρημία Μακεδονίας τε καὶ Θράκης οἱ λῃϊσμοὶ σπηλῶν καὶ κύρβεων ἀκριβέτερον καὶ ξυμπάσης τρανότερον... ἤτοι αἱ πρὸς τὸν Αἷμον περιοχαί, αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἦσαν ἔρημοι κλπ.

Ὁ ἴδιος εἰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ ἰδίου περαιτέρω (Fr, Lib. III. 2, σελ. 673 ἐκδ. Βόννης) γράφει: «Τότε δὲ καὶ Σκυθῶν ἔφοδος ἐγεγένητο μεγίστη τε φρικαλεωτέρα τῶν πρότερον, εἰς γὰρ τέσσαρα διαιρεθέντες στρατεύματα πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν ἐπῆλθον, ἀποπειρασάμενοι καὶ πόλεων ἐντειχίστων καὶ κορυφὰς ἐπανιόντες ὀρῶν, ὥστε καὶ τὸ Γάνος τὸ ὄρος διερευνησάμενοι πολλὰ φροντιστήρια ἐσκύλευσαν καὶ μονάζοντας ἀπέκτειναν . . . ἤτοι οἱ Κομάνοι διαιρέσαντες εἰς τέσσαρα τμήματα τὸν στρατὸν αὐτῶν διέδραμον πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν (τὴν ἐπὶ Θράκης) καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν ἅπασαν φθάσαντες καὶ μέχρι τοῦ ὄρους Γάνου, ἔνθα ἐλεηλάτησαν τὰ ἐκεῖ μοναστήρια καὶ ἐφόνευσαν τοὺς μοναχούς. Ὁ Χωνιάτης χαρακτηριστικῶς τονίζει ὅτι ἔφθασαν καὶ μέχρι τοῦ ὄρους Γάνου ἤτοι σχεδὸν μέχρι τῆς θαλάσσης, δεδομένου ὅτι τὸ ὄρος Γάνος εἶναι τὸ σήμερον καλούμενον Τεφκὶρ Δὰγ (ἱερὸν ὄρος) παρὰ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον (Καλλιπόλεως) Οὐδεμία πόλις ἢ ὄρος ἔξω τῆς Θράκης ἀναφέρεται, εἶναι δὲ τοῦτο χαρακτηριστικῶς ἐπιβεβαιωτικὸν ὅτι «πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν» ἐννοεῖ τὴν ἐπὶ Θράκης τοιαύτην.

6) ***Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης*** (13, σελ 23, ἐκδ. Βόννης) γράφει. «Ἀπάρας γοῦν ἐκεῖθεν (ἐξ Ἀδριανουπόλεως), μὴ ἔχων τὸ ἐμποδὼν ὡς τῶν Ἰταλῶν αὐτοῦ καταπορθηθέντων τὸ ἔσχατον, ἑτέρου δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἀνθισταμένου, πᾶσαν κατατρέχει Μακεδονίαν. λείαν οὖν παμπόλλην ἐποιήσατο, αὐτάνδρους τὰς πόλεις ἀνδραποδισάμενος καὶ τέλεον κατασκάψας αὐτάς. τὸ δὲ οἱ διανόημα ἦν, ὡς μήποτε Ρωμαίους ἀνάκλισιν σχεῖν τῶν σφετέρων

ἐπιδράξασθαι, πόλεων, κατέσκαψεν γοῦν ἐκ βάθρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν, θαυμαστὴν ἄγαν οὖσαν, ἥτις παρὰ τῷ Ἕβρῳ κεῖται, εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Τραϊνούπολιν, Μάκρην, Κλαυδιούπολιν, Μοσυνούπολιν, Περιθώριον καὶ ἄλλας πολλάς, ἅ; ἀριθμεῖν οὐ χρεών, τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραρροίας καθίζει τοῦ Ἴστρου, ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἠνδραποδισμένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεὶς ταῖς οἰκήσεσιν..» ἤτοι ὁ Ἰωαννίτσης ὁ Βούλγαρος ἡγεμών, μετὰ τὴν νίκην του παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν σύλληψιν τοῦ Φράγκου αὐτοκράτορος Βαλδουΐνου, γενομένην τὴν 14 Ἀπριλίου 1205 ὁρμώμενος ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ μὴ εὑρίσκων πλέον ἐμπόδιον, «πᾶσαν κατατρέχει Μακεδονίαν» καὶ καταστρέφει τὰς ἄνω μνημονευομένας πόλεις καὶ ἐξανδραποδίζει τοὺς κατοίκους αὐτῶν, καὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία ἀνήκει εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ἅπασαι εἰς τὴν Θράκην τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ Μακεδονίαν. Δὲν χρήζει παραιτέρω ἀναπτύξεως.

7) ***Ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος (Χωνιάτης)*** περιγράφων (Urbs, carta, σελ. 829—837 ἐκδ. Βόννης) τὰς ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ἰωαννίτση γενομένας καταστροφὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν (τὴν ἐπὶ Θράκης), τὰς αὐτὰς τὰς ὁποίας ὡς ἀνωτέρω περιγράφει ὁ Γ. Ἀκροπολίτης, ἀναφέρει ὡς καταστραφείσας πόλεις τὰς Φιλιππούπολιν, Ἄπρων, Ραιδεστόν, Πέρινθον, Δαόνιον, Ἀρκαδιούπολιν, Μεσσήνην, Τζουρουλόν, Ἀθύραν, Ρήγιον κ.λ.π., ἤτοι ἁπάσας τῆς Θράκης καὶ οὐδεμίαν τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου.

8) ***Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης*** (24, σελ. 41, ἐκδ. Βόννης) γράφει: «Ὁ δὲ τὸν πρωτοστράτορα Ἰσῆν, στράτευμα δοὺς αὐτῷ ἐξαπέστειλεν, συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Καμύτζης Ἰωάννης. Οἵ διαπεράσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διὰ Μακεδονίας διελθόντες εἰς Ἀδριανούπολιν ἀφίκοντο, ἐντὸς δὲ γενόμενοι τῆς πόλεως διῆγον ἐκεῖσε. Ἤτοι ὁ Βασιλεὺς τῆς Νικαίας Ἰωάννης ὁ Γ' ὁ Δούκας ἢ Βατάτζης, παρακληθεὶς ἀπέστειλε τὸν πρωτοστράτορα Ἰσῆν μετὰ τοῦ Καμύντζη Ἰωάννου μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Οὗτοι διαβάντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐκεῖθεν διελθόντες διὰ τῆς Μακεδονίας, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Εἶναι ἀπολύτως φανερὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καλουμένη χώρα Μακεδονία εἶναι ἡ Θράκη.

Ὁ ἴδιος (40, σελ. 70, ἐκδ. Βόννης) γράφει «ἀπάρας τῆς ἕως ὁ βασιλεὺς καὶ διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον . . . ἐπεὶ δὲ παρῆλθε τὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας χωρία, ἤδη δὲ καὶ τὴν Χριστούπολιν παρήμειψε καὶ τὸν Στρυμόνα, τῷ φρουρίῳ τῆς Ρεντίνης . . .» ἤτοι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διελθὼν διὰ τῆς Θράκης (ἤτοι τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ἥτις ἀπετέλει μέρος τοῦ «Θέματος τῆς Θράκης» καὶ τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας δυτικὸν ὅριον ἦτο ὁ Νέστος, διῆλθε διὰ τῆς Χριστουπόλεως (Καβάλλας), παρακάμψας αὐτὴν ἔφθασεν εἰς τὸν Στρυμόνα, διέβη τοῦτον παρὰ τὰς ἐκβολὰς καὶ διὰ τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ

ἔφθασεν εἰς τὸ φρούριον τῆς Βεντίνης, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται παρὰ τὴν σημερινὴν θέσιν «Σταυρὸς» καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ρηχίου ἢ ποταμοῦ τῆς Ρεντίνας νῦν καλουμένου.

9) *Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος* (IV, 18, σελ. 148, ἔκδ. Βόννης) περιγράφων τὰ τῆς κινήσεως ἐξ Ἀδριανουπόλεως τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατὰ τοῦ στασιάσαντος στρατηγοῦ Βασιλακίου εὑρισκομένου εἰς Θεσσαλονίκην, γράφει: «Ὁ Κομνηνὸς δὲ διὰ Μακεδονίας καὶ Βολεροῦ διελθὼν τὸν Στρυμόνα καταλαμβάνει καὶ τοῦτον διαπεράσας καὶ τὰ μεταξὺ Στρουμπίτζης καὶ τοῦ λεγομένου Μαύρου ὄρους στενὰ διελθὼν εἰς χωρίον πρός τινα ποταμὸν κείμενον γέγονεν, ὃν οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι Βαρδάριον . . .» ἤτοι κινηθεὶς ὁ Κομνηνὸς ἐξ Ἀδριανουπόλεως διῆλθε τὴν Μακεδονίαν εἶτα τὸ Βολερὸν καὶ εἶτα ἔφθασεν εἰς τὸν Στρυμόνα τὸν ὁποῖον διέβη κ.λ.π.» Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραθέσωμεν καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα Βυζαντινῶν χρονογράφων, ἀλλὰ θεωροῦμεν τὰ παρατεθέντα ἀρκετά.

Ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραφέων, οἱ Κ. Παπαρηγόπουλος, οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ Α. Κεραμόπουλος καὶ Κ. Ἄμαντος, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Στίλπων Κυριακίδης, ὁ Γυμνασιάρχης Διογ. Ξανάλατος κ.λ.π. σημειώνουσι χαρακτηριστικῶς, ὅτι *Μακεδονία* κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκαλεῖτο ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Νέστου περιοχὴ (Θράκη) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, πλὴν μικροῦ μέρους δυτικῶς τῆς Κων)πόλεως, ὅπερ ἐκαλεῖτο Θράκη. Θὰ παραθέσωμεν χωρία τινὰ τούτων.

1) *Ὁ Παπαρηγόπουλος* (Τόμος Δ', βιβλίον ΙΑ'. Κεφ. Α'. σελ. 31. ἔκδ. Ε'.) ἀναπτύσσων τὸ περὶ «Θεμάτων μέρος», γράφει τὰ ἑξῆς: «Τὸ θέμα τοῦ Στρυμόνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνετο μέχρι Μαρίτσης (Ἕβρου), κατ' ἄλλους δὲ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος καὶ τῶν πέριξ ὀρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Θέματος Στρυμόνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπεῖχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις (σήμερον ἡ θέσις αὐτῆς προσδιορίζεται παρὰ τὸ χωρίον Λουτρὸς παρὰ τὸ Διδυμότειχον· πιθανῶς ὁ ἱστορικὸς νὰ ἤθελε νὰ εἴπῃ περὶ τῆς Ἀρκαδιουπόλεως νῦν Λουλὲ - Μπουργκάς, ἥτις πλησιάζει πρὸς τὸ Ἀναστασιανὸν τεῖχος). Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας Θέμα, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη καθολοκληρίαν πρὸς τὴν Θράκην, διότι περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν ταύτην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὡρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Βασίλειος ὁ Α' καίτοι ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπελέγετο Μακεδών, πᾶσα δὲ ἡ δυναστεία αὐτοῦ Μακεδονικὴ ἐπεκλήθη. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν μάλιστα τῆς Βουλγαρίας ὑπήχθη καὶ αὕτη εἰς τὸ τῆς Μακεδονίας ἐκείνης Θέμα.

2) Ὁ **Κυριακίδης** εἰς τὸ βιβλίον του *«Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ* (ἔκδοσις 1946, σελ. 24) γράφει : «Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τῶν ἐνοχλήσεων τούτων καὶ τῶν σοβαρωτέρων λαφυραγωγικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία ἐπεξέτινε τὴν Θεματικὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας, ἱδρύσασα τὰ Θέματα τῆς Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, τοῦ Στρυμόνος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Χριστού πολιν (Καβάλλαν) καὶ ἄλλα».

Ὁ ἴδιος εἰς τὴν σελίδα 35 γράφει : «Καὶ οἱ μὲν Θρᾶκες καὶ Μακεδόνες ἦσαν Ἕλληνες στρατιῶται τῶν Θεμάτων Θράκης καὶ Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἔκειντο ἀνατολικῶς τοῦ Νέστου, οἱ δὲ δυτικοὶ ἦσαν Ἕλληνες τῶν δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ τούτου Θεμάτων, ἤτοι τοῦ Στρυμόνος, τῆς Θεσσαλονίκης, Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, Νικοπόλεως καὶ Δυρραχίου».

Ὁ ἴδιος εἰς τὸ βιβλίον του *«Θεσσαλονίκια μελετήματα»* σελὶς 24 γράφει : «Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 789 καὶ 802 τὸ μέγα Θέμα τῆς Θράκης κατατέμνεται εἰς δύο, εἰς τὸ Θέμα τῆς Θράκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρκαδιούπολιν, τὸ σημερινὸν Λουλὲ Μπουργάς, καὶ τὸ Θέμα τῆς κατὰ Θράκην Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Οὕτως ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ ΙΔ.' αἰῶνος τὸ ὄνομα τῆς Μακεδονίας μετατίθεται εἰς τὴν δυτικωτέραν Θράκην·

Νομίζομεν τώρα ὅτι διεσαφηνίσαμεν πλήρως τὸ ζήτημα.

Εἶναι ἀνάγκη ὅθεν, ὅπως ὁ μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς περιόδου ἐκείνης ἐξετάζῃ μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὸ ζήτημα, ὅταν δὲ συναντᾷ Βουλγαρικὰς εἰσβολὰς εἰς Μακεδονίαν ἢ κατοχὴν ταύτης, νὰ φροντίζῃ νὰ ἐξακριβώνῃ εἰς ποῖον μέρος ἐγένετο αὕτη. Ἐπὶ τῆς δημιουργουμένης οὕτω συγχίσεως οὔτε Βούλγαροι συγγραφεῖς καὶ λοιποὶ φιλοβούλγαροι ἢ Σλαῦοι τοιοῦτοι, στηριζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐδημιούργησαν τὴν φανταστικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, περὶ συνεχῶν εἰσβολῶν καὶ κατοχῆς τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀσχέτως ἂν μία ἐπιδρομὴ ἢ ἐπί τινα χρόνον κατοχή, δὲν δημιουργεῖ δικαιώματα ἐπὶ μιᾶς χώρας. Θὰ ἀναφέρωμεν ἓν παράδειγμα διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν κακοπιστίαν τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Ὁ Βούλγαρος Rizzof εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 9 τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντων χαρτῶν τῆς Βουλγαρίας, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Συμεὼν (893—927 μ.χ,) παρουσιάζει τὴν Βουλγαρίαν ἐκτεινομένην εἰς ὁλόκληρον τὴν Χερσόνησον, πλὴν τοῦ τμήματος τοῦ εὑρισκομένου νοτίως τῆς γραμμῆς Σωζόπολις (ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου)—Ἀδριανούπολις—Θεσσαλονίκη—Πρέβεζα—καὶ μικροῦ τμήματος τῆς Βοσνίας—Δαλματίας. Τοὺς ἐξωφρενισμοὺς αὐτοὺς οἱ Βούλγαροι στηρίζουσι κυρίως εἰς τὰς ἀναφερομένας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων εἰσβολὰς τοῦ Συμεὼν εἰς Μακεδονίαν. Ἂν ὅμως προστρέξῃ τις εἰς τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς χρονογράφου; (Συνεχισταὶ Θεοφάνους, Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, Γεώργιος ὁ Μοναχὸς κλπ.), οἵτι-

νες ἀναφέρουσι τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης μετὰ πάσης λεπτομερείας, θὰ ἴδῃ ὅτι ἅπασαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰσβολαὶ ἐγένοντο εἰς τὴν ἐπὶ Θράκης Μακεδονίαν, καὶ ὅτι ἅπασαι σχεδὸν διευθύνονται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Συμεὼν ἠκολούθει πάντοτε τὸ αὐτὸ σχεδὸν δρομολόγιον, Σιδηραὶ πῦλαι (βορείως τῆς Σηλύμνου ἢ Σλίβεν)—Ἀδριανούπολις—κοιλὰς Ἕβρου —κοιλὰς Ἐργίνη—Κων)πολις. Ὅταν δὲ μίαν καὶ μόνην φορὰν ἠκολούθησεν ἄλλο δρομολόγιον διὰ Στράντζας μέχρι Μαγγλαβᾶ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ἐσημειώθη ὑπὸ τῶν χρονογράφων. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Συμεὼν μίαν ἐπιδρομὴν ἐνήργησε εἰς τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Στρυμόνος καὶ πιθανῶς κατεῖχε τὸ βορειότερον τμῆμα τῆς κοιλάδος (Βορείως τοῦ Πέπνικ) μέσῳ τοῦ ὁποίου διήρχετο κατὰ τὰς πρὸς Σερβίαν εἰσβολάς.

Ὁ Συμεὼν ἐνήργησεν εἰσβολὰς εἰς τὴν ἄνω Μοισίαν (Σερβίαν) καὶ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα κατεῖχε μέρος τῆς χώρας χωρὶς νὰ ὑποτάξῃ ταύτην, ὡς γράφει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος [1] οὐδεμίαν ὅμως εἰσβολὴν ἐνήργησεν νοτίως ἢ Δυτικῶς ταύτης, ἤτοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἤπειρον (Ἤπειρον—Ἀλβανίαν).

Οἱ Βούλγαροι ὅμως διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὸν ὅρον «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» πρὸς στήριξιν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου, μετέφερον τὰς εἰσβολὰς ἐκ τῆς Θράκης, κωλύματος μὴ ὑπάρχοντος καὶ πρὸς στήριξιν τῆς μεταφορᾶς ταύτης, κατεσκεύασαν τὴν περίφημον πλαστὴν στήλην τοῦ Νάρες, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέγραψαν δῆθεν ὅρους, συνθήκης ὑπογραφείσης μεταξὺ τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ φρουράρχου Θεσσαλονικης Θεοδώρου Ὄλγου Τρακανοῦ, καὶ διὰ τῆς ὁποίας τὰ ὅρια μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διήρχοντο ἔξωθεν τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Βούλγαροι τὴν συνθήκην ταύτην ἀνάγουσι εἰς τὸ 904 μ.χ. ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία εἰσβολὴ ἀναφέρεται τοῦ Συμεὼν εἰς κανὲν μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Πλὴν τούτου εἶναι γνωστόν, ὅτι οὐδέποτε οἱ αὐτοκράτορες ἐπέτρεπον εἰς τοπικοὺς διοικητὰς νὰ ὑπογράφωσι καὶ συνθήκας μάλιστα τοιαύτης ἐκτάσεως, ὥστε νὰ παραχωροῦνται εἰς τοὺς Βουλγάρους, ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος Ἀλβανία καὶ τὸ μεῖζον μέρος τῆς Θράκης. Ἡ πλαστότης τῆς στήλης τοῦ Νάρες ἐγένετο παραδεκτὴ ὑπὸ πολλῶν τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ ὑπὸ σοβαρῶν τοιούτων Σλαύων, ὡς ὁ Ostrogorsky, ὅστις ἐνῷ εἰς τὸ βιβλίον του Geschichte Des Byzantinischen staates (Munchen, 1940), παρασιωπᾷ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Νάρες, ἐν τούτοις παραθέτει χάρτην συντεταγμένον βάσει αὐτῆς. Δὲν εἶναι δὲ ἡ μόνη πλαστογραφία τὴν ὁποίαν διέπραξαν οἱ Βούλγαροι μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόκτησιν τίτλων ἐπὶ τῆς Μακεδο-

---

1) Κων)τῖνος Πορφυρογέννητος (de administranto imperio-cap. 32, σελ. 159 ἐκδ. Βόννης) «ὅτι ὁ ἄρχων Σερβίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς Βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστιν ὑποτεταγμένος τῷ Ρωμαίων βασιλεῖ, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη».

νίας [1]. Αἱ ἀναφερόμεναι ὑπ' αὐτῶν κατακτήσεις τῶν Πρεσνιὰν καὶ Βόριδος (Μιχαὴλ) τί ἄλλο ἀποτελοῦσιν εἰμὴ πλαστογραφίαν τῆς Ἱστορίας ; Ἡ θεωρία τοῦ Drinov, ὅτι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ τῷ 973 διετηρήθη πυρὴν ἀνεξάρτητος Βουλγαρικοῦ κράτους καὶ δὴ ἐν δυτικῇ Μακεδονίᾳ, καὶ ἡ ὁποία γενικῶς σήμερον θεωρεῖται ἐπιστημονικόν μυθολόγημα, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὁ Ostrogorsky γράφει ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔθεσεν αὐτὴν κατὰ μέρος [2], δὲν ἀποτελεῖ πλαστογραφίαν τῆς ἱστορίας ;

Ἡ ὑπὸ τοῦ Gelzer [3] ἀποκαλυφθεῖσα πλαστογράφησις τῶν χειρογράφων τῆς Ἀχρίδος τὶ ἀποτελεῖ ; Μήπως ἡ ὅλη προσπάθεια τοῦ Tzenofe [4] δὲν ἀποτελεῖ πλήρη παραποίησιν τῆς ἱστορίας ; Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Σουλεϊμάνκιοϊ τί ἄλλο εἶναι παρὰ καθαρὰ ἀνερυθρίαστος πλαστογραφία ;

---

1. Πρβλ. καὶ παραχάραξιν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τῶν 12 μοναστηρίων Ροδόπης καὶ Εὐξ. Πόντου καὶ ἀπόσβεσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀντικατάστασίν των διὰ σλαβωνικῶν.

2. Ostrogorsky, Geschichte Des Byzantinischen staates. Munchen 1940 σελ. 213. Mit Drinovs theorie Eines 963 Enstandenen Westbulgarigchen Reiches Der Sismauiden Braucht Die Wissenschaft Nicht Mehr Zu Rechen,

3. H. Gelzer, Der Wiederaufgefudene Kodex Des Hi. Klemens Von Achrida, Leipzidi 1903, 45, 57, 67—69.

4. Ganstscho Tzenoff, Die Abstammung Der Bulgaren und Die Urheimat Der Slayen, Berlin, Leirzig 1930

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΟΛΥΤΙΜΟΙ ΘΡΑΚΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Ἐκ τῶν κιβωτίων, τὰ ὁποῖα ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας ἐξ Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὸ 1923 καὶ παρελήφθησαν ὑπὸ ἐπιτροπῆς (Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμος Κ'), εἰς τὸ τότε Βυζ. Μουσ. τῶν ὑπογείων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον παρέλαβε τοὺς ἑξῆς ἐκ τῶν κωδίκων, ποὺ εὑρίσκονται νῦν ἀσφαλισμένοι εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἱδρύματος. Ὁ Δημήτριος Ι. Πάλλας, ποὺ συνέταξε κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν εἰς τὸ τρίτον μέρος, ὡς βεβαιοῖ καὶ ὁ ἴδιος, περιλαμβάνονται καὶ οἱ Θρακικοὶ Κώδικες. Τούτους ἐθεωρήσαμεν καλὸν νὰ περιλάβωμεν μεταξὺ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ 22 τόμου. Τοὺς εὑρίσκει τις περιγεγραμμένους εἰς τὸν κατάλογον 1955 ὡς ἑξῆς : σ. 10, ἀρ. 146, Εὐαγγέλιον. σ. 16, ἀρ. 149, περγαμηνή. σ. 25, ἀρ. 152, σ. 25, ἀρ. 153 μουσικὸς Πανδέκτης, διατάξεις κανονικαί. σ. 38, ἀρ. 158, εὐαγγέλιον ἐκ Μπατσκόβου· σ. 63, ἀρ. 182 εὐαγγέλιον ἐκ Μπατσκόβου. σ. 64, ἀρ. 183 λειτουργία ἐκ Μπατσκόβου.

Κῶδιξ 153 (Κ. Πρ. 223) *Μουσικὸς Πανδέκτης*, χάρτης 0,26×0,19 φ. 531 αἰ. ΙΑ'—ΙΘ'. Περιέχονται τὰ ἑξῆς :

1. (φ. 5α) «ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῶν σημαδίων τῆς μουσικῆς τέχνης τῶν τε ἀνιόντων καὶ κατιόντων σημαδίων τῆς μουσικῆς τέχνης . . .»

2. Ἐν φ. 5α φέρει μέγα ἐπίτιτλον ὡς καὶ μικρότερα ἐπίτιτλα πολλαχοῦ τοῦ κώδικος. Στάχωσις βυρσίνη μετὰ ἐκτύπων διακοσμήσεων. Ὁ κῶδιξ προέρχεται ἐξ Ἀδριανουπόλεως, φέρει δὲ ἀναγεγραμμένον τὸν ἀριθμὸν 1158 (πιθανῶς τοῦ καταλόγου τῆς βιβλιοθ. τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου). Ἐν φ. 24β σχηματικὴ παράστασις τῆς παραλλαγῆς τῶν ἤχων· ἐν φ. 25α ἑτέρα, ἐκπονηθεῖσα παρὰ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδινοῦ καὶ ἐν φ. 25β ἄλλη παρὰ τοῦ κ. Ἰ. Κουκουζέλη.

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐξ ἑξήκοντα ὀκτὼ τετραδίων κατὰ τὸ πλεῖστον ὀκταφύλλων, ἑκάστου ἠριθμημένου ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἐπὶ ἑκάστης ὄψεως τῶν φύλλων στίχοι διπλοῖ 18. Μέλαν ζωηρόν· αἱ ἐπιγραφαί, τὰ ἀρχικὰ γράμματα καὶ ὡρισμένα σημαδόφωνα δι' ἐρυθροῦ.

Ἀπὸ σ. 26 τοῦ καταλόγου τὰ φύλλα καθ' ἑξῆς βλέπε εἰς τὸν κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ Δημ. Ι. Πάλλα σ. 26—31. τὰ περιεχόμενα τοῦ ὑπ. 153 κώδικος.

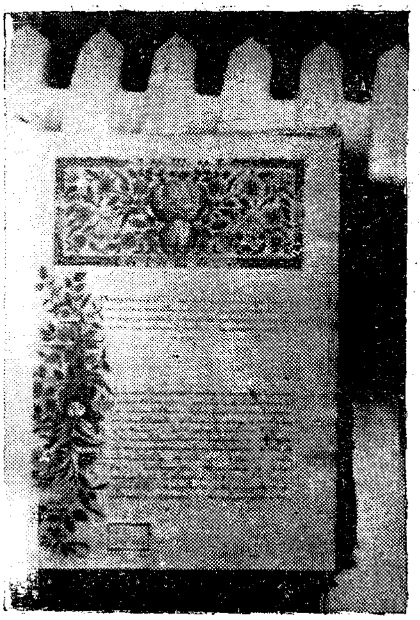

Φῦλλον κώδικος μουσικοῦ 153

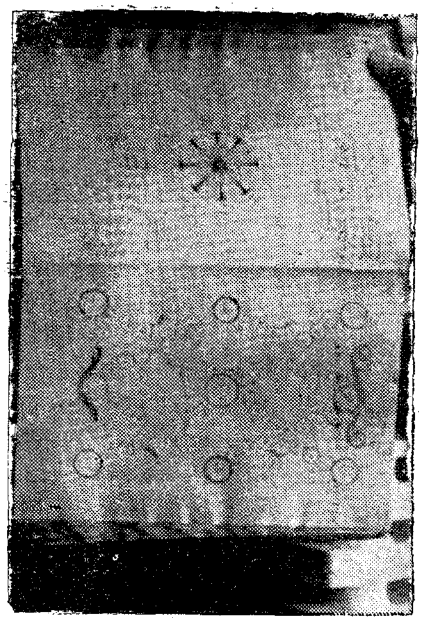

Θεωρητικὸς τρόπος κλίμακος 153

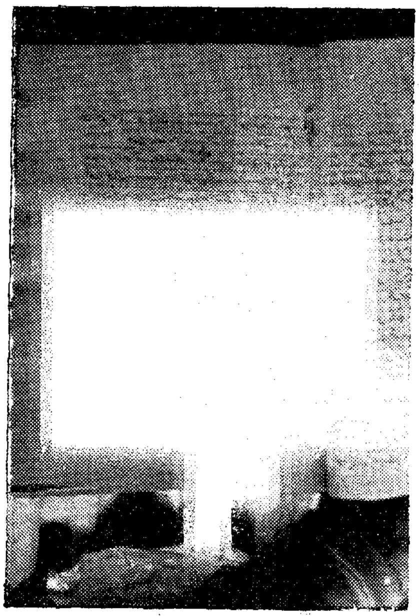

Φύλλα κώδικος μουσικοῦ 153

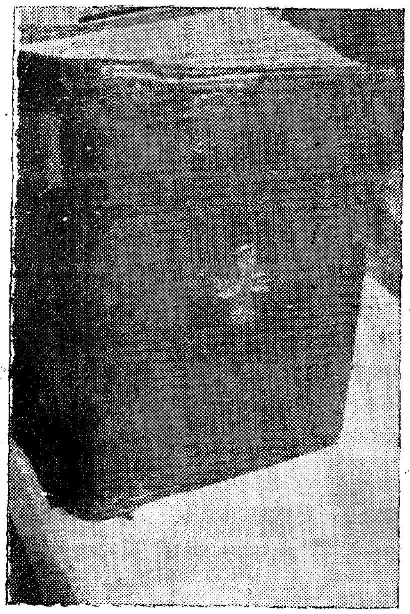

Στάχωμα τοῦ κώδικος 146 (Εὐαγγέλιον)

149 (Κ. Πρ. 93) Περγαμηνὴ 0.36×0.26 φ. 208 αἰ. ΙΑ' *Βίοι 'Αγίων μηνὸς Σεπτεμβρίου.*

Κῶδιξ ἐλλιπής, κολοβὸς ἀστάχωτος. Προέρχεται ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης Γυμνασίου 'Αδριανουπόλεως, ὅπου ἔφερε ὁ κῶδιξ τὸν ἀριθ. 1336 [1].

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐξ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὀκταφύλλων τετραδίων, ἑκάστου ἠριθμημένου εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ. Εἶναι γεγραμμένος εἰς δύο στήλας, ὁριζομένας διὰ καθέτων χαραγῶν. Εἰς ἑκάστην στήλην στίχοι 31· γράμματα ὕψους 0,002 μ. κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἁπτόμενα χαραγῶν ἐπὶ τῆς ἐχετρίχου ἐπιφανείας τῶν φύλλων. Μέλαν φαιόν· αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀρχικὰ διὰ ροδίνου. 'Εν φ. 1α ἔγχρωμον ἐπίτιτλον εἰς σχῆμα Π. ὑπεράνω δι' ἑκάστου κεφαλαίου ἐπίτιτλον γραμμικόν, ἐπίμηκες.

158 (Β. Μ. 1401) χάρτης 0,425×0285 φ. 337 αἰ. ΙΖ' *Εὐαγγέλιον.*

Κῶδιξ. Περιέχονται τὰ ἑξῆς : (Βλ. σ. 38-39) καταλόγου Δ. Πάλλα χειρογρ. Βυζαντ. Μουσείου 'Αθηνῶν τρίτον μέρος.

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ τεσσαράκοντα δύο τετραδίων ὀκταφύλλων, πλὴν τοῦ εἰκοστοῦ ἕκτου (ἑξαφύλλου) καὶ τοῦ τελευταίου (τετραφύλλου) ἕκαστον ἀριθμεῖται ἐν ἀρχῇ ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου. Τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τοῦ κώδικος παράφυλλα παρέμειναν ἄγραφα. 'Επίσης ἄγραφα φύλλα τινά. Ὡραία γραφὴ διὰ μέλανος μαύρου· αἱ ἐπικεφαλίδες καὶ ἡ λέξις διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ κι' ἐνίοτε δι' ἐρυθροῦ· οἱ βίοι τῶν Εὐαγγελιστῶν διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ.

Ὁ κῶδιξ εἶναι πολυτελής. 'Εν φ. 2β μικρογραφία τοῦ Ματθαίου Βασαράβα ἐντὸς πλουσίου πλαισίου. Εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἐστραμμένος πρὸς δεξιά, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατῶν εὐαγγέλιον καὶ ἔχων τὴν ἄλλην ἐν δεήσει. 'Επὶ τοῦ βάθους ἡ ἐπιγραφή : *«'Ιω(άννης) Ματαίη Μπασαράμπα Βοηβόδα. Τὰ σὰ ἐκ τ(ῶν) σῶν σοὶ προσφέρομεν Χ(ριστ)ὲ βασιλεῦ».* 'Αριστερὰ τοῦ πλαισίου ἡ ἐπιγραφή : *« ἡ εἰκὼν τοῦ εὐσεβεστάτ(ου) κ(αὶ) ἐκλαμπροτάτ(ου) αὐθεντός, κυρίου 'Ιω(άνν)ου ματαίη Μπασαράμπα βοηβόδ(α) πάσης οὐγκροβλαχίας· ὁ ὁποῖος ἀνηγορεύθη αὐθέντης κ(αὶ) ἐξουσιαστὴς οὐγκροβλαχί(ας) π(ατ)ρίδος αὐτοῦ διὰ συνδρομῆς π)αν)τὸς τοῦ λαοῦ, ἱερομένων τε κ(αὶ) μοναχῶν ἀρχόντων τε κ(αὶ) στρατηγῶν ἐν ἔτει ζρμ' (=163). Τὸ δὲ ἱερὸν κ(αὶ) ἅγιον εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου, αὐτοῦ· διὰ χειρὸς δὲ ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ ἰωανίνων ἐν ἔτει ,ζρνβ' (=1644) καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθαι».* 'Εν φ. 3α μικρογραφία τῆς Δόμνας 'Ελήνας, συζύγου τοῦ Βασαράβα ἐντὸς ὁμοίου πλαισίου· εἰκονίζεται αὕτη ὁλόσωμος, ἐστραμμένη πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἔχουσα τὰς χεῖρας ἐν δεήσει· ἐπὶ τοῦ βάθους

1. Πρβλ. Στεφανίδου, 602 ἀριθ. 53. lieferung und homilifitscher Kirche, *II, Leipzig Byz. Leitschr.* 14, 1905, Albert Ehrhard, Über Bestand der hagéographishen Literatur der Griechischer 1938, 344.

ἡ ἐπιγραφή : «ἡ εὐσεβεστάτη δόμνα Ἐλήνα». Ἐπίσης μικρογραφίαι ὁλοσέλιδοι τῶν εὐαγγελιστῶν : Ἰωάννου μετὰ τοῦ Προσχόρου (φ. 4β), Ματθαίου (φ. 50β) Λουκᾶ (φ. 125β) καὶ Μάρκου (φ. 219β). Ἐν φ. 51α, 126α, 220α, 300α μεγάλα ἐπίτιτλα· ἐν φ. 194β, 216β, 289, 307α, 307β, 310β, 318α, 324β, 327β, 328β, 229α, 329β, 334α ἐπίτιτλα μικρότερα, ἐπιμήκη. Ἐν φ. 298β καὶ 299α μικρογραφίαι τῶν δώδεκα ζωδίων. Ἐν ἀρχῇ ἑκάστης εὐαγγελικῆς περικοπῆς μέγα ἔγχρωμον ἀρχικὸν γράμμα.

Στάχωσις ἐκ ξυλίνων πινακίδων μετὰ μεταλλίνης ἐπενδύσεως, κοσμουμένης διὰ τῶν παραστάσεων, τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως, δι᾽ ἁγίων ὁλοσώμων καὶ ἐν προτομῇ καὶ διὰ σλαβωνικῶν ἐπιγραφῶν. Προέρχεται ἐκ τῆς Μονῆς Μπατσκόβου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας [1] (Βορείου Θράκης).

182 (Β. Μ. 1400). Χάρτης 0.441×0.315 φ. 218 αἰ. ΙΗ′ *Εὐαγγέλιον.* Κῶδιξ (κατάλογος σ. 63—64) μονῆς Μπατσκόβου παρὰ τὴν Στενίμαχον.

183 (Β. Μ. 1399) *λειτουργία.*

Κῶδιξ (κατάλογος σ. 64—65, 66) μονῆς Μπατσκόβου παρὰ τὴν Στενίμαχον Ἀνατ. Ρωμυλίας (Βορείου Θράκης).

146 (Κ. Πρ. 98) Περγαμηνὴ 0.335×0.225 φ. 264 αἰ. ΙΒ′ *Εὐαγγέλιον.*

Κῶδιξ ἐλλιπής. Φέρει σημαδόφωνα. Αἱ περικοπαὶ ὡς ἑξῆς διατάσσονται : (βλ. σ. 10—11 καταλόγου κ. Δ. Πάλλα).

Δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε τὸ χειρόγραφον.

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ 35 ὀκταφύλλων τετραδίων ἑκάστου ἀριθμουμένου εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ. Δίστηλος· εἰς ἑκάστην στήλην στίχοι 23. Περγαμηνὴ καλῆς ποιότητος. Γράμματα ὕψ. 0,0025 μ. κατὰ τὸ ἄνω αὐτῶν μέρος ἁπτόμενα χαραγῶν ἐπὶ τῆς ἐχετρίχου ἐπιφανείας τῶν φύλλων. Μέλαν κιρρόν, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα διὰ χρυσοῦ, τὰ σημαδόφωνα διὰ ζωηροῦ ροδίνου.

Ἐν φ. 1α ὡραῖον ὀρθογώνιον ἐπίτιτλον, μεγάλου σχήματος, φέρον ἄνω πίδακα καὶ ἑκατέρωθεν δύο ἀντωπὰ παγώνια. Ἐν φ. 32α, 87α, καὶ 158α μικρότερα ἐπίτιτλα καὶ ἔγχρωμα ἀρχικὰ γράμματα.

Στάχωσις ἐκ ξυλίνων πινακίδων, ἐπενδεδυμένων διὰ πολυτίμου παλαιοῦ βελουδίνου ὑφάσματος μετὰ διακοσμήσεων ἐξ ἀνθέων (γαρυφάλλων, ἀνθέων τουλίπης κλπ.) Ἐκ σημειώματος τοῦ ἐπισκόπου Μυριοφύτου κατὰ

1. D. IONESCO, Guelques miniatures trouvées dans un évangéle du XVIIe siécle, Mélanges Jorga, Paris 1933, 877 κἑξ. Πρβλ. J. Schmid, ZNW 39 (1940) 241 (παρὰ K. Aland, Zur Liste der gréechischen neu testamentlichen Haudschriften theolog. Literaturz 1953, Nr, 819, 476 ἀριθ. 2379).

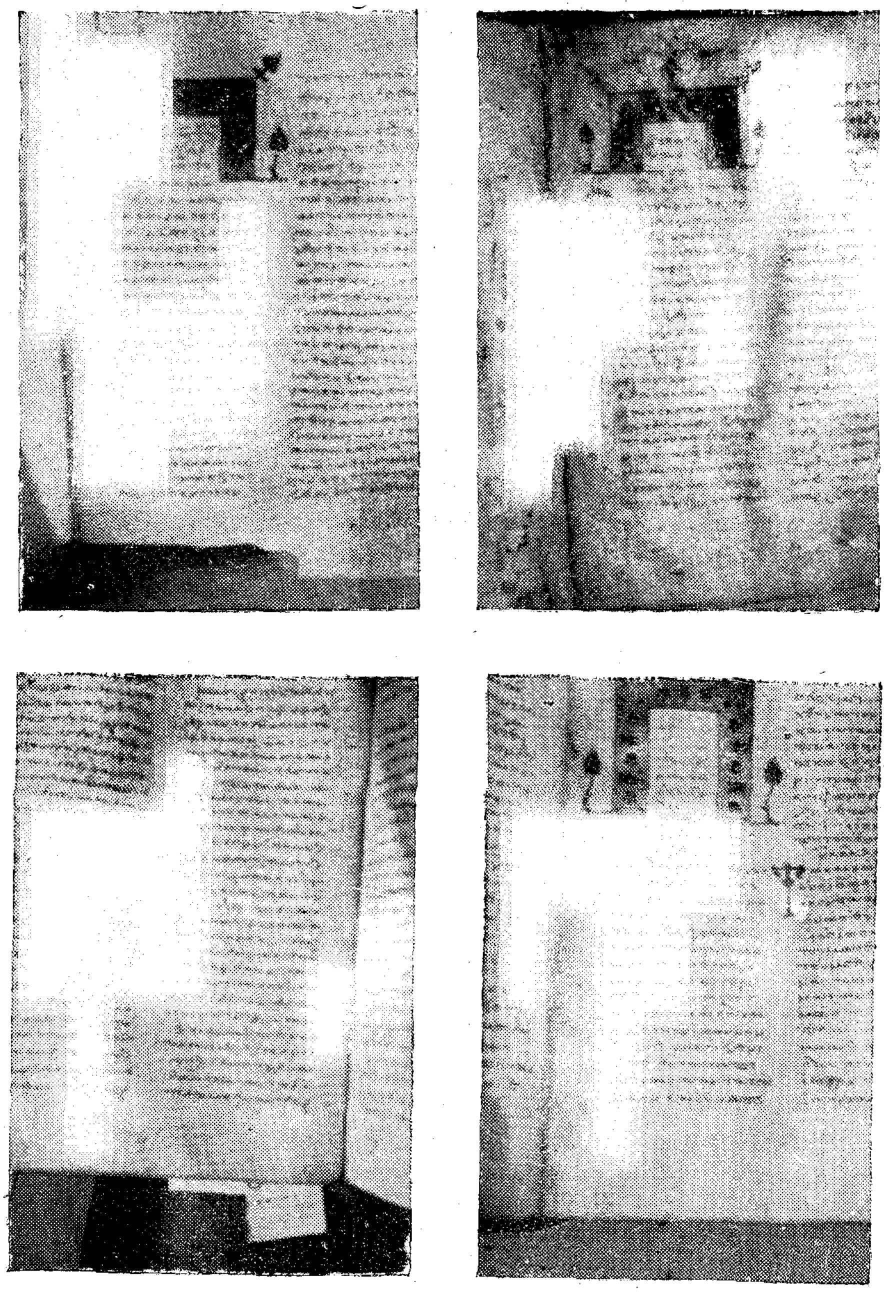

Φύλλα Εὐαγγελίου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 146 κώδικος μονῆς Μπατσκόβου Βορ. Θράκης

τὸ ἔτος 1900 (φ. 264α) μανθάνομεν ὅτι ὁ κῶδιξ προέρχεται ἐξ Ἡρακλείτσης, κώμης παρὰ τὸ Μυριόφυτον τῆς Θράκης [1].

144 (Κ. Πρ. 97) Χάρτης 0,39×0,28 φ. 249 αἰ. ΙΖ'. *Εὐαγγέλιον*.

Κῶδιξ ἀκέφαλος ἐλλιπής, διαπεποτισμένος ὑπὸ τῆς ὑγρασίας, εἶναι ἐφθαρμένος, σχεδὸν σεσηπώς. Ὁ κῶδιξ ἔχει γραφῇ διὰ μέλανος ἀμαυροῦ εἰς δύο στήλας, ὁριζομένας ὑπὸ καθέτων χαραγῶν.

Ἐπίτιτλα ἐν φ. 127α καὶ 203α εἰς σχῆμα Π. ἐν φ. 307α καὶ 317α ὀρθογώνια. Ἐν φ. 201β ὑπάρχει ὡραῖον ἀρχινὸν Α. ἐκ συμπλέγματος πτηνοῦ καὶ ὄφεως (τὸ πτηνὸν θέτει τὸ ράμφος ἐντὸς ἀνοικτοῦ στόματος τοῦ ὄφεως). Δυστυχῶς τὰ ἄλλα ἀρχικὰ ἐσυλήθησαν. Αἱ ἔγχρωμοι διακοσμήσεις τοῦ Κώδικος τούτου εἶναι ἐνδιαφέρουσαι καὶ διὰ τὸ σχέδιον καὶ διὰ τὸ χρῶμά των, ἀλαμποῦς ὑφῆς εἰς τόνον σοβαρόν, ξένον πρὸς τὸν τόνον τῶν ὁμοίων διακοσμήσεων ἐπὶ συγχρόνων Ἑλλαδικῶν καὶ πρὸ παντὸς παραδουναβίων χειρογράφων. Θὰ προσελάμβανεν ἰδιαιτέραν σημασίαν ἡ διακόσμησις τοῦ Κώδικος τούτου, ἂν ὑπῆρχον ἀσφαλῶς ἐνδείξεις περὶ τῆς ἀρχικῆς προελεύσεώς του. Στάχωσις ἐκ ξυλίνων πινακίδων μετὰ περικαλύμματος ἐκ βελουδίνου ὑφάσματος [2].

---

1) Πιθανῶς εἶναι ἓν ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ. Ὁ ἐν Κων)λει Ἕλλην Φιλολ. Σύλλογος. Παράρτημα ΙΖ', 1886, σημειουμένων πέντε μεμβρανίνων εὐαγγελίων καὶ εὐαγγελισταρίων διαφόρων ἐποχῶν, ὡς εὑρισκομένων εἰς «ἐνοριακὸν ἀρχαῖον μονύδριον ἐν «Ἡρακλείτζᾳ». (Δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ μονυδρίου οὔτε ἀναγράφονται τὰ χειρόγραφα).

2) Πιθανῶς ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐν Στεφανίδου, Byz Zeitschr. 14, 1905, 598 ἀρ. 32 κώδικα 1261 τοῦ Γυμνασίου Ἀδρ)λεως.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΤΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Θράκη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τοῦ Βυζαντίου καὶ μέχρι τῆς ὁριστικῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ κράτους τούτου. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο εἰς πολλοὺς λόγους, τῶν ὁποίων προέχουν οἱ γεωγραφικοί, πολιτικοστρατιωτικοὶ καὶ οἰκονομικοκοινωνικοί. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος διεδόθη ἐνωρίτατα εἰς τὴν Θράκην, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπόλοιπον κυρίως Ἑλλάδα, ἤνθησαν αἱ Θρακικαὶ γεωργικαὶ κοινότητες εἰς τὴν ὕπαιθρον καὶ αἱ ὠργανωμέναι ἐπαγγελματικαὶ τάξεις εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἤκμαζον πολυάνθρωποι πόλεις καὶ διενεργεῖτο ζωηρότατον ἐμπόριον.

Βεβαίως εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης πολὺ ἐνωρίτερον ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν δύο σπουδαιοτάτων παραγόντων, δηλ. τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῆς ἀστικῆς τῶν Θρακῶν ὀργανώσεως ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἔκτοτε ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης ὑπῆρξε ταχύτατος, θὰ ἐξελληνίζετο δὲ ὁλόκληρος ἡ μέχρι τοῦ Δουνάβεως περιοχή, ἂν δὲν ἐνεφανίζοντο οἱ Ρωμαῖοι. Διὰ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἀνεπτύχθη μὲν καὶ προήχθη περισσότερον ὁ ἀστικὸς βίος τῶν Θρακῶν, ἠμποδίσθη ὅμως ὁ περαιτέρω ἐξελληνισμός των. Τοιουτοτρόπως ἡ μὲν ἀπὸ τοῦ Αἵμου μέχρι τοῦ Αἰγαίου περιοχὴ τῆς Θράκης εἶχεν ἤδη τελείως ἐξελληνισθῆ, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Αἵμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως ἐξερρωμαΐσθη καὶ ἐν συνεχείᾳ συνανεμίχθη μετὰ διαφόρων βαρβάρων λαῶν, ἰδίως Σλάβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἀπέβαλε τὸν φυλετικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα [1].

Ἡ οὕτως ἀπομείνασα Ἑλληνικὴ Θράκη ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ προελθόντος μεσαιωνικοῦ μας Κράτους μὲ πληθυσμὸν συμπαγῶς ἑλληνικόν, λαλοῦντα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δημιουργήσαντα ἀκμαίαν ἐθνικήν, θρησκευτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν μὲ ζωτικώτατα ἀστικὰ κέντρα. Μεταξὺ τῶν κέντρων τούτων σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τοῦ Ἕβρου Θράκῃ ὑπῆρξεν καὶ ἡ πόλις τοῦ Διδυμοτείχου.

Ὅτι τὸ Διδυμότειχον εἶναι κτίσμα Θρακοπελασγικόν, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τῆς τειχίσεώς του, εἶναι γενικὴ γνώμη τῶν περὶ τὴν ἱστο-

---

1. *Tomaschek,* Die alten Thraken, Sietzungsberichte der Akademie zu Wien, 1893, σελ. 9.

ρίαν αὐτοῦ ἀσχοληθέντων [1]. Τινὲς μάλιστα ἀνάγουν τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Γ΄ ἢ Δ΄ π.χ. χιλιετηρίδα [2].

Ἀλλ' ἐνῶ πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Διδυμοτείχου συμφωνοῦν ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτάτης προελεύσεως τοῦ πολίσματος, διαφωνοῦν ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατά τε τὴν ἀρχαιότητα, τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Τὴν δὲ διαφωνίαν ὡς πρὸς τὸ ὄνομα περιέπλεξεν ἔτι περισσότερον καὶ τὸ περὶ τὴν τοποθέτησιν τῆς Πλωτινοπόλεως ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀνέκυψεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀνευρέσεως περὶ τὸ 1937 ἀναθηματικῆς στήλης τοῦ δήμου Πλωτινοπολιτῶν.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Πλωτινοπόλεως, ἐνῷ ἔθετε τὸ ζήτημα τῆς ὀνομασίας τοῦ Διδυμοτείχου καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς Πλωτινοπόλεως πρὸς λύσιν, διήρεσε τοὺς μελετητὰς εἰς δύο καὶ πλείονας ὁμάδας, ὑποστηριζούσας διαφόρους καὶ ἀντιθέτους ἐν πολλοῖς ἀπόψεις [3]. Ἡ μία ὁμὰς ὑπεστήριζεν ὅτι τὸ ὄνομα Διδυμότειχον εἶναι δημιουργία τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ ὅτι ἡ Πλωτινόπολις ἦτο πόλις ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Πλωτίνης, ἓν χιλιόμετρον ἀνατολικῶς τοῦ Διδυμοτείχου, παρὰ τὸν λόφον τὸν καλούμενον νῦν παρὰ τῶν περιοίκων ἁγία Πέτρα. Ἐκτίσθη δ' ἡ πόλις παρὰ τὸ κράσπεδον τῆς πεδιάδος τοῦ Ἕβρου ὄχι ὡς πολεμιστήριος προμαχών, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἀποτέλεσιν πόλεως ἐπὶ θέσεως ὡραίας, πλησίον τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ρέοντος διηνεκῶς ἴσως τότε, καὶ πλησίον ὁδοῦ, ἥτις θὰ ἦτο κατεσκευασμένη πρὸς συγκοινωνίαν κατὰ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς πεδιάδος [4].

Ἀντιθέτως, ἡ ἑτέρα ὁμὰς ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ὄνομα Διδυμότειχον ἦτο ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους, ἀφοῦ μάλιστα ἀνεφέρετο καὶ εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ὑπὸ συγκεκομμένον τύπον ὡς πόλις σύμμαχος, ὑποχρεουμένη νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον

---

1. *Albert Dumont,* Melanges d'Archéologie et d'Épigrahie, Paris, 1892.

2. *K. Κουρτίδου,* Ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτινοπολιτῶν, Θρακικά, τόμ. Η', σελ. 190—195.

3. *K. Κουρτίδου,* ἔνθ' ἀνωτ. *Τοῦ ἰδίου,* Διδυμότειχον ἢ Πλωτινούπολις, ἐφημ. «Ἕβρος» 30 Μαΐου 1937. Καὶ πάλιν περὶ τῆς ἀναθηματικῆς πλακὸς Πλωτινουπόλεως, Αὐτόθι, 4 Ἰουλίου 1937. *Νικ. Βαφείδου,* Ἡ ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτινοπολιτῶν, Θρακικά, τόμ. Δ', σελ. 196,—210. *Χριστοφ. Δρακοντίδου,* Τρεῖς λίθοι ἐν Διδυμοτείχῳ ἄξιοι πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, Αὐτόθι, τόμ. Ι', σελ. 198—218. *Τοῦ ἰδίου,* θέσις τῆς Πλωτινοπόλεως, ἐφημ. «Ἕβρος», 30 Μαΐου 1937—Πλωτινοπόλεως νόμισμα, Αὐτόθι, 4 Ἰουλίου 1937 Θρακικὰ νέα Πλωτινοπόλεως νομίσματα, Αὐτόθι 11 Ἰουλίου 1937—Περὶ Διδυμοτείχου, Αὐτόθι, 1 Αὐγούστου 1937. *K. M. Ἀποστολίδου.* Ἡ Πλωτινόπολις, Αὐτόθι, τόμ. Ι', σελ. 387—388. *Τοῦ ἰδίου,* Τρεῖς λίθοι ἐν Διδυμοτείχῳ. Αὐτόθι, σελ. 208—218. *Νικολ. Σταματιάδου,* Καὶ πάλιν ἡ Πλωτινόπολις, Αὐτόθι, τόμ. Ι', σελ. 388—389.

4. *Χριστοφ. Δρακοντίδου,* Ἄνευ πόλεων μέχρι Τραϊανοῦ κλπ. Ἀλεξανδρούπολις 1937.

φόρον ἐκ 4 χιλ. μνῶν, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα Διδυμότειχον ἐκ τῶν τειχῶν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ νῦν Διδυμότειχον καὶ εἰς τὸν λόφον τῆς ἁγ. Πέτρας. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος ἐκ τῶν διπλῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τοῦτο ὑπῆρξε κοινὴ γνώμη, τὴν ὁποίαν ἠσπάσθη καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Καντακουζηνοῦ γράφων : Didymoticho : Mentio hujus oppidi, inter oppida Thraciae per id tempus celeberrimi, his libris frequentissima. A geminis muris seu moenibus nomen babet. Ad Hebrum flumen situm est. Turcis hodie dicitur mutilate Dimotuc : nec hisce temporibus ejus nomen obscurum est, præsertim propter elegantissimos urceolos, qui ab incolis elaborati, cum alia in loca, tum etiam Constantinopolim deportantur. Solent enim ex eis tam ipse Turcarum Sultanus, quam alii magnates aquam haurire.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τοποθεσίαν τῆς Πλωτινοπόλεως οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπεστήριζον ὅτι ἔδει ν' ἀναζητηθῇ ὄχι τόσον πλησίον τοῦ Διδυμοτείχου, ἀλλὰ μεταξὺ Τραϊανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου. Τὴν δὲ παρουσίαν τῆς ἀναθηματικῆς τῶν Πλωτινοπολιτῶν στήλης ἡρμήνευον ὡς μετενεχθεῖσαν εἰς τὸ μέρος τῆς ἀνευρέσεώς της ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνων χειρῶν, ἢ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τοῦ ποταμοῦ.

Τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν τῶν δυσκόλων τούτων ζητημάτων ἦλθον νὰ ἐπιφέρωσι δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι εὑρεθέντες παρ' ἡμῶν, ὁ μὲν εἷς κατακεχωσμένος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας, ὁ δ' ἕτερος ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦ κυρίως Διδυμοτείχου [1].

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως καὶ ἑρμηνείας τῶν δύο τούτων λίθων προκύπτουν τὰ ἑξῆς : Τὸ Διδυμότειχον οἰκισθὲν κατὰ τοὺς πελασγικοὺς χρόνους ἐξηκολούθει ὑπάρχον καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἔφερεν ὅμως θρακικὴν ὀνομασίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον ἀγνοοῦμεν. Καὶ ἄλλαι, ὡς γνωστόν, θρακικαὶ πόλεις ἔφερον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θρακικὰ ὀνόματα, οἷον *Οὐσκουδάμα* ἢ Ἀδριανούπολις, *Κενδρισσὸς* ἢ Φιλιππούπολις, κλπ.[2]. Ἐπειδὴ δὲ συνήθεια τῶν Θρακῶν, διατηρηθεῖσα μέχρι καὶ τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος, ἦτο νὰ κατοικοῦν ἐπὶ μεμονωμένων ὑψωμάτων κατὰ κώμας ὑπὸ ἴδιον ἄρχοντα, τὸν καλούμενον κωμάρχην, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ νῦν Διδυμοτείχου ὑπῆρχεν οἰκισμός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας. Πιθανῶς ἑκάτερος τῶν συνοικισμῶν νὰ ἔφερεν ἴδιον ὄνομα, πιθανῶς ὅμως ἀμφότεροι νὰ εἶχον κοινὸν τοιοῦτον. Ἄλλωστε τὴν πελασγικὴν οἴκησιν τοῦ κυρίως Διδυμοτείχου ἐπιμαρτυροῦν καὶ τὰ λείψανα τῆς τειχίσεως καὶ ἄλλα εὑρήματα [3],

1. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Ἐνεπίγραφος στήλη ἐκ Πλωτινοπολεως, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΙΖ', σελ. 197—203. *Τοῦ ἰδίου*, Καὶ ἕτερος λίθος ἐκ Πλωτινοπόλεως, Αὐτόθι, τόμ. Κ', σελ. 72—78.

2. *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, Περὶ Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τόμ. Α', σελ. 341—342.

3. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Ἀρχαϊκὸς τάφος ἐν Διδυμοτείχῳ, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΙΣΤ'. σελ. 117—122.

καθὼς καὶ αἱ λελαξευμέναι ἐντὸς τοῦ βράχου κατοικίαι, τὰς ὁποίας ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἐκλαμβάνει ὡς γενόμενα ἐπὶ τῶν χρόνων του γράφων: «Ἡ γὰρ ἀνέχουσα τὸ Διδυμοτείχου πολίχνιον ἄκρα μία τίς ἐστι πέτρα, ἣν οἱ ἐνοικοῦντες εὐφυῶς εἰς τὸ λαξεύεσθαι ἔχουσαν εὑρόντες ὑπογείους κοιλαίνουσιν ἀποθήκας καὶ φρέατα ὀμβρίων ὑδάτων δοχεῖα».

Ἦτο δ' ὁ βράχος οὗτος προσφυέστατος δι' ὀχύρωσιν, διότι ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα τῆς διόδου πρὸς τὴν κοιλάδα τὴν διαρρεομένην ὑπὸ τοῦ Ἕβρου καὶ τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ἐκεῖθεν δ' αὐτοῦ καὶ μέχρις Ἀδριανουπόλεως δὲν ὑπάρχει παρόμοιον ἀμυντικὸν ἀντέρεισμα. Ἑπομένως οἱ κωμάρχαι τοῦ Διδυμοτείχου ἤλεγχον ὁλόκληρον τὴν εὐφορωτάτην ταύτην περιοχήν [1].

Ἀλλ' ὁ βράχος οὗτος, ἐντελῶς αὐχμηρός, δὲν ἠδύνατο νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς κατοίκους τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἂν καὶ οἱ παλαιότατοι ἐκεῖνοι κάτοικοι θὰ ἔζων ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς λῃστείας [2]. Ἐκ τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λόφος τῆς ἁγ. Πέτρας καὶ ὁ περὶ αὐτὸν ὄγκος θὰ κατῳκοῦντο καὶ τότε, διότι εἶναι εὐφορώτατος, ἀφοῦ καὶ σήμερον καλλιεργοῦνται ἐν αὐτῷ ἡ ἄμπελος, ὁ σῖτος, τὰ λαχανικά, εὐδοκιμοῦν δὲ καὶ ὀπωροφορόρα δένδρα. Δὲν θὰ ἐστερεῖτο δὲ καὶ ὁ λόφος οὗτος τειχίσματος. Εἶχε δὲ καὶ ἀρτίαν συγκοινωνίαν, ἅτε εὑρισκόμενος κατὰ τὴν συμβολὴν Ἐρυθροποτάμου καὶ Ἕβρου, καὶ ἑπομένως καὶ ἀκμαῖον ἐμπόριον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν θραυσμάτων ἐξειργασμένων μαρμάρων ἀρίστης ποιότητος καὶ ἐξ ὀστράκων ἀττικῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεύρομεν [3]. Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι ἀμφότεροι οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος εὑρίσκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις τόσον μὲ τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἕβρου ἐνδοχώραν, ὅσον καὶ μὲ τὰς ἑλληνικὰς παραλίους ἀποικίας ἐν Θράκῃ.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀκμάσασα ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας πόλις, προσείλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις ἢ ἔκτισε ἢ ἀνῳκοδόμησεν τὴν πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Πλωτίνης Πλωτινόπολιν, προικίσας αὐτὴν μὲ αὐτοδιοίκησιν, ὅπως ἔκαμνεν ἡ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ δι' ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐχθρότητος. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἀνωχύρωσε τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τοῦ νῦν Διδυμοτείχου, διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς καταφύγιον ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν Πλωτινοπολιτῶν. Ἄλλωστε τοιαύτας ἐνισχύσεις τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Διδυμοτείχου εἶχον κάμει καὶ οἱ Ἀντωνῖνοι [4]. Ὁ αὐτὸς Τραϊανὸς πολὺ πρὸ τοῦ Διδυμοτείχου εἶχε κτίσει τὴν Τραϊνούπολιν παρὰ τὰ σημε-

---

1. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Περὶ οἰκήσεως τῆς παρ' Ἕβρον Θράκης, κλπ., Ἀθῆναι, 1953.
2. *Στράβωνας*, Γεωγρ. Ζ', 331,48.
3. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Ἀττικὰ ἀγγεῖα ἐκ Πλωτινοπόλεως, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΙΖ', σελ.— *Τοῦ ἰδίου*, Νέα εὑρήματα εἰς Πλωτινόπολιν. Αὐτόθι, τόμ. ΙΖ', σελ. 277-280
4. *Alb. Dumont*, ἔνθ' ἀνωτ.

ρινὰ λουτρά, καὶ εἶχεν ὀχυρώσει τὴν ἄκραν αὐτῆς διὰ ἰσχυροῦ τείχους [1].

Τοιουτοτρόπως ὁ θρακικὸς συνοικισμὸς τῶν δύο λόφων τοῦ Διδυμοτείχου ἀποβαλὼν τὸ θρακικὸν αὐτοῦ ὄνομα προσέλαβε τὸ τῆς Πλωτινοπόλεως, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ αὐτὸν τὸν λόγον εἰς οὐδὲν γραπτὸν μνημεῖον μέχρι καὶ τοῦ Η' μ.χ. αἰῶνος ἀναφέρεται τὸ Διδυμότειχον, ἐνῷ συχνάκις ἀπαντᾷ ἡ Πλωτινόπολις, ὅπως εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, εἰς τὸ «περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων» τοῦ Προκοπίου ἔνθα γίνεται μνεία ὅτι ἀνωχυρώθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Πλωτινόπολις, πόλις, κλπ. Ἐπίσης εἰς τὴν ἔκθεσιν πρωτεκκλησιῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἐπιφανίου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Ζ' μχ. αἰῶνα ἀναφέρεται μόνον ἡ ἐπισκοπὴ Πλωτινοπόλεως, ὑποτεταγμένη εἰς τὴν λα' ἐπαρχίαν Αἱμιμόντου Ἀδριανουπόλεως, μετὰ τὴν τῆς Σωζοπόλεως καὶ πρὸ τῆς Ἀναστασιουπόλεως (εἶτα Περιθεωρίου), ἤτοι τρίτη τὴν τάξιν.

Εἰς τὸν Παρισινὸν Κώδικα 1555 Α', ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ Γ. Κονιδάρη, ὁ Πλωτινοπόλεως ἐπίσκοπος ἀναφέρεται ὑποκείμενος τῇ λε' ἐπαρχίᾳ Αἱμιμόντου, ἐχούσῃ ἕδραν τὴν Ἀδριανούπολιν, μετὰ τὸν τῆς Σωζοπόλεως καὶ πρὸ τοῦ τῶν Τζωΐδων, ἤτοι τρίτος τὴν τάξιν. Ὡσαύτως ὁ Leonclavius ἀναφέρει τὴν ἐπισκοπὴν Πλωτινοπόλεως ὡς μίαν τῶν πέντε ἐπισκοπῶν τῆς ἐπαρχίας Αἱμιμόντου, τῆς ὁποίας ἕδρα ἦτο ἡ Ἀδριανούπολις, ὁ δὲ Πλωτινοπόλεως φέρεται ὡς τέταρτος τὴν τάξιν. Παρὰ Ράλλῃ καὶ Ποτλῇ ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Πλωτινοπόλεως φέρεται ὡς τέταρτος τὴν τάξιν. Τέλος εἰς τὴν Θρησκευτικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ Γ. Κονιδάρη ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἐπαρχία Αἱμιμόντου μὲ ἕδραν τὴν Ἀδριανούπολιν ἔχει ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐπισκοπὴν Πλωτινοπόλεως.

Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν μητροπολιτῶν Θράκης [2] ἀναφέρονται καὶ δύο ἐπίσκοποι Πλωτινουπόλεως, ἤτοι *ὁ Ἱερόφιλος* καὶ *ὁ Γεώργιος*, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Ζ' ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον τῷ 787 (842), ὑπογράψας τὸ πρακτικὸν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων [3].

Μετὰ τὸν Η' αἰῶνα ἔπαυσεν αἰφνιδίως ν' ἀναφέρεται ἡ Πλωτινόπολις καὶ ἡ ἐπισκοπὴ αὐτῆς, εἰς δὲ τὰ τακτικὰ τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ Κων)τί-

---

1. *Γρηγ. Εὐθυμίου,* Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊουπόλεως, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. ΙΘ', σελ. 146—153.

2. *Φιλ. Βαφείδου,* Πληροφορίαι τινὲς καὶ σημειώσεις περὶ τῆς πόλεως Διδυμοτείχου καὶ τῶν Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν αὐτῆς Μητροπ. Σάρδεων *Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ* κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης, Θρακικά, τόμ. Στ', σελ. 37 - 136. περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶ', τόμ. 7ος σελ. 194-212.

3. *Γρηγ. Εὐθυμίου,* Ὁ Διδυμοτείχου Ὀρεστιάδος—Σουφλίου Ἰωακείμ, Διδυμότειχον 1954, σελ. 12—14.

νου Πορφυρογεννήτου (911 - 959) τὴν θέσιν τῆς ἐπισκοπῆς Πλωτινοπόλεως καταλαμβάνει ἡ τῆς Ἀγαθουπόλεως. Ἡ ἐξαφάνισις τῆς Πλωτινουπόλεως συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Διδυμοτείχου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Φωτίου γενομένης μεγάλης Συνόδου κατὰ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα, εἰς τὴν ὁποίαν κατονομάζεται διὰ πρώτην φορὰν τὸ Διδυμότειχον καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτοῦ *Νικηφόρος* Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἐξαφανισθείσης τῆς Πλωτινοπόλεως, τὴν θέσιν αὐτῆς κατέλαβε τὸ Διδυμότειχον, ὄνομα ποιηθὲν προφανῶς ἀπὸ τοὺς λογίους τοῦ Πατριαρχείου. Διὰ ποίους ὅμως λόγους καὶ πότε ἐξηφανίσθη ἡ Πλωτινόπολις ; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο αἱ γνῶμαι διχάζονται. Πολλοὶ ἑρμηνεύοντες μᾶλλον οὐ θαιρέτως χωρίον τι τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου, ὑπολαμβάνουν ὅτι ἡ Πλωτινόπολις κατεστράφη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀσὰν τῷ 1205 Τὸ δ' ἐπίμαχον τοῦτο χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς[1] : «...κατέσκαψε γοῦν [ὁ Ἰωάννης Ἀσὰν] ἐκ βάθρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν, θαυμαστὴν ἄγαν οὖσαν, ἥτις παρὰ τῷ Ἕβρῳ κεῖται, εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Τραϊανούπολιν, Μάκρην, Κλαυδιούπολιν, Μοσυνούπολιν, Περιθεώριον, καὶ ἄλλας πόλεις, ἃς ἀριθμεῖν οὐ χρεών, τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραρροίας καθίζει τοῦ Ἴστρου, ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἠνδραποδισμένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεὶς ταῖς οἰκήσεσιν».

Ἀλλ' εἶναι ἀπορίας ἄξιον, διατὶ πρέπει εἰς τὰς ὡς ἄνω ἀνδραποδισθείσας πόλεις νὰ συγκαταλεχθῇ καὶ ἡ Πλωτινόπολις, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητός της θὰ ἀνεφέρετο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ. Ἔπειτα, ἡ Πλωτινόπολις ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα μέχρι καὶ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἀσφαλῶς θ' ἀνεφέρετο ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τακτικὰ καὶ δὲν θα ἔπαυε νὰ μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Πλωτινόπολις κατεστράφη ἐνωρίτερον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰωάννου Ἀσὰν καὶ δὴ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἀπὸ τὸν Κροῦμμον, ὅστις καὶ τὴν ἐνέπρησεν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ εὑρήματα φέροντα ἀνεξίτηλα ἴχνη πυρκαϊᾶς.

Κατὰ ταῦτα ἡ Πλωτινόπολις ἀκμάσασα κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτὼ αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἶχεν ἴδιον ἐπίσκοπον καὶ ἐκ πολλῶν χριστιανικῶν εὑρημάτων, οἷον κιόνων, κιονοκράνων πρωτοχριστιανικῆς τέχνης, ψηφιδωτῶν, καταστραφέντων ὑπὸ τῶν περιοίκων, κλπ., κατεστράφη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Κρούμου, ὅσοι δὲ τῶν κατοίκων της περιεσώθησαν, κατέφυγον εἰς τὸ ὀχυρὸν φρούριον τοῦ Διδυμοτείχου, τὸ ὁποῖον λόγῳ κατασκευῆς καὶ θέσεως παρεῖχε μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' καὶ ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνας

---

1. *Γ. Ἀκροπολίτου*, Χρονικὴ συγγραφή, 15 D, σελ. 85 ἐκδ. Bows.

προϊοῦσα ἀκμὴ τοῦ Διδυμοτείχου καὶ ἡ μετάθεσις τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ Πλωτινοπόλεως εἰς Διδυμότειχον.

Θὰ πρέπῃ βεβαίως νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ μετάθεσις αὕτη, ὡς καὶ ἡ μετακίνησις τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἐγένετο ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην, ἀλλ' εἰς διάστημα πολλῶν ἐτῶν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν τότε δυσχερεστάτων συνθηκῶν καὶ ἀναστατώσεων ἐκ μετοικεσιῶν καὶ τῆς ἐμβρυώδους καταστάσεως τῆς συγκοινωνίας.

Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης δὲν ἀναφέρει τὴν πρὸ πολλοῦ καταστραφεῖσαν Πλωτινόπολιν. Ὅλως ἀντιθέτως μάλιστα, ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Ἀσὰν Β' κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ τῶν ἐπενεχθεισῶν καταστροφῶν, ἅτε τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καταλυθέντος ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, ἀναφέρει ῥητῶς καὶ ἅλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου ὑπὸ τοῦ Ἀσάν. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Κλοκοτινίτζης (1230) καθ' ἣν ὁ Δεσπότης Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Ἄγγελος (1218—1241) ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Ἀσάν, ὁλόκληροι περιοχαί, ὡς ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία, κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, πολλαὶ δὲ πόλεις ἡλώθησαν. Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ἀκροπολίτης [1]. «... ἐπεὶ καὶ γὰρ κατ' αὐτῶν κατόπιν ἐχώρει, πάντα ἀναιμωτὶ τούτῳ ὑπέπιπτον, καὶ γίνεται μὲν ὑπ' αὐτὸν ἡ Ἀδριανούπολις, ἐκ τοῦ σχεδὸν δὲ *καὶ τὸ Διδυμότοιχον*, εἶτα Βολερὸν ἅπαν, Σέρραι, Πελαγονία καὶ Πρίλαπος καὶ τὰ πέριξ τούτων». Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀκροπολίτου ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Γοδεφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις λέγει ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀσάν, ὅστις κατέστρεψεν αὐτὸ καὶ ὡδήγησεν εἰς αἰχμαλωσίαν 20.000 ἀνθρώπους, καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Ἐρρίκου [2]. «... Et lors venrent li Grieu del païs, si li distrent que Joannis li roi de Blaquie. enmenoit les homes et les femes et les proies, et avoit le Dimot destruit et tot le païs entor, et que il ere ancore à une journée d'iqui».

Μετὰ τὴν πτῶσιν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς Πλωτινοπόλεως ἄρχεται ἡ ἀκμὴ τοῦ Διδυμοτείχου, τὴν ἱστορικὴν δὲ συνέχειαν καὶ διαδοχὴν παρέχει ἡμῖν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Οὕτω τὸ Διδυμότειχον κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ἐπισκοπὴ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Τραϊανούπολιν Ροδόπης, ἡ ὁποία κατὰ τὸν κατάλογον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—959) ἦτο 37ος θρόνος, ἀργότερον δὲ καὶ δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας, ἤτοι μετὰ τὸ 1270 καὶ πρὸ τοῦ 1328 προήχθη εἰς Μητρόπολιν [3]. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι ὁ περὶ τὴν Πλωτινόπολιν λόφος δὲν ἔμεινεν ἔρημος, ἀλλὰ κατῳκεῖτο καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ

---

1. *Γ. Ἀκροπολίτου*, ἔνθ' ἀνωτ., Κεφ. 25, 5Β, σελ. 46.
2. Goeffroide Vielle - Handouin, Conquête de Constantino, ple avec la continuation de Henri Valenciennes, par M. Natalis de Wailly, Paris 1874.
3. *Γρ. Εὐθυμίου*, Ὁ Διδυμοτείχου -Ὀρεστιάδος—Σουφλίου Ἰωακείμ, σελ. 15 17.

τῶν κατοίκων, οἱ ὁποῖοι ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν θὰ κατέφευγον εἰς τὸ φρούριον τοῦ Διδυμοτείχου.

Τὸ οὕτως συνοικισθὲν Διδυμότειχον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη πολυάνθρωπον, μετὰ δὲ τὴν σύλληψιν καὶ ἐξόντωσιν τῆς φραγκικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τῶν κατοίκων, ὡς ἀναφέρει ὁ αὐτὸς Βιλλεαρδουΐνος, ἐξειλίχθη εἰς σπουδαιότατον ἐθνικὸν κέντρον. Εἶχε δὲ καὶ τὸ Διδυμότειχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Βιλλεαρδουΐνος, ὁ ὁποῖος λαβὼν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Φράγκων κατὰ τῆς Κων)πόλεως, ὡς καὶ εἰς ἄλλας πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις ἐν Θράκῃ, γράφει καὶ περὶ τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας οὗτοι κατέκτησαν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Διδυμοτείχου: «... un castel... qui avoit nom li Dimos, et ere mult fors et mult riches ..».

Εἰς τὸ ἐκ τῶν Φράγκων ἀπελευθερωθὲν Διδυμότειχον ἐγκατεστάθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κατὰ τὴν ἅλωσιν Πατριάρχης Κων/πόλεως Ἰωάννης Καματηρός, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀκροπολίτης[1] «...σκέψις τούτων[2] ὅπως βασιλεὺς φημισθείη ὁ δεσπότης Θεόδωρος. πατριάρχου δὲ μὴ παρόντος ἐκεῖσε — ὁ γὰρ Καματηρὸς Ἰωάννης, ὅς τὸν πατριαρχικὸν ἐκόσμει θρόνον ἡνίκα τῆς Κωνσταντίνου ἐκράτησαν Ἰταλοί, περὶ τὸν Διδυμότοιχον ἀπῆρε κἀκεῖσε τὰς διατριβὰς ἐπεποίητο, καὶ διαμηνυθεὶς παρά τε τοῦ Λασκάριος καὶ τῶν λοιπῶν ἀπηνήνατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἄφιξιν, ἔγγραφον τὴν παραίτησιν ποιησάμενος». Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀκροπολίτου ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Εὐφραίμιος εἰς τὸ χρονικόν του γράφων τὰ ἑξῆς:

...... τούτου Ξιφιλίνου
θανόντος, ἐγκαθίσταται θρόνῳ
ὁ Καματηρὸς εὐεπὴς Ἰωάννης,
ἴδρις σοφίας παντοδαπῆς καὶ λόγων,
ἐπήβολός τε δογμάτων τῶν ἐνθέων,
ἐκκλησίας ὢν λευΐτης χαρτοφύλαξ.
ἐφ' οὗ παρεστήσαντο Λατῖνοι πόλιν,
ὃς ἐξελαθεὶς δυστυχῶς πρὸς Λατίνων
θρόνου πατρίδος τῆς ἐμῆς Βυζαντίδος
οἰκεῖ Διδυμότοιχον εἰς ἄστυ φθάσας,
ἔνθα θανὼν ἔλιπεν ἡλίου φάος

Ἕνεκα τῆς ὀχυρᾶς τοποθεσίας του καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του ἐκ τῆς ξένης κυριαρχίας τὸ Διδυμότειχον ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σπουδαιοτέρα πόλις ὁλοκλήρου τῆς Θράκης καὶ διεδραμάτισε πρῶτον ρόλον εἰς τὰ γεγονότα τῆς λίαν τεταραγμένης ἐποχῆς μέχρι τῆς ἁλώσεώς του ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκτὸς τοῦ Πατριάρχου Καματηροῦ εὑρίσκετο τότε εἰς Διδυμότειχον καὶ ὁ Ἰωάννης Βα-

1. ἔνθ' ἀνωτ., Κεφ. 6, 5Β, σελ. 13.
2. Δηλ. τῶν εἰς Νίκαιαν μετὰ Θεδώρου τοῦ Λασκάρεως εὑρισκμένων.

τάτζης, συμφώνως πρὸς πληροφορίαν τοῦ Ἀκροπολίτου, ἔχουσαν οὕτω [1]: «. . . μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ δεσπότης Παλαιολόγος θνήσκει, καὶ προσλαμβάνεται ὁ βασιλεὺς [2] γαμβρὸν Ἰωάννην τὸν Δούκαν, οὗ Βατάτζης τὸ ἐπίκλην, καὶ ἐν Διδυμοτοίχου ἦν ὡρμημένος, τὸ τοῦ πρωτοβεστιαρίτου διενεργῶν ὀφφίκιον . . .» Ὡς γνωστὸν ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως Εἰρήνην καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Νικαίας ὡς Ἰωάννης Γ' βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1222 μέχρι τοῦ 1224 [3].

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βατάτζη ἐγένετο φοβερὰ ἐπιδρομὴ Κομάνων κατὰ τῆς Θράκης, οἱ ὁποῖοι φεύγοντες πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Μογγόλων διέβησαν τὸν Ἴστρον ἐπὶ ἀσκῶν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γ. Ἀκροπολίτης [4] «. . . ἐλήϊζον οὖν τὰ ἐν Μακεδονίᾳ πάντα, καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ ἔρημα πάντα τῶν οἰκητόρων ἐποίησαν, καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν (τὸ τῆς παροιμίας ἐρεῖν) ἀπειργάσαντο, καὶ πολιχνίων δὲ ὁπόσα ὑπῆρχαν εὐχείρωτα πολέμῳ περιεγένοντο· καὶ ἐφονεύοντο μὲν πολλοί, ἐσκυλεύοντο δὲ πάντες καὶ ᾐχμαλωτίζοντο καὶ ἀπημπολοῦντο ἐν τοῖς μείζοσιν ἄστεσιν, οἷον τῇ Ἀδριανουπόλει, τῷ Διδυμοτοίχῳ, τῇ Βιζύῃ, τῇ Καλλιουπόλει, καὶ εἴ τι ἄλλο ἦν τείχεσιν ἐρυμνοτέροις ὠχυρωμένον καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκούντων ἠσφαλισμένον». Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἐλογίζετο ἀπὸ τὰς ὀχυρωτέρας καὶ πολυανθρωποτέρας πόλεις τῆς Θράκης.

Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου τὸ Διδυμότειχον ἀπετέλει ἰσχυρότατον προπύργιον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ πρῶτος μεγάλος σταθμὸς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὰς κινήσεις των πρὸς καταδίωξιν τῶν βαρβάρων. Ἑτέρα μαρτυρία τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου [5] μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ ὁ διαδεξάμενος τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην Θεόδωρος Β' Λάσκαρης (1254—1258) παρέμεινεν εἰς τὸ Διδυμότειχον. ἔχει δ' ἡ μαρτυρία οὕτως: «. . . ἐπεὶ δὲ τὸν Ἕβρον ἐπεφθάκει, ὃν καὶ Μαρίτζαν ὁ χυδαῖος κατονομάζει λαός, καὶ μὴ οὕτως ἔχειν τὰ ἐν τῇ ἔξω μεμαθηκὼς πράγματα, τῆς ταχυτῆτος ἀνεὶς σχολαιότερον ἐπορεύετο καὶ τοὺς συνήθεις Βασιλικοὺς ἐποιεῖτο σταθμούς, παρακλίνας δὲ τῆς πρὸς ἔξω κατ' εὐθεῖαν εἰς Διδυμότοιχον ἀφίκετο, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Ἀδριανοῦ» . . .[6].

---

1. ἔνθ' ἀνωτ., Κεφ. 15, 10—15 D, σελ. 29.
2. Ἀπλ. ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης.
3. *A. Vasiliev*, Ἱστορία τῆς Βυζαντ. αὐτοκρατ., σελ. 640, 649—655 καὶ 658—659.
4. ἔνθ' ἀνωτ. κεφ. 35, 20 D, σελ. 59.
5. ἔνθ' ἀνωτ. κεφ. 595 D, 5 σελ. 126.
6. Πρόκειται περὶ τῶν δύο σκληρῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Θεοδώρου Β' ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη ἐπανεστά-

Ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Διδυμότειχον ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Β' καὶ ἐκεῖθεν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Μικρασίαν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του Βούλγαροι καὶ Κομάνοι εἰσώρμησαν καὶ πάλιν εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην φθάσαντες μέχρι Διδυμοτείχου, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσουν, ἐλεηλάτησαν ὅμως τὰ πέριξ αὐτοῦ χωρία. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὰ γεγονότα ταῦτα ὁ Γ. Ἀκροπολίτης [1]. «Ἐκεῖθεν γοῦν ἡμέρας διανύσας δύο καὶ λείαν τὴν κώμην πεποιηκὼς τὸ Βατκούνιον, ἐς τὴν Ἀδριανοῦ καὶ αὖθις ὑπέστρεψε, κἀκεῖθεν εἰς τὸ Διδυμότειχον. αὐτόθι γοῦν εἰς ἡγεμόνας τάξας τόν τε Λασκάριν Μανουὴλ [2], ὃν καὶ πρωτοσεβαστὸν ἐπωνόμασεν, ἀνθρώπιον ἀφειλέστατον, κακῶς εἰδὸς στρατηγεῖν, καὶ τὸν Μαργαρίτην Κωνσταντῖνον . . . ἄνδρα ἄγροικον καὶ ἐξ ἀγροίκων γεγενημένον, μάζῃ καὶ πιτύροις ἀνατεθραμμένον καὶ λαρυγγίζειν μόνον εἰδότα . . . τούτους εἰς φυλακὴν τῆς χώρας εἴασε, καὶ ἑτέρους ἡγεμόνας οὐκ ὀλίγους, καταλελοίπει δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ἀξιόλογον στράτευμα, προσετετάχει δὲ αὐτοῖς μηδ' ὅλως ἐς μάχην ἐγκαταστῆναι τοῖς πολεμίοις, εἴπερ κατὰ τούτων ὁρμήσαιεν Σκύθας προσλαβόντες εἰς συμμαχίαν· τοῦτο γὰρ ἡ φήμη προύλεγε καὶ εἰς σκύλευσιν δὲ εἰ κινηθεῖεν τῆς χώρας, αὐτοὺς ἀτρεμεῖν, ἔν τε τοῦ Διδυμοτείχου τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντας (ἐχυρὸν γὰρ τὸ ἄστυ) καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου (μέσου γὰρ αὐτῶν στρατοπεδεύειν τούτους ἐκέλευσεν, εἰ μή που ὀλίγη τις κατὰ τῆς χώρας ἐπεισφρήσειε στρατιά· κατὰ ταύτης γὰρ ποιήσασθαι θαρρούντως τὴν ἔφοδον. οὑτωσὶ γοῦν πάντα καταρτίσας ὁ βασιλεύς, τὸν Ἑλλήσποντον διαπεραιωθεὶς περὶ τὴν Λάμψακον τὴν σκηνὴν ἔπηξε . . . ἐλπίσας καὶ τοὺς κατὰ τὸ Διδυμότοιχον καταλελειμμένους σώους τε εὑρεῖν κατὰ τὰ προστεταγμένα τούτοις . . . τοὺς δὲ κακοβουλία καὶ τὸ παρακοῦσαι τῆς βασιλικῆς κελεύσεως ἔσφηλεν. ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων μακρότερον διάγειν τὸν βασιλέα ἐγίνωσκε, Σκυθικὸν στράτευμα εἰς σφετέραν συμμαχίαν προσκαλεσάμενος κατὰ τῶν τῆς Μακεδόνων χώρας ἐκπέπομφε κέρδους τε χάριν καὶ τῆς πρὸς Ρωμαίους τινὸς ἐκφοβήσεως· ἠρίθμηντο δὲ περί που τὰς τέσσαρας χιλιάδας, ὡς οἱ εἰδότες ἔφασκον Σκύθαι . . . οἱ μὲν οὖν Σκύθαι τὴν Ἀδριανοῦ παραμείψαντες τὰ περὶ τὸν ποταμὸν οὗ Ρηγίνα τοὔνομα λείαν ἐποιοῦντο, καὶ τὰ πέριξ τοῦ Διδυμοτοίχου χωρία ἐσκύλευον. οἱ δὲ προλελεγμένοι στρατάρχαι τοῦ εἰς τὸ Διδυμότοιχον καταλελειμμένου στρατεύματος, τῶν βασιλικῶν ἐπιλελησμένοι προστάξεων, καθοπλισθέντες κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐφώρμησαν . . . ὁ μὲν οὖν Μανουὴλ ὁ Λάσκαρις ταχύτατον ἔχων τὸν ἵππον, ὃν καὶ Χρυσο-

τησαν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Μιχαὴλ Ἀσάν. Ὁ Θεόδωρος ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους, τῇ μεσολαβήσει δὲ τοῦ ρώσου πρίγκηπος Ροστισλάβ, ὁ ὁποῖος ἦτο πενθερὸς τοῦ Μιχ. Ἀσὰν συνήφθη συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Βούλγαροι περιωρίσθησαν εἰς τὰ παλαιά των σύνορα. Βλ. *Βασίλιεφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 661.

1. ἔνθ' ἀνωτ., Κεφ. 60, 61, σελ. 130—133.

2. Οὗτος ἦτο θεῖος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Β. Λασκάρεως.

πόδην ἐκάλεσε, φυγὰς εἰς τὴν 'Αδριανοῦ ᾤχετο· ὁ δὲ Μαργαρίτης Κωνσταντῖνος ἑάλω, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετ' αὐτοῦ τῶν εἰς κεφαλὰς τεταγμένων τῆς στρατιᾶς, οὓς καὶ ἀπημπόλησαν τοῖς Βουλγάροις οἱ Σκῦθαι».

'Αλλὰ τὸ Διδυμότειχον ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὰς δυναστικὰς διενέξεις μεταξὺ 'Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ 'Ανδρονίκου Γ' Παλαιολόγου τοῦ ἐγγονοῦ, καθὼς καὶ μεταξὺ 'Ιωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τῆς βασιλομήτορος Εἰρήνης, μητρὸς τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος 'Ιωάννου Ε' Παλαιολόγου.

Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τὸ Διδυμότειχον ὑπῆρξε πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ 'Ανδρονίκου Γ' καὶ τοῦ 'Ιωάννου Καντακουζηνοῦ. Τὰ τῆς διενέξεως τῶν δύο Παλαιολόγων ἔχουν ὡς ἑξῆς[1]: Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου (1261—1282), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἀνεκτήθη ἡ Κων)πολις ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων, ἀνῆλθεν εἰς τὸν Θρόνον ὁ υἱός του 'Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος ὁ πρεσβύτερος (1282—1328), ὁ ὁποῖος προωρίζετο διὰ νὰ γίνῃ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἔγινεν αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. 'Ο 'Ανδρόνικος ἐνυμφεύθη δίς. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σύζυγος αὐτοῦ ἦτο ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Οὔγγρων Στεφάνου Ε' 'Αννα, ἡ δὲ δευτέρα ἡ ἀδελφὴ τοῦ μαρκησίου Μομφερρατικοῦ Εἰρήνη. Τὸ 1295 ὁ 'Ανδρόνικος Β' προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου υἱόν του Μιχαὴλ Θ', ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸ 1320. 'Ο Μιχαὴλ Θ' εἶχε συζευχθῆ τὴν 'Αρμενίαν πριγκήπισσαν Ξενίαν, ἐκ ταύτης δ' ἐγεννήθη ὁ 'Ανδρόνικος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Θ' ὁ 'Ανδρόνικος Β' ἠθέλησε ν' ἀναδείξῃ συμβασιλέα τὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ του Κων)τίνου ἔγγονόν του Μιχαὴλ τὸν Καθαρόν. 'Αλλ' ὁ ἐκ τοῦ Μιχαὴλ Θ' ἔγγονός του 'Ανδρόνικος ἐπανεστάτησεν ἐναντίον τοῦ πάππου του. Τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθη ἰσχυρὸν κόμμα ἐναντίον τοῦ 'Ανδρονίκου Β', τοῦ ὁποίου ψυχὴ ἦτο ὁ 'Ιωάννης Καντακουζηνός. 'Επειδὴ δ' ὁ νέος 'Ανδρόνικος ἐθεωρήθη ὡς ὑπαίτιος τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του, φεύγων τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος 'Ανδρονίκου Β', ἦλθεν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Διδυμότειχον, τὸ ὁποῖον ἔκαμε πρωτεύουσάν του καὶ ὁρμητήριον τῶν κατὰ τοῦ πάππου του πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Μὲ ἕδραν δὲ τὸ Διδυμότειχον, ἐπεχείρησε ν' ἀποσπάσῃ πρὸς ἑαυτὸν ὁλόκληρον τὴν Θράκην, ἡ ὁποία τότε ἀπετέλει τὸ κύριον στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἐφ' ὅσον ἡ Μικρασία εἶχε κατακλυσθῆ ἀπὸ τὸν χείμαρρον τῶν Σελτζούκων καὶ τῶν 'Οθωμανῶν Τούρκων. 'Ιδοὺ τί λέγει σχετικῶς ὁ Καντακουζηνός[2].

«Βασιλεὺς δὲ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν παρασκευάζεσθαι παραγγείλας τὴν στρατιάν, ἡτοιμάζετο καὶ αὐτός. τά τε ἄλλα δὲ εὖ θέμενος ἐν Διδυμοτείχῳ

---

1. *Βασίλιεφ*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 723—724. *Γ. Κορδάτου*, 'Ακμὴ καὶ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου, 'Αθῆναι 1953, σελ. 270.

2. *'Ιωάννου Καντακουζηνοῦ*, 'Ιστορίαι, Τόμ. Α', Ι, κε' σελ. 125, ἐκδ. Βόννης.

τήν τε γαμετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν Παλαιολογίναν Θεοδώραν, τὴν αὐτοῦ μὲν θείαν, μητέρα δὲ τοῦ μεγάλου δομεστίκου, ἀντὶ φρουρᾶς ἁπάσης καταλιπών . . . καὶ πᾶσι τοῖς πόλεων ἄρχουσι καὶ διοικηταῖς τῶν πραγμάτων αὐτῇ πείθεσθαι πᾶν ὅ,τι ἂν κελεύῃ προστάξας καὶ τῶν περὶ αὐτῶν φροντίδων ἀπολύσας ἑαυτόν, ἐπεὶ καὶ ἡ στρατιὰ ἡμέραις ὀκτὼ παρεσκεύαστο ὧν ἐδεῖτο, ἄρας ἐκεῖθεν, ἦλθεν ἄχρι Τζουρολόης».

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Καντακουζηνοῦ καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ νεώτερος ἀποστατήσας κατὰ τοῦ πάππου αὐτοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὸ Διδυμότειχον· ἐκεῖ δὲ συγκεντρώσας στρατὸν καὶ καταστήσας ἀντιβασιλέα τὴν θείαν αὐτοῦ Θεοδώραν, ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπόσπασιν πόλεων τῆς Θράκης, αἱ ὁποῖαι εἶχον παραμείνει πισταὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὡς δεξιὰν χεῖρα εἶχε τὸν μέγαν Δομέστικον Ἰωάννην Καντακουζηνόν.

Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκστρατεία δὲν εἶχε κανὲν ἀποτέλεσμα, διότι καὶ χειμὼν δριμὺς ἐπῆλθε καὶ τὸ στράτευμα δὲν ἠδύνατο νὰ πορισθῇ τὰ ἐπιτήδεια· ἀνήρχετο δὲ τὸ στράτευμα εἰς τεσσαράκοντα τάγματα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ἀνδρόνικος . . . ἀναστρέψας ἦλθεν εἰς Διδυμότειχον καὶ διέλυσε τὴν στρατιάν . . . ὁ νέος δὲ βασιλεὺς μετὰ τὴν εἰς Διδυμότειχον ἄφιξιν ἐνόσησε ῥίγος καθημερινὸν ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα ἐφεξῆς . . . [1]».

Κατὰ τὴν ἄνοιξιν, διευθετηθέντος τοῦ ζητήματος τῆς πληρωμῆς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων, ὁ νέος Ἀνδρόνικος ἐκκινήσας μετὰ στρατοῦ ἐκ Διδυμοτείχου, ἦλθεν ἐναντίον τῶν πόλεων Ἄπρω καὶ Γαρέλλας. Κατὰ τὰς γενομένας ἐπιχειρήσεις κατελήφθη μὲν ἡ Ἄπρως κατόπιν πολιορκίας, παρεδόθησαν δὲ ἀμαχητὶ ἡ Γαρέλλα, οἱ Σάκκοι καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις τῆς περιοχῆς τῆς Ροδόπης [2].

Ἡ διένεξις μεταξὺ τῶν δύο Παλαιολόγων εἶχε λάβει τεραστίας διαστάσεις, ἐπεκταθεῖσα μέχρι Μακεδονίας. Οὕτως, ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἔγινε στάσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου Ἀνδρονίκου, οἱ ὁποῖοι συνέλαβον καὶ τὸν δεσπότην Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνον. Διὰ τὴν παραλαβὴν αὐτοῦ ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέστειλεν ἰδικούς του ἀνθρώπους « . . . οἳ καὶ ἀπελθόντες ἤγαγον αὐτὸν εἰς Διδυμότειχον μοναχῶν ἠμφιεσμένον σχῆμα· περιεβάλετο δὲ αὐτὸ καὶ πρὶν αὐτοὺς εἰς Θεσσολονίκην ἐλθεῖν δέει τοῦ μὴ ἀποθανεῖν» [3]. Οὗτος ἐφυλακίσθη ἐν Διδυμοτείχῳ [4].

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος συ-

1. *Καντακουζηνοῦ,* ἔνθ' ἀνωτ., τομ. Α', Ι' κζ', σελ. 134.
2. *Τοῦ ἰδίου,* Αὐτόθι, κθ' σελ. 138—139.
3. *Τοῦ ἰδίου,* Αὐτόθι, λα', σελ. 149.
4. *Νικηφ. Γρηγορᾶ,* βιβλ. Η'. καὶ *Ι. Καντακουζηνοῦ,* 15, σελ. 396 «Κωνσταντῖνος δὲ ὁ δεσπότης (Θεσσαλονίκης) . . . σχῆμά τι ἠμφιεσμένον μοναχῶν καὶ Κάλλιστον ὠνομασμένον, ἔτι μὲν ἐν δεσμωτηρίῳ κατὰ τὸ Διδυμότειχον ἐφρουρεῖτο».

νεμάχησε κατὰ τῶν Τούρκων, οὗτοι δὲ ἐβάδισαν ἐναντίον τοῦ νέου Ἀνδρονίκου, ὁ ὁποῖος «. ὡς ἐπύθετο, τὴν μὲν κατὰ τῶν ὁμοφύλων τῶν Περσῶν ἐπαγωγὴν ἐθαύμασε τῶν ἀντιτεταγμένων, αὐτὸς δὲ ὁρμῇ τινι ἀσχέτῳ κατὰ τάχος ἄρας ἐκ Διδυμοτείχου, εὐθὺ τῆς ἐπερχομένης ᾔει στρατιᾶς, ὡς μαχούμενος, ᾗ ἂν συντύχοι» [1]. Ἡ συνάντησις τῶν δύο στρατῶν ἐγένετο παρὰ Τζουρολόην καὶ Σηλυβρίαν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος, διότι ἀμφότεροι ὑπεχώρησαν πρὶν συμπλακῶσι.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκράτησε διαλλακτικώτερον πνεῦμα, ὁ δ' αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β' συνεφιλιώθη μὲ τὸν ἔγγονόν του, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ὡς συμβασιλέα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀνδρόνικος Γ'. Συνήφθη δὲ μεταξύ των καὶ ἔγγραφος συμφωνία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀνδρόνικος Γ' παρεχώρησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅλας τὰς ὑπ' αὐτὸν τελούσας ἐπαρχίας. Κατόπιν δὲ ὁ Ἀνδρόνικος ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς Διδυμότειχον, ἔνθα παρέμενεν ἡ σύζυγός του, ἡ ὁποία ἦτο γερμανικῆς καταγωγῆς καὶ ὠνομάζετο Εἰρήνη. Αὕτη, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀπέθανεν ἐνωρὶς καὶ ἄτεκνος.

Ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ νέου Ἀνδρονίκου εἰς Διδυμότειχον, οἱ Βούλγαροι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Γεώργιον Τερτερήν, κατέλαβον καὶ ἐδήωσαν Φιλιππούπολιν [2], ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐβάδισαν πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, Βήραν καὶ Τραϊανούπολιν, λεηλατοῦντες τὰς διαφόρους πόλεις καὶ τὰ πολίχνια. Πρὸς ἀντιμετώπισίν των ὁ νέος Ἀνδρόνικος ἦλθεν μετὰ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν· ἐνῷ δὲ ἐπέστρεφεν εἰς Διδυμότειχον μετὰ τοῦ μεγάλου δομεστίχου καὶ ὀλίγου στρατεύματος, συνηντήθη μετὰ τῶν Βουλγάρων πλησίον τοῦ χωρίου Προμοσούλου καὶ γενομένης μάχης κατενίκησεν αὐτοὺς « . . . οἱ δὲ Ρωμαῖοι τούς τε νεκροὺς σκυλεύσαντες τῶν πολεμίων, καὶ τὴν ἄλλην διαρπασάμενοι ἀποσκευήν, καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους λαβόντες ἧκον εἰς Διδυμότειχον ἅμα τῷ βασιλεῖ» [3].

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέθανεν ἡ σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Εἰρήνη καὶ μετ' οὐ πολὺ συνεζεύχθη τὴν Ἄνναν τῆς Σαβοΐας. Μετὰ δὲ τοὺς γάμους ὁ Ἀνδρόνικος «ἐξῄει Βυζαντίου ὡς εἰς Διδυμότειχον ἀφιξόμενος» [4]. Καθ' ὁδὸν ὅμως συνεπλάκη μὲ Τούρκους καὶ ἐπληγώθη εἰς τὸν πόδα, «...εἰς Διδυμότειχον ἐλθών, πονήρως ἀπὸ τοῦ τραύματος ἐπὶ πολὺν διετέθη χρόνου» [5].

Ἀλλ' ἡ συμφιλίωσις μεταξὺ τῶν δύο Ἀνδρονίκων ὀλίγον διετηρήθη, νέα δὲ διαμάχη ἐξέσπασε. Καὶ πάλιν τὸ Διδυμότειχον, πιστὸν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Γ', ἔγινεν ἡ πρωτεύουσα καὶ βάσις τῶν ἐξορμήσεών του. Ἀθροίσας δὲ στράτευμα ἐν Διδυμοτείχῳ, ἐξῆλθεν ἵνα συμπλακῇ μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ

---

1. *Κατακουζηνοῦ*, αὐτόθι, λα', σελ. 149.
2. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, λε', σελ. 170, καὶ *Ι. Καντακουζηνοῦ*, 15, σελ. 396.
3. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, 15, 20—25, σελ. 179—190.
4. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, 5, σελ. 206.
5. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, 15—20, σελ. 207.

στρατεύματα, ἀφοῦ κατέλιπεν εἰς Διδυμότειχον τὴν σύζυγόν του Ἄνναν καὶ τὴν θείαν του Θεοδώραν, μητέρα τοῦ Ἰ. Καντακουζηνοῦ [1]. Ἦσαν δὲ στρατηγοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Μιχαὴλ Ἀσάνης, ὕπαρχος ὁ Μονομάχος καὶ πρωτοβεστιάριος ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος. Ἐκ Διδυμοτείχου ἐπορεύθη εἰς Μακεδονίαν καὶ κατέλαβε τὴν χώραν ἀπὸ Μακεδονίας μέχρι Καστορίας. Ἀφοῦ δὲ ἐτοποθέτησε φρούραρχον Θεσσαλονίκης τὸν Κύπριον Συργὴν ντὲ Λεζιάνο, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Διδυμότειχον [2].

Ὁ ἐκραγεὶς ἐκ δευτέρου ἐμφύλιος πόλεμος ἐτερματίσθη μὲ νίκην τοῦ Ἀνδρονίκου Γ', ὅστις τὸ 1328 ἐπολιόρκησεν αἰφνιδίως τὴν Κων)λιν καὶ ἠνάγκασε τὸν πάππον του Ἀνδρόνικον Β' νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἀποθανὼν τὸ 1332. Οὕτως ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀπέβη μονοκράτωρ, ἐπειδὴ δὲ ἠσχολεῖτο περισσότερον μὲ τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰ κυνήγια καὶ ὀλιγώτερον μὲ τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀπέβη κύριος τῆς κυβερνήσεως ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβεν εἰς χεῖρας του τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς αὐτοκρατορίας. Παρὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μιχαήλ, ἄρχοντος αὐτῶν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην. Ἐκδιώξας τοὺς Βουλγάρους, ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Διδυμότειχον, ἔνθα ἠσθένησε· «. . . ὀλίγου δὲ παρῳχηκότος χρόνου, συμβέβηκε βασιλέα Διδυμοτείχῳ ἐνδιατρίβοντα ὀξεῖ νοσήματι περιπεσεῖν, ὃ παῖδες ἰατρῶν κεφαλικὸν σύμπτωμα καλοῦσιν [3]». Μετ' οὐ πολὺ (1341) ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀπέθανεν.

Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Καντακουζηνός [4], κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχον εἰς τὸν Διδυμότειχον πολλὰ μοναστήρια. «τὸν μέγα δὲ λογοθέτην ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Διδυμότειχον ἐλθόντα, ἐν ἑνὶ τῶν αὐτόθι φροντιστηρίων διατρίβειν».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης ἐκ Σαβοΐας υἱός του Ἰωάννης Ε' (1341—1391), ὁ ὁποῖος ἦγε τότε τὸ ἑνδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐπετροπεύετο δὲ ἀπὸ τὴν μητέρα του καὶ τὸν παρακοιμώμενον Ἀλέξιον Ἀπόκαυκον. Ὡς ἐκ τούτου παρεμερίσθη ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' ὠνειρεύετο τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἢ τοὐλάχιστον τὴν Ἀντιβασιλείαν. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς ἰσχυροὺς ἀνταγωνιστάς, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Ἀπόκαυκος, ἄνθρωπος ἰσχυρὸς καὶ φιλόδοξος, ὁ Ἀνδρόνικος Ἀσάν, ὁ μέγας δρουγγάριος Γαβαλᾶς καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Καλέκας. Ἐναντίον τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶχε στραφῆ ἐπίσης ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' καὶ σύζυγος τοῦ Μι-

---

1. *Τοῦ ἰδίου,* Αὐτόθι, σελ. 258—259.
2. *Καντακουζηνοῦ,* Αὐτόθι, σελ. 289.
3. *Τοῦ ἰδίου,* Αὐτόθι, βιβλ. II, ιδ' 5—10, σελ. 391.
4. *Τοῦ ὁδίου,* Αὐτόθι, βιβλ. II, 5, σελ. 312.

χαὴλ Θ΄ Ξενία καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ Ἄννα τῆς Σαβοΐας. Ὡς ἐκ τούτου νέος ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν ἀντιπάλων του, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος, ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἑνός, ὁτὲ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, ξένοι λαοί, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἰδίων πολιτικῶν σκοπῶν, ὅπως Σέρβοι, Βούλγαροι, Σελτζοῦκοι καὶ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι [1].

Ἀντιληφθείς, ὅθεν, ὁ Καντακουζηνὸς ὅτι τὰ πνεύματα ἦσαν ἐναντίον του, παρεσκεύασε στόλον πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Τούρκων, ἑτοιμαζομένων νὰ εἰσβάλουν εἰς Θράκην, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἔθεσε τὸν Ἀπόκαυκον, διέταξε δὲ τὰς ἐν Θράκῃ πόλεις νὰ ἑτοιμάσουν στρατόν. Καὶ μιμούμενος τὸν Ἀνδρόνικον Γ΄ ἦλθεν εἰς Διδυμότειχον. Ὁ ἴδιος δὲ ἀναφέρει ὅτι κατενίκησε τοὺς εἰς τὴν Χερσόνησον ἀποβιβασθέντας Τούρκους ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γιαξή. Ἀλλ᾽ ἐνῷ παρέμενεν εἰς Διδυμότειχον, ἦλθον ἀπεσταλμένοι ἐκ μέρους τῆς βασιλίσσης Ἄννης, οἱ ὁποῖοι ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν ὅτι αὕτη ἐκήρυξε κατ᾽ αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Οὗτος ὅμως, ἐπειδὴ δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὰς ἀγγελίας ταύτας, ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Γαυρᾶ καὶ τὸν Σγουρόπουλον, εὑρισκομένους τότε εἰς Διδυμότειχον, νὰ μεταβοῦν εἰς Κων)πολιν διὰ νὰ ἐλέγξουν τὰ διαδιδόμενα. Ὅτε δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφθασαν εἰς Σηλυβρίαν, συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀποκαύκου καὶ ἐφυλακίσθησαν. Ἀφοῦ πλέον ὁ Καντακουζηνὸς ἐκηρύχθη ἀπὸ τοὺς ἐν Κων)πόλει ἐχθρὸς τοῦ κράτους, ἀπεστάλησαν πρὸς πάσας τὰς πόλεις βασιλικὰ γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐγνωστοποιεῖτο τοῦτο καὶ ἀπηγορεύετο νὰ γίνεται οὗτος δεκτὸς παρ᾽ αὐτῶν [2]. Τότε «. . . ὅσοι τῶν συγκλητικῶν παρῆσαν ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ἡγεμόνες τῆς στρατιᾶς ἅμα πρὸς τὸν μέγαν δομέστικον ἐλθόντες, μηκέτι μέλλειν συνεβούλευον, ὡς πάσης προφάσεως ἤδη περιῃρημένης, ἀλλὰ σκεψαμένους ἐξευρίσκειν, ὅθεν ἂν εἴη καὶ αὐτοῖς πορίζεσθαι τὴν σωτηρίαν». Μετ᾽ ὀλίγον δὲ ἐγνώσθη εἰς αὐτὸν ὅτι ὤφελε νὰ παραμείνῃ ἔγκλειστος ἐν Διδυμοτείχῳ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς· «. . . Ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις ἧκε πρὸς αὐτὸν ἐκ Βυζαντίου ἐκ τῶν τῆς βασιλίδος οἰκετῶν Τζυράκης ὠνομασμένος, γράμματα φέρων, ἃ ἐκέλευεν αὐτὸν ἀποσχόμενον τῶν πραγμάτων οἴκοι διατρίβειν καὶ μηδὲ τῆς Διδυμοτείχου πύλης ἐξιέναι, ἄχρις ἂν αὐτὴ ψηφίσηται περὶ αὐτοῦ, ὅ,τι ἂν δοκῇ . . . [3]».

Κατόπιν τῆς τοιαύτης τροπῆς τῶν πραγμάτων οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὗτος καὶ ἀπεδέχθη. Παρῆσαν δὲ τότε, κατὰ τὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία συνέπεσε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἤτοι τὴν 26 Ὀκτω-

---

1. *A. Vasiliev*, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 725. Ἐνταῦθα ὁ Ἀπόκαυκος ἀναφέρεται ὡς Πατριάρχης, ἐνῷ ῥητῶς ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει αὐτὸν παρακοιμώμενον, γνωστὸν δ᾽ εἶναι ὅτι Πατριάρχης Κων)πόλεως ἦτο τότε ὁ Ἰωάννης Καλέκας.

2. *I. Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, βιβλ. III, ι΄ καὶ ια΄, σελ. 66—74, 105, 139, 141, 144.

3. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, βιβλ. III, 24,5 σελ. 144—145.

βρίου 1341, οἱ ἀδελφοὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, οἱ παῖδες τοῦ Ἀνδρονίκου Ἀσάνη, πενθεροῦ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς Κων)πολιν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀποκαύκου, ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Ἄγγελος καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱός του Ματθαῖος, ὁ ὁποῖος ἦτο στρατηγός. Σημειωτέον ὅτι οἱ παῖδες τοῦ Ἀνδρονίκου Ἀσάνη ἦσαν ἐγκάθειρκτοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Βήρας (νῦν Φερῶν), ἀπηλευθέρωσε δὲ αὐτοὺς ὁ Καντακουζηνός. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος τὰ τῆς στέψεώς του ὡς αὐτοκράτορος ἐν Διδυμοτείχῳ [1]. «Ἐν Διδυμοτείχῳ δὲ ἐπὶ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα παρεσκευασμένα ἦν, ἥ τε προθεσμία τῆς τοῦ νέου βασιλέως ἥκει ἀναρρήσεως, πάντες μὲν παρῆσαν ἐκείνου τῇ οἰκίᾳ, ὅσοι διέτριβον ἐν Διδυμοτείχῳ τότε, οὐ τῶν εὖ γεγονότων μόνον καὶ καθ' αἷμα προσηκόντων βασιλεῖ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συγκλητικῶν καὶ τῆς στρατιᾶς. ὁ δὲ νέος βασιλεὺς πρότερον ἐσθῆτα βασιλικὴν ἐνδύς, ἔπειτα ὑπ' ὄψεσι ταῖς ἁπάντων ταῖς ἐρυθραῖς κρηπῖσι τοὺς πόδας κατεκόσμει, τὸν ἕτερον μὲν ὑπὸ τῶν ἄγχιστα καθ' αἷμα προσηκόντων ὑποδυόμενος, τὸν δὲ λοιπὸν ὑπὸ τῶν τὰ πρῶτα φερομένων ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ λαμπρότητι μισθοφόρων Λατίνων. τὸν δὲ βασιλικὸν πῖλον πρὸ τῆς ἀχράντου καὶ θεομήτορος τῆς εἰκόνος κείμενον ἐπ' ἐδάφους, αὐτοχειρίᾳ λαβὼν αὐτὸς ἐπέθηκε τῇ κεφαλῇ. αὐτίκα δὲ οἱ τὰ τοιαῦτα ᾄδειν εἰθισμένοι τῆς τῶν βασιλέων ἦρχον εὐφημίας. καὶ πρῶτα μὲν ἡ βασιλὶς Ἄννα εὐφημεῖτο καὶ μετ' ἐκείνην ὁ υἱὸς Ἰωάννης ὁ βασιλεύς, τρίτος δὲ ὁ Καντακουζηνὸς Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς ἅμα Εἰρήνῃ τῇ βασιλίδι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ πρὸ τὰς ἱεροτελεστίας τὴν τῶν βασιλέων μνήμην ἐποιοῦντο, ὁμοίως καὶ Πατριάρχου Ἰωάννου, μετὰ δὲ τὴν εὐφημίαν ἔφιππος γενόμενος ὁ βασιλεύς, καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἑπομένων ἐφ' ἵπποις ὅσοι ἦσαν, πρὸς τὸ ναόν τε τοῦ μεγαλομάρτυρος ἐγένετο Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου προσαγορευομένου, καὶ τὴν προσκύνησιν ἀπεδίδου καί τισι τοῖς ἐκ τῆς Λατινικῆς στρατιᾶς τῶν καβαλαρίων παρεῖχε τιμήν, πάντα ἐπ' αὐτοῖς τὰ εἰθισμένα πράττων. ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὰ βασίλεια ἐπανελθών, ἅμα βασιλίδι τῇ γαμετῇ λαμπρῶς εἱστιᾶτο, πάντων παρισταμένων κατὰ τὰ νενομισμένα βασιλεῦσιν . . .».

Ἡ λαμπρὰ αὐτὴ περιγραφὴ τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶναι σπουδαιοτάτη ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Κατὰ πρῶτον πληροφορούμεθα ὅτι τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα παρεσκευάσθησαν ἐν Διδυμοτείχῳ, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἤκμαζεν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ χρυσοχοϊκὴ διατηρηθεῖσα καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐσναφίου τῶν Κουγιουμτζήδων καὶ ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν ὁλοκλήρου συνοικίας τῆς πόλεως, φερούσης τὸ ὄνομα Κουγιουμτζῆ - μαχαλεσί. Ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τῆς στέψεως συμπληρώνει μετὰ πάσης λεπτομερείας τὴν ἀντίστοιχον τοιαύτην, τὴν ὁποίαν γενικώτερον περιέγραψεν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος [2].

1. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, βιβλ. III, 27,5—20, σελ. 165—167.

2. *Κων. Πορφυρογεννήτου*, ἔκθεσις Βασιλείου τάξεως, βιβλ. I, τόμ. II, κεφ. 48, ἐκδ. Budé.

Χαρακτηριστικὰ ἐν πρακειμένῳ εἶναι τὰ ὅσα γράφει περὶ τῆς ὑποδήσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτι δηλ. τὸ μὲν ἓν ὑπόδημα προσηρμόσθη εἰς τοὺς πόδας του ὑπὸ τοῦ πλησιεστέρου συγγενοῦς του, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἐπιφανεστέρου ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Ἡ συνήθεια αὕτη μετεπήδησεν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὰς μελλονύμφους. Καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὰ χωρία τῆς Θράκης τὰ ὑποδήματα τῆς μελλονύμφου προσαρμόζει εἰς τοὺς πόδας της ὁ πλησιέστερος συγγενής, μάλιστα δὲ ὁ ἀδελφός, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει.

Σπουδαία ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ἡ στέψις τοῦ Καντακουζινοῦ ὡς αὐτοκράτορος ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Διδυμοτείχῳ λαμπρὸν αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον, τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἐσώζοντο κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τετειχισμένου βράχου ἤδη ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Φιλαρέτου Βαφείδου. Ὡς δ' ἀναφέρει εἰς τὸ παρατεθὲν χωρίον ὁ Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ΣΤ', ἔπειτα μετέβη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου διὰ ν' ἀποδώσῃ εὐχαριστίας. Ὁ δὲ ναὸς οὗτος ἔκειτο ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ ἔτι καὶ σήμερον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὑρισκομένου ναοῦ τῆς ἀρμενικῆς κοινότητος τιμωμένου ἐπίσης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (Σούρπ-Κεβόρκ). Φαίνεται δ' ὅτι δὲν ἦτο μοναστήριον, ἀλλ' αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον. Διότι ἡ θέσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου οἰκοδομήματος.

Διατὶ ὅμως ὁ ἐν λόγῳ Ἅγ. Γεώργιος προσωνομάζετο Παλαιοκαστρίτης; Ἐρευνηταί τινες ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἀμέσως ὕπερθεν τοῦ ναοῦ μέρος ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων κατοίκων Παληό, ἔφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἄλλοτε ἡ ἀρχαία βάσις τῆς πόλεως Διδυμοτείχου τὸ παλαιὸν κάστρον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Παλαιόκαστρον [1]. Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη εἶναι βεβιασμένη. Καὶ μία ἁπλῆ δι' ὀφθαλμοῦ ἐπισκόπησις τῆς τοποθεσίας ἀρκεῖ διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πρώτη τείχισις τῆς πόλεως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔγινε σχεδὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κωνικοῦ βράχου, τοῦτο δὲ διὰ λόγους στοιχειώδους ἀμύνης. Ἄλλωστε ἡ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πρόσβασις εἶναι πολὺ ὁμαλωτέρα, ἢ εἰς τὰς ἄλλας πλευρὰς τοῦ βράχου. Ἑπομένως, διὰ λόγους ἀμυντικοὺς τοὐλάχιστον ἡ βάσις τῶν τειχῶν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται εἰς θέσιν ἀποκόπτουσαν τὴν πρόσβασιν, ἤτοι νὰ εὑρίσκεται ὅπου βλέπομεν ταύτην σήμερον. Οὐδὲ συνέτρεχε λόγος τις μεταθέσεως τῶν τειχῶν. Διότι ἡ διὰ τειχῶν ὀχύρωσις, ὀψέποτε γενομένη, ἐταυτίζετο πάντοτε μὲ τὴν στρατηγικὴν σκοπιμότητα.

Ἔπειτα, ἐὰν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, διατὶ θὰ ἐδυσκολεύοντο οἱ κάτοικοι νὰ ὀνομάζουν τὴν τοποθεσίαν *Παλαιόκαστρο* καὶ ὄχι *Παληό*; Ἀκριβῶς δὲ ἡ λέξις *Παληὸ* δὲν ἀναφέρεται κατ' ἀναγκαιότητα ὡς ἐπιθετικὸς προσδιο-

1. *Ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου*, Ἱστορία Ἀρμενικῆς Κοινότητος Διδυμοτείχου, Θρᾳκικά, τόμ. Η', σελ. 318—329.

ρισμὸς εἰς τὸ *κάστρο*, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἐξεφέροντο ὁμοῦ κατὰ τοὺς συντακτικοὺς κανόνας, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς οἰκοδόμημα, ἢ οἴκημά τι, τὸ ὁποῖον ἐξέλιπεν. Καὶ ὁλόκληρον κάστρον ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκλίπῃ, ἢ νὰ μετατεθῇ.

Τὴν αὐτὴν δυσκολίαν πρὸς ἑρμηνείαν τῆς λέξεως Παλαιοκαστρίτης συνήντησε καὶ ὁ ἑρμηνευτὴς καὶ ἐκδότης τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναζητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα πόλεις φερούσας τὸ ὄνομα Παλαιόκαστρον οὐδαμοῦ ἀλλοῦ ἀνευρίσκει εἰμὴ τὸ εἰς Κρήτην Παλαιόκαστρον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν προσωνυμίαν Παλαιοκαστρίτης, ἐκτὸς ἂν γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἶχεν ἐκεῖθεν μετενεχθῆ εἰς Διδυμότειχον. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀπίθανον τοῦτο, ἀφοῦ κατὰ τὰς παραδόσεις αἱ ἅγιαι εἰκόνες πολλάκις μόναι των ἐπιλέγχουσι τὸν τόπον τῆς προτιμήσεώς των [1]. Ὅμως τοιαύτη εὐλαβὴς παράδοσις ὁπωσδήποτε θὰ διεσώζετο ἐν Διδυμοτείχῳ. Τὸ μᾶλλον βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ προσωνυμία Παλαιοκαστρίτης ἦτο ἰδιότης αὐτοῦ τούτου τοῦ λατρευομένου ἁγίου, ὡς προστάτου τῶν τετειχισμένων πόλεων, ἀποδιώκοντος ἀπὸ τῶν τειχῶν του τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπιτιθεμένους ἐχθρούς. Δὲν εἶναι ἀπίθανον δὲ ἡ προσωνυμία αὕτη καὶ ν' ἀνεγράφετο γράμμασιν ἐπὶ τῆς εἰκόνος, οἷον *Ἅγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστρίτης*, ὡς ὁ Ἅγ. Δημήτριος φέρει τὴν ἰδιότητα Μυροβλήτης, κ.τ.τ. Ἡ δ' ἀπόδοσις πολλῶν ἰδιοτήτων εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν πολλάκις ἅγιον, κατάλοιπον παγανιστικῶν διαθέσεων τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς, εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων.

Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς στέψεώς του ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ὅτι αὐτὸς διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν ἔλαβε τὸν αὐτοκρατορικὸν πῖλον καὶ τὸν ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Ἀπὸ τὴν ὅλην ἐπομένως τελετὴν ἀπουσίαζεν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως ὁ μητροπολίτης, διότι ἄλλως θὰ ἀνέφερεν αὐτόν. Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς ὑπάρχοντας καταλόγους τῶν ἀρχιερέων Διδυμοτείχου [2], θὰ ἴδωμεν ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀναφέρεται ὡς μητροπολίτης Διδυμοτείχου, χειροτονηθεὶς εἰς ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν, ὁ Ἱλαρίων, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ὁσίου Μακαρίου. Οὗτος μάλιστα ἀναφέρεται ὡς «πρόεδρος τῶν κατὰ τὸ Δίφυμον ἄστυ πόλεως Διδυμοτείχου, οὕτως παρὰ τῶν προσοίκων ἐγχωρίων ὀνομασθείσης». Τούτου ἡ ἀρχιερατεία πιθανολογεῖται περὶ τὸ 1340. Τοῦτον φέρεται διαδεξάμεμενος ἀνώνυμός τις, ἀναφερόμενος δίς, εἰς συνοδικὸν γράμμα ἐκδοθὲν κατὰ μῆνα Φεβρουάριον ἰνδικτ. η' τοῦ ἔτους 6848=1340 καὶ ἀφορῶν εἰς τὴν μονὴν Πλυναρίου, καὶ εἰς ἕτερον ἐκδοθὲν κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἰνδικτ. γ' τοῦ ἔτους 6853=1345 καὶ ἀφορῶν εἰς τὴν μετάθεσιν τοῦ μητροπολίτου Σω-

---

1. *Doris Wild*, Les Ikones.
2. *Φιλαρέτου Βαφείδη*, ἔνθ' ἀνωτ. καὶ *Μιλτ. Σταμούλη*, ἔνθ' ἀνωτ.

ζοπόλεως. Ἑπομένως κατὰ τὸ ἔτος τῆς στέψεως τοῦ Καντακουζηνοῦ ὡς αὐτοκράτορος, ἤτοι κατὰ τὸ 1341, θὰ ἐχήρευεν ὁ θρόνος Διδυμοτείχου. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι πιθανὸν λόγῳ τῶν τεταραγμένων πολιτικῶν γεγονότων τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀντιθέτως εἰς τὰ ἑπόμενα βιβλία τῶν Ἱστοριῶν του ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ἀρχιεπίσκοπον Διδυμοτείχου, πεπροικισμένον μάλιστα μὲ δυνάμεις προφητικάς. Καὶ δὲν ὀνομάζει μὲν τοῦτον, εὐκόλως ὅμως συμπεραίνομεν ὅτι ἦτο ὁ *Θεόληπτος*, ἀρχιερατεύσας ἀπὸ τοῦ 1345 ἢ 1347—1351.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεώς του συνέβη καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον, ὡς ὁ ἴδιος περιγράφει [1]. «...ἐν γὰρ τῇ τῆς ἀναρρήσεως ἡμέρᾳ ἡνίκα ἔδει βασιλέα τὸν νέον βασιλικὴν ἐσθῆτα μεταμπισχέσθαι, συνέβαινε τὴν μὲν ἐνδοτέραν μᾶλλον εἶναι τοῦ δέοντος στενήν, ὡς μηδὲ τὸ σῶμα, καίτοι πολλὰ κατατεινομένην, δύνασθαι περικαλύπτειν, τὴν ἐξωτέραν δὲ τουναντίον ἅπαν, πολλῷ τοῦ δέοντος εὐρυτέραν, καίτοι γε ἀμφοτέρας τοῦ πολλὰς καὶ πρότερον πολλάκις συμμέτρους ἐρραφότος δεδημιουργηκότος. ἐξ ὧν τῷ βασιλεῖ συνηθεστάτων τις παρών, τὰ μὲν πρῶτα βασιλέως ἀπεφθέγξατο, ἔσεσθαι κομιδῇ στενὰ καὶ πολλὴν ἀπορίαν βασιλεῖ παρέχοντα, ὥσπερ ἡ ἐσθὴς πιέζει τὸ σῶμα νῦν· τὰ σ᾽ ὕστερον ἐκ διαμέτρου εὐρύτερα τοῦ δέοντος καὶ πολλὴν παρεχόμενα τὴν ἄνεσιν».

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξίν του ὡς αὐτοκράτορος οἱ ἐν Κων)πόλει ἀπέστειλαν ἐναντίον του τὸν πενθερόν του Ἀνδρόνικον Κομνηνόν. Ἀλλ᾽ ὁ ἐπελθὼν χειμὼν ἠμπόδισε τὰς ἐπιχειρήσεις [2]. Εἰς δὲ τὴν διαμάχην μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε´ ἀνεμίχθησαν ὅλαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι οἱ μὲν ἄρχοντες τῶν πόλεων εἶχον ταχθῆ μὲ τὸ μέρος τοῦ Καντακουζηνοῦ, οἱ δὲ πολῖται μὲ τὸ μέρος τοῦ νομίμου Βασιλέως. Καὶ δὲν ἤρκει τοῦτο, ἀλλ᾽ εἰς πλείστας πόλεις οἱ πολῖται ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῶν ἀρχόντων καὶ στάσεις καὶ καταστροφαὶ συνεκλόνιζον τὴν αὐτοκρατορίαν [3]. Τοιαύτην στάσιν γενομένην ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναφέρει ὁ Καντακουζηνὸς ὡς ἑξῆς [4]. Ἐνῷ ὁ Καντακουζηνὸς ἐπολιόρκει τὸ φρούριον τῆς Βήρας (Φερῶν), καὶ ἔγινε κύριος αὐτοῦ διὰ τῆς προσχωρήσεως τοῦ φρουράρχου Ἰωάννου Βατάτζη μετ᾽ ὀλίγων στρατιωτῶν, ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος κατέλαβε τὸ Πολύστυλον καὶ ἔστειλε γράμματα εἰς τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ καλῶν αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν ἐρχόμενοι εἰς Αἶνον. Εἰς τὸ Διδυμότειχον παρέμενεν ἡ σύζυγος τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰωάννης Ἀσάνης. Ὁ εἰρημένος Ἰωάννης Βατάτζης καὶ ὁ Κομιτόπουλος ἦσαν δομέστιχοι τοῦ Ἰωάννου Ε´

1. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, III, 27, 5 - 10, σελ. 167 - 168.
2. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, III, 30, 20, 32, 5, σελ. 186, 193.
3. *Νικηφ. Γρηγορᾶ*, τ. II, σελ. 613. καὶ *A. Vasiliev*, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 830.
4. *Καντακουζινοῦ*, Αὐτόθι, III, 46—48, σελ. 277—287.

Παλαιολόγου καὶ εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν Καντακουζηνόν, παρέμενον δὲ ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῆς ἔξω Διδυμοτείχου συνοικίας, ἄρχοντες ἕκαστος χιλίων τοξοτῶν καὶ πεζῶν. «. . . Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς ἔξω Διδυμοτείχου συνοικίας δῆμος οὐ πολλῷ ὕστερον οὐκ ἀνεκτὸν ἡγούμενοι, εἰ μὴ τὰ ἴσα αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις δήμοις δρῷεν καὶ διαφθείροιεν τοὺς δυνατούς, τῶν ἀρχόντων αὐτοῖς μὴ συνειδότων, νυκτὸς ἐπὶ τὴν στάσιν ἀλλήλους παρορμήσαντες καὶ καθοπλισάμενοι ὡς εἶχον πάντες ἅμα τῳ πρὸς τὰς πύλας ἐλθόντες, ἐτειχομάχουν καὶ πάντας ἠπείλουν ἀποκτεινεῖν τοὺς ἔνδον, εἰ μὴ ἑκόντες προσχωροῖεν· οὕτω γὰρ ἂν μόλις φείσεσθαι μὴ ἀποκτείνειν. Ἀσάνης δὲ καὶ ἡ ἔνδον στρατιὰ ἡγησάμενοι δεινόν, εἰ μὴ μετὰ τῶν ἐκ Βυζαντίου καὶ τῆς ἄλλης ἀρχῆς Ρωμαίων στρατιᾶς καὶ παρὰ τῶν οἰκείων πολιορκοῖντο, ὁπλισάμενοι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀνοίξαντες τὰς πύλας συνεπλέκοντο τῷ δήμῳ ἐξελθόντες. ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ πρὸς ὀλίγου ἀντισχόντες πρὸς τὴν μάχην, ἔφευγον ὡς εἶχον, παῖδας καὶ γυναῖκας μόνας ἀναλαβόντες καὶ διεσκεδάσθησαν κατὰ τὰς ἄλλας πόλεις, μηδὲν ἐπιφερόμενοι ὧν εἶχον· πλήν τινων ὀλίγων, οἵ διὰ τὸ μὴ συμμετεσχηκέναι τῆς στάσεως τοῖς ἄλλοις μένειν συνεχωρήθησαν ἐπὶ τῶν οἰκιῶν. ἡ στρατιὰ δὲ τὰς οἰκίας τῶν φυγόντων διεπόρθουν καὶ πάντα εἰσεκόμιζον ἐντὸς τειχῶν, ὀλίγῳ δὲ ὕστερον καὶ τὰς ξυλώσεις καθαιροῦντες, ἐχρῶντο πρὸς τὸ πῦρ, ὑπὸ τῶν ἐκ Βυζαντίου στρατιά, ἄχρι μὲν οἱ ἔξω Διδυμοτείχου πρὸς τοὺς ἔνδον ὡμοφρόνουν, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι ἐπεχείρουν, ἀλλὰ εἰσβάλλοντες, τὰ πόρρω διεπόρθουν, καὶ ὡς τάχιστα ἀνεχώρουν ἐπεὶ δὲ ἡ στάσις γένοιτο καὶ ἐκπολεμωθεῖεν τοῖς ἔνδον οἱ ἐκτός, αὐτοί τε ἐφθάρησαν παντάπασιν ἀνάστατοι γεγενημέναι, ἀσθενεῖς τε ἦσαν καὶ οὐκέτι πρὸς τοὺς πολεμίους ἀξιόμαχοι. ὅθεν κἀκεῖνοι ἐπιόντες καὶ στατοπεδευόμενοι ἐγγὺς διεκαρτέρουν. οἱ μέντοι ὑπολειπόμενοι τοῦ δήμου ἐν Διδυμοτείχῳ, τῶν οἰκημάτων ὑπὸ τῆς στρατιᾶς καθαιρεθέντων, αὐτοὶ τοὺς λίθους ἐκκαθαίροντας, πρὸς λαχανισμὸν ἐχρῶντο τῷ χωρίῳ. καὶ τέλος ἤδη εἶχε τὸ περὶ τοῦ χωρίου τούτου τῷ μητροπολίτῃ τῆς αὐτῆς πόλεως ὀλίγῳ πρότερον προειρημένον, ἔτι γὰρ Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἑσπέραν στρατείαν παρασκευαζομένου, ἐδόκει δεῖν διὰ τὸν πόλεμον περὶ τὴν ἔξω συνοικίαν τάφρον περιελαύνειν, ἵνα μὴ ῥαδία ἡ εἴσοδος τοῖς πολεμίοις εἴη, εἴ ποτε εἰσβάλοιεν, διανενεμημένης δὲ τάφρου κατὰ φατρίας παντὶ τῷ δήμῳ, ὥστε ἀνορύττειν, καὶ τοῖς ἐν τῷ κλήρῳ τῆς ἐκκλησίας πᾶσι παρείχετο μερίς. δυσχεραινόντων δὲ ἐκείνων διὰ τὸ πονεῖν καὶ προσαγγελλόντων τῷ μητροπολίτῃ τοὺς ἐπὶ τὰ ἔργα ἀναγκάζοντας, «οὐδὲν μέν», εἶπεν ἐκεῖνος, «τὰ τοιαῦτα πρὸς τὸν πόλεμον λυσιτελήσει. μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὅ περιποιοῦνται χωρίον πρὸς λαχανισμὸν ἐπιτηδείως ἕξειν. τοῦ δὲ μὴ δοκεῖν αὐτοὺς τοῦ κοινῇ λυσιτελοῦντος ἀμελείᾳ, ἐκέλευε τὰ ἐπιτεταγμένα πράττειν. ὧν ὀλίγῳ ὕστερον ἐκβάντων, ἀνεμιμνήσκοντό τε οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ἐθαύμαζον τὸν ἄνδρα τῆς προαγορεύσεως».

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἐπιβεβαιοῖ τὸ ἐν ἀρχῇ λεχθέν, ὅτι δηλ. ὁ περὶ τὴν σημερινὴν Ἁγ. Πέτραν χῶρος, ἤτοι ὁ λόφος τῆς ρωμαϊκῆς Πλωτινοπόλεως, κατῳκεῖτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον τείχη πρὸς προάσπισιν τῆς συνοικίας, διὰ τοῦτο ὁ Καντακουζηνὸς διέταξεν, ὅπως κατασκευασθῇ περὶ τὴν συνοικίαν τάφρος διὰ πανδήμου ἀγγαρείας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, μετὰ τὴν βιαίαν κατάπαυσιν τῆς στάσεως τοῦ ἔξω τῶν τειχῶν δήμου, στρατὸς κυβερνητικὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξίου Ἀποκαύκου ἐπολιόρκησε τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Διδυμοτείχου, χωρὶς οὐδὲν νὰ κατορθώσῃ λόγῳ τῆς ἰσχύος τῶν τειχῶν. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὴν πολιορκίαν ὁ Καντακουζηνός[1] «Ἀπόκαυκος δὲ ὁ μέγας δοὺξ ἐπεὶ πύθοιτο ἐκ Φερῶν ἀνακεχωρηκότα βασιλέα [Καντακουζηνὸν] μετὰ Τριβαλῶν, ὑποπτεύσας τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ σφόδρα τεθορυβῆσθαι καὶ πρὸς διχοστασίαν ἔσεσθαι ῥᾳδίους καὶ διὰ ταῦτα παραστήσεσθαι ἐλπίσας, στρατιὰν ὅση ἦν ἐκ Βυζαντίου καὶ τῶν κατὰ Θράκην πόλεων συναγαγὼν πεζήν τε καὶ ἱππικήν, κατὰ Διδυμότειχόν τε ἐγένετο καὶ προσῆγε λόγους περὶ παραδόσεως. Ὡς δ' ἐκεῖνοι παρεδέχοντο οὐδαμῇ τοὺς λόγους, τὸ μὲν τειχομαχεῖν ἀπεγίνωσκε, διά τε καρτερότητα τειχῶν καὶ εὐψυχίαν καὶ τόλμαν τῶν ἐχόντων ἀνάλωτον νομίζων, τὸ Ἐμπυθίου δὲ φρούριον περιστρατοπεδευσάμενος, ἐπολιόρκει καὶ μηχαναῖς ἐχρῆτο καὶ τειχομαχίαις, περὶ πλείονος τὸ παραστήσασθαι ποιούμενος. ἐπεχείρει δὲ κρύφα καὶ τοῖς ἐν Διδυμοτείχῳ, εἰ δύναιτο πείθειν τὴν πόλιν παραδοῦναι· ἤνυε δὲ οὐδέν... οἱ δὲ ἐν Διδυμοτείχῳ τὴν ἀταξίαν ὁρῶντες τῆς τῶν Ρωμαίων στρατιᾶς καὶ νομίσαντές τι περὶ αὐτοὺς συμβεβηκέναι τὸ μάλιστα οὕτω θορυβῆσαν, αὐτίκα τε ἐγένοντο εἰς τὸ στρατόπεδον, καί τινων ἐκράτησαν ὀλίγων ἐπιθέμενοι, σῖτόν τε καὶ βοσκήματα καὶ ἄλλας διαρπάσαντες ἀποσκευάς, εἰσῆγον ἐντὸς τειχῶν. ἐξ ὅτου γὰρ οἱ ἐκ τῆς ἔξωθεν συνοικίας, πόλεμον ἀράμενοι πρὸς τοὺς ἔνδον ἀνέστησαν ἡττηθέντες, οὐδ' οἱ ἔνδον γεωργίαις προσεῖχον, εἰδότες ὡς οὐδεμία τις ὠφέλεια ἐκ τούτων ἔσται, αὐτῶν πολιορκουμένων καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν οὐ δυναμένων ἀλλὰ τὰς πλησίον πόλεις κατατρέχοντες καὶ ληϊζόμενοι διέζων. τότε δὲ παντάπασιν ὑπὸ τῆς στρατιᾶς εἰργόμενοι τειχήρεις, οὐ μετρίως ἐπιέζοντο ἐνδείᾳ»

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ πολιορκούμενοι πανταχόθεν, ἤρχισαν νὰ στενοχωροῦνται ἀπὸ σπάνιν τροφίμων. Ἕνεκα τούτου διενήργουν ἐξόδους καὶ ἐτρέποντο πρὸς λαφυραγωγίαν τῶν πέριξ, ποριζόμενοι οὕτω δι' ἁρπαγῆς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα.

Ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθήσῃ τὸ Διδυμότειχον, ἐπανῆλθεν εἰς Κων)πολιν, ἀνέθεσε δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Διδυμοτείχου εἰς

1. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, III, 51, σελ. 301.

τὸν γαμβρόν του 'Ανδρόνικον Παλαιολόγον, φέροντα τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοστράτορος [1]. «. . . πρωτοστράτωρ δὲ συχνὰς ἐποιεῖτο κατὰ Διδυμοτείχου ἐκδρομὰς καὶ πάλιν ἀνέστρεφε ταχέως. οὐ γὰρ ἦν ὅ,τι κακώσειε διαφθείρας, οὐδενὸς ὄντος ἔξω τειχῶν. οἱ δὲ ἔνδον στρατιῶται, αὐτοῦ ἀναχωροῦντος, τοὺς περιοίκους ληιζόμενοι καὶ σῖτον διαρπάζοντες καὶ βοσκήματα, διέφερον τὸν πόλεμον, οὐδὲν ἀγεννὲς οὔτε πράξαντες, οὔτε μελλήσαντες διὰ τὴν ἔνδειαν...» Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως ἐπισιτισμοῦ ἦτο λίαν δυσάρεστος διὰ τοὺς ἐντὸς τοῦ Διδυμοτείχου [2]. «. . . τῶν γὰρ ἐν Διδυμοτείχῳ τὸ μὲν στρατιωτικὸν ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ τὰ κατὰ Θράκην χωρία ληϊζόμενοι ἀφορμὰς τοῦ βίου ἐποιοῦντο. ὁμοίως δὲ καὶ χειροτέχναι καὶ ἄλλοι, ὅσοις ὁ βίος ἦν ἐκ τῶν χειρῶν, πονοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, διέζων τῶν ἀναγκαίων εὐποροῦντες. οἱ μέσοι δὲ τῶν πολιτῶν πάνυ κραταιῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ ἐνδείας μηδεμίαν οὐδαμόθεν εὐπορίαν ἔχοντες».

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐκ Διδυμοτείχου, ὅτε οὗτος εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς ἐκστρατείας πρὸς ἀπόσπασιν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἐνσωμάτωσίν του εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κράτος, παρέμενεν ἐν Διδυμοτείχῳ ἡ σύζυγός του Εἰρήνη μετ' ἄλλων μεγιστάνων καὶ τιτουλαρίων. 'Επειδὴ δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀπουσία τοῦ Καντακουζηνοῦ παρετείνετο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ στρατὸς τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἐπολιόρκει τὸ Διδυμότειχον στενῶς, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐπιέζοντο ἀπὸ ἔλλειψιν τροφίμων, ἀπεφασίσθη «...καὶ πρεσβείαν πρὸς 'Αλέξανδρον τὸν βασιλέα Μυσῶν ποιεῖσθαι καὶ συνθήκας τίθεσθαι ἐπὶ τούτοις πρὸς αὐτόν, ὥστε σύμμαχον αὐτοῖς εἶναι καὶ φίλον καὶ βοηθεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ μηδενὸς ἀμελεῖν ὧν προσήκει φίλῳ πρὸς αὐτούς. κἂν μὲν ἐπανέλθῃ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνός, αὐτὸν αὐτῷ τῆς συμμαχίας καὶ τῆς φιλίας τὰς χάριτας ἐκτείνειν· εἰ δὲ συμβαίη, ἢ πολέμῳ ἢ ἑτέρῳ τρόπῳ πρὶν ἐπανήκειν τελευτᾶν, αὐτῷ τὴν πόλιν παραδιδόναι καὶ τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι Ρωμαίων [3]». Καὶ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄτοπον ταύτην ἀπόφασιν τῶν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀρχόντων ὁ Καντακουζηνός, γράφει ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ἡ μετὰ τῶν Βουλγάρων συμμαχία ἀπέβλεπεν εἰς ἐξαπάτησίν των· «. . . ἀλλὰ φενακίζειν ἐπειρῶντο τὸν Μυσὸν ἕνεκα δυοῖν, τοῦ τε αὐτὸν τῆς ἐλπίδος ἕνεκα αὐτοῖς ὠφέλειάν τινα παρέχει, καὶ τοῦ τὴν βασιλίδα Ἄνναν καὶ Ρωμαίους τοὺς αὐτοὺς πολιορκοῦντας πειθομένους, ὡς συμβάσεις περὶ παραδόσεως ποιοῦνται πρὸς Μυσούς, μὴ λίαν ἐπιτίθεσθαι, ἀλλ' ἀνακωχήν τινα παρέχειν, δεδιότας μὴ δι' ὀργὴν σφᾶς τε αὐτοὺς Μυσοῖς καὶ τὴν πόλιν παραδῶσιν».

---

1. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, ΙΙΙ, 52, 4—5.
2. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, ΙΙΙ, 55, 5—10.
3. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, ΙΙΙ, 56, 15, σελ. 336—338

Ἀλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ὑστέρησαν εἰς δόλον, ὅταν ἀπεφάσισαν τὴν συμμαχίαν ταύτην. Ἀπέβλεψαν δηλονότι εἰς κατάληψιν τοῦ Διδυμοτείχου καὶ εἰς δολοφονίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ. Περὶ δὲ τούτου ἔγραψαν καὶ εἰς τὸν Κράλην τῶν Σέρβων Στέφανον Ντουσάν [1], βεβαιοῦντες αὐτὸν ὅτι, « . . . οὕτω γὰρ ἂν ἐξέσται τὴν Ρωμαίων ἀρχὴν ἔχειν ἀπονητί». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Στέφανος Ντουσὰν εἶχε ἤδη συνάψει συμμαχίαν μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν Βουλγάρων « . . . τὰς παραινέσεις φαύλας ἡγούμενος οὐ παρεδέξατο», ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων « . . . στρατιὰν πέμψας, ὅσην ᾤετο ἀρκεῖν τοῖς ἐν Διδυμοτείχου πρὸς πολιορκίαν, ἐκέλευσε φυλάττειν παραστρατοπεδευσαμένους, πρόφασιν μέν, ὡς βοηθήσοντας ἐπὶ Ρωμαίους τοὺς πολιορκοῦντας, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵν' αὐτοὶ μᾶλλον ἀκριβέστερον, πολιορκοῖεν. ὅπερ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ἐτελεῖτο. τῶν γὰρ Ρωμαίων συχνὰς μὲν ποιουμένων τὰς καταδρομάς, τάχιστα δὲ ἀναχωρούντων, ἀδείας οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ τυγχάνοντες, τὰς κατὰ Θράκην ἐληΐζοντο πόλεις καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν καὶ ἐκ τῆς ἁρπαγῆς καὶ λεηλασίας ἐποιοῦντο τὰς τοῦ βίου ἀφορμάς. τῶν Μυσῶν δὲ ἐπελθόντων καὶ συνεχῶς ἐπικειμένων ἐφ' ἡμέραις πλείσταις, εἰς στενὸν κομιδῇ περιέστη τὰ πράγματα αὐτοῖς, πάντων ἤδη κινδυνευόντων ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθαρῆναι. Μυσοὶ γὰρ ὁμοίως Ρωμαίους τε ἐκώλυον τοῖς ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπιέναι καὶ αὐτοὺς τῆς πόλεως μὴ ἐξιέναι. εἰ γάρ τινες ἐξίοιεν ἐφ' ἁρπαγήν, ὥσπερ εἰώθεσαν, (οὗτος γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀναγκαιότατος πόρος πρὸς τὸ ζῆν), προστυγχάνοντες οἱ Μυσοί . . . ἵππους τε ἀπεστέρουν καὶ ὅπλα καὶ γυμνοὺς ἠφίεσαν ἐπανήκειν πρὸς τὴν πόλιν . . .[2]»

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἡ βασίλισσα Εἰρήνη, σύζυγος τοῦ Καντακουζηνοῦ, βλέπουσα τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς παραδόσεως τοῦ Διδυμοτείχου εἰς τοὺς Βουλγάρους ἕνεκα τῆς πείνης, ἐκάλεσε τοὺς Βουλγάρους ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν, διότι δὲν ἐχρειάζετο πλέον τὴν βοήθειάν των. Οἱ Βούλγαροι ὅμως « . . . οὐδενὶ τρόπῳ ἔφασαν ἀναστήσεσθαι, ἀλλὰ διηνεκῶς αὐτόθι μένειν ἐπικουροῦντας. οὕτω γὰρ αὐτοῖς εἶναι προστεταγμένον παρὰ βασιλέως τοῦ σφετέρου».

Ἡ τοιαύτη ἀπάντησις τῶν Βουλγάρων κατεπτόησε τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ, διότι ἔβλεπαν ἄφευκτον τὸν κίνδυνον τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τῶν Τούρκων, συμμάχων τοῦ Καντακουζηνοῦ, εἰς τὴν Θράκην καὶ δὴ ἐγγὺς τοῦ Διδυμοτείχου, ἠνάγκασε τοὺς Βουλγάρους νὰ ἀπέλθουν ἄπρακτοι εἰς τὰ ἴδια «οἱ μέντοι Μυσοὶ οἱ περὶ Διδυμότειχον ἐστρατοπεδευμένοι μετὰ μικρὸν παρὰ τῶν σφετέρων πυθόμενοι σκοπῶν, ὡς πλῆθος Περσικῶν νεῶν τῇ Ἕβρου προσέσχεν ἐκβολῇ, ὑπὸ τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς ἀλλήλους συμπατοῦντες κατὰ τὴν ἀρχιερέως πρόρρησιν τάχιστα

1. *A. Basiliev*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 766—772.
2. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι.

ἀνεχώρουν, καὶ ὅπου γῆς κατεδύοντο ἀγνοούμενοι . . .» [1] Ὁ Καντακουζηνὸς δηλαδὴ βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ πρὸς τὸ μέρος του τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, μάλιστα δὲ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὅτι ὁ Στέφανος Ντουσάν, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνάψει συμμαχίαν, δὲν ἦτο εἰλικρινὴς πρὸς αὐτόν, ἐπειδή, ἀποβλέπων εἰς προσωπικὰ ὀφέλη ἄλλοτε μὲν συνεμάχει μετ᾽ αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ μὲ τὸν Ἰωάννην Ε΄, συνεμάχησε μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων τοῦ Ἀϊδινίου Ὁμούρ, δώσας οὕτω τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὄχι μόνον ν᾽ ἀναμιχθοῦν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς αὐτο κρατορίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν μετ᾽ οὐ πολὺ ἐν Θράκῃ. Ἡ πρώτη, λοιπόν, ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων ἐν Θράκῃ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀλλοπρόσαλλον πολιτικὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ [2] ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Γρηγορᾶν ἐμίσει τοὺς Ρωμαίους καὶ ἠγάπα τοὺς βαρβάρους [3].

Εἰς τὴν ἐπιδίωξιν δὲ τῶν πολιτικῶν του σκοπῶν δὲν ἐδίστασεν ὁ Καντακουζηνὸς νὰ ὑπανδρεύσῃ ἀργότερον τὴν κόρην του Θεοδώραν, ἡλικίας 13 ἐτῶν, μὲ τὸν σουλτᾶνον Ὀρχάν, ἄγοντα τότε τὸ 60ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἂν καὶ ἡ γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι ἡ εὐθύνη διὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ βάρβαρον συμπεριφοράν τῶν Τούρκων εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη τῆς Θράκης, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1354 κ. ἑ., βαρύνει ἐξ ὁλοκλήρου τὸν Καντακουζηνόν, ἐν τούτοις ἱστορικοί τινες ἐκφράζουν τὴν γνώμην ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ ἄνευ τοῦ Καντακουζηνοῦ θὰ ἤρχοντο εἰς τὴν Θράκην [4].

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ πρώτη εὐρωπαϊκὴ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον τὸ πρῶτον ὡς σύμμαχοι τὸ κατ᾽ ἀρχάς, ὑπῆρξε τὸ Διδυμότειχον. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Καντακουζηνὸς [5] τὴν ἄφιξιν τοῦ συμμάχου του Ἀμοὺρ εἰς Θράκην καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ ὑποδοχὴν τῆς ὁποίας ἔτυχεν ἐν Διδυμοτείχῳ «... μετὰ μικρὸν δὲ ἠγγέλετο, ὡς Ἀμοὺρ ὁ τοῦ Αἰτίνη, φίλος ὢν ἐς τὰ μάλιστα Καντακουζηνῷ τῷ βασιλεῖ καὶ πολλὰς ἀποδείξεις τῆς εἰς αὐτὸν εὐνοίας καὶ πρότερον παρεσχημένος... πεπυσμένος περὶ αὐτοῦ, ὡς μεγάλαις χρήσαιτο κακοπραγίαις, κοινῇ τῶν Ρωμαίων αὐτῷ πάντων ἐκπολεμωθέντων. καὶ αὐτὸς μὲν ᾤχετο ἐς Τριβαλοὺς φυγάς, Διδυμότειχον δέ, ὃ μόνον κατελέλειπτο γυναιξί τε καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὑπολειφθεῖσι φίλοις καταφυγὴ δεινῶς ὑπὸ τῆς συχνῆς πολιορκίας ὑπὸ ἐνδείας ἐπιέσθη, καὶ κινδυνεύει τὸ τοῦ φίλου σκάφος αὔτανδρον ἀπολωλέναι, ὀγδοήκοντα καὶ τριακοσίας ναῦς τὰς συμπάσας ὁμοῦ παραλαβὼν καὶ μείζους καὶ ἐλάσσους, ἐν αἷς ἐννακισχίλιοι πρὸς δισμυρίοις ἐπιβάται κατελέ-

1. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι.
2. *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Ε΄ σελ. 194-197 *A. Vasiliev*, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 772— *Κων. Ἀμάντου*, Ἑλληνικά, τόμ. Α΄ σελ. 447.
3. *Νικηφ. Γρηγορᾶ*, *Ἱστορία*, XXVIII, 2, σελ. 177.
4. *A. Vasiliev*, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 772.
5. Αὐτόθι.

γοντο, παρὰ τὸ τοῦ Ἕβρου στόμα προσέσχε. πέμψας δὲ καὶ ἐκεῖνος πρέσβεις πρὸς τὴν Εἰρήνην τὴν βασιλίδα, ἀπήγγελε τὰ ἴσα· ἐδήλου τε ὅτι ἥξει καὶ αὐτὸς μετὰ μικρόν. Εἰρήνη δὲ ἡ βασιλὶς τούς τε στρατιώτας ἔπεμπε, ὅσοι ἦσαν, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν εὐγενεστέρων εἰς ὑπάντησιν ἐκείνου, καὶ ἵππους ἑκατόν, ὡς ἂν αὐτός τε χρήσαιτο καὶ μὴ πεζὸς βαδίζῃ καὶ τοῖς ἄλλοις διαδιδῷ . . τοὺς μὲν οὖν ἵππους ἐδέξατο ἀσμένως καὶ βασιλίδι χάριτας τῆς εὐεργεσίας ὡμολόγει . . . ἐρόμενος δὲ περὶ τοῦ φίλου βασιλέως εἰ ζῇ, πολλὰ στενάζων καὶ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ συμπαθείας ἀφιείς, ἐπεὶ ἐπείθετο ζῆν θεοῦ βουλομένου, πρῶτα μὲν ὡμολόγει χάριτας θεῷ . . . τὴν στρατιάν τε παραλαβών, πεζὸς ἐχώρει καὶ αὐτὸς εἰς Διδυμότειχον, δισχιλίους λογάδας ἔχων περὶ ἑαυτόν . . . οὕτω μὲν οὖν μέχρι Διδυμοτείχου ἦλθεν . . . .

Ὅταν ὁ Καντακουζηνὸς ἐπανῆλθεν εἰς Διδυμότειχον ἔχων τὴν στρατιωτικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀμοὺρ ἐξεστράτευσεν εἰς Θράκην « . . . καὶ τὰ κατὰ τὴν Μόραν πολίχνια πάντα προσεχώρησεν εὐθύς, πλὴν ἑνὸς Ἐφραὶμ προσαγορευμένου. τὰ μὲν οὖν προσχωρήσαντα οὐδὲν δυσχερὲς ὑπέμενον παρὰ Περσῶν, Ἐφραὶμ δὲ ἐκάκωσαν οὐκ ὀλίγα· οἷς ἐπιστήσας ἄρχοντα τὸν γυναικὸς ἀδελφὸν Ἀσάνην τὸν Ἰωάννην, αὖθις ἀνέστρεψεν εἰς Διδυμότειχον[1]».

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος πληροφορηθεὶς τὴν ἐκ τῆς Θράκης ἀναχώρησιν τοῦ Ἀμούρ, συμμαχήσας μετὰ τῶν Βουλγάρων, ἐπῆλθε πανστρατιᾷ ἐναντίον τοῦ Διδυμοτείχου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τοῦ Ἐμπυθίου (σημερ. Πύθιον), « . . . καὶ τειχομαχίας ἐποιεῖτο καὶ προσῆγε μηχανάς. ἐν αἷς πολλοὶ τῶν ἔξωθεν μαχομένων ἔπιπτον . . .». Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τοῦ Ἐμπυθίου, «ἦν γὰρ καρτερώτατον τὸ φρούριον ἐκ τῶν τειχῶν τῆς κατασκευῆς . . . ἀναστήσας τὴν στρατιάν, ἐπορεύετο εἰς Διδυμότειχον . . . ὁ μέγας δὲ δούξ, πρὶν τῆς πόλεως ἐγγὺς ἐλθεῖν, τῶν περὶ αὐτὸν τοξότας τινὰς πέμψας, εἶτα καὶ τὴν ἄλλην στρατιάν, ἐκέλευε τοῖς κατὰ τὸ Διδυμότειχον ἐπιέναι. οἱ δὲ ἐπέκειντο ἀθρόοι καὶ ἔβαλλον συχνοῖς τοῖς βέλεσιν, ἔπειτα καὶ πῦρ ἐνίεσαν ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς πρὸ τῆς πόλεως. ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνοι μάχης ἦρχον, καὶ οἱ ἐκ Διδυμοτείχου ἠμύνοντο ἐξελθόντες καὶ τραυματίας ἀποδείξαντες πολλούς, ἀπεσκευάσαντο μηδὲν πλέον δυνηθέντας[2]». Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Πυθίου ἐπνίγη ὁ πρωτοστράτωρ τοῦ μεγάλου δουκὸς Ἀποκαύκου Ἀσάνης, ὁ ὁποῖος, καίτοι πενθερὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦτο ἐχθρός του, ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ἀσάνης ἦτο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ πνιγμὸς τοῦ πρωτοστράτορος Ἀσάνη ἔγινεν ἐνῷ ἐκολύμβα χάριν παιδιᾶς, διότι ἤδη ἦτο τέλος σχεδὸν τοῦ θέρους.

Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη διήρκεσεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Καντακου-

---

1. *Καντακουζηνοῦ,* Αὐτόθι, III, 66, σελ. 403.
2. *Τοῦ ἰδίου,* Αὐτόθι, III, 72, 5—10, σελ. 436.

ζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ε'. Τέλος τὴν 8 Φεβρουαρίου 1347 οἱ διαμαχόμενοι συνεφιλιώθησαν, ὁ δὲ Καντακουζηνὸς ἀνεκηρύχθη συμβασιλεὺς καὶ ἐστέφθη τὴν 10 Μαΐου 1347, δώσας μάλιστα εἰς τὸν Ἰωάννην Ε' ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην. Ἀργότερον ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἐπεσκέφθη τὸ Διδυμότειχον· «βασιλεὺς δὲ ὀλίγας ἡμέρας Διδυμοτείχῳ ἐνδιατρίψας, ἀπῆρεν ἐκεῖθεν εἰς Βυζάντιον [1]».

Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰ πράγματα περιεπλάκησαν. Ὁ ἀνακηρυχθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ συμβασιλεὺς υἱὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ Ματθαῖος πεισθεὶς ὑπό τινων καὶ ἀκολουθήσας τὰ παραδείγματα τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατρός του, ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, « . . . ἔνιοι δὲ αὐτῶν, ὅσοις ὁ βίος ταραχῆς ἀνάπλεως καὶ θορυβώδης ἦν, ἡσυχάσαντες ἔτι μικρόν, ἔπειτα Ματθαῖον ἔπεισαν τὸν βασιλέως υἱόν, Διδυμότειχον καὶ τὴν Ἀδριανοῦ καὶ τὰς περὶ αὐτὰ πολίχνας κατασχεῖν, ἰδίαν συστησάμενον ἡγεμονίαν μετ' αὐτῶν . . .[2]». Καὶ ἐπείσθη μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνὸς εἰς τὰς εἰσηγήσεις ταύτας, διὸ καὶ ἤρχισεν ἐξεγείρων τὰς πόλεις τῆς Θράκης, ἀλλ' ὁ πατήρ του ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὴν μητέρα του Εἰρήνην, ἡ ὁποία καὶ ἐπέτυχε συνδιαλλαγήν.

Παρὰ τὸν μέγαν, ὡς εἴδομεν, ρόλον, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισε τὸ Διδυμότειχον εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ ὑπῆρξε κατὰ καιροὺς πρωτεύουσα τῆς διῃρημένης αὐτοκρατορίας, ἐν τούτοις οὐδὲν σχεδὸν ἐκ τῆς παλαιᾶς αἴγλης διέσωσεν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἀντισταθὲν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ Α' ἐξεπολιορκήθη καὶ κατεστράφη ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1364. Τοιουτοτρόπως τὰ βυζαντινὰ κτίσματα τῆς πόλεως παρεδόθησαν μετὰ τῶν κατοίκων εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μανίαν τῶν Τούρκων. Ὁ Μουρὰτ Α' ἐφρόντισε μόνον νὰ ἐπισκευάσῃ τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἐπὶ ἓν ἔτος ἤτοι μέχρι τοῦ 1356, τὸ Διδυμότειχον ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἐν Θράκῃ ἐγκατασταθέντων ἀπὸ τοῦ 1361 [3]. Πρὸς μεταβολὴν δὲ μάλιστα τοῦ χαρακτῆρος τῆς πόλεως ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουρὰτ Α' υἱός του Βαγιαζὴτ ὁ Γιλδιρίμ, ἔκτισεν ἐν Διδυμοτείχῳ τὸ σωζόμενον μέχρι σήμερον μέγα τέμενος, φέρον τὸ ὄνομά του, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς ὁ πρῶτος μωαμεθανικὸς ναός, ὅστις ἐκτίσθη ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους. Ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐχρησιμοποίησε λίθους καὶ μάρμαρα, καλῶς ἀποξεσθέντα ἐκ τῶν βυζαντινῶν κτισμάτων τοῦ Διδυμοτείχου. Οὕτως ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν βυζαντινῶν χρόνων σήμερον σώζονται μόνον τὸ ἐσώτερον τεῖχος, καὶ τοῦτο ἠρειπωμένον, καθὼς καὶ μία πλευρὰ τοῦ ναϊδρίου τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὸ σωζόμενον σήμερον ἐσωτερικὸν τεῖχος—τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνατινα-

1. Αὐτόθι, IV, 32, 10, σελ. 237.
2. Αὐτόθι, IV, 7, 5, σελ. 47.
3. *Γρηγ. Εὐθυμίου,* Ἡ Θράκη στὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τοῦ 21, σελ. 21.

χθέντος προπολεμικῶς ὑπό τινος δημάρχου πρὸς προμήθειαν λίθου—περιβάλλει ὁλόκληρον τὸν κωνικὸν βράχον, τὸν καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Καλέ. Ἡ μία εἴσοδος τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος ἦτο ἐκεῖ, ὅπου σήμερον τὸ ὡρολόγιον τῆς πόλεως, ἡ δ' ἑτέρα κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν. Ἀπὸ τὰ Β.Α. τὸ τεῖχος περιεβάλλετο διὰ τάφρου, εἰς τὴν ὁποίαν διωχετεύοντο τὰ ὕδατα τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ὅστις περιέβαλλεν αὐτὸ ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους πλευράς. Ὁ πρῶτος πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πύλης, ἥτις δὲν ὑπάρχει σήμερον, πύργος ἔχει βάσιν ἐξ ὀγκολίθων, λείψανα πελασγικῆς τειχίσεως. Εἶναι τετράγωνος, ἐκτισμένος κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα, ἐκ λίθων λελεασμένων. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ πύργου εὐμεγέθης λίθος φέρει μονόγραμμα πιθανῶς τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, Ἀκολουθοῦν ἐν συνεχείᾳ τέσσαρες πύργοι στρογγύλου σχήματος, συνδεόμενοι μεταξύ των διὰ τείχους. Εἶναι ἐκτισμένοι ἐκ λίθων, ἀλλὰ μεθ' ἑκάστην σειρὰν λίθων ἀκολουθεῖ ζώνη ἐξ ὀπτοπλίνθων βυζαντινῆς κατασκευῆς ὡς σύνδεσμος αὐτῶν. Οἱ ἐν συνεχείᾳ 5ος καὶ 6ος πύργος εἶναι κενός, ἐνῷ ἡ τειχοποιΐα ὑπερέχει αὐτοῦ 3 καὶ πλέον μέτρα. Φαίνεται ὅθεν ὅτι τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ πύργου ἐκρημνίσθη.

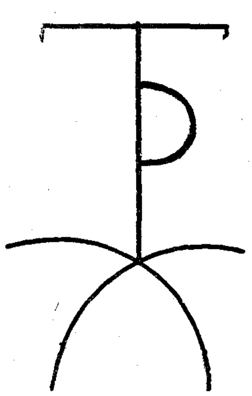

Μονόγραμμα αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ.

Ὁ 7ος πύργος εἶναι ἡμικατεστραμμένος, ὅπως καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ 8ου πύργου τμῆμα τοῦ τείχους. Ὁ 8ος πύργος διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἔχει σχῆμα τετράγωνον, εἰς δὲ τὸ μέσον τοῦ ἄνω χείλους φέρει εὐμεγέθη λίθον, ὕψους

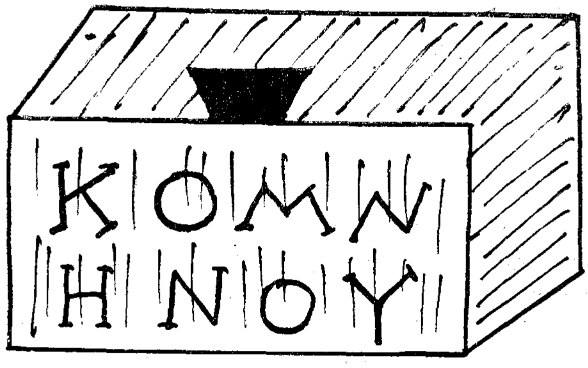

0,15, πλάτους 0,16 καὶ πάχους 0,10, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἔχει τραπεζοειδῆ ἐγκοπήν, ἀναγράφονται δὲ ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας αὐτὰ τὰ γράμματα ΚΟΜΝΗΝΟΥ. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἡμιτελής. Φαίνεται ἐκ τοῦ τελευταίου γράμματος Υ τοῦ ὁποίου αἱ κεραῖαι δὲν διακρίνονται καλῶς, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ συνεχίζετο ἐπὶ ἑτέρου λίθου, ὅστις προφανῶς ἦτο ὕπερθεν τοῦ

ἐνεπιγράφου, ὡς δεικνύει ἡ ἐγκοπή, καὶ κατέρρευσεν, μὴ ἀνευρεθεὶς ἐγγύς που. Μετὰ ταῦτα τὸ τεῖχος προχωρεῖ πρὸς τὴν Ν.Δ. πλευρὰν τοῦ βράχου, ἔνθα σήμερον ὁ βράχος λατομεῖται, ὑπῆρχε μικρὰ πύλη, ἥτις πιθανὸν κατέρρευσεν ἕνεκα τῶν δονήσεων τῆς ἐξορύξεως τοῦ λίθου, παλαιᾶς τέχνης καὶ καταφυγῆς τῶν ἑκάστοτε δημάρχων τῆς πόλεως Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κατέρρευσε καὶ τμῆμα τοῦ τείχους. Ἡ δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ βράχου εἶναι τελείως ἀπότομος καὶ οὐδεμίαν παρέχει πρόσβασιν. Διὰ τοῦτο ἡ τειχοποιΐα περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἐξισώσῃ πρὸς τὸ ὅλον ὕψος τὸ ὁποῖον εἶναι μέγα, τὰς σχισμάς, ἢ τὰς κοιλότητας τοῦ βράχου.

Ἀπέναντι ἀκριβῶς καὶ ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ εὑρίσκεται βυζαντινὴ δεξαμενὴ φέρουσα ἕνεκα τῆς τοιχοδομίας της τὸ ὄνομα Μπὲς—Κουσάκ, ἤτοι πεντάζωνον, διότι διαιρεῖται δι' ὀπτοπλίνθων τοποθετημένων εἰς κανονικὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν λίθων, εἰς πέντε ἐπαλλήλους ζῶνας. Ἐκεῖθεν δι' ὑψηλοῦ διαδρόμου ἐκτισμένου ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ ἐκτεινομένου μέχρι τοῦ κτίσματος τούτου ὑδρεύοντο οἱ κάτοικοι. Λέγεται ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο ἐχρησίμευσε καὶ ὡς τόπος καθείρξεως.

Ἀκολουθῶν τις τὸν περίγυρον τοῦ βράχου καὶ ἀκριβῶς ὕπερθεν τοῦ ναϊδρίου τῆς ἁγίας Μαρίνης, εὑρίσκει ἐπὶ τοῦ βράχου μικρὰν πύλην καὶ κλίμακα ἐσκαλισμένην ἐπὶ τοῦ βράχου, ἥτις προφανῶς ἐχρησίμευεν ὡς μυστικὴ ἔξοδος διὰ πορισμὸν ὕδατος, ἢ δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τὸ τεῖχος εἶναι ἠρειπωμένον. Ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὸς τὸ βατώτερον σημεῖον τοῦ βράχου ὑψοῦται τεῖχος συνδεόμενον μὲ τὴν ἑτέραν πύλην τῆς πόλεως, τὴν φέρουσαν τὴν ὀνομασίαν *Καλέ - πορτες.* Ὕπερθεν τῆς πύλης ὑπάρχει μεγάλη ὀπή, δι' ἧς ἐχύνετο ἐναντίον τῶν πολεμίων ζέον ὕδωρ, ἢ ἔλαιον. Ἐσωτερικῶς τῆς πύλης σχηματίζεται τετράγωνον ἄνοιγμα, μετὰ δὲ τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα πύλη. Οὕτως ἡ παραβίασις τῶν δύο ἐπαλλήλων πυλῶν παρουσίαζε τεραστίας δυσχερείας.

Μετὰ τὴν πύλην ταύτην ἀκολουθεῖ τμῆμα τείχους, τὸ ὁποῖον προσετέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τοῦτο φέρει ἑκατέρωθεν καὶ μεταξὺ τῶν λίθων τουρκικὸν τόξον ἐξ ὀπτοπλίνθων. Ἀκολουθεῖ τμῆμα τείχους ἐκτισμένον διὰ λίθων ἐχόντων ἐπίμηκες σχῆμα, ἄνευ συνδετικῶν ὀπτοπλίνθων. Τὸ τμῆμα τοῦτο εἶναι κατασκευῆς ρωμαϊκῆς, ὡς δεικνύει ἡ ἐξεργασία τῶν λίθων. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθοῦν δύο τετράγωνοι πύργοι, 9ος καὶ 10ος. Τὸ μεταξὺ αὐτῶν τμῆμα τοῦ τείχους εὑρίσκεται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἐνῷ τὸ μεταξὺ τοῦ ρωμαϊκοῦ τείχους καὶ τοῦ 9ου πύργου τμῆμα εἶναι ἠρειπωμένον. Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα πανύψηλος πύργος στρογγύλου σχήματος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *κουλᾶς τῆς βασιλοπούλας* [1], ἐκτισμένος δι' ὀγκωδῶν λίθων, ἄνευ ζω-

---

1. *Πολυδ. Παπαχριστοδούλου*, Τὰ Κάστρα τῆς Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΚΒ' σελ. 243.

νῶν ὀπτοπλίνθων. Μετὰ τοῦτον ἀκολουθεῖ τεῖχος καὶ ἐν καλῇ καταστάσει, εἶτα δὲ 11ος πύργος τετράγωνος, φέρων εἰς τὸν κατὰ τὴν κορυφὴν λίθον μονόγραμμα τοῦ Ἰσαακίου. Ὁ πύργος οὗτος ἐσωτερικῶς φέρει ἴχνη χρωμάτων, ὡσεὶ ἐχρησίμευέ ποτε ὡς ναΐδριον. Τέλος ἀκολουθεῖ ὁ 12ος πύργος, πολυγωνικοῦ σχήματος, ὅστις μετὰ τοῦ πρώτου ἐσχημάτιζε ἑτέραν πύλην τῆς πόλεως. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐπίσης τοῦ βράχου σώζεται τὸ αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον τῶν χρόνων τοῦ Ἀνδρονίκου παλαιολόγου ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης [1] τιμώμενον. Τούτου σώζεται μόνον ἡ βορεία καὶ δυσμικὴ πλευρά, διαστάσεων περίπου 10×5, Ἡ ὅλη τοιχοδομία δεικνύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ναοῦ μετὰ τρούλλου.

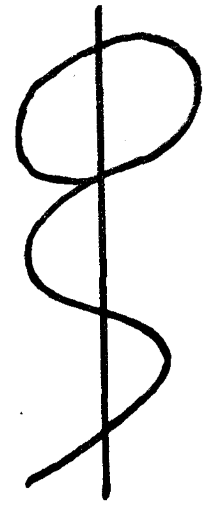

Μονόγραμμα αὐτοκράτορος Ἰσαακίου

Ἡ σωζομένη βορεία πλευρὰ φέρει τέσσαρα τυφλὰ ἀψιδώματα σχηματιζούσας ἰσάριθμα τόξα ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων. Μεταξὺ τῆς 3ης καὶ τῆς 4ης ἀψῖδος ὑπῆρχε θύρα, ἡ ὁποία ἐκλείσθη. Ὁ τοῖχος διαιρεῖται εἰς τρεῖς ζώνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κάτω καὶ ἄνω εἶναι ἐκτισμένη ἐκ λίθων, ἡ δὲ μεσαία ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων.

Τῆς ἀπὸ δυσμῶν εἰσόδου σώζεται μόνον ἡ ἡμίσεια πλευρά. Αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τμήματα. Τὸ ἓν τμῆμα τοῦ τοίχου, τὸ πρὸς τὴν θύραν, εἶναι ἡμικαμπυλοειδὲς καὶ ἐξελίσσεται ἐν συνεχείᾳ εἰς εὐθύ, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα συνεχίζεται εἰς καμπύλον κυρτὸν πρὸς τὰ ἔξω καὶ καταλήγει εἰς εὐθὺ κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν καὶ τὴν ἀκμὴν συναντήσεως μὲ τὸν ἀπὸ βορρᾶ τοῖχον. Ἡ τοιχοδομία εἰς τὸ κάτω μέρος φέρει μίαν ζώνην, εἰς δὲ τὸ ἄνω δύο ζώνας ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων. Ἐκ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ σώζεται μικρὸν μόνον τμῆμα ὀλίγον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος.

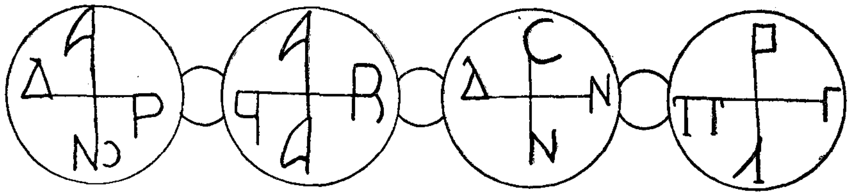

Αὐτοκρατορικὸν μονόγραμμα Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου.

Ἕτερον ἀξιόλογον μνημεῖον εἶναι βωμός τις ναοῦ κατακρημνισθέντος ἄγνωστόν ποτε. Οὗτος κεῖται εἰς τὴν ὑπὲρ τὴν σημερινὴν μητρόπολιν ρύμην. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας φέρει ἀνάγλυφον ἐκ μαρμάρου, ἐφ' ἧς παρίσταται ἔφιππος ὁ ἅγιος Δημήτριος, ὡς δηλοῦται καὶ διὰ τῶν γραμμάτων.

---

1. Βλ. μελέτην *Ν. Βαφείδη*, περὶ τοῦ σωζομένου τούτου παρεκκλησίου ἐν σελ. 165—168 ΚΒ' τόμ. τοῦ Ἀρχείου Θρακ. Θησ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος ὁλόκληρον τὸ αὐτοκρατορικὸν μονόγραμμα τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου.

Αὐτὰ δυστυχῶς εἶναι τὰ μόνα τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν ἐντοπίων ἀγνοίας καὶ καταστροφῆς ὁ χρόνος διέσωσεν ἀπὸ τὴν παλαιὰν συμπρωτεύουσαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἡ ὁποία ἤκμαζε λόγῳ τοῦ ἐμπορίου τῆς μετάξης καὶ τῆς κεραμευτικῆς εἰς πλοῦτον καὶ πολιτισμόν. Εἶναι ὅμως ἀδύνατον νὰ μὴ διασώζωνται ὑπὸ τὸ χῶμα καὶ ἄλλα εὑρήματα. Τὰ δ' ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων ἐρείπια ἔβλεπεν ὁ μητροπολίτης Φιλάρ. Βαφείδης, ὡς ἰδίαις χερσὶν εἰς τοὺς κώδικας ἀναγράφει καὶ τῶν ὁποίων ἡ τοποθεσία διετηρήθη εἰς τὴν μνήμην τῶν παλαιοτέρων ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σαράϊ*, εἶναι πλέον ἀδύνατον ν' ἀνευρεθῶσιν, ἀφοῦ εἰς αὐτοὺς παρέσχον ἄφθονον οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΡΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΘΡΑΚΙΚΑ ΠΟΛΛΗΣ ΑΞΙΑΣ

Εὑρήματα ὅλων τῶν αἰώνων Ἑλληνικά, ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἀνασκάψῃ κανείς, πλημμυροῦν τὸ ἔδαφος τῆς Θράκης. Χιλιάδες τοιαῦτα κατάκεινται εἰς τὰ μουσεῖα Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως. Χιλιάδες ἐπιγραφὲς ποὺ ἐξεδόθησαν κι' ἑρμηνεύθησαν, διαλαλοῦν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας αὐτῆς, ὡς καὶ παντοειδῆ ἄλλα πάσης φύσεως μνημεῖα ἀνασκαπτόμενα ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς χώρας καὶ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Θρακῶν, ὡς λ.χ. ἐπιτύμβιες πλάκες, ἀγάλματα καὶ παντοῖα ἄλλα εὑρήματα, ποὺ δείχνουν τὴν σχέσιν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες προσερχόμενοι καὶ ἱδρύοντες ἀποικίας εἰς Θράκην, διέδιδον συγχρόνως καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ των, καὶ ἤσκουν ἀφομοιωτικὴν δύναμιν διὰ τὸν συγγενικὸν αὐτὸν λαόν, ποὺ τοὺς ὑποδέχετο μὲ φιλίαν καὶ ἀνεκτικότητα, καὶ χωρὶς ἀντίδρασιν καμμίαν. Ἐξακριβώνεται σιγὰ - σιγὰ μάλιστα ὅτι ἡ συγγένεια αὐτὴ καὶ ἐπαφή, διήκει ὄχι μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος π.χ. ἀλλὰ πολὺ βαθύτερον ἴσως μέχρι τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ βαθύτερον ἀκόμη. Ἂν ἐγίνοντο οἱ ἀναγκαῖες ἀνασκαφὲς ἐκεῖ ὅπου ὑποδεικνύει ἡ ἐπιστήμη, καὶ ποὺ οἱ ἀρχαιότητες ξεπηδοῦν ἄφθονες, ἴσως ἕως τώρα νὰ εἴχαμε καὶ τὰ ἱστορικὰ συμπεράσματα, ποὺ προσδοκοῦμε μετὰ πεποιθήσεως.

1. ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ ΤΟΥ ΕΖΕΡΟΒΟ

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο εἶναι παλαιότατον εὕρημα, ποὺ ἀφορᾶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς γραφῆς τῶν Θρακῶν καὶ τὸ πῶς ἔγραφον οἱ Θρᾶκες καὶ ποίαν γραφὴν μετεχειρίζοντο ἀποτυπώνοντες τὰς σκέψεις των.

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο εὑρέθη εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον τῆς ἐπαρχίας Χασκόβου τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸ 64 χρ. Ἀποτελεῖ σπουδαῖον εὕρημα καὶ μοναδικόν, διότι ἀποτελεῖ τὸ μόνον γραπτὸν μνημεῖον τῆς Θρακικῆς γλώσσης τοῦ 5 αἱ. π.χ. ἀποδοθὲν μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἑλληνικοῦ τότε ἀλφαβήτου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Θρᾶκες μὴ ἔχοντες γραφήν, μετεχειρίσθησαν διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ λόγου τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον. Οἱ Θρᾶκες δὲν ἀφῆκαν γραπτὰ πνευματικὰ δημιουργήματα εἰς τὴν Θρακικὴν γλῶσσαν. Ἕως τώρα γνωρίζομεν μόνον τὸν δακτύλιον. Οὕτω ἡ γλῶσσα των παρέμεινεν ἀκατέργαστη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικήν, ποὺ τόσον καλλιτεχνικῶς ἐξυψώθη καὶ ἐκαλλιεργήθη, ὥστε νὰ φθάσῃ εἰς κάλλος εἰς σημεῖον ἀπαράμιλλον. Διὰ τὸ κειμήλιον αὐτὸ ἀπὸ 64 χρόνια καὶ ἐντεῦθεν ἐγράφησαν πολ-

λά, χωρὶς τὰ γραφέντα καὶ δημοσιευθέντα νὰ καταλήξουν εἰς συμπέρασμα ἀναμφισβήτητον διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ δακτυλίου.

Πολλοὶ ἔγραψαν—Βούλγαροι, Γερμανοὶ καὶ Ἕλληνες—διὰ νὰ λύσουν τὸ μυστήριον τοῦ δακτυλίου, ἀλλὰ δὲν κατέληξαν παρὰ εἰς εἰκασίας. Ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα ὁ Βούλγαρος D. Deschev καὶ ὁ ἡμέτερος Ν. Ἀνδριώτης

Δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο

ἐξέδωκαν τὶς γνῶμες των καὶ εἰς πρόσφατα δημοσιεύματα, διὰ νὰ πείσουν τοὺς ἐπιστήμονας περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἰσχυρισμῶν των [1].

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο ὑπάρχει εἰς τὸ Βουλγαρικὸν Μουσεῖον Σόφιας, εὑρέθη πρὸ 64 ἐτῶν, καὶ ἀποτελεῖ περισπούδαστον εὕρημα τῆς Θρακικῆς γῆς, ποὺ μόνον φωνὴν δὲν ἀφίνει νὰ διαλαλήσῃ τὴν δεινοπαθήσασαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἀλήθειαν τῆς ἱστορίας τῆς χώρας αὐτῆς.

---

1) *Ν. Ἀνδριώτη :* Ἡ γλῶσσα τῶν Θρακῶν ἀριθ. 20 δημοσίευμα Ἑτ. Θρακ. Μελετῶν 1955. *D. Deschev :* Die Thrakische Sprachreste, Heraus gegeben, Wien 1957. Βιβλιοκρισία εἰς τὸ περιοδ. La Bulgarie d' aujurd' hui Revue Mansuel Mai 1957 τόμ. 4ος καὶ ἐκ τῶν παλαιοτέρων ὁ *Μ. Ἀποστολίδης, Κ. Κουρτίδης* καὶ *Ἀχ. Σαμοθράκης.* Θρακικὰ τόμ. Γ' καὶ Δ'.

2. ΟΙ ΚΟΥΡΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ [1]

Δημοσιεύοντες τὰς ὀκτὼ παραστάσεις τῶν Κούρων, δίδομεν ἀναμφισβήτητα τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαφῆς τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Θρᾶκας. Εἶναι ἔργον, ποὺ ὁμιλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διαλαλεῖ τὴν ἑλληνικὴν διείσδυσιν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰῶνος π. Χ. καὶ διὰ τῆς γλυπτικῆς τέχνης καὶ καλλιτεχνίας. Οἱ Κοῦροι μετεφέρθησαν εἰς τὰ 1922 ἐκ Ραιδεστοῦ Ἀν. Θράκης εἰς τὸ μουσεῖον Θεσσ)νίκης. Ἡ συλλογὴ παρουσιάζει δύο μάρμαρα ποὺ ἦσαν τοῦ Θρακ. Φιλολογ. Συλλόγου Ραιδεστοῦ. Τὸ πρῶτον 1—4 ἐμφανίζει τὴν Κόρην τῆς Βιζύης καὶ τὸ δεύτερον τὸν Κοῦρον Ραιδεστοῦ (5—8). (Βλ. καὶ Θρακικὰ τόμ. Α' σ. 5—19 Στρ. Πελεκίδη σημείωμα). Εἰς τὴν ἱστορίαν Βιζύης 1899—μικρὸν πόνημα—τοῦ Σάββα Λακίδη σ. 105 γράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἐντὸς τῆς μητροπόλεως Βιζύης ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς ἀγάλματα . . . «*Καὶ κορμὸς γυναικὸς καλλιτεχνικῶς ἐπεξειργασμένος μετὰ χλαμίδος, οὗτινος ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλή, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες*, (*Κούρη*). *Τόπος προελεύσεως λόφος Τσομλεκτσὴ - Τεπὲ (λόφος κεραμέως) ἔνθα ὑπῆρχε φαίνεταί τις ναὸς ἢ μουσεῖον, ἴσως ἐπὶ βυζαντινῶν*» (Βλ. Θρακικὰ τόμ. Α' σ. 5—19).

3. ΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΑΘΥΡΑ

Οἱ Κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα ἀποτελοῦν ἐπίσης πολύτιμον τεκμήριον τῆς ὑπάρξεως καὶ οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνθίσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεώς των ἐπὶ τῆς χώρας καὶ τῆς ἑλληνικότητος κατὰ τὴν βάρβαρον ἐποχὴν τῆς Θράκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τῆς ζωτικότητος τῆς φυλῆς μας ἡ ὁποία ἂν καὶ στενάζουσα ὑπὸ βάρβαρον ζυγόν, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐμφανίζῃ πολιτισμένην ζωὴν σχετικῶς πρὸς τοὺς δυνάστας, ἐκκλησίαν στρατευομένην καὶ κοινοτικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ὀργάνωσιν θαυμαστὴν (ἐσνάφια), ὥστε νὰ συντηρῇ κώδικας καὶ νὰ καταγράφῃ πᾶν ἀξιόλογον συμβὰν εἰς τὴν ζωὴν—τὴν ὠργανωμένην ζωὴν—τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τοὺς κώδικας Μετρῶν καὶ Ἀθύρα ἐδημοσιεύσαμεν εἰς 21ον τόμ. καὶ ὡς δημοσίευμα τῆς *Ἑτ. Θρακικῶν Μελετῶν* ὑπ' ἀριθ. 52 καὶ ὡς ἐργασίαν τῆς Δίδος Κ. Μαμώνη [2]. Ἐκεῖ ἐδώσαμεν καὶ φωτοτυπίας φύλλων τῶν 3 κωδίκων [3]. Ἤδη συμπληρώνοντες τὴν ἐργασίαν αὐτὴν δημοσιεύομεν ἄλλα ἓξ φύλλα τοῦ πολυτιμοτάτου

---

1) Ἡ συλλογὴ μετεφέρθη κατὰ τὰ 1922 ἐκ Ραιδεστοῦ Ἀν. Θράκης εἰς τὸ ἀρχαιολ. μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

2) Βλέπε καὶ κώδικας Ἀν. Θράκης Μ. Ἀποστολίδη δημοσ. ὑπ' ἀριθ. 30 Ἑτ. Θρ. Μελ. καὶ Κώδικες Ἀδριανουπόλεως τόμ. Κ' Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τοῦ Γρηγ. Εὐθυμίου καὶ κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα Κ. Μαμώνη.

3) Οἱ κώδικες σώζονται εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη.

τούτου κώδικος, πού ἀναζωντανεύει τὴν ἱστορίαν μιᾶς ἐπαρχίας ἑλληνικῆς κατὰ τὸν 16ον—17ον αἰῶνα.

Τὰ τρία ταῦτα δείγματα τῆς συνεχοῦς ὑπάρξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀφομοιωτικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς ἐξελληνίσεως τῶν Θρακῶν καὶ ἐκχριστιανίσεώς των, ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος ἀρξαμένης π. Χ. μέχρι σήμερον, εἶναι μία προσφορὰ γενναία. Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν μέχρι τοῦ 1906 ἑλληνικὴν μητρόπολίν της ἐσώζοντο οἱ ἑλλην. κώδικες τῆς ἑλλην. μητροπόλεως. Τούτων τοὺς περισσοτέρους ἔφερεν εἰς φῶς ὁ μακ. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδης κι' ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ Ἀρχ. Θρ. Θησ. κατὰ τμήματα εἰς τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ ὡς ἑξῆς :

Ἀρχ.	Θρ.	Θησ.	τόμ.	Α'	σ.	102—130
»	»	»	»	Γ'	σ.	145—195
»	»	»	»	Δ'	σ.	3— 42
»	»	»	»	Ε'	σ.	1— 86
»	»	»	»	ΣΤ'	σ.	25—112
»	»	»	»	Ζ'	σ.	9— 65

Καὶ τούτων ἐδημοσιεύσαμεν σκορπισμένα φύλλα κι' ἔχομεν καὶ ἀδημοσίευτα. Δὲν γνωρίζομεν τὴν τύχην τῶν κωδίκων, ἀλλὰ ἐλπίζομεν ὅτι σώζονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων μητροπολιτῶν τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπου τὸ πᾶν βοᾷ—καὶ μουσεῖα καὶ ἐπιγραφὲς καὶ νομίσματα καὶ ἔργα τέχνης—τὴν ἑλληνικότητα τῆς πόλεως καὶ τῆς ὅλης Θράκης, μέχρι τοῦ 1906, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ Κοινότης κατηργήθη καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἐξεδιώχθη βιαίως καὶ κτηνωδῶς ἀπὸ ὅλην τὴν Βόρειον Θράκην, χωρὶς νὰ παρέμβη ἡ πολιτισμένη Εὐρώπη. Πάντως ἡ Βόρειος καὶ Νότιος Θράκη ἀποτελεῖ ἕνα ἑλληνικὸν μουσεῖον καταδεικνῦον τὴν αἰωνόβιον τοῦ ἑλλην. ἔθνους ζωὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσίν του.

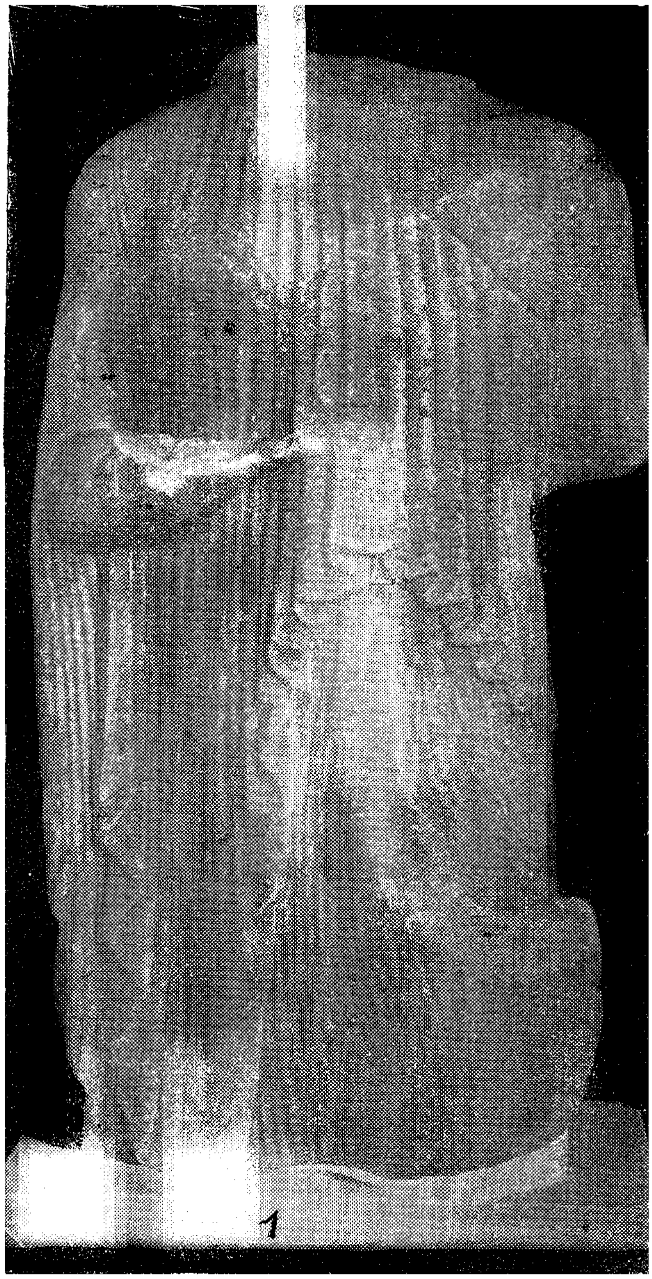
1

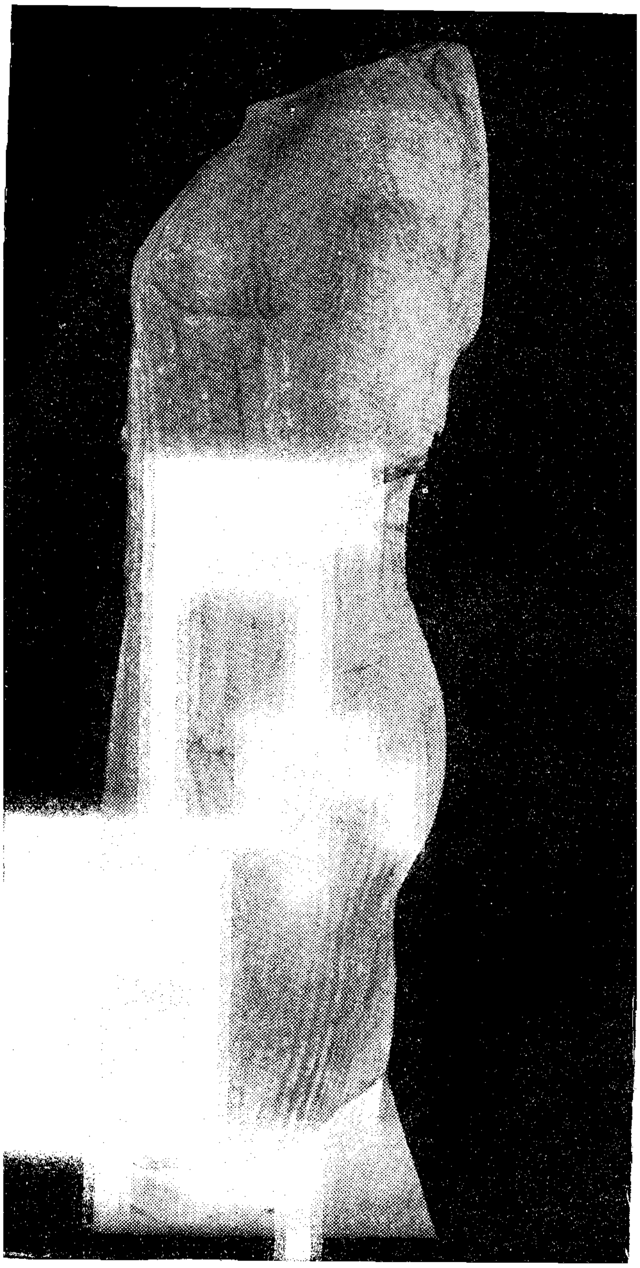

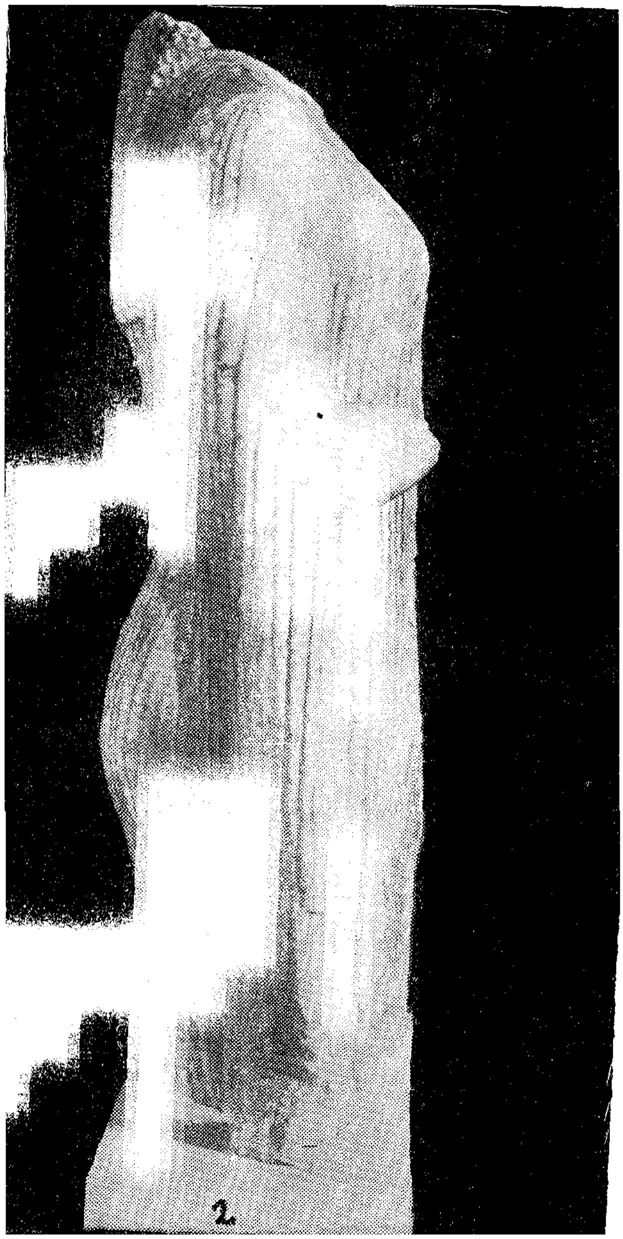

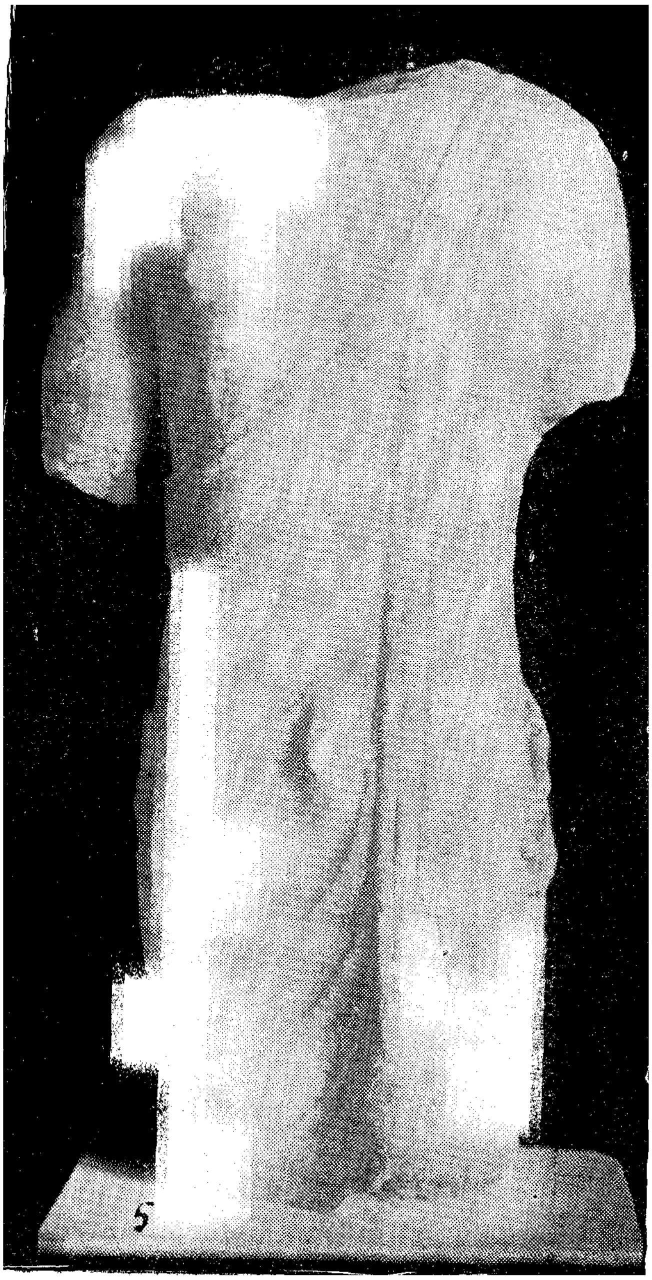

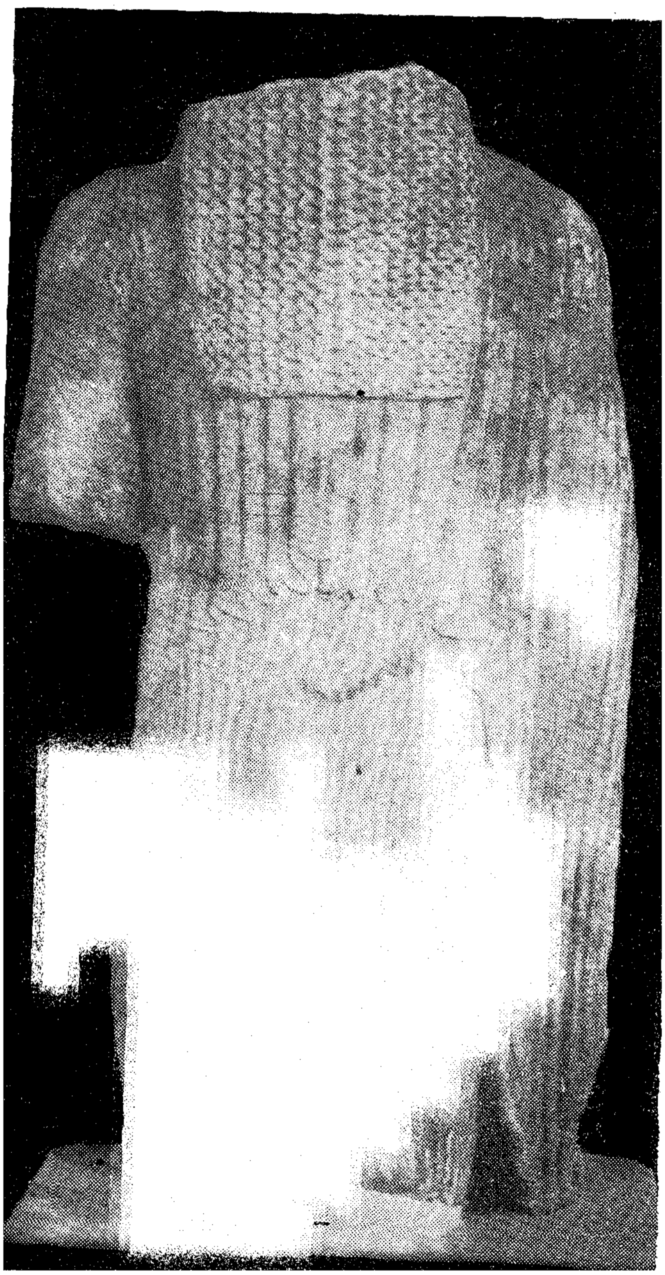

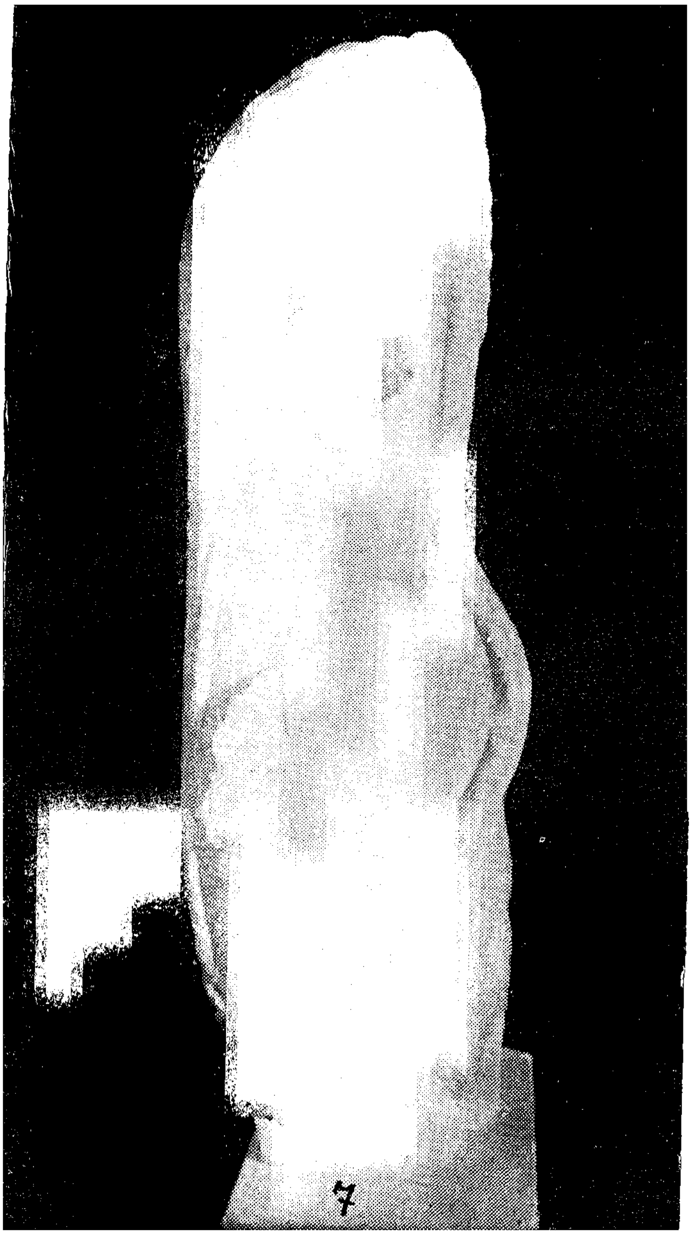
7

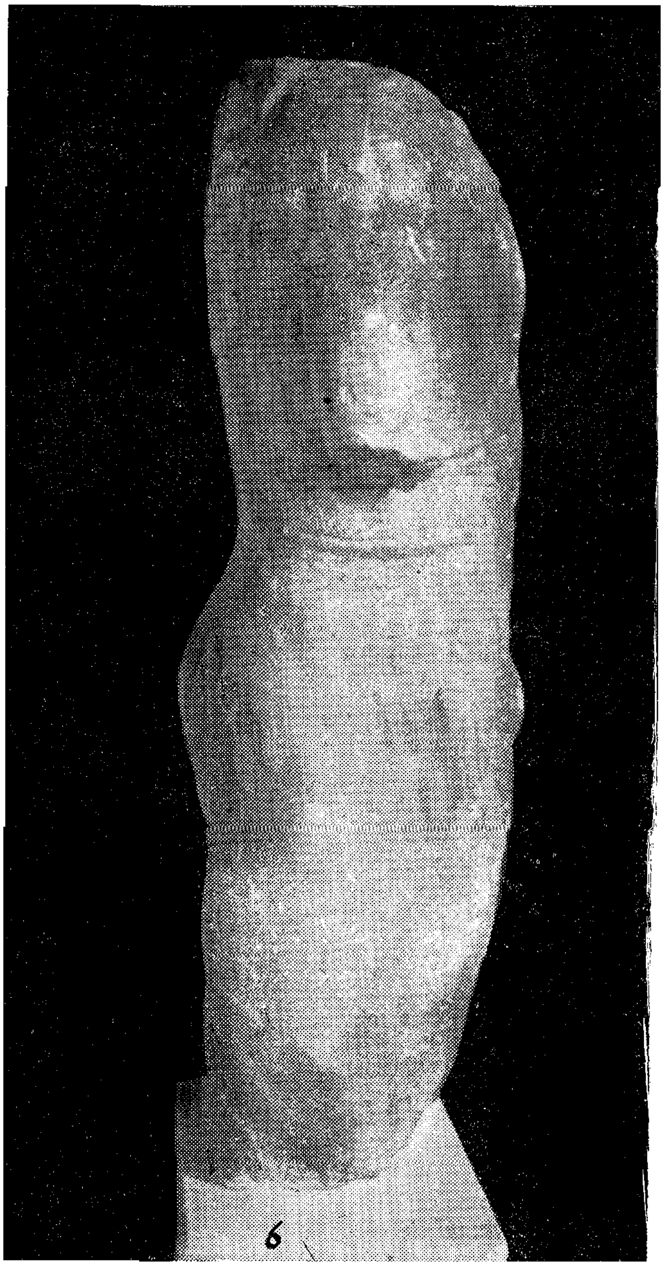
6

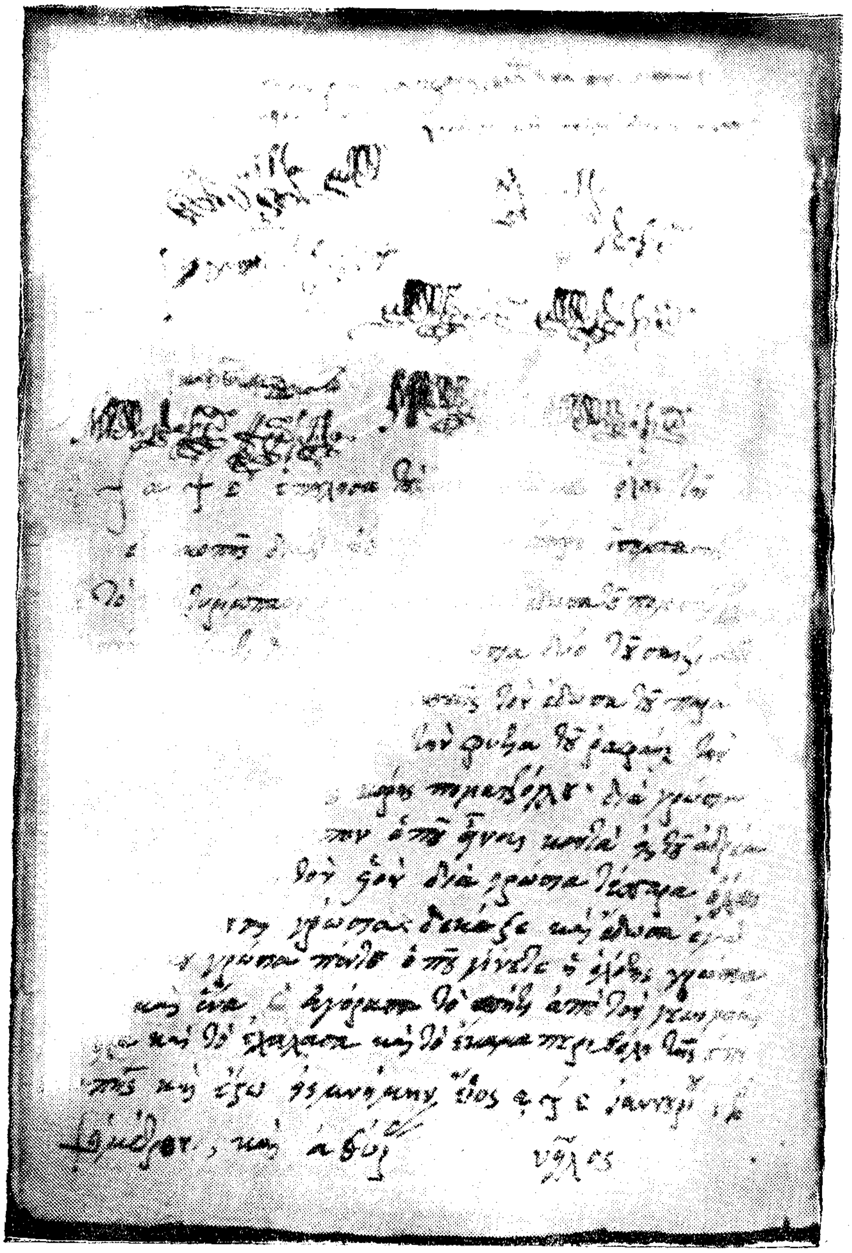

Κῶδιξ. 182 σ. 86

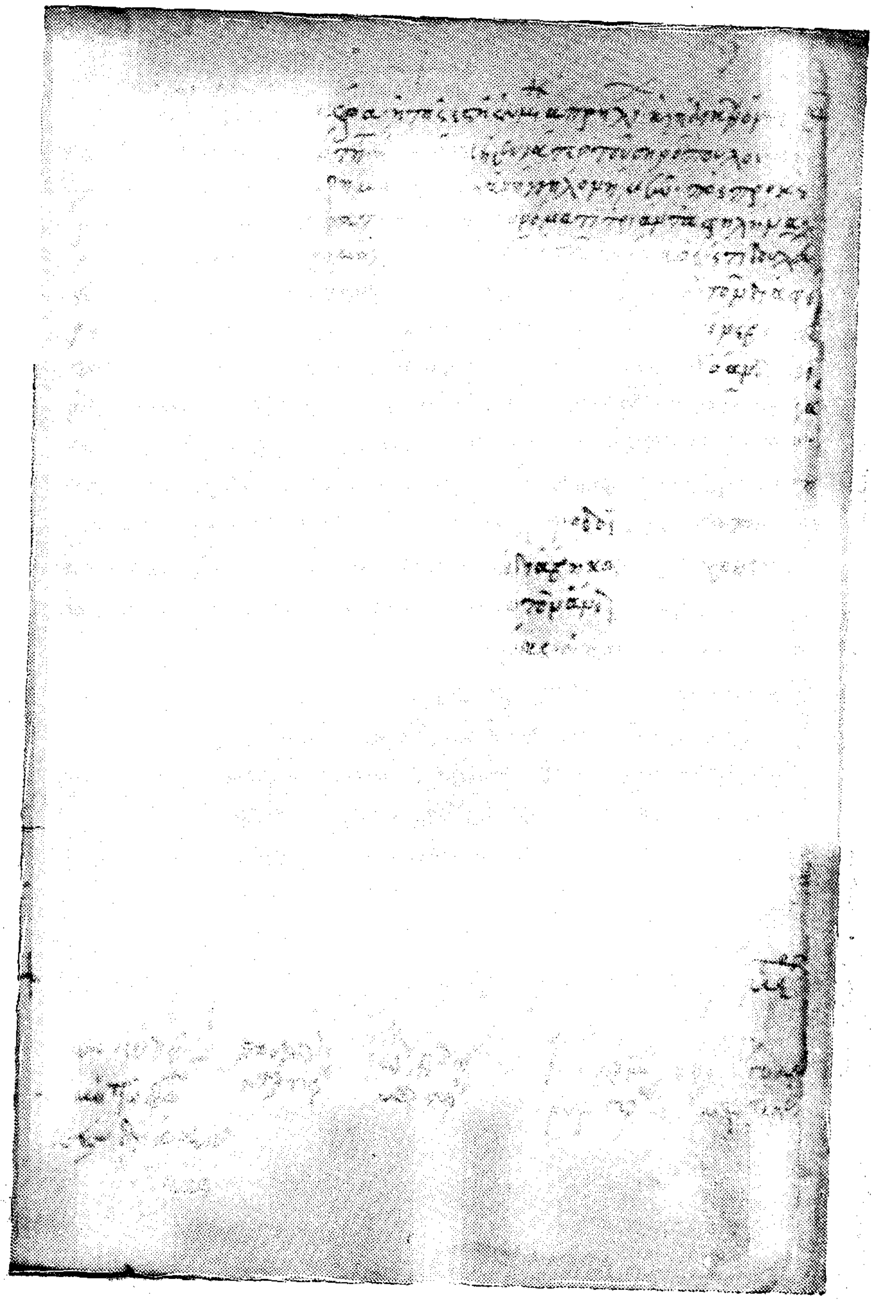

Κῶδιξ 182 σ. 9

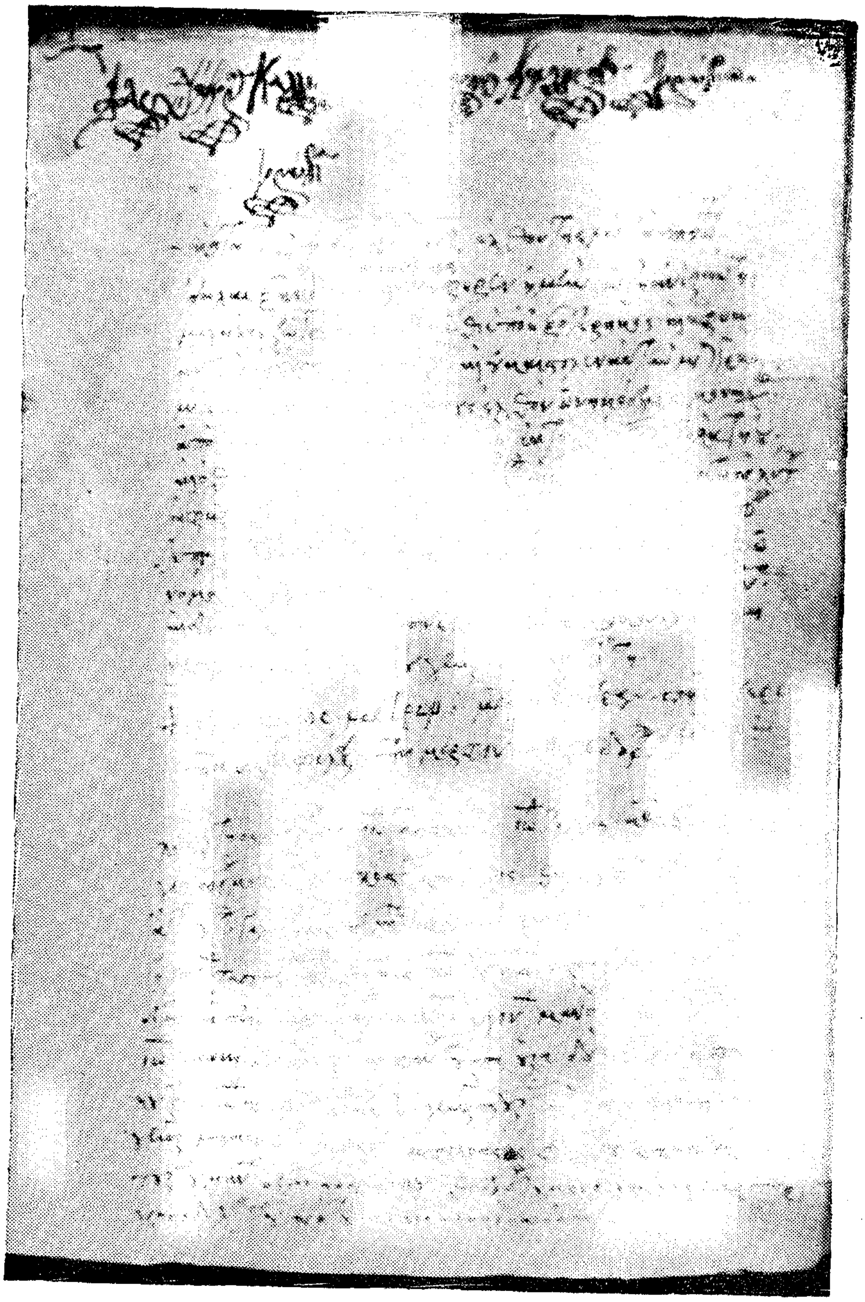

Κῶδιξ 182 σ. 57

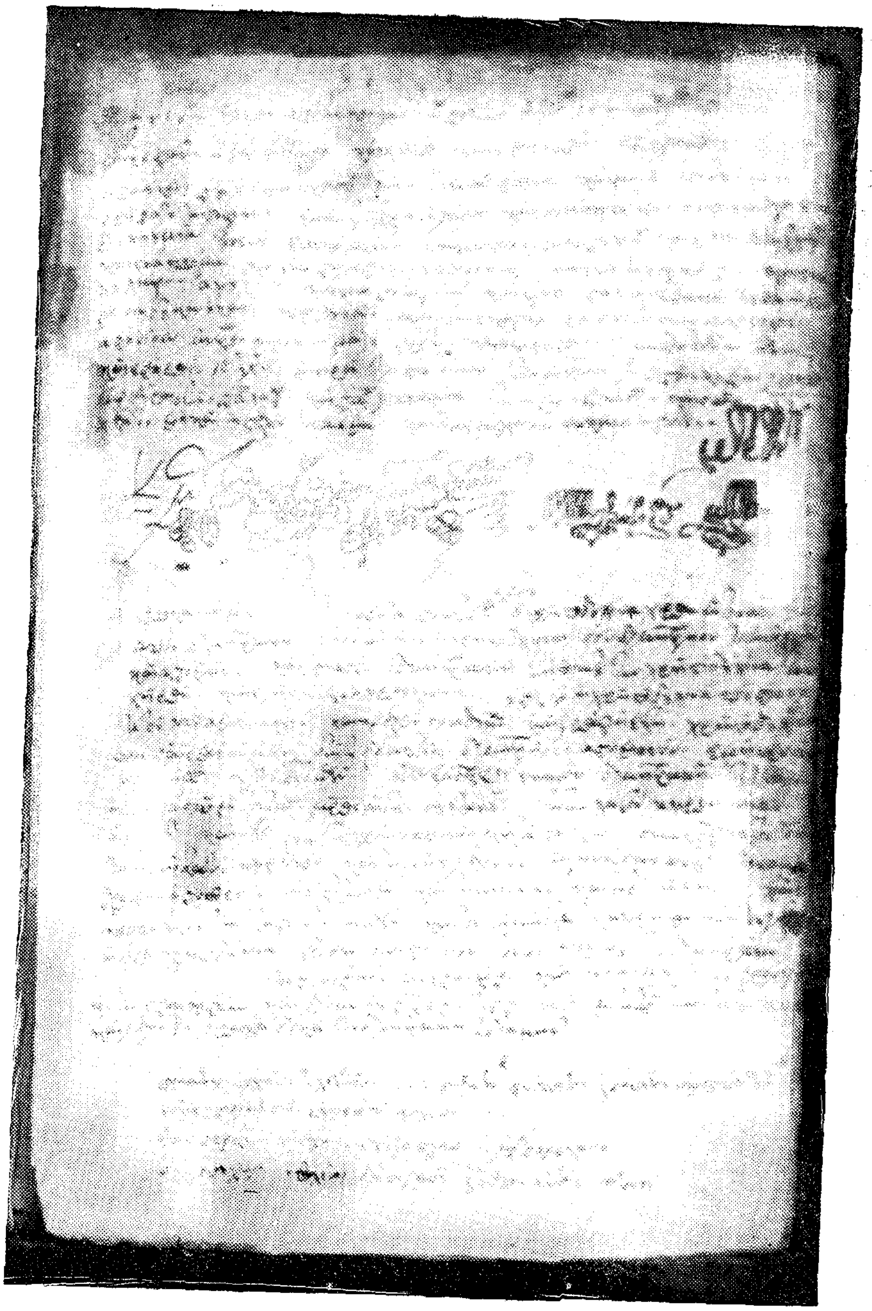

Κῶδιξ 182 σ. 87

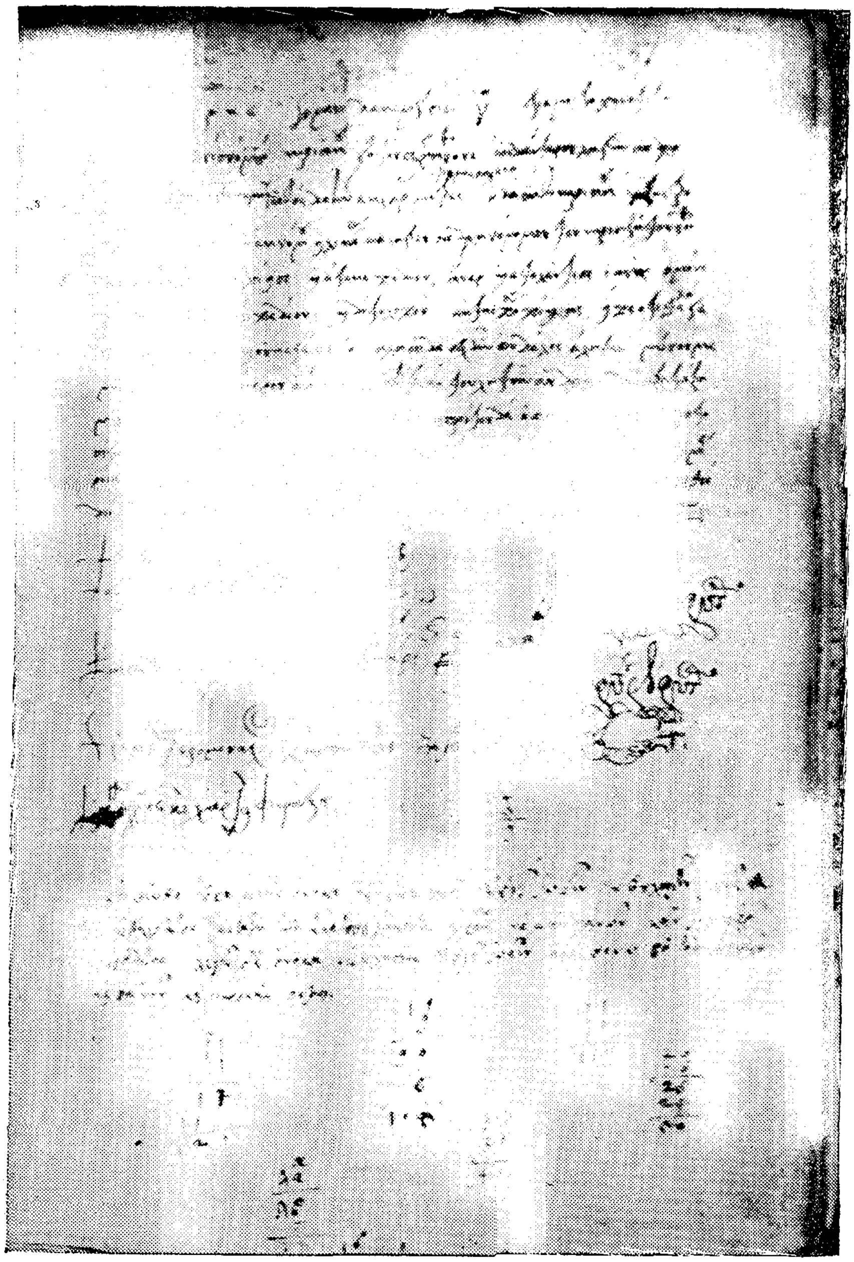

Κῶδιξ 182 σ. 37

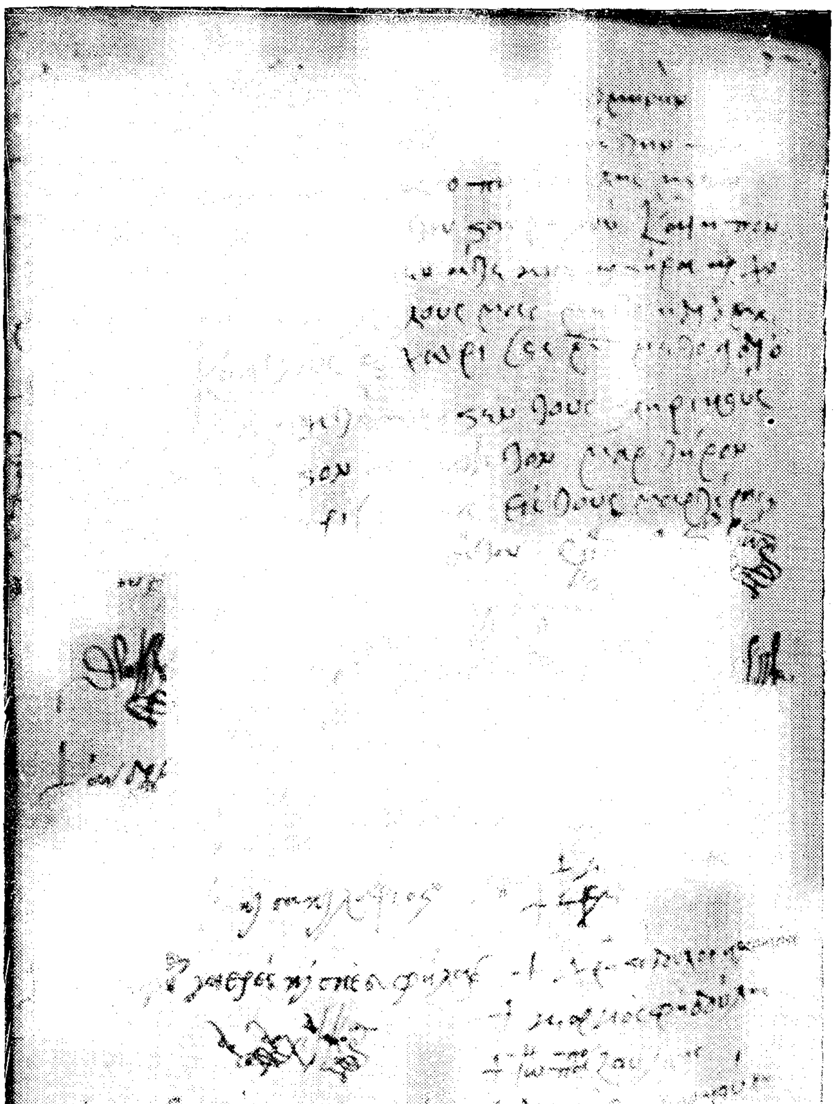

Κῶδιξ 182 σ. 56

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Α΄

ΜΙΚΡΑ ΣΧΟΛΙΑ ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗΝ

Εἰς τὸ περιοδικόν: La Bulgarie d' aujurd' hui Revue Mansueel Mai 1957 N° 10 ἀνεγνώσαμεν τὴν ἑξῆς βιβλιοκρισίαν Γαλλιστὶ περὶ Θρακικῆς γλώσσης:

Ἕνα βιβλίον διὰ τὴν γλῶσσαν τῆς Θράκης.
***ὑπὸ τοῦ** Velizar - Velkov*

«Ἡ μελέτη τῆς γλώσσης καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἱστορίας τῶν Θρακῶν, παλαιῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, ἔχει καταστῇ δύσκολος λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἔργων, πληροφοριῶν καὶ συλλογῆς ἐγγράφων ἀποδείξεων. Ἰδοὺ διατὶ ἡ ἐμφάνισις κάθε νέου ἔργου, διὰ τὴν ἀρχαίαν Θράκην, ἐμφανίζει ἕνα μέγα ἐνδιαφέρον καὶ ἀξίαν. Μόνον ἓξ μῆνες μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πρώτου τόμου «Corpus«: Ἑλληνικαὶ ἀτομικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μιχαήλωφ, ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης ἐδημοσίευσεν ἕνα κεφαλαιῶδες ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Δημητρίου Δέτσεφ, μέλους τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἀπομεινάρια τῆς Θρακικῆς διαλέκτου». Ὁ συγγραφεὺς ἔχει κατατάξει κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ὅλας τὰς Θρακικὰς λέξεις, γνωστὰς μέχρι σήμερον· ὀνόματα ἀτόμων, ὀνόματα τῆς χώρας, ὀνόματα μεμονωμένα, χωριστὰ κτλ. Πλάγι σὲ κάθε λέξι γράφεται ἡ πηγὴ (ὄνομα ἀρχαίου συγγραφέως ἢ ἐπιγραφὴ) διὰ τὴν λέξιν ποὺ μνημονεύει.

Εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις δίδει βραχείας ἐξηγήσεις διὰ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Τὸ βιβλίον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρία μέρη, Τὸν π ρ ό λ ο γ ο ν, ὅπου ἐκτίθενται μερικαὶ λεπτομέρειαι οὐσιώδεις, τῆς Θρακικῆς γλώσσης, μὲ τὴν σπουδὴν τῆς ὁποίας ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Detchev, *ἔγινε πασίγνωστος. Ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ μέρος τῶν ὀνομάτων τῆς Θράκης, τ ὸ δ ε ύ τ ε ρ ο ν μέρος ποὺ ἀφιεροῦται εἰς τὰς δασικὰς λέξεις καὶ τὰ φυτά. Τ ὸ τ ρ ί τ ο ν εἰς τὴν ἑρμηνείαν καὶ ἐξήγησιν τῆς μοναδικῆς Θρακικῆς ἐπιγραφῆς σωζομένης μέχρι σήμερον ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τοῦ χωρίου Ἐζέροβο Νοτίου Βουλγαρίας. Ἡ γλῶσσα τῆς Θράκης ὡμιλεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ πολλὰς φυλὰς κατοικούσας τὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, κλεισμένους μεταξὺ τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν Καρπαθίων. Τὰ δυτικὰ σύνορα δὲν εἶναι προσδιωρισμένα μὲ ἀκρίβειαν,*

γνωρίζομεν ὅμως ὅτι διέρχονται μέσον τοῦ ἐδάφους τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας. Ὑπάρχουν μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσαι ὅτι τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ὡμίλουν καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ.Χ. τῆς ἐποχῆς μας, ὅταν οἱ Θρᾶκες συνανεμίχθησαν μὲ τοὺς Σλάβους νεοαφιχθέντας εἰς τὰ Βαλκάνια (τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον). Ἐν τούτοις οἱ Θρᾶκες δὲν ἔχουν φιλολογίαν καὶ δὲν ἄφισαν γραπτὰ μνημεῖα, ἐκτὸς ἑνὸς χρυσοῦ δακτυλίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιγραφὴ ἔγινεν ἀντικείμενον συζητήσεων. Μᾶς μένουν λέξεις ἀπομεμονωμέναι καὶ ἀρκετὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τόπου. Ἀκριβῶς ἡ ὕλη αὐτὴ ἐταξινομήθη μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν εἰς τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἔργον. Μετὰ τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν ὅλων τῶν ἑρμηνειῶν τῆς ἐπιγραφῆς χαραγμένης ἐπὶ τοῦ δακτυλίου, ποὺ ἐδόθησαν μέχρι σήμερον, ὁ καθηγητὴς Détchev *προτείνει μίαν νέαν (ἐξήγησιν) ἡ ὁποία φαίνεται ὅλως διόλου εὔλογος καὶ παραδεκτή. **«Ρολιστενέας υἱὸς τοῦ Νερενία, εἶμαι Θηλταῖος. Ἡ Ἀραζιανὴ (δηλ. τῆς πόλεως Ἄραζος) Δομέα, Κόρη τοῦ Τηλεζήπτου μ' ἔχει σκεπάσει μὲ χῶμα (μ' ἐνταφίασε).** Πρὸ 64 ἐτῶν ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον τοῦ* V. Tomachek *ἐπὶ τῆς Θράκης, ὅπου ὁ συγγραφεὺς μετεχειρίσθη ὅλην τὴν ὕλην ποὺ ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ ταχεῖα ὅμως ἐξέλιξις τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν χώραν μας ἐπέτρεψε νὰ συσσωρευθῇ ἕνα ἄπειρον ἀρχαιολογικόν, γλωσσικὸν καὶ ἱστορικὸν ὑλικὸν τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συστηματοποιηθῇ. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Δημήτριος* D. Détchev *ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του εἰς αὐτὴν τὴν προσπάθειαν καὶ τώρα διαθέτομεν ἕνα ἔργον τὸ ὁποῖον περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Βουλγαρίας καὶ χρήσιμον εἰς ὅλους ὅσους καταγίνονται εἰς τὰς διαφόρους ἀπόψεις τοῦ Θρακικοῦ Πολιτισμοῦ»*[1].

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο

Ἔφθασεν μέχρι ἡμῶν ἡ ἀνωτέρω μελέτη καὶ ἕνα φύλλον ἀπὸ τὸ ἐν Σόφιᾳ ἐκδιδόμενον περιοδικόν: La Bulgarie d' Aujourd'hui Revue Mansueel Mai N° 10 1957, μὲ μίαν κριτικὴν ὁλοσέλιδον τρίστηλον γαλλιστὶ τοῦ Velizar Velkof μὲ τὸν τίτλον : Un livre sur la langue Thrace par Velizar Velkov. Πρόκειται περὶ κριτικῆς ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ θέματος μὲ τὸν τίτλον : Die thrakische sprachreste, heraus gegeben von Dimiter Detschew, Wien 1957. 584 s. (Osterreichische Akademie der Wissenschaften, Linguistische, Abteilung, XIX). Ἡ κριτικὴ κοσμεῖται καὶ μὲ μίαν φωτογραφίαν τοῦ γνωστοῦ δακτυλίου τοῦ Ἐζέροβο, χωρίου, ὡς λέγουν καὶ γράφουν οἱ Βούλγαροι τῆς Κάτω Βουλγαρίας, καθ' ἡμᾶς τῆς Βορείου Θράκης ἢ Ἀνατ. Ρουμελίας, παρὰ τὸ Χάσκοβον, τὸ ἑλληνικὸν ἄλλοτε. Ὁ δακτύλιος αὐτὸς πρὸ 64 ἐτῶν, ὅταν ἀπεκαλύφθη, ἔγινεν ἀντικείμενον πολλοῦ θορύβου. Εὐρωπαῖοι, Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ἐπεχείρησαν νὰ τὸν ἀναγνώσουν

1. Μετέφρασε τὸ Γαλλ. κείμενον ὁ κ. Γ. Ἐμμανουηλίδης Θρᾶξ.

καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐγέννησε μίαν διαμάχην πρωτοφανῆ. Δὲν ὑπῆρξε ἁπλῶς ἐπιστημονική, ἀλλὰ καὶ ἐθνική, ἀγωνιζομένων κυρίως τῶν Βουλγάρων, διὰ τὴν σκοπιμότητα, νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν προσπάθειάν των χωρὶς νὰ ἔχουν καμμίαν βάσιν. Ἐκ περιεργείας παραθέτω μαζὶ μὲ τὴν φωτογραφίαν ὅπως εἶναι γραμμένον μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας καὶ τὴν ἑρμηνείαν Ἑλληνιστὶ τοῦ Detschev : «Ρολιστενέας - Υἱὸς - τοῦ - Νερενία εἶμαι Θηλταῖος. Ἡ Ἀρατζαννὴ (δηλ. τῆς πόλεως Ἄραζος) Δομέα, Κόρη τοῦ Τηλεζήπτου μὲ ἔχει σκεπάσει μὲ χῶμα (μὲνταφίασε)». Ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες εἰργά-

Δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο

σθησαν νὰ δώσουν μίαν ἑρμηνείαν ὡς λ.χ. ὁ μακ. Μ. Ἀποστολίδης, ὁ Κ. Κουρτίδης, ὁ Ν. Ἀνδριώτης, μάλιστα αὐτὸς ὡς γλωσσολόγος, παραθέτω ἐδῶ τὴν ἑρμηνείαν ποὺ δίδει ὁ τελευταῖος, Ἕλλην καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης, εἰς ἀντιστάθμημα τῆς προσπαθείας τοῦ Βουλγάρου κ. Demitre Deschev, ὅστις θεωρεῖ ὅτι—ἀφοῦ ἐθυσίασε, ὡς λέγει, τὴν ζωήν του εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν μετὰ τὸν V. Tomachek—ἡ ἑρμηνεία του εἶναι *ὁλοσχερῶς εὔλογος καὶ ἀποδεκτή*. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ κ. Ἀνδριώτης : «Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια βρέθηκε στὸ χωριὸ Ἐζέροβο, κοντὰ στὴ Φιλ)πολη, ἕνα χρυσὸ δαχτυλίδι μὲ πολὺ πλατειὰ πλάκα, ἐπάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένη μὲ ὡραῖα ἑλληνικὰ κεφαλαῖα γράμματα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνα μιὰ ἐπιγραφὴ σὲ ἄγνωστη γλῶσσα. Τὸ δαχτυλίδι τοῦ Ἐζέροβο, ὅπως τὸ λένε, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ λίγα πολύτιμα ἀντικείμενα ποὺ φυλάγονται στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο τῆς Σόφιας. Ἡ ἔκταση τῆς ἐπιγραφῆς του εἶναι ὅση ἀκριβῶς ἔκταση ἔχουν δυὸ ὁμηρικοὶ

ἑξάμετροι στίχοι, γιαὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ ἔμμετρη. Ὁ τόπος στὸν ὁποῖο βρέθηκε καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνήκει, δικαιολογοῦν τὴν πεποίθησιν ὅλων τῶν γλωσσολόγων, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι Θρακική, ὁπότε εἶναι ἡ πρώτη καὶ μόνη ὡς σήμερα θρακικὴ ἐπιγραφὴ μὲ συνεχῆ λόγο, τὸ πρῶτο θρακικὸ κείμενο. Τί λέει ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἄγνωστο, ὄχι μόνο γιατὶ ἡ Θρακικὴ γλῶσσα μᾶς εἶναι ἄγνωστη στὰ καθέκαστά της, ἀλλὰ καὶ γιατὶ αἱ λέξεις τῆς ἐπιγραφῆς δὲ χωρίζονται, κἔτσι δὲν ξέρουμε ποῦ τελειώνει ἡ μία καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἄλλη. Τὰ γράμματα ποὺ τὴν ἀποτελοῦν σχηματίζουν 8 σειρὲς ὑπάλληλες :

1) ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ	1) ΕΑΝΤΙΛΕΖΥ
1) ΕΡΕΝΕΑΤΙΛ	6) ΠΤΑΜΙΗΕ
3) ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ	7) ΡΑΖ
4) ΡΑΖΕΑΔΟΜ	8) ΗΛΤΑ

Εἶναι ἀφάνταστο πόσα ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ δαχτυλιδίου τοῦ Ἐζέροβο καὶ πόσες δοκιμὲς ἔγιναν ἀπὸ εἰδικοὺς γλωσσολόγους νὰ ἑρμηνευθῆ. Περιορίζομαι ν' ἀναφέρω τὶς κυριώτερες σχετικὲς ἐργασίες. 1) τοῦ Βουλγάρου : D. Detschev, Die thrakische Inschrift auf dem Goldringe von Ezerovo (Bulgarien) στὴν Glota 7, 81—86 2) τοῦ Αὐστριακοῦ *P. Kretschmer*, Zur Deutung der thrakischen Ringinschrift, στὴν Glotta 7, 86—92. 3) τοῦ Ἰταλοῦ *V. Pisani.* Üper die sogen, thrakische Inschrift von Ezerovo στὶς Indogerm. Forschungen 47, 42—47 καὶ 51, 113 κἑξ.» 4) ἐπὶ πλέον τοῦ *Ν. Ἀνδριώτη* : Ἡ Γλῶσσα τῆς Θράκης, δημοσ. Ἐτ. Θρ. Μελετῶν ἀρ. 20 σ. 5—6. 5) τοῦ *Μυρτ. Ἀποστολίδη* ὅστις ἔγραψε τὴ μελέτη : L' inscription de la bague du village Ezerovo. Annuaire de la bibl, nat. à Plovdiv, 1927 σ. 97—112. Αὐτόθι καὶ βουλγαριστὶ σ. 39, καὶ Θρακικὰ 2. 3 καὶ 4, τόμ. 6) τοῦ *Κ. Κουρτίδη* εἰς τὰ Θρακικὰ καὶ τὴν ἱστορίαν του : Ἡ Θράκη. Ὁ κ. Ν. Ἀνδριώτης ὅλως ἀντικειμενικὰ ἐργασθεὶς ἔδωκεν ὅ,τι ἠμπόρεσε μέσα στὶς πολυποίκιλες ἐπιστημονικές του ἀσχολίες. Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι 1) Ὄντως οἱ Θρᾶκες δὲν εἶχαν γραπτὴν γλῶσσαν, οὔτε πνευματικὰ προϊόντα διατυπωμένα εἰς γλῶσσαν γραπτήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γλῶσσα των παρέμεινε στάσιμος, ἀκαλλιέργητη καὶ ἀνίκανη νὰ ἐκφράσῃ σκέψεις πολιτισμένου λαοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ἁμιλλᾶται πρὸς τὸ κάλλος καὶ ὕψος τῶν διανοημάτων τοῦ ἑλλην. λαοῦ. ὅτι 2) Οἱ Θρᾶκες ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται ὡς ἴδιον ἔθνος καὶ ἡ ἱστορία των ἔπαυσεν ὑφισταμένη τὸν τρίτον αἰῶνα π.χ. Τὸν ἕκτον αἰ. ἡ Βυζ. Αὐτοκρατορία εἶχεν ἐξελληνισθῆ ὁλοσχερῶς, διότι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰσήχθη ὡς ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατόν, τὴν δικαιοσύνην καὶ δὲν ὑφίσταντο πλέον οἱ Θρᾶκες ὡς ἴδιον ἔθνος.

ὅτι 3) Οἱ Θρᾶκες ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἔτι (ἀπὸ τὸ 46 μ.Χ.) ὑπέστησαν τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῶν σωζομένων

ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ μνημείων τέχνης καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Θρᾶκες ἀπὸ τὸν 2—3 αἰῶνα ἦσαν ἐξελληνισμένοι, διότι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὰ ἀπρόσιτα τέως μεσόγεια διὰ τῶν Ρωμαϊκῶν στρατιωτικῶν λεωφόρων καὶ τῆς εὐνομίας, ἀσφαλείας καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς χώρας. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς τῷ 360—362 μ.Χ. ἀναγνωρίζων τὴν ἑλληνικότητα αὐτὴν τῆς Θράκης διακηρύσσει : *Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι.* (Ἰουλ. λόγοι Γ′ σ. 12, 17)[1].

ὅτι 4) Οἱ Βούλγαροι εἰσῆλθον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τὸν 7ον αἰῶνα καὶ ἐκρωσισθέντες γλωσσικῶς ἐν τέλει ἐξεσλαβίσθησαν, ἐνῷ ἐξεχριστιανίσθησαν μὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐξελληνισθοῦν, διότι τοῦτο δὲν τὸ ἐπεδίωξαν οὔτε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες οὔτε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μετέφρασε καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἐκκλ. κείμενα εἰς τὴν σλαβωνικὴν (Κύριλλος - Μεθόδιος). Οἱ Βούλγαροι βασιλεῖς Πρεσνιάν, Ὀμορτὰγ κλπ. ἔγραφαν καὶ αὐτοὶ ἑλληνιστὶ τὰ ἐπίσημά τους ἔγγραφα[2].

ὅτι 5) Ὁ κ. D. Detchev λοιπὸν ἀγόμενος ἀπὸ σκοπιμότητος, ὡς συνήθως, πολιτικῆς, δὲν ἀρνεῖται ὡς ἐπιστήμων νὰ ὑποταγῇ, ἀλλὰ δημιουργεῖ φανταστικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, καθ᾽ ἃ ὁ Θρακικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξηφανίσθη πρὸ τοῦ σλαβικοῦ καὶ συνδέει τὴν ἱστορίαν τῶν βουλγάρων μ᾽ ἑλληνικὰ τεκμήρια πολιτισμοῦ, πρὸς τὸν ἀρχαῖον Θρακικὸν κόσμον καὶ πολιτισμὸν αὐθαίρετα. Οἱ Βούλγαροι κατελθόντες τὸν 7ον αἰῶνα μ.Χ. ἐντὸς τοῦ Βυζ. Κράτους, τὸν ἐξελληνισμένον Θρακικὸν λαὸν[3] ἐπιχειροῦν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς ἔχοντα σχέσιν καὶ μὲ τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ ἀνάγουν αὐθαιρέτως πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ἑλληνοθρακικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ᾽ οἱ Βούλγαροι ἐκσλαβισθέντες γλωσσικῶς ὑπὸ τῶν Σλαύων τῆς Ἑλλην. Χερσονήσου, ἐξεσλαβίσθησαν τελικῶς καὶ ἐθνικῶς οὐδεμίαν ἔχοντες σχέσιν πρὸς τοὺς Θρᾶκας καὶ οὐδένα πολιτισμὸν δυνηθέντες ν᾽ ἀναπτύξουν καὶ προαγάγουν. Ἡ γλῶσσα ἑπομένως τῶν Θρακῶν οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ κάθε προσπάθειά των ν᾽ ἀναμίξουν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς Θρᾶκας, τοὺς ἐξελληνισθέντας τελείως τέσσαρας αἰῶνας πρὶν ἢ αὐτοὶ ἐμφανισθοῦν εἰς τὴν ἑλλην. Χερσόνησον, εἶναι ἀντιεπιστημονικὴ καὶ εἰς οὐδὲν τοὺς ὠφελεῖ[4].

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

---

1. Βλ. Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου : Ὑπῆρξε Θρακικὴ τέχνη ; ΙΣΤ′ τ. Θρακικὰ (1941) σ. 6 καὶ ἑξ.

2. Βλ. Ἀνδριώτη Ν. καθ. Πανεπιστ. Θεσ)νίκης. Ἡ γλῶσσα τῆς Θράκης σ. 9—10.

3. Τὸν 3ον αἰῶνα μ.Χ. οἱ Θρᾶκες καὶ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐκχριστιανίσθησαν καὶ ὡμίλουν τὴν ἑλληνικὴν πλέον.

4) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. ΙΒ′ σ. 240—242 Ἀντ. Κεραμοπούλου.

Β'

ΘΡΑΚΙΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ

1. Τὰ εὑρήματα τῆς ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς.

Μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς καταλήψεως τῆς Κομοτηνῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (τὸ 1941) ἐστεγάζετο εἰς εἰδικὴν αἴθουσαν τοῦ Γυμνασίου Κομοτηνῆς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Κομοτινῆς, περιλαμβάνουσα σημαντικὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, προερχόμενα κυρίως ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀβδήρων, Δικαίας, Μοσυνοπόλεως Μαξιμιανουπόλεως, ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ροδόπης, ἐκ τῆς Κομοτηνῆς, καθὼς καὶ ὡρισμένα μεταφερθέντα ἐξ Ἀνδριανουπόλεως τὸ 1922.

Συμφώνως πρὸς σωζόμενον ἀντίγραφον τοῦ περιγραφικοῦ Καταλόγου τῆς Συλλογῆς, καταρτισθέντος τὸ 1939 μετὰ τοῦ Καταλόγου τῆς Συλλογῆς Μαρωνείας, ὑπὸ τοῦ τότε ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς καὶ νῦν γυμνασιάρχου κ. Μαρ. Ξηρέα, ἡ Συλλογὴ περιελάμβανε 36 μαρμάρινα γλυπτά, 27 ἐπιγραφὰς καὶ 14 μικρότερα χαλκᾶ καὶ πήλινα εὑρήματα, φυλασσόμενα ἐντὸς εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρουμένων νομισμάτων ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 13 ἀργυρᾶ.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ἡ αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς εὑρέθη κενή, κοινὴ δὲ ἦτο ἡ γνώμη ὅτι τὰ ἐν αὐτῇ φυλασσόμενα ἀρχαῖα εὑρήματα μετεκομίσθησαν εἰς Βουλγαρίαν ἢ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μετὰ τῶν βιβλίων τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ κτίριον στεγαζομένου Ἀναγνωστηρίου τοῦ Γυμνασίου καὶ τῆς Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης.

Πρὸ μηνῶν εὑρέθη κάτω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα τοῦ παλαιοῦ κτιρίου τοῦ Α' Δημοτικοῦ Σχολείου, ὅπου τώρα στεγάζεται ἡ Ἐμπορικὴ Σχολὴ ἐνεπίγραφον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, ἀναγνωρισθὲν ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων εὑρημάτων τῆς Συλλογῆς. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔγινεν ἀφορμή, ὥστε κατόπιν σχετικῶν ἐρευνῶν νὰ ἀνευρεθῇ πρὸ καιροῦ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Ξηρέα ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ ὑπογείου τοῦ ὡς ἄνω σχολείου μέγα μέρος ἐκ τῆς ὡς ἀπολεσθείσης θεωρουμένης Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς, χωρὶς οὐδεὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ παράσχῃ τὴν πληροφορίαν πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἔγινεν ἡ μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων τούτων εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ὑπολοίπων.

Ἐν συνόλῳ ἀνευρέθησαν 17 γλυπτὰ καὶ 12 ἐπιγραφαί, τὰ ὁποῖα μετεφέρθησαν ἀμέσως φροντίδι τοῦ κ. Γυμνασ. εἰς τὴν αἴθουσαν Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸν ἐκτ. Ἐπιμελητὴν κ. Δ. Καμπαδέλην.

Τὸ γεγονὸς συνεκίνησε βαθύτατα τὸ φιλόμουσον κοινὸν τῆς πόλεως, ὁ δὲ Νομάρχης Ροδόπης κ. Χρ. Τσιρώνης, ὅστις κατέφθασεν μετὰ τοῦ Νομαρχίας κ. Καραλῆ ἐπὶ τόπου, ἐξεδήλωσε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον του καὶ ἔδω-

σεν έντολὰς νὰ έρευνηθοῦν ἐπιμελέστερον τὰ ὑπόγεια τοῦ σχολείου πρὸς ἀνεύρεσιν τυχὸν καὶ τῶν ὑπολοίπων ευρημάτων.

Εἰς τὰ ἀνευρεθέντα περιλαμβάνονται ἐνεπίγραφος μαρμάρινος βωμός, ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ κιονόκρανα, κεφαλαὶ ἀγαλμάτων, ἀγαλμάτιον ἀνακεκλυμένης ἡμιγύμνου γυναικός, Ἀφροδίτης ἢ Ἀριάδνης, τμῆμα ἀπὸ ἀγαλμάτιον «Καλοῦ Ποιμένος» ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα κ.ἄ.

Σημαντικώτερον ἐξ ὅλων εἶναι θραῦσμα ὕψους 0,67 μ. μεγάλου ἀναγλύφου καλλίστης τέχνης ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται μέρος εἰκονιζομένου λυρῳδοῦ, Ὀρφέως ἢ Ἀπόλλωνος, κρούοντος λύραν. Τὸ τεμάχιον τοῦτο μὲ ἄλλα δύο μικρότερα, ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζετο τὸ κατώτερον μέρος θρόνου μετὰ τῶν ἄκρων ποδῶν καὶ τοῦ ἱματίου τοῦ λυρῳδοῦ, εἶχε μεταφέρει εἰς τὴν Συλλογὴν τὸ 1939 ὁ τότε ἐκ τοῦ χωρίου Κίρκη, ἀποτοιχίσας ταῦτα ἐκ τοῦ τοίχου σταύλου τῆς οἰκίας Δημ. Καΐκα ἐπὶ τῆς ὁποίας παρέμειναν ἐντοιχισμένα τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἀναγλύφου.

Ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων καὶ μὴ εὑρεθέντων εἰσέτι ἀξιολογώτερα ἦσαν, ἐκτὸς τῶν ἐπιγραφῶν, ἄγαλμα ἀνδρός, φυσικοῦ μεγέθους προερχόμενον. ἐκ Μαρωνείας, ὡραῖον ἀνάγλυφον «Θρακὸς Ἥρωος Ἱππέως». μικρὸν ὀρειχάλκινον ἀγαλμάτιον Διονύσου φέροντος νεβρίδα, πήλινον εἰδώλιον Ἀθηνᾶς, μὲ ἄλλα ὡραῖα πήλινα εἰδώλια προερχόμενα ἐξ Ἀρίσβης, καὶ τέλος ἡμικατεστραμμένον ἄνω μέρος δικεφάλου ἑρμαϊκῆς στήλης μὲ δύο πωγωνοφόρους μορφάς, πιθανώτατα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Δημοκρίτου, καθόσον προήρχετο ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀβδήρων.

2. *Καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.*

Ὡς εἴχομεν ἀναγράψει εἰς τὸ δημοσίευμα μας τῆς 23 Μαΐου ἐ.ἔ., εἶχον ἀνευρεθῆ εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Κομοτηνῆς ὑπὸ τοῦ Γυμνασιάρχου Θηλέων κ Μ. Ξηρέα 30 μαρμάρινα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὰ ὡς ἀπολεσθέντα κατὰ τὸν πόλεμον θεωρούμενα ἀρχαῖα συλλογῆς Κομοτηνῆς. Δὲν παρῆλθον ὅμως πολλαὶ ἡμέραι καὶ κατέφθασεν ἐκ Καβάλας ἀπεσταλμένος τοῦ κ. Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταφέρῃ τὰ εὑρήματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας.

Κατόπιν ὅμως συντόνων ἐνεργειῶν τοῦ κ. Νομάρχου Ροδόπης, τοῦ κ. Δημάρχου καὶ ἄλλων πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν παραγόντων τῆς πόλεώς μας ἀπεσοβήθη ἡ μεταφορά των, διότι ὡς ἐτονίσθη τότε εἰς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, τὰ εὑρήματα ταῦτα ἀποτελοῦν τοὺς ἀψευδεῖς μάρτυρας τῆς ἀπὸ αἰώνων Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης μας καὶ πρέπει διὰ λόγους ἐθνικοὺς νὰ παραμένουν ἐκεῖ ὅπου καὶ ἀρχικῶς ἀνευρέθησαν, εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Κομοτηνῆς, πρωτευούσης τῆς Θράκης, καθόσον μᾶλλον περισυνέλεξε ταῦτα οὐχὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία Καβάλας, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ὁ Κομοτηναῖος, διαπρεπὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

κ. Στίλπων Κυριακίδης καὶ καθηγηταὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ Γυμνασίου τῆς πόλεώς μας. Μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς τοιαύτης ἀπαγωγῆς τῶν ἀρχαίων μας ἀνευρέθησαν πρὸ μηνὸς περίπου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γ. Μπακαλάκη καὶ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Μ. Ξηρέα καὶ ἕτερα 30 μαρμάρινα τεμάχια κατόπιν ἐρεύνης κάτωθι τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς, τὰ ὁποῖα μετεφέρθησαν, φροντίδι τοῦ κ. Δημάρχου, εἰς τὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἀρρένων στεγαζομένην Ἀρχαιολογικὴν Συλλογήν, ἐπρόκειτο δὲ ἐντὸς τῶν ἡμερῶν, μετὰ νέαν ἔρευναν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τῶν ὀλίγων ὑπολοίπων τεμαχίων τῆς Συλλογῆς, νὰ τακτοποιηθοῦν ταῦτα καταλλήλως εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Συλλογῆς, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ αὕτη ἀληθινὸν κόσμημα τῆς πρωτευούσης τῆς Θράκης.

Παραδόξως ὅμως, ἄγνωστον κατόπιν ποίων ἐνεργειῶν, κατέφθασε καὶ νέα διαταγὴ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ πάλιν περὶ μεταφορᾶς τῶν ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς εἰς Καβάλαν.

Διὰ τὴν ἱστορίαν ἀναφέρομεν δύο περιστατικὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς ὑπὸ ἀπαγωγὴν ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς Θράκης μας, τὰ ὁποῖα ἴσως συγκινήσουν τοὺς κ. κ. ἁρμοδίους :

1) Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν» τοῦ 1858 ἀναγράφεται ὅτι ὁ ἐν Κομοτηνῇ ἐγκατεστημένος τότε Ἰωάννης Κόκκος ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 40 ἀνώτερον τμῆμα ἀρχαϊκῆς στήλης, ἀφοῦ τὸ μετέφερεν εἰς Ἀθήνας, τίς οἶδε μὲ ποίας θυσίας, ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεώς του, τὴν ἀρχαίαν Θρακικὴν πόλιν Δικαίαν Ἀβδήρων.

Τὸ 1927 ὁ Κομοτηναῖος καθηγητὴς κ. Στίλπων Κυριακίδης ἀνεῦρεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ νοτίως τῆς Κομοτηνῆς χωρίου Σαρσαλῆ τὸ κάτω καὶ μεγαλύτερον μέρος ἀμφιγλύφου ἀρχαϊκῆς στήλης, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα τῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς. Τὸ 1946 ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης εἰς εἰδικὴν μελέτην του «Ἑλληνικὰ Ἀμφίγλυφα» ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὑπ᾽ ἀριθ. 40 Στήλη τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ ἡ Στήλη τῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς ἀποτελοῦν τμήματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Στήλης, τῆς Στήλης Ἀθηνῶν 40—Κομοτηνῆς, ὡς ἀποκαλεῖται πλέον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης.

2) Ὁ Ἴων Δραγούμης ὅτε ὑπηρέτει ὡς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ τότε Δεδεαγὰτς εἶχεν ἀνεύρει εἰς τὸ χωρίον Ἀσφάριον, μέσα εἰς ἕνα τουρκικὸν τσιφλίκι, μέγα ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὸν Ὀρφέα καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ κρούοντα τὴν λύραν, χρησιμοποιούμενον δὲ ὡς γούρνα διὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων τοῦ μπέη. Ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος Ἕλλην, ὁ ὁποῖος τόσον εἰργάσθη διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς Ἑλληνικότητος τῆς ἀλυτρώτου Βορείου Ἑλλάδος, ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀπαγωγὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοῦ ἀναγλύφου καὶ τὴν ἀπόκρυψίν του εἰς τὸ χωρίον Κίρκη, μὲ σκοπὸν νὰ τὸ διασώσῃ ἐν καιρῷ εἰς Ἀθήνας.

Δὲν τὸ κατώρθωσεν ὅμως καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ τὸ ἀνάγλυφον μέχρι τῆς

καταλήψεως τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ 1913, ὁπότε τὸ μοναδικὸν τοῦτο εὕρημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο σήμερον τὸ πλέον σεπτὸν προσκύνημα εἰς τὴν Θράκην, ἐθραύσθη ἀπὸ βάναυσα χέρια καὶ κατόπιν ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ θραύσματά του ὡς δομικὸν ὑλικὸν εἰς τὴν οἰκίαν Σιμιτζῆ.

Κατὰ τύχην τὸ 1939 ἀνεῦρεν τρία τεμάχια τοῦ ἀναγλύφου ἐντοιχισμένα εἰς τὸν σταῦλον τῆς οἰκίας Σιμιτζῆ (τότε Δημ. Καΐκα) ὁ τότε ἔκτακτος ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς κ. Μ. Ξηρέας καὶ τὰ μετέφερεν εἰς τὴν Συλλογὴν Κομοτηνῆς. Σήμερον, ἀνευρεθέντα πρὸ μηνῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου, σώζονται εἰς τὴν Συλλογὴν δύο μόνον τεμάχια, εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ἡ λύρα στηριζομένη ἐπὶ τοῦ μηροῦ τοῦ καθημένου Ὀρφέως καὶ κρουομένη μὲ τὰς δύο του χεῖρας. Καταβάλλεται προσπάθεια ἀνευρέσεως καὶ τοῦ τρίτου τεμαχίου τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, ὅπως δεικνύει σωθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Γυμνασιάρχου φωτογραφία τοῦ 1939, τοὺς πόδας τοῦ θείου λυρῳδοῦ καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθηται.

Μὲ θέμα τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον εἶναι καλλίστης τέχνης καὶ σύγχρονον τοῦ Παρθενῶνος, ἑτοιμάζει εἰδικὴν μελέτην ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης, διὰ νὰ προσφέρῃ ἀκόμη μίαν λαμπρὰν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Θράκην μας καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἐπιστήμην.

ΜΑΡ. ΞΗΡΕΑΣ
Γυμνασιάρχης Κομοτηνῆς

3. *Ἀνασκαφαὶ Θράκης καὶ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.*

1. Πρώτη ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις *Στρύμη* «νῆσος Θασίων ἐμπόριον» κατὰ Σουΐδαν. Εἶναι μία μικρὰ χερσόνησος συνδεομένη μὲ Ἰσθμὸν ἀπὸ ξηρᾶς, ἡ λεγομένη «Κουρσουλοῦ». Ὁ Ἡρόδ. Ζ' 109 λέγει : «διαβὰς δὲ τοῦ Λίσου (=Φιλιουρῆ) ποταμοῦ τὸ ῥέεθρον ἀπεξηραμένον πόλιας Ἑλληνίδας τάσδε παραμείβετο, Μαρώνειαν, Δίκαιαν (=Σαρσαλῆ παρὰ τὸ Φανάριον), Ἄβδηρα, ταύτας τε δὴ παρεξήιε καὶ κατὰ ταύτας λίμνας ὀνομαστὰς τάσδε Μαρωνείης μὲν μεταξὺ καὶ Στρύμης κειμένην Ἰσμαρίδα (=Ἀνὰ - Γκιόλ) κατὰ δὲ Δίκαιαν Βεστονίδα . . .»

2. Διάφορα : Τὰ εὑρήματα εἶναι τοῦ 6ου καὶ 5ου αἰῶνος, θεμέλια ἱεροῦ, βωμῶν, οἰκιῶν, ῥεῖθρα ὁδῶν, ὑπόνομοι κλπ. Προπολεμικῶς ἡ γῆ αὐτὴ ἦτο χέρσος καὶ ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διάφορα ἐρείπια οἰκοδομῶν ἀνάμεσα εἰς ἀγρίους θάμνους. Ἡ περιοχή, δυστυχῶς ἐκχωρισθεῖσα εἰς Σαρακατσαναίους, μὲ μηχανικὰ μέσα ἀνεσκάφη μὲ μπολτόζαν, ἐσβαρνίσθη καὶ ἐξυρίσθη κυριολεκτικῶς καὶ πωλοῦνται οἱ λίθοι ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικόν. Τώρα πλέον δὲν χρειάζονται αἱ ἀνασκαφαί, διότι τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν.

3. Ἐπίσης περισυνελέγησαν πήλινα εἰδώλια, ἀκροκέραμοι, ἀνάγλυφοι σφραγῖδες, ὄστρακα ἀγγείων μαλανομόρφων κλπ. καί τινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη,

ἅτινα περιεσώθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος καθ. κ. Βακαλάκη. Ταῦτα πάντα ἐπετεύχθησαν δαπάναις καὶ ἐντολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Οἱ Θρακικὲς ἀρχαιότητες ἐμφανίζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι μὲ τὸν τόπον ὡς τὸ ἀνάγλυφον *Ὀρφέως*, καὶ τοῦ *Θρακὸς ἥρωος ἱππέως* κ.ἄ. Μ. Ξ.

Γ'

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΕΤ. ΘΡΑΚ. ΜΕΛΕΤΩΝ ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΕΝ ΘΡΑΚΗι

Πρὸς τὴν ἐφημ. «Βῆμα».

Κύριε Διευθυντά,

Ἕνα ἐπιστολικό μου ἄρθρο τῆς 7—10—57 στὸ «Βῆμα», ἐγέννησε ἀνακούφισιν στοὺς Θρᾶκας ποὺ μοῦγραψαν γιαὐτὸ γράμματα, νὰ δυναμώσω τὴν προσπάθειά μου γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ μας νὰ γίνουν ἀνασκαφὲς στὴ Θράκη. Εἰδικῶς ὁ γυμνασιάρχης Κομοτηνῆς τοῦ Γυμν. Θηλέων κ. Ξηρέας Μ., ποὺ ἔγραψε κι' αὐτὸς γιὰ τὶς βρισκόμενες ἀρχαιότητες, μοῦγραψε παρακαλῶντας νὰ ξαναγράψω καὶ νὰ προσπαθήσω νὰ δοθοῦν πιστώσεις. «Ὡς τώρα μόνο τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ἔκαμε, λέγει, κάτι μικροανασκαφὲς στὴ Θράκη ὡς *προανασκαφικὲς ἔρευνες* νοτίως τῆς Κομοτηνῆς καὶ βεβαιώνει πὼς ἀνακάλυψε ὁ κ. Βακαλάκης τὴν ἀρχαιότατη πολιτεία *Στρύμην* «νῆσον Θασίων ἐμπόριον» κατὰ Σουΐδαν. Ἐκεῖ εὑρέθησαν σπουδαῖα εὑρήματα τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰῶνα π.χ. Τὰ εὑρήματα θὰ δημοσιευθοῦν εἰς τὸν 23 τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης. Δυστυχῶς ὁ χῶρος οὗτος ἀντὶ νἀνασκαφῇ καὶ νὰ κηρυχθῇ ἀρχαιολογικὸς χῶρος, παρεχωρήθη εἰς ὁμάδα Σαρακατσαναίων, ποὺ μὲ μηχανικὰ μέσα τὸν ἐσβάρνισαν καὶ τὸν ξύρισαν κυριολεκτικὰ ὅλον (600) στρέμ. καὶ δὲν ἔμεινε λίθος ἐπὶ λίθου, εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν. Τώρα οἱ λίθοι, ποὺ ἀποτελοῦσαν *δόμους* τῶν παναρχαίων κτισμάτων, οἱ λίθινοι αὐτοὶ σωροί, πωλοῦνται ἀπὸ τοὺς κατόχους ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

Ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνο ἠμπορεῖ ὁ καθεὶς καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία νὰ κρίνουν πόση ἀνάγκη ἀνασκαφῶν παρίσταται σὅλη τὴν παράλιο περιοχὴ ὅπου ὑπῆρχαν ἑλληνικὲς πολιτεῖες καὶ μοσογειότερο Βυζαντινές. Εἶναι μεγάλη ἡ θλῖψις μου διὰ τὶς καταστροφὲς αὐτὲς καὶ διὰ τὴν ἀμέλειαν τοῦ Ὑπ. Παιδείας, νἀναγνωρίσῃ τὸ δίκαιόν μας, καὶ νὰ λάβῃ φροντίδα νὰ σώσῃ τὰ χαμένα εὑρήματα καὶ νἀποκαλύψῃ ἄλλα, ποὺ θὰ δώσουν ἐπιχειρήματα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Τελειώνοντας θέλω νὰ θίξω τὴν ἀνάγκην τῆς ἱδρύσεως καὶ μουσείου εἰς τὴν Κομοτηνήν, διὰ νὰ μὴ μεταφέρωνται τὰ εὑρήματα εἰς Καβάλλαν, ὅπου ὑπάρχει μουσεῖον. Ἡ Θράκη πρέπει νὰ ἔχῃ ἰδικόν της μουσεῖον, ὅπου θὰ ἐναποτίθενται ὅλα ὅσα θὰ ἐρ-

χωνται στὸ φῶς ἀπὸ τὰ σπλάχνα της. Ὅπως ἡ Βόρειος Θράκη ἐπλήρωσε τὰ μουσεῖα Σοφίας καὶ Φιλιππουπόλεως, ἔτσι ἡ Δυτικὴ Θράκη χωρισμένη ἀπὸ τὴν ὅλην Θράκην, πρέπει νὰ κρατῇ τοὺς θησαυρούς της πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν καὶ ἐπίσκεψιν ἐπιτοπίως.

Τὸ «Βῆμα» πρέπει νομίζουμε νὰ τονίσῃ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ αἴτημα τῶν Θρακῶν, καὶ τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου Ε. Θ. Μ.)

Ὁμοία ἐπιστολὴ πρὸς τὸ «Βῆμα» ἐκ μέρους τῆς διευθύνσεως τοῦ Ἀρχείου Θράκης

Κύριε Διευθυντά.

Μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης ἀσχολούμεθα σαράντα χρόνια. Ὁ μακαρίτης Μυρτ. Ἀποστολίδης, ὁ Γ. Λαμπουσιάδης, ὁ Ἀχ. Σαμοθράκης, ὁ Κ. Κουρτίδης ἐθυσίασαν πολλὰ χρόνια τῆς ζωῆς των νὰ ἐρευνοῦν τὴν ἱστορίαν τῆς Πατρίδος μας. Ἀλλὰ ἡ ἔρευνά της στηρίζεται στὰ μέχρι τώρα δεδομένα καὶ εὑρημένα. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ ὠθήσῃ τὴν ἔρευνα σὲ ἀγαθὰ συμπεράσματα κι' ἀποτελέσματα, εἶταν ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν στὴ Θράκη. Πᾶν ὅ,τι ἀνεσκάφη ἕως τώρα καὶ ἀποτελεῖ πηγὴν ἐρεύνης, εὑρίσκεται δυστυχῶς στὴ Βόρειο Θράκη καὶ στὴ διάθεση τῶν Βουλγάρων. Οὔτε ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη οὔτε ἡ Δυτικὴ ἔχει αὐτὴ τὴν τύχη, ὥστε νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τοὺς θησαυρούς της. Ἡ μὲν Ἀνατολικὴ Θράκη, εὑρισκομένη στὰ χέρια τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, δὲν γνωρίζουμε πότε θὰ ἀνασκαφῇ. Ἡ Δυτικὴ ὅμως, ποὺ εἶναι Ἑλληνικὴ γῆ, δὲν εἶναι καλυτέρας μοίρας στὸ ζήτημα αὐτό. Ἡ Τραϊανούπολη, ὁ Δορίσκος, τὸ Διδυμότειχον, μόνο ποὺ δὲν ὑψώνουν φωνὴ γιὰ νὰ διακηρύξουν ὅτι πρέπει νὰ γίνουν ἀνασκαφές, γιὰ νὰ προωθηθῇ ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Τὸ ὑνὶ τῶν γεωργῶν συχνὰ προσκρούει σὲ ἀρχαῖα εὑρήματα, καὶ συχνὰ ἐπιπόλαια προσκρούει καὶ ἡ σκαπάνη σὲ σπουδαῖα θραύσματα ἐπιγραφῶν, ἀγγείων, τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π.χ. ποὺ ἀποτελοῦν πολυτιμότατα τεκμήρια τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης καὶ τόσον ἀφοροῦν τὶς τέχνες, τὴ γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμό.

Σήμερα οἱ ἀνασκαφὲς σ' ἄλλα σημεῖα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅπως στὴν Πύλο καὶ τὴν Κόρινθο, ἀνατρέπουν τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα ἱστορικὰ πορίσματα καὶ εἰσάγουν μυθολογικὰ στοιχεῖα στὸν περίβολο τῆς Ἱστορίας. Ἡ Θράκη παραμένει χωρὶς ἀνασκαφὲς καὶ ἡ ἱστορία της μένει σκοτεινὴ καὶ σιωπηλή, ἐκτὸς τῶν ὅσων μᾶς ἀπεκάλυψαν τὰ συσσωρευμένα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικότητός της στὰ μουσεῖα τῆς Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως, γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦν κυρίως οἱ Βούλγαροι ἀρχαιολόγοι. Τὰ Ἑλληνικὰ νομίσματα, οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, Ἑλληνικὲς καὶ Ρωμαϊκές, τ' ἀπειράριθμα ἄλλα εὑρήματα, ἀκόμη καὶ ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο Χασκόβου, τὰ μεσαιωνικά μας

μνημεῖα, τὰ μοναστήρια, τὰ ἔργα τέχνης, ζωγραφικῆς κλπ., οἱ ἐκκλησίες τοῦ 8ου καὶ τοῦ 11ου αἰῶνος, μ.Χ. Ὅλα αὐτὰ μελετῶνται καὶ ἐρευνῶνται ἀπὸ Βουλγάρους ἐπιστήμονας, ποὺ μονοπωλιακῶς σχεδὸν ἀποφαίνονται περὶ τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικωτάτης Θράκης, πάντοτε μὲ τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα ἐργαζόμενοι. Διὰ τοῦτο χρειάζεται νὰ ληφθῇ μία ἀπόφαση : Νὰ μελετηθῇ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης. Νὰ χωρισθῇ σὲ περιφέρειες καί, κατὰ προτεραιότητα ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ν' ἀρχίσουν οἱ ἀνασκαφές, ὥστε ἐντὸς 20ετίας τοὐλάχιστον ν' ἀνασκαφοῦν αἱ περιοχαὶ τῆς Θρακικῆς γῆς. Ἐζητήσαμε μὲ ὑπομνήματα τὴν συνδρομὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας γιὰ νὰ ἐνεργήσουμε μίαν ἀνασκαφὴ στὴν Τραϊανούπολη καὶ τὸν Δορίσκον, καὶ δὲν μᾶς ἐδόθη. Ἐζητήσαμε τὴν συνδρομὴ τοῦ Ὑπουργοῦ παρὰ τῇ Προεδρίᾳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἠρνήθη Μόλις πρὸ ἔτους, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ κάποιαν ἀνασκαφὴ στὰ Ἄβδηρα. Ἂς εὐχηθοῦμε νὰ πραγματοποιηθῇ αὐτὴ ἡ ἀνασκαφή, γιατὶ τὰ Ἄβδηρα ὑπῆρξαν πολιτεία μεγάλη, ὅπου ἀνεφάνη καὶ ὁ Δημόκριτος ποὺ μίλησε πρῶτος γιὰ τὸ ἄ τ ο μ ο. Ἡ Θράκη, ποὺ τὰ ἐδάφη της κατέχουν οἱ γείτονές μας, ἐκτὸς ἐλαχίστου μέρους ποὺ κατέχουμε ἐμεῖς, πρέπει ν' ἀνασκαφῇ καὶ νὰ ἱστορηθῇ κι' ἀπὸ μᾶς. Οἱ γείτονές μας κατέχουν τὰ ἐδάφη τῆς Θράκης, ἐμεῖς προσπαθοῦμε ν' ἀποδείξουμε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Θράκης, ὡς ἔχουμε ἱστορικὸν χρέος, μὲ τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὰ εὑρήματα, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ νὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια. Τὰ εὑρήματα, ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς εἶναι ὄχι πενιχρά, ἀλλὰ καὶ μᾶς δείχνουν πόσα ἀκόμη πολυτιμότερα καὶ σπουδαιότερα θ' ἀναφανοῦν, ἅμα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀρχίσῃ τὸ ἔργον της. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα θὰ καταγράψῃ τὴν παρουσία θησαυρῶν, ποὺ καταδείχνουν ὅτι ἡ χώρα αὐτή, τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότης, εἶναι ἀπὸ τὸν 7ον, 9ον, 11ον αἰῶνα π.Χ. σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ στὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι ὅλα βοοῦν, πῶς ἐκεῖ ἕνας πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη καὶ μία γλῶσσα ἐπεκράτησε καὶ ἐθριάμβευσε : ἡ Ἑ λ λ η ν ι κ ή !

13—10—57

Μετὰ τιμῆς
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Δ'

ΘΡΑΚΙΚΕΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τὸ λογοτεχνικὸν ἔργον τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου

Ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου εἶναι ὄχι μονάχα ὁ λαογράφος, ἀλλὰ ὁ ὑμνητὴς τῆς πολύπαθης Θράκης τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του. Ἡ Θράκη εἶναι τὸ πάθος του, ὁ καϋμός του ὁ ἀγιάτρευτος, ἡ λαχτάρα του ἡ μυστική, ποὺ γύρω της νυχτόημερα τριγυρίζει ἡ κάθε του σκέψη. Μὲ πόση εὐλάβεια σκύβει καὶ μαζεύει καὶ τὴν πιὸ μικρὴ λεπτομέρεια καὶ τὸ τελευταῖο ψίχουλο ἀπ' τὶς ἀναμνήσεις του γιὰ τὸ μαρτυρικὸ αὐτὸ κομμάτι τῆς Ἑλλάδας. Καὶ δὲν κουράζεται ποτὲ μὲς στὰ πολυάριθμα διηγήματα καὶ τὶς ἀναμνήσεις του διὰ τῶν δέκα πέντε καὶ πλέον τόμων του, νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ ἴδιο μονότροπο Leitmotiv πού, παράδοξο, μήτε καὶ τὸν ἀναγνώστη κουράζει. Σὰν μιὰ γνωστὴ μελωδία, ποὺ ὅσο συχνότερα τὴν ἀκοῦμε, τόσο ἀγαπητότερη μᾶς γίνεται.

Τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα τῆς Θράκης σὲ «μέρες χρονικὲς» ὅπως τὰ Χριστούγεννα, ἡ Πρωτοχρονιά, τὸ Πάσχα, ἡ ἄγρια χιονισμένη φύση της, ἡ ζωὴ τῆς ἀρχοντιᾶς κι' ἡ ζωὴ τῶν ἁπλοϊκῶν ἀνθρώπων της, καθαγιασμένη ἀπὸ τὸ μόχθο καὶ σ' ὅλη τὴν ταπεινὴ ὑπακοή της (ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ βαθειὰ σοφία της) γίνονται στὰ χείλη τοῦ ἱστορητή της, τραγοῦδι, στεναγμός, μεράκι ἀγιάτρευτο. Ἡ λαϊκὴ καὶ οἰκιακὴ τέχνη της ἱστορισμένη σὰν σὲ κεντίδι μὲ ὑπομονὴ κι' ἀγάπη. Ἕνα ἁπλὸ σκεῦος, ἕνα μαστορεμένο ἔπιπλο δείχνεται ποτισμένο ἀπ' τὴν ψυχὴ καὶ τὴ ζέστα τοῦ δουλευτάδικου χεριοῦ ποὺ τὤφτιαξε ἢ τὸ μεταχειρίστηκε. Κι' ὁ συγγραφέας στὸ ἀντίκρυσμά του συγκινεῖται. Κάθε ἶνα τῆς καρδιᾶς του τρέμει καὶ δονεῖται κι' ἀδιάκοπα ματώνει ἀπὸ τὸν πόνο στὴν ἀνάμνηση γιὰ τὸ σκληρὸ ξερριζωμὸ ἀπ' τὴν πλούσια κι' ἀγαπημένη γῆ. Ὅλα τὰ ταπεινὰ πράγματα βρίσκουν τὴ θέση ποὺ τοὺς ταιριάζει, τὰ ἔθιμα, τὰ λόγια, τὰ φερσίματα, μεταφερμένα αὐτούσια καὶ ὑφασμένα ἀξεδιάλυτα μὲ τὰ μεγάλα περιστατικὰ τῆς ζωῆς (γέννηση, θάνατο, γάμο) τὰ αἰώνια κι' ἀναλλοίωτα.

Ὁ κόσμος ποὺ ζωντανεύουν τὰ διηγήματα τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου εἶναι στ' ἀλήθεια ἕνας «ὄμορφος κόσμος ἠθικός, ἀγγελικὰ πλασμένος».

ΜΕΛΙΣΑΝΘΗ ΣΚΑΝΔΑΛΑΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

'Αριθ. 55 Τ' ἀναστενάρια τοῦ 56
» 56 Τὰ εἰκοσάχρονα τῆς Ἑταιρείας Θρακ. Μελετῶν
» 57 Ἡ Ἀπολλωνία (νῦν Σωζόπολις)
» 58 Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς
» 59 Τὰ βρεξούδια
» 60 Κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι θρῦλοι βυζαντινοί.
» 61 Ἡ Θράκη.
» 62 Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος.
» 63 Ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι.

Ἀρ. 55. ***Τ' ἀναστενάρια τοῦ 1956*** Εἶναι συμπληρωματικὴ μελέτη περὶ τοῦ ἐθίμου μὲ πολλὲς προσθῆκες ἀπὸ παρατηρήσεις τῶν συνεργατῶν τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν. Μὲ τὸ τεῦχος αὐτὸ συμπληροῦται ἡ προσπάθεια τῆς Ἑταιρείας νὰ συμπληρώση τὶς παρατηρήσεις, τὶς εἰκόνες καὶ νὰ ἐξαγάγη τὰ συμπεράσματα τῆς πολυχρονίου προσπαθείας πρὸς περίσωσιν τοῦ ἐθίμου ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν, τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν δίωξίν του ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσ)νίκης, ἀκατανόητον διώκτην τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπιζήμιον ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας μιᾶς ἐπαρχίας. Τὸ δημοσίευμα στολίζεται καὶ μὲ φωτογραφίες σκηνῶν τοῦ ἐθίμου. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Καβακοπούλου ἐπὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ ἐθίμου εἶναι ἀξιόλογες πρώτην φορὰν καταγραφόμενες καὶ παρατηρούμενες καὶ ἀποτυπούμενες καὶ σὲ φωτογραφίες—τοὺς ἀψευδεῖς μάρτυρες κάθε γεγονότος. Ἤδη ὑπολείπεται νὰ δημοσιευθῆ ἡ τελευταία μελέτη τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, ποὺ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν προβολὴν τῆς ταινίας τοῦ κ. Παν. Σεγδίτσα εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἐπιμορφωτικοῦ Ἑλληνοαμερικ. Ἰνστιτούτου.

Ἀρ. 56. ***Τὰ εἰκοσάχρονα τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν.*** Ἡ Ἑτ. Θρακ. Μελετῶν ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸ 1937 συνεπλήρωσεν εἴκοσιν ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της. Πρὸς τοῦτο κατὰ παροτρύνσεις φίλων καὶ θαυμαστῶν ἀπεφάσισε νὰ ἑορτάση τὰ εἰκοσάχρονά της καὶ τὰ ἑώρτασε μεγαλοπρεπῶς εἰς τὸν Παρνασσὸν 7 Ἀπριλίου 1957 μὲ ὁμιλίας τοῦ κ. Κ. Δημαρᾶ, Τατιάνας Σταύρου καὶ Π. Μαρκάκη. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε μεγάλη καὶ οἱ ὁμιληταὶ κατέκτησαν τὸ πλῆθος καὶ ἐθέρισαν τὶς ἐπευφημίες του. Ἐκ τούτου ἡ Ἑταιρεία ἐδημοσίευσε τὸ δημοσίευμα ὑπ' ἀρ. 56 ποὺ περι-

λαμβάνει τὶς ὁμιλίες τῶν ἀγορητῶν. Ἀξίζει νὰ τὶς μελετήση ἐκεῖνος ποὺ παρακολουθεῖ τὴν πνευματικήν μας κίνησιν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λαογραφίας γενικά. Ὁ λόγος τοῦ κ. Κ. Δημαρᾶ σοφός, τῆς κ. Τατιάνας Σταύρου συναισθηματικὸς καὶ συναρπαστικὸς καὶ τοῦ κ. Π.Μαρκάκη σφοδρὸς διὰ τοὺς ὑπουργούς, ποὺ ἔχουν τόσην κακίαν νὰ κρημνίζουν ὅ,τι καλὸν εὑρίσκουν κατὰ τὴν ὑπουργίαν των. Εἶναι κείμενα οἱ λόγοι των, ποὺ καθρεφτίζουν τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας, καθρεφτίζουν τὴν κοινωνικὴν ἀντίληψιν διὰ τὰ μεγάλα συντελούμενα ἔργα καὶ ἀκόμη τὴν θλιβερὰν κρατικὴν ἀντίληψιν ἐπάνω σ' αὐτά.

Ἀρ. 57. ***Ἡ Ἀπολλωνία (νῦν Σωζόπολις)***. Παλαιὰ μικρὴ ἱστορούλα, γραμμένη ἀπὸ τὸν μακαρ. Θρᾶκα Μαργαρίτην Κωνσταντινίδην ἀποθάνοντα πρὸ σαράντα ἐτῶν εἰς Τεργέστην, ὅπου ἔζησε ἐξυπηρετήσας τὴν ἑλληνικὴν ἐκεῖ κοινότητα. Εἶναι πολυγραφότατος καὶ ὅ,τι ἔγραψε καὶ ἐρεύνησε, τὸ ἔκαμε ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα Θράκην. Τὰ κείμενά του —χειρόγραφα—εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην (τμῆμα χειρογράφων), ὅπου ἐδωρήθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον ζῶντα καὶ μὴ ἀξιωθέντα ἀντὶ τούτων καὶ τῶν μελετῶν του, ν' ἀξιωθῆ τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος τῆς φιλοσοφ. Σχολῆς, ποὺ ἀπονέμεται δωρεὰν καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοῦ ἔθνους, ποὺ κυβερνοῦν τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς κόλακας καὶ τοὺς σαλιάγκους, ποὺ σερνόμενοι, ἀφίνουν τὰ σάλια τους. Ὁ συγγραφέας, ἀπέθανεν ἀνικανοποίητος. Ὅμως τὸ ἐρασιτεχνικόν του αὐτὸ ἔργον στηρίζεται σὲ ὅλες τὶς τότε γνωστὲς πηγές, ὥστε νὰ εἶναι καὶ σήμερον χρήσιμον εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἱστορίαν τῆς Θράκης. Τὸ ἔργον ἀπομένει πάντως μιὰ μεγάλη πηγὴ ἀξιόλογος μὲ πλουσίας πηγάς, μὲ ὕφος ἀξιόλογον, γλῶσσαν ρευστὴν καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἐργασίαν, ποὺ τὴν ἐμόλυνεν ἐκδίδοντας τὴν «Μεσημβρίαν του» ὁ κ. Μ. Γ. ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεώς της, μὴ σεβασθεὶς τὸ κείμενον τοῦ μακαρίτου, παρεμβάλλοντας τὴν διόρθωσιν τάχα δι' ἁπλούστευσιν τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως. Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἑταιρείας ἀποτελεῖ μίαν ἁπλῆν ζωντάνευσιν ἐργασίας τόσον ἀκριβοῦς καὶ ἐπαινετῆς. Ἡ *Ἀγχίαλός* του, ἐπίσης ἀποτελεῖ κείμενον ἀξιόλογον, σύντομον, περιεκτικόν, ἀλλὰ καὶ *μεμαρτυρημένον* ἱκανοποιητικῶς.

Ἀρ. 58. ***Ἡ τετρακοσιετηρὶς Πατριαρχικῆς δωρεᾶς*** 1538—1937 ἀποτελεῖ σοφὸν εἰλικρινὲς καὶ εὐχάριστον δημοσίευμα ποὺ προῆλθεν ἀπὸ ὀξυτάτην πένναν, παρατηρητικότητα, ὀξυδέρκειαν καὶ συγγραφικὴν δεινότητα τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ποὺ ζεῖ ἀνάμεσά μας ὡς κολοσσὸς πνευματικὸς διὰ νὰ φωτίζη ὡς φάρος τὰς τρίβους τῶν ἐπιστημόνων βυζαντιολόγων μας. Ἡ μελέτη του, τὸ ὕφος του, ἡ γλῶσσα του εἶναι μέσα δεινὰ νὰ αἰχμαλωτίσουν ἕναν ἐπιστήμονα, ἕναν ἀναγνώστην εἰδήμονα, φωτίζει, αἰχμαλωτίζει, διδάσκει, καθοδηγεῖ. Τὸ χιοῦμορ του δὲν τὸν ἀπολείπει καὶ ὅταν ἐργάζεται σο-

βαρά καὶ παραγωγικά. Εἶναι σὰν τὴν γάτα, ποὺ παίζει μὲ τὸν ποντικό. Δίδεται δωρεὰν διὰ νὰ διαβασθῇ καὶ φωτίσῃ. Ἡ κριτικὴ παρέλκει καὶ εἶναι περιττή, οὔτε καὶ ἡ ἔξαρσις τοῦ ἔργου, διότι τὸ ἔργον λάμπει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, τὸ πνεῦμα, τὸ ὕφος, τὴν σοφίαν.

Ἀρ. 59. ***Τὰ Βρεξούδια*** εἶναι λαογραφικὸν ἔθιμον πανάρχαιον. Ὁ κ. Οἰκονομίδης καλῶς τὸ ἐπεξεργάσθηκε καὶ τὸ τοποθέτησε. Συνωδευμένο μάλιστα μὲ τὴν ἀφήγηση τοῦ κ. Τζούνη—τοῦ ἀφελοῦς ἀφηγητῆ—παίρνει πιὸ μεγάλη ἀξία. Τὸ ἔθιμον ἔχει σημασίαν, διότι καταδείχνεται πανάρχαιον θρακικὸν ἔθιμον μὲ παράστασιν, ὡς γίνεται σήμερον εἰς Μονοκκλησίαν Σερρῶν ἀπὸ τοὺς ἐγκατεστημένους ἐκεῖ Θρᾶκας πρόσφυγας ἐξ Ἀνατ. Θράκης (Πέτρας καὶ Καλυβίων) Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ καταγραφὴν τοῦ κ. Τρ. Τζούνη ἐκ Πέτρας, ὅπως πολὺ προσφυῶς σημειώνεται εἰς τὸ ἐξώφυλλον.

Ἀρ. 60. ***Κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι θρῦλοι βυζαντινοί.*** Εἶναι μιὰ λαογραφικὴ ἐργασία τοῦ κ. Π. Παπαχριστοδούλου, ποὺ ἐξεπήδησε ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἐργασία τοῦ Νώντα Ντόνια φοιτητοῦ. Ὁ νεαρώτατος ἐπιμελὴς φοιτητὴς περισυλλέγοντας τὰ τραγούδια τοῦ Σουφλίου, τὰ ὑπεμνημάτισε κατά τινα διδασκαλίαν—βέβαια—καὶ τὰ συνέδεσε πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν, καθ' ἣν τὰ ἱδρυθέντα κάστρα τῆς ὅλης περιοχῆς ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν προστασίαν τῆς Θράκης καὶ ἐδημιούργησεν ἡ πτῶσις των θρύλους, ποὺ τοὺς ἐτραγούδησε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ σώζονται ἕως τώρα. Οἱ Σταυροφόροι καὶ οἱ Φράγκοι συνέδεσαν τὴν παρουσία τους μὲ τοὺς θρύλους αὐτούς, ποὺ σώζονται μὲ τὰ τραγούδια τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ποὺ καὶ σήμερα τραγουδιοῦνται καὶ ζοῦν στὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς τραγούδια τραπεζικὰ ἢ τῆς τάβλας. Ὁ συγγραφέας ἐπεχείρησε νὰ συγκροτήσῃ τὸ ὑλικὸ γιὰ μιὰ μεγάλη μελέτη, ποὺ θὰ χρειασθῇ νὰ γραφῇ καμμιὰ φορά, ὅταν συμπληρωθῇ τὸ ὑλικὸ καὶ παρέταξε ἱστορήματα γιὰ ὡρισμένα φρούρια, ποὺ ἱκανοποιοῦν τὸ λαϊκὸ αἴσθημα γιὰ τὸ χαμό τους. Ὅλα εἶναι προδομένα καὶ ἀπὸ προδοσία πάρθηκαν. Αὐτὴ ἡ μελέτη δὲν ἔχει ἀξιώσεις. Ἀποτελεῖ ἁπλῶς μιὰ παρόρμηση γιὰ προσπάθειες ἄλλων λαογράφων, ποὺ καὶ νέοι εἶναι κι' ἔχουν ἔφεση πρὸς ἐργασία καὶ καιρὸ γιὰ ἔρευνες δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποὺ ἀνάγονται στὴ βυζαντινή μας ἐποχή.

Ἀρ. 61. ***Ἡ Θράκη.*** Βλ. Σκορδέλη Στενιμαχίτου. Εἶναι ἕνα μελέτημα κατωχυρωμένο μὲ παραπομπές, μὲ ὕφος ὡραῖον, μὲ ἀφήγηση ἄψογη καὶ γραμμένο μὲ ἱστορικὴ συνείδηση. Γράφηκε στὰ 1863 δηλ. πρὸ 94 χρόνια ὡς ὁμιλία ποὺ ἔγινε, ὅταν ὁ μακ. εἴταν Σχολάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Φιλιππουπόλεως πρὸ ὁμηγύρεως πολιτισμένης καὶ ἐθνικῶς διαπαιδαγωγημένης. Ἀναγινωσκόμενο ἀφίνει ἐντυπώσεις σοβαρὲς καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ

διὰ τὴν πιστότητα τῶν ἀφηγουμένων, εἶναι καρπὸς μελετῶν ἐνδελεχῶν. Ἂν ἦτο γραμμένον ἁπλούστερα θὰ ἠμποροῦσε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐγχειρίδιον διὰ τὴν Θρακικὴν Ἱστορίαν. Τοῦτο ἔπραξα ὁ ἴδιος ὁ γράφων, γράψας τό : *Τί πρέπει νὰ γνωρίζουν τὰ Θρακόπουλα*. Πάντως εἶναι ἕνα εὕρημα καὶ ἡ ἐκτύπωσίς του ἀξιόλογος πρᾶξις, ποὺ εὐχόμεθα νὰ μὴ πάει χαμένη.

62. ***Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος***, 1957, Ἀθῆναι, Γρηγ. Π. Εὐθυμίου. Εἶναι ὁ τίτλος μιᾶς μελέτης, ποὺ ἐκυκλοφόρησε κατὰ τὸ ἔτος 1957. Ὁ κ. Εὐθυμίου ὡς ἱστοριοδίφης εἶναι γνωστὸς ἐκ τῶν μελετῶν του, ποὺ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης ἀπὸ τοῦ ΙϚ' τόμ. καὶ ἐντεῦθεν εἰδικῶς δὲ ἱστορικὰ προβλήματα κυρίως τοῦ Διδυμοτείχου. Ἡ προσπάθειά του εἶναι ἀποδοτικὴ διὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ ἱστορικοῦ προβλήματος τοῦ σχίσματος μετὰ τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Χρυσάνθου μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος [1], ποὺ ἐξεδόθη κατὰ τὴν ἄρσιν αὐτοῦ. Ἐπαινοῦμεν τὸν κ. Εὐθυμίου διὰ τὴν νέαν του ἐργασίαν καὶ τοῦ εὐχόμεθα πάντοτε ἐπιτυχίαν. Ἡ ἐργασία του ὡς ἔρευνα ἀποτελεῖ ἀξιομίμητον παράδειγμα καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν αὐτῆς καὶ τὴν γλωσσικὴν ἀρτιότητα τῆς ἀφηγήσεως.

63. ***Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι***, Ἰωακεὶμ Καβύρη μητροπολ. Ἀλεξανδρουπόλεως, Ἀλεξ)λις 1955. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ συγκεντρωμένην πνευματικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Σεβασμιωτάτου. Εἶναι λόγοι, ἐγκύκλιοι, ἐκθέσεις ὑπομνήματα κλπ. δείγματα πάντα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῶν πενῆντα καὶ πλέον χρόνων τῆς ποιμαντορίας του. Τὸ ὀγκῶδες ἔργον τοῦ Σεβασμιωτάτου εἶναι ἐργασία πολλῆς τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Εἶναι ὁ κραθέπτης τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς τοῦ μητροπολίτου, ὁ ὁποῖος καλὸν ἔκρινε νἀποθανατήσῃ καὶ διὰ τοῦ τύπου μέρος τοῦ πνευματικοῦ του ἔργου καὶ τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς δράσεώς του. Τὸ *Ἀρχεῖον Θράκης* συγχαίρει τὸν ἔγκριτον ἀρχιερέα καὶ τοῦ εὔχεται νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἄλλα ἔργα καλὰ χάριν τοῦ ποιμνίου του καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος διψᾷ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὸ ἁπλοῦν ὕφος τῶν συγγραφέων. Τὸ βιβλίον εἰς τὸ τέλος συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς ποιητικοὺς δραματισμοὺς τοῦ μητροπολίτου Ἰωακεὶμ καὶ ἄλλα ποιητικὰ δημιουργήματα δημοσιευμένα καὶ μή.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

---

1. *Δ. Χρυσάνθου*, τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα, Ἀθῆναι 1957.

Studii şi Cercetari de Istorie Literara şi Folclor, anul IV (1955) [Bucureşti]. (Academia Republicii Populare Romîne. Institutul de Istorie Literara şi Folclor) 8°, 613 + 3 ἄ. ἀ. σελ.

Στὸν προηγούμενο τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», σ. 310—312, ἔκαμα σύντομο λόγο γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ τρίτου τόμου τοῦ παραπάνω περιοδικοῦ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης ἠμπορεῖ τώρα νὰ παρακολουθήσῃ τὴ συνέχεια τοῦ ρουμανικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ, ποὺ τὰ θέματά του στρέφονται γύρω ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας καὶ τὴ Λαογραφία. Οἱ μελέτες τοῦ παρόντος τόμου, ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας, εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) *Ὁ Τουρκουᾶτος Τάσσος* τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ G. Calinescu (σ. 7—26). Στὴ μελέτη αὐτὴ ὁ σ. ἀναλύει τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ μὲ πρῖσμα φιλοσοφικὸ—κοινωνικὸ καὶ παραθέτει ἀρκετὰ ἀποσπάσματα τοῦ Tasso σὲ ἔμμετρη ρουμανικὴ γλῶσσα. 2) *Δυὸ Ρῶσοι διηγηματογράφοι στὴ Ρουμανία: Β. Γκάρσιν καὶ Β. Κορολένκο* τοῦ Valeriu Ciobanu (σ. 49 - 94). Πρόκειται γιὰ τὶς ἐπισκέψεις τῶν Ρώσων τούτων συγγραφέων στὴ Ρουμανία καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χώρα αὐτὴ ἔργα τους, τὶς ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις τους. 3) *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Gala Galaction* τοῦ Θεοδ. Vîrgolici (σ. 173—194). 4) *Γεώργιος Bacovia* τοῦ Marin Bucur (σ. 195—212). 5) *Maria Banus* τῆς Liliana Fischer (σ. 213—221). 6) *N. Filimon* τοῦ G. Calinescu (σ. 223—354). Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ N. Filimon, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, ἐνδιαφέρει καὶ τὴ λαογραφία (πολλὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα περιέχουν οἱ ἠθογραφίες του), χωρὶς νὰ ἔχῃ καμμιὰ σχέση μὲ τὸ δικό μας τὸ Φιλήμονα. 7) *Gr. M. Alecsandrescu*[1] τοῦ ἴδιου (σ. 355—511). 8) *Ὁ βίος Πέτρου Ispirescu* τῆς Dora Littman (σ. 513—543). Ὁ Ispirescu ἐνδιαφέρει ὄχι μονάχα τὴ λογοτεχνία τῆς χώρας του, ἀλλὰ καὶ τὴ λαογραφία, γιατὶ ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους συλλογεῖς παραμυθιῶν, παραδόσεων, εὐτραπέλων καὶ ἄλλων λαϊκῶν διηγήσεων τῆς Ρουμανίας. 9) *Ἕνα ἀντίγραφο (17ον αἰῶν) τῆς «Ἑρμηνείας τῶν Εὐαγγελίων» καὶ τοῦ «Τυπικοῦ» τοῦ Διακόνου Κορεσσίου*, μελέτη γραμμένη ἀπὸ τὸν Vladimir Drimba (σ. 535—571).

Στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ ἴδιου τόμου μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «*Χρονικὰ*» δημοσιεύεται συντομώτατη σκιαγραφία τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ μουσουργοῦ *Γεωργίου Enescu* (σ. 573), «*Σημείωση γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς φιλολογικῆς γλώσσης*» (σ. 574 - 580), τὸ ἄρθρο «*Ὁ Ἀλέξανδρος Beldiman καὶ ἡ Ρωσία*» (σ. 581—582), οἱ σημειώσεις «*Ὁ Creanga καὶ τὸ ρωσικὸ πνεῦμα*» (σ. 582—584), «*Οἱ μῦθοι τοῦ Krîlov*» (σ. 584—587), «*Ὁ Αὐ-*

---

1) Ὁ *Gr. Alecsandrescu* εἶναι ὁ ποιητὴς ποὺ ἀφιέρωσε «*Ὠδὴ στοὺς πεσόντες στὸ Δραγατσάνι ἱερολοχῖτες*».

γουστος *von Kotzebue*» τοῦ Al. Piru (σ. 587—596), «*Ionathan Swift*» (σ. 603—609) καὶ «*Μιχ. Sadoveanu : Περιπέτεια στὸ ὑγρὸ λειβάδι τοῦ Δουνάβεως*» τῆς Liliana Fischer (σ. 610—613).

Τὰ λαογραφικὰ θέματα στὸν τόμο αὐτὸ—πολὺ λιγώτερα σχετικῶς μὲ τὰ παραπάνω—εἶναι τὰ ἑξῆς : 1) *Ὁ Λάζαρος Saineanu καὶ ἡ λαογραφία* τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ D. Panaitescu - Perpessicius (σ. 27—47). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐμπεριστατωμένη ἐργασία πάνω στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐπιφανοῦς λαογράφου καὶ γλωσσολόγου Λαζάρου Σαϊνεάνου. Ὁ Σαϊνεάνου, ὅπως ξέρουμε, μὲ τὶς γλωσσικὲς καὶ λαογραφικές του ἔρευνες, ἰδίως ἐκεῖνες ποὺ ἀφοροῦν τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας (παραδόσεις - τραγούδια), τὶς μέρες τοῦ Μαρτίου, τ' Ἀερικὰ [Ielele], τὴν Ἱστορία τῆς ρουμανικῆς Φιλολογίας, τὰ τουρκικὰ στοιχεῖα στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα, προπαντὸς ὅμως μὲ τὸ ὀγκῶδες βιβλίο του γιὰ τὰ ρουμανικὰ παραμύθια (1895), εἶχε κατακτήσει διεθνῶς τὴν ἐκτίμηση τῶν γλωσσολόγων καὶ τῶν λαογράφων τοῦ καιροῦ του. Ἄς σημειωθῇ, ὅτι πολὺ συχνὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης παρέπεμπε στὶς ἐργασίες του. 2) *Θεόδωρος Burada, λαογράφος καὶ ἐθνογράφος*, μελέτη τοῦ I. C. Chitimia (σ. 95—171). Ὁ πολὺ γνωστὸς γιὰ τὶς λαογραφικές του ἔρευνες καὶ τὶς μελέτες γύρω στὰ λαϊκὰ βιβλία I. Chitimia ἐρευνᾷ μὲ μεγάλη ἐνημέρωση τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Burada (ἱστορικοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ρουμανικοῦ θεάτρου στὴ Μολδαβία), ποὺ στάθηκε ἕνας λαμπρὸς μουσικολόγος γιὰ τὴν ἐποχή του (19ος αἰώνας) καὶ ποὺ χωρὶς καμμιὰ προετοιμασία καὶ παρώθηση ἀπὸ ἄλλους κατάλαβε μόνος του τὴ σημασία, ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς λαογραφίας ὄχι μονάχα τὰ πνευματικὰ ἔργα τοῦ λαοῦ (τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου), ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ὑλικοῦ του βίου. Τέτοια μελέτη ἐξονυχιστικὴ σὲ βάθος καὶ ἔκταση δὲν ἔχομε ἐμεῖς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα γιὰ κανέναν λαογράφο μας. Ἡ ἐργασία τοῦ Chitimia στὸ εἶδος της εἶναι ἀξιόλογη καὶ ὑποδειγματική. 3) *Σημειώσεις πάνω σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ συζήτηση γιὰ τὴ λαογραφία στὴν ἐποχή μας*. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ γράφτηκε μετὰ τὴ συγκέντρωση τῶν Ρουμάνων λαογράφων, ποὺ ἔγινε στὸ Βουκουρέστι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1954 γιὰ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων. Ὁ σ. θέτει διάφορα προβλήματα, ποὺ ἀντιμετωπίζει κάθε λαογράφος στὴ σημερινὴ ἐποχή, προβλήματα μεθόδου, κατατάξεως τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, διαδόσεως τῶν λαϊκῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τῆς χώρας στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικό, ἐκδόσεις γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ἐκδόσεις αὐστηρὰ ἐπιστημονικές, μελέτη τῶν κειμένων τῶν τραγουδιῶν παράλληλα μὲ τὴ μελέτη τῶν μελῳδιῶν, χορογραφία, συλλογὴ ὑλικοῦ ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ὕπαιθρο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς πόλεις, προετοιμασία γιὰ μεγάλες ἐπιστημονικὲς συνθέσεις, Corpus, καὶ μονογραφίες συνθετικὲς βγαλμένες ἀπὸ τὸ ὑλικό, ποὺ εἶναι τυπωμένο ἢ βρίσκεται σὲ χειρόγραφα.

Τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ anul V 1—2, Ianuarie—Iunie 1956, 8ο 391 σελ., καὶ 3—4, Iulie—Decembrie 1956, 8ο 399—665 σελ.

Οἱ μελέτες ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας εἶναι: 1) *Μερικὲς παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα τῆς Λογοτεχνίας* γραμμένες ἀπὸ τὸν M. Novicov (σ. 7—11) 2) *Ἔργα σημαντικὰ τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας τοῦ Μιχ. Sadoveanu* ἀπὸ τὸν Marin Bucur (σ. 137—174) 3) *Τὸ ἔργο τοῦ I. A. Bassarabescu* τοῦ Θ. Vîrgolici (σ. 175—196). 4) *Hortensia Papadat-Bengescu* τῆς Ἑλένης Piru (σ. 197—212). 5) *Μιχαὴλ Sebastian* τῆς Dora Littman (σ. 213—242) 6) *Ἡ κουλτούρα τοῦ M. Eminescu* τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ G. Calinescu (σ. 243—377). 7) *Πηγὲς τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ M. Eminescu* τοῦ ἴδιου συγγρ. (σ. 399—477). 8) *Φιλολογία ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τοῦ M. Kogalniceanu «Steaoa Dunarii» (=Ἀστὴρ τοῦ Δουνάβεως)* γραμμένη ἀπὸ τὸν Ὀβίδιο Papadima (σ. 495—521). 9) *Οἱ ἥρωες τοῦ δράματος «Vlaicu Voda» τοῦ Alex. Davila* ἀπὸ τὴν Lucia Cancenian (σ. 581—614). 10) *Ἡ ποίηση τοῦ T. Arghezi* ἀπὸ τὸν Θ. Vîrgolici (σ. 615—643). 11) *Τὸ χτύπημα τῆς προσωπολατρίας καὶ μερικὰ προβλήματα τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας*, ἄρθρο τοῦ M. Novicov (σ. 645—656). 12) *Τὸ συνέδριο τῶν συγγραφέων τῆς Ρουμανίας* τοῦ D. Vatamaniuc (σ. 657—659). 13) *75 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ Gontemporanul [=Ὁ Σύγχρονος]* τοῦ O. P[apadima] (σ. 661—664).

Οἱ λαογραφικὲς μελέτες, ἂν καὶ λιγώτερες καὶ στὸν τόμο τοῦ 1956, συγκριτικὰ μὲ τὶς ἄλλες, ποὺ ἀφοροῦν τὴ λογοτεχνία, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ περιστρέφονται, μποροῦμε νὰ ποῦμε, οἱ περισσότερες, γύρω ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ παραμύθι, ποὺ ἀπὸ ξένους στὴν ἀρχὴ—Γερμανοὺς—ἐρευνήθηκε κατόπιν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφανεῖς λαογράφους τῆς Ρουμανίας. Ἰδοὺ οἱ λαογραφικὲς αὐτὲς ἔρευνες: 1) *Οἱ πρῶτοι συλλογεῖς ρουμανικῶν παραμυθιῶν (Οἱ ἀδελφοὶ Schott, Obert, Kunisch)* τοῦ Alex. Bistritianu (σ. 13—40). Ὁ σ., ἀφοῦ ἀναπτύσσει τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες τῆς δημιουργίας τῶν συλλογῶν καὶ μιλεῖ γιὰ τὰ πρόσωπα τῶν συλλογέων, κατόπι προβαίνει σὲ ἐξονυχιστικὴ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῶν συλλογῶν, δίνοντας περίληψη τῶν παραμυθιῶν καὶ διηγήσεων, ποὺ εἶναι γραμμένες σὲ γερμανικὴ μετάφραση. Τὰ ρουμανικὰ παραμύθια πρωτοβγῆκαν ὄχι μὲ τὸ φυσικὸ τοπικό τους ἔνδυμα, τὴ ρουμανική, ἀλλὰ στὴ γερμανικὴ γλῶσσα. Τὰ πρωτότυπα κείμενα λείπουν. Γι' αὐτὸ χρέος, λέγει ὁ σ., τῆς σημερινῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας εἶναι νὰ μεταφερθοῦν τὰ λαϊκὰ αὐτὰ δημιουργήματα στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα. Δὲν ἠμπορεῖ ὅμως, νομίζω, νὰ κατορθωθῇ αὐτὸ εὔκολα καὶ ν' ἀποφευχθοῦν οἱ ἐλλείψεις. Αὐτὸ τὸ διαπιστώνομε πρόχειρα ἀπὸ τὴν πεῖρα ὁποιασδήποτε λαογραφικῆς συλλεκτικῆς προσπάθειας. Ἔτσι π.χ. πολλὲς φορὲς τυχαίνει τὸ ἴδιο πρόσωπο τὴν ἴδια μέρα νὰ δίνῃ δυὸ διαφορετικὲς μορφὲς μιᾶς πεζῆς διηγήσεως ἢ ἑνὸς τραγουδιοῦ (ὅταν τὸ τραγούδι εἶναι μεγάλο). Πόσον μᾶλ-

λον λοιπὸν ὅταν θελήσῃ κανεὶς νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ μιὰ ξένη γλῶσσα ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια μιὰ λαϊκὴ διήγηση στὴν πρωταρχική της μορφή, χωρὶς τὸν φορέα της, τὸν ἀφηγητή της, καὶ ν' ἀποφύγῃ τὶς ἐλλείψεις; Εἶναι ἀδύνατο. 2) Ὁ Valeriu Ciobanu δημοσιεύει μιὰ ἀρκετὰ πλατειὰ μονογραφία γιὰ τὸν ἐπιφανῆ λαογράφο *Tudor Pamfile* (σελ. 41—135). Ὁ ἄνθρωπος (σ. 41—54) καὶ τὸ ἔργο του (σ. 54—135) παρουσιάζονται παραστατικώτατα μπροστά μας. Οὔτε καὶ ἡ παραμικρότερη λεπτομέρεια δὲν διαφεύγει τὸν προσεκτικὸ καὶ ἀκούραστο μελετητή, ποὺ ἀφιερώνει γιὰ τὸν Pamfile μεγάλο μόχθο καὶ ἀγάπη, ἀμείβοντας ἔτσι ἐκεῖνον, ποὺ πρόσφερε ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα στὸ λαὸ καὶ τὰ δημιουργήματά του. 3) Βιβλιοκρισία τοῦ περιοδικοῦ *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, τόμ. *1*, *Heft 1—2*, ἔτ. 1955, ἀπὸ τὸν Ovidiu Papadima (σ 379—385). 4) Ὁ I. Chitimia ἀναλύει τὸν τόμο XLI (1954) τοῦ Πολωνικοῦ λαογραφικοῦ περιοδικοῦ *«Lud»*, ἀφοῦ προηγουμένως μᾶς δίνει μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῶν συνθηκῶν τῆς λαογραφικῆς κινήσεως στὴν Πολωνία στὸ παρελθὸν καὶ σήμερα. Ὁ τίτλος τῆς βιβλιοκρισίας του εἶναι *«Τὸ Lud καὶ ἡ Πολωνικὴ λαογραφία»* (σ. 386—389). 5) Ἀκολουθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο γραμμένο τὸ σημείωμα: *«Τὰ λαϊκὰ Πολωνικὰ τραγούδια»* (σ. 390—391). 6) Ἀξιόλογη γιὰ τὸ ὑλικό της εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Al. Bistritianu *«Τὸ τοπίο στὸ ρουμανικὸ παραμύθι»* (σ. 479—496). 7) Ἀκόμα ὅμως σημαντικώτερη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ I. Chitimia μὲ τὸν τίτλο *«Τὰ ζῷα στὸ ρουμανικὸ παραμύθι. Τὸ ἄλογο»* (σ. 523—546). Ὁ σ. ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ρουμανικὰ κείμενα τῶν παραμυθιῶν, ποὺ ἔχει ὑπ' ὄψιν του, γνωρίζει καὶ παραμύθια ἄλλων χωρῶν, ποὺ τὰ συγκρίνει μὲ τὰ ρουμανικὰ παραμύθια. Ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς χρησιμοποιεῖ μόνο τὴ συλλογὴ τοῦ Hahn. 8) Ἀκολουθεῖ τέλος ἡ μελέτη τοῦ Gh. Vrabie *«Ἡ χλωρίδα στὸ ρουμανικὸ παραμύθι»* (σ. 547—580), ὅπου ἐρευνᾶται ἡ ποιητικὴ εἰκόνα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὁ ἥρωας τοῦ παραμυθιοῦ, τὰ δέντρα ὡς καταφύγια καὶ κατοικίες ψυχῶν καὶ σωμάτων μὲ τὴ συμβολική τους σημασία, τὰ φυτὰ καὶ τὰ δέντρα ποὺ ξεφυτρώνουν ἀπὸ τὸ χυμένο αἷμα. Ὅλα αὐτὰ ὁ ἐρευνητὴς τὰ ἐξετάζει συγκριτικὰ καταλήγοντας σὲ γόνιμα καὶ διαφωτιστικὰ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ ρουμανικοῦ παραμυθιοῦ.

Δ. Οἰκ.

ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΚΩΔΙΚΩΝ

Εἶναι γνωστὰ τὰ τῶν προσφυγικῶν κωδίκων, τῆς περισώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀπωλείας πολλῶν κατὰ τὴν μεταφοράν των. Αὐτὴ ἡ πολύτιμη γραπτὴ ἱστορία τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ ἔπρεπε μὲ ἄλλην φροντίδα νὰ περισυλλεγῇ καὶ νὰ περισωθῇ. Τὸ ***Ἀρχεῖον Θράκης*** *ἐκ τῶν ὑπαρχόντων κωδίκων εἰς τὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων, (τὸν ἡμικρατικὸν ὀργανισμόν, διὰ τοῦ νόμου 3471), τοῦ προσφυγικοῦ κόσμου, ἐδημοσίευσεν τοὺς Θρακικοὺς Κώδικες ἀποσπάσαν τοὺς Μικρασιατικοὺς ἐκ τοῦ ὅλου. Ἐκτὸς τούτων ἐδημοσίευσε λεπτομερῶς καὶ τοὺς κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα κατακειμένους πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη. Ἀλλὰ καὶ τῶν κωδίκων Ἀδρ)λεως, διὰ τῆς ἀποστολῆς εἰδικῶς τοῦ κ. Γρ. Εὐθυμίου καθηγ. κατέγραψε πάντας τοὺς σωζομένους ἐν Ν. Ὀρεστιάδι καὶ τοὺς ἐδημοσίευσε εἰς τὸν Κ' τόμ. Σήμερα εἰς τὸν 22 ἐδημοσιεύσαμε ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸ Βυζαντινὸν μουσεῖον ἐκ τῶν ἀποσπασθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου πρὸς φύλαξιν κειμηλίων*[1].

Εἰς τὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων ὑφίστανται ἐπὶ πλέον ἀρκετὰ βιβλία ἴσως ἀσήμαντα. Εἰς δὲ τὸ ***Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας*** *ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς παραληφθέντα ἤδη ἐκ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Διδυμοτείχου, ὅπου καὶ κατέκειντο μέχρι τοῦδε καὶ ὧν κατεγράφησαν τὰ περιεχόμενα.*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

τῶν ὑπὸ τῆς Ἱ Μητροπόλεως Διδυμοτείχου—Ὀρεστιάδος σταλέντων εἰς τὸ ἐν Θεσ)νίκῃ «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας» κωδίκων κλπ. τοῦ ἀρχείου τῆς τέως Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως.

Α' Κώδικες

Κ. 1 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ι. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ 12.1.1911 μέχρις 22.2.1914 σελ. 499.

Κ. 2 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ι. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 22.2.1914 μέχρι 17)30.5.1917 σελ. 500.

Κ. 3 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἀρχιδιακονίας τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 24 2 1914 μέχρι 4.7.1926 σελ. 435.

Κ. 4 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ι. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 17.5.1917 μέχρι 28.7.1920 σελ. 496.

Κ. 5 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Κεντρικῆς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως Ἐφορίας Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 2 2.1920 μέχρι 31.8.1922 σ. 188.

Κ. 6 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 28.7.1920 μέχρις 28.5.1921 σελ. 250.

Κ. 7 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 28.5.1921 μέχρι 21.1.1923 σελ. 461.

Κ. 8 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 18.4.1923 μέχρι 16.9.1925 σελ. 487.

---

1. Οὗτοι περιλαμβάνονται εἰς τὸν κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζ. Μουσείου συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Δημ. Πάλλα.

Κ. 9 : Ἀντίγραφα εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 30.3.1892 μέχρι 13.10.1907 σελ. 124.

Κ. 10 : Πρωτόκολλον Δημογεροντίας καὶ Πνευματικοῦ Δικαστηρίου ἀπὸ 3.1.1904 μέχρις 28.6.1926 φφ 372.

Κ. 11 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως τῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐφορίας καὶ τῆς Δημογεροντίας ἀπὸ 1.11.1906 μέχρις 21.12.1910 σελ. 284.

Κ. 12 : Πρωτόκολλον εἰσερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 4.1.1920 μέχρις 28.9.1925 σελ. 94.

Κ. 13 : Πρακτικὰ τοῦ Πνευμ. Δικαστ. ἀπὸ 18 4.1895—18.12.1920 σελ.286

Κ. 14 : » » » » » 9. 1 1901—16.12.1903 » 406

Κ. 15 : » » » » » 13. 1.1904—17. 5.1911 » 134

Κ. 16 : » » » » » 12.10.1921—14.10.1924 » 240

Κ. 17 : » » » » » 24. 5.1911— 5.10.1921 » 400

Κ. 18 : Ἀποφάσεις τοῦ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ἀπὸ 7.3.1889 μέχρι 28.8.1927 σελ. 184.

Κ. 19 : Ἀποφάσεις τοῦ Πνευμ. Δικαστ. ἀπὸ 11.11.1908—19.8.1922.

Κ. 20 : Πρακτικὰ τῆς Δημογεροντίας καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου ἀπὸ 18.1.1893 μέχρι 16.8.1902 σελ. 394.

Κ. 21 : Ἀποφάσεις τοῦ Μικροῦ Ἐκκλ. Δικοστηρίου ἀπὸ 20.5 1911 μέχρι 3.6.1922 σελ. 88.

Κ. 22 : Πρόχειρα πρακτικὰ Πνευμ. Δικαστηρίου ἀπὸ 24.8.1921—4.7.1925 σελ. 168.

Κ. 23 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 23.10.1920—14.1.1922 σ. 192.

Κ. 24 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 14.5.1921—17.7.1925 σ. 240.

Κ. 25 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 22.10.1910—4.2.1911 σ. 164.

Κ. 26 : Συμβολαιογραφικαὶ πράξεις ἀπὸ 17.3 1884—29 7.1908 σ. 88

Κ. 27 : Πρακτικὰ Δημογεροντίας ἀπὸ 3.1.1889—31 12.1892 σ. 202

Κ. 28 : Πρακτικὰ Δημογεροντίας ἀπὸ 30.8.1902—17.12 1904 σ. 196

Κ. 29 : Πρακτικὰ Δημογεροντίας ἀπὸ 14.1.1905—26.3.1910 σ. 398

Κ. 30 : Πρακτικὰ Δημογεροντίας ἀπὸ 30.3.1910—23 3.1928 σ. 402

Κ. 31 : Πρακτικὰ Δημογεροντίας ἀπὸ 6 4.1918—7.2.1920 σ. 158

Κ. 32 : Πρακτικὰ τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων τῶν πολιτῶν Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 4.2.1890 μέχρι 17.4.1922 σελ. 144.

Κ. 33 : Ἡμερολόγιον Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1921 ἕως 1922 σ. 122

Κ. 34 : Καθολικὸν Δημογεροντίας ἀπὸ 20.4,1838—31.12.1858 σ. 67

Κ. 35 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1893 ἕως 1900 σελ. 192

Κ. 36 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1908 ἕως 1910 σελ. 128

Κ. 37 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1911 ἕως 1912 σελ. 76

Κ. 38 :

Κ. 39 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1920 ἕως σ. 73 διπλαῖ.

Κ. 40 : Εαθολικὸν Δηλογεροντίας τῶν ἐτῶν 1904—1906 σ. 131 διπλαῖ.

Κ. 41 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τοῦ 1912 σ. 62

Κ. 42 : Ἡμερολόγιον τοῦ Κηροποιείου ἀπὸ 1921 ἕως 1922 σ. 96.

Κ. 43 : Ταμεῖον Μετρητῶν τοῦ Ταμείου Ἐλέους ἀπὸ 1.9.1880 ἕως 31.12.1890 σελ. 65 διπλαῖ.

Κ. 44 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1901 ἕως 1903 σ. 168.

Κ. 45 : Ταμεῖον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1906 ἕως 1913 σελ. 79 διπλαῖ.

Κ. 46 : Ταμεῖον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1914 ἕως 1920 σελ. 71 διπλαί.
Κ. 47 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1914 ἕως 1919 σ. 191 δ.
Κ. 48 : Ταμεῖον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1920 σελ. 65 διπλαῖ.
Κ. 49 : Καθολικὸν Ἐκκλησίας Μητροπ. 1911 ἕως 1915 σελ. 50 διπλαῖ.
Κ. 50 : Καθολικὸν Ἐκκλησίας Μητροπόλ. 1919 ἕως 1921 σ. 141 δ.
Κ. 51 : Πρακτικὰ καὶ ἰσολογισμοὶ Μητροπόλεως 1882 ἕως 1910 σ.156
Κ. 52 : Ἡμερολόγιον τοῦ Κοινοτ. Κηροπ. 1903 ἕως 1920 σ. 500.
Κ. 53 : Ἰσολογισμοὶ τοῦ Κοινοτ. Κηροπ. 1912 ἕως 1920 σ. 148 διπλαῖ.
Κ. 54 : Μητρῷον Δημοδιδασκάλων τῆς ὑπαίθρου χώρας τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως τῶν ἐτῶν 1910 ἕως 1915 σελ. 54.
Κ. 55 : Πρακτικὰ τῆς Πρωτοσυγγελίας (βιβλίον δικῶν) τῶν ἐτῶν 1882 ἕως 1883 σελ. 254.
Κ. 56 : Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδ. Ἱερατικῆς Ἀδελφότητος ἀπὸ 2.5.1919 μέχρι 31.12.1919 σελ. 92.
Κ. 57 : Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τῶν θυμάτων τῆς πυρκαϊᾶς τῆς 20 Αὐγούστου τοῦ 1905 Ἐπιτροπῆς ἀπὸ 31.8.1905 ἕως 16.5.1908 σελ. 64.
Κ. 58 : Κατάστιχον Ταμείου τοῦ Ἐλέους ἀπὸ 1.1.1856 ἕως 22.12. 1866 σελ. 200.
Κ. 59 :
Κ. 60 : Βιβλίον ταμείου τοῦ Συσσιτίου ἀπὸ Αὐγ. 1910 μέχρι Σεπτεμβρίου 1912 σελ. 22 διπλαῖ.
Κ. 61 : Καθολικὸν Ἐκκλ. Τιμίου Προδρόμου 1909—1910 σ. 35 διπλαῖ.
Κ. 62 : Βιβλίον Ταχριρίων καὶ ἄλλων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1314 (1898) μέχρις 20 Ὀκτωβρίου 1322 (1906) σελ. 276.
Κ. 62α : Φάκελλος εἰσερχομένων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 9.1.1309 (1894) μέχρι 3.11.1324 (1908).
Κ. 68 : Βιβλίον μετρητῶν Δημογ. ἀπὸ Ἰαν. ἕως Σ)βρίου 1920 σ. 60.
Κ. 69 : Πρόχειρον Ταμείου Δημογεροντίας ἀπὸ Σ)βρίου ἕως Ν)βρίου 1922 σελ. 40 διπλαῖ.
Κ. 70 : Ταμεῖον Κοινοτ. Κηροπ. τοῦ 1921 καὶ καθολ. 1922 σ. 40 διπλαῖ.
Κ. 71 : β : Βιβλίον διαφόρων λ)σμῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐφορίας ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐτῶν 1919 ἕως 1922 σελ. 199 διπλαῖ.
Κ. 72 : Ε : Εὑρετήριον Κώδικος καταχωρήσεως συμβολαιογρ. πράξεων ἄνευ χρονολογίας σ. 96.
α'. Εὑρετήριον καθολικοῦ τῶν ἐτῶν 1904 ἕως 1906 σελ. 40.
β'. Κῶδιξ περιέχων καταστάσεις ὀνομάτων μὲ τόπον γεννήσεως, διαμονῆς καὶ ἀπελεύσεως, ἐπάγγελμα καὶ ἡλικίαν ἀπὸ 1.1.1905—4.8.1911.
γ'. Κῶδιξ ἀντιγράφων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 19.1.1329 (1914) μέχρι 22.7.1336 (1920).
δ'. Κατάστιχον περιέχον ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Χειμώνιον ἀπὸ 9.8.1924 ἕως 14.7.1929.

Β' Ἔγγραφα:

α'. Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου καὶ ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα ἀπὸ 1.5 1893 ἕως 12.12.1905 Τεμάχια 18.
β' Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου ἀπὸ 23.3.1920 ἕως 1.11.1920.
γ'. Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου ἀπὸ 16.6.1923 ἕως 8.7.1925.

Η ΓΙΑΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Στὶς 25 Νοεμβρίου λήγ. ἔτ. γιορτάσαμε ἐδῶ στὰς Ἀθήνας τὰ ἑκατοντάχρονα τῆς κ. Μαριγὼς Γ. Τζελέμπογλου. Ἡ κ. Μ. Τζελέμπογλου ἑώρτασε μὲ πλήρη διαύγεια ψυχῆς, μὲ πλήρη ἀκόμη σωματικὴ ἀντοχή, μὲ τὶς αἰσθήσεις της πλήρεις καὶ μὲ τὸ ἠθικόν της ἀμείωτον. Εἰς τὴν ἑορτὴν παρέστησαν ἐλθόντες ἐξ Ἀμερικῆς ὁ υἱός της Ἀπόστολος Γ. Τζελόμπογλου καὶ ὁ υἱός του Ἀλέξανδρος διαμένοντες ἐν Dayton Ohio. Τῆς ἑορτῆς προέστη ὁ υἱός της

Ἀλέξανδρος ἔμπορος ὑφασμάτων καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἐγγονῆς της ἰατρὸς Σ. Βασιλείου. Μετέσχε δ' ἐνεργῶς καὶ ὁ Πρόεδ. τῆς Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου ὁμιλήσας καταλλήλως ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ χαρακτηρίσας τὴν ἑορτάζουσαν, τὴν δρᾶσιν της ὡς συζύγου, ὡς μητέρας, ὡς γιαγιᾶς Θρακιώτισσας μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὶς παραδόσεις, τὶς συνήθειες καὶ τὴν τήρησιν τῶν Θρακικῶν θεσμίων, ποὺ ὡς ἕως τώρα συντηρεῖ στὸ σπίτι της, καὶ τῆς ἀνήγγειλε ὅτι ἡ Ἑτ. Θρ. Μελετῶν τῆς ἔδωσε μίαν ἠθικὴν τιμὴν καὶ ὅτι τὴν ὠνόμασε : Γιαγιὰ τῆς Θράκης. Ἡ κ. Μαριγώ, δὲν ὑπῆρξε μόνη ἡ ἰδία ἡ ἰδεώδης Θρακιώτισσα μητέρα, ἀλλὰ μετέδωκε καὶ εἰς τὸ περιβάλλον της τὰς ἀρχάς της καὶ ἐπέδρασε μεγάλως ἐπὶ τῶν υἱῶν της καὶ τῆς θυγατρός της δώσασα τὴν ἐθνοπρεπῆ ἀνατροφήν, ποὺ καλλιεργεῖ τὸ πατριωτικὸν ἰδεῶδες καὶ τὴν ἀγάπην εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν πατρίων μὲ τὰ ὁποῖα ἔζησαν οἱ Θρᾶκες.

Δημοσιεύοντας τὴν φωτογραφίαν της τὴν ὥρα τοῦ ἑορτασμοῦ, τὸ πράττομεν διὰ τὴν περίσωσιν τῆς μορφῆς τῆς ἰδεώδους μητέρας καὶ Γιαγιᾶς τῆς Θράκης, ὅπως εἶταν κατὰ τὸν ΙΘ' καὶ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅτε καὶ ἐγένετο καὶ ὁ διωγμὸς καὶ ἡ ἐκτόπισις 500 χιλ. καὶ πλέον Θρακῶν τῆς Ἀνατ. Θράκης.

Π. Π.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

ἀγάπη 254
ἄγγελος Κυρίου σαλπίζων κύματω τὴν θάλασσα 157
ἄγγελος Κυρίου τυλίσσων τὸν οὐρανὸν ὡς χαρτίον 157
ἁγία Αἰκατερίνη τί ἦτο ; 167
ἁγία Γλυκερία 33
ἁγία Αἰκατερίνη βυζαντινὸν παρεκκλήσιον 162
ἁγιασμὸς 237
ἀγ-Γεώργιον ἀναξιάτικον καὶ φθινοπωρινὸν 56
ἀγ-Γιώργης ὁ Ἀρακληνὸς 64, 65, 66
ἁγιολογικαὶ παραδόσεις 23
ἅγιον Νικόλαον 199
ἅγιον Γεώργιον Μαῦρον 32
ἅγιος Γεώργιος Ἀράπης 31
ἅγιος Χριστόφορος 29
ἅγιος Σισίννιος προστάτης τῶν παιδίων 48
ἅγ. Γεώργιος προστάτης ναυτιλομένων 51
ἅγ. Τροπαιοφόρος 52
ἅγιος Γεώργιος χωρίου Βιζύης, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107
ἅγιος Γεώργιος (Σοὺρπ Κεβὸρκ) 365
ἁγιοταφίτης (Μετόχιον) 81
ἅγιος Ἰάκωβος 160
ἅγιος Ἀχείλιος 161
ἅγιος Νέστωρ 161
ἅγιος Δημήτριος 161
ἅγιος Δαμιανὸς 160
ἅγιος Κοσμᾶς 160
ἅγιος Παντελεήμων 160
ἅγιος Ἀρτέμιος 160
ἅγιος Νικήτας 161
ἅγιος Τρύφων 161
ἅγιος Παχόμιος 160
ἅγιος Μερκούριος 159
ἅγιος Ἀγάπιος 159
ἅγιος Προκόπιος 159
ἁγίου Θεοδώρου δρακοντοκτονίου 30
ἁγία Αἰκατερίνη 154
ἁγία Βαρβάρα 154
ἅγιος Ἀντώνιος 154
ἅγιος Μάξιμος ὁμολογητὴς 272, 273
ἁγιορειτικῆς Συνάξεως Πρακτικὸν 223
Ἀγχιάλου Κρημνοὺς 179
Ἀδάμας Μανιχαϊσμου 47
Ἀδρ)λις—Ἐδιρνὲ 209, 321
Ἀθανασίου ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρείας 157
Ἀθηναϊκοὶ κώδικες 49
αἱ ἐκ Λύδδας παραδόσεις 23
αἱ πρὸς μονάζοντας συμβουλαὶ Ἱερεμίου 223
Αἰλιανὸς 169
Αἱμιμόντου 323, 324
αἴσθημα μέτρου καὶ ρυθμοῦ 198
αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ 192
ἀκμῆς μάρτυρες 202
ἀκριβὴς θέσις Ἀδρ)λεως 321, 322
Ἀκροπολίτης Γ. 337, 355
Acta Sanectorum 27
ἀκμὴ Διδυμοτείχου 355
ἀκολουθία ἁγ. Γεωργίου 28
Ἀκομινᾶτος Νικήτας 337, 338
ἀκρωτήριον—κάβος 75
ἀκρωτήριον ἐπ' ὀνόματι ἁγ. Γεωργίου 75, 76
Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος 367, 369
Ἀλέξανδρος Μ. 315, 316
Ἀλέξανδρον βασιλέα Μυσῶν 370
Ἀλέξιος Κομνηνὸς 16
Ἀλεποχώριον 152
ἄλλα φρούρια 247
ἀλληγορικὴ παράστασις 21
ἀλλόφυλοι αἱρετικοὶ 13
ἅλωσις Κάστρου Ὡριᾶς 193
ἄμβων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου 209
Ἀμύκλας φιλόσοφος 171
ἀμφιέσεως γυναικῶν 152
Ἄννα Σαβοΐας 363
ἀναγεγλημμένος ἐπὶ μέλανος γρανίτου 31
ἀναγέννησις ἀρχαίας τέχνης 198
ἀνάγλυφος θρᾷξ ἱππεὺς ἐν Κομάροις 19
ἀνάγλυφον Θρακὸς ἥρωος ἱππεὺς 403
ἀναθεματίστρα 193
Ἀνάστασις 158
ἀναστενάρια 1956 410
ἄνδρες ἐπιφανεῖς 227
Ἀνδρόνικος ὁ Νεώτερος (1341) 179
Ἀνδρόνικος Γ 361, 362, 363
ἀνεκτέλεστον τὸ ἔθιμον 233
ἀνεχώρησα ἀπὸ Τραπεζοῦντα 151
ἀνηγέρθη ὁ ναὸς ἐπὶ Μεθοδίου 162
ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον 188
Ἄννα Κομνηνὴ 194
Aufhauser 26
Ἀπάσιος Πακουριανὸς 194
Ἀπάσιος μάγιστρος 197
ἀπελιθώθη 194
ἀπετέλεσε πρότυπον 201
Ἀπολλωνία 169, 412
Ἀπολλὼ Παχωμίου μαθητὴς 38
ἀποτελοῦν ὄασι 15
Ἀποτομὴ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου 153
Ἀπριλίου 17 ἐν Ἀδριανουπόλει 380
ἀρχήφυλοι ἔποικοι (Παυλικιάνοι) 12
ἀρχαιολόγος John 28
ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα 405
ἀρχιερατικὴν κίσαριν καταγλαΐσας 224
ἀρχιεπίσκοπον Μαφαῖον 228
ἀρχιεπίσκοπος Σόφιας 14
ἀρχιεπίσκοπος καθολ. Σόφιας 14
ἀρχιεπ. Ἀχριδῶν Προχόρου 228

ἀρχέτυπον συναξάριον 58
ἀρχαιολογικοὶ θησαυροὶ 402
ἀρχηγὸς Καρμηλιτῶν 24
ἀρχηγία Γιαξῆ 363
Ἄρχων Γαβριὴλ 154, 160
Ἄρχων Μιχαὴλ 158
ἄρχων Ξανθάκης 229
Ἀσάνης Μιχ. 362
Ἀσκοῦ Βιζύης 58
ἀσπραλογᾶνον 25
Ἄσπρη Πέτρα 241
ἀσυνάρτητος δῆθεν συγγραφεὺς Σεραφεὶμ Ἄρτης 222
αὐτοκρατορικὸν πῖλον 366
αὐτονομουμένη σύμμαχος 171
αὐτόνομος Ἀνατ. Ρωμυλία 188
ἀφετηρίαν χρονολογήσεως 201
ἄφησα τὴν Κύπρο 147
ἄφησα τὴν Περσία 148
ἀφθονίαν ἀνθέων 211
Ἀφθονίου Προκοπίου 59
ἀφθονία ἰχθύων 215
Ἀχμὲτ-Πασᾶν Παπουτζῆ 185

Βαϊφόρος 160, 198
βαλκανικοὶ πόλεμοι 1912 331
βάπτισις Χριστοῦ 160
βασίλειο Feradelfia (Φιλαδέλφεια) 151
βασίλειο Καστίλλης 141
βασιλικὰ ἐνδύματα 364
βασίλισσα Εἰρήνη 371
Βατάτσης Ἰωάννης 261
Βελούδης Ἰωάννης 227
Βενέριος Ἰούλιος Ἴουλλος 21
Wesendok 45
Wechten 185
βιαιοπραγίαι Τούρκων 184
βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου 220
βιβλιοκρισία 408
βιβλιοθῆκαι Ἰωασαφαίων 26
βιβλιογραφία 130, 131, 132, 133, 134, 135
Βιζύη κατὰ τὴν βυζαντινὴν μοναρχίαν 370, 271
Βίκτωρ Hehn 36
Βιλλαρδουῖνος 72
βίος Μ. Κωνσταντίνου 21
βίος ὁσίας 298, 299, 300, 301, 302
βίος ὁσίας Παρασκευῆς 297
Βουλγαρῖνοι ἢ Βουλγαρινοὶ 207
Βούλγαροι 317, 318
Βούλγαρος Rizzof 340
Βουλγαροκαθολικοὶ 15
Βούλγαροι καὶ Κομάνοι 358
βουλγαρικαὶ ἐπιγραφαὶ εἰς ἑλληνικὰ 193
Δ. Βουτσόπουλος 215
Βράτζα 231
βραχίων ἁγ. Γεωργίου 70
βρέβιον (κατάλογος) ἔργων τέχνης 199
Βρεξούδια ὑπαίθριος ἑορτὴ 238, 237
Βρεξούδια 233, 412

βρέχουν τοὺς γέρους 234
Βρυέννιος Νικηφόρος 339
βυζαντινὸς ναὸς 255
βυζαντινοὶ ναοὶ ποὺ κατεστράφηκαν 303, 304
Βυζαντινὴ Βιζύη 281, 282
Βυζαντινὰ μνημεῖα Στενιμάχου 190
βυζαντινὴ ἱεραρχία 194

Gaster 41
γενναῖον παράδειγμα τῆς Καλλάτιας 172
Γέννησις Θεοτόκου 160
Georges Hofmann σ. 7, 8, 9, 10, 11
γέφυρα Μουσταφὰ-Πασὰ 208
γεωγραφικὸς ὅρος Ἑλλὰς καὶ Ἰλλυρικὸ 141
γεωργία ἐν Θράκῃ 52
Γεώργιος Κωδινὸς 25
Γεώργιος Scott 17
Γεώργιος Παλαιοκαστρίτης 365
Γεώργιος Τερτερὴς 361
γηγενὴς Θρᾶξ ἱππεὺς 51
Γιάννης Ἀργ. Τόζης 137
Γκέρλαχ ἀναφέρει 94
Γκίμπερνα 241, 242, 243, 244
Γλαβᾶς Μιχαὴλ Κουροπαλάτης 177
γλῶσσα Θρακικὴ 316
Γνώμη Γ. Λαμπάκη 166
γνῶσται τῶν ἐθίμων 238
John Burbury 13
γονιμοποιεῖ τὰς φορβάδας τοῦ Ἐριχθονίου 52
Γρηγόριος Πακουριανὸς 194
Γρηγόριος Ραΐδης 187
Grünwlad 45, 46
Γυλοῦ ἐξορκισμένη 48
γυναικίζοντα στρατιώτην 245

Δαβὶδ ὁ Ἀττικὸς 55
δακτύλιος Ἐξέροβο 379, 380
Δαμασκηνὸς Στουδίτης 26
Δαυὶδ ὅσιος 224
δὲν ἀπέθανεν ἐξ ὁλοκλήρου 194
δευτερεύουσα πόλις 380
Δημοτελεῖς ἑορταὶ 117, 118, 119
Δημώδη ἄσματα Βιζύης 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295
διαταγὴ μεταφορᾶς 404
διατύπωσις Λέοντος Σοφοῦ 176
διαίρεσις κατὰ ζώνας 198
διακείμενον Κάστρον Πετριτζὸς 199
διακοσμητικὰ τοξύλια 201
διαμάχη Κανταχουζηνοῦ 367
διαστάσεις παρεκκλησίου 166
διάταξις τοιχογραφιῶν ὁριζοντίως 192
διάφορα εὑρήματα 405
διαφορὰ Θρακῶν Ἑλλήνων 315
διδάσκαλοι τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας 231

Διδυμότειχον 349
διεθνολόγος Veillgan
διέκρινε κίδαριν στρατιώτου 181
διηρημένοι οἱ Θρᾶκες 307, 308
δίοδος εἰς Θράκην 204
Διόδωρος Σικελιώτης 172
Διοικητικὴ διαίρεσις Διοκλητιανοῦ 323
Διόσπολος-'Αγιογεωργιούπολις 23
δομέστιχος 'Ι. Ε' 367
Δοσίθεος 'Ιεροσολύμων 218
δισκοπότηρα ἀργυρᾶ 200
Δουκάκης Κων. 28
δοχεῖα μὲ νερὸ 234
Δραγούμης Ἴων 404
δράκοντα Δαγὸν 23
Δρακοντοκτονία 25
δρᾶσις Πασκουριανοῦ 194
δυὸ παραπλανήσεις 137
δύο περιστατικὰ 404
Δωρόθεος Μονεμβασίας 220

ἔγερσις Λαζάρου 260
ἐγκαρσίαν διαγράφει Καμάραν 191
ἐθανάτωσαν Βαλδουῖνον 207
ἔθιμον Κούκερου 234
εἰκόνες χρυσαῖ χυματαὶ 199
εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις 42
εἰκοσάχρονα 410
εἰκὼν Τροπαιοφόρου 33
εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον Σωζοπόλεως 179
Εἰσόδια Θεοτόκου 160
ἑκατέρωθεν αὐχένος 191
ἐκδόσεις Hakluyt society 143
ἐκθέσει Πρωτεκκλησιῶν 176
ἐκκλησία Ρόδου 224
ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις 277
ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία 33
ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι 413
ἐκρωσισθέντες γλωσσικῶς 401
ἔκτισε τρεῖς ναοὺς 197
ἕλλην λόγος 182
ἑλληνικὴν Κοινότητα συνετάρασσε 231
'Ελπινίκη Σαραντὴ 49
ἐμπηγμένος λίθος 162
ἐμπρεσιονιστικὰς κινήσεις 198
ἐμφάνισις Τούρκων 371
ἐμφύλιος πόλεμος 373
Ἕνας 'Ισπανὸς περιηγητὴς 137
ἐνδυμασία χωρικῶν γυναικῶν 206
ἐνεπίγραφον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον 402
ἐνέπρησαν καὶ τὴν 'Αγαθόπολιν 182
ἐννιὰ χρόνια στὸν πόλεμο 253
ἐνώτια 207
ἐξέκοψεν ἴδια νομίσματα 175
ἐξέλαμψε ἡ τροφὴ τῶν γυναικῶν 239
ἐξελληνισμὸς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας 317
ἐξημερώσεις τῶν Τούρκων 211
ἐξόντωσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας 228

ἐξορκισμοὶ Θρακικοὶ 51
ἑορταστικοὶ εὐασμοὶ 240
ἐπανάσταση Ζηλωτῶν Θεσσ)νίκης 145
ἐπέμβασις Πατριαρχείου 201
ἐπιγραφὴ ἡμιεληὴς 375
ἐπιδρομὴ Πετσενέγων 194
ἐπιδρομὴ κλεφτουργιᾶς 253
ἐπιδρομαὶ Σκυθῶν Βουλγάρων 275
ἐπιδρομὴ Γότθων 200
ἐπικοὶ ἀγῶνες αὐτ. Βασιλείου 326
ἐπισκοπὴ Δεβελτοῦ 176
ἐπίσκοπος Νικηφόρος 354
ἐπιστασία νερομύλων 199
ἐποχὴ Συμεὼν 340, 341, 342
ἐποχὴ Κομνηνῶν 192
ἐποχὴ Παλαιολόγων 192
ἐποχὴ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ 192
ἔργα χρυσοχοΐας 200
ἐρείπια ναοῦ 256
'Ερρῖκος τῆς Φλάντρας 177
'Ερυθρὰν θάλασσαν 52
ἐρώτημα προελεύσεως ἐθίμου 233
'Εσκὶ—μπαμπὰ 210
Esclas 261
ἐσνάφιον Γουγιουμιτζήδων 364
ἐσφαλμέναι πληροφορίαι 166
'Ετοιμασία Θρόνου 156
εὐαγγελικῶν θεμάτων 198
Εὐάγριος, 'Εκκλησιαστικὴ 'Ιστορία 6, 10
Εὐλόγιος Κουρίλας 17
εὐρύχωρος τῶν καθολ. ναὸς 15
εὔσχημος πρόφασις 173
Εὐφραίμιος καὶ χρονικὸν τοῦ 356
εὐφυὴς συγκρητισμὸς 33
ἐχάρισε βιβλιοθήκην 200
ἑῴας λήξεως 229

Ζακύνθου 59
Ζυγομαλᾶς Θεόδ. 182
ζωγραφικὴ Βατσκόβου 198
ζωγράφον Ναοὺμ μοναχὸν 232

ἡ ἀρχικὴ ἐθνότης Θράκης 309, 310, 311, 312, 313, 314
ἡγούμενος Βίκτωρ ἐκδότης 59
ἡγούμενος Κοραχονησαίας 224
ἡγουμένου Θεωνᾶ 228
'Η 'Εβρέοι 157
'Η ἱπποπόλος Θράκη 51
'Η Κατούνα του 231
'Η λατρεία τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν Θράκῃ 68
ἦλθεν ἄχρι Τζουρολόης 360
'Η μονὴ Μπαουῒτ 37
'Η Παγούνου (Παγώνα) 351
'Η πόλη Satalia 146
'Ηράκλεια 'Αγιγεωργιούπολις 52
'Ηράκλεια 51
'Ηρόδοτος 53
Ἥρως τοῦ 'Αρμενίου 29

ἥρως Περσεὺς 24
Ἡ Συρία ὁροθετεῖ 148
Ἡ Τουρκία εἶναι διῃρημένη 146
Ἡ Τροία 147

θαλασσοκράτωρ Αἰγαίου 68, 69
θάνατος τῶν Κρονίων 235
θάνατος βασιλέως 235
θαῦμα δρακοντοκτονίας 27, 38
θαῦμα ἁγ. Γεωργίου 60, 61, 63
θαυματουργὸς εἰκὼν ἁγ. Γεωργίου 34
θέμα Ἀδρ)λεως Διδυμοτείχου 327
θεμέλιος λίθος ἁγ. Γεωργ. Βενετίας 227
Θεόληπτος ἀρχ. 367
Θεοτόκος ἔνθρονος βρεφοκρατοῦσα 198
Θεοτόκου κάτω παναγίας 222
Θεοφάνης 140
Θεωνᾶς μητρ. Θεσσαλονίκης 225
Θηλετικοὶ δαίμονες 39
θηλετικὸς δαίμων 47
θολωτὴ βασιλικὴ 201
Θρᾶκα ἱππέα 32
Θράκη φιλογεώργιος 19
Θράκη πατρὶς τοῦ ἵππου 52
Θράκη 305, 412
Θράκη ἑλληνὶς τὴν καταγωγὴν 316
Θράκη συνώνυμον τοῦ Θρησκεία 240
Θράκη ὀνομάζεται 321
Θρακικὲς ἠθογραφίες 409
Θρᾷξ ἥρως ἱππεὺς 19
Θρᾷξ ἥρως 33
Θρᾷσσαι καὶ Παιονίδες γυναῖκες 53
θρησκευτικαὶ παραδόσεις 34
θρῦλοι περὶ Κάστρων 244

ἱερὰν μονὴν Σινᾶ 226
ἱεραπόστολοι Βόσνιοι 14
ἱεραπόστολοι Ραγουσαῖοι 14
Ἱερεμίας Α' 220
ἱερομονάχου Μωϋσέως 223
Ἱεροσολύμων Δοσίθεος 183
ἱεροτελεστία διὰ βρεξίματος 238
Ἰμβραὴμ Πασᾶ Κροάτου 217
Ἰόππη 24
ἱππασία 69
ἱππεὺς τῶν Κομάριων 17
ἰρανικαὶ μορφαὶ 45
Ἱστιέων μάχη 191
Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 228
Ἰστρινοὶ 171
Ἰωάννης Καματηρὸς
Ἰωάννης Εὐχαΐτων 54, 55
Ἰωάννης Βατάτζης 357

Καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος 17
καθαρῶς βυζαντινὴ μορφὴ 158
κάθε τι ξενικὸν 240
κάθονται καὶ ξετάζουν 251
Καΐρην Θεόφιλον 187
Καλὲ μπαΐρ 245
Καλὲς Σκοπέλου 246
Καλλίπολις-Πανίαδον 69
Callipoli (Καλλίπολη) 140
καλύμματα 206
κανδήλας ἀκοιμήτου 21,
Κατακουζηνὸς ὡς Ἰωάννης ὁ ΣΤ' 365
Κανταχουζηνὸς Ἰ. 279
Κανταχουζηνὸς Ἰ. 275, 281
Κατακουζηνὸς ἐχθρὸς τοῦ Κράτους 863
Καπουτσῖνος Ἀνδρέας Κανόβα 15
Καρατζᾶς βεγλέρβεης 182
Καρύστρα 212
Κάσσανδρος Πλείσταρχος 173
Castelle (Σινάπη) 151
Κάστρα τῆς Θράκης 241, 4.2
Κάστρο Βορριᾶς (Μουριᾶς) 244
καταγωγὴ λευκοῦ ἵππου 35
κατακλεὶς τὰ περὶ θανάτου 231
καταλανογράφος Ἐπαμ. Σταματιάδης 72
κατάλογος Λέοντος Σοφοῦ 355
κατωχυρωμένη ἀπὸ τὸν θεσμὸν 239
Κελίον Πατερίτσαν2 8
Κεναὰν Πασᾶς 183
Κεραμεὺς Παπαδ. 30
Clédat 48
κλέπτης 155
κενὸν δυσαναπλήρωτον 175
κεφάλ. φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων 199
κιμωμένη Παναγία 155
κλεῖδες Κων)λεως 69
Κλεινὴ ἀδελφότης Ἰωασαφαίων 27
κόγχη ἱεροῦ τρίπλευρος 191
κόγχη κρύπτης 197
κόμης Marsigli 14
κόμης Σαβοΐας Ἀμεδαῖος 181
Κομμέρκιον διαβατικὸ 179
Konstantinople 149
Κοπρώνυμος Κωνστ. 12
κοσμοκρατορία Μ. Ἀλεξάνδρου 308, 309
Κοὺμ Καλὲ καὶ Κελὶν-Μπάχρ 71
Κοῦροι Θράκης 381
Κούκερος 222
Κουρμπάνι θυσία 57
κράτους Θρακῶν Ὀδρυσσῶν 170
Κρατικὸν ποίημα ἐν Γιανναράκῃ 24
Κριμαϊκὸς πόλεμος 331
Krumbacher 27
κρυφὸ μονοπάτι 193
κτιτορικὸν μονῆς 223
κτίτωρ Γρηγ. Παχουριανὸς 196
κύκλος τῶν μνημένων 238
κυνοπρόσωπος ἅγιος 29
κὺρ Σίλβεστρον 222
Κυριακίδης Στίλπων 340, 404
κυριότητα τῆς ἐν Χαλκιδικῇ μονῆς Ἀναστασίας 225
Κώδικες Μετρῶν 381
κωμόπολις Davadjchevo 14
κωμόπολη Kalatchevo 14
Κωνσταντόπουλος Κ.Μ. 264

λαϊκαὶ ἑορταὶ 240
λαϊκὴν τελετὴν 238
Λακίδης Σάββας 271, 272, 273, 274
Λαμπάκης 222
Λάσκαρης Ἰωάννης 182
Λατινοκρατία 275
Λαυρεντίου τοῦ ἀπὸ Μεδίκων 182
Lehmann-Hartleben 45
Λέων ὁ Μωρολέων 325
Λιλὶθ Μαροὺς σιμιτικῶν δαιμόνων 47
λιγουριανὸ τάγμα 15
λογάδες (ρουμ μουτεμπελὲρ) 221
λόγος ἐκφωνηθεὶς 305
Λοπάρεφ Χρ. Ρώσου 51
λόφος περὶ Πλωτινόπολιν 355

μαγικὴ ἐνδυνάμωσις 236
Μαιῶτις λίμνη 215
Μοΐου 4 1527 ἐν Βενετίᾳ 227
μακρὰν διδαχὴν 213
μακραίων σιγὴ ἱστορίας 176
Μακάριος ἐπίσκοπος Περισσοῦ 223
μακραὶ περιοδεῖαι 222
Μακρόκαστρον 178
Μαλαμὲρ Χρονίων 193
μᾶλλον ἀξιοσέβαστος τόπος Ἀνατολῆς 196
Μανδαίων Ἰωάννου 44
Μανιχαῖοι 46
Μανουὴλ Κορίνθιος μέγας ρήτωρ 221
Μανουὴλ Παλαιολόγος αὐτοκρ. 181
Μανουὴλ Μαλαὸς 229
Μανουὴλ διάκονος Ξανθινὸς 227
Μανουὴλ Γεδεὼν 218
Μαργαρίτη Κωνσταντινίδου 169
Μαργαρίτης Κ. 359
Μαρίτζαν ὁ χυδαῖος λαὸς κατονομάζει 357
Μάρκος Σαμαριάρης 227
Μάρκος Κάρλοβιτς 207
Μάρκος Αἰμίλιος Σκαῦρος 25
Μαρμάριον 199
Μαρτῖνος Κρούσιος 182
μαρτυρία 251, 357
μαστίγωσις 158
Ματθαῖος Κανταχουζηνὸς 26
Μαυροκορδᾶτος Ἀλ. ἐξ Ἀπορρήτων 184
Max-Meyer 24
Μάχη ἐφίππου Σολομῶντος 46
μάχη Κλοκοτνίτζης 1230, 355
μάχη Βυζαντινῶν καὶ Σλάβων 324
μέγαν σκοῦφον 205
Μέγας δρουγγάριος Γαβαλῆς 362
Μελέτιος Ἀθηνῶν 218
μέλη αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν 182
Μένανδρος 140
Mesenber (Μεσημβρία) 150
μεταμόρφωσις Θρακὸς ἱππέως εἰς ἅγιον Γεώργιον 17
Μεταμόρφωσις Χριστοῦ 160
Μετόχιον 199

Metropolit Antonios von Herakleia 7, 9, 90
Μητρόπολιν Λιτίτζης 162
Μία ἐπιστολὴ 407
Μικρασιατικὴ καταστροφὴ 331
μισθοφόρους Τούρκους 329
μνεία Στενιμάχου ἐν τῷ μεσαίωνι 257
μοναστηριακὴ Σχολὴ 199
μοναστήριον ἁγ. Γεωργίου 194
μοναχὴ Κυπριανὴ 224
μονὴ Πλυναρίου 366
μονῆς Γουρᾶ ἡγούμενον 363
μονὴ Μυρσινιωτίσης 226
μονὴ λειμῶνος Ταξιαρχῶν 220
μονὴ Παναγίας Πετριτζονιτίσσης 196
μονὴ Βατσκόβου 194
μονὴ ἁγ. Ἰ. Προδρόμου 182
μονὴ ἁγ. Ἀναστασίας 182
μονὴν ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτας 183
μονὴ Πεντέλης 224
μονὴ Παντοκράτορος 225
μονὴ Ταξιαρχῶν τοῦ Λειμῶνος 225
μονὴ Βαρνάκοβας 222
μονὴ Βαρλαὰμ 226
μονὴ Ἰωάννου Προδρόμου 226
μονὴ σταυροπηγιακὴ 200
μόνιμος ἀντιπρόσωπος 199
μονόγραμμα Τραϊανοῦ 375
μονόγραμμα Ἀντ. Ἰσαακίου 377
μονόγραμμα Ἀνδρονίκων Παλαιολόγων 377
μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου 191
μονόκτιστος βασιλικὴ 197
Μονομάχος Κων)τῖνος 87
Montfaucon σημείωσις 221
μονύδριον Θεοτόκου 228
μονύδριον ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης 226
Μόρα πολίχνιον 373
μουσικὰ ὄργανα 240
μπεϊλέρβεην 205
Μπακαλάκης Γ. 404
Μπορόζης Ἀθ. 245
Μπουργκὰζ (Λουλὲ Μπουργὰς) 210
μῦθοι καὶ θρῦλοι 193
Μυροφόροι 198
Μυρτίλος Ἀποστολίδης 247
μυσαρὰ παράδοσις 236
Μωάμεθ Β΄ 182

ναὸς ἐκ πέτρας 209
ναὸς Κλωβίον 200
ναὸς Παναγίας καλὲ 192
ναοὶ καὶ κτίσματα 197
ναοὶ Βλαχερνῶν καὶ Μουχλίου 79
Ναοὶ ἁγ. Γεωργίου Ἡρακλείας 95
νέος ἐμφύλιος πόλεμος 363
νησὶ Candia 146
Νικόλαον Τριζένην ἱερέα 227

Ξενία σύζ. Μιχαὴλ Ε΄ 363

ὁ ἀγιγιώργης φρουρὸς καὶ προστάτης Θράκης 68
ὁ Βελλεροφόντης ὡς ἅγιος ἱππεὺς 45
Ὀβίδιος 174
ὁ ἄγουρος=Σταυροφόρος 250
οἱ ἁλιεῖς Ἕλληνες 216
οἰκοδομικὴ τεχνοτροπία 166
Οἰκονομίδης Δημ. 233
ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα 171
ὁ ναὸς διώροφος 191
ὀνομάζεται Πετριτζὸς 196
ὁ ποταμὸς 190
ὁ Γκέρλαχ 83
ὁ εἰς τ' Ἀσπροκαστρινὰ 82
ὁ ἐν Ὀρτάκιοϊ 89
ὁ ἐν Παντίχιῳ 89
ὁ ἐν Παπὰ Φυτίλῃ 89
ὁ ἐν Λίτραις 86
ὁ ἐν Συκεοῦς ἢ Σικελῶν 91
ὁ ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ 85
ὁ ἔφιππος ἅγ. Γεώργιος 39
ὁ θεὸς Ἄννουβις 29
οἱ δύο καβαλλαραῖοι 51
ὁ Καταβιώτης 84
ὁ Καρίπης 84
ὁμοσπονδίαν τῆς Πενταπόλεως 172
Ὁμορτὰς 401
Ὁμοὺρ Ἀϊδινίου ἡγεμ. Τούρκων 372
ὀνομαστικὴ μνεία 172
Ὁ Πλωτινοπόλεως 353
ὅρια Θράκης 307
ὁ Ροδίτης 91
ὀροφύλακες 12
Ὀρφέως παράστασις 21
Ὅσιος Μακάριος 366
ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης 82
ὁ τῆς Απαμίας 82
ὁ τῆς Καλλιγαρίας 84
ὁ τῆς Κυρὰ Μάρθας 86
ὁ τὸ βασιλικὸν ἐπιφερόμενος σχῆμα 235
ὁ τοῦ Γαλατᾶ 82
ὁ τοῦ Δευτέρου 83
ὁ τοῦ Διπλοφαναρίου 83
ὁ τοῦ Κουδουνᾶ 84
ὁ τοῦ Κανтακουζηνοῦ 84
ὁ τοῦ μεσαμπέλου 88
ὁ τοῦ Νεοχωρίου 88
ὁ τοῦ Ξυλοκέρκου 89
ὁ τοῦ Ὁρατορίου 89
ὁ τοῦ Κοτηρᾶ 90
ὁ τοῦ Πύργου Φαναρίου 90
ὁ τοῦ Σιγκέλου 91
ὁ τοῦ Τὸπ-Καπὶ 92
ὁ τοῦ Φαναρίου 92
ὁ τοῦ Χαλκίδου 93
ὁ τοῦ Χαρισίου 93
ὁ τῶν Ψαμαθείων 93
ὁ τῶν Ψαροπωλείων 93
ὁ τοῦ Κρημνοῦ 85
ὁ τοῦ Μεγ. Ρεύματος 88
ὁ τῶν Κονταρίων 84
ὁ τῶν Θεραπείων 84
ὁ τῶν Μαγγάνων 86, 87
Οὐζοὺμ—Σάβας 208
Οὐσκουδάμα 322
ὀφφίκιον χαρτοφύλακος 228
ὀχυραὶ πόλεις 273
ὄψιν Μεσαιων. φρουρίου 197

Παγούνου (Παγώνα) 243
Παῖδες Ἀσάντα 364
Παΐσιος ἐστραγγαλίσθη 184
Παχουριανὸς Γρηγ. μεταξὺ νεκρῶν 194
παλαιὰ παράδοσις Περσέως 28
παλαιὰ δείγματα σλαβοβουλγαρικῆς 193
Παλαιοὶ τάφοι 167
Παλαιολόγος Ἰωάννης 26
Παλαιολόγον Μιχαὴλ (1261) 177
Παλαιόκαστρον καὶ Παλιὸ 365
Παλατίων Προικονήσου 59
παμφάγον θηρίον 27
Παναγία τοῦ Καλὲ 247, 248
Παναγίας Πατριτζώτης 196
Πανθρακικὴ ἁγιολογικὴ μορφὴ 51
πάνοπλος ἡ Ἀθηνᾶ 28
Πάπας Κλήμης 14
Πάπας Παῦλος Γ' 228
Παπαρρηγόπουλος 128, 339
Παπαχριστοδούλου Πολ. 343, 344
παράδοξες θεωρίες 137
παραδόσεις 18
παράδοσις ἀναθεματίστρας 193
παραδόσεις σπουδαιότεραι 193
παραλλαγαὶ ᾄσματος ἁγ. Γεωργ. 34, 59
παρέκβασις 34, 35
παρῆσαν κατὰ τὴν στέψιν 363
Παρισινὸς Κῶδιξ 1555, 353
πάρσιμο Ἀδρ)λης 329
Πασχαλια ἁγιωργιὰ 56
Πασχάλης Ντώνιας 241
Πατεράκης Ἀντ. 80
Πατριάρχης Ἰ. Καλέκος 362
Πατριάρχης Τιμόθεος 32
Πατριάρχης Κωνστάν. ἀπὸ Συναίου 229
Πατριαρχικοὺς Πίνακας 220
Πατριάρχης Ἱεροσ. Εὐθύμιος 199
Πατριαρχικοὺς πίνακας 226
Πατρὶς ὁσίας 296, 297
Παυλικιανοὶ τῆς Θράκης 12, 13, 14, 15, 16
Pauléni (Παυλικιάνοι) 13
Παυλικιάνικα 15
Παχώμιος Ρουσᾶνος 182
πέρασαν οἱ Γάλλοι 149
περιβόλιον ἢ ἀγρὸς ἢ ἀγρίδιον 220
Περιγραφὴ στέψεως 304
περιγραφὴ ναοῦ 152
περιγραφὴ ἐν τυπικῷ 196

περιεχόμενον ἑλληνικῶν κειμένων εἰς Κρουμβάχερ 130, 131
Περιεχόμενον ἑλλην. κειμ. 131, 132, 133
Περιγραφὴ τοπικῆς πανηγύρεως ἁγίου Γεωργίου 121, 122, 123
περιηγητὴς Κυριακὸς 52
Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγ. 35, 44
περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον 227
Περὶ τοῦ βουλγαρ. ἔθνους 207
περιφέρεια Κουμβάου 30
περιοχὴ 'Αβδήρων 402
περσικὸν σταθμητικὸν κανόνα 170
πεσχέσι (κανίσκιον) 229
Πέτερ Πὲτσχ 208
Peterson 39
Πετριτζὸς 248
Πετροπούλου Δημ. 233
Πευτιγγερίῳ Πίνακι 174
Πιθανὸν συμπέρασμα 168
Πίναξ περιεχομένων 135, 136
πλακόστρωτος αὐλὴ 197
πληθυσμὸς πάσης ἐθνικότητος 329
Πνεῦμα 'Ορφικὸ 240
ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἱστορήσας τὸν ναὸν 162
Poinsett στρατηγὸς 185
πολέμους κατὰ Νορμανδῶν 194
Πολέμων ὁ Περιηγητὴς 170
πόλιν Φιλ)λεως 208
πολισμάτιον Βούκελον 179
Πολιοῦχος 'Ηρακλείας 31
πολυμαθὴς 'Ιουστῖνος Δεκαδίων 224
Πολίτευμα τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς 226
Πολύτιμοι Θρακικοὶ κώδικες 343, 344, 345, 346, 347, 348
πομπαὶ 240
Πορθητὴς Μωάμεθ 1462 74,
Πώρνη 155
Πόρτε Πίκολο 213
Πορτολάνος ἅγ. Γεώργιος 74
ποταμὸν Ρηγίνα 358
Πραιτώριον Τοπόλνιτσας 194
Πρακτικὸν ἀναστηλώσεως εἰκόνων 353
πρᾶξιν Νήφωνος 226
πρᾶξις δωρεᾶς κτημάτων αὐτοῦ 227
πρασίνη σπάρτη 206
Πρεσνιὰν 401
Prise d'Avie de Finepople 73
Προδοσία 157
προέλευσις παραστάσεων 36
προέλευσις ἐφίππων ἁγίων 35
Προποντὶς—ἁγ. Γεωργίου θάλασσα 215
προσηύχετο ὑπὸ πλάτανόν τινα 181
προσπάθειες διὰ τοῦ τύπου 406
προστασία στενῶν 70
προστάτης 'Αβυσσηνίας 94
προσωπογραφία Ραρτούρου 228
προσωπογραφία 'Ιερεμίου Α' 232
προφοιβάζει 19
πρώην μητροπ. Νικαίας Πορφύριος 183
Πυκνοὶ Σαβάζιοι 239
ραντίζουν μὲ εὐχὰς 239
Ρέας ἄγαλμα 21
Renier 260
Ροδοστόκη 69
Rostovtsew Νο 49 βούλγαρος
Ρωμαῖοι 316
Ρωσσόκαστρον 179
Ρῶσσος ὑποναύαρχος Κουμάνιος 185

Σαβάζιον Διονύσιον 238
Σάββας 'Ιωαννίδης 281
Σάββατον α' νηστειῶν 30
σάκκος ὁ θαυμαστὸς τῆς Μ Ε. 231 232
σαμαρωτὴ ξυλίνη στέγη 197, 201
Σαραμόπορτες 167
Σβιατοσλαῦος Θεόδ. 177
Σγουρόπουλον 363
σεβασμιώτατον Τέμενος 'Ανατολῆς 201
Semiso (Σαμψοῦντα) 151
Σεπτεμβρίου 12, 1829. 380
Σέργιος ὁ Μακραῖος 184
Σὲ τούτη τὴν Τουρκία 147
Σεφερλῆς Παν. 58
Σηλύβριαν 212
σημερινὸς καθολικὸς πρώην Παυλικιάνος 15
σιγγίλια γνωστὰ 226
σιμωνικὰ 228
Σισίννιος 40, 41, 42, 43
Σισίννιος μὲ προθεματικὸν Β1 43
Σίσμαν Μιχαὴλ 179
σκλάβα τῆς κουζίνας 239
σκοπὸς ἑορτῆς 234
Σκύλαξ ὁ πρεσβύτερος ὁ Καρσανδεὺς 169
Σκύμνος Χῖος γεωγράφος 169
σλαβοβουλγαρικὴ ἐπιγραφὴ 192
Σλαβονικὴν γλῶσσαν 207
Σμίλτζος Βουμοίλας 177
Σουλεημὰν ὁ κανουνὴς 221
Σουλτάνου Σουλεημὰν ὁρισμὸς 229
Σουλτανικὰ χαρτιὰ καὶ μπεράτια 231
Σουλτὰν Σελὶμ 210
Σουλτὰν Μουρὰτ ὁ Α' 181, 374
Σουλτᾶνος Μουρὰτ Β' 330
σπόρον σίτου 235
σπουδαιότης ἐπιγραφῆς 193
σπουδαιότατον ἐθνικὸν κέντρον 356
στάσις ἐν Διδυμοτείχῳ 367
Σταυροφορίαι Φράγκων ἱπποτῶν 327
Σταυροφόρος 250
σταυροπηγιακὰ δίκαια 226
Σταυροφοριῶν συμβολικὰ 252
Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαίωνα 261
Στενίμαχος τὴν βυζαντ. περίοδον 257
Στενιμάχου φρούριον 247
Στενίμαχος ἑλληνικωτάτη 190
Στέφανος Ντουσὰν 371
Στέφανος Βυζάντιος 170
Στειριώτου 225
στὴ γέννεση τῆς θεωρίας 139

στρατηγὸς Λυσίμαχος 172
στρατηλάτης χριστιαν. πίστεως 33
στρατιωτικαὶ στολαὶ 200
Strzygowski 44, 45
Στρύμη 402
σύγγραμμα Δημ. Καλλατιανοῦ 169
συγγραφεῖς Ἕλληνες 173
συμπεράσματα 161
συμφωνία περὶ διανομῆς βυζ. αὐτοκρ. 177
Συκούλα παρὰ ἐκ γενετῆς Ἰταλοῦ 217
συλλήψεων καὶ κατοχῆς Θήλεως 240
συλλογὴ 402
συμβασιλεὺς Ματθαῖος 374
συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν Βουλγ. σχίσματος 413
συμπεριφορὰ Θρακὸς 240
συμφράδμονας μητροπολίτας 222
Συναξάριον ἁγ. Σισιννίου 39, 47
Συναξαριστὴς τοῦ Δουκάκη 133
Συνέκδημος Ἱεροκλέους 176
σύνθεσις τοπικοῦ 199
συνταγμάτιον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ 162
συνυπογράφουσιν 223
Syropoulos 10
σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ φραγκικοῦ στρατοῦ 72
Σχολὴ Κων)λεως 191
Studii sicarretari de istorie Literara 414, 415, 416, 417
Σωζόπολις 175
Σωζοπόλεως σῖτος 178
Σωτηρίου Γ. 32

Τὰ ἄλογα τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου 66, 67, 68
Τὰ ἀνευρεθέντα 403
Τὰ δῶρα 205
Τὰ ἐν Ἑσπερίᾳ τυπογραφεῖα 230
Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς 330
Tacchella E. 13, 187
τακτικὰ Λέοντος Στρ. 353
Τάρουλος Μήτοχος 174
Τὰ συναξάρια 63
Τὰ τῆς διενέξεως 359
Taffernern Paul 13
ταφικὸς ναΐσκος 201
τειχῶν ὀχύρωσις 365
τέλος τοῦ Η' αἰ. 325
τετράγωνον ὡρολόγιον 216
τετρακοσιετηρὶς 412
Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν διάχρυσον 200
Τζαμάλες 239
Τζούνης Τριαντ. 237
Τζυράκης οἰκέτης 363
Τὴν ἐν Λεβαδείᾳ μονὴν ὁσίου Λουκᾶ 225
τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς Θεοτόμου 182
τιμαλφὲς κειμήλιον 32
τιμητικὴ φρουρὰ 198
Τιμωρία τῶν γενιτσάρων ὑπὸ ἁγ. Γεωργίου 116, 117
Τίτλον μεγάλου δομεστίκου 194
Τὸ Βάτσκοβον μεταξὺ μνημείων 12 αἰ. 198
Τὸ δωριατικὸν γράμμα 218
Τὸ ἱερὸν τριμερὲς 191
Τοιχογραφίαι 153, 154
τὸ μοναστήριόν του κοινόβιον 222
τοποθεσία παρεκκλησίου 165
τοποθεσίαν πόλεως 215
τοποθεσία παρεκκλησίου 165
τὸ πρόβλημα ἀνθρωπίνου σώματος 198
Τὸν προγονικὸν πρὸς τὰ γράμματα ζῆλον 182
Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα ἁγ. Γεωργίου ἐν Κ)λει 112, 113, 114, 115, 116
τρεῖς θαυματουργαὶ εἰκόνες 108
τρεῖς γλῶσσαι τυπικοῦ 199
τρεῖς φάσεις δρακοντοκτονίας 26
τρεῖς πανηγύρεις ἑορταὶ 108, 109, 110, 111, 112
τρία ἀντίγραφα τοπικοῦ 199
τρία Θρακικὰ εὑρήματα 379
τὸ βαλάντιον 214
Τὸ κουρμπάνι τοῦ ἁγ. Γεωργίου στὴν Τσορλοῦ 124, 125, 126, 127, 128, 129
Τόμοι 18 200
τὸ μοναδικὸν ἀνάγλυφον 405
Τὸ περιηγητικὸ κείμενο τοῦ Ἱσπανοῦ 145
τοποθεσία μονῆς Βατκόβου 196
Τόρνοβον 231
τὸ σαπρὸ τῆς θεωρίας 138
Τουρκικὴ πλημμυρὶς 328
τὸ Τουρκικὸ ἀλλὰ Βυζαντινὸ 148
τουρκικὸς στόλος 183
Τὸ σφουγγᾶτον τοῦ ἁγ. Γεωργίου 117, 118, 119
τραγοῦδι Γκίμπερνας 241
τρομερὲς παραμορφώσεις 144
τροῦλλος τοῦ ναοῦ 165
Τρύφων Κοροβεϊνίκωφ 80
Τσάρος Ἀσὲν II 192
Τσιμισκῆ Ἰ. 15
Tschiprovtsi κωμόπολη 14
Τυπικὸν Πακουριανοῦ 196
τύπους παραστατικοὺς 68
τύμβοι 208

ὑλογραφίαι 27, 199, 200
ὑπαίθριοι ἑορταὶ 239
ὑπογραφὴ κτίτορος 199
ὑπόδειξις μὴ ἐφαρμοσθεῖσα 168
ὑπόδησις αὐτοκράτορος 365
ὑποκάμισσα λευκὰ 206

Φαλμεράϊερ 318
Van Lemm 41
φέρει βραχὺν χιτῶνα 21
φέρει τέσσαρας παραστάσεις 191
Ferrara 7, 8
Φιλάρετος Βαφείδης 365

Φιλίππου ἐποχὴ 808
Φιλιππουπόλεως πεδιάδα 207
Φιλιππούπολη 14
φιλαργῦρος καὶ ἀνελέημον 155
φιλόσοφος 'Αναξίμανδρος 170
φόνος δράκοντος θαῦμα μεγαλομαρτυρος 60, 61
φουγκάτια 206
Φραγκῖσκος Πέτρος 14
Φράγκος μὲ τὸ ρεπαντὶ 246
Φράγκος 25
Φρὲγκ 'Ιμπραὴμ 229
Freiheit von Belästigungen 8
Freiheit des Wortes 9
Freie Zustimmuny des Metropoliten Antonios 9, 10
φρούριον φραγκοκρατίας 259
φρούριον Στενιμάχου 247, 248
φρούριον Στενιμάχου 192
φρούριον θεόβλητον 181
φρουρὸς ἅγιος 77, 78
φυλετικὸς τύπος 15

Χάμμερ 70
Χαρμανλὴ 208
χαρμόσυνά τινα γεγονότα 227
Χὶδρ προφήτου 23

Χίμαιρα 28
χορόγερι (τόπος χοροῦ) 238
Χούχουτοι ἢ Κούκεροι 234
Χουρμουζιάδης 'Αν. 234
Χουσεῒν Πασᾶς 184
Χριστολογικαὶ ἑορταὶ 198
χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων 264, 265, 266, 267, 268, 269
χρόνος ἀνεγέρσεως φρουρίου 192
χρονικὸν Μωρέως 25
χρυσοποίκιλτοι σκοῦφοι 181
χρυσῆ Βίβλος τοῦ Βεργυγίνου 26
χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῶν Βενετῶν 328
Χρυσοῦν Κέρας 215
χρώματα 199
χωρίον σπουδαιότατον 369
χωρίον Κωστῆ 234
χωρίον Ζεσσιμὰν 206

Ψελλοῦ διασωθέντα 51
ψευδώνυμος Μαθᾶς 220

'Ωρος λούων κροκόδειλον 48
'Ωρος παρὰ Πλουτάρχῳ 29
'Ωρος ἱππεὺς 22, 23
"Ωρου παράδοσις 29
ὡς ἐν στενοῖς μαχόμενος 190

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατὰ συγγραφεῖς

Ἀνωνύμου : Βίος Ἁγίας Παρασκευῆς σ. 297—301.
» Βυζαντινοὶ ναοὶ ποὺ κατεστράφησαν σ. 303—304.
Ἀποστολίδου Μ. Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ Βυζαντινῶν, φραγκοκρατίας καὶ μεσαίωνα σ. 257—263.
Βαρῶνος Βεγκέσδα. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰ. σ. 204—217.
Βαφείδης Νικ. ἀρχ., Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Διδυμοτείχου Θράκης σ. 165—168.
Γεδεὼν Μανουήλ. Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938 σ. 218—232.
Γριτσοπούλου Τάσου. Ἐκκλησία Ἀδριανουπόλεως σ. 321—331.
Εὐθυμίου Γρηγορίου. Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἕβρου ἱστορημένου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἐπ' ὀνόματι Ἁγίου Ἀθανασίου τιμωμένου σ. 152—163.
Εὐθυμίου Γρηγορίου. Τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους σ. 349—378.
Ζαγκλῆ Δημ. Αἱ δυὸ Μακεδονίαι σ. 331—342.
Ἰωαννίδου Σάββα. Ἡ βυζαντινὴ Βιζύη καὶ τὰ μνημεῖα της σ. 281—282.
Κουρίλα Εὐλογίου. Ὁ Καβαλάρης Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ καὶ λαογραφίᾳ δημώδης τύπος ἐν Θράκῃ σ. 17—136.
Κωνσταντινίδου Μαργαρίτη. Ἡ Ἀπολλωνία (Σωζόπολις) σ. 165—189.
Κωνσταντοπούλου Κ. Μ. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν βολυβδοβούλων Θράκης σ. 264—269.
Λακίδη Σάββα. Κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης 364—1204 π.Χ. σ. 270—280.
Οἰκονομίδη Δημ. Τὰ βρεξούδια σ. 233—236.
» » Studii σ. 411—417.
Παπαχριστοδούλου Πολ. Οἱ Παυλικιάνοι τῆς Θράκης σ. 12—16.
» » Τὰ Κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι Βυζ. θρῦλοι 241—258.
» » Πολύτιμοι Θρακικοὶ κώδικες βυζ. Μουσείου σ. 343—348.
» » Τρία εὑρήματα πολλῆς ἀξίας σ. 379—394.
» » Σημειώματα καὶ βιβλιοκρισία σ. 397—409 καὶ 410—417.
Σκορδέλη Βλ. Ἡ Θράκη σ. 305—320.
Τζούνη Τριαντ. Βρεξούδια σ. 237—240.
Hofmann G. Die Freiheit σ. 7—11.

Καθ' ὕλην

Ἀρχαιολογικά : Τρία ἀξιόλογα εὑρήματα Θράκης (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 379. Δακτύλιος Ἐξέροβο (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 397—401.
Βιβλιοκρισία : Δημοσιεύματα Ἑτ. Θρ. Μελετῶν (Πολ. Παχριστοδούλου) σ. 410—413. Ρουμανικὴ λαογραφία (Δ. Οἰκονομίδου) σ. 414—417.
Βυζαντινὰ ἱστορικά : Die freiheit des metr. (Georges Hofmann) σ. 7—11. Οἱ Παυλικιάνοι (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 12—16. Ὁ καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος (Εὐλ. Κουρίλα) σ. 17—136. Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἕβρου ἱστορημένου ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (Γρηγ. Εὐθυμίου) σ. 152—163. Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον (Ν. Βαφείδη) σ. 165—168. Βίος ὁσίας Παρασκευῆς (Ἀνωνύμου) σ. 297—302) Βυζαντινὰ μνημεῖα Κων)πόλεως ποὺ κατεστράφησαν (Ἀνωνύμου) σ. 303—304.

Ἱστορικά : Ἡ Ἀπολλωνία (Σωζόπολις) (Μαργ. Κωνσταντινίδου) σ. 169—189. Βυζαντινὰ μνημεῖα Στενιμάχου (Τζοβάρη Τασούλας) σ. 190—203. Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938 (Γεδεὼν Μανουὴλ) σ. 218–232. Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ Βυζαντινῶν κλπ. (Ἀποστολίδου Μ.) σ. 257—263. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλων (Μ. Κ. Κωνσταντοπούλου) σ. 264—269. Ἡ κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης (Λακίδη Σάββα) σ. 270–280. Ἡ βυζαντινὴ Βιζύη (Σάββα Ἰωαννίδη) σ. 281—282. Ἡ Θράκη (Βλασ. Σκορδέλη) σ. 305—320. Δύο Μακεδονίαι (Δημ. Ζαγκλῆ) σ. 331—342. Ἐκκλησία Ἀδριανουπόλεως (Τάσου Γριτσοπούλου) σ. 321—331. Τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (Γρηγ. Εὐθυμίου) σ. 349—378. Οἱ Παυλικιάνοι τῆς Θράκης (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 12—16. Die freiheit (G. Hofmann) σ. 7—11. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις (Κ. Κωνσταντοπούλου) σ. 264—269.

Λαογραφικά : Ὁ Καβαλάρης ἅγιος Γεώργιος (Εὐλ. Κουρίλα) σ. 17—136. Τὰ Βρεξούδια (Δημ. Οἰκονομίδου) σ. 233—236. Τὰ Βρεξούδια (Τριαντ. Τζουνῆ) σ. 237—240. Τὰ κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι Βυζαντινοὶ Θρῦλοι (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 241—244.

Περιηγητικά : Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ'. (Γιάννη Τόζη) αἰ. σ. 137—151. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν ΙϚ' αἰ. (Βεγκέσδα Βαρώνου Βράτισλαφ) σ. 204—217.

Σημειώματα—Βιβλιοκρισία : Μικρὰ κριτικὴ διὰ τὸν δακτύλιον Ἐζέροβο (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 397–401. Εὑρήματα Κομοτηνῆς (Μ. Ξηρέα) σ. 402—408. Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Θρακ. Μελετῶν (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 410—413. Studii (Δημ. Οἰκονομίδου) σ. 414—417. Ἀρχαιολογικὰ Κομοτηνῆς (Μ. Ξηρέα) σ. 402—406.

Εὑρετήριον καὶ περιεχόμενα σ. 422—431.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΒ' ΤΟΜΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΣ τοῦ 'Αρχ. Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους κ.κ. βυζαντινολόγους . . Σελ. 5—6

GEORGES HOFMANN S. I. Profesor : Die Freiheit des Metropoliten Antonios von Heracleia in Thrazien auf dem in Florenz (1438—1439) . . . . . . » 7—11

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Οἱ Παυλικιανοὶ τῆς 'Αν. Θράκης . » 12—16

ΕΥΛ. ΚΟΥΡΙΛΑ μητρ. Κορυτσᾶς : 'Ο Καβαλλάρης Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ καὶ λαογραφίᾳ δημώδης τύπος ἐν Θράκῃ . . . . » 17—136

ΓΙΑΝΝΗ ΑΡΓ. ΤΟΖΗ : 'Ο Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰ. ὅπως τὸν εἶδεν ἕνας 'Ισπανὸς περιηγητὴς . . . . . » 137—151

ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Περὶ τοῦ ἐν 'Αλεποχωρίῳ Ἕβρου ἱστορημένου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἐπ' ὀνόματι ἁγίου 'Αθανασίου τιμωμένου . . . . » 152—163

Ν. ΒΑΦΕΙΔΗ ἀρχ. : Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον, τῆς 'Αγ. Αἰκατερίνης ἐν Διδυμοτείχῳ Θράκης . . . . » 165—168

† ΜΑΡΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ : 'Η 'Απολλωνία (Σωζόπολις νῦν) . . » 169—189

ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΤΖΟΒΑΡΗ-ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ : Βυζαντινὰ μνημεῖα Στενιμάχου . . . . » 190—203

Βαρώνου ΒΕΓΚΕΣΔΑ ΒΡΑΤΙΣΛΑΒ φὸν Μήτροβιτς : 'Η Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν 16ον αἰ. . . . . » 204—217

† ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ : Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938. . . . . » 218—232

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ : Τὰ Βρεξούδια . . . . » 233—236

ΤΡ. ΤΖΟΥΝΗ : Τὰ Βρεξούδια . . . . » 237—240

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τὰ κάστρα τῆς Θράκης-ἔμμετροι Βυζαντινοὶ θρῦλοι . . . . » 246—254

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Βυζαντινὸς ναὸς 11ου αἰ. τῆς Γεννας 'Αν. Θράκης . . . . » 255—256

Μ. Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ : 'Η Στενίμαχος ἐπὶ βυζαντινὴν περίοδον, τὴν φραγκοκρατίαν, καὶ τὴν μεσαιωνικὴν . . . . . » 257—263

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ : Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης . . . . . » 264—269

ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ : Κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν μοναρχίαν 364—1204 π.Χ. . . . . » 270—280

ΣΑΒΒΑ ΙΩΑΝΝΙΔΗ : 'Η βυζαντινὴ Βιζύη καὶ τὰ μνημεῖα της . . » 281—282

ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ : Δημώδη ᾄσματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βιζύης. . . . » 283—296

ΑΝΩΝΥΜΟΥ : 'Ο βίος τῆς ὁσίας μητρὸς Παρασκευῆς ἐξ 'Αν. Θράκης καταγομένης . . . . » 207—302

ΑΝΩΝΥΜΟΥ : Βυζαντινοὶ ναοὶ ποὺ κατεστράφησαν (1955) εἰς Κων)λιν » 303—304

ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, Στενιμαχίτου : 'Η Θράκη . . . . . . » 305—320

ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ : Μητρόπολις 'Αδριανουπόλεως . » 321—331

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΑΓΚΛΗ : Αἱ δύο Μακεδονίαι . . . . » 333—342

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Πολύτιμοι Θρακικοὶ κώδικες τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου . . . . » 343—348

ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους » 349—378

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τρία εὑρήματα τῆς Θράκης πολλῆς ἀξίας . . . . » 379—396

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Σημειώματα . . . . . . » 397—409

» » Βιβλιοκρισίαι . . . . . . » 410—413

Δ. ΟΙΚ. : » . . . . . . » 413—417